

ADYAMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Yıl / Year:15 Sayı / Number:42 Aralık / December 2022

ADYAMAN ÜNİVERSİTESİ / ADYAMAN UNIVERSITY
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ / JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
(Uluslararası Hakemli E-Dergi/ Referee International E-Journal)
ISSN: 1308–9196/ e-ISSN: 1308-7363

Sahibi / Owner

Adiyaman Üniversitesi Rektörlüğü

Editör / Editor

Doç. Dr. Bekir KOCADAŞ

Editör Yardımcısı / Assistanst Editor

Prof. Dr. Yusuf Ekrem AKBAŞ

Doç. Dr. Cem Koray OLGUN

Alan Editörleri / Field Editors

Doç. Dr. Kevser TAŞDÖNER

Doç. Dr. Samet ZENGİNOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Berivan SALTİK

Dr. Öğr. Üyesi Ferhat ÇETİNKAYA

Dr. Öğr. Üyesi Hakan USLU

Dr. Ahmet Cihan BULUNDU

Dr. Gülçin AYITGU METİN

Dr. Tuba GÜN ÇİNĞİ

Dr. Rezzan ALAGÖZ

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Çiğdem SABBAĞ- *Adıyaman Üniversitesi*

Prof. Dr. Fatih DOĞANOĞLU- *Adıyaman Üniversitesi*

Prof. Dr. Himmet HÜLÜR- *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi*

Prof. Dr. İbrahim YERLİKAYA- *Adıyaman Üniversitesi Eğitim Fakültesi*

Prof. Dr. Kasım KARAMAN-*Erciyes Üniversitesi*

Prof. Dr. Tayfun SERVİ-*Adıyaman Üniversitesi*

Doç. Dr. Ali DUMAN- *İnönü Üniversitesi*

Doç. Dr. Ayça AVCI- *Adıyaman Üniversitesi*

Doç. Dr. Aykut DÜNDAR- *Adıyaman Üniversitesi*

Doç. Dr. Burak TELLİ-*Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi*

Doç. Dr. Emre ÖZTÜRK-*İzmir Bakırçay Üniversitesi*

Doç. Dr. Fuat ŞANCI-*Adıyaman Üniversitesi*

Doç. Dr. Mehmet GÜNGÖR- *Mersin Üniversitesi*

Doç. Dr. Metin KILIÇ-*Düzce Üniversitesi*

Doç. Dr. Metin KOPAR- *Adıyaman Üniversitesi*

Doç. Dr. Mustafa Kemal ŞAHİN- *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi*

Doç. Dr. Muzaffer Çağlar KURTDAŞ- *Adıyaman Üniversitesi*

Doç. Dr. Recep ÖZMAN-*İnönü Üniversitesi*

Doç. Dr. Ümit YETİŞ- *Adıyaman Üniversitesi*

Doç. Dr. Yaşar KAYA-*İnönü Üniversitesi*

Dr. Öğr. Üyesi Murat Şakir CEYHAN-*Adıyaman Üniversitesi*

Yazı İşleri /Managing

Arş. Gör. Tuğba GÜCENMEZ

İngilizce Redaksiyon/English Redaction

Dr. Ahmet FİDAN

Adres / Address

Adıyaman Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü-ADİYAMAN

e-mail

adyusbd@gmail.com

Yıl: 15 Sayı: 42 Yayımlanma Tarihi: 29.12.2022

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Adnan ŞİŞMAN-İstanbul Gedik Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ARSLAN-Cumhuriyet Üniversitesi

Prof. Dr. Melek KÖSEOĞLU-Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa TALAS-Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Prof. Dr. M. Kemalettin ÇONKAR-Afyon Kocatepe Üniversitesi

Prof. Dr. Nalan AKDOĞAN-Başkent Üniversitesi

Prof. Dr. Nevin Güngör ERGAN-Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Nezahat GÜÇLÜ-Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Orhan YAZICI-İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Sevinç ÜRETEN-Başkent Üniversitesi

Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK-İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Şuayip ÖZDEMİR-Amasya Üniversitesi

Yıl: 15 Sayı: 42 Yayınlanma Tarihi: 29.12.2022

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ AŞAĞIDAKİ
VERİ TABANLARI TARAFINDAN İNDEKSLENMEKTEDİR.
ADİYAMAN UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES IS INDEXED IN

**“ASOS (AKADEMİA SOSYAL BİLİMLER), ACADEMICKEYS, AKADEMİK DİZİN,
ARASTIRMAX, DRJI, İSAM, NEWJOUR, OAJI, OCLC WORLD CAT, RESEARCH
BİBLE, TÜRKEĞİTİM İNDEKSİ, EBSCOHOST, INDEX COPERNICUS, TR DİZİN
ULAKBİM”**

YAYIN İLKELERİ / PUBLICATION PRINCIPLES

Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yayınlanan ADYÜ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ Sosyal Bilimler alanındaki kuramsal ve uygulamalı özgün araştırma, inceleme ve derlemelerin yayınlanacağı uluslararası, hakemli bilimsel elektronik bir dergidir.

- Dergi Nisan, Ağustos ve Aralık aylarında olmak üzere yılda üç defa online olarak yayınlanır.
- Dergide daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış çalışmalara yer verilir. Daha önce herhangi bir yerde yayınlandığı belirtilmediği ya da belirlenmediği için yayınlanan çalışmalar ile ilgili telif haklarına ilişkin doğabilecek hukuki sonuçlar tamamen yazar(lar)a aittir.
- Derginin yayın dili Türkçedir. Ancak, dergi her kurumdan ve her ulustan bilim insanlarının çalışmalarına açık olup farklı dillerde yazılmış çalışmalar da Yayın Kurulu'nun onayı alınarak yayınlanabilir.
- Çalışmalar herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmişse, bu kurum veya kuruluş çalışmada dipnot olarak belirtilmelidir.
- Dergiye gönderilen çalışmalar Yayın Kurulu kararıyla en az iki hakemin değerlendirilmesine sunulur. Yayın Kurulu gerekli gördüğü durumlarda çalışmayı ikiden fazla hakeme inceletebilir. Yayınlanacak çalışma ile ilgili nihai karar hakem çoğunluğunun görüşü de dikkate alınarak Yayın Kurulu tarafından verilir. Dergi, gönderilen yazılarda düzeltme yapmak, yazıları yayımlamak ya da yayımlamamak haklarına sahiptir.
- Yayın Kurulu'nun gerekli görmesi halinde, hakem görüşleri de dikkate alınarak yazar(lar)dan gerekli düzeltme istenebilir. Yazar, hakemin ve kurulun belirttiği düzeltme önerilerini yerine getirmek zorundadır.
- Yazar(lar) hakemlerin olumsuz görüşlerine karşı kanıt göstermek koşuluyla itiraz edebilirler. Bu itiraz Yayın Kurulu'nda incelenir ve gerekli görülürse farklı hakem görüşüne başvurulur.
- Çalışmaların yayınlanabilmesi için yazar(lar), Hakem ve Yayın Kurulu'nun görüş ve önerilerini dikkate almak zorundadırlar.
- Dergide yayınlanması için gönderilen çalışmalar yayınlansın ya da yayınlanmasın iade edilmez.

Yıl: 15 Sayı: 42 Yayınlanma Tarihi: 29.12.2022

- Yayınlanmış yazıların yayın hakları **ADYÜ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ'**ne aittir. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz. Yazar(lar)a herhangi bir şekilde telif ücreti ödenmez.
- Hakemler, Yayın Kurulu'nun belirleyeceği makul süre içerisinde çalışmayı değerlendirmezler ise Yayın Kurulu ilgili çalışmayı değerlendirmek üzere farklı hakemlere gönderebilir.
- Değerlendirmeye gönderilen çalışmalarda yazar(lar)ın ve hakemlerin isimleri karşılıklı olarak gizli tutulur.
- Dergiye gönderilen çalışmalarda dil bilgisi kurallarına (imla, noktalama, açıklık, anlaşılabilirlik vs.) azami derecede riayet etme mecburiyeti vardır. Bu nedenle oluşabilecek problemler ve eleştirilerden tamamen yazar sorumludur.
- İçindekiler bölümü, alan bazında gruplandırılmakta olup alan isimleri kendi içinde alfabetik olarak verilmektedir. Alan başlıkları altında çalışmalara yer verilirken ise yazarların soyadları esas alınarak yine alfabetik olarak sıralanmaktadır. Birden çok yazarlı çalışmalarda ise ilk yazarın soyadı sıralamada esas alınmaktadır.
- Dergide yayınlanan çalışmaların içeriğinden kaynaklanan yasal sorumluluklar, tamamen yazar(lar)ına aittir.

MAKALE YAZIM KURALLARI / ARTICLE WRITING RULES

Makalelerin aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir:

- Yazı, **Makale Takip Sistemi** aracılığıyla, e-posta adresi ve parolayla girilen kişisel sayfadan gönderildikten sonra, aynı sistemden hakem süreci takip edilebilir. Bu aşamadan sonra, düzeltmelerin yapılması için, bütün hakemlerden raporların gelmesi **beklenmelidir**. Çünkü yazarlar, sisteme **bir kez düzeltme** ekleyebilmektedirler. Bir hakemin istediği düzeltmeyi yapıp yazı sisteme eklendiğinde, sonraki aşamada ikinci bir hakemin de düzeltme istemesi durumunda istenen düzeltmeler yapılamayacaktır.
- **Başlık:** İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve **12 punto** ile koyu harflerle yazılmalıdır.
- **Yazar ad(lar)ı ve adresi:** Yazının başlığının altında yazar adı, unvanı, görev yaptığı kurum ve kendisine ulaşılacak e-posta adresi gibi bilgilere yer **verilmemelidir**. Yazar adları, sistem yöneticisi tarafından görülebildiğinden, bu bilgiler, yazıya editör tarafından eklenecektir. Yazılar sisteme eklenirken, yazara ait herhangi bir bilginin yazıda yer almadığından emin olunmalıdır. Bu husus, makaleyi inceleyecek hakemlere daha rahat hareket imkânı tanınması açısından önemlidir.
- **Özet:** Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en fazla **200** kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce özet (Abstract) bulunmalıdır. Özeti altında bir satır boşluk bırakılarak, en az **3**, en çok **5** sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Özet metni **9 punto, 1 satır aralığıyla** yazılmalıdır. Özet metinleri sağ ve soldan **1cm.** içten yazılmalıdır.
- **Ana Metin:** A4 boyutunda (29.7x21 cm.) kâğıtlara, MS Word programında, Calibri yazı karakteri ile **10 punto, 1.5 satır aralığıyla** yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında **2.5 cm.** boşluk bırakılmalı ve sayfalar **numaralandırılmamalıdır**.
- Makale metninde paragraf başı **yapılmamalı**, paragraf araları **1 satır (12 nk)** boşluk bırakılarak belirginleştirilmelidir (*Ofis'te Paragraf-Girinti ve Aralıklar- Aralık-Sonra-12 nk*).
- Dipnotta yer alan bütün bilgiler **9 punto, 1 satır aralığıyla** yazılmalıdır.
- **Bölüm Başlıkları:** Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir ve gerektiği takdirde başlıklar numaralandırılabilir.

Yıl: 15 Sayı: 42 Yayınlanma Tarihi: 29.12.2022

- **Tablolar ve Şekiller:** Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekiller renkli baskıya uygun hazırlanmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortali şekilde yazılmalıdır.
- **Resimler:** Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde metin içerisindeki yerlerinde verilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır.
- **Alıntı ve Göndermeler:** Dergimize gönderilecek makalelerde aşağıdaki alıntı ve gönderme standartlarına uyulmalıdır. Bu kurallara uymayan çalışmalar, düzeltilmesi için yazarına iade edilecektir. Metin içinde birkaç cümleyi geçen alıntılar, sağdan ve soldan **1 cm.** içte yazılmalıdır.
- Metnin sonunda **KAYNAKÇA** başlığı altında, atıfta bulunulan kaynaklar soyadına göre sıralanmalıdır. Kaynakça için asılı paragraf biçimi uygulanmalıdır (*Ofis'te* Paragraf-Girinti ve Aralıklar-Girinti-Özel-Asılı Paragraf).

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

EĞİTİM BİLİMLERİ / EDUCATIONAL SCIENCES

Fatih KAYA- Erdal AKPINAR

İlköğretim Öğrencilerinin Eşitlik Değerine İlişkin Tutumları

Attitudes of Primary School Students Towards the Value of Equality

1-30

Kadir KAPLAN

5. Sınıf Türkçe Ders Kitabının Etkinlik Tasarlama İlkeleri Açısından İncelenmesi

Examination Of The 5th Grade Turkish Textbook in Terms of Activity Design Principles

31-61

Nevra ATIŞ AKYOL- Kübra BOZKIR

"El Ele Okul Öncesi Eğitime" Kitaplarının İncelenmesi

An Investigation Of "El Ele Okul Öncesi Eğitime" Books

62-91

Selim GÜNDOĞAN

Okul Doyumu ile Öznel İyi Oluş Arasındaki İlişkide Okul

Tükenmişliğinin Aracı Rolü

The Mediating Role of School Burnout in The Relationship Between School Satisfaction and Subjective Well-Being

92-122

Tuba KOPUZ- Yiğit Emrah TURGUT- Seda AKTI ASLAN

Dijital Ebeveynlik Tutumu ile Çocukların Güvenli İnternet Kullanımları Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme

An Investigation on The Relationship Between Digital Parenting Attitude and Children's Safe Internet Use

123-153

**SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER / SOCIAL, HUMAN AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES**

Arzu BOZDAĞ TULUM- Yaşar KAYA

“Dijital Yerli Öğrenciler”İN “Değerli” Kavramına Yönelik Algıları Ve “Kök Değerler” Açısından Analizi

The Perceptions of “Digital Native Students” Regarding the Concept Of “Valuable” And Analysis in Terms of “Root Values”

154-193

Ayşin KONAK- Günay KARAHAN- Serkan GEDÜK

Açık Hava Koşullarında Sergilenen Taş Eserlerde Bozulma – Bozunma Süreçleri ve Koruma Yöntemleri

Deterioration-Degradation Processes and Conservation Methods in Stone Artifacts Exhibited Under Open-Air Conditions

194-226

Bahar OĞUL

Türkiye Ekonomisinde Mali Sistemin Sürdürülebilirliğinin Zaman Serisi Yöntemleriyle Ekonometrik Analizi

Econometric Analysis of The Sustainability of The Financial System in The Turkish Economy with Time Series Methods

227-252

Bilgehan ALAGÖZ

Tracing Peaceful Settlement Initiatives in Turkish Foreign Policy: Could the Six-Way Platform Become a New Astana Process?

Türk Dış Politikasında Barışçıl Çözüm Girişimleri: Altılı Platform Yeni Bir Astana Süreci Olabilir Mi?

253-277

Yıl: 15 Sayı: 42 Yayınlanma Tarihi: 29.12.2022

Bora BALUN- Yener ŞİŞMAN

Evsizlik Sorununu Sosyal Politika ve Sosyal Devlet Üzerinden Düşünmek: Ankara Büyükşehir Belediyesi Dışkapı Barınma Evi Örneği

Considering Housing Issues Through Social Policies and Social State: Ankara Metropolitan Municipality Dışkapı Shelter Sample

278-313

Burak KULAKSIZ- Erhan GÜLCAN

Uygun İş Yaklaşımı Bağlamında Gençlerin İstihdam Olanaklarının Artırılması

Increase The Employment Opportunities of Youth in The Context of Decent Work Approach

314-348

Fatih ELİBOL- Mustafa CANBEK

Örgütsel Etik Değerler ve İş Tatmini Arasındaki İlişkide Marka İmajının Rolü

Investigating The Mediating Role of The Brand Image Perception Between Organizational Ethical Values and Job Satisfaction

349-373

Fatih PEKŞEN- Mustafa Göktuğ KAYA- Yiğit YILDIZ

Evaluation Of Fiscal Policy Practices in Turkey from The Perspective of Fiscal Impulse

Türkiye'deki Maliye Politikası Uygulamalarının Mali Etki Analizi Perspektifinden Değerlendirilmesi

374-406

Gamze ŞENOL- Sena Nur YILDIRIM- Samet GÜVEN

Accidental (!) Killings in Sarah Kane's Phaedra's Love

Sarah Kane'in Phaedra's Love Adlı Oyununda Kazara Ölümler

407-421

Yıl: 15 Sayı: 42 Yayınlanma Tarihi: 29.12.2022

Hakan EVİN- Aydın ÖZDEMİR

Büyükşehirlerin Katı Atık Yönetimi Etkinliğinin Veri Zarflama Analizi Kullanılarak Ölçülmesi

Measuring Of Solid Waste Management Efficiency of Metropolitans Using Data Envelopment Analysis

422-454

İbrahim GÖRÜCÜ- Mehmet Emin BEKİK

Türk Sendikacılığında Grev ve Lokavt Fonu

Strike And Lockout Fund in Turkish Trade Unionism

455-488

İsa DEMİR

Dellaloğlu'nun Modernleşme ve Modernlik Tartışmasından Ergüder Yoldaş'ın Müziğine Bakmak

Viewing The Ergüder Yoldaş's Music from The Discussion of Dellaloğlu's Modernization and Modernity

489-524

Mehmet Ali TAŞ

Kişi-Örgüt Uyumu Gönüllü İşi Anlamlı Kılar Mı? Gönüllüler Üzerinde Bir Araştırma

Does Person-Organization Fit Make Volunteer Work Meaningful? A Study on Volunteers

525-554

Mehmet SARITÜRK

Dijital Dönüşüm Döneminde Kamu Yönetimi ve Dijital Hükümet

Public Administration and Digital Government in The Period of Digital Transformation

555-603

Mehmet TURSUN- Hasan SÖYLER- İbrahim AKSU

The Analysis of Cash Flows Maximizing the Firm Value Through the Approach of System Dynamics

Firma Değerini Maksimize Edecek Nakit Akışların Sistem Dinamiği Yaklaşımıyla Analizi

604-635

Merve GERÇEK

İşveren Markası Stratejisi İzleyen Çokuluslu İşletmelerde Ücret ve Ödüller: Fortune100 Örneği

*Compensation And Rewards in Multinational Enterprises Following Employer Branding Strategy:
Fortune100 Case*

636-672

Musa ÖZTÜRK

Tedbir Kararıyla Evden Uzaklaştırılan Erkeklerin Karşı Karşıya Kalabileceği Bazı Riskler

The Risks That Men Who Got Suspended from Home by Precautionary Injunction May Face

673-705

Özgür KOÇBULUT

*BRICS-T Ülkelerinde Gelir Eşitsizliğinin Toplam Faktör Verimliliği Üzerine Etkileri: Ekonometrik
Bir Analiz*

*The Effects of Income Inequality on Total Factor Productivity in BRICS-T Countries: An Econometric
Analysis*

706-733

Rabia ÇEPİK

Nietzsche Felsefesinde Hakikat Problemi

The Problem of Truth in Nietzsche's Philosophy

734-755

Seda TEKELİ- Duru ŞAHYAR AKDEMİR

Kalkınma Planlarında Kadın: Amaç mı? Araç mı?

Woman in Development Plans: An Aim or A Tool?

756-784

Yıl: 15 Sayı: 42 Yayınlanma Tarihi: 29.12.2022

Tevfik Fikret KARAHAN- Derya ŞİMŞEKLi BAKIRHAN- Kader ÖZTÜRK

Sağlık Çalışanlarında Toplulukçu Yeterlilik Düzeyleri ile Yaşam Doyumunu Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi

Investigation Of the Relationships Between Collective Efficacy Levels and Life Satisfaction In Health Professionals

785-816

Toğrul İSMAYIL- Ali NECEFOĞLU

The Evolution of Presidential System in Russian Federation: From Semi-Presidentialism to Super Presidentialism

Rusya Federasyonu'nda Başkanlık Sisteminin Evrimi: Yarı Başkanlıktan Süper Başkanlığa

817-859

Yasemin EZİN- Mustafa Can SAMIRKAŞ

Bankaların Kârlılık Performanslarının Entropi ve TOPSIS Yöntemi ile İncelenmesi

Analysis Of Profitability Performance of Banks by Entropy and TOPSIS Method

860-890

İLKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN EŞİTLİK DEĞERİNE İLİŞKİN TUTUMLARI*

Fatih KAYA Erdal AKPINAR*****

Öz

Bu çalışmanın amacı, "ilköğretim öğrencilerinin eşitlik değerine ilişkin tutumlarını belirlemektir." Araştırmada karma yöntem tasarımlarından biri olan açıklayıcı sıralı desen kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu, nicel ve nitel süreçler için ayrı ayrı tespit edilmiştir. Araştırmanın evrenini, 2019-2020 öğretim yılında Malatya il merkezinde öğrenim gören ilköğretim öğrencileri oluşturmaktadır. Örnekleme ise bu evrenden basit seçkisiz örnekleme tekniği ile belirlenen 1249 öğrenciden oluşmaktadır. Bu kapsamda araştırmanın verileri 2019-2020 öğretim yılında Malatya il merkezinde öğrenim gören ilköğretim öğrencilerinden, 19.12.2019 tarihli Malatya Milli Eğitim Müdürlüğü'nün izni ile Aralık ayında elde edilmiştir. Araştırmanın nitel verileri, amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan maksimum çeşitlilik örnekleme ile elde edilmiştir. Araştırmanın nicel verileri "Sosyal Bilgiler ile İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi Değerlerine İlişkin Ortak Tutum Ölçeği," nitel verileri ise araştırmacı

* Bu araştırmanın verileri 2019-2020 öğretim yılında Malatya il merkezinde öğrenim gören ilköğretim öğrencilerinden, 19.12.2019 tarihli Malatya Milli Eğitim Müdürlüğü'nün izni ile Aralık ayı içerisinde elde edilmiştir. Bu tez, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı'nda yayınlanan Doktora tezinden türetilmiştir.

** Araş. Gör. Dr., İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, fatih.kaya@inonu.edu.tr, Malatya/Türkiye

*** Prof. Dr., Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Bölgesel Coğrafya Anabilim Dalı eakpinar@erzincan.edu.tr, Erzincan/Türkiye

tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Görüşme formunda öğrencilere; 'Eşitlik sizin için neyi ifade ediyor?' sorusu yöneltilmiştir. Nicel veriler betimsel ve çıkarımsal istatistikî yöntemlerle, nitel veriler ise içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, ilköğretim öğrencilerinin eşitlik değerine ilişkin tutumları yüksek derecede olumlu olup; cinsiyet, ebeveyn eğitim durumu, aile içi çocuk sırası ve kitap okuma durumu değişkenlerine göre anlamlı farklılık göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Değerler eğitimi, eşitlik, sosyal bilgiler

ATTITUDES OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS TOWARDS THE VALUE OF EQUALITY

Abstract

The aim of this study is to determine the attitudes of primary school students towards the value of equality. In the research, explanatory sequential design, which is one of the mixed method designs, was used. The study group of the research was determined separately for the quantitative and qualitative processes. The universe of the research consists of primary school students studying in the city center of Malatya in the 2019-2020 academic year. The sample consists of 1249 students determined by simple random sampling technique from this population. In this context, the data of the research were obtained from the primary school students studying in the city center of Malatya in the 2019-2020 academic year, with the permission of the Malatya National Education Directorate on 19.12 2019. The qualitative data of the research were obtained with maximum variation sampling, which is one of the purposive sampling methods. The quantitative data of the study were collected through the "Common Attitude Scale Regarding Social Studies and Human Rights, Citizenship and Democracy Lesson Values", and the qualitative data were collected with a semi-structured interview form prepared by the researcher. In the interview form, students; The question "What does equality mean to you?" was asked. Quantitative data were analyzed by descriptive and inferential statistical methods, and qualitative data were analyzed by content analysis method. According to the results of the research, primary school students' attitudes towards the value of equality are highly positive; gender, parental education level, family order of children and reading books differ significantly according to variables.

Keywords: Values education, equality, social studies.

1. GİRİŞ

Sanayi devrimi öncesi değer aktarımında yaşanan en büyük sorunlardan biri, çocuklara doğruların yanında yanlışların da aşılmasıydı. Kuşkusuz bu durum, pek çok olumsuzluğa kapı aralamaktaydı. Sanayi devrimiyle birlikte beliren koşullar, yeni nesiller için farklı değer taleplerini ve öğretim modellerini zorunlu hale getirdi. Özellikle kültürel görecelik ve bilimsel tarafsızlığın ön plana çıkmasına paralel olarak, geleneksel değerler arka plana itildi. Bu süreçte ortaya çıkan ulus devletler, ulusal eğitim politikalarını şekillendirmeye başladılar. Yeni dönemde vatan sevgisi, milliyetçilik ve bayrağa saygı gibi milli değerler ön plana çıktı.

Değişen anlayışla birlikte eğitimciler eski alışkanlıklarından geri adım atarak, öğrencilerin kendi fikirlerini oluşturmalarına müsaade etmişlerdir. Fakat yine de birçok öğretmen, ders kitaplarında ya da müfredatta olmayan değerleri aşlamayı sürdürmüştür. Kohlberg ve Selman (1972: 5) bunun temel nedeninin öğretmenlerin bakış açısından, resmi müfredata işe yaramıyor ve değersizmiş gibi davranmasından kaynaklandığını öne sürmektedir. Esasen Atatürk'ün "Kültür, zeminle orantılıdır. O zemin, ise milletin karakteridir" sözünden hareketle, karakterimize uygun değerler belirlemek bir zorunluluktur. Nihayetinde değerler eğitiminin aile, öğretmen, okul, çevre, iletişim araçları, toplum ve devlet gibi pek çok boyutu vardır. Değerler eğitiminde başarıya ulaşmak için tüm bu unsurların eş güdümlü bir şekilde hareket etmesi gerekmektedir.

Değerler, sadece toplumsal düzeninin bir yansıması değildir. Aynı zamanda bireyin evrensel tutuma sahip olmasını sağlayan olgulardır. Birey, değer eğitimi

vasıtasıyla dünyayı daha iyi tanıyan, dünyadaki gelişmeleri takip eden bir konuma yükselir. Nitekim değerler eğitimi, bireyin sadece kendine ve topluma karşı değil, tüm insanlığa yönelik olumlu bir bakış açısı kazanmasını sağlar. Zira "eşitliğin, adaletin, saygının, sevginin, hoşgörünün yardımseverliğin" olmadığı topluluk yoktur. Günümüzde yaşanan siyasi, sosyal, kültürel değişim ve gelişmelerin nihayetinde bireylerin etkili ve verimli iletişim kurmaları, yaşanan sorunlara uygun çözüm bulabilmeleri için değer eğitimi oldukça önemlidir (Kale, 2007: 316). Ayrıca değer eğitimi, insanların daha karakterli bir hayat sürüp, mutlu olmasını (Kirschenbaum, 1995: 14) sağlayarak, tüm insanlığa evrensel bir el uzatma biçimidir. Yukarıda ifade edilen unsurların haricinde, değer eğitiminin gerekliliğini gösteren bir diğer unsur da, değerlerin insani hedeflere ve değerlere ait iç görünümü kazanılabilme sürecine katkıda bulunmasıdır. Nitekim Maslow'a göre (1996: 68), değer eğitimi sadece bilişsel alanın değil, duyuşsal ve davranışsal boyutu da ilgilendiren tüm insani donanımların kullanılmasını içermelidir.

Çalışmanın ana temasını oluşturan eşitlik; modern bir değer olmasının yanı sıra ilk çağlardan bu yana toplumsal değişme ve gelişmelerin de öncüsüdür. Diğer bir ifadeyle bu kavram, modern olmanın ve neredeyse tüm modernleşme sürecinin bir ölçütü olarak kullanılmaktadır (Turner, 1997: 19). Bu bağlamda eşitlik, adalet ve özgürlük gibi değerlerle birlikte bir yandan toplumsal değişimin temel dinamiklerini oluştururken, diğer yandan milletler ve devletler için modern olmanın göstergesi haline gelmektedir. Ayrıca bu değerler evrensel bir özelliğe sahip olması sebebiyle de aralarında ortak bir özelliği barındırır.

Eşitlik, adaletten farklı bir tarife sahip olsa da, özellikleri bakımından adaletle yakından ilişkili ve benzer özelliklere sahiptir. Genel itibarıyla eşitliğin toplum ve birey hayatında adaletle bağlı ya da yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Kavramın net bir tanımını yapmak güçtür. Esasen iki veya daha çok şeyin eşit

olması durumu, denklik, müsavilik anlamına gelmektedir. Ayrıca yasalar bakımından insanlar arasında ayırımın olmaması ve insanların bedensel, ruhsal farklılıkları ne olursa olsun, toplumsal ve siyasal haklar bakımından eşit olması anlayışıdır (TDK, 2011: 825). Başka bir tanımda ise herhangi bir şeyin, bireyler arasında dengeli bir biçimde bölüştürülmesi olarak ifade edilmiştir (Urhan, 2016: 109).

Türk toplum sisteminde kast sistemi yoktur. Bu durum eşitlik anlayışının toplumda temel değer olduğunun en önemli göstergesidir. Türkler için eşitlik çok şey ifade eder. Zira Türkler, zor bozkır yaşamında ayakta kalabilmek ve doğaya hâkim olabilmek için töre, aile, iş birliği, adalet, eşitlik ve saygı gibi temel değerlere sıkıca bağlanmışlardır. Onlar için bozkır yaşamında eşitlikçi, dayanışmacı ve hoşgörülü olmak, hayatın temel kurallarındandır. Türk ailesinde eşitlik ve ortaklık temel değerdi (Güney, 2002: 27). Türklerde törenin bazı hükümleri kesinlikle değişmezdi: Bunlar; "könilik (adalet), tuzlük (eşitlik), uzluk (iyilik) ve (insanlık) kişiliktir" (Taşağıl, 2015: 179). Törenin değişmez hükümlerine bakıldığında eşitlik (tuzlük) kavramının, Türkler için önemli ve vazgeçilmez bir değer olduğu görülecektir. Eşitlik değerinin Türkler için önemini ortaya koyan savlardan biri de, ünlü düşünür Farabi'nin bu konudaki görüşüdür. Farabi "erdemli, eşitlikçi bir siyasi düzen, sadece adaletin üzerine inşa edilebilir" diyerek, adalet ve eşitliğin önemini açıkça belirtmiştir (Farabi, 1987; akt, Şavluk, 2018: 44).

Osmanlı devleti özellikle 19. yüzyıldan itibaren azınlıkların isyanını önlemek için adalete ve eşitliğe dayalı bir siyaset takip etmeye başlamıştır (Aslan, 2010: 6). Bu bağlamda bilhassa II. Mahmut'un 1837'de yabancı elçilere Mustafa Reşid Paşa aracılığıyla gönderdiği meşhur ifadesi eşitlik meselesi açısından önemlidir. "Ben tebaamın Müslüman'ını camide, Hristiyan'ını kilisede, Musevi'sini ise havrada fark ederim. Aralarında fark yoktur. Cümlesi hakkında muhabbet ve adaletim

kavidir ve hepsi hakiki evladımdır” (Vahapoğlu, 1996: 42). II. Mahmut bu ifadelerle ilk kez Osmanlı tebaasının eşitliğini vurgulamıştır. Fakat II. Mahmut'un bu ifadeleri resmi bir belge niteliğinde değildir. Resmi bir kimlik kazanabilmesi için belge halinde düzenlenmesi ve tören ile ilan edilmesi gereklidir (Karal, 1964: 596). Nihayet Tanzimat Fermanı; eşitlik ve adalet meselelerini resmi bir belgeye bağlayarak hukukî bir nitelik kazandırmıştır (Ortaylı, 1986: 69). 1856 Islahat Fermanı ile de eşitlik kavramı daha ayrıntılı bir fermanla Osmanlı hukuk sisteminde yer almıştır (Eldem, 2017: 28). Azınlık isyanlarını kontrol etmek ve devletin dağılmasını önlemek için, sonraki hukuki belgelerde de eşitlik kavramı birçok kez yer almıştır.

Eşitlik, "bireylerin aynı imkânlar sahip olması, aynı imkânlardan faydalanması ve aynı muameleye tabi olarak fırsat eşitliğinden yararlanması" durumudur (Cevizci, 2010: 211). Eşitlikle eğitim arasındaki ilişkiyi değerlendiren eğitim felsefecileri, eğitimde eşitlik üzerinde yoğunlaşmışlardır. Eğitimde eşitliğin en önemli unsurlarından birisi, dengeli kaynak paylaşımıdır. Yani tüm öğrencilerin imkânlar ve materyaller bakımından aynı haklara sahip olmasıdır. İkincisi, eğitim hizmetlerinden faydalanmada herkesin fırsat eşitliğine sahip olmasıdır. Üçüncüsü, davranışta eşitlik düşüncesi olup, öğrencilerin tümünün aynı muameleye tabi tutulmasıdır. Daha somut bir ifadeyle yeteneklerine veya diğer özelliklerine bakılmaksızın, tüm öğrencilerin aynı dersleri takip edip, aynı eğitim sürecine dâhil olmasıdır. Dördüncüsü ise sonuçta eşitliktir. Buna göre, eğitim olanaklarından yararlanan tüm öğrenciler, aynı sınava tabi olup, aynı sonuca erişme ve aynı ürünleri elde etme hakkına sahiptir (Cevizci, 2010: 211-212). Değerler eğitimi sürecinde bu ilkelerin tamamının dikkate alınması gerekir. Bir diğer husus, eşitliğe adalet ile birlikte yer verilmesidir (Kuru, 2016: 33).

Diğer değerlerde olduğu gibi, eşitlik değerinin öğretiminde de aile, öğretmen, okul ve sosyal çevrenin rolü büyüktür. Dolayısıyla değerler eğitiminde tüm bu

unsurlara eş güdümlü olarak yer verilmelidir. Çünkü değerler çocuğa ilk olarak ailede aşılıyor. Diğer yandan öğretmen, hem telkinler yoluyla hem de rol model olarak değer aktarımında önemli bir aktördür. Okul ve sosyal çevre ise çocuğun toplumsal değerleri öğrendiği ve içselleştirdiği ortamlardır.

Bu araştırmanın amacı, "ilköğretim öğrencilerinin eşitlik değerine ilişkin tutumlarını" belirlemektir. Bu kapsamda çalışmada aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır:

- İlköğretim öğrencilerinin eşitlik değerine ilişkin tutumları ne düzeydedir?
- İlköğretim öğrencilerinin eşitlik değerine ilişkin tutumları; cinsiyet, ebeveyn eğitim durumu, aile içi çocuk sırası ve kitap okuma durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
- İlköğretim öğrencilerinin eşitlik değerine ilişkin görüşleri nelerdir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada karma yöntem tasarımlarından "*açıklayıcı sıralı desen*" kullanılmıştır. Bu desende araştırma süreci nicel ile başlayıp, nitel ile devam eder. Nitel yöntem, araştırmanın nicel yöntemle çalışılmış bazı başlıklarını derinleştirmek için uygulanır. Açıklayıcı sıralı desenlerde nicel ve nitel veriler ayrı ayrı analiz edilir, tartışma bölümünde ise bu veriler birleştirilerek yorumlanır (Creswell ve Plano Clark, 2014).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu nicel ve nitel süreçler için ayrı ayrı belirlenmiştir. Bu kapsamda araştırmanın evrenini 2019-2020 öğretim yılı güz döneminde Malatya

il merkezinde eğitim gören ilköğretim öğrencileri, örneklemini ise evrenden basit seçkisiz örnekleme yolu ile belirlenmiş 1249 öğrenci oluşturmaktadır.

Araştırmanın nitel verileri amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan maksimum çeşitlilik örneklem türü ile elde edilmiştir. Bu kapsamda 4, 5, 6 ve 7. sınıfların her birinden 6'şar öğrenci olmak üzere toplam 24 öğrenci ile çalışılmıştır. Nitel örneklem grubunun öğrencileri, nicel örneklem grubu içerisinde seçilmiştir. Örneklem grubunda yer alan öğrencilerin kişisel bilgileri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1. Örnekleme İlişkin Betimsel İstatistikler

Değişkenler		Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	630	50.4
	Erkek	619	49.6
Baba Eğitim Durumu	Okur-yazar değil/Sadece Okur-Yazar	56	4.5
	İlkokul Mezunu	201	16.1
	Ortaokul Mezun	251	20.1
	Lise Mezunu	392	31.4
	Üniversite Mezunu	295	23.6
Anne Eğitim Durumu	Lisansüstü	54	4.3
	Okur-yazar değil/Sadece Okur-Yazar	89	7.1
	İlkokul Mezunu	284	22.7
	Ortaokul Mezunu	233	18.7
	Lise Mezunu	348	27.9
Aile içi Kardeş Sırası	Üniversite Mezunu	261	20.9
	Lisansüstü	34	2.7
	Evin Tek çocuğu	644	51.6
	İki	389	31.1
Okuma Alışkanlığı	Üç	147	11.8
	Dört	40	3.2
	Beş ve Üstü	29	2.3
	Hiç Okumuyorum	41	3.3
Kitap Alışkanlığı	Haftada Bir Kitap	361	28.9
	Haftada İki veya Daha Fazla	599	48
	Ayda Bir Kitap	179	14.3
	Yılda Bir veya Üstü Kitap	69	5.5

Tabloya göre, araştırmamanın nicel çalışma grubundaki öğrencilerin %50.4'ü kız (n=630), %49.6'sı erkektir (n=619). Öğrencilerin babalarının %4.5'inin okur-yazar olmadığı/sadece okur-yazar olduğu (n = 56) görülmektedir. Buna karşın, %16.1'inin ilkokul mezunu (n= 201), %20.1'inin ortaokul mezunu (n = 251), %31.4'ünün lise mezunu (n=392), %23.6'sının üniversite mezunu (n = 295) ve %4.3'ünün lisansüstü mezunu (n 54) olduğu anlaşılmaktadır. Benzer şekilde öğrencilerin annelerinin %7.1'inin okur-yazar olmadığı/sadece okur-yazar olduğu (n = 89) görülmektedir. Diğer yandan, %22.7'sinin ilkokul mezunu (n= 284), %18.7'sinin ortaokul mezunu (n = 233), %27.9'unun lise mezunu (n=348), %20.9'unun üniversite mezunu (n = 261) ve %2.7'sinin ise lisansüstü mezunu (n=34) olduğu anlaşılmaktadır.

Aile içi kardeş sıralamasına göre, öğrencilerin %51.6'sının evin tek çocuğu (n=644), %31.1'nin iki (n=389), %11.8'nin üç (n=147), %3.'ünün dört (n=40) ve %2.3'nün (n=29) de beş ve üstü kardeş sırasına sahip olduğu tespit edilmiştir. Son olarak öğrencilerin kitap okuma düzeyleri ölçülmüştür. Buna göre öğrencilerin %28.9'unun haftada 1 (n=361), %48'inin haftada 2 veya daha fazla (n=599), %14.3'ünün ayda 1 (n=179), %5.5'inin yılda 1 veya üzeri(n=69), %3.3'ünün ise hiç kitap okumadığı (n=41) görülmüştür.

2.3. Veri Toplama Araçları ve Verilerinin Toplanması

"Araştırmada nicel veri toplama aracı olarak "*Sosyal Bilgiler ile İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersleri Değerlerine İlişkin Ortak Tutum Ölçeği*"nin" (Kaya, 2021) "*eşitlik*" değeri alt boyutuna ilişkin maddelerinden yararlanılmıştır. Araştırmada, nitel veri toplama aracı olarak ise tarafımızdan geliştirilen *yarı yapılandırılmış görüşme formu* kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda öğrencilere "*eşitlik sizin için neyi ifade ediyor?*" sorusu yöneltilmiştir. Araştırma verileri yaklaşık üç aylık bir süre zarfında toplanmıştır. Nitel araştırmaların etkinliğini arttırmak için, detaylı betimleme ve amaçlı örnekleme

yapılabilir (Erlandson vd., 1993). Bu görüş doğrultusunda amaçlı örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Diğer yandan nitel araştırmada tutarlılığı (güvenirliği) arttırmada en kullanışlı yöntem, üye kontrolüdür. Üye kontrolünde araştırmacılar notlarını katılımcılara gösterir, katılımcılar da kayıtların doğruluğunu kontrol ederler (Büyüköztürk ve diğerleri, 2016). Bu doğrultuda çalışmada görüşme sonrası tutulan notlar katılımcılara okutulmuş, ifadeler düzenlenerek kayıtlara son şekli verilmiştir. Ayrıca araştırmanın görüşmeler yoluyla derlenen nitel verileri, üç alan uzmanının önerileri doğrultusunda ayrı ayrı kodlanmıştır. Daha sonra karşılaştırma yapmak suretiyle, ortak bir kod listesi oluşturulmuştur. Böylece araştırmanın nitel verilerinin tutarlılığı arttırılmıştır. Doğrulanabilirlik, güvenilirlik denetimi yapılırken izlenen yolun ve sürecin ayrıntılı bir biçimde açıklanmasını gerektirir (Lincoln ve Guba, 1985). Araştırmada görüşmeler yoluyla elde edilen verilerin doğruluğu, üç alan uzmanı tarafından kontrol edilmiştir."

2.4.Verilerin Analizi

Araştırma verileri SPSS 25 paket programıyla analiz edilmiştir. Verilerin analizinde betimsel istatistiki yöntemlerin yanında, çıkarımsal istatistiki yöntemlerden de yararlanılmıştır. Bu kapsamda öncelikli olarak, verilerin normal dağılım gösterip göstermediğine bakılmıştır. Skewness değeri .347, Kurtosis değeri ise .5761'dir. DeCarlo (1997) ile Hopkins ve Weeks (1990) normal dağılım için Skewness ve Kurtosis değerlerinin ± 3 arasında olması gerektiğini ifade etmektedir. Diğer yandan Morgan ve arkadaşları (2004) ± 1 , Tabachnick ve Fidell (2013) ise ± 1.5 arası değerleri makul görmektedir. Buna göre, araştırma verilerinin normal dağılım gösterdiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla verilerin analizinde parametrik testlerin kullanılmasının sakıncası yoktur.

Araştırmanın alt problemleri doğrultusunda grup sayısı iki olan değişkenler için parametrik testlerden *Bağımsız Örneklemler t-Testi*, grup sayısı üç ve üstü olan

değişkenler için *Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)* kullanılmıştır. ANOVA sonuçlarına göre, anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için *Tukey HSD* testi tercih edilmiştir. Araştırmanın nicel verilerinin güvenilirlik katsayısı “.88.” olarak hesaplanmıştır. Cronbach’s Alfa değeri $0.80 < 1.0$ aralığındadır. Dolayısıyla araştırmada kullanılan nicel verilerin yüksek derecede güvenilir olduğu söylenebilir (Kalaycı, 2017).

Araştırmanın nitel verileri *içerik analizi* yöntemi ile analiz edilmiştir. İçerik analizi sürecinde öğrencilerin sorulara verdikleri yanıtlar kodlanmış, bu kodlarla temalar oluşturulmuştur. Bu işlemler yapılırken öğrencilere Ö4-1, Ö4-2...Ö5-1, Ö5-2,...Ö6-1, Ö6-2, Ö7-1, Ö72....şeklinde numaralar verilmiştir.

3.BULGULAR

Öğrencilerin Eşitlik Değerine İlişkin Tutumu

“İlköğretim öğrencilerinin eşitlik değerine ilişkin tutumları hangi düzeydedir?” alt problemine ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin Eşitlik Değerine İlişkin Tutumlarının Düzeyi

Boyutlar	\bar{X}	ss
Eşitlik	4.44	.718

Tablo 2'de yer alan bulgular incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin eşitlik değerine ilişkin tutumlarının" "Tamamen Katılıyorum ($\bar{X} = 4.44$)", düzeyinde olduğu belirlenmiştir.

Cinsiyet Durumuna İlişkin Bulgular

Araştırmanın “İlköğretim öğrencilerinin eşitlik değerine ilişkin tutumları, cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?” alt problemine dair bulgular aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin Eşitlik Değerine İlişkin Tutumlarının Cinsiyet Durumuna Göre Analizi

Boyutlar	Cinsiyet	n	\bar{X}	ss	df	t	p
Eşitlik	Kadın	630	4.52	.632	1247	3.782	.000*
	Erkek	619	4.36	.790			

* $p < .05$

Tablo 3’te yer alan bulgular incelendiğinde cinsiyet değişkenine göre araştırmaya katılan öğrencilerin eşitlik değerine ilişkin tutumlarının anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir ($t_{(1247)} = 3.782$; $p_{\text{eşitlik}} = .00$; $p < .01$). Kız öğrencilerin eşitlik değerine ilişkin tutum puanlarının (4.52), erkek öğrencilerin tutum puanlarından (4.36) anlamlı ölçüde yüksek olduğu tespit edilmiştir. Buna göre öğrencilerin eşitlik değerine ilişkin tutumlarının cinsiyet değişkeni açısından birbirine benzemediği söylenebilir.

Baba Eğitim Durumu İlişkin Bulgular

Araştırmanın “İlköğretim öğrencilerinin eşitlik değerine ilişkin tutumları, baba eğitim durumuna göre anlamlı farklılık göstermekte midir?” alt problemine dair bulgular aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4. Öğrencilerin Eşitlik Değerine İlişkin Tutumlarının Baba Eğitim Durumuna Göre Analizi

Eğitim Durumu	\bar{X}	VK.	KT.	KO.	F	p	Tukey
1	4.13	Gruplar Arası	9.648	1.930	3.776	.00*	4>1

2	4.41	Gruplar İçi	635.226	.511	5>1
3	4.38	Toplam	644.873		6>1
4	4.46				
5	4.51				
6	4.61				
Toplam	4.44				

1. Okur-Yazar Değil/Sadece Okuyazar; 2. İlkokul; 3. Ortaokul, 4. Lise; 5. Üniversite; 6. Lisansüstü

* p<.05

Tablo 4’te yer alan bulgular incelendiğinde baba eğitim durumu değişkenine göre araştırmaya katılan öğrencilerin eşitlik değerine ilişkin tutumlarının anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir ($F_{\text{eşitlik}} = 3.776$; $p_{\text{eşitlik}} = .00$; $p < .01$). Elde edilen bu bulguya göre ilköğretim öğrencilerinin eşitlik değerine ilişkin tutumlarının, “baba eğitim durumu” değişkeni açısından birbirine benzemediği söylenebilir. Baba eğitim durumu değişkenine göre belirlenen anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için yapılan Tukey HSD testi analizi neticesinde anlamlı farklılığın babası okur-yazar olmayan/ yalnızca okur-yazar olan öğrenciler ile babası lise, üniversite veya lisansüstü mezunu olan öğrenciler arasında olduğu belirlenmiştir.

Anne Eğitim Durumuna İlişkin Bulgular

Araştırmanın “İlköğretim öğrencilerinin eşitlik değerine ilişkin tutumları, anne eğitim durumuna göre anlamlı farklılık göstermekte midir?” alt problemine dair bulgular aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 5. Öğrencilerin Eşitlik Değerine İlişkin Tutumlarının Anne Eğitim Durumu Değişkenine Göre Analizi

	Eğitim Durumu	\bar{X}	VK.	KT.	KO.	F	p	Tukey
Eşitlik	1	4.16	Gruplar Arası	9.628	1.926	3.768	.00*	2>1
	2	4.48	Gruplar İçi	635.246	.511			
	3	4.38	Toplam	644.873				
	4	4.49						

5	4.46
6	4.55
Toplam	4.44

1. Okur-Yazar Değil/Sadece Okuryazar; 2. İlkokul; 3. Ortaokul, 4. Lise; 5. Üniversite; 6. Lisansüstü

* p<.05

Anne eğitim durumu değişkenine göre, araştırmaya katılan öğrencilerin eşitlik değerine ilişkin tutumlarının anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir ($F_{\text{eşitlik}} = 4.838$; $p_{\text{eşitlik}} = .00$; $p < .01$). Elde edilen bu bulguya göre öğrencilerin eşitlik değerine ilişkin tutumunun, anne eğitim durumu değişkeni açısından birbirine benzemediği söylenebilir. Anne eğitim durumu değişkenine göre belirlenen anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için Tukey HSD yapılmıştır. Söz konusu testin analiz sonuçlarına göre, annesi okur-yazar olmayan/ yalnızca okur-yazar olan öğrenciler ile annesi ilkokul, lise veya üniversite mezunu olan öğrenciler arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmüştür.

Aile İçi Çocuk Sırasına İlişkin Bulgular

Araştırmanın “İlköğretim öğrencilerinin eşitlik değerine ilişkin tutumları, ailedeki çocuk sırasına göre anlamlı farklılık göstermekte midir?” alt problemine dair bulgular aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 6. Öğrencilerin Eşitlik Değerine İlişkin Tutumlarının Aile İçi Çocuk Sırası Değişkenine Göre Analizi

	Sıra	\bar{X}	VK.	KT.	KO.	F	p	Tukey
Eşitlik	1	4.49	Gruplar Arası	12.217	3.054	6.005	.00*	1>5 2>5 3>5 4>5
	2	4.41	Gruplar İçi	632.657	.509			
	3	4.37	Toplam	644.873				
	4	4.55						
	5 ve üstü	3.88						
	Toplam	4.44						

* p<.05

Ailedeki çocuk sırası değişkenine göre, araştırmaya katılan öğrencilerin eşitlik değerine ilişkin tutumlarının anlamlı farklılık gösterdiği görülmüştür ($F_{\text{eşitlik}} = 6.005$; $p_{\text{eşitlik}} = .00$; $p < .01$). Bu durumda, öğrencilerin eşitlik değerine ilişkin tutumlarının ailedeki çocuk sırası değişkeni açısından birbirine benzemediği söylenebilir. Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için Tukey HSD testi yapılmıştır. Test analiz sonuçları ailedeki çocuk sırası bir, iki, üç ve dört olan öğrenciler ile çocuk sırası beş ve üstü olan öğrenciler arasında anlamlı farklılığın olduğunu göstermektedir.

Kitap Okuma Alışkanlığına İlişkin Bulgular

Araştırmanın “İlköğretim öğrencilerinin eşitlik değerine ilişkin tutumları, kitap okuma alışkanlığına göre anlamlı farklılık göstermekte midir?” alt problemine dair bulgular aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 7. Öğrencilerin Eşitlik Değerine İlişkin Tutumlarının Kitap Okuma Alışkanlığına Göre Analizi

	Kitap Okuma Alışkanlığı	\bar{X}	VK.	KT.	KO.	F	p	Tukey
Eşitlik	1. Hiç	3.88	Gruplar Arası	23.953	5.988			2>1
	2.Haftada bir	4.50	Gruplar İçi	620.921	.499			3>1
	3.Haftada 2 veya üstü	4.51	Toplam	644.873		11.997	.00*	4>1
	4. Ayda bir	4.32						2>4
	5.Yılda bir veya üstü	4.19						2>5
	Toplam	4.44						3>4 3>5

* $p < .05$

Kitap okuma alışkanlığına göre, araştırmaya katılan öğrencilerin eşitlik değerine ilişkin tutumlarının anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir ($F_{\text{eşitlik}} = 11.997$; $p_{\text{eşitlik}} = .00$; $p < .01$). Öğrencilerin eşitlik değerine ilişkin tutumlarının, kitap okuma alışkanlığı açısından birbirine benzemediği söylenebilir.

"Kitap okuma alışkanlığına belirlenen anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için Tukey HSD testi yapılmıştır: Test sonuçları;

- Hiç kitap okumayanlar öğrenciler ile haftada ve ayda bir kitap okuyan öğrenciler arasında,
- Hiç kitap okumayanlar öğrenciler ile haftada iki veya daha fazla kitap okuyan öğrenciler arasında,
- Haftada bir kitap okuyan öğrenciler ile ayda bir kitap okuyan öğrenciler arasında,
- Haftada bir kitap okuyan öğrenciler ile yılda bir veya daha fazla kitap okuyan öğrenciler arasında,
- Haftada iki veya daha fazla kitap okuyan öğrenciler ile ayda bir kitap okuyan öğrenciler arasında,
- Haftada iki veya daha fazla kitap okuyan öğrenciler ile yılda bir veya daha fazla kitap okuyan öğrenciler arasında anlamlı bir farklılığın olduğunu ortaya koymuştur."

Öğrencilerin Eşitlik Değerine İlişkin Tutumuna Dair Nitel Bulgular

Araştırmada nitel örneklem grubunda yer alan öğrencilere "Eşitlik sizin için neyi ifade ediyor?" sorusu yöneltilmiştir. Öğrencilerin verdikleri yanıtlar içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiş, elde edilen bulgular aşağıya çıkarılmıştır.

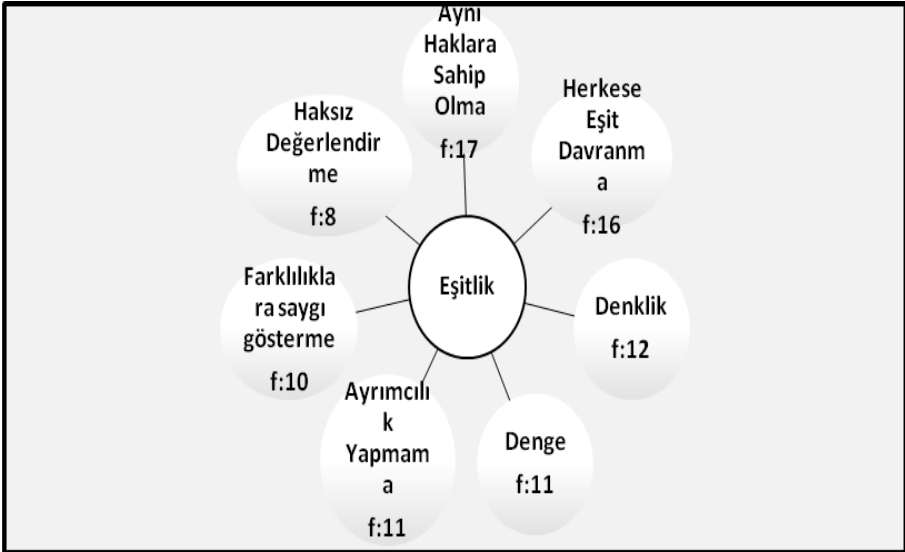
Araştırmaya katılan öğrencilerin eşitlik kavramının kendileri için ne ifade ettiğine ilişkin olarak verdikleri yanıtlar şöyledir;

Ö4-2: "...Eşitlik benim için her insanın eşit olması anlamına geliyor. Eşitlik benim için ayrımcılığın olmadığı, herkese eşit davranıldığı dünya anlamına gelmektedir. Örneğin bir arkadaşıma çikolata verirsem yanındaki diğer arkadaşıma vermezsem eşit davranmamış olurum. Ayrımcılık yapmış olurum..."

Ö5-2: “...Eşitlik, herkese aynı davranmayı ifade ediyor. Bütün arkadaşlarım birbirine denk olduğu için okulda ve sitede bir şey dağıtıldığında herkese dengeli bir dağıtım yapılması eşitliği ifade ediyor...”

Ö6-2: “...Eşitlik benim için farklılıklara saygı göstermeyi ifade ediyor. Herkes aynı davranışı veya başarıyı göstermez. Ama biz bu farklılığı bir zenginlik olarak görmeliyiz. Ayrımcılık yapmamalıyız. Haksızlık yapmamalıyız...”

Ö7-2: “...Eşitlik herkesin aynı haklara sahip olması anlamına geliyor. Bence haksızlığın olduğu yerde eşitlik olmaz. Çünkü haksızlığın yapıldığı ortamda eşitsizlik vardır... Herkese denk ve dengeli davranmak eşitlik demektir...”

Şekil 1. Eşitlik temasına ilişkin bulgular

Şekil 1’de örneklem grubundaki öğrencilerin eşitlikle ilgili düşüncelerinin analizinden elde edilen kodlar yer almaktadır. Söz konusu kodlar eşitlik teması altında toplanmış olup; “Aynı Haklara Sahip Olma”, “Herkese Eşit Davranma”,

“Denklik”, “Denge”, “Ayrımcılık Yapmama”, “Farklılıklara Saygı Gösterme” ve “Haksız Değerlendirme” şeklinde nitelendirilmişlerdir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu araştırmada ilköğretim öğrencilerinin eşitlik değerine ilişkin tutumları incelenmiştir. Bu kapsamda ilk olarak araştırmanın birinci alt problemi olan; *öğrencilerin eşitlik değerine ilişkin tutumlarının ne düzeyde* olduğu belirlemeye çalışılmıştır. Araştırmada, öğrencilerin eşitlik değerine ilişkin tutumlarının “Tamamen Katılıyorum” düzeyinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, öğrencilerin "eşitlik" değerine ilişkin tutumlarının üst düzeyde olduğunu göstermektedir. Bu durum, ilköğretim düzeyinde değerler eğitimi çalışmalarının eşitlik değeri özelinde başarılı olduğunun bir kanıtı olarak değerlendirilebilir.

Araştırmanın ikinci alt probleminde *“ilköğretim öğrencilerinin eşitlik değerine ilişkin tutumlarının cinsiyet değişkeni açısından durumu”* incelenmiştir. Araştırmada, öğrencilerin eşitlik değerine ilişkin tutumunun, cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Belirlenen anlamlı farklılığın ise kız öğrenciler lehine olduğu görülmektedir. Alan yazında değerler alanında genel olarak kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha yüksek tutum puanına sahip olduğu görülmektedir. Bu sonucun ortaya çıkmasında, kızların ülkemizde geleneklere daha bağlı olmasının yanında, kızların toplumsal cinsiyet rollerinin ve bu rollerin kazandırılması sürecindeki yetiştirilme tarzlarının payı vardır (Dökmen,1999).

Daha geniş bir anlamda ele alındığında, geleneksel toplum yapısının temel birimi olan aile, aynı zamanda bireylerin yaşamlarının çoğunluğunu geçirdiği yerdir. Türk toplumu her ne kadar modernizmin etkilerine maruz kalsa da, geleneksel

yapısını hala muhafaza etmektedir. Bu nedenle kitle iletişim araçları, okul ve akran gruplarının yanında aile, en önemli sosyalleşme aracı olarak işlevini sürdürmektedir. Nitekim araştırma bulgularına göre, ailenin çocuk ve genç bireyler üzerindeki etkisi oldukça belirgindir. Toplum, kadın ve erkeğe farklı roller yüklerken, sorumluluk alanlarını ve sınırlarını da bu doğrultuda belirlemektedir. Aile ise toplumun istediği birtakım değer ve sorumlulukları, küçük yaşlardan itibaren sosyalleşme vasıtası ile bireylere kazandırmaktadır. Ancak bireylere verilen hak ve sorumluluklar cinsiyet bağlamında farklılaşmaktadır. Dolayısıyla bu konumlandırmada toplumsal cinsiyet rolleri değişmektedir. Diğer yandan kız çocukları daha dar bir sosyal ilişki ağı içerisinde yetiştirilirken, erkek çocukları ailenin dışında daha geniş bir sosyal ağın içerisine dahil olmaktadır. Başka bir deyişle kız çocukları, koruma duygusu ile aile ve yakın akraba çevresi içerisinde kendisine çizilen sınırlar dâhilinde daha fazla zaman geçirmektedir. Bu durum kız çocuklarının ahlâki değerler başta olmak üzere, saygılı olmak, yardımsever olmak, çevreye ve aile birliğine karşı daha duyarlı olmak gibi roller üstlenmesine neden olmaktadır. Nitekim “aileyi dışı kuş yapar” ifadesi de bu düşünceyi destekler niteliktedir. Diğer yandan adaletli olmak ve eşitlik değerlerinin kız çocuklarında yüksek oluşu, toplumsal duyarlılık ve sorumluluk tutumlarının bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Toplumsal cinsiyet rollerinin farklılaşması, cinsler arasında birtakım eşitsizlik biçimlerinin yaşanmasına neden olmaktadır. Bu eşitsizliklerin kız ve erkek çocukları arasında farklı algılanması muhtemeldir. Dolayısıyla sorumluluk alanındaki duyarlılığına karşın; kız çocuklarının adaletli olmak konusundaki hassasiyeti, maruz kaldıkları birtakım eşitsizlik biçimlerine karşın daha hassas ve karşıt bir tutum içerisinde olduklarının da bir ifadesi olarak nitelendirilebilir.

Mızrakçı (1994) tarafından yapılan bir araştırmada, annelerin kız çocuklarına karşı erkek çocuklara oranla daha koruyucu bir tutum sergilediği görülmüştür.

Anneler, kız çocuklarına daha koruyucu ve hassas davranmaktadır. Bu da onların erkek çocuklara kıyasla geleneklere ve aileye daha bağlı fakat daha içe kapanık yetişmelerine neden olmaktadır. Ek olarak toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin farklılaşmalar, cinsler arasında özel alan ve kamusal alan ayrımını ortaya çıkarmıştır. Kadın, daha çok özel alanla sınırlı bir çevre ile ilişkilendirilirken, erkeğin konumu dış dünya ile tanımlanmaktadır.

Araştırmanın üçüncü alt problemi, *"ilköğretim öğrencilerinin eşitlik değerine ilişkin tutumlarının baba eğitim durumuna"* göre değişip değişmediğidir. Araştırma sonuçlarına göre; ilköğretim öğrencilerinin eşitlik değerine ilişkin tutumlarının, baba eğitim durumu değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Bu anlamlı farklılığın "okur-yazar değil/sadece okur-yazar ile lise mezunu", "okur-yazar değil/sadece okur-yazar ile üniversite mezunu", "okur-yazar değil/sadece okur-yazar ile lisansüstü mezunu" öğrenciler arasında olduğu anlaşılmaktadır.

Türk ve Nalçacı (2011) tarafından, 5. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler programındaki değerlere ilişkin tutumlarını ölçmek amacıyla bir araştırma yapılmıştır. Söz konusu çalışmada, baba eğitim durumuna göre öğrencilerin "adillik, doğal çevreye duyarlılık, tarihsel mirasa duyarlılık ve hoşgörü" tutum puanları yüksek çıkmıştır. Keskin (2008) tarafından yapılan bir başka çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Şöyle ki, öğrencilerin baba öğrenim düzeyleri yükseldikçe, değerlere ilişkin tutum puanları artmaktadır. Dolayısıyla alan yazında ortaya çıkan sonuçlar ile tarafımızdan yapılan araştırmanın sonuçlarının paralellik gösterdiği söylenebilir. Bu sonuca göre, baba öğrenim durumu ile öğrencilerin değerleri edinme düzeyi arasında belirgin bir paralellik mevcuttur. Çocukların gelişiminde ve değerlerin kazanılmasında etkin bir rol oynayan ailenin, eğitimi ve bilinçli olması gerekir (Yazar, 2012).

Araştırmanın dördüncü alt problemi *"ilköğretim öğrencilerinin eşitlik değerine ilişkin tutumu anne eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?"* Araştırma sonuçlarına göre, ilköğretim öğrencilerinin eşitlik değerine ilişkin tutumu, anne eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Belirlenen anlamlı farklılığın; annesi "okur-yazar değil/sadece okur-yazar ile ilkokul mezunu", "okur-yazar değil/sadece okur-yazar ile lise mezunu", "okur-yazar değil/sadece okur-yazar ile üniversite mezunu" öğrenciler arasında olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlar, anne eğitim düzeyi ile öğrencilerin değer kazanım düzeyi arasında belirgin bir paralelliğin olduğunu gösterir. Türk ve Nalçacı (2011), Keskin (2008) ve Durualp ve Durualp'in çalışmalarında da benzer sonuçlar görülmüştür. Ayrıca yurt dışında yapılan çalışmalarda, çocukların tutum ve değerleri üzerinde en etkili unsurun anne eğitim düzeyi ortaya çıkmıştır.

Genel olarak eğitim düzeyi yüksek anne ve babalardan oluşan ailelerde, daha demokratik, daha eşitlikçi ve iletişimin güçlü olduğu bir düzen söz konusudur (Çırak, 2019). Bu şekilde kurulan ailelerde çocuğun eğitimi başta olmak üzere, eşler kendi aralarında sorumlulukları birlikte üstlenmekte ve görev paylaşımında daha eşitlikçi bir yaklaşım benimsemektedirler. Anne ve baba eğitim düzeyinin yüksek olduğu bu tarz ailelerde, aile içi demokrasi ve özgürlük ortamı çocukların değer ve tutumlarını etkilemektedir. Diğer yandan toplumsal alanda yaşanan bazı olumsuzluklar, kadınların adalet ve eşitlik gibi değerlerde daha fazla hassasiyet kazanmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla kadının değerler hiyerarşisinin öncelik sıralamasında bu değerlere ilişkin algısı, bir anne olarak çocuk yetiştirirken kendi tutumuna da yansımaktadır.

Araştırmanın beşinci alt problemi *"ilköğretim öğrencilerinin eşitlik değerine ilişkin tutumları aile içi çocuk sırası değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?"* Elde edilen sonuçlara göre, öğrencilerin eşitlik değerine ilişkin tutumları, ailedeki çocuk sırası değişkenine göre anlamlı bir farklılık

göstermektedir. Söz konusu farklılığın; ailedeki çocuk sırası “1 olan öğrenciler ile 5 ve üzeri”, “2 olan öğrenciler ile 5 ve üzeri” “3 olan öğrenciler ile 5 ve üzeri”, “4 olan öğrenciler ile 5 ve üzeri” öğrenciler arasında gerçekleştiği saptanmıştır.

Öğrencilerin eşitlik değerine ilişkin tutumları ailedeki çocuk sırası değişkenine göre hem genel anlamda hem de ortalamada nispeten yüksektir. Alan yazında, ‘eşitlik değeri bağlamında aile içi kardeş sırası değişkenine’ ilişkin herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Kanaatimize göre bu sonuçların ortaya çıkmasında, Malatya ilinin geleneksel muhafazakar yapısı etkili olmuştur. Genel olarak geleneksel Türk aile yapısında ilk çocuktan beklenti, diğer çocuklara göre çok daha yüksektir. Bu nedenle ilk çocuğun daha dikkatli, daha sorumlu ve daha olgun olması gerekir. Bu yüksek beklenti, ikinci çocuktan itibaren etkisini kaybeder. Özellikle çok çocuklu ailelerde çeşitli sorunlar yaşanmakta olup, bu tür ortamlarda yetişen çocukların değer kazanımında bazı aksaklıklar görülebilmektedir.

Araştırmanın altıncı alt problemi *“İlköğretim öğrencilerinin eşitlik değerine ilişkin tutumları kitap okuma alışkanlığına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?”* Araştırma sonuçları, öğrencilerinin eşitlik değerine ilişkin tutumlarının kitap okuma değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur. Belirlenen anlamlı farklılığın; tüm boyutlarda “hiç kitap okumayan öğrenciler ile haftada bir”, “hiç kitap okumayan öğrenciler ile haftada iki veya daha fazla”, “hiç kitap okumayan öğrenciler ile ayda bir” kitap okuyan öğrenciler arasında olduğu belirlenmiştir. Bunun yanında “haftada bir kitap okuyan öğrenciler ile ayda bir”, “haftada bir kitap okuyan öğrenciler ile yılda bir veya daha fazla”, “haftada iki veya daha fazla kitap okuyan öğrenciler ile ayda bir”, “haftada iki veya daha fazla kitap okuyan öğrenciler ile yılda bir veya daha fazla” kitap okuyan öğrenciler arasında da belirgin bir farklılık mevcuttur.

Kitap okumanın öğrencilerin kültür düzeyini, insani değerlere yönelik farkındalıklarını ve akademik başarısını arttırdığı gerçeğinden hareketle, bu sonucun ortaya çıkmasında kitap okuma eyleminin doğrudan etkili olduğu söylenebilir. Nitekim çok okuyan öğrencilerin olaylara ve olgulara karşı daha özgün bakış açısı kazanmalarının yanında, çevrelerine yönelik tutum ve davranışları da olumludur. Çünkü kitap okuma, bireyin öncelikle kendini tanımasını sağlar. Böylece iç çemberden başlayarak dış çembere doğru yeni bir süreç başlamaktadır. Hayatımızın temel hazinesi olan kitaplar; aile, öğretmen ve okul üçlüsü ile birlikte değerler eğitiminin en önemli unsurlarından biridir.

Araştırmanın nitel boyutunda "*ilköğretim öğrencilerinin eşitlik değerine ilişkin görüşleri nelerdir*" alt problemine cevap aranmıştır. Öğrenci görüşlerine dayalı olarak ortaya çıkan sonuçlara göre; ilköğretim öğrencileri eşitlik değerlerinin farkındadırlar. Bu durum, "öğrencilerin eşitlik değerine karşı tutumlarının yüksek olduğu" sonucunu desteklemektedir. Özetle "*ilköğretim öğrencilerinin eşitlik değerine ilişkin görüşleri nelerdir*" biçimindeki nitel alt problemin sonuçlarıyla, nicel boyutta elde edilen sonuçlar birbirini desteklemektedir. Tarafımızdan yapılan araştırmada eşitlik teması altında toplanan kodlar "Aynı Haklara Sahip Olma", "Herkes Eşit Davranma", "Denklik", "Denge", "Ayrımcılık Yapmama", "Farklılıklara Saygı Gösterme" ve "Haksız Değerlendirme" olarak belirlenmiştir. Bu kodlar aynı zamanda alan yazında yer alan "eşitlik" tanımlarındaki ortak ifadeleri açıkta yer bırakmayacak şekilde ortaya koymaktadır.

Genel olarak araştırma sonuçlarına bakıldığında; araştırmada ilköğretim öğrencilerinin "eşitlik değerlerine" ilişkin tutumlarının, "Tamamen Katılıyorum" düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç ilköğretim öğrencilerinin eşitlik değerine ilişkin tutumlarının çok yüksek olduğunu göstermektedir. Genel olarak kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranla değerleri edinim düzeyi daha yüksektir. Araştırmada, genel anlamda öğrencilerin değerlere yönelik tutumu baba ve

anne eğitim değişkenine göre anlamlı düzeyde bulunmuştur. Bu sonuçlar, baba ve anne eğitim düzeyi arttıkça öğrencilerin değerleri edinme düzeyinin arttığını göstermektedir. Diğer taraftan aile kardeş sırasına yönelik öğrenci görüşlerinde geneli itibarıyla anlamlı farklılık görülmüştür. Son olarak ise şunu söylemek mümkündür; öğrencilerin kitap okuma oranı arttıkça, değerleri edinim düzeyi artmaktadır.

Öneriler

Araştırma sonuçlarından yola çıkarak konunun muhataplarına önerilerde bulunmanın faydalı olacağı düşünülmektedir.

Bu kapsamda; değer eğitiminin temel bileşenlerini oluşturan aile, öğretmen ve okul üçlüsü birlikte hareket etmelidir. Bunun için okul, aile ve öğretmen işbirliğinin güçlendirilmesine yönelik eğitimler verilebilir. Araştırmada, anne ve babanın öğrenim düzeyi arttıkça, öğrencilerin değerleri kazanma düzeyinin de arttığı görülmüştür. Dolayısıyla ebeveyn eğitim düzeyini artırmaya yönelik kısa, orta ve uzun vadeli planlamalar yapılabilir. Araştırma sonuçları, öğrencilerin kitap okuma alışkanlığı ile eşitlik değerine ilişkin tutumları arasında belirgin bir paralellik olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla öğretmenler ve aileler, hem öğrencilerine kitap okuma alışkanlığı kazandırmaya yönelik çalışmalar yapmalı, hem de bu hususta kendileri rol model olmalıdır.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu çalışmada yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Destek/Finansman Bilgileri:

Yazarlar; bu makalenin araştırılması, yayınlanması ve yazılması sürecinde herhangi bir finansman desteği almamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırmanın verileri 2019-2020 öğretim yılında Malatya il merkezinde öğrenim gören ilköğretim öğrencilerinden, 19.12.2019 tarihli Malatya Milli Eğitim Müdürlüğü'nün izni ile Aralık ayı içerisinde elde edilmiştir. Bu bağlamda çalışmada etik kurul kararı bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aslan, T. (2010). Osmanlı Devleti'nin siyasi ve idari tarihinde adalet ve müsavat meselesi. *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı-21.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2016). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri* (21.Baskı). Ankara: Pegem Yayınları.
- Çırak, A. (2019). Ortaokul altıncı sınıf öğrencilerinin temel demokratik değerlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2019 (12), 91-107. Doi: 10.46778/Goputeb.521358.
- Cevzici, A. (2010). *Eğitim sözlüğü*. Say Yayınları, İstanbul.
- Creswell, J. W., & Plano Clark, V. L. (2014). *Research design. qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4.ed.). USA: Sage Publications Inc.
- decarlo, L. T. (1997). On the meaning and use of kurtosis. *Psychological methods*, 2(3), 292-307.
- Dökmen, Z. Y. (1999). Bem cinsiyet rolü envanteri kadınsılık ve erkeksilik özellikleri Türkçe formunun psikometrik özellikleri. *Kriz Dergisi*, 7(1), 27-40.
- Duruoalp, E. ve Duruoalp, E. (2012) İlköğretim II. kademedeki öğrenim gören öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumlarının incelenmesi, *Kuramsal Eğitim bilim Dergisi*, 5(4), 484-499.

- Eldem, e. (2017). Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze adalet, eşitlik, hukuk ve siyaset üzerine, *Toplumsal Tarih*, 288, 25-26.
- Erlanson, D. A., Harris, E. L., Skipper, B. L., & Allen, S. D. (1993). *Doing naturalistic inquiry: A guide to methods*. Sage.
- Güney, A. (2002). *Türk siyasal kültüründe devlet anlayışı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta.
- Hopkins, K. D., & Weeks, D. L. (1990). Tests for normality and measures of skewness and kurtosis: Their place in research reporting. *Educational and Psychological Measurement*, 50(4), 717-729.
- Kalaycı, Ş. (2017). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Dinamik Akademi Yayınları.
- Kale, N. (2007). *Nasıl bir değerler eğitimi*. Değerler ve Eğitimi Uluslar arası Sempozyumu, 26-28 Kasım 2004, 2. Baskı, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul 2013.
- Karal, E. Z. (1964). Gülhane Hatt-ı Hümayununda batının etkisi, Türk Tarih Kurumu, *Belleten Dergisi*, Cilt, XXVIII. S. 112.
- Kaya, F. (2021). *İlköğretim Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler ile İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersleri Değerlerine İlişkin Tutumları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan.
- Keskin, Y. (2008). *Türkiye'de sosyal bilgiler öğretim programlarında değerler eğitimi: Tarihsel gelişim, 1998 ve 2004 programlarının etkililiğinin araştırılması*. Yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Kirschenbaum, H. (1995). *Enhance values and morality in schools and youth settings*, Allyn & Bacon Company, Massachusetts.

- Kohlberg, L. & Selman, R. L. (1972). *Preparing school personnel relative to values: a look at moral education in the schools*. ERIC veri tabanından 2020 tarihinde erişildi. (ERIC No: ED058153). Erişim adresi: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED058153.pdf>.
- Kurtdaş, E. M. (2017). Değerlerin kaynağı ve anlamlandırılması. *Türkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(21), 349-366.
- Kuru, S. (2016). *Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin vatandaşlık değerlerine ilişkin öykülere dayalı görüşleri*, Sıtkı Kocaman Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Muğla.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Sage Publications.
- Maslow, A. H. (1996). *Dinler, değerler, doruk deneyimler* (çev. H.K. Sönmez). İstanbul: Kuraldışı Yayınevi.
- Mızrakçı, Ş. (1994). *Annelerin çocuk yetiştirme tutumlarına etki eden faktörler: demografik özellikleri, kendi yetiştiriliş tarzları, çocuk gelişimine ilişkin bilgi düzeyleri ve çocuğun mizacına ilişkin algıları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ege Üniversitesi, İzmir.
- Morgan, G. A., Leech, N. L., Gloeckner, G. W., & Barret, K. C. (2004). *SPSS for introductory statistics: Use and interpretation*, Second Edition. London: Lawrance Erlbaum Associates.
- Ortaylı, İ. (1986). *Tanzimat adamı ve Tanzimat toplumu*. Türk Siyasal Hayatının Gelişimi, (ed. Ersin Kalaycıoğlu- Ali Yaşar Sarıbay), İstanbul: Beta Yay.
- Şavluk, M. (2018). *Jean Jacques Rousseau felsefesinde adalet, özgürlük ve eşitlik anlayışı*. Iğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Tabachnick, B.G., & Fidell, L.S. (2013). *Using multivariate statistics (6.edition)*. ABD: Pearson Education.

- Taşığıl, A. (2015). *Kök Tengri'nin çocukları*, (Avrasya Bozkırlarında İslam Öncesi Türk Tarihi), Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- TDK. (2011). *Türkçe Sözlük*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek kurumu, Türk Dil kurumu Yayınları, Ankara.
- Turner, B. (1997). *Eşitlik*. Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Türk, N. ve Nalçacı, A. (2011). İlköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler programında verilen değerleri edinme düzeyleri (Erzincan Örneği). *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), 39-56.
- Urhan, V. (2016). Siyaset felsefesinde adalet, eşitlik, özgürlük. *kaygı. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 26, 103-119.
- Vahapoğlu, M. H. (1996). Yönetim ve azınlıklara bakış açısından Osmanlı devleti. *Erdem*, 8(22), 41-51.
- Yazar, T. (2012). Öğretmen adaylarının değerler hakkındaki görüşleri. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 2(1), 61-68.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

One of the biggest problems experienced in value transfer before the industrial revolution was instilling wrongs as well as truths in children. Undoubtedly, this situation opened the door to many negativities. The conditions that emerged with the industrial revolution necessitated different value demands and teaching models for new generations. Traditional values were pushed into the background, especially in parallel with the prominence of cultural relativism and scientific impartiality. The nation states that emerged in this process began to shape their national education policies. In the new era, national values such as patriotism, nationalism and respect for the flag came to the fore.

With the changing understanding, the educators took a step back from their old habits and allowed the students to form their own ideas. But still, many teachers continued to instill values that were not in the textbooks or curriculum. Kohlberg and Selman (1972: 5) argue that the main reason for this is that, from the teachers' point of view, the official curriculum is treated as if it is useless and worthless. In fact, Atatürk said, "Culture is proportional to the

ground. Based on the saying "That ground is the character of the nation", it is a necessity to determine values suitable for our character. After all, values education has many dimensions such as family, teacher, school, environment, communication tools, society and state. In order to achieve success in values education, all these elements must act in a coordinated manner.

Equality, which constitutes the main theme of the study; In addition to being a modern value, it has also been the pioneer of social changes and developments since the early ages. In other words, this concept is used as a criterion of being modern and almost the entire modernization process (Turner, 1997: 19). In this context, while forming the basic dynamics of social change along with values such as equality, justice and freedom, it also becomes an indicator of being modern for nations and states.

Method

Model of the Research

In the research, explanatory sequential design, one of the mixed method designs, was used. In this design, the research process starts with quantitative and continues with qualitative. The qualitative method is applied to deepen some of the topics of the research that have been studied with the quantitative method. In explanatory sequential designs, quantitative and qualitative data are analyzed separately, and in the discussion section, these data are combined and interpreted (Creswell & Plano Clark, 2014).

Working group

The study group of the research was determined separately for quantitative and qualitative processes. In this context, the population of the research consists of primary school students studying in the city center of Malatya in the fall semester of the 2019-2020 academic year, and the sample consists of 1249 students determined by simple random sampling from the population. The qualitative data of the research were obtained with the maximum diversity sample type, which is one of the purposeful sampling methods. In this context, a total of 24 students, 6 from each of the 4th, 5th, 6th and 7th grades, were studied.

Findings (Results)

In this study, primary school students' attitudes towards the value of equality were examined. In this context, firstly, the first sub-problem of the research; It was tried to determine the level of students' attitudes towards the value of

equality. In the study, it was concluded that the attitudes of the students towards the value of equality were at the level of "Totally Agree". This result shows that the attitudes of the students towards the value of "equality" are at a high level. It can be considered as proof that their work is successful in terms of equality value.

"What does equality mean to you?" to the students in the qualitative sample group in the research. question was posed. The answers given by the students were analyzed by content analysis method and some codes were obtained. In this context, when these codes obtained from the qualitative question of the research are examined; the aforementioned codes were gathered under the theme of equality; They were characterized as "Having the Same Rights", "Treating Everyone Equally", "Equivalence", "Balance", "Non-Discrimination", "Respecting Differences" and "Unfair Evaluation".

Conclusion and Discussion

Looking at the research results in general; In the study, it was determined that primary school students' attitudes towards "equality values" were at the level of "Totally Agree". This result shows that primary school students' attitudes towards the value of equality are very high. In general, the level of acquisition of values by female students is higher than male students. In the study, in general, students' attitudes towards values were found to be at a significant level according to the education variable of father and mother. These results show that as the education level of the father and mother increases, the level of students' acquisition of values increases. On the other hand, there was a significant difference in the students' views on the order of family and siblings in general. Finally, it is possible to say: As students' reading rate increases, their level of acquisition of values increases.

In the qualitative aspect of the research, an answer was sought for the sub-problem "What are the opinions of primary school students about the value of equality". According to the results based on student opinions; primary school students are aware of the values of equality. This situation supports the result that "students have high attitudes towards equality value". In summary, the results of the qualitative sub-problem "What are the opinions of primary school students about the value of equality" and the results obtained in the quantitative dimension support each other. In the research conducted by us, the codes collected under the theme of equality were determined as "Having the Same Rights", "Treating Everyone Equally", "Equivalence", "Balance", "Non-Discrimination", "Respecting Differences" and "Unfair Evaluation". These codes also reveal the common expressions in the definitions of "equality" in the literature in a way that does not leave any room in the open.

5. SINIF TÜRKÇE DERS KİTABININ ETKİNLİK TASARLAMA İLKELERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Kadir KAPLAN*

Öz

Program doğrultusunda belirlenen amaçlara ulaşmadaki etkili araçlardan biri etkinliklerdir. Etkinliğin niteliği belirlenen amaca ulaşmada oldukça önemlidir. Bu sebeple nitelikli etkinlikler hazırlamak adına bazı ilkelerin belirlenmesi ve etkinlik hazırlamada bu ilkelere uyulması gerekmektedir. Çalışmada 5. sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklerin etkinlik tasarlama ilkelerine uygunluğunu belirlemek amaçlanmıştır ve ders kitabındaki etkinlikler, etkinlik tasarlama ilkeleri dikkate alınarak analiz edilmiştir. Çalışmada nitel araştırma desenlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Betimsel içerik analizinin yapıldığı çalışmada etkinlikler Özmantar ve Bingölbali tarafından belirlenen etkinlik tasarlama ilkelerine göre incelenmiştir. Etkinliklerin analizinde ders kitabındaki etkinliklerin tamamı alan uzmanlarınca “amaç, hedef kitlenin ön bilgileri, kapsayıcılık, kullanılan materyal uygunluğu, öğretmen ve öğrenci rolü, ölçme değerlendirme, sınıf organizasyonu, zaman kullanımı” açısından incelenmiştir; etkinliklerin ilkelere uyumu tespit edilip yorumlanmıştır. Etkinliklerin büyük bir kısmının pekiştirmeye yönelik olduğu; kullanılan materyalin uygunluğu, kapsayıcılık, öğrenci rolü, noktada beklentileri karşıladığı; sınıf organizasyonu, öğrenci ön bilgilerini dikkate alma, öğretmen rolü, ölçme ve değerlendirme ve zaman kullanımı noktasında yetersiz olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Etkinlik, etkinlik tasarlama ilkeleri, Türkçe ders kitabı.

EXAMINATION OF THE 5TH GRADE TURKISH TEXTBOOK IN TERMS OF ACTIVITY DESIGN PRINCIPLES

Abstract

One of the practical tools in achieving the goals determined in line with the program is activities. The quality of the activity is very important in achieving the determined goal. For this reason, it's necessary to determine some principles to prepare quality events and comply with them. The studied to determine the compliance of the activities in the 5th grade Turkish textbook with the principles of activity design, and the activities in the textbook were analyzed considering the principles of an activity design. Document analysis, one of the qualitative research designs, was used in the study. In the study in which descriptive content analysis was made, the activities were examined according to the activity design principles determined by Özmantar and Bingölbali. In the analysis of the activities, all of the activities in the textbook were examined by field experts in terms of "purpose, preliminary information of the target audience, inclusivity, suitability of the materials used, role of teacher and student, assessment and evaluation, classroom organization, use of time"; The compliance of the activities with the principles was determined and interpreted. Most of the activities are aimed at reinforcement; the material used meets the expectations in terms of relevance, inclusiveness, and student role; It has been concluded that the classroom organization is insufficient in terms of taking into account the student's prior knowledge, the role of the teacher, measurement and evaluation, and the use of time.

Keywords: Activity, principles of activity design, Turkish textbook.

1. GİRİŞ

Eğitim öğretim faaliyetleri kapsamında en yaygın materyallerden biri durumunda olan ders kitapları, öğretim programlarıyla ilişkilendirilerek hazırlanmaktadır. Eğitim öğretim faaliyetlerinin planlı ve programlı bir şekilde yürütülmesinde etkili rol oynayan ders kitabı; öğretim programında ortaya konan hedef, içerik, öğrenme süreci detayları, ölçme değerlendirme boyutları

dikkate alınarak hazırlanan materyaldir (Demirel ve Kiroğlu, 2021). Bireylerin öğretim programı çerçevesinde belirlenen amaçlara ulaşmasında rolü olan ders kitapları, yaygınlığı ve erişim kolaylığı noktasında dikkat çekmektedir. Ders kitabı, öğretim programının uygulama ayağında öğretmenin en önemli yardımcısı durumundadır çünkü ders kitapları; öğretim programında ortaya konan hedef, yöntem, kural ve stratejilerin uygulamaya dönüşmüş halidir. Ders kitapları, ders işlenişinde öğretmenlere yol gösterdiği gibi öğrencilere de neleri öğrenip öğrenmediklerine dair kılavuzluk etmektedir.

Ders kitaplarının bu özellikleri doğrultusunda ders kitaplarında bulunması gereken bazı özellikler olduğu belirtilmektedir. Ders kitapları; öğretim programıyla uyumlu olduğu gibi görsel tasarım, fizikî yapı, içerik, dil ve anlatım özellikleri yönüyle de programda sınırları çizilmiş niteliklere uygun olmalıdır (Taş, 2007).

Sınıf içi uygulamalara kılavuzluk eden ders kitaplarında ilgili ders kapsamında hedeflenen bilgi ve becerileri aktarabilmek amacıyla hazırlanmış metinler, etkinlikler vb. bulunmaktadır. Etkinlikler, amaç doğrultusunda planlanmış aktivitelerin genel adıdır. Bireylerin öğrenmelerine katkı sağlayan, seviyeye uygun eğitsel aktivitelerdir. Etkinliklerin verimli ve etkili olabilmesi ve hedeflenen amaçlara ulaşabilmesi için farklı değişkenler açısından nitelikli olması elzemdir. Güneş (2011)'e göre hazırlanan öğrenme etkinlikleri oluşturulurken öğrencilerin koşulları ve öğrenme ortamının sınırlılıkları dikkate alınmalı; etkinliğin içeriği hazırlanırken hangi zihinsel veya temel beceriyi geliştireceği planlanmalıdır. Çubukçu (2010) da öğrenme ortamında kullanılacak etkinliklerin gerçekçi materyallerden oluşması, etkin öğrenmeyi destekleyecek nitelikte olup bilişsel becerilerin kullanımına imkân vermesini sağlayacak özellikler taşıması gerektiğini belirtmektedir. Ders kitabında yer alan etkinlikler; öğretim programlarıyla bağlantılı olmalı, dersin genel ve özel amaçlarına uygun

olması gerektiği gibi “Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları” ile “Türk Millî Eğitiminin Temel İlkeleri” ne de uygun olmalıdır. Bingölbali ve Özmantar (2009) etkinlikler hazırlanırken etkinliğin amacı, etkinlik sırasındaki sınıf yönetimi, etkinliğin birden farklı başlangıcının bulunması, öğretmen ve öğrenci rolleri, öğrencilerin ön bilgileri gibi dikkat edilmesi gereken prensipler olduğunu belirtmektedir fakat alanyazında yapılan çalışmalar irdelendiğinde etkinliklerde öğrencilerin ilgi alanlarının ve ihtiyaçlarının dikkate alınmadığı, hedef kitleye uygun içerik ve üslup özelliklerinin kullanılmadığı görülmektedir. Bu aşamada etkinlik geliştirme sürecinin detayları ve bu süreçte dikkat edilmesi gereken noktalar önem arz etmektedir. Etkinlik süreci; temel olarak planlama, uygulama ve değerlendirme olmak üzere üç aşamada gerçekleştirilmektedir.

Planlama, etkinlik sürecinin en önemli alt bileşenidir. Etkinliğin etkisini artırmakta ya da etkinliğin verimini olumsuz olarak etkilemektedir. Planlama sürecinde öncelikle etkinliğin amacı belirlenmektedir çünkü öğrenme etkinlikleri bir amaç dâhilinde hazırlanmaktadır. Formal eğitimde öğretim programlarından hareketle etkinliklerin amacı tespit edilmektedir. Planlama sürecinde ayrıca etkinliğin hedef kitlesi belirlenmekte ve hedef kitlenin yaş, sınıf kademesi, ihtiyaç, ilgi ve beklentileri doğrultusunda öğrenme etkinlikleri hazırlanmaktadır. Ayrıca etkinlikler planlanırken etkinliğin yeni bir bilgi ya da beceriyi kazandırma, ilgi uyandırıp farkındalık oluşturma, önceki öğrenmeleri harekete geçirme amaçlarından hangisine dönük olduğu belirlenmelidir. Etkinliklerin tasarlanma aşamasında etkinliklerin hedef kitlenin sahip olduğu farklı zekâ alanlarından hareketle farklı öğrenme stillerine hitap edecek nitelikte olmasına dikkat edilmelidir. Bu sebeple etkinlikler oluşturulurken hedef kitlenin özellikleri bilinmelidir. Hedef kitlenin özellikleri göz ardı edildiğinde etkinlikler, uygulanabilir olmaktan çıkmakta ve etkinlik gerçekçi olmaktan uzaklaşmaktadır.

Öğrenme etkinliklerinin planlanmasında etkinliğin süresi de planlanmalıdır. Etkinliğin ne kadar sürede gerçekleşeceği, hedef kitlenin ve etkinliklerin özelliklerine göre gerçekçi bir şekilde belirlenmelidir. Etkinlik için gereğinden fazla süre tanınması ya da yetersiz bir süre verilmesi etkinliğin amacına ulaşmasına engel olmaktadır.

Etkinliklerin planlanmasında etkinliğin içeriği ve yöntemi de gündeme gelmektedir. Öğrenme etkinlikleri hazırlanırken öğretmenlerin ya da ders kitabı yazarlarının içerikle ilgili literatüre hâkim olması gerekmektedir. Bu aşamada etkinliğin yapılacağı öğrenme ortamı ile ilgili herhangi bir düzenleme gerekiyorsa bu düzenlemeye dair detaylar planlanmalı ve etkinliğe dair yönergede belirtilmelidir.

Planlama sürecinin doğru ve etkili bir biçimde yürütülmesi, etkinliğin verimini artırmakta ve hedeflenen kazanımların aktarımını kolaylaştırmaktadır. Bilgi ve becerinin kalıcılığına doğrudan etki etmektedir. Birbirinin tekrarı niteliğindeki etkinlikler, hedef kitlenin ilgi ve motivasyonunu olumsuz yönde etkilemektedir. Bireylerin etkinliklere karşı dikkatlerini koruyabilmeleri için kazanımları pekiştirmek amacı dışında gereksiz etkinlik tekrarından kaçınılmalıdır. Hedeflenen bilgi ve becerilerin aktarılabilmesi için planlama sürecinde etkinliğin sırası da önem arz etmektedir. Etkinliğin niteliğine göre pekiştirme, ön bilgileri harekete geçirme vb. nitelikler doğrultusunda etkinliğin uygulama sırası belirlenmelidir. Etkinlik kapsamında kullanılması düşünülen materyaller, planlama sürecinde mutlaka değerlendirilmelidir. Etkinliğin hazırlayıcısı durumundaki bireyler, planlama kapsamında kullanılacak materyalleri de gözden geçirmelidir. Bilgi ve beceri kazandırmada etkin bir rolü olmayacaksa etkinlikte gereksiz materyal kullanımından kaçınılmalıdır. Bu tür gereksiz materyallerin maddi bir külfet olacağı unutulmamalıdır.

Planlama sürecinde etkinlik hazırlayanlar tarafından dikkate alınması gereken bir nokta da etkinliğin dilidir. Öğrenme etkinliklerinde kullanılan dilin hedef kitle tarafından anlaşılabilirliği, son derece önemlidir. Bu sebeple hazırlanan etkinliklerde dilin sade ve anlaşılır olmasına dikkat edilmelidir. Öyle ki zaman zaman etkinlik yönergeleri hedef kitle tarafından anlaşılammamaktadır. Bu durumun yaşanmaması adına planlama sürecinde hazırlanan etkinlik taslağı hedef kitle ile benzer özellikler taşıyan başka bir gruba uygulanmalı ve bireylerden etkinliklerle ilgili görüşlerini ifade etmeleri istenmelidir. Dönütler doğrultusunda etkinliklere son şekli verilmelidir.

Etkinliğin dili gibi etkinlikteki roller de açık ve anlaşılır olmalıdır. Bu nedenle etkinliklerde yönergeler aşama aşama mantık hatasından uzak net bir biçimde sunulmalıdır. Gerekirse etkinliğin her bir aşaması ayrı ayrı detaylandırılıp anlaşılır hale getirilmelidir.

Etkinlik geliştirme sürecinde planlamanın ardından uygulama safhasına geçilmektedir. Bu aşamada etkinliğin hedef kitle tarafından öğrenme ortamında uygulaması yapılmaktadır. Etkinliğin amacına ulaşabilmesi için gerçekçi ve uygulanabilir olması büyük önem arz etmektedir. Bu aşamada planlama sürecinde yapılan tasarıma sadık kalınmalı, planlama süreci ile uygulama sırasındaki uyuma bakılmalıdır. Uygulama sırasında zaman kontrolü yapılarak etkinliğin tamamlanma süreci teyit edilmelidir. Bu safhada etkinliğin amacı ve içeriğı doğrultusunda öğrenme ortamındaki gerekli düzenlemelerin durumu da değerlendirilmelidir. Öğrenme etkinliklerinde sınıf içi düzenlemeler, önem kazanmaktadır. Bu aşamada etkinliklerin öncelik ve sonralığı da kontrol edilmelidir. Etkinliğin verimi için etkinliğin uygulama sırası da oldukça önemlidir. Uygulama sıralamasındaki küçük bir yanlışlık etkinliğin bütünü olumsuz etkileyerek etkinliğin amacına ulaşmasına engel olabilmektedir. Son olarak uygulama aşamasında etkinliğin amacına (yeni öğrenmeler için hedef kitleyi

güdüleme, pekiştirme, farkındalık oluşturma vb.) ulaşıp ulaşamama durumu kontrol edilmelidir.

Etkinlik oluşturma aşamalarından sonuncusu değerlendirmedir. Bu aşama ile etkinlik süreci tamamlanmaktadır. Diğer aşamalar da olduğu gibi değerlendirme aşaması da etkinlik oluşturma sürecinde oldukça önem arz etmektedir. Etkinliği oluştururken belirlenen hedeflere ulaşıp ulaşmadığının tespiti bu aşamada yapılabilmektedir. Verilmek istenen beceri, bilgi, değer ve tutumun ne derece kazandırılabilirdiği belirlenmektedir. Bu tespit hem öğretici hem de etkinliği oluşturanlar için önemli bir dönüttür. Bu dönütler, daha sonra oluşturulması planlanan etkinlikler için kılavuz niteliğindedir.

Etkinlik oluşturma aşamalarında dikkate alınması gereken birtakım ilke ve esaslar bulunmaktadır. Söz konusu ilke ve esaslar hazırlanan etkinliklerin niteliğine doğrudan katkı sağlamaktadır. Alanyazın taramasında etkinliklerin niteliğine katkı sağlamak amacıyla etkinlik tasarlama ilkelerine dair kriterlerin ortaya konduğu pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalarda araştırmacılar, etkinlik tasarımında hangi öğelerin önemli rol oynadığı üzerinde durmuştur.

Ainley vd. (2006) matematik öğrenimi ve öğretimi özelindeki çalışmalarında etkinlik tasarlama ilkesi olarak amaç ve uygulanabilirlik ilkesini ortaya koymuştur. J.Stylianides ve J.Stylianides (2008) sınıf içi etkinlikler üzerine yaptıkları çalışmada etkinlik tasarlama ilkesi olarak içeriği vurgulamıştır. Baturo vd. (2007) matematik alanı için hazırlanan etkinlik tasarımlarında ilke olarak bilişsel çatışmayı benimsemiştir. Kerpiç ve Bozkurt (2011) ise matematik ders kitabını değerlendirdikleri çalışmada etkinlik tasarlama ilkesi olarak amaç, öğrencilerin ön bilgileri, materyallerin uygunluğu, öğrenci rolleri, ölçme ve değerlendirme belirlemiştir. Özmantar ve Bingölbali (2009) amaç, sınıf yönetimi, birden fazla başlangıç noktasına sahip olma, kullanılacak materyaller, öğretmen

ve öğrenci rolleri, öğrenci ön bilgileri, öğrenci zorluk ve yanılırları ve ölçme değerlendirme olarak etkinlik tasarlama ilkelerini ortaya koymaktadır.

Alanyazında ortaya konan etkinlik tasarım ilkelerinden amaç ilkesi, etkinlikler belirlenen amaçlar doğrultusunda şekillendiği için etkinlik tasarımında önemsenmesi gereken en önemli ilkelerdendir. Eğitim öğretim faaliyetlerinde kullanılan öğrenme etkinlikleri gizli ya da açık farklı amaçlar için tasarlanmaktadır. Etkinliklerin tasarlanma amacına dair farklı görüşler bulunmaktadır. Etkinlikler; pekiştirme ve değerlendirme amacıyla (Göçer, 2014); yeni bir kazanım, becerileri pekiştirmek, farkındalık oluşturmak, karşılaşılan zorlukları ortadan kaldırmak amacıyla (Özmantar ve Bingölbali, 2009); öğrencileri motive etmek, aktif öğrenmeyi desteklemek, zihinsel ve sosyal becerileri geliştirmek amacıyla (Güneş, 2017) geliştirilmektedir. Öğrenme etkinliklerinin planlandığı şekliyle gerçekleşmesi, hazırlayıcısı tarafından belirlenen amacına ulaşabilmesi için uygulama süreci de yapılandırılmalıdır. Bu süreçte öğretmenler ya da etkinliği tasarlayan bireyler, sınıf yönetimi noktasında gerekli planlama ve düzenlemeyi yapmalıdır. Etkinliğin amacına ulaşabilmesi için etkinlik uygulanırken öğrenmenin gerçekleştiği çevrede hedef kitle için gerekli olanaklar sağlanmalı, öğrenme ortamı düzenlenmeli ve ortamının kuralları oluşturulmalıdır. Sürecin nasıl yönetileceği değerlendirilmeli, gözden geçirilmelidir. Etkisiz bir sınıf yönetimi öğrenme ortamında kontrolün kaybolmasına neden olmakta ve etkinliğin amacına ulaşmasına engel oluşturmaktadır. Sınıf yönetimi zaman kullanımı ve sınıf organizasyonu boyutunda değerlendirilmektedir (Kerpiç ve Bozkurt, 2011).

Zaman kullanımı, sınıf yönetiminde dikkate alınması gereken ilkelerdendir. Elbette etkinliğin uygulama süreci bireyler özelinde veya gruplar arasında farklılık gösterebilir. Buna rağmen etkinliği tasarlayan bireyler, planlama sürecinde etkinlik süresini de sürece dahil etmeli; bu anlamda öğretmenlere

etkinliğin uygulama süresine dair tavsiyeler vermeli, etkinliğin önceliklerini dile getirmelidir. Taş (2010), sürecin zaman olarak planlamasında öncelikle etkinlik için ayrılması gereken toplam sürenin hesaplanması gerektiğini belirtir. Ardından toplam sürenin varsa etkinliğin aşamalarına dağıtılması tavsiye edilmektedir. Etkinliğin uygulayıcısı durumundaki öğretici, etkinliğin amacına ulaşabilmesi için etkinlik öncesinde verilen zaman planlamasına riayet etmelidir. Etkinliği tasarlayan tarafından herhangi bir zaman planlaması yapılmadıysa kendisi hedef kitlenenin özelliklerini dikkate alarak etkinlik özelinde zaman planlamasını ders öncesi yapmalıdır hatta olası planlama dışı durumlar için alternatif zaman planlaması yapmalıdır.

Sınıf yönetimi ilkesinin bir diğer bileşeni de sınıf organizasyonudur. Etkinlik tasarım ilkesi açısından sınıf organizasyonu büyük önem arz etmektedir. Etkinliğin amaç noktasında başarılı olabilmesi için hedef kitleye uygun bir ortam hazırlanmalıdır. Söz konusu hazırlık, etkinliğin amacına ulaşmasını sağladığı gibi hedef kitlenin eğitim öğretim faaliyetlerine etkin katılımını da katkı sağlayacaktır. Etkinlikler süresince öğretmenler, hedef kitlenin nasıl organize olup çalışmaları sürdüreceğini belirlemelidir (Özmantar ve Bingölbali, 2009).

Hedef kitlenin konu ile ilgili ön bilgilerinin dikkate alınması, etkinlik tasarımının bir başka ilkesidir. Bazı etkinlikler, kendi özelinde birtakım ön bilgilere sahip olmayı gerektirebilir. Etkinliğin geliştirilmesinde söz konusu bilgilerin dikkate alınmaması, etkinlik sürecini olumsuz yönde etkileyecektir. Etkinlik sırasında öğretmenler, bu durumu dikkate alarak planlama yapmalı; etkinlik hazırlayıcısının hedef kitlenin ön bilgilerini harekete geçirmeye yönelik yönlendirmelerini göz ardı etmemelidir. Hedef kitlenin ön bilgilerini harekete geçirerek yeni bilgiler ile önceki bilgilerin ilişkilendirilmesini sağlamalıdır. Hedef kitle; içerik, araç gereç bilgisi gibi ön bilgilerden yoksun olduğunda hem öğrenciler hem de etkinlik süreci olumsuz etkilenebilmektedir.

Etkinlik geliştirilirken birden fazla başlangıç noktasının olması hedef kitlenin etkinliğe katılımını artıracaktır. Birden fazla başlangıç noktasının varlığı, hedef kitlenin bireysel farklılıklarını dikkate alınmasının bir yansımasıdır. Birden fazla başlangıç noktasının varlığı, etkinlikte hedeflenen amaca ulaşmayı kolaylaştırmaktadır. Aksi durum, hedef kitlede motivasyon kaybına neden olmaktadır. Kapsayıcılık ise etkinliğin hedef kitlenin tamamına yönelik olmasıdır. Kerpiç ve Bozkurt (2011), etkinliğin sadece akademik başarıyı yüksek öğrencilere yönelik olmasının kapsayıcılık ilkesi açısından uygun olmayacağını ifade etmektedir. Öğrenme etkinlikleri hazırlanırken akademik olarak her seviyeden öğrenci olduğu unutulmamalıdır. Sadece belirli bir düzeydeki öğrencilere hitap eden etkinliğin amacına ulaşabilmesi mümkün olmayacaktır. Bu sebeple hem etkinliği tasarlayan bireyler hem de etkinliğin uygulayıcısı durumundaki öğretmenler, etkinliğin hedef kitlenin tamamına yönelik olmasına özen göstermelidir.

Bazı etkinlikler özelinde bazı materyaller kullanılması gerekebilmektedir. Planlama ve uygulama sürecine söz konusu materyaller de dahil edilmelidir. Etkinlikte kullanılacak materyallerle ilgili olarak kullanılması planlanan materyaller öğretim faaliyetlerini destekleyerek öğrenmeyi kolaylaştırması; hedef kitlenin yaşayabileceği olası zorlukları ortadan kaldırması istenmektedir (Özmantar ve Bingölbali, 2009; Kerpiç ve Bozkurt, 2011). Etkinlik geliştirilirken etkinliğin amacından uzak materyaller, kullanılmış olmak için kullanılmamalıdır. Bunun yerine etkinlik planlanırken kullanılması düşünülen materyalin etkinlik için etkisi, etkinliğin amacına ulaşmasındaki rolü iyi tespit edilmelidir.

Etkinlikler uygulanırken süreç içinde zaman zaman öğretici bazen de hedef kitleye düşen bazı sorumluluklar düşmektedir. Söz konusu sorumlulukların etkinliğin planlanması sırasında çerçevesi çizilmelidir. Özmantar ve Bingölbali (2009); yönerge anlaşılabilirliği, materyal kullanımı, öğrenci organizasyonu, ölçme

ve değerlendirmeyi öğretmen rolü olarak değerlendirirken etkinliğin yönergesini ise öğrenci rolü olarak görmektedir. Rollerin varlığı, etkinliklerin amaca ulaşmasını doğrudan desteklemektedir.

Hedef kitlede etkinliğin içeriği ile ilgili var olan yetersizlik ya da yanlış etkinliğin amacına ulaşmasında engel oluşturmaktadır. Uygulama sürecinde hedef kitlenin herhangi bir zorluk ya da yanlış yaşamaması için etkinlikte anlaşılır yönergelere yer verilmeli, hedef kitlenin ön bilgileri harekete geçirilmeli, zaman ve materyal kullanımına özen gösterilmelidir (Özmantar ve Bingölbali, 2009). Hazırlanan etkinliklerin hedef kitle tarafından ilgi görmesi için uygulama sırasında ortaya çıkması muhtemel zorluklar düşünülmeli ve bu doğrultuda gerekli tedbirler alınmalıdır. Aksi takdirde büyük bir özveri ile hazırlanan etkinlikler amacına ulaşmayabilir. Etkinlik hedef kitle tarafından beğenilmeyip sıkıcı olarak değerlendirilebilir.

Ölçme ve değerlendirmeden yoksun bir eğitim öğretim faaliyetinin varlığını kabul edebilmek oldukça güçtür. Öğrenme etkinliklerinin hedeflediği amaçlara ulaşip ulaşmadığını tespit edebilmek için uygulama sonrası ortaya konan ürünlerin değerlendirilmesi gerekmektedir. Etkinlik geliştirme sürecinde ölçme ve değerlendirmeye yönelik araçların kullanımı, ölçme araçlarının etkinliğe ve hedef kitlenin özelliklerine uygunluğunun saptanması, söz konusu araçların sınırlılıklarının bilinmesi etkinliğin amacına ulaşmasında dikkate alınmalıdır (Alıcı, 2011; Özmantar ve Bingölbali, 2009). Etkinliğin uygulama sürecinde hedef kitlenin performansı sık sık gözlemlenmeli, ihtiyaç halinde öğretici tarafından gerekli müdahale yapılmalıdır.

Etkinlik geliştirme sürecinde dikkate alınması gereken tasarım ilkelerinden sonuncusu esnekliktir. Her eğitim öğretim faaliyeti sırasında beklenilmeyen durumlar meydana gelebilmektedir. Bu durumun kaynağı; öğretici, hedef kitle, materyal olabileceği gibi bazen geliştirilen etkinlik de olabilmektedir.

Hazırlayıcısı tarafından sürecin başından sonuna başarılı bir şekilde tasarlanan etkinliklerde dahi beklenmeyen durum ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle etkinliği tasarlayan bireyler, ortaya çıkabilecek sorunlara karşı öğreticileri yönlendirmelidir. Öğreticiler de ortaya çıkabilecek sorunlara karşı hazırlıklı olmalıdır. Uygulama sırasında etkinlikle ilgili birtakım düzenlemelere gidebilmelidir.

Araştırmanın amacı, öğrenmeyi yapılandırıp geliştirmek, öğrenmeye rehberlik etmek ve ölçme değerlendirmeye katkı sağlamak (Erkılıç ve Can, 2018) için hazırlanan Türkçe dersi 5.sınıf ders kitabında yer alan etkinlikleri içerik ve nitelik olarak değerlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda “Anittepe Yayıncılık tarafından hazırlanan Türkçe 5.sınıf ders kitabındaki etkinliklerin etkinlik tasarlama ilkelerine uygunluğu hangi düzeydedir?” sorusu araştırmanın problem cümlesini oluşturmaktadır. Araştırmada bu problem cümlesinden hareketle oluşturulan iki alt probleme cevap aranmıştır. Bu alt problemler şunlardır:

1. Anittepe Yayıncılık tarafından hazırlanan Türkçe 5.sınıf ders kitabında yer alan etkinliklerin amaç bakımından dağılımı nasıldır?
2. Anittepe Yayıncılık tarafından hazırlanan Türkçe 5.sınıf ders kitabında yer alan etkinlikler etkinlik tasarlama ilkelerine uygun mudur?

2. YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma desenlerinden doküman incelemesi tercih edilmiştir. Kırıl (2020), doküman incelemesini basılı ya da elektronik materyallerin tamamının sistemli bir biçimde değerlendirilmesi esasına dayalı bir yöntem olarak tanımlamaktadır. Doküman incelemesinde araştırmacının eleştirel yaklaşım gösterip nesnel olması; araştırma verilerini tarafsız bir biçimde raporlaması ve veri seçiminde ve analizinde hassas davranması beklenmektedir

(Creswell, 2018). Bu doğrultuda Anıttepe Yayıncılık tarafından hazırlanan 5. Sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinlikler incelenmiştir.

2.1. İnceleme Nesnesi

Çalışmada inceleme nesnesi olarak Anıttepe Yayıncılık tarafından 5. sınıflar için hazırlanan Türkçe ders kitabı belirlenmiştir. Söz konusu kitabın inceleme nesnesi olarak seçiminde kolaylı örneklem yöntemi tercih edilmiştir. Kolaylı örnekleme araştırmacı yakın olan, erişilmesi kolay olan durumu seçmektedir (Creswell, 2018). Millî Eğitim Bakanlığı EBA üzerinden bazı ders kitaplarını elektronik olarak erişime açmaktadır. 5. sınıflar için Türkçe dersi kapsamında erişime açılan tek ders kitabının adı geçen yayınevine ait olması sebebiyle inceleme nesnesi olarak Anıttepe Yayıncılık tarafından hazırlanan 5. Sınıf Türkçe ders kitabı seçilmiştir.

2.2. Veri Toplama Yöntemi

Anıttepe Yayıncılık tarafından hazırlanan 5. Sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklerin Özmantar ve Bingölbali (2009) tarafından ortaya konan etkinlik tasarlanma ve uygulanma ilkelerine uygunluğunu değerlendirmek amacıyla yürütülen araştırmada doküman incelemesi yapılmıştır. Belgelerin içeriğine dair titiz ve sistemli bir analizi olan doküman incelemesi; basılı ya da elektronik materyallerin tamamının sistemli bir biçimde değerlendirilmesi, anlam çıkarmak, ele alınan konuyla ilgili anlayış oluşturup yorumlamaktır (Corbin ve Strauss, 2008; Wach, 2013; Kıral, 2020). Çalışmada veriler toplanırken başlangıçta Anıttepe Yayıncılık tarafından hazırlanan Türkçe ders kitabındaki etkinlikler incelenmiş ve etkinliklerin hazırlanma amaçları belirlenmiştir. Amaçların belirlenmesinin ardından ders kitabındaki etkinliklerin bir etkinliğin tasarlanması ve uygulanmasında dikkate alınacak ilkelere uygun olup olmadığı değerlendirilmiştir.

2.3. Verilerin Analizi

Çalışmadan elde edilen verilerin analizinde betimsel analiz kullanılmıştır. Çepni (2014)'ye göre betimsel analizde amaç elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış biçimde sunmaktır. Bu amaç doğrultusunda elde edilen veriler, önceden sınırları belirlenmiş bir çerçeve doğrultusunda işlenerek bulgular ortaya çıkarılıp yorumlanmıştır. Araştırma kapsamında ilk olarak Özmantar ve Bingölbali (2009) tarafından ortaya konan bir etkinliğin tasarlanması ve uygulanmasında dikkate alınacak ilkeler üzerinden bir çerçeve oluşturulmuştur. Özmantar ve Bingölbali'nin etkinlik tasarımı konusunda yapılan çalışmalardan hareketle oluşturduğu bir etkinliğin tasarlanması ve uygulanmasında dikkate alınacak amaç, zaman kullanımı, sınıf organizasyonu, öğrenci ön bilgileri, kapsayıcılık, kullanılan materyalin uygunluğu, öğretmen ve öğrenci rolü, ölçme değerlendirme ilkeleri ve bu ilkelerin ölçütleri Tablo 1'de sunulmuştur:

Tablo 1. Etkinlik Değerlendirme Ölçütleri

İlke	Ölçütler
Amaç	“Yeni bir kazanımı ölçme” “Öğrenilen kavramları pekiştirme” “Öğrenci zorluk ve yanılgılarını aşma” “Alanin epistemolojik yapısına dair farkındalık oluşturma”
Zaman Kullanımı	“Zaman planlaması yapmış olma” “Etkinliğe ne kadar zaman ayrılacağını belirleme (Toplam Süre)”
Sınıf Organizasyonu	“Etkinlik uygulamasında öğrencilerin nasıl organize olacaklarına (bireysel, grup vb.) karar verme” “Öğrencilerin nasıl çalışacağı ve öğretmenin etkinliği nasıl sona erdireceğinin belirleme”
Öğrenci Ön Bilgi	“İçerik bilgisine sahip olma”
Kapsayıcılık	“Etkinliklerde kullanılacak araçlarla ilgili ön bilgiyi verme” “Etkinliğe her düzeydeki öğrencileri katma”
Kullanılan Materyallerin Uygunluğu	“Etkinlik sırasında kullanılacak materyallerin öğretimi destekleyici, öğrenmeyi kolaylaştırıcı boyutlarını dikkate alma” “Materyallerin neden ve nasıl kullanılacağına, alternatiflerinin olup olmadığına, ulaşılabilirliğine, neden ve nasıl kullanılacağını belirtmesine ve sınırlılığına dikkat etme”
Öğretmen Rolü	“Etkinliğin planlanan şekilde uygulanabilmesi için öğretmen tarafından belirlenen görevleri belirtme”
Öğrenci Rolü	“Etkinliğin planlanan şekilde uygulanabilmesi için öğrenci görevlerini belirtme”
Ölçme ve	“Etkinliklerin ulaşmak istediği amaçlara ne derecede ulaşip

Değerlendirme	ulaşmadığının belirlenebilmesi için ölçme değerlendirmeye yer verme
---------------	---

Tablodan hareketle etkinlik tasarımı özelinde yapılan çalışmalardan yola çıkarak etkinliklerin tasarlanmasında ve uygulanma sürecinde dikkate alınması gereken ilkeler; amaç, sınıf yönetimi, hedef kitlenin ön bilgileri, kapsayıcılık, kullanılan materyallerin uygunluğu, öğretmen ve öğrenci rolleri, ölçme ve değerlendirme şeklinde görülmektedir. Etkinliklerin tasarlanmasında ve uygulanma sürecinde dikkate alınması ilkelerle ilgili temel çerçevenin belirlenmesinin ardından Anıttepe Yayıncılık tarafından 5.sınıflar için hazırlanan Türkçe ders kitabındaki etkinlikler incelenerek etkinliklerin amacı belirlenmiş ve etkinliğin tasarlanmasında ve uygulanmasında dikkate alınması gereken ilkelere uyulup uyulmadığı tespit edilerek tablo haline getirilmiş ve tablolar yorumlanmıştır.

Çalışmanın güvenilirliği için araştırmacının kodladığı veriler, hem etkinliklerin amacını hem de etkinliklerin tasarlanmasında ve uygulanmasında dikkate alınması gereken ilkelere uygunluğunu tespit etmek için Türkçe eğitimi alanlarında eğitim almış ve ders kitabı incelemesi ile ilgili çalışmaları bulunan iki alan uzmanına aktarılmıştır. Araştırmacının verileri ile alan uzmanlarının kodlamaları arasındaki uyum incelenmiştir. İnceleme sırasında ders kitabında yer alan etkinlikler hem araştırmacı hem de alan uzmanlarında daha önce belirlenen esaslar doğrultusunda analiz edilmiştir. Analizlerin karşılaştırılmasıyla önce üzerinde görüş birliğine varılan kodlar ile üzerinde görüş ayrılığı bulunan kodlar tespit edilmiştir. Alan uzmanlarının kodlaması ile araştırmacının etkinliğe dair kodlaması aynı ise görüş birliği, farklı olması durumunda ise görüş ayrılığı olarak kabul edilmiştir. Güvenirlik için Bakeman ve Gottman'ın (1997) formülü tercih edilmiştir. Söz konusu formülle hesaplanan güvenirlik ortalamasında uyuşum %84'tür. Uyuşum yüzdesindeki bu oran güvenilir olarak değerlendirilmektedir. Görüş ayrılığının bulunduğu kodlarla ilgili olarak

araştırmacı ile alan uzmanları ortak bir görüş üzerinde birleşinceye dek tartışmıştır. Bu sayede veri analizinin güvenilirliği artırılmıştır. Ayrıca çalışmada iç geçerlik noktasında bulguların tutarlığına ve kavramsal çerçeveye uyumuna bakılırken dış geçerlik için analiz süreci detaylı bir şekilde betimlenmiş ve çalışmaya ait ham veriler arşivlenmiştir.

3. BULGULAR VE YORUM

Analiz sonucu elde edilen verilerden yola çıkarak hazırlanan bulgular, çalışmanın alt problemleri dikkate alınarak ortaya koyulmuştur.

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Çalışmanın birinci alt problemi için Anittepe Yayıncılık tarafından 5.sınıflar için hazırlanan Türkçe ders kitabındaki etkinlikler “amaç” ilkesine göre incelenmiş, analiz sonucunda elde edilen bulgular tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 2. Ders Kitabındaki Etkinliklerin Amaç İlkesine Göre Analizi

Amaç	F
Ön bilgileri hatırlatma	58
Yeni bir kazanım	136
Ölçme ve değerlendirme	13
Pekiştirme	188
Yanılıgıyı giderme	5
Toplam	400

Tablo 2 incelendiğinde 5. Sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklerden 188’i (%47) pekiştirmeye yönelik, 136’sı (%34) yeni bir kazanımla ilgili, 58’i (%15) ön bilgileri hatırlatmaya yönelik, 13’ü (%3) ölçme ve değerlendirme amaçlı ve 5’i (%1) ise belli bir kavram yanılıgısını gidermek için hazırlandığı anlaşılmaktadır. Etkinliklerin amaç ilkesine göre analizinde en büyük pay %47’yle becerileri pekiştirmeye yönelik etkinliklere aittir. Etkinliklerin amaç ilkesine göre analizinde en küçük pay ise %1 oranla kavram yanılıgılarını gidermeye yönelik hazırlanmış etkinliklere aittir.

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt probleminde Anıttepe Yayıncılık tarafından 5.sınıflar için hazırlanan Türkçe ders kitabındaki etkinlikler etkinliğin tasarlanması ve uygulanmasında dikkate alınacak ilkeler doğrultusunda analiz edilmiş, inceleme neticesinde elde edilen bulgular tabloda verilmiştir.

Tablo 3. Ders Kitabındaki Etkinliklerin Tasarım ve Uygulama İlkelerine Göre Analizi

İlke	Uyulmuş	Uyulmamış
Zaman Kullanımı	0	400
Sınıf Organizasyonu	8	392
Öğrenci Ön Bilgilerini Dikkate Alma	69	331
Kapsayıcılık	345	55
Kullanılan Materyalin Uygunluğu	400	0
Öğretmen Rolü	0	400
Öğrenci Rolü	400	0
Ölçme ve Değerlendirme	13	387

Tabloda Anıttepe Yayıncılık tarafından 5.sınıflar için hazırlanan Türkçe ders kitabındaki etkinliklerin tamamında zaman kullanımı ve öğretmen rolü ilkelerinin dikkate alınmadığı görülmektedir. Etkinliklerde sınıf organizasyonu ilkesine uyulan etkinlik sayısı sadece 8'dir. Öğrenci rolü ve kullanılan materyalin uygunluğu ilkelerine tamamen uyulduğu anlaşılmaktadır. Çalışma kapsamında incelenen etkinliklerden 345'i öğrencilerin tamamını kapsayıcı niteliktedir. Ders kitabında yer alan etkinliklerden 69'u öğrencilerin ön bilgilerini dikkate alan niteliktedir. Ders kitabındaki etkinliklerden 13'ünde ölçme ve değerlendirmeye yer verilmiştir. Etkinliklerde öğrenci rolü, kapsayıcılık ve kullanılan materyalin uygunluğu ilkesine tamamen dikkat edildiği ancak öğretmen rolü ve zaman kullanımına dair herhangi bir detayın verilmediği görülmüştür. Yeterli düzeyde olmamasına rağmen az da olsa öğrenci ön bilgilerini dikkate alma, kapsayıcılık, sınıf organizasyonu, ölçme ve değerlendirme ilkelerine uyulduğu görülmüştür.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Etkinliklerin öğrenme sürecine olumlu olarak katkı sağlayabilmesi, süreci kolaylaştırabilmesi, hedef kitlenin istekli, motive bir şekilde hem eğlenerek hem de keşfederek hedeflenen becerileri kazanabilmesi için nitelikli etkinlikler hazırlanmalıdır. Nitelikli etkinlik anlamında öğrencilerin hazırbulunuşlukları dikkate alınmalı, kapsayıcı, zaman kullanımının, öğretmen ve öğrenci rolünün betimlendiği etkinlikler hazırlanmalıdır. Eğitim öğretim sürecinde bu tip etkinlikleri hazırlama, seçme, uygulama ve değerlendirmeye öncelik verilmelidir.

Çalışmada Anıttepe Yayıncılık tarafından 5.sınıflar için hazırlanan Türkçe ders kitabındaki etkinlikler, etkinlik tasarlamada uyulması gereken hususlara dikkat çekmek amacıyla etkinlik tasarlama ilkeleri doğrultusunda ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

İncelenen 5.sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklerin amaç ilkesine göre yapılan analizinde etkinliklerin büyük bir bölümünün bir önceki beceriyi pekiştirme ve yeni bir kazanımı gerçekleştirmek amacıyla hazırlandığı anlaşılmaktadır. Bununla beraber nicelik bakımından az olmasına rağmen ön bilgileri hatırlatmaya ve ölçme değerlendirmeye yönelik etkinlikler de mevcuttur. Kavram yanlışısını gidermeye dair etkinlik ise beş tane'dir. Türkçe Öğretim Programı'nda (MEB, 2019) kazanımların sınıflara dağılımı incelendiğinde 5. sınıflara ait kazanımların diğer sınıf seviyelerine göre sayıca az olduğu görülmektedir. Kazanım sayılarının sayıca azlığının yeni bir kazanımı gerçekleştirme ve pekiştirme amaçlı etkinliklerin ders kitabında fazlaca yer almasını sağladığı düşünülebilir. Diğer yandan kavram yanlışlarını gidermeye yönelik etkinliklerin nicelik olarak azlığı alanyazında farklı disiplinlerle ilgili araştırmalarda da görülmekte ve genel bir yetersizlik olarak değerlendirilmektedir. Ders kitaplarında kavram yanlışları olmaması gerekmekte hatta olası kavram yanlışlarını ortadan kaldırmaya yönelik etkinliklerin yer alması büyük önem arz etmektedir. Çerçi (2016)'nin 6.

sınıf Türkçe dersi öğrenci çalışma kitabı ile ilgili araştırmasında da benzer sonuçlar elde edildiği görülmektedir. Bahsi geçen çalışmada da etkinlikler amaç unsuruna göre incelenmiş ve etkinliklerin büyük çoğunluğunun pekiştirmeye dönük olduğu tespit edilmiştir. Aynı çalışmada kavram yanlışlarını giderme niteliğine sahip etkinlikler de nicelik olarak oldukça azdır. Çerçi (2006), amaç bakımından yeni bir kazanıma yönelik etkinliklerin sayıca az olduğunu belirlemiştir. Bu sonuç araştırma sonuçları uyumlu değildir. Bu farklılıktaki temel nedenin 5 ve 6.sınıf Türkçe dersi kazanımlarındaki ortaklık olduğu düşünülmektedir. Pekiştirmeye yönelik etkinliklerin fazlalığı Çevik ve Güneş (2017)'in Türkçe ders kitaplarındaki etkinlikleri inceldikleri çalışmanın bulgularında da öne çıkmaktadır. Çalışmada etkinliklerin birbirinin tekrarı niteliğinde olduğu vurgulanmıştır. Bu vurgu araştırmanın sonucunu destekler niteliktedir. Ölçme ve değerlendirme ile kavram yanlışlarını gidermeye yönelik etkinliklerin sayıca azlığı Kaplan ve Gülden (2021)'in yazarlık ve yazma beceri ders materyalinde de ortak sonuç olarak dikkat çekmektedir. Benzer durum farklı alanlara yönelik çalışmalarda da görülmektedir. Kerpiç ve Bozkurt (2011), çalışmasında 7.sınıf matematik ders kitabını incelemiş ve amacına göre en az yer verilen etkinlik türünün kavram yanlışlığı ile ölçme ve değerlendirme olduğunu ortaya koymuştur. 6.sınıf ders fen ve teknoloji ders kitabını yapılandırmacı öğrenme kuramına göre değerlendiren Küçüközer vd. (2008), ders kitabını bu anlamda yetersiz bulmuşlardır.

Diğer yandan araştırma sonuçları 5.sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklerin amaç doğrultusunda dengeli bir dağılım göstermediğini ortaya koymaktadır. Kaplan ve Gülden (2021)'e göre hazırlanacak etkinliklerde amaç ve ilke dağılımının bireylerin bilişsel duyuşsal ve sosyal gelişim özelliklerini dikkate alacak biçimde dengeli olması gerekmektedir. Benzer tespit Özmütlu ve Uysal (2021) tarafından yapılan Türkçe ders kitabı incelemelerinde de görülmüştür. Etkinliklerde bireylerin bilişsel duyuşsal ve sosyal gelişim özelliklerinin dikkate

alınmadığı, hatırlama becerisine ağırlık verilirken çözümlene, sorgulama, karşılaştırma, tartışma, yaratıcı yazma, problem çözme ve değerlendirme becerilerinin yeterince yer almadığı görülmüştür. Baş vd. (2017) ise zihinsel becerilerin kendi içindeki sarmallığının ve ardışıklığının göz ardı edildiğini bu sebeple de etkinliklerin amaç ilkesi doğrultusundaki dağılımında dengesizlik oluştuğunu 5. sınıf Türkçe çalışma ve öğretmen kılavuz kitabını inceledikleri çalışmada vurgulamaktadır. Bu tespit ve vurgular ders kitabı yazarlarınca dikkate alınmalı; kazanım sırası, kazanımın niteliği, hedef kitlenin özellikleri doğrultusunda amaç ve ilke bakımından uygun etkinlikler hazırlanmalıdır.

Etkinliklerin tasarım ve uygulama ilkelerine göre analizinde ise zaman kullanımı noktasında etkinliklerin tamamında zaman kullanımına dair herhangi bir yönergenin yer almadığı, zaman planlanması yapılmadığı yapılsa dahi ders kitabına yansıtılmadığı görülmektedir. Alanyazın incelendiğinde etkinliklerde zaman kullanımına dair detaya genellikle yer verilmediği görülmektedir. 6. sınıf Türkçe dersi öğrenci çalışma kitabındaki etkinliklerde sürenin kullanımına dair öğrenciye ya da öğretmene yönelik herhangi bir yönlendirme yapılmadığı belirtilmektedir (Çerçi, 2016). Bu sonuç araştırmanın sonucu ile bire bir uyumludur. Ders kitabındaki etkinliklerin tasarımına dair öğretmen görüşleri değerlendirildiğinde öğretmenler, etkinlikleri verimli bir şekilde gerçekleştirememelerinde zaman yetersizliğinden dem vurmaktadır (Bozkurt ve Kuran, 2016). Hal böyle iken etkinliklerde zaman yönetimine dair detayın yer almaması hem etkinliğin verimini hem de eğitim öğretim faaliyetlerinin bütününe olumsuz yönde etkilemektedir. Benzer tespiti Kerpiç ve Bozkurt (2011), 7.sınıf matematik ders kitabındaki etkinlikler için yapmış ve etkinlik tasarımında zaman kullanımının çerçevesinin belirlenmesi oldukça önemli olduğunu vurgulamıştır. Benzer vurgu, alanyazında pek çok çalışmada yapılmıştır (Henningsen ve Stein, 1997; Taş, 2010; Gülbahar ve Alper, 2019; Sarıkaya, 2019). Bu çalışmalardaki ortak vurgu etkinliklerin amacına

ulaşmamasındaki etkenlerden biri zaman kullanımına yönelik etkinlikte ipucu bulunmamasıdır. 5.sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklerde zaman kullanımının dikkate alınmaması programda hedeflenen becerilerin kazanılmasına engel olduğu gibi öğretmenleri de olumsuz bir biçimde etkilemektedir. Bu nedenle ders kitabı yazarlarının etkinlik tasarlarken süre kullanımı ile ilgili tavsiyede bulunması önemlidir.

5.sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinlikler, hedef kitlenin sınıf ortamında nasıl organize olacağına noktasında oldukça yetersizdir. Sınıf organizasyonundaki yetersizlik, 6. sınıf Türkçe dersi öğrenci çalışma kitabına (Çerçi, 2016) ve 7.sınıf matematik ders kitabına (Kerpiç ve Bozkurt, 2011) dair yapılan çalışmalarda da görülmüştür. Buna rağmen çalışmanın sonucundan farklı olarak Üçüncü vd. (2016) dördüncü sınıf maddeye giriş ünitesindeki etkinliklerde sınıf organizasyonuna dikkat edildiğini belirtmiştir. Öğretim sürecinin etkili ve verimli bir şekilde yürütülmesinde sınıf organizasyonu oldukça önemlidir. Etkinliklerin bireysel ya da grupla sürdürülmesi, etkinliğin bitirilmesi konularında planlama gerekmektedir. Bu planlama ile hem hedeflenen becerilerin gerçekleştirilmesi mümkün olmakta hem de öğretmeni sınıf yönetimi anlamında rahatlatmaktadır.

Anıttepe Yayıncılık tarafından 5.sınıflar için hazırlanan Türkçe ders kitabındaki etkinliklerin öğrenci ön bilgilerini dikkate alma ilkesine göre yapılan değerlendirmede etkinliklerin beşte birine yakınında hedef kitlenin ön bilgileri dikkate alınmış ve etkinliklere buna uygun bir biçimde hazırlanmıştır. Ders kitabında yer alan etkinliklerin bütünü dikkate alındığında bu oran oldukça yetersizdir. Benzer yetersizlik (Küçüközer vd. 2008) tarafından 6. sınıf fen ve teknoloji ders kitabıyla ilgili incelemede de görülmüştür. Araştırma sonucundan farklı olarak 7.sınıf matematik ders kitabındaki etkinliklerin neredeyse tamamına yakınında öğrenci ön bilgileri dikkate alınmıştır (Kerpiç ve Bozkurt, 2011). Etkinliğin hedeflenen bilgi ve becerileri öğrencilere aktarmasında öğrencinin ön

bilgisi oldukça önemlidir. Etkinliklerde öğrencilerin ön bilgileri dikkate alınmadığında öğrencilerin etkinliğe katılıma isteği, motivasyonları, derse olan tutumları olumsuz bir biçimde etkilenmektedir.

Kapsayıcılık ilkesine göre 5.sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklerin neredeyse tamamına yakınının öğrencilerin seviyesine uygun olduğu anlaşılmaktadır. Bununla beraber bazı etkinliklerin sosyo ekonomik düzey, üst sınıflara ait kazanımlar barındırma, engelli öğrencileri dikkate almama gibi özelliklere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Alanyazında kapsayıcılık ilkesinin büyük ölçüde dikkate alındığı çalışmalar mevcuttur (Kerpiç ve Bozkurt, 2011; Üçüncü vd., 2016). Kapsayıcılık ilkesi etkinlik hazırlanırken dikkate alınmadığında eğitimin eşitlik ilkesine uyulmamakta ve bazı öğrenciler etkinlik sayesinde edineceği temel bilgi ve beceriden yoksun bırakılmaktadır.

Kitaptaki etkinlikler materyallerin uygunluğu yönünden değerlendirildiğinde etkinliklerin tamamında materyallerin ulaşılabilirliğinin dikkate alındığı; alternatif materyal olup olmadığına, materyallerin kullanıma gerekçesine, nasıl kullanılacağına ve sınırlılığına dair bilgi verildiği görülmektedir. Etkinlik tasarım ve uygulama prensiplerine göre 7. Sınıf matematik ders kitabını inceleyen Kerpiç ve Bozkurt (2011) da aynı sonuca ulaşmıştır. Materyallerin alternatifinin sunulmaması, kolay erişilebilir olmaması etkinliğin verimini, öğrencinin ve öğretmenin motivasyonunu olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Eğitim öğretim faaliyetleri sırasında öğretmen, gerekli gördüğü durumlarda etkinliğin akışına, sürece müdahale etme gereği duyabilmektedir. Bu aşamada etkinlikteki yönergelerde öğretmenin rolü açık bir biçimde tasarlanmalı ve mevcut plan etkinlikte yer almalıdır. Bu planlamada hem öğrenci zorlukları hem de öğretmenin durumu dikkate alınmalıdır. Araştırma kapsamında incelenen ders kitabındaki etkinliklerde öğretmen rolüne dair hiçbir ifadeye yer verilmediği görülmüştür oysa öğretmen rolünün belirtilmesi etkinliğin verimini,

öğrencinin motivasyonunu olumlu hale getirecektir. Çerçi (2006), çalışmasında 6.sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklerin sadece üçte birinde öğretmen rolüne yer verildiğini ve bu oranın kabul edilemez olduğunu belirtmiştir. Kerpiç ve Bozkurt (2011), 7.sınıf matematik ders kitabındaki etkiliklerde öğretmen rolü belirtilen etkinlik sayısının toplam etkinlik sayısının yarısı olduğunu tespit etmiştir. Bu sonuçlar araştırmanın bulguları ile örtüşmektedir. Öğrencinin etkinlikle olan ilişkisini gösteren öğrenci rolünün incelenen ders kitabındaki etkinliklerdeki varlığı incelendiğinde etkinliklerin tamamında öğrencilerin rolü ifade edilerek öğrencilerin sağlıklı bir biçimde hedeflenen amaca ulaşmasına fırsat verilmiştir. Çerçi'nin (2006), Küçüközer vd.'nin (2008) ve Kerpiç ve Bozkurt'un (2011) çalışmasında da etkinliklerin tamamında öğrenci rolleri açıkça belirtilmiştir.

İncelenen ders kitabındaki etkinliklerin sadece 13'ünde ölçme ve değerlendirme ilkesine uyulduğu görülmektedir. Ölçme değerlendirme niteliğindeki etkinlikler hem öğrenci hem de öğretmen için oldukça önemlidir. Ölçme değerlendirme niteliğindeki etkinlikler istenen bilgi ve becerilerin kazandırılma düzeyine dair önemli dönütler vermesine rağmen nicelik olarak ders kitabında yeterince yer bulamamıştır. Alanyazında çalışmanın bulgularıyla örtüşen araştırmalar olduğu gibi (Çerçi, 2006; Çobanoğlu vd., 2009); çalışmanın bulgularından farklı araştırmalar (Kerpiç ve Bozkurt, 2011) mevcuttur. Etkinliklerin ölçme değerlendirme ilkesi kapsamındaki yetersizliği hedeflenen becerilerin kazandırmasında engel teşkil etmektedir.

Anıttepe Yayıncılık tarafından 5.sınıflar için hazırlanan Türkçe ders kitabındaki etkinlikler değerlendirildiğinde etkinliklerin büyük bir çoğunluğunun etkinlik tasarımı ve uygulama ilkelerine uymadığı anlaşılmaktadır. Etkinliklerde öğretmen rollerinin belirtilmemesi, sınıf organizasyonundaki eksiklikler ve zaman kullanımına dair detay verilmemesi etkinlik tasarımı ve uygulama ilkeleri

bakımından ciddi eksikliklerdir. Bu nedenle ders kitabındaki etkinliklerin bahsi geçen ilkelere göre yeniden tasarlanması gerekmektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar; bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç olmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Ainley, J., Pratt, D., & Hansen, A. (2006). "Connecting Engagement and Focus in Pedagogic Task Design." *British Educational Research Journal*, 32(1): 23-38.
- Alıcı, D. (2011). Öğrenci Performansının Değerlendirilmesinde Kullanılan Diğer Ölçme Araç ve Yöntemleri. *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme* (127-168). Ankara: Pegem Akademi.
- Arnas, Y. A. (2012). *Okul Öncesi Dönemde Matematik Eğitimi*. Ankara: Vize Yayıncılık.
- Bakeman, R., & Gottman, J. M. (1997). *Observing interaction: An introduction to sequential analysis* (2. b.). New York: Cambridge University Press.
- Baş, B., Turhan, O., & Turhan, F. K. (2017). "Türkçe Öğretiminde Etkinlik Stratejisi Geliştirmeye Yönelik Bir Durum Tespiti: 5. Sınıf Türkçe Çalışma ve Öğretmen Kılavuz Kitabı." *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 5(4): 717-746.
- Baturo, A., Cooper, T., Doyle, K., & Grant, E. (2007). "Using Three Levels in Design of." *Journal of Mathematics Teacher Education*, 10(4-6): 251-259.
- Bingölbali, E., & Özmantar, M. F. (2009). Etkinlik Tasarımı ve Temel Tasarım Prensipleri. *İlköğretimde Karşılaşılan Matematiksel Zorluklar ve Çözüm Önerileri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Bozkurt, A., & Kuran, K. (2016). "Öğretmenlerin Matematik Ders Kitaplarındaki Etkinlikleri Uygulamaya ve Etkinlik Tasarlamaya İlişkin Görüşleri." *Ege Eğitim Dergisi*, 17(2): 377-398.
- Corbin, J., & Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Sage.
- Creswell, J. W. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Çepni, S. (2014). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş*. Yazarın Kendi Yayını.
- Çerçi, A. (2016). "6. Sınıf Türkçe Dersi Öğrenci Çalışma Kitabının Etkinliği Oluşturan Unsurlar Bakımından Değerlendirilmesi." *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(4): 1984-1998.
- Çevik, A., & Güneş, F. (2017). "Türkçe Ders Kitaplarındaki Etkinliklerin İncelenmesi." *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 5(2): 272-286.
- Çobanoğlu, E. O., Şahin, B., & Karakaya, Ç. (2009). "Examination of the Biology Text Book for 10th Grades in High School Education and the Ideas of the Pre-Service Teachers." *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 1(1): 2504–2512.
- Çubukçu, Z. (2010). "Yapılandırmacı Yaklaşımına Göre Sınıf Yönetimi." *Eğitime Bakış, Eğitim öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi*(16): 37-40.
- Demirel, Ö., & Kiroğlu, K. (2021). *Eğitim ve Ders Kitapları. Ders Kitabı İncelemesi* (3-13). Ankara: Pegem Akademi.
- Erkılıç, T. A., & Can, S. (2018). "Eğitim Yönetimi Ders Kitaplarının İçerik ve Fiziksel Özellikleri Açısından İncelenmesi." *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(4): 295-307.
- Göçer, A. (2014). *Türkçe eğitiminde ölçme ve değerlendirme*. Ankara: Pegem Akademi.
- Gülbahar, B., & Alper, Ö. B. (2019). "Öğretmenlerin Öğretimi Planlama Yeterliklerine İlişkin Algıları İle Zaman Yönetimi Becerilerine İlişkin Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi." *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, 6(46): 4038-4056.
- Güneş, F. (2011). "Dil Öğretim Yaklaşımları ve Türkçe Öğretimindeki Uygulamalar/Language Teaching Approaches and Their Applications in Teaching Turkish." *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15): 123-148.

- Güneş, F. (2017). "Türkçe Öğretiminde Etkinlik Yaklaşımı." *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 5(1): 48-64.
- Henningsen, M., & Stein, M. K. (1997). "Mathematical Tasks and Student Cognition: Classroom-Based Factors That Support and Inhibit High-Level Mathematical Thinking And Reasoning." *Journal for Research in Mathematics Education*, 28(5): 524-549.
- J.Stylianides, A., & J.Stylianides, G. (2008). "Studying the Classroom Implementation of Tasks: High-Level Mathematical Tasks Embedded in 'Real-Life' Contexts." *Teaching and Teacher Education*, 24(4): 859-875.
- Kaplan, K., & Gülden, B. (2021). 5. Sınıf Yazarlık ve Yazma Becerileri Öğretim Materyalinin Etkinlik Tasarlama İlkeleri Açısından İncelenmesi. *Yunus Emre-Mehmet Akif Armağanı Türkçe Öğretimi Araştırmaları* (139-154). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kerpiç, A., & Bozkurt, A. (2011). "Etkinlik Tasarım ve Uygulama Prensipleri Çerçevesinde 7. Sınıflar Matematik Ders Kitabı Etkinliklerinin Değerlendirilmesi." *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16): 303-318.
- Kıral, B. (2020). "Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi." *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(15): 170-189.
- Küçüközer, H., Bostan, A., Kenar, Z., Seçer, S., & Yavuz, S. (2008). "Altıncı Sınıf Fen ve Teknoloji Ders Kitaplarının Yapılandırmacı Öğrenme Kuramına Göre Değerlendirilmesi." *İlköğretim Online*, 7(1): 111-126.
- MEB. (2019). Türkçe dersi öğretim programı. 5 Şubat 5 2021 tarihinde <https://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/20195716392253-02-T%C3%BCrk%C3%A7e%20%C3%96%C4%9Fretim%20Program%C4%B1%202019.pdf> adresinden alındı

- Özmantar, M. F., & Bingölbali, E. (2009). Etkinlik Tasarımı ve Temel Tasarım Prensipleri. *İlköğretimde Karşılaşılan Matematiksel Zorluklar ve Çözüm Önerileri* (313-348). Ankara: Pegem Akademi.
- Özmutlu, E. B., & Uysal, P. K. (2021). "Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Etkinliklerin Düşünme Becerileri Açısından İncelenmesi." *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*(52): 518-543.
- Sarıkaya, B. (2019). "Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki (5, 6, 7 ve 8. Sınıf) Etkinliklerin Değerlendirilmesi." *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*(64): 563-580.
- Taş, A. M. (2007). "Yeni Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarına İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Belirlenmesi." *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(17): 519-532.
- Taş, S. (2010). "İlköğretim Okullarında Sınıfta Zaman Kaybettiren Etkinlikler." *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(12): 73-93.
- Üçüncü, G., Sakız, G., & Ada, S. (2016). "A Task Development Process: The Case of Fourth Grade Introduction to Matter Unit." *Turkish Online Journal of Educational Technology*, 155-164.
- Wach, E. (2013). "Learning About Qualitative Document Analysis." *IDS Practice Paper In Brief*, 13: 1-10.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Textbooks includes texts, activities, etc., prepared to convey the knowledge and skills in-class practices. Activities are the general name of activities planned for the purpose. They are the activities that contribute to individuals' learning and appropriate to their level. The activities should have some qualifications to be efficient and effective and to reach to the goals.

The textbooks are prepared to structure and improve learning, guide learning, and contribute to assessment and evaluation (Erkılıç & Can, 2018). The research aims to evaluate the activities in the 5th-grade Turkish course book about the content and quality.

Method

Document analysis, one of the qualitative research designs, was preferred in the research. It is expected to report research data impartially and be sensitive in data selection and analysis (Creswell, 2018).

The Turkish textbook prepared for 5th grade by Anittepe Publishing was determined as the object of this study. The easy sampling method was preferred in selecting the textbook. In the research, the compliance of the activities with the design and implementation are examined according to the principles set forth by Özmantar and Bingölbali (2009). A document review was conducted. The activities in the Turkish textbook were examined and the objectives of the activities were determined in the data collection process. The objectives and the activities were evaluated according to the principles. Descriptive content analysis was used to analyze the data obtained from the study. According to Çepni (Çepni, 2014), the purpose of descriptive analysis is to

present the findings in an organized and interpreted form. For this purpose, the data were processed by a predetermined framework, and the findings were revealed and interpreted. Within the scope of the research, framework principles were formed to be taken into account in the design and implementation of an activity. The principles are based on the studies carried out in the activity design, purpose, classroom management, prior knowledge of the target audience, inclusivity, suitability of the materials used, teacher and student roles, measurement, and evaluation. The activities in the 5th grade Turkish textbook were examined using the basic framework. The purpose of the activities was determined, the principles to be taken into account in the design and implementation of the activity were followed, and the tables were interpreted.

For the reliability of the study, the data coded by the researcher were transferred to two Turkish language education experts. Also, the Turkish language education experts have studies on textbook review. The compatibility between the researcher's data and the coding of the field experts was examined. Bakeman & Gottman's (1997) formula was preferred for reliability. The agreement in the mean reliability calculated with the formula above is 84%. This percentage of agreement is considered reliable. The researcher and the field experts discussed the codes in which there was a difference of opinion until they came to a consensus. In this way, the reliability of data analysis has been increased. In addition, while examining the consistency of the findings and their compatibility with the conceptual framework at the point of internal validity, the analysis process for external validity was described in detail, and the study's raw data were archived.

Findings (Results)

Among the activities in the 5th Grade Turkish textbook, 188 (47%) are for reinforcement, 136 (34%) are about a new acquisition, 58 (15%) are for reminding preliminary information, 13 (3%) are measuring. It is understood that they were prepared for evaluation purposes, and 5 (1%) of them were prepared to eliminate a certain misconception. It is seen that the principles of time use and teacher role are not taken into account in all of the activities in the Turkish textbook. The number of activities related to the principle of classroom organization is only 8. It is understood that the principles of the student role and the suitability of the material used are fully complied with the principles. Three hundred forty-five of the activities examined were inclusive of all students. Sixty-nine of the activities in the textbook takes into account the student's prior knowledge. Measurement and evaluation are included in 13 of the activities in the textbook. In the activities, it was observed that the principle of student role, inclusiveness, and appropriateness of the material used was fully paid attention to. However, no details were given about the role of the teacher and the use of time.

Conclusion and Discussion

It is understood that most of the activities do not comply with the activity design and implementation principles. Not specifying the roles of the teachers in the activities, deficiencies in the classroom organization, and not giving details about the use of time are severe shortcomings in activity design and implementation principles. For this reason, the activities in the textbook should be redesigned according to the mentioned directions.

"EL ELE OKUL ÖNCESİ EĞİTİME" KİTAPLARININ İNCELENMESİ*

Nevra ATIŞ AKYOL Kübra BOZKIR*****

Öz

Bu araştırmanın amacı MEB tarafından okul öncesi eğitim kurumlarına gönderilen El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3 kitaplarını öğretmen görüşleri ve MEB 2013 Okul Öncesi Eğitim Programındaki gelişim alanlarında yer alan kazanımlar ve göstergelere göre incelemektir. Çalışmada doküman analizi ve yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmada El Ele Okul Öncesi Eğitime kitapları incelenmiş ve 14 öğretmen ile görüşme yapılmıştır. Yapılan doküman analizi sonucunda kitapların kazanımlar ve göstergelere yer verme durumu incelenmiştir. Sonuç olarak kitaplardaki göstergelerin programda yer alan toplam gösterge sayısına göre bilişsel gelişim %44, motor gelişim %5.9, sosyal-duygusal gelişim %11, dil gelişimi %5,5 olarak belirlenmiş ve özbakım becerilerine yönelik her hangi bir göstergeye yer vermediği görülmüştür. Görüşmelerden elde edilen veriler içerik analizi tekniği ile analiz edilmiştir. Görüşmelerde öğretmenlerin bazıları okul öncesi eğitimde kullanılan kaynak kitapların taşınması gereken bazı özellikleri belirtmişlerdir. Bunlar; kitapların tüm gelişim alanlarına hitap etmesi, baskı kalitesinin iyi olması, kültürel özellikleri barındırması,

* Bu çalışma için Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Sosyal ve Beşeri Bilimler Kurulu tarafından 29/12/2021 tarih ve E-60263016-050.06.04-112583 karar numarası ile etik kurul izni alınmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, naakyol@cumhuriyet.edu.tr, Sivas/Türkiye

*** Öğretmen, MEB, kubra.boztepe.58@gmail.com, Sivas/Türkiye

aile katılım etkinliklerine yer vermesi, günlük yaşama ve teknolojik gelişmelere uygun olmasıdır. Araştırmada kitapların güncellenmesi ve geliştirilmesi gereken yanlarının olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Okul öncesi eğitim, materyal, kazanımlar-göstergeler

AN INVESTIGATION OF "EL ELE OKUL ÖNCESİ EĞİTİME" BOOKS

Abstract

This research aims to examine “El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3” books sent to preschool education institutions by the Ministry of National Education according to the teachers' opinions and the gains and indicators in the development areas of the MoNE 2013 Pre-School Education Program. As a result of the document analysis, the gains and indicators of the books were examined. As a result, according to the total number of indicators in the program, the indicators in the books were determined as 44% for cognitive development, 5.9% for motor development, 11% for social-emotional development, and 5.5% for language development, and it was seen that they did not include any indicators for self-care skills. The data obtained from the interviews were analyzed with the content analysis technique. In the interviews, some of the teachers stated some of the characteristics that the resource books used in preschool education should have. These; books address all areas of development, print quality is good, contain cultural features, include family participation activities, and are suitable for daily life and technological developments. In the research, it was concluded that the book set has aspects that need to be updated and developed.

Keywords: Preschool education, material, learning gains

GİRİŞ

Okul öncesi eğitim; eğitim kurumlarında planlı, sistematik ve çocukların tüm gelişim alanlarını destekleyecek şekilde planlanmış temel eğitim kademesinde yer alan bir eğitim dönemidir. Okul öncesi dönemde edinilen davranışlar, bilgiler, beceriler bireyin ileriki yaşamının başlangıcını oluşturmaktadır. Okul öncesi eğitim döneminde çocuklar hızlı bir değişim yaşarlar, bu dönem sosyal beceri ve

kişiliğin temellerinin atıldığı bir süreçtir (Bee ve Boyd, 2007). Gelişim alanları açısından değerlendirildiğinde okul öncesi eğitim çocuğun kendini tanımasını, yaratıcı düşünmesini, problem çözme ve üst düzey düşünme becerisi geliştirmesini, benlik algısının gelişmesini ve ilkokula hazır hale gelmesini destekler (Önel, 2018). Okul öncesi eğitim programı; erken çocukluk eğitimi kurumlarında eğitim gören çocukların zengin öğrenme yaşantıları yoluyla programda yer alan sosyal ve duygusal, motor, bilişsel, dil gelişim alanlarında sağlıklı gelişmelerini, öz bakım becerilerini edinmelerini ve ilkokula hazır olmalarını sağlamak amacı ile düzenlenmiştir (Milli Eğitim Bakanlığı, 2013). Söz konusu gelişim alanlarının kazanımlar ve göstergeleri, ülkemizde okul öncesi eğitime dahil olan çocuklardan süreç sonunda beklenecek becerileri belirlemede ve süreçleri planlama, uygulama, değerlendirme aşamalarını gerçekleştirmede büyük önem taşımaktadır. Öğrenme etkinlikleri planlanırken gelişim alanlarının kazanımlar ve göstergeleri temele alınarak planlama yapılır ve çocuklara buna göre öğrenme ortamları sunulur. Çocukların eğitim etkinliklerine katkı sağlamak ve onların tüm gelişim alanlarında potansiyellerini en iyi seviyede kullanmalarını sağlamak için gelişim alanları kazanımları ve göstergeleri de öğrenme süreçleri ile yakından bağlantılıdır (Balcı vd., 2012). Okul öncesi eğitim programında toplam 63 kazanım ve 339 gösterge bulunmaktadır (MEB, 2013).

Okul öncesi eğitim kurumlarında gelişim alanları kazanımlar ve göstergelerine dair beceriler öğrenme ve öğretme etkinlikleri yoluyla edinilir. Öğrenme öğretme etkinliklerinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesinin önemli bir bölümü de öğretim materyalleridir. Materyaller tuz, para, boncuk, farklı boyutlardaki kaplar, kaşıklar vb. günlük hayatta kolayca ulaşılabilecek nesnelere olabileceği gibi bilgisayar yazılımları, kitaplar gibi yazılı ve basılı materyaller şeklinde bir amacı yerine getirmek üzere özel olarak tasarlanmış medya araçları da olabilir (Bozkurt ve Akalın, 2010). Öğretim materyalleri süreci kolaylaştırmak, somutlaştırmak öğrenme kalitesini artırmak ve zamandan tasarruf sağlamak açısından önemlidir

(Turan ve Boyraz, 2004). Ayrıca okul öncesi dönemde çocukların öğretim materyallerine maruz kalmaları onların kavramları somutlaştırmalarını sağlar ve öğrenilen şeylerin anlamlandırılması konusunda daha yetkin hale gelmelerini sağlar. Öğrenme süreçlerinde kullanılan öğretim materyalleri çocukların süreçte daha etkin olmalarında ve eğitim süreçlerini kolaylaştırmada önemli rol oynamaktadır. Özer ve Tunca (2014) öğretmenlerin ilgi çekmek, kolay ve kalıcı öğrenmeyi sağlamak ve öğrenciyi güdülemek için materyal hazırlamayı ve kullanmayı önemli bulduğunu belirtmektedir. Öğretmenler bu durumu, öğretim materyallerini eğitim ortamlarının vazgeçilmez bir parçası olarak gördüklerini ifade ederek belirtmişlerdir (Erdoğan vd., 2017). Ayrıca çocukların matematiksel kavramlar gibi soyut ifadeleri kavramasında somut materyaller aracılığı ile kazandıkları deneyimler çok önemlidir (Akkan ve Çakıroğlu, 2011; Konaş, 2016). Öğretmenlerin erken çocukluk dönemindeki etkinliklerde kullandıkları materyallerin etkililiğini inceleyen birçok çalışma yapılmıştır (Karademir vd, 2020). Materyallerin düşük başarı gösteren çocuklarda, öğrenme güçlüğü çeken çocuklarda, yabancı dil öğreniminde, matematik eğitimde yararlı olduğu görülmüştür (Boggan vd.,2010). Ayrıca Fang (1996) öğretmenlerin, yazarların ve kitap resimleyenlerin; iletilen bilgi ile resimlere, baskı kalitesine ve çocuk okurun hassas etkileşimine daha duyarlı olmaları konusuna da vurgu yapar. Bir öğretim materyali olarak etkinlik kitapları çocuğun kavramları öğrenmesinde ve eğitim programlarında yer verilen gelişim alanları kazanımlar ve göstergelerine ulaşma da önemli bir araçtır. MEB 2013 Okul Öncesi Eğitim Programı kapsamında El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3 kitapları okul öncesi eğitim kurumlarına gönderilmektedir. Bu kitaplar MEB tarafından gönderilen kaynaklar arasında okul öncesi dönemindeki çocukların birebir uygulama yapabileceği tek kaynaktır.

Alanyazın incelendiğinde de MEB tarafından okul öncesi eğitim kurumlarına öğretim materyali olarak gönderilen etkinlik kitaplarına dair bazı çalışmalara rastlanmaktadır (Kartal ve Güner, 2016; Aşkar,2021; Türkmen, 2021). MEB 2013

Okul Öncesi Eğitim Programı ilkelerine göre Pamuk Şekerim kitaplarının (Akgül Alak, 2016), El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3 kitaplarının (Orhan, 2021) incelendiği görülmektedir. Ayrıca MEB 2013 Okul Öncesi Eğitim Programı Etkinlik Kılavuz Kitabı'nın öğretmen görüşlerine göre incelendiği bir çalışmaya da rastlanmıştır (Karademir vd, 2020). Ancak alan yazında El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3 kitaplarının öğretmen görüşleri ve MEB 2013 okul öncesi eğitim programı gelişim alanları kazanımlar ve göstergeleri açısından incelendiği herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle bu çalışmanın amacı MEB tarafından okullara gönderilen El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3 kitaplarının öğretmen görüşleri ve MEB 2013 okul öncesi eğitim programının gelişim alanları kazanımlar ve göstergelerini göre incelenmesidir. Araştırmanın hem doküman analizi hem de görüşme tekniği kullanılarak veri çeşitlemesi yoluyla farklı bilgiler sunacağı için alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra araştırmanın El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3 kitaplarının okul öncesi eğitim programı gelişim alanları kazanımlar ve göstergelerine ve kitapların uygulayıcısı olarak birincil kaynak olma özelliği gösteren öğretmenlerin görüşlerine göre değerlendirilmesi nedeniyle MEB tarafından çocukların kullanımına sunulacak yeni eğitim-öğretim materyallerinin hazırlanmasında alan uzmanlarına yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Amaçlar ve Alt Amaçlar

Araştırmanın amacı “El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3 kitaplarının öğretmen görüşleri ve MEB 2013 Okul Öncesi Eğitim Programı gelişim alanları kazanımlar ve göstergelerine göre incelenmesi” dir.

Bu doğrultuda aşağıdaki alt amaçlara ulaşılmak hedeflenmektedir:

1. El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3 kitaplarında MEB 2013 Okul Öncesi Eğitim Programı'ndaki;

- bilişsel gelişim alanında yer alan kazanımlar ve göstergelerin yer alma durumu nedir?
 - motor gelişim alanında yer alan kazanımlar ve göstergelerin yer alma durumu nedir?
 - sosyal-duygusal gelişim alanında yer alan kazanımlar ve göstergelerin yer alma durumu nedir?
 - dil gelişimi alanında yer alan kazanımlar ve göstergelerin yer alma durumu nedir?
 - özbakım becerilerinde yer alan kazanımlar ve göstergelerin yer alma durumu nedir?
2. MEB 2013 Okul Öncesi Eğitim Programı’nda yer alan kazanımlar ve göstergelere El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3 kitaplarında yer verilmesine ilişkin okul öncesi öğretmenlerinin görüşleri nelerdir?

YÖNTEM

Bu araştırma nitel desende planlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden görüşme ve doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Görüşme, iki kişiden az olmamak üzere kişiler arası sözlü olarak sürdürülen, araştırma sorusu ile ilgili detaylı bilgi edinmemize olanak sağlayan bir yöntemdir (Büyüköztürk vd, 2021). Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Araştırmada öncelikle bir devlet üniversitesinin Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’ndan gerekli etik kurul izni alınmıştır. Daha sonra katılımcılara çalışmanın amacı ve onam formuna ilişkin esaslar ayrıntılı olarak açıklanmış, araştırmaya katılmakta gönüllü olan öğretmenlere ise form imzalatılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmada yapılan doküman incelenmesinde MEB 2013 programı ile hazırlanmış olan El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3 kitapları incelenmiştir. Araştırmada El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3 kitaplarına ilişkin öğretmenlerle görüşmeler de yapılmıştır. Araştırma amacı doğrultusunda 14 okul öncesi öğretmeni araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenler tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Tesadüfi örnekleme, herkesin evrenden seçilme olasılığının eşit olduğu örnekleme yöntemidir (Büyüköztürk vd, 2021).

Çalışma grubunda bulunan öğretmenlerin kişisel ve mesleki bilgiler açısından değerlendirildiğinde; 13'ü kadın 1'i erkek; 12'si lisans mezunu ve 2'si lisansüstü mezunu; 1'inin 20-25 yaş, 4'ünün 26-30 yaş, 5'inin 31-35 yaş, 2'sinin 36-40, 2'sinin 40-45 yaş aralığında olduğu; görev süresi açısından 7 öğretmenin 0-7 yıl aralığında, 5 öğretmenin 8-14 yıl ve 2 öğretmenin 15-22 yıldır çalışıyor olduğu belirlenmiştir. Çalışılan okul ve sınıf özellikleri açısından incelendiğinde ise; 1 öğretmenin 36-48 aylık, 7 öğretmenin 48-60 aylık çocuklarla ve 6 öğretmenin 60+ aylık çocuklarla çalışıyor olduğu; 8 öğretmenin resmi anaokulunda, 6 öğretmenin ise resmi anasınıfında çalışıyor olduğu; 6 öğretmenin il merkezinde, 8 öğretmenin ilçe merkezinde çalışıyor olduğu görülmüştür.

Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3 kitaplarında yer alan toplam 158 çalışma sayfası okul öncesi eğitim programındaki gelişim alanlarında yer alan kazanımlar ve göstergeler listesi ile incelenmiştir. Katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmelerde ise veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır.

Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu: Araştırmacılar tarafından MEB okul öncesi eğitim programı kazanımlar ve göstergelerinden ve okul öncesi eğitim programının kazandırması beklenen yeterliliklerle ilgili alan yazın bilgilerinden

yararlanılarak yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formu 3 okul öncesi eğitim alan uzmanına gönderilerek uzman görüşleri doğrultusunda forma son hali verilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu, öğretmenlerin demografik özellikleri (yaş, cinsiyet, mezuniyet, kıdem yılı, çalışılan okul türü vb.), El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3 kitaplarına günlük eğitim akışlarında yer verme durumları, bu kitapların çocukların gelişim alanlarına katkı sunup sunmadığı, bu katkıların kazanımlar ve göstergeleri açısından değerlendirildiğinde hangi kazanımlara ve göstergelerine yönelik olduğu gibi bilgileri öğrenmeye yönelik toplam 11 sorudan oluşmaktadır.

Verilerin analizi

Araştırmada doküman analizinde MEB 2013 Okul Öncesi Eğitim Programındaki gelişim alanlarında yer alan kazanımlar ve göstergeler listesi kullanılmıştır. Kitaplar var olan kazanımlar ve göstergeler listesi temel alındığı için betimsel analiz ile analiz edilmiştir. El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3 kitaplarında yer alan toplam 158 çalışma sayfası her iki uzman tarafından kazanımlar ve göstergeler listesi aracılığıyla incelenmiştir ve tüm çalışma sayfalarında ortak görüşe varılarak tablolar oluşturulmuştur. Doküman incelemesi yapılırken her bir çalışma sayfası görseli ve yönergesi açısından değerlendirilerek göstergelerin kitaplarda en az bir kez yer alması yeterli sayılmıştır. Ayrıca herhangi bir kazanımın kitaplarda yer almasına ilişkin değerlendirme yapılırken o kazanımın en az bir göstergesinin bulunması yeterli kabul edilmiştir. Veri analizi sonucunda detaylı bilgi sunabilmek için Okul Öncesi Eğitim Programı gelişim alanları kazanımlar ve göstergeleri listesinde yer alan kazanımlar ve göstergelerin; El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3 kitaplarında yer verilen gelişim alanları kazanımlar ve göstergelerine oranı ayrı ayrı belirtilmiştir. Ancak tek bir göstergenin bir kazanımı tam olarak karşılaması mümkün olmadığı için araştırma sonuçları göstergelerden elde edilen bilgiler açısından tartışılmıştır.

Katılımcılarla yapılan görüşmeler sırasında olası veri kaybını önleyebilmek için ses kaydı alınmış ve sonrasında ses kayıtlarının yazılı dökümü yapılmıştır. Görüşmelere ait yazılı dökümler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Her iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı kodlar oluşturulmuş ve bu kodlara göre temalar belirlenmiştir. Kodlar ve temalar belirlenirken araştırmacıların fikir ayrılığına düştüğü durumlarda görüşler tartışılarak ortak karar verilmiştir.

Geçerlik ve güvenirlik

Çalışmada geçerliği sağlamak için görüşme soruları alan uzmanlarına gönderilmiş, öğretmenlerden yapılan görüşmelerin yazılı dokümanlarını teyit etmesi istenmiştir. Araştırmada güvenirliği artırmak için hem doküman analizi verileri hem de görüşme verileri araştırmacılar tarafından ayrı ayrı değerlendirilerek görüş birliği sağlanmış, katılımcı betimlemeleri yapılmış ve sık sık doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Ayrıca araştırmada çeşitlemeyi sağlamak için farklı yöntemler kullanılarak görüşme verileri içerik analizi verileri ile birlikte yorumlanmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın birinci alt amacına ilişkin olarak, El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3 kitaplarında yer alan çalışmaların; MEB 2013 Okul Öncesi Eğitim Programı'nda yer alan gelişim alanları kazanımlar ve göstergelerine yer verme durumuna ilişkin bilgiler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Gelişim Alanları Kazanımlar ve Göstergelere Yer Verme Durumu Tablosu

Gelişim Alanı	Toplam Kazanım Sayısı (n)	Toplam Gösterge Sayısı (n)	Kitaptaki Kazanım Sayısı (n)	Kitaptaki Gösterge Sayısı (n)	Kitaptaki Kazanım Oranı (%)	Kitaptaki Gösterge Oranı (%)
Bilişsel Gelişim	21	113	15	50	71	44
Motor Gelişim	5	68	1	4	20	5,9

Sosyal- Duygusal Gelişim	17	53	4	6	23,5	11
Dil Gelişimi	12	72	2	4	17	5,5
Özbakım Becerileri	8	33	0	0	0	0
Toplam	63	339	22	64	34	18,8

Tablo 1’ de görüldüğü gibi MEB 2013 Okul Öncesi Eğitim Programı Kazanımlar ve Göstergeleri listesinde bilişsel alana ait 21 kazanım ele alınmış ancak yapılan inceleme sonucu El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3 kitaplarının bu kazanımların 15’ ine yönelik çalışma sayfası bulunduğu anlaşılmıştır. Bu verilerden hareketle hedeflenen kazanımların toplam kazanımlara oranının %71 saptanmıştır. Kazanımlara ait göstergeler incelendiğinde ise yine program kitabında bilişsel gelişim alanına ait 113 gösterge bulunduğu ancak El Ele Okul Öncesi Kitapları’ nın 50 göstergeli edindirmeye yönelik etkinlikler barındırdığı, dolayısıyla hedeflenen göstergelerin toplam göstergelere oranının %44 olduğu görülmüştür.

Motor gelişimi alanına ait programda 5 kazanım ele alınmış ancak yapılan doküman incelemesinde El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3 kitaplarının bu kazanımların 1’ ine yer verdiği, bu verilerden hareketle hedeflenen kazanımların toplam kazanımlara oranının %20 olduğu saptanmıştır. Kazanımlara ait göstergeler incelendiğinde ise yine program kitabında motor gelişim alanına ait 68 gösterge bulunduğu ancak El Ele Okul Öncesi Kitapları’ nın 4 göstergeli edindirmeye yönelik etkinlikler barındırdığı, dolayısıyla hedeflenen göstergelerin toplam göstergelere oranının %5,9 olduğu görülmüştür.

Sosyal-duygusal gelişim alanına ait 17 kazanım ele alınmış ancak yapılan inceleme sonucu El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3 kitaplarının bu kazanımların 5’ ine yer verdiği, bu verilerin ışığında hedeflenen kazanımların toplam kazanımlara oranı %23,5 olduğu saptanmıştır. Kazanımlara ait göstergeler incelendiğinde ise yine

program kitabında sosyal duygusal gelişim alanına ait 53 gösterge bulunduğu ancak El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3 kitaplarının 6 göstergeyi kazandırmaya yönelik etkinlikler barındırdığı, bu verilerden hareketle hedeflenen göstergelerin toplam göstergelere oranının %11 olduğu saptanmıştır.

Dil gelişim alanına ait 12 kazanım ele alınmış ancak yapılan inceleme sonucu El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3 kitaplarının bu kazanımların 2' sine yer verdiği, dolayısıyla hedeflenen kazanımların toplam kazanımlara oranının %17 olduğu belirlenmiştir. Kazanımlara ait göstergeler incelendiğinde ise sosyal duygusal gelişim alanına ait 73 gösterge bulunduğu ancak El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3 kitaplarının 4 göstergeye yönelik etkinlik bulundurduğu, oransal olarak hesaplandığında hedeflenen göstergelerin toplam göstergelere oranının %5,5 olduğu bulunmuştur. Aynı zamanda tüm etkinliklerde diğer gelişim alanlarında da olduğu gibi tekrar eden kazanım ve göstergeler olduğu görülmüştür. Örneğin; “Dinledikleri/izlediklerinin anlamını kavrar” kazanımına ait “Sözel yönergeleri yerine getirir” göstergesinin etkinlikleri tamamlama da önkoşul bir beceri olması nedeniyle dolaylı yoldan yer verilen ve en çok tekrar eden kazanım gösterge olduğu görülmüştür.

El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3 kitaplarında programda yer alan öz bakım becerilerine ait 8 kazanım ve 35 göstergelerinden hiçbirine yer verilmediği anlaşılmıştır.

Çalışmanın ikinci alt amacı ile ilgili olarak okul öncesi öğretmeni olarak görev yapmakta olan 14 öğretmen ile görüşülmüştür. Görüşme yapılan tüm öğretmenler kitapları sınıf içi etkinliklerde kullandıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca görüşülen 1 öğretmen çocuğun gelmediği günler eksik kalan çalışmalarını tamamlamak üzere kitapları aile katılımı olarak kullandığını belirtmiştir.

Araştırmmanın ikinci alt amacına ilişkin olarak, El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3 kitaplarında yer alan çalışmaların; MEB 2013 Okul Öncesi Eğitim Programı’nda yer alan gelişim alanları kazanımlar ve göstergelerine yer verme durumuna ilişkin öğretmenler görüşlerinden elde edilen bilgiler Tablo 2, Tablo 3, Tablo 4, Tablo 5, Tablo 6, Tablo 7 ve Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Öğretmen Görüşlerine Göre Bilişsel Gelişim Alanı Kazanımlar Göstergeleri Yer Verme Durumu

Tema	Kod	(f)	Öğretmen	
Bilişsel Gelişim	Karşılaştırma	9	Ö1,Ö3,Ö4,Ö6,Ö10,Ö11,Ö12,Ö13,Ö14	
	Eşleştirme	6	Ö1,Ö3,Ö4,Ö5,Ö8,Ö11	
	Geometrik Şekiller	7	Ö1,Ö2,Ö3,Ö7,Ö8,Ö11,Ö12	
	Sayı	10	Ö1,Ö2,Ö3 Ö5,Ö7,Ö8,Ö9,Ö10,Ö12,Ö14	
	Ritmik Sayma	3	Ö2, Ö3, Ö4,	
	Sıralama	4	Ö2, Ö3, Ö7, Ö11	
	Gruplama	8	Ö2,Ö3,Ö4,Ö5,Ö8,Ö9,Ö11,Ö13	
	Renk	7	Ö1, Ö3, Ö7, Ö8, Ö9, Ö12, Ö14	
	Kavramlar/Zıt Kavramlar	6	Ö3,Ö1,Ö8,Ö9,Ö12,Ö14	
	Dikkat Geliştirme Çalışmaları	2	Ö6,Ö9	
	Atatürk’ü Tanıma	2	Ö5, Ö6	
	Örüntü	2	Ö2, Ö11	
	Diğer(problem durumlara çözüm üretebilme, neden-sonuç ilişkisi kurma, tahminde bulunma, parça bütün ilişkisi, mekanda konum, nesnelere sayma toplama çıkarma yapma)	6	Ö6,Ö6,Ö6,Ö11,Ö1,Ö7)	
	TOPLAM	18	72	

Tablo 2’ ye göre El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3 kitaplarının bilişsel gelişim kazanımlar ve göstergelerine yer verme durumu ile ilgili olarak öğretmenler en fazla sayı kavramını; karşılaştırma yapma becerisini; gruplama becerisini ve renk kavramını kazandırdığını belirtmiştir. Bilişsel gelişime sağladığı katkılar ile ilgili olarak bazı öğretmen görüşleri şu şekildedir:

“...Nesne ve varlıkları gözlemliyor, özelliklerine göre gruplama yapabiliyor, sayma etkinlikleri oluyor, eşleştirme, Atatürk’ ü tanıtırma etkinlikleri falan hepsi yer aldığını düşünüyorum...” (Ö5)

“...Renkler var şekiller var geometrik şekilleri tanıtır sınıfta buna benzer olan etrafında çevresinde buna benzer şekillere örnek verir kazanımları sağlar. Kavramlarla ilgili bilgiler edinir yine kavramlar arasında az çok arasında kavramlar vardı bunları kıyaslama yapar...” (Ö12)

Tablo 3.Öğretmen Görüşlerine Göre Motor Gelişim Alanı Kazanımlar Göstergeleri Yer Verme Durumu

Tema	Kod	(f)	Öğretmen	
Motor Gelişim	El-Göz Koordinasyonu	6	Ö1,Ö5,Ö7,Ö9,Ö12,Ö13	
	Kalem Tutma Becerisi	11	Ö1,Ö3,Ö4,Ö5,Ö7,Ö8,Ö9,Ö10,Ö12,Ö13, Ö14	
	Boyama	6	Ö1, Ö2, Ö5,06, Ö7, Ö9	
	Küçük Kas Gelişimi	12	Ö1,Ö2,Ö3,Ö4,Ö5,Ö6,Ö7,Ö8, Ö9,Ö10,Ö12,Ö13	
	Çizgileri İstenilen Nitelikte Çizme	8	Ö1,Ö2,Ö3,Ö4,Ö5,Ö6,Ö7,Ö9	
	Diğer (El Çırpma, Noktaları Birleştirme, Yürüme- Koşma)	3	Ö12,Ö7,Ö6	
	Toplam	8	46	

Tablo 3’e göre El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3 kitaplarında motor gelişim ile ilgili olarak öğretmenler çoğunlukla küçük kas gelişimine katkı sağladığına; kalem tutma becerisini geliştirdiğine; çizgileri istenilen nitelikte çizme becerisini geliştirdiğine; boyama ve el göz koordinasyonunu sağladığına vurgu yapmıştır. Motor gelişim alanı kazanımlar ve göstergelere yer verme durumu ile ilgili soruya verilen bazı öğretmen görüşleri şu şekildedir:

“...Şöyle ki ince motor becerilerden kalem tutma, çizgi çizme boyama çalışmaları olduğu için o anlamda katkı sağladığını söyleyebiliriz. Kalem doğru tutar kazanımına hitap ediyor, bunun dışında motor gelişimle alakalı çok fazla bir şey aklıma gelmiyor...” (Ö9)

“...İnce motor, küçük kaslarını geliştirmelerini sağlıyor, kalemi doğru tutmalarını sağlıyor, el göz koordinasyonu sağlıyor örneğin noktaları birleştiriyor çocuk çizgiler birleştiriyor uyumlu nesnelere birleştiriyor bu şekilde...” (Ö7)

Tablo 4.Öğretmen Görüşlerine Göre Sosyal-Duygusal Gelişim Alanı Kazanımlar Göstergeleri Yer Verme Durumu

Tema	Kod	(f)	Öğretmen
Sosyal-Duygusal Gelişim	Kurallara uyma	2	Ö1,Ö3
	Başladığı işi bitirme çabası gösterme	4	Ö1,Ö3, Ö5,Ö6
	Basit duygusal ifadeleri tanır, (mutlu, üzgün, kızgın, şaşkın)	4	Ö2,Ö6,Ö11, Ö13
	Özgün yollarla kendini ifade etmesi	3	Ö3,Ö4,Ö8
	Ailesini ve kendini tanıma(adres, telefon no söyleme)	2	Ö3,Ö6
	Sorumluluğunu yerine getirme	4	Ö5,Ö6,Ö12,Ö3
	Farklı kültürel özellikleri tanıma	2	Ö3,Ö6
	İletişim becerileri	3	Ö5, Ö7, Ö12
	Diğer (Arkadaş ilişkilerinde iyimser olma, gerektiğinde lideri izleme, sohbete katılır/fikrini söyler/başkalarının fikrine saygı duyar, çevreye uyum sağlar)	4	Ö13,Ö12,Ö8,Ö1
	Toplam	12	23

Tablo 4’de görüldüğü gibi El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3 kitaplarının sosyal-duygusal gelişim alanı kazanımlar ve göstergelerine yer verme durumu ile ilgili olarak öğretmenler en fazla başladığı işi bitirme çabası gösterme, basit duygusal ifadeleri tanıma, sorumluluğunu yerine getirme becerilerini geliştirdiğini söylemişlerdir. Bunun ardından ise iletişim becerilerini geliştirdiğini ve özgün yollarla kendini ifade etmesine yönelik kazanımlara yer verdiğini belirtmişlerdir.

Sosyal- duygusal gelişim alanı kazanımlar ve göstergelerine yer verme durumu ile ilgili olarak belirtilen bazı öğretmen görüşleri şu şekildedir:

“...Başladığı bir işi bitirme çabası oluyor çocuklarda, üstlendiği sorumluluğu yerine getiriyor. Bunların hepsi sosyal- duygusal alana giriyor...”(Ö5)

“...Bekleme kurallara uyma ile alakalı sayfalar oda yine sosyal duygusal gelişimin kazanımları. Mesela çocuğa bazı sayfalarda düşündürücü beyin fırtınası etkinlikleri yaptırma resim çizdirme sayıları el ele kitabında her sayıdan ne oluşturabilirsin gibi sayfalar var. Onlar daha özgün yolla kendini ifade etmesi resim yoluyla ortaya koymasını sağlıyor. Baktığımız zaman sosyal duygusal anlamda katkı sağlıyor...” (Ö3)

Tablo 5.Öğretmen Görüşlerine Göre Dil Gelişimi Alanı Kazanımlar Göstergeleri Yer Verme Durumu

Tema	Kod	(f)	Öğretmen
Dil Gelişimi	Sorulara cevap verme	4	Ö1, Ö3,Ö5,Ö13
	Sözel yönergeleri yerine getirme	2	Ö1,Ö5
	Görsel materyalleri inceleme	3	Ö1,Ö4,Ö6
	Konuşurken ses tonunu ayarlama	1	Ö5
	Erken okuryazarlık becerileri	2	Ö3, Ö6
	Sözcük dağarcığını geliştirme	6	Ö1,Ö3,Ö6, Ö7,Ö10,Ö12
	Kendini ifade etme(olumlu olumsuz duygular)	2	Ö6,Ö12
Toplam	7	20	

Tablo 5’ den anlaşılacağı üzere kitaplarda dil gelişimi alanına yönelik kazanımlar ve göstergelerine yer verme sıklığı ile ilgili olarak öğretmenler çoğunlukla sözcük dağarcığını geliştirmeye katkı sunduğunu; ardından sorulara cevap verme becerisini ve görsel materyalleri inceleme becerisini geliştirdiğini belirtmişlerdir.

Dil gelişimi alanında kazanımlar ve göstergelere yer verme durumu ilgili olarak öğretmenlerden bazılarının görüşü şu şekildedir:

“...değerlendirdiğimiz zaman sözcük dağarcığını geliştiriyor çocuğun, çocuk o anda bilmediği bir sözcüğün anlamını öğreniyor örneğin ben söylüyorum o tekrar ediyor.” (Ö7)

“Kitapta bazı yönergeler oluyor çocukların cevaplama gerekiyor önce çocuklara soru sorduğumuzda bunu cevaplamak için dil gelişimine ihtiyaçları var. Konuşma becerisi gelişiyor, ses tonunu ayarlaması gibi şeyler dil gelişimi anlamına geliyor. Dolaylı yoldan katkı sağlıyor...” (Ö5)

Tablo 6.Öğretmen Görüşlerine Göre Özbakım Becerileri Kazanımlar Göstergeleri Yer Verme Durumu

Tema	Kod	(f)	Öğretmen
Özbakım Becerileri	Bulunduğu alanın temizliğini sağlama	1	Ö1
	Sağlığını koruma/diş fırçalama	1	Ö2,Ö3,
	Giyinme/soyunma	1	Ö3,
	Eşyalarını temiz ve özenli kullanma	3	Ö1, Ö5,Ö11
	Dengeli beslenme	1	Ö6
	Kendini tehlikelerden koruma	1	Ö6
	Kişisel temizliğini yapma	1	Ö12
	Temizlikle ilgili kavramlar	1	Ö13
Toplam	8	10	

Tablo 6’ ya göre 3 öğretmen El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3 kitaplarında özbakım becerilerinden çocuğa eşyalarını temiz ve özenli kullanmakla ilgili becerilere yer verildiğini belirtmişlerdir. Özbakım becerileri kazanımlar ve göstergeleri yer verme durumu ile ilgili olarak öğretmen görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

“...en zayıf katkı sağladığı gelişim alanı her halde özbakım becerileri, en son etkinlikten sonra hani kalemlerini açıyorlar oraları biraz dağıtıyorlar yaşadıkları alanı toplama temizleme gibi

çalışmalarımız oluyor o şekilde katkı sağladığını düşünüyorum..”
(Ö1)

“Özbakım becerileriyle ilgili çok fazla bir etkinlik yok bence, çok fazlada bir katkı da sağlamıyor bana göre, yani orda da eksiklik var. Tehlikelerden kazalardan tehlikeli şeylerden korunmak gibi şeylerden bahsediyordu ama yeterli değildi...” (Ö6)

Görüşme sorularından biri olan “El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3 kitaplarını çocukların bakış açısından değerlendirir misiniz, severek ve isteyerek yapıyorlar mı?” sorusuna öğretmenlerden 12 tanesi çocukların severek ve istekli yaptıklarını, 2 tanesi ise çocukların istekli başladıklarını ancak etkinliklerin tekdüze olmasından dolayı çok uzun sürmeden sıkıldıklarını ve isteksiz davrandıklarını söylemişlerdir.

El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3 kitaplarının güçlü ve geliştirilmesi gereken yanları ile ilgili olarak öğretmen görüşleri Tablo 7’ de verilmiştir.

Tablo 7. Öğretmen Görüşlerine Göre Kitapların Güçlü-Geliştirilmesi Gereken Yanları

Tema	Kod	Frekans	Öğretmen
Güçlü yanları	Sağlam Fiziksel Yapısı	1	Ö1
	Renkli Görselleri Olması	2	Ö1,Ö7
	Set Formatında Olması	2	Ö2,Ö13
	Kolaydan Zora İlkesine Uygun Olması	4	Ö2,Ö7,Ö9,Ö13
	Kavramlara Yer Vermesi	2	Ö2,Ö4
	Öğretmene Rehberlik Etmesi	2	Ö3,Ö8
	Yönergelerin Açık Olması	1	Ö6
	Büyük Puntolarda Olması	1	Ö7
	Bilişsel Gelişime Katkı Sağlaması	2	Ö10,Ö14
	Birçok Gelişim Alanına Hitap Etmesi	1	Ö12
	Hızlı İlerlemesi	1	Ö14
		7	Ö1,Ö4,Ö5,Ö6,Ö8,Ö10,Ö14
		14	

Ulusalılık/Eşitlik İlkesine Uygun Olması				
Geliştirilmesi Gereken Yanları	Yaş Gruplarına Ayrılmaması	4	Ö1,Ö4,Ö6,Ö7	
	Basit Olması	6	Ö1,Ö3,Ö7,Ö9,Ö10,Ö13	
	Baskı Kalitesinin Yeterli Olmaması	6	Ö4,Ö11,Ö12,Ö14,Ö2,Ö6	
	Etkinlik Çeşitliliğinin Olmaması	7	Ö3,Ö5,Ö7,Ö8,Ö9,Ö10,Ö12	
	Etkinlik Sayısının Fazla Olmaması	3	Ö2,Ö3,Ö6,Ö11,Ö14	
	Güncel Olmaması	1	Ö2,Ö4,Ö9	
	Tüm Zeka Alanlarına Hitap Etmemesi	1	Ö10	
	Kaynaştırma Öğrencisine Uygun Olmaması	6	Ö6	
	Tüm Gelişim Alanlarına Yönelik Olmaması	6	Ö4,Ö6,Ö8,Ö10,Ö11,Ö14	
	Toplam	21	65	

Tablo 7’ ye göre kitaplarının güçlü yanlarından “tüm ülkede kullanılıyor olması, fırsat eşitliği sağlıyor olması” kodunun en sık tekrar edilen kod olduğu görülmüştür, “basit olması” ve “tek bir gelişim alanına hitap ediyor olması” ise öğretmenlerin El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3 kitaplarıyla ilgili geliştirilmesi gerektiğini düşündükleri özelliklerdir. Bu kitaplarının güçlü ve geliştirilmesi gereken yanları ile ilgili olarak belirtilen öğretmen görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

“...içinde her hangi bir oyun, bilmece mesela dil gelişimi için kısa hikayeler, aile katılımı için farklı çalışmalar çocukların kesip yapıştırıp yapacağı sayfalar olabilir ama onlar yok. O yüzden zayıf diğer

anlamda tek bir alana hitap ediyor diğer gelişim alanlarını desteklemediği için geliştirilmeli...” (Ö 8)

“...genel olarak bir değerlendirme yapsak en güçlü yanı herkesin ulaşabilir olması devletin ücretsiz olarak dağıtması ekonomik olması. Köydeki çocukta şehirdeki çocukta ulaşabiliyor....” (Ö 4)

Ülkemiz çocukları için ideal bir uygulama kitabı nasıl olmalıdır sorusuna yönelik öğretmen görüşleri ise Tablo 8’ de verilmiştir.

Tablo 8. Öğretmen Görüşlerine Göre İdeal Bir Uygulama Kitabının Özellikleri

Tema	Kod	Frekans	Öğretmen
Uygulama Kitabının Özellikleri	Kültürel Özellikleri Barındırmalı	2	Ö1,Ö3
	Daha Fazla Etkinlik Bulundurmalı	4	Ö4,Ö5,Ö11,Ö14
	Günlük yaşam ve Teknolojik Gelişmeleri Uygun Olmalı	4	Ö3,Ö2,Ö8,Ö9,Ö11
	Yaş Gruplarına Ayrılmalı	6	Ö3,Ö4,Ö5,Ö6,Ö7,Ö14
	Baskı Kalitesi-Renkler İyi Olmalı	2	Ö4,Ö14
	Aile Katılımı Çalışmaları Olmalı	5	Ö4,Ö6,Ö8,Ö11,Ö13
	Kaynaştırma Öğrencilerine Uygun Olmalı	1	Ö6
	Tüm Gelişim Alanlarına Hitap Etmeli	6	Ö2,Ö8,Ö9,Ö10,Ö11,Ö14
Toplam	8	30	

Tablo 8’ de ülkemiz çocukları için ideal bir uygulama kitabı nasıl olmalıdır sorusuna verilen cevaplardan ise en çok tekrar edilen “yaş gruplarına göre ayrılmalı” ifadesidir.Bu konuyla ilgili olarak bazı öğretmen görüşleri şu şekildedir:

“...3 yaşında da anaokulu var 4 de de var 5 de de geliyor çocuklar. 3,4,5 yaş olarak ayrılmalı. Etkinlik sayısı artırılabilir. Örneğin kırmızı

renge mesela daha çok sayfada yer verilmeli. Kitap sayısı da artmalı bir yıla az geliyor bu kitaplar...” (Ö5)

“...Artık çocukların birçok anlamda yeterlilikleri arttığını gözlemliyorum. Bir çok anlamda gelişmiş olabiliyor. Kavramları biliyor, renkleri biliyor vs ama sosyal duygusal gelişimi yeterli olmayabiliyor motor gelişim alanında yeterli olamayabiliyor çok fazla uyarıcı ile karşı karşıyalar ama sosyal duygusal anlamda yetersiz olarak geliyorlar. Bu anlamda desteklenmeli kitaplar buna göre kitap hazırlanmalı. Bilişsel gelişim kadar diğer gelişim alanlarına da değinilmesine o kadar etkinlik bulunması gerektiğini düşünüyorum...” (Ö9)

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmada yapılan doküman incelemesi ve öğretmen görüşmelerinden elde edilen veriler incelendiğinde bazı ortak sonuçlara rastlanmaktadır. El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3 kitapları MEB 2013 Okul Öncesi Eğitim Programı gelişim alanlarına göre göstergelere yer verme durumu incelendiğinde bilişsel gelişim %44, sosyal-duygusal gelişim %11, motor gelişim %5,9, dil gelişimi %5,5 olarak ve özbakım becerilerinde hiçbir göstergenin yer almadığı bulunmuştur. Anlaşıldığı üzere kitaplarda oransal olarak en fazla bilişsel gelişim alanını geliştirmeye yönelik etkinlikler olduğu görülmüştür. Benzer şekilde öğretmenlerle yapılan görüşmelerde de öğretmenler kitapların en çok bilişsel gelişime katkı sağladığını belirtmiştir. Akgül Alak (2016) Pamuk Şekerim I-II kitaplarını (El Ele Okul Öncesi Eğitime kitapları öncesinde okullara gönderilen kaynak kitaplar) MEB 2013 okul öncesi eğitim programına göre incelediği araştırmasında kitaplarda %32 oranında bilişsel gelişim alanı kazanımlar ve göstergelerine yer verildiği bulunmuştur. Ortak bir diğer bulgu motor gelişim ile ilgili olarak hem doküman analizinde hem öğretmen görüşmelerinde “kalem kontrolünü sağlar” göstergesine sıklıkla vurgu

yapıldığı sonucudur. Bu sonuçtan da anlaşıldığı üzere kitaplar, kalem kullanımı gerektiren çok sayıda çalışma içermesi nedeni ile küçük kas gelişimine yönelik kazanımlar ve göstergelere destek olmaktadır. Ayrıca sosyal- duygusal gelişim alanı ile ilgili olarak doküman incelemesinde “Duygu, düşünce ve hayallerini özgün yollarla ifade eder.” göstergesinin sıklıkla kitaplarda kullanıldığı görülmüş olup yapılan öğretmen görüşmelerinde de 3 öğretmen tarafından bu gösterge ifade edilmiştir.

Öğretmen görüşleri ve doküman incelenmesinde ortaya çıkan bulguların büyük oranda tutarlılık gösterdiği anlaşılmıştır. Fakat özbakım becerileri ile ilgili olarak 3 öğretmen tarafından “eşyalarını temiz ve özenli kullanır” göstergesi belirtilmiş olsa da yapılan doküman incelemesinde kitaplarda özbakım becerilerini geliştirmeye yönelik herhangi bir etkinliğin bulunmadığı görülmüştür. Benzer şekilde öğretmenlerin kitabın içeriğinde bulunmamasına rağmen kendi sınıf yönetim becerilerine dayalı olarak kazandırdıkları birtakım becerileri de El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3 kitapları yoluyla edindirdiğine yönelik değerlendirmede buldukları anlaşılmıştır. Örneğin Ö1 özbakım becerileri ile ilgili kazanımlar ve göstergelere yer verme durumu ile ilgili olarak “...etkinlikten sonra hani kalemlerini açıyorlar oraları biraz dağıtıyorlar yaşadıkları alanı toplama temizleme gibi çalışmalarımız oluyor o şekilde katkı sağladığını düşünüyorum...” demiştir. Bu ifade ile öğretmen kitapların içeriği ile ilgili herhangi bir kazanımlar ve göstergeye atıfta bulunmayarak sınıf rutini yoluyla geliştirilen bir beceriyi ifade etmiştir. Duran ve Arslan (2021) araştırmasında 2013 Okul Öncesi Eğitim Programının kazanımlar ve göstergelerin çeşitliliği açısından daha avantajlı olmasına karşın özbakım becerilerine ilişkin yeterince farkındalık oluşturmadığını ve bedensel ve ruhsal iyi hali koruma ve hastalık halinde yapılması gerekenler konusunda yeterince bilgi vermediğini ortaya koymuştur.

Yapılan doküman incelemesi ve öğretmen görüşmelerinden elde edilen veriler incelendiğinde bazı bulguların ise farklılık gösterdiği anlaşılmıştır. Dil gelişimi ile ilgili olarak doküman analizinde en çok tekrar eden göstergenin “sözel yönergeleri yerine getirme” olduğu belirlenmiş olmasına rağmen öğretmenlerin kitaplarda en fazla “sözcük dağarcığını geliştirme” göstergesine yönelik etkinliklerin olduğunu ifade ettikleri görülmüştür. Bu durum sözel yönergeleri yerine getirme yeterliliğinin etkinlikleri tamamlamada önkoşul ve aynı zamanda sürece yönelik bir beceri olduğu için gözden kaçma ihtimalinin olmasıyla açıklanabilir.

İncelenen 158 çalışma sayfasında bazı kazanım göstergelerden bilişsel gelişim; “Nesne/varlığın miktarını söyler”; motor gelişimde “Kalemi doğru tutar”; sosyal-duygusal gelişimde “Duygu, düşünce ve hayallerini özgün yollarla ifade eder” ve dil gelişiminde “Sözel yönergeleri yerine getirir” göstergelerinin sıklıkla tekrarlandığı görülmektedir, burada etkinliklerde yer alan kazanımlar ve göstergelerin sıklığının fazla ancak çeşitliliğinin az olduğu anlaşılmıştır. Başka bir ifade ile kitaplarda kazanımlar ve göstergelerin bir kez yer verilmesi ile çok kez yer verilmesi hesaplamada farklılık oluşturmamaktadır. Örneğin; “Kazanım 4: Küçük kas kullanımı gerektiren hareketleri yapar.” kazanımı ve “Kalemi doğru tutar”, “Kalem kontrolü sağlar.” göstergeleri birçok sayfada yinelenmiştir ancak bu durum kitapta yer alan kazanımlar ve göstergelerin programda yer alan kazanım ve göstergelere oranlanmasında etki etmemiştir.

Öğretmenlerle yapılan görüşmelerde de öğretmenler sıklıkla etkinlik çeşitliliğinin az olduğunu, var olan etkinliklerin tek düze olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca öğretmenler tarafından El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3 kitaplarının kodlama, örüntü gibi teknolojik gelişmelere ve günlük hayata uyumlu olması gerektiği görüşü bildirilmiştir. Bu görüş günümüzde üzerinde sıklıkla çalışılan 21. yy becerilerinden “bilgi, medya ve teknoloji becerilerine” de atıfta bulunmaktadır.

Tuğluk ve Koçin (2019) bu konu da 21. Yüzyıl becerilerini çocuklarda geliştirmek için programların düzenlenmesi ve değiştirilmesi gerektiğini, erken çocukluk döneminin temel becerilerin kazanıldığı dönem olduğu göz önüne alındığında bu becerileri de kazandırmanın önemli olduğunu vurgulamışlardır.

Ülkemiz çocuklarına uygun ideal bir uygulama kitabının özellikleri ile ilgili olarak öğretmenler kültürel değerlere yer verilmesi gerektiğine vurgu yapmışlardır. Sapsağlam'ın (2020) yaptığı çalışmada milli kavramların erken çocukluk dönemi eğitimi programlarında yeterli seviyede yer almadığı belirtilmiştir. Öğretmenler kitaplarda kullanılan baskı kalitesi ve renk unsurlarının daha iyi olması gerektiği belirtmişlerdir. Körükçü (2012) çocuk için öncelikle yazılı eğitim materyalinin görünüşü ve fiziksel yapısının önemli olduğunu, bu yüzden dayanıklı ciltleme, kaliteli kağıt gibi unsurların baskı ve yayıncıların önem vermesi gereken konular olduğunu ifade etmektedir. Öğretmen görüşlerinde geliştirilmesi gereken noktalar ve ideal bir uygulama kitabının özelliklerinde belirtilen; aile katılım çalışmalarına yer vermesi gerektiği, kaynaştırma öğrencilerine uyarlama çalışmasının olması gerektiği belirtilmiştir. Araştırma bulgusuna paralel olarak Akgül Alak'ın (2016) Pamuk Şekerim I-II Kitaplarının 2013 MEB Okul Öncesi Eğitim Programı açısından incelediği çalışmasında aile katılımına yönelik etkinlikler içermediği, bireysel farklılıkları göz ardı ettiği, etkinlik çeşidinin sınırlı olduğu bulgularına ulaşmışlardır. Lekli vd. (2015) ebeveyn-öğretmen işbirliğinin öğrencilerin başarısını artırmada etkili bir yol olduğunu ve ebeveyn- öğretmen birlikte çalıştığında tüm paydaşların bu birliktelikten fayda sağladığını bulmuşlardır. Işıtan (2016) resimli çocuk kitapları ile ilgili yaptığı bir çalışma da çocukların günlük yaşam deneyimlerine yönelik iyi nitelikte materyallerin olmasının çocukların gelişimi açısından önemli bir gereklilik olduğundan bahsetmiştir. Veziroğlu (2012) ise yaptığı bir çalışma da resimli çocuk kitaplarının programda yer alan kazanımları edindirmeye yönelik içerikler barındırması gerektiğini söylemiştir. Kitaplarda milli ve kültürel değerlere, aile katılım

çalışmalarına, kodlama, örüntü gibi teknolojik gelişmelere, uyarlama çalışmalarına, öz bakım çalışmalarına yeterince yer verilmemiş olması ve benzer etkinliklerin olması gibi görüşler El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3 kitaplarının geliştirilmesi gereken yanları olarak düşünülebilir.

Tüm bu bilgiler ışığında El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3 kitaplarının okul öncesi eğitime devam eden tüm çocukların kullanımına sunulmasının ve birçok gelişim alanına hitap etmesinin bir avantaj olduğu bulunmuştur. Bununla birlikte özbakım becerileri alanında ve dil gelişimi alanında kitapların geliştirilmesi gerektiği, pedagojik ve güncel gelişmelerle tutarlı olması gerektiği, ailelerinde çocukların gelişimlerine katkı sunmak amacıyla yapmak istedikleri faaliyetlerde yararlanabilecekleri ve özel gereksinimli çocuklara da hitap edebilecek şekilde kapsayıcı özellikte düzenlenmesi gerektiği, teknik açıdan da bazı noktalarda (baskı kalitesi vs) iyileştirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Bu araştırma okul öncesi eğitim kurumlarında kullanılan El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3 kitaplarının 2013 MEB Okul Öncesi Eğitim Programı kazanımlar ve göstergelerine ve 14 öğretmenden elde edilen görüşlere göre incelenmesi ile sınırlıdır. Yapılacak araştırmalarda ayrıca ebeveyn ve çocuk ile de çalışmalar yapılması önerilmektedir. Bu çalışma ile okul öncesi eğitim kurumlarında kullanılan El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3 kitapları incelenmiştir araştırmacılara okul öncesi eğitim kurumlarında kullanılan diğer dokümanlarında çeşitli değişkenler açısından incelenmesi önerilmektedir.

Bu çalışmanın araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir çıkar çatışması bulunmamıştır. Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve /veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamışlardır. Bu çalışma için gerekli olan etik kurul izni alınmıştır.

KAYNAKLAR

- Akgül Alak, S. (2016). *Pamuk şekerim 1-11 kitaplarının MEB okul öncesi eğitim programı (2013) açısından incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aşkar, N. (2021). Açık havada eğitim: Okul öncesi eğitim programı materyalleri bağlamında bir değerlendirme. *Yaşadıkça Eğitim*, 35(1), 132-153. <https://doi.org/10.33308/26674874.2021351236>
- Balcı, A., Gündoğdu, K., Çelik, N. (2012). Okul öncesi eğitim programına ilişkin bir ihtiyaç analizi çalışması. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 10-24.
- Bee, H. ve Boyd, D. (2007). *The Developing Child*. Londra: Pearson Education Limited.
- Bozkurt, A. ve Akalın, S. (2010). Matematik öğretiminde materyal geliştirmenin ve kullanımının yeri, önemi ve bu konuda öğretmenin rolü. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, 47-56.
- Boggan, M., Harper, S. ve Whitmire, A. (2010). Using manipulatives to teach elementary mathematics. *Journal of Instructional Pedagogies*, 3.
- Büyüköztürk, Ş. (Eds.), Kılıç Çakmak, E.(Eds.), Akgün Ö.E. (Eds.), Karadeniz,Ş. (Eds.), Demirel F. (Eds.). (2021). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi
- Duran, M., & Arslan, H. H. (2021). Okul Öncesi Eğitim Programlarının Öz Bakım Becerileri Kapsamında Temel Sağlık Kurallarını İçermesi Bakımından İncelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1), 234-261. <https://doi.org/10.17679/inuefd.820407>
- Erdoğan, S., Parpucu, N. ve Boz, M. (2017). Sayı ve işlemlerle ilgili eğitim materyallerinin okul öncesi dönem çocuklarının matematik becerisine

- etkisi. *İlköğretim Online*, 16(4), 1777-1791.
<https://doi.org/10.17051/ilkonline.2017.342991>
- Fang, Z. (1996). Illustrations, text, and the child reader: what are pictures in children's storybooks for?. *Reading Horizons: A Journal of Literacy and Language Arts*, 37(2),3.
- Işıtan, S. (2016). Özel amaçla yazılmış çocuk kitapları. *Turkish Studies*, 11(4),471-492. DOI: 10.7827/TurkishStudies.9086
- Karademir, A., Ertör, E., Karabekmez, S. (2020). Activity and workbooks of ministry of national education: preschool teachers are evaluating. *Educational Policy Analysis and Strategic Research*, 15(4), 7-33. DOI: 10.29329/epasr.2020.323.1
- Kartal, H. ve Güner, F. (2017). Okul öncesi eğitim programı etkinlik kitabındaki etkinliklerin ses bilgisi farkındalığı açısından incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 5(1), 14-30. <https://doi.org/10.16916/aded.269445>
- Kontaş, H. (2016). The effect of manipulatives on mathematics achievement and attitudes of secondary school students. *Journal of Education and Learning*, 5(3), 10-20. <http://dx.doi.org/10.5539/jel.v5n3p10>
- Körükçü, Ö. (2012). Okulöncesi eğitime yönelik resimli çocuk kitaplarının bulunması gereken temel özellikler açısından incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (2), 243-254.
- Lekli, L., Kaloti, E. (2015). Building parent-teacher partnerships as an effective means of fostering pupils' success. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 4(1S1), 101-104.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2013). *Okul Öncesi Eğitim Programı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Orhan, N. (2021). *MEB 2013 okul öncesi eğitim programı ilkeleri doğrultusunda el ele okul öncesi eğitime 1-2-3 kitaplarının öğretmen görüşlerine göre*

- incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Önel, G. (2018). *Erken çocukluk eğitiminde matematik etkinliklerinin çocukların gelişimine katkıları ve öğretmenlerin çocukların gelişim sürecindeki gözlemleri* [Yüksek Lisans Tezi]. Bahçeşehir Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Özer, Ö., ve Tunca, N. (2014). The opinion of pre-service teachers towards preparation and using of materials. *Route Educational and Social Science Journal*, 1(3), 214-229. <http://dx.doi.org/10.17121/ressjournal.130>
- Sapsağlam, Ö. (2020). Okul öncesi eğitim programlarının milli kavramlar açısından incelenmesi. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 5(1), 1-16. [http:// DOI: 11..11111/ted.xx](http://DOI:11..11111/ted.xx)
- Tuğluk, M. N., & Koçin, B. (2019). MEB 2013 Okul öncesi eğitim programının 21. yüzyıl becerileri açısından analizi. *Temel Eğitim Dergisi*, 1(4), 29-38. <http://doi:10.7816/ulakbilge-08-49-01>
- Turan, M. & Boyraz Z. (2004). Öğretim materyali olarak kavram haritaları. *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 123-128. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/fudad/issue/47032/591341>
- Türkmen, Ş. (2021). *Okul öncesi "El Ele I, II, III Eğitim Seti" kitapları içerisindeki fen kavramlarının incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Veziroğlu, M. (2009). *Resimli çocuk kitaplarının MEB okul öncesi eğitim programı'ndaki kazanımlara uygunluğunun incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Preschool education is an educational process at the basic education level that ensures the development of the child in terms of all developmental areas and prepares the child for primary school. Educational experiences in the preschool period have a critical importance when it is considered in terms of forming the basis of future learning and the speed of development. Ensuring the permanence of the learning of children at this developmental stage and making their learning processes effective are realized through teaching materials. In our country, "El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3" books sent to schools by the Ministry of National Education are used for children attending preschool education institutions. These books are the only resource in terms of providing preschool children the opportunity to interact and work one-on-one. In this context, although there are many studies in which the materials sent to schools by the Ministry of National Education are examined in terms of various variables, no study has been found in which the behaviors to be expected from children at the end of the process are examined in terms of gains and indicators of developmental areas. Accordingly, the problem of the research is "Examination of El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3 books according to MEB 2013 pre-school education program gains and indicators and teacher opinions." determined as. This study, is aimed to raise awareness about the quality and attainment of the gains and indicators of the development areas in the program of the books offered to the use of all children attending the preschool education institution. Therefore, it is thought to be a guide in material development processes. In addition, this study offers data diversity through the use of both document analysis and interview techniques. In this respect, it is thought that it will contribute to the literature.

Method

The study group research consisted of "El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3" books and 14 preschool teachers working in preschool education institutions. Teachers were selected by random sampling method. The list of gains and indicators of the MEB 2013 Preschool Education Program development areas and 158 worksheets were examined, and a semi-structured interview form was used for teacher interviews. In the interview form, questions were asked to the teachers about their use of Hand-to-Hand Preschool Education 1-2-3 books, their views on their use of developmental areas gains and indicators, their strengths and needs to be developed, and the features that an ideal practice book should have. Content analysis technique was used in the analysis of the data. To prevent possible data loss during the interviews with the participants, a voice recording was taken, and then a written transcript of the voice recordings was made. Written transcripts

of the interviews were analyzed by content analysis method. Separate codes were created by both researchers and themes were determined according to these codes. In cases where the researchers disagreed while determining the codes and themes, the opinions were discussed and a common decision was made. Afterward, the data were described and interpreted according to codes and themes. In addition, the data were supported with quotations to support the findings and reflect the views of the teachers. To include direct quotations, the teachers were given code numbers as "T1, T2, T3...".

Findings (Results)

Cognitive development is 44%, social-emotional development is 11%, motor development is 5,9%, and language development is %5.5 related to the situation in which the "El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3" books include the indicators of the MEB 2013 pre-school curriculum development areas. Also it was seen that it did not include self-care skills indicators. Regarding the frequency of giving place to the gains and indicators of the development areas of the book "El Ele Okul Öncesi Eğitime 1-2-3" in the teacher interviews; he mentioned that it brought the concept of number, the ability to make comparisons, grouping skills and the concept of color the most in the field of cognitive development; Regarding motor development, teachers mostly emphasized that it contributes to the development of small muscles, develops the ability to hold a pencil, develops the ability to draw lines in the desired quality, provides painting and hand-eye coordination; Regarding the social-emotional development area, the teachers said that they mostly developed the skills of making an effort to finish the work they started, recognizing simple emotional expressions, and fulfilling their responsibilities; Regarding the language development area, teachers mostly contribute to the development of vocabulary, then improve their ability to answer questions and examine visual materials; They stated that among the self-care skills, the child was given the skills to use his belongings cleanly and carefully. Among the strengths of the books, it was seen that the code "used in the whole country, providing equal opportunity" was the most frequently repeated code, while "simple" and "appealing to a single development area" are the features that teachers think should be improved about the books. Among the answers given to the question of how an ideal practice book should be, the most repeated statement is "it should be separated by age groups".

Conclusion and discussion

After the document review and teacher interviews, some common findings were reached that the books included the most cognitive development field gains and indicators, and it was found that the results of document analysis and teacher opinions were consistent except for the field of self-care skills. In addition, in the interviews, the teachers emphasized some of the features that the resource books used in preschool education should have. These; The book's appeal to all areas of development, its good printing quality, its cultural characteristics, its family participation activities, its suitability for daily life, and technological developments. El Ele Okul Öncesi Eğitime It has been found that it is an advantage that 1-2-3 books are available to all children attending pre-school education and that they address many developmental areas. On the other hand, there are some technical points that books should be developed in the field of self-care skills and language development, they should be consistent with pedagogical and current developments, they should be organized inclusively so that they can benefit from the activities they want to do to contribute to the development of children in their families, and that they can also appeal to children with special needs (It was concluded that printing quality, etc.) should be improved.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN: 1308-7363

Yıl: 15 Sayı: 42 Aralık 2022

Yayın Geliş Tarihi: 01.09.2022 Yayına Kabul Tarihi: 05.12.2022

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1169671>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Citation: Gündoğan, S. (2022). Okul Doymu ile Öznel İyi Oluş Arasındaki İlişkide Okul Tükenmişliğinin Aracı Rolü. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (42), 92-122.

OKUL DOYUMU İLE ÖZNEL İYİ OLUŞ ARASINDAKİ İLİŞKİDE OKUL TÜKENMİŞLİĞİNİN ARACI ROLÜ*

Selim GÜNDOĞAN**

Öz

Okul doymu okul süreçlerinde öğrenciler için önemli bir faktördür. Bu bağlamda bu çalışmada okul doymuyla öznel iyi oluş arasındaki ilişkide okul tükenmişliğinin aracı rolü incelenmiştir. Çalışmanın örneklemini 200’i kız ve 180’ni erkek olmak üzere toplam 380 ortaokul öğrencisi oluşturmuştur. Çalışmanın verileri çocuklar için kapsamlı okul doymu ölçeği, okul tükenmişliği ölçeği ve ergen öznel iyi oluş ölçeği ile toplanmıştır. Verilerin analizinde korelasyon ve yapısal eşitlik modeli (YEM) analizi kullanılmıştır. YEM analizi sonucunda okul doymunun okul tükenmişliğinin negatif, öznel iyi oluşun pozitif yönde bir yordayıcısı olduğu bulunmuştur. Okul tükenmişliği ise öznel iyi oluşun negatif yönde bir yordayıcısı olarak bulunmuştur. Ayrıca okul doymu ile öznel iyi oluş arasındaki ilişkide okul tükenmişliğinin kısmi olarak aracı olduğu bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Okul doymu, okul tükenmişliği, öznel iyi oluş, ortaokul öğrencisi.

* Bu çalışma için Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Etik Kurulu tarafından 23.02.2022 tarih ve 174526 sayılı, 2022/02-16 karar numarası ile etik kurul izni alınmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, selimgundogan@ohu.edu.tr, Niğde/Türkiye

THE MEDIATING ROLE OF SCHOOL BURNOUT IN THE RELATIONSHIP BETWEEN SCHOOL SATISFACTION AND SUBJECTIVE WELL-BEING

Abstract

School satisfaction is an important factor for students in school processes. In this context, the mediating role of school burnout in the relationship between school satisfaction and subjective well-being was examined in this study. The sample of the study consisted of a total of 380 secondary school students, 200 of whom were girls and 180 were boys. The data of the study were collected with comprehensive school satisfaction scale for children, school burnout scale and adolescent subjective well-being scale. Correlation and structural equation model (SEM) analysis were used in the analysis of the data. As a result of SEM analysis, it was found that school satisfaction was a negative predictor of school burnout and a positive predictor of subjective well-being. School burnout was found to be a negative predictor of subjective well-being. In addition, it was found that school burnout was partially mediated in the relationship between school satisfaction and subjective well-being. The results of the study were discussed in the light of the literature and suggestions were made.

Keywords: *School satisfaction, school burnout, subjective well-being, secondary school student.*

1. GİRİŞ

Dünyadaki pek çok toplumda eğitim süreçlerinin belli bir kısmına katılım zorunludur (Titmus, 2014). Bunun sonucu olarak çoğu insanın yaşamının belli bir dönemi okul bünyesi altında eğitim ve öğretim süreçlerinde geçmektedir. Öğrencilik yaşamında öğrencilerin okul sürecinden doyum elde etmesi, mutlu ve istekli bir şekilde okula devam edebilmesi önemlidir (Tracey ve Francesca, 2020). Bu durum öğrencilerin okul sürecinden iyi bir doyum elde etmesini ve motivasyonu yüksek olarak eğitim yaşamına devam etmesini akla getirmektedir. Bu bağlamda okul doyum kavramı önemli bir kavram olarak görülmektedir (Suldo vd., 2021; Telef, 2014).

Okul doyum kavramı öğrencinin okul yaşamını nasıl anlamlandırdığına dair öznel ve bilişsel değerlendirmeleridir (Baker vd., 2003). Huebner'e (1994) göre okul doyum bir öğrencinin okul yaşamının olumlu yönlerini bir bütün olarak değerlendirmesi ve okulda geçirdiği süre zarfında kendini iyi hissedebilmesi olarak tanımlanmıştır. Tanımlar değerlendirildiğinde bir öğrencinin okulda pozitif duyguları daha yoğun hissedebilmesi, okula dönük algısının olumlu yönde olabilmesi ve kendini okula ait hissedebilmesi okul doyumuyla ilişkilidir.

Okul doyum yüksek olan öğrencilerin okul başarısının iyi düzeyde olduğu (Hampden-Thompson ve Galindo, 2017) ve okul sürecindeki faaliyetlere katılımının daha yüksek düzeyde olduğu vurgulanmaktadır (Öksüz vd., 2018; Ritchie, 2018). Okul doyum öğrencilerin akranlarıyla (Verkuyten ve Thijs, 2012) ve öğretmenleriyle (Baker, 1999; Whitley vd., 2012) daha iyi ilişkiler kurmasını sağlamaktadır. Bunun yanında okul doyumunun öğrencilerin okula istekli olarak devam etmesinde ve motivasyonu artırıcı önemli bir rolü olduğu ifade edilmiştir (Daily vd., 2020; Zullig vd., 2011). Öğrencinin okul doyumunun düşük olmasının olumsuz yansımaları olmaktadır (Suldo vd., 2014). Okul doyum düşük olan öğrencilerin daha fazla sınav kaygısı yaşadığı ve bu öğrencilerde okul

sürecinde davranış problemlerinin görülme sıklığının arttığı görülmektedir (Huebner ve McCullough, 2000; Takakura vd., 2010). Yeterince okul doyumu elde edemeyen öğrencilerin okul kurallarına yeterince uymadığı da dikkat çekmektedir (Kalkan vd., 2019).

Sonuç olarak öğrencilerin okul doyumunun iyi düzeyde olmasının pek çok olumlu sonucu ve düşük düzeyde bir okul doyumu olmasının olumsuz etkileri olmaktadır. Okul doyumunun yüksek olmasının öğrencilere yansıyan olumlu sonuçları arasında öğrencilerin mutluluk ve öznel iyi oluşlarının artması dikkat çekmektedir (Jin ve Moon, 2006). Okul doyumu düşük olduğunda ise eğitim sürecinde öğrencilerin yaşadığı problemlerden birisi olan okul tükenmişliği gibi problemlerin yaşanma sıklığının da arttığı görülmektedir (Bedel ve Güler, 2021).

Okul tükenmişliği son yıllarda mesleki tükenmişlik kavramından esinlenerek öğrenciler üzerinde araştırma konusu yapılan bir kavram olmuştur (Bask ve Salmela-Aro, 2013; Walburg, 2014). Okul tükenmişliğinin teorik temelleri mesleki tükenmişliğe göre şekillendirilmiştir. Bu bağlamda okul tükenmişliğini açıklarken duygusal tükenmişlik, duyarsızlaşma ve düşük kişisel başarı hissi şeklinde boyutlar ortaya çıkmıştır (Salmela-Aro vd., 2009a). Okul tükenmişliği öğrencinin okul sürecini alaya alması, süreçte bıkkınlık ve yorgunluk hislerini yoğun bir şekilde yaşamaması olarak tanımlanmaktadır (Salmela-Aro vd., 2008). Okul tükenmişliğinin öğrencilere olumsuz yönde etkileri olmaktadır. Örneğin başarının düşmesi (Madigan ve Curran, 2021), devamsızlığın artması (Şeker ve Yavuzer, 2017), okula yabancılaşma (Polat, 2018), psikolojik problemler (Fiorilli vd., 2017) gibi olumsuz sonuçların okul tükenmişliğinin öğrencilere olumsuz yansımaları arasında olduğu görülmektedir. Ayrıca okul tükenmişliği öğrencilerin iyi oluşları, mutlulukları üzerinde de olumsuz bir etkiye sahiptir (Gündoğan, 2022; Raiziene vd., 2008).

Öznel iyi oluş kavramı pozitif psikolojinin bilim dünyasında yerini almasıyla araştırma konusu olmuş bir kavramdır (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2014). Öznel iyi oluş birey tarafından olumlu duyguların yoğun olarak, olumsuz duygularına daha az yaşanması ve yaşam doyumunun yüksek düzeyde olması olarak tanımlanmaktadır (Diener, 1984). Bu bağlamda öznel iyi oluş “bireyin yaşamına ilişkin değerlendirmelerinin ve olaylara verdiği duygusal tepkilerin bir sonucu olarak kabul edilmektedir” (Doğan, 2013, s. 56). Öznel iyi oluşu yüksek olan bireyler daha üretken, yaşam bakış açısı daha olumlu olan bireyler olmaktadır (Eid ve Larsen, 2008). Bu kapsamda öznel iyi oluşun yüksek düzeylerde olması bireyleri için önemli bir husus olduğu ifade edilebilir. Aynı şekilde öğrencilerin de öznel iyi oluşlarının akademik süreçlerde önemli bir rolü olduğu vurgulanmıştır (Cha, 2003). Sonuç olarak öğrencilerin öznel iyi oluşlarını artıran ya da azaltan faktörlere odaklanmanın önemli bir konu olduğu öne sürülebilir.

Okul Doyumu ve Öznel İyi Oluş İlişkisi

Okul doyumunun ilişkili olduğu kavramlardan birisi öznel iyi oluştur. Katja vd. (2000) Finlandiyalı ortaokul öğrencileri üzerinde yürüttükleri çalışmalarında okul doyumunu ile öznel iyi oluş arasında anlamlı ilişkiler olduğunu bulmuşlardır. Söz konusu çalışmada okul doyumunu iyi düzeyde olan öğrencilerin öznel iyi oluşlarının iyi düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Konu vd. (2002) çalışmalarında okulda duyulan memnuniyet ve iyi hissetmenin öğrencilerin genel iyi oluşlarına olumlu olarak yansıdığı sonucuna ulaşmışlardır. Casas vd. (2013) Romanyalı ve İspanyol ergenler üzerinde yürüttükleri çalışmada okul doyumunu ile genel yaşam doyumunu ve öznel iyi oluş arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada Romanyalı ve İspanyol ergenlerin okul doyumunun genel yaşam doyumunu ve öznel iyi oluş üzerinde olumlu yönde bir etkisinin olduğu bulunmuştur. Tian vd. (2014) öğrenciler üzerinde yürüttükleri boylamsal

çalışmada okulda temel ihtiyaçların karşılanması sonucu elde edilen doyumun okulla ilişkili öznel iyi oluş üzerinde olumlu yönde bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Telef (2020) tarafından Türk kültüründe ortaokul öğrencileri üzerinde yürütülen çalışmada öğrencilerin mutluluk düzeyleriyle okul doymumu ve okuldaki pozitif yaşantıları arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada okul doyumunun ortaokul öğrencilerinin mutluluklarını pozitif yönde etkilediği ve okul doyumunun iyi düzeyde olmasının öğrencilerin mutluluğuna da olumlu yönde yansıdığı sonucuna ulaşılmıştır. Okul doymumu ile öznel iyi oluş arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmaların sonuçlarının ortak noktası öğrencilerin okul doyumunun öznel iyi oluşları üzerinde olumlu yönde bir etkisinin olduğudur. Bu bağlamda okul doymumu iyi düzeyde olan ve okuldan yeterince doyum elde eden öğrencilerin kendini iyi hissetmekte olduğu, bunun sonucu olarak da öğrencilerin öznel iyi oluşları ile mutluluklarının yükseldiği öne sürülebilir. Literatürdeki kuramsal görüşlerde de okul doyumunun öznel iyi oluş üzerinde olumlu yönde bir etkisinin olduğu ifade edilmiştir. Marsy (1987) öğrencilerin eğitim ortamlarında doyum elde etmesinin pek çok olumlu yansımalarının olacağını belirtmiştir. Guolla (1999) öğretim kalitesi yüksek olduğunda ve öğrenci bu kaliteden tatminkâr olduğunda okulda kendini huzurlu ve iyi hissedeceğini ifade etmiştir.

Okul Doymumu ve Okul Tükenmişliği İlişkisi

Okul doyumunun ilişkili olduğu ve olumsuz etkilerini azalttığı kavramlardan birisinin de okul tükenmişliği olduğu dikkat çekmektedir. Romano vd. (2021) İtalyan öğrenciler üzerinde yürütülen çalışmada okul ilişkilerinde elde edilen doyumun öğrencilerin okul tükenmişliği üzerinde negatif yönde bir etkisi olduğu ve okul ilişkilerinde yüksek doyum elde eden öğrencilerin daha az okul tükenmişliği yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Wang vd. (2020) Çinli ortaokul öğrencilerinde olumsuz okul dedikodusunun öğrencilerde okul tükenmişliği ve

intihar niyetini artırıcı bir rol üstlendiği sonucuna ulaşmışlardır. Farine vd. (2020) yaşları 14 ile 19 arasında değişen lise öğrencileri üzerinde yürüttükleri çalışmalarında okulda akran ve öğretmenlerle kurulan ilişkilerde elde edilen okul doyumunun öğrencilerin okul tükenmişliğiyle negatif ilişkili olduğunu ve okul tükenmişliği üzerinde negatif yönde bir etkisinin olduğunu bulmuşlardır. Bedel ve Güler (2021) çalışmalarında Türk ortaokul öğrencilerinde okul tükenmişliğiyle eğitim stresi ve okul doyumunu ilişkisini incelemişlerdir. Çalışmada okul doyumunun okul tükenmişliğiyle negatif ilişkili olduğu ve okul tükenmişliği üzerinde olumsuz yönde bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Okul doyumunu ve okul tükenmişliği arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda okul doyumunun okul tükenmişliği üzerinde olumsuz yönde bir etkisinin olduğu, başka bir ifadeyle okul doyumunu iyi düzeyde olan öğrencilerde okul tükenmişliğinin düşük olduğu ve bu öğrencilerin daha az okul tükenmişliği yaşadığı görülmektedir. Ayrıca okul doyumunun eğitim sürecinde öğrenciyi güçlendirdiği ve bunun sonucu olarak da öğrencinin tükenmişlik, stres, kaygı gibi pek çok olumsuz durumla daha kolay başa çıkabildiği vurgulanmıştır (Kim ve Kim, 2013).

Okul Tükenmişliği ve Öznel İyi Oluş İlişkisi

Literatürde okul tükenmişliğiyle öznel iyi oluş arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar mevcuttur. Gündoğan (2022) Türk kültüründe üniversite öğrencileri üzerinde yürüttüğü çalışmasında okul tükenmişliğinin öğrencilerin öznel iyi oluşları üzerinde negatif yönde bir etkisinin olduğunu, okul tükenmişliği yüksek olan öğrencilerin öznel iyi oluşlarının düştüğü sonucuna ulaşmıştır. Raiziene vd. (2014) Litvanyalı 16 ile 18 yaş arasındaki öğrenciler üzerinde yürüttükleri boylamsal çalışmalarında okul tükenmişliğinin öznel iyi oluşla negatif ilişkili olduğunu ve okul tükenmişliğinin öznel iyi oluş üzerinde negatif yönde bir etkisinin olduğunu bulmuşlardır. Aypay ve Eryılmaz (2011) 14 ile 17 yaş aralığındaki Türk kültüründeki lise öğrencileri üzerinde yürüttükleri

çalışmalarında okul tükenmişliği ile öznel iyi oluş arasında negatif yönde bir ilişki bulmuşlardır. Söz konusu çalışmada öğrencilerde okul tükenmişliğinin alt boyutlarından aileden kaynaklı tükenmişlik ile okula ilgi kaybının yükseldikçe öznel iyi oluşun da düştüğü sonucuna ulaşılmıştır. Ríos-Risque vd. (2018) tarafından İspanya kültüründe hemşirelik öğrencileri üzerinde yürütülen boylamsal çalışmada okul tükenmişliğinin öznel iyi oluş üzerinde olumsuz yönde bir etkisinin olduğu bulunmuştur. Literatürde daha önce yürütülmüş olan okul tükenmişliği ve öznel iyi oluş arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların sonuçları okul tükenmişliğinin öznel iyi oluşu olumsuz olarak etkilediğini ortaya koymuştur. Ayrıca okul tükenmişliğinin öğrencilerin pek çok özelliğini olumsuz olarak etkilediği belirtilmiştir (Lin ve Huang, 2014). Özellikle öğrencinin yaşadığı okul tükenmişliği probleminin ruhsal durumunu olumsuz olarak etkilemekte olduğu ifade edilmiştir (Raiziene vd., 2008).

Mevcut Çalışmanın Önemi ve Amacı

Okul doymumu öğrencilerin okul sürecinde elde etmesi gereken önemli bir doyum çeşidi olarak görülmektedir (Baker, 1999; Samdal vd., 1999). Bu bağlamda düşünüldüğünde okul doymunun öğrencilere olumlu yönde pek çok yansımaları olmaktadır. Bu yüzden öğrencilerin okul doyumuna odaklanmanın önemli bir husus olduğu söylenebilir. Literatürde okul doymumu kavramıyla okul tükenmişliği ve öznel iyi oluş arasındaki ilişkinin incelendiği görülmektedir. Türk kültüründe ise o okul doymumu kavramıyla okul tükenmişliği ve öznel iyi oluş arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmaların sınırlı sayıda olduğu dikkat çekmektedir (Bedel ve Güler, 2021; Telef, 2020). Bu noktada literatürdeki boşluğa katkı sunmanın önemli olduğu söylenebilir. Ayrıca literatürde okul doymumu, okul tükenmişliği ve öznel iyi oluş kavramları arasında ilişkiler ikili olarak ele alınmıştır. Üç kavramın bütüncül olarak daha önce ele alınmadığı dikkate alındığında, üç kavramın bütüncül şekilde incelenmesinin literatürdeki boşluğa katkı sunacağı önemli bir

husus olarak görülmektedir. Bundan dolayı mevcut çalışmada üç kavramın birlikte ele alınması amaçlanmıştır. Talepler kaynaklar modelinde okul süreçlerinin okul tükenmişliği üzerinde önemli rolünün olduğu vurgulanmaktadır (Salmela-Aro ve Upadyaya, 2014). Bu bağlamda okuldaki öğrencinin geçirdiği süreçlerin okul tükenmişliğini etkilediği, bu durumun da okul tükenmişliğinin olası pozitif ya da negatif sonuçlarını şekillendirebildiği ifade edilebilir. Bu bağlamda düşünüldüğünde okul doyumunu ile öznel iyi oluş arasındaki ilişkide okul tükenmişliği aracı bir rol oynayabilir.

Çalışmanın sonuçlarının literatüre özgün bir katkı sunacağına düşünülmesinin yanında okullardaki eğitimciler, okul psikolojik danışmanları için bir veri kaynağı olabileceği öngörülmektedir. Bu noktada çalışmada ulaşılabilecek sonucun okullarda öğrencilerin okul doyumunu artırmaya dönük etkinliklere, faaliyetlere ışık tutucu bir rol üstlenebileceği düşünülmüştür. Bütün öğrenciler için önemli olduğu gibi ortaokul öğrencilerinde de okulda öğrencinin doyum elde etmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda mevcut çalışmada ortaokul öğrencilerinde okul doyumunu, okul tükenmişliği ve öznel iyi oluş kavramları arasındaki yordayıcı ilişkilerin bir model kapsamında ele alınması amaçlanmıştır. Çalışmanın hipotezleri aşağıdaki gibi şekillenmiştir:

H₁. Okul doyumunu öznel iyi oluşun pozitif bir yordayıcısıdır.

H₂. Okul doyumunu okul tükenmişliğinin negatif bir yordayıcısıdır.

H₃. Okul tükenmişliği öznel iyi oluşun negatif bir yordayıcısıdır.

H₄. Okul doyumunu ile öznel iyi oluş arasındaki ilişkide okul tükenmişliğinin aracı rolü vardır.

2. YÖNTEM

Araştırma Modeli

Mevcut araştırma ortaokul öğrencilerinin okul doyumu, okul tükenmişliği ve öznel iyi oluşları arasındaki ilişkileri inceleyen nicel bir araştırmadır. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel model kullanılmıştır.

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini ortaokul öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışmanın verileri 2021-2022 eğitim öğretim yılının ikinci döneminde toplanmıştır. Bu bağlamda çalışmanın örneklemini 3 farklı ortaokulda eğitimine devam eden, yaş aralığı 10 ile 14 arasında değişmekte olan ve uygun örnekleme yöntemiyle araştırmaya dahil edilen toplam 380 ortaokul öğrencisi oluşturmaktadır. Ortaokul öğrencilerinin 200'ü (%52.6) kız ve 180'i (%47.4) erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Ayrıca 380 öğrencinin; 102'si (%26.8) 5. sınıf, 82'si (%21.6) 6. sınıf, 110'u (%28.9) 7. sınıf ve 86'sı (%22.6) 8. sınıf seviyesinde eğitimine devam etmektedir.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmaya katılan öğrencilerin yaş, cinsiyet, sınıf ve akademik başarı düzeyini tespit edebilmek için araştırma kapsamında kişisel bilgi formu hazırlanmıştır.

Çocuklar İçin Kapsamlı Okul Doyumu Ölçeği

Çocukların okul doyumunu belirleyebilmek için Randolph vd. (2009) tarafından geliştirilen ölçek, Türk kültürüne Telef (2014) tarafından uyarlanmıştır. Ölçek 6 maddeden oluşan, tek boyutlu bir ölçme aracıdır. Ölçeğin puanlaması 1 ile 5

puan arasında yapılmakta ve ölçekten 6 ile 30 arasında puan alınabilmektedir. Ölçeğin uyarlama çalışması sonucu toplam varyansın %65'ini açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır. Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .89, test-tekrar test sonucu ise korelasyon değeri .92 olarak bulunmuştur. Uyarlama çalışmasında yapılan doğrulayıcı faktör analizi (DFA) sonucunda uyum değerleri; $\chi^2/sd= 3.45$, RMSEA= 0.06, GFI= 0.98, NFI= 0.99, RMR= 0.01, RFI= 0.98, CFI= 0.99 ve IFI= 0.99 olarak bulunmuştur. Mevcut çalışmada Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .86 olarak bulunmuştur. Mevcut çalışmada yapılan DFA sonucunda uyum değerleri; $\chi^2/sd=2.83$, RMSEA=.07, SRMR=.03, GFI=.98, AGFI=.94, CFI=.99, NFI=.98 ve TLI=.97 olarak bulunmuştur.

Okul Tükenmişliği Ölçeği

Okulu tükenmişliği ölçeği Salmela-Aro vd. (2009a) tarafından öğrencilerin okul tükenmişliği düzeylerini belirleyebilmek için geliştirilmiştir. Ölçeğin Türk kültürüne uyarlaması Seçer vd. (2013) tarafından yapılmıştır. Ölçek duygusal tükenmişlik, duyarsızlaşma, düşük kişisel başarı hissi şeklinde 3 boyuttan ve 9 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin puanlaması 1 ile 5 arasında yapılmaktadır. Uyarlama çalışması sonucunda toplam varyansın %66.85'i açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır. Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı tüm ölçek için .75, alt boyutlar içinse .75, .74 ve .76 olarak bulunmuştur. DFA sonucunda ise uyum değerleri; $\chi^2/sd=2.40$, RMSEA=.06, RMR= .04, NFI=.97, NNFI= .97, CFI=.98, IFI=.98, RFI=.95, AGFI=.92 ve GFI=.96 olarak bulunmuştur. Mevcut çalışmada Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı tüm ölçek için .87, alt boyutlar içinse .73, .79 ve .72 olarak bulunmuştur. Mevcut çalışmada yapılan DFA sonucunda uyum değerleri; $\chi^2/sd=2.46$, RMSEA=.06, SRMR=.03, GFI=.98, AGFI=.93, CFI=.97, NFI=.95 ve TLI=.96 olarak bulunmuştur.

Ergen Öznel İyi Oluş Ölçeği

Öznel iyi oluş ölçeği ergenlerin öznel iyi oluşlarını belirleyebilmek için Eryılmaz (2009) tarafından Türk kültüründe geliştirilmiştir. Ölçek aile ile ilişkilerde doyum, önemli diğerleri ile ilişkide doyum, yaşam doyum ve olumlu duygular şeklinde 4 boyuttan ve 15 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin puanlaması 1 ile 4 arasında yapılmaktadır. Ölçeğin toplam varyansın %61.64'ünü açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır. Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı tüm ölçek için .86, alt boyutlar içinse .83, .73, .81 ve .66 olarak bulunmuştur. Tekrar test sonucu ise .83 olarak bulunmuştur. Mevcut çalışmada Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı tüm ölçek için .89, alt boyutlar içinse .81, .82, .88 ve .76 olarak bulunmuştur. Mevcut çalışmada yapılan DFA sonucunda uyum değerleri; $\chi^2/sd=2.51$, RMSEA=.06, SRMR=.05, GFI=.93, AGFI=.90, CFI=.95, NFI=.92 ve TLI=.94 olarak bulunmuştur.

İşlem ve Veri Toplama Süreci

Araştırma sürecinin ilk başında etik kurul izni ve onayı alınmıştır (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Etik Kurulu 23/02/2022 tarihli ve 2022/02-16 sayılı kararı). İkinci aşamada ise Milli Eğitim Müdürlüğünden okullarda veri toplama izni alınmıştır. Daha sonrasında evreni yansıtmaya olası yüksek 3 ortaokul belirlenmiş ve okul idarecileriyle iletişim geçilerek veri toplama sürecine geçilmiştir. Veri toplama işlemini araştırmacı bizzat sınıf ortamında kendisi yürütmüştür. Araştırmacı tarafından öğrencilere çalışmanın amacı, araştırmaya katılımın gönüllülük esasına göre olduğu ve araştırmadan istediği zaman öğrencinin ayrılabilceği konusunda bilgi verilerek veriler toplanmıştır. Çalışmaya katılmaya gönüllü olan ve velilerine bilgilendirme yapıp, onay alınan 390 öğrenci katılmıştır. Ölçekleri samimi ve eksiksiz olarak dolduran 380 öğrenci ile veri analiz aşamasına geçilmiş ve analizler 380 öğrencinin verileri üzerinde yürütülmüştür.

Veri Analizi

Verilerin analizi SPSS ve AMOS programı ile yapılmıştır. Veriler analiz edilmeden önce birtakım ön varsayımlar gözden geçirilmiştir. İlk olarak verilerin normal dağılım gösterip göstermediği basıklık ve çarpıklık değerleri incelenerek kontrol edilmiştir. Basıklık ve çarpıklık değerleri için -2 ile +2 aralığı ölçüt alınmıştır (George ve Mallery, 2019). Çalışmanın değişkenlerinin basıklık ve çarpıklık değerlerinin -1.52 ile +1.95 aralığında değişmekte olduğu bulunmuştur. Ayrıca doğrusallık, eşvaryanslılık, çoklu bağlantı sorunu olmaması ön varsayımları da kontrol edilmiştir (Pallant, 2013). Çoklu bağlantı sorunu olmaması için ikili değişkenler arasında maksimum .90 bir korelasyon değeri olma kriteri gözetilmiştir (Pallant, 2013).

Çalışmanın hipotezleri yapısal eşitlik modeli (YEM) analiziyle test edilmiştir (Bayram, 2010; Byrne, 2013). YEM analizinde yaygın olarak kullanılan (Bayram, 2010; Kline, 2015); RMSEA (yaklaşık hataların ortalama karekökü), SRMR (standartlaştırılmış hata kareleri ortalamasının karekökü), GFI (uyum iyiliği indeksi), AGFI (düzeltilmiş uyum iyiliği indeksi), CFI (karşılaştırmalı uyum indeksi), NFI (normlaştırılmış uyum indeksi) ve TLI (normlaştırılmamış uyum indeksi) uyum indeksleri kullanılmıştır. Uyum indekslerinde ölçüt olarak χ^2 /sd 'nin 3'ten, RMSEA ve SRMR ise .08'den düşük olması; AGFI'nin .85'den yüksek; GF, CFI, NFI ve TLI'nın ise .90'dan yüksek olması kriteri ölçüt olarak alınmıştır (Byrne, 2013; Hu ve Bentler, 1999; Kline, 2015). YEM analizinde model test edilmeden önce çalışmada kullanılan ölçeklerin doğrulayıcı faktör analizinin ve test edilecek modelin ölçüm modeli testinin yapılması ifade edilmektedir (Bayram, 2010). Bu kapsamda mevcut çalışmada ölçeklerin DFA'sı yapılmış, ölçüm modeli uyum değerleri de hesaplanmıştır.

3. BULGULAR

Bu kısımda korelasyon analizine ve hipotezlerin test edilmesine dair YEM analizine dair bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 1. Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular

	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Okul doyumunu	-							
2. DT	-.44**	-						
3. DUY.	-.48**	.69**	-					
4. DBH	-.43**	.69**	.70**	-				
5. AİD	.29**	-.21**	-.29**	-.24**	-			
6. ÖDİD	.33**	-.30**	-.24**	-.30**	.61**	-		
7. YD	.39**	-.26**	-.23**	-.25**	.38**	.47**	-	
8. OD	.43**	-.29**	-.27**	-.22**	.52**	.53**	.43**	-

**p<.01 (DT= duygusal tükenme, DUY.= duyarsızlaşma, DBH= düşük başarı hissi, AİD=aile ilişkilerinde doyum, ÖDİD= önemli diğerleri ile ilişkide doyum, YD= yaşam doyumunu, OD= olumlu duygular)

Tablo 1 incelendiğinde yapılan korelasyon analizi sonucunda okul doyumuyla okul tükenmişliğinin alt boyutları duygusal tükenme ($r=-.44$, $p<.01$), duyarsızlaşma ($r=-.48$, $p<.01$) ve düşük başarı hissi ($r=-.43$, $p<.01$) arasında negatif yönde; öznel iyi oluşun alt boyutları aile ilişkilerinde doyum ($r=.29$, $p<.01$), önemli diğerleri ile ilişkide doyum ($r=.33$, $p<.01$), yaşam doyumunu ($r=.39$, $p<.01$) ve olumlu duygular ($r=.43$, $p<.01$) arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Duygusal tükenmeyle aile ilişkilerinde doyum ($r=-.21$, $p<.01$), önemli diğerleri ile ilişkide doyum ($r=-.30$, $p<.01$), yaşam doyumunu ($r=-.26$, $p<.01$) ve olumlu duygular ($r=-.29$, $p<.01$) arasında negatif yönde; duyarsızlaşmayla aile ilişkilerinde doyum ($r=-.29$, $p<.01$), önemli diğerleri ile ilişkide doyum ($r=-.24$, $p<.01$), yaşam doyumunu ($r=-.23$, $p<.01$) ve olumlu duygular ($r=-.27$, $p<.01$) arasında negatif yönde; düşük başarı hissiyle aile ilişkilerinde doyum ($r=-.24$, $p<.01$), önemli diğerleri ile ilişkide doyum ($r=-.30$, $p<.01$), yaşam doyumunu ($r=-.25$, $p<.01$) ve olumlu duygular ($r=-.22$, $p<.01$) arasında negatif yönde anlamlı

ilişkiler bulunmuştur. İkili değişkenler arasında .90'dan düşük bir ilişki olduğundan çoklu bağlantı sorunu olmadığı ifade edilebilir (Kline, 2015; Pallant, 2013).

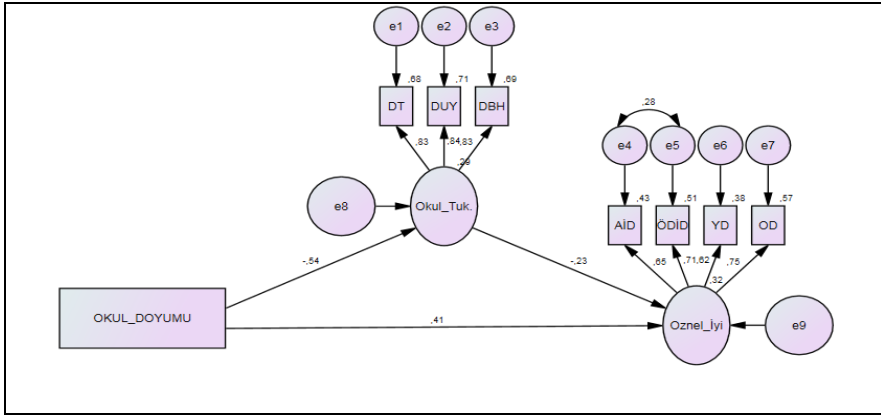
Korelasyon analizinin ardından hipotezleri ve aracılık modelini test etmek için YEM analizi yapılmıştır. Model test edilmeden önceyse ölçüm modeli test edilmiştir. Ölçüm modeli uyum indeksleri; $\chi^2/sd=2.55$, RMSEA=.06, SRMR=.03, GFI=.97, AGFI=.94, CFI=.98, NFI=.97 ve TLI=.97 olarak bulunmuştur. Söz konusu değerler modelin test edilebileceğini göstermiştir (Bayram, 2010; Byrne, 2013; Hu ve Bentler, 1999; Kline, 2015). Hipotezlerin ve aracılık modelinin test edilmesine ilişkin bulgular tablo-2'de ve şekil-1'de sunulmuştur.

Tablo 2. Hipotezlerin Testine İlişkin YEM Analizi Bulguları

	B	β	SH	Bias %95 Alt limit	Bias %95 Üst limit	p
Doğrudan etkiler						
H ₁ . Okul doyumuna → Öznel iyi oluş	.14	.41	.03	.28	.54	***
H ₂ . Okul doyumuna → Okul tükenmişliği	-.32	-.54	.02	-.63	-.44	***
H ₃ . Okul Tükenmişliği → Öznel iyi oluş	-.10	-.23	.03	-.34	-.08	***
Dolaylı etkiler						
H ₄ . Okul doyumuna → Okul tükenmişliği → Öznel iyi oluş	.11	.12	.01	.04	.19	***

***p<.001 (SH= standart hata)

Tablo 2 incelendiğinde YEM analizi sonucunda okul doyumunun öznel iyi oluşun ($\beta=.41$, $p<.001$) pozitif yönde ve okul tükenmişliğinin negatif yönde ($\beta=-.54$, $p<.001$) bir yordayıcısı olduğu; okul tükenmişliğinin de öznel iyi oluşun ($\beta=-.23$, $p<.001$) negatif yönde bir yordayıcısı olduğu bulunmuştur. Ayrıca okul doyumuna öznel iyi oluş arasındaki ilişkide okul tükenmişliğinin aracı rolü olduğu bulunmuştur ($\beta=.12$, $p<.001$).

Şekil 1. Aracılık Modeli Sonucu

Şekil-1'de okul doyumu ile öznel iyi oluş arasındaki ilişkide okul tükenmişliğinin aracı rolüne dair sonuç sunulmuştur. Aracılık modeli uyum indeksleri; $\chi^2/sd=2.54$, RMSEA=.06, SRMR=.03, GFI=.97, AGFI=.94, CFI=.98, NFI=.96 ve TLI=.97 olarak bulunmuştur. Söz konusu değerler modelin doğruladığını ve kriterleri sağladığını göstermektedir (Bayram, 2010; Byrne, 2013; Hu ve Bentler, 1999; Kline, 2015). Bu sonuca göre okul doyumu ile öznel iyi oluş arasındaki ilişkide okul tükenmişliğinin kısmi aracı rolü vardır (Kline, 2015).

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Okul doyumu eğitim süreçlerinde öğrencilere pek çok olumlu yansıması olan bir kavramdır. Okul doyumunun öğrencilerin okul sürecinde güdülenmesi, okul sürecinde etkin olması, kendini iyi hissetmesi gibi pek çok etkisi bulunmaktadır (Hampden-Thompson ve Galindo, 2017; Ritchie, 2018). Bu bağlamda bu araştırmada ortaokul öğrencilerinde okul doyumu ile okul tükenmişliği ve öznel iyi oluş arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

Çalışmanın ilk hipotezini "okul doyumunun öznel iyi oluşun pozitif yönde bir yordayıcısı" olması oluşturmuştur. Okul doyumunun öznel iyi oluş üzerinde olumlu yönde bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç literatürdeki

daha önce araştırma bulgularıyla tutarlı bir sonuçtur (Casas vd., 2013; Katja vd., 2000; Konu vd., 2002; Telef, 2020; Tian vd., 2014). Çalışmada ulaşılan sonuç doğrultusunda öğrencilerin iyi düzeyde okul doyumunu elde etmesinin öznel iyi oluşlarına olumlu yönde bir katkısının olacağı ifade edilebilir. Wiers-Jenssen, vd. (2002) öğrencilerin okul ortamında bir doyum elde etmesi, eğitim sürecinden zevk duyması ve okul ortamının öğrenciyi rahatlatıcı bir özelliğinin olmasının öğrenciyi mutlu ve iyi hissettireceğini ifade etmişlerdir. Fang vd. (2016) okul ortamında elde edilen doyumun öğrencinin mutluluğu için önemli bir rol oynadığını belirtilmiştir. Mevcut çalışmanın sonucunun literatürle tutarlı olduğu ifade edilebilir.

Mevcut çalışmanın ikinci hipotezini “okul doyumunun okul tükenmişliğinin negatif yönde bir yordayıcısı” olması oluşturmuştur. Çalışmada okul doyumunun okul tükenmişliğini negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ulaşılan bu sonuç daha önceki araştırmaların sonuçlarıyla paralel bir sonuçtur (Bedel ve Güler, 2021; Farine vd., 2020; Romano vd., 2021; Wang vd., 2020). Çalışmanın sonucuna göre öğrencilerde okul doyumunun iyi düzeyde olması ve okul sürecinde öğrencinin yeteri düzeyde doyum elde etmesinin olumlu yansımalarından birisinin de okul tükenmişliği yaşama sıklığını azaltması olduğu söylenebilir. Bu bağlamda okul doyumunu ne kadar yüksek olursa öğrenci akademik problemlerden birisi olan okul tükenmişliğiyle o oranda başa çıkabilecektir. Okul doyumunun eğitim ortamında öğrencilerin yaşadığı stres, kaygı, yorgunluk gibi pek problemin üstesinden gelmekte öğrencileri güçlendiren bir rolünün olduğu belirtilmektedir (Karatzias vd., 2002). Mevcut çalışmada da bu sonuca ulaşılmıştır.

Çalışmanın üçüncü hipotezini “okul tükenmişliğinin öznel iyi oluşun negatif yönde bir yordayıcısı” olması oluşturmuştur. Çalışmada okul tükenmişliğinin öznel iyi oluş üzerinde negatif yönde bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Daha önceki araştırmalarda da bu sonuca ulaşılmıştır (Aypay ve Eryılmaz, 2011; Gündoğan, 2022; Raiziene vd., 2014; Ríos-Risquez vd., 2018). Çalışmanın sonucunun daha önceki araştırma sonuçlarıyla tutarlı bir sonuç olduğu belirtilebilir. Mevcut çalışmanın sonucu doğrultusunda okul tükenmişliğinin olumsuz etkilediği durumlardan birisinin de öğrencilerin öznel iyi oluşu olduğu söylenebilir. Öğrenciler okul tükenmişliği yaşamasının iyi oluşlarını, mutluluklarını düşürmekte olduğu ve bu durumun öğrencilerin kendini kötü hissetmesine yol açtığı görülmektedir. Aynı şekilde literatürde okul tükenmişliğinin öğrencileri psikolojik olarak etkilediği, bundan dolayı öğrencinin kendini mutsuz ve çökkün hissettiği öne sürülmektedir (Fiorilli vd., Salmela-Aro vd., 2009b).

Çalışmada dördüncü hipotez ise “okul doyumu ile öznel iyi oluş arasındaki ilişkide okul tükenmişliğinin aracı rolünün” olmasıydı. Mevcut çalışmada okul doyumu ile öznel iyi oluş arasındaki ilişkide okul tükenmişliğinin kısmi olarak aracı bir rolünün olduğu sonucuna ulaşıldı. Bu sonuç okul doyumunun öznel iyi oluş üzerinde doğrudan bir etkisi olduğu gibi, okul tükenmişliği yoluyla dolaylı bir etkisinin de olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda okul doyumunu iyi düzey olan bir öğrencinin bu durumunun okul tükenmişliğini daha az yaşamasına yol açacağı, bunun sonucu olarak da okul tükenmişliğinin daha az yaşayan bir öğrencinin öznel iyi oluşunun daha iyi düzeyde olacağı söylenebilir. Literatürde doğrudan bu sonucu destekleyen benzer bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Ancak, okul doyumunun çok yönlü olarak öğrencilere olumlu yönde yansımaları olduğu vurgulanmaktadır. Lardier vd. (2020) okul doyumun öğrencilerdeki stresli durumları azalttığını ve bundan dolayı öğrencinin stresin azalmasıyla okul sürecinde kendini iyi hissettiğini, yaşam doyumunun arttığını belirtmektedirler. Ayrıca okul temelli önleme programlarının öğrencilerdeki farklı problemlerin yaşanma sıklığını azaltacağı ve öğrencilerin ruhsal durumlarına iyi yönde etkileri olacağı vurgulanmaktadır (Domitrovich vd., 2010).

Bu bağlamda düşünülduğünde öğrencilerin okul doyumunu artırmanın okul tükenmişliğinin azaltacağı, öğrencinin kendini iyi hissedeceği ve böylece öznel iyi oluşunun iyi düzeylerde olacağı ifade edilebilir. Mevcut çalışmada da bu sonuca ulaşılmıştır.

Mevcut çalışmanın literatüre önemli katkılar sunacağının düşünülmesinin yanında birtakım sınırlıklarının olduğu görülmektedir. Çalışmanın ilk sınırlılığı örnekleme sadece ortaokul öğrencilerinin oluşturmuş olmasıdır. Yeni araştırmalarda lise, üniversite gibi farklı eğitim kademesinden ve farklı yaş gruplarından öğrenciler dâhil edilip örneklem genişletilerek bu sınırlılık azaltılabilir. İkinci sınırlılık araştırmada veriler tek seferde toplanmıştır. Son yıllarda kesitsel çalışmalara alternatif olarak boylamsal çalışmaların yürütülmesi önerilmektedir. Bu kapsamda bu çalışmadaki üç değişkenin ilişkilerinin zamansal olarak nasıl olduğunu ortaya koymak için boylamsal bir araştırma süreci tasarlanarak bu sınırlılık aşılabılır. Yine çalışmanın verilerinin sadece ölçeklerle toplanması da bir sınırlılık olarak görülebilir. Daha derinlemesine veri elde etmek için nitel yöntemlerden görüşme ve gözlem gibi tekniklerle veri toplanılabilir.

Mevcut çalışmanın ulaştığı sonuç doğrultusunda birtakım öneriler sunulabilir. Mevcut çalışma sonucu göstermiştir ki öğrencilerin okul doyumunu okul tükenmişliği yaşamalarını daha da azaltmakta ve öznel iyi oluşlarını yükseltmektedir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde öğrencilerin okul sürecinde okul doyumunu artırmak için eğitim programlarında farkındalık becerileri kazandırmaya dönük etkinliklere yer verilebilir. Ayrıca okul doyumunu için öğrencinin okulda öğretmen ve akran ilişkisi, okula kendi ait hissetmesi gibi etkenler önemlidir. Bu yüzden öğrencilerin okulda öğretmenleriyle ve akranlarıyla iyi iletişim kurmasına dönük bir ortam sağlanmasının önemli olduğu

vurgulanabilir. Okul doyumunu düşük olan öğrenciler içinse okul doyumunu artırmak için ailelerle görüşmeler, öğrenciyle birebir görüşmeler planlanabilir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makale herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu makale için etik kurul onayı alınmıştır (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Etik Kurulu 23/02/2022 tarihli ve 2022/02-16 sayılı kararı).

KAYNAKÇA

- Aypay, A., & Eryılmaz, A. (2011). Lise öğrencilerinin öznel iyi oluşları ve okul tükenmişliği arasındaki ilişkiler. *International Online Journal of Educational Sciences*, 3(1), 181-199.
- Baker, J. A. (1999). Teacher-student interaction in urban at-risk classrooms: Differential behavior, relationship quality, and student satisfaction with school. *The elementary school journal*, 100(1), 57-70.
- Baker, J. A., Dilly, L. J., Aupperlee, J. L., & Patil, S. A. (2003). The developmental context of school satisfaction: Schools as psychologically healthy environments. *School Psychology Quarterly*, 18(2), 206–221. <https://doi.org/10.1521/scpq.18.2.206.21861>
- Bask, M., & Salmela-Aro, K. (2013). Burned out to drop out: Exploring the relationship between school burnout and school dropout. *European journal of psychology of education*, 28(2), 511-528.
- Bayram, N. (2010). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş AMOS uygulamaları*. Ezgi Kitabevi.
- Bedel, A., & Güler, G. (2021). Ortaokul öğrencilerinde okul tükenmişliğini açıklamada eğitim stresi ve okul doyumunun rolü. *Milli Eğitim Dergisi*, 50(230), 795-813. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.698821>
- Byrne, B. M. (2013). *Structural equation modeling with Mplus: Basic concepts, applications, and programming*. Routledge.
- Casas, F., Bălțătescu, S., Bertran, I., González, M., & Hatos, A. (2013). School satisfaction among adolescents: Testing different indicators for its measurement and its relationship with overall life satisfaction and subjective well-being in Romania and Spain. *Social Indicators Research*, 111(3), 665-681. <https://doi.org/10.1007/s11205-012-0025-9>

- Cha, K. H. (2003). Subjective well-being among college students. *Social indicators research*, 62(1), 455-477.
- Daily, S. M., Smith, M. L., Lilly, C. L., Davidov, D. M., Mann, M. J., & Kristjansson, A. L. (2020). Using school climate to improve attendance and grades: Understanding the importance of school satisfaction among middle and high school students. *Journal of School Health*, 90(9), 683-693. <https://doi.org/10.1111/josh.12929>
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95(3), 542–575. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.95.3.542>
- Doğan, T. (2013). Beş faktör kişilik özellikleri ve öznel iyi oluş. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 14(1), 56-64.
- Domitrovich, C. E., Bradshaw, C. P., Greenberg, M. T., Embry, D., Poduska, J. M., & Lalongo, N. S. (2010). Integrated models of school-based prevention: Logic and theory. *Psychology in the Schools*, 47(1), 71-88. <https://doi.org/10.1002/pits.20452>
- Eid, M., & Larsen, R. J. (Eds.). (2008). *The science of subjective well-being*. Guilford Press.
- Eryılmaz, A. (2009). Ergen öznel iyi oluş ölçeğinin geliştirilmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(4), 975-989.
- Fang, L., Sun, R. C., & Yuen, M. (2016). Acculturation, economic stress, social relationships and school satisfaction among migrant children in urban China. *Journal of Happiness Studies*, 17(2), 507-531. <https://doi.org/10.1007/s10902-014-9604-6>
- Farina, E., Ornaghi, V., Pepe, A., Fiorilli, C., & Grazzani, I. (2020). High school student burnout: is empathy a protective or risk factor?. *Frontiers in psychology*, 11, 897. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00897>
- Fiorilli, C., De Stasio, S., Di Chiacchio, C., Pepe, A., & Salmela-Aro, K. (2017). School burnout, depressive symptoms and engagement: Their

- combined effect on student achievement. *International Journal of Educational Research*, 84, 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2017.04.001>
- George, D., & Mallery, P. (2019). *IBM SPSS statistics 26 step by step: A simple guide and reference*. Routledge.
- Guolla, M. (1999). Assessing the teaching quality to student satisfaction relationship: Applied customer satisfaction research in the classroom. *Journal of marketing theory and practice*, 7(3), 87-97. <https://doi.org/10.1080/10696679.1999.11501843>
- Gündoğan, S. (2022). The relationship of COVID-19 student stress with school burnout, depression and subjective well-being: Adaptation of the COVID-19 student stress scale into turkish. *The Asia-Pacific Education Researcher*, 1-12. <https://doi.org/10.1007/s40299-021-00641-2>
- Hampden-Thompson, G., & Galindo, C. (2017). School–family relationships, school satisfaction and the academic achievement of young people. *Educational Review*, 69(2), 248-265. <https://doi.org/10.1080/00131911.2016.1207613>
- Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural equation modeling: a multidisciplinary journal*, 6(1), 1-55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>
- Huebner, E. S. (1994). Preliminary development and validation of a multidimensional life satisfaction scale for children. *Psychological Assessment*, 6(2), 149–158. <https://doi.org/10.1037/1040-3590.6.2.149>
- Huebner, E. S., & McCullough, G. (2000). Correlates of school satisfaction among adolescents. *The Journal of Educational Research*, 93(5), 331-335. <https://doi.org/10.1080/00220670009598725>

- Jin, S. U., & Moon, S. M. (2006). A study of well-being and school satisfaction among academically talented students attending a science high school in Korea. *Gifted Child Quarterly*, 50(2), 169-184. <https://doi.org/10.1177/001698620605000207>
- Kalkan, S.A., Mızrak, Ş., Ayaz, A. & Aydın, G. (2019). Okul doyumunu artırmaya yönelik psikoeğitim programının etkililiği. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 9(55), 987-1012.
- Karatzias, A., Power, K. G., Flemming, J., Lennan, F., & Swanson, V. (2002). The role of demographics, personality variables and school stress on predicting school satisfaction/dissatisfaction: Review of the literature and research findings. *Educational Psychology*, 22(1), 33-50. <https://doi.org/10.1080/01443410120101233>
- Katja, R., Päivi, Å. K., Marja-Terttu, T., & Pekka, L. (2002). Relationships Among adolescent subjective well-being, health behavior, and school satisfaction. *Journal of School Health*, 72(6), 243-249. <https://doi.org/10.1111/j.1746-1561.2002.tb07337.x>
- Kim, D. H., & Kim, J. H. (2013). Social relations and school life satisfaction in South Korea. *Social Indicators Research*, 112(1), 105-127. <https://doi.org/10.1007/s11205-012-0042-8>
- Kline, R. B. (2015). *Principles and practice of structural equation modeling*. Guilford Press.
- Konu, A. I., Lintonen, T. P., & Autio, V. J. (2002). Evaluation of well-being in schools—a multilevel analysis of general subjective well-being. *School Effectiveness and School Improvement*, 13(2), 187-200.
- Lardier Jr, D. T., Lee, C. Y. S., Rodas, J. M., Garcia-Reid, P., & Reid, R. J. (2020). The effect of perceived college-related stress on depression, life satisfaction, and school satisfaction: The coping strategies of Hispanic college students from a Hispanic serving institution. *Education and*

- Urban Society*, 52(8), 1204-1222.
<https://doi.org/10.1177/0013124519896845>
- Lin, S. H., & Huang, Y. C. (2014). Life stress and academic burnout. *Active Learning in Higher Education*, 15(1), 77-90.
<https://doi.org/10.1177/1469787413514651>
- Madigan, D. J., & Curran, T. (2021). Does burnout affect academic achievement? A meta-analysis of over 100,000 students. *Educational Psychology Review*, 33(2), 387-405. <https://doi.org/10.1007/s10648-020-09533-1>
- Marsh, H. W. (1987). Students' evaluations of university teaching: Research findings, methodological issues, and directions for future research. *International journal of educational research*, 11(3), 253-388.
[https://doi.org/10.1016/0883-0355\(87\)90001-2](https://doi.org/10.1016/0883-0355(87)90001-2)
- Öksüz, Y., Güven-Demir, E., & Baba-Öztürk, M. (2018). Roman çocukların okul doyumunu düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Samsun ili örneği). *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(1), 256-268.
- Pallant, J. (2013). *SPSS survival manual*. McGraw-Hill Education (UK).
- Polat, Ş. (2018). Ortaokul öğrencilerinde okula yabancılaşma ve okul tükenmişliği ilişkisinin incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi*, 31(1), 257-277.
- Raiziene, S., Pilkauskaitė-Valickienė, R., & Zukauskienė, R. (2014). School burnout and subjective well-being: Evidence from cross-lagged relations in a 1-year longitudinal sample. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 116, 3254-3258.
<https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.01.743>
- Randolph, J. J., Kangas, M., & Ruokamo, H. (2009). The preliminary development of the children's overall satisfaction with schooling scale.

Child Indicators Research, 2(1), 79-93. <https://doi.org/10.1007/s12187-008-9027-1>

- Ríos-Risquez, M. I., García-Izquierdo, M., Sabuco-Tebar, E. D. L. Á., Carrillo-García, C., & Solano-Ruiz, C. (2018). Connections between academic burnout, resilience, and psychological well-being in nursing students: A longitudinal study. *Journal of advanced nursing*, 74(12), 2777-2784. <https://doi.org/10.1111/jan.13794>
- Ritchie, G. M. (2018). *The impact of academic co-curricular activity participation on academic achievement: a study of catholic high school seniors*. Seton Hall University.
- Romano, L., Consiglio, P., Angelini, G., & Fiorilli, C. (2021). Between academic resilience and burnout: the moderating role of satisfaction on school context relationships. *European journal of investigation in health, psychology and education*, 11(3), 770-780. <https://doi.org/10.3390/ejihpe11030055>
- Salmela-Aro, K., & Upadyaya, K. (2014). School burnout and engagement in the context of demands–resources model. *British journal of educational psychology*, 84(1), 137-151. <https://doi.org/10.1111/bjep.12018>
- Salmela-Aro, K., Kiuru, N., & Nurmi, J. E. (2008). The role of educational track in adolescents' school burnout: A longitudinal study. *British Journal of Educational Psychology*, 78(4), 663-689. <https://doi.org/10.1348/000709908X281628>
- Salmela-Aro, K., Kiuru, N., Leskinen, E., & Nurmi, J. E. (2009a). School burnout inventory (SBI): reliability and validity. *European journal of psychological assessment*, 25(1), 48-57. <https://doi.org/10.1027/1015-5759.25.1.48>
- Salmela-Aro, K., Savolainen, H., & Holopainen, L. (2009b). Depressive symptoms and school burnout during adolescence: Evidence from two cross-

- lagged longitudinal studies. *Journal of youth and adolescence*, 38(10), 1316-1327. <https://doi.org/10.1007/s10964-008-9334-3>
- Samdal, O., Wold, B., & Bronis, M. (1999). Relationship between students' perceptions of school environment, their satisfaction with school and perceived academic achievement: An international study. *School effectiveness and school improvement*, 10(3), 296-320. <https://doi.org/10.1076/sesi.10.3.296.3502>
- Seçer, İ., Halmatov, S., Veyis, F., & Ateş, B. (2013). Okul tükenmişlik ölçeğinin Türk kültürüne uyarlanması: Güvenirlilik ve geçerlik çalışması. *Turkish Journal of Education*, 2(2), 16-24. <https://doi.org/10.19128/turje.181057>
- Seligman, M. E., & Csikszentmihalyi, M. (2014). Positive psychology: An introduction. In *Flow and the foundations of positive psychology* (pp. 279-298). Springer, Dordrecht.
- Suldo, S. M., Bateman, L., & Gelly, C. D. (2014). Understanding and promoting school satisfaction in adolescence. In M. J. Furlong, R. Gilman, E. S., & Huebner (Eds.), *Handbook of positive psychology in schools* (2nd ed., pp. 365–380). New York: Routledge
- Suldo, S. M., Gilfix, H. L., & Morgan, M. M. (2021). School satisfaction. *Journal: Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research*, 1-7.
- Şeker, G., & Yavuzer, Y. (2017). Ergenlerde okul tükenmişliğinin yordayıcısı olarak akademik kontrol odağı. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(3), 919-935. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.299266>
- Takakura, M., Wake, N., & Kobayashi, M. (2010). The contextual effect of school satisfaction on health-risk behaviors in Japanese high school students. *Journal of School Health*, 80(11), 544-551. <https://doi.org/10.1111/j.1746-1561.2010.00540.x>

- Telef, B. B. (2014). Çocuklar İçin Kapsamlı Okul Doyumunu Ölçeği'nin Türkçeye uyarlama çalışması. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 10(2), 478-490.
- Telef, B. B. (2020). Ortaokul öğrencilerinde okul doyumunu, okuldaki pozitif yaşantılar ve mutluluk arasındaki ilişki. *Eğitim ve Bilim*, 46(205), 359-371. <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2020.5587>
- Tian, L., Chen, H., & Huebner, E. S. (2014). The longitudinal relationships between basic psychological needs satisfaction at school and school-related subjective well-being in adolescents. *Social Indicators Research*, 119(1), 353-372. <https://doi.org/10.1007/s11205-013-0495-4>
- Titmus, C. J. (Ed.). (2014). *Lifelong education for adults: An international handbook*. Elsevier.
- Tracey, B., & Francesca, G. (Eds.). (2020). *Educational Research and Innovation Education in the Digital Age Healthy and Happy Children: Healthy and Happy Children*. OECD Publishing.
- Verkuyten, M., & Thijs, J. (2002). School satisfaction of elementary school children: The role of performance, peer relations, ethnicity and gender. *Social indicators research*, 59(2), 203-228.
- Walburg, V. (2014). Burnout among high school students: A literature review. *Children and Youth Services Review*, 42, 28-33. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2014.03.020>
- Wang, Q., Hu, W., Ouyang, X., Chen, H., Qi, Y., & Jiang, Y. (2020). The relationship between negative school gossip and suicide intention in Chinese junior high school students: The mediating effect of academic burnout and gender difference. *Children and Youth Services Review*, 117, 105272. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105272>

- Whitley, A. M., Huebner, E. S., Hills, K. J., & Valois, R. F. (2012). Can students be too happy in school? The optimal level of school satisfaction. *Applied Research in Quality of Life*, 7(4), 337-350. <https://doi.org/10.1007/s11482-012-9167-9>
- Wiers-Jensen, J., Stensaker, B. & Grøgaard, J. B. (2002) Student satisfaction: towards an empirical deconstruction of the concept. *Quality in Higher Education*, 8(2), 183–195. <https://doi.org/10.1080/1353832022000004377>
- Zullig, K. J., Huebner, E. S., & Patton, J. M. (2011). Relationships among school climate domains and school satisfaction. *Psychology in the Schools*, 48(2), 133-145. <https://doi.org/10.1002/pits.20532>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The concept of school satisfaction is a type of satisfaction that the student should obtain in school life. School satisfaction is a student's evaluation of the positive aspects of school life as a whole. In this context, school satisfaction is an important issue for the student to feel positive emotions more intensely at school, to have a positive perception towards the school, and to feel that he belongs to the school. Therefore, it can be stated that it is important to examine the effect of school satisfaction on students.

School satisfaction has many positive reflections. School satisfaction reduces students' school burnout and allows them to experience less school burnout. School satisfaction makes students feel happy and good. When considered in this context, it can be stated that school satisfaction reflects positively on students' subjective well-being. School burnout, on the other hand, has negative reflections on students. School burnout negatively affects students' subjective well-being.

Consequently, a good level of school satisfaction of students has many positive results, and a low level of school satisfaction has negative effects. In this context, it can be considered important to examine the relationship between

school satisfaction, subjective well-being and school burnout. In the literature, it is seen that the relationship between the concept of school satisfaction and school burnout and subjective well-being has been examined. In Turkish culture, it is noteworthy that there are limited number of studies examining the relationship between the concept of school satisfaction and school burnout and subjective well-being. At this point, it can be said that it is important to contribute to the gap in the literature. In addition, in the previous literature, the relations between the concepts of school satisfaction, school burnout and subjective well-being have been dealt with bilaterally. It has been seen as an important issue that examining the three concepts as a holistic will contribute to the gap in the literature. Therefore, in the present study, it is aimed to consider three concepts together. In this context, the present study aimed to examine the relationships between school satisfaction, subjective well-being and school burnout.

Method

The present research is a quantitative study examining the relationships between secondary school students' school satisfaction, school burnout and subjective well-being. Relational model, one of the quantitative research methods, was used in the research. The universe of the study consists of secondary school students. The sample of the study, on the other hand, consists of 380 secondary school students, who continue their education in 3 different secondary schools, whose age range varies between 10 and 14, and who were included in the research with the purposeful sampling method. The data of the study were collected using personal information form, comprehensive school satisfaction scale for children, school burnout scale and adolescent subjective well-being scale. Correlation and structural equation model (SEM) analysis were used in the analysis of the data of the study.

Findings (Results)

As a result of SEM analysis, school satisfaction was a positive predictor of subjective well-being and a negative predictor of school burnout; School burnout was also found to be a negative predictor of subjective well-being. In addition, it was found that school burnout had a partial mediator role in the relationship between school satisfaction and subjective well-being.

Conclusion and Discussion

In the present study, it was concluded that school satisfaction has a positive effect on subjective well-being. In line with the result reached in the study, it can be stated that the students' achieving a good level of school satisfaction will

also contribute positively to their subjective well-being. In the study, it was concluded that school satisfaction affects school burnout negatively. According to the results of the study, it can be said that one of the positive reflections of the good level of school satisfaction in the students and the sufficient level of satisfaction in the school process is that it reduces the frequency of experiencing school burnout. In the study, it was concluded that school burnout had a negative effect on subjective well-being. According to this result, it can be said that school burnout negatively affects and decreases the subjective well-being of students.

In the present study, it was concluded that school burnout had a partial mediating role in the relationship between school satisfaction and subjective well-being. This result shows that school satisfaction has a direct effect on subjective well-being as well as an indirect effect through school burnout. In this context, it can be said that this situation of a student who has a good level of school satisfaction will lead to less school burnout, and a student who has less school burnout will have a better level of subjective well-being as a result.

ADIAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 15 Sayı: 42 Aralık 2022

Yayın Geliş Tarihi: 01.05.2022 Yayına Kabul Tarihi: 20.12.2022

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1111996>

Makale Türü: Araştırma Makalesi /Research Article

Atıf/Citation: Kopuz, T., Turgut, Y. E. & Aktı Aslan, S. (2022). Dijital Ebeveynlik Tutumu ile Çocukların Güvenli İnternet Kullanımları Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (42), 123-153.

DİJİTAL EBEVEYNLİK TUTUMU İLE ÇOCUKLARIN GÜVENLİ İNTERNET KULLANIMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE BİR İNCELEME*

Tuba KOPUZ ** Yiğit Emrah TURGUT*
Seda AKTI ASLAN******

Öz

Bu çalışmada dijital ebeveynlik tutumunun çeşitli değişkenlere göre incelenmesi ve çocukların güvenli internet kullanımı ile dijital ebeveynlik tutumu arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli ile yürütülmüştür. Çalışmaya Türkiye'nin farklı illerinde ortaokul düzeyinde öğrenim gören 487 çocuk ve bu çocukların ebeveynleri katılmıştır. Veri toplamak için

* Bu çalışma için Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu tarafından 05.05.2020 tarih ve 2020/29 karar numarası ile etik kurul izni alınmıştır.

** Öğretmen, MEB, tuba_kopuz19@erdogan.edu.tr, Ankara/Türkiye

*** Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Anabilim Dalı, yigitemrah.turgut@erdogan.edu.tr, Rize/Türkiye

**** Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, Karakoçan Meslek Yüksekokulu Çocuk Gelişimi Bölümü, saaslan@firat.edu.tr, Elazığ/Türkiye

Dijital Ebeveynlik Tutum Ölçeği, Güvenli Olmayan İnternet Kullanım Ölçeği ve EU Kids Online Anketi kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre dijital ebeveynlik tutumu ebeveyn cinsiyetine göre değişmemektedir. Ebeveynin eğitim düzeyi dijital ebeveynlik tutumunda farklılaşmaya sebep olmaktadır. Ebeveynin yaşı arttıkça dijital ebeveynlik tutumu azalmaktadır. Ebeveynin sahip olduğu dijital teknolojiler dijital ebeveynlik tutumunu pozitif yönde etkilemektedir. Dijital ebeveynlik tutumu ile çocuğun dijital ortamlarda sunulan fırsatlara erişimi birbirleri ile düşük düzeyde pozitif ilişki gösterirken, karşılaşılabilecek riskler arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır.

Anahtar Kelimeler: *Dijital ebeveynlik, tutum, güvenli internet, çocuk.*

AN INVESTIGATION ON THE RELATIONSHIP BETWEEN DIGITAL PARENTING ATTITUDE AND CHILDREN'S SAFE INTERNET USE

Abstract

The purpose of the study is to examine the digital parenting attitude according to various variables and determine the relationship between children's safe internet use and the digital parenting attitude. In the study, the correlational survey model as one of the quantitative research models was used. The study includes 487 children studying at secondary education level in different provinces of Türkiye and their parents. The Digital Parenting Attitude Scale, The Unsafe Internet Usage Scale and The EU Kids Online Questionnaire were used to collect data in the study. According to the study results, the digital parenting attitude does not change according to the parent gender. Parent's education level causes differentiation in the digital parenting attitude. As the age of the parents increases, the digital parenting attitude decreases. The digital technologies owned by the parents positively affect the digital parenting attitude. While there is a low level of positive relationship between the digital parenting attitude and children's access to the opportunities offered by digital media, no relationship was found between the risks they will face.

Keywords: *Digital parenting, attitude, safe internet, children.*

1. GİRİŞ

Dijitalleşen dünyada bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı her geçen gün artmaktadır. We Are Social (WAS) (2022) verilerine göre küresel anlamda internetin benimsenme oranı %65,5'tir ve dünya nüfusunun %62,5'i internet kullanıcısıdır. Türkiye'de internetin benimsenme oranının %82 olduğu raporlanmıştır (WAS, 2022). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri incelendiğinde internet kullanımında yıllar içinde sürekli artış yaşandığı ve 2021 yılında nüfusun %82,6'sının internet kullanıcısı olduğu görülmektedir (TÜİK, 2021). 2021 yılı Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması'na göre evden internete erişimi sağlayan hanelerin oranı %92'dir.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi Genel Kurulu (2011) raporuna göre İnternet erişimi temel insan hakları arasında yer almaktadır. Turgut ve Kurşun (2019) tarafından yapılan araştırmada çocukların internette sıklıkla yaptığı aktiviteler; çevrim içi multimedya içeriklerine erişme, sosyal medya kullanma, anlık mesajlaşma, ücretsiz uygulama indirme, coğrafi konum kaydetme ve e-kitap okumadır. Çocuğun gündelik yaşamında kendisine yer bulan internet, çocukların dünyayı keşfetmesine ve diğer çocuklarla etkileşim içinde olmasına imkân sağlamaktadır (Terkan & Taylan, 2010). Günlük olarak zamanlarının önemli bir kısmını çevrimiçi etkileşim içinde geçiren çocuklar için ilgilenilmesi gereken iki durum ortaya çıkmıştır: Birincisi bu etkileşimin ortaya çıkarabileceği risklerden çocukları korumak, ikincisi de sunulan fırsatlardan çocukların en üst düzeyde faydalanması sağlamaktır (Aslan, Turgut, Göksu & Aktı Aslan, 2019).

Son yıllarda artan bilişim teknolojileri ve bu teknolojilere erişimin artması, sunduğu imkânlara paralel olarak bazı çevrimiçi riskleri ve tehditleri de beraberinde getirmektedir (Çelen, Çelik & Seferoğlu, 2011). Avrupa Çevrimiçi

Çocuklar Araştırma Projesi (2010) tarafından çevrimiçi riskler; zorbalık, müstehcen ve cinsel içerik, çevrim içi etkileşim sağlanan kişilerle yüz yüze buluşma ve diğer riskler olarak sınıflandırılmıştır. Diğer riskler; kişisel bilgilerin kötüye kullanımı, aşırı internet kullanımının neden olduğu kişisel deneyimler (sosyal ilişkileri aksatmak, bedensel ihtiyaçları ötelemek) ve kullanıcı tarafından oluşturulan potansiyel zararlı içerikler olarak belirtilmiştir. Sanal kimliklerin taşıdığı risklerin fark edilmesi kolay değildir. Nitekim çocuklar daha savunmasızdır ve bu yüzden dijital ortamların sahip oldukları risklerle karşılaşma ihtimalleri daha yüksektir (Kaşıkçı, Çağıltay, Karakuş, Kurşun & Ogan, 2014). Özellikle erken yaşlarda internetle tanışan çocuklar internet kullanım becerileri yeterli düzeyde olmadığından bu çocuklar çevrim içi risklere yetişkinlere göre daha savunmasız olabilmektedir (Aksoy, 2019). Dolayısıyla internetin risk boyutunu oluşturan zararlı yönleri aileleri endişeye düşürmektedir (Gökçearsan & Seferoğlu, 2016).

İnternet kullanımı ve beraberinde kullanım risklerinin her geçen gün artması internet kullanımının çocuklar için nasıl güvenli hâle getirilebileceği sorusunu gündeme getirmiş ve bu amaçla çözüm arayışlarına gidilmiştir. Çocukların sanal güvenliğinin sağlanabilmesi için bilinçlendirme kampanyaları, filtre yazılımlar, ebeveyn gözetimi ve okul temelli yaklaşımlar güvenli internet kullanımına dönük, amaca uygun işletilen uygulamalardır (Valche, Wever, Keer & Schellens, 2011). Ancak internet kullanımında yaşanan değişim, alınan önlemlerin zaman içerisinde yeterliliğini ve etkililiğini kaybedebilmesine neden olmakta ve çocuklar tarafından güvenli internet kullanımının farklı yöntemlerle teşvik edilme gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır (Valche vd., 2011). İnternet kullanımının yüksek olması her ne kadar risklerle karşılaşma ihtimalini arttırsa da düşük kullanım da bir bakıma kişiyi risklerden korumaktadır ancak bu istenen bir tutum değildir (Kaşıkçı vd., 2014). Doğru yönlendirme ve destek sağlama ile

zaman içinde desteği çekerek mevcut durumla baş edebilir hâle gelen çocuk, riskleri bertaraf edebilir (Nikken & Schols, 2015).

Baumrind (1971), ebeveynlerin çocuklarına yönelik yaklaşımlarını/tutumlarını üç karakteristik aile stilinde ifade etmiştir: Bunlar; otoriter (authoritarian), demokratik (authoritative) ve müsamahakâr (permissive) olarak adlandırılmaktadır. Benzer şekilde Ayas ve Horzum (2013) tarafından yapılan araştırmanın sonucunda; ihmalkâr, müsamahakâr, demokrat ve otoriter olmak üzere dört ana stilde tanımlanmış olan aile tutumlarından en yüksek oranın ihmalkâr ebeveyn stili olduğu belirlenmiştir. Ebeveynlerin ihmalkâr ve ilgisiz tutumları internetin kontrolsüz kullanımını arttırmaktadır ve bu durum, çocuğun internet ortamındaki risklerle karşılaşmasına zemin oluşturmaktadır. (Okumuş & Parlar, 2018).

Ebeveynlerin tutum, yaklaşım ve denetimleri çocukların internetin sunduğu imkânlardan yararlanma ve risklerden korunmaları noktasında önemlidir (Dulkadir Yaman, 2019). En iyi denetimin ailede gerçekleştiği ve doğru kullanımı öğretmede ebeveynler öncelikli olduğu için güvenli internet kullanımına ilişkin ebeveynler gerekli bilgiye sahip olmalıdır (Demirel, Yörük & Özkan, 2012). Ebeveynler bilgi düzeylerini yüksek tutarak çocuğunun dijital alanda ihtiyaç duyduğu bilginin kaynağının kendisi olduğunu çocuğuna yansıtmalıdır (Okumuş & Parlar, 2018). Çocuklar dijital medya ile ilgili bir sorun yaşadığında yardım almak için genellikle bir profesyonele, ebeveyninden ziyade bir eğitmeniye ya da uzmana danışmaktadır (Livingstone & Blum-Ros, 2019). Oysaki ebeveynlerin dijital teknolojilere karşı eğilimi, çocukların bu teknolojilere ve dijital ortamlara karşı tutumları üzerinde etkili olmaktadır. İnternet güvenliği hakkında fikir sahibi olan ebeveynler çocuklarını bu konuda daha fazla bilinçlendirmektedir (Valche vd., 2011). İnterneti sadece kullanabilecek düzeyde bilgi sahibi olan ebeveynler; teknoloji kullanımıyla çocuklarının elde edebileceği fırsatları anlamamakta,

karşılaşılabileceği riskleri fark edememekte ve internette yaşanan olumsuz bir durumlarla nasıl baş edecekleri hususunda gerekli yardımı da sağlayamamaktadır (Kaşıkçı vd., 2014). Bu durum çocukların çevrimiçi öğrenme, keşfetme, dijital beceriler geliştirme veya risklere karşı direnç kazanma fırsatlarını da sınırlandırmaktadır (Livingstone, Mascheroni, Dreier, Chaudron & Lagae, 2015).

Yapılan alan yazın incelemesinde dijital ebeveynlik tutumunun incelendiği araştırmalara rastlamak mümkündür (İnan Kaya, Mutlu Bayraktar & Yılmaz, 2018; Yaman, 2018; Ayas & Horzum, 2013). Aynı şekilde alan yazında çocukların güvenli internet kullanımına ilişkin yapılan araştırmalar da bulunmaktadır (Aksoy, 2019; Avinç, 2017; Kaşıkçı vd., 2014). Dijital ebeveynlik tutumu ve güvenli internet kullanımının ayrı ayrı incelendiği araştırmalara rastlamak mümkünken çocukların güvenli internet kullanımı ile dijital ebeveynlik tutumunun karşılaştırmalı bir şekilde incelendiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çocukların sosyal beceriler kazanma, problem çözme becerilerini güçlendirme, sağlıklı kişilik gelişimi gibi bilişsel, sosyal ve psikososyal gelişim alanları üzerinde ebeveynlerin medya ve teknoloji hakkındaki tutumlarının etkisi bulunmaktadır. Vygotsky'nin (1986) çocuk gelişimi teorisi; çocukların medyayı kullanma, yorumlama, olumlu sonuçları artırma ve olumsuz etkileri önlemede etkili bir strateji oluşturmaktadır (Akt: Nikken & Schols, 2015). Nitekim teoride deneyim ve etkileşim vurgulanmaktadır (Berk, 2003). Çocukların internet başta olmak üzere medya kullanımında ebeveynlerini rehber olarak kabul ettikleri düşünüldüğünde, ebeveynlerin sahip oldukları dijital ebeveynlik tutumları önem taşımaktadır. Bu yüzden çalışmada ebeveynlerin dijital ebeveynlik tutumları birtakım demografik özelliklere göre incelenmiştir. Dijital ebeveynlik tutumu ile çocukların güvenli internet kullanımının karşılaştırmalı olarak incelendiği bir çalışmanın bulunmaması bir eksiklik olarak görülmektedir. Bu sebeple çalışmada dijital ebeveynlik tutumunu çeşitli değişkenlere göre incelemek ve çocukların

güvenli internet kullanımı ile dijital ebeveyn tutumu arasındaki ilişkiyi belirlemek amaçlanmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçların ebeveynlerin farkındalıklarını arttırarak onlara yol göstereceği, gelecekte konuya ilişkin yapılması planlanan girişimlerin bilimsel bir boyutla temellendirilmesini sağlayacağı ve alan yazına önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda aşağıdaki araştırma soruları cevaplanmıştır:

1. Dijital ebeveynlik tutumu ebeveynin
 - 1.1. Cinsiyetine göre farklılaşmakta mıdır?
 - 1.2. Eğitim düzeyine göre farklılaşmakta mıdır?
 - 1.3. Sahip olduğu teknoloji sayısı ile ilişkili midir?
 - 1.4. Yaşı ile ilişkili midir?
2. Dijital ebeveynlik tutumu ile çocuğun dijital ortamlarda sunulan fırsatlara erişimi arasında ilişki var mıdır?
3. Dijital ebeveynlik tutumu ile çocuğun dijital ortamlarda karşılaşılabileceği riskler arasında ilişki var mıdır?

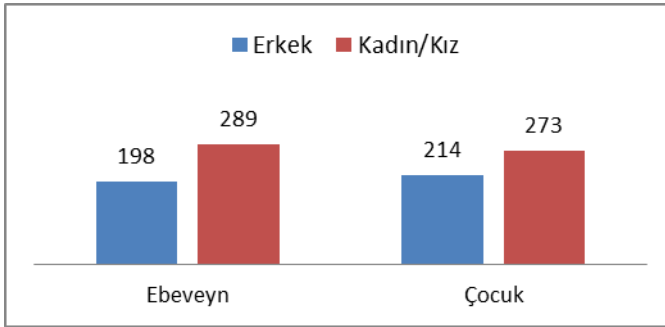
2. YÖNTEM

Ortaokul kademesinde öğrenim gören çocukların güvenli internet kullanımı ile ebeveynlerinin dijital ebeveynlik tutumu arasındaki ilişkiyi koymak amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli tercih edilmiştir. Bu model, en az iki değişken arasında birlikte ortaya çıkan değişimin varlığını ya da derecesini ortaya koymaktadır (Karasar, 2019). İlişkisel tarama çalışmaları değişkenler arasındaki ilişkiyi değişkenlere müdahale olmaksızın belirlemeyi amaçlar (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2019). Bulunan ilişkiler gerçek bir neden-sonuç ilişkisi olarak yorumlanamasa da bazı ipuçları sağlayarak değişkenler arasında kestirim yapmaya yardımcı olur (Karasar, 2019). Bu sebeple ebeveynlerin dijital ebeveynlik tutumlarının, çocuklarının güvenli internet kullanımına etkisini

incelendiği bu çalışmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Çalışmada çocukların güvenli internet kullanımı, çocuğun karşılaşabileceği dijital riskler ve dijital fırsatlar olmak üzere iki değişkende incelenmiştir.

2.1. Örneklem

Bu çalışmanın örneklemini Türkiye'nin farklı illerinde ortaokul düzeyinde öğrenim gören çocuklar ve bu çocukların ebeveynleri oluşturmaktadır. Bu doğrultuda Artvin, Elazığ, Erzincan, Kahramanmaraş, Malatya ve Rize ili çalışmaya dâhil edilmiştir. Çalışmada seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemle 502 çocuk ve ebeveyne ulaşılmıştır. Hatalı doldurulan 15 form çalışma dışında bırakılmıştır. Çalışmada analiz için 487 ebeveyn ve çocuktan elde edilen veriler kullanılmıştır. Çocukların yaşları 9 ila 14 arasında değişmektedir. Ebeveynlerin yaş ortalaması 39,45'tir. Örnekleme ait cinsiyet bilgileri Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1. Cinsiyete Göre Dağılım

Şekil 1'e göre katılımcı ebeveynler arasında kadın, katılımcı çocuklar arasında kız katılımcıların her iki cinsiyet grubunda da erkek katılımcılardan daha fazla olduğu görülmektedir.

2.2. Veri Toplama Araçları

Çalışmada kullanılan veri toplama araçları Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Kullanılan Veri Toplama Araçları

Ebeveyn	Dijital Ebeveyn Tutum Ölçeği (İnan Kaya, Bayraktar & Yılmaz, 2018)
Çocuk	Güvenli Olmayan İnternet Kullanım Ölçeği (Valcke, De Wever, Van Keer & Schellens, 2011)
	EU Kids Online Anketi (Livingstone, Haddon, Görzig & Ólafsson, 2011)

Ebeveynlerin dijital ebeveynlik tutumlarına göre çocukların güvenli internet kullanımlarının incelenmesi amacıyla veri toplamak için Dijital Ebeveyn Tutum Ölçeği, Güvenli Olmayan İnternet Kullanım Ölçeği ve EU Kids Online Anketi kullanılmıştır. Dijital Ebeveyn Tutum Ölçeği; dijital medyanın etkili kullanımını onaylama ve dijital medya risklerinden koruma olmak üzere iki faktörden oluşmaktadır ve beşli likert tipi ile ölçeklendirilmiştir. Ölçek, her bir faktörde 6 olmak üzere toplam 12 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin uyum indeksleri $\chi^2/sd=3.305$, AGFI=.89, GFI=.92, CFI=.87, RMR=.05 ve RMSEA=.08 olarak raporlanmıştır. Güvenli Olmayan İnternet Kullanım Ölçeği, çocukların güvenli olmayan internet kullanım seviyelerini düşük, orta, yüksek ve çok yüksek olabilecek şekilde kategorize eden bir ölçektir. Ölçek 3 faktörden oluşmaktadır ve ikili likert tipi ile ölçeklendirilmiştir. Ölçeğin ilk 4 maddesi birinci faktörü (iletişim riskleri), sonraki 3 maddesi ikinci faktörü (içerik riskleri) ve son 2 maddesi de üçüncü faktörü (erişim riskleri) oluşturmaktadır. Ölçekte toplam 9 madde bulunmaktadır. Ölçeğin Türkçe uyarlaması için çeviri ve geri çeviri işlemi yapılmıştır. Yapılan çeviri işlemleri sonrasında ölçek, Türkçe dil uzmanının görüşüne sunulmuştur. Veri toplama süreci öncesinde 8 öğrenci ile pilot çalışma yapılmıştır. Gerekli düzenlemelerin ardından veri toplama aşamasına geçilmiştir. Ölçeğin yapı geçerliliğini ortaya koymak için Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. Nitekim teorik yapısı belirlenmiş olan bir ölçeğin uyarlama yapılacak

örneklem grubuna uygunluğu doğrulayıcı faktör analizi ile tespit edilir (Şeker & Gençdoğan, 2014: 35). Yapılan DFA sonucunda elde edilen uyum indeksleri $\chi^2/sd=2.666$, GFI=.96, AGFI=.94, CFI=.82, RMSEA=.06 ve RMR=.01 olarak hesaplanmıştır. χ^2/sd değerinin 3'ün altında olması mükemmel uyumu göstermektedir (Kline, 2005). GFI ve AGFI değerlerinin 0.90 ve üstü olması iyi uyum olarak kabul edilmektedir (Schumacker & Lomax, 2010). RMSEA değerinin 0.06 ve altında olması iyi uyum olarak ifade edilmektedir (Hu & Bentler, 1999). 0.05 ve altındaki RMR değeri mükemmel uyuma sahip bir modelin göstergesidir (Brown, 2006). CFI değerinin iyi uyum olarak ifade edilebilmesi için 0.90 ve üstünde olması gerekmektedir (Sümer, 2000). İlgili değerler modelin iyi bir uyum verdiğini göstermektedir. Çocukların dijital fırsatlara erişimine yönelik durumu ortaya koymak amacıyla EU Kids Online Projesi kapsamında Türkiye'nin de içinde bulunduğu 24 Avrupa ülkesindeki üniversitelerde teknoloji, iletişim ve medya bölümlerinde görev yapan 95 deneyimli araştırmacı tarafından geliştirilen anket kullanılmıştır (Livingstone vd., 2011). İlgili anket; erişim ve kullanım, etkinlikler ve beceriler, riskler ve sonuçlar, sosyal çevre, bağlam ve arka plan olmak üzere beş alt boyuttan ve 101 soru kökünden oluşmaktadır. 2009 yılında EU Kids Online Projesi kapsamında geliştirilen bu anket 2013 yılında gerçekleştirilen Net Children Go Mobile ve 2016 ila 2020 yıllarında gerçekleştirilen Global Kids Online projelerinde kullanılan veri toplama araçlarının temelini oluşturmaktadır (Mascheroni & Ólafsson, 2014; GKO, 2020). Bireylerin internet deneyimlerini belirlemeye yönelik güncelliğini koruyan bu anket Aslan (2016) tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Çalışma kapsamında çocukların dijital fırsatlara erişimlerini tespit etmek amacıyla ilgili anketin etkinlikler ve beceriler boyutu kullanılmıştır.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışma verileri Ekim 2020 - Aralık 2020 tarihleri arasında toplanmıştır. Çocuklar ve ebeveynler için tek bir formda hazırlanan ölçekler pandemi süreci sebebiyle Google form ile ebeveynlere ve ebeveynler aracılığıyla çocuklara ulaştırılmıştır. Oluşturulan Google formda ilk olarak ebeveynlere ilişkin demografik sorular ve devamında Dijital Ebeveynlik Tutum Ölçeği, ardından çocuklara ilişkin demografik sorular ve çocuklara uygulanacak Güvenli Olmayan İnternet Kullanım Ölçeği ve EU Kids Online Anketi'nin etkinlikler ve beceriler boyutu yer almaktadır. Ebeveynin gönüllü katılımı ile ilk olarak kendisine ait ölçeği doldurması, ardından çocuğa ait ölçekleri doldurtması istenmiştir. Çocuk ve ebeveyn olmak üzere iki farklı gruptaki sonuçların karşılaştırılabilmesi için ölçekler elektronik ortamda tek form olarak hazırlanmıştır. Veri analizinde AMOS 24 ve SPSS 25 programları kullanılmıştır. Analiz testlerin ön koşulu olarak verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla veri özellikleri incelenmiştir. Değişkenlerin basıklık-çarpıklık değerlerine bakılmıştır. İlgili değerlerin -2.0 ile +2.0 aralığında olması değişkenin normal dağılım gösterdiğini ifade edilmektedir (George & Mallery, 2010). En az eşit aralık ölçüm düzeyinde ve büyük örneklemden (katılımcı sayısı 200'den fazla) oluşan veri setlerinde normal dağılım varsayımının katı bir biçimde aranmaması daha kabul edilebilir bir yaklaşımdır (Gürbüz & Şahin, 2018). Verilerin aralık ölçeğinde olması, normal dağılım göstermesi ve örneklem büyüklüğünün yeterli olması sebebiyle verilerin analizinde parametrik testler kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde yapılan çalışma kapsamında elde edilen bulgular ve analizler yer almaktadır. Elde edilen bulgular 3 ana başlıkta sunulmuştur.

3.1. Ebeveynlerin Demografik Özelliklerine Göre Dijital Ebeveynlik Tutumları

Ebeveynlerin demografik özelliklerine göre dijital ebeveynlik tutumlarının incelenmesi amacıyla Dijital Ebeveynlik Tutum Ölçeğinden elde edilen veriler kullanılmıştır. Çalışmada ebeveynlerin demografik özellikleri cinsiyet, eğitim düzeyi, sahip olduğu teknolojik cihazlar ve yaş bağlamında incelenmiştir.

3.1.1. Cinsiyet

Dijital ebeveynlik tutumunun ebeveyn cinsiyetine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Bağımsız gruplar t-testi sonucu Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo2. Ebeveyn Cinsiyetine Göre Dijital Ebeveynlik Tutumu

Cinsiyet	n	Ort. (ss)	t	sd	p
Kadın	289	4.06 .50	-.191	485	.849
Erkek	198	4.05 .52			

Tablo 2 incelendiğinde ebeveyn cinsiyetinin dijital ebeveynlik tutumu üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülmektedir($t(487)=-.191$; $p>.05$).

3.1.2. Eğitim Düzeyi

Ebeveynlerin eğitim düzeyinin dijital ebeveynlik tutumunda anlamlı bir farklılığa sebep olup olmadığını belirlemek için tek yönlü Anova testi yapılmıştır. Levene testi sonunda grupların varyanslarının homojen olduğu görülmüş ancak gruplardaki kişi sayısı arasındaki farkın fazla olması sebebiyle Hochberg’s GT2 testi kullanılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. Eğitim Düzeyine Göre Dijital Ebeveynlik Tutumu

Eğitim Düzeyi	n	\bar{x}	ss	Levene		Anova		Fark olan gruplar
				Levene	P	F	P	
Eğitim yok (a)	11	3.93	.59					
İlkokul (b)	174	3.99	.53					
Ortaokul (c)	90	3.99	.47					
Lise (d)	121	4.11	.50					
Üniversite (e)	71	4.19	.42	1.470	.186	4.188	.000	b-f c-f g-f
Yüksek lisans (f)	8	4.63	.28					
Doktora (g)	3	5.55	.68					
Toplam	487	4.06	.51					

Tablo 3 incelendiğinde ebeveynlerin dijital ebeveynlik tutumlarının eğitim düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmektedir ($F(6, 471) = 4.188, p < .05$). Yüksek lisans eğitim düzeyinde olan ebeveynlerin dijital ebeveynlik tutumu, ilkokul ve ortaokul eğitim düzeyine sahip olan ebeveynlere göre anlamlı şekilde yüksektir. Aynı şekilde doktora eğitim düzeyine sahip olan ebeveynler ile yüksek lisans eğitim düzeyine sahip olan ebeveynler arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir.

3.1.3. Sahip Olduğu Teknoloji Sayısı

Ebeveynlerin sahip oldukları teknoloji sayısının dijital ebeveynlik tutumuyla ilişkili olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan Pearson Korelasyon testi sonucu Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Sahip Olunan Teknoloji Sayısına Göre Dijital Ebeveynlik Tutumu

	Dijital ebeveynlik tutumu		
	n	Pearson Correlation Katsayısı (r)	p
Teknoloji sayısı	487	.160	.000**

**p<.01

Tablo 4 incelendiğinde ebeveynin sahip olduğu teknolojiler ile dijital ebeveynlik tutumu arasında pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı ilişki olduğu görülmektedir ($r=.160$, $p<.01$).

3.1.4. Yaş

Ebeveyn yaşının dijital ebeveynlik tutumuyla ilişkili olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan Pearson Korelasyon testi sonucu Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Ebeveyn Yaşına Göre Dijital Ebeveynlik Tutumu

	Dijital ebeveynlik tutumu		
	n	Pearson Correlation Katsayısı (r)	p
Yaş	487	-.095	.041*

Tablo 5 incelendiğinde ebeveynin dijital ebeveynlik tutumunun, yaşı ile negatif yönde anlamlı şekilde ilişkili olduğu tespit edilmiştir ($r=-.095$, $p<.05$).

3.2. Dijital Ebeveynlik Tutumu ile Çocuğun Dijital Ortamlarda Sunulan Fırsatlara Erişimi Arasındaki İlişki

Dijital ebeveynlik tutumu ile çocuğun dijital ortamlarda sunulan fırsatlara erişimi arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için Dijital Ebeveynlik Tutum Ölçeği ile EU Kids Online Anketi'nin etkinlikler ve beceriler boyutundan elde edilen veriler kullanılmıştır. Değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla Pearson Korelasyon testi yapılmıştır. Analiz sonucu Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Dijital Ebeveynlik Tutumuna Göre Çocuğun Dijital Fırsatlara Erişimi

Dijital ebeveynlik tutumu			
	n	Pearson Correlation Katsayısı (r)	p
Dijital fırsatlar	487	.170	.000**

**p<.01

Tablo 6 incelendiğinde dijital ebeveynlik tutumu ile çocuğun dijital ortamlarda sunulan fırsatlara erişimi arasında düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($r=.170$, $p<.01$).

3.3. Dijital Ebeveynlik Tutumu ile Çocuğun Dijital Ortamlarda Karşılaşabileceği Riskler Arasındaki İlişki

Dijital ebeveynlik tutumu ile çocuğun dijital ortamlarda karşılaşılabileceği riskler arasındaki ilişkiyi belirlemek için Dijital Ebeveynlik Tutum Ölçeği ile Güvenli Olmayan İnternet Kullanım Ölçeği kullanılmıştır. Değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılan Pearson Korelasyon testi sonucu Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7. Dijital Ebeveynlik Tutumuna Göre Çocuğun Dijital Risklerle Karşılaşması

Dijital ebeveynlik tutumu			
	n	Pearson Correlation Katsayısı (r)	p
Dijital riskler	487	.004	.936

Tablo 7 incelendiğinde çocuğun dijital ortamlarda karşılaşılabileceği riskler üzerinde dijital ebeveynlik tutumunun anlamlı bir etkisi olmadığı görülmüştür ($p>.05$).

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Günümüz değişen şartları ve internetin gündelik hayatın vazgeçilmezlerinden biri hâline gelmesi, ebeveynlerin de çocuklarına ilişkin kaygılarının artmasına neden olmuştur (Haddon, 2006). Artık ebeveynler çocuğu sadece biyolojik olarak yetiştirmenin yanı sıra farklı bir rol üstlenerek dijital dünyaya karşı da hazırlamak durumunda kalabilmektedir. Valcke ve ark. (2010) çocukların dijital gelişimlerine katkı sunmada ebeveynlerin maddi ve sembolik görevleri olmak üzere iki temel rolü olduğunu belirtmişlerdir. Maddi rolleri arasında çocuğa bilgisayar satın alma, internet erişimi sağlama gibi görevler yer alırken; sembolik rolleri arasında ise internet kullanımı konusunda rehberlik yapma ve kurallar koyma yer almaktadır. Ebeveynler çocuklarını internet risklerinden nasıl koruyacakları, bu dünyada sorumluluklarının neler olacağı ve ebeveynlik rollerinin nasıl konumlanacağı noktasında arayış içerisine girmişlerdir (Feltcher ve Blair, 2014; Kennedy, 2011). Tam bu noktada, “Benden daha iyi internet kullanan çocuğumu bu dünyada nasıl koruyacağım?” çelişkisi yaşanmaktadır (Uyan, 2018). Çünkü dijital dünyada çocuklar ve gençler en geniş risk grubunu oluşturmaktadır. Çocuklar bu teknolojileri nasıl kullanabileceklerini tek başlarına belirleyememektedir (Selwyn & Odabaşı, 2017). Dijital dünyanın yaratıcılığı geliştirmek adına pozitif etkileri olsa da (Middlebrook, 2016), risklerin farkında olamayacak kadar tecrübesiz çocukların korunabilmesi, istek ve ihtiyaçlarının karşılanabilmesi, uygun içeriklerin seçilebilmesi ve rehberlik noktasında ebeveynlere büyük sorumluluklar düşmektedir (Altun, 2019; Babaoğlu, Çelik & Nalbant, 2018). Bu ihtiyaç da dijital çağda “Dijital Ebeveynlik” diye adlandırılan yeni bir ebeveynlik alanı ortaya çıkmasına neden olmuştur (Aygül & Apak, 2019; Yay, 2017; Yurdakul vd., 2013).

Dijital ebeveyn tutumunun çeşitli değişkenlere göre incelendiği ve çocukların güvenli internet kullanımı ile dijital ebeveyn tutumu arasındaki ilişkinin ortaya konulmasının amaçlandığı bu çalışma sonucunda; ebeveyn cinsiyetinin dijital ebeveyn tutumu üzerinde bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Ancak EU Kids

Online (2011) araştırmasına göre günlük internet kullanım süresinin erkek ebeveynlerde kadın ebeveynlere göre daha yüksek olduğu ve bu durumun çocukların da kullanım sürelerini olumsuz etkilediği görülmüştür. Ersoy ve Arseven'in (2021) yapmış oldukları çalışmada da erkeklerin dijital bağımlılıklarının daha yüksek olduğu ve kadınlara göre daha çok olumsuz model oldukları belirtilmiştir. Benzer şekilde Kennedy (2011) kadınların çocukları ile birlikte dijital araçlarla erkeklere göre daha kaliteli vakit geçirdiği sonucuna ulaşmıştır. Alan yazından farklı olarak ulaşılan bu sonuç örneklem grubunun farklılığı, ölçme aracının farklılığı ve veri toplama zamanlarının farklılığı gibi faktörlerle açıklanabilir.

Çalışma sonuçlarından bir diğeri ebeveynlerin eğitim düzeylerinin dijital ebeveynlik düzeyine etkisinin ortaya konması üzerinedir. Çalışmada ebeveynlerin eğitim düzeyi arttıkça teknoloji konusundaki yeterliklerinin arttığı ve buna bağlı olarak dijital ebeveynlik tutumlarının da arttığı görülmüştür. Yüksek lisans eğitim düzeyinde olan ebeveynlerin ilköğretim ve ortaokul eğitim düzeyindeki velilere göre; doktora eğitim düzeyine sahip olan ebeveynlerin ise yüksek lisans eğitim düzeyindeki velilere göre dijital ebeveyn tutumlarının yüksek olduğu görülmüştür. Benzer şekilde Redmiles (2018) eğitim düzeyi yüksek olan ebeveynlerin güvenli paylaşım davranışını çocuklarına öğretmede daha çok yardımcı olma eğiliminde olduğunu belirtmiştir. Ancak bu sonucun aksine ilköğretim mezunu ebeveynlerin bilgi ve iletişim teknolojileri kullanım becerilerinin, üniversite mezunu ebeveynlere göre daha yüksek olduğu sonuçlarına ulaşılan çalışma da bulunmaktadır (Gençer, 2016). Alan yazında ebeveynlerin eğitim düzeylerinin çocukların dijital araç kullanımı ile ilişkili olmadığını ortaya koyan araştırmalar da bulunmaktadır (Yaman vd., 2019; Çalışkan & Özbay, 2015). Göldağ (2018) ise ebeveynlerin eğitim düzeyleri yükseldikçe yoğun çalışma tempolarından dolayı çocuklarına yeterince vakit ayıramamalarının onlarda problemlerini arttırdığını belirtmiştir.

Çalışma doğrultusunda ebeveynlerin teknolojik donanım açısından sahip oldukları imkânların dijital ebeveynlik tutumu ile düşük düzeyde ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çocukların erken dönemlerden itibaren dijital teknolojilere karşı tutumunu, ev ortamında ebeveynlerin bu teknolojilere nasıl yaklaştıkları ve kullanım alışkanlıkları etkilemektedir (Wartella vd., 2013; Wong, 2010). Ebeveynlerin evlerine dijital teknoloji araçlarını alırken çocuklarını dijital okuryazarlık konusunda geliştirme ve çağın gerisinde kalmalarını engelleme, öğrenme olanaklarını kısıtlamama duygularının yer aldığı görülmektedir; diğer yandan riskler konusunda endişe duydukları görülmektedir (Subrahmanyam, Kraut, Greenfield & Gross, 2000).

Çalışma sonuçlarında ebeveyn yaşının da benzer şekilde dijital ebeveyn tutumu ile ilişkili olduğu görülmüştür. Ancak bu ilişki ters yönlüdür. Genç yaştaki ebeveynlerin dijital ebeveynlik tutumunun daha yüksek olduğu; ileri yaştaki ebeveynlerin ise daha düşük olduğu görülmüştür. Alan yazın incelendiğinde benzer sonuçlara ulaşmak mümkündür. Genç ebeveynlerin dijital okuryazarlık ve dijital öz-yeterliklerinin daha yüksek olduğu ve bu durumun da çocukları risklerden koruma, doğru rehberlik yapma noktasında etkili olduğu görülmektedir (Lou, Shih, Liu, Guo & Tseng, 2010; Sprenger, 2010; Yaman, 2018). Prensky (2001) 20. yüzyılın son çeyreğinde doğan çocukları dijital yerli, öncesinde doğanları ise dijital göçmen kavramları ile açıklamaktadır. Bu doğrultuda dijital yerliler olarak adlandırılan genç ebeveynlerin geçirmiş oldukları yaşantılardan ve eğitimlerden kaynaklı dijital yeterliklerinin ve buna bağlı olarak da dijital ebeveynlik tutumlarının dijital göçmenlere yani ileri yaştaki ebeveynlere göre yüksek olduğu söylenebilir.

Dijital ebeveyn tutumları ile çocuğun dijital ortamlarda sunulan fırsatlara erişiminin birbiri ile düşük de olsa ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç dijital ebeveynlik tutumu arttıkça dijital teknolojilerin sunduğu imkânlardan

çocukların daha fazla yararlanabileceğinin bir göstergesidir. Ancak yapılan araştırmalar internet teknolojilerinin sunduğu fırsatlar konusunda ebeveynlerin yeterli bilgiye sahip olmadıklarını ortaya koymaktadır (Altuna, Martınez-de-Morentin, & Lareki, 2020; Huang, Li, Chen, & Straubhaar, 2018; Özsoy & Atılgan, 2018). Ebeveynler, fırsatlar yerine daha çok riskler üzerine odaklanmaktadırlar. Özsoy ve Atılgan (2018) yaptıkları bir araştırmada, ebeveynlerin çocuklarında internet ve cihaz kullanımını büyük ölçüde kullanma yasağı veya süre sınırı koyma şeklinde denetim sağladıkları; içerik konusunda ise yeterli bilgiye sahip olmadıkları sonuçlarına ulaşmıştır. Öte yandan dijital medya araçlarının etkili kullanımında, özellikle ilkokul yıllarında okuma-yazma ve sayma becerilerinin gelişmesinde etkili olduğu görülmektedir (İskoçya Hükümet Raporu, 2015). Benzer şekilde öğrenme deneyimlerinin zenginleştirilmesi noktasında hazırlanan dijital uygulamaların ve bilgisayar oyunlarının da etkisi olduğu görülmektedir (Iten & Petko, 2016). İşte bu noktada çocukların internetin sunduğu fırsatlardan daha fazla yararlanabilmeleri adına ebeveynlerin dijital teknolojilere yönelik tutum ve yaklaşımlarının önemi ortaya çıkmaktadır.

Çalışma kapsamında son olarak dijital ebeveyn tutumu ile çocuğın dijital ortamlarda karşılaşabileceği riskler arasında ilişki olup olmadığı incelenmiş ve herhangi bir ilişkinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak dijital dünyanın günlük hayatın bir parçası olması ile birlikte özellikle çocukların öğrenme, eğitim ve eğlenme gibi fırsatlardan yararlanırken (Higgins, Xiao & Katsipataki, 2012) bu ortamda karşılaşabilecekleri risklerden de korunmaları önemli bir konu olarak gündeme gelmektedir (Livingstone, Mascheroni & Staksrud, 2015). Rode (2009) çocukların dijital ortamdaki güvenliği için dijital ebeveynliğin önemli bir rolü olduğundan bahsetmiştir. Çünkü çevrimiçi ortamların güvenli kullanımında ihtiyaç duyulan okuryazarlık becerilerine sahip olmayan çocuklar internet bağımlılığı, mahremiyet ihlalleri ve siber zorbalık gibi çeşitli risklerle karşılaşabilmektedir (Bayzan, 2009; Valcke, Bonte, Wever & Rots, 2010).

Livingston ve Helsper (2008) yaptıkları araştırmalarında, İnternet'in gençlere fırsatlar sunarken riskleri de beraberinde getirdiğini vurgulamaktadırlar. Bu süreçte ebeveynlerden beklenen, riskler ve fırsatlar konusundaki hassas dengeyi kurabilecek düzeyde dijital yeterliklere sahip olmalarıdır. Dijital çağın risklerinden çocuklarını korumak isteyen ebeveynler, çağın ihtiyaçlarına göre yeniden şekillenen rollerinin sorumluluklarını yerine getirebilmelidir (Yurdakul vd., 2013). Anne ve babaların ebeveynlik sorumluluklarını yerine getirmeyerek çocukların ihtiyaçlarına ilgisiz kalması bir ihmal göstergesi olarak görölmektedir. Ebeveynlerin ihmalkâr davranışları çocuklarda bilişsel ve davranışsal problemler ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Runyan, Wattam, Ikeda, Hassan & Ramiro, 2002). Alan yazın incelendiğinde yapılan çalışmalarda da ebeveynlerin ihmal davranışlarının çocuklarda internet ve telefon bağımlılığına neden olduğu görölmektedir (Ayas & Horzum, 2013; Lim & You, 2019; Kwak, Kim & Joon, 2018). Ebeveynler bazen dijital ebeveynliğin gerektirdiği yeterliklere ve bilgiye sahip olmadıklarından çocuklara karşı sadece yasaklayıcı ve kısıtlayıcı bir tutum içerisine girebilmektedirler (Kaşıkçı vd., 2014). Ancak günümüz ebeveynlerinden beklenen kısıtlayıcı ve yasaklayıcı olmasının ötesinde riskler ve fırsatlar konusunda bir dengeleme yaparak rehber rolünü benimsemeleridir.

Yapılan bazı araştırmalarda ebeveynlerin çocukların yaşının küçük olması nedeniyle riskler konusunu nasıl anlatacaklarını bilmedikleri için daha çok gözün bozulur, batarya patlar gibi açıklamalarda bulunduğu görölmektedir (Özsoy & Atılğan, 2018). Buna ilaveten daha çok kısıtlayıcı arabuluculuk rolü üstlendikleri elde edilen sonuçlar arasındadır. Ebeveynlerden beklenen çocukların sadece online aktivitelerini kontrol etmenin ötesinde, onların internet deneyimlerinde yanlarında olarak birlikte etkinlikler gerçekleştirmeleri ve çocuklarının yönlendirici bir role bürünmeleridir (Valcke vd., 2010). Bu sonuçlar bizlere hem çocukların hem de ebeveynlerin dijital okuryazarlık konusunda eğitim ihtiyaçları olduğunu göstermektedir. UNICEF (2017) yayımladığı raporda her çocuğun

dijital dünyanın sunduğu imkânlardan faydalanabilmesi ve kendisini olası çevrim içi risklerden koruyabilmesi için yürütülen çalışmaların hızlandırılması, iş birliğinin artırılması ve daha hedef odaklı yatırımların yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu doğrultuda dijital ebeveynlik konusunda yapılacak ampirik çalışmalar ile de faydalı sonuçlara erişileceği düşünülmektedir.

Etik Kurul Kararı

Bu çalışma için Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulundan 05.05.2020 tarih ve 2020/29 karar numarası ile etik kurul izni alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, A. (2019). *Ortaokul öğrencilerinin riskli internet davranışları ve güvenli internet kullanımı hakkında öğrenci ve ebeveyn görüşleri*. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Altun, D. (2019). An investigation of preschool childrens's digital footprints and screen times and of parents sharenting and digital parenting roles. *International Journal of Eurasia Social Sciences* 10(35), 76-97.
- Altuna, J., Martínez-de-Morentin, J.-I., & Lareki, A. (2020). The impact of becoming a parent about the perception of Internet risk behaviors. *Children and Youth Services Review*, 110, 104803.
- Aslan, A. (2016). *Türkiye’de çocukların güvenli internet kullanımında 2010-2015 yılları arasındaki değişimler ve uygulamaların yansımaları*. Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Aslan, A., Turgut, Y. E., Göksu, İ. & Aktı Aslan S. (2019). Çocukların medya okuryazarlık düzeylerinin ve kullanım alışkanlıklarının demografik

- değişkenler açısından incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(2), 793-815.
- Avinç, Z. (2017). *0-8 yaş arasındaki çocukların internet ve mobil teknoloji alışkanlıkları ve güvenli internet kullanımı*. Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Ayas, T., & Horzum, M. B. (2012). İlköğretim öğrencilerinin sanal zorba ve mağdur olma durumu. *İlköğretim Online*, 11(2), 369-380.
- Ayas, T., & Horzum, M.B. (2013). İlköğretim öğrencilerinin internet bağımlılığı ve aile internet tutumu. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(39), 46-57.
- Aygül, H. H., & Apak, F. (2019). *Değişen sosyallikler ve yeni sosyalleşme pratikleri ekseninde youtube ve çocuk youtuberlar. Dijital çocukluk ve dijital ebeveynler: dijital nesilleri teknoloji bağımlılığı*. (Ed. Hasan Hüseyin Aygül, Erdal Eke). Nobel Akademik. 143-176.
- Babaoğlu, E., Çelik, E., & Nalbant, A. (2018). İdeal öğrenci velisi üzerine nitel bir çalışma. *e-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 51-65.
- Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology Monograph*, 4, 1-103.
- Bayzan, Ş. (2009). Türkiye ve dünyada internet yasaklarına, sansüre ve zararlı içeriğe karşı yaptırım ve uygulamalara genel bir bakış. Akademik Bilişim 2009, 11 - 13 Şubat 2009, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.
- Berk, L. (2003). *Children Development* (6th ed.). Boston: Allyn & Bacon.
- Birleşmiş Milletler Genel Kurulu. (2011). Human Rights Council: Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, Frank La Rue. A/HRC/17/27. https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/17session/A.HRC.17.27_en.pdf (Erişim tarihi: 08.11.2020)

- Brown, T. A. (2006). *Confirmatory Factor Analysis for Applied Research*. NY: Guilford Publications, Inc.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2019). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Çalışkan, Ö., & Özbay, F. (2015). 12-14 Yaş aralığında ilköğretim öğrencilerinde teknoloji kullanımı eksenli yabancılaşma ve anne baba tutumları: Düzce ili örneği. *Journal of International Social Research*, 8(39), 441-458.
- Çelen, F. K., Çelik, A., & Seferoğlu, S. S. (2011). Çocukların internet kullanımları ve onları bekleyen çevrim-içi riskler. *Akademik Bilişim*, 2, 645-652.
- Demirel, M., Yörük, M., & Özkan, O. (2013). Çocuklar için güvenli internet: güvenli internet hizmeti ve ebeveyn görüşleri üzerine bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(7), 54-68.
- Dulkadir Yaman, N. (2019). *Çocukların bakış açısıyla internet kullanımlarına ilişkin ebeveyn arabuluculuğunun incelenmesi*. Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Ersoy, M., & Arseven, İlhami. (2021). Examination of teacher candidates' social media addictions and academic procrastination behaviors according to various variables. *E-International Journal of Pedandragogy*, 1(1), 87-105. Retrieved from <https://www.eijpa.com/index.php/pedandragoji/article/view/ersoy-arseven>
- Eu Kids Online (2011). Avrupa çevrimiçi çocuklar projesi (AÇÇAP) özet bulgular. Retrieved June, 29, 2018 [http://www.lse.ac.uk/media%40lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20II%20\(2009-11\)/EUKidsExecSummary/TurkeyExecSum.pdf](http://www.lse.ac.uk/media%40lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20II%20(2009-11)/EUKidsExecSummary/TurkeyExecSum.pdf).

- Fletcher, A., & Blair, B. (2014). Implications of the family expert role for parental rules regarding adolescent use of social technologies. *New Media & Society, 18*(2), 239-256.
- Gençer, E. (2016). Okul öncesi çocukların bilgi ve iletişim teknolojileriyle etkileşiminin bazı değişkenler yönünden incelenmesi. *Kastamonu Education Journal, 24*(5), 2235-2252.
- George, D., & Mallery, P. (2010). *SPSS for Windows step by step. A simple study guide and reference* (10. Baskı). Boston: Pearson Education.
- GKO. (2020). Global Kids Online Research Toolkit Survey Guide. <http://globalkidsonline.net/wp-content/uploads/2016/04/Survey-toolkit-guide-revised-May-2020.pdf> (Erişim tarihi: 14.11.2022)
- Gökçearslan, Ş., & Seferoğlu S. S. (2016). Ortaokul öğrencilerinin İnternet kullanım biçimleri: Riskli davranışlar ve fırsatlar. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 24*(1), 383-404.
- Göldağ, B. (2018). Lise öğrencilerinin dijital oyun bağımlılık düzeylerinin demografik özelliklerine göre incelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 15*(1), 1287-1315.
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin yayıncılık.
- Haddon, L. (2006). The contribution of domestication research to in-home computing and media consumption. *The information society, 22*(4), 195-203.
- Higgins, S., Xiao, Z., & Katsipataki, M. (2012). The Impact of Digital Technology on Learning: A Summary for the Education Endowment Foundation. Full Report. *Education Endowment Foundation*.
- Huang, G., Li, X., Chen, W., & Straubhaar, J. D. (2018). Fall-behind parents? The influential factors on digital parenting self-efficacy in disadvantaged communities. *American behavioral scientist, 62*(9), 1186-1206.

- Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.
- Iten, N., & Petko, D. (2016). Learning with serious games: Is fun playing the game a predictor of learning success? *British Journal of Educational Technology*, 47(1), 151-163.
- İnan Kaya, G., Mutlu Bayraktar, D., & Yılmaz, Ö. (2018). Dijital ebeveynlik tutum ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 46, 149-173.
- İskoçya Hükümeti Raporu (2015). Literature review on the impact of digital technology on learning and teaching. Scottish Government. <http://dera.ioe.ac.uk/24843/1/00489224.pdf>
- Karasar, N. (2019). *Bilimsel araştırma yöntemi* (34. Basım). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kaşıkçı, D. N., Çağıltay, K., Karakuş, T., Kurşun, E., & Ogan, C. (2014). Türkiye ve Avrupa'daki çocukların internet alışkanlıkları ve güvenli internet kullanımı. *Eğitim ve Bilim*, 39(171), 230-243.
- Kennedy, T. L. M. (2011). Weaving the home web: A Canadian case study of internet domestication. Unpublished doctoral dissertation. Doctor of Philosophy: University of Toronto.
- Kline, R. B. (2005). *Principles and practice of structural equation modeling*. NY: Guilford Publications.
- Kwak, J. Y., Kim, J. Y., & Yoon, Y. W. (2018). Effect of parental neglect on smartphone addiction in adolescents in South Korea. *Child abuse & neglect*, 77, 75-84.

- Lim, S. A., & You, S. (2019). Effect of parental negligence on mobile phone dependency among vulnerable social groups: Mediating effect of peer attachment. *Psychological reports*, 122(6), 2050-2062.
- Livingstone, S., & Blum-Ross, A. (2019). Parents' role in supporting, brokering or their children's connected learning and media literacy. *Cultural Science Journal*, 11(1), 68-77.
- Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A., & Ólafsson, K. (2011). *Technical report and user guide: The 2010 EU kids online survey*. LSE, London: EU Kids Online.
- Livingstone, S., & Helsper, E. J. (2008). Parental mediation of children's internet use. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 52(4), 581-599.
- Livingstone, S., Mascheroni, G., Dreier, M., Chaudron, S., & Lagae, K. (2015). How parents of young children manage digital devices at home: The role of income, education and parental style. London: EU Kids Online, LSE.
- Livingstone, S., Mascheroni, G. & Staksrud, E. (2015). Developing a framework for researching children's online risks and opportunities in Europe. London: EU Kids Online.<http://eprints.lse.ac.uk/64470/>
- Lou, S. J., Shih, R. C., Liu, H. T., Guo, Y. C. & Tseng, K. H. (2010). The influences of the sixth graders' parents' internet literacy and parenting style on internet parenting. *Turkish Online Journal of Educational Technology-TOJET*, 9(4), 173-184.
- Mascheroni, G., and Ólafsson, K. (2014). *Net Children Go Mobile: Risks and opportunities*. Second Edition. Milano: Educatt.
- Middlebrook H. (2016). New screen time rules for kids, by doctors. CNN. <http://edition.cnn.com/2016/10/21/health/screen-time-media-rules-children-aap/>

- Nikken, P., & Schols, M. (2015). How and why parents guide the media use of young children. *Journal of Child and Family Studies*, 24(11), 3423-3435.
- Okumuş, V., & Parlar, H. (2018). Çocukların sosyal medya kullanım amaçları ve ebeveyn tutumları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(33), 357-368.
- Özsoy, D., & Atılgan, S. (2018). Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki 0-8 yaş grubu çocukların internet kullanımı ve bu kapsamda ebeveyn arabuluculuğu: Nitel bir araştırma. *Selçuk İletişim*, 11(2), 96-125.
- Prensky, M. (2001). *Digital natives, digital immigrants part 1. On the horizon*, 9(5), 1-6.
- Redmiles, E. M. (2018, June). Net benefits: digital inequities in social capital, privacy preservation, and digital parenting practices of us social media users. In Twelfth International AAAI Conference on Web and Social Media.
- Rode, J. A. (2009, September). Digital parenting: designing children's safety. In Proceedings of the 23rd British HCI Group Annual Conference on People and Computers: Celebrating People and Technology (pp. 244-251). British Computer Society.
- Runyan, D., Wattam, C., Ikeda, R., Hassan, F., & Ramiro, L. (2002). Child abuse and neglect by parents and other caregivers. E. G. Krug, L. L. Dahlberg, J. A. Mercy (eds.). World Health Organization, Geneva. 57-86.
- Schumacker, R. E., & Lomax, R. G. (2010). *A beginner's guide to structural equation modeling* (3th ed.). NY: Routledge.
- Selwyn N. & Odabaşı H. F. (2017). Çocuklar ve gençlerin dijital yaşamla mücadeleleri, H. F. Odabaşı (Editör), *Dijital Yaşamda Çocuk*. Ankara. Pegem Akademi.
- Sprenger, M. (2010). Brain-based teaching in the digital age. Association for Supervision & Curriculum Development (ASCD). USA.

- Subrahmanyam, K., Kraut, R. E., Greenfield, P. M., & Gross, E. F. (2000). The impact of home computer use on children's activities and development. *The Future of Children*, 10(2), 123-144.
- Sümer, N. (2000). Yapısal eşitlik modelleri: Temel kavramlar ve örnek uygulamalar. *Türk Psikoloji Yazıları*. 3(6), 49-74.
- Şeker, H., & Gençdoğan, B. (2014). *Psikolojide ve eğitimde ölçme aracı geliştirme*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Terkan, N., & Taylan, A. (2010). İnternet ve çocukların korunması: Ebeveyn kontrolü. 2. Uluslararası yeni iletişim ortamları ve etkileşim konferansı. İstanbul. 28-30 Nisan. 338-342.
- Turgut, Y. E., & Kurşun, E. (2019). Türkiye'deki çocukların erişim, kullanım ve etkinlikler bağlamında mobil internet deneyimleri. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 9(2), 349-371.
- TÜİK. (2021). Ulusal istatistikler (Türkiye İstatistik Kurumu). <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist/> adresinden 31 Mart 2022 tarihinde alınmıştır.
- UNICEF (2017). Dünya Çocuklarının Durumu. Dijital Dünyada Çocuklar. Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu. <https://www.unicef.org/turkiye/media/4291/file/D%C3%BCnya%20C3%87ocuklar%C4%B1n%C4%B1n%20Durumu%202017:%20Dijital%20bi r%20D%C3%BCnyada%20C3%87ocuklar.pdf>
- Uyan, S. (2018). *Dijital Dünyada E-beveyn Olmak*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Valcke, M., Bonte, S., DeWever, B. & Rots, I. (2010). Internet Parenting Styles and the Impact on Internet Use of Primary School Children. *Computers & Education*. 55(2), 454-464.
- Valcke, M., De Wever, B., Van Keer, H., & Schellens, T. (2011). Long-term study of safe Internet use of young children. *Computers & Education*, 57(1), 1292-1305.

- Wartella, E., Rideout, V., Lauricella, A. R., & Connell, S. (2013). Parenting in the age of digital technology. Report for the Center on Media and Human Development School of Communication Northwestern University. <https://contemporaryfamilies.org/wpcontent/uploads/2014/04/Wartella.pdf>
- WAS. (2022). Digital in 2020. <https://wearesocial.com/digital-2020> adresinden 31 Mart 2022 tarihinde alınmıştır.
- Yaman, F. (2018). *Türkiye'deki ebeveynlerin dijital ebeveynlik öz yeterliliklerinin incelenmesi*. Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Yaman, F., Dönmez, O., Akbulut, Y., Kabakçı Yurdakul, I., Çoklar, A., N., & Güyer, T. (2019). Ebeveynlerin dijital ebeveynlik yeterliklerinin çeşitli demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 44(199), 149-172.
- Yay, M. (2017). *Dijital ebeveynlik*. İstanbul: Yeşilay Yayınları.
- Yurdakul, I. K., Dönmez, O., Yaman, F., & Odabaşı, H. F. (2013). Dijital ebeveynlik ve değişen roller. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 12(4), 883-896.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

In the digital world, the use of information and communication technologies has increasingly become common. The internet, which is in the life of the individual, has also taken place in the daily life of children. Therefore, children spend a significant part of their daily time in online interaction. Besides providing children with digital opportunities, this interaction also leaves them alone with the digital risks. Indeed, it is not easy for children to realize the risks of virtual identities in digital media due to their age and limited usage skills. Therefore, children are more likely to be exposed to the risks of digital media. The harmful aspects of the internet, which constitute the risk factor, make families anxious.

It makes the question of how to make internet use safe for children a current issue and solutions have searched for this purpose. Parental attitudes and controls are important for children to benefit from the opportunities offered by the internet and protect them from the risks they may be exposed to in the internet environment. In this context, the purpose of the study is to examine the digital parenting attitude according to various variables and determine the relationship between children's safe internet use and the digital parenting attitude.

Method

In the study, the correlational survey model as one of the quantitative research models was used. To determine the participants, the convenience sampling method as one of the non-random sampling methods was used. Children studying at secondary education level in different provinces of Turkey and their parents participated in the study. Data were obtained from 487 children and parents in the provinces of Artvin, Elazığ, Erzincan, Kahramanmaraş, Malatya and Rize. The ages of the children range from 9 to 14. The average age of the parents is 39.45. 198 of the parents are male and 289 of the parents are female. Of the children, 214 are boys and 273 are girls. The Digital Parenting Attitude Scale, The Unsafe Internet Usage Scale and activities and skills dimension of the EU Kids Online Questionnaire were used to collect data in the study. The obtained data were analyzed by using the parametric tests by virtue of being in the interval scale, showing a normal distribution, and being a sufficient sample size.

Findings (Results)

When the digital parenting attitude is examined according to the demographic characteristics of the parents, the parent gender does not make a difference in the digital parenting attitude ($t(487)=-.191$; $p>.05$). Parents' educational status makes a difference in the digital parenting attitude ($F(6, 471)= 4.188$, $p<.05$). The digital parenting attitude of parents with a master's degree is significantly higher than parents with a primary and secondary education level. Likewise, a significant difference was found between parents with a doctoral degree and parents with a master's degree. There is a positive and low-level significant relationship between technologies owned by parents and the digital parenting attitude ($r=.160$, $p<.01$). Besides, there is a negative relationship between the digital parenting attitude and parental age ($r=-.095$, $p<.05$). There was a low-level significant relationship between the digital parenting attitude and children's access to opportunities offered by digital media ($r=.170$, $p<.01$). The

digital parenting attitude does not have a significant effect on the risks that the children may face in digital media ($p>.05$).

Conclusion and Discussion

According to the findings obtained from the study, the gender of the parents does not have an effect on the digital parenting attitude. Based on the literature review, the gender of the parents is a determinant in the daily internet use time, internet addiction and activities carried out both individually and with the children. It can be explained by factors such as the difference in the sample group, measurement tool and data collection time. Besides, as parents' education level increases, their competencies in technology increase and their digital parenting attitudes increase accordingly. It is seen that the digital parenting attitude of the parents with a master's degree are higher than those at the primary and secondary education level, and the parents with a doctoral degree are higher than those with a master's degree. In line with the study, the opportunities that parents have in terms of technological equipment also affect the digital parenting attitude. Indeed, parents' attitudes toward technology can play a role in their children's access to opportunities and it can also make parents anxious about the risks their children may face. The study results have shown that the age of the parents similarly affects the digital parenting attitude. Also, the digital parenting attitude of young parents is higher than older parents. It can be explained by young parents' digital competencies stemming from their technological experience and training. According to another result of the study, the digital parenting attitude and children's access to the opportunities offered by digital media are related to each other. This result has shown that children can benefit more from the opportunities offered by digital technologies as the digital parenting attitude increases. Hence, the importance of parents' attitudes and approaches toward digital technologies have emerged. Within the scope of the study, whether there is a relationship between the digital parenting attitude and the risks that children may face in digital media are examined, and it is concluded that there is no relationship. It can be said that two situations with parent and child factors are effective in obtaining this result: Firstly, parents are not aware of the needs of the parenting model offered by the digital age. Secondly, even if the parents are aware of the risks, they cannot explain the situation to their children due to their children's age. Both results have shown that there is a need for digital literacy training for both parents and children. Therefore, it is thought that beneficial results will be obtained with empirical studies on digital parenting.

“DİJİTAL YERLİ ÖĞRENCİLER”İN “DEĞERLİ” KAVRAMINA YÖNELİK ALGILARI VE “KÖK DEĞERLER” AÇISINDAN ANALİZİ

Arzu BOZDAĞ TULUM* Yaşar KAYA**

Öz

Bu çalışmada, “Dijital Yerli” öğrencilerin değerli kavramına yönelik algılarının ne olduğunun ve bu algılarının kök değerler ile uyumlu olup olmadığının incelenmesi amaçlanmaktadır

Araştırma Malatya ilinde ikamet eden ve “Dijital Yerli” niteliği taşıyan toplam 204 öğrenci ile yürütülmüştür.

Araştırma, karma araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Nicel yöntem olarak anket kullanılırken, nitel yöntemlerden fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Ankette öğrencilerin, cinsiyet, yaş, aile gelir düzeyi gibi değişkenlerin yer aldığı demografik bilgi formu ve ayrıca “Size göre değerli olarak ifade edilebilecek beş şey nedir?” sorusu yer almaktadır. Anketten elde edilen veriler SPSS 25 kullanılarak değerlendirilmiştir. “Size göre değerli olarak ifade edilebilecek beş şey nedir?” sorusuna verilen cevapların analizinde ise içerik analizi yürütülmüş ve taşıdığı anlam özelliklerine göre kod ve kategoriler oluşturulmuştur.

Katılımcıların “değerli” kavramına dair 63 farklı zihinsel imge ürettikleri ve bu zihinsel imgelerin 8 kategori altında toplandığı görülmüştür.

Katılımcıların değerli olarak ifade ettikleri çağrışımların kök değerler olarak ifade edilen değerler ile kısmen örtüştüğü görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: “Dijital Yerli” öğrenci, sosyal değerler, sosyal ağlar, çağrışım.

* Dr. Öğretmen, MEB, arzubozdagtulum@hotmail, Malatya, Türkiye

** Doç., Dr., İnönü Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji, Uygulamalı Sosyoloji, yasar.kaya@inonu.edu.tr, Malatya, Türkiye

THE PERCEPTIONS OF “DIGITAL NATIVE STUDENTS” REGARDING THE CONCEPT OF “VALUABLE” AND ANALYSIS IN TERMS OF “ROOT VALUES”

Abstract

In this study, it is aimed to examine the perceptions of “digital native” students towards the concept of value and whether these perceptions are compatible with the root values.

The research was carried out with a total of 204 students residing in Malatya and having digital native characteristics.

The research was carried out with the mixed research method. While the questionnaire was used as the quantitative method, the phenomenology pattern, one of the qualitative methods, was used. In the questionnaire, demographic information form including variables such as students' gender, age, family income level, and also "What are the five things that can be expressed as valuable according to you?" question is included. The data obtained from the questionnaire were evaluated using SPSS 25. "What are the five things that can be described as valuable to you?" In the analysis of the answers given to the question, content analysis was carried out and codes and categories were created according to the meaning features.

It was seen that the participants produced 63 different mental images about the concept of "valuable" and these mental images were gathered under 8 categories.

It has been observed that the associations expressed by the participants as valuable partially overlap with the values expressed as root values.

Keywords: *“Digital Native” student, social values, social networks, connotation.*

1.GİRİŞ

Bireyler içinde buldukları toplumların kültürünü sosyalleşerek öğrenir ve içselleştirirler. Bireyler bu asli kültürü aile, okul, arkadaş çevresi ve medya aracılığı ile öğrenir (Kocadaş, 2013:169). Bugün ulaştığımız dijital toplum döneminde medya ve özellikle sosyal medya kültür kodlarının oluşumu ve taşınması konusunda çok etkili birer araç haline gelmiştir.

Teknolojide ortaya çıkan hızlı gelişme Türkiye’de dahil olmak üzere Dünya’nın tamamında hem bireysel hem de sosyal hayatı derinden etkilemiş ve geri dönüşü mümkün olmayan değişimler meydana getirmiştir. Teknolojik gelişmelerde gelinen son noktada ortaya çıkan bilgisayar ve internet teknolojileri hayatımızı dijital bir dönüşüme uğratmış ve hayatımız neredeyse tamamen bu dijital ortama taşınmaya başlamıştır. Yapılan araştırmalar teknolojiden, internetten, bilgisayar ve mobil araçların kullanımından her yaş kademesinin etkilendiğini göstermektedir. Ancak bu etkinin düzeyi açısından yapılan değerlendirmelerde genç kuşağın açık ara diğer kuşaklara göre önde oldukları görülmektedir (Bozdağ Tulum ve Kaya; 2020:316).

Enformasyon teknolojilerinin ve internetin sunduğu imkanlar sonucunda ortaya çıkan Metaverse veya Türkçe karşılığıyla sanal evren özellikle gençler için alternatif bir yaşam alanı haline gelmiştir. Günümüz gençleri bu sanal evrende sosyalleşmekte, alışveriş yapmakta, eğlence-oyun, bilgi-haber alma, eğitim gibi ihtiyaçlarını bu sanal platformlarda gidermekte, kısaca gerçek yaşamda ihtiyaç duyulan neredeyse tüm aktiviteler bu ortamlarda gerçekleştirilmeye başlanmıştır.

1.1. Kavramsal Çerçeve

1.1.1. “Dijital Yerli”ler (Z Kuşağı)

Günümüzde internet, sadece resmî kurumlarda değil, evlerimizde hatta cep telefonları, tablet gibi araçlar vasıtasıyla, mekân kavramını da ortadan kaldıracak şekilde, her yerde kullanılmakta ve kullanıcılarının sayısı da sürekli olarak artmaktadır. İnternet günümüzde en gencinden en yaşlısına kadar toplumun her kesiminin hayatına girmeye ve kullanılmaya başlanmıştır (Yurtsan, 1996: 90).

Dijitalleşme hemen her yaş grubunda internetten ve bilgisayarlardan etkilenme düzeyleri açısından farklı düzeylerde ve nitelikte davranış değişiklikleri ortaya çıkarmıştır. Ancak bu değişim ve dönüşümden en fazla etkilenen kuşak şüphesiz gençlik kesimidir. Bu hızlı ve etkili değişime maruz kalan gençler, bir taraftan ailelerinin ve eğitim sisteminin benimsetmeye çalıştığı püriten ahlakla yetiştirilirken, diğer taraftan da başta medya olmak üzere, tüketim toplumunun ve postmodernitenin sunduğu, hatta dayattığı hedonist ahlakı benimsemek durumunda kalmaktadırlar (Bayhan, 2011: 203). Bu da özellikle internet kullanımından en çok etkilenen gençlerin tüm hayatını etkilemekte ve diğer kuşaklara göre değerli olan kavramların bu kuşakta anlamını yitirmesine ve değişimine neden olmaktadır. İnsanoğlunun kargaşadan, çalkantılardan ve değer seçiminden en çok etkilendiği dönem kuşkusuz gençlik dönemidir (Kocadaş vd., 2010: 36). Gençler, yaşlılara oranla, genellikle daha ilerleyicidirler. Başka bir deyişle, orta yaşlı ve yaşlı kuşaklarda belirgin eğilimler artarken, genç kuşaklarda belirgin eğilim, değişikliklerden yana olmak biçiminde ortaya çıkmaktadır (Kocadaş, 2020: 102).

Bu çalışmada odaklanılmış olan “Dijital yerli” başka bir deyişle “Z kuşağı” kavramını tanımlamadan önce kuşak kavramına değinmek yerinde olacaktır.

Sosyal bilimlerin birçoğu tarafından ele alınan ve farklı şekillerde açıklanan kuşak kavramı; genel olarak, farklı yaş gruplarını, içinde yaşadıkları zaman diliminden etkilenme bağlamında ele alınmaktadır. Bu bağlamda toplumu oluşturan bireylerin doğdukları ve yaşadıkları zaman diliminin onların kendilerinden farklı dönemlerde doğmuş ve yaşamış olan bireylerden farklı davranış özellikleri ve hayata bakış açıları geliştirmelerine neden olduğu ifade edilebilir. İçine doğulan ve yaşanan dönem onların diğerlerinden belirgin çizgilerle ayrılmasına yol açar. Kuşak (jenerasyon) kavramı bu bağlamda en kısa şekilde aynı dönemde doğmuş ve yaşamış, aynı ekonomik ve sosyal hareketlere maruz kalmış kişiler topluluğu şeklinde ifade edilebilir (Yüksekbilgili, 2015: 260).

“Kuşak” ya da “jenerasyon” kavramsallaştırmaları ile ilgili olarak geniş bir literatür bulunmaktadır (Reeves ve Oh, 2008: 296’dan akt. Kaygısız ve Sipahi, 2019). Her ne kadar farklı dönemselleştirmelere rastlanabilirse de temel olarak dört kategori ve her bir kategori ile ilişkili olmak üzere, belirli tarih aralıkları hususunda ortak bir görüşün bulunduğu söylenebilir (Kavalcı ve Ünal, 2016: 1035; Nagy ve Kölcsey, 2017:108-110’dan akt. Kaygısız ve Sipahi, 2019):

- X kuşağı (Gen X, Dijital Göçmen, 1965-1979)
- Y kuşağı (Gen Y, Gen Me, Dijital Melez, 1980-1999)
- Z kuşağı (Milenyum kuşağı, Dijital Yerli, 2000-2010)
- Alfa Kuşağı (2011-...)

Günümüzde bilimden siyasete, sanattan ekonomiye iş hayatına kadar birçok alanda adından sıkça bahsettiren ve bir çok araştırmaya konu edilen “Dijital Yerli” (Z kuşağı) kavramından ilk defa bahseden Prensky (2001)’ dir. O’na göre İnterneti, sanal oyunları, akıllı telefonları vb. dijital bir dile çevirerek, iletişim kuran yeni

nesile verilecek en doğru isim “Dijital Yerli”dir. “Dijital Yerli”ler (digital natives), yani dijital çağda, dijital DNA ile doğmuş insanları tanımlamak için; I jenerasyonu (İnternet kuşağı), Millennials (binyılın öğrencileri), Net Generation (internet nesli), The Gamer Generation (oyun nesli), Next Generation (gelecek kuşak), N-generation (yeni nesil), Cyber Kids (siber çocuklar), Homo Zappiens (zaplayan insan), Grasshopper Mind (çekirge zihin) şeklinde kavramlar da kullanılmaktadır (Pedro, 2006:1; Zur ve Zur, 2012: 1)

Prensky (2001)’e göre “Dijital Yerli”ler (Z kuşağı) dijital teknolojilerin toplumsal hayatımıza girmeye başladığı 1980’lerden sonra doğmuştur. Avrupa koşullarında 1980’lerden sonra toplumsal hayata hızlıca giren İnternetin yarattığı dijital ortamda, dijital teknolojilerle kuşatılmış bir ortamda büyüyen bu kuşak; dijital teknolojileri hayatının vazgeçilmez bir parçası olarak gören genç kuşaktır. Bu kuşak gençleri tanımlamak için iki temel nitelik bulunmaktadır. Bu nitelikler; evinde internet erişimine sahip olmak ve en az 5 yıl veya daha uzun zaman bilgisayar kullanıyor olmak.

Avrupa koşullarında 1980’li yıllarda toplumsal hayatta kullanılmaya başlanan İnternetin, Türkiye’de yaygın ve yoğun olarak kullanımı 2000 ve sonrasında gerçekleşmiştir. Bu bağlamda Türkiye açısından 2000 ve sonrası doğmuş olan kuşak “Dijital yerli” kuşak olarak tanımlanabilir.

Bu bağlamda Prensky bilgisayar ve internet teknolojilerinin yaygın ve yoğun olarak kullanıldığı toplumlarda yaşanan teknolojik değişimin tesiri altında kalan ilk kuşakların kendi aralarında ortak özellikler gösterdiğini ve daha önceki kuşaklardan çeşitli özellikleri itibariyle çarpıcı bir şekilde ayrıldıklarını belirtmektedir. Ona göre bu bireyler konuşmalarından, giyim ve yaşam tarzlarına ve yeme-içme alışkanlıklarına kadar önceki kuşaklardan ciddi farklılıklar göstermektedir. Burada yaşam alışkanlıkları ve algılamalar açısından kuşaklar

arasında büyük bir kırılma ya da kopmanın varlığından söz edilebilir. Bu kuşakları birbirinden derin çizgilerle ayıran geri dönülmez değişim; bilgisayar ve internet teknolojilerin dünyada yayılmasıyla küresel ölçekte ortaya çıkan toplumsal bir dönüşümün habercisidir (Prensky, 2001: 1).

“Dijital yerliler” dijital ortamın doğrudan içine doğmuş ve bu dijital teknolojiler ile çevrilmiş dünyada büyüyen ilk nesildir. Özellikle gençlerin çoğu faaliyetleri, diğer bireyler ile kurdukları iletişimleri, bilgi alma ve vermeye kadar birçok aktiviteleri bu teknolojilerin yardımıyla gerçekleştirilmektedir. Bu kuşak gençler anne ve babalarından farklı öğrenmekte, hatta farklı çalışmakta, farklı oynamakta ve eğlenmekte, farklı sosyalleşmektedir. Bunlar, aktiviteleri gerçekleştirirken dijital medyanın onların hayatlarında önemli bir rol oynadığı görülmektedir (Oblinger ve Oblinger, 2005).

Bu bağlamda sanal ortamları bir gerçeklik halinde yaşayan “dijital yerliler”in değer verdiği ve önemli gördüğü kavramların da bu ortamların etkisiyle oluştuğu ve şekillendiği ifade edilebilir.

1.1.2. Sosyal Değerler

Değerler kavramı pek çok bilim dalı tarafından ele alınan ve pek çok da tanımı yapılabilen bir kavramdır. Değer kavramının sözlük anlamı “*arzu edilen, ilgi duyulan, peşinden koşulan, ayar ölçüsü olarak kullanılan şey*”dir. Felsefi açıdan ise değer, “*her türlü hedefler, ilgi ve çıkarlar, tutkular, inanma- inanmama, dürüst olama- olmama*” gibi şeylerdir (Aydın, 2011: 39). Sosyal bilimler literatürüne ilk defa Zna-niecki tarafından kazandırılan değer kavramı Latince “*kıymetli olmak*” veya “*güçlü olmak*” anlamına gelen “*valare*” kökünden türetilmiştir (Bilgin, 1995). Kısacası değer en kısa şekilde, “*bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inançtır*” şeklinde tanımlanabilir (Güngör, 1993).

Değerlerin bilimsel çalışmalara konu edilmesinde bir başlangıç oluşturan Alport (1937)’tan sonra, Rokeach (1973)’in değerler teorisini geliştirmesi ve bu teoriye dayanarak geliştirdiği “Rokeach Değerler Ölçeği” (Rokeach, 1973) ve daha sonra Schwartz tarafından geliştirilen “Schwartz Değer Ölçeği” (Schwartz, 1992) konu hakkında yapılan çalışmalarda önemli bir yer tutmaktadır (Schwartz, 1992’ dan akt. Baloğlu ve Balgalmış, 2005).

Türlerine göre hiyerarşik olarak kategorilendirilen değerler, Allport, Vernon ve Lidzey (1960), tarafından estetik, bilimsel, ekonomik, siyasi, sosyal ve dini değerler olmak üzere altı temel kategoride incelenmiştir (Topçuoğlu, 1999). Güngör (1993) tarafından yapılan kategorilendirmede ise değerler altı kategoride incelenmiştir. Bu kategoriler ise; estetik, teorik, iktisadi, siyasi, sosyal ve dini değerler kategorileridir. Filiz (1998) de yapmış olduğu çalışmada, değerleri içerik(amaçsal-niyetsel) ve araçsal(işlevsel) değerler olmak üzere iki kategoriye ayırarak incelemiştir. Ketenci (1997) tarafından yapılan başka bir sınıflamada ise değerler; İnsani değerler, toplumsal değerler, etik değerler, millî değerler, evrensel değerler, dini değerler, kültürel değerler şeklinde sınıflandırılmıştır. Schwartz ise değerleri; güç, başarı, hazcılık, uyarılım, öz yönelim, evrenselcilik, iyilikseverlik, geleneksellik, uyuma ve güvenlik şeklinde sınıflandırmıştır (Akbaş, 2004:34).

Tüm bu ifade edilen değer sınıflamalarının yanında MEB tarafından belirlenen “kök değerler” 2018 programlarında okutulan tüm derslerde yer verilecek şekilde düzenleme yapılmıştır. “Kök değerler” olarak ifade edilen değerler şunlardır;

Tablo1. “Kök Değerler”in Değerlerle İlişkili Tutum ve Davranışları (TTKB, 2017: 24)

DEĞERLER	DEĞERLERLE İLGİLİ BAZI TUTUM VE DAVRANIŞLAR
Adalet:	Eşit olma, eşit davranma, paylaşma...
Dostluk :	Diğerkâmlık, güven duyma, anlayışlı olma, dayanışma sadık olma, vefalı olma, yardımlaşma...
Dürüstlük:	Açık ve anlaşılır olma, doğru sözlü olma, güvenilir olma, sözünde durma...
Öz denetim:	Davranışlarını kontrol etme, davranışlarının sorumluluğunu üstlenme, özgüven sahibi olma, gerektiğinde özür dileme...
Sabır:	Azimli olma, tahammül etme, beklemeyi bilme...
Saygı :	Alçakgönüllü olma, başkalarına kendine davranılmasını istediği şekilde davranma, diğer insanların kişiliklerine değer verme, muhatabının konumunu, özelliklerini ve durumunu gözete...
Sevgi :	Aile birliğine önem verme, fedakârlık yapma, güven duyma, merhametli olma, vefalı olma...
Sorumluluk :	Kendine, çevresine, vatanına, ailesine karşısorumlu olma; sözünde durma, tutarlı ve güvenilir olma, davranışlarının sonuçlarını üstlenme...
Vatansızlık :	Çalışkan olma, dayanışma, kurallara ve kanunlara uyma, sadık olma, tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma, toplum önemsiz...
Yardımsızlık :	Cömert olma, iş birliği yapma, merhametli olma, misafirperver olma, paylaşma...

Değerler gerek bireysel gerekse toplumsal hayatımızı etkilemektedir. Değerlerin toplumsal ve kültürel şekilleri insanları farklı şekillerde etkilemektedir (Gökçe, 1994). Değerler bireyin kendini gerçekleştirme açısından önemli olduğu kadar, onun kendisinin ne olduğunu bilmesi ve kendisini sorgulaması bakımından da büyük önem taşır. Değerlerin insan varoluşunun temelini oluşturduğunu söylemek yerinde olur (Günay, 2003).

Değerlerden yoksun oluş, ahlaksızlık, köksüzlük, boşluk, umutsuzluk ve inanılacak ve uğruna adanılacak şeylerin eksikliği gibi değişik biçimlerde ifade edilmiştir. Değerlerden yoksun oluş, doğru olmalarından dolayı inanabileceğimiz ve uğruna kendimizi adayabileceğimiz, geçerli kılınabilen ve uygulanabilir bir insani değerler sisteminin olmayışıdır (Maslow, 1996).

Bu süreçte hiçbir zaman değerlerin durağanlığından söz edilmesi mümkün değildir. Eş zamanlı olan iki farklı toplumda kültürel ve sosyo-ekonomik farklılıklardan dolayı farklı değer yargılarının da varlığı bilinmektedir. Aynı

zamanda toplumda hızlı değişme süreci, toplumun farklı katmanlarında yer alan mevcut değerlerinin farklılaşmasına da yol açabilmektedir (Özensel, 2003).

Günümüzde kullanımı artan ve yaygınlaşan bilgisayar, cep telefonu ve internet gibi bilgi iletişim teknolojileri sosyal ağların kullanımını da hem yaygınlaştırmış hem de arttırmış ve böylece geri dönülmesi mümkün olmayan değişimi başlatmıştır. Bu değişimin en göze çarpan yönü ise toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel tüm yapılarında meydana getirdiği köklü değişimleri içermesidir (Székely&Nagy, 2011:2186’ten akt. Ünal, 2018: 311). Günümüzde yaşadığımız ortam ve süreç yani dijital dönem toplumsal ilişki bağıntılarımızı ve kişisel hayatımızı yeni baştan şekillendirmekte ve inşa etmektedir (Kocadaş, 2010:159).

Sosyal ağların sınırsız ve kontrolsüz kullanımı, farklı kültürlerin kendine has dokusunu bozmakta, onları birbirinden farksız bir duruma getirmekte, dominant kültürler diğer kültürler üzerinde egemenlik kurmakta, McLuhan’ın ifadesiyle “küresel köy” yaratmaktadır.

McLuhan’a göre medya insanların değer sistemlerini ve yaşam biçimlerini dönüştürerek etkide bulunur (Kocadaş, 2016:200). İnternet araçlarıyla iletilen mesajlar bireyin muhatap olduğu baskın kültürün hayat kodlarını öğrenerek, yani kod açıklamasını yaparak bireylerin o kültürün mensuplarından olmasına zemin oluşturur. Böylece kendi kültüründen uzaklaşarak baskın kültür ile bütünleşmesine neden olur. Bu da genç bireylerin kendi kültürel değerlerinden uzaklaşmasına ve maruz kaldığı kültürel değerleri benimseyerek kendi benliği ve kimliğinden uzaklaşmasına neden olmaktadır. Medyanın dolayısı ile sosyal medyanın etkisi konusunda, Kocadaş (2016:8)’ da eserinde konu ile ilgili olarak DeFleur’un “kültürel normlar” kuramından söz ederek bu süreci daha ileri götürmüş olduğunu söylemektedirler. Bu kurama göre, medya sadece bireyler üzerinde doğrudan etkide bulunmaz, aynı zamanda kültürü, bilgi birikimini, bir toplumun norm ve değer yargılarını da etkiler.

Bir ülkenin sahip olduğu genç bireylerin potansiyelinin o ülkenin sosyo-ekonomik ve gelişimsel yapısını etkileyen durumu yadsınamaz. Genç bireylerin değer yönelimlerini anlamak çok önemli olduğu gibi, onların, küçük yaşlardan itibaren evrensel nitelikte ahlaki ve manevi değerleri içselleştirmiş olarak yetiştirilmeleri de son derece önem arz etmektedir (Silveman,1994'ten akt. Hökelekli ve Gündüz, 2007: 372).

Ülkenin geleceği olan genç bireyler bilim çağının gerektirdiği donanımlarla eğitilebilirler. Ancak gençlerin her zaman toplumun faydasına çalışacaklarının bir garantisi yoktur. Bu noktadan hareketle, her geçen gün yozlaşan, yanlış bir yöne doğru giden, sapkınlıkların, cinayetlerin, savaşların, sömürülerin arttığı bir toplumun fazlasıyla değerler eğitimine ihtiyaç duyduğu kesindir (Turgut Yıldırım, 2016:100).

1.1.3.Araştırmanın Önemi

Teorik değerlendirmelere ilave olarak, “dijital yerliler”in değerli kavramına yükledikleri anlamların neler olduğunun tespit edilmesi ve bunların MEB tarafından belirlenen “kök değerler” ile uyumlu olup olmadığının ortaya çıkarılması önemlidir. Ayrıca yapılmış olan bu çalışma; bu alanda yapılacak diğer bilimsel çalışmalara ve kamu karar mekanizmalarına ve siyasal aktörlere veri oluşturacak olması açısından önemli görülmektedir.

1.1.4. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, ““Dijital Yerli”” olarak nitelendirilen öğrencilerin değerli kavramına yönelik algılarının ne olduğunun ve bu algılarının kök değerler ile uyumlu olup olmadığının incelenmesi amaçlanmaktadır.

Bu amaç bağlamında araştırmada cevabı aranan problem cümleleri aşağıdaki gibidir:

Problem Cümlesi: “Dijital Yerli” öğrencilerin “değerli” kavramına yönelik ürettikleri çağrışımlar nelerdir?

Alt Problemler:

- 1.“Dijital Yerli” öğrencilerin demografik özellikleri nelerdir?
- 2.“Dijital Yerli” öğrencilerin değerli kavramına yükledikleri anlamlar hangi kavramsal kategoriler altında toplanır?
- 3.“Dijital Yerli” kuşağı öğrencilerin değerli kavramına yükledikleri anlamlar kök değerler ile uyumlu mudur?

Bu problem bağlamında araştırma deseninde sınavacağımız hipotezler şu şekilde sıralanmıştır:

H1. “Dijital Yerli” kuşağı öğrencilerin değerli kavramına yükledikleri anlamlar farklı kavramsal kategoriler altında toplanır”

H2. “Dijital Yerli” kuşağı öğrencilerin değerli kavramına yükledikleri anlamlar “kök değerler” ile uyumludur.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada; nitel (kalitatif) ve nicel (kantitatif) araştırma yöntemlerinin birlikte kullanıldığı karma araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği kullanılırken, nitel araştırma yöntemi olarak olgubilim başka bir deyişle fenomenoloji deseni kullanılmıştır.

2.1.Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Malatya ilindeki 2000 ve sonrası doğumlu öğrenciler araştırma genel evrenini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, lise ve ortaokul seviyesinde eğitim alan toplam 204 öğrenciye hazırlanmış olan anket uygulanmıştır. Uygulanan anketlerin geçerliliği için yapılan incelemede bu anketlerden 204 adet geçerli anket tespit edilmiştir. Örneklem basit seçkisiz örneklem şeklinde tespit edilmiştir. Anketler Ağustos 2022 – Eylül 2022 tarihleri arasında uygulanmıştır.

2.2.Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada, “Dijital Yerli” kuşağın değerli kavramına yükledikleri anlamların neler olduğu ve bu değerlerin kök değerler ile uyumlu olup olmadığını tespit etmek için saha araştırması yapılmıştır. Araştırma konusunun belirlenmesi sonrasında, konu ile ilgili literatür gözden geçirilerek soru formu oluşturulmuştur. Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan iki aşamalı anket formu kullanılmıştır. Anket toplam 6 sorudan oluşmaktadır. Anket formunun birinci aşamasında “Dijital Yerli” kuşağın, cinsiyet, yaş, okul türü, aile toplam gelir seviyesi, aile tipi gibi bilgilerinin betimlendiği toplam 5 sorudan oluşan ve tamamı kapalı uçlu sorulardan oluşan, sosyo-demografik bilgi formu ve ikinci aşamada ise “Size göre değerli olarak ifade edilebilecek beş şey nedir?” sorusu sorulmuştur. Anket uygulanmadan önce 15 öğrenci üzerinde bir pilot uygulama yapılmış; son soru üzerinde açıklama eklemek suretiyle düzeltme yapılarak değiştirilmiştir. Ancak, anket soru sayısı (6) aynı kalmıştır.

2.3 Veri Analizi

Bu çalışmada, “değerli” kavramının öğrencilerde çağrıştırdığı çağrışımlar toplanarak kod ve kategori şeklinde tablolştırılmış, “değerli” kavramına yönelik elde edilen çağrışımların, kök değerler ile uyumlu olup olmadığı kontrol edilmiştir.

Bu süreçte öncelikle katılımcıların cevapları numaralandırılmıştır. Boş bırakılan ve uygun olmayan cevaplar elenmiştir. Ayrıca kategori geliştirilmesi, kavramların incelenerek kategorilere dağılımının yapılması, geçerlik ve güvenilirliğin sağlanması, kavramların frekanslarının hesaplanarak verilerin yorumlanması aşamaları dikkate alınmıştır. Araştırmanın sonuçları SPSS 25 kullanılarak tablolar halinde değerlendirilmiştir. Ayrıca elde edilen kategoriler çağrışım burcuna aktararak yorumlanmıştır.

2.4. Geçerlilik ve Güvenirlik

Bu araştırmada geçerliliği sağlamak üzere, verilerin kodlanması ve veri kategorileştirme işlemleri dikkatli bir şekilde yapılmıştır. Oluşturulan kategorilere ait o kategorideki her bir çağrışım doğrudan aktarılmıştır. Miles ve Huberman'a göre (1994), araştırmada elde edilen kod ve kategoriler alan uzmanlarının görüşleri alınarak değerlendirilmelidir. Bu araştırmada da kod ve kategoriler değerler eğitiminde akademik çalışmalar yapan iki uzman tarafından değerlendirilmiştir*. Uzman değerlendirmeleri sonucu çalışmanın güvenilirliğini sağlamak için Miles ve Huberman'ın (1994) formülü (Güvenirlik = görüş birliği / (görüş birliği + görüş ayrılığı) x 100) formülü kullanılmış ve güvenilirlik katsayısı %92 olarak bulunmuştur. Yıldırım ve Şimşek'e (2013) göre, güvenilirliğin belirlenmesinde kullanılan uyum yüzdesi %70 ve üzeri olarak hesaplandığında güvenilirlik yüzdesine ulaşılmış olarak kabul edilmektedir ki, bu kapsamda güvenilirliğin sağlandığı ifade edilebilir.

* Prof. Dr. Ersan ERSOY, İnönü Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi.

† Doç. Dr. Bekir KOCADAŞ, Adıyaman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi.

3.BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın bulguları, amaçlar doğrultusunda ele alınarak değerlendirilmiştir. Buna göre öncelikle araştırmada elde edilen ve çalışma grubunu oluşturan “Dijital Yerli” olarak belirtilen öğrencilerin demografik özellikleri, daha sonra “değerli” kavramına dair üretilen çağrışım ve kategoriler tablo ve şekiller halinde sunulmuş ve yorumlanmıştır. “Dijital Yerli” öğrencilerin “değerli” kavramına dair çağrışımalarının kök değerler ile uyumlu olup olmadığı tespit edilerek tablolar halinde sunulmuştur.

3.1. “Dijital Yerli” Kuşağı Öğrencilerin Demografik Özelliklerine Dair Bulgular

Tablo2. “Dijital Yerli” Kuşağı Öğrencilerin Demografik Özellikleri

Cinsiyet	1.Kadın	117	57,4
	2.Erkek	87	42,6
	Toplam	204	100,0
Yaş	1. 10-11	13	6,4
	2. 12-13	8	3,9
	3. 14-15	53	26,0
	4. 16-17	69	33,8
	5. 18-20	61	29,9
	Toplam	204	100,0
Okul Türü	1. Anadolu Lisesi	58	28,4
	2. Fen Lisesi	36	17,6
	3. Mesleki ve Teknik Lise	66	32,4
	4. İmam Hatip Lisesi	29	14,2
	6. Ortaokul	15	7,4
	Toplam	204	100,0
Aile Tipi	1. Çekirdek Aile	158	77,5
	2. Geniş Aile	37	18,1
	3. Eşlerin Boşanmış Olduğu Aile	4	2,0
	4. Eşlerden Birinin Ölümü	2	1,0
	Toplam	204	100,0
Toplam Gelir	1. 2500 TL ve altı	52	25,5
	2. 2501 – 3.500 TL arası	46	22,5
	3. 3.501-5.500 TL arası	41	20,1
	4. 5.501-8.000 TL arası	24	11,8
	5. 8.001 TL ve üstü	41	20,1
	Toplam	204	100,0

Araştırmaya toplam 204 öğrenci katılmıştır. Bu öğrencilerin %57,4’ü kadınlardan oluşurken, %42,6’sı erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların Okul türü açısından dağılımına bakıldığında %7,4’ü Ortaokul, %28,4’ü Anadolu lisesi, %17,6’sı Fen lisesi, %32,4’ü Mesleki ve Teknik Anadolu lisesi, %14,2’si İmam Hatip lisesi öğrencilerinden oluştuğu görülmektedir. Katılımcıların, %6,4’ü 10-11 yaş

aralığında, %3,9’u 12-13, %26’sı 14-15, %33,8’i 16-17, %29,9’u 18-20 yaş aralığındaki öğrencilerden oluşmaktadır. Aile gelir seviyesi 2500 ve altı olan düşük gelir seviyesinde %25,5, 2501-3500 TL ortanın altı seviyede %22,5lik dilimde yer alırken, 3501-5500 TL aralığında %20,1, 5501-8000 TL gelir aralığında ise %11,8’lik bir gelir aralığı ve 8001 TL ve üzeri gelir düzeyinde ise %20,1’ lük bir oran tespit edilmiştir. Katılımcıların aile türleri incelendiğinde en yüksek oranda %77,5’inin çekirdek aile. %18,1’inin geniş aile, %2’sinin eşlerin boşanmış ailede ve %1’inin ise eşlerden birinin ölmüş olduğu aile türüne sahip olduğu görülmektedir.

3.2. “Dijital Yerli” Kuşağı Öğrencilerin “Değerli” Kavramına Dair Ürettikleri Çağrışımlar

Bu araştırmada elde edilen bulgulara göre, “Dijital Yerli” öğrencilerin “Değerli” kavramına ilişkin olarak toplam 63 adet geçerli çağrışım ürettikleri gözlenmektedir. “Dijital Yerli” öğrenciler en çok sağlık, sevgi, saygı, başarı, para, bayrak, din gibi kelimeleri kullanarak değerli gördükleri kavramlara dair çağrışımlar geliştirmişlerdir. Sağlık (135), sevgi (108) saygı (110) başarı (95), bayrak (64), para ve din (63), aile (60), vatan (30), eğlence (28) çağrışımlarından sonra en sık kullanılan çağrışımlar; huzur (19), mutluluk (16), dostluk (14), eğitim (10), güven (9), devlet (9), millet ve adalet(7), hoşgörü (6), ahlak(5), aşk ve insanlık (4) bilim, iş güvencesi, seyahat, ekonomi, dürüstlük, anlayışlı toplum ve sadakat (3), Atatürkçülük, bağımsızlık, barış, hedefler, Fenerbahçe, zaman, Türklük, oyun, müzik, zeka, özgürlük, akıl, denizcilik, mantık, kariyer ve tutkular(2), diğer çağrışımlar ise birer kere üretilmiştir. Çağrışımların tekrar sıklığı 1 ile 135 arasında değişmektedir. (Tablo3)

Tablo3. Değerli Kavramına İlişkin Üretilen Çağrışımlar ve Frekans Dağılımları

Değerler	N	%
Sağlık	135	14,3%
Saygı	110	11,8%
Sevgi	108	11,5%
Başarı	95	10,1%
Bayrak	64	6,8%
Para	63	6,7%
Din	63	6,6%
Aile	60	6,4%
Vatan	30	3,2%
Eğlence	28	3,0%
Huzur	19	2,0%
Mutluluk	16	1,7%
Dostluk	14	1,5%
Eğitim	10	1,1%
Güven	9	1,0%
Devlet	9	1,0%
Millet	7	0,7%
Adalet	7	0,7%
Hoşgörü	6	0,6%
Ahlak	5	0,5%
Aşk	4	0,4%
İnsanlık	4	0,4%
İş Güvencesi	3	0,3%
Bilim	3	0,3%
Sadakat	3	0,3%
Anlayışlı Toplum	3	0,3%
Dürüstlük	3	0,3%
Ekonomi	3	0,3%
Seyahat	3	0,3%
Zaman	2	0,2%
Türklük	2	0,2%
Oyun	2	0,2%
Zeka	2	0,2%
Özgürlük	2	0,2%
Tutkular	2	0,2%
Denizcilik	2	0,2%
Dayanışma	2	0,2%
Atatürkçülük	2	0,2%
Bağımsızlık	2	0,2%
Barış	2	0,2%
Hedefler	2	0,2%
Fenerbahçe	2	0,2%
Kariyer	2	0,2%
Mantık	2	0,2%
Müzik	1	0,1%
Araba	1	0,1%
Teknoloji	1	0,1%
Özveri	1	0,1%
Gururlu Olmak	1	0,1%
Saygınlık	1	0,1%
Yenilik	1	0,1%
Sanat	1	0,1%
Gemi	1	0,1%
Sevinç	1	0,1%
Fikir Özgürlüğü	1	0,1%
Eşitlik	1	0,1%
Yaşam Şartları	1	0,1%
Vıcdan	1	0,1%
İstiklal Marşı	1	0,1%
Namus	1	0,1%
Kitap	1	0,1%
Felsefe	1	0,1%
Sessizlik	1	0,1%
Toplam	935	100,0%

Üretilen toplam Çağrışım: 63 (%100)

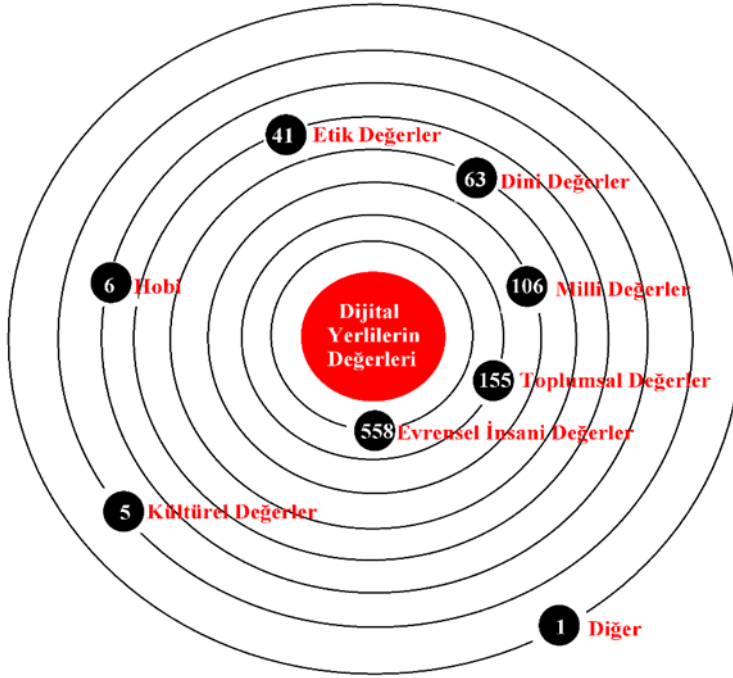
“Dijital Yerli” öğrencilerin değerli kavramına ilişkin ürettikleri çağrışımlar ortak özelliklerine göre kategorilere ayrılmıştır. Ortak özelliklerine göre çağrışımların kategorilere dağılımının frekans ve yüzdelere ilişkin veriler Tablo4’te görülmektedir.

Tablo4. Değerli Kavramına İlişkin Üretilen Çağrışım Kategorileri ve Frekans Dağılımları

	N	%
Değer Kategorileri Evrensel İnsani Değerler	558	59,7%
Toplumsal Değerler	155	16,6%
Milli Değerler	106	11,3%
Dini Değerler	63	6,7%
Etik Değerler	41	4,4%
Hobi	6	0,6%
Kültürel Değerler	5	0,5%
Diğer	1	0,1%
Toplam	935	100,0%

“Dijital Yerli” öğrenciler tarafından oluşturulan çağrışımlar 8 kategori altında toplanmış olup bu çağrışımlar; “Evrensel- İnsani Değerler” (f=558) (%59,7), “Toplumsal Değerler” (f=155) (%16,6), “Milli Değerler” (f=106) (%11,3), “Dini Değerler” (f=63) (%6,7), “Etik Değerler” (f=41) (%4,4), “Hobi”(f=6) (%0,6), “Kültürel Değerler”(f=5) (%0,5), “Diğer” (f=1) (%0,1) kategorileri altında yer almaktadır. (Tablo4)

“Dijital Yerli” öğrencilerin değerli kavramına ilişkin ürettikleri çağrışımlar incelendiğinde öğrencilerin en yüksek oranda (f=558 ve %59,7) “Evrensel- İnsani Değerler” kategorisinde çağrışım ürettikleri görülmektedir.

Şekil1. "Değerli" Kavramına İlişkin Üretilen Kategorilerinin Çağrışım Burcu

Çalışmanın bu bölümünde "Dijital Yerli" öğrenciler tarafından "Değerli" kavramı için ifade ettikleri çağrışımlara göre oluşturulan kategoriler çağrışım burcuna aktararak sunulmaktadır (Şekil1). Araştırmaya katılan "Dijital Yerli" öğrencilerin verdikleri yanıtların sıralamasında, en yüksek oranda ifade edilen kategoriler çağrışım burcunun merkezine, en az ifade edilen kategoriler ise kademeli olarak dairenin dışına yerleştirilmiştir. Böylelikle araştırmaya katılan "Dijital Yerli" öğrencilerin "Değerli" kavramına ait oluşturdukları çağrışımlar tek bir çağrışım burcuna toplanarak birlikte yorumlanabilmektedir (Şekil1).

Çağrışım burcu görseli ile; tespit edilen çağrışım kategorileri ve bu kategorilere ait tekrar sıklığına daha açık bir şekilde ulaşabilmekte ve daha kolay anlaşılabilir.

3.2. “Dijital Yerli” Öğrencilerin “Değerli” Kavramına İlişkin Çağrışımının Ortak Özellikleri Bakımından Kavramsal Kategoriler Dağılımı

“Dijital Yerli” öğrencilerin “Değerli” kavramına ilişkin ürettikleri çağrışımardan “Evrensel ve İnsani Değerler” kategorisinde yer alan çağrışım (f=558 ve %59,7) Tablo5.’te görülmektedir.

Tablo 5. “Evrensel- İnsani Değerler” Kategorisinde Yer Alan Çağrışımın Frekans Dağılımı

Kategori 1: Evrensel- İnsani Değerler (f:558, %59,7)

		N	%
Evrensel-İnsani Değerler	Sağlık	135	24,2%
	Saygı	111	19,9%
	Sevgi	106	19,0%
	Başarı	100	17,9%
	Eğlence	28	5,0%
	Huzur	19	3,4%
	Mutluluk	18	3,2%
	Aşk	6	1,1%
	Hoşgörü	6	1,1%
	Hedefler	3	0,5%
	İş Güvencesi	3	0,5%
	Barış	2	0,4%
	Bilim	2	0,4%
	Mantık	2	0,4%
	Oyun	2	0,4%
	Özgürlük	2	0,4%
	Seyehat	2	0,4%
	Tutkular	2	0,4%
	Zaman	2	0,4%
	Zeka	2	0,4%
Eşitlik	1	0,2%	
Felsefe	1	0,2%	
Kitap	1	0,2%	
Sevinç	1	0,2%	
Teknoloji	1	0,2%	
Toplam		558	100,0%

Üretilen Toplam Çağrışım: 25 (%59,7)

“Dijital Yerli” öğrencilerin “Evrensel-İnsani Değerler” kategorisinde 25 çağrışım üretmiş olduğu ve bunlardan en çok sağlık, saygı, sevgi, başarı, eğlence, huzur, mutluluk, hoşgörü, aşk, hedefler, iş güvencesi çağrışımalarını ürettikleri görülmektedir. Diğer çağrışımları ise sırasıyla ikişer ve birer kez belirttikleri görülmektedir. Bu kategorideki çağrışımlara göre “Değerli” kavramına zihinlerde karşılık bulan imgelerden ortaya çıkan temel belirleme, çoğunlukla evrensel ve insani unsurlar teması çerçevesinde gerçekleşmektedir. (Tablo5)

“Dijital Yerli” öğrencilerin “Değerli” kavramına ilişkin ürettikleri çağrışımlardan “Toplumsal Değerler” kategorisinde yer alan çağrışımlar (f=155) ve (%16,6) Tablo6.’da görülmektedir.

Tablo6. “Toplumsal Değerler” Kategorisinde Yer Alan Çağrışımların Frekans Dağılımı

Kategori 2: Toplumsal Değerler (f:155, % 16,6)

Toplumsal Değerler	Para	67	43,2%
	Aile	61	39,4%
	Eğitim	10	6,5%
	İnsanlık	4	2,5%
	Anlayışlı Olma	3	1,9%
	Ekonomi	3	1,9%
	Dayanışma	2	1,3%
	Kariyer	2	1,3%
	Saygınlık	1	0,6%
	Gururlu Olma	1	0,6%
	Yaşam Şartları	1	0,6%
Toplam	155	100,0%	

Üretilen Toplam Çağrışım: 11 (%16,6)

“Dijital Yerli” öğrencilerin “Toplumsal Değerler” kategorisinde toplam 11 farklı çağrışım oluşturduğu ve bunlardan en çok para, aile, eğitim, insanlık, ekonomi ve anlayışlı olmak çağrışımını ürettikleri tespit edilmiştir. Bu kategorideki diğer çağrışım ise sırasıyla ikişer ve birer kez belirttikleri görülmektedir. Bu kategoride üretilmiş olan çağrışımlara göre “Değerli” kavramına zihinlerde karşılık bulan imgelerden ortaya çıkan temel belirleme, çoğunlukla toplumsal unsurlar teması çerçevesinde gerçekleşmektedir.

“Dijital Yerli” öğrencilerin “Değerli” kavramına ilişkin ürettikleri Çağrışımardan “Milli Değerler” kategorisinde yer alan çağrışım (f=106) (%11,3) Tablo7’de görülmektedir.

Tablo7. “Milli Değerler” Kategorisinde Yer Alan Çağrışımın Frekans Dağılımı

Kategori 3: Milli Değerler (f:106, % 11,3)

		N	%
Milli Değerler	Bayrak	56	52,8%
	Vatan	27	25,5%
	Devlet	11	10,4%
	Millet	5	4,7%
	Atatürkçülük	2	1,9%
	Bağımsızlık	2	1,9%
	Türklük	2	1,9%
	İstiklal Marşı	1	0,9%
Toplam		106	100,0%

Üretilen Toplam Çağrışım: 8 (%11,3)

“Dijital Yerli” öğrencilerin “Milli Değerler” kategorisinde toplam 8 farklı çağrışım oluşturduğu ve bunlardan en çok bayrak, vatan, devlet, millet çağrışımını ürettikleri ifade edilebilir. Diğer çağrışım ise sırasıyla ikişer ve birer kez üretilmiştir. Bu kategorideki çağrışımara göre “Değerli” kavramına zihinlerde karşılık bulan imgeleri ortaya çıkaran temel belirleme çoğunlukla bayrak, vatan gibi milli unsurlar teması çerçevesinde gerçekleşmektedir. (Tablo7)

“Dijital Yerli” öğrencilerin “Değerli” kavramına ilişkin ürettikleri Çağrışımlardan “Dini Değerler” kategorisinde yer alan çağrışım (f=63) (%6,7) Tablo8.’de görülmektedir.

Tablo8. “Dini Değerler” Kategorisinde Yer Alan Çağrışımların Frekans Dağılımı

Kategori 4: Dini Değerler (f:63, % 6,7)

	N	%
Dini Din Değerler	63	100,0
Toplam	63	100,0

Üretilen Toplam Çağrışım: 1 (%6,7)

“Dijital Yerli” öğrencilerin “Dini Değerler” kategorisinde toplam 1 çağrışım oluşturduğu ve bunun din kavramı ile ifade edildiği görülmektedir. Bu kategoride üretilmiş olan tek çağrışıma göre “Değerli” kavramı ile ilgili zihinlerde karşılık bulan imgeleri ortaya çıkaran temel belirleme din teması çerçevesinde gerçekleşmektedir.

“Dijital Yerli” öğrencilerin “Değerli” kavramına ilişkin ürettikleri çağrışımlardan “Etik Değerler” kategorisinde yer alan çağrışım (f=41) (%4,4) Tablo9.’da görülmektedir.

Tablo 9. “Etik Değerler” Kategorisinde Yer Alan Çağrışımların Frekans Dağılımı

Kategori 5: Etik Değerler (f:41, % 4,4)

		N	%
Etik Değerler	Dostluk	14	34,1%
	Güven	8	19,5%
	Adalet	6	14,6%
	Ahlak	5	12,2%
	Sadakat	3	7,3%
	Dürüstlük	3	7,3%
	Namus	1	2,4%
	Vıcdan	1	2,4%
Toplam		41	100,0%

Üretilen Toplam Çağrışım: 8 (%4,4)

“Dijital Yerli” öğrenciler “Etik Değerler” kategorisinde 8 çağrışım oluşturmuştur. Bunlardan en çok dostluk, güven, adalet, ahlak, sadakat, dürüstlük çağrışımlarını ürettikleri diğer çağrışımları ise birer kez belirttikleri görülmektedir. Bu kategorideki çağrışımlara göre “Değerli” kavramına zihinlerde karşılık bulan imgerlerden ortaya çıkan temel belirleme çoğunlukla ahlaki temalar çerçevesinde gerçekleşmektedir.(Tablo9)

“Dijital Yerli” öğrencilerin “Değerli” kavramına ilişkin ürettikleri çağrışımlardan “Hobi” kategorisinde yer alan çağrışımlar (f=6) ve (%0,6) Tablo10.’da görülmektedir.

Tablo10. “Hobi” Kategorisinde Yer Alan Çağrışımların Frekans Dağılımı**Kategori 6: Hobi (f:6, % 0,6)**

		N	%
Hobi	Fenerbahçe	2	33,3%
	Denizcilik	2	33,3%
	Arabalar	1	16,7%
	Gemiler	1	16,7%
Toplam		6	100,0%

Üretilen Toplam Çağrışım: 4 (%8,9)

“Dijital Yerli” öğrencilerin “Hobi” kategorisinde 4 adet çağrışım oluşturduğu ve bunlardan en çok Fenerbahçe, denizcilik çağrışımlarını ürettikleri görülmektedir. Bu kategorideki çağrışımlara göre “Değerli” kavramına zihinlerde karşılık bulan imgeleri ortaya çıkaran temel belirleme çoğunlukla ilgilendikleri ve hayatlarında çok önemli olduğunu düşündükleri hobiler teması çerçevesinde gerçekleşmektedir.(Tablo10)

“Dijital Yerli” öğrencilerin “Değerli” kavramına ilişkin ürettikleri çağrışımlardan “Sanatsal Unsur Olarak Değerli” kategorisinde yer alan çağrışımlar (f=17 ve %5,6) Tablo 11’de görülmektedir.

Tablo11. “Kültürel Değerler” Kategorisinde Yer Alan Çağrışımların Frekans Dağılımı

Kategori 7: Kültürel Değerler (f:17, % 5,6)

		N	%
Kültürel Değerler	Müzik	2	40,0%
	Yenilik	1	20,0%
	Sanat	1	20,0%
	Fikir Özgürlüğü	1	20,0%
Toplam		5	100,0%

Üretilen Toplam Çağrışım: 5 (%5,6)

“Dijital Yerli” öğrencilerin “Kültürel Değerler” kategorisinde 5 adet çağrışım oluşturduğu ve bunların müzik, sanat, yenilik ve fikir özgürlüğü çağrışımlarından oluştuğu görülmektedir. Bu kategorideki çağrışımlara göre “Değerli” kavramına zihinlerde karşılık bulan imgeleri, ortaya çıkaran temel belirleme çoğunlukla sanatsal unsurlar teması çerçevesinde gerçekleşmektedir.

“Dijital Yerli” öğrencilerin “Değerli” kavramına ilişkin ürettikleri çağrışımlardan “Diğer” kategorisinde yer alan çağrışımlar (f=1 ve %0,1) Tablo12.’de görülmektedir.

Tablo12. “Diğer” Kategorisinde Yer Alan Çağrışımların Frekans Dağılımı

Kategori 10: Diğer (f:1, % 0,1)

		N	%
Diğer	Sessizlik	1	100,0
Toplam		1	100,0

Üretilen Toplam Çağrışım: 1 (%0,1)

“Dijital Yerli” öğrencilerin “Değerli” kavramı ile ilgili ürettikleri çağrışımlardan herhangi bir kategori ile ilişkilendirilememiş tek bir çağrışım olan sessizlik kavramı diğer kategorisinde değerlendirilmiştir. “Diğer” kategorisinde toplam 1 çağrışım oluşturulduğu görülmektedir.

3.2. “Dijital Yerli” Öğrencilerin “Değerli” Kavramı İle İlgili Üretmiş Oldukları Çağrışımlar ve “Kök Değerler” Karşılaştırması

MEB tarafından 2018 programlarında tüm derslerde aynı değerler yer alacak şekilde düzenleme yapılmış ve “adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik” değerleri “kök değerler” olarak belirlenerek tüm programlarda yer almıştır (MEB, 2018). Söz konusu kök değerler ve “Dijital Yerli” öğrencilerin “Değerli” kavramı ile ilgili üretmiş oldukları çağrışımlara göre dağılımı Tablo 13’de görülmektedir.

Tablo13. “Dijital Yerli” Öğrencilerin “Değerli” Kavramı İle İlgili Üretmiş Oldukları Çağrışımlar ve “Kök Değerler” Karşılaştırması

Kök Değerler	Dijital Yerlilerin Kök Değerler Algısı	Toplam
Adalet:	Adalet(f=7), Eşitlik(f=1), Namus(f=1)	9
Dostluk :	Dostluk(f=14), Güven(f=9), Sadakat(f=3), Anlayışlı olma(f=3)	29
Dürüstlük:	Dürüstlük(f=3)	3
Öz denetim:	Vıcdan(f=1), Fikir özgürlüğü(f=1), Mantık(f=2), Gururlu olmak(f=1)	5
Sabır:	Üretilen çağrışımlar ile ilişkilendirilememiştir	0
Saygı :	Saygı(f=110), Hoşgörü(f=6), İnsanlık(f=4)	120
Sevgi :	Sevgi(f=135), Aile(f=60), Öz veri(f=1)	196
Sorumluluk :	Eğitim(f=10), Başarı(f=95), Bilim(f=3), Zaman(f=2), Yenilik(f=1), Kitap(f=1)	112
Vatanseverlik :	Bayrak(f=64), vatan(f=30), Devlet(f=9), Millet(f=7), Türklük(f=2), Atatürkçülük(f=2), Bağımsızlık(f=2), İstiklal marşı(f=1)	117
Yardımseverlik :	Dayanışma(f=2)	2
	Toplam	593

Tablo13.’te görüldüğü üzere “Dijital Yerli” öğrencilerin “Değerli” kavramı ile ilgili ürettikleri çağrışımlar ve “kök değerler” karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma yapılırken MEB tarafından verilen kök değerler ve bunların içerikleri incelenerek “Dijital Yerli” öğrencilerin ürettikleri değer çağrışımlarının birbirini karşılayıp karşılamadığı kontrol edilerek tablolatırılmıştır.

Tablo13.’de açıkça görüldüğü gibi MEB tarafından tüm derslerde verilen kök değerlerden; adalet başlığında (f=9), dostluk başlığında (f=29), dürüstlük başlığında (f=3), öz denetim başlığında (f=5), saygı başlığında (f=120), sevgi başlığında (f=196), sorumluluk başlığında (f=112), vatanseverlik başlığında (f=117), yardımseverlik başlığında (f=2) toplam 593 değer üretilmiştir. Ancak sabır başlığı ile “Dijital Yerli” öğrenciler tarafından üretilen çağrışımlar arasında yapılan karşılaştırmada bu değer ile uyuşan herhangi bir çağrışım tespit edilememiştir.

Kök değerler dışında “Dijital Yerli” öğrenciler tarafından 340 değer ifadesi daha tespit edilmiştir. Ancak bu ifadeler kök değerler ile uyuşmamaktadır.

4. Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmada, “Dijital Yerli” öğrencilerin “Değerli” kavramına ilişkin ürettikleri çağrışımlar incelenerek, “Değerli” kavramına dair zihinsel imgelerine ilişkin çıkarımlarda bulunmak amaçlanmıştır. Bu amaç bağlamında 204 “Dijital Yerli” öğrenci ile gerçekleştirilmiş olan bu araştırmada katılımcılar tarafından “Değerli” kavramına ilişkin olarak toplamda 935 çağrışım üretilmiştir. Söz konusu çağrışımların birbirinden farklı 63 adet geçerli imgeden oluştuğu tespit edilmiştir. Katılımcıların ürettikleri çağrışımların 8 kategori altında toplanmış olduğu görülmüştür.

Herhangi bir temel kavram ile ilgili üretilen zihinsel imgeler, bu imgelere sahip onların düşünce tarzlarının ve algılama biçimlerinin ürünüdür. Bu bağlamda “Dijital Yerli” öğrencilerin “Değerli” kavramına yükledikleri çağrışımlar incelendiğinde en yüksek oranda değer içeren kategorinin “Evrensel-İnsani Değerler” (f=558) kategorisi olduğu görülmektedir. Buna göre “Dijital Yerli” öğrencilerin değerli kavramına ilişkin algılarının küresel ölçekte bir dünya vatandaşlığı doğrultusunda daha çok evrensel ve insani değerlere vurgu yapacak şekilde oluştuğu söylenebilir. Aynı zamanda değerli kavramının en yüksek oranda evrensel ve insani temalar içeriyor olması; “Dijital Yerli”lerin zaman ve mekân sınırı olmaksızın sanal ortamda uzun zaman geçirilmesinin ve bu ortamın, farklı toplum ve kültürden insanlarla değişik gerekçelerle iletişim ve etkileşim içerisinde bulunulmasına imkân vermesinin doğal sonucu olduğu şeklinde yorumlanabilir.

“Evrensel-İnsani Değerler” kategorisinde ve toplamda tüm kategorilerde en fazla üretilmiş olan değer sağlık (f=135) değeridir. Bu sonucun günümüzde küresel ölçekte yaşanan covid-19 pandemisinin yarattığı sağlık sorunları ve bu nedenle yaşanan sıkıntılardan kaynaklandığı ve içinde bulunduğumuz olağanüstü dönemin doğal sonucu olduğu düşünülmektedir.

“Dijital Yerli” öğrenciler tarafından sağlık değerinden sonra en çok üretilen değerler saygı (f=110) ve sevgi (f=108) değerleridir. Bu değerlerin okul ve diğer ortamlarda benimsenmesi için verilen farkındalığın yüksek olduğu düşünülmekle birlikte, gençlik döneminin özellikle duygusal özellikleri dikkate alındığında ortaya çıkan bu sonuç daha anlamlı hale gelmektedir.

“Dijital Yerli” öğrenciler tarafından sağlık, saygı ve sevgiden sonra en çok üretilen çağrışımlar; sırası ile başarı (f=95), bayrak (f=64), para (f=63), din (f=62), aile (f=60), vatan (f=30), eğlence (f=28) değerleridir. Öğrencilik döneminde başarı elde etmek ve bu şekilde gelecekte daha iyi bir hayat yaşayabilmek “Dijital Yerli” öğrenciler tarafından öncelikli değerlerden kabul edilmiştir. Bayrak ve vatan

çağrışımlarının da yüksek oranlarda değer olarak görülmüş olması, “Dijital Yerli” öğrencilerin milli duygular taşıdıkları ve bu konuda belli hassasiyetlere sahip olduklarını göstermektedir. Çengelci, Hancı ve Karaduman (2011) tarafından ilkokul öğrencileri üzerinde yapılan “Okul Ortamında Değerler Eğitimi Konusunda Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri” isimli çalışmada da öğrenciler kendilerine uygulanan ankette en yüksek oranda sevgi ve saygı maddelerine katılım gösterdikleri ifade edilmiştir. Yine aynı çalışmada bu çalışmanın verilerinden farklı olarak hoşgörü, dayanışma (yardımlaşma) ve sorumluluk değerleriyle ilgili maddelere de katılım gösterilmiştir. Bu farklılığın, katılımcıların yaş dönemi farklılığından kaynaklandığı düşünülmektedir.

“Dijital Yerli” öğrenciler tarafından üretilen değerler kategorik olarak değerlendirildiğinde ikinci en yüksek değer içeren kategorinin “Toplumsal Değerler” (f=155) kategorisi olduğu görülmektedir. Bu kategoride en çok üretilen değerler para (f=63) ve aile (f=60) değerleridir.

“Dijital Yerli” öğrenciler tarafından üretilen değerler kategorilerinde en fazla değer üretilen üçüncü kategori “Milli Değerler” (f=106) kategorisidir. Bu kategoride en çok üretilen değerler bayrak (f=64) ve vatan (f=30) değerleridir. Bu sonuç ile “Dijital Yerli”lerin her ne kadar dijital ortamlarda bir dünya vatandaşı olsalar dahi milli değerlere karşı duyarlı ve hassasiyet gösteren bireyler olarak kendi milli değerlerini önemstedikleri ifade edilebilir.

“Dijital Yerli” öğrencilerin “Dini Değerler” kategorisinde toplam (f=63) ve “Etik Değerler” kategorisinde ise (f=41)değer ifadesi kullanılmış olması, toplamda 935 çağrışım içinde oransal olarak bu iki kategori açısından düşük gözükmektedir. Bu durumun nedenlerinin tespiti için yeni bir çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Yine aynı şekilde “Kültürel Değerler” (f=5), “Hobi” (f=6) ve Diğer(f=1) kategorileri en az çağrışım üretilen kategorilerdir. Kısacası “Dijital Yerli” öğrenciler tarafından

üretilen değerler “Evrensel- İnsani Değerler”, “Toplumsal Değerler” ve “Milli Değerler” başlıklarında yığılmıştır. Dolayısıyla “Dijital Yerli” öğrencilerin “Değerli” gördükleri kavramlar daha çok bu üç kategoriden oluşmaktadır.

“Dijital Yerli” öğrenciler tarafından üretilen değer çağrışımları kök değerler ile karşılaştırılmış ve bu karşılaştırma sonucunda adalet başlığında adalet, eşitlik ve namus ifadeleri ile çağrışımlar oluşturulmuştur (f=9). Konu ile ilgili olarak Yaşaroğlu ve Biçer (2020) tarafından yapılan “İlkokul öğrencilerinin kök değerlere ilişkin metaforik algılarının incelenmesi” isimli çalışmada da adalet, eşitlik anlamlarını içeren metaforlar kullanılmıştır. Bitir ve Duran (2020) tarafından yapılan benzer çalışmada ortaokul öğrencilerinin kök değerlerden adalet değerine en yüksek oranda eşitlik anlamı yükledikleri görülmektedir (İnel vd., 2018).

İkinci kök değer olan dostluk başlığında; dostluk, güven, sadakat, anlayışlı olma (f=29) çağrışımları üretilmiştir. Yaşaroğlu ve Biçer (2020)’in söz konusu çalışmasında ise dostluk değeri toplam yedi çağrışım ile açıklanmıştır. En fazla üretilen çağrışımlar güven, arkadaşlık, akrabalık, sevgi, iyi anlaşma, bağ ve güzellik kavramlarıdır.

Üçüncü kök değer olan dürüstlük başlığında dürüstlük (f=3) ifadesi kullanılmıştır. Yaşaroğlu ve Biçer (2020)’in çalışmasında ise dürüstlük kök değeri katılımcılar tarafından; güvenilir olma, sözünde durma çağrışımları ile ifade edilmiştir.

Dördüncü kök değer olan öz denetim başlığında vicdan, fikir özgürlüğü, mantık, gururlu olmak (f=5) ifadeleri ile çağrışım üretilmiştir. Yaşaroğlu ve Biçer (2020)’in çalışmasında ise öğrenciler öz denetim kök değerini; kendine hâkim olma, iyilik ve mutluluk çağrışımları ile ifade etmişlerdir.

Beşinci kök değer olan sabır başlığında tespit edilen herhangi bir çağrışım ifadesi bulunmamaktadır. Yaşaroğlu ve Biçer (2020)’in çalışmasında ise öğrencilerin sabrı daha çok beklemek ile nitelendirdikleri görülmektedir.

Altıncı kök değer olan saygı başlığı en fazla çağrışım ifadesi içeren başlıklardan ikincisidir. Saygı, hoşgörü, insanlık (f=120) ifadeleri ile çağrışım üretilmiştir. Yaşaroğlu ve Biçer (2020)’in çalışmasında öğrenciler saygıyı en çok doğruluk, kurala uymak ve dürüstlük ile ilişkilendirmişlerdir

Yedinci kök değer olan sevgi başlığı en fazla çağrışım ifadesi içeren başlıktır. Sevgi başlığında sevgi, aile, öz veri (f=196) ifadeleri ile çağrışım üretilmiştir. Yaşaroğlu ve Biçer (2020)’in çalışmasında öğrenciler sevgi kök değerini aile, barış ve arkadaşlık çağrışımları ile ifade etmişlerdir.

Sekizinci kök değer olan sorumluluk başlığında eğitim, başarı, bilim, zaman, yenilik, kitap (f=112) ifadeleri ile çağrışım üretilmiştir. Yaşaroğlu ve Biçer (2020)’in çalışmasında öğrenciler sorumluluk değerine en fazla görev, vazife anlamlarının yüklendiği görülmektedir.

Dokuzuncu kök değer olan vatanseverlik başlığında bayrak, vatan, devlet, millet, Türklük, Atatürkçülük, bağımsızlık, İstiklal marşı (f=117) ifadeleri ile çağrışım üretilmiştir. Yaşaroğlu ve Biçer (2020)’in çalışmasında öğrenciler vatanseverlik değerini millet, sahiplik, ulus ve tarih çağrışımları ile ifade etmişlerdir.

Yapılmış olan bu çalışmada kök değerler ile uyumlu toplam 593 değer üretildiği tespit edilmiştir. Ancak sabır başlığında hiç çağrışım üretilmezken yardımseverlik(f=2) başlığında ise çok az çağrışım üretildiği görülmüştür.

Sabır başlığında hiç çağrışım üretilmemiş ve yardımseverlik başlığında da çok az çağrışım üretilmiş olmasının “Dijital Yerli”lerin özellikleri ile ilişkilendirilebileceği

düşünülmektedir. Çünkü Pedro (2006)'ya göre "Dijital Yerli" öğrenciler başka insanlarla olan iletişimlerinde ve kurdukları ilişkilerde sabırsızdırlar. İletişimde en kısa zamanda karşılık bekleyen, yaşamlarını oyun merkezli kurgulayan, sosyal çevresini daha çok sanal ortama taşımış olma özelliklerine sahiptirler. Bu bağlamda "Dijital Yerli"lerin sabırsız ve aynı zamanda, oyun merkezli yaşadıklarından dolayı, rekabetçi bir yapıya sahip olduğu ve bu özelliklerinin sonucu olarak sabır ve yardımseverlik kategorisinde değer üretmemiş oldukları ifade edilebilir. Ancak eğitim kurumlarında verilen derslerde ve yapılan etkinliklerde sabır ve yardımseverlik değerlerinin öğrencilere tam olarak benimsetilmesi konusunda daha etkili çalışmaların yapılmasının bu eksikliği giderme noktasında faydalı olacağı düşünülmektedir.

Bu sonuçlara dayalı olarak "Dijital Yerli" öğrencilerin değerlere ilişkin algılamalarının MEB (2018)'in tüm eğitim kademelerinde benimsetilmek üzere müfredata yerleştirdiği kök değerlerle, kısmen örtüştüğü ve dolayısıyla öğrencilere tam olarak benimsetilemediği, bu konuda bazı eksiklikler olduğu ifade edilebilir.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması olmadığını beyan ederiz.

Destek/Finansman Bilgileri

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç olmuş ve İnönü Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından olumlu kararı alınmıştır. T.C. İnönü Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu, Sosyal ve Beşeri Bilimler

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu, Oturum Tarihi : 01-08-2022, Oturum Sayısı :15, Karar Sayısı :4

KAYNAKÇA

- Akbaş, O. (2004). *Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının (Değerlerinin) İlköğretim 8.Sınıf Öğrencilerinde Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Aydın, M.(2011). “Değerler, İşlevleri ve Ahlak”, *Eğitime Bakış Dergisi*, Sayı:19, s. 39-45, Ankara.
- Baloğlu, M. ve Balgalmış, E.(2005). İlköğretim ve Ortaöğretim Yöneticilerinin Öz-Değerlerinin Betimlenmesi: Tokat İli Örneği, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3 (10), 19-31.
- Bayhan, V. (2011). “Hedonist ve Püritan Etik Sarmalında Postmodern Gençlik”, 38. ICANAS, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 10-15 Eylül 2007, Bildiriler, *Çevre, Kentleşme Sorunları ve Çözümleri*, 1.Cilt, Ankara.
- Bilgin, N. (1995). *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Bozdağ Tulum, A. ve Kaya, Y. (2020). “Dijital Yerli”lerin Sanal Ağlarda Sosyalleşme ve Yalnızlaşma Tutumları, *ZfWT Vol 12, No. 2 (2020)* 315-338
- Çengelci, T., Hancı, B., ve Karaduman, H. (2013). Okul Ortamında Değerler Eğitimi Konusunda Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 33-56.
- Filiz, Ş.(1998). *Ahlakın Akli ve İnsani Temeli*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Gökçe, O. (1994). Türk Gençliğin Sosyal ve Ahlaki Değerleri, *Ata Dergisi*, (1), 25-30.
- Günay, M.(2003). Hermeneutik Felsefe Açısından Bilgi-Değer İlişkisi. *Bilgi ve Değer Sempozyumu*(Ed. Ş. YALÇIN), Vadi Yayınları, Ankara.

- Güngör, E. (1993). *Değerler Psikolojisi*, İstanbul.
- Hökelekli, H. ve Gündüz, T. (2007). "Üstün Yetenekli Çocukların Değer Yönelimleri ve Eğitimleri", R. Kaymakcan, H. Hökelekli, Ş. Arslan ve M. Zengin (Eds.), *Değerler Ve Eğitimi*, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Kaygısız, E.ve Sipahi, H. (2019). Y Kuşağı Üniversite Öğrencilerinin Bireysel Yenilik ve Endüstri 4.0 Bilgi Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 18(2), 922-936.
- Ketenci, T. (1997). *Hartman'ın Etiğinde Değer(ler) Kavramı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kocadaş, B. (2010). "Küreselleşme Tehidi ve Türkiye", Ed. Mustafa Talas- Bülent Kara, *Dünden Bugüne Küreselleşme Yerelleşme ve Türkiye*, Gazi Kitapevi, Ankara.
- Kocadaş, B., Özgür, Ö. ve Özbulut, M. (2010). *Gençlik ve Şiddet: Toplumsal Alanda Şiddetin Yükselişi*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara.
- Kocadaş, B. (2013). "Toplum, Toplum Tipleri Ve Sosyalleşme", Ed. Feridun Merter- Mustafa Talas, *Sosyoloji*, Lisans Yayıncılık, İstanbul.
- Kocadaş, B. (2016). "Medya-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme", Ed. Mustafa Talas- S. Salih Bildirici, *Fırsat Ve Tehditleriyle Küreselleşme Olgusu*, Edge-Elhan Yayın Dağıtım, Ankara.
- Kocadaş, B. (2016). *Toplum, Toplumsal Yapı Ve Kurumlar*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul.
- Kocadaş, B. (2020). *Sosyolojik Açından İletişim Siyaset İlişkisi*, Ed. Yaşar Kaya, İksad Yayınevi, Ankara.
- Maslow, A. (1996). *Dinler, Değerler, Doruk Deneyimler* (H. K. Sönmez, Çev.), Kuraldışı Yayınları, İstanbul.
- Oblinger, D. G., Ve Oblinger, J. L. (2005). *Educating the Net Generation*, Educause. <https://www.educause.edu/ir/library/PDF/pub7101.PDF> (Erişim Tarihi:06.10.2020)

- Özensel, E. (2003). Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(3), 217- 239.
- Pedro, F. (2006). *The New Millennium Learners: Challenging our views On Ict And Learning*. <https://Publications.iadb.org/en/new-millennium-learners-challenging-our-views-ict-and-learning> (Erişim Tarihi:06.10.2020)
- Prensky, M. (2001). *Digital Natives, Digital Immigrants* (Mcb University Press, 9(5). <https://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20digital%20natives,%20digital%20immigrants%20-%20part1.pdf> (Erişim Tarihi:06.10.2020)
- Talim Ve Terbiye Kurulu Başkanlığı [Ttkb]. (2017). *Müfredatta Yenileme Ve Değişiklik Çalışmalarımız Üzerine*. https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_07/18160003_basin_aciklamasi-program.pdf (Erişim Tarihi:06.10.2020)
- Topçuoğlu, A.(1999). *Üniversite Gençliğinin Değerleri*, Vadi Yayınları, Ankara.
- Turgut Yıldırım, D. (2016). Üstün Yetenekliler İçin Değerler Eğitimi Dersinin Önemi, *Curr Res Educ* (2016), 2(2) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/224596>
- Ünal, C. (2018). *Genel Tutumların Veya Değerlerin Psikolojisi Üzerine Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Yaşaroğlu, C. Ve Biçer, R. (2020). İlkokul Öğrencilerinin Kök Değerlere İlişkin Metaforik Algılarının İncelenmesi, *Journal Of Social And Humanities Sciences Research*, 7(52), 996-1005.
- Yıldırım, A. Ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yay., İstanbul.
- Yurtsan, A. (1996). Medyada Görsellik Ve Etkileşim Çağı, *Yeni Türkiye, Medya Özel Sayısı*, (11), 85. Erişim Tarihi: 05.11.2020, <http://www.yeniturkiye.com/display.asp?c=0111>

- Yüksekbilgili, Z. (2015). Türkiye’de Y Kuşağının Yaş Aralığı, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi (ESOSDER)*, Bahar-2015 Cilt:14 Sayı:53 (259-267)
- Zur, O. and Zur, A. (2012). On Digital Immigrants and Digital Natives: How the Digital Divide Affects Families, <https://www.zurinstitute.com/digital-divide/>(Erişim Tarihi:06.10.2020)

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Digital natives are the first generation born directly into the digital environment and growing up in the world surrounded by these digital technologies. In particular, most of the activities of young people, their communication with other individuals, many activities such as getting and giving information are carried out with the help of these technologies. Young people of this generation learn differently from their parents, even work differently, play and have fun differently, and socialize differently. While performing these activities, it is seen that digital media plays an important role in their lives. In this context, concepts that are valued and considered important by digital natives who live virtual environments as a reality are formed and shaped by the influence of these environments.

In this study, it is aimed to examine the perceptions of the students who are described as "digital native" towards the concept of value and whether these perceptions are compatible with the root values.

Method

In this study, mixed research method was used. Digital native students in Malatya constitute the general population of the research, and a total of 204 students, to whom the questionnaire was applied, constitute the sample group

of the research. The results of the research were evaluated in tables using SPSS 25.

Findings (Results)

In this section, the findings of the research are evaluated in line with the objectives. Accordingly, first of all, the demographic characteristics of the students, who were determined as digital natives, which were obtained in the research and who formed the study group, and then the connotations and categories produced about the concept of "valuable" were presented and interpreted in tables and figures. It has been determined whether the connotations of the digital native students about the concept of "valuable" are compatible with the root values and presented in tables.

In the context of this purpose, it was seen that a total of 935 connotations were produced by 204 participants regarding the concept of "Valuable" and they were composed of 63 different valid concepts, and these associations were gathered under 8 categories.

Conclusion and Discussion

The mental images produced about any basic concept are the product of their way of thinking and perception. In this context, when the connotations attributed by the digital native students to the concept of "Valuable" are examined, it is seen that the category containing the most value is the "Universal-Human Values" category. Accordingly, it can be said that the perceptions of the participants regarding the concept of value are formed in a way that emphasizes more universal and human values in line with a global citizenship. At the same time, the concept of valuable contains the highest rate

of universal and human themes; It can be interpreted as the natural result of digital natives spending a long time on the internet without time and place limits and communicating and interacting with people from every society and culture for different reasons. The most produced value in this category and in all categories in total is the health value.

participants are evaluated categorically; it is seen that the category with the second highest value is the "Social Values" category. The most produced values in this category are money and family values.

The third category with the highest value in the categories of values produced by the participants is the "National Values" category. The most produced values in this category are; flag and homeland values. With this result, it can be stated that digital natives care about their national values as individuals who are sensitive and sensitive to national values, even if they are citizens of the world in digital environments.

The associations developed by the digital native students in the "Religious Values" category and in the "Ethical Values" category seem to be relatively low among a total of 935 associations. A new study is needed to determine the reasons for this situation. Likewise, the "Cultural Values", "Hobby" and other categories are the least associated categories.

The value associations produced by the digital native students were compared with the root values, and as a result of this comparison, it was seen that the title of love was the title containing the most connotative expression. In the title of love, a connotation was produced with the expressions of love, family, self-data. The respect title is the second of the titles with the most connotation expressions. Connotations were produced with expressions of respect, tolerance and humanity. In the title of justice, associations are created with the

expressions of justice, equality and honor; connotations of friendship, trust, loyalty and understanding are produced under the title of friendship; In the title of honesty, it was seen that the expression of honesty was used. In the title of self-control, a connotation was produced with the expressions of conscience, freedom of thought, logic, being proud, while in the title of responsibility, education, success, science, time, innovation and book were associated with the expressions. In the title of patriotism, a connotation was produced with the expressions flag, homeland, state, nation, Turkishness, Kemalism, independence, and the national anthem. In the title of patience, there is no connotation expression detected.

In this study, it was determined that a total of 593 values compatible with the root values were produced. However, while no association was produced in the title of patience, it was observed that very few associations were produced in the title of benevolence.

In this context, it is thought that there are deficiencies in the lessons and activities in our schools, especially in the titles of patience and benevolence, and some revisions should be made in this regard.

Based on these results, it can be stated that the digital native students' perceptions of values partially overlap with the root values determined by the Ministry of National Education, and therefore they cannot be fully adopted by the students, and there are some deficiencies in this regard.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN: 1308-7363

Yıl: 15 Sayı: 42 Aralık 2022

Yayın Geliş Tarihi: 01.09.2022 Yayına Kabul Tarihi: 11.12.2022

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1169901>

Makale Türü: Derleme Makale/Review Article

Atıf/Citation: Konak, A, Karahan, G. & Gedük, S. (2022). Açık Hava Koşullarında Sergilenen Taş Eserlerde Bozulma – Bozunma Süreçleri ve Koruma Yöntemleri. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (42), 194-226.

AÇIK HAVA KOŞULLARINDA SERGİLENER TAŞ ESERLERDE BOZULMA – BOZUNMA SÜREÇLERİ VE KORUMA YÖNTEMLERİ

Ayşın KONAK* Günay KARAHAN** Serkan GEDÜK***

Öz

İnsanlık tarihine ait uzun süreli belleğin sergilendiği müzeler, geçmiş, bugün ve gelecek arasında önemli bağlar kurulmasını sağlayan mekanlardır. Kültür mirasının korunmasını sağlayan müze binaları ile çevresindeki açık alanlarda, malzeme türüne ve döneme göre sınıflandırılan pek çok eser sergilenmektedir. Müzelerin açık alanlarında genellikle bozulmaya ve bozunmaya karşı daha fazla direnç gösteren taştan üretilmiş eserler sergilenmektedir. Müzelerin sergi salonlarında, tarihi eserlerin bozulmadan ve bozunmadan sergilenmesine, depreme karşı korunmasına ve doğru aydınlatmanın nasıl olmasına yönelik çok sayıda çalışma yürütülmektedir. Bunlara karşılık, müzelerde açık alanlarda sergilenen eserler üzerinde bozulma ve bozunma süreçlerinin çok az araştırıldığı ve çoğunlukla göz ardı edildiği görülmektedir. Bu çalışma kapsamında, müzelerde açık hava koşullarının etkisi altında sergilenen taş eserlerde bozulmaya ve bozunmaya neden olan etkenler, bu etkenlerin nedenlerini tespit etmeye yönelik araştırmalar, doğal taşlarda gözlenen bozulma ve bozunma şekilleri ile taş eserlerin ne tür yöntemlerle korunabilecekleri ele alınmıştır. Bu araştırmaların her bir

* Öğr. Gör. Kocaeli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, ays@kocaeli.edu.tr, Kocaeli, Türkiye

** Arş. Gör. Kocaeli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, gunay.karahan@kocaeli.edu.tr, Kocaeli, Türkiye

*** Kocaeli Müze Müdürü. serkangeduk@hotmail.com, Kocaeli, Türkiye

basamağında onarım ve korumanın çok disiplinli yönü, eserlere zarar vermeyen yöntemlerin kullanılması ve düzenli olarak denetlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bunlara ek olarak, çevre koşullarının etkisine açık alanlarda, sergilemeye yönelik düzenleme çalışmalarının neden önleyici koruma yaklaşımlarıyla desteklenmesi gerektiği anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Koruma, Önleyici Koruma, Bozulma, Bozunma.

DETERIORATION-DEGRADATION PROCESSES AND CONSERVATION METHODS IN STONE ARTIFACTS EXHIBITED UNDER OPEN-AIR CONDITIONS

Abstract

Museums are places that provide the links between the past, present, and future. Many artifacts classified according to material type and period are exhibited in museums, which ensure the protection of cultural heritage. Mostly artifacts made of stone, which are more resistant to deterioration and degradation are exhibited in open-air areas in museums. A large number of studies are carried out in museum exhibition halls to display historical artifacts without deterioration and degradation, to protect them against earthquakes. On the other hand, it is seen that the deterioration and degradation processes affecting the artifacts have been little researched and mostly ignored. Within the scope of this study, the factors causing deterioration and degradation in stone artifacts under open air conditions, the causes of these factors, deterioration and degradation patterns observed in stones, and their preservation methods are discussed. In each step, a great emphasis was put on multidisciplinary aspect of repair and conservation, the need for the use of methods that do not harm the artifacts and the regular inspection of these methods. In addition, it is explained why the arrangement works for exhibition in areas affected by environmental conditions should be supported by preventive conservation approaches.

Keywords: Conservation, Preventive Conservation, Deterioration, Degradation.

1. GİRİŞ

Zamanın ve çevre koşullarının yok ediciliğine karşı direnen arkeolojik eserler, geçmiş kültürlerin ve tarihlendirildikleri dönemin, tarihi çevresini, güzellik anlayışını, mimarisini, hammaddelerini ve teknolojik bilgi birikimlerini yansıtan somut değerler olarak oldukça önemlidir (Caner-Saltık, 2018: 65). Bu eserlerin taşıdıkları bilgiler sadece görsel nitelikleri ile sınırlı değildir. Ülkemizde müzelerde sergilenen taştan üretilen arkeolojik eserler, prehistorik dönemlerden başlayarak Orta Çağ'a kadar uzanan geniş bir çeşitlilik göstermektedir. Bunların bir kısmı müzelerin bahçesinde, hava koşullarının etkisine açık alanlarda sergilenmektedir.

Kültür toprağının içinde kısmen korunmuş olarak günümüze ulaşan bu taşınabilir arkeolojik eserler, bu aşamadan itibaren iklim, nem, değişen hava koşulları, çevre, hava kirliliği, bitki örtüsü ve deprem gibi çeşitli fiziksel ve kimyasal mekanizmalara bağlı olarak bozulmaya ve bozunmaya başlamaktadır (Tiano, 2002). Son yıllarda bilim ve teknolojide gözlenen gelişmelere koşut olarak bilimler arası çalışmaların artması açık hava koşullarında bulunan taşların nasıl korunması gerektiğine yönelik yürütülen çalışmalara birçok açıdan katkı sağlamıştır (Tavukçuoğlu, 2018: 96; Caner, 2018: 107; Öztürk ve Türe, 2018: 1172).

İnsanlığın ortak mirası olan arkeolojik eserlerin müzelerde sürdürülebilir bir şekilde korunması için öncelikle iyi bir yönetim sistemi, bunların sürekli bakımını sağlayacak uzman onarım ve koruma kadroları ve maddi kaynaklar gerekmektedir (Ahunbay, 2018: 9; Öztürk ve Türe, 2018: 1170).

Müzelerin bahçeleri gibi açık hava koşullarının etkilerine açık alanlarda, sergilenen eserlerin nasıl korunacağını belirlemeden önce, bu eserlerin

bozulmasına ve bozunmasına neden olan faktörler ile bozulma ve bozunma şekillerinin ortaya konması oldukça önemlidir (Caner-Saltık, 2018: 65).

Tahribatsız analiz yöntemleriyle, dokunarak veya uzaktan algılama teknolojileri kullanılarak arkeolojik eserlerin üretildikleri hammaddelerin özellikleri ve bu hammaddelerin zaman içinde gösterdikleri değişimler detaylı olarak incelenebilmektedir. Diğer yandan bu analizler, taş eserlerin korunmasının bilimler arası yönünü net bir şekilde ortaya koymakta, Jeoloji, Koruma ve Arkeoloji bilimlerinin uzmanlarını ortak paydada buluşturarak, arkeolojik eserlerin üretiminde kullanılan hammaddelerin özelliklerinin ölçülebilir verilerle tanımlanmasına olanak sağlamaktadır (Caner-Saltık, 2018: 65; Tavukçuoğlu, 2018: 81; Caner, 2018: 107; Ersen ve Verdön, 2010: 11).

2. TAŞLARDA BOZULMAYA VE BOZUNMAYA NEDEN OLAN ETKENLER

Tarihi eserlerin üretildiği doğal taşlarda meydana gelen bozulma ve bozunma, jeolojik süreç içerisinde kayalarda oluşan bozulma ve bozunma ile oldukça benzerlik göstermektedir. Taş eserlerde gözlenen bozulma, çevresel faktörler ve iklim etkisi altında, fiziksel ve mekanik etkenlere bağlı olarak taşların yapısal değişime uğraması olarak tanımlanmaktadır. Bozunma terimi, kimyasal, elektrokimyasal, biyokimyasal, mikrobiyolojik ve termal etkilere bağlı olarak taşlarda gözlenen kalıcı değişimleri ifade etmektedir. Taş eserlerde gözlenen bozulma ve bozunma, taşların dışında başlamakta ve taşların içine doğru devam etmektedir. Her iki durumda da taş eserler şekil değişikliğine uğrar, taşlarda yapısal değişiklik ve malzeme kaybı gözlenir, taşların direnci azalır, kırılgenliği ve gözenekleri artar (Spiridon ve diğ., 2017: 81; Yıldırım, 2011: 73).

Taştan yapılmış eserlerin bozulma ve bozunmasındaki süreci hazırlayan etmenlerin başında, taşın türü, fiziksel, kimyasal yapısı, zaman ve iklim gibi

etmenler gelmektedir. Taşlarının bozulma ve bozunmasında, taşın bulunduğu çevrenin iklimsel özellikleri birinci derecede rol oynamaktadır (Doğruer, 2019: 125; Öcal ve Dal, 2012: 26).

Arkeolojik taş eserlerin koruma çalışmalarına geçilmeden önce bozulma ve bozunmalarına neden olan etkenler öncelikle gözlem ve teknik incelemelerle saptanmalıdır. Açık alanlarda sergilenen arkeolojik eserler yıl içinde çeşitli mevsimlerde ve iklim koşullarında gözlenmeli, çevre koşullarından nasıl etkilendiği incelenmelidir (Ahunbay, 2020: 38).

2.1. Taşın Yapısından Kaynaklanan Etkiler

Kayaçlar, bir veya birkaç mineralin birleşmesiyle oluşur. Taşların mineralojik bileşimleri, tane ve kristal büyüklüğü ile bağlayıcı maddeler gibi dokusal özellikleri ciddi farklılıklar göstermektedir. Bunlarla birlikte taşı oluşturan minerallerin kimyasal bileşimi ve su ile reaksiyonları da önemli ölçüde farklılıklar gösterebilmektedir (Öcal ve Dal, 2012: 43, Küçükaya, 2004: 46).

2.2. İklim ve Atmosferik Etkiler

Uzun süreli doğal etkenlerin başında gelen atmosferik koşullar ve iklim özellikleri açık havada sergilenen eserlerin üretildiği hammadde üzerinde önemli derecede tahribata neden olmaktadır.

Mevsimsel farklar

Yüksek sıcaklık farkı olan iklim bölgelerinde sıcaklık farkı, taşları oluşturan minerallerin bağlarının gevşemesine, taşların fiziksel olarak parçalanmasına neden olmaktadır (Öcal ve Dal, 2012: 29). Arkeolojik taş eserler, sıcak yaz günlerinde aşırı sıcak nedeniyle genişlemektedir ya da kışın soğuk günlerde dona maruz kalmaktadır. Taş eserlerin kılcal çatlaklarına ya da daha büyük

çatlaklarına giren su, donduğunda kama etkisi yaparak çatlakların büyümesine ve büyük parçaların kopmasına yol açabilmektedir. Bunların yanında taşların gözeneklilik durumu da don etkisine bağlı yıpranmayı hızlandırabilmektedir. Bu tür ısı farkları ve donma ve erime döngüleri taş malzemelerin yorulmasına ve yıpranmasına neden olmaktadır. Bunlara ek olarak gece-gündüz arasındaki ısı farklılıkları ve mevsimlere göre farklılaşan hava koşulları da taşlarda zamanla renk değişimine yol açmaktadır (Ahunbay, 2020: 46-47; Zakar ve Eyüpgiller, 2000: 49; Küçükkaya, 2004: 56-59; Öcal ve Dal, 2012: 30-32).

Nem ve Yağış

Bozulma ve bozunmanın başlıca etkenlerinden biri olan yağış ve su, taş eserler üzerinde bozulma ve bozunma sürecini hızlandırmaktadır (Zakar ve Eyüpgiller, 2020: 48). Nem, tüm bozulma ve bozunma süreçlerinde yer almaktadır, bu nedenle de taşların ayrışmasına neden olan etkenlerin başında yer almaktadır (Yıldırım, 2011: 71). Diğer yandan taşın gözenek yapısı, boşluk boyutu, geçirgenliği gibi özellikleri nem ve yağışın ne kadar etkili olacağını belirlemektedir. Nem, arkeolojik eserlerin üretildiği gözenekli taşın içine, yeraltı suyunun kılcal hareketle yükselmesine, yağışa ve havadaki gaz halindeki suyun difüzyonuna bağlı olarak yerleşmektedir (Öcal ve Dal, 2012: 33; Yıldırım, 2011: 71).

Şekil 1. Nem ve yağışın etkisi

Yağış sonrasında eserlerin ıslanmasıyla birlikte oluşan nem, öncelikle bozunmaya neden olan diğer faktörlerin aktif hale gelmesine neden olmaktadır. Yapılan araştırmalar değişen nem koşullarının, arkeolojik taş eserlerin sürekli ıslak kalmasından daha fazla bozunmasına neden olduğunu ve bozunmayı hızlandığını göstermiştir (Caner-Saltık, 2018: 66). Bunun yanında yağmur suyunun hızla uzaklaştırılmaması likenlerin, yosunların, mikroorganizmaların ve mantarların büyümesi gibi ciddi hasarların gelişimine neden olabilmektedir. Bunların yanında yağmur suyunun kolay aşınan taş eserlerin yüzeyinden akarken yaptığı aşındırıcı etki de göz ardı edilmemelidir (Ahunbay, 2020: 46; Küçükkaya, 2004: 65; 79).

Rüzgâr

Şiddetli rüzgarların kum gibi taneçikli malzemeyi, zeminden kaldırarak taşıdığı ve ardından eserlere çarptığı durumlarda, eserler üzerinde önemli miktarda yüzey aşınmalarına ve görünümünde değişikliğe neden olabilmektedir (Öcal ve Dal, 2012: 45).

Tuzlar

Gözenekli taşlardan üretilen arkeolojik eserlerin ayrışmasında, suda çözünen tuzlar oldukça etkilidir ve suda çözünen tuzların etkileri ile arkeolojik eserlerin yüzeyindeki ıslanma ve kuruma döngüleri arasında yakın bir ilişki vardır (Steiger ve diğ., 2010). Arkeolojik eserlerin üretildiği çeşitli taş türlerinde değişik düzeylerde çatlaklar ve kılcal gözenekler gözlenebilmektedir. Toprak altından çıkarılan arkeolojik eserlerin bu çatlak ve gözeneklerinde, suda çözünebilir tuzları içeren su bulunmaktadır. Gözenekli taşların içine bu tuzları taşıyan su buharlaştığında, tuz çözeltisi doygunluğa ulaşmaktadır. Bu durumda tuzlar hem taşın yüzeyinde hem de taşın gözenekleri içinde kristalleşmektedir (Yıldırım, 2011: 71, 74).

Arkeolojik eserlerin sergilendiği açık alanlarda bağıl nem değişimlerine bağlı olarak tuz kristalleşme – çözünme döngüleri oluşmaktadır. Bağıl nemin yüksek olduğu zamanlarda çatlaklardaki tuzlar çözünmekte ve kılcal gözeneklere yayılmakta, bağıl nem düşüncede kristalleşmektedir. Özellikle higroskopik tuzlar, doğrudan su ile temas etmeden, havadaki bağıl nemi soğurarak çözünebilmektedir ve nemim düşük olduğu durumda da soğurduğu nemi kaybederek yeniden kristalleşmektedir. Bununla birlikte, mikro çatlaklar içinde tuz ve donma çözülme döngüleri sonucunda gelişen kil mineralleri de genişerek tuzların kristalleşmesinin neden olduğu genişlemeyle birlikte, çatlakların giderek büyümesine ve zaman içinde taşlardan parça kopmasına neden olmaktadır (Caner-Saltık, 2018: 73; Zakar ve Eyüpgiller, 2000: 49; 109; Öcal ve Dal, 2012: 34; Yıldırım, 2011: 74; Steiger ve diğ., 2010).

Diğer yandan taşların gözenekleri içinde giderek büyüyen tuz kristalleri basınç oluşturarak taşın gerilme dayanımının düşmesine, taş malzemenin küçük parçalar şeklinde kopmasına ya da malzemenin toz haline gelmesine neden

olmaktadır. Taş eserlerde bozunmaya neden olan tuzlar arasında, sodyum sülfat, sodyum klorür, sodyum karbonat, nitrat, magnezyum sülfat, kalsiyum karbonat en etkili suda çözünebilir tuzlardır. Bu tuzların en önemli kaynağı hava kirliliğidir (Yıldırım, 2011: 75; Oguchi ve Yu, 2021: 5)

2.3. Canlıların Neden Olduğu Etkiler

Bitkiler, mantarlar, bakteriler, algler, siyanobakteriler, mantarlar, likenler, kuşlar ve örümcek gibi böcekler, taş eserler üzerinde biyolojik bozunma olarak tanımlanan ve doğal taşların bozunmasına neden olan bir süreci başlatmaktadır (Dolar ve Yılmaz, 2014: 2; Sterflinger ve Piñar, 2013: 9638; Pinna, 2021: 13). Özellikle kuş dışkılarında bulunan asit, taş eserlerin bütünlüğünü bozabilmektedir. Diğer yandan bakteriler, likenler ve mantarlar yaşam etkinlikleri sırasında ürettikleri karbonik asitlerden dolayı taşlarda yeşil renkli bir tabaka oluşmasına, boşlukların gelişmesine neden olmaktadır (Zakar ve Eyüpgiller, 2020: 50, 115, Küçükkaya, 2004: 79; Öcal ve Dal, 2012: 48-53; Öztürk ve Türe, 2018: 1173).

Şekil 2. Biyolojik büyüme

2.4. İnsanların Neden Olduğu Hasarlar

Savaşlar, Kötü kullanım ve Vandalizm

I. ve II. Dünya Savaşları, Bosna Savaşı ve Ortadoğu savaşları tarihi eserler üzerinde geri dönüşü olmayan oldukça üzücü hasarlara neden olmuştur. Savaşlar günlük haberler arasında hala önemli bir yer tutmaktadır. Bu savaşlar sırasında bir düşüncenin, bir inancın, eski bir rejimin bir etnik grubun ya da egemenliğin simgesi olarak görülen arkeolojik eserler, bilinçli bir şekilde tahrip edilebilmektedir (Ahunbay, 2020: 54; Öcal ve Dal, 2012: 59).

Diğer yandan müzelerde çevre düzenlemesi sırasında eserlerin taşınması sırasında da hasarlar oluşabilmektedir. Son yıllarda ziyaretçilerin öz çekim ya da fotoğraf çekimi için, eserlerin üzerine tırmanması ya da çıkması da zaman zaman eserlere zarar vermektedir.

Yanlış Temizlik ve Onarımlar

Bakımsızlık, taş eserlerde gözlenen küçük bozulma ve bozunmaların zaman içinde büyüyerek ilerlemesine neden olmaktadır (Zakar ve Eyüpgiller; 2020: 52). Ön araştırmaya dayanmayan, doğru tanı konulmadan, uyumsuz malzeme ile yapılan onarımlar ve yanlış tekniklerle yapılan uygulamalar taş eserlerin üzerinde önemli tahribatlara neden olabilmektedir (Ahunbay, 2020: 102-103).

Bayındırlık Etkileri

Müzelerin yakınında yeni yoların, yeni binaların inşası, müzelerin zemini altında geçitlerin ve tünellerin açılması, arkeolojik eserlerin yerleştirildiği zemini bozarak, arkeolojik taş eserler üzerinde önemli etkilere neden olabilmektedir.

Hava Kirliliği

Kentsel ortamlarda yüksek oranlarda bulunan atmosferik kirletici gazlar (kükürt dioksit, sülfür dioksit, nitrojen dioksit ve karbon dioksit), yağış, sis, nem, rüzgâr, sıcaklık ve güneş ışığı gibi atmosferik faktörler ile birleştiğinde taş eserler üzerinde, üretildikleri taşın cinsine bağlı olarak bozunmaya neden olmaktadır (Küçükaya, 2004: 73; Gökaltun, 1999: 135).

Trafik

Kamyon, tramvay, tren ve hızlı tren gibi ağır araçların geçerken zeminde oluşturduğu titreşimler taş eserler üzerinde olumsuz etkilere neden olabilmektedir (Küçükaya, 2004: 55).

2.5. Zemin Özellikleri

Müzelerin açık alanlarında, arkeolojik eserlerin yerleştirildikleri yerin zemin özellikleri, taş eserlerin bozunma süreçleri üzerinde oldukça etkili olabilmektedir. Yeraltı su seviyesi, mevsimlere göre değişiklik gösterebilmektedir. Yeraltı su seviyesine bağlı olarak yerden yükselen nem, taş eserin yerleştirildiği toprak zeminden yükselerek eserin içinde kılcallık (kapilarite) ile hareket etmeye başlamaktadır. Zeminden yükselen bu nem, eserin ıslanmasına neden olmaktadır. Bunun yanında suyun taşıdığı tuzlar, eserin yüzeyinde suyun buharlaşmasıyla çiçeklenmeye, liken, küf ve mantar oluşumuna, eserin fiziksel ve kimyasal yapısında değişimlere yol açmaktadır (Ahunbay, 2020: 46; Zakar ve Eyüpgiller, 2020: 50).

2. 6. Doğal Afetler

Mevsim normallerinin üzerinde gözlenen yağışın neden olduğu seller ve ne zaman olacağı öngörülemeyen depremler, eserlerin yıkılmasına, yerinden oynamasına, taşınmasına neden olabilmekte ve eserler üzerinde geri dönüşü olmayan ciddi zararlar ortaya çıkabilmektedir (Ahunbay, 2020: 49; Zakar ve Eyüpgiller, 2020: 50; Öcal ve Dal, 2012: 46).

3. ARAŞTIRMALAR VE ANALİZLER

Arkeolojik eserlerin üretildiği hammaddelerin çeşitlerine göre bozulma ve bozunmaya neden olan faktörlerin, bozulma ve bozunma türlerinin, bunların yaygınlığının, derinliğinin ve hızının belirlenmesi için çeşitli araştırmaların ve analizlerin yürütülmesi gerekmektedir. Çeşitli bilimlerin iş birliği çerçevesinde yürütülen bu analizler ve araştırmalar aşağıda madde başlıkları şeklinde verilen adımları içermektedir.

3.1. Taş Eserlerde Görsel Analiz

Arkeolojik eserlerin hammaddelerinin korunmasına yönelik uygulamalar, eserlere zarar vermeyecek olan kapsamlı ön araştırmaları gerektirmektedir. Arkeolojik eserlerin üretildiği malzemede gözlenen bozulmaların görsel analizi, koruma çalışmalarının planlanmasında yarar sağlayacak olan ilk verilerin elde edilmesini içermektedir (Tavukçuoğlu, 2018: 81). Görsel makro gözlemlerle, hammadde üzerinde bozulma ve bozunma şekillerinin belirlenmesi ve en az bozulma ve bozunma şeklinden başlayarak en şiddetli bozulma ve bozunma şekline kadar sınıflandırılması gerekmektedir. Bu analizler sonrasında taş eserlerin üzerinde gözlenen bozulma ve bozunma şekilleri ve şiddetleri ile bu şekillerin dağılımı ve bu dağılımın yönleri çizim ve fotoğraflar üzerine işlenerek

haritalanmalıdır. Böylece her eser ölçeğinde bozulma ve bozunma sorunlarının tanımı için ön bilgiler edinilmektedir. Diğer yandan bu haritalar tahribatsız analizlerin uygulanması sırasında, koruma uygulamalarının uygulanacağı yer tespitinde, bu uygulamaların ne kadar başarılı olduğunun izlenmesinde ve belli aralıklarla düzenli olarak yürütülen bakım çalışmalarında kullanılan bir belgeleme yöntemidir (Caner-Saltık, 2018: 67; Tavukçuoğlu, 2018: 82).

3.2. Taş Eserlerde Malzeme Sorunlarının Belirlenmesi

Arkeolojik eserlerin tahribatsız yöntemlerle dış çevre koşullarına uyumunun araştırılması ne kadar dayanıklı ve sağlam ya da bozulmuş oldukları birbirini tamamlayan birden fazla tahribatsız analizle saptanmalıdır. Taş eserlerin özellikleri bir dizi fiziksel, kimyasal, petrografik, mineralojik ve mekanik test ve analizlerle anlaşılabilir (Caner, 2018: 107; Tavukçuoğlu, 2009: 187).

3.3. Kızıl Ötesi Isıl Görüntüleme (Infrared Thermography) Analizi

Arkeolojik taş eserlerin yaydığı ısıya hassas, ısı gören kameraların kullanıldığı bu yöntemde, malzemenin ısı yayıntıları ölçülmekte ve belli eşik değerlere göre renklendirilerek incelenen eserin ısı haritası üretilmektedir. İncelenen taş eserin bünyesinde barındırdığı nem, ısı iletkenliğini artırmaktadır. Diğer yandan taş eserin bünyesinde boşlukların bulunması tam tersi ısı iletkenliğini düşürmektedir. Böylece sıcaklık farklılıkları, ısı dağılımını gösteren haritalarla izlenebilmektedir (Tavukçuoğlu, 2018: 81-82). Bu analiz, nem kaynağını belirlemede kullanılan tahribatsız uzaktan algılama ve analiz yöntemlerinin başında gelmektedir. Bununla birlikte nem kaynağını yok etmeye yönelik üretilen çözümlerin ne kadar güvenilir olduğunun kontrolünü de sağlamaktadır (Caner-Saltık, 2018: 66).

3.4. Ultrasonik Hız Ölçümleri (Ultrasonic Pulse Velocity measurements)

Taş eserlerde taşın sağlamlık durumunu belirlemek, başka bir deyişle taşın yüzeyinde ya da iç yapısında gözle görünen ya da görünmeyen derinliklerdeki çatlak, ayrılma, boşluk ve gözenekte artış gibi süreksizliklerin tespitinde, taşta bozulma ve bozunma derecesinin belirlenmesinde, taş yüzeyinde bozulmuş tabakanın kalınlığının belirlenmesinde ve taş yüzeyine uygulanan sağlamlaştırma işleminin başarısının ölçülmesinde, malzemeye zarar vermeyen bu yöntemden yararlanılmaktadır (Caner-Saltık, 2018: 68; Tavukçuoğlu, 2018: 83-84). Bu yöntemde, alıcı ve verici uçlar yardımıyla taş eserin içerisinden geçirilen ultrasonik dalgaların, uçlar arasındaki mesafeyi ne kadar sürede geçtiği başka bir deyişle ultrason dalgasının taşın içindeki hızı hesaplanmaktadır.

Ultrasonik dalgaların hızı, malzemenin fiziksel ve mekanik özelliklerine göre değişmektedir. Bu durumda, sağlam ve kuru malzemelerde ölçülen ultrasonik dalgaların hızı standart kabul edilmektedir. İncelenen eserde ölçülen ultrasonik dalgaların hızı, bu standart değer ile karşılaştırılmaktadır. Böylece taş eserin ne kadar sağlam olduğu ya da bozulmuşluk durumu konusunda bir değerlendirme yapılabilmektedir. Malzeme içinde ultrasonik dalgaların geçtiği alanda çatlak ve gözeneklilik artışı gibi süreksizlikler varsa ultrasonik dalga hızı azalmaktadır. Sağlamlaştırma işlemi uygulanan taş malzemede gözeneklilik azaldıkça ultrasonik dalga hızında önemli bir artış gözlenmektedir (Tavukçuoğlu, 2018: 83-84).

3.5. Laboratuvar Çalışmaları

Taş eserlerden kopmuş parçalardan alınan örnekler ve bu taş eserlerin üretildiği hammaddeler ile benzer jeolojik yatlardan alınmış örnekler detaylı laboratuvar analizleriyle incelenmektedir. Taş eserlerden alınan örnekler ya da

taş eserlerden kopmuş olan parçalar üzerinde fiziksel, fizikomekanik, mineralojik, kimyasal ve mikroskobik analizler yapılmaktadır. Taş eserlerde taşın cinsi, taşı meydana getiren mineraller, taşın dokusu, ayrışma ve bozulma durumları, birim hacim ağırlığı, gözenekliliği, mikro yapısı ve çatlakları mikroskobik, petrografik ve kimyasal analizlerle belirlenmektedir. Basınç dayanımı tayini ile taş eserlerin düşey yükler altında kırılma dayanımı ölçülmektedir. Kılcal etkiye bağlı su emme katsayısı ve donma çözülme dayanımı tayini ile taşın su emme kapasitesi, bünyesine giren su miktarı ve suyun donması sonucunda yarattığı basınca karşı dayanıklılığı belirlenir.

Yoğunluk tayini, taşların su emme, gözeneklilik ve taşın iç yapısı hakkında bilgi verir. Taşlarda fizikomekanik özelliklerinin belirlenmesi için aşınma direnci, ince kesit, XRD (X-Ray Diffraction), piknometre, mineralojik ve mikro yapı analizlerinden yararlanılmaktadır. Taş eserlerde yüzey altı çatlakların belirlenmesi için termal tarama testleri yürütülmektedir. Taşın ayrışma durumunun belirlenmesi için doku ve stratigrafi analizi yapılmaktadır. Taş eserin yüzeyindeki bitki, bakteri, liken ve mantarların tespiti için ve bunlara yönelik hangi önlemlerin alınacağına yönelik incelemeler mikroskopa ve SEM – EDX (Scanning electron microscopy with energy dispersive X-ray spectroscopy) analiziyle belirlenmektedir. Taşların yüzeyinde oluşan kirli kabuğun derinliği yine SEM – EDX analiziyle belirlenmektedir. Tuzların kantitatif ve kalitatif analizi gibi kimyasal testlerle taş eserlerde hasara neden olan tuzlar belirlenebilmekte ve belirlenen etkene göre temizlik ve koruma yöntemine karar verilebilmektedir. Benzer jeolojik yataklardan alınmış örnekler tuz kristalleşme ve donma-çözülme döngüleri ile eskitilmektedir. Ayrıca taş sağlamlaştırılmada uygulanacak olan sağlamlaştırıcının penetrasyon derinliği ve koruyucunun etkinliği SEM – EDX analizi ile belirlenmektedir (Ersen ve Verdön, 2010; Ersen, 2013: 4; Böhm, 2005: 409; Caner, 2018: 108-109).

3.6. Koruma Çalışmaları

Yukarıda söz edilen araştırmaların ve analizlerin sonucunda tahribatsız koruma çalışmalarına geçilmektedir. Bu koruma uygulamalarında, taş eserlerin bozulmasına ve bozunmasına neden olan süreçlerin kontrol altına alınması, yavaşlatılması ya da ortadan kaldırılması, görsel ve estetik özelliklerine zarar vermeden korunmaları amaçlanmaktadır. Bu amaçlara, yukarıda söz edilen taş eserlerde malzeme sorunlarının belirlenmesi adımı doğru bir şekilde uygulandıktan sonra ulaşılabilir. Günümüzde en az müdahale ile bozulmaya yönelik önlemlerin alınması yaklaşımının yanında, taşlara zararı dokunan ve taşın fiziksel kimyasal ve mekanik özellikleri ile uyumsuz malzemelerin kullanılmaması benimsenmiştir. Bunların yanında koruma uygulamalarının tekrarlanabilirlik, uyumluluk ve dayanıklılık gibi özelliklerinin olması gerekmektedir.

Taş koruma uygulamalarında, geriye çevrilebilirlik çoğu zaman olanaklı değildir. Bu durum, bozulmaya ve bozunmaya yönelik alınacak önlemlerin, uyumluluğun ve tekrarlanabilirliğin önemini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Diğer yandan önlemlerin yeterli olmadığı birçok durum ortaya çıkabilmektedir (Caner, 2018: 107-108). Koruma uygulamalarından sonra taş eserlerin yerinde incelenmesi ve uygulamanın ne kadar başarılı olduğunun düzenli aralıklarla izlenmesi gerekmektedir.

4. AÇIK HAVADA GÖZLENEN BOZULMA VE BOZUNMA ŞEKİLLERİ

Toprak altında kısmen korunagelen arkeolojik eserlerin, açık havada farklı etkiler altında bozulma ve bozunma süreci çok çabuk bir şekilde başlamaktadır.

Bozulma ve bozunma türünün, kayacın fiziksel ve kimyasal yapısı ile dış ve iç etkilerin özelliklerine bağlı olduğu bilinmektedir (Öcal ve Dal, 2012: 26). Bozulma ve bozunma türü ve derecesi, taş eserlerin üretildiği taşın türüne, boyutuna ve üzerindeki detaylara, müzede yerleştirildiği konuma göre değişiklik göstermektedir. Özellikle atmosferik koşullara karşı korumasız olarak sergilenen arkeolojik eserlerde bozulmanın ve bozunmanın derecesi gözle görülür şekilde artmaktadır.

4.1. Kirli Tabaka (Patina) Oluşumu

Kükürt dioksit içeren kirli hava koşullarına bağlı olarak taş eserlerin yüzeyinde, ince ve düzgün bir tabaka oluşumu gözlenmektedir (Küçükkaya, 2004: 100; Öztürk ve Türe: 2018: 1172).

Şekil 3. Kirli tabaka oluşumu

4.2. Siyah Kabuk Oluşumu

Sülfür bazlı asidik gazlar, karbon ve katranlı parçacıklardan oluşan hava kirliliği taşlar üzerinde kabuk olarak adlandırılan bir bozunma türüne neden olmaktadır

(Zakar ve Eyüpgiller, 2020: 113). Rengi ve morfolojik özellikleri, fiziksel, kimyasal ve mineralojik yapısı taşın özelliklerinden farklıdır. Bu tür bir kabuk gelişimi eserlerde detayların ve ince hatların bozulmasına, taşlarda gözlenen boşlukların kapanmasına neden olmaktadır (Küçükaya, 2004: 100; Şenol, 2017: 7; Öztürk ve Türe, 2018: 1172).

Şekil 4. Siyah kabuk oluşumu

4.3. Betonlaşmış Kalın Kabuk (Kalsin) Oluşumu

Betonlaşmış kalın kabuk, kirli hava koşulları altında, kireçtaşı ve kumtaşı gibi sedimenter kayalar üzerinde gelişmektedir. Taşın içine işleyen yağmur suları, taşın içindeki karbonatların erimesine neden olmaktadır. Su buharlaşarak havaya dönerken taşın dış yüzeyinde erimiş maddeler birkaç milimetrelik bir tabaka oluşturmaktadır. Bu tabaka zaman içinde giderek sertleşmekte ve taşın yapısını ve rengini değiştirmektedir (Küçükaya, 2004: 100- 101).

4.4. Çiçeklenme

Taş eserlerin yüzeyinde gözlenen tuz etkisi, çiçeklenme (efflorescence) olarak adlandırılmaktadır. Çeşitli kaynaklardan gelen sodyum, potasyum ve magnezyum tuzları çiçeklenmeye neden olan en yaygın tuzlardır. Taşların iç kısmında gerçekleşen tuz etkisi, gizli çiçeklenme (cryptoflorescence) olarak tanımlanmıştır. İlk başta mikroskobik düzeyde başlayan tuz kristallenmesi, ıslanma ve kuruma döngüleri sonucunda taş yüzeyinde pudralanma şeklinde görülmeye başlamaktadır (Zakar ve Eyüpgiller, 2020: 109; Küçükkaya, 2004: 107; Hasbay ve Hattap, 2017: 33).

4.5. Lekelenme

Taş yüzeyinde gözlenen lekelenme, metallerin korozyonuna, havada bulunan kükürt, klor, azot, karbon ve hidrokarbon bileşenli maddelere, neme ve tuzlara bağlı olarak gelişmektedir. Taş yüzeylerinde liken, yosun ve mantar oluşumları ve kuş dışkıları da nokta ya da yuvarlak halkalar şeklinde lekelenmeye neden olmaktadır (Zakar ve Eyüpgiller, 2020: 114; Küçükkaya, 2005: 54; 75, 105).

4.6. Tozlaşma, Tanelenme ve Şekerlenme

Büyük oranda ısı değişimlerine bağlı olarak yavaş yavaş ve sürekli olarak gelişmekte ve taşın yapısı yavaş yavaş çözülmektedir. Taşın yüzeyine dokunulduğunda taş toz şeklinde ufalanarak ele gelmektedir (Hasbay ve Hattap, 2017: 35). Atmosfer etkileri nedeniyle taşın doğal bağlayıcısı çözünerek erimekte, taş yüzeyi şeker dokusu şekline yavaş yavaş pürüzlü hale gelmektedir (Angı, 2011: 41).

4.7. Mikrokarst ve Oyuk Oluşumu

Taşın yapısında bulunan ve suyla eriyen kalsiyum karbonat, eriyerek çeşitli büyüklüklerde boşlukların oluşmasına neden olmaktadır (Hasbay ve Hattap, 2017: 35). Volkanik kökenli kayalarda, bazı minerallerin ayrıışarak kopmasıyla

bunların yerinde boşluklar oluşmaktadır. Çakıtaşı, fosilli kireçtaşı gibi çökel kayalarda zamanla iri tanelerin ayrışmasına bağlı olarak ile kayaç yüzeyinde düzensiz oyuklar ve boşluklar gelişebilmektedir (Öztürk ve Türe, 2018: 1173).

4.8. Çatlama, Kavlanma, Yarılma, Ayrılma ve Parça Kopması

Yüksek ve düşük sıcaklık farklılıkları ve özellikle üzerinde suyun uzun süre kaldığı taşlarda çatlama, kavlanma ve parça kopması şeklinde bozunma türü gözlenmektedir. Taşların yüzeyinde farklı boyutlarda kılcal ve derin çatlaklar görülebilmektedir. Taşlarda yüzeysel donma görüldüğü zaman kavlanma gözlenirken taşların iç kısmında gözlenen çatlakların içindeki suyun donması sonucu parça kopması gözlenmektedir. Çatlama ince taneli mermerlerde daha çok görülmektedir (Şenol, 2017: 6).

Şekil 5. Parça kopması

4.9. Yapraklanma ve Kabuk Atma

Çevre koşulları ve iklim nedeniyle, taş yüzeyinde, taş yüzeyine paralel, yaprak gibi ya da kalın tabakalar halinde dökülme gözlenmektedir. Taş yüzeyinin doğrudan yağmur suyu ile yıkanmayan fakat nemin yoğunlaştığı bölümlerinde

hava kirliliği sonucunda kabuk atma meydana gelmektedir (Hasbay ve Hattap, 2017: 34, 36; Öztürk ve Türe, 2018: 1173).

Şekil 6. Kabuk atma

4. 10. Patlama

Taş eserin içine yerleştirilen metaller, kimyasal olaylar nedeniyle oksidasyona uğrar, zamanla genişir ve taşı zorlayarak patlamaya neden olur. Bu şekilde oluşmuş taş kopmalarında taşın içindeki metal açığa çıkmaktadır ve bozulma nedeni kolaylıkla anlaşılmaktadır (Küçükkaya, 2004: 53).

5. ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

5.1. Yüzey Temizliği

Temizlik, taş eserler üzerinde gerçekleştirilen koruma uygulamalarının ilk ve en önemli adımıdır. Doğru temizlik işlemiyle gelecekte gözlenebilecek olan bozulma

ve bozunmaların önüne geçilmektedir (Şenol, 2017: 8). Araç egzozlarından, ev ve fabrika bacalarından çıkan isler havayı kirletmekte ve taş eserlerin yüzeylerinin kararmasına neden olmaktadır. Yüzey temizliğinin düzenli aralıklarla yürütülmesi ve özenli bir şekilde yapılması gerekmektedir. Aksi taktirde arkeolojik eserin bozunma süreci hızlanmaktadır. Yüzey temizliğinin hangi yöntemle yapılacağına karar vermeden önce taşın türü, kirliliğinin nedeni, kir tabakasının niteliği, yüzey bozulmaları çok iyi araştırılmalıdır. Temizlik sırasında taş işlenirken yüzeyde taş ustasının bıraktığı özgün izler ve taşın zamanla kazanmış olduğu ve taşın korunmasını sağlayan patina* yok edilmemelidir. Müzelerimizde, bu tür temizlik çalışmalarını üstlenecek koruma uzmanlarının sayısının her geçen gün artması oldukça sevindiricidir (Ahunbay, 2020: 102-103; Günel, 2010: 134; Zakar ve Eyüpgiller, 2020: 108; Ersen, 2013: 6).

Taş eserin özellikleri göz önünde bulundurularak, suyla, mekanik (mikro kumlama, bisturi ile yapılan temizlik), kimyasal, emici kil, jel ve kâğıt hamurları ve lazerle ile yüzey temizliği yapılabilmektedir (Ahunbay, 2020: 104; Yar, 2010: 82; Günel, 2010: 132). Arkeolojik eserler öncelikle yüzeyleri yıkanarak temizlenmeye çalışılmaktadır. Bu yöntem eğer kirler suda çözünüyor ise oldukça verimli sonuç vermektedir. Diğer yandan taş eserin yüzeyine bol miktarda su vermek, kılcal çatlaklar içinde suyun hareket etmesine eserin bünyesindeki tuzları harekete geçirerek çiçeklenmeye neden olabilmektedir. Bunun önüne geçmek için suyu zerre şeklinde püskürten ve suyun eserin üzerine kontrollü bir şekilde suyun yayılmasını sağlayan uçlardan yardım alınmalıdır (Ahunbay, 2020: 104; Küçükkaya, 2004: 111). İnce detayları olan taş eserlerde atmosfer etkisiyle

* Patina: Taşın ocaktan çıkarıldığı andan itibaren, eskimeye bağlı olarak taşın yüzeyinde oluşan ince bir film tabakası şeklinde renk ve doku değişikliğidir (Günel, 2010: 134; Zakar ve Eyüpgiller, 2020: 108; Küçükkaya, 2004: 97).

oluşan kirlenmeler, lazerle temizlenebilmektedir. Bu uygulamaya düşük ayardan başlanmalı, uygulama mesafesi ve eserin hassasiyet derecesi test edilmelidir (Yar, 2010: 82; Küçükaya, 2004: 115).

Bozulmamış, bezemesiz ve büyük yüzeylerde aşındırıcı partiküller mikro kumlama yöntemiyle (dolomit, cam tozu, alüminyum, bitkisel kökenli tanecikler, kuru buz) düşük basınçla yüzeye özenli bir şekilde püskürtülerek yüzey temizliği yapılabilmektedir (Günel, 2010: 134; Zakar ve Eyüpgiller, 2020: 119). Bezemeli, estetik ve tarihi değeri yüksek eserlerin yüzeyinde kimyasal temizlik yapılmaktadır. Kâğıt hamuruna emdirilen kimyasal madde eserin yüzeyine uygulanmakta, belli bir süre bekletildikten sonra, bol su ile yıkanmaktadır. Ortaya çıkan yeni yüzeyin durumuna göre işlem birkaç kez tekrarlanabilmektedir (Ahunbay, 2020: 104).

Çok kirli ve çiçeklenme sorunu olan yüzeylerde kil hamuru ya da deiyonize su ile hazırlanan kâğıt hamuru taş eserin yüzeyine sürülür, kil hamuru kuruduktan sonra kaldırılır. Bu işlem, eser çözünür tuzlardan ve kirden arınana kadar tekrar edilmektedir. Düşey ve gözeneksiz yüzeylerde, zayıf bazik karışimli, macun kıvamında şeffaf jeller, fırça ile yüzeye sürülmekte, ardından buharlaşmanın önüne geçmek için sıkıca plastik ya da alüminyum folyo ile kapatılmaktadır. Belli bir süre sonra üstü açılmakta ve yüzey deiyonize su ile yıkanarak eser üzerinden kimyasal çözelti uzaklaştırılmaktadır (Ahunbay, 2020: 104).

Bunların yanında son yıllarda atmosferik ortam koşulları nedeniyle nitrat, sülfat ve karbonat esaslı bozunmaların temizliğinde mikroorganizmalardan yararlanılmaya başlanmıştır (Şenol, 2017: 13; Ersen, 2013:7). Taş eserlerde suda çözülebilen tuzların tek başına kontrolü bile taş eserlerin bozunma durumunu önemli ölçüde düşürmektedir (Steiger ve diğ., 2010).

5.2. Sağlamaştırma

Taş eserlerde taş bünyesinin zayıf olduğu ve daha ileri hasarlara açık olan bölgelerinde, bozulmayı ve bozunmayı azaltmak, değişken atmosferik koşullara karşı, taşın direncini arttırmak gerekmektedir. Eserlerin sağlamlaştırılmasında öncelikle çevre koşulları iyileştirilmelidir. Taş eserlerde bozunmanın durdurulamadığı durumlarda, sağlamlaştırma kimyasal koruyucu maddelerle de yapılabilmektedir. Kimyasal maddelerle koruma uygulaması, zarar verici etkenlerin başka yöntemlerle önlenemediği durumlarda kullanılmaktadır (Öztürk ve Türe, 2018: 1173).

Taş eserlere, sağlamlaştırıcı kimyasallar fırça ile sürülerek, püskürtülerek ya da vakumla uygulanmaktadır. Taşa uygulanacak olan kimyasalın taşın türüne ve yapısına uygun seçilmesine, taşın bünyesine nüfuz etmesine, düşük akışkanlığa sahip olmasına, bu uygulamanın taşın kimyasını bozmamasına, yeterli deneyimi olan uzmanlarca denetimli bir şekilde uygulanmasına dikkat edilmelidir (Ahunbay, 2020: 92; Küçükaya, 2004: 121; Şenol, 2017: 12; Ersen, 2013: 8; Öztürk ve Türe, 2018: 1173).

5.3. Yüzey Koruma

Su iticiler ve yüzey kaplamaları gibi yüzey koruyucuların, bir bakım programı dahilinde belirli aralıklarla yenilenmeleri gerekmektedir. Bunlar taş eserlerin yüzeyini, hava kirliliği ortamına ve iklimsel bozulmaya dirençli hale getirmek için uygulanan yöntemlerden biridir. Yüzey koruyucuların etkinliği uygulanan taş yüzeylerin petrografik ve fiziksel özelliklerine, suda çözünür tuzların varlığına göre değişebilmektedir. Bu malzemelerin etkinliğinin veya kullanılmasındaki sakıncaların, her uygulamadan önce raporlandırılması gerekmektedir (Ersen, 2013: 11; Ersen ve Döngel, 2010: 14).

5.4. Dolgu Tedavi

Bileşiminde çevre koşullarına karşı düşük dirençli mineraller bulunan bazı volkanik ve sedimenter kayalarda, iri tanelerin yerinden koptuğu, kayaç yüzeyinde ve iç kısımlarında oyuk ve boşlukların geliştiği görülmektedir. Bu tür durumlarda, taşa dolgu harçları enjekte edilmektedir (Küçükkaya, 2004: 123).

5.5. Yama Tedavi

Çeşitli tahrip etkenlerinin bir arada görüldüğü durumlarda taş eserlerden büyük parçalar kopabilir. Taşın kopan parçaları reçinelerle ya da daha kuvvetli yapıştırıcılarla yamanabilmektedir. Taşın kopan parçası taşıyıcı bir parçaysa, iş göremez durumdaysa ya da bulunamadığı zaman, benzer taşlarla ya da doğal malzemeler kullanılarak yama yapılabilir (Küçükkaya, 2004: 124-128).

5.6. Destekleme ve Çemberleme

Çatlamış, dağılma olasılığı bulunan eserlerin ve yanal açılma ve düşeyden ayrılma tehlikesi bulunan sütunların çevresi paslanmaz metal çemberlerle sarılarak sıkıştırılmaktadır. Bu tür uygulamalar genellikle düşey uzanım gösteren sütun gibi mimari parçalar üzerinde uygulanmaktadır. Sütunlar üretildikleri malzemenin boyutlarına göre ya tek parça olabilmektedir ya da parçaların üst üste bindirilmesiyle oluşmaktadır (Zakar ve Eyüpgiller, 2020: 88).

Deprem gibi doğal afetlerde yıkılma tehlikesi olan bu tür uzun mimari parçalar bazı durumlarda zemine ya da etraflarındaki duvarlara tutturularak korumaya çalışılmaktadır. Bazı durumlarda paslanmayan çelik bir iskeletle kılıflama yapılmaktadır.

5.7. Tuz Temizliği

Tuz temizliği, üzeri açık alanlarda uygulanan en önemli koruma çalışmalarının başında gelmektedir. Gözenekliliği düşük ve daha çok kılcal çatlakların

görüldüğü mermerlerde tuz temizliği zaman alan ve kontrollü bir şekilde uygulanması gereken bir işlemdir. Taş eserden tuzların uzaklaştırılması, su banyoları yaptırılarak ya da tuz emici lapalar kullanılarak yapılmaktadır (Caner-Saltık, 2018: 72).

5.8. Mekânsal Düzenlemeler ve Taşıma

Geçmişte farklı amaçlarla inşa edilen binalar, sonradan müzeye dönüştürülebilmektedir. Bu tür yapılarda yağmur suyu drenajı gibi işlevsel sistemlerin daha işler hale getirilmesi gibi bazı mekânsal düzenlemelere gidilebilir. Bunun yanında eserleri güneşin dik ışıklarından ya da rüzgarlardan korumak gerekmektedir. Zemin ile ilgili yükselen nem ya da trafiğin neden olduğu titreşimlere yönelik sorunların çözümünde zemin mekaniği ve geoteknik mühendisliğinden destek alınmalıdır. Açık havada sergilenen eserlerin korunmasının sağlanamadığı durumlarda eser sürdürülebilir bir şekilde korumanın sağlanacağı başka bir alana taşınabilmektedir. Diğer yandan doğrudan müze olarak tasarlanan yapılarda, bahçelerdeki peyzaj çalışmalarında önleyici korumanın ön planda olduğu projeler desteklenmelidir.

6. TARTIŞMA VE SONUÇ

Taş eserlerin mineralojik bileşimi, sertlik, gözeneklilik, ağırlık, homojen iç yapı, yoğunluk, boşluk oranı (porozite), geçirimsizlik (permeabilite), renk ve doku, suda çözünürlük gibi fiziksel ve kimyasal özellikleri üretildikleri taşların türüne göre oldukça farklılık göstermektedir (Zakar ve Eyüpgiller, 2020: 108; Küçükkaya, 2004: 44-50). Bu nedenlerle, öncelikle arkeolojik eserin yapıldığı taşların bu özellikleri doğrultusunda, bozulma ve bozunma sorunları saptanmalı, ardından eserin yapısına uygun iyileştirme yapılmalı ve son olarak koruma çalışmalarına geçilmelidir.

Müzelerin bahçeleri gibi açık alanlarda sergilenen arkeolojik eserlerin üretildiği taşların genel olarak çevresel koşullara karşı oldukça dayanıklı olduğu görülmektedir. Fakat sürdürülebilir bir şekilde uzun yıllar korunabilmeleri için bazı araştırmaların yürütülmesi gerekmektedir. Bu araştırmalarda, öncelikle çevre koşullarına açık alanlarda arkeolojik eserlerde gözlenen bozulma ve bozunma nedenlerinin ortaya konması gerekmektedir. Bu araştırmaların ardından bu bozulma ve bozunma nedenlerinin ortadan kaldırılmasına yönelik önlemler alınmalıdır. Bu çalışmaların devamında yürütülecek olan koruma çalışmaları, bilimler arası araştırmaları gerektirmektedir. Bu çok disiplinli çalışmaların, çağdaş teknolojiye uygun bir şekilde esere zarar vermeyen yöntemlerle yürütülmesi gerekmektedir. Diğer yandan korumanın mutlaka uzmanlar tarafından yürütülmesi sağlanmalı ve taş eserlerin özgünlüğünün korunması hedeflenmelidir.

Taş eserlerde gözlenen bozunma sürecini geriye döndürmek olası değildir fakat bu eserlerin dayanımlarını artırmak ve özgün ayrıntılarını daha uzun süre yaşatabilmek olanaklıdır. Diğer yandan çeşitli tüzük ve bildirimlerde dile getirilen ve evrensel olarak kabul gören temel ilkeler çerçevesinde yürütülecek olan tüm koruma çalışmalarında veriye dayalı kararlar alınmalıdır. Bunun yanında taş eserlerin üretildikleri hammaddelerin sürdürülebilir bir şekilde nasıl korunacağına dair araştırmalar yaygınlaştırılmalıdır.

Hammadde üzerine uygulanan koruma işlemleri, hammaddenin dayanıklılığını kaybetmeye başladığı zaman, en gerekli ve en küçük ölçekte müdahaleler şeklinde olmalıdır. Bunlara ek olarak bu faktörlere bağlı olarak gelişen bozulmanın ve bozunmanın durumu belirli aralıklarla mutlaka izlenmelidir. Böylece müzelerde, arkeolojik eserlerin geçmişten günümüze sahip oldukları değerlerini kaybetmeden varlıklarını sürdürebilmesi sağlanmalı, müzelerin

kültür turizmindeki vazgeçilmez yeri, her geçen gün ilerleyen bilimler arası çalışmalarla pekiştirilmelidir.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

- Ahunbay, Z. (2018). Arkeolojik Alanlarda Koruma Kavramı ve Yaklaşımlarına Giriş. *Arkeolojik Alanlarda Koruma ve Alan Yönetimi*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Tarihi Yayınları.
- Ahunbay, Z. (2020). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*, İstanbul: Yem Yayınları.
- Angı, S. (2011). "İstanbul Tarihi Yarımada'daki Antik Yapılarda ve Anıtlarda Kullanılan Doğal Taşların Özellikleri ve Korunmuşluk Durumları". *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, 6: 31-42.
- Böhm, B. (2005). "Quantitative Salt Analysis in Conservation of Buildings". *Restoration of Buildings and Monuments* 11 (6): 409-418.
- Caner, E. (2018). Taş Malzemenin Bozulma Sorunlarının İncelenmesi ve Koruma Yöntemlerinin Belirlenmesi. *Arkeolojik Alanlarda Koruma ve Alan Yönetimi*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Tarihi Yayınları.

- Caner-Saltık, E. N. (2018) Arkeolojik Alanlarda Malzeme Koruma Çalışmalarının Kapsamı ve Aşamaları. Arkeolojik Alanlarda Koruma ve Alan Yönetimi. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Tarihi Yayınları.
- Doğruer, F. S. (2019). "Müzelerde Önleyici Koruma: Temel Yaklaşımlar ve Gelişimi". Akademik Sanat Dergisi, 4: 121-134.
- Dolar, A. Yılmaz, E. Ş. (2014). "Kültürel Yapılarda Biyolojik Bozunma Mekanizmaları". Elektronik Mikrobiyoloji Dergisi, 12: 1-19.
- Ersen, A. Verdön, İ. (2010). "Konservasyon Biliminin Restorasyon Proje ve Uygulamalarına katkıları". TUBA-KED, 8: 7-20.
- Ersen, A. (2013). "Taş Korumada Son 20 Yıldaki Gelişmeler ve Yenilikler". Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi, 10: 3-19.
- Gökaltun, E. (1999). "Atmosferik Kirleticilerin Kuru ve Islak Çökeltme Mekanizmalarının Kireçtaşlarındaki Parlaklık Kaybına Etkisi". Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 1 (1): 134-156.
- Hasbay, U. Hattap, S. (2017). "Doğal Taşlarda Bozunma (Ayrışma) Türleri ve Nedenleri". Bilim ve Gençlik Dergisi, 5: 23-45.
- Küçükçaya, G. (2004). *Taşların Bozunma Nedenleri ve Korunma Yöntemleri*. İstanbul: Birsan Yayınevi.
- Oguchi, C.T. Yu, S. (2021). A review of theoretical salt weathering studies for stone heritage, Progress in Earth and Planetary Science 8: 1-23.
- Öcal, A.D. Dal, M. (2012). *Doğal Taşlardaki Bozunmalar*. İstanbul: Mimarlık Vakfı İktisadi İşletmesi Yayınları.
- Öztürk, Ö. T. Türe, A. (2018). "Side Müzesi'nde Bulunan Antik Döneme Ait Taş Eserlerin Koruma Onarım Çalışmalarının İncelenmesi". İdil Sanat ve Dil Dergisi 7(49): 1169-1176.
- Pinna, D. (2021). "Microbial Growth and its Effectson Inorganic Heritage Materials". In: Joseph, E. (ed) *Microorganisms in theDeterioration*

- and Preservation of Cultural Heritage*. Springer Nature, Open Access, <https://library.open.org/handle/20.500.12657/48713>.
- Spiridon, P. Sandu, I. Stratulat, L. (2017). "The Conscious Deterioration and Degradation of Cultural Heritage". *International Journal of Conservation Science* 8 (1): 81-88.
- Steiger, M., Charola, A.E., Sterflinger, K. (2011). *Weathering and Deterioration*. In: Siegesmund, S., Snethlage, R. (eds) *Stone in Architecture*. Springer, Berlin, Heidelberg.
- Sterflinger, K., Piñar, G. (2013). "Microbial deterioration of cultural heritage and works of art — tilting at windmills?". *Applied Microbiology Biotechnology* 97: 9637–9646.
- Şenol, F. (2017). "Biyo-Remidiasyon: Tarihi Yapılarda Kullanılan Karbonatlı Taşlarda Görülen Siyah Kabuk Tabakasının Temizliğinde Alternatif Bir Yöntem Olarak Biyo-Temizlik ve Biyo-Sağlamlaştırma". *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 2(1): 1-15.
- Tavukçuoğlu, A. (2009). "Tarihi yapıların Tahribatsız Yöntemlerle Muayenesi", II. Kâgir Yapılarda Koruma ve Onarım Semineri, 28-29 Eylül, İstanbul.
- Tavukçuoğlu, A. (2018) *Tahribatsız Analizlerin Malzeme Sorunlarının Teşhisi ve Koruma Uygulamalarının Takibinde Sağladığı Yararlar*. *Arkeolojik Alanlarda Koruma ve Alan Yönetimi*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Tarihi Yayınları.
- Tiano P. (2002). *Biodegradation of cultural heritage: decay mechanisms and control methods*. In: Seminar article, the new university of Lisbon. Department of Conservation and Restoration 2002 April, 7–12.
- Yar, M. N. (2010). "Restorasyon Uygulamalarında Lazerle Temizlik", II. Kargir Yapılarda Koruma ve Onarım Semineri, 16-17 Aralık, İstanbul.

Yıldırım, N. (2011). "Dolmabahçe Sarayı'nın Yapı Malzemeleri Üzerinde Suda Çözünebilir Tuzların Etkileri". Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi, 6: 70-85.

Zakar, L., Eyüpgiller, K. K. (2020). *Mimari Restorasyon Koruma Teknik ve Yöntemleri Restorasyon Uygulamalarında Kullanılan Çağdaş Teknikler*. İstanbul: Ömür Matbaacılık.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The movable archaeological artifacts that have survived under the ground are starting to disintegrate due to various reasons such as climate, weather conditions, air pollution, vegetation, and earthquakes. Sustainable preservation of archaeological artifacts in museums requires a good management system, financial resources, an expert who continuously repair and protect the artifacts. Before determining how to protect the artifacts exhibited in open spaces, it is very important to reveal the factors that cause deterioration and the ways of degradation.

Factors Caused by Stone Deterioration and Degradation

Factors such as the type of the stone, its physical and chemical structure and climate are the leading factors that cause the deterioration and degradation of stone artifacts. Before proceeding with conservation studies, these factors should be determined primarily by observation and technical examinations. The works exhibited in open areas should be observed in various seasons and climatic conditions throughout the year.

Atmospheric conditions and temperature difference cause the physical fragmentation of the raw material from which the stone works are produced. Stone works expand due to the heat in summer and are exposed to frost on cold days in winter. Such temperature differences, freezing and thawing cycles cause wear of stone materials. Acid found in bird droppings can disrupt the integrity of stone artifacts. Bacteria and fungi cause the formation of a green layer and the development of cavities due to the carbonic acid they produce (Öztürk and Türe, 2018: 1173).

Wars have caused irreversible damage on historical artifacts. During these wars, archaeological artifacts, which are seen as symbols of an idea or a belief, are deliberately destroyed. On the other hand, damage may occur during the transportation of artifacts in museums. Atmospheric pollutants, which are found at high rates in urban environments, cause degradation on stone works (Gökaltun, 1999: 135).

Repairs made with incompatible materials that are not based on preliminary research, without making a correct diagnosis, damage stone artifacts. The construction of roads, buildings, the opening of passages and tunnels disrupt the ground where the archaeological artifacts are placed, and the vibrations caused by heavy vehicles such as trams and trains on the ground can cause negative effects on stone artifacts (Küçükkaya, 2004: 55).

The soil properties of the place where the archaeological artifacts are placed are very effective on the deterioration and degradation processes of the stone artifacts. Moisture rising from the ground causes the stone work to get wet. In addition, the salts carried by the water cause changes in the physical and chemical structure of the work (Zakar and Eyüpgiller, 2020; 50).

Research and Analysis

Various research and analyses should be carried out in order to determine the factors causing degradation, the types of degradation, prevalence, depth and speed according to the types of raw materials from which the archaeological artifacts are produced. Visual analysis of the deterioration and degradation processes observed in the material from which the archaeological artifacts were produced includes obtaining the first data that will enable the planning of conservation studies (Tavukçuoğlu, 2018: 81). With macro-observations, it is necessary to determine the deterioration and degradation patterns on the raw material and to classify it from the least deterioration to the most severe deterioration. Then, the observed decay patterns and intensities on the stone artifacts and the distribution of these shapes and the directions of the distribution should be mapped by processing them on drawings and photographs.

Infrared Thermography analysis and Ultrasonic Pulse Velocity measurements are among the leading non-destructive remote sensing and analysis methods. Physical properties such as unit volume weight, porosity, and microstructure of the samples taken from the fragments of stone artifacts are determined by thin section, XRD, SEM – EDX, mineralogical and microstructure analyses.

Conservation practices, aim to control, slow down or eliminate the processes that cause the deterioration and degradation of stone artifacts.

Solutions

Surface cleaning is the first step of conservation practices on stone artifacts and should be carried out at regular intervals. Before deciding on the method of surface cleaning, the type of stone, the cause of the pollution, the nature of the dirt layer, and the surface deterioration and degradation should be thoroughly investigated. Considering the characteristics of the stone work, surface cleaning can be done with water, absorbent clay, gel pulp and laser. Stone artifacts are first tried to be cleaned by washing their surfaces. Contaminations caused by the atmosphere effect in works with fine details can be cleaned with laser (Günel, 2010: 132; Küçükkaya, 2004: 115; Zakar and Eyüpgiller, 2020: 108).

Surface cleaning can be done on undecorated surfaces by carefully spraying the surface with low pressure using the micro sandblasting method. Chemical cleaning is carried out on the surfaces of ornamented, aesthetic and historical artifacts. In recent years, microorganisms have begun to be used in the cleaning of nitrate, sulfate and carbonate-based degradation due to atmospheric environmental conditions (Şenol, 2017: 13; Ersen, 2013: 7).

Surface protectors such as water repellents and surface coatings must be renewed regularly. The effectiveness of surface protectors can vary according to the physical properties of the applied stone surfaces (Ersen and Döngel, 2010: 14). In cases where various destruction causes are seen together, large pieces of stone artifacts can be broken. The broken pieces of the stone can be patched with strong adhesives. If the broken piece of the stone is a carrier piece or cannot be found, it can be patched with similar stones. Salt cleaning is one of the most important protection methods applied in open areas. Salts are removed from the stonework by making water baths and using salt-absorbing mash (Caner-Saltik, 2018: 72).

The perimeter of the cracked, potentially dispersed artifacts and the columns that are in danger of lateral opening and separation from the vertical are tightened by wrapping them with stainless circles. Long architectural pieces that are in danger of collapse in natural disasters such as earthquakes are tried to be protected by attaching them to the ground or to the walls around them.

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE MALİ SİSTEMİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNİN ZAMAN SERİSİ YÖNTEMLERİYLE EKONOMETRİK ANALİZİ

Bahar OĞUL*

Öz

Ülke ekonomileri açısından makroekonomik dengenin sağlanması hatta bunun sürdürülebilir boyutta olması temel ekonomik hedefler arasında yer almaktadır. İktisadi politika araçları içerisinde yer alan bütçe gelirleri ve bütçe giderlerinin sürdürülebilirliğini ifade eden mali sürdürülebilirlik kavramı bu doğrultuda ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmada mali sistemin sürdürülebilir olup olmadığı Türkiye ekonomisinde 1980-2020 dönemine ait yıllık bütçe harcamaları ve bütçe gelirleri verileri kullanılarak Hakkio ve Rush (1991) ile Quintos (1995) tarafından geliştirilen model göz önünde bulundurularak analiz edilmiştir. Öncelikle değişkenlerin birim kök düzeyini sınamak için ADF birim kök testinden faydalanılmıştır. ARDL sınır testi yaklaşımından faydalanılarak değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi incelenmiştir. Ayrıca uzun dönem katsayı tahmincilerinden FMOLS, DOLS ve CCR yöntemlerinden yararlanılmıştır. ARDL sınır testi bulguları söz konusu değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığını göstermiştir. Kısa dönem ARDL sınır testi bulguları bütçe açığının zayıf formda sürdürülebilir olduğunu ortaya koymuştur. Uzun dönemde ise ARDL, FMOLS, DOLS ve CCR bulguları bütçe açığının güçlü formda sürdürülebilir olduğunu ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Mali sürdürülebilirlik, ARDL sınır testi, zaman serisi analizleri, Türkiye ekonomisi.

ECONOMETRIC ANALYSIS OF THE SUSTAINABILITY OF THE FINANCIAL SYSTEM IN THE TURKISH ECONOMY WITH TIME SERIES METHODS

Abstract

Achieving macroeconomic balance in terms of national economies and even making it sustainable are among the main economic targets. The concept of fiscal sustainability, which expresses the sustainability of budget revenues and budget expenditures, which are among the economic policy instruments, comes to the fore in this direction. In this study, whether the financial system is sustainable or not was analyzed by considering the model developed by Hakkio and Rush (1991) and Quintos (1995) using annual budget expenditures and budget revenues data for the period of 1980-2020 in the Turkish economy. First of all, ADF unit root test was used to test the unit root level of the variables. The cointegration relationship between the variables was examined by using the ARDL boundary test approach. In addition, FMOLS, DOLS and CCR methods, which are long-term coefficient estimators, were used. ARDL bounds test findings showed the existence of a cointegration relationship between these variables. The short-term ARDL bounds test findings revealed that the budget deficit is sustainable in a weak form. In the long run, ARDL, FMOLS, DOLS and CCR findings revealed that the budget deficit is sustainable in a strong form.

Keywords: *Financial sustainability, ARDL bounds test, time series analysis, Turkish economy.*

1. GİRİŞ

Mali sürdürülebilirlik; kamunun mevcut olan kaynaklarıyla borçlarını ödeyebileceği durumdur. Mali sürdürülebilirlik kavramı bütçe açıklarında sürdürülebilirliği, borçlarda sürdürülebilirliği ve mali politikalarda sürdürülebilirliği içermektedir (Eroğlu ve Maraş, 2018: 806). Mali sürdürülebilirlik açısından önem arz eden diğer bir kavram ise mali disiplindir. Mali disiplin, maliye politikalarının bütçe gelir ve giderleri arasında denklik sağlayacak şekilde uygulanabilmesidir (Kantarıcı, 2005: 59).

1970’li yıllarda meydana gelen petrol krizinin ardından iktisat politikalarında yapısal değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Söz konusu reformlar ve dışsal şoklar nedeni ile fiyat istikrarının sağlanması amacıyla maliye politikalarının bir kısıt meydana getirdiği görülmektedir. Bu yönden mali disiplinin sağlanması, uygulanan para politikası hedeflerine ulaşabilmesi açısından hayati önem taşımaktadır (Budina ve Vijnbergen, 2008: 119).

Temel makroekonomik hedeflere ulaşabilmek amacı ile uygulanan ekonomi politikaları maliye ve para politikalarıdır. Bu politikalar aynı düzeyde öneme sahip olmakla birlikte aynı zamanda karşılıklı etkileşime sahiptirler. İki politikanın da birbiriyle uyumlu olması ülke ekonomileri açısından büyük öneme sahiptir. 1980’lerden itibaren gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin büyük bütçe açıklarıyla karşı karşıya kaldığı görülmüştür. Bu ekonomik sorunun yaşanmasıyla birlikte karar vericiler için hangi politikaların uygulanması gerektiği konusunda kararsızlık ortaya çıkmıştır. O dönemde uygulanan Keynesci politikaların yanı sıra büyümeyi öncelikli hedef alan ekonomi politikası sonucunda ülkelerin bütçe dengesi ve borç stokunda ekonomik sorunlar gözlemlenmiştir. Bu ekonomik problemler neticesinde maliye politikalarına yönelik tereddütler artmış ve kamu maliyesi açısından mali sürdürülebilirlik tartışılmaya başlanmıştır (Al, 2019: 68).

Mevcut pek çok uluslararası kuruluş için de mali sürdürülebilirlik, mali disiplin ve mali kurallar önemli görülmektedir. Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) stand-by anlaşmalarını ön koşul olarak ülkelere sunmasının yanı sıra Avrupa Birliği'ne (AB) tam üye olmayı hedef olarak edinen ülkeler için de bazı mali disipline yönelik kriterler mevcuttur. Maastricht Kriterleri, AB'nin ülke ekonomileri için öne sürdüğü kriterlerdir. Söz konusu kriterler, 1993 yılında imzalanmış ve AB'nin üye ve üyeliğe aday olan ülkeler için belirlediği ekonomik ve mali bağlayıcı koşullardır. Bu kriterler içinde; cari dönemdeki bütçe açığının GSYH'ye oranının %3'ü ve kamu borç stokunun GSYH'ye oranının %60'ı aşmaması gerektiği belirtilmiştir (Göçer ve Aslan, 2020: 168).

1970'li yıllardan itibaren Türkiye ekonomisinde görülen kamu finansman açıkları, 1980'li yıllardan itibaren uygulamaya koyulan ekonomik istikrar kararlarından sonra bile 2000'li yılların başlarına kadar devam etmiştir. Kamu açıkları içerisindeki bütçe açıklarını finanse etmek için uygulamaya koyulan araçlardan biri olan borçlanma politikaları sonucunda GSYH içerisindeki borçlanma faizlerinin payı yükselmiştir. Yüksek enflasyon oranlarının 2000'li yıllara kadar devam etmesi ve reel faiz oranlarının büyüme oranı üzerinde bir seyir izlemesi faiz dışı dengeden kaynaklı olarak başka bir deyişle birincil dengenin gerekli miktarda fazla vermemesinden dolayı iç borç stokunun gittikçe artmasına neden olmuştur. Bu süreçte borçlanma miktarındaki artışlar borç faiz ödemelerini de artırarak bütçeye ağır yük oluşturmuştur. Hatta borçlanma faizlerinin artışından dolayı bütçeden bu ödemelere ayrılan pay artarak bütçe açıklarının artmasına neden olmuştur (Aytaç ve Sağlam, 2014: 132). Söz konusu bu faiz ödemelerinin GSYH oranı 1980 yılında %0,6; 1990 yılında %3,5 ve 2000 yılında ise %23,3 seviyelerinde gerçekleşmiştir (Gürdal ve Yardımcıoğlu, 2005: 21). Faiz ödemelerinin bu denli artışı gittikçe bütçedeki yerini artırmaya devam etmiştir. Öyle ki 2001'de vergi gelirleri borç faiz ödemelerini karşılayamayacak seviyeye gelmiştir. Nisan 1994, Kasım 2000 ve Şubat 2001 ekonomik krizleri ile karşı karşıya

kalan Türkiye’de son otuz yıllık dönemde IMF ile yürütülen istikrar paketleri kapsamında faiz dışı fazla hedeflemesi amaç edinilmiş ve politikalar buna yönelik sürdürülmüştür (Dağ, 2018: 48).

2000 ve 2001 krizlerinin ardından başta bankacılık sektöründe olmak üzere Türkiye’de yapısal reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte bütçe dengesinde de olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Son dönemde Türkiye ekonomisinde bütçe dengesinde dalgalı bir seyrin izlendiği görülmektedir. Türkiye’nin bütçe dengesine ilişkin veriler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Türkiye ekonomisinin bütçe dengesi (2010-2020)

<i>Yıllar</i>	<i>Bütçe Dengesi (Milyar TL)</i>	<i>Bütçe Dengesi / GSYH (%)</i>
2010	12.018	0.991
2011	17.367	1.251
2012	8.389	0.529
2013	-2.981	-0.166
2014	0.193	0.009
2015	-4.167	-0.179
2016	-37.136	-1.404
2017	-58.994	-1.923
2018	-116.784	-3.146
2019	-194	-4.43
2020	-151.096	-2.897

Kaynak: IMF, Dünya Ekonomik Görünümü Raporu (2021)

Tablo 1’de Türkiye’nin yıllık bütçe dengesinin 2010’dan itibaren dalgalı bir seyriz izlediği görülmüştür. Bütçe dengesinin GSYİH’ye oranının da istikrarlı bir seyriz izlemediği tespit edilmiştir. 2017’de bu oran %1.923, 2018’de %3.146, 2019’da %4.43 ve 2020’de %2.897’dir. Özellikle 2017’den sonra bütçe dengesinin GSYİH’ye oranında önemli bir değişim gözlemlenmiştir. Söz konusu süreçte döviz

kurunda meydana gelen dalgalanmalar, Covid-19 pandemisi gibi sosyo-ekonomik sorunlar bütçe dengesinde oynaklıklara sebep olmuştur.

Türkiye'nin kamu kesimi borç stokuna ilişkin 2010-2020 dönemi verilerine ait bilgiler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Türkiye ekonomisinin kamu kesimi borç stoku (2010-2020)

<i>Yıllar</i>	<i>Kamu Kesimi Borç Stoku (Milyar TL)</i>	<i>Kamu Kesimi Borç Stoku/GSYH (%)</i>
2010	463.832	39.723
2011	508.159	36.17
2012	513.065	32.442
2013	568.187	31.16
2014	585.406	28.488
2015	643.266	27.362
2016	735.411	27.999
2017	878.291	28.027
2018	1,133.99	30.169
2019	1,410.33	32.663
2020	2,006.91	39.765

Kaynak: IMF, Dünya Ekonomik Görünümü Raporu (2021)

Tablo 2'ye göre Türkiye ekonomisinde kamu kesimi borç stokunun 2010'dan itibaren belirli bir trende sahip olmadığı; fakat 2017 yılı itibariyle yükselişe geçtiği görülmektedir. Söz konusu dönemde, sosyo-ekonomik sorunların (Döviz kuru dalgalanmaları, Covid-19 pandemisi vb.) ortaya çıkması bütçeye dair olumsuz gelişmelerin nedeni olarak görülmektedir (Ağır ve Özbek, 2021).

Hakkio ve Rush (1991), reel faiz oranının sabit bir ortalama etrafında durağan olduğu varsayımı ile toplam bütçe gelirleri ve harcamaları arasındaki uzun dönemli ilişkiyi ele alarak eşbütünleşme ilişkisini test etmişlerdir. Ayrıca bu eşbütünleşme ilişkisine ait katsayı sınaması yapmışlardır. Quintos (1995),

sürdürülebilirlik ile ilgili kuvvetli ve zayıf sürdürülebilirlik kavramlarını kullanarak alan yazına katkı sağlamıştır. Bu çalışmada Türkiye ekonomisinde Hakkio ve Rush (1991) ile Quintos (1995) tarafından geliştirilmiş olan modele göre araştırılmaktadır. Çalışmada Türkiye ekonomisinde ticari serbestleşmenin başladığı 1980'li yıllar, finansal serbestleşmenin meydana geldiği 1990'lı yıllar ve enflasyon hedeflemesi rejiminin benimsenmeye başladığı 2000'li yılları kapsayan örneklem döneminde mali sürdürülebilirlik, çeşitli eşbütünleşme tahminci testleri ile araştırılmaktadır. Bu çalışma söz konusu araştırma sorusu, farklı özellikteki ampirik yöntemler ile ele alınarak hem iktisadi hem de ampirik sonuçların karşılaştırılmasını ve bulguların güvenilirliğinin sağlanması açısından diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Takip eden bölümde konuyla ilgili alan yazında yer alan bazı çalışmalara değinilmektedir. Üçüncü bölümde veri seti ve model tanıtılarak, ampirik bulgular ortaya konmaktadır. Ampirik bulgular ışığında değerlendirmeler yapılarak çalışma sonlandırılmaktadır.

2. SEÇİLMİŞ AMPİRİK LİTERATÜR

Mali sürdürülebilirliğin sağlanması, ülke ekonomileri açısından temel makroekonomik hedefler arasında yer almaktadır. Sürdürülebilir olup olmadığı iktisadi karar vericilere mali politikalar açısından yol gösterici olabilmektedir. Bu konu ile ilgili alan yazında çalışmalar yapılarak bu çalışmaların önemi gittikçe artmaktadır. Mali sürdürülebilirlikle ilgili alan yazında yer alan bazı çalışmalara Tablo 3'te yer verilmiştir.

Tablo 3. Mali sürdürülebilirlikle ilgili bazı ampirik çalışmalar

<i>Yazarlar</i>	<i>Dönemler Ülkeler</i>	<i>Değişkenler</i>	<i>Yöntem</i>	<i>Sonuç</i>
Jha & Sharma (2004)	1872-1921 1950- 1997 Hindistan	-Kamu Harcamaları -Kamu Gelirleri	Gregory ve Hansen Eşbütünleşme	Mali sürdürülebilirliğin olmadığı sonucu elde edilmiştir.

Prohl & Schneider (2006)	1970-2004 15 AB Ülkesi	-Birincil Bütçe Dengesi/GSYH -Kamu Borçları/GSYH	Banerjee ve Carrion-i-Silvestre Panel Eşbütünleşme	Mali sürdürülebilirliğin varlığına ulaşılmıştır.
Aslan (2009)	2006:1-2009:6 1980-2005 Türkiye	-Reel Bütçe Gelirleri/GSYH -Reel Bütçe Giderleri/GSYH	DOLS ve FMOLS	Aylık olarak yapılan sonuçlara göre bütçe açığı güçlü şekilde sürdürülebilir olduğu; yıllık analiz sonuçlarına göre zayıf sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Arısoy & Ünlükaplan (2010)	1950-2009 Türkiye	-Reel Kamu Geliri/GSYH -Kamu Harcaması/GSYH	Johansen ve Juselius Eşbütünleşme, Gregory ve Hansen Eşbütünleşme ve Dönüştürülmüş Granger Nedensellik	Maliye politikalarının sürdürülebilir olmadığı sonucu elde edilmiştir.
Şen vd. (2010)	1975-2007 Türkiye	-Bütçe Açıkları -Borç Stoku -Bütçe Gelirleri -Bütçe Harcamaları	Engle-Granger, ADL, FMOLS, Johansen Eşbütünleşme ve Bohn	Mali sürdürülebilirliğin geçersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Ceylan (2010)	1975-2008 Türkiye	-Faiz Dışı Fazla/GSYİH -Kamu Kesimi Borçlanma Gereği/GSYİH	ADF, Leybourne vd. ve Sollis Birim Kök Testleri	Doğrusal olmayan birim kök sonuçlarına göre mali sürdürülebilirlik sağlanmaktadır.
Hepsağ (2011)	1990:1-2008:4 Türkiye	-Borç Stoku/GSYİH	Evans Yapısal Kırılmalı Periyodik Birim Kök Testi	Mali politikaların sürdürülebilir olmadığı sonucu elde edilmiştir.
Çınar & Özçalık (2014)	1980-2010 Seçilmiş 8 Gelişmekte Olan Ülke (Güney Afrika, Brezilya, Çin, Hindistan, Şili, Meksika, Rusya, Türkiye)	-Dış Borç Stoku -Dış Borç Stoku/GSYH	SURADF ve CADF Testleri	Söz konusu ülkelerin mali politikaların sürdürülemez olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.
Altun (2017)	1950-2015 Türkiye	-Bütçe Açığı	ADF Birim Kök, PP Birim Kök, Lee ve Strazicich Birim Kök, Harvey vd. Doğrusallık ve Fourier KSS Birim Kök	Bütçe açıklarının sürdürülebilir olduğu sonucu elde edilmiştir.

Emirkadı (2017)	2004-2015 Türkiye	-Reel Bütçe Gelirleri -Reel Bütçe Giderleri	Johansen Eşbütünleşme, Vektör Hata Düzeltilme Modeli (VECM), En küçük Kareler (EKK) ve Katsayı Testleri	Mali sürdürülebilirlik zayıf formda sağlanmaktadır.
Dökmen & Boz (2017)	2004:Ç3- 2016:Ç2 Türkiye	-Faiz Dışı Denge -Kamu Borcu -TÜFE -Üretim Açığı	ADF, Phillips-Perron ve NG Perron Birim Kök Testleri	Faiz dışı denge ve borç arasında negatif yönlü ilişkinin varlığına ulaşmıştır. Mali sürdürülebilirliğin güçlü formda geçerli olmadığı sonucu elde edilmiştir.
İlgün (2018)	1990-2012 Seçilmiş 11 MENA Ülkesi	-Kamu Gelirleri/GSYH -Kamu Harcamaları/GSY H	CADF Birim Kök Testi ve Panel Eşbütünleşme Testi	Mali sürdürülebilirlik koşullarının sağlanmadığı sonucuna ulaşmıştır.
Göçer & Aslan (2020)	2006:01- 2019:11 Türkiye	- Reelleştirilmiş Bütçe Gelirleri - Reelleştirilmiş Bütçe Harcamaları	Yapısal Kırılmalı Lee ve Strazicich Yöntemi ve DOLS	Mali sistemin güçlü biçimde sürdürülebilir olduğu sonucu elde edilmiştir.
Akduğan & Doğan (2020)	2007Ç1-2018Ç2 Türkiye	-Kamu Borç Stoku -Faiz Dışı Bütçe Dengesi	ARDL Sınır Testi	Mali sürdürülebilirlik koşulunun sağlandığı sonucuna ulaşmıştır.
Bakkal (2022)	1982-2016 Türkiye	-Kamu Harcamaları -Kamu Gelirleri	Johansen Eşbütünleşme Testi, Gregory ve Hansen Eşbütünleşme, ve OLS	Mali sürdürülebilirlik zayıf formda sağlanmaktadır.

Tablo 3'te ortaya konulan literatür sonucunda, mali sürdürülebilirliğin geçerliliğine ilişkin ortak bir sonuca ulaşılamadığı elde edilmiştir. Söz konusu sonuçlar ülke, dönem ve ampirik yöntemlere göre farklılıklar göstermektedir. Gerek uygulanan ekonomik sistemler gerek uygulanan iktisadi politikalar bu farklılıkların sebebi olabilmektedir. Ekonomik krizler, borç yönetimi ve bütçe politikaları gibi etmenler makro iktisadi göstergeleri etkileyerek mali sürdürülebilirliği etkilemektedir. Mali sürdürülebilirlik açısından hedeflerin doğru tespit edilmesi

ve alınan kararların zamanında uygulanması önem arz ederken ülke dışındaki gelişmelerin de bu hedefi etkilediği görülmektedir.

3. EKONOMETRİK ANALİZ

Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye'deki mali sürdürülebilirliğin ampirik analizi yapılmaktadır. Öncelikle veri seti ve model tanıtılarak, ampirik bulgular ortaya konulmaktadır.

3.1. Veri Seti

Türkiye ekonomisindeki 1980-2020 dönemine ait yıllık bütçe gelirleri ve bütçe harcamaları değişkenlerine ait verilere T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Kamu Mali Yönetim ve Dönüşüm Genel Müdürlüğü istatistiklerinden ulaşılmıştır. Çalışmada bütçe gelirleri bağımlı değişken; bütçe harcamaları ise bağımsız değişken olarak modele dâhil edilmiştir. Ayrıca her iki değişkenin GSYİH'ye oranı alınarak incelenmiştir. Mali sistemin sürdürülebilirliği durumu Hakkio ve Rush (1991) ile Quintos (1995) tarafından geliştirilmiş olan model göz önünde bulundurularak analiz edilmiştir. Hakkio ve Rush (1991), ABD hükümetinin gelirleri ve harcamalarına ilişkin modeli (1) kullanarak incelemiştir:

$$\ln (BG)_t = a_0 + \beta_1 \ln (BH)_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Hakkio ve Rush (1991) ile Quintos (1995)'e göre mali sürdürülebilirlik; bütçe gelirleri ve bütçe harcamaları serileri arasında eşbütünleşmenin varlığının sağlanması ile bütçe harcamalarının katsayısı olan $\beta_1=1$ olduğunda güçlü, $0 < \beta_1 < 1$ olduğu durumda ise zayıf formda sağlanmaktadır (Göçer ve Aslan, 2020: 172). Ayrıca modelde yer alan değişkenlerin doğal logaritmaları alınarak modele dâhil edilmiştir.

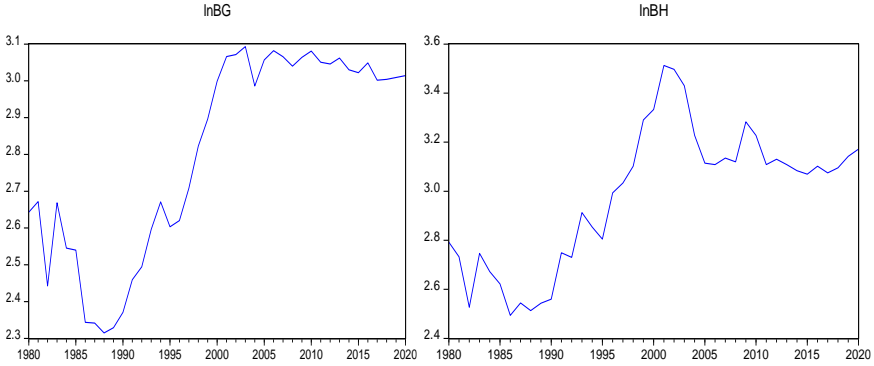
Tablo 4'te tanımlayıcı istatistikler verilmiştir.

Tablo 4. Tanımlayıcı istatistikler

Değişkenler	lnBG	lnBH
Ortalama	2.804279	2.982749
Medyan	2.985974	3.083660
Maksimum	3.093026	3.512837
Minimum	2.314965	2.493588
Standart Sapma	0.273368	0.283573
Çarpıklık	-0.488169	-0.189740
Basıklık	1.675136	2.105978
Jargue-Bera	4.627023 (0.098913)	1.611438 (0.446767)

Not: Parantez içindeki değerler olasılık değeridir.

Tablo 4'teki bütçe geliri verileri incelendiğinde ortalama ve medyan değerlerinin birbirine yakın değerlerde olması ve Jargue-Bera testinin olasılık değerinin %10 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olması söz konusu serinin normal dağılım özelliği gösterdiğini belirtmektedir. Bütçe harcamaları verisinin ise normal dağılım özelliği sergilemediği sonucuna ulaşılmaktadır. Bütçe gelirleri ve bütçe harcamalarına ait değişkenlerin grafiği Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. Değişkenlerin Grafikleri

Şekil 1'de bütçe gelirleri ve harcamaları serilerinin grafikleri gösterilmektedir. Serilerin grafikleri incelendiğinde bütçe gelirleri ve bütçe harcamalarının dönemsel olarak trend içerdiği gözlemlenmektedir.

3.2. Ampirik Analiz

Değişkenlerin birim kök düzeyinin tespiti için alan yazında sıklıkla kullanılan ADF birim kök testinden faydalanılmaktadır. Birim kök düzeyinin tespiti sonrasında Pesaran ve Shin (1999) ile Pesaran vd. (2001)'de geliştirilmiş olan ARDL testi ile eşbütünleşme ilişkisinin varlığı sınanmaktadır. ARDL, kısıtsız hata düzeltme modelinin kullanımı sonucunda daha güvenilir sonuçlar sunması, diğer eşbütünleşme testlerine göre daha iyi istatistiksel özelliklerinin olması ve küçük örneklem durumlarında daha sağlıklı sonuçlar ortaya koyması sebebiyle diğer eşbütünleşme testlerinden ayrılmaktadır (Narayan ve Narayan, 2005: 429). ARDL, eşbütünleşme ilişkisini hem kısa hem de uzun dönemde incelemektedir. ARDL sonucunda elde edilen kısa ve uzun dönem tahminleri ile Park (1992)'de geliştirilen Kanonik Eşbütünleşik Regresyon (CCR), Stock ve Watson (1993)'te geliştirilen Dinamik En Küçük Kareler (DOLS) ile Hansen ve Phillips (1990)'da geliştirilen Tamamen Geliştirilmiş En Küçük Kareler (FMOLS) yöntemleri de modelin katsayı tahmininde kullanılmaktadır. Bu testlerle birlikte ARDL sınır testi sonucunda elde edilen bulguların güvenilirliği test edilerek tutarlı sonuçlar ile daha sağlıklı analiz yorumu yapılabilmektedir (Erdoğan vd., 2018: 52).

Pesaran vd. (2001)'de geliştirilen ARDL, uzun ve kısa dönem ilişkilerini tahmin eden hem farklı dereceden hem de aynı dereceden seviyede ya da düzeyde durağan durumlarda yararlanılabilen eşbütünleşme testidir. Uzun dönem katsayılarına herhangi bir kısıtlama getirilmeden modele dâhil edildiğinden kısıtsız hata düzeltme modeli (2) oluşturulmuştur.

$$\Delta \ln BG_t = b_0 + \sum_{i=1}^m b_{1i} \Delta BG_{t-i} + \sum_{i=0}^n b_{2i} \Delta \ln BH_{t-i} + b_3 \ln BG_{t-1} + b_4 \ln BH_{t-1} + \varepsilon_t \quad (2)$$

(2) nolu eşitlikte ifade edilen b_0 ; sabit terim, Δ ; fark operatörü ve ε_t ise hata terimini göstermektedir. b_1 ve b_2 katsayıları kısa dönem dinamik ilişkiyi; b_3 ve b_4

uzun dönem dinamik ilişkiyi temsil etmektedir. Modelde kullanılan bütçe gelirleri ve bütçe harcamaları değişkenleri arasındaki uzun dönemli ilişkinin tespiti F-istatistiğine (Wald testi) göre elde edilmektedir. Söz konusu testle ilgili hipotezler;

$$H_0: b_3 = b_4 = 0 \text{ (Eşbütünleşme yoktur)}$$

$$H_1: b_3 \neq b_4 \neq 0 \text{ (Eşbütünleşme vardır)}$$

Hesaplanmış olan F istatistiği Pesaran vd. (2001)'de asimptotik olarak türetilmiş olan anlamlılık düzeyleri ile başka bir deyişle kritik değerlerle karşılaştırma yapılarak tespit edilmektedir. Bu değer kritik üst değerden $I(1)$ büyük olması durumunda boş hipotez reddedilmekte; modeldeki değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu ifade edilebilmektedir. Hesaplanan bu değer kritik alt sınırdan $I(0)$ küçük olması durumunda boş hipotez reddedilememektedir. Bu sonuçla beraber modeldeki değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olmadığı sonucuna varılmaktadır. Banerjee vd. (1998)'e göre F-istatistik değeri kritik değerler arasında bir değer alırsa, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığına karar vermek için hata düzeltme teriminin anlamlılığına bakılmalıdır. Elde edilen sonuçlara göre değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığına dair bulgular elde edilirse uzun dönem katsayıların tahmini aşamasına geçilmektedir. Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığına dair uzun dönem katsayılarını tahmin etmek amacı ile (3) no'lu eşitlikte ARDL (m, n) modeli kurulmaktadır.

$$\ln BG_t = c_0 + \sum_{i=1}^m c_{1i} \ln BG_{t-i} + \sum_{i=0}^n c_{2i} \ln BH_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3)$$

ARDL (m, n) modeline ait (3) tahminin ardından tanımlayıcı testlerinin incelenmesi gerekmektedir. Bu testlerin sonuçları neticesinde modelin uygunluğuna karar verilmektedir. Kısa dönemli ilişkilerin belirlenmesi amacı ile ARDL testine dayanan hata düzeltme modelinden (4) yararlanılmaktadır.

$$\Delta \ln BG_t = d_0 + \sum_{i=1}^m d_{1i} \Delta BG_{t-i} + \sum_{i=0}^n d_{2i} \Delta \ln BH_{t-i} + \delta ECM_{t-i} + \varepsilon_t \quad (4)$$

(4) nolu eşitlikteki ECM_{t-i} hata düzeltme teriminin katsayısı olan δ parametresinin anlamlı olması beklenmektedir. Bu değer, değişkene ait bir şokun ne kadar sürede denge noktasına döneceği bilgisini barındırmaktadır. Başka bir deyişle kısa dönemli bir şokun uzun dönemde giderileceğini göstermektedir.

3.3. ADF Birim Kök Testi

Değişkenler arasındaki birim kök sınaması yapılarak serilerin durağanlığı literatürde sıklıkla kullanılan Augmented Dickey-Fuller (ADF) (1981) birim kök testi ile incelenmektedir. ADF bulgularına ait bilgiler Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5. ADF testi

ADF	Düzy				1.	Fark		
	C	O.D.	C-T	OD		C	O.D.	C-T
InBG	-0.845	0.794	-1.434	0.834	-7.466***	0.000	-7.378***	0.000
InBH	-1.136	0.691	-1.618	0.767	-6.200***	0.000	-6.120***	0.000

Not: O.D.: Olasılık değeri, C: Sabitli model, C-T: Sabitli ve trendli modeli göstermektedir. (*) %10, (**) %5 ve (***) %1 düzeyinde istatistiksel anlamlılıktır. Optimum gecikme sayısı Schwarz bilgi kriteri göz önünde bulundurularak belirlenmiştir.

ADF testinin sıfır hipotezi birim kökün varlığı üzerine kuruludur. Tablo 5'te verilen ADF bulguları serilerin birinci farkında durağan olduğunu göstermektedir. Teknik bir ifade ile analize dâhil edilen serilerin $I(1)$ olduğu bulgusu elde edilmiştir (Taş ve Özbek, 2021: 19).

3.4. ARDL, FMOLS, DOLS ve CCR Yöntemleri

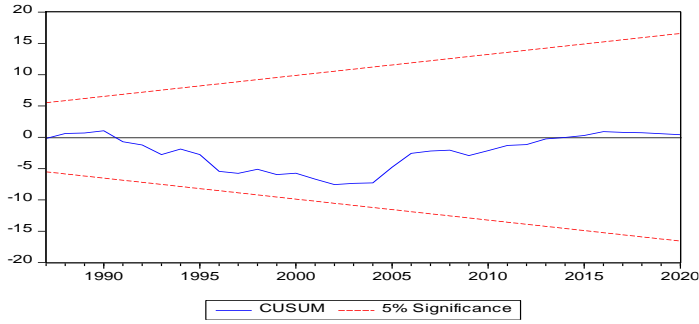
Değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisini ortaya koyan ARDL sınır testi ve teşhis testlerine ait bulgular Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. ARDL sınır testi

<i>Model</i>	<i>Optimum Gecikme Uzunluğu</i>		<i>F İstatistik Değeri</i>
InBG = f(InBH)	ARDL (2, 1)		7.585898***
Kritik Değerler			
	%1	%5	%10
I (0)	6.84	4.94	4.04
I (1)	7.84	5.73	4.78
Teşhis Testleri			
	Katsayı	Olasılık	
Jarque-Bera	0.323902	0.850483	
Ramsey	1.708857	0.2002	
ARCH	0.021528	0.8842	
LM Testi	0.279780	0.7578	
CUSUM	İstikrarlı	İstikrarlı	

Not: (***) %1 düzeyinde istatistiksel anlamlılıktır.

Tablo 6'da verilen hesaplanan F-istatistiğinin (7.585898) %5 anlamlılık düzeyine göre üst kritik değerden büyük olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuç değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisinin olduğuna dair bulguyu vermiştir. Bunların yanı sıra teşhis testleri aracılığıyla katsayıların istatistiki olarak sağlamlığını gösteren çeşitli testler incelenmiştir. LM testiyle otokorelasyon sorununa ait bilgiler belirlenirken, ARCH testiyle değişen varyans sorunu incelenmektedir. Jarque-Bera normallik testi ile normal dağılım özelliği araştırılmaktadır. Ramsey testi ile tanımlama hatası incelenmiştir. Şekil 2'de katsayıların istikrarlı olup olmadığını gösteren CUSUM testine yer verilmiştir. Test sonuçlarına göre; görsel sürekli çizgiyle sembolize edilmiş olan model tahminlerinin kesikli çizgiler ile belirlenen, %5 anlamlılık düzeyinde modellerin durağanlığını sınavan sınırları geçmediği başka bir deyişle katsayılarının istikrarlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Brown vd., 1975).

Şekil 2. CUSUM Testi

Şekil 2’de verilen CUSUM testine göre modelin istikrarlı olduğu sonucu elde edilmiştir. ARDL testinin tahmin sonuçlarına ait bulgular Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. ARDL Sınır Testi Kısa ve Uzun Dönem Katsayı Tahmini

<i>Değişken</i>	<i>Katsayı</i>	<i>Olasılık</i>
	Kısa Dönem	
$\Delta \ln BH$	0.534182	0.0000***
$ECT(-1)$	-0.242345	0.0004***
	Uzun Dönem	
$\ln BH$	1.136769	0.0000***

Not: (*) %10, (**) %5 ve (***) %1 düzeyinde istatistiksel anlamlılık seviyesini göstermektedir.

Tablo 7’deki ARDL testi kısa dönem sonuçlarına göre; bütçe harcamalarının kısa ve uzun dönemli etkisi istatistiki olarak anlamlıdır. Kısa ve uzun dönemde bütçe harcamalarının bütçe gelirlerini artırdığı görülmektedir. Kısa dönemde söz konusu katsayının 0.53 olduğu sonucu ve kısa dönemde bütçe dengesinin zayıf formda sürdürülebilir olduğu bulgusu elde edilmiştir. Uzun dönemde ise katsayının 1.13 olduğu sonucu ve bütçe dengesinin güçlü formda sürdürülebilir olduğu bulgusu elde edilmiştir.

ARDL, kısa ve uzun dönem katsayı tahmininin ardından Tablo 8’de uzun dönem katsayı tahmincilerine ait sonuçlar gösterilmiştir.

Tablo 8. FMOLS, DOLS ve CCR yöntemleri

<i>Değişken</i>	<i>Katsayı</i>	<i>Standart Hata</i>	<i>t-istatistiği</i>	<i>Olasılık</i>
FMOLS				
lnBH	0.939490	0.096580	9.727551	0.0000***
C	0.011443	0.289816	0.039485	0.9687
DOLS				
lnBH	0.941256	0.102635	9.170884	0.0000***
C	0.001532	0.308570	0.004965	0.9961
CCR				
lnBH	0.935244	0.092486	10.11226	0.0000***
C	0.024579	0.276921	0.088760	0.9297

Not: (*) %10, (**) %5 ve (***) %1 düzeyinde istatistiksel anlamlılıktır.

Tablo 8’de gösterilen FMOLS sonuçlarında; bütçe harcamalarında meydana gelen %1’lik bir artışın bütçe gelirlerini yaklaşık olarak %0.93 artırdığı yönünde bulgular elde edilmiştir. DOLS sonuçlarında; bütçe harcamalarında meydana gelen %1’lik bir artışın bütçe gelirlerini yaklaşık olarak %0.94 artırdığı bulgusu elde edilmiştir. CCR sonuçlarında ise; bütçe harcamalarında meydana gelen %1’lik bir artışın bütçe gelirlerini yaklaşık olarak %0.93 artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. FMOLS, DOLS ve CCR yöntemlerinin sonuçları benzer sonuçlar ortaya koymuştur. Bütçe harcaması değişkeninin katsayısı FMOLS, DOLS ve CCR yöntemlerinin bulgularına göre istatistiksel olarak anlamlıdır. Söz konusu katsayıların 1’e yakın olması ilgili dönem için Türkiye ekonomisinde bütçe dengesinin sürdürülebilir olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada elde edilen sonuç literatürde daha önce yapılmış olan Göçer ve Aslan (2020) ile Akduğan ve Doğan (2020) çalışmalarının bulguları ile örtüşmektedir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Kamu mali yapısının istikrarı için mali sürdürülebilirlik önem arz etmektedir. Maliye politikası araçlarından olan bütçe gelirleri ve giderlerinin disipline edilmesi, temel hedeflerden biri olan sürdürülebilirlik açısından ön plana çıkmaktadır. Özellikle mali sürdürülebilirlik, maliye ve para politikalarının eş anlı

ve uyum içinde uygulanabilirliğini sağlamaktadır. Mali sistemin sürdürülebilirliği, Türkiye ekonomisindeki 1980-2020 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak Hakkio ve Rush (1991) ile Quintos (1995) tarafından geliştirilmiş olan model göz önünde bulundurularak analiz edilmiştir. Bu modele göre eşbütünleşme tahmincisinin 0 ile 1 arasında değerler alması zayıf formda sürdürülebilirliği; 1'den büyük olması ise güçlü formda sürdürülebilirliği göstermektedir. Çalışmada ARDL sınır testi sonuçlarına göre; bütçe açığının kısa dönemde zayıf formda sürdürülebilir olduğu sonucu elde edilirken; uzun dönemde ise hem ARDL hem de FMOLS, DOLS ve CCR tahmincilerine göre güçlü formda sürdürülebilirliğin varlığına ulaşılmıştır. Bu sonuca göre Türkiye ekonomisi açısından maliye politikaları içinde yer alan bütçe gelir ve gider kalemlerinin ilgili dönemde kısa dönemde sürdürülebilirliği zayıf formda iken; uzun dönemde mali sürdürülebilirliği güçlü formda sağladığı söylenebilmektedir. Mali disiplin açısından başka bir deyişle kamu maliyesi kapsamında kamu gelirlerinin kamu giderlerini finanse edebilmesi açısından uzun dönemde ekonomik olarak olumlu izlenim göstermiş olsa da kısa dönemde bu durum söz konusu değildir. Fakat sadece maliye politikalarına bakılarak ekonominin geneline yönelik yorum yapmak mümkün değildir. Bu politikaların yanı sıra hem diğer politikaların hem de küresel piyasaların ekonomideki etkileri bulunmaktadır. Özellikle son zamanlarda yaşanan küresel belirsizlikler, riskler ve diğer pek çok ekonomik göstergeler de mali sistemin sürdürülebilirliği üzerinde etkiler yaratabilmektedir. Tüm bu etkenler göz önünde bulundurularak hem bütçe dengesi hem de borç dengesi konusunda sürdürülebilirliğin sağlanması büyük önem arz etmektedir. Ayrıca kamu mali yönetimine ve temel iktisat politikalarına yönelik müdahaleler doğru şekilde ve zamanında teşhisler ile yapılarak mali sürdürülebilirliği olumlu yönde etkileyebilecektir.

KAYNAKÇA

- Ağır, H. & Özbek, S. (2021). "Covid-19 Pandemisinin Türkiye Ekonomisine Makroekonomik Etkileri: Betimsel Bir Analiz". Covid-19 Pandemisi Sürecinde Sosyoekonomik ve Politik İncelemeler (Ed. Demircan Çakar, N., Öncü, M. A. & Gedikli, A.). Düzce: Umuttepe Yayınları, 5-30.
- Akduğan, U. & Doğan, S. (2020). "Türkiye'de Kamu Borcu ve Bütçe Açığının Sürdürülebilirliği: Sınır Testi Yaklaşımı". Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 12 (22), 15-30.
- Al, İ. (2019). "Mali Sürdürülebilirlik Analizi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama". İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi, 7(2), 67-84.
- Altun, N. (2017). "Türkiye'de Bütçe Açıklarının Sürdürülebilirliğinin Ampirik Olarak Analizi: 1950-2015 Dönemi". The International Journal of Economic and Social Research/AİBÜ İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 13(1), 13-22.
- Arısoy, İ. & Ünlükaplan, İ. (2010). "Türkiye'de Mali Açıkların Sürdürülebilirliği ile Kamu Gelirleri ve Harcamaları İlişkisinin Analizi". Maliye Dergisi, 159, 444-462.
- Aytaç, D. & Sağlam, M. (2014). "Kamu Açıkları İç Borç ve Faiz Oranı İlişkisi: Türkiye Örneği". Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 9(1), 131-149.
- Aslan, A. (2009). "Bütçe Açığı Sürdürülebilirliğinin Dinamik Analizi: Türkiye Örneği". Maliye Dergisi, 157, 227-234.
- Bakkal, H. (2022). "Türkiye'de Bütçe Açığının Sürdürülebilirliği: 1982-2016 Dönemi". MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11(2), 588-599.
- Banerjee, A. Dolado, J. & Mestre, R. (1998). "Error-Correction Mechanism Tests for Cointegration in A Single-Equation Framework". Journal of Time Series Analysis, 19(3), 267-283.

- Brown, R. L., Durbin, J. & Evans, J. M. (1975). "Techniques for Testing the Constancy of Regression Relations Over Time". *Journal of the Royal Statistical Society: Series B*, 37, 149-92.
- Budina, N. & Vinjbergen, S. (2008). "Quantitative Approaches to Fiscal Sustainability Analysis: A Case Study of Turkey since the Crisis of 2001". *The World Bank Economic Review*, 23, 119-140.
- Carrion-i-Silvestre, J. L., & Sansó, A. (2006). "Testing the Null of Cointegration with Structural Breaks". *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 68(5), 623-646.
- Ceylan, R. (2010). "Türkiye'de Mali Sürdürülebilirlik Göstergeleri İstikrarlı mı?". *Maliye Dergisi*, 158, 388-397.
- Çınar, S. & Özçalık, M. (2014). "Gelişmekte Olan Ülkelerde Mali Sürdürülebilirlik: Panel Veri Analizi". *Journal of Yaşar University*, 9(33), 5623-5635.
- Dağ, M. (2018). "Türkiye'de Bütçe Açıklarının Gelişimi Üzerine Dönemsel Bir Değerlendirme". *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (21), 42-59.
- Dickey, D. A. & Fuller, W. A. (1979). "Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root". *Journal of the American Statistical Association*, 74-366, 427-431.
- Dökmen, G. & Boz, A. (2017). "Türkiye'de Mali Sürdürülebilirliğe Teorik Bir Yaklaşım: Mali Tepki Fonksiyonu". *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(4).
- Elliot, G., Rothenberg T. J. & Stock, J. H. (1996). "Efficient Tests for an Autoregressive Unit Root". *Econometrica*, 64, 813-836.
- Erdoğan, L., Tiryaki, A. & Ceylan, R. (2018). "Türkiye'de Uzun Dönem Ekonomik Büyümenin Belirleyicilerinin ARDL, FMOLS, DOLS ve CCR Yöntemleriyle Tahmini". *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 36(4), 39-57.

- Eroğlu, E., & Maraş, G. (2019). "Mali Sürdürülebilirlik Yaklaşımları ve Mali Sürdürülebilirliğe İlişkin Literatür Değerlendirmesi". *Turkish Studies Economics, Finance, Politics*, 14(3), 803-829.
- Emirkadı, Ö. (2017). "Türkiye Ekonomisinde Mali Sürdürülebilirlik: Teori ve Uygulama". *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 36(2), 39-56.
- Evans, M. (2006). "A Study of the Relationship Between Regional Ferrous Scrap Prices in the USA", 1958-2004. *Resources Policy*, 31(2), 65-77.
- Göçer, İ. & Aslan, R. (2020). "Mali Sistemin Sürdürülebilirliği: Türkiye İçin Yeni Nesil Bir Zaman Serisi Analizi". *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 12(2), 163-178.
- Gregory, A. W. & Hansen, B. E. (1996). "Practitioners Corner: Tests for Cointegration in Models with Regime and Trend Shifts". *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 58(3), 555-560.
- Gürdal, T. & Yardımcıoğlu F. (2005). "Türkiye'de Faiz Dışı Fazlanın Gelişimi ve Ekonomik Etkileri Açısından Değerlendirilmesi". *Sayıştay Dergisi*, 58, 21-39.
- Hakkio, C. S. & Rush, M. (1991). "Is the Budget Deficit Too Large?". *Economic Inquiry*, 29, 429-445.
- Hansen, B. E. & Phillips. P. C. B. (1990). "Estimation and Inference in Models of Cointegration: A Simulation Study". *Advances in Econometrics*, 8, 225-248.
- Harvey, D. I., Leybourne, S. J., & Xiao, B. (2008). "A Powerful Test for Linearity When the Order of Integration is Unknown". *Studies in Nonlinear Dynamics & Econometrics*, 12(3).
- Hepsağ, A. (2011). "Mali Politikaların Sürdürülebilirliğinin Yapısal Kırılmalı Periyodik Birim Kök Testi ile Analizi: Türkiye Örneği". *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 12(1), 32-45.

- International Money Found (IMF), 2021. <https://www.imf.org/en/Data> 15.12.2021.
- İlgün, M. F. (2018). "Fiscal Sustainability: An Empirical Investigation in the Oil Producer and Non-Oil Producer Mena Countries". *Journal of Current Researches on Business and Economics*, 8(1), 71-84.
- Jha, R. & A. Sharma. (2004). "Structural Breaks, Unit Roots, and Cointegration: A Further Test of the Sustainability of the Indian Fiscal Deficit". *Public Finance Review*, 32(2), 196-219.
- Johansen, S., & Juselius, K. (1990). "Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration-With Appucations to the Demand for Money". *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52(2), 169-210.
- Kantarıcı, H. B. (2005), "Yeni Türk Lirasının Mali Disiplin Bakımından Değerlendirmesi". *Finans Politik, Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 490, 62-59.
- Lee, J., & Strazicich, M. C. (2003). "Minimum Lagrange Multiplier Unit Root Test with Two Structural Breaks". *Review of Economics and Statistics*, 85(4), 1082-1089.
- Leybourne, S. J., Newbold, P. & Vougas, D. (1998). "Unit Roots and Smooth Transitions". *Journal of Time Series Analysis*, 19, 83-97.
- Narayan, P. K. & Narayan, S. (2005). "Estimating Income and Price Elasticities of Imports for Fiji in a Cointegration Framework". *Economic Modelling*, 22(3), 423-438.
- Park, J. Y. (1992). "Canonical Cointegrating Regressions", *Econometrica*, 60(1), 119-143.
- Pesaran, M. H., Shin, Y. & Smith, R. J. (2001). "Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships". *Journal of Applied Econometrics*, 16, 289-326.

- Pesaran, M. H. & Shin, Y. (1999). "An Autoregressive Distributed Lag Modeling Approach to Cointegration Analysis". In: Strom, S., Holly, A., Diamond, P. (Eds.), Centennial Volume of Rangar Frisch, Cambridge: Cambridge University Press.
- Prohl, S. & Schneider, F. G. (2006). "Sustainability of Public Debt and Budget Deficit: Panel Cointegration Analysis for the European Union Member Countries". Johannes Kepler University of Linz Department of Economics Working Paper, No: 0610, 1-26.
- Quintos, C. E. (1995). "Sustainability of the Deficit Process with Structural Shifts". Journal of Business and Economic Statistics, 13, 409-417.
- Sollis, R. (2004). "Asymmetric Adjustment and Smooth Transitions: A combination of Some Unit Root Tests". Journal of Time Series Analysis, 25, 409-418.
- Stock, J. H. & Watson, M. W. (1993). "A Simple Estimator Of Cointegrating Vectors in Higher Order Integrated Systems". Econometrica, 61(4), 783-820.
- Şen, H., Sağbaş, İ. & Keskin, A. (2010). "Türkiye'de Mali Sürdürülebilirliğin Analizi: 1975-2007". Maliye Dergisi, 158, 103-123.
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Kamu Mali Yönetim Ve Dönüşüm Genel Müdürlüğü, <https://muhasebat.hmb.gov.tr/genel-yonetim-mali-istatistikleri>, 15.12.2021.
- Taş, S. & Özbek, S. (2021). "Enflasyon Hedeflemesi Stratejisinde Genişletilmiş Taylor Kuralı'nın Geçerliliği: Türkiye Üzerine Ampirik Bulgular". Journal of Economics and Research, 2(1), 13-25.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Financial sustainability; It refers to the situation where the public can pay its debts with its existing resources. The concept of fiscal sustainability includes sustainability of budget deficits, sustainability of debt and sustainability of fiscal policies. After the oil crisis that occurred in the 1970s, structural changes in economic policies occurred in the world. Due to these reforms and external shocks, it seems that fiscal policies constitute a constraint to ensure price stability. From this point of view, ensuring financial discipline is vital for achieving the implemented monetary policy goals. Since the 1980s, it has been observed that developed and developing countries face large budget deficits. With the development of this economic problem, indecision has arisen about which policies should be implemented for decision makers. As a result of the Keynesian policies implemented at that time, as well as the economic policy aimed primarily at growth, economic problems were observed in the budget balance and debt stock of countries. As a result of these economic problems, hesitations towards fiscal policies have increased and the sustainability of financial systems has been discussed. Financial sustainability, financial discipline and financial rules are also considered important for many existing international organizations.

In the study, financial sustainability is investigated with various cointegration estimator tests during the sample period covering the 1980s when commercial liberalization began in the Turkish economy, the 1990s when financial liberalization occurred, and the 2000s when the inflation targeting regime began to be adopted. On the other hand, the consideration of this research question with different empirical methods distinguishes it from other studies in terms of comparing both economic and empirical results and ensuring the reliability of the results. As a result of the literature presented, it has been found that no common conclusion has been reached regarding the validity of financial sustainability. These results show differences according to country, period and empirical method.

Method

The aim of this study is to determine whether there is financial sustainability in the Turkish economy in the 1980-2020 sample period. In the study, budget revenues were included as a dependent variable and budget expenditures were included as an independent variable in the model. When the budget income data are examined, it is revealed that the mean and median values are close to each other and that the probability value of the Jargue-Bera test is statistically significant at the 10% significance level and that the series in question shows a

normal distribution feature. It is concluded that the budget expenditures data do not exhibit normal distribution characteristics. The sustainability of the financial system in the Turkish economy using annual data of the period 1980-2020 budget expenditures and revenues Hakkio and Rush (1991) with Quintos (1995) model is developed by considering were analyzed. Hakkio and Rush (1991) examined the relationship between government revenues dec government expenditures in USD using the following model;

$$\ln(BG)_t = \alpha_0 + \beta_1 \ln(BH)_t + \varepsilon_t$$

Hakkio and rush (1991) with Quintos (1995), according to financial sustainability; budget revenues and budget expenditures budget expenditures by ensuring the existence of cointegration between the series for the coefficient $\beta_1=1$ when it is strong, with $0 < \beta_1 < 1$ in the case where the weak form is provided in.

Firstly, ADF test was used to reveal the unit root process of variables. After the determination of the unit root process, Pesaran and Shin (1999) and Pesaran et al. The existence of a cointegration relationship with the ARDL bounds test developed by (2001) is being investigated. ARDL test method is distinguished from other cointegration tests in the literature due to the fact that it gives more reliable results in a small number of samples as a result of using an unconstrained error correction model and has better statistical properties than other cointegration tests. According to Pesaran et al. The ARDL bounds test developed by (2001) is a method that can be used in stationary situations at both the same order and at a different order level or level that predicts short- and long-term relationships. Since long-term coefficients are included in the model without any restrictions, an equation called an unconstrained error correction model has been created. Obtained as a result of the short and long term forecast of the ARDL bounds test besides, Phillips and Hansen (1990) FMOLS, Stock and Watson (1993) developed by DOLS and Park (1992) CCR methods are used in the estimation of the model. Thus, the reliability of the findings obtained is tested. ARDL test short-term; It is seen that the short-term and long-term effects of budget expenditures are statistically significant. It is seen that budget expenditures increase budget revenues in the short and long term. It has been concluded that the coefficient in question is 0.53 in the short term, and the budget balance can be maintained in a weak form in the short term. In the long run, the coefficient was obtained as 1.13 and it was concluded that the budget balance is strong and sustainable.

Findings (Results)

The findings of the short-term ARDL bounds test revealed that the budget deficit is sustainable in a weak form. In the long term, the ARDL, FMOLS, DOLS and CCR findings were statistically significant and were estimated as 1.13, 0.93, 0.94 and 0.93, respectively. This result shows that the budget deficit is strong and sustainable in the long run. According to the results of FMOLS; An increase of 1% in budget expenditures increases budget revenues by approximately 0.93%. According to the results of DOLS; The a 1% increase in budget expenditures increases budget revenues by approximately 0.94%. According to the results of the CCR, The a 1% increase in budget expenditures increases budget revenues by approximately 0.93%. The results of the FMOLS, DOLS and CCR methods have revealed similar results. The results of FMOLS, DOLS and CCR are statistically significant as the coefficient of the budget expenditure variable. The fact that these coefficients are close to 1 indicates that the budget balance is sustainable in the Turkish economy for the relevant period.

Conclusion and Discussion

In the study, according to the results of the ARDL boundary test, it was concluded that the budget deficit was sustainable in a weak form in the short term; while in the long term, the existence of sustainability in a strong form was achieved according to both ARDL and FMOLS, DOLS and CCR forecasters. According to this result, it is seen that the fiscal policies applied in the Turkish economy are appropriate. However, it is not possible to comment on the general economy by looking only at fiscal policies. In addition to these policies, both other policies and global markets have effects on the economy. In particular, recent global uncertainties, risks and many other economic indicators also provide results related to the sustainability of the financial system. Considering all these factors, it is of great importance to ensure sustainability in terms of both the budget balance and the debt balance.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 15 Sayı : 42 Aralık 2022

Yayın Geliş Tarihi: 08.09.2022 Yayına Kabul Tarihi: 24.10.2022

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1172603>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/ Research Article

Atıf/Citation: Alagöz, B. (2022). Tracing Peaceful Settlement Initiatives in Turkish Foreign Policy: Could the Six-Way Platform Become a New Astana Process? *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (42), 253-277.

TRACING PEACEFUL SETTLEMENT INITIATIVES IN TURKISH FOREIGN POLICY: COULD THE SIX-WAY PLATFORM BECOME A NEW ASTANA PROCESS?

Bilgehan ALAGÖZ*

Abstract

This article compares and contrasts the Astana Process, which Türkiye, Russia, and Iran devised for Syria, with the Six-Way Platform Initiative, which Türkiye has offered as a solution mechanism to promote peaceful conditions and foster cooperation in the South Caucasus. In this vein, the process tracing method is applied to assess the Six-Way Platform initiative's chances of success. Over the past twenty years, peace proposals for the South Caucasus have been placed on the agenda under various titles but solutions have never been realized. This article makes a case that the regional-global context and the inclusion of relevant actors has a direct impact on the likelihood of success. Given that Türkiye, İnan and Russia have demonstrated their ability to cooperate in the Astana process designed for Syria, there is a greater chance that the Six-Way Platform will be feasible in this case. On the contrary, this fact also increases the likelihood that the Six-Way Platform collaboration endeavor could fail. The opposing interests that Türkiye, Russia, and İnan attempt to advance in Syria have at times stalled the Astana Process, which is still ongoing. This dynamic could have negative repercussions for the Six-Way Platform, as this article argues that, what transpires in Syria will have a

* Öğr. Gör. Dr., Marmara Üniversitesi, Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, bilgehan.alagoz@marmara.edu.tr, İstanbul/Türkiye

significant impact on the South Caucasus' politics, which are already on very fragile ground.

Key words: *Six-Way Platform, Astana Process, process-tracing method.*

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA BARIŞÇIL ÇÖZÜM GİRİŞİMLERİ: ALTILI PLATFORM YENİ BİR ASTANA SÜRECİ OLABİLİR Mİ?

Abstract

Bu makale, Türkiye, Rusya ve İran'ın Suriye için tasarladığı Astana Süreci ile Türkiye'nin Güney Kafkasya'da barışçıl koşulları teşvik etmek ve işbirliğini geliştirmek için bir çözüm mekanizması olarak sunduğu Altılı Platform girişimi arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ele almayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, Altılı Platform girişiminin başarı ihtimalini değerlendirmek için süreç izleme yöntemi uygulanmıştır. Son yirmi yılda Güney Kafkasya'ya yönelik barış önerileri çeşitli başlıklar altında gündeme getirilmiş ancak bir türlü çözüme ulaşamamıştır. Bu çalışmada, bölgesel-küresel bağlamın ve ilgili aktörlerin dahil edilmesinin başarı olasılığı üzerinde doğrudan etkisi olduğu iddia edilmektedir. Türkiye, İran ve Rusya'nın Suriye için tasarlanan Astana sürecinde işbirliği yapma kabiliyetlerini ortaya koydukları düşünülürse, Altılı Platform'un bu durumda uygulanabilir olma şansı yüksek gözükmektedir. Bununla beraber, bu durum aynı zamanda Altılı Platform girişiminin başarısız olma olasılığını da artırmaktadır. Zira, Türkiye, Rusya ve İran'ın Suriye'de birbirleriyle çatışan çıkarları, halen devam eden Astana Süreci'ni zaman zaman sekteye uğratmıştır. Bu makale, Suriye'deki gelişmelerin, zaten çok kırılgan bir zeminde olan Güney Kafkasya siyaseti üzerinde önemli bir etkisi olacağını öne sürdüğünden, bu dinamiğin Altılı Platform girişimi için olumsuz yansımaları olabileceği esasını tartışmaktadır.

Anahtar kelimeler: *Altılı Platform, Astana Süreci, süreç izleme yöntemi.*

1. INTRODUCTION

There are a variety of factors that affect how a state acts and makes decisions. Turkish foreign policy is no different in this regard. The Turkish War of Independence, which followed the fall of the Ottoman Empire, was fought with the primary goal of establishing an independent Turkish State within its own borders. This mindset, which resisted expansionist tendencies, did not compromise on independence and left its mark on a number of developments that guaranteed the Republic of Türkiye's absolute independence. In the end, the modern Republic of Türkiye came into being as a nation-state, acting with consciousness of its youth in a highly unstable region. Through the years, maintaining the status quo and avoiding hostilities with neighbors became the foundational pillars of Turkish foreign policy. "Peace" was thereafter identified as Türkiye's core foreign policy tenet. Ataturk's dictum "Peace at Home, Peace in the World" provides the best articulation of this goal, and it still serves as the fundamental tenet of Turkish foreign policy today (Oran, 2001, p.46-47).

To further the notion of "Peace at Home, Peace in the World," two significant peace initiatives have recently been undertaken by Turkish foreign policy. The Astana Process is one of them, and the Six-Way Platform proposal is the other. The March 2011 popular uprising in Syria descended into a protracted conflict, which had a significant impact on regional security and stability, particularly in Syria. Despite this, the Geneva discussions on the future of Syria that were launched under the auspices of United Nations (UN) were unable to produce actionable plans. Following the signing of a joint declaration in Moscow on December 22, 2016, Türkiye, Russia, and Iran—all of which have a presence in

Syria—met for the first time on January 24, 2017, in Astana, a location that had been designated as neutral. The Astana Process, one of the most significant instances of recent regional collaboration, was launched as a result (Delibaş, 2022, p.79-85). The prospect of developing a similar process for the South Caucasus with the Six-Way Platform Initiative was put forth by Türkiye after the Nagorno-Karabakh War. The conflict, which lasted 44 days, ended with Armenia and Azerbaijan signing a ceasefire agreement with Russian mediation on November 9, 2020. The Six-Way Platform Initiative is also being considered by these three countries.

Comparing and contrasting the two peace initiatives and peering at their processes is possible due to the fact that Türkiye, Russia, and Iran are not directly parties to the conflicts but are external actors in both the Astana process and the Six-Way Platform initiative. It should be noted, that despite the similarities between the two initiatives' initial motivations, methods, and processes, there are also significant variances. The Syrian Civil War, which broke out in 2011, was sparked by armed conflict among several local actors inside Syria. Despite their late engagement in the conflict, the direct diplomatic and military involvement of Türkiye, Russia, and Iran have made them key players in Syria's future. In contrast, the Nagorno-Karabakh War was a conflict between two independent states, namely Azerbaijan and Armenia, in which Türkiye, Iran, and Russia are all indirectly involved.

Türkiye, Russia, and Iran all have different reasons for being involved in Syria. For Türkiye, protecting its national security was the key driver for involvement. This led Ankara to launch multiple military operations named Euphrates Shield (2016), Olive Branch (2018), Peace Spring (2019), and Spring Shield (2020) with the objective of neutralizing terror groups like ISIS and the PKK/PYD that directly threatened its national security. These counter-terrorism operations

also helped eased the refugee crisis that the Syrian Civil War had created and ended the possibility of creating energy and logistic corridors that could exclude Türkiye (Polat, 2020, p. 53-96). Iran's involvement in Syria is a result of its regional strategy, which it refers to as a "Axis of Resistance" (Anderson, 2020). Through its sponsorship of local and imported ideologically-linked proxies in Syria, Tehran has been able to create and maintain a contiguous sphere of influence. Russia's involvement in Syria is an outcome of its global policies (Frolovskiy, 2019). Moscow's footprint in Syria has secured Russia key military installations in the Middle East and the Mediterranean. Many of drivers that led Türkiye, Russia, and Iran to become involved in Syria are similar to the reasons why these three powers are vying for influence in the South Caucasus. All three actors are in a simultaneously cooperative and competitive relationship with one another since they all want to exert influence over Azerbaijan, Armenia, and Georgia to benefit from economic and political opportunities.

This article will compare and contrast Türkiye's two most recent peace initiatives using the process tracing method, which is frequently utilized in foreign policy analysis. The primary reason for applying the process tracing method in this article is that it enables one to address the connection between causes and consequences in a comprehensive way. Understanding the shifts that occur in case studies is greatly simplified by the method's continuous monitoring of the relationship between causes and outcomes. As a result, it is possible to track the process's intermediate steps from beginning to end (George & Bennett, 2005, p. 205-209). The article sought to more accurately describe the parallels and differences between the two most significant recent peace initiatives, namely the Astana Process and the Six-Way Platform Initiatives, by tracing the processes in which Türkiye is involved with the same actors but with different dynamics.

2. PROCESS TRACING IN FOREIGN POLICY ANALYSIS

Just like in other social science disciplines, there are two primary research methods in the field of International Relations (IR). These are both quantitative and qualitative research methods. The procedure of gathering and interpreting numerical data is referred to as quantitative research in the broadest sense, and research that relies on non-numerical and descriptive data rather than statistical data is referred to as qualitative research.

Discussed in the literature is the notion that there is no straightforward difference between these quantitative and qualitative research methods. In their book entitled *Designing Social Inquiry*, first published in 1994 and updated in 2021, Gary King, Robert O. Keohane, and Sidney Verba (KKV) point out that qualitative research, which is not based on statistics, will become more reliable and scientific if it adopts some principles from quantitative research. The four characteristics of scientific research, according to the KKV, are as follows: First, the essential feature that sets scientific inquiry apart is its goal of reaching inferences that go beyond the particular data that were gathered. Second, since all research is public, it is necessary for the public to be aware of the methods used in order to properly assess the data. Third, the derived conclusions are based on strong probability, thus they should not be taken as absolutes. Fourth, since there are no boundaries in research, the techniques and rules are what matter most when it comes to the content of scientific work (King, Keohane & Verba, 2021, p. 7-9).

Conversely, James Mahoney and Gary Goertz published a study that challenged KKV's claims in an article titled "A Tale of Two Cultures: Qualitative and Quantitative Research in the Social Sciences" that debuted in the *Political Analysis* in 2006. They later released a book version of this essay in 2012. Mahoney and Goertz claim that there are two distinct traditions in quantitative

and qualitative research. As a result, it would be more accurate to see these two distinct approaches as alternatives to one another rather than as something that should be combined. In light of this, the quantitative approach does not outweigh the qualitative approach, despite what KKV seems to be saying. From the perspective of Mahoney and Goertz, a completely incorrect assumption made by KKV is that the qualitative method should only be used in situations where the quantitative method is impractical (Mahoney & Goertz, 2006, p. 227-249). As each outcome is examined through distinct cases in qualitative research, the researcher should not disregard a case because it does not conform to the paradigm behind the investigation. Instead, the researcher looks for the specific circumstances that prompted using a new model to examine the situation.

In the vein of these two contradictory views, the goal of qualitative research is to learn as much as possible about the phenomenon or the subject of the study, to come up with ideas for additional research, or to test the researcher's hypothesis about the phenomenon. Setting up initial hypotheses and identifying variables are the researcher's goals. Observation, interview, discourse analysis, and case studies are a few examples of qualitative research methods for gathering data (Goertz & Mahoney, 2012, p.5-6).

Case studies are frequently used in research based on qualitative methods in the field of foreign policy analysis, which are subfields of the IR discipline. The idea of a case study was initially introduced to social sciences by drawing inspiration from clinical research in psychology and medicine (Eckstein, 2000, p. 120). According to Martyn Hammersley and Roger Gomm a specific type of inquiry is referred to as a "case study". In this regard, a case study is a scientific method that requires a thorough analysis of a constrained system employing numerous data gathering to compile organized data about how it operates

(Hammersley & Gomm, 2009, p. 1-15). John W. Creswell and Cheryl N. Poth (2007) defines a case study as a qualitative research method in which the researcher examines one or more constrained situations over time using data collection tools (observations, interviews, audio-visuals, paper works, reports), which draw on a variety of sources, define the situations, and identify situation-related themes (Creswell & Poth, 2016, p.153)

Case studies are preferred in foreign policy analysis for a variety of reasons. First of all, without significantly reducing the amount of variables, it is possible to dive deep into a case. Secondly, every phase of the theory-building process, but particularly the phase in which alternative ideas are tested, is where case studies are most useful. Studying macro political issues like party systems, nation-states, or political cultures is best accomplished through the use of case studies. A universally applicable theory can be developed from a single case study (Eckstein, 2000, p. 119-120).

It should be emphasized, nonetheless, that the literature has some ambiguities about the purpose of case study studies. Bent Flyvbjerg highlights and clarifies misunderstandings about case studies as follows:

- i. theoretical knowledge is more valuable than practical knowledge. In response to this viewpoint, she argues that case studies are crucial for researchers because they aid in their own learning processes and the development of the abilities required to do effective research. Case studies are rich in details and closely resemble real-life circumstances.
- ii. one cannot generalize from a single case, therefore, the single-case study cannot contribute to scientific development. According to her response, on the basis of a single case, it may frequently be generalized, and the case study can be at the center of scientific advancement through generalization as an addition to or substitute for other approaches. However, formal

generalization is exalted as a means of advancing science, whilst the "power of example" is undervalued.

iii. the case study is most useful for generating hypotheses, whereas other methods are more suitable for hypotheses testing and theory building. If an observation (or case study) does not support the hypothesis (or general theory), it is often regarded as invalid and should be amended or dismissed, according to her response.

iv. the case study contains a bias toward verification. She expressed the following criticism of this notion: The case study has no stronger bias toward validation of the researcher's preexisting views than other forms of research. Contrarily, experience suggests that the case study involves a higher bias toward debunking popular beliefs than toward supporting them.

v. it is often difficult to summarize specific case studies. The following is how she refuted this assertion: It is true that outlining case studies can be challenging, particularly when it comes to case process. Concerning case outcomes, it is less accurate. Nevertheless, the difficulties in summarizing case studies are frequently caused by the characteristics of the reality under examination rather than the case study as a research tool (Flyvbjerg, 2006, p. 221-241).

The literature on the value of case studies is fairly broad, as can be seen from the debates above. This is related to the fact that case studies in foreign policy analysis allow us to identify causal effects through case-to-case comparison. The term "causal effect" relates to providing a response to the "what" question that results from comparing situations. Process tracing is the practice of establishing a causal link between outcomes and causes (Vennesson, 2008, p. 223). Establishing and assessing the relationship (or lack thereof) between various elements is the most fundamental goal of process tracing. This kind of study frequently makes use of archival records and other sources. As a result,

the researcher can see the collection of variables that are essential to the causal process and determine whether the indicators used to measure the dependent and independent variables were effectively chosen, including whether they were consistent with the actors' perceptions and opinions (Vennesson, 2008, p. 232). Incidentally, it is important to distinguish between process tracing and the narrative of political history. While they are extremely similar, process tracing translates a rich historical story into an analytical explanation presented with theoretical (not empirical) variables (George & Bennett, 2005, p. 224-225).

There is no established road map for process tracing. As a result, it can be used in different contexts and various ways. According to Bennett, the following actions are necessary for fruitful process tracing: i. The door should remain open to other views or approaches. ii. It is recommended to maintain an equivalent distance from alternative disclosures or policies. iii. Observable results of hypothetical processes that will actually occur must be identified in order to establish if a statement is truthful or a policy is sound. iv. The decision should be made as to when to cease looking for evidence and analyze fresh evidence as varied and pertinent material is gathered. v. It is important to consider any potential biases in the data utilized as a source. vi. It is important to keep in mind that the preferred course of action or justification can be flawed (Bennett, 2015, p. 230-231).

A final point that should be highlighted is that the process tracing method does not have a miraculous answer mechanism for the problem of providing genuine patterns in qualitative case studies. To clarify specific occurrences, draw conclusions about the cause-and-effect links that form the cases, identify the causal mechanisms, and lastly offer commentary on related events are all achievable with this method in foreign policy analysis (Vennesson & Wiesner, 2014, p. 101).

3. THE SIX-WAY PLATFORM PROPOSAL FROM TÜRKİYE'S PERSPECTIVE

During a visit to Baku to take part in the military ceremony marking the Nagorno-Karabakh Victory on December 10, 2020, President Recep Tayyip Erdoğan brought up the Six-Way Platform proposal. The idea of a regional and multilateral platform for the South Caucasus has historical roots. When the Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) met in Istanbul in 1999, then-president Süleyman Demirel made the first reference of this topic. Demirel urged European nations to create a Stability Pact for the Caucasus in this situation, which would serve as an international guarantee of security, peace, and stability in the region (Demirel, 1999). This idea for cooperation fell short of producing a tangible outcome, despite efforts to make economic measures like the Baku-Ceyhan pipeline effective at the time. In 2008, then-prime minister Recep Tayyip Erdoğan, reintroduced the Caucasus Stability and Cooperation Platform (CSCP). In this context, there were two preliminary meetings where the corporate structure and operation of the CSCP were addressed; nevertheless, despite the formal proposal of the CSCP being made to all of the countries in the region, no institutionalization could be achieved (Çelikkpala, 2010, p. 108–110).

What does the Six-Way Platform (which includes Russia, Türkiye, Azerbaijan, Iran, Armenia, and Georgia if it approves participation) call issued by President Erdoğan on December 10, 2020 imply given that there have been other Caucasian initiatives that had previously failed? The OSCE Minsk Group, which was created to bring a peaceful end to the occupation of Nagorno-Karabakh, has not been operational since 1992. The tripartite co-chair system run by

France, Russia, and the United States was not able to provide solutions and ended up prolonging the impasse (Aslanlı, 2020). This diplomatic bottleneck pushed Russia to turn to other endeavors and increase collaboration with Türkiye in the South Caucasus, just as it had in Syria. Ankara's strong historical, economic, diplomatic and cultural ties with regional actors made it an attractive partner for Russia to tackle regional issues.

The fact that Türkiye has a military presence in both Syria and the South Caucasus is the fundamental factor driving Russia's desire for collaboration with Türkiye in these regions. Russia and Türkiye began the Astana Process as a result of Türkiye's effective Euphrates Shield operation. Additionally, Russia is collaborating with Türkiye in the South Caucasus as a consequence of Türkiye's influential employment of armed and unarmed drones in the settlement of the disputes in Nagorno-Karabakh infavor of Azerbaijan (Köker, 2020). In this context, it is noteworthy that on November 11, 2020, Turkish Defense Minister Hulusi Akar and Russian Defense Minister Sergei Shoigu signed a Memorandum of Understanding via video teleconference (similar to the joint Memorandum of Understanding signed in Sochi on October 22, 2019 to provide joint patrols in Syria) and decided to establish a Turkish-Russian Joint Observation Center to monitor the implementation of the ceasefire in Nagorno-Karabakh (DW Türkçe, 2020).

More emphasis on Türkiye's justifications for the Six-Way Platform initiative would be helpful at this stage. The Six-Way Platform was proposed by Türkiye for a number of reasons, one of which being the necessity of a stable environment in the region for the active implementation of some economic objectives. The Middle Corridor Project, designed by Türkiye, is at the outset of the economic objectives in question. This project, a multinational transportation undertaking with Türkiye as its starting point, involves a railway

and landline that will travel to the People's Republic of China through Georgia, Azerbaijan, the Caspian Sea (via the Caspian crossing), Turkmenistan, Uzbekistan, Kyrgyzstan, or Kazakhstan (Republic of Türkiye, Ministry of Foreign Affairs, Official Website, 2021a). At this point, it is reasonable to conclude that Türkiye aims to use the Six-Way Platform plan to further this initiative in the South Caucasus.

The Middle Corridor Project also refers to Türkiye's rivalry with Iran and Russia. Considering that the same region is the location of projects for both Russia and Iran. In this regard, the International North-South Transport Corridor, a significant transit route that Iran, along with Azerbaijan and Russia, intends to link with other nations and which it designed to ease the transportation of goods from Mumbai, India, to Finland using Iranian ports and railways, is significant. These linkages are intended to give Russia access via a rail connection to both the Persian Gulf and India (Republic of Türkiye, Ministry of Trade, Official Website, 2019). It is entirely inevitable in this situation for Türkiye, Russia, and Iran to compete economically despite their intentions to work together in the South Caucasus through the Six-Way Platform. In addition, although the Middle Corridor project of Türkiye currently appears to be consistent with China's Belt and Road Initiative, this ambition of Türkiye is likely to result in a conflict of interest with China in the future due to shifting political priorities. As a result, China, Türkiye, Russia, and Iran all place a high strategic value on the South Caucasus (Çolakoğlu, 2019).

At this point, it is necessary to compare the Six Way Platform with the Astana Process in terms of the involvement of the three actors, namely Türkiye, Russia, and Iran. In the Astana Process, Türkiye, Russia, and Iran are effective decision-makers in the resolution of the conflict, and their focus is only the Syrian crisis. In contrast to this, in the Six-Way Platform, the position of these three actors is

not as strong. In addition, the focus of this initiative is not only the Nagorno-Karabakh issue but also a peace process that encompasses the entire South Caucasus region. As such, the perspective of local actors in the South Caucasus becomes much more decisive. It is essential to mention Georgia's position in this particular circumstance. From the very beginning of Türkiye's proposal, Georgia made it very clear that while it supports a regional peace initiative, it will not join any group that includes Russia. Georgia's stance on Russia stems from the 2008 conflict, also known as the South Ossetia War, which ultimately led to Georgia cutting diplomatic ties with Russia. This is because, following the South Ossetia War, the Russian-supported regions of Abkhazia and South Ossetia unilaterally declared their independence from Georgia. In 2008, Russia acknowledged the purported independence of these two regions (Seskuria, 2021). According to Georgia, partnering up with Russia, even for a regional issue, could give that country political immunity for its unlawful position regarding Abkhazia and South Ossetia.

Nonetheless, despite Georgia's reservations and decision to abstain, the inaugural Six Way Platform meeting, which was attended by Deputy Ministers of Foreign Affairs from Türkiye, Russia, Azerbaijan, Armenia, and Iran, took place in Moscow on December 10, 2021. An exchange of views about multifaceted progress in regional cooperation took place during the meeting, where it was decided to concentrate on practical topics of mutual interest to all parties. Priority was placed on initiatives geared at advancing peace and stability through confidence building, developing trade, economy and transportation and improving humanitarian conditions (Republic of Türkiye, Ministry of Foreign Affairs, Official Website, 2021b).

4. GROWING RIVALRY BETWEEN IRAN-TÜRKIYE AND IRAN-RUSSIA

Iranian relations with Russia and Türkiye are now more competitive as a result of developments in Syria and the South Caucasus. Although there has been a strengthening of ties between Iran and Russia following Russia's recent invasion of Ukraine, it should be underlined that these developments are cyclical and the two nations have distinct viewpoints, particularly with regard to Syria's future (Alagöz & Farzam, 2022, p.13-17). The positions of the two states in the South Caucasus as well as the relations between Iran and Türkiye are thus impacted by this circumstance.

In terms of elucidating the continuous division between Iran and Russia, the Nagorno-Karabakh War was a turning point. In actuality, this dispute has roots that date back to Syria. The media reported in January 2021 that negotiations between the Assad regime and Israel had taken place in secret, mediated by Russia (Kedar, 2021). On the other hand, Iran's reaction to the allegedly covert talks that Russia was taking part in was negative. Russia viewed a prospective Damascus-Tel Aviv rapprochement as a positive development, which would diminish Iran's influence in Syria as a result. Since then, Moscow's initiatives to resolve the conflict between Damascus and Tel Aviv have raised questions about the relationship between Russia and Iran in Syria. The strongest indication of the deteriorating ties between Iran and Russia came when Mohammad Baqer Qalibaf, the speaker of the Iranian parliament, visited Moscow on February 7-9, 2021. Along with the letter from Iran's Supreme Leader Ali Khamenei, the Iranian politician presented Russian President Vladimir Putin with a proposal for a strategic alliance in the Middle East. Putin, however, was against the Iranian proposition for strategic collaboration and did not meet with Qalibaf (Mehdi, 2021).

It's important to note that Iran has expressed discomfort with the warming of ties between Türkiye and Russia. The increase in communication between

Russia and Türkiye since 2016, has prompted Iran's reluctant participation in the Astana Process, as Tehran did not want to be left out of the dialogue after learning that Russia was committed to working with Türkiye. Similar circumstances occurred during the 2018 Convention on the Legal Status of the Caspian Sea, which was hailed as the century's most important deal. During this period, Iran felt compelled to sign an agreement, which provided Russia with big gains, as Moscow's support was needed to counter the negative impact Tehran was feeling due to America's policy of maximum pressure on Iran (Kemaloğlu, 2018).

Similar situations have evolved in the South Caucasus following the Nagorno-Karabakh War; Russia has, in contrast to Iran's expectations, prioritized collaboration with Türkiye. Iran sought to be a part of the final dynamic. For this reason, Iran has been making a concerted effort to take part in the process since October 2020. Abbas Araghchi, then-deputy foreign minister, first traveled to Baku, Moscow, Yerevan, and Ankara on a diplomatic mission that started on October 28, 2020. On December 9, 2020, Jeyhun Bayramov, the then-foreign minister of Azerbaijan, received an invitation to Tehran. Finally, on January 25, 2021, then-Iranian Foreign Minister Javad Zarif set off on a regional diplomatic tour and paid visits to Azerbaijan, Russia, Armenia, Georgia, and Türkiye, respectively. After meeting with the president of Azerbaijan, İlham Aliyev, and foreign minister, Jeyhun Bayramov, in Baku, Zarif traveled to Moscow to meet with his counterpart, Sergei Lavrov. This trip marked Zarif's sixth official trip to Moscow in a year (Tehran Times, 2021).

It should be underlined in this context that Türkiye's expanding role in the South Caucasus significantly alarms Iran. Tehran is concerned, in particular, about Türkiye and Azerbaijan's expanding strategic ties. The collaboration between Türkiye and Russia in the South Caucasus is equally unsettling for Iran. Russia

was able to coordinate its actions with Türkiye after the war owing to Türkiye's diplomatic measures and defense assistance for Azerbaijan. On the hand, Iran acted under the assumption that the regional dynamics should not change in favor of Azerbaijan and refrained from making any pro-Azerbaijani statements, in contrast to Türkiye (Mamedov, 2021).

The following statements by Iran's Supreme Leader Khamenei, which directly reflect Iran's perspective on the South Caucasus, should be addressed in this context: *"Of course, if there is a policy intended to block the Iran-Armenia border, the Islamic Republic will oppose it, for this border has been a connecting route for thousands of years."* (Khamenei, 2022). Khamenei made this statement after President Recep Tayyip Erdogan went to Tehran on 19 July 2022 as part of the Astana process and met with him. It is notable that Khamenei portrayed Azerbaijan's liberation of the occupied Nagorno-Karabakh territory as a strategy against Armenia's territorial integrity. The Zangezur corridor project, which is a road and rail construction project with the goal of establishing direct transit between Türkiye and Azerbaijan, was also presented in this context. Iran is primarily motivated by its desire to stop Türkiye from pursuing a more ambitious posture in the South Caucasus.

5. CONCLUSION

The Republic of Türkiye has accepted the establishment of "peace" within its own boundaries and in relations with its neighbors as a fundamental principle ever since it was founded. It has led the way in this regard with two efforts for two recent adjacent regions—Syria and the South Caucasus—where wars have lately erupted. The Astana process and the Six-Platform both feature key stakeholders who are not parties to the conflict but are still active in the process. Along with Türkiye, these external actors are Russia and Iran. The most

crucial aspect shared by the two peace proposals is this. In this background, this essay attempted to analyze these two recent peace initiatives by Türkiye through the process tracing method in order to understand the similarities and contrasts between the two.

First of all, the dynamics that connect countries in Syria and the circumstances in the South Caucasus are distinct from one another. However, the three nations' divergent views on what will happen to Syria have a direct impact on how they view the South Caucasus and how they interact with one another. The Astana Process and the Six-Way Platform should be seen as complementing structures for this reason. The future of Iran's nuclear program, on the other hand, is the subject of most political debate on a worldwide scale with reference to its foreign policy. As of right now, Iran is beginning to place more weight on the actions of Russia, a United Nations Security Council member, and Türkiye, a significant neighbor and NATO member who shares Iran's border. This makes it more crucial than ever for Iran to maintain stable relations with both nations. Iran, though, feels uneasy about the partnership-focused alliance between Russia and Türkiye. Iran sees Türkiye and Russia's involvement in both Syria and the South Caucasus as a threat, but despite this, Iran is working to forge a tight, moderate relationship with both nations.

Given that the major issue is for military security, the effectiveness of the Astana Process for Syria is crucial from Türkiye 's perspective. On the other side, the South Caucasus stands out more on Türkiye 's axis of economic interests. To bolster its position against Russia and Iran, with which it cooperates in Syria and frequently has conflicts of interest, Türkiye has, nevertheless, become more and more reliant on the South Caucasus. However, in light of previous failures, the Six-Way Platform initiative is a highly vulnerable proposal. It is therefore difficult to suggest that Türkiye will adapt the proactive policy it takes in the

Astana Process to the South Caucasus because the country's top concern is military security. Türkiye can refrain from acting on specific matters in this region if it is considered necessary, but it cannot do so for Syria. Therefore, despite the Six-Way Platform's parallels to the Astana Process, it is fair to conclude that these distinctions are far stronger.

Conflict of Interest Disclosures:

There is no conflict of interest for this study.

Support/Financing Information:

No financial support has been received for the research and publication of this article.

Ethics Committee Decision:

Ethics committee review was not required as the subjects were not included.

REFERENCES

- Alagöz, B., & Farzam, R. (2022). Sınırlı Rasyonellik Modeli Çerçevesinde İran'ın Doğu'ya Bakış Politikası. *İran Çalışmaları Dergisi*, Vol 6, Cilt 1, pp.1-26.
- Anderson, T. (2020). *Axis of Resistance: towards an independent Middle East*. SCB Distributors.
- Aslanlı, A. (2020). "AGİT Minsk Grubu nasıl oluştu, ne işe yaradı?", *Anadolu Ajansı*, Retrieved 2022, August 12 from <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/-agit-minsk-grubu-nasil-olustu-ne-ise-yaradi/2008339>.

- Bayraktar, B. (2018). "Bölgesel Konjonktür ve Zeytin Dalı Harekâtı", ORSAM, Retrieved 2022, August 12 from https://orsam.org.tr/d_hbanaliz/zeytindali.pdf.
- Bennett, A. (2015). Using Process Tracing to Improve Policy Making: The (Negative) Case of the 2003 Intervention in Iraq. *Security Studies*, Vol 24, No 2. pp. 228-238.
- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2016). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*. Sage Publications.
- Çelikkpala, M. (2010). "Türkiye ve Kafkasya: Reaksiyoner Dış Politikadan Proaktif Ritmik Diplomasiye Geçiş", *Uluslararası İlişkiler*, Vol 7, No 25 (Spring 2010), pp. 93-126.
- Çolakoğlu, S. (2019). "China's Belt and Road Initiative and Turkey's Middle Corridor: A Question of Compatibility", Middle East Institute, Retrieved 2022, August 13 from <https://www.mei.edu/publications/chinas-belt-and-road-initiative-and-turkeys-middle-corridor-question-compatibility>.
- Delibaş, A. (2022) "Astana süreci". *Modern İnan Ansiklopedisi*. İram Yayınları, pp. 79-85.
- Demirel, S. (1999). "AGİT İstanbul Zirvesi'nde Yaptıkları Konuşma". TC Cumhurbaşkanlığı Resmi Web Sitesi, Retrieved 2022, August 12 from <https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-suleyman-demirel/1718/4096/agit-istanbul-zirvesinde-yaptiklari-konusma>.
- DW Türkçe (2020). Retrieved 2022, August 13 from <https://www.dw.com/tr/türkiye-ve-rusya-dağlık-karabağ-konusunda-anlaştı/a-55785322>.
- Eckstein, H. (2000). *Case study and theory in political science*. Gomm, R., Foster, P., & Hammersley, M.. *Case Study Method: Key Issues, Key Texts*. p.119-164. Sage Publications.

- Ergan, U. (2021). "Güney Kafkasya'da '3 arti 3' formülü", *Hürriyet*, Retrieved 2021, February 14 from <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/guney-kafkasyada-3-arti-3-formulu-41728245>.
- Flyvbjerg, B. (2006). "Five Misunderstandings About Case-Study Research". *Qualitative Inquiry*, Vol 12, No 2, p. 219-245. <https://doi.org/10.1177/1077800405284363>.
- Frolovskiy, D. (2019). "What Putin really wants in Syria". *Foreign Policy*.
- George, A. L., & Bennett, A. (2005). *Case studies and theory development in the social sciences*. MIT Press.
- Goertz, G., & Mahoney, J. (2012). *A Tale of Two Cultures*. Princeton University Press.
- Hammersley, M., & Gomm, R. Introduction. Gomm, R., Foster, P., & Hammersley, M.. *Case Study Method: Key Issues, Key Texts*. p.1-15. Sage Publications.
- Kedar, M. (2021). "Is Israel in Secret Contact with Syria?" *Besa Center*. Retrieved 2022, August 25 from <https://besacenter.org/israel-syria-secret-contact/>
- Kemaloğlu, İ. (2018). "Asrın anlaşması: 'Hazar Anayasası'" , *Anadolu Ajansı*. Retrieved 2022, August 16 from <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/asrin-anlasmasi-hazar-anayasasi/1231886>.
- Khamenei, A. (2022). Syria's territorial integrity is crucial and a military attack on Syria is harmful to Turkey and the region. Retrieved 2022, August 16 from <https://english.khamenei.ir/news/9086/Syria-s-territorial-integrity-is-crucial-and-a-military-attack>
- King, G., Keohane, R. O., & Verba, S. (2021). *Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research*. Princeton University Press.

- Köker, İ. (2020). "Dağlık Karabağ: İHA ve SİHA'ların rolü ne oldu, Azerbaycan'a nasıl avantaj sağladı?", BBC Türkçe, Retrieved 2022, August 13 from <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54917938>.
- Mahoney, J., & Goertz, G. (2006). "A tale of Two Cultures: Contrasting Quantitative and Qualitative Research". *Political Analysis*, Vol 14, No 3, 227-249.
- Mamedov, E. (2021). "Perspectives | Iran-Azerbaijan: A new cold war?". *Eurasianet*. Retrieved 2022, August 26 from <https://eurasianet.org/perspectives-iran-azerbaijan-a-new-cold-war>
- Mehdi, S. Z. (2021). "Iranian speaker not to meet Putin during Moscow visit", *Anadolu Agency*, Retrieved 2022, August 14 from <https://www.aa.com.tr/en/politics/iranian-speaker-not-to-meet-putin-during-moscow-visit/2136380>.
- Oran, B. (2001). *Türk dış politikası: Kurtuluş savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar*, Cilt I: 1919-1980. İstanbul: İletişim Yayınları, 6.
- Polat, D. Ş. (2020). "Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyindeki askerî harekâtının amaçları ve sonuçları". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Vol16, No 33, pp. 53-96.
- Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs, Official Website (2021a). Retrieved 2022, August 13 from http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-cok-terafli-ulastirma-politikasi.tr.mfa.
- Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs, Official Website (2021b). Retrieved 2022, August 25 from https://www.mfa.gov.tr/no_-413_-3-3-bolgesel-istisareleri-hk.en.mfa
- Republic of Turkey, Ministry of Trade, Official Website (2019). Retrieved 2022, August 13 from <https://ticaret.gov.tr/blog/ulkelerden-ticari-haberler/iran/uluslararasi-kuzey-guney-tasimacilik-koridoru>.

- Seskuria, N. (2021). "Challenges of a Six-Country Regional Cooperation Platform for Georgia". Retrieved 2022, August 25 from <https://www.mei.edu/publications/challenges-six-country-regional-cooperation-platform-georgia>
- Tehran Times (2021). Retrieved 2022, August 14 from <https://www.tehrantimes.com/news/457391/Zarif-Iran-seeking-to-form-six-party-union-in-the-Caucasus-region>.
- Vennesson, P. (2008). Case Studies and Process Tracing: Theories and Practices. Della Porta, D., & Keating, M. (Eds.). (2008). Approaches and Methodologies in the Social Sciences: A Pluralist Perspective. Cambridge University Press.
- Vennesson, P., & Wiesner, I. (2014). Process Tracing in Case Studies. Soeters, J., Shields, P. M., & Rietjens, S. J. H. (Eds.). Routledge Handbook of Research Methods in Military Studies. London: Routledge.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Giriş

Bu makale, Türk dış politikasının temel bakış açısını oluşturan uyumsuzlukların barışçıl yollarla çözümünü prensibi gereği yakın zamanda ortaya koyduğu Astana Süreci ile Altılı Platform girişimi arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ele almayı ve buradan hareketle Altılı Platform girişimine bir projeksiyon yapmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, Altılı Platform girişiminin başarı ihtimalini değerlendirmek için süreç izleme yöntemi uygulanmıştır. Suriye'nin geleceği konusunda Birleşmiş Milletler (BM) nezdinde başlayan Cenevre görüşmelerinin somut çözümler üretmemesi üzerine Suriye'de etkin olan Türkiye, Rusya ve İran, 22 Aralık 2016'da Moskova'da imzaladıkları ortak bir bildirin akabinde 24 Ocak 2017'de tarafsız yer olarak seçilen Astana'da ilk kez bir araya gelmiş, böylelikle yakın zamanın en önemli bölgesel işbirliği örneklerinden biri olan Astana Süreci'ni başlatmıştır. Benzer bir sürecin, 44 gün süren ve 9 Kasım 2020'de Ermenistan ile Azerbaycan'ın, Rusya'nın ateşkes planını imzalamasıyla sona eren Dağlık Karabağ Savaşı sonrası Güney Kafkasya için de ortaya çıkması

ihtimali üç ülke tarafından değerlendirilmektedir. Nitekim girişimin uygulanmasına yönelik Gürcistan'ın şerh düşmesine rağmen katılımcı ülkeler arasında ilk toplantı 10 Aralık 2021 tarihinde dışişleri bakan yardımcılarının katılımıyla Rusya'nın başkenti Moskova'da gerçekleştirilmiştir. Gürcistan'ın temsilci göndermediği toplantıya Türkiye, Rusya, İran, Azerbaycan ve Ermenistan katılmıştır.

Bulgular

Öncelikle Türkiye, Rusya ve İran'ın Suriye sahasında bulunma gerekçeleriyle Güney Kafkasya bölgesinde etkin olma çabalarının dayanakları birbirinden farklıdır. Dolayısıyla iki politikanın birbiriyle ayrışan yönleri vardır. Ancak iki bölgesel sorundaki dış aktörlerin aynı olması (Türkiye, Rusya ve İran), iki politika arasında benzerlikler yaratmaktadır. 2011'de başlayan Suriye İç Savaşı'nda problem, ülkedeki farklı unsurların birbirleriyle sıcak çatışmaya girmesiyle başlamıştır. Doğrudan veya dolaylı olarak müdahale eden ülkeler yani Türkiye, Rusya ve İran, daha sonra sahaya dâhil olmuş fakat Suriye'nin geleceği açısından daha belirleyici aktörler hâline dönüşmüştür. Dağlık Karabağ işgalinde ise Azerbaycan ve Ermenistan yani iki ayrı devlet arasında yaşanan bir sıcak çatışma söz konusudur. Türkiye, Rusya ve İran, buradaki çatışmanın doğrudan bir tarafı olmayıp dolaylı müdahil konumundadır.

Öte yandan bu üç ülkenin, Suriye sahasında olma gerekçeleri de birbirinden farklıdır. Türkiye, ulusal güvenliğini doğrudan tehdit eden DEAŞ ve PKK/PYD gibi unsurları ortadan kaldırmak, Türkiye'yi bertaraf edecek enerji koridorlarının açılmasına önayak olabilecek projeleri kalıcı olarak imha etmek için Fırat Kalkanı (2016), Zeytin Dalı (2018), Barış Pınarı (2019) ve Bahar Kalkanı (2020) operasyonlarını yapmıştır. İran'ın burada olması, Direniş Ekseni olarak tanımladığı bölgesel politikanın bir iz düşümüdür. Rusya ise küresel politikaları bağlamında Suriye sahasındadır. Üç ülkenin Güney Kafkasya'da nüfuz kurma mücadelesi ise birbirine benzer gerekçelere dayanmaktadır. Her üç aktör de ekonomik ve siyasi avantaj sağlamak amacıyla Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan üzerinde etkin olmaya çalışmakta, bu sebeple de birbirleriyle hem iş birliği hem rekabet ilişkisine girmektedir.

Sonuç

Suriye'de üç ülkeyi bir araya getiren dinamikler ile Güney Kafkasya'nın durumu birbirinden farklıdır. Öte yandan üç ülkenin Suriye'nin geleceği konusundaki görüş ayrılıkları, Güney Kafkasya'ya bakış açılarını ve birbirlerine dönük politikalarını da doğrudan etkilemektedir. Bu sebeple Suriye için geliştirilen Astana Süreci ve Güney Kafkasya için gündeme gelen Altılı Platform önerilerini, birbirini tamamlayan oluşumlar olarak değerlendirmek gerekir. Bunlara ek

olarak gerek İran-Rusya arasında gerek İran-Türkiye arasında ayrı rekabet konularının olduğunu da belirtmek gerekir. Her iki rekabet konusunun odağında yer alan İran'la ilgili olarak hâlihazırda küresel siyasette en çok tartışılan konu, 2015'te imzalanmış olan Kapsamlı Ortak Eylem Planı (Nükleer Anlaşma)nın geleceğidir. Bu noktada Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) üyesi, Rusya'nın ve İran'ın önemli sınır komşusu ve aynı zamanda bir NATO üyesi olan Türkiye'nin politikaları İran için çok daha fazla önem kazanmaktadır. Bu sebeple İran'ın her iki ülke ile ilişkilerini istikrarlı bir seviyede tutma ihtiyacı artmaktadır. Öte yandan İran'ın, Rusya ve Türkiye'nin iş birliği odaklı ilişkisinden rahatsızlık duyduğu görülmektedir. Dolayısıyla hem Suriye'deki hem Güney Kafkasya'daki Türkiye ve Rusya varlığı, İran tarafından giderek bir tehdit olarak algılanmakta; bu sebeple de İran, her iki ülkeyle mesafeli bir yakınlık ilişkisi kurmayı hedeflemektedir.

Türkiye için ise askerî güvenlik kaygısının başat olduğu düşünülürse Suriye nezdindeki Astana Süreci'nin işlevselliği hayati öneme sahiptir. Öte yandan Güney Kafkasya, Türkiye için daha çok ekonomik çıkarlar ekseninde ön plana çıkmaktadır. Ne var ki Güney Kafkasya, Türkiye için Suriye'de iş birliği hâlinde olduğu ve zaman zaman çıkar çatışması yaşadığı Rusya ve İran karşısında pozisyonunu kuvvetlendirmek adına giderek önemi artan bir coğrafya olmuştur. Ancak Altılı Platform önerisi, geçmiş deneyimler de düşünülürse kırılabilirliği yüksek bir inisiyatiftir. Dolayısıyla Türkiye'nin önceliği askerî güvenlik olduğundan Astana Süreci'nde izlediği proaktif politikayı Güney Kafkasya için de uygulayacağını söylemek zordur. Burada, belli konularda Türkiye gerekli görürse geride durabilecekken Suriye için bunu yapması mümkün değildir. Bu sebeple de bu çalışmada ortaya koyulduğu üzere, her ne kadar Altılı Platform, Astana Süreci ile benzerlikler gösterse de farklılıklarının çok daha fazla olduğunu ve geleceğinin büyük oranda bu üç aktörün Suriye'de barış yönünde kat edebilecekleri yola bağlı olduğunu söylemek mümkündür.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 15 Sayı : 42 Aralık 2022

Yayın Geliş Tarihi: 21.09.2022 Yayına Kabul Tarihi: 25.12.2022

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1178347>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article
Atf/Citation: Balun, B. & Şişman, Y. (2022). Evsizlik Sorununu Sosyal
Politika ve Devlet Üzerinden Düşünmek: Ankara Büyükşehir Belediyesi
Dışkapi Barınma Evi Örneği. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Dergisi*, (42), 278-313.

EVSİZLİK SORUNUNU SOSYAL POLİTİKA VE SOSYAL DEVLET ÜZERİNDEN DÜŞÜNMEK: ANKARA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

DIŞKAPI BARINMA EVİ ÖRNEĞİ*

Bora BALUN* **Yener ŞİŞMAN****

Öz

Başka bir barınma olanağı bulamadığı için istismara açık biçimde sokakta yaşamak zorunda kalan, evsiz ve kimsesiz bireylerin günlük ihtiyaçlarını karşılamak üzere birçok barınma merkezi bulunmaktadır. Barınma merkezlerine yönelik ihtiyacı ortaya çıkartan koşullar ise sosyal ve ekonomik birçok faktöre bağlı olarak değişkenlik gösterir. Bu düşünce doğrultusunda barınma evine olan ihtiyacı ortaya çıkaran koşullar nedir? sorusu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmuş; koşullar, değişkenler ve konaklayanların profili, sosyal politika-sosyal devlet perspektifinden analiz edilmeye çalışılmıştır. Nitel araştırma yönteminin tercih edildiği bu çalışma, Ankara Dışkapi Barınma evinde 04-05 Mart 2022 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmadan elde edilen veriler, söz konusu hizmetten yararlananların ilgili literatürdeki zamansal sınıflandırma örüntüsüyle uyumlu olarak süreğen, epizodik ve geçici olmak üzere 3

* Bu çalışma için Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulunun 23.02.2022 tarih ve 2022/02-09 karar numarasıyla etik kurul izni alınmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim Bilişim Sistemleri, borabalun@karabuk.edu.tr

** Doç. Dr, Anadolu Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Sosyal Politika Anabilim Dalı, ysisman@anadolu.edu.tr

grupta toplandığını göstermekte; sorunların temelinde genel olarak ekonomik sıkıntılarının bulunduğu, katılımcıların kendilerini dilenci olarak tanımlamadıkları, aksine insanlardan karşılıksız yardım beklemekten ziyade günlük ve geçici işlerde çalışarak gelir elde etmeye çalıştıkları ve bu şekilde yaşamlarını idame ettirmek istedikleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Barınma evi, evsiz, sosyal politika, sosyal devlet.

CONSIDERING HOUSING ISSUES THROUGH SOCIAL POLICIES AND SOCIAL STATE: ANKARA METROPOLITAN MUNICIPALITY DIŞKAPI SHELTER SAMPLE

Abstract

There are many shelters to meet the daily needs of the homeless and forlorn individuals who are forced to live in the streets and open to abuse as they have no chance to get another form of shelter. Conditions that create a need for the shelters can have different variables depending on many social and economic factors. Within this perspective, the question “what are the conditions that create a need for a shelter?” is the starting point of our study; therefore conditions, variables and the profile of the residents are tried to be analysed through social policy – social state perspective. This study, in which a qualitative research method was preferred, was carried out in Ankara Dışkapi Shelter on March, 04-05, 2022. Data gained from the research show that beneficiaries of this service are gathered in 3 groups as chronic, episodic and temporary in accordance with the temporal classification pattern in the relevant literature; economic distress is usually the main reason for the problems, participants do not describe themselves as beggars, on the contrary, they claim they try to earn their living by working in daily and temporary jobs and carry on their lives this way rather than expecting free aid from others.

Keywords: Shelter, homeless, social state, social policy.

1. GİRİŞ

Dünyamız, tüm insanların temel ihtiyaçlarını karşılayacak yeterli kaynağa sahip olmasına rağmen (Yolcuoğlu, 2012: 145; Bozan, 2017: 389) bu kaynakların bireyler, gruplar, bölgeler, devletler hatta kıtalar arasındaki âdil paylaşımı konusunda problemlere sahip bir mekân olma özelliğini sürdürmektedir. Üstelik mevcut gelir adaletsizliği; işsizlik, göç, çevre sorunları, sosyal dışlanma gibi başka sosyal sorunlara yol açmakta ve bu durum yaşam hakkı üzerinde büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Kimi zaman birbirinden bağımsız kimi zaman ise birbiriyle bağlantılı değişkenlerin neden olduğu bu adaletsizliğin tanımlanması ve çözülmesi sürecinde özellikle devletin kurum ve kuruluşlarının önemli bir rolü bulunmaktadır. Diğer yandan bu süreçte toplumun bazı kesimleri politika sürecine dâhil edilirken, bazı kesimler dışarıda kalabilmektedir. Dışarıda kalan grup ise çoğu zaman ırk, dil, din, cinsiyet, etnik köken, ekonomik durum, sağlık gibi statülerinden dolayı dezavantajlı gruplar olmaktadır. Sosyal politika ve onun önemli bir uygulama aracı olan sosyal çalışma ise bu noktada bireylerin sorun çözme kapasitelerini ve sosyal işlevselliklerini geliştirmeye yönelik bir disiplin olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyal politika, sosyal adaleti sağlama, sosyal refahı geliştirme hedefleri ile bireylerin temel ihtiyaçlarının karşılanmasını amaç edinir ve bu konuya özel bir vurgu yapar (Bedir, 2018: 11; Altan, 2021: 26). Ekonomik açıdan güçsüz durumdakilerin, bağımlı çalışanların ve dezavantajlı grupların sosyal yaşamda ve çalışma yaşamında korunmasına yönelik kamusal politikalar üretir (Altan, 2021: 29-30). Kamu yararının gözetildiği bu yaklaşım, özü itibarıyla sosyal politikanın çalışma alanını oluşturur. Sosyal politikanın bu özelliğinden dolayı kamuya ait politikalar olduğu ve ana aktörün -yürütücüsünün- devlet olduğu belirtilmelidir.

Günümüzde işsizlik ve yoksulluk ile eğitim ve sağlık gibi hizmetlere erişimde yaşanan sorunlar ve ayrıca bu sürece paralel olarak sosyal sorunların çeşitlenmesinin bir noktadan itibaren değişmesinin ortaya çıkardığı maliyet ve sonuçlar, yarattığı toplumsal etki açısından sosyal politikanın temel niteliğini ve görünümünü de etkilemiştir. Evsizlik olgusunu bu kapsamda sosyal politikanın ilgi alanına giren nispeten yeni bir konu olarak değerlendirmek mümkündür.

Peki, kimler evsiz olarak tanımlanabilir? Öncelikle evsizlerin kim olduğunun veya kimlere evsiz denebileceğinin kesin bir ölçütü yoktur ve koşulların belirtilmesi oldukça güçtür (Özdemir, 2010: 79). Bu durumun arka planında evsizliği doğrudan etkileyen siyasal ve ekonomik koşulların etkisi bulunmaktadır. Örneğin Avrupa ülkeleri için evsizlik olgusu farklı bir anlama sahipken, Avrupa ülkelerinin tanımı ve tanımlama kriterleri Afrika ülkeleri açısından dikkate alındığında, bu ülkelerdeki vatandaşların büyük bir bölümü evsiz kabul edilecektir. Dolayısıyla evsizliğe dair genel geçer ve kapsayıcı tek bir tanım yapılamamaktadır (Kaya-Kılıç ve Aslantürk, 2019: 419). Ancak; sabit, düzenli ve gece uyuyacak yeri olmayan kişileri evsiz olarak tanımlamak mümkündür (İlhan ve Ergün, 2010: 79). Bununla birlikte, evsizler literatürde zamansal, coğrafi ve tipografik olmak üzere üç başlıkta sınıflandırılmaktadır. Zamansal sınıflandırmada, tarih ve zamana bağlı olarak süregelen, epizodik ve geçici evsizler olmak üzere üç grupta; coğrafi sınıflandırmada, sokak topluluğu, hostel ve veya barınaklarda kalanlar, otel gibi geçici yaşam alanlarında uzun süreli kalanlar, başkalarıyla yaşayanlar olmak üzere dört grupta; tipografik sınıflandırmada ise bireylerin özellikleri ve gereksinimleri dikkate alınarak yedi ayrı grupta ele alınmaktadır (Türkcan ve Türkcan, 1996: 10-11).

Nihayetinde evsizlik, doğrudan ve dolaylı toplumsal etkisi ve aynı zamanda diğer sosyal sorunlar arasındaki organik bağ açısından üzerinde durulması gereken önemli bir sorundur. Bu kitleye yönelik sosyal politikalar geliştirilirken öncelikle

sosyal, demografik vb. özelliklerinin bilinmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu doğrultuda şekillenen çalışma; evini terk eden, sokakta yaşamak zorunda kalıp barınma olanağı olmayan ve herhangi bir kurum hizmetinden yararlanamayan, istismara açık biçimde sokakta yaşayan, evsiz veya kimsesiz bireylerin günlük ihtiyaçlarını karşılamak üzere hizmet veren Ankara Büyükşehir Belediyesi Dışkapı Barınma Evinde gerçekleştirilmiştir. Barınma evine olan ihtiyacı ortaya çıkaran koşullar nedir? sorusu ise çalışmanın çıkış noktasını oluşturmuş; koşullar, değişkenler ve konaklayanların profili sosyal politika-sosyal devlet perspektifinden analiz edilmeye çalışılmıştır.

Çalışma altı bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünü müteakiben ikinci bölümde sosyal politika ve sosyal devlet ilişkisi, yöntemin yer aldığı üçüncü bölümde araştırmanın konusu, amacı ve önemi tartışılmıştır. Bulguların yer aldığı dördüncü bölümde araştırma verilerinin analizi sunulmuştur. Bu çerçevede araştırmanın analizi barınma evinden yararlananların demografik özellikleri, aile ile olan ilişkileri, sokakta yaşamının oluşturduğu mekân sorunsalı ve sosyo-ekonomik pratikler olmak üzere dört kısımda gerçekleştirilmiştir. Beşinci bölümde tartışma, altıncı bölümde sonuç ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

2. SOSYAL POLİTİKA ve SOSYAL DEVLET

XVIII. yüzyılda ortaya çıkan Sanayi Devriminin yarattığı zenginlik ve bu zenginlikten adil bir pay alamayan emekçi kesimin içinde bulunduğu olumsuz koşullar sosyal politikanın doğuşuna zemin hazırlamıştır (Altan, 2021: 20-24). Özellikle bağımlı çalışma ilişkilerinin şekillendirdiği bu toplumsal düzende işçi ve işveren sınıfı arasındaki bölüşüm dengesizliği işçi sınıfını daha da yoksullaştırırken, sermaye giderek artan bir güç kazanmıştır. Refah, sermaye lehine hızla gelişirken, işçi sınıfının ücretleri doğal ücret düzeyine kadar gerilemiş, çalışma koşulları ağırlaşmıştır. Tüm bu yaşananlara eş zamanlı olarak sosyal yapıda radikal değişiklikler gerçekleşmiş, sosyal ve ekonomik düzende

yeni bir dönem başlamış; sosyal politika bu koşullar altında, işçi ve işveren sınıfı arasındaki sorunları çözmek amacıyla ortaya çıkmıştır (Talas, 1981: 1-6). Nitekim dar anlamda, sanayi devrimiyle belirgin hale gelen sınıf çatışmalarının toplumsal düzen üzerindeki olası sarsıcı etkilerini önlemeye yönelik tedbirlerle sınırlı kalan sosyal politika (Kaya, 2014: 13), ileriki dönemlerde konu ve kapsam olarak genişlemiş ve toplumun sosyal kesimlerinin sorunlarını ortadan kaldırmayı ve sosyal refahı yaygınlaştırmayı hedefleyen bir bilim dalına dönüşmüştür. Günümüz sosyal politika anlayışı ise toplumun çeşitli kesimlerinin sosyal sorunlarına yönelmiş, bireylerin sosyal gelişimini ilke edinen ve hayat koşullarını iyileştirmeyi amaçlayan bir vatandaşlık hakkı olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Koray, 2005: 28). Bu yorumlardan hareketle sosyal politikayı “gerek iş ve gerekse toplumsal yaşam içinde bireylerin karşılaştıkları ya da karşılaşılabilecekleri tüm olumsuzluklara karşı korunup, gerektiğinde ise bakılıp, gözetilmelerini öngören kamusal politikaları üreten, sorgulayan ve uygulayan sosyal bilim dalı” (Altan, 2007: 9) şeklinde tanımlamak mümkündür.

Bu noktada sosyal politikanın, devlet politikası olarak ortaya çıktığını ve gelişim süreci ile kurumsallaşmasında insan hakları, demokrasi ve emek mücadeleleriyle paralellik bulunduğunu belirtmek yerinde olacaktır (Koray, 2007: 27-30). Ekonomik ve sosyal sistemin devamını sağlamaya yönelik önlemler bütünü olan sosyal politikanın (Özaydın, 2008: 165) kökeninde, ayrıca devletin toplumsal eşitlik ve sosyal adaleti sağlama yükümlülüğüyle de yakından bir ilişki bulunmaktadır (Altan, 2021: 25-26). Günümüzde sosyal gelişme, sosyal eşitlik, sosyal adalet, sosyal barış ve sosyal bütünleşme hedefleriyle uyumlu olarak sosyal reformcu bir kimliğe kavuşan sosyal politika; toplumsal grupların varlıklarını sürdürmesinde onlara güvenli ve özgür bir ortam yaratmış (Güven, 1995), sosyal hak ve özgürlüklerin tamamını hayata geçirme amacı güden önlem ve politikaları içeren bir niteliğe bürünmüştür (Koray ve Topçuoğlu, 1995: 35).

Sosyal politika disiplininin mevcut durumu Türkiye açısından dikkate alındığında, her ne kadar liberal politikalar toplum refahını arttırıcı yöndeki sosyal politikaların oluşturulması ve yürütülmesi sürecine zarar vermiş olsa da devletin denetim ve kontrolünün sürdüğünü belirtmek yerinde olacaktır. Kaldı ki devletimizin “toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devleti” (T.C. Anayasası, Md. 2) şeklindeki ifadelerle kendisini sosyal devlet olarak konumlandığı da belirtmelidir. Sosyal politikayla bağına biraz daha netleştirmek amacıyla sosyal devletin nasıl tanımlandığına bakıldığında; “ekonomik ve toplumsal yaşama kamusal araçlarla doğrudan ve dolaylı olarak müdahale etme yetkisiyle donatılmış devlet” olarak tanımlandığı görülür (Ayman-Güler, 2006: 31). Nitekim sosyal politikaların gelişim düzeyiyle sosyal devlet ilkesi arasında yakın bir ilişki bulunmakta, sosyal politikadaki çeşitlilik ve düzey o ülkenin sosyal devlet ilkesiyle ilişkisini ifade etmektedir. Eş deyişle sosyal sorunları çözmeye yönelik, bu anlamda sosyal politikalar geliştiren ve uygulayan devlet, “sosyal devlet” olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla devlet, gerçek anlamda sosyal politika sorumluluklarını yerine getirdiği ve refah seviyesini yükselttiği ölçüde sosyal devlet olarak kabul görecektir (Altan, 2007: 13). Diğer yandan sosyal devleti tanımlarken, özel mülkiyetin varlığının korumaya devam edildiğini de belirtmek gerekmektedir. Ancak devlet, kendi organizasyonu içerisindeki kurum ve kuruluşları aracılığıyla sosyal ve ekonomik hayata planlı müdahalelerde bulunmakta ve sosyal adaleti sağlayıcı yönde tedbirler almaktadır. Bunun da ötesinde, bu sistemde devlet özü itibarıyla düzenleyici, etkin ve rekabet ortamı yaratıcı bir role bürünmektedir (Karaca ve Çam, 2019: 73-75). Buradan hareketle sosyal devletin ilgilendiği konu, sorun ve hizmetlerin genelinin oldukça geniş bir alana karşılık geldiği belirtilebilir. Örneğin gelir dağılımı, sosyal yardım, sosyal hizmet, sosyal güvenlik, dezavantajlı gruplara yönelik politikalar, kültürel

ortamın geliştirilmesi gibi başlıklar bu kapsamda değerlendirilebilir (Belenli, 2012: 27). Aslında bu yaklaşımın “insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartların hazırlanması” ilkesi açısından, devletin temel amaç ve görevleriyle uyumlu olduğu da özellikle ifade edilebilir (T.C. Anayasa Md. 5).

Sosyal politikanın konusunu oluşturan sorunlara odaklanıldığında; yoksulluk ve sosyal dışlanma, eğitim, çalışma yaşamının düzenlenmesi ile hastalık, yaşlılık, işsizlik gibi durumlarda bireyi destekleyecek nitelikteki güvenlik önlemleri olmak üzere dört alana yoğunlaştığı anlaşılmaktadır (Buğra ve Keyder, 2010: 9). Fakat bunun da ötesinde devletin sosyal sınıflar arasındaki denge arayışı ve tüm vatandaşlara eşit veya en azından asgari bir hayat düzeni sağlama hedefi yeni tedbirleri zorunlu kılmıştır. Bu noktada üretim ve bölüşüm, gelirin yeniden dağılımı, sağlık, eğitim, barınma gibi konular geniş anlamda sosyal politikanın uygulama alanında kendine yer bulmuş; toplumsal bütünlüğü sağlamaya yönelik her türlü tedbir veya başka bir ifadeyle evrensel koruma ve eşitliği kendisine konu edinir olmuştur (Bozkır-Serdar, 2017: 6). Fakat sosyal politikanın en önemli hedefinin sosyal refahın sağlanması olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Sosyal refah, “toplumun bir bütün olarak sahip olduğu refah düzeyi, sosyal imkânlar ve ekonomik anlamdaki zenginliklerinin bütünü” ifade etmekte; sosyal harcamalarda artış ve bireylerin sosyal refaha ulaşmalarının kolaylaşması sosyal refahın en önemli göstergesi kabul edilmektedir (Bedir, 2018: 11). Bu doğrultuda sosyal politikanın etkinliğinin tartışıldığı alanlardan birisi de evsizlik ve/ya sokakta yaşam sorunsalı olmaktadır.

Evsizlik sonucunda sokakta yaşamını sürdürmek zorunda kalan oldukça geniş bir kitle bulunmaktadır. Bu minvalde, barınacak yeri olmayan ve sokakta yaşamak zorunda kalan bireylere yönelik birçok barınma evi bulunmaktadır. Fakat bu hizmetin, yeterli olmadığı düşünülmektedir. Örneğin Ankara’da Belediye, Bakanlık ve Valiliğe ait birkaç barınma evi bulunmaktadır. Toplam kapasitesi bu

kitlenin ihtiyaını karŐılamaktan uzaktır. Diğer Şehirler içinde benzer yorumu yapmak mümkündür. Neticede; evsizlik sorunu toplumun genelini ilgilendiren ve derinden etkileyen ve kamuoyu tarafından üzülmesi gerektiğine inanılan bir problem ve bu anlamda “sosyal bir sorundur”. Dolayısıyla evsizlik, sosyal politika disiplininin bir konusudur ve bu sorunun zm için gösterilecek çabalar devlete “sosyal” bir nitelik kazandıracaktır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Konusu

Araştırma, doğrudan ve dolaylı toplumsal etkisi ile diğer sosyal sorunlar arasındaki organik bağ açısından üzerinde durulması gerektiği düşünülen evsizlik sorununu ele almaktadır. Bu amaçla evsizliği ortaya çıkartan nedenler, söz konusu kitlenin bu süreçte yaşadıkları sorunlar ve bu sorunlara karşı geliştirdikleri çareler sosyal politika-sosyal devlet perspektifinden tartışılmaktadır. Nihayetinde evsiz bireylere yönelik olarak geliştirilecek sosyal politikalarda öncelikle bu kitlenin özelliklerinin tespit edilmesi ve yaşam koşullarının anlaşılması gerektiği düşünülmektedir. Bu doğrultuda Şekillenen çalışmada evsizlerin sosyo-demografik özelliklerinin ve sokaktaki yaşam deneyimlerinin belirlenmesi amaçlanmış, belirlenen yöntem ve tekniğe bağlı olarak Ankara Dışkapı Barınma evinde konaklayanlarla derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Ayrıca barınma evi yöneticisiyle yapılan görüşmelerden elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

3.2. Araştırmanın Amacı ve nemi

Bu çalışmada, sosyal politikanın sınırlarından yola çıkarak barınma hizmetine olan ihtiyacı ortaya çıkaran koşullar, değişkenler ve konaklayanların profili sosyal politika-sosyal devlet perspektifinden analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu amaç

doğrultusunda 5 temel problem belirlenmiş ve araştırma soruları aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur:

1. Barınma evinden yararlananların sosyo-demografik özellikleri nelerdir? (Memleket, yaş, eğitim durumu, meslek, medeni durum, çocuk sayısı, sosyal güvence, sabıka kaydı, kronik rahatsızlık).
2. Ailevi ilişkiler nasıl ilerlemektedir/sürdürülmektedir?
3. Sokakta yaşam sorunsalının temel dinamikleri nelerdir?
4. Günlük yaşam pratikleri nasıl şekillenmektedir?
5. Barınma evinin koşulları nelerdir?

Çalışmada Ankara Büyükşehir Belediyesi Dışkapı Barınma evine olan ihtiyacın sosyal politika-sosyal devlet perspektifinden ele alınması birkaç gerekçeye dayanmaktadır. Öncelikle sosyal, ekonomik ve kültürel dönüşümlere paralel olarak, sokak yaşamak zorunda kalan bir kitle ortaya çıkmıştır. Üstelik bu kitleye en azından küçük de olsa sabit bir gelire sahip olmasına rağmen (örneğin emekli maaşı olanlar gibi) sokakta yaşamaya başlayanlarda eklenmiştir. Bu noktadan hareketle, bu problemi ortaya çıkaran koşulların genel görünümü analiz edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca sosyal politika-sosyal devlet, barınma ve sokakta yaşam sorunsalını bir arada ele alan çalışma sayısı oldukça sınırlı düzeyde bulunmaktadır. Bir anlamda literatüre katkı yapılması ve konuya dair politika yapıcılara fikir verme düşüncesini de çalışmanın gerekçeleri arasında sunmak mümkündür. Son olarak çalışmanın Ankara ilinde gerçekleştirilmesi özellikle önemsenmiştir. Ankara, Devlet yapılanmasının merkezidir ve bürokrasinin yoğun yaşandığı büyükşehir statüsünde bir ildir. Dolayısıyla halka yönelik hizmetlerin daha görünür kılındığı veya en azından bürokratik kurumların

yoğunluğu açısından da göz önünde bir şehirdir. Böyle bir şehirde evsizlik-barınma sorunsalını ele alan bir çalışmanın; seçilen temanın derinliği, sınırları ve politika yapıcıların konumu açısından dikkat çekici olacağı düşünülmüştür.

3.3. Çalışma Grubu

Araştırma, 04-05 Mart 2022 tarihlerinde Ankara Büyükşehir Belediyesi Dışkapı Barınma Evinde gerçekleştirilmiştir. Söz konusu mekânın seçilmesinin temel gerekçesi, herhangi bir problemden dolayı evini terk eden, sokakta yaşamak zorunda kalıp barınma olanağı olmayan ve herhangi bir kurum hizmetinden yararlanamayan, istismara açık biçimde sokakta yaşayan, evsiz veya kimsesiz bireylerin günlük ihtiyaçlarını karşılamak üzere barınma merkezi olarak hizmet vermesidir. Araştırmada benimsenen yöntem ve tekniğe bağlı olarak, barınma evinde konaklayan 11 kişiyle ve barınma evi yöneticisiyle görüşülmüştür.

Görüşmelere başlamadan önce katılımcılara araştırma hakkında kısa bilgilendirme yapılmıştır. Ayrıca veri kaybını önlemek amacıyla ses kayıt cihazının kullanılacağı fakat kayıt altına alınan görüşmelerin araştırma kapsamında kullanılacağı, bunun dışında herhangi bir suretle üçüncü kişilerle paylaşılmayacağı ve kayıtların yazılı dökümlerinin okunmasına müsaade edilmeyeceği belirtilmiştir. Görüşmeler sonunda, şayet istenirse kayıtların dinlenebileceği ve istenilen kısımların çıkartılabileceği ve ayrıca kayıtların kendilerine de teslim edilebileceği belirtilmiştir. Katılımcıların kendilerini rahat ifade edebilecekleri ve hissedebilecekleri bir ortam oluşturulmasına dikkat edilmiştir. Araştırmaya katılımın zorunlu olmadığı, eş deyişle gönüllü olanların araştırmaya katılabileceği de aktarılmıştır. Görüşmeler 50 ila 70 dakika arasında değişen sürelerde gerçekleştirilmiştir.

Katılımcılar seçilirken amaçlı örneklem yöntemlerinden maksimum çeşitliliğe dayalı örneklem yöntemi kullanılmıştır. Maksimum çeşitliliğe dayalı örneklem

oluşturmanın temel amacı çeşitlilik gösteren durumlar arasında paylaşılan olguların olup olmadığını bulmaya çalışmak ve çeşitliliğe göre problemin farklı boyutlarını ortaya koymaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 109). Bu nedenle katılımcılar; yaş, cinsiyet, eğitim durumu, köken gibi açılardan farklı kişiler arasından seçilmeye çalışılmıştır. Ancak katılımcıların tamamı, araştırmanın yürütüldüğü merkezin hizmetlerinin erkeklerle sınırlı olmasından dolayı cinsiyet açısından erkeklerden oluşmaktadır.

3.4. Veri Toplama Araçları

Veriler, araştırmacılar tarafından geliştirilmiş olan yarı yapılandırılmış açık uçlu sorular aracılığıyla toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış sorular geliştirilmeden önce ilgili literatür taranmış ve sorular hazırlanmıştır. Araştırmada yarı yapılandırılmış soruların kullanılmasının nedeni ne yapılandırılmış sorular kadar katı ne de yapılandırılmamış sorular kadar esnek olmasıdır. Dolayısıyla iki uç arasında yer almaktadır (Karasar, 1995: 165). Araştırmacıya sağladığı söz konusu esneklikten dolayı yarı yapılandırılmış sorular kullanılmış ve bu sayede barınma hizmetine olan ihtiyacı ortaya çıkaran koşullar, değişkenler ve konaklayanların profilinin derinlemesine incelenmesi mümkün kılınmıştır.

3.5. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Bu maksatla, ilk aşamada ses kayıtları yazıya aktarılmış, daha sonraki aşamada ise veriler kodlanarak tema ve alt temalara ayrılmıştır. Araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliğini arttırmak amacıyla ihtiyaç duyulan yerlerde katılımcı görüşleri doğrudan aktarılmıştır.

Tablo 1. Ana Tema ve Alt Temalar

Ana Tema	Alt Tema	Belirtilme sıklığı
Aile İlişkileri	Maddiyat	18
	Kopma	14
	Değişim	11
	Madde Kullanımı	7
Sokakta Yaşamda Mekân Sorunsalı	Mevsim	22
	Araba	16
	Park	12
	Otogar	9
Evsizliğin Sosyo-Ekonomik Pratikleri	Ekonomi	26
	İşsizlik	21
	Maaş	18
	Sosyal Yardım	17
	Hastalık	13
Barınma Evi ve Koşullarına Dair Tespitler	Çaresizlik	24
	Sınırlı Konaklama	21
	Saygı	15

4. BULGULAR

4.1. Demografik Özellikler

Katılımcıların demografik özellikleri aşağıda tablo halinde verilmiştir.

Tablo 2. Demografik Bilgiler

No	Memleket	Yaş	Eğitim	Meslek	Medeni Durum	Çocuk Sayısı	Sosyal Güvenlik	Sabika Kaydı	Kronik Rahatsızlık
K1	Ordu	46	İlkokul	İnşaat işçisi	Boşanmış	-	-	-	-
K2	Çorum	67	İlkokul	Elektrikçi	Evli	5	Emekli	-	Diyabet Hastası
K3	Kırşehir	36	Ortaokul	Kasap, Aşçı	Boşanmış	1	-	-	-
K4	Ağrı	56	İlkokul	Boya, kartonpiyer ustası	Evli	2	1 yıl sonra emekli olacak	-	-
K5	Hatay	71	Üniversite	Emekli	Boşanmış	2	Emekli	-	Kalp

K6	Ankara	22	Lise	Öğretmen Bayan kuaförü	Bekar	-	Yok	-	-
K7	Ankara	64	Lise	Emekli işçi	Evli	4	Emekli	Var	-
K8	Adana	70	Ortaokul	Kasap	Evli (Eşi vefat etmiş)	4	Emekli	-	Zatürre
K9	Ankara	63	Lise	Aşçı	Boşanmış	4	Emekli	-	Karaciğer nakli olmuş
K10	Ankara	41	Lise terk	Organizat ör (Konser, temel atma vb.)	Boşanmış	1	-	-	-
K11	Konya	41	Orta terk	Aşçı	Evli	3	-	-	17 yıldır düzenli olarak psikiyatrik ilaç kullanıyor

Araştırmaya katılanların tamamı erkek olup, dört kişinin memleketi Ankara'dır. Diğerleri Konya, Hatay, Ağrı, Kırşehir, Ağrı, Çorum ve Ordu illerinden Ankara'ya gelmişlerdir. Katılımcıların yaş ortalaması 56,5'dir. Eğitim durumları dikkate alındığında, 4 katılımcı ilkökul mezunu, 3'ü ortaokul, 3'ü lise, 1 katılımcı üniversite mezunudur. Katılımcılardan beş kişinin resmi evliliği devam ederken, diğerlerinin eşlerinden resmi olarak ayrıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bir katılımcı medeni durumunu bekâr olarak beyan etmiştir. Katılımcılara dair dikkati çeken bir başka husus sosyal güvenlik konusudur. Nitekim görüşmeye katılanlardan beş kişinin sosyal güvencesi bulunmaktadır. Çalışmaya başlamadan önce barınma evi hizmetinden yararlananlar arasında bu kadar yüksek oranda sosyal güvenceye sahip bireyle karşılaşılacağı tahmin edilememiştir. Katılımcılardan sadece birinin sabıka kaydı bulunmaktadır. Sokakta yaşam aynı zamanda sağlık açısından olumsuz koşulları da beraberinde getirmektedir. Bu açıdan katılımcıların sağlık durumları sorgulandığında, beş kişinin sürekli tedavi ve takibi gerektiren kronik rahatsızlığa sahip olduğu anlaşılmaktadır.

4.2. Aile İlişkileri

Toplumsal yaşamın hemen her alanında karşımıza çıkan değişim olgusu, içerisinde bulunduğumuz yüzyılın temel karakteristiğini oluşturmaktadır. Aile kavramı, bu değişimden en fazla etkilenen alandır ve bu dönemde geleneksel aileden çekirdek aileye geçiş hızlanmış, ailenin fonksiyonunda ve yapısında önemli değişimler ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda boşanmalar daha yaygın görünür olmuştur (Bayer, 2013: 104). Bu gerçeklik ise çalışma kapsamında görüşülen bireylerin sokakta yaşama sorunsalını besleyen önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. “Hocam, benim buraya nasıl geldiğimi soruyorsun, aslına bakarsan benim buraya gelecek bir durumum yoktu. Evliydim. Üstelik eşimle birbirimizi çok seviyorduk. Ailemin maddi durumu iyi, hali vakti yerinde, memlekette besicilik yapıyorlar. Benim de marketim vardı onu işletiyordum. İyide para kazanıyordum arabam da vardı. Ama babam ile kayınbabam arasındaki çekişmeler evliliğimi bitirdi, kayınbabam eşimi aldı gitti. 15 yıl önce oldu bunlar. O gün bir yemin ettim bir daha bu eve adım atmayacağım diye. Kapıyı kapattım çıktım, 15 yıldır sokaklarda yaşıyorum” (K3). Bununla birlikte ailede meydana gelen değişim aile bağlarını ve toplumsal dayanışmayı zayıflatırken; aileye ve akraba ilişkilerine yüklenen anlamın sorgulanmasına yol açmıştır. Bu durumun ulaştığı boyut, katılımcılardan birisinin “İzmir’de ailem var fakat gitmiyorum, çünkü bağlantı kopmuş. Üstelik kardeşlerim de var ama görüşmüyoruz. Yani Hocam, bir dünya akrabam var ama hiç yok” (K4) şeklindeki sözleriyle karşılık bulmaktadır. Fakat boşanma olgusu, üzerinde çalıştığımız konuyu tek başına şekillendiren bir durum değildir, zira resmi evliliği devam ediyor olmasına rağmen ailesinden uzaklaşarak tek başına yaşamaya çalışan bireyler de bulunmaktadır. “Hocam, ben 18 yıldır diyabet hastasıyım, 1,5 yıl önce felç geçirdim. Yaşım 70’e yaklaştı, 1974’ten beri Ankara’da yaşıyorum bazı şeyler bana artık çok zor geliyor. 2.000 TL emekli maaşım var ama yetmiyor. Eşimden boşanmadım fakat eşim ve çocuklarımla ailevi nedenlerle

görüşmüyorum, onlarda arayıp sormuyorlar” (K2). Aileyle olan bağların devam etmesi noktasında tercihin tek taraflı iradeden kaynaklandığı bir diğer örnekte, görüşülen birey, içerisinde yaşadığı koşulların tek sorumlusunun kendisi olduğunu özellikle belirtmektedir. “Sokakta yaşamamın sorumlusu benim, Ailem inadımdan döndüremedi. Aslında ailem beni sokaklardan almaya geldi fakat bir inatla sokaktayım. Parasızım evim barkım yok, düzenim yok. Size şaka gibi gelir ama sokakta kalan bir insan 20 TL. gördüğü zaman çok büyük bir para gibi geliyor. Aç ve susuz çok kaldım, çok şey yaşadım sokaklarda. Bazen günlük bir iş bulursam, cebime 20-30 TL para giriyor, sokakta yaşayan insanlara cebimdeki parayı verdiğim oluyor, yani benim bugün karnım doydum, onun da karnı doysun” (K3). Fakat bu örnekte birey içerisinde bulunduğu koşulların zorluğuna rağmen, benzer durumda yaşayanlara karşı insancıl bir yaklaşım ortaya koymakta, empati ve paylaşma duygusunu ön plana çıkarttığı görülmektedir.

Ekonomik koşullar ile evsizlik olgusu arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Nitekim ekonomik yetersizlikler yoksulluğu beslerken aynı zamanda evsizlik açısından önemli bir risk faktörüne de dönüştürebilmektedir (Herman vd., 1997: 249). Bunun da ötesinde ekonominin, ailenin değişiminde ve yeniden şekillenmesinde temel bir dinamik oluşturduğunu belirtmek yerinde olacaktır (Turğut, 2017: 114). Bu yaklaşım çalışmada, “Devlet organizasyonları, bilumum temel atma töreni gibi işlerin organizasyonlarını yürüten bir şirketim vardı. Yani ne işin var burada diyecekseniz biraz açayım: Pandemi ve işsizlik. Şirketim battı ve hiçbir iş alamadım, sonuçta elimde ne var ne yok malzemeler de dahil sattım. Git git nereye kadar, ekonomik durumlar zaten ortada, kaldık burada yapacak bir şey yok. Ailemden ayrıldım, eşimle kötü oldum, 18 yaşında kız çocuğum var onunla kötü oldum. Hocam, size şunu söyleyeyim paran varsa çocuğunla görüşüyorsun. İşte buradayım param yok, bir başınayım” (K10) şeklindeki sözlerle karşılık bulmaktadır. Fakat her ne kadar ekonomik koşullar ve yoksulluk arasındaki ilişki burada incelemeye çalıştığımız sorunu güçlü şekilde destekleyen

bir olgu olarak belirmiş olsa da daha önceden düzenli bir yaşama sahip ve eğitim düzeyi yüksek bireylerin de bu süreçte karışımıza çıktığı belirtilmelidir. “Öğretmen emeklisiyim, Açıköğretim Fakültesi bürosunun 18 sene idareciliğini yürüttüm. 27 yıl önce eşimden boşandım. İki çocuğum var, oğlum avukat, kızım ise üniversitede hoca, sanırım şu an Doçent olması gerekiyor ama onlarla görüşmüyoruz. Haberlerini eş dosttan alıyorum. Nasıl yaşıyorum, aslında emekli maaşım var ama büyük kısmı kredilere gidiyor. Ama bir şekilde yaşamaya çalışıyorum” (K5).

Ankara Barınma evinden yararlananların tamamı her ne kadar kronik evsiz şeklinde nitelendirebileceğimiz kitle olmasa da nihayetinde buradaki hizmetlerden çeşitli gerekçelerle yararlanmak isteyen ve geçicide olsa evsiz sayabileceğimiz bir kitlenin varlığından söz etmekteyiz. Evsizlerle ilgili yapılan çalışmalarda, bireyin evsiz kalmasında iş ve paranın olmamasıyla, evin kaybedilmesi olmak üzere üç ana sorun üzerinde durulmaktadır. Fakat fiziksel ve ruhsal sorunlar, boşanma, şiddet, alkol ve madde bağımlılığı gibi nedenler de bu süreci etkileyen olgular arasında gösterilmektedir (Özdemir, 2010: 80; Işıkkhan, 2006: 39-42). Bu minvalde çalışmada ekonomik ve ailevi sorunlar ile madde kullanımının bir arada ortaya çıktığı örnekler de bulunmaktadır. “Hocam, benim oğlumda sokaklarda orada burada yaşıyor, madde bağımlısı. Bende de para yok, ne yapacağım. Ben babayım devlete gidiyorum benim oğlum madde kullanıyor, sokaklarda yaşıyor diyorum, aldığım cevap, “bizim yapabilecek bir şeyimiz yok” oluyor. Bizim gücümüz yetmiyor, evlat, bir şey diyemiyorum, bir şey de yapamıyorum. Oğlumun tedaviye ihtiyacı var, daha çocuk. Hadi beni geçelim, belirli bir yaşa geldim, öyle ya da böyle yaşadım. Devletin oğlum kurtarması lazım” (K9). Bu paragrafta yer verilen negatif düzeydeki tüm koşulların bir araya geldiği başka örnekte sürece aile bireylerinin cezaevi problemi de eklenmekte ve sorunu daha da katı hale gelen bir olgu ortaya çıkmaktadır: “Hocam ben işçi emeklisiyim, normalde belki param yeter ama ailevi sorunlar beni tüketti.

Oğlum var, madde bağımlısı paramı alıp gitti, beş parasız kaldım. Hatta telefonum vardı alıp, onu da sattı, gitti kendisine zararlı madde aldı. Şu an cezaevinde yatıyor. Normalde cezaevinde de olsa para lazım, nereden bulup vereceğim bilemiyorum. Üç çocuğum daha var, hiçbiriyle görüşmüyorum. Yani kısacası paran varsa seni gelip buluyorlar, sokakta da olsan, bittiği zaman onlarda gidiyor” (K7).

4.3. Sokakta Yaşamda Mekân Sorunsalı

Evsizlik, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye açısından da önemli bir sorundur. Ailevi ilişkiler, işsizlik, yeterli sağlık hizmetlerine ulaşamama gibi nedenler evsiz insan sayısında belirgin bir artışa yol açmıştır (Ersin ve Baş, 2021: 42). Fakat ülkemizdeki evsizlerin sayısını belirlemeye yönelik kapsamlı bir araştırma bulunmamaktadır. Mevcut çalışmalar genellikle sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimler veya üniversiteler tarafından gerçekleştirilen dar kapsamlı örneklemelere dayanmakta, evsiz bireylerin sayısına ilişkin kesin bir sonuca ulaşamamaktadır (İlhan ve Ergün, 2010: 80). Ancak Türkiye’de 70 bin civarında evsiz bulunduğu tahmin edilmektedir (Erdem, 2021).

Sokakta yaşam için seçilen mekânlar, evsizlerin yaşam koşulları hakkında çıkarım yapılabilmesine imkân tanıyabilmektedir. Nitekim evsizlerin yaşam koşullarının betimlenmesi açısından, yaşam koşullarında bazı benzerlikler olduğu belirtilmektedir. Terkedilmiş binalar, garlar, otobüs durakları, kapı eşikleri, köprü altları, terkedilmiş araba veya binaları sığınma yeri olarak seçilen mekânlar arasında göstermek mümkündür (Akyıldız, 2017: 69; Ersin ve Baş, 2021: 52-58; Kaya-Kılıç ve Aslantürk, 2019: 427-433). Uzun yıllardır sokaklarda yaşayan katılımcının ifadeleri bu tespitlere paralel bilgiler sunmaktadır. “15 yıldır sokaklardayım. Gidip kıyıda köşede kaza yapmış bir araba bulursam içine giriyorum veya sanayiye gidiyorum. Orada araba çok, arka koltuğuna yatıyorum.

Özellikle kışın bu şekilde yaşıyorum, insanlara bu hikâye gibi geliyor” (K3). Mekân seçiminin ise mevsim şartlarına göre değişkenlik gösterdiği “İzmir’de işim olduğu zaman kendime bekâr evi tutuyorum olmadığı zamanlarda ise garajlarda veya sıcak olabilecek yerlerde kalıyorum. Ama kendimi toparladığım zaman bekâr evi tutuyorum” (K4) şeklindeki ifadelerden anlaşılmaktadır.

Evsizler tarafından sokakta yaşam sorunsalına alternatif olarak farklı mekânlar da geliştirilebilmektedir. Ankara Şehirlerarası Otobüs Terminalini (AŞTİ) bu örnekler arasında göstermek mümkündür. TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonunun 2010 yılındaki bir raporu bu durumu doğrular nitelikte bilgiler sunmuştur. Söz konusu rapora göre AŞTİ’de barınan evsizlere dair kesin bir sayının olmadığı ve bu sayının kış aylarında arttığı belirtilmiştir (TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Raporu, 2010: 4-5). Rapor üzerinden uzun zaman geçmiş olmasına rağmen, AŞTİ’nin evsizlere mekân olma özelliğini devam ettirdiği anlaşılmaktadır. “Hocam, sokakta yaşayanları görmek istiyorsanız AŞTİ’ye gidin, buraya dahi gelemiyorlar. Bizi buldular getirdiler, gidip oralara bir bakın ne yaşadığımızı göreceksiniz. Burası dışında devletin başka anlaşmalı yerleri de var fakat burası gibi değil. Kışın sobaları dâhi yanmıyor. Şimdi oraya gitsem kalsam, soğuktan donarak hasta olacağım, zaten sokaktan bir farkı yok. Bunları yetkili insanlar devlete iletse daha iyi olmaz mı?” (K7).

4.4. Evsizliğin Sosyo-Ekonomik Pratikleri

Batı toplumlarında evsizlik kişisel bir tercih veya yaşam biçimi olarak değerlendirilebilirken, Türkiye’deki evsizlik sorunu genel olarak sosyo-ekonomik sorunlarla ilişkilendirilmekte; yoksulluk, işsizlik, psikolojik rahatsızlık gibi birbiriyle doğrudan veya dolaylı bağlantılı farklı problemler evsizliğe neden olan faktörler arasında gösterilmektedir (Acar vd., 2022: 341; Ersin ve Baş, 2021: 43). Çalışma kapsamında görüşülen katılımcılar arasında tüm bu faktörlerin bir araya geldiği örnekler bulunmaktadır. “17 yıldır düzenli olarak (...) isimli ilaçları

kullanıyorum. Bunlar depresyon ilaçları, sağlık sigortam olmadığından dolayı bunları eski adı yeşil kart olan uygulama sayesinde alıyorum. Bu ilaçları sürekli kullanmaya mahkumum, bundan dolayı bir yerde sürekli çalışmam mümkün değil, hastalığımdan dolayı yapamıyorum. Ama ailemi geçindirmek zorundayım. Yurt dışında Bosna ve Irak gibi yerlere çalışmaya gittim ama hastalığımdan yüzünden en fazla 1-2 ay çalışabildim. Uzun süre bir yerde çalışmıyorum. Aslında şöyle bir durum var, mevcut rahatsızlığımdan dolayı erken emeklilik veya engelli statüsündeki haklardan yararlanma şansım olabilir ama bana koyulan teşhisin oranı bu haklardan yararlanmaya yetmiyor. Doktorla konuştum, 3 çocuğum var okuyorlar, üstelik evim de kira ayda 700 TL. ödemek zorundayım, bir yerde uzun süre çalışmıyorum, lütfen yardımcı olun dedim. Doktor, benim gibi birçok hasta olduğunu ve yardımcı olamayacağını söyledi. En azından bir rapor verilseydi, belki sabit bir gelire kavuşurdum, belki şu an ailemin yanındaydım. Ne yapıyorlar bilmiyorum, yanlarına da gidemiyorum. Ben, kimsenin bana acımasını istemiyorum, yardımcı olunsun, bir yol gösterilsin yeter. İmkânım olmadığı halde Ukrayna konsolosluğuna ölüm tehlikesi olmasına rağmen başvuruda bulundum. Başvurumda ölürsem çocuklarımla garantisini yapın, ben aççuyum yemek yaparım, yardım ederim dedim. Şimdi onay çıkarsa gideceğim, Hocam, işte burada WhatsApp yazışmalarım var, isterseniz bakabilirsiniz” (K11). Benzer şekilde, içerisinde bulunduğu koşulları ekonomik sorunlara bağlayan bir katılımcı göçmen sorununun şartları daha da karmaşık hale getirdiğini belirtmiştir. “Ben burada niye kalıyorum, sorunun cevabı iş yok, iş olsa burada kalmayacağım. Normalde inşaatlarda günlük işler buluyordum ama artık onu da bulamıyorum. İş aramadığım yer kalmadı. Birde yabancılar var artık, adamlar bana iş vermiyor, yabancıyı daha ucuza çalıştırıyor. Sonuçta dışarıda yaşıyorum ama yeme içmeyi karşılamak zorundayız. Nasıl olacak? İşte yok. Aslında iş açılabilir. Aç insanlar iş bulsunlar para kazansınlar. Böylece belki ailelerde dağılmaz” (K1). Aslında buradaki ifadeleri, halihazırda işgücü

piyasalarında var olan ve farklı boyut ve formlarda ortaya çıkan göçmen işgücü etkisine atıf yapan yorumlar arasında değerlendirmek mümkündür (Acar vd., 2022: 340-349; Küçük, 2014: 28). Özellikle son dönemde daha da yoğunlaşan Türkiye'ye yönelik göç hareketleri, göçmenleri ucuz işgücü kaynağı haline getirmiştir (Lordoğlu ve Aslan, 2016: 806). Bu tespit üzerinden sistemin mekaniği dikkate alındığında, Türkiye gibi küçük işletmelerin yoğun olduğu ekonomilerdeki kayıtdışının varlığı hizmet sektöründe ucuz işgücü talebi doğurmakta, göçmenler ise bu talebi karşılayacak kitle olarak değerlendirilmektedir. Çalışmada görüşülen katılımcının ifadelerini bu kapsamdaki yorum ve tespitlerin devamı olarak görmek mümkündür.

Uzun yıllar boyunca evsizler, toplumun normal kurallarının dışında var olmayı seçen ve çalışmaktan çekinen bireyler olarak görülmüş (Pleace, 1995), çoğunlukla evsizliklerinden sorumlu ve dolayısıyla suçlu ve suçlanabilir kabul edilmişlerdir (Neale, 1997: 49-50). Zaman içerisinde değişen bu yaklaşımların somut izleri, kendi hayatını çalışarak idame etme isteği üzerinden şu cümlelerle yansıtılmıştır: "Sadece iş bulmak istiyorum. Bakın Hocam, size şunu söyleyeyim iş bulmak için dükkâna giriyorum, adam benim üstüme başıma bakıyor, üstüm başım yok, iş vermiyor. Sokakta yaşayan insan nasıl olur? Dile kolay 15 yıldır sokaklardayım. En kötü kahvede günlük yevmiye ile garsonluk yapacağım, adam yüzüme bakmıyor. En son kasaplık yaptım. Edirne'de iş bulabilirsin dediler otobüsle Uzunköprü'ye gittim, 250 TL'lik otobüs biletini bir hayırsever aldı. İş bulamadım, bir şey yemeden içmeden 2 gün sokaklarda yattım. İnsanlara kolay geliyor, yolda yürüyorum uykusuzluktan ve açlıktan devrileceğim, ne diyeyim bunları yaşamayan bilmez" (K3). Evsizler görünümünden dolayı toplum tarafından sosyal dışlanma olarak nitelendirilebileceğimiz ötekileştirilme sürecine maruz kalabilmektedirler (Erbay, 2013: 18). Sosyal dışlanma toplumsal, ekonomik ve siyasal bunalım sürecinde oluşan çelişkilerle ortaya çıkan bir olgu olup, evsizler dışlanan kesimler arasında yer almaktadır (Cıgla, 2009: 8-9).

Burada evsizliğe dayalı olarak ortaya çıkan sosyal dışlanmanın iş yaşamına yansımış farklı bir boyutu belirlemekte ve bu durum bir noktadan itibaren bireyi sokakta yaşamaya zorlamaya devam eden bir faktöre dönüşmektedir. Bir başka katılımcının şu ifadelerini, söz konusu olguyu destekler nitelikteki yorumlar arasında değerlendirmek mümkündür: “Şimdi problem şu, ben boyacıyım, işlerim de mevsimlik oluyor, sağda solda çalışıyorum. Mesela kış geldiğinde işler kesiliyor, yaşım olmuş neredeyse 60, kimse zaten iş vermiyor. Mecburen bu işi yapacağım. Kahvede bile iş vermiyorlar, oysa çay dağıtabilirim o bile olmuyor. Maddiyattan dolayı ailemden koptum, devamlı bir işim olsaydı böyle mi olurdu? 3 gün çalış, 5 gün boştasın bu nereye kadar yeter. Ben sokakta yaşamaya mecburum, benim şimdi işim gücüm olsa ben niye sokakta yaşayayım, kim ister, kimse bunu tercih etmez. Mesela bazen İzmir’de tanıdık arkadaşlar denk geliyor, kahvehanede çay içiyoruz, gece oluyor onlar evlerine gidiyor, bende garaja gidiyorum. Kendimle baş başa kalıyorum, kendi kendime muhasebe yapıyorum. Doluyu boşa koyuyorum olmuyor, boşu doluya koyuyorum olmuyor. Tabi gene söylüyorum hata bende, mesela okusaydım memur olsaydım böyle olur muydu? Her şey ekonomi yani” (K4).

Evsizler, halihazırda yoksulluk riski yüksek nüfus grupları arasında yer almaktadır (Erbay, 2013: 10). Bu kitlenin içerisinde bulunduğu yoksulluk kaynaklı sosyo-ekonomik koşullar, yoksulluğu besleyen ve gelecek beklentilerinde umut kırıcı bir fenomene dönüşebilmektedir. Kaldı ki, yaşamsal umutları zaten az olan veya hiç olmayan (Işıkhan, 2006a: 3) bu kitlenin, var olan kısıtlı ekonomik kaynaklarını yanlış kullanımları da bu sürece dâhil edildiğinde durum daha karmaşık bir hal alabilmektedir. “Maaşım var fakat alamıyorum. Daha doğrusu yanlış kullandık. Normalde eşimden boşandım, çocuklarımla arada sırada da olsa görüşüyorum. En son çocuklarla görüşmemde bize para lazım dediler, evlat işte, annelerinden ayrı da olsak insan elinden geleni yapmak istiyor. Aradaki hikâye çok uzun, onları en iyisi anlatmayım. Neyse, ben parayı çocuklara verdim, daha sonra bir şeyler

oldu ve tefecinin eline düştüm. Maaşım şu an icrada. İtiraz ediyorum, sürekli faiz biniyor, avukat parası alıyorlar. Haliyle nasıl ödeyim, sürekli borç, üstelik azalmak yerine artıyor, bu durumda nasıl bitireyim borçları? Yani bak Hocam sana şunu söyleyeyim, sistem nasıl işliyor telefoncuya gidiyorsun dört tane telefonu satmış gösteriyor, maaş buraya gidiyor, dolayısıyla param kalmıyor. Nasıl yaşayayım, param olsa buralarda ne işim var, yaşım olmuş 63, karaciğer nakli oldum, dolayısıyla aynı zamanda engelli de olmuş oldum. Ne olacak şimdi, devletin bunları çözmesi lazım, şimdi benim param yok, burada da en fazla 15 gün kalıyorum. Sonra ne olacak? ... yine sokaklardayım” (K9).

Modern devlet, refah uygulamalarıyla meşruluk sorununu ve vatandaşın devlete olan bağlılığını çözmüştür (Balun, 2021: 2311). Sosyal yardımlar ise refah uygulamalarının önemli bir tarafını oluşturmuştur (Özdemir, 2010: 154). Sosyal yardım-refah uygulamaları incelenen konu açısından dikkate alındığında, sosyal yardımların yetersizliği, evsizlik sürecini ortaya çıkartan yapısal sorunlar arasında gösterilmektedir (Küçük, 2018: 520). Dolayısıyla sosyal yardımların konumuz açısından önemli bir fonksiyona sahip olduğu belirtilmelidir. Fakat sosyal yardımlar, kendisine yüklenen anlam açısından erişilebilir, eşit ve âdil çerçevede ele alınmalıdır. Çalışma kapsamında görüşülen bir katılımcının sosyal yardımların organizasyonuna dair şu sözleri bu doğrultuda değerlendirilebilir: “Devlete CİMER’den yardım için yazıyorum, Allah rızası için bana yardım edin diye. Bana annemin 3.000 TL. maaşı olduğu söyleniyor. Nasıl olacak bu iş, annemin kirasına bak 750 TL. kira veriyor, şu an en kötü elektrik parası 400 TL., doğalgaz biraz daha kıssak kapanacak durumda ve üstelik sadece geceleri yakıyor, fatura geliyor en az 500 TL. Sen hesapla Hocam. İşte böyle, Devlet annemin maaşına bakıyor, 3.000 TL. diyor ve yardım vermiyor, sizce bu yeter mi? Ne yapalım? Şirketim varken Sosyal Güvenlik kaydım vardı, şu an borcum var, para yatıramıyorum, çünkü iş yok, hastalansam hastaneden de yararlanamıyorum. Kendi kendimin doktoru oldum, “sarımsak, sirke” bu şekilde tedavi oluyorum.

Mesela sokakta plastik veya kâğıt toplasak, o iş bile bize kalmıyor. Hocam, hırsızlık yapsak adımız hırsız, ben çalışmak istiyorum, neredeyse 3 yıldır sokaklardayım, ne yapacağım ben? Hocam, ben sorayım sen cevapla: “Biz ne yapalım? Birkaç güne kadar buradan çıkıyorum ne olacak? İş yok, az önce söylediğim kaymakamlık oteline gideceğim, orada da birkaç gün şu kış şartlarında kalacağım, sonra oradan da çıkmaya mecburum, neyse ki yaz yaklaşıyor parklarda yaşamaya devam ... ne yapmamız gerekiyor?” (K10). Fakat sosyal yardımların evsizleri içerisinde buldukları durumdan kurtaramadığı gerçeğinin de göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi gerekmektedir (Ersin ve Baş, 2021: 48; Yeter, 2018: 42).

5. TARTIŞMA

İstisnai birkaç tespit dışında, araştırma kapsamında elde edilen veriler daha önce ilgili alanda yapılan çalışmalardaki literatüre benzer özellikler göstermektedir. Genel olarak literatürde yer alan çalışmaların sonuçları evsizliği ortaya çıkaran nedenler açısından dikkate alındığında; ailenin rolü, ekonomik ve sosyal koşullar, sosyal dışlanma ve seçilen mekânların ortak özellikleriyle ilişkilendirmek mümkündür. Örneğin aile ve evsizlik arasındaki ilişkinin temeli dikkate alındığında aile içi şiddet (Browne, 1993: 379-380), aile yapısındaki değişimler ve boşanma (Küçük, 2018: 520), aile içi iletişim eksikliği (Akyıldız, 2017: 70) bu süreçte önemli bir etki yaratmaktadır. Elbette aileyle olan ilişki tek başına evsizliğe neden olmamakla birlikte, evsizliğin temel nedenleri arasında gösterilmektedir (Özdemir, 2010: 82). Çalışmada ailenin etkisinin, sokakta yaşama sorunsalını besleyen önemli bir faktör olduğu görülmüştür.

Yine dünya genelindeki benzer çalışmalar ekonomik koşullar ile evsizlik olgusu arasında yakından bir ilişki bulunduğunu göstermektedir (Gould ve Williams, 2010: 186; Fitzpatrick vd., 2012: 79). Ülkemizdeki evsizlik sorunu da genel olarak

ekonomik sorunlarla ilişkilendirilmekte; yoksulluk ve işsizlik gibi problemler evsizliğe neden olan temel faktörler arasında yer almaktadır (Acar vd., 2022: 341; Ersin ve Baş, 2021: 43). Bir fikir vermesi açısından, işsizlik oranlarının barınma evinden yararlananların sayısını dâhi etkilediği belirtilmektedir. Yani işsizlik oranları arttıkça, barınma evlerine olan talep de artmaktadır (Gould ve Williams, 2010: 184). Bu yorumlardan hareketle, çalışmanın, sokakta yaşamının ekonomik koşullarla ilişkili olduğu düşüncesine paralel nitelikte veriler sunmakta ve ekonomik koşullar evsizliğin önemli bir nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yoksulluk, temelde harcanabilir gelir eksikliğini ifade eden ekonomik bir kavramken, dışlanma sosyal ve politik hakların görece olarak kaybını beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla sosyal dışlanmayı geniş anlamda vatandaşlık haklarından, işgücü piyasasından, eğitim fırsatlarından ve toplumsal faaliyetlere katılmadan dışlanma şeklinde ifade etmek mümkündür. Bununla birlikte evsizlik giderek artan bir şekilde sosyal dışlanmanın bir bileşeni, ifadesi veya belirtisi olarak görülmeye başlanmıştır (Şikić-Mićanović, 2010: 46). Nihayetinde evsizler görünümlemlerinden dolayı veya benzer nedenlerle sosyal dışlanmayla karşı karşıya kalabilmektedirler (Erbay, 2013: 18). Nitekim çalışmada ulaşılan katılımcıların sosyal ve ekonomik yaşamın farklı alanlarında sosyal dışlanma olgusuyla karşılaştıkları gözlenmiştir. Sosyal dışlanmanın ikincil etkileriyle bağlantılı olarak, özellikle belirtilmesi gerektiği düşünülen bir başka durum yalnızlık duygusudur. Aslında bu durum ile benzer araştırmalarda da karşılaşılmaktadır. Örneğin 2014 yılında evsizlerle yapılan bir araştırmada, söz konusu kitlenin yalnızlık duygusunu yoğun şekilde yaşadıkları tespit edilmiştir (Çelebi, 2014: 812-813). Görüşmeler sırasında katılımcıların yalnızlık temasına vurgu yapan yorumları, daha önce yürütülen çalışmalardan elde edilen sonuçları destekler niteliktedir.

Çalışmada evsiz bireylere dair dikkati çeken bir diğer husus mekân kullanımı konusudur. Evsizler çoğunlukla terkedilmiş binaları, garları, otobüs duraklarını,

kapı eşiklerini, köprü altlarını, terk edilmiş araçları yaşam mekânı olarak seçebilmektedirler (Akyıldız, 2017: 69; Ersin ve Baş, 2021: 52-58; Kaya-Kılıç ve Aslantürk, 2019: 427-433). Çalışmada görüşülen bireyler bu tür mekanları sıklıkla kullandıklarını belirtmekle birlikte, özellikle kış aylarında bu konuda daha seçici davrandıklarını vurgulamışlardır.

6. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Çalışma, evsizlikle sonuçlanan sürecin nedenlerini genel olarak ailevi problemler, ekonomik problemler, psikolojik problemler ve diğer nedenler olmak üzere dört başlıkta sınıflandırmanın mümkün olduğunu göstermiş ve bu gerekçelerle bir şekilde yalnız kalmış ve sınırlı düzeyde maddi olanaklarla yaşamaya çalışan bir kitle karşımıza çıkmıştır. Maddi imkansızlıkların kendisini en fazla hissettirdiği alan ise barınma konusu olmuştur ve bu sorunu çözemeyen bireyler kendilerini sokakta yaşam gerçekliğiyle baş başa bulmuştur. Eğitim, istihdam ve sağlık açısından kendi kendilerine yeterlilikleri zaten zayıf bu kitlenin özellikle yaşam şartlarının ağırlaştığı kış şartlarında ürettiği çözüm ise kimi zaman bir otogar köşesi kimi zamanda terk edilmiş bir araç gibi alternatif barınma mekânları olmaktadır. İçlerinden sadece çok küçük bir kesimin bazen kendi imkanlarıyla, fakat çoğu zaman Devletin bu kitleye ulaşmasıyla geçici süreli barınma sorunu çözülmektedir. Çalışmanın gerçekleştirildiği Ankara Büyükşehir Belediyesi Dışkapı Barınma Evi bu kapsamda olumlu fakat yararlanma süresi açısından geçici bir önlemdir. Bu bağlamda daha ayrıntılı ve bütüncül politikalara ihtiyaç bulunduğu düşünülmektedir. Kısacası bu kitlenin sosyal iyi oluş düzeyleri arttırılırken, kendi kendilerine yeterliliklerinin de dikkate alınması gerekmektedir. Bununla birlikte Ankara Büyükşehir Belediyesi Dışkapı Barınma Evinin bu durumun farkında olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Nitekim sokakta yaşamak zorunda kalan bireylere barınma hizmetiyle birlikte örneğin psikolog hizmeti sunulması ve çalışma yaşamına dönük beceri geliştirici

faaliyetlerin tesis kapsamına alınmış olunmasını bu bakış açısının devamı olarak görmek mümkündür.

Çalışma sırasında dikkati çeken önemli bir konu evsiz sayısı olmuştur. Örneğin barınma evi yöneticisi Ankara ilinde tahminen 600 evsiz bulunduğunu belirtmiştir. Bu sayının il veya ülke düzeyindeki gerçek boyutunu anlamaya yönelik Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu veya ilgili diğer kurumların yayınları incelendiğinde istatistiki herhangi bir bilgi elde edilememiştir. Sadece, önceki bölümlerde de belirtildiği üzere, 2010 yılında Şefkat-Der'in yaptığı bir çalışmada 70 bin civarında evsiz olduğuna dair bilgiye ulaşılmıştır. Evsizliğin önemli bir sosyal sorun olduğu dikkate alındığında, bu sorunun büyüklüğünü anlayıp politika üretebilmenin ön aşamasında evsiz sayısının bilinmesi gerektiği düşünülmektedir. Yerel yönetimler, ilgili bakanlıklar ve kurumlar aracılığıyla bir sistem oluşturulabilir, kaldı ki hali hazırda E-devlet alt yapısı ve her bir vatandaşa özel T.C. kimlik numarası uygulaması teknik altyapının önemli bir bileşeni olarak değerlendirilmektedir.

Evsizliği ortaya çıkaran asli unsurların başında ekonomik koşullar gelmektedir. Çalışma kapsamında görüşülen katılımcıları emekliler ve iş arayanlar şeklinde iki ayrı kategoride değerlendirmek mümkündür. Nitekim katılımcıların önemli bir kısmı emeklidir, yani düzenli bir gelire sahiplerdir. Diğerleri ise çalışma istek ve gücüne sahip olduklarını belirtmektedirler ve bu konuda özel bir çaba sarf etmektedirler. Fakat burada her iki kitleye yönelik iki ayrı sorun karşımıza çıkmaktadır. Emekli grubundakilerin gelirleri icra ve borç gibi nedenlerle ciddi oranda azalmaktadır. Çalışmak isteyen gruptakilerin ise genel olarak gerek makro düzeydeki ekonomik şartlardan kaynaklanan gerekse de bu kitleye yönelik dışlayıcı tavırdan kaynaklanan nedenlerle çalışmadıkları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla düzenli gelire sahip olanlar için elde ettikleri gelir düzenli bir yaşam sürmeye yetmemekte, diğerleri ise zaten böyle bir gelire hiç

ulaşamamaktadırlar. Bu noktadan hareketle, katılımcıların da sıklıkla vurguladığı ekonomik koşullar bireyi evsizliğe iten önemli bir sebebe dönüşmektedir. Zira sosyal politikalar toplumsal eşitsizliklerin giderilmesi ve şartların eşitlenmesi yönünde önemli role sahiptir. Bu bağlamda sosyal politika, sosyal ve ekonomik problemlerin çözülmesi veya ortaya çıkan sonuçların hafifletilmesi amacıyla politikalar üretir, uygun araçları tanımlar ve tüm bunların uygulanmasına katkıda bulunur. Böylece sosyal adaletin gerçekleştirilmesi sürecinde de mesafe kat edilebileceği düşünülmektedir.

Araştırmada elde edilen veriler, barınma evi hizmetinden yararlananların ilgili literatürdeki zamansal sınıflandırma örüntüsüyle uyumlu ve genel olarak geçici, epizodik ve süreğen olmak üzere 3 grupta toplandığını göstermektedir. Geçici evsizler kategorisinde kısa bir dönem için veya bir kez barınma evine girenler bulunmaktadır. Hastane tedavisi için Ankara ilinde bulunan K5 ve K8 ile K7 ve K9 kodlu katılımcılar bu grupta değerlendirilmiştir. Yine örneğin K1, K2, K4, K10 ve K11 kodlu katılımcılar evsiz kalma ihtimali yüksek olan ve zaman zaman evsiz kalan epizodik kategorisindekiler içerisinde yer almışlardır. K3 ve K6 kodlu katılımcılar ise uzun süreden beri evsiz olan kişileri tanımlayan süreğen kategorisinde değerlendirilmiştir. Bu noktada katılımcıların genelinin süreğene göre durumları daha hafif olan geçici ve epizodik kategorisindeki evsizler olduğunu belirtmek yerinde olacaktır.

Evsizlik sorununun çözümüne yönelik; öncelikle evsiz sayısı, evsizliğe yol açan nedenler ve risk grubundakiler gibi başlıklarda durum tespit çalışmasının yapılması gerektiği düşünülmektedir. Bu çalışmanın eğitim durumu, meslek, yetenek gibi sorulara da yanıt verecek nitelikte planlanması gelecek projeksiyonları açısından fayda sağlayabilir. Buradan elde edilecek veriler yardımıyla kısa, orta ve uzun vadeli eylem planı hazırlanması bu sürecin tamamlayıcısı olacaktır. Bir diğer konu, sorun alanına yönelik mevzuat

eksikliğidir. Bu noktada, sivil toplum örgütleri, yerel yönetimler, merkezi idare ve ilgili diğer paydaşların iş birliği içerisinde bir araya gelebileceği ve çalışabileceği bir yapı oluşturulabilir. Bunun da ötesinde ilgili bakanlık bünyesinde evsizlere yönelik özel birim kurulması çözümün önemli bir adımı olarak görölmektedir.

TeŐekkür

Araştırma sırasında sağladıkları destek ve yardımlarından dolayı başta Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı olmak üzere, Dışkapı Barınma Evi yöneticisi Sayın Yaşar YILMAZ ve Dışkapı Barınma Evi idari personeli Sayın Yasin YANIK ile tüm çalışanlara teŐekkür ederiz.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı

Bu çalışma için Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulunun 23.02.2022 tarih ve 2022/02-09 karar numarasıyla etik kurul izni alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Acar, B. Bozkafa, H. Vural, B. Önal, S. Genç, M. ve Yaman, Ö. M. (2022). “Evsizliğin Nedenleri ve Deneyimleri Üzerine Nitel Bir Araştırma: Beyoğlu Örneği”. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(2), 339-358.
- Akyıldız, Y. (2017). “Dünyada ve Türkiye’de Evsizlik Sorunu ve Çeşitli Uygulamalar”. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, (VIII-I): 67-91.
- Altan, Ö. Z. (2007). *Sosyal Politika*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 1744.
- Altan, Ö. Z. (2021). *Sosyal Politikaya Giriş*. Eskişehir: Nisan Kitabevi.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi. (2022). Barınma Evi. 10 Mayıs 2022 tarihinde https://www.ankara.bel.tr/files/9116/2799/6978/1_Barnma_evi_Tant m.pdf adresinden alınmıştır.
- Ayman-Güler, B. (2006). “Sosyal Devlet ve Yerelleşme”. *Memleket Siyaset Yönetim*, Mayıs 2006/2, s. 29-43.
- Balun, B. (2021). “Covid-19’un Türkiye’deki Sosyal Yardım Anlayışına Etkisi”. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 8 (74), 2307-2318.
- Bayer, A. (2013). “Değişen Toplumsal Yapıda Aile”. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2, IV (8), 101-129.
- Bedir, E. (2018). Sosyal Politikaya İlişkin Genel Bilgiler ve Sosyal Politikanın Araçları. (Ed. A., İ. Oral ve Y. Şişman), *Sosyal Politika* içinde (ss. 2-27). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 2628.
- Belenli, T. (2012). *Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde Sosyal Devlet Olgusu ve Sosyal Politikalar (1923-1938)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı.

- Bozan, M. (2017). "Yoksulluk Algısına Farklı Bir Bakış". Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8 (15), 389-410.
- Bozkır-Serdar, A. (2017). Sosyal Politika Kavramı, Tarihsel Gelişimi ve Türkiye’de Sosyal Politika. (Ed. A. Tokol ve Y. Alper). *Sosyal Politika* içinde (ss. 1-6). Bursa: DORA Yayıncılık, 8. Baskı.
- Browne, A. (1993). "Family Violence and Homelessness: The Relevance of Trauma Histories in the Lives of Homeless Women". *American Journal of Orthopsychiatry*, 63(3), 370–384.
- Buğra, A. ve Keyder, Ç. (2010). *Sosyal Politika Yazıları*. İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Baskı.
- Cılga, (2009). "Sosyal Dışlanmanın Dinamiği, Bilimin, Mesleğin Dışlanması ve Öngörüler". *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20 (2), 7-26.
- Çelebi, E. (2014). "Sokakta Yaşayanlara Yönelik Sosyal Sorumluluk Çalışmaları İçin Toplumsal Algının Belirlenmesi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (33), 808-815.
- Erbay, E. (2013). *Evsizler Sokakların Görünmeyen Yüzleri*. Ankara: SABEV Yayınları, Yayın No: 44.
- Erdem, A., K. (2021). "Türkiye'de tahmini 70 bin evsiz var": Yüzde 95'inin erkek olmasının sebepleri neler? 03 Nisan 2022 tarihinde <https://www.indyurk.com/node/302696/t%C3%BCrkiyede-tahmini-70-bin-evsiz-var-y%C3%BCzde-95inin-erkek-olmas%C4%B1n%C4%B1n-sebepleri-neler#:~:text=Ancak%20evsizlerin%20hepsi%20bu%20salonlara,civar%C4%B1nda%20evsiz%20oldu%C4%9Fu%20tahmin%20ediliyor> adresinden alınmıştır.
- Fitzpatrick, S. Pawson, H. Bramley, G. Wilcox, S. ve Watts, B. (2012). *The Homelessness Monitor: Wales 2012*. Institute for Housing, Urban and

Evsizlik Sorununu Sosyal Politika ve Sosyal Devlet Üzerinden Düşünmek: Ankara Büyükşehir Belediyesi Dışkapı Barınma Evi Örneği
 Real Estate Research, Heriot-Watt University and Centre for Housing Policy, University of York.

- Gould, T. E. ve Williams, A. R. (2010). "Family Homelessness: An Investigation of Structural Effects". *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 20(2), 170-192.
- Güven, S. (1995). *Sosyal Politikanın Temelleri*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1. Baskı.
- Herman, D. B. Susser, E. S. Struening, E. L. ve Link, B. L. (1997). "Adverse Childhood Experiences: Are They Risk Factors for Adult Homelessness?". *American Journal of Public Health*, 87(2), 249-255.
- Işıkkhan, V. (2006). "Ruh Hastası Evsiz Kadınların Sorunları ve Sosyal Hizmet Yaklaşımları". *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 17 (1), 37-52.
- Işıkkhan, V. (2006a). *Türkiye'de Evsizler Sorunu ve Sosyal Hizmet*. Küreselleşen Dünya'da Sosyal Hizmetlerin Konumu, Hedefleri ve Geleceği Sempozyumunda sunulan tam metin bildiri, Antalya.
- İlhan, N. ve Ergün, A. (2010). "Evsizler ve Toplum Sağlığı". *Aile ve Toplum*, 5 (20), 79-90.
- Karaca, C. ve Çam, Y. (2019). "Türkiye'de Sosyal Devlet Anlayışının Değerlendirilmesi". *Maliye Dergisi*, 176, 72-97.
- Karasar, N. (1995). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık.
- Kaya, P. A. (2014). Uluslararası Sosyal Politikanın Kavramsal Çerçevesi Üzerine Bir Not. (Ed. P. A. Kaya) *Uluslararası Sosyal Politika* içinde (ss. 13-14). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Kaya-Kılıç, A. ve Aslantürk, H. (2019). "Evsizlerin Sosyo-Demografik Özellikleri ve Sokak Yaşam Deneyimleri: Antalya Örneği". *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 417-437.
- Koray, M. (2005). *Sosyal Politika*. Ankara: İmge Kitabevi, 2. Baskı.

- Koray, M. (2007). "Sosyal Politikanın Anlamı ve İşlevini Tartışmak". *Çalışma ve Toplum*, 4, 19-56.
- Koray, M. ve Topçuoğlu, A. (1995). *Sosyal Politika*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 3. Baskı.
- Küçük, M. (2014). *Kent Yoksulluğu ve Evsizlik (İstanbul-Zeytinburnu Spor Kompleksi Barınma Evi Örneği)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Küçük, M. (2018). "Evsizlik ve Evsizliği Açıklayan Teoriler". *İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi*, 24 (9), 515-535.
- Lordoğlu, K. ve Aslan. M. (2016). "En Fazla Suriyeli Göçmen Alan Beş Kentin Emek Piyasalarında Değişimi: 2011-2014". *Çalışma ve Toplum*, 2, 789-808.
- Neale, J. (1997). "Homelessness and Theory Reconsidered". *Housing Studies*, 12 (1), 47-61.
- Özaydın, M. M. (2008). "Küresel Etkilerle Şekillenen Sosyal Politika Anlayışı Ekseninde Sosyal Politikaların Geleceğini Tartışmak". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (1), 163-180.
- Özdemir, S. (2010). "Başlangıcından Günümüze Refah Devletlerinde Sosyal Harcamaların Analizi". *Journal of Social Policy Conferences*, 0 (50), 153-204.
- Özdemir, U. (2010). "Evsizlik ve Evsizlere Genel Bir Bakış". *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21 (2), 77-88.
- Pleace, N. (1995). "Housing Vulnerable Single Homeless People". University of York: Centre for Housing Policy, Research Report.
- Šikić-Mičanović, L. (2010). "Homelessness and Social Exclusion in Croatia". *European Journal of Homelessness*, 4, December, 45-64.
- Talas, C. (1981). *Toplumsal Politikaya Giriş*. Ankara: S Yayınları.

TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Raporu. (2010). *Ankara Şehirlerarası Terminal İşletmesinde (AŞTi) Barınan Evsizler Hakkında İnceleme Raporu*. 06 Mayıs 2022 tarihinde https://www.tbmm.gov.tr/Files/Komisyonlar/insanHaklari/belge/evsizler_raporu.pdf adresinden alınmıştır.

Turğut, F. (2017). "Tarihsel Süreçte Aile Kurumunun Dönüşümü ve Geleceğine Yönelik Çıkarımlar". *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 1 (1), 93-117.

Türkcan, S. ve Türkcan, A. (1996). "Psikiyatri ve Evsizlik Bir Gözden Geçirme Çalışması". *Düşünen Adam*, 9 (4), 8-14.

Yeter, A. (2018). "Sivil Toplum Kuruluşlarının Evsizlere Yönelik Hizmetlerinin Değerlendirilmesi: İstanbul Örneği". *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (17), 34-60.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Yolcuoğlu, İ. G. (2012). "Türkiye'de Sosyal Politika ve Sosyal Hizmetlerin Geliştirilmesi". *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23 (2), 145-158.

EXTENDED ABSTRACT

The Purpose and the Importance of the Study

In our study, handling the need for Ankara Metropolitan Municipality Dışkapı Shelter through social policy – social state perspective is based on several reasons. First of all, in parallel with social, economic and cultural transformations, a mass that has to live in the streets has appeared although they have at least a small, stable income (such as a retirement pension). Starting from this point, general aspects of the conditions creating this problem have been tried to be analysed. Moreover, the number of the studies dealing with the problem of the life in streets together with the issues of housing and social policy – social state is very limited. In a sense, it is possible to present the idea of contributing to the literature and giving an idea to policy makers on the subject among the reasons of our study. Lastly, it is especially important carrying out the study in Ankara. Because Ankara is the centre of the state structure and it is a metropolitan province where bureaucracy is intense. Therefore, it is thought that services for the public would be more visible as it is more in sight as a province at least in terms of the density of bureaucratic institutions. So, it is thought that a study to be realized about the problem of housing and homelessness in such a city would be remarkable in terms of depth of the chosen theme, boundaries and the position of policy makers.

Study Group

Meetings were held in Ankara Metropolitan Municipality Dışkapı Shelter on March, 04-05, 2022. The reason why this place was chosen is that it serves as a shelter to meet the daily needs of homeless and forlorn people who left home due to any reason, are living on the streets and open to abuse and have no chance to get a shelter, or cannot get benefitted from any institution services. In accordance with the accepted method and technique for the research, 11 people residing in the shelter and the manager of the shelter were interviewed.

Discussion

Apart from a few exceptions, data obtained from the study revealed similar results to the literature of the previous studies carried out in the relevant field. In general, when we consider the results of the study in terms of the reasons that create homelessness, it is possible to associate it with the role of the family, economic and social conditions, social exclusion and the common features of the chosen places (shelters). For instance, when we look into the

relation between the family and homelessness, violence in the family (Browne, 1993: 379- 380), changes in the family structure and divorce (Küçük, 2018: 208), lack of communication within the family (Akyıldız, 2017: 70) has a significant impact on this process. It would also be appropriate to point out that although the relation with the family is not the only reason for being homeless; it is among the main characteristics of homelessness (Özdemir, 2010: 82). Our study shows that the influence of the family continues to be a significant factor feeding the problem of living on the streets. Studies carried out in the whole world show that there is a close relation between the economic conditions and the phenomenon of being homeless (Gould and Williams, 2010: 186; Fitzpatrick, et al, 2012: 79). Homelessness problem in our country is generally associated with economic problems as well; and poverty and unemployment are among the main factors causing homelessness (Acar et al, 2022: 341; Ersin and Baş, 2021: 43). To give an idea, it is stated that unemployment rates even affect the number of those benefitting from the shelters. That is, as the unemployment rates increase, the demand for such places also increases (Gould and Williams, 2010: 184). Based on these comments, our study presents data parallel with the theory that living on the streets is related to the economic conditions, which appear to be significant cause homelessness. While poverty is an economic concept that basically means the lack of disposable income, it also creates exclusion and relative loss of social and political rights. Therefore, it is possible to describe social exclusion in a broad sense as exclusion from citizenship rights, labour market, educational opportunities and participation in social activities. In addition, homelessness is increasingly started to be seen as a component, expression or indication of social exclusion (Šikić-Mičanović, 2010: 46). After all, homeless people can be exposed to social exclusion because of their appearance or similar reasons. (Erbay, 2013: 18). In fact, it is observed that the participants we reached in our study have faced the phenomenon of social exclusion in different areas of social and economic life. Another aspect that is thought to be especially stated in related to the secondary effects of social exclusion is the feeling of loneliness. In fact, this situation is seen in similar studies. For instance, in a research conducted with homeless people in 2014, it is seen that the aforementioned group experienced the feeling of loneliness intensely (Çelebi, 2014: 812-813). The comments of the participants emphasizing loneliness during our interviews are evaluated in a way to support the results obtained from previous studies. Another issue taken our attention in connection with the homeless individuals in our study is the use of the premises. Homeless people mostly choose abandoned buildings, train stations, bus stops, door sills, under bridges, abandoned cars to live in (Akyıldız, 2017: 69; Ersin and Baş, 2021: 52-58; Kaya-Kılıç and Aslantürk, 2019: 427-433). Persons we interviewed say that they frequently use such places, however in winter months they can be selective in this regard.

UYGUN İŞ YAKLAŞIMI BAĞLAMINDA GENÇLERİN İSTİHDAM OLANAKLARININ ARTIRILMASI*

Burak KULAKSIZ* Erhan GÜLCAN**

Öz

Günümüz küresel kapitalizm koşulları çerçevesinde yapılanan işgücü piyasaları gençlere insanca yaşam için gerekli olan ücret ve çalışma haklarını sağlamaktan uzak kalmaktadır. Bu durum üzerinde özellikle işletmelerin küresel rekabet baskısını, teknolojiye yaşanan hızlı gelişmeleri ve verimlilik artışı sağlama zorunluluğu gibi gerekçeleri öne sürerek üretim maliyetlerini azaltma çabaları temel etkindir. Bununla birlikte 2007-2008 krizinin ardından genç işsizlik oranlarındaki büyük artış da esnek çalışma biçimi olarak ifade edilen standart dışı çalışmaları gündeme getirmesi de bir diğer önemli etkeni oluşturmaktadır. Nihayetinde yaşanan bu gelişmeler genç nüfusu uygun olmayan işlerle yüzleştirerek çalışan yoksullar durumuna sokmaktadır. Dünya'da gençlerin uygun işlere nasıl erişebileceğine yönelik tartışmalar sürmektedir. Bu doğrultuda da çalışmada gençlerin istihdam olanaklarını uygunlaştırılmasına yönelik birtakım politikalar önerilmektedir.

* Bu çalışma Dr. Öğr. Üyesi Erhan GÜLCAN danışmanlığı altında yürütülen Burak Kulaksız'ın "Sürdürülebilir Kalkınma Bağlamında Gençlerin İstihdam Olanaklarının Uygunlaştırılması ve Sosyal İçermenin Önemi" başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

* burakkulaksiz44@gmail.com

** Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Anabilim Dalı, erhanglc@gmail.com, Mersin, Türkiye

Anahtar Kelimeler: Gençler, Uygun iş, İstihdam olanakları.

INCREASE THE EMPLOYMENT OPPORTUNITIES OF YOUTH IN THE CONTEXT OF DECENT WORK APPROACH

Abstract

The labour markets, which are structured within the framework of today's global capitalism, are far from providing young people the wage and working rights necessary for a humane life. Undoubtedly, the first attempts of the neo-liberal ideology to reduce costs by arguing the escalation of global competition, the rapid developments in technology and the necessity of increasing productivity are the main factors on this situation. However, the rapid increase in youth unemployment rates, based on the economic crises in the world and especially the last 2007-2008 crisis, brings non-standard work, which is expressed as flexible working style, to the agenda in order to solve youth unemployment in the market. All these developments put young people population in the position of working poor by confronting them with undecent jobs. There are ongoing debates around the world on how young people can access decent jobs. In this direction, some policies are suggested in the study to adapt the employment opportunities of young people.

Keywords: Youth, decent work, employment opportunities.

1. GİRİŞ

Uluslararası Çalışma Örgütü'ne (UÇÖ) göre, uygun iş (decent work) genel olarak; çalışanlara yeterli ücret ve sosyal koruma düzeyi sağlayan ve çalışma yaşamına ilişkin temel haklarını koruyan üretken işlerdir. Bu nitelikleriyle uygun iş çalışma hayatında insanların beklentilerini yansıtan, yoksullukla mücadelede ve sosyal adaletin tesis edilmesinde başat rol oynayan bir araç olarak kabul edilmektedir. Ancak insan onuruna yaraşır bir yaşam için gerekli olduğu ifade edilen uygun işler,

özellikle neo-liberal politikalar ve onun taşıyıcısı hâlinde olan küreselleşme süreci ile birlikte aranan bir gündeme dönüşmüştür.

Çalışma hayatında özellikle bazı kişi ve grupların uygun işlere erişiminin diğerlerine göre daha da zor olduğu görülmektedir. Bunların başında da kuşkusuz gençler gelmektedir. Genel olarak gençliğin çocukluk ile yetişkinlik arasındaki bir dönemi kapsamaktadır. Bu bağlamda Birleşmiş Milletlerin (BM) gençlik için belirlediği yaş aralığı 15-24 olarak göze çarpmaktadır. BM tarafından gençler için belirlenen bu yaş aralığının dünya genelinde yaygın olarak benimsendiği ve kullanıldığı görülmektedir*. Bununla birlikte ülkeler sosyolojik, kültürel özellikler ve geliştirdikleri çeşitli plân ve programlara göre gençlik dönemini farklı yaş aralıkları içerisinde de tanımlayabilmektedir.

Kuşkusuz gençlerin uygun işlere erişiminden önce karşı karşıya kaldıkları en temel sorun işsizliktir. Öyle ki, dünyada genç işsizliği oranı COVID-19 pandemisinin de etkisiyle ciddi biçimde artış göstermiş ve yüzde 15'lere yaklaşmıştır. Dolayısıyla daha işsizlik sorunu gençler için ortadayken uygun işlerin sağlanması oldukça zor görünmektedir. Bununla birlikte unutulmamalıdır ki, yoksulluk ve sosyal dışlanmayla kapsamlı bir şekilde mücadele etmek de gençlerin uygun işlere erişimiyle ancak mümkün olabilecektir.

Günümüzde gençler daha çok uygun iş ölçütlerini büyük ölçüde karşılamayan kısmi süreli, belirli süreli ve geçici işler gibi standart dışı işlerde istihdam olanağı bulabilmektedir. Ne var ki, bu tür çalışma biçimleri gençlere yeterli ücret sunmadığı gibi düzenli, güvenceli ve istikrarlı işler değildir. Ayrıca bu tür çalışma biçimleri ile istidam edilen gençlerin örgütlenebilme ve sendikal haklardan

*Genç kavramının tanımı noktasında yararlanılabilecek birçok bilimsel kaynak mevcuttur. Bu bağlamda çalışmada bu kavramın detayını girilmemiş olup, konu hakkında daha geniş bilgi için bkz., Temiz ve Ünal, 2021: 2-5; Murat ve Şahin, 2011: 3-6; Taş ve Bilen, 2014: 53-54.

yararlanabilme olanağı da düşüktür. Bu nedenlerle de gençlerin insan onuruna yaraşır işlerde istihdam edilebilmelerini sağlayacak uygulamaların geliştirilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmanın amacı uygun iş gündemi altında gençlerin istihdam olanaklarını incelemek ve bu çerçevede çözüm arayışları bulmaktır. Bu bağlamda da ilk olarak uygun iş kavramı unsurlarıyla birlikte açıklanmaya çalışılmakta ve ardından da gençlerin istihdam olanakları genel olarak değerlendirilmektedir. Son olarak ise, uygun iş yaklaşımı çerçevesinde gençlerin istihdam olanaklarının artırılması adına izlenebilecek politika önerilerine değinilmektedir.

2. UYGUN İŞ KAVRAMI

Uygun iş, 1999 yılında eski UÇÖ Genel Direktörü Juan Somavia tarafından 87. Uluslararası Çalışma Konferansı'nın raporunda sunulan ve arka plânını küreselleşme süreci ve neo-liberal politikaların getirdiği değişimler sonucunda, çalışma koşullarının kötüleşmesi ve uygun olmayan işlerin artması gibi olumsuzluklara karşı, çalışma koşullarının insanileştirilmesi amacını oluşturan bir gündem olarak ortaya çıkmıştır (Şahin, 2018: 54).

Bu gündem doğrultusunda aynı yıl içerisinde UÇÖ uygun işi; çalışanların haklarının korunduğu, yeterli düzeyde gelir ve sosyal koruma sağlayan üretken bir çalışma olarak tanımlamaktadır. UÇÖ bu bağlamda, *“özgürlük, eşitlik, güvenlik ve insanlık onuru koşulları altında tüm bireylere uygun istihdam olanağını elde etmelerini sağlamak”* amacıyla ortaya attığı uygun iş gündemi için *“salt”* bir istihdam yaratılması düşüncesini yeterli bulmamakta, bunun yanında istihdamın kabul edilebilir özellikler taşıması gerektiğini de dile getirmektedir (ILO, 1999: 3-4).

Bu anlamda uygun iş ile; verimli, adil bir gelir sağlayan, işyeri güvenliği olan, aileleri sosyal koruma kapsamına alan, insanların kaygılarını serbestçe dile

getirme özgürlüğüne sahip oldukları, örgütlenebildikleri ve yaşamlarını etkileyecek kararlara katılabildikleri işler kastedilmektedir (Işığışık, 2009: 310-311).

2.1. Unsurları

Uygun iş tanımı üzerinden kavrama ilişkin dört unsurun öne çıktığı görülmektedir. Bunları; istihdam, temel çalışma hakları, sosyal koruma ve sosyal diyalog başlıkları altında değerlendirmek mümkündür.

2.1.1. İstihdam

İstihdam, uygun iş kavramının temelini oluşturmaktadır. Çünkü bir kişinin uygun işe erişebilmesi için öncelikle istihdam edilebileceği bir işinin olması gerekir (Gündoğan, 2010: 5). Dolayısıyla çalışma isteği ve gücünde olan herkes için yeterli sayıda istihdam olanaklarının yaratılması uygun iş gündeminin önceliğidir. Ancak uygun iş yaklaşımı çerçevesinde işin özgürce seçilebilmesi, kimsenin çalışmaya zorlanmaması veya zorunda bırakılmaması, kadınlar, göçmenler ve azınlıklar gibi dezavantajlı ve/veya kırılgan grupların ayrımcılığa uğratılmaması gerektiği de unutulmamalıdır (Günaydın, 2015: 127).

Bununla birlikte uygun işin istihdam unsuru; çalışanların kendileri ve aile fertlerinin gereksinimlerini karşılayabileceği düzeyde bir ücret sağlamalı, sağlıklı ve tehlikeli çalışma koşulları ile uzun çalışma sürelerinde gerçekleşmemelidir. Ayrıca, istihdam kapsamında çalışanlar örgütlenme hakkına sahip olmalı ve kendilerini ilgilendiren konularda toplu pazarlık ve benzeri yöntemlerle işverenle yapılan görüşmelere katılabilmelidirler (Günaydın, 2015: 127).

Bu bağlamda uygun işin ilk unsuru olarak karşımıza çıkan istihdamın, iş arayan veya mevcut işlerinde çalışan tüm bireylere insan onuruna yaraşır şartlar sunması gerektiği anlaşılmaktadır (Işığışık, 2009: 317). Nitekim günümüz işgücü

piyasaının en önemli sorunlardan biri olan çalışan yoksulluğu da ancak insan onuruna yaraşır bir istihdam çerçevesinde çözülebilecektir. Dahası yoksulluk ve sosyal dışlanmayla mücadelede de bu konu oldukça önemlidir.

2.1.2. Temel çalışma hakları

Uygun işin ikinci unsuru temel çalışma haklarıdır. UÇÖ'nün 1998 yılında kabul ettiği "Çalışma Yaşamında Temel İlkeler ve Haklar Bildirgesine" ilişkin sözleşmelerin temel çalışma haklarının genel çerçevesini belirlediği gözlenmektedir (Şahin, 2018: 68). Bu bağlamda ; (i) zorla veya zorunlu çalışmanın her türlü biçiminin yasaklanması, (ii) çocuk çalıştırılmasının etkili bir biçimde ortadan kaldırılması, (iii) istihdam ve meslek ayrımcılığının ortadan kaldırılması, (iv) örgütlenme özgürlüğü ve toplu pazarlık hakkının etkili bir biçimde tanınması çalışma yaşamına ilişkin temel haklar ve ilkeler arasında yer almaktadır. Uygun işin başat standartları olarak kabul edilen bu hak ve ilkeler sağlanmadığı takdirde bir işin uygun iş olarak nitelendirilmesi mümkün değildir (ILO, 2008: 66-68; Fields, 2003: 242).

2.1.3. Sosyal koruma

Sosyal koruma hiçbir kimseye ayırım gözetmeksizin, iş kazaları, meslek hastalıkları ve aşırı uzun çalışma saatleri gibi çalışma koşullarının önlenmesi ile hastalık, işsizlik, yaşlılık, gebelik, işten çıkarılma ve çalışma yeteneğini kısıtlayabilecek gerek sosyal gerekse çalışma yaşamındaki çeşitli sosyal risklere karşı ekonomik güvence sağlayarak, insanları gelecek kaygısından kurtarmaya ve insan onuruna yaraşır bir asgari yaşam sağlamaya çalışır (Işığışık, 2009: 317; Sengenberger, 2001: 40; Frey and Macnaughton, 2016: 3).

Bu nedenle UÇÖ, uygun iş yaklaşımında sosyal korumaya ayrı bir önem vermekte ve bu alanda bir yandan uygun standartlar koyarak, diğer yandan da üye ülkelerin

etkili sistemler geliştirmelerine yardımcı olarak bu alanda öncü rol oynamaktadır. Ancak günümüzde insanlar sosyal korumaya her zamankinden daha fazla gereksinim duyarken artan işsizlik, nüfusun yaşlanması, tek ebeveynli hanelerin artması, artan yoksulluk ve sosyal koruma sistemlerinin rolüne ilişkin beklentilerin değişmesi gibi çeşitli sorunların, sosyal koruma sistemlerini zorladığı da bilinmektedir.

2.1.4. Sosyal diyalog

Uygun iş gündeminin tamamlayıcısı ve başarıya ulaşabilmesi için gerekli son unsur olan sosyal diyalog (Floridi, 2015), ulusal koşullara bağlı olarak farklı düzeylerde ve çeşitli biçimlerde gerçekleşebilen; işçi, işveren ve hükümet temsilcileri arasında ekonomik ve sosyal politikalarla ilgili ortak konuları kapsayan her türlü müzakerenin, danışmanın ve bilgi alışverişinin yapıldığı bir süreç olarak tanımlanmaktadır (ILO, 2018a: 3).

Sosyal diyalog özellikle güç dengesinin daha çok işverenin elinde olduğu gerçeği göz önünde tutulduğunda, güçsüz çalışan kesime (Barbados Employers Confederation, 2013: 2) haklarını savunma, görüşlerini ve önceliklerini özgür bir şekilde dile getirme, sosyal ve ekonomi politikalarında kamu otoriteleri ile üretim sistemindeki diğer otoritelerle müzakerelerde bulunma ve tartışma hakkı sunar. Böylece sosyal diyalog toplu pazarlık gücünün dengelenmesini katkıda bulunur ve ekonomideki daha güçsüz tarafların güç kaynaklarını arttırır (Günaydın, 2015: 129).

Bu bağlamda asıl amacı çalışma yaşamında uzlaşmanın kurulması ve sosyal tarafların demokratik katılımlarının teşvik edilmesi olan sosyal diyalog (Gündoğan, 2010: 6), güç sorunları çözmeye ve sosyal bütünleşmeyi geliştirmeye yardımcı olan önemli bir araçtır. Ancak kanıtlanmış değerine rağmen sosyal diyalog her yerde tam olarak kullanılmamaktadır (ILO, 1999: 39).

Bu nedenle sosyal diyalog gibi güçlü bir aracı, özellikle uygun işlerin yaratılması anlamında etkin ve verimli bir şekilde kullanılabilir. Önemlidir. Bunu başaran ülkeler, bir yandan vatandaşlarına uygun işler yaratırken, diğer yandan da çalışma yaşamında barışı sağlayarak dengeli bir ekonomik ve sosyal kalkınma gerçekleştirebilmektedir (Işığışık, 2009: 323).

3. GENÇLERİN İSTİHDAM OLANAKLARINA GENEL BİR BAKIŞ

Gençler bildiği üzere, günümüzde işsizlik riski ile en çok yüzleşen ve bu anlamda da işsizliği en derinden hisseden toplumsal gruplar arasında yer almaktadır. İşsizlik, gençlerin özsayılarını yitirmesine, yaşam kalitelerini düşürmesine ve umutsuzluğa sürüklenmesine neden olmaktadır. Ayrıca gençlerin topluma ve sosyo-kültürel faaliyetlere tam olarak katılımını da engellemektedir. Dahası işsiz kalan gençlerin psikolojik sorunlar yaşadığı, madde bağımlılığına, suç işlemeye ve a-sosyal davranışlara yöneldiği de sıklıkla görülmektedir.

Genç işsizliğinin yukarıda belirtilen bireysel etkilerinin yanı sıra, toplumun tamamını etkileyen makro-ekonomik etkileri de bulunmaktadır. Bunların en başında da gençlerin çalışmaması sonucu üretime katılmamaları ve dolayısıyla ülke üretiminde önemli kayıplar meydana getirmeleri gelmektedir. Gerçekten de bir ülke nüfusunun en dinamik ve üretken kesiminin istihdam edilememesi, söz konusu ülkede üretim kaybına yol açması oldukça muhtemeldir (Murat ve Şahin, 2011: 35-36). Bu bağlamda işgücünün önemli bir parçasını oluşturan gençlerin üretime katılmaması verimsizlik yönüyle kalkınmayı olumsuz etkilerken, diğer yönden de işsiz gençlerin topluma ek maliyetler getirmesi kalkınmayı olumsuz etkilemektedir.

Ayrıca gençler işsizlikten kaynaklanan etkilerle toplumsal ve demokratik süreçlere de tepki göstermektedirler. Uzun süreli genç işsizliğine bağlı olarak politik

marjinalleşme ve siyasal sisteme güvenmeme de yine gençler arasında yaygın olabilmektedir (Taş ve Bilen, 2014: 61).

İşte genç işsizliğinin yukarıda vurgulanan hem bireysel hem de toplumsal olumsuz etkilerine rağmen, sorunun çözümü de kolay değildir. Kuşkusuz öteden beri dünyada genç işsizlik oranları yüksek seyretmekte ve hatta yetişkin işsizlik oranlarına kıyasla daha yüksek olduğu bilinmektedir. Dünya’da genç işsizliğinde yine de bir iyileşme beklenmektedir. Ancak, genç işsizlik oranlarında azalma yerine daha da artış görülmektedir. Kuşkusuz gençlerin işsizlik oranlarının artmasında COVID-19 pandemisi gibi küresel bir krizin etkileri göz ardı edilemez, ancak yine de günümüzde ve öncesinde gençlerin işgücü piyasasındaki temel göstergelerini veren Tablo 1 incelendiğinde pandemiden önce de genç işsizliği oranları yukarı doğru bir seyir izlediği görülmektedir.

Tablo 1. Dünya’da Gençlere İlişkin İşgücü Piyasası Göstergeleri

Genç (15-24)	2000	2010	2020
İşgücü (milyon)	567.7	561.5	457
İstihdam (milyon)	496.6	487.0	390
İşsizlik (milyon)	71.1	74.5	67
İşgücüne Katılma Oranı (%)	52.3	46.2	37.8
İstihdam Oranı (%)	45.8	40.1	32.2
İşsizlik Oranı (%)	12.0	13.3	14.6

Kaynak: ILO, 2020: 148; ILO, 2021a: 129.

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü üzere verilen yıllar itibariyle gençlere ilişkin işgücü piyasası göstergeler olumsuz yönde değişim göstermektedir. Yıllar itibariyle işgücüne ve istihdama katılım hem sayı hem de oran olarak hızla

azalırken, işsizlik giderek daha da artmaktadır. Bununla birlikte olaya sadece işsizlik açısından bakmak özellikle de uygun iş yaklaşımı çerçevesinde konuyu dar bir bakış açısından ele alıp, esas boyutlarının göz ardı edilmesi anlamına gelecektir.

Bu bağlamda uygun iş çerçevesinde gençlere sadece istihdam olanaklarının yaratılması yetmez, onun da ötesinde gençlerin istihdam olanaklarının insan onuruna yaraşır bir nitelikte olması gerekir. Kuşkusuz bu kolay bir iş değildir. Çünkü işsizlik sorunu tam anlamıyla çözülemeden, istihdamın kabul edilebilir nitelikler taşımasının ya da kaliteli bir şekilde olmasının sağlanması oldukça zordur. Ancak unutulmamalıdır ki, yoksulluk ve sosyal dışlanmayla kapsamlı bir şekilde mücadele etmek, iş barışını sağlamak ve sürdürülebilir ekonomik ve toplumsal bir yapı inşa etmek için geleceğin kuşaklarını oluşturacak olan gençlerin iş ve yaşam kalitelerinin geliştirilmesi gelmektedir. İşte bu noktada da uygun işlerin yukarıda belirtildiği gibi gündem veya önem ortaya çıkmaktadır.

Ancak gençler günümüzde nasıl ki işsizlikle yoğun bir şekilde karşılaşmaktaysa, benzer biçimde, standart dışı işlerle de yoğun bir şekilde karşılaşmaktadır. Bunun da temel gerekçeleri yeni liberal ideolojinin uygulamaları ile teknolojiye yaşanan hızlı gelişmeler, işletmelerin artan rekabet baskısı ve verimlilik artışı sağlamak için işgücü tarafındaki maliyetlerin aşağıya düşürülmesi arayışı yatmaktadır. Yeni liberal ideoloji, genç işsizliğinin yüksek oluşuna çözüm için standart dışı çalışma biçimlerini gündeme getirmektedir.

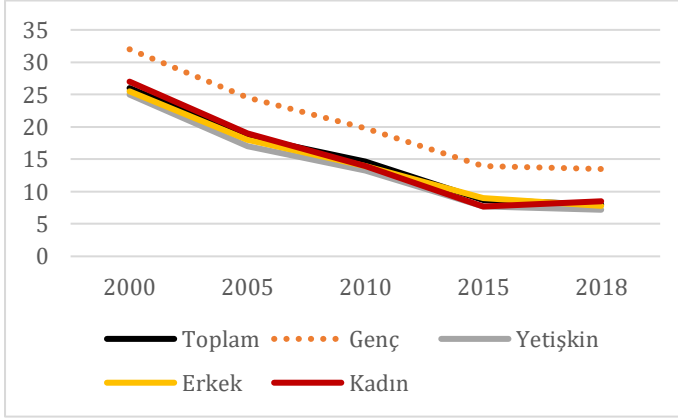
Tablo 2. AB’de Gençlerin Standart Dışı İşlerde İstihdam Oranı (%)

Genç (15-24)	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Geçici işlerde çalışanlar	48.8	49.2	48.9	49.4	50.6	51.0	51.4	51.7	50.7	49.8
Erkek	48.1	48.6	48.4	48.7	49.8	50.3	50.5	51.0	49.7	49.1
Kadın	49.7	49.9	49.4	50.1	51.4	51.9	52.3	52.5	51.9	50.6
Kısmi süreli işlerde çalışanlar	26.6	27.6	28.8	30.0	30.1	30.6	30.9	31.4	31.2	31.6
Erkek	19.7	20.5	21.4	22.9	23.3	23.6	23.7	24.4	24.1	24.6
Kadın	35.0	36.1	37.8	38.4	38.4	39.0	39.5	39.7	39.8	40.1
Belirli süreli işlerde çalışanlar[†]	45.2	45.7	45.2	45.8	46.9	47.4	47.8	48.3	47.6	46.9

Kaynak: EUROSTAT, <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do;https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00073&plugin=1>.

Yukarıda verilen tablo ışığında gençlerin AB düzeyinde oldukça yüksek bir oranda standart dışı işler olarak bilinen kısmi süreli, belirli süreli ve geçici işlerde yer aldığı görülmektedir. Ne var ki, standart dışı işlerde çalışan gençler düzenli bir işten, yeterli düzeyde bir gelirden ve kapsamlı bir sosyal korumadan yoksun kalmaktadır. Ayrıca bu tür işlerde çalışan gençler belirli yasal güvencelerden yararlanamamakta ve örgütlenme eğilimleri de düşük olmaktadır. Nitekim aşağıdaki grafikte yetişkinlere göre gençlerin çalıştığı hâlde daha fazla çalışan yoksulluğuna maruz kaldığı açıkça görülmektedir.

[†]Avrupa İstatistik Ofisi’nde (EUROSTAT) belirli süreli işlerde çalışan gençlerde erkek ve kadın ayrımı yapılmadığı için konuyla ilgili genel toplama ulaşılmıştır.

Şekil 1. Yaş ve Cinsiyet Bağlamında Dünya’da Çalışan Yoksulluğu Oranlarında Değişim (%)

Kaynak: ILOSTAT, 2019.

Öte yandan gençler çalıştıkları işlerde kendilerini geçindirecek kadar yeterli ücret alamazken (Şekil 1), aynı zamanda sağlıklı ve güvenli ortamlarda da çalışma olanağından çoğu zaman yoksun kalabilmektedirler. Nitekim yapılan bazı araştırmalar bunu ispatlamaktadır. Örneğin, bir araştırmada gençlerin yetişkin işçilere göre %40 oranında daha fazla iş kazası geçirme riski altında olduğu saptanmıştır. Bir başka çalışmada ise Avrupa genelinde 18-24 yaş arasındaki çalışanların iş kazası geçirme olasılığının diğer yaş gruplarındaki çalışanlara kıyasla %50 daha fazla olduğu tespit edilmiştir (Civan, 2017: 229). Amerika Birleşik Devletleri’nde 15-24 yaşları arasındaki genç çalışanların ölümcül olmayan bir iş kazasına maruz kalma riski, 25 yaş ve üstü çalışanlara göre yaklaşık iki kat daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (ILO, 2019: 37).

Gençlerin yetişkinlere göre daha fazla iş kazası riski taşımalarında deneyim ve beceri eksikliğinden, işyerine özgü riskleri tanımamalarına kadar birçok faktör etkili olmakla birlikte özellikle geçici işlerde çalışan gençlerin iş kazalarına uğrama

oranlarının da bu durum üzerinde önemli bir etken olduğu ileri sürülmektedir (ILO, 2018b: 11,18).

Bu durumun başlıca nedeni de, gençlerin tam süreli sürekli çalışan işçilerin yapmak istemediği tehlikeli işleri yapmak üzere işe alınmaları veya işlerinin sadece kısa süreli olması nedeniyle genellikle işyerindeki tehlikeler ve riskler hakkında diğer çalışanlara göre daha az bilgiye sahip olmalarıdır. Ayrıca geçici işlerden ötürü sık sık iş değiştirme durumunda kalan gençler, tekrar iş değiştirip uyum sağlamak zorunda kalmadan önce işçi sağlığı ve iş güvenliği haklarının farkındalığı için daha az zaman ya da fırsat bulurlar (ILO, 2018b: 11,18).

Dünyada genç işsizliği kadar, gençler arasında standart dışı istihdamın ve düzensiz ve süresiz işlerde çalışmanın da yaygınlaştığı görülmektedir. Kuşkusuz bu durum günümüzde tüm ülkeler için üstesinden gelinmesi gereken önemli bir sorundur. Bu bağlamda sorunun çözümüne ilişkin olarak aşağıda gençlerin uygun iş yaklaşımı çerçevesinde istihdam olanaklarının artırılmasına dönük; eğitim düzeyinin artırılması ve yetkinliklerin geliştirilmesi, formel istihdamın sağlanması ve çalışma koşullarının uygunlaştırılması, yeni ve yeşil işlerin yaratılması, kamu istihdam hizmetlerinden yararlanılması ve kooperatiflerin teşvik edilmesi politika önerileri üzerinde durulacaktır.

4. UYGUN İŞ YAKLAŞIMI BAĞLAMINDA GENÇLERE YÖNELİK İSTİHDAM POLİTİKALARI

4.1. Eğitim Düzeyinin Yükseltilmesi ve Yetkinliklerin Artırılması

Bilindiği üzere, günümüz çalışma hayatı sanayi toplum yapısından bilgi toplumuna dönüşümün tüm özelliklerini yansıtmaktadır. Teknolojik gelişmeler, artan rekabet, verimlilik artışı sağlama zorunluluğu ile üretim süreçleri ve organizasyon yapısında meydana gelen değişiklikler, işletmelerin nitelikli işgücü talebini önceki

dönemlere kıyasla hiç olmadığı kadar çok artırmıştır (Murat ve Şahin, 2011: 26; Erdayı, 2009: 144-145; World Youth Report, 2018: 57).

Nitelikli bir işgücünün varlığı ise çok büyük ölçüde eğitimin yaygınlaştırılması ve kişilerin eğitim düzeyinin yükseltilmesi ile mümkündür. Nitekim özellikle yüksek eğitim düzeyinin daha donanımlı ve üretken bir işgücünün oluşmasına katkı sağladığı ifade edilebilir (ILO, 2011: 8). Böyle bir işgücünün ortaya çıkışı eğitime erişim olanaklarının artırılmasının yanı sıra kuşkusuz eğitimin kalitesinin artırılması ve (GBSN, 2013: 5), eğitimin işgücü piyasasının gereksinimlerine göre kurgulanıp uyumlu hâle getirilmesi ile mümkün olacaktır (World Youth Report, 2018: 57).

Günümüzde gençlerin istihdamı ve uygun işlere erişebilmesine yönelik özellikle mesleki ve teknik yetkinlikler, yeşil yetkinlikler ve dijital yetkinlikler ön plâna çıkmaktadır. Bu nedenle günümüz işgücü piyasaları açısından anılan bu üç yetkinlik türü üzerinde daha ayrıntılı olarak durulması gerekmektedir.

Mesleki ve teknik eğitim gençlere gerekli olan iş temelli öğrenme süreçlerini kazandırarak (United Nations, 2012: 4); işsizlikle mücadelede, daha yüksek gelir ve daha fazla iş güvencesi elde etmede ve mesleki ilerlemeyi sağlama gibi birçok yönden katkı sağlamaktadır (Özsoy, 2015: 174). Mesleki ve teknik eğitim gençlerin ilgi ve yetenekleri doğrultusunda uygun öğrenme olanağı sağlamaya, onları yenilikçi, girişimci ve üretken nitelikli işgücü olarak yetiştirerek istihdama hazırlamaya ve işgücü piyasalarının gereksinimlerine göre geliştirilmelerini amaçlamaktadır (European Union, 2017: 6).

Yeni işlerin ortaya çıkmasına bağlı olarak talep edilen işgücü yetkinliklerinin sistemli biçimde ele alınması gerekmektedir. Genel eğitim ve özellikle de mesleki ve teknik eğitim kurumlarının piyasa gereksinimlerine uygun bir işgücü yetiştirmesi için önemli olmakla birlikte bunun yanı sıra doğaya ve yeşil

dinamiklere duyarlı olması ve bu yönde eğitim programlarına eklentiler yapılması son derece önemli olacaktır (UNESCO/UNEVOC, 2013: 7). Bu noktada yeşil yetkinlikler hem uygun işler hem de sürdürülebilir ve çevre dostu bir dünyaya sahip olunması bakımından önemli görülmektedir (European Union, 2017: 5-6).

OECD ve Avrupa Mesleki Eğitim Geliştirme Merkezi'nin (European Centre for the Development of Vocational Training-CEDEFOP) 2014 yılında ortaklaşa hazırladığı bir çalışmada yeşil yetkinlikler; *ürün, hizmet ve süreç çıktılarının iklim değişikliğine bağlı değişikliklere, çevresel gerekliliklere ve düzenlemelere uyum sağlanması için tüm sektörlerde ve her düzeyde işgücünün ihtiyaç duyduğu yetkinlikler* olarak tanımlanmaktadır (OECD/CEDEFOP, 2014: 16).

Öte yandan günümüz işgücü piyasalarındaki işlerin yeşil işlere dönüşmesi mevcut yetkinliklerin de dönüşümünü zorunlu hale getirmektedir. Bu nedenle, işgücünün yeşil yetkinlikler edinmesi önemli görülmektedir (UNESCO/UNEP, 2016: 34). Bu bağlamda, yeşil yetkinliklerin edinilmesine ilişkin talebin daha çok gençler tarafından oluştuğu görülmektedir (Mondal, 2018: 78,80).

Son olarak, otomasyon ve robotlaşma alanında hızlı gelişmelerin yaşandığı bir dönemde, diğer bir önemli yetkinlikte kuşkusuz dijital yetkinliklerdir (Manyika et al., 2017). Dijital yetkinlikler bakış açlarına ve çeşitli disiplinler göz önünde bulundurulduğunda genişleyen çok yönlü yetkinlikleri tanımlamaktadır. Bu yetkinlikler çeşitli biçimlerde bilgisayar yetkinlikleri, internet okuryazarlığı, dijital okuryazarlık ve medya okuryazarlığı olarak da adlandırılabilmektedir (Cranmer, 2014: 161).

Ancak birçok gencin genelde interneti kullanmasına ve “dijital yerliler”[‡] (digital natives) olarak nitelendirilmesine rağmen, çoğu yapılan işe dair gerekli dijital

[‡]Gençler için “dijital yerliler” kavramını ILO da 2020 yılında yayınladığı “Gençler İçin Küresel İstihdam Eğilimleri: Teknoloji ve İşlerin Geleceği” adlı çalışmasında kullanmaktadır

yetkinliklere tam olarak sahip değildiler. Bu nedenle gençleri işgücü piyasası tarafından talep edilen dijital yetkinliklerle donatmak, gençlerin gelişen teknolojilere dayalı ekonomilerde uygun iş ve kişisel kariyerleri açısından önemlidir (ILO, 2020b: 126; <https://www.southsouth-galaxy.org/>).

Araştırmalar, özellikle mevcut ve gelecek yıllarda ileri düzey dijital yetkinlikleri (uygulama geliştirme, siber güvenlik ve ağ yönetiminin yanında, robotik kodlama, hologram, büyük veri analizi, nesnelerin interneti ve artırılmış gerçeklik gibi Endüstri 4.0 dijital yetkinlikleri) kazanan kişiler için çok sayıda iş fırsatının olacağını göstermektedir. Bu bağlamda bazı ülkelerde ileri düzey dijital yetkinlik gerektiren meslekler için bir yetkinlik açığı ortaya çıkacağı beklenmektedir. En çok iş açığının bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT), büyük veri ve siber güvenlik uzmanları gibi mesleklerin olacağı tahmin edilmektedir (<https://www.southsouth-galaxy.org/>).

Dünya Ekonomik Forumu'nun (WEF) 2018 yılında yayınlamış olduğu bir raporda ise, 2022 yılına kadar veri analizi, yazılım ve uygulama geliştiricileri ile e-ticaret ve sosyal medya uzmanlığı gibi mesleklerin işletmeler tarafından çok daha fazla talep edileceği belirtilmektedir (Görmüş, 2019: 319). Kuşkusuz, anılan türde yetkinliklerin talep edilmesine bağlı olarak, bu çalışanların ileri düzey dijital yetkinliklere sahip olmayan meslektaşlarına göre genellikle daha yüksek ücretli ve uygun işlere erişebilmeleri mümkün olacaktır (<https://www.southsouth-galaxy.org/>).

(ILO, 2020: 126). Bu anlamda, günümüz dijitalleşme çağında gençlerin adeta dijitalleşme sürecindeki konumunu anlatan "dijital yerliler" kavramı; gençlerin dijitalleşme çağının içinde dünyaya gelmesi, dijital teknolojileri kullanma alışkanlıklarının/pratiklerinin yetişkinlere kıyasla hem daha iyi olması hem de çok daha çabuk ayak uydurabilmeleri kavramının kullanılmasının temel sebepleri olabilir.

4.2. Formel İstihdamın Sağlanması ve Çalışma Koşullarının Uygunlaştırılması

Formel istihdamın sağlanması küresel düzeyde bir öncelik olarak kabul edilmektedir (ITUC, 2015). Çünkü formel istihdam, çalışanlara asgari bir gelir güvencesi, belirli yasal haklardan yararlanma ve yeterli sosyal koruma düzeyine sahip olma olanağı sağlar. Böylece formel istihdam, yoksulluğu ve eşitsizliği azaltmada bir araç olarak kullanılabilir. Dolayısıyla formel istihdam olmaksızın uygun işlere erişim mümkün olmayacaktır. Daha geniş anlamda ise, formel istihdam ile birlikte işletmeler kamu kurumlarına vergi ve sigorta primlerini ödeyerek kamunun gelirlerinin artmasını ve çalışanların yasal düzenlemelerin kapsamı altına alınmasını yaygınlaştırarak kamunun aksiyon alma alanını güçlendirmektedir. Böylece, formel istihdam bir bütün olarak topluma yarar sağlamaktadır (ILO, 2021b).

Formel istihdamın çeşitli faydaları ortadayken bugün dünyada her dört gençten sadece birisi formel biçimde istihdam edilmektedir. Formel istihdamın dışında kalan gençler kuşkusuz çalışma yaşamlarında her türlü sömürü biçimi, güvenli ve sağlıklı olmayan çalışma koşulları ve temel haklarının ihlâl edilmesi ile yüzleşmektedirler. Bu nedenle gençlerin uygun işlere yönelik haklı taleplerinin bir gereği olarak öncelikle istihdam olanaklarının formel bir yapıda olmasını sağlamak oldukça önemlidir (ILO, 2017: 83).

Ancak gençlerin istihdam olanaklarının insan onuruna yaraşır olması için her ne kadar formel istihdamın sağlanması önemli olsa da yeterli değildir. Formel istihdamın yanında gençlerin aynı zamanda çalışma koşullarının da uygun ve nitelikli hale getirilmesi gerekmektedir. Gençlere uygun ve nitelikli istihdam olanakları yaratılması bakış açısı, *salt istihdam yaratmanın yeterli olacağı* görüşünü kabul etmemektedir. Bu anlamda, yaratılan istihdamın aynı zamanda

uygun çalışma koşullarını içermesi ve gençlerin kendileri ve aileleri için insan onuruna yaraşır bir yaşam standardı kurmalarını ve sürdürmelerini desteklemesi gerekmektedir (Porcaro et al., 2013: 28).

Bu bağlamda, ücret, çalışma süreleri, yıllık ücretli izin hakkı, işçi sağlığı ve iş güvenliği, sosyal koruma, örgütlenme vb. hakların sağlanması ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve geliştirilmesi gerekir (Porcaro et al., 2013: 28).

4.3. Yeşil İşlerin Yaratılması

Yeşil işler; *“ekonomik, çevresel ve sosyal olarak sürdürülebilir girişimlere ve ekonomilere liderlik ederek olumsuz çevresel etkiyi azaltmaya çalışan ve aynı zamanda insan onuruna yaraşır işler yaratan ve dönüştüren işlerdir”* (Başol, 2013: 2). Bir başka tanıma göre yeşil işler; *“fosil yakıtlara dayalı enerji ve hammadde tüketimini azaltmaya, sera gazı emisyonlarını sınırlamaya, atıkları ve kirliliği en aza indirmeye, ekosistemi korumaya ve iklim değişikliğinin etkilerine karşı adaptasyonu desteklemeye yardımcı olan uygun işlerdir”* (Strietska-Ilina, 2019: 19; UNESCO/UNEP, 2016: 22). Bu tanımlamalarda, yeşil işlerin çevreyi koruması gerekliliği ifade edilirken, aynı zamanda uygun işler sağlaması gerektiği de vurgulanmaktadır (UNDP, 2013: 3).

Gerçekten de çevreye karşı duyarlı ve uygun işler yaratma konusunda katkı sunma özelliği ile bilinen yeşil işler, gençler için uygun istihdam olanaklarını sağlamada önemli görülmektedir (Sulich et al., 2020: 4). Örneğin, yenilenebilir enerji sektöründe hem ulusal hem de uluslararası alanda faaliyet gösteren işletmelerin giderek daha fazla istihdam olanakları yarattığı görülmektedir. Özellikle bu işletmeler gençler için bir yandan uygun işler sağlarken, diğer yandan da buldukları sektörde yarattığı işlerde gençlerin istihdamı yüzde 40 ile yüksek bir orana sahiptir. Böylece yaratılan işlerin uzun dönemde hem gençlerin

işsizliğine çözüm olması hem de uygun çalışma koşulları sunması beklenmektedir (IRENA, 2020: 19).

Ayrıca, mevcut işlerin yeşil işlere dönüşmesiyle, işgücü piyasalarında kuşkusuz kapsamlı değişimler ortaya çıkacaktır. Gerçekten de yeşil işlerin artışına bağlı olarak işgücü piyasasında beklenen değişimler, istihdam üzerinde hem niceliksel hem de niteliksel etkilere sahip olacaktır. Nitekim bazı işler ortadan kalkacağı gibi bazı yeni işler de meydana gelecektir. Birçok çalışanın yeni teknolojilerin kullanılmasını gerektiren farklı iş uygulamaları için yeni yetkinlikleri elde etmesi gerekecektir[§]. Mevcut eğitim hayatına devam eden gençler ise, yeşil ekonomide işverenlerin gereksinim duyduğu yeni yetkinlikleri kazanmaya daha yatkın olacaktır (ILO, 2019b: 2). Bu anlamda, bu değişiklikleri öngörmek ve yönetmek özellikle genç işgücü için oldukça önemlidir (LO, 2019c: 3).

4.4. Kamu İstihdam Hizmetlerinin Yaygınlaştırılması

Günümüz ekonomilerinde dijitalleşme, otomasyon ve yapay zekâ gibi eğilimlerin gençler için yeni olanaklar sunmasına rağmen, gençlerin işgücü piyasasına ile bütünleşmesi de zorlaştırmaktadır. Bu bütünleşmeyi sağlayacak kamu istihdam hizmetlerine özellikle ne istihdamda ne eğitimde ne de yetiştirmede olan gençlerin katılımı düşük olmaktadır (OECD, 2021: 3). Oysa kamu istihdam hizmetleri kar amacı gütmeksizin iş arayan gençlere uygun işler bulma konusunda olanaklar sunmaktadır. Kamu istihdam hizmetleri gençlere istihdam etmenin yanı sıra, mesleki konularda danışmanlık yapılması, iş arama desteği, işgücü piyasası hakkında bilgilendirme, iş bulmada zorluklarla karşılaşan işsizler için önceki işine benzer koşullarda iş bulma veya bu kişilerin yeniden çalışma hayatına girebilmesi

[§]Bu konuya “eğitim düzeyinin artırılması ve yetkinliklerin geliştirilmesi” başlığında değinilmiştir.

için gerekli yetkinlik ve nitelik kazandırıcı eğitimlerin verilmesini sağlamaktadır (Sayın, 2009: 347; ILO, 2019d: 3; Osborne ve Vandenberg, 2022: 7).

Öte yandan, neo-liberal iktisat politikalarının bir sonucu olarak kamu dışında işe alım ve diğer personel hizmetleri ile ilgili faaliyetlerde işletmelere destek sağlayan özel istihdam hizmetleri için bir piyasa da oluşmuştur. Bu piyasanın temel aktörlerinden biri özel istihdam bürolarıdır. Özel istihdam büroları gerçek veya tüzel kişi olarak kamu makamlarından bağımsız olarak genelde kar amacı güderek iş komisyonculuğu, danışmanlık hizmetleri veya iş arama gibi destekler sağlamaktadır (Andersen, Feiler and Schulz, 2015: 18 ve 126; Cam, 2017: 112).

Özel istihdam büroları, bir taraftan işçi ve işvereni bir araya getirmesi ve istihdam etme hizmeti ile işsizlikle mücadelede olumlu etkiler yaparken, diğer taraftan da çalışanlar açısından geçici işçilik uygulaması ile güvencesizliği kurumsallaştırması gibi riskleri de artırmaktadır. Bu anlamda, özel istihdam büroları aracılığıyla geçici iş ilişkisi esnek ve kurlsız çalışanın tüm sektörlerde etkinlik kazanması, işgücü piyasasının düzenlenmesinde kamu istihdam kurumlarının etkinliğinin azalması, devletin bir kamu görevi olarak iş bulma ve işe yerleştirme yükümlüğünün zayıflaması ve sendikal yapıdan uzaklaşılmasıyla birlikte toplu iş sözleşmeleri yerine bireysel iş sözleşmeleri ön plâna çıkacaktır (Özdemir ve Erol, 2016: 1107-1108).

Bu noktada, iş komisyonculuğu hizmetlerinde emeğin sömürülmesinin karşısında durmak ve istismarla mücadele etmek için kamu istihdam hizmetlerine önemli görevler düşmektedir (Özdemir ve Erol, 2016: 1108). Ancak, kamu istihdam hizmetlerinin de işlerliğinin kaliteli ve etkin bir şekilde olması işgücünün uygun işlere girişi açısından son derece önemli olacaktır. Bu bağlamda Uluslararası İşçi Sendikaları Konfederasyonu (International Trade Union Confederation -ITUC), 2010 yılında düzenlediği ve uygun işlerin önemini vurguladığı İkinci Dünya

Kongresinde, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesine yönelik küresel eğilimi kınamıştır. Kongrede ayrıca kaliteli kamu istihdam hizmetlerinin sağlanmasının yoksulluğu ve eşitsizliği azaltmada ve uygun işlerin yaygınlaştırılmasında önemli olduğu belirtilmiştir (ITUC, 2010: 3,7).

İşgücü piyasası politikalarının uygulanması için birincil araç konumunda olan kamu istihdam hizmetleri, özellikle işgücü piyasasının işleyişinden önemli ölçüde etkilenen eski hükümlüler, kadınlar ve gençler gibi özel olarak korunacak kümeleri programlar içerisine katmaktadır (Erdayı, 2009: 155). Kamu istihdam hizmetlerinin ilk kez iş arayan veya sınırlı iş deneyimine sahip genç kesime öncelik vermesi (van der Ree, 2017: 52) ve hizmetleri onların gereksinimlerine ve işgücü piyasasındaki kırılmalıklarına göre uyarlaması beklenmektedir (ECLAC/ILO, 2012: 15).

Kamu istihdam hizmetleri tarafından sağlanan çeşitli eğitim programları ve istihdam önlemleri iş arayan gençlerin tercih edilme gücünü (signalling power) artıracaktır. Öte yandan, kamu istihdam kurumları ve işletmeler arasındaki uzun dönemli işbirliği kamu istihdam hizmetleri ile işletmelerin karşılıklı güvenini yaratırken, istihdam teşvikleri veya desteklenen istihdam programları maliyet belirsizliğini azaltacaktır. Dolayısıyla, kamu istihdam hizmetlerinin işletmelere genç başvuru sahiplerini tavsiye etmesi, gençlerin uygun bir işe sahip olabilmelerine olanak sağlayabilecektir (Broschinski and Assmann, 2021: 49).

Ayrıca, kamu istihdam hizmetleri genel olarak uygun işler yarattığı bilinen; yenilenebilir enerji, atık yönetimi ve geri dönüşüm işlemleri ve yeşil yapılaşma gibi yeni gelişen ve büyüyen yeşil sektörlerde gençler için fırsatlar hakkında bilgi toplamak ve bunları kullanıma sunmak için özel bir hizmet veya proje oluşturmaya ve yükseköğretim kurumlarındaki iş fuarları ve çıraklık düzenlemelerinin kolaylaştırılması yoluyla nitelikli işçi açığını kısmen de olsa gidermeye yardımcı olabilir (van der Ree, 2017: 52).

4.5. Kooperatiflerin Teşvik Edilmesi

Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA) tarafından yapılan tanıma göre kooperatifler; *“ortak ekonomik, sosyal ve kültürel gereksinmeler ve beklentileri karşılamak üzere, bireylerin gönüllü olarak bir araya gelip, ortaklaşa sahip oldukları ve demokratik kurallara göre yönettikleri özerk bir birliktir”* (ICA’dan aktaran Polat, 2002: 40). Kooperatiflerin bireylere üretken istihdam yaratma ve yoksulluk ve sosyal dışlanmayla mücadele etme konusunda önemli fırsatlar sağladığı ifade edilmektedir (Turan, 2005: 102).

ICA ve Avrupa Kooperatif ve Sosyal Girişimler Araştırma Enstitüsü (EURICSE) tarafından 2018 yılında hazırlanan “Kooperatif Ekonomisini Keşfetme” konulu bir rapora göre; dünya genelinde üç milyon kooperatifin bulunduğu ve bu kooperatifler de yaklaşık 280 milyon insan veya diğer bir deyişle dünyadaki istihdam edilen nüfusun %10’u çalışmaktadır (Karakaş, 2019: 3). Kooperatif içindeki genel yaş profilini de %78’ini 18-35 yaşları arasındaki grubun (Terrasi, 2018: 34) oluşturduğu dikkate alındığında bu %10 dilimlik istihdam payı içerisinde gençlerin önemli bir yerde durduğu düşünülebilir.

Günümüzde kooperatiflerin genelde başta gençlere yönelik olmak üzere yüksek düzeyde istihdam sağlamanın, ekonomik durgunluk ve krizlere karşı dayanıklılık göstermesinin ve istihdam edebilmede istikrar sağlamanın diğer işletme türleri ile gerçekleştirmenin oldukça güç olduğu ileri sürülmektedir (Terrasi, 2018: 22 ve 34).

Kooperatiflerin bir diğer önemli rollerinden birisi de gençlerin enformel istihdamdan formel istihdama geçişe yardımcı olmasıdır (World Youth Report, 2020: 76; 2-3; Terrasi, 2018: 22). Bu noktada UÇÖ’nün 204 Sayılı “Enformel Ekonomiden Formel Ekonomiye Geçiş Tavsiyesi” de kooperatiflerin formelleşme sürecinde bir geçiş aktörü ve/veya aracı olabileceğini ifade etmektedir (Moxom

et al., 2020: 30). Bu anlamda, kooperatiflerde örgütlenme, formel istihdama geçiş sürecinde önemli bir adım olarak görülmektedir. Bu konu özellikle de kadınlar ve gençler için çok önemlidir, çünkü her iki küme de enformel istihdamda oldukça fazla temsil edilmektedir (World Youth Report, 2020: 76).

Bununla birlikte, kooperatifler sürdürülebilir kalkınma sürecinin ilerlemesine yardımcı olur, sosyal sınıf farklılıklarıyla mücadele eder ve uygun işler yaratma potansiyeli de sağlar (Özdemir ve Başaran, 2004: 478). Bu anlamda, uygun iş açısından kooperatiflerin özellikle genç nüfusa bir çözüm olarak sunulduğu görülmektedir (Moxom et al., 2020: 30). Nitekim bugün genç nüfusun işsizlik ve uygun işlere erişime dair yaşadığı sorunlardan önemli bir şekilde etkilendiği dönemde, kooperatiflerin onlar için daha uygun iş olanakları ve çalışma koşulları sağlayabileceği öne sürülmektedir (ILO, 2015: 1; Moxom et al., 2020: 23). Kooperatiflerin uygun işler yaratabilmesi konusu, UÇÖ'nün 2002 yılında kabul ettiği "Kooperatiflerin Teşvik Edilmesine ilişkin 193 Sayılı Tavsiye Kararında" da geçmektedir (Moxom et al., 2020: 30).

Kooperatiflerin kâr maksimizasyonunun ötesine geçen demokratik yönetim yapıları ve örgütsel amaçları, gençlerin farklı çalışma ve liderlik rollerini deneyimlemelerine ve karar alma süreçleri ile çok paydaşlı bir diyaloga katılmalarını sağlar. Ayrıca gençler, girişimcilik ve yönetim becerileri kapasitelerini geliştirmelerine olanak sağlayan işbirlikçi ortamlarda daha yaratıcı olabilmektedirler (International Cooperative Youth Statement, 2012: 2).

5. SONUÇ

Günümüz küreselleşen kapitalizm koşullarında uygun işler tüm dünyada özellikle de gelişmekte olan ülke işgücü piyasalarında nadiren görünmektedir. Bu anlamda küreselleşmenin insani yüzü de nadiren görünmektedir. Özellikle gerek demografik açıdan gerekse de deneyim ve nitelik eksikliği açısından kırılgan

konumda bulunan gençler çoğu zaman geçici ve belirli süreli işler gibi düzensiz işlerde çalışmaktadırlar. Ayrıca, bu tür işler gençlerin sendikalaşma eğilimlerini de azalmakta ve belirli yasal güvencelerden yararlanma olanağı sunmamaktadır. Dolayısıyla gençlerin uygun işlere geçişi diğer toplumsal gruplara göre güç olmaktadır.

Oysa bilinmektedir ki, çalışma hayatında ve toplumda istenilen bütünleşmenin sağlanması ve çatışma ortamının azaltılması için gençlere gerekli çalışma koşullarının sağlanması önemlidir. Bu bağlamda her ne kadar günümüz neo-liberal küreselleşme sürecinde gençlerin uygun işlere geçişi kolay olmamaktadır. Bu gerekçelerle çalışmada gençler için uygun işler yaratılabilmesi ve gençlerin uygun işlerde istihdam edilebilmesi için; eğitim düzeyinin artırılması ve yetkinliklerin geliştirilmesi, formel istihdamın sağlanması ve çalışma koşullarının uygunlaştırılması, yeni ve yeşil işlerin yaratılması, kamu istihdam hizmetlerinden yararlanılması ve kooperatiflerin teşvik edilmesi olarak başlıca beş politika öne sürülmüştür.

KAYNAKÇA

Andersen, T., Feiler, L. and Schulz, G. (2015). *The Role of Employment Service Providers: Guide to Anticipating and Matching Skills and Jobs, Volume 4*, European Centre for the Development of Vocational Training, International Labour Office.

Aşkın, E.Ö. ve Aşkın, U. (2019). *Yenilenebilir Enerji Sektörlerinin İstihdam Yaratma Potansiyeli Genç İşsizliğine Çözüm Olur Mu?: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme*. Enscon'19- International Congress of Energy Economy and Security.

- Başol, O. (2013). *Yeşil İşler: Sürdürülebilir Girişimlerde İnsan Onuruna Yakışır İşler ve Düşük Karbon Ekonomisi*. Kırklareli Üniversitesi Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi Değerlendirme Notu: 2013-13, Kırklareli.
- Broschinski, S. and Assmann, M.L. (2021). The relevance of public employment services for the labour market integration of low-qualified young people – a cross European perspective. *European Societies*. 23/1, 46-70.
- Cam, E. (2017). “Türkiye’de Özel İstihdam Büroları ve Geçici İşçilik Hakkında Sendikal Açıdan Bir Değerlendirme.” *Karatahta İş Yazıları Dergisi*, 7: 109-146.
- Civan, O. E. (2017). “İş Sağlığı ve Güvenliğinde Özel Politika Gerektiren Gruplar.” *Ankara Barosu Dergisi*, 75(4): 203-290.
- Cranmer, S. (2014). Digital Skills and Competencies in Schools. In: Passey, D., Tatnall, A. (Eds) *Key Competencies in ICT and Informatics. Implications and Issues for Educational Professionals and Management*. ITEM 2014. IFIP Advances in Information and Communication Technology, vol 444. Springer, Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-662-45770-2_15, 160-172.
- ECLAC/ILO. (2012). *The Employment Situation in Latin America and the Caribbean*. Number: 7.
- Erday, U. (2009). “Dünyada Genç İşsizliği Sorununun Çözümüne Yönelik Ulusal Politikalar ve Türkiye.” *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 3(22): 133-1a62.
- European Union. (2017). *Green Skills at Vocational Education*. Comparative Report About the Curricula for Electricians on Green Skills, Project Number: 2017-1-TR01-KA202-046803.

EUROSTAT. 7 Ağustos 2020 tarihinde

<https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>
veritabanından alınmıştır.

EUROSTAT. 7 Ağustos 2020 tarihinde

<https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&ikinit=1&language=en&pcode=tps00073&plugin=1> veritabanından alınmıştır.

Fields, G. S. (2003). "Decent Work and Development Policies". *International Labour Review*, 142: 239-262.

GBSN. (2013). *Education, Employment & Entrepreneurship: A Snapshot of the Global Jobs Challenge*. Global Business School Network (GBSN).

Görmüş, A. (2019). "Future of Work with the Industry 4.0." *In International Congress on Social Sciences*, 1(32): 317-323.

Günaydın, D. (2015). "İnsana Yakışır İş: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme". *International Journal of Social Science*, 37: 123-148.

Gündoğan, N. (2010). "İstihdam Politikalarının Bir Hedefi Olarak İş Kalitesi ve Uluslararası Kuruluşların Bu Konudaki Yaklaşımları". *Çimento İşveren*, 24(1): 4-15.

ICA. *Cooperative Identity, Values & Principles*. 5 Temmuz 2021 tarihinde <https://www.ica.coop/en/cooperatives/cooperative-identity> veritabanından alınmıştır.

ICA-Youth Network. *Cooperatives and Youth*. 9 Temmuz 2021 tarihinde [Cooperatives and Youth | ICA \(globalyouth.coop\)](https://www.globalyouth.coop/) veritabanından alınmıştır.

- ILO. (1999). *Decent Work*. International Labour Conference-87th Session, Report of The Director General, International Labour Office, Geneva.
- ILO. (2002). *Kooperatiflerin Teşvikine İlişkin Tavsiye Kararı*. (Çev. Polat, H.), Uluslararası Çalışma Konferansı Tavsiye Kararı 193.
- ILO. (2008). *Toolkit for Mainstreaming Employment and Decent Work: Country Level Application*. First Edition, International Labour Office, Geneva.
- ILO. (2015). *Rediscovering Cooperatives: Young People Finding Work the Cooperative Way*. Cooperatives And The World Of Work No: 4, International Labour Office, Geneva.
- ILO. (2017). *Global Employment Trends for Youth 2017: Paths to a Better Working Future*. International Labour Office, Geneva.
- ILO. (2018a). "Guide on Measuring Decent Jobs for Youth: Monitoring Evaluation and Learning in Labour Market Programmes." Overview, International Labour Office, Geneva.
- ILO. (2018b). *Genç işçilerin sağlık ve güvenliğinin iyileştirilmesi*. Uluslararası Çalışma Örgütü Rapor 2018.
- ILO. (2019a). *Safety and health at the Heart of the Future of Work-Building on 100 Years of Experience*. Labour Administration, Labour Inspection and Occupational Safety and Health Branch (LABADMIN/OSH), Governance and Tripartism Department, International Labour Office, Geneva.
- ILO. (2019b). *Work for a Brighter Future-Global Commission on the Future of Work*. International Labour Office, Geneva.

ILO. (2019c). *Promoting Green Jobs for Youth Through National Employment Policies and Programmes*. Youth Employment Programme (YEP)-Technical Notes, Youth Employment Programme, International Labour Office, Geneva.

ILO. (2019d). *Employment Services That Work for Young People*. Youth Employment Programme (YEP)-Technical Notes, Youth Employment Programme, International Labour Office, Geneva.

ILO. (2020). *Global Employment Trends for Youth 2020: Technology and the Future of Jobs*. International Labour Office, Geneva.

ILO. (2021a). *World Employment and Social Outlook: Trends 2021*. International Labour Office, Geneva.

ILO. (2021b). *Transition From the Informal to the Formal Economy-Theory of Change*. International Labour Office, Geneva.

ILOSTAT. (2019). *The Working Poor or How a Job is No Guarantee of Decent Living Conditions*. Spotlight on Work Statistics.

ILO/UNICEF. (2020). *Creating and Sustaining Successful School-to-Work Transitions*. Generation Unlimited, Global Initiative on Decent Jobs for Youth.

International Cooperative Youth Statement. (2012). Presented at the United Nations during the Closing Ceremonies of the International Year of Cooperatives 20 Haziran 2021 tarihinde International Cooperative Youth Statement 2012 (aciamericas.coop) veritabanından alınmıştır.

IRENA. (2020). *Renewable Energy and Jobs: Annual Review 2020*. International Renewable Energy Agency (IRENA), Abu Dhabi.

Işığışık, Ö. (2009). "Küreselleşme Sürecinde İnsana Yakışır İş". *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 56: 308-331.

ITUC. (2010). *ITUC Congress Resolutions on Decent Work*. International Trade Union Confederation (ITUC), Brussels: Belgium.

ITUC. (2015). *The Transition from the Informal to the Formal Economy: Towards the 2015 International Labour Conference*. 22 Haziran 2021 tarihinde The transition from the informal to the formal economy: towards the 2015 International Labour Conference International Trade Union Confederation (ituc-csi.org) veritabanından alınmıştır.

Karakaş, C. (2019). *Cooperatives: Characteristics, Activities, Status, Challenges*. EPRS|European Parliamentary Research Service.

Manyika, J., Lund, S., Chui, M., Bughin, J., Woetzel, J., Batra, P., Ko, R. and Sanghvi, S. (2017). *Jobs Lost, Jobs Gained: What the Future of Work Will Mean for Jobs, Skills, and Wages*. 3 Haziran 2021 tarihinde What the future of work will mean for jobs, skills, and wages: Jobs lost, jobs gained | McKinsey veritabanından alınmıştır.

Mondal, S. (2018). *Youth Green Skills Need for a Green Economy*. Sustainable Development: Future Trajectory.

Moxom, J., Singh, S., Khabenje, M., Blanco, C. E. G., Emerson, J., Benson A. and Alldred, S. (2021). *Young People and Cooperatives: A Perfect Match?. Global Thematic Research Report*. International Cooperative Alliance, Brussels: Belgium.

- Murat, G. (2017). Çalışma Hayatında Gençler. *Çalışma Yaşamında Özel Gruplar İçinde* (63), Bursa: Ekin Kitapevi Yayınları.
- Murat, S. ve Şahin, L. (2011). “Nedenleri ve Sonuçları Bakımından Gençler Arasında Yaygınlaşan İşsizlik.” *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (44): 1-48.
- OECD. (2021). *The Updated OECD Youth Action Plan: Building Blocks for Future Action*. Meeting of OECD Council of Ministers 31 May and 1 June 2021. 25 Temmuz 2022 tarihinde <https://www.oecd.org/employment/youth/The-Updated-OECD-Youth-Action-Plan.pdf> veritabanından alınmıştır.
- OECD/CEDEFOP. (2014). *Greener Skills and Jobs*. OECD Green Growth Studies, OECD Publishing.
- Osborne, H. and Vandenberg, P. (2022). *Youth Employment Support in Asia and the Pacific: What Works, No. 211*, Asian Development Bank, Manila.
- Özdemir, G. ve Başaran, B. (2004). *Türkiye’de Kooperatiflerin ILO’nun 193 No’lu Kooperatiflerin Teşviki Tavsiye Kararı’na Uyum Sorunları*. Türkiye VI Tarım Ekonomisi Kongresi, Tokat.
- Özdemir, A. ve Erol, H. (2016). “Türkiye’de Özel İstihdam Büroları ve Geçici İş İlişkisi.” *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30(5): 1095-1110.
- Özsoy, C. E. (2015). “Mesleki Eğitim-İstihdam İlişkisi: Türkiye’de Mesleki Eğitimin Kalite ve Kantitesi Üzerine Düşünceler.” *Umyos 2015 [Özel Sayısı], Electronic Journal Of Vocational Colleges*, 5(5): 173-181.

Porcaro, G. (Eds.). (2013). *Quality Jobs for Young People*. Brussels: European Youth Forum.

Porcaro, G. (Eds.). (2014). *Money Grows on Trees: Youth Organisations Setting Up Cooperatives*. Brussels: European Youth Forum.

Ramsarup, P. and Ward, M. (2017). *Enabling Green Skills: Pathways to Sustainable Development: A Source Book to Support Skills Planning for Green Economies*. Department: Environmental affairs, Republic of South Africa.

Sayın, A. (2009). "Değişen Emek Piyasasında Kamu İstihdam Hizmetinin Önemi." *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 56: 334-364.

Sengenberger, W. (2001). "Decent work: The International Labour Organization Agenda". *Dialogue and Cooperation*, 2: 39-55.

South-South Galaxy. *Digital Skills for Decent Jobs for Youth Campaign*. 5 Haziran 2021 tarihinde Digital Skills for Decent Jobs for Youth Campaign-South-South Galaxy (southsouth-galaxy.org) veritabanından alınmıştır.

Strietska-Illina, O. (2019). Introduction. *Skills for a Greener future: A global view- Based on 32 country studies* (43). Geneva: International Labour Organization.

Sulich, A., Rutkowska, M. and Poplawski, L. (2020). "Green Jobs, Definitional issues, and the Employment of Young People: An Analysis of Three European Union Countries." *Journal of Environmental Management*, 262: 1-6.

Şahin, M. (2018). *Sosyal Politika Bağlamında Düzgün İş ve Türkiye'deki Performansına İlişkin Bir Alan Araştırması "Çorum İli İmalat Sanayi*

Örneği". Ankara: Türk Metal Sendikası Araştırma ve Eğitim Merkezi Yayınları.

Taş, H. Y. ve Bilen, M. (2014) "Avrupa Birliği ve Türkiye'de Genç İşsizliği Sorunu ve Çözüm Önerileri". Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 3(6): 50-69.

Temiz, H. E. ve Ünal, Ö. (2021). Dünya'da ve Türkiye'de Ne Eğitimde Ne İstihdamda Ne De Öğretimde Yer Alan (NEET) Gençler, *İşgücü Piyasalarında Kırılğan Kümeler: Gençler, Kadınlar, Yaşlılar, Göçmenler İçinde* (1-42), Ankara: Gazi Kitapevi.

Terrasi, E. (2018). *Global Study on Youth Cooperative Entrepreneurship*. CICOPA.

Turan, N. (2005). "Üretken Bir İstihdam Yaratılmasında Kooperatif İşletmelerin Potansiyel Katkıları." *Bilgi*, 10(1): 99-111.

UNDP. (2013). *Green Jobs for Women and Youth What Can Local Governments Do?*. United Nations Development Programme (UNDP), New York: USA.

UNEP/ILO/IOE/ITUC. (2008). *Green Jobs: Towards Decent Work in a Sustainable, Low-Carbon World*. World Watch Institute.

UNESCO/UNEVOC. (2013). *Advancing TVET for Youth Employability and Sustainable Development*. UNESCO-UNEVOC Regional Forum, Meeting Report, San José: Costa Rica.

UNESCO/UNEP. (2016). *YouthXchange Green Skills And Lifestyles Guidebook*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), United Nations Environment Programme (UNEP).

United Nations. “İnsana Yakışır ve Ekonomik Büyüme: Neden Önemli?.” 29 Temmuz 2020 tarihinde [Insana_Yakisir_Is_ve_Ekonomik_Buyume.pdf](#) ([www.kureselamaclar.org](#)) veritabanından alınmıştır.

United Nations. (2012). *Report of the Special Rapporteur on the Right to Education*. Sixty-Seventh Session, General Assembly.

Van der Ree, K. (2017). *Mainstreaming Green Job Issues into National Employment Policies and Implementation Plans: A Review*. Working Paper No. 227, Geneva: International Labour Organization.

World Youth Report. (2018). *Youth and the 2030 Agenda for Sustainable Development*. Department of Economic and Social Affairs, New York: United Nations.

World Youth Report. (2020). “*Youth Social Entrepreneurship and the 2030 Agenda*.” Department of Economic and Social Affairs, New York: United Nations.

EXTENDED ABSTRACT

Decent jobs can be summarized as jobs in which adequate wages and social protection levels, basic labor rights and organizational rights are provided to employees. It is seen that decent jobs that offer such a framework have been eroded by the increasing competitive pressure in the labor market with globalization and almost all segments of the labor market have been affected by this situation. ILO, which is the main actor in the determination of international labor standards, first emphasized the importance of humanization of work and the negativities of globalization and neo-liberal policies at the 87th International Labor Conference in 1999. With this initiative of the ILO, the decent job introduced to the whole world towards the 2000s is broader than the initial definition; are accepted as jobs that provide efficient and fair wages to employees, offer comprehensive social protection, create a healthy and safe working condition in the workplace, and allow employees to participate in

decision-making mechanisms that may affect them. In this context, as can be understood from the content of the concept, decent jobs stand out as jobs that reflect people's expectations in reality. Thus, decent jobs offer certain opportunities for a humane life and appear as a desired agenda in today's working life. However, with the implementation of neo-liberal policies all over the world, globalization being the carrier of these policies, the existence of new technologies, the increasing competitive pressure of enterprises at the global level and the demand for productivity increase accelerate the attempts to reduce costs and we see the effect of this on labor first. Thus, businesses can turn to flexible working styles in order to reduce costs in the labor market. For this reason, decent jobs are gradually decreasing in working life, and instead of them, non-standard jobs such as temporary and fixed-term jobs that do not offer sufficient wages and do not cover certain legal guarantees become widespread.

Although it is known that non-standard employment affects many special groups in today's working life, it is seen that it is dominant especially on young people who are in a vulnerable position. Undoubtedly, the problem of the current unemployment rate approaching 15 percent, with the effect of the COVID-19 pandemic in the world, is a priority for young people. Because unemployment in itself causes negative economic, social and psychological consequences for young people, and in this context, it reduces their quality of life and prevents them from looking to the future with hope. Therefore, it will not be very realistic to provide young people with access to decent jobs without first solving the unemployment problem. In this sense, first of all, the importance of employing in order to create a decent job emerges. However, as shown in the content of the study, the high rate of young people's participation in non-standard employment forms such as temporary, partial and fixed-term jobs, especially at the EU level, indicates that non-standard employment makes young people unable to raise themselves and their families above the poverty line and make them almost the working poor. Because we understand this from the data of ILOSTAT. In this sense, according to the data of ILOSTAT, young people are at the forefront of the group that faces this risk compared to other social groups, with nearly 15 percent of working poverty. On the other hand, it is stated in various studies that young people working in temporary jobs, known as non-standard jobs, have more occupational accidents than those working in other full-time and permanent jobs, as non-standard employment is also an irregular and discontinuous form of work.

As stated above, decent jobs that provide employees with a sufficient level of wage and social protection, recognize the rights of working life and have a higher tendency to organize are seen as one of the most important means of ensuring the social inclusion of young people and generally it is also considered necessary in terms of reflecting people's expectations in working life, fighting poverty and

helping to establish social justice. It is also considered necessary in terms of fighting poverty and helping to establish social justice. In this context, it is not enough to solve the unemployment problem especially experienced by young people today, and in this sense, the creation of "pure" employment does not mean an acceptable quality of work and life for young people. At least as much as this, the employment quality of young people should be increased. Because this is important for ensuring work peace, social cohesion and a fairer environment in working life.

Based on this framework, the search continues to increase the employment opportunities of young people in the context of an appropriate business approach. In this context, in a world where technology is constantly developing with the neo-liberal globalization process and the increasing competitive pressure in this process, it will not be an easy matter to adapt the employment opportunities of the youth. However, some policies are recommended in the study with the hope and expectation that it will bring the employment opportunities of young people to better points. These; (i) increasing the level of education and developing competencies, (ii) ensuring formal employment and improving working conditions, (iii) creating green jobs, (iv) benefiting from public employment services and (v) encouraging cooperatives. Naturally, apart from these five proposed policies, it is possible to deal with the issue with different approaches. However, in this study, the above five policies are discussed as a result of various theoretical researches aimed at increasing the employment opportunities of young people within the framework of the appropriate business approach. As a result, these policies are considered important in creating a decent job for young people, or at least in terms of their employment quality at a certain level.

ADYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 15 Sayı : 42 Aralık 2022

Yayın Geliş Tarihi: 01.09.2022 Yayına Kabul Tarihi: 22.11.2022

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1169749>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article
Atf/Citation: Elibol, F. & Canbek, M. (2022). Örgütsel Etik Değerler ve İş Tatmini Arasındaki İlişkide Marka İmajını Rolü. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (42), 349-373.

ÖRGÜTSEL ETİK DEĞERLER VE İŞ TATMİNİ ARASINDAKİ İLİŞKİDE MARKA İMAJININ ROLÜ¹

Fatih ELİBOL* Mustafa CANBEK**

Öz

Sürdürülebilir bir rekabet için dış müşteriler kadar iç müşteri olarak nitelendirilebilecek çalışanların istek, ihtiyaç ve düşüncelerinin dikkate alınması da önemli bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu düşünceden hareketle mevcut araştırmada iş tatmini üzerinde etkili olabileceği değerlendirilen örgütün etik değerleri ve söz konusu etkide marka imajı algısı aracı değişken olarak incelenmektedir. Bu kapsamda uluslararası düzeyde faaliyet gösteren bir mühendislik firmasının 147 çalışanın katılımıyla veri toplanmıştır. Elde edilen bulgular örgüt tarafından benimsenen etik değerlerin, çalışanların iş tatmini düzeyleri üzerinde etkili olduğunu ve bu etkide çalışanların marka imajı konusundaki algılarının aracı etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Örgütün etik ilkeler ve değerler çerçevesinde hareket etmesi, çalışanların işlerine ve örgütlerine karşı hissettikleri aidiyeti artırmakta ve bununla birlikte çalışmaktan zevk almaları sonucunu doğurabilmektedir. Ayrıca örgütlerin etik ilke ve değerler konusundaki hassasiyetleri arttıkça, marka

¹Bu araştırma, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 20/07/2022 tarih ve 10.39 sayılı kararı ile etik yönden uygun bulunmuştur.

* Dr. Öğr. Üys., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Niksar Uygulamaları Bilimler Fakültesi, Halkla İlişkiler Bölümü ve Reklamcılık Bölümü, fatih.elibol@gop.edu.tr, Tokat-Türkiye

** Dr. Öğr. Üys., Amasya Üniversitesi, Merzifon İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Havacılık Yönetimi Bölümü/Havacılık Yönetimi Anabilim Dalı, mustafa.canbek@amasya.edu.tr, Amasya-Türkiye

imajının çalışanların zihninde güç kazandığını ve böylece işlerinden duydukları hazzın arttığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Marka imajı algısı, etik değerler, iş tatmini.*

INVESTIGATING THE MEDIATING ROLE OF THE BRAND IMAGE PERCEPTION BETWEEN ORGANIZATIONAL ETHICAL VALUES AND JOB SATISFACTION

Abstract

For a sustainable competition, it is an important requirement to consider the expectations, needs and thoughts of the employees, who can be described as internal customers as well as external customers. Based on this idea in this study, the ethical values of the organization, which is considered to be effective on job satisfaction, and the perception of brand image in this effect are examined as mediating variables. In this context, data were collected with the participation of 147 employees of an engineering company operating at an international level. The findings show that the ethical values adopted by the organization are effective on the job satisfaction levels of the employees and the perceptions of the employees about the brand image have a mediating effect in this effect. The fact that the organization acts within the framework of ethical principles and values increases the sense of belonging of the employees towards their work and organization, and may result in them enjoying working together. In addition, it shows that as the sensitivity of the organizations on ethical principles and values increases, the brand image gains strength in the minds of the employees and thus the pleasure they feel from their work increases.

Keywords: Brand image perception, ethical values, job satisfaction.

1. GİRİŞ

Literatürde marka imajının genellikle müşterilerin tercihlerine odaklı bir şekilde; tüketicilerin satın alma niyeti (Eminler, 2012; Yılmaz, 2010), marka sadakati (Yalçın ve Ene, 2013) ya da marka güveni (Tuğsal ve Çekener, 2019) ilişkisi gibi kavramlar üzerindeki etkisinin incelendiği görülmektedir. Bu noktada işletme çalışanlarının algıladıkları marka imajının onların yaptıkları işten tatmin olma düzeyinde nasıl bir role sahip olduğunun ortaya konulması, marka imajı konusunun farklı bir boyuttan ele alınmasını sağlayabilir. Sürdürülebilir bir rekabet için dış müşteriler kadar iç müşteri olarak nitelendirilen çalışanların istek, ihtiyaç ve düşüncelerinin dikkate alınması da önemli bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu istek ve ihtiyaçların belirlenerek tatmin edilmesi tıpkı dış müşteri tatminin sağlanması gibi çalışanların da iş tatminini sağlayacaktır (Aydın, 2022: 47; Halsey, 1998: 884). İşletmenin kimliği olarak nitelendirilebilecek olan markanın, müşteriler kadar çalışanlar üzerinde de etkili olabileceği değerlendirilebilir. Bu bakımdan marka imajının, çalışanların işlerinden duydukları tatmin üzerindeki rolünün incelenmesi ile literatürde önemli bir boşluğun doldurulmasına katkı sağlanabilir. Diğer yandan etik değerleri yaşatan işletmelerin iç ve dış çevresinde eşitlik, dürüstlük, tarafsızlık ve kişisel haklara saygı gibi konularda daha hassas olacakları ileri sürülebilir (Küçüköğlü, 2012: 180). Ayrıca işletme yönetiminin etik değerlere uyma eğilimi, çalışanların karşılaştıkları sorunlarda etik değerler çerçevesinde karar verme eğiliminde olmaları için yol gösterici olabilmektedir. Böylelikle çalışanların ikileme düşmesi engellenerek yaptıkları işten daha fazla tatmin olmaları mümkün olabilmektedir (Meydan, Köksal ve Kara, 2015: 146; Ülgen ve Dönmez, 2007: 151).

Bu düşünceden hareketle mevcut araştırma ile örgütün etik değerlerinin iş tatminine etkisinde marka imajı algısı aracı değişken olarak incelenmektedir. Bu

sayede marka imajını hem etkileyen hem de etkilenen olarak değerlendirme imkânı doğabilir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Örgütün Etik Değerleri

Kökeni Grekçe “ethos”, Latince “mores/mos” tan gelen etik kavramı konusunda literatürde birbirine benzer ya da farklı birçok tanımın yapıldığı görülmektedir (Örselli, 2015: 124). Türkçeye Fransızca *ethique* kelimesinden gelen etik kelimesi Türk Dil Kurumu sözlüğünde” *töre bilimi, ahlaki ve çeşitli meslek kolları arasında tarafların uyması veya kaçınması gereken davranışlar bütünü* “olarak tanımlanmıştır (www.sozluk.gov.tr, 2022). Etik kavramını inceleme konusu olan ahlak kavramı ile birlikte ele almak gerekmektedir. Ahlak bir eylemin veya kararın iyi/kötü veya doğru/yanlış olup olmadığı konusunda değer yargılarını içermektedir. Etik ise ahlak kavramının ne olduğunu, ahlaklı olmanın ne demek olduğunu ve benzeri konuları inceleyen ve ahlak konusundaki sorulara cevap arayan bir inceleme alanı ya da disiplin olarak ifade edilebilir (Atacan ve Genç, 2020: 14-16). Schwartz (2005) örgütsel etik değerleri insan haklarına saygı, sözde durma, güvenilirlik, sadakat, hataları kabullenme, eşitlik, tarafsızlık, yasalara uyma ve toplumsal sorunlara hassasiyet gibi belli ilkeler çerçevesinde tanımlamıştır. Ona göre etik değerlerin öncelenmesi bazı durumlarda işletme çıkarlarına uygun olmasa bile uzun vadede pozitif etkiler görülecektir (Schwartz, 2013: 42). Zira işletmeler örgütsel amaçlara ulaşmak için faaliyetlerini sürdürürken iç ve dış çevrelerine karşı belirli etik kurallar çerçevesinde hareket etmek zorundadırlar. Bu durum örgütlerde etik değerlerin kurumsallaşmasının önemine işaret etmektedir (Gül ve Gökçe, 2008: 381). Örgütün etik değerleri örgüt kültürünün önemli bir alt kümesi olarak görülmekte ve bu kümede yer alan unsurlar resmi ve resmi olmayan sistemler biçiminde iki grup altında incelenmektedir. Resmi sistemler; etik kodlar, politikalar ve ödül sistemi

şeklinde sıralanırken resmi olmayan sistemler ise çalışanların inançları ve kültürel normlar şeklinde ifade edilmektedir (Gümüştekin, 2020: 60). Çiftçioğlu (2011: 107) çalışanların paternist bir yaklaşım içerisinde sadece çevrenin veya örgütün etkisi altında doğru olan davranışı tercih edebileceklerine dikkati çekerek etik değerlerin çalışanlar tarafından içselleştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü örgütün etik değerleri benimsemesi, üyelerin etik ilke ve değerleri ne düzeyde benimsediği ile ilgilidir. Ayrıca örgütün etik değerleri benimsemesinin ve bunu örgüt kültürüne yansıtmasının, o örgütteki açık pozisyonlara başvurmayı değerlendiren yetenekli adaylar için önemli bir tercih unsuru olabilmektedir (Filizöz, 2011: 219-224). Bu bağlamda örgütün etik değerlerinin çalışanların memnuniyet düzeylerinde etkili olabileceği söylenebilir (Kılınç ve Ağraş, 2010:72).

2.2. Marka imajı

Belli bir markaya bağlılık içerisinde bulunan tüketicilerin her defasında aynı markayı tercih etmekte ve çoğu zaman başka bir alternatif aramamaktadırlar. Marka sadakati olan tüketiciler yine çoğu zaman fiyat esnek bir tüketim eğiliminde bulunmamaktadırlar. Satın alma sonrası tüketici davranışlarının etkilenmesi ile marka sadakatinin sağlanması işletmelerin müşterilerini ellerinde tutarak yeni müşteri bulma maliyetinden kaçınmalarını da sağlayacaktır. Böylesi bir durum, işletmelerinin pazarlama giderlerini düşürmelerine ve karlılıklarını artırmalarına imkân tanıyacaktır (Lee, James ve Kim, 2014: 1; Meenaghan, 1995: 25). Marka hakkında deneyime dayanan genel algı ve izlenim olarak değerlendirilebilecek olan marka imajı işletmelere böylesine rekabet avantajları sağlayan markanın geliştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Wijaya, 2013: 58). Bu nedenlerden dolayı tüketici zihninde güçlü bir marka imajı oluşturmak işletmelerin temel hedefleri arasında gösterilebilir (Mabkhot, Shaari ve Salleh, 2017: 72).

1960'lı ve 1970'li yıllardan itibaren özellikle reklamcılık alanında kullanılmaya başlandığı düşünülen marka imajı (Yerden, 2020: 294) ile ilgili literatürde birçok tanım yapıldığı görülmektedir (Şahin ve Selek, 2021: 289). Doğanlı (2022: 636) marka imajını, markanın adı duyulduğunda tüketici zihninde beliren ilk kavram olarak nitelerken; Randall (2005) tüketicilerin reklam, ambalaj, önceki deneyimleri, marka hakkında duyuları vb. vasıtalarla elde ettikleri bilgilerin, tüketicinin algılama sürecinden geçtikten sonraki son hali olarak tanımlamıştır (akt. İlban, 2007: 69). Marka imajı bir başka tanımda ise, ürünlerin tüketici zihninde çağrıştırdığı duygusal ve rasyonel düşüncelerin tümü olarak tanımlanmaktadır (Yalçın ve Ene, 2013: 116). Tanımda da yer aldığı gibi marka imajı rasyonel düşünceler yanında markanın tüketiciye sağladığı statü, ya da psikolojik tatmin gibi rasyonel olmayan düşüncelerle de oluşabilir (Aaker, 2009: 39). Ker (1998: 25) tarafından ürünün tüketici zihninde oluşturduğu duygusal ve estetik izlenim olarak tanımlanan marka imajı, Karahan (2021: 760) tarafından, markayı farklılaştırarak tüketicileri zihinlerinde oluşturdukları pozitif izlenimleri pekiştirerek ve motive ederek onlara satın alma gerekçesi yaratan bir rekabet aracı olarak nitelenmiştir.

Tüketici zihnindeki marka imajı olumluysa doğal olarak markaya ve ürünlerine olan güven de artacaktır. Olumsuz bir marka imajında ise tam tersi bir durum ortaya çıkacaktır. Bu nedenle tüketici zihninde marka ile olumlu sıfatların özleştirilmesi, satın alma öncesi ve sonrasında ürünün arkasında durulacağı algısının yerleştirilmiş olması sadık müşterilerin kazanılması için oldukça önemlidir (Doğanlı, 2022: 637). Doğal olarak tüketici zihninde oluşan olumlu-olumsuz bu izlenimler kendiliğinden oluşmadığı gibi değişmez de değildir (Sucu, 2020: 3). Tüketici zihninde marka imajının oluşması süreci tüketicinin algılama sürecini etkileyen psikolojik, sosyal, kültürel, ekonomik vb. faktörler, tüketici deneyimleri, internet ve sosyal medya araçları yanında işletmelerin pazarlama faaliyetlerinden de güçlü bir şekilde etkilenmektedir (Keller, 2013: 85).

Pazarlama faaliyetleri kapsamında tüketicilere ilk defa karşılaştıkları ve vazgeçemeyecekleri deneyimler sunulması durumunda, onlarla duygusal bir bağ kurularak marka imajının güçlendirilmesi sağlanabilir (Morgan, 2009'dan aktaran Gülay, 2022: 486).

2.3. İş tatmini

İş tatmininin gerek çalışanlar gerek işletmeler için oldukça önemli bir kavram olduğu kabul edilmektedir (Yıldırım, 2021: 2205). Çalışanların istek, beklenti ve ihtiyaçlarının tespit edilerek tatmin edilmeleri onların performansını yükseltecek önemli bir enstrüman olarak değerlendirilebilir (Aydın, 2022: 47). İş tatmini, çalışanların istek ve ihtiyaçlarının karşılanması neticesinde ortaya çıkan memnuniyet (Halsey, 1988: 884), mesleki başarı ve takdir edilme duygusuyla (Locke ve Henne, 1986: 21) açıklanabileceği gibi çalışanın işletmeden bekledikleri ile gerçekte elde ettikleri arasındaki farkın değerlendirilmesi sonucunda verdiği duygusal tepkiler olarak da tanımlanabilir (Dole ve Schoeder, 2001: 235; Luthans, 1995, s.3;). Bu bağlamda çalışanların; işlerine, yöneticilere ve çalışma arkadaşlarına yönelik tutumları üzerinde iş tatmininin önemli ölçüde etkili olabileceği ileri sürülebilir.

İş ortamında arkadaşlık, ücret seviyesi, sosyal imkanlar, çalışma saatleri, işin niteliği, işletme politikaları, yönetici tutum ve davranışları (Kılıç ve Saygılı, 2021: 4) gibi yapılan iş ve örgütsel çevre ekseninde birçok farklı faktörün etkisi altında olan (Kocakula, 2021: 829; Altunoğlu ve Karaman, 2005: 86) iş tatmini düzeyinin yükseltilmesi ile çalışanlar ve işletmeler açısından birçok farklı yararlar sağlanabilir (Kılıç ve Saygılı, 2021: 3). Çalışanlar bir yandan kendilerini psikolojik açıdan rahat hissederken, diğer yandan işletmeler bunun olumlu bir yansıması olarak çalışan verimliliğinin artması, personel devir hızının düşmesi gibi yararlar sağlayabilecektir (Seyhan ve Sivuk, 2021: 187). İş tatmininin literatürde gözlenen öneminden dolayı örgüt kültürü, örgütsel bağlılık, liderlik, çalışan

performansı, iş stresi, işten ayrılma niyeti gibi farklı değişkenlerle olan ilişkisini belirlemeye yönelik birçok çalışmanın yapıldığı görülmektedir (Kahraman ve Dündar, 2021: 1362; Eryılmaz, 2019; Kırkpınar ve İşcan, 2018; Tekingündüz, Top ve Seçkin, 2015).

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı; Örgütün etik değerlerinin, çalışanların iş tatmini düzeylerine etkisinde marka imajının aracı rolünün incelenmesidir. Marka imajı genellikle müşterilerin firmayı veya ürünlerini nasıl algıladığı ile ilgili bir kavram olarak düşünülmektedir. Buna karşın marka imajının çalışanlarca nasıl algılandığı da çalışanların iş çevresi içinde veya dışındaki tavır ve davranışlarına etki edebileceği ileri sürülebilir. Bu çerçevede marka ve çeşitli örgütsel değişkenlerin etkileşimini inceleyen araştırmalara rastlanılmaktadır (Akgemci, Gerşil, Kalfaoğlu ve Erat, 2018; Mert ve Yılmaz, 2018; Nayır ve Fındıklı, 2018). Marka algısının müşteriler kadar çalışanlar için de ne tür etkilerinin olabileceğini gösteren çalışmaların literatüre önemli katkılar sağlayabileceği değerlendirilebilir. Bu düşünceden hareketle mevcut araştırma ile örgütün etik değerlerinin iş tatminine etkisinde marka imajı algısı aracı değişken olarak incelenmektedir. Bu sayede marka imajını hem etkileyen hem de etkilenen olarak değerlendirme imkânı doğabilir.

3.2. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın amacı ile uygun olarak geliştirilen hipotezler aşağıdaki gibidir:

H1. Örgütün etik değerlerinin, çalışanların iş tatmin düzeyleri üzerinde anlamlı ve olumlu bir etkisi bulunmaktadır.

H2. Örgütün etik değerlerinin, çalışanların iş tatmin düzeyleri üzerindeki etkisinde marka imajının aracı etkisi bulunmaktadır.

3.3. Araştırma Evreni ve Örneklem Grubu

Uluslararası düzeyde üretim ve hizmet sağlayan bir mühendislik firmasının 195 çalışanı araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Firmanın bilinirliği, faaliyet alanı ve profesyonel yönetim uygulamalarına olan yaklaşımları, çalışanların eğitim, deneyim, yetenek gibi konularda çok çeşitli özellikler göstermeleri gibi koşullar değerlendirilerek inceleme konusu olan araştırma değişkenleri açısından uygun bir evren olduğu ileri sürülebilir. Çevrimiçi anket formları kullanılarak gerçekleştirilen anket çalışmasına 147 çalışan katılmıştır. Bu şekilde örneklem grubunun, evrenini temsil edebileceği anlaşılmaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2015: 128).

3.4. Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında gerekli verilerin elde edilebilmesi için 8 demografik ifadeden ve araştırma değişkenleri olan örgütün etik değerleri, marka imajı ve iş tatmini ölçeklerinin yer aldığı çevrimiçi anket formu hazırlanmıştır. Örgütün etik değerleri ölçeği Hunt, Wood ve Chonko (1989) tarafından hazırlanmış, 5 ifadeli ve tek faktörlü yapıdadır. Ölçekteki ilk iki ifade ters kodludur. Salinas ve Perez (2009) tarafından geliştirilen 8 ifadeli marka imajı ölçeği tek faktörlü yapıya sahiptir. Son olarak Brayfield ve Rothe (1951) tarafından hazırlanan iş tatmini ölçeğinin 5 ifadeli kısa formu kullanılmıştır. Ölçekteki 3 ve 5 numaralı ifadeler ters kodludur. İş tatmini ölçeği de tek faktörlü yapıya sahiptir. Her üç ölçek de 5'li likert tipindedir (1=Kesinlikle katılmıyorum/ 2=Katılmıyorum / 3=Ne katılıyorum ne katılmıyorum / 4=Katılıyorum / 5= Kesinlikle katılıyorum).

3.5. Ölçeklere Ait Güvenilirlik Analizi Bulguları

Araştırma kapsamında incelenen değişkenlere ait ölçeklerin güvenilirlikleri, Cronbach Alpha (α) değerinden faydalanılarak ölçülmüştür. Ölçeklere ait iç tutarlılık güvenilirliğinin incelenmesi araştırmalarda sıkça başvurulan bir yöntemdir. Elde edilen sonuçlara göre marka imajı ve iş tatmini ölçekleri kabul edilen ,70 değerinin üzerinde bir güvenilirliğe sahiptir. Örgütün etik değerleri ölçeği ise kabul edilen sınıra oldukça yakın bir seviyede güvenilirlik gösterdiği söylenebilir. Bu çerçevede ölçeklerin güvenilir oldukları kabul edilebilir (Gürbüz ve Şahin, 2015: 315-317).

Tablo 1. Ölçeklere Ait Güvenilirlik Analizi Bulguları

Ölçekler	İfade Sayısı	Cronbach Alpha (α)
Örgütün Etik Değerleri Ölçeği	5	68,7
Marka İmajı Ölçeği	8	89,1
İş Tatmini Ölçeği	5	72,6

3.6. Faktör Analizi Sonuçları

Ölçeklerin geçerlilikleri doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile test edilmiştir. DFA sonucunda elde edilen çok sayıda uyum iyiliği değeri bulunmaktadır. Gürbüz (2019: 34-37) tarafından önerilen uyum iyiliği değerlerinden ($\Delta\chi^2$, sd, $\Delta\chi^2/sd$, RMSEA, CFI, GFI) yararlanılmıştır. Bununla birlikte Gürbüz (2019: 36-37) küçük örneklem grupları ($n < 250$) için RMSEA'nın güvenilir sonuçlar üretme konusunda tartışmalı olduğunu ifade etmektedir. Buna göre her üç ölçeğin de tek faktörlü yapıda iyi uyum ya da kabul edilebilir uyum seviyelerinde olduğu görülmektedir.

Tablo 2. DFA Analizi Sonuçlarının Elde Edilen Uyum İyiliği Değerleri

Ölçekler	$\Delta\chi^2$	sd	$\Delta\chi^2/sd$	RMSEA	CFI	GFI
Örgütün Etik Değerleri	7,883	4	1,971	0,82	,976	,979

Marka İmajı	32,566**	19	1,714	0,70	,978	,947
İş Tatmini	11,996**	5	2,399	0,98	,963	,966

* $p < 0,05$, χ^2/sd = Chi-Square Goodness of Fit (Ki-Kare Uyum Testi); RMSEA= Root Mean Square Error of Approximation (Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü); CFI= Comparative Fit Index (Karşılaştırmalı Uyum İndeksi); GFI= Goodness of Fit Index (İyilik Uyum İndeksi).

4. BULGULAR

4.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan çalışanların demografik özelliklerine ilişkin elde edilen bulgular tablo 3'te gösterilmektedir. Bulgulara göre katılımcıların yüzde 85,7'si (n = 126) erkektir. Aynı zamanda katılımcıların yüzde 78,9'u (n = 116) evli olduğunu bildirmektedir. Katılımcıların en çok 26-35 yaş aralığında (n = 68 - %46,3) toplanmış oldukları görülmektedir. Eğitim durumu bakımından katılımcıların yüzde 39,5'i (n = 58) lisans mezunu olduğu görülmektedir. Mevcut firmadaki çalışma süreleri bakımından katılımcıların en çok 1-5 yıl arasında (n = 59 - %40,1) çalışma süresine sahip oldukları ve toplam çalışma süresi bakımından ise katılımcıların en çok 1-5 yıl arası deneyime sahip oldukları (n = 31- %21,1) görülmektedir. Firmadaki görev dağılımı açısından çalışanların en çok pazarlama (n=53 - %36,1) ve lojistik (n=53 - %36,1) konularından sorumlu oldukları anlaşılmaktadır. Çalışanların büyük çoğunluğu yönetici görevinin bulunmadığını belirtmişlerdir (n=113 - %76,9).

Tablo 3. Katılımcılara Ait Demografik Özellikler Tablosu

Cinsiyet	N	Yüzde	M. Hal	N	Yüzde
Kadın	21	14,3	Evli	116	78,9
Erkek	126	85,7	Bekar	31	21,1
Toplam	147	100	Toplam	147	100
Eğitim	N	Yüzde	Yaş	N	Yüzde
İlkokul	15	10,2	25 ve altı	7	4,7
Ortaokul	17	11,6	26-35	68	46,3

Lise	31	21,1	36-45	55	37,4
Önlisans	18	12,2	46-55	15	10,2
Lisans	58	39,5	56+	2	1,4
Lisansüstü	8	5,4	Toplam	147	100
Toplam	147	100			
Mevcut Firmada Çalışma Süresi	N	Yüzde	Toplam Kıdem	N	Yüzde
1 yıldan az	22	15,0	1 yıldan az	10	6,8
1-5 yıl	59	40,1	1-5 yıl	31	21,1
6-10 yıl	43	29,3	6-10 yıl	28	19,0
11-14 yıl	14	9,5	11-14 yıl	20	13,7
15-19 yıl	7	4,7	15-19 yıl	28	19,0
20 +	2	1,4	20 +	30	20,4
Toplam	147	100,0	Toplam	412	100,0
Görev birimi	N	Yüzde	Yönetici Görevi	N	Yüzde
Destek	6	4,1	Üst kademe	3	2,0
Lojistik	53	36,1	Orta kademe	8	5,4
Muhasebe	12	8,2	Alt kademe	23	15,7
Pazarlama	53	36,1	Yönetici değil	113	76,9
Satın alma	7	4,7	Toplam	147	100,0
Yönetim	16	10,8			
Toplam	147	100,0			

4.2. Hipotez Testlerine İlişkin Bulgular

4.2.1. Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular

Araştırma değişkenleri arasındaki ilişkileri gözlemlemek amacıyla ilk olarak korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Korelasyon analizine ait bulgular tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Araştırma Değişkenlerine Ait Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Ort.	SS	Örgütün Etik Değerleri	Marka İmajı	İş Tatmini
Örgütün Etik Değerleri	3,7973	,68726	1		
Marka İmajı	3,8776	,68488	,225**	1	
İş Tatmini	4,0544	,60887	,352**	,378**	1

** p<0,01 düzeyinde anlamlıdır.

Korelasyon analizi sonuçları; çalışanların örgütün etik değerleri konusundaki algıları ile marka imajı arasında anlamlı ve olumlu bir ilişkinin varlığını göstermektedir ($r = ,225$; $p <,01$). Ayrıca örgütün etik değerleri ile iş tatmini arasında anlamlı ve olumlu bir ilişki bulunmaktadır ($r = ,352$; $p <,01$). Son olarak marka imajı ve iş tatmini arasında da anlamlı ve olumlu bir ilişki olduğu görülmektedir ($r = ,378$; $p <,01$).

Korelasyon analiz sonucunda elde edilen korelasyon kat sayıları incelendiğinde; örgütün etik değerleri ile marka imajı arasındaki korelasyonun çok zayıf düzeyde olduğu görülmektedir ($0,00 < r < 0,25$). Örgütün etik değerleri ve iş tatmini arasındaki ilişki ile marka imajı ve iş tatmini arasındaki ilişkilerin ise zayıf düzeyde ($0,26 < r < 0,49$) oldukları anlaşılmaktadır. Analiz sonucunda elde edilen korelasyon katsayıları 0'dan büyüktür. Bu nedenle değişkenler arası ilişkiler pozitif yönlüdür (Karagöz, 2019: 808).

4.2.2. Regresyon ve Aracı Etki Analizlerine İlişkin Bulgular

Araştırma hipotezlerini test etmek amacıyla Hayes (2013) tarafından geliştirilmiş olan Process Makro isimli eklentiden yararlanılmıştır (Model 4). Söz konusu eklenti bootstrap yöntemi kullanarak veri setinden 5000 yeniden örneklem oluşturmaktadır. Bu şekilde gerçekleştirilen aracı etki (mediator) analizi neticesinde üretilen tablolarda ilgili satırda yer alan anlamlılık değerleri ($p < 0,05$) ve %95 düzeyindeki güven aralığı (confidence interval, CI) değerleri hipotezin desteklenip desteklenmediğini göstermektedir. Hipotezin desteklenebilmesi için güven aralığı değerlerinin (LLCI ve ULCI) sıfır (0) değerini içermemesi gerekmektedir. Başka bir ifade ile güven aralığı değerlerinin aynı işaretli olmaları gerekmektedir. Eğer bu koşul sağlanmaz ise bulguların anlamlı olmadığı ve ilgili hipotezin desteklenmediği sonucu ortaya çıkmaktadır (Gürbüz, 2019: 73; Hayes, 2013: 405). Process Makro eklentisi kullanılarak yapılan aracılık etkisi analizine ait sonuçlar tablo 5'te görülebilmektedir.

Tablo 5. Aracılık Testine Ait Regresyon Analizi Sonuçları (N=147)

Tahmin Değişkenleri	Sonuç Değişkenleri					
	M (Marka İmajı)			Y (İş Tatmini)		
		<i>b</i>	<i>S.H.</i>		<i>b</i>	<i>S.H.</i>
X (Örgütün Etik Değerleri)	<i>a</i>	,225**	,0806	<i>c'</i>	,249	,067
M (Marka İmajı)	-	-	-	<i>b</i>	,280***	,0672
Sabit	<i>İM</i>	3,026	,312	<i>a.b</i>	0,063	,0307
		$R^2 = ,051$		<i>İY</i>	2,024	,324
					$R^2 = ,218$	
		$F(1;145) = 7,7467; p < 0,05$			$F(2;144) = 20,0775; p < 0,001$	

Not: * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$; S.H.: Standart Hata. Standardize edilmemiş beta katsayıları (*b*) raporlanmıştır.

Araştırma kapsamında geliştirilen hipotezlerden “H1. Örgütün etik değerlerinin, çalışanların iş tatmin düzeyleri üzerinde anlamlı ve olumlu bir etkisi bulunmaktadır” hipotezini test etmek üzere; araştırma modelinde bağımsız değişken olarak yer alan *örgütün etik değerleri* ile bağımlı değişken olan *iş tatmini* arasındaki etkileşimi yani doğrudan etkiyi gösteren *c'* yolu incelenmelidir. Buna göre *c'* yoluna ait *p* değerinin anlamlı ($p < 0,05$) olması ve güven aralığı değerleri arasında sıfırın (0) yer almaması neticesinde örgütün etik değerlerinin, çalışanların iş tatmini üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu görülmektedir (Gürbüz, 2019: 73; Hayes, 2013: 405). Ayrıca söz konusu etkinin yönü ve şiddeti *b* değeri belirlenebilmektedir. Elde edilen bulgulara göre örgütün etik değerlerinin, iş tatmini üzerinde pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğu görülmektedir ($b = ,249$, %95 BCA CI [$,1165, ,3814$], $p = ,0003$). Bulgular, H1 hipotezinin desteklendiğini göstermektedir.

Araştırma kapsamında geliştirilen diğer hipotez olan “H2. Örgütün etik değerlerinin, çalışanların iş tatmin düzeyleri üzerindeki etkisinde marka imajının aracı etkisi bulunmaktadır.” hipotezini test etmek için ilk olarak *a yolu* ve *b yolu* incelenmelidir. Örgütün etik değerlerinin, aracı değişken olan marka imajı üzerindeki etkisi modelde *a yolu* olarak ifade edilmektedir. *a* yoluna ilişkin *p*

değerinin anlamlı olması ve güven aralığı değerlerinin sıfırı (0) içermemesi örgütün etik değerlerinin, marka imajı üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte b değeri ile söz konusu etkinin pozitif yönlü olduğu görülmektedir ($b = ,225$, %95 BCA CI $[,0651, ,3838]$, $p=,0061$). Modelde aracı değişken olarak yer alan marka imajının, bağımlı değişken olan iş tatmini üzerindeki etkisi ise b yolu olarak ifade edilmektedir. b yoluna ilişkin p değerinin anlamlı bulunması ve güven aralığı değerlerinin sıfırı (0) içermemesi marka imajının, iş tatmini üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu göstermektedir (Gürbüz, 2019: 73; Hayes, 2013: 405). Ayrıca b değeri bunun pozitif yönlü bir etki olduğunu göstermektedir ($b = ,280$, %95 BCA CI $[,1471, ,4129]$, $p=,0001$).

Son olarak dolaylı etkinin (a.b) incelenmesi ile aracılık etkisinin olup olmadığı belirlenmelidir. Bulgular arasında yer alan dolaylı etki değerleri incelendiğinde; %95 düzeyindeki güven aralığı değerlerinin sıfır (0) değerini kapsamaması marka imajının aracı etkiye sahip olduğunu göstermektedir ($b = ,063$, %95 BCA CI $[,0078, ,1273]$). Buna göre H2 hipotezi de desteklenmektedir.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Günümüzde işletmelerin, hedeflere ulaşma ve sürdürülebilirlik bağlamında müşterilerle geliştirdikleri bağlar kadar çalışanlar ile kurdukları ilişkiler de önemli görülmektedir. Çalışanlar ile geliştirilen ilişkilerde etik konusun önemli bir ağırlığının olduğu giderek daha çok dikkati çekmektedir. Öyle ki çalışanların işleri ilgili ilgili konularda karar vermeleri gerektiğinde etik ilkeler ve değerler temel çerçeveyi belirleyebilmektedir. Bu bakımdan örgütlerin benimsemiş oldukları etik değerlerin son derece önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Bu araştırma ile örgütün etik değerlerinin iş tatmini üzerindeki etkisi ve bu etkiye marka imajının aracılık edip etmediği incelenmeye çalışılmıştır. Bulgular örgütün etik değerlerinin çalışanların işlerinden duydukları tatmin düzeyini

etkilediğini göstermektedir. Bu durum örgütler ve çalışanlar açısından etik konusunun önemini bir kez daha göstermektedir. Örgütün etik ilkeler ve değerler çerçevesinde hareket etmesi, çalışanların işlerine ve örgütlerine karşı hissettikleri aidiyeti artırmakta ve bununla birlikte çalışmaktan zevk almaları sonucunu doğurabilmektedir. Bu kapsamda elde edilen bulguların, etik konuları (etik değerler, etik iklim ve etik liderlik) ile iş tatmini arasındaki ilişkiyi inceleyen çeşitli araştırmalar ile uyumlu olduğu görülmektedir (Düşükcan ve Yüksel, 2019; Çatır, 2019; Dedeoğlu, Çelik, İnanır ve Altay, 2016). Bununla birlikte sözü edilen etkide marka imajının da aracı etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Bu da örgütlerin etik ilke ve değerler konusundaki hassasiyetleri arttıkça, marka imajının çalışanların zihninde güç kazandığını ve böylece işlerinden duydukları hazzın arttığını göstermektedir. Elde edilen sonuçların marka imajı ile iş tatmini arasındaki ilişkiyi inceleyen Davies, Mete ve Whelan (2018) çalışması ile uyumlu olduğu görülmektedir.

Örgütlerin varlıklarını devam ettirebilmeleri ve hedeflerine ulaşabilmelerinde çalışanların kilit rol üstlendiği ifade edilebilir. Çalışanların etik değerler sayesinde işlerinde duydukları tatmin düzeyinin arttığını gözlemlemiş olmakla birlikte bu durumun hem çalışanların ruhsal durumları hem de örgütlerin performanslarında önemli düzeyde olumlu etkilerinin olacağı değerlendirilebilir. Bu bakımdan örgüt tarafından, etik kodların hazırlanarak çalışanlara duyurulması, zaman zaman etik ilke ve değerler çerçevesinde hareket edilmesi gerektiğinin çalışanlara hatırlatılması ya da etikle ilgili konularda eğitimlerin düzenlenmesi önerilebilir. Ayrıca marka imajının sadece müşteriler bağlamında düşünülmemesi gereken bir kavram olduğu, marka imajının örgütsel dinamikler üzerinde etkili olabileceği anlaşılmaktadır. Bu nedenle gelecekteki araştırmalarda marka imajının örgütsel özdeşleşme, psikolojik iyi oluş, yenilikçi iş davranışları gibi çeşitli örgütsel değişkenler bağlamında çalışanlar üzerindeki etkilerinin incelenmesi faydalı sonuçların elde edilmesini sağlayabilir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 20/07/2022 tarih ve 10.39 sayılı kararı ile etik yönden uygun bulunmuştur.

KAYNAKÇA

- Aaker, D. A. (2009). *Güçlü Markalar Yaratmak*. Çev., E. Demir. İstanbul: Kapital Medya Hizmetleri.
- Akgemci, T., Gerşil, G. S., Kalfaoğlu, S., ve Erat, L. (2018). İşveren Markası Algısı ile Örgütsel Özdeşleşme İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. IV. International Caucasus Central Asia Foreign Trade Logistics Congress. Didim, Aydın.
- Altunoğlu, A. E. ve Karaman, F. (2005). İş Tatmini ve Organizasyon Yapısı: Kamu Üniversitelerine Yönelik Bir İnceleme. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23 (2), 83-97.
- Atacan, T. ve Genç, K. Y. (2020). *İş Etiği*. Ankara: Astana.
- Aydın, O. A. (2022). Türkiye'de İş Tatmini ve İş Performansı Arasındaki İlişki: Bir Meta Analiz Çalışması, *Beşkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (1), 45-57.
- Brayfield, A. H ve Rothe, H. F. (1951). An Index of Job Satisfaction. *Journal of Applied Psychology*, 35, 307-311.

- Çatır, O. (2019). Örgütsel Etik Değerler ve Etik Davranışın, Örgütsel Bağlılığa ve İş Tatminine Etkisi: Otel İşletmeleri Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (1), 60-72.
- Çiftçiöğlü, A. (2011). Örgüt Kültürü ve Etik. Zeyyat Sabuncuoğlü (Ed.), *İşletme Etiği* içinde (s. 105-119). İstanbul: Beta.
- Davies, G., Mete, M. and Whelan, S. (2018), When employer brand image aids employee satisfaction and engagement, *Journal of Organizational Effectiveness: People and Performance*, 5 (1), 64-80.
- Dedeoğlü, B., Çelik, S., İnanır, A. ve Altay, H. (2016). Moderate Role of Gender and Working Duration in Relationship Among Ethical Leadership, Organizational Commitment and Job Satisfaction. *Journal of Management and Economics Research*, 14 (4), 45-70.
- Doğanlı, B. (2022). Tüketici Tercihlerinin Oluşumunda, Marka İmajı ve Marka Bağımlılığı İlişisine, Marka Güveninin Aracılık Etkisinin Belirlenmesi, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 57 (1), 635-655.
- Dole, C. ve Schroeder, R. G. (2001). The Impact of Various Factors on the Personality, Job Satisfaction and Turnover Intentions of Professional Accountants, *Managerial Auditing Journal*, 16 (4), 234- 245.
- Düşükcan, M. ve Yüksel, Ö. F. (2019). Etik İklim Algısının İş Görenlerin İş Tatmini Düzeyleri ve Örgütsel Bağlılık Düzeyleri Üzerine Etkisi: ARÇELİK A.Ş. Adana ve Elâzığ Bölge Yöneticiliklerinde Uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22 (1), 53-65.
- Eminler, O. (2012). *Marka İmajının Tüketicilerin Satın Alma Niyetlerine Etkisi: Hazır Giyim Sektöründe Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya.
- Eryılmaz, İ. (2019). Örgüt Kültürü ve İş Tatmini Arasındaki İlişkide Sektörel Değişkenlerin Rolü: Kamu ve Özel Sektör Havacılık Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Aviation Research*, 1 (1), 24-41.

- Filizöz, B. (2011). İnsan Kaynakları Yönetimi ve Etik. Zeyyat Sabuncuoğlu (Ed.), *İşletme Etiği* içinde (s. 217-249). İstanbul: Beta.
- Gül, D. ve Gökçe, Ö. (2008). Örgütsel Etik ve Bileşenleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13 (1), 377-389.
- Gülay, B. (2022). Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Marka İmajına Etkisinde Asil-Vekil Sorunu. *Selçuk İletişim Dergisi*, 15 (1), 477-497.
- Gümüştakin, G. (2020). Etik Davranışlar. Sema Polatçı (Ed.), *Kuramsal Temelleriyle Örgütsel Davranış Ölçekleri Rehberi* içinde (s.59-72). Ankara: Nobel.
- Gürbüz, S. (2019). *Sosyal Bilimlerde Aracı, Düzenleyici ve Durumsal Etki Analizleri*. Ankara: Seçkin.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2015). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- İlban, M. O. (2007). *Destinasyon Pazarlamasında Marka İmajı ve Seyahat Acentalarında Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Halsey, W., (1988). *Macmillan Contemporary Dictionary*, ABC Tanıtım Basımevi, First Edition, İstanbul.
- Hayes, A. F. (2013). Introduction to Mediation, Moderation, and Conditional Process Analysis: A regression-based approach edn. New York: Guilford Publications.
- Hunt, S. D., Wood, V. R., ve Chonko, L. B. (1989). Corporate ethical values and organizational commitment in marketing. *Journal of Marketing*, 53 (3), 79-90.
- Karagöz, Y. (2019). *SPSS-AMOS-META uygulamalı istatistiksel analizler*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

- Karahan, M. O. (2021). Algılanan Elektronik Wom Unsurlarının Marka İmajı ve Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 21 (3), 753-772.
- Kahraman, F. Ç. ve Dündar, G. İ. (2021). Aile Destekleyicisi İş Ortamının İş Tatmini ve İşten Ayrılma Eğilimi Üzerindeki Etkisi: İş-Yaşam Dengesinin Aracı Rolü, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(3), 1357-1380.
- Kırkpınar, S. ve İşcan, Ö. F. (2018). Liderlik Tarzlarının İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılığa Etkileri. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 21(1), 1-29.
- Kocakula, Ö. (2021). Duygusal Emeğin İş Tatmini Üzerindeki Etkisi: İzmir Balçova ve Narlıdere Belediyeleri Örneği. *Kent Akademisi*, 14 (3), 824-841.
- Keller, K. L. (2013). *Strategic Brand Management Building, Measuring and Managing Brand Equity* (4 ed.). New Jersey: Pearson Education Inc., as Prentice Hall.
- Ker, M. (1998). Profesyonel İmajın, İmaj Yönetimi Kapsamında Yeri ve Önemi, *Pazarlama Dünyası Dergisi*, 12 (71), 25-28.
- Kılıncı, İ. ve Ağraş, S. (2010). İş Etiği. Derya Ergun Özler (Ed.), *Örgütsel Davranışta Güncel Konular içinde* (s. 65-79). Bursa: Ekin.
- Kılıç, T. ve Saygılı, İ. (2021). İş Tatmini ile Alt Boyutları Arasındaki İlişkiler ve Demografik Faktörlerin Bu Değişkenler Üzerindeki Etkisi: Görgül Bir Araştırma. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25 (1), 1-17.
- Küçüköğlü, M. T. (2012). Etik Değerler ve Etiğin Kurumsallaşması. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 177-185.
- Lee, J. L., James, J. D. ve Kim, Y. K. (2014). A Reconceptualization of Brand Image, *International Journal of Business Administration*, 5 (4), 1-11.
- Locke, E. ve Henne, D. (1986), Work Motivation Theories, *International Review of Industrial and Organizational Psychology*, 1, 1-35.

- Luthans, F., (1995). *Organizational Behavior*. McGraw-Hill, Inc., New York, USA.
- Mabkhot, H. A., Shaari, H. ve Salleh, M. S. (2017). The Influence of Brand Image and Brand Personality on Brand Loyalty, Mediating by Brand Trust: An Empirical Study, *Jurnal Pengurusan*, 50 (18), 71 – 82.
- Meenaghan, T. (1995), The role of advertising in brand image development, *Journal of Product & Brand Management*, 4 (4), 23-34.
- Mert, Ö. Ü. G., ve Yılmaz, O. (2018). Örgütsel Kültürün Kurum İmajı ve Marka Bağlamında Örgütsel Performansa Etkisinin Araştırılması. *Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 5 (23), 1194-1208.
- Meydan, C. H., Köksal, K. ve Kara, A. U. (2015). Örgüt İçinde Sessizlik: Örgütsel Etik Değerlerin Etkisi ve Adalet Algısının Aracılık Rolü. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17 (3), 142-159.
- Nayır, B. ve Afacan Fındıklı, D. M. (2018). İşveren Marka Yönetiminin Örgütsel Bağlılığa Etkisi: İstanbul'da Hizmet Sektöründe Bir Araştırma. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 17. Uik Özel Sayısı, 1-18.
- Örselli, E. (2015). Yönetmelik Etik Değerler: Kavramsal Bir Analiz. Hasan Hüseyin Bircan; Bülent Dilmaç (Ed.), İçinde: *Değerler Bilançosu Felsefe, Sosyoloji, Kamu, Eğitim* Ankara: Çizgi Kitabevi.
- Salinas, E. A. ve Perez, J. M. P. (2009). Modeling the brand extensions' influence on brand image, *Journal of Business Research*, 62, 50-60.
- Schwartz, M. S. (2005). Universal moral values for corporate codes of ethics. *Journal of Business Ethics*, 59 (1), 27-44.
- Schwartz, M. S. (2013). Developing and sustaining an ethical corporate culture: The core elements. *Business Horizons*, 56(1), 39-50.
- Seyhan, F. ve Sivuk, D. (2021). Örgütsel Çatışma, Örgütsel Stres, İş Yaşam Kalitesi, İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişki: Sağlık

- Çalışanlarının Verimliliği Üzerine Bir Araştırma. *Verimlilik Dergisi*, (4), 185-201.
- Sucu, İ. (2020). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kampanyalarının Marka İmajına Etkisi: Türkcell Markası Örneği. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (21), 1-8.
- Şahin, E. ve Selek, N. (2021). Yenilenen Kurumsal Marka İmajının Reklamlar Aracılığı ile Tüketicie Aktarılması: Petlas Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 24 (1), 288-306.
- Tekingündüz, S., Top, M. ve Seçkin, M. (2015). İş Tatmini, Performans, İş Stresi ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi: Hastane Örneği. *Verimlilik Dergisi*, (4), 39-64.
- Tuğsal, T. ve Çekener, M. (2019), Marka İmajının Marka Güveni Üzerindeki Etkisi: Lojistik Sektöründe Ampirik Bir Araştırma, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (95), 282-294.
- Ülgen A. A. ve Dönmez, D. (2007). Türkiye’de Faaliyet Gösteren En Büyük 500 İşletmede Etik Kodları Araştırması. *Öneri Dergisi*, 7 (28), 151-158.
- Yalçın, A. ve Ene, S. (2015). Online Ortamda Kurumsal Marka İmajının Marka Sadakati ile İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34 (1), 113-134.
- Yerden, K. N. (2020). Marka İmajı: Göbeklitepe ile Stonehenge Arkeoloji Alanlarının Marka İmajı Açısından Betimsel Analizi. *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 3 (4), 291-310.
- Yıldırım, A. (2021). Pozitif Psikolojik Sermayenin İş Tatmini Üzerindeki Doğrusal ve Doğrusal Olmayan Etkileri: Özel Eğitim Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (80), 2202-2218.
- Yılmaz E. (2010). *Marka İmajının Tüketici Satın Alma Kararına Etkisi ve Alışveriş Merkezlerine İlişkin Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Wijaya, B. S. (2013). Dimensions of Brand Image: A Conceptual Review from the Perspective of Brand Communication, *European Journal of Business and Management*, 5 (31), 55-65.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Today, in the context of achieving goals and sustainability, the relationships that businesses establish with their employees are as important as the bonds they develop with customers. It is getting more and more attention that the ethical issue has an important weight in the relations developed with the employees. So much so that ethical principles and values can determine the basic framework when employees need to make decisions on related issues. In this respect, it is understood that the ethical values adopted by the organizations are extremely important.

In the literature, the brand image is generally focused on the preferences of the customers; It is seen that the effect of consumers on concepts such as purchase intention (Eminler, 2012; Yılmaz, 2010), brand loyalty (Yalçın, 2013) or brand trust (Tuğsal & Çekener, 2019) relationship is examined. At this point, revealing the role of the brand image perceived by the employees of the business in the level of their satisfaction with the work they do may enable the issue of brand image to be addressed from a different dimension. For a sustainable competition, it is an important requirement to consider the wishes, needs and thoughts of the employees, who can be described as internal customers as well as external customers. Determining and satisfying these wants and needs can provide job satisfaction of employees, just like external customer satisfaction. Based on this idea, the ethical values of the organization, which is considered to be effective on job satisfaction, and the perception of brand image in this effect are examined as mediating variables in the present study.

Method

In this context, 195 employees of an engineering company that provides production and service at an international level constitute the universe of the research. 147 employees participated in the survey, which was carried out using online survey forms.

Process Macro plugin developed by Hayes (2013) was used to test the research hypotheses (Model 4). The plugin in question creates 5000 resamples from the data set using the bootstrap method. Significance values ($p < 0.05$) and 95% confidence interval (CI) values in the tables produced as a result of the mediator analysis performed in this way show whether the hypothesis is supported or not. In order to support the hypothesis, the confidence interval values (LLCI and ULCI) must not contain zero (0). In other words, the confidence interval values must be of the same sign. If this condition is not met, the result is that the findings are not meaningful and the relevant hypothesis is not supported (Gürbüz, 2019: 73; Hayes, 2013: 405).

Findings (Results)

The findings show that the ethical values adopted by the organization are effective on the job satisfaction levels of the employees and the perceptions of the employees about the brand image have a mediating effect in this effect.

Conclusion and Discussion

This situation shows once again the importance of ethics for organizations and employees. The fact that the organization acts within the framework of ethical principles and values increases the sense of belonging of the employees towards their work and organization, and may result in them enjoying working together. It is seen that the findings obtained in this context are compatible with various studies examining the relationship between ethical issues (ethical values, ethical climate and ethical leadership) and job satisfaction (Dülükcan & Yüksel, 2019; Çıldır, 2019; Dedeoğlu, Çelik, İnanır and Altay, 2016). However, it has been determined that the brand image has a mediating effect in the mentioned effect. This shows that as the sensitivities of the organizations on ethical principles and values increase, the brand image gains strength in the minds of the employees and thus the pleasure they feel from their work increases. It is seen that the results obtained are compatible with the study of Davies, Mete, and Whelan (2018), which examines the relationship between brand image and job satisfaction.

It can be stated that employees play a key role in the survival of organizations and achieving their goals. Although it has been observed that the level of satisfaction of the employees in their jobs has increased thanks to the ethical values, it can be evaluated that this situation will have significant positive effects on both the mental states of the employees and the performance of the organizations. In this respect, it may be suggested by the organization to prepare ethical codes and announce them to employees, reminding them that they should act within the framework of ethical principles and values from time

to time, or organizing trainings on ethical issues. In addition, it is understood that brand image is a concept that should not be considered only in the context of customers, and that brand image can be effective on organizational dynamics. Therefore, examining the effects of brand image on employees in the context of various organizational variables in future research may provide beneficial results.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 15 Sayı : 42 Aralık 2022

Yayın Geliş Tarihi: 20.09.2022 Yayına Kabul Tarihi:27.12.2022

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1177794>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/ Research Article

Atıf/Citation: Pekşen, F., Kaya, M.G. & Yıldız, Y. (2022). Evaluation Of Fiscal Policy Practices in Turkey from The Perspective of Fiscal Impulse Analysis. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (42), 374-406.

EVALUATION OF FISCAL POLICY PRACTICES IN TURKEY FROM THE PERSPECTIVE OF FISCAL IMPULSE ANALYSIS

Fatih PEKŞEN* **Mustafa Göktuğ KAYA**** **Yiğit YILDIZ*****

Abstract

Fiscal policy, which has attracted attention with the Keynesian doctrine and is frequently applied by governments, affects the components of aggregate demand through instruments such as taxes, public expenditures and borrowing and it affects economy in macro terms. The mentioned effect mechanism is realized through the budget balance. Policy makers try to eliminate the ongoing economic instability by applying expansionary or contractionary fiscal policy applications according to the conjuncture of the country's economy. Which fiscal policy application will be applied in an economy depends on the size and direction of the impact of the policy instruments on the economy. Here financial impact is a convenient analysis tool that provides an integrated representation of the impact level. In this study, the change in the total demand created by the fiscal policy practices applied in our country in the 1982-2019 period is tried to be revealed with the fiscal impact analysis.

* Dr., Strateji Geliştirme Başkanı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, fatih_peksen@yahoo.com, Ankara, Türkiye

** Doç. Dr., Danışman, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, mustafa.kaya@karatay.edu.tr, Ankara, Türkiye

*** Doktora Öğrencisi, Vergi Müfettişi, Hazine ve Maliye Bakanlığı, yigitt1607@gmail.com, Ankara, Türkiye

Keywords: *Fiscal Impulse Analysis, Automatic Stabilizator, Voluntary Fiscal Policy*

TÜRKİYE'DEKİ MALİYE POLİTİKASI UYGULAMALARININ MALİ ETKİ ANALİZİ PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Öz

Keynesyen doktrin ile dikkatleri üzerine toplayan ve hükümetler tarafından sıklıkla başvurulan maliye politikası; vergiler, kamu harcamaları, borçlanma vb. gibi araçlarla toplam talep bileşenlerini makro açıdan ise ekonomiyi etkilemektedir. Bahsedilen etki mekanizması ise bütçe dengesi üzerinden gerçekleşmektedir. Politika yapıcılar ülke ekonomisinin içinde bulunduğu konjoktüre göre genişletici veya daraltıcı maliye politikası uygulamalarına başvurarak yaşanmakta olan ekonomik istikrarsızlığı bertaraf etmeye çalışmaktadırlar. Bir ekonomide hangi maliye politika uygulamasına başvurulacağı ise politika araçlarının ekonomide meydana getireceği etkinin büyüklüğüne ve yönüne bağlıdır. İşte mali etki söz konusu etki düzeyinin bütünsel gösterimini sağlayan elverişli bir analiz aracıdır. Bu çalışmada 1982-2019 döneminde ülkemizde başvurulan maliye politikası uygulamalarının toplam talep üzerinde yarattığı değişim mali etki analizi ile ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Mali Etki Analizi, Otomatik İstikrarlandırıcılar, İradi Maliye Politikaları*

1. INTRODUCTION

For existence of a stable economy, in which individuals live in welfare, and a modern public administration, it is obligatory that governments apply a policy, which is effective and responds to the needs of country. With the Great Crisis of 1929, state interventions emerged in this direction (Kara and Şener, 2009:604). For policy applications of interest, the legal and administrative regulations make an important duty. The quality of regulations of interest is among the determinants of achievements of public administration. In this direction, “*regulatory impact analysis*” is an effective instrument about realizing qualified regulation.

Regulatory impact analysis can be defined as an information-based method used for systematically and consistently examining administrative and legal regulations, their positive and negative possible impacts in some specified areas and distribution of these effects between social sectors and transmitting information to decision makers (OECD,1997:1).

With regulatory impact analysis, possible regulations to be implemented have an vital importance in terms of those utilizing following implementation of regulations and those paying a price, even political will that will implement regulations. Political will that is so sensitive position will hypercorrectly act, if I may say so. In this manner, political will that has ability to proactively act will try to develop policy, taking into consideration the various indicators and sub impact analyses

One of the important and effective analyses of policymakers, which affect their executive decisions that are application subject at the point of developing policy by making regulations, is also fiscal impulse analysis. Fiscal impulse analysis is a

sort of analysis, which help to measure at which direction and which magnitude an application of fiscal policy will make impact in total demand. Fiscal impulse analysis, as result of the values it measures, has a feature to become a reference indicator in terms of policymakers. Fiscal impulse analysis is a mirror of economic events occurring in that country. It is a priori indicator giving messages to policymakers about which stages economy pass through and where it goes. As will be given place in the ongoing sections, supranational institutes such as International Monetary Fund (IMF) Organization of Economic Cooperation and Development (OECD), in the studies they carried out, attach great importance to the measurement of fiscal impulse.

Fiscal impulse analysis was chosen as study subject due to this importance it has. With this study, it has been aimed to contribute to regulatory impact analyses to be made by measuring fiscal impulses of which stages our economies passes through for policymakers, displaying and implementing the current macroeconomic situation. In this study consisting of three sections, first of all, fiscal impulse will be examined from the conceptual and theoretical point of view, and information will be given about measuring methods. Later, the values of fiscal impulse of fiscal policies, applied in the period of 1982-2019 in Turkey, and some findings will be obtained. These findings will be evaluated in the third section.

2. FISCAL IMPULSE ANALYSIS FROM THE CONCEPTUAL AND THEORETICAL POINT OF VIEW

Fiscal policy is an instrument, in which the various policy instruments government legal personality has are used, for establishing economic stability, catching a stable economic growth, thus, realizing development and even

making durable country economy against the shocks it come in due to various reasons.

Basically, fiscal policy included in economic literature by Keynes became an important application government often applied for eliminating unbalances failed liberal policies created in historical process.

It will not be wrong to say that applications of fiscal policy, mostly applied after crisis periods, are effective on many macroeconomic parameters. The level of this impact is largely interested in the efficiency of fiscal policy. In return to this, measuring the efficiency of interest is an extremely complex state.

The main indicator adopted in measuring the efficiency of fiscal policy is the values of budgetary balance, one of macroeconomic parameters. In this direction, it is expressed that budget deficits or balanced budgets makes expansionary effect on country economy, while budget surplus makes contractionary effect (Şen and Kaya, 2012:162). However, only budgetary balance is not enough in measuring the performance fiscal policy exhibits. Because budgetary balance forming as a result of fiscal policies can be both cause and effect of the changes occurring in macroeconomic parameters and balances (Heller et al, 1986:2).

Fiscal impulse come in right here. Fiscal impulse is not only an indicator in terms of structural budget but also a functional instrument of fiscal analysis directed to fiscal policy, which includes the elements enabling the variations forming in the period in the tax and public expenditures to be scrutinized (Philip and Janssen, 2002:3).

As will be mentioned in the following sections of the study, total demand level of the various emerging in budgetary balance, in other word, fiscal impulse

exhibiting its effect on economy, is a holistic expression of macroeconomic effects in country economies, where fiscal policy is applied.

There is no absolute definition, generally accepted in the literature, of fiscal impulse, which undertakes an important mission like measuring efficiency of fiscal policy. In this direction, the phenomenon of fiscal impulse is defined by the different researchers in the various academic studies with the utterly different approaches.

Chand, in his relevant study, first defined the notion of fiscal impulse in the form of “the impact of budgetary warning” (Chand, 1977: 414). Chand, in his study in 1993, expanded this definition of fiscal impulse. According to this definition, fiscal impulse is a rate of periodic variation emerging structural budgetary deficit to national income and is a concept considering a mission to objectively measure the effect that the variation emerging in budgetary balance created (Chand, 1993: 86). The relevant study by Chand is a guide study about fiscal impulse analysis and constitutes the source of the other studies.

Bevilaqua and Werneck, in their study in 1997, consider fiscal impulse as a fiscal indicator, which determines variations the budgetary balance (deficit) makes on total demand.

Camarero (1999) considers [fiscal impulse] as a macroeconomic indicator explaining whether the periodic effect of budget on the components of total demand is expansionary or contractionary or neutral and, thus, it is a macroeconomic indicator representing the part of fiscal policy.

Chalk (2002) studied two premises regarding that structural precautions are used as the indicators of fiscal policy. The first is to provide a better indicator of

the variation in the primary structural balance* (i.e. excluding interest payments) than the variation of voluntary fiscal policy in the primary balance. The second is that the variation in structural balance is to be a good indicator of demand incentive arising from the variations in fiscal condition. Chalk, with this study of him, introduced voluntary effect. Philip and Janssen (2002), in their study mentioned two fiscal impulse analyses in New Zealand, dealt with fiscal impulse as the variations occurring in structural budgetary balance.

In 2010, in the study introduced by Padurean, Leonida and Baltaretu, it is seen that the study by Chand (1993) is based on. In the study under consideration, fiscal impulse is defined in the form of the rate of annual variation in structural budgetary balance to actual or potential national income.

Kiss (2011), expressing fiscal impulse as the size of the effect the voluntary fiscal policies make on economy, brought the issue to a different dimension.

As mentioned above, many researchers dealt with fiscal impulse from different perspectives. However, it is seen that the definitions of interest overlap with some areas. At the first look, while describing fiscal impulse, it is focused on either variation in public finance or the effect of fiscal policy on macroeconomic policies (Raisova,2012:55). Another point is observed that a certain time interval is emphasized in almost all the definitions of fiscal impulse. The third point is that an emphasize is placed on the reliable and easily applicable calculation methods to be applied in fiscal impulse analyses and an assessment range for being able to assess the results of calculation made (De Castro

*Traditional budgetary balance is difference between public revenues and public expenditures, and it can be expressed as Budgetary Balance = Public Revenues (T) – Public Expenditures (G). Public debt interests are also included in the scope of public expenditures taking place in traditional budgetary balance. Primary balance is the difference between public expenditures (excluding public revenues and debt payments), and it can be expressed as Budgetary Balance = Public Revenues (T) - Public Expenditures Except for Interest Payments (G-F).

Fernandez et al.,2010:104). The fourth point that is in common in the analyses made until now is on the formulation of fiscal impulse. As given place above, many researchers defined fiscal impulse as the rate of the variation occurring in budgetary balance to the GDP sum of the relevant year.

1.1. How is fiscal impulse measured and calculated?

As stated in the previous section, there is a definition of a generally acceptable fiscal impulse. This situation makes it difficult to measure and calculate fiscal effect. Because the effectiveness of automatic stabilizers and the existence of cyclical fluctuations also require taking into consideration several macroeconomic factors showing variations by subjecting to these elements. The effects of the variation in structural components of budgetary revenues and expenditures, execution of voluntary fiscal policies and different economic factors on fiscal impulse must be taken into consideration while making measurement (Şen and Kaya, 2012:163).

While the factors above that are necessary to be considered, on the one hand, provide the objectiveness of measurement, on the other hand, they also identify the magnitude and impact level of fiscal impact.

The studies carried out on identifying the magnificence and impact level of fiscal impulse move from budgetary balance. One of the studies under consideration puts forward that the rate of cyclical budgetary balance of government to GDP has to be at least 1,5 % over the following two years (Giavazzi et al., 2000:1259). Another study, while it measures fiscal impulse, again determined budgetary balance as a departure point and categorized the level of fiscal impulse according to the value it took as contractionary,

expansionary, over contractionary, over expansionary, neutral and ineffective (Alesina and Perotti, 1995:205).

Table 1. Impulse Case According to the Values of Fiscal Impulse

Indicator Value of Fiscal Impulse	Direction of Fiscal Impulse
If < 1,5% of GNP or GDP	Very Expansionary
If between 0,5% and 1,5% of GNP or GDP	Expansionary
If between -0,5% and 0,5% GNP or GDP	Neutral
If between -0,5% and – 1,5% of GNP and GDP	Contractionary
If >– 1,5% of GNP and GDP	Very Contractionary

Resource: It was formed by the authors by utilizing the relevant study of Alesina and Perotti (1995)

As also seen from the rates given in Table 1, if fiscal impulse has a positive value, this shows that expansionary fiscal policies are applied compared to the previous period; if it has a negative value, it shows that contractionary fiscal policies are applied compared to the previous period (Şen and Kaya, 2012:163). Similarly, the increase of value of fiscal impulse compared to the previous value shows that fiscal policy applied is expansionary (Kandiland Morsy, 2010:3). The important point that is necessary to be considered here is: Value of fiscal impulse is not only a budgetary balance –leveled data. As a result of fiscal policy applied, It is an integrated value related to the increase in the components of total demand of variation occurring in budgetary value via the multiplier mechanism,

About how the fiscal impulse will be calculated, there are different methods determining the different criteria in financial literature (Vdovychenko, 2018:47). For these criteria, some examples such as how the period should be taken as a basis, whether or not using automatic stabilizations and how potential national income will be calculated can be given. In this direction, measurement methods developed by transnational organizations such as International Monetary Fund (IMF) and Organization of Economic Cooperation and Development are often appealed in fiscal impulse analysis. In addition, with the study, which Blanchard (1990) formed and gave his name and the common study carried out by Heller, Haas and Mansur (1986) are guide methods used for determination of fiscal effect.

i. IMF Fiscal Impulse Measurement Method

The method of interest was basically developed by means of “German Council of Economic Experts” (Heller et al., 1986:2). In this method, first of all, in order to distinguish the effect of change in economic activity on the budget, cyclically neural budget balance is calculated, and any year, when economic performance is satisfying, is taken as a basis, for this. For the basis year of interest, the hypothesis that the rates of budgetary revenues/actual national incomes and budgetary revenues/potential national income will remain the same is used, and thus, for a hypothetical period, cyclical neural budget balance is obtained (Fedelino et al, 2009:4).

Fiscal Impulse Calculation Method of IMF measures the reactive effect in the elements of fiscal policy forming total demand, using basis year. This measure considers both accidental impacts of fiscal policy on the budget and the effects of automatic stabilizator, which occurs as a result of that expenditure and income flexibilities are more than 1 (Tepekule,2016:146). Fiscal Impulse

Identification Method of IMF is directed to identifying at what direction the effect the budgetary balance emerges on whole economy in the period is. In other word, IMF method reveals whether the variation occurring in budgetary balance in the year has a contractionary or expansionary or neural effect on the demand. Another important point that is necessary to be given place here, while the effect is calculated in IMF method, is to measure the effect of either voluntary fiscal policies or automatic stabilizers on the components of total demand.

IMF Method, due to features it has, has several advantages compared to the other methods. That is, IMF method formulizes main macroeconomic indicators such as public expenditures, public revenues, and GDP, which take place in economic system of a country. So, the data belonging to the variables of interest will be able to be easily obtained. Another important advantage IMF Method presents is that measurement can be so easily made. For measurement, variations occurring in current and potential GDP, public expenditures and public revenues belonging to basis year, nominal and potential GDP rates and variation in current budgetary balance are enough (Heller et al., 1986:4). However, the theoretical processes of alternative fiscal measurement methods and the way they occur are very complicated. This case, in contrast to IMF fiscal impulse measurement method, easy use of the other methods makes it difficult as a simple unit of measurement (Chand, 1992:3).

In addition to advantages above mentioned, IMF method has also several deficiencies. Firstly, the hypothesis that tax incomes are unit flexible to actual GDP, public expenditures and potential GDP is highly strong (Şen and Kaya, 2012:165). Another deficiency, while measuring fiscal effect is not to make any distinction such as voluntary fiscal policy and automatic stabilizers. This case

makes it difficult to identify which policy instruments are more effective. As a result, IMF method, thanks to simple and functional calculation methods it uses, shows at what direction fiscal impulse will effect total demand, in other words, economy (Camarero,1999:236).

ii. OECD Fiscal Impulse Measurement Method

In the fiscal impulse calculation method of OECD, there is not any limitation regarding income and expenditure flexibilities (Chand, 1993:93), and budgetary items are distinguished as endogenous and exogenous variables (Schinasi and Lutz, 1991: 2). In OECD method, the flexibilities of budgetary and expenditure variables are exogenously used. So, thanks to flexibilities of interest, structural budgetary balance is reached (Muller and Price, 1984:165). Structural budget balance of OECD consists of two main elements. The first of elements of interest is voluntary fiscal-based element, and the second is income-based component (Schinasi and Lutz, 1991: 4).

In OECD method, if fiscal impulse is a factor that is necessary to be considered in calculation, in contrast to IMF method, it is to ignore automatic stabilizers. In other words, in OECD method, only the effects of voluntary policy applications such as tax and public expenditure policies are taken into consideration, not the general effect of fiscal policy applications. The other important point, in OECD method, is taken the previous year as a guide instead of basis year, again different from IMF method.

In the OECD method, taxes are subject to a distinction in the form of direct taxes, indirect taxes and social security contributions. Public expenditures, on the other hand, are classified in the form of unemployment benefits and social security expenditures that have been subject to cyclical correction (Şen and

Kaya, 2012:266). In addition, in this method, potential national income is obtained by the method of national income production.

In explanations given until this section of the study, the differences of OECD and IMF methods are mentioned. In addition to these, another one of the differences between two methods is also the subject of fiscal drag.[†] In OECD measurement of fiscal impulse, fiscal drag is accepted as structural problem of fiscal policy. In IMF method, it is moved from the assumption that fiscal drag is an adjusted measure of budget balance (Schinasi, 1986:1). Another remarkable distinction between two methods is the parameters considered during measurement. In OECD method, while fiscal impulse is calculated, marginal tax rate and marginal expenditure rate are taken into consideration. IMF takes taxes tax and flexibilities of public expenditures and uses the previous year data of tax and public expenditures (Schinasi, 1986:1).

iii. Blanchard Fiscal Impulse Measurement Method

Focus point of this method brought in literature by Oliver Blanchard is voluntary fiscal policy such as tax and public expenditures. Method, from this aspect, is similar to OECD method.

In Blanchard Method, measurement of voluntary effect, directed to obtain budget surplus, is made. and elasticities of public revenues and expenditures, and Okun coefficient are utilized (Blanchard,1990:5).

In Blanchard method, main objective is to determine structural budget balance. Structural budget balance is based on the assumption that total actual real

[†] Fiscal Drug; is that progressive income tax that is in force in a country, together with the increase in nominal incomes of individuals, leads higher average tax rates to be applied.

output is fluctuated basically around a basic output way reflecting long term potential growth rate of economy (Hagemann,1999:4). Thus, while economy is at the equilibrium at full –employment point, determining ideal budgetary level, whether or not budget balance is functional in calculating the effects of fiscal policy on economy can be scrutinized.

iv. Heller, Haas and Mansur Fiscal Impulse Measurement Method

Focus point of Fiscal Impulse Measurement Method, developed by Peter Heller, Richard Haas and Ahsan Mansur, is fiscal stance.[‡](Heller et al., 1986:4). Fiscal stance is generally understood that the direction that voluntary decisions of governments regarding tax and expenditures gives to fiscal policy especially in terms of their contributions to economy (Orseau and Salto,2016:115)

Fiscal impulse calculation introduced by Heller et al. displays variation in fiscal stance for a certain period compared to basis year. In other words, fiscal stance (FS)/ GDP (Y) rate, is the indicator of that fiscal stance cyclically variates at what direction compared to basis year, when it is neutral and ineffective.

If Fiscal Stance / GDP rate (FS/Y) stays constant over two periods, if $\Delta(FS/Y) = 0$, a successive interaction will not occur; if this rate takes the values different from zero, in other words, if it takes positive and negative values, fiscal policy will lead to more expansionary or contractionary effect compared to the past period (Philip and Janssen, 2002:28).

[‡]Fiscal stance expresses the difference of the variation in public revenues and public expenditures.

2. THE LEVEL AND DIRECTION OF FISCAL IMPULSE IN TURKEY

In this section of the study, the efficiency/effectivity of fiscal policies applied in our country on Turkish economy will be tried to be introduced by means of fiscal impulse analysis with the data of 1988-2019. While fiscal impulse is measured, above mentioned IMF method, formed German Council of Economic Expert, will be used. The method of interest has been adopted due to the fact that it has a simple and functional feature and, most importantly, the results it introduces can be comparable in international area. Another advantage of IMF method compared to the other methods is that it introduces the interaction between fiscal value and GDP in that country more objectively. IMF method provides this objectivity in two ways. In the first method, the effect of budget at nominal level is identified and, following this, the difference of the effect, identified in the first period is taken, and the share of the effect numbers obtained is determined as the share in GDP. In the second method, the cyclical effect of budget at nominal level is again identified and, later, in contrast to the first method, the share of the value calculated belonging to the previous year is examined in GDP. Following this, the difference of the share obtained from the rate found for the previous period is taken. Basically, both methods reach the same results other than a few small differences (Çebi,2002:3).

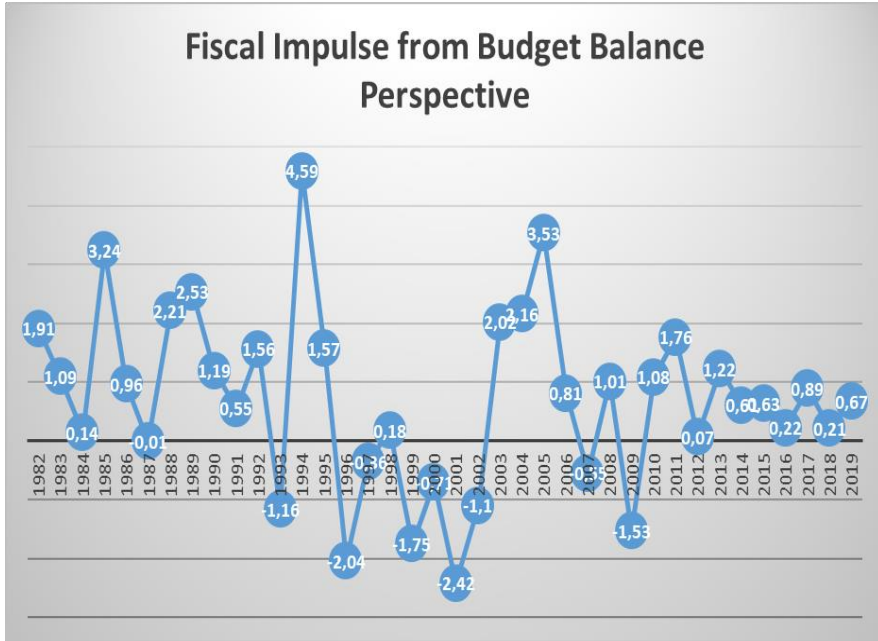
IMF method, as given place above, makes obligatory to determine a basis year in analyzing fiscal effect. In this context, in the study, the year 1998 was determined a basis year. There are two reasons for determining 1998 as basis year. The first of these reasons is to minimize the effect of economic shocks breaking out in the period specified. Another reason is that the old and updated applications can be simultaneously subjected to analysis.

The data regarding public expenditures and public revenues used for measuring fiscal impulse were updated before and after 2006, which is the date when no.5018 Public Fiscal Management and Control was put into force. In this context, the data of interest consist of the public expenditures and revenues of consolidated budget, adapted to pre- 2006 analytic budget classification, and centralized management public expenditures and revenues in budget classification during and after 2006. The data of interest as well as GDP and GDP deflator was obtained from the section “Main Economic Indicators”, published by Strategy and Budget Department of Presidency of Republic.

Potential GDP data appealed in analyzing impulse effect were filtered according to Hodrick-Prescott method and, later, it was made real by multiplying by GDP deflator.

In direction of the explanations given above, in Turkey, fiscal impulse level calculated for the period 1982-2019 is given in Graph 1 as follows:

Graph 1: In The Period Of 1982-2019, The Level And Direction Of Fiscal Impulse In Turkish Economy (As The Percentage Of GDP)

Resource: It was calculated by the authors by utilizing the data of Turkish Statistics Institutes (2021) and Strategy and Budget Department of Presidency (2021)

When the variations of fiscal impulse as the percentage of GDP taking place in the graph 1 are examined, it will be seen that the effect fiscal policies applied emerges on total demand and whole economy is very closely related to conjuncture, which prevail in.

In the 1980s, radical changes began to occur in almost every aspect of life in Turkey (Şener, 2021:210). Turkish economy, with the decisions made on the date of January 24, 1980, adopting liberal economic system, begun to change shell; together with that leaving import-substitution industrialization and changing in the approach of state intervention, an utterly different period has

begun for Turkey (Yılmaz,1996:111). As will also be seen from Graph 1, fiscal effect continuously took positive values from 1982 to 1993, except for 1987. In other words, fiscal policy applied in the period of 1982-1993 positively reflected to total demand components. However, as given in Table 1, if fiscal impulse value as GDP percentage takes a value between $-0,5\%$ and $0,5\%$, in this case, the effect of fiscal policy applications on total demand becomes neutral. In this context, fiscal impulse value, measured for 1987, does not show a reducing effect on total demand; the value $-0,01\%$ expresses a neutral effect for the year 1987.

Shel change occurring in Turkish economy has begun to get itself felt in negative sense beginning from late 1980s. While the deficits of public sector that has begun to gradually gain continuity brings high inflation with it (Tepekule,2016:158), due to neo liberal policies, low wage policy governments adopt (Parasız, 1994:41) made the problem of unemployment the current issue of the country. We think that pressing applications put into force with the decision numbered 32 about conserving the value of Turkish Money are effective. Legal regulation of interest, especially due to liberalization process occurring in capital movements, includes precautions for conserving purchasing power of our national currency that began to devalue against foreign currencies.

As a natural results of neoliberal policies, with the decision numbered 32, convertibility was adopted, proceeded financial liberalization application and completed liberalization process of capital movements that began in 1983 (Şimşek,2007:53). While capital movements increasing thanks to the decision mentioned, on the one hand, increase current deficit and deficit of public sector, on the other hand, they led to monetary expansion. So, it was

proceeded from export –based growth model to import-based growth model that is based on capital transfer (Kaya,2013:15). Essentially, it will not be wrong to emphasize that the fiscal policies applied in the period of 1982-19993 led to an expansionary effect on total demand.

The period 1993-2002 is crisis years for Turkish economy. Political instabilities added to public deficit, current deficit and inflation dilemmas, which is given place above, entrained the country deeper economic instabilities. In seven years (1993,1996, 1997,1999,2000,2001 and 2002) of the time period of ten years under consideration, fiscal impulse took negative values. In other words, fiscal policy applications, adopted in the relevant period, negatively affecting total demand components, led to contractionary effects in economy. We think that expansionary fiscal impulse, emerged in the years of 1994 and 1995, results from election economy. In other words, as a result of that the relevant governments shift compositions of public expenditures to unrequited transfers with the drive of election economy, the incomes of individuals increased and as a result an expansionary effect emerged.

In addition, in the years of 1994 and 1995, that the relationships between Central Bank of Turkish Republic (TCMB) and Undersecretariat of Treasury cannot be placed on the solid ground led fiscal policy to create an expansionary effect (Karabıçak,2000:57). In other words, while unrequited borrowing of Treasury from TCMB creates an expansionary effect on economy, this case led inflation to become chronic in the following periods.

With the decisions for stability, made on the date of April 5, 1994, unbalances of interest were tried to be removed. Thanks to decisions made, the tendency of increase in either interest rates or general level of prices was broken even if just a drop. The fall tendency experienced continued until November 2000

Banking Crisis and February 2001 foreign Currency Crisis. In the period of 1995-1998, political turmoil arouses and, in addition to this, Asian Crisis in 1997 and Russian Crisis in 1998 were experienced. In addition to arrangements in public finance in struggling with inflation in 1998, a new stabilization program, which includes radical arrangements such as accelerating privatization, extending tax to base and social security reform (Karabıçak,2000:58). However, these decisions made was not effective in completely removing economic instabilities experienced. Fiscal values belonging to the period is not anything other than expressing mathematically the case. Fiscal policies applied led to contractive impacts in a large part of the period.

In instabilities of November 2000 Banking and February Foreign Currency, the values of fiscal impulse were -0,71% and -2,42%, respectively. It is not difficult to understand negativities of two crises of interest in terms of the magnitudes of fiscal impulse values. The contractionary effect experienced can be measured so big that even actions taken by “Transition to Strong Economy” Program for struggling the crises of interest could not remove contractionary effect, and in 2002, the value of fiscal impulse became -1,1%. This contractionary effect of interest is a natural result of fiscal policy applied for struggling crisis.

As a result of that the decisions made yield fruit in the scope of providing stability, on the other hand, on the other hand, “Transition to Strong Economy” Program, measurements of fiscal impulse including the period of 2003-2007 were always resulted with positive values. In other words, applications of fiscal policy adopted in the period of interest led to expansionary effect in the economy. Especially in the years of 2004 and 2005, reaching lower inflation and higher growth rates, fiscal policy made an expansionary effect and, in the

calculation of fiscal impulse, the highest two values were measured during and after 2002 (Tepekule,2016:161). In other words, applications of fiscal policy are not tighter during the year 2003 compared to the other periods.

In the year 2006, with adopting open inflation target, monetary and fiscal policies were coordinated, and fiscal policy is again tightened (Kaya, 2013:31). In return to this, fiscal impulse, taking positive values, exhibited an expansionary tendency in economy.

In the year 2007, even though the value of fiscal effect was - 0,55%, as will be seen again in Table 1, the effect it will be produce on economy is almost neutral. In the period of interest, in the background of that financial impulse take so many values, increase-directed movement in inflation rate takes place. Policymakers, for breaking out this tendency, have begun to exhibit again tighter fiscal policy.

Global crisis erupting in USA and impacting all the world also got itself felt in our country. However, in 2008, the value of fiscal impulse in our country shows parallelism with the past two years. Despite crisis period, in the back of emergence of expansionary fiscal effect on economy, that the impact of global crisis got its effect felt in our country in the last quarter of the year 2008 underlies.

In 2009, when the effect of global crisis was again felt, the value of fiscal impulse, leaving back 2002 value of fiscal impulse, reached the biggest negative value, - 1,53%. In return to expansionary fiscal policy applications in 2009, in the back of contractionary fiscal impulse, in our opinion, the decision, time and external delays in fiscal policy take place.

Value of Fiscal impulse measured in the period of 2010-2019 stably took positive value. However, fiscal impulse values belonging to the years of 2012, 2014, 2016 and 2018 is rather less. The reason for this case is that the impulse variation fiscal policy applications created in post-2010 period show parallelism with the variation of economic growth. In other words, in the post-2010 period, the effect the fiscal policy applications produced on total demand overlaps with economic conjuncture, where economy is found. In the period determined, another cause of that fiscal impulse stays limited is that policymakers do not make compromises from budgetary discipline.

3. DISCUSSION AND CONCLUSION

When values of fiscal impulse calculated in the previous section are examined, fiscal policy applications appealed in our country follow a similar course to the conjuncture, in which government is included in until 1994. In other words, if economy is in the rise (decline) phase, fiscal policy applications also create an expansionary (contractionary) effect and the fiscal impulse takes positive (negative) values. In destabilization years, which emerged with destabilization that erupted in 1994 and continued until 2003, mostly, we think that it will not be wrong to say that a stance was exhibited in contrast to the conjuncture included in.

Similarly, in the years of 2006, when a destabilization in general level of prices emerged, and 2009, when the impacts of global crisis that shook world economies was remarkably seen in Turkey, fiscal policies were applied in opposite to the conjuncture, in which Turkey takes place. In except for economic crisis or periods, in which fluctuations increase, fiscal policy applications overlap with the conjuncture economy is included in.

In this case, fiscal policy applications, appealed for sorting out the economic crisis experienced, make positive effects in establishing economic equilibrium in the crisis years and the periods following them, in contrast to the cyclical phase included in, in the short term. On the other hand, it should not be ignored that the reflection of fiscal policy applications appealed, after crisis periods or by establishing a partial improvement compared to destabilization phase in economy, on economy is again compatible with cyclical phase. While this simulation is formed, a lot of components are utilized.

Regulative impact analysis entering literature as a product of New Public Administration, briefly, is a guiding simulation showing that how effective a draft arrangement implemented will be on the norms, economic structure, commercial function and regulations in that country. One of those being the most important among these components is certainly economic structure, where the country is included in.

In growth model the established structure adopts, the demand structure of the society, size and dynamics of sectors forming economy are the important areas that are necessary to be considered, while a new regulation is implemented. Fiscal impulse analysis measuring all these elements is an important component showing which country economy reach today, passing through which stages, and contributing to forming regulative impact analysis.

Fiscal impulse analysis introduces a holistic effect, related to institutional framework, of an economic policies to be applied on macroeconomic indicators. Thanks to this feature of it, it constitutes economic dimension of regulative impact analysis.

According to the relevant sections of this study, which analyzes the values of fiscal impulses fiscal policies, applied in the period 1982-2019 in our country,

created on total demand, fiscal policy applications appealed in the period scrutinized in our country positively affect reestablishment of economic stability. Impulse measurement made for being able to be identified whether or not the application of interest should be made different and deepened. Especially subcomponents forming budgetary items of country economy should be analyzed in detail. Considering country dynamics, it should be identified which items make contribution to country economy, and fiscal policy instruments should be used in this direction.

As given in the other sections of the study, fiscal impulse analysis is a pioneer indicator that reveals, which the fiscal policies, applied or possible to apply, in a country produce what kind of variation on economy. However, is not enough in alone for being able to display the pure effect of fiscal policy applications on establishing economy equilibrium. Because the different resources of the change emerging in economy can also be. In some cases, the resource of net effect emerging in economy can be predominantly monetary policy. In similar way, a new natural resource or a new production technique providing cost saving can contribute to the holistic effect occurring in economy,

For being able to identify the effect mentioned, some macroeconomic variables that makes considerable contribution to economic growth of the country should be identified, and these variables should be associated with the values of fiscal impulse. An analysis to be made in this way will clearly reveal that fiscal policy applications will affect which macroeconomic variable and at what direction with ecosystem of fiscal impulse analysis. So, it can be identified that economic equilibrium will be reached by using which fiscal policy applications. In this direction, we think that that public institutes and organizations that are

responsible for preparing and compiling the various macroeconomic statistics include fiscal impulse analysis in their programs will make an important contribution in sense of identifying the course of economy. In development plans and annual programs of presidency of republic, giving place to the analysis of interest will provide easiness for policymakers to form long-termed policies in terms of the past experiences

In a country, identifying that total demand components and values of fiscal impulse are related to what direction in short and long term by means of econometric analyses is important in terms of economic growth. Because statically significant relationship between the parameters of interest may not be present in the long term. In other words, that values of fiscal impulse in a country is in expansionary direction in the short term may have a coincidental cause, different from fiscal policies applied. However, if there is a relationship between the parameters mentioned in the long terms, it can be easily expressed that there is a close interaction between these two variables.

Policymakers, thanks to this, previously identify whether they appeal to fiscal policy instruments or monetary policy instruments or to both of them in case of economic shock Turkish economy may face to. They identify which policy instrument will affect which component of total demand. Thus, possible negativity economy may face to can be impeded, at least, it can be provided this shock to be eliminated with the least damage. As a result, this case can contribute that country economy catches the figures of stable growth.

As a result, fiscal impulse analysis is in very closely interaction with cyclical phases our country experienced. Therefore, fiscal impulse has a sine qua non quality about Our country's reaching 2023 economic targets in terms of "*you cannot manage, if you cannot measure*" approach.

Conflict of Interest Disclosures:

There is no conflict of interest for this study.

Support/Financing Information:

No financial support has been received for the research and publication of this article.

Ethics Committee Decision:

Ethics committee decision is not required for this research.

REFERENCES

- Alesina, A. and Perotti, R. (1995). Fiscal Expansions and Adjustments in OECD Countries. *Economic Policy*. No: 21, pp. 205-248.
- Bevilaqua, A. S. and Werneck, Rogerio L.F. (1997). Fiscal Impulse in Brazilian Economy 1989-1996. *Departamento de Economia*, No: 379.
- Blanchard, O. J. (1990). Suggesting for a New Set of Fiscal Indicators. *OECD Economics Department Working Papers*, No: 79. Doi:10.1787/18151973
- Camarero, M. (1999). The IMF Fiscal Impulses and the Determination of the Real Exchange Rate of the Spanish Peseta. *Applied Economic Letters*. No: 9, pp. 235-240. Doi:[10.1080/13504850110057965](https://doi.org/10.1080/13504850110057965)
- Chalk, N. (2002). "Structural balances and all that: Which indicators to use in assessing fiscal policy." *International Monetary Fund Working Paper WP/02/101*.

- Chand, S. K. (1977). "Summary Measures of Fiscal Influence". IMF Staff Papers, 24(2),405-449.
- Chand, S. K. (1992). Fiscal Impulses and Their Fiscal Impact, *IMF Working Paper WP/92/38*. On-Line: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=884751Date Accessed: 02/08/2021
- Chand, S. K. (1993). Fiscal Impulse Measures and Their Fiscal Impact in How to Measure the Fiscal Deficit: Analytical and Methodological Issues. (Eds) Mario I. Blejer and Adrienne Cheasty, International Monetary Fund, ISBN 1-55775 Washington, pp. 85-99.
- Çebi, C. (2002). *Kamu Kesimi İtibariyle Mali Etki Hesaplaması: Türkiye Uygulaması*. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü Çalışma Tebliği No:2, Ankara.
- De Castro F. F.; Kremer, J. And Warmedinger, T. (2010). How to Measure a Fiscal Stimulus. *Presupuesto y GastoPublico*, Num.59, pp. 103-116.
- Fedelino, A.; Ivanova, A. and Horton, M. (2009). Computing Cyclically Adjusted Balances and Automatic Stabilizers, International Monetary Fund, Fiscal Affairs Department, Technical Notes and Manuals 09/05.
- Giavazzi, F.; Jappelli T. And Pagano, M. (2000), Searching for Non-Linear Effects of Fiscal Policy: Evidence from Industrial and Developing Countries, *Euro Econ Review*, No: 44, pp. 1259-1289.
- Hagemann, R. (1999). "The Structural Budget Balance The IMF's Methodology", International Monetary Fund Working Paper WP/99/95.
- Heller, P. S.; Haas, R. D. and Mansur, A. S. (1986). A Review of The Fiscal Impulse Measure. IMF Occasional Paper No:44.

- On-Line: http://petersheller.com/documents/IMF_OP44.pdf (DateAccessed: 13/08/2021)
- Hodrick, R. J. and Prescott E. C. (1980), "Postwar U.S. Business Cycles: An Emprical Investigation", Carnegie-Mellon University Working Paper, No. 451.
- Kandil, M.E. and Morsy,H.(2010). Fiscal Stimulus and Credibility in Emerging Countries. IMF Working Paper WP/10/123.
- OnLine:<https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2010/wp10123.pdf>
DateAccessed: 13/08/2021
- Kara M., Şener T. (2009), The International Symposium Modern Developmental Trends and Turkic World, Baku, Azerbaycan, 29 - 31 Mayıs 2009, cilt.10-12, ss.604
- Karabıçak, M. (2000). Türkiye’de Ekonomik İstikrarsızlığın Tarihsel Gelişim Süreci. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5(2), 49-65.
- Kaya, A. (2013). Mali Sürdürülebilirlik: Teori ve Türkiye Uygulaması, İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği, YayınNo:292.
- Kiss, G. (2011). Moving Target Indication: Fiscal Indicators Employed by the Magyar Nemzeti Bank. MNB Occasional Papers, 92.
- Muller, P. and Price, R. W.R. (1984), Structural Budget Deficit and Fiscal Stance, OECD Economics and Statistics Department Working Paper No:15.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (1997), Regulatory Impact Analysis: Best Practices in OECD Countries, Paris.
- Orseau, E. and Salto, M. (2016). "Measuring and assessing the fiscal stance in the Euro area: Methodological issues", Part IV of the European Commission's Report on Public Finances in EMU 2016.
- Padurean, E.; Leonida, C. And Baltaretu, C. (2010). Evaluation of the Fiscal-Budgetary Policy Sustainability in Romenia. Financial Studies, 4/2010.

- Parasız, İ. (1994), *Ücret Teorisi (Modern Yaklaşım)*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Philip, R. And Janssen, J. (2002). Indicators of Fiscal Impulse for New Zealand. *New Zealand Treasury Working Paper 02/30*, December 2002.
- Raisova, M. (2012). Fiscal Impulse Under Conditions of The Slovak Republic. *CurentulJuridic*, 4(51), 54-62.
- OnLine:http://revcurentjur.ro/arhiva/attachments_201204/recjurid124_5A.pdf
DateAccessed: 25/08/2021
- Schinasi, G. J. and Lutz, M. S. (1991), Fiscal Impulse. *IMF Working Paper WP/91/91*.
- OnLine:https://www.researchgate.net/publication/5125778_Fiscal_Impulse
DateAccessed: 19/08/2021
- Schinasi, G. J. (1986), International Comparisons of Fiscal Policy: The OECD and IMF Measures of Fiscal Impulse, International Finance Discussion Papers. Number: 274.
- Strategy and Budget Department of Presidency of Republic(2021), Key Economic Indicators,
- Online:https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/10/Kamu-Kesimi-Genel-Dengesi-1998-2021_20102020-1.xls DateAccessed: 11.09.2021
- Şen, H. and Kaya, A. (2012), Türkiye’ de Maliye Politikaları Ne Ölçüde Etkili?: Bir Mali Etki Analizi, *Vergi Dünyası Dergisi*, Issue:368, s.162-170.
- Şimşek, H. A. (2007). Effects of Stabilization Programs on Public Finance After 2000 In Turkey, 44(512), 52-68.
- Şener,T. (2021), AK Parti Dönemi Siyaset Bürokrasi İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme, *Siyaset Bürokrasi İlişkisi Tanzimat’tan Günümüze*, Ed:Hakan ALPTÜRKER, *Literatürk Academia*, ss.199-221, 2021
- Tepekule, U. (2016). Ekonomik İstikrarın Sağlanmasında Maliye Politikasının Etkisi: Mali Etki Analizi ve Türkiye Örneği, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Turkish Statistics Institutes (2021), GDP Growth Rate,

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=D%C3%B6nemsel-Gayrisafi-Yurt-%C4%B0%C3%A7i-Has%C4%B1la-II.-%C3%87eyrek:-Nisan---Haziran,-2021-37182&dil=1> DateAccessed: 11.09.2021.

Vdovychenko, A. (2018), Estimating the Fiscal Impulse in Ukraine, Visnyk of the National Bank of Ukraine, Iss 245, s. 45-63.

Yılmaz, H. (1996). Türkiye’de Vergi Yapısı ve 1980’den Sonra Sektörel Vergi Yüklerinin Gelişimi, Devlet Planlama Teşkilatı İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi – DPT, Ankara.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Giriş

Bireylerin refah içinde yaşadığı istikrarlı bir ekonominin ve modern bir kamu yönetiminin varlığı için, hükümetlerin etkili, ülke ihtiyaçlarına cevap veren politika uygulamaları şarttır. Söz konusu politika uygulamaları için ise yasal ve idari düzenlemeler önemli bir görev ifa etmektedir. Söz konusu düzenlemelerin niteliği ise kamu yönetiminin başarısının belirleyicileri arasındadır. Bu doğrultuda “düzenleyici etki analizi”, nitelikli düzenleme gerçekleştirme konusunda etkili bir araçtır.

Düzenleyici etki analizi, idari veya yasal düzenlemelerin, belirlenmiş bazı alanlardaki, olumlu ve olumsuz olası etkilerinin ve bu etkilerin toplumun kesimleri arasında dağılımının sistematik ve tutarlı olarak incelenmesi ve bilginin karar alıcılara ulaştırılması için kullanılan bilgi temelli bir yöntem (OECD,1997:1) olarak tarif edilebilir.

Düzenleyici etki analizi ile uygulamaya geçecek düzenleme; düzenlemenin uygulamaya geçmesi ile yarar sağlayacaklar ile bedel ödeyecekler açısından hatta düzenlemeyi hayata geçirecek siyasi irade açısından hayati öneme

sahiptir. Siyasi irade bu kadar hassas bir konumda bulunması nedeniyle hangi düzenlemelerin nasıl uygulanacağı hususunda deyim yerindeyse kılı kırk yarar. Çeşitli göstergeleri ve alt etki analizlerini dikkate alarak politika geliştirmeye çalışır.

Politika yapıcılarının düzenleme yaparak politika geliştirme hususunda kararlarını etkileyen analizlerden birisi de mali etki analizidir. Mali etki analizi bir maliye politikası uygulamasının toplam talepte ne yönde ve hangi büyüklükte bir etki yaratacağı ölçmektedir. Mali etki analizi, ölçümediği değerler neticesinde politika yapıcılar açısından referans bir gösterge olma özelliğine sahiptir. Mali etki analizi o ülkede cereyan eden ekonomik olayların bir aynasıdır. Ekonominin hangi aşamalardan geçip nereye doğru gittiği hakkında politika yapıcılara mesajlar veren öncül bir göstergedir. İlerleyen bölümlerde yer verileceği üzere Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) gibi uluslararası kuruluşlar yaptıkları araştırmalarda mali etki ölçümüne büyük önem vermektedirler.

Yöntem

IMF'nin mali etki hesaplama metodu, maliye politikasının toplam talebi oluşturan unsurlardaki reaktif etkiyi baz yılı kullanarak ölçmektedir. Bu ölçüm, hem maliye politikalarının bütçe üzerindeki arzi etkilerini hem de harcama ve gelir esnekliklerinin 1'den farklı olması sonucu meydana gelen otomatik stabilizatör etkilerini dikkate almaktadır. IMF'nin mali etki tespit metodu, bütçe dengesinin ekonominin bütünü üzerinde dönem içerisinde ortaya çıkardığı etkinin hangi yönde olduğunu belirlemeye dönüktür. Farklı bir ifade ile IMF metodu, bütçe dengesinde yıl içinde meydana gelen değişimin toplam talep bileşenleri üzerinde daraltıcı mı genişletici mi yoksa nötr bir etkiye mi sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Burada yer verilmesi gereken diğer bir önemli husus ise IMF metodunda etki hesaplanırken gerek iradi maliye politikalarının gerekse otomatik istikrarlandırıcıların toplam talep bileşenleri üzerindeki etkisinin ölçülmesidir.

IMF metodu sahip olduğu özellikler nedeniyle diğer ölçüm metodlarına göre birtakım kazanımlara sahiptir. Şöyle ki, IMF yöntemi; bir ülke iktisadi sisteminde yer alan kamu harcamaları, kamu gelirleri ve GSYİH gibi temel makroekonomik göstergeleri formüle eder. Böylece bahse konu değişkenlere ait veriler de kolaylıkla temin edilebilecektir. IMF metodunun sunduğu diğer önemli bir avantaj ise gayet kolay bir biçimde ölçümlenebilmesidir. Ölçüm için yalnızca cari ve potansiyel GSYİH'da meydana gelen değişimler, baz alınan yıla ait kamu harcamaları ve kamu gelirlerinin sırasıyla nominal ve potansiyel GSYİH'ya oranlanmaları ve cari bütçe dengesindeki değişme kâfi olmaktadır. Ancak alternatif mali etki ölçüm metodlarının teorik vetireleri ve meydana geliş

biçimleri çok komplikedir. Bu durum IMF mali etki ölçüm yönteminin aksine, diğer yöntemlerin basit bir ölçü birimi olarak kolayca kullanımını zorlaştırmaktadır.

Bulgular

Ülkemizde başvuru maliye politikası uygulamaları 1994 yılına kadar ekonominin içinde bulunduğu konjonktür ile benzer bir seyir izlemektedir. Farklı bir söylemle 1994 yılına kadar ekonomi çıkış (iniş) evresindeyse maliye politikaları uygulamaları da genişletici (daraltıcı) bir etki yaratmakta ve mali etki değerleri pozitif (negatif) değerler almaktadır. 1994 yılında patlak veren istikrarsızlık ile doğan ve 2003'e kadar süren istikrarsızlık yıllarında ise çoğunlukla içinde bulunulan konjonktürün aksine bir duruş sergilediğini söylemenin yanlış olmayacağı kanaatindeyiz.

Benzer şekilde fiyatlar genel düzeyinde istikrarsızlıkların baş gösterdiği 2006 ve tüm dünya ekonomilerini sarsan küresel krizin etkilerinin Türkiye'de belirgin olarak görüldüğü 2009 dönemlerinde ise maliye politikaları ekonominin içinde bulunduğu konjonktür evresinin aksi biçimde tatbik edilmiştir. Ekonomik kriz yahut dalgalanmaların fazlaştığı periyotlar haricinde ise maliye politikası uygulamaları ekonominin içinde bulunduğu konjonktür dönemi ile büyük oranda örtüşmektedir.

Bu minvalde yaşanan ekonomik krizden çıkmak adına başvuru maliye politikası uygulamaları kriz yılları ve akabindeki dönemlerde, içinde bulunulan konjonktür evresinin tersine, kısa vadede ekonomik dengenin tesis edilmesinde olumlu etki meydana getirmektedir. Diğer taraftan giderilen kriz dönemlerinin ertesinde yahut ekonomide istikrarsızlık evrelerine nazaran kısmi bir iyileşmenin tesisi ile başvuru maliye politikası uygulamalarının ekonomi üzerindeki yansımalarının ise yine konjonktür evresi ile uyumlu olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır.

Sonuç

Yeni Kamu Yönetimi anlayışının bir ürünü olarak yazına giren düzenleyici etki analizi, öz olarak hayata geçirilmesi planlanan bir taslak düzenlemenin o ülkedeki normlar, ekonomik yapı, ticari işleyiş ve düzenleme ile alakadar olacak kesimler üzerinde nasıl bir etkiye yol açacağını gösteren bir simülasyondur. Bu simülasyon meydana getirilirken birçok bileşenden yararlanılır. Bu bileşenlerin en önemlilerinden birisi de ülkenin ekonomik yapısıdır.

Ekonominin benimsediği büyüme modeli, toplumu talep yapısı, ekonomiyi oluşturan sektörlerin büyüklüğü ve dinamikleri, yeni bir düzenleme hayata geçirilirken göz önünde bulundurulması icap eden önemli alanlardır. Bütün bu unsurları ölçümleyen mali etki analizi ise ülke ekonomisinin hangi aşamalardan geçerek bugünlere geldiğini gösteren ve düzenleyici etki analizinin oluşturulmasına katkı veren önemli bir bileşendir.

Mali etki analizi, uygulanacak bir ekonomi politikasının makroekonomik göstergeler üzerindeki bütüncül bir ifadesidir. Bu özelliği ile düzenleyici etki analizinin ekonomik boyutunu teşkil etmektedir.

Ülkemizde 1982–2019 döneminde uygulanan maliye politikalarının toplam talep üzerinde yarattığı mali etki değerlerini analiz eden bu çalışmanın ilgili bölümlerinde elde edilen bulgulara göre, ülkemizde irdelenen dönemde başvurulan maliye politikası uygulamaları ekonomik istikrarın yeniden tesisini kısa vadede pozitif şekilde etkilemektedir. Bahse konu etkinin uzun vadede var olup olmadığının tespit edilebilmesi için yapılan etki ölçümü farklılaştırılmalı ve derinleştirilmelidir. Özellikle ülke ekonomisinin bütçe kalemlerini oluşturan alt bileşenler etraflıca analiz edilmelidir. Ülke dinamikleri dikkate alınarak ekonomik açıdan hangi kalemlerin ekonomik büyümeye katkı sağladığı tespit edilmeli ve maliye politikası araçları bu yönde kullanılmalıdır.

Politika yapıcılar bu sayede kırılğan bir yapıya sahip olan Türkiye Ekonomisinin karşılaşılabileceği ekonomik bir şok durumunda maliye politikası araçlarına mı yoksa para politikası araçlarına mı yahut her ikisine birden mi başvuracağını önceden belirlemiş olurlar. Hangi politika aracının toplam talebin hangi bileşenini etkileyeceğini saptarlar. Böylelikle ekonominin, karşılaşılabileceği olası bir olumsuzluk engellenebilir; en azından en az hasarla atlatılması sağlanabilir. Bu durum ise neticede ülke ekonomisinin istikrarlı büyüme rakamları yakalamasına katkı verebilir.

Sonuç olarak; mali etki analizi, ülkemizin geçirdiği konjonktür evreleri ile çok yakın bir etkileşim içindedir. Bu nedenle, ülkemizin 2023 Ekonomik Hedeflerine ulaşma konusunda mali etki analizi, “ölçemezsen yönetemezsin” anlayışı bakımından olmazsa olmaz bir niteliği haizdir.

ACCIDENTAL (!) KILLINGS IN SARAH KANE’S PHAEDRA’S LOVE

Gamze ŞENOL* **Sena Nur YILDIRIM**** **Samet GÜVEN*****

Abstract

Sarah Kane’s Phaedra’s Love can be described as a prominent play written in a chaotic time since it narrates the story of violence and power reflecting the dark background of society. She makes readers aware of social corruption through the in-her-face theatre. It addresses the most primitive instinct of humanity (violence), to constitute an atmosphere in which the audience faces grim realities of life. Sarah Kane distinguishes herself from previous playwrights by presenting the realities. The writer also assigns significant roles to the characters to deal with problems they have, and they make their own choice by bringing about violence, committing suicide, and rape. From this angle, it is possible to analyse Phaedra’s Love from the Foucauldian approach concentrating on the relationship between violence and power. Therefore, this study aims to examine the concept of violence and power by applying the Foucauldian approach in Sarah Kane’s sensational play, Phaedra’s Love.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyal Bilimler Alanı, İngiliz Dili ve Edebiyatı, mail: gamzeesenol75@gmail.com, Karabük, Türkiye.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyal Bilimler Alanı, İngiliz Dili ve Edebiyatı, mail: senanuryyy@gmail.com, Karabük, Türkiye.

*** Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı, mail: sametguven@karabuk.edu.tr, Karabük, Türkiye.

Keywords: Michel Foucault, Sarah Kane, Phaedra's Love, violence, power.

SARAH KANE'İN PHAEDRA'S LOVE ADLI OYUNUNDA KAZARA ÖLÜMLER

Öz

Sarah Kane'in toplumun karanlık geçmişini yansıtarak şiddet ve gücün hikayesini anlattığı Phaedra's Love adlı oyunu kaotik zamanda yazılmış temel oyunlardan biri olarak tanımlanabilir. Yazar, Suratına Tiyatro adlı tiyatro türünü kullanarak, okuyucularını toplumsal yolsuzluğa karşı duyarlı kılar. Bu tür tiyatronun örneği olan oyunlar hayatın acı gerçekleriyle seyircilerinin yüzleştiği bir atmosfer oluşturarak, insanlığın en ilkel içgüdüleri olan şiddete hitap eder. Sarah Kane kendisini gerçekliği gün yüzüne çıkardığı oyunlar üreterek önceki oyun yazarlarından farklı kılar. Yazar ayrıca karakterlerine, sahip oldukları sorunlara odaklanmak ve kendi seçimlerini yapmak gibi önemli görevler yükler. Ancak onların seçimleri, şiddet, intihar ve tecavüz gibi sonuçları doğurur. Bu açıdan, şiddet ve güç arasındaki ilişkiye odaklanan Foucault yaklaşımı ile Phaedra's Love oyununu incelemek mümkündür. Dolayısıyla, bu çalışma Foucault yaklaşımına başvurarak Sarah Kane'in duyu yüklü oyunu Phaedra's Love'daki şiddet ve güç kavramlarını incelemeyi hedefler.

Anahtar Kelimeler: Michel Foucault, Sarah Kane, Phaedra's Love, Şiddet, Güç.

Social and political problems experienced after wars pose a new search and sensitivity to express chaos at that time. The destructions caused by world wars have brought about young people of that time to the chaos of pain and sadness. *In-her-face* theatre has been influenced by the dominant aesthetic view of the geography that has turned into the masochistic physical stress of the performance art on the stage (Buğralılar, 2008: 91). Aleks Sierz has presented "in-her-face" in his book, "In-Yer-Face Theatre British Drama Today" which he defines as a kind of play that "takes the audience by the scruff of the neck and

shakes it until it gets the message.” (Sierz, 2001: 4). Sierz highlights the influence of in-*yer-face* theatre on its audience that is emerging in a chaotic environment where the audience faces hidden emotions. Sierz regards theatre as a tool addressing to the souls “to smash their taboos, and make them disgust the heroes or hate them.” (Ayyıldız, 2018: 186). In-*yer-face* theatre benefits from the outrageous effects of reality to make them realize the covered instincts and feelings. Accordingly, it would not be completely irrelevant to argue that a play of in-*yer-face* theatre should alert its audience. The characters of in-*yer-face* theatre are mostly portrayed with psychological instability leading them to a violent approach towards others. Although there is no driving force for violence, the characters wantonly and suddenly begin to fight, rape, murder, or use inappropriate words. The audience is forced to confront the corrupted society. For Sierz, in-*yer-face* play is simple. He states “characters talk about unmentionable subjects, take their clothes off, have sex, humiliate each other, experience unpleasant emotions, become suddenly violent” (2001: 4-5). Considering his expressions, the writers share common features such as language, unreasoned violence, breaking the walls, and putting sexuality on the stage. This paper aims to bring a distinctive Foucauldian approach to the play *Phaedra's Love* by Sarah Kane to reflect violence, death, and sexual factors. To present this approach, the paper focuses on the role of death, power, and violence in the play.

The theme of violence has been so dominant and common in the world that it becomes a part of human life. Foucault notes that power and violence are profoundly linked to each other in his “The Subject and Power”. Following this idea, Foucault expresses, “the exercise of power can never do without one or the other; often both at the same time” (1982: 789). This means that power is not merely control of the strong over the weak, which means it is not achieved with an authority. He adds that “...it is not the ‘privilege’, acquired or preserved,

of the dominant class, but the overall effect of its strategic positions” (1995: 26). On the contrary, it stands for the connection among the people in a group. The most recognizable signs of power are certainly repression and violence. Generally, actions including the physical power to harm people are described as violence; however, it is not only classified as a physical force to the body but also as sexual and psychological violence. It turns out to be a tool of satisfaction to show power and superiority. A widely accepted belief suggests that violence takes the required authority from power. As a matter of fact, a powerful group or individual is more likely to take violent actions compared to those who do not have such power.

Sarah Kane is undoubtedly among the major figures of *in-her-face* theatre considering the themes she covers in her plays. She was among “the most talented and controversial of the new generation of playwrights” (Ada, 2014: 194). She does not hesitate to put the inconvenient scenes on the stage since it is the author’s responsibility to raise awareness of the truth. Kane’s approach to theatre differs from the traditional understanding because she shows a way for the audience to see reality. She has gained her place among the representatives of this kind of play. Rejecting the established view of the scenes, Kane prefers addressing the hidden pleasures of human beings. The audience is witnessing rape, murder, torture, and humiliation. Although she covers the theme of love, it turns into a reason for violence. As Gökhan Biçer refers in his article entitled “Depiction of Violence Onstage: Physical, Sexual, and Verbal Dimensions of Violence in Sarah Kane’s Experiential Theatre”, “violence is only a tool for Kane through which she criticizes the injustices of the world” (2011: 82). Hence, her essential purpose is to assert herself as a rebel against unfair social norms.

Phaedra’s Love is among significant examples of *in-her-face* theatre considering the themes given in the play such as murder, rape, insensibility, and violence.

She was inspired by Seneca's *Phaedra* in her reproduction despite the major differences between the two plays. Hamamra and Uebel underline the contrast stating that "[w]hile in Greek tragedy scenes of deaths, rape and mutilation occur offstage and are narrated to the audience through a messenger, in *Phaedra's Love*, scenes of perverse sexual and corporeal disorientation are enacted onstage." (2021: 1). In this respect, *Phaedra's Love* belongs to In-Yer-Face theatre, which portrays the reality that people are afraid to face or escape. It breaks the norms accepted as only one right way in society by opening the eyes of the audience to the real world. The most significant element of this kind of theatre is to shock the audience against what is already seen as regular and stable life. Kane's main purpose is to represent the characters belonging to the royal family with their evil side.

The kingdom is normally ornamented with glory, happiness, and love. However, this glory contributes to the brutality of the royal family. Ideas and feelings cause the accidental death of people. It seems that it is about love, but it is a fake world of the Kingdom, and the deaths of family members occur in an eccentric way. In other words, love is the best friend of death for those characters. Kane, in the play, uses extreme sexuality and violent scenes to provoke the audience. She expresses that questioning ethical values is essential to unveil the perception of taboos in society through putting them directly in front of the audience. She challenges stereotyped ideas via repressed emotions. The main character, Phaedra, is the victim of her own feelings because of indifferent and vulgar Hippolytus. Descriptions are so dominant and real that Kane successfully reflects the ideals that she believes. Instead of huge political issues, Kane presents a tendency for individual conflict among characters in the play. Her actual aim is to mirror the people and show the truth behind the lies by destroying discrimination to create a shocking effect.

The increasing number of violent acts not only influences the perspective of literary works but also the theorists and psychologists. Michel Foucault, for instance, has turned his interest during the studies into power to analyse the relationship between different groups and people. He establishes a connection between power and violence. Unlike the general view of power, Foucault discusses that power does not belong to a particular group or person. Rather, it simply exists within the ordinary flow of life. Power “is produced from one moment to the next, at every point, or rather in every relation from one point to another” (Foucault, 1978: 93). Therefore, power must have a systematic order or a superiority to emerge. In *Phaedra’s Love*, superiority paves the way for the emergence of power in sexuality. Phaedra’s only wish is to have Hippolytus, and she decides to make her wish come true. She completely presents herself to him for her only desire but she cannot find what she expects. At this point, the power of Phaedra’s love becomes superior to the existence of her in life.

Phaedra’s Love displays every kind of violence from physical to psychological ones. The characters of her play belong to the royal family through which Kane attempts to criticize the corruption and unmentioned violent behaviours within society regardless of the social class. Thus, to Kane, violence is not dependent on gender, class, or identity. Her approach shows similarities with the thoughts of Foucault who claims that power does not belong to an individual. Humans already have a wish to obtain power and a desire to display it on other people as his nature. The audience is informed about the murder, violence, or other physical violence. In *Phaedra’s Love*, one of the main characters, Hippolytus is the best example of this idea. He is a character practicing his power on Phaedra and her daughter Strophe. He looks like an indifferent man and does not care about the importance of love. Hippolytus has a sexual relationship with those women but just as a pastime activity. He masturbates with the absurd objects

to satisfy himself. Kane pictures him as a man with hopeless and lazy life. While sitting in his room, Hippolytus watches a movie full of violent scenes without giving any reaction. Another crucial point about him is the forbidden love with his stepmother, Phaedra. Kane tries to picture Hippolytus as a man who desires to have sexual interaction with every woman even if he does not reach satisfaction; that is, Hippolytus is an indifferent man in his relationships with women:

Phaedra Would you enjoy it?

Hippolytus No. I never do.

Phaedra Then why do it?

Hippolytus Life's too long. (p. 79)

On the contrary, Phaedra falling in love with her stepson offers her body to Hippolytus since she believes that it is the only way to address his greedy interest. Phaedra has the courage to open her desire when she is captured by the love of Hippolytus. His power is displayed over Phaedra's actions although he does not try to suppress her about having sexual intimacy. To Foucauldian theory, power has a fundamental role together with violence when compared to all kinds of violent actions and their effects. Hence, it is possible to deal with all possibilities of power in the play by depending on Foucault's approach. Power necessitates being suppressive to practice it on other people. To Foucault, it does not have importance whether power belongs to a group or an individual. Desire to have power brings about both happiness and pain in the end. It also causes accidental deaths while practising on humans. Hippolytus, in the play, wants to have a life shaped by his thoughts. Even though he is unaware of his forcing sexual power, he becomes a reason for the death of Phaedra and himself.

Despite his indifference and coldness towards the events happening around him, Hippolytus attacks Phaedra when she mentions a woman called Lena. Kane only refers to her name without clarifying who she is. Biçer declares that Lena is among the most outstanding reasons for Hippolytus to avoid Phaedra as she reminds him of the woman (2010:77). The audience perceives the importance of this woman who is possibly a late mother or lover. She has hurt Hippolytus so hard that he turns into a violent person. As soon as Phaedra mentions her name, he gets out of control and assaults her. To Hippolytus, she is just an ordinary woman and nothing else.

Phaedra Lena, weren't you –

Hippolytus (*Grabs Phaedra by the throat*)

Don't ever mention her again.

Don't say her name to me, don't refer to her, don't even think about her, understand? Understand? (pp. 82-83)

Hippolytus perpetrates violence soon after he hears about Lena even though Phaedra does not tell anything inappropriate. Lena is probably the source of Hippolytus' anger affecting him deeply and pushing him into violent behaviours. Phaedra, who is unable to have Hippolytus, her greatest desire, considers suicide to be a solution. She is fully aware that they are not meant to be together. Phaedra, believing that her dead body is a reward to Hippolytus, commits suicide without hesitation. In her mind, Phaedra's death would give him relief since being loved disturbs Hippolytus who has not experienced such love throughout his life. Her action shows the audience that the power of love comes before life. Hippolytus' physical attacks against her do not cause death. The violence leading to suicide is a psychological one. Hippolytus, who maintains carelessness until the death of Phaedra, reacts against her suicide wondering what happens to her. However, he does not respond to the note

accusing him of rape. This indicates how Hippolytus lacks emotions including hate. Strophe, on the other hand, rejects having sex with Hippolytus for the first time though she is intensely in love with him. His power over Strophe decreases after she witnesses the hanging body of her mother. Strophe's power emerges via instinct to survive. For a while, she spends time on thinking about her mother's death, but she needs to stay calm to acquire life assurance. Although he is the only reason for Phaedra's death, Strophe's selfishness prevents her from doing what she needs to do.

Hippolytus shows the same reaction to Strophe after Phaedra's death. He assumes that her visit is just a casual ceremony and wants to sleep with her. Imagining Phaedra's death for a moment, Strophe refuses him for the first time but her refusal does not mean the end of her selfishness. Anything against her ambition to survive leaves behind everything even if it is her mother's suicide. On the other side, Hippolytus confesses that mentioning the relationship between Strophe and himself might be the reason for Phaedra's death: "**Hippolytus** I told her about us. /**Strophe** You what? / **Hippolytus** Yes. And I mentioned that you'd had her husband" (p. 83). While confessing unreal love, Hippolytus smiles at Strophe just like a heartless human. He both blames her and accepts his guilt about Phaedra's death. His increasing power with both women's love locks him in his own mind full of thoughts about unnecessary world and existence. Hippolytus does not have a purpose in his life and becomes a victim of justice in society, which leads him to death.

According to Foucault, power does not need belonging to a specific group of people. Likewise, in Kane's play, a crowd including women, men, children, and the king piles on Hippolytus since Phaedra accuses him to be a rapist in her note. The crowd has anger against infamous rapist. This scene illustrates that each class in society tends to perform violent actions. Gender, age, and social

status are not important elements for violence. King Theseus loses himself when he is informed that his son has raped his wife. Theseus envenoms the crowd who is under his rule. The ambition of revenge leads the king to show violence. Following their king, the public attacks the accused rapist. At the end of Kane's play, Strophe attempts to stop the frustrated crowd to attack Hippolytus, as she believes his innocence. She gets into a group of people to explain the truth. However, the King rapes and feloniously murders Strophe whom he does not recognize at first. Then, he realizes the woman is his daughter and that is, he becomes regretful and asks for forgiveness. Theseus does not apologize for the act of rape but for the violent behaviour that he shows to his stepdaughter. Rape, violence, and barbarity have been accepted as the related truth with the oppressive societies. Theseus commits suicide due to his unknowing rape of his daughter and murder:

If I'd known it was you, I'd never have –

(To **Hippolytus**)

You hear me, I didn't know.

Theseus cuts his own throat and bleeds to death (p. 102).

In his book, *Discipline and Punish*, Foucault asserts that discipline is "a type of power" and the characteristic of discipline is to define different types of power containing three criteria; firstly, to get possible use of power as politically, economically, and invisibility; secondly to expand the effect of power as much as possible, and lastly to connect with a category like education (Foucault, 1984, pp. 206-207). The function of power and punishment in societies is an example of how people force themselves to physical and emotional violence. For Foucault, the panopticon describes the isolated inner world of an individual apart from society. This isolation forms a room that resembles a prison cell. In *Phaedra's Love*, Hippolytus' living room is a kind of prison, which is established

by himself. Generally, Kane portrays Hippolytus within his self-made prison. Hippolytus does not have any action willingly, along with that he has no idea about how other people like Phaedra and Strophe suffer from his emotional violence.

As a result, *Phaedra's Love* is a portrayal of violence and power ignored by society. Kane aspires to mirror the level of corruption in the communities through *in-yer-face* theatre. As the most recognizable feature of this type of theatre, the play shocks the audience with the unexpected violent scenes. Violence and power coexist in the barbaric behaviours of the characters involving rape, murder, or fight. Theory of Power shapes the play as power forms the basis of violence. The characters are the manifestation of violence and power together. The emergence of forbidden loves cost lives. Hence, power shifts to monstrous ambition in the society as seen in the murder of Hippolytus. In other words, violence appears intentionally although it seems fortuitous. Both violence and power are the main structures of human life.

REFERENCES

- Ada, U. (2014). Sarah KANE'in Blasted Oyununda Şiddet Ögesi . Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 9 (1), 194-204. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gopsbad/issue/48565/616693>
- Biçer, A. G. (2011). Depiction Of Violence Onstage: Physical, Sexual, and Verbal Dimensions of Violence in Sarah Kane's Experiential Theatre. The Journal of International Social Research, 4(16), 81-88.
- Biçer, A. G. (2010). *Sarah Kane'in Postdramatik Tiyatrosunda Şiddet*. Çizgi Kitapevi.
- Buğralılar, E. (2008). IN-YER-FACE: TARIHSEL VE TEORİK BİR İNCELEME. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 25(25), 75-99. Translated by the author. DOI: 10.1501/TAD_0000000093.
- E. Ayyıldız, N. (2019). An Analysis of Sarah Kane's *Blasted* as a Work of In-Yer-Face Theatre. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35, 185-191. DOI: 10.30794/pausbed.442934.
- Foucault, M. (1978). *The History of Sexuality Volume I: An Introduction*. New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1982). The Subject and Power. *Critical Inquiry*, 8(4), 777-795. Retrieved August 21, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/1343197>
- Foucault, M. (1995). *Dicipline and Punish*. Vintage Books.
- Hamamra, B. & Uebel, M. (2021). Queering Sexuality in Sarah Kane's *Phaedra's Love*. *Psychodynamic Practice*. DOI: 10.1080/14753634.2021.1874636

Kane, S. (2001). *Complete Plays*. Methuen Drama.

Rabinow, P. (Ed.). (1984). *The Foucault Reader*. New York: Pantheon Books.

Sierz, A. (2001). *In-yer-face theatre: British drama today*. London: Faber and Faber.

GENİŞ ÖZET

Sarah Kane'in *Phaedra's Love* adlı oyunu, önceki yüzyılın sonlarında yer alan toplumun karanlık geçmişini yansıtarak şiddet ve gücün hikayesini resmetmesi nedeniyle kaotik zamanda yazılmış olan temel oyunlardan biri olarak nitelendirilebilir. Yazar dönemin en önemli türlerinden olan Suratına Tiyatro'nun özelliklerini kullanarak okuyucusunu toplumdaki yolsuzluğa karşı bilinçlendirmektedir. Bu tür tiyatronun en önemli özelliği ise okuyucu için şok etkisi yaratmaktır. *Suratına Tiyatro* adlı terime ilk olarak Aleks Sierz tarafından 2001 yılında çıkarılan *In-yer-face Theatre: British Drama Today* adlı kitapta yer verilmiştir. Bu tür tiyatro, seyircisini sahnede sergilenen oyunun bir parçası haline getirerek oyunu bir bütün halinde topluma sunar. Bu özelliğine ek olarak, bu tür tiyatronun örneği olan oyunlar hayatın acı gerçekleriyle seyircilerinin yüzleştiği bir atmosfer oluşturarak, insanlığın en ilkel içgüdüğü olan şiddete hitap eder. Sahnede yansıtılanlara ek olarak, kullanılan dil müstehcenlik ve kargaşa faktörlerini kullanarak şok edici bir etki yaratır. Bu bağlamda, yazar Sarah Kane gerçekliği gün yüzüne çıkardığı oyunlar üretmekle kendisini daha önceki oyun yazarlarından farklı kılar. Topluma ayna tutmak için kendisine yeni bir yol çizer. Yazarın temel amacı dünyada meydana gelen şiddet içerikli olaylara karşı seyircisini aydınlatmaktır. Yazar ayrıca karakterlerine, sahip oldukları sorunlara odaklanmak ve kendi seçimlerini yapmak gibi önemli görevler yükler. Ancak onların yaptıkları bu seçimler; şiddet, intihar ve tecavüz gibi sonuçları doğurur. Diğer bir deyişle; sunmak istediği toplumdaki dengesizliği karakterleri üzerinden onlara hayati roller biçerek dünyaya takdim eder. Bu açıdan, şiddet ve güç arasındaki ilişkiye odaklanan Foucault yaklaşımı ile *Phaedra's Love* oyununu incelemek mümkündür. Kane, sahnede sözlü- fiziksel şiddet, cinsellik ve ölüm gibi büyük bir öneme sahip temaları kapsayan oyunu *Phaedra's Love* ile tüm tabuları yıkar.

Suratına Tiyatro'nun öncülerinden biri olan Aleks Sierz bu tiyatro türünün seyircilerinin saklı duygularını ortaya çıkartmaktaki önemini vurgulamaktadır. Ayrıca Sierz, insanların saklı duygularına yönelik tabularını yıkmak ve bununla yüzleşmek için tiyatroyu bir araç olarak görür. Suratına Tiyatro'nun karakterleri çoğunlukla şiddete eğilim gösteren psikolojik sorunlarla resmedilir. Sierz'in

düşüncelerine bakılarak, yazarlar dil, sebepsiz yere şiddet, duvarları yıkmak, sahnede cinselliği yansıtmak gibi yaygın özellikleri kullanmaktadır. Şiddet teması çok yaygın olması sebebiyle insan yaşamının bir parçası olmuştur. Foucault "The Subject and Power" adlı eserinde güç ve şiddetin birbirine bağlı olduğunu ifade eder. Öte yandan, şiddet sadece fiziksel olarak tanımlanmamalıdır; ayrıca cinsel ve psikolojik şiddet olarak da sınıflandırılmalıdır. Güç ve üstünlük gösterebilmek için tatmin olma aracına dönüşür. *Phaedra's Love* içerdiği ölüm, şiddet gibi temalar sebebiyle Suratına Tiyatro'nun en önemli örnekleri arasındadır. İnsanların yüzleşmekten korktuğu ya da kaçtığı gerçekliği resmeder. Kane'in temel amacı ise kraliyet ailesine mensup kişileri kötü yanları ile göstermektir. Oyun aşk üzerine görünmektedir ancak krallığın sahte dünyası ve aile üyelerinin tuhaf bir şekilde ölümü üzerinedir. Ana karakterlerden biri olan Phaedra, duygusuz ve zalim Hippolytus sebebi ile kendi hislerinin kurbanı olur.

Şiddetin bu kadar artması sadece edebi eserlerin bakış açısını değil, aynı zamanda teorisyenler ve psikologların da dikkatini çekmiştir. Michel Foucault, çalışmalarını insanlar arasındaki ilişkileri analiz etmek için güç temasına odaklandırmıştır. Foucault, gücün sadece belirli bir grup ya da insana ait olmadığını, aksine normal hayatın içerisinde yer aldığını düşünür. *Phaedra's Love*'da ise, üstünlük cinsellikte gücün ortaya çıkmasına sebep olur. Phaedra'nın tek isteği Hippolytus'dur ve bu noktada aşkın gücü onun hayattaki varlığına üstün gelir. Kane de Foucault ile aynı düşüncededir; gücün bir grup veya kişiye ait olmadığı kanısındadır. İnsanların içinde her zaman bu güç ve onu diğer insanlar üzerinde gösterme arzusu vardır. Oyunda, gücünü Phaedra üzerinde kullanan Hippolytus bunun en iyi örneğidir. Kadınlar ile ilişkisini bir zaman geçirme aktivitesi olarak görür. Kane bu karakteri umutsuz ve tembel olarak betimler. Onun hakkında bir diğer önemli nokta ise üvey annesi Phaedra ile olan aşkıdır.

Güç sahibi olma arzusu hem acı hem de ölüme neden olur ve sonunda kazara ölümlere yol açar. Hippolytus, oyunda, cinsel gücünün farkında olmaksızın Phaedra ve kendisinin ölümüne neden olur. Phaedra ona Lena adlı bir kadından bahsettiğinde Hippolytus ona saldırır. Kane bu kişinin kim olduğunu açıklığa kavuşturmayıp sadece ismine yer verir. Akıllara bu kadının eski bir sevgili ya da annesi olabileceği fikri gelir. Bu bağlamda, Lena adlı kadın Hippolytus'un şiddete eğilimli olmasının sebeplerinden biri olabilir. Phaedra istediği karşılığı bulamadığı anda intiharı bir çözüm yolu olarak görür ve kendisini Hippolytus'a intiharı ile ödül olarak sunduğunu düşünür. Fiziksel güç yerine psikolojik güç bu duruma sebep olur. Hippolytus Phaedra'nın ölümüyle suçlanır ancak buna karşı herhangi bir tepki vermez. Annesinin ölümüne rağmen Strophe ise Hippolytus'un suçsuzluğunu kanıtlamaya çalışarak kendi yaşamını garanti altına almaya çalışır. Hippolytus, onu ölüme götürecek olan toplum adaletinin kurbanı olur. Strophe, onun ölümünü durdurmaya çalışırken babası Kral Theseus

tarafından kim olduğunu fark edilmeden vahşice öldürülür. Daha sonra, Theseus da kızının ölümü yüzünden intihar ederek hayatına son verir. Sonuç olarak, *Phaedra's Love* toplum tarafından önemsenmeyen şiddet ve güç ilişkisinin betimlemesidir. Kane, Suratına Tiyatro ile toplumların görmeyi reddettiği sorunlara karşı onları şoka uğratarak ayna tutmaya çalışır. Güç şiddetin temelini oluşturduğu için Güç Teorisi oyunu şekillendirir. Tesadüfi olarak görünmesine rağmen, güç kasıtlı olarak ortaya çıkar. Hem güç hem de şiddet insan hayatının temel yapılarıdır.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 15 Sayı : 42 Aralık 2022

Yayın Geliş Tarihi: 27.10.2022 Yayına Kabul Tarihi: 25.12.2022

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1195544>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/ Research Article

Atıf/Citation: Evin, H. & Özdemir, A. (2022). Büyükşehirlerin Katı Atık Yönetimi Etkinliğinin Veri Zarflama Analizi Kullanılarak Ölçülmesi. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (42), 389-421.

BÜYÜKŞEHİRLERİN KATI ATIK YÖNETİMİ ETKİNLİĞİNİN VERİ ZARFLAMA ANALİZİ KULLANILARAK ÖLÇÜLMESİ

Hakan EVİN* **Aydın ÖZDEMİR ****

Öz

Ekonomik ve çevresel sürdürülebilirlik açısından katı atık yönetimi hayati önem taşımaktadır. Çalışma Türkiye’deki büyükşehirlerin katı atık yönetim etkinliklerini ölçmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda öncelikle katı atık ve katı atık yönetimi kavramları incelenmiştir. Daha sonra otuz büyükşehirde ait iki girdi değişkeni (Kişi Başı Toplanan Ortalama Atık Miktarı ve Atık Hizmeti Veren Belediye Sayısı) ve iki çıktı değişkeninden (Düzenli Depolama Tesislerine Gönderilen Atık Miktarı ve Geri Kazanım Tesislerine Gönderilen Atık Miktarı) oluşan veri seti Veri Zarflama Analizi ile analiz edilmiştir. Analiz sırasında Veri Zarflama Analizi modellerinden Çıktı Yönelimli BCC (VRS) Modeli kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, yedi büyükşehirin (Adana, Ankara, Gaziantep, İstanbul, Kahramanmaraş, Mardin ve Şanlıurfa) etkin olduğu tespit edilmiştir. Etkin olmayan büyükşehirlerin etkin hale gelebilmeleri için tanımlanan referans kümelerinde en çok İstanbul (20 kez) ve Gaziantep (18 kez) yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Katı atık, veri zarflama analizi, büyükşehir.

* Prof. Dr. Adiyaman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, hevin@adiyaman.edu.tr

** Öğr. Gör. Dr. Adiyaman Üniversitesi, Besni Ali Erdemoğlu Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, İşletme Yönetimi Programı, aydinozdemir17@gmail.com

MEASURING OF SOLID WASTE MANAGEMENT EFFICIENCY OF METROPOLITANS USING DATA ENVELOPMENT ANALYSIS

Abstract

Solid waste management is essential In terms of economic and environmental sustainability. The study aims to measure the efficiency of solid waste management of metropolitans in Turkey. In this context, firstly solid waste and solid waste management concepts were investigated. Then, the dataset consisting of two input variables (Average Amount of Waste Collected Per Capita and Number of Municipalities Providing Waste Services) and two output variables (Amount of Waste to Controlled Landfill Sites and Amount of Waste to Recovery Facilities) belonging to thirty metropolitans were analyzed by Data Envelopment Analysis. During the analysis, the BCC (VRS) Output Orientated Model, one of the Data Envelopment Analysis models, was used. According to analysis results, seven metropolitans (Adana, Ankara, Gaziantep, Istanbul, Kahramanmaraş, Mardin ve Sanliurfa) were determined as efficient. Istanbul (20 times) and Gaziantep (18 times) appeared metropolitan in the reference set identified inefficient metropolitans to become efficient.

Keywords: *Solid waste management, data envelopment analysis, metropolitan.*

1. GİRİŞ

Türkiye gibi sürekli artan nüfusa sahip gelişmekte olan ülkeler için sanayileşme ve bu bağlamda ekonomik kalkınmanın sağlanması, refah düzeyinin artırılması önemli hale gelmektedir. Kentleşme ve fert başına gelirdeki hızlı artış, yüksek oranlarda kentsel katı atık üretimine yol açmaktadır. Son zamanlarda, e-atık ve plastik atık da elektronik ve diğer öğelerin kullanımı nedeniyle toplam atık üretimine önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. Başlangıçta çöp olarak nitelendirilerek yaşam alanlarından uzak tutulmaya çalışılan atıkların başka alanlarda kullanılabilecek ekonomik girdiler olduğunun tespiti ile “çöp” terimi

yerini “katı atık” terimine bırakmış, katı atıklar değerlendirilmesi gereken önemli bir kaynak olarak kabul edilmiştir. Bu gelişmeyle birlikte üretilen toplam atık miktarı içerisinde önemli payı olan katı atıkların nihai bertarafına kadar olan sürece sistematik bir yaklaşımı ifade eden katı atık yönetimi kavramı geliştirilmiştir. Ülke uygulamaları farklılık gösteren katı atıkların yönetimi, çıkarılan yasalarla Türkiye’de yerel yönetim birimlerinden belediyelere verilmiştir.

Bu çalışmanın amacı Türkiye’deki 30 adet büyükşehirin katı atık yönetimi konusunda göreceli etkinliklerini Veri Zarflama Analizi kullanarak değerlendirmektir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

19. yy’da başlayan sanayileşmeye koşut hızlı kentleşme ve tüketici toplumuna doğru evrilme süreci ile birlikte toplum tarafından üretilen atık miktarında da büyük bir artış meydana gelirken, üretilen kentsel atıkların ne yapılacağı, nasıl değerlendirileceği konusu gündeme gelmiştir. En uygun olan atık toplama alanlarının kullanımında sona gelmiş olup, yeni ve daha fazla kullanım olanağı sunan modern yöntemlerle inşa edilmiş alanlara olan gereksinim giderek artmaktadır. Diğer taraftan, yerleşim alanlarına yakın olan bölgelerde, atıkların gelişigüzel toplanmasının meydana getirdiği çevre sorunları çevre ve insan sağlığı yönünden potansiyel tehlike oluşturmaya başlamıştır. Bu bağlamda sanayileşmiş ülkeler başta olmak üzere, pek çok ülkede atıkların oluşturduğu çevre kirliliğinin önlenmesinin yanı sıra atıkların ekonomik değeri; düzenli depolama tesislerinin inşası, atık miktarının azaltımı, geri kazanımının gerçekleştirilmesi ile katı atık nakliye giderlerinin azaltımı ve gerektiğinde uygun teknolojiye sahip aktarma merkezlerinin kullanılmasını içeren katı atık yönetim yaklaşımını ortaya çıkarmıştır. Dünya’da, yılda 2,01 milyar ton kentsel katı atık

üretiliyor ve bunun en az %33'ü çevre açısından güvenli bir şekilde yönetilmiyor. Dünya çapında, günde kişi başına üretilen atık miktarı ortalama 0,74 kg'dır. 2050'ye kadar küresel atıkların 3,40 milyar tona çıkması beklenmektedir (Kaza, Yao, Bhada-Tata, Van Woerden, 2018).

AB'de 2019 yılı verilerine göre yılda ise ortalama kişi başı 502 kg kentsel katı atık üretilmektedir (Eurostat, 2019). ABD'de ise bu rakam 2018 yılında 292,4 milyon ton olup, kentsel katı atık üretimi ise 2,205 kg/kişi-gün'dür (US EPA, 2018). Türkiye'de ise 2019 yılı verilerine göre kişi başı yıllık üretim 424 kg'dır (Eurostat, 2019).

2016 verilerine göre uluslararası düzeyde, en büyük atık kategorisi gıda ve yeşil atık olup, küresel atıkların %44'ünü, kuru ve geri dönüştürülebilir maddeler (plastik, kâğıt ve karton, metal ve cam) olan atıklar %38'ini oluştururken, %18'ini ise diğer atıklar oluşturmaktadır. Atık bertaraf uygulamaları, gelir düzeyine ve bölgeye göre önemli ölçüde değişmekle birlikte dünya genelinde atıkların yaklaşık %40'ı düzenli depolamaya, %30'u vahşi depolamaya tabi tutulmakta, %19'u geri dönüşüm ve kompostlama, %11'i ise yakma yöntemi ile bertaraf edilmektedir (Kaza vd., 2018). AB'de 2019 yılı verilerine göre atıkların 54 milyon tonu katı atık depolama sahasına gönderilmiş, 60 milyon tonu yakılarak bertaraf edilmiş, 68 milyon tonu malzeme geri dönüşümüne tabi tutulmuş, 39 milyon tonu kompostlaştırılmış ve 4 milyon tonu ise diğer yöntemler kullanılarak bertaraf edilmiştir (Eurostat, 2019).

Türkiye'de 2016 yılında belediyeler tarafından toplanan kentsel atık miktarı yaklaşık 31,6 milyon ton iken bu miktar 2018 yılında 32,2 milyon ton'a yükselmiştir. Toplanan bu atığın 2016 yılında 9 milyon tonu (%28,8) belediye çöplüğüne, 19,3 milyon tonu (%61,2) düzenli depolama tesislerine, ayrı toplanan yaklaşık 3 milyon ton (%9,8) "cam, metal, kâğıt, plastik vb." geri kazanılabilir atıklar geri kazanım tesisleri ile biyogaz ve kompost tesislerine

gönderilmiş, %0,2'si de açıkta yakmak, gömmek, derelere veya araziye dökmek suretiyle bertaraf edilmiştir. 2018 yılında ise toplanan atığın %67,2'si düzenli depolama tesislerine, %20,2'si belediye çöplüklerine, %0,4'ü kompost tesislerine, %11,9'u ise diğer geri kazanım tesislerine gönderilmiş, %0,2'si ise diğer bertaraf yöntemleri ile bertaraf edilmeye çalışılmıştır (TÜİK, 2020). Belediyeler tarafından toplanan kentsel atıklar bileşenleri açısından değerlendirildiğinde %40,7'si kâğıt-karton, %30'u plastik, %10,9'u cam, %9,7'si metal, %2'si ahşap ve %6,7'si kompozit malzemeden oluşmaktadır (TMMOB ÇMO, 2018).

Malzemelerin kullanım ömrünü tamamlamasıyla kullanıcıları için değeri kalmayan katı atıkların toplanmasından ayrıştırılmasına, geri kazanımına/dönüştürülmesine kadar geçen bu süreçte tüm maliyet ve sorumluluk dünyada genelde yerel yönetimler tarafından üstlenilmiş olup, Türkiye'de katı atık yönetimi uygulaması belediyeler tarafından gerçekleştirilmektedir.

Katı atık yönetimi uygulaması ile; atık azaltma, yeniden kullanma ve kaynağında ayırma, etkin atık toplama ve taşıma, atıklardan enerji elde etme ve kirleten öder ilkesi getirilerek sürdürülebilir bir ekonomi ve sağlıklı bir çevre garanti edilmektedir.

2.1. Katı Atık Kavramı

“Katı atığın” yasal tanımı aslında fiziksel biçimle hiçbir ilgisi olmayıp, daha ziyade, malzemenin bir “atık” olup olmadığı ile ilgilidir. Kaynak Koruma ve Geri Kazanım Yasası (Resource Conservation and Recovery Act-RCRA) katı atığı; atık su arıtma tesisi, su tedariki arıtma tesisi veya hava kirliliği kontrol tesisinden çıkan çamur ve endüstriyel, ticari, madencilik ve tarımsal faaliyetlerden ve topluluklardan kaynaklanan atılmış herhangi bir çöp veya atık olarak

tanımlamaktadır (US EPA, 2021). Tanım irdelendiğinde katı atık tanımının fiziksel olarak katı atıklarla sınırlı olmadığıdır. Katı atıkların çoğu sıvı, yarı katı veya gaz halindeki maddeler olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda katı atık kavramı atık yönetimi literatüründe yalnızca sıvı, gaz ya da radyoaktif atıklar dışındaki atıklar için kullanılan bir kavram olsa da katı atıkların geri dönüşümü ve yeniden üretime kazandırılması ile birlikte anlam erozyonuna uğrayarak daha çok atık anlamı içermeyen katı veya yarı katı maddeler için de kullanılabilir olmuştur (Zachary, 2012). Katı atık, en genel anlamıyla evsel, ticari ve endüstriyel faaliyetlerin yan ürünü olan veya kullanıcısı tarafından ömrünü tamamladığı düşüncesiyle atılan ancak çevre ve insan sağlığı açısından düzenli biçimde bertarafı gereken maddeler olarak tanımlanabilir. Başka bir ifadeyle tamamen ortadan kaldırılması gereken maddeler olmaktan ziyade üretim sürecine yeniden dahil edilmesi, geri kazanılması gereken ekonomik değer/ürün olarak da tanımlanabilir. Katı atıkların sınıflandırılmasını atıkların kaynaklarına, türlerine ve oluşumlarına neden olan araçlara göre yapmak mümkündür. Atıkların sınıflandırılmasında kullanılan en yaygın yöntem kaynaklarına göre sınıflandırmadır. Bu sınıflandırmaya göre atıkları, evsel, ticari, endüstriyel, kurumsal (kentsel), açık alanlardan elde edilen, arıtma tesislerinden gelenler ve tarımsal olmak üzere yedi gruba ayırmak mümkündür (Speight ve Luque, 2015; Tchobanoglous ve Keith, 2002).

Genellikle süprüntü veya çöp olarak bilinen kentsel katı atık kavramı ise genellikle zararlı ve tehlikeli katı atık kapsamında değerlendirilmeyen kâğıt, karton, gıda, bahçe atığı ve plastik gibi organik atıklar ile metal ve cam gibi inorganik atıkları içeren atık kompozisyonu için kullanılmaktadır. Kentsel katı atık, negatif fiyatlı, bol ve esasen yenilenebilir bir hammaddedir ve bileşimi/kompozisyonu bir topluluktan diğerine değişebilir olmakla birlikte genellikle organik atıklar en büyük bileşeni oluşturur. Atıkların bertarafında

kullanılan katı atık yönetim yöntemleri ise; düzensiz ve düzenli depolama, kompostlaştırma, tekrar kullanım, geri kazanım, geri dönüşüm ve yakmadır.

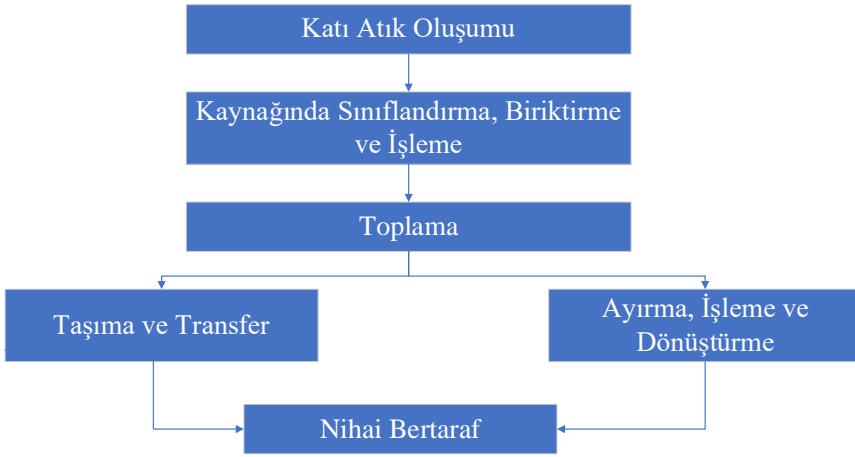
2.2. Katı Atık Yönetimi

Küresel olarak atığın çoğu halihazırda atılmakta veya katı atık depolama alanına bertaraf edilmektedir. Atığın yaklaşık %37'si çöp sahasında bertaraf edilmekte ve bunun %8'i düzenli depolama gazı toplama sistemleri bulunan düzenli depolama sahalarında bertaraf edilmektedir. Vahşi depolama atığın yaklaşık %31'ini oluştururken, %19'u geri dönüşüm ve kompostlama yoluyla geri kazanılırken ve %11'i ise nihai bertaraf için yakılmaktadır (The World Bank, 2021).

Sürdürülebilir ve yaşanabilir kentler inşa etmek için atıkları uygun şekilde yönetmek gereklidir, ancak birçok gelişmekte olan ülke ve kent için bu durum bir zorluk olmaya devam etmektedir. Etkili bir atık yönetiminin maliyeti yüksektir ve genellikle belediye bütçelerinin %20-50'sini oluşturur. Toplanmayan atıklar ve yetersiz şekilde bertaraf edilen atıkların önemli sağlık ve çevresel etkileri vardır. Bu etkileri gidermenin maliyeti, basit, yeterli atık yönetimi sistemleri geliştirme ve çalıştırma maliyetinden kat kat daha yüksektir. Bu temel belediye hizmetini işletmek, verimli, sürdürülebilir ve sosyal olarak desteklenen entegre sistemleri gerektirir (The World Bank, 2019).

Katı atık yönetimi, halk sağlığı, koruma, ekonomi, estetik, mühendislik ve diğer çevresel nedenlerle atık üretiminin kontrolü, depolanması, toplanması, taşınması veya aktarılması, işlenmesi ve bertarafı ile ilgili bir disiplin olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda katı atık yönetimi katı atıkların biriktirilmesi, toplanması, taşınması ve değerlendirilmesi sırasında çevreye zarar vermeden miktarında azaltma yapma ve değerlendirme çalışmalarıdır. Bu tanım atık yönetiminin iki ana ilkesi olduğu anlamına gelmektedir. Çağdaş atık yönetiminin

birinci temel ilkesi atık miktarını azaltmaktır. Aslında atık sorununu atıklar çöp haline gelmeden çözmeye çalışmak en doğru yaklaşımdır. Atık yönetiminin ikinci temel ilkesi ise çevreye zarar vermeden bertaraf edilemeyecek maddeleri üretmekten kaçınmaktır. Maliyetleri düşürmek ve atık oluşumunu önlemek için bu mümkün olan en verimli şekilde yapılmalıdır (Evin ve Demiral, 2018). Atık yönetim sisteminin Şekil 1'de görüldüğü gibi ana hatlarıyla altı işlevsel bileşeni vardır.

Şekil 1. Katı Atık Yönetim Sistemi

Kaynak: Kemirtlek, 2007.

Katı atık yönetimi uygulamaları, konut ve endüstriyel üreticiler, kent ve kırsal alanlar ile gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için farklılık gösterebilmektedir. Büyükşehir alanlarında tehlikeli olmayan atıkların yönetimi yerel yönetim birimlerinin görevi iken, tehlikeli atıkların yönetimi, yerel, ulusal ve uluslararası yönetimlere bağlı olarak, genelde onu üretenlerin sorumluluğundadır.

Yanlış yönetilen katı atıklar insan sağlığı ve çevre için risk oluşturmaktadır. Kontrolsüz boşaltma ve atıkların yanlış işlenmesi, suların kirlenmesine, böceklerin ve kemirgenlerin çoğalmasına ve tıkalı drenaj kanalları veya oluklar

nedeniyle artan sel suları gibi çeşitli sorunlara neden olmaktadır. Ayrıca yangın veya patlamalardan kaynaklanan güvenlik tehditlerine de neden olabilir. Yanlış atık yönetimi aynı zamanda iklim değişikliğine katkıda bulunan sera gazı emisyonlarını da artırır. Atık toplama, taşıma ve bertarafı için kapsamlı bir program planlamak ve uygulamak-atıkları önleme veya geri dönüştürme faaliyetleriyle birlikte-bu sorunları ortadan kaldıracaktır (US EPA, 2002).

Katı atık yönetimi alanında çözümlere daha sistematik ve bütünsel yaklaşımı içeren entegre katı atık yönetimi kapsamlı bir atık önleme, geri dönüşüm, kompostlama ve imha programıdır. Etkili bir entegre katı atık yönetim sistemi, insan sağlığını ve çevreyi en etkili biçimde korumaya yönelik katı atığın nasıl önleneceğini, geri dönüştürüleceğini ve yönetileceğine odaklanırken aynı zamanda, yerel gereksinimlerin ve koşulların değerlendirilmesini ve devamında bu koşullara en uygun olan atık yönetimi faaliyetlerinin belirlenmesini ve birleştirilmesini içerir. Başlıca entegre katı atık yönetim faaliyetleri ise; atık önleme, geri dönüşüm ve kompostlama ile uygun şekilde tasarlanarak inşa edilmiş ve yönetilen depolama alanlarında yakma ve bertaraf etmedir.

2.3. Türkiye’de Katı Atık Yönetimi

1980’lerde katı atıkların yönetimi sürecini tamamlayıp konuyu ileri boyuta taşıyarak sürdürülebilir atık yönetimi ve atık etiği olgularını tartışan gelişmiş batılı ülkeler karşısında Türkiye’de atık yönetimi alanındaki gelişmeler yavaş bir seyirde gerçekleşirken, atıklar gözlerden uzakta olsun anlayışıyla geleneksel vahşi depolama yöntemiyle bertaraf edilmeye çalışılmış, ancak 1993 yılında İstanbul Ümraniye vahşi depolama alanında gaz sıkışması sonucu yaşanan patlama da 39 kişinin ölümü, katı atıkların bertarafında yeni bir dönemin de kapısını aralamıştır.

Türkiye’de katı atıkların toplanması ve bertarafı işlemleri 1983 tarih ve 2872 sayılı Çevre Kanunu kapsamında çıkartılan Mart 1991 tarihinde 20814 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği” ve diğer ilgili yönetmelikler “Tıbbi Atıkların, Tehlikeli Atıkların, Ambalaj Atıklarının, Atık Pil ve Akümülatörlerin, Atık Yağların, Hafriyat Toprağı, İnşaat ve Yıkıntı Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği” çerçevesinde yürütülmekte olup, büyükşehir belediyeleri ile belediyeler çevre kanununun 11. maddesi ile evsel katı atık bertaraf tesislerini kurmak, kurdurmak, işletmek veya işlettirmekle yükümlü kılınmıştır. 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu’nun 7. maddesi büyükşehir katı atık yönetim plânını yapmak veya yaptırmak görevini büyükşehir belediyelerine vermiştir. Yine aynı kanunun 7. maddesi ve 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 14 ve 15. maddeleri ile büyükşehir katı atık yönetim plânına uygun olarak katı atıkların kaynakta toplanması, aktarma istasyonlarına transferi sorumluluğu ilçe belediyelerine verilirken; yeniden değerlendirilme, depolama ve bertaraf edilmesi konusundaki hizmetleri ise büyükşehir belediyelerinin sorumluluğuna bırakmıştır. 6360 sayılı “On üç İilde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile il mülki sınırlarının büyükşehir belediyelerinin sınırları olacak şekilde düzenlenmesiyle katı atıkların yeniden değerlendirilmesi ve bertarafı görevi büyükşehirlerde Büyükşehir Belediyelerinin sorumluluğuna verilmiştir.

Atıkların geri dönüşümü, geri kazanımı ve bertaraf aşamalarının bütünleşik olarak gerçekleştirilmesini ifade eden entegre katı atık yönetimi konusunda ise ÇŞB İklim Değişikliği Eylem Planında 2023 yılı sonuna kadar Türkiye’de vahşi depolama alanlarının tamamının kapatılması ve ülke genelinde entegre katı atık işleme tesislerinin kurulması ve kentsel atıkların tamamının bu tesislerde bertaraf edilmesi hedeflenmiştir (ÇŞB, 2012).

TÜİK 2016 yılı Belediye atık istatistikleri anket verilerine göre, toplam 1397 belediyenin 1390'ı (Muş, Bingöl ve Yozgat illerindeki bazı belediyeler hariç) atık toplama hizmeti verirken, toplam belediye nüfusunun %92,5'ine atık hizmeti götürülebilmektedir. 2018 yılında ise toplam 1399 belediyenin 1395'inde atık toplama hizmeti verilirken, belediye nüfusunun %98,8'ine atık toplama hizmeti ulaştırılır duruma gelinmiştir. 2016 yılında Türkiye'de 140 atık bertaraf tesisi ve 1558 geri kazanım tesisi olmak üzere toplam 1698 tesis faaliyet gösterirken, 2018 yılında bu rakamlar artarak sırasıyla 166, 2057 ve toplamda 2223'e ulaşmıştır (TÜİK, 2020).

3. ARAŞTIRMANIN SORUNALI

Performans değerlendirme, sürekli iyileştirme için etkin bir araç olup Veri Zarflama Analizi (VZA) performans değerlendirmesi için birçok alanda kullanılan etkin bir analizdir (Zhu, 2014). Bu alanların içerisinde kamu hizmetleri, belediye hizmetleri, çevre, konaklama, yiyecek-içecek perakende, bankacılık, sigortacılık, finansal hizmetler, medya, ulaştırma, bilgi teknolojileri, sağlık vb. yer almaktadır (Emrouznejad ve Cabanda, 2014).

Chen, Chang, Chen ve Tsai (2010), Tayvan'daki 19 büyük ölçekli çöp yakma fırınının katı atık yönetimi etkinliklerini Veri Zarflama Analizi kullanarak incelemiştir. Söz konusu çalışmada, İşlem Maliyeti, Elektrik Tüketimi, Yakılan Kentsel Katı Atık Miktarı, İşlem Süresi ve Çalışmayı Durdurma Süresinin girdi değişkenleri; Nox, Sox, Cox, HCl, Askıdaki Katı Atık, Opasite, Yakma Fırını Külü ve Dioksin Salımın çıktı değişkenleri olarak kullanılmıştır.

Tavzar, Giriginer ve Işıklı (2014), Eskişehir'deki beş hastanenin 2010-2012 yılları arasındaki tıbbi atık harcamalarındaki etkinlikler, Veri Zarflama Analiz kullanarak incelemiştir. Söz konusu çalışmada yatarak tedavi olan hasta sayısı, ameliyat

olan hasta sayısı ve atık miktarı girdi değişkenleri; atık maliyetleri ise çıktı değişkeni olarak yer almıştır.

Taşdoğan, Mollavelioğlu ve Mıhçı (2014), Türkiye'deki illerin kentsel çevresel sürdürülebilirliklerini, illeri İktisadi ve çevresel etkenler açısından en iyi performansa sahip 25 il ve Kalkınmada Öncelikli Yörelere Kapsamında yer alan en iyi iktisadi performans sahip 25 il olarak iki kategoriye ayırıp Kategorik Veri Zarflama Analizi ile incelemiştir. Söz konusu çalışmada Su Tüketimi, Elektrik Tüketimi, Akaryakıt Tüketimi, Toplam Çevresel Kamu Harcamaları, Kişi Başı Düşen Motorlu Araç girdi değişkenleri; Kişi Başı GYSİH, 1/SO₂, 1/PM₁₀ Ortalaması, 1/Atık Su ve 1/ Katı Atık çıktı değişkenleri olarak yer almıştır.

Albores, Petridis ve Dey (2016), Çin'deki 20 çöp yakma tesisinin katı atık yönetimi etkinliklerini Veri Zarflama Analizi kullanarak incelemiştir. Söz konusu çalışmada Kapasite ve Yatırım kontrol edilebilen girdi değişkenleri olarak yer alırken Alt Islı Değer ve Yanmaz sabit (kontrol edilemeyen) girdi değişkenleri olarak tanımlanmıştır. Üretilen Elektrik Miktarı ise çalışmanın çıktı değişkenini temsil etmektedir.

Yang, Fu, Liu ve Cheng (2018), Çin'deki 34 belediyenin katı atık yönetimi etkinliklerini Üç aşamalı Veri Zarflama Analizi kullanarak incelemiştir. Söz konusu çalışmada Kentsel Çevresel Temizlik İçin Tasarlanmış Araç ve Ekipman Sayısı ve Kentsel Çevresel Temizlik Kamu Tesislerindeki Sabit Varlık Yatırımları olmak üzere iki adet girdi değişkeni; Toplanan ve Taşınan Kentsel Çevresel Atık Miktarı ve Kentsel Katı Atık Zararsız Hale Getirme Oranı olmak üzere iki adet çıktı değişkeni; Patent Yetkisinin Miktarı, Sosyal Tüketici Mallarının Toplam Perakende Satışları ve Mükemmel Kentsel Hava Kalitesi Oranı olmak üzere üç adet çevresel değişken kullanılmıştır.

Atıcı (2020), Türkiye'deki altı katı atık toplama tesisinin etkinliği Veri Zarflama Analiz kullanılarak değerlendirilmiştir. Söz konusu çalışmada, Yıllık Personel Sayısı ve Yıllık Toplama Katı Atık Miktarı girdi değişkenleri; Yıllık Faydalı Atık Miktarı ise çıktı değişkeni olarak yer almıştır.

Şaşmaz, Avcı ve Aladağ (2020), Türkiye'deki istatistiki bölge birimleri sınıflamasına göre 1. düzeyde yer alan belediyelerin katı atık yönetimi etkinliklerini Veri Zarflama Analiz kullanarak incelemiştir. Söz konusu çalışmada, Ortalama Kişi Başı Atık Miktarı, Belediye Sayısı ve Belediye Çevresel Harcamaları girdi değişkenleri; Çöp Depolama Sahaalarına Bertaraf Edilen Atık Miktarı ve Belediye Çevresel Gelirleri çıktı değişkenleri olarak yer almıştır.

Yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde bu araştırmada Türkiye'deki 30 büyükşehirin katı atık yönetimi etkinliklerini Veri Zarflama Analiz kullanarak incelemiştir. Çalışmada, ilerleyen bölümlerde detayları verilecek olan iki adet girdi ve iki adet çıktı değişkeni kullanılmıştır.

4. METODOLOJİ

4.1. Veri Zarflama Analizi (VZA)

İşletmeler, hastaneler, kamu kuruluşları, belediyeler, okullar, vb. ortak girdi ve çıktılara sahip olan Karar Verme Birimlerinin (KVB) etkinliğini ölçen ve parametrik olmayan bir yöntem (Ray, 2004) olarak tanımlanan Veri Zarflama Analizinde (VZA), Karar Verme Birimlerinin (KVB) göreceli etkinlikleri karşılaştırılmakta olup (Tone, 2017), kullanılan temel etkinlik ölçümü toplam çıktılarının toplam girdilere oranına dayanır (Ramanathan, 2003).

Veri Zarflama Analizinin iki modelinden birincisi olan CCR (CRS) Modelinde sanal girdi ve sanal çıktılar ağırlıklarıyla birlikte üretilirken, ikinci model olan BCC (VRS)

Modelinde ise KVB'lerin dışbükey bir zarfı çevrelenen üretim sınırları vardır (Cooper, Seiford, Tone, 2006). CCR Modelinde Toplam Teknik Etkinlik değerlendirilirken BCC Modelinde Saf Teknik Etkinlik değerlendirilir (Avkiran, 2011). Belirli bir miktardaki çıktıyı daha az girdi ile elde etmeye odaklanan yaklaşıma Girdi Yönelimli VZA; belirli bir miktardaki girdiyle daha fazla çıktı elde etmeye odaklanan yaklaşıma ise Çıktı Yönelimli VZA denir (Ramanathan, 2003).

Hem Girdi Yönelimli VZA'da hem de Çıktı Yönelimli VZA'da bir KVB'nin etkinlik değeri (skoru) 1'e eşit ise söz konusu KVB etkin olarak değerlendirilirken, Girdi Yönelimli VZA'da etkinlik skoru 1'den küçük olan KVB'lerin etkin olmadıkları, Çıktı Yönelimli VZA'da ise skoru 1'den büyük olan KVB'lerin etkin olmadıkları yönünde değerlendirmede bulunulur (Özcan, 2009; Özcan, 2014).

CCR-Girdi Yönelimli (1), CCR-Çıktı Yönelimli (2), BCC-Girdi Yönelimli(3) ve BCC Çıktı Yönelimli (4) Veri Zarflama Analizi modellerine ait formüller aşağıdaki gibidir (Emrouznejad ve Cabanda, 2014).

$$\begin{aligned}
 Eff &= \min_{u_r, v_i} \sum_i V_i X_{ij_0} \\
 \text{s.t.} \\
 \sum_r u_r y_{rj} - \sum_i v_i x_{ij} &\leq 0 \quad ; \forall j \\
 \sum_r u_r y_{rj_0} &= 1 \\
 u_r, v_i &\geq 0 \quad ; \forall r, \forall i.
 \end{aligned}$$

(1)

$$\begin{aligned}
 Eff &= \max_{u_r, v_i} \sum_r u_r y_{rj_0} \\
 \text{s.t.}
 \end{aligned}$$

s.t.

$$\sum_r u_r y_{rj} - \sum_i v_i x_{ij} \leq 0 \quad ; \forall j$$

$$\sum_i v_i x_{ij_0} = 1$$

$$u_r, v_i \geq 0 \quad ; \forall r, \forall i.$$

(2)

$$\min_{\lambda, \emptyset, S_i^-, S_r^+} \emptyset$$

s.t.

$$\sum_j \lambda_j x_{ij} + S_i^- = \emptyset_{x_{ij_0}} \quad \forall i$$

$$\sum_j \lambda_j y_{rj} - S_r^+ = y_{rj_0} \quad \forall r$$

$$\sum_j \lambda_j = 1$$

$$s_i^-, s_i^+ \geq 0 \quad \forall i, \forall r$$

$$\lambda_j \geq 0 \quad \forall j.$$

(3)

$$\max_{\lambda, \emptyset, S_i^-, S_r^+} \theta$$

s.t.

$$\sum_j \lambda_j x_{ij} + S_i^- = x_{ij_0} \quad \forall i$$

$$\sum_j \lambda_j y_{rj} - S_r^+ = \theta y_{rj_0} \quad \forall r$$

$$\sum_j \lambda_j = 1$$

$$s_i^-, s_i^+ \geq 0 \quad \forall i, \forall r$$

$$\lambda_j \geq 0 \quad \forall j.$$

(4)

4.2. Çalışmanın Örnekleme, Veriseti ve Kapsamı

Bu çalışma, Türkiye'deki büyükşehir olan 30 ili kapsamaktadır.

Karar Verme Birimi (KVB); benzer girdileri kullanarak benzer çıktıları üretmek için çaba gösteren birimlerdir (Cooper vd., 2006).

Çalışmaya Türkiye'deki büyükşehir olan 30 ilin tamamının dahil edilmesi, Golany ve Roll (1989)'ın Karar Verme Birimlerinin (KVB) homojenliği ile ilgili öne sürdüğü üç kriteri de karşılamaktadır. Bu kriterler aşağıda özetlenmiştir;

- ✓ KVB'lerin aynı amaçlarla benzer görevler yürütmesi,
- ✓ Bütün KVB'lerinin benzer pazar koşulları altında faaliyette bulunması,
- ✓ KVB'lerin aynı girdi ve aynı çıktı bileşimini kullanması.

Etkinlik ölçümleri, kritik bir biçimde esnek girdi-çıkıtı bileşimlerinin nasıl oluşturulduğuna bağlıdır (Ray, 2004). Araştırmanın iki girdi değişkeni (İ1:Kişi Başı toplana Ortalama Atık Miktarı ve İ2: Atık Hizmeti Veren Belediye Sayısı (Büyükşehir, İlçe ve Belde Belediyeleri Toplamı) ile iki çıktı değişkeni (O1: Düzenli Depolama Tesislerine Gönderilen Atık Miktarı ve O2: Geri Kazanım Tesislerine Gönderilen Atık Miktarı) bulunmaktadır.

Analizde kullanılan KVB'ler, girdi/çıkıtı değişkenleri ve veri seti TÜİK 2018 Yılı Belediye İstatistiklerinden (TÜİK, 2019) elde edilmiş olup Tablo 2'de yer almaktadır.

VZA'da kullanılacak KVB sayısının girdi ve çıktıların sayısından daha fazla olması gerektiğini ve mümkünse KVB sayısının girdi ve çıktı sayılarının toplamının 2 veya 3 katı olmasının tatminkar olacağını belirtmektedir (Ramanathan, 2003).

Araştırma kapsamında 30 (otuz) KVB'nin görelî etkinlikleri 2 (iki) girdi değişkeni ve 2 (iki) çıktı değişkeni kullanılarak ölçüldüğünden (Ramanathan, 2003)'in koşulu sağlanmıştır.

Çalışmada kullanılan girdi ve çıktı değişkenleri Chen vd. (2010), Tavzar vd. (2014), Taşdoğan vd. (2014), Yang vd. (2018), Albores vd. (2016), Şaşmaz vd. (2020) ve Atcı (2020) ile büyük ölçüde benzerlikler göstermekte olup söz konusu girdi ve çıktı değişkenlerine ait minimum, maksimum ve ortalama değerler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Girdi ve Çıktı Değişkenlerine Ait Minimum, Maksimum ve Ortalama Değerler

Girdiler	Min	Max	Ort.
İ1	0,7547	1,9454	1,1109
İ2	10,00	40,00	18,30
Çıktılar	Min	Max	Ort.
O1	0,00	6.410.020,00	623.013,00
O2	2.500,00	1.344.290,00	124.232,00

Tablo2'ye göre; Kişi Başı Toplanan Ortalama Atık Miktarı (İ1) ortalaması (1,1109), Atık Hizmeti Veren Belediye Sayısı (İ2) ortalaması (18,30), Düzenli Depolama Tesislerine Gönderilen Atık Miktarı (O1) Ortalaması (623.013,00), Geri Kazanım Tesislerine Gönderilen Atık Miktarı (O2) ortalaması (124.232,00) olarak tespit edilmiştir.

4.3. Verilerin Analizi

Analiz kapsamında ele alınan büyükşehirler için karar verme birimlerinin çıktılar üzerindeki kontrol gücü dikkate alınarak çıktı yönelimli BCC modelleri tercih edilmiştir. Bir başka ifadeyle; KVB'ler için değişken getiri varsayımı altında çalışan BCC modelinin, çıktıları maksimize etmeye çalışan çıktı yönelimli versiyonu kullanılarak Saf Teknik Etkinlik Değerleri hesaplanmıştır (Avkiran,

2011). Etkin olmayan KVB'lerin etkin hale gelebilmeleri için Referans Kümeleri oluşturulmuş ve İyileştirme Seçenekleri (girdilerin azaltılması ve/veya çıktıların artırılması) hesaplanmıştır.

Tüm analizler açık kaynak kodlu istatistiksel hesaplama ve grafik yazılı olan R Project üzerinde “dear” kütüphanesi kullanılarak gerçekleştirilmiştir (Coll-Serrano vd., 2018).

5. BULGULAR

Analiz sonucunda elde edilen Saf Teknik Etkinlik Değerleri Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Karar Verme Birimleri, Girdi/Çıktı Değişkenleri, Saf Teknik Etkinlik Değerleri ve Veri Seti

KVB	Saf Teknik Etkinlik Değeri	i1	i2	O1	O2
Adana	1,00000	0.9800535054	16	243228.000	547584.12880
Ankara	1,00000	1.1751972354	26	921844.000	1344290.35600
Antalya	2,22638	1.4839393704	20	1014640.000	154515.25740
Aydın	6,85739	1.2211325570	18	313208.090	26776.88700
Balıkesir	6,12019	1.4871168309	21	395790.000	61122.56200
Bursa	2,00083	1.0816785085	18	1073448.000	93337.43500
Denizli	10,57707	1.0776591789	20	239694.570	18232.22900
Diyarbakır	45,61281	1.0794754991	18	0.000	15498.39500
Erzurum	10,97691	0.8490222475	21	138686.000	2500.00000
Eskişehir	5,10618	1.0492985877	15	229138.000	56790.50000
Gaziantep	1,00000	0.8811116140	10	597888.716	53095.58700
Hatay	2,50042	1.2139611552	16	704009.000	6847.81000
Mersin	2,34625	1.0843079326	14	556793.240	65582.48800
İstanbul	1,00000	1.2805354469	40	6410020.370	632565.09045
Izmir	2,54845	1.3551684538	31	1805887.000	188910.29900
Kayseri	5,13528	0.9480975220	17	354414.000	18832.76000
Kocaeli	1,76856	1.0246341285	13	641144.300	71829.64750

Konya	20,68319	1.0690321252	32	114299.000	33995.30100
Malatya	6,90483	0.9421405035	14	197253.000	19434.74500
Manisa	6,56995	1.2456675595	18	302175.000	40353.70900
Kahramanmaraş	1,00000	0.7704687717	12	233210.000	3770.45100
Mardin	1,00000	0.8175832472	11	127018.490	13374.14100
Muğla	4,17371	1.9453994943	14	284568.870	46927.25570
Ordu	27,79145	1.0055373930	20	0.000	27932.26000
Sakarya	6,80191	1.0813141680	17	273375.550	32603.82460
Samsun	5,71577	0.9808409744	18	365163.830	36838.39600
Tekirdağ	2,05312	1.3300408881	12	479935.540	19583.61800
Trabzon	4,99541	0.8113457694	19	219319.080	12173.62900
Şanlıurfa	1,00000	0.7547244826	14	454249.000	8764.00000
Van	5,25045	1.2992141948	14	0.000	72899.40000

Tablo 2'ye göre; Adana, Ankara, Gaziantep, İstanbul, Kahramanmaraş, Mardin ve Şanlıurfa'nın saf teknik etkilik skorlarının 1 olduğu ve görece etkinliğe sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 3'te etkin olmayan 23 büyükşehirin etkin hale gelebilmeleri için oluşturulan Referans Kümeleri yer almaktadır.

Tablo 3. Etkin Olmayan Büyükşehirlerin Referans Kümeleri ve Referans Ağırlıkları

KVB	Adana	Ankara	Gaziantep	İstanbul	Kahramanmaraş	Mardin
Antalya	0	0.0995	0.6202	0.2802	0	0
Aydın	0	0	0.7333	0.2667	0	0
Balıkesir	0	0.1105	0.5818	0.3077	0	0
Bursa	0	0	0.7333	0.2667	0	0
Denizli	0	0	0.6667	0.3333	0	0
Diyarbakır	0.8	0.2	0	0	0	0
Erzurum	0	0	0	0.1793	0	0
Eskişehir	0	0.1429	0.7667	0.0905	0	0
Hatay	0	0	0.8	0.2	0	0

Mersin	0	0.0239	0.8555	0.1206	0	0
Izmir	0	0.0231	0.2892	0.6877	0	0
Kayseri	0	0	0.6402	0.2139	0	0
Kocaeli	0	0.0163	0.8924	0.0913	0	0
Konya	0	0.3842	0	0.2905	0	0
Malatya	0	0.0039	0.8648	0.1313	0	0
Manisa	0	0.0585	0.7060	0.2354	0	0
Muğla	0	0.0667	0.8355	0.0978	0	0
Ordu	0.0404	0.5599	0	0	0.3997	0
Sakarya	0	0.0341	0.0341	0.0341	0	0
Samsun	0	0.0081	0.6936	0.2568	0.0414	0
Tekirdağ	0	0	0.9333	0.0667	0	0
Trabzon	0	0	0	0.1077	0	0
Van	0.6667	0	0.3333	0	0	0

Tablo 3'e göre;

- ✓ Antalya'nın referans kümesi; Ankara, Gaziantep ve İstanbul'dan oluşmaktadır.
- ✓ Aydın'ın referans kümesi; Gaziantep ve İstanbul'dan oluşmaktadır.
- ✓ Balıkesir'in referans kümesi; Ankara, Gaziantep ve İstanbul'dan oluşmaktadır.
- ✓ Bursa'nın referans kümesi; Gaziantep ve İstanbul'dan oluşmaktadır.
- ✓ Denizli'nin referans kümesi; Gaziantep ve İstanbul'dan oluşmaktadır.
- ✓ Diyarbakır'ın referans kümesi; Adana ve Ankara'dan oluşmaktadır.
- ✓ Erzurum'un referans kümesi; İstanbul ve Şanlıurfa'dan oluşmaktadır.
- ✓ Eskişehir'in referans kümesi; Ankara, Gaziantep ve İstanbul'dan oluşmaktadır.
- ✓ Hatay'ın referans kümesi; Gaziantep ve İstanbul'dan oluşmaktadır.
- ✓ Mersin'in referans kümesi; Ankara, Gaziantep ve İstanbul'dan oluşmaktadır.
- ✓ İzmir'in referans kümesi; Ankara, Gaziantep ve İstanbul'dan oluşmaktadır.

- ✓ Kayseri'nin referans kümesi; Gaziantep, İstanbul ve Şanlıurfa'dan oluşmaktadır.
- ✓ Kocaeli'nin referans kümesi; Ankara, Gaziantep ve İstanbul'dan oluşmaktadır.
- ✓ Konya'nın referans kümesi; Ankara, İstanbul ve Şanlıurfa'dan oluşmaktadır.
- ✓ Malatya'nın referans kümesi; Ankara, Gaziantep ve İstanbul'dan oluşmaktadır.
- ✓ Manisa'nın referans kümesi; Ankara, Gaziantep ve İstanbul'dan oluşmaktadır.
- ✓ Muğla'nın referans kümesi; Ankara, Gaziantep ve İstanbul'dan oluşmaktadır.
- ✓ Ordu'nun referans kümesi; Adana, Ankara ve Kahramanmaraş'tan oluşmaktadır.
- ✓ Sakarya'nın referans kümesi; Ankara, Gaziantep ve İstanbul'dan oluşmaktadır.
- ✓ Samsun'un referans kümesi; Ankara, Gaziantep, İstanbul ve Şanlıurfa'dan oluşmaktadır.
- ✓ Tekirdağ'ın referans kümesi; Gaziantep ve İstanbul'dan oluşmaktadır.
- ✓ Trabzon'un referans kümesi; İstanbul ve Şanlıurfa'dan oluşmaktadır.
- ✓ Van'ın referans kümesi; Adana ve Gaziantep'ten oluşmaktadır.

Etkin olmayan büyükşehirler için iyileştirme Seçenekleri (girdilerin azaltılması ve/veya çıktıların artırılması) Tablo 4'te sunulmuştur..

Tablo 4. Etkin Olmayan Büyükşehirler için İyileştirme Seçenekleri

KVB	İ1	İ2	O1	O2
Antalya	-0.461618243	0.000000	0.0000002032249	0.000000
Aydın	-0.233507921	0.000000	0.000000	24001.19
Balıkesir	-0.450593808	0.000000	0.0000004781476	0.000000

Bursa	-0.094053872	0.000000	0.000000	20868.14
Denizli	-0.063406287	0.000000	0.000000	53408.55
Diyarbakır	-0.060393248	0.000000	378951.20	0.000000
Erzurum	0.000000000	-2.337218	0.000000	93192.82
Eskişehir	-0.090036189	0.000000	0.000000	0.000000
Hatay	-0.252964775	0.000000	0.000000	151867.10
Mersin	-0.147999035	0.000000	0.0000009596197	0.000000
Izmir	-0.192586311	0.000000	0.0000005667224	0.000000
Kayseri	0.000000000	0.000000	0.000000	73851.03
Kocaeli	-0.102260219	0.000000	0.0000005643987	0.000000
Konya	0.000000000	-5.836199	0.000001358106	0.000000
Malatya	-0.007455822	0.000000	0.000000	0.000000
Manisa	-0.253297175	0.000000	0.0000005988213	0.000000
Muğla	-1.005625221	0.000000	0.000001322577	0.000000
Ordu	0.000000000	0.000000	619171.60	0.000000
Sakarya	-0.104241841	0.000000	0.0000002937838	0.000000
Samsun	0.000000000	0.000000	0.00000002598984	0.000000
Tekirdağ	-0.422301019	0.000000	0.000000	51519.41
Trabzon	0.000000000	-2.200223	0.000000	15124.96
Van	-0.352141320	0.000000	361448.2	0.000000
Antalya	-0.461618243	0.000000	0.0000002032249	0.000000

Tablo 4 incelendiğinde;

- ✓ Kişi Başı Toplanan Ortalama Atık Miktarı (i1) değişkeni açısından en çok iyileştirmeye ihtiyaç duyan büyükşehirin Muğla olduğu,
- ✓ Atık Hizmeti Veren Belediye Sayısı (i2) değişkeni açısından en çok iyileştirmeye ihtiyaç duyan büyükşehirin Konya olduğu,
- ✓ Düzenli Depolama Tesislerine Gönderilen Atık Miktarı (O1) değişkeni açısından en çok iyileştirmeye ihtiyaç duyan büyükşehirin Ordu olduğu,
- ✓ Geri Kazanım Tesislerine Gönderilen Atık Miktarı (O2) değişkeni açısından en çok iyileştirmeye ihtiyaç duyan büyükşehirin Hatay olduğu görülmektedir.

6. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye’de bulunan 30 büyükşehirin katı atık yönetim etkinlikleri, performans değerlendirilme en sık kullanılan tekniklerden birisi olan Veri Zarflama Analizi (VZA) kullanılarak incelenmiştir. Etkin değerlendirilmesi Veri Zarflama Analizi modellerinden ölçeğe göre değişken getiri esasına dayanan BCC Modeli ve karar verme birimlerinin çıktılar üzerindeki kontrol gücü dikkate alınarak alınarak Çıktı Yönelimli VZA kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Yapılan analize göre 30 büyükşehirden 7’sinin (Adana, Ankara, Gaziantep, İstanbul, Kahramanmaraş, Mardin ve Şanlıurfa) saf teknik etkinlik skorlarının 1 olduğu ve göreceli etkinliğe sahip oldukları, bununla birlikte geri kalan 23’ünün etkin olmadıkları tespit edilmiştir. Bu sonuçlar Şaşmaz vd. (2020)’nin Düzey-1 bölgeleri üzerinde yaptığı ve çalışmamızda etkin olarak tespit edilen büyükşehirlerin yer aldıkları Düzey-1 bölgelerinin etkin bölgeler arasında tespit edildiği çalışmanın sonuçları ile büyük ölçüde örtüşmektedir.

Etkin olmayan büyükşehirlerin etkin hale gelebilmeleri için oluşturan referans kümelerinde en çok İstanbul (20 kez) ve Gaziantep’in (18 kez) yer aldığı, bununla birlikte Mardin’in hiçbir referans kümesinde yer almadığı görülmüştür. Bu durumu, Gaziantep ve İstanbul’da sanayileşme ve endüstriyel faaliyetlerin gelişmiş olması ve bunun doğal bir sonucu katı atık yönetimiyle ilgili söz konusu büyükşehirlerin öğrenilmiş becerilerinin yüksek olması ile açıklamak mümkündür.

Etkin olmayan büyükşehirler için hesaplanan iyileştirme seçeneklerine (girdilerin azaltılması ve/veya çıktıların artırılması) bakıldığında;

Kişi Başı Toplanan Ortalama Atık Miktarı (i1) değişkeni açısından en çok iyileştirmeye (girdi azaltılması) ihtiyaç duyan büyükşehirin Muğla olduğu görülmüştür. Bu durum, Muğla'nın turizm açısından cazip bir şehir olması ve bunun sonucu olarak şehri ziyaret eden yerli ve yabancı turistlerin katı atık miktarını arttırması ancak kişi başı atık miktarı hesaplanırken turistlerin etkisiyle artan toplam atık miktarının Muğla'nın yerleşik nüfusuna bölünmesi nedeniyle kişi başı atık miktarının yüksek görünmesi olgusu ile açıklanabilir.

Atık Hizmeti Veren Belediye Sayısı (i2) değişkeni açısından en çok iyileştirmeye (girdi azaltılması) ihtiyaç duyan büyükşehirin Konya olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun Konya'nın İstanbul'dan sonra en çok ilçeye sahip (31 adet) büyükşehir olmasından kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

Düzenli Depolama Tesislerine Gönderilen Atık Miktarı (O1) değişkeni açısından en çok iyileştirmeye (çıkıtı arttırılması) ihtiyaç duyan büyükşehirin Ordu olduğu görülmektedir. Bu durumun araştırmanın verilerinin alındığı TÜİK 2018 Yılı Belediye İstatistiklerinde Ordu için Düzenli Depolama Tesislerine Gönderilen Atık Miktarı değişkenine ait verinin bulunmaması nedeniyle (0,000) olarak kabul edilmesi nedeniyle ortaya çıktığı düşünülmektedir.

Geri Kazanım Tesislerine Gönderilen Atık Miktarı (O2) değişkeni açısından en çok iyileştirmeye (çıkıtı arttırılması) ihtiyaç duyan büyükşehirin Hatay olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun Hatay'ın girdilerinin yaklaşık olarak etkin olan büyükşehirle aynı düzeyde olmasına rağmen söz konusu çıkıtı değişkeni bazında etkin büyükşehirlerin gerisinde kalmasından dolayı kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

Bu çalışmanın sonuçları itibarıyla büyükşehirlerdeki katı atık yönetimiyle ilgilenen birimlere daha etkin ve verimli katı atık yönetim faaliyeti yürütmeleri açısından katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu katkıların en önemlisinin etkin

olmayan büyükşehirlerin kendileri için oluşturulan referans kümelerindeki büyükşehirlerin uygulamalarını inceleyip benchmarking (kıyaslama) yoluyla deneyerek öğrenme maliyetine katlanmadan etkin hale gelebilmesi olduğu düşünülmektedir.

Son olarak, katı atık yönetimi alanında çalışan araştırmacıların yeni çıktı ve girdi bileşimleri modele dahil edecekleri ve Bulanık Veri Zarflama Analizi ile sonuçları analiz edecekleri yeni araştırmalar yaparak çevresel ve ekonomik sürdürülebilirlik açısından oldukça önem arz eden katı atık yönetimi disiplinine yeni ufuklar kazandırmaları önerilmektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırmada ikincil veri (TÜİK Veriler) kullanıldığı için etik kurul kararına ihtiyaç bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Albores, P., Petridis, K. ve Dey, P. K. (2016). "Analysing efficiency of waste to energy systems: Using data envelopment analysis in municipal solid waste management". *Procedia Environmental Sciences*, 35, 265–278. <https://doi.org/10.1016/j.proenv.2016.07.007>
- Atcı, F. (2020). *Çevre ve Atık Yönetiminde Sıfır Atık Uygulamaları Kapsamında Atık Toplama Tesislerinin Veri Zarflama Analizi ile Etkinlik Ölçümü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Avkiran NK. (2011). *Applications of Data Envelopment Analysis in the Service Sector*. In: Cooper WW, Seiford LM, Zhou J, eds. *Handbook on Data Envelopment Analysis*. 2.Edt. Springer Science+Business Media.
- Chen, H.-W., Chang, N.-B., Chen, J.-C. ve Tsai, S.-J. (2010). "Environmental performance evaluation of large-scale municipal solid waste incinerators using data envelopment analysis" *Waste Management*, 30(7), 1371–1381. <https://doi.org/10.1016/j.wasman.2010.02.002>
- Coll-Serrano V., Benítez R. ve Bolós V. (2018). *Data Envelopment Analysis with deaR*. Published online 2018.
- Cooper, W. W., Seiford, L. M. ve Tone, K. (2006). *Introduction to data envelopment analysis and its uses: With DEA-solver software and references*. New York: Springer.
- ÇŞB (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı) (2012). İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı 2011-2023, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Ankara. Erişim Tarihi: 17.02.2021, https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/editordosya/file/eylem%20planlari/Iklim%20Degisikligi%20Eylem%20Plani_TR.pdf
- Emrouznejad, A. ve Cabanda, E. (2014). *Managing service productivity using data envelopment analysis*. In A. Emrouznejad ve E. Cabanda (Eds.),

- Managing Service Productivity (Vol. 215, pp. 1–17). Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-662-43437-6_1
- Eurostat (2018). Municipal waste statistics. Erişim Tarihi: 17.02.2021, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Municipal_waste_statistics
- Evîn, H. ve Demîral, B. (2018). “Malatya’da Katı Atık Yönetimi: Kentleşmenin Yerel Çevre Politikaları Üzerine Etkisi” Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 7 (2), 277-295. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/ssrj/issue/37241/426715>
- Golany, B. ve Roll, Y. (1989). “An application procedure for DEA. Omega”, 17(3), 237–250. [https://doi.org/10.1016/0305-0483\(89\)90029-7](https://doi.org/10.1016/0305-0483(89)90029-7)
- Kaza, S., Yao, L. C., Bhada-Tata, P. ve Van Woerden, F. (2018). “What a waste 2.0: A global snapshot of solid waste management to 2050. Washington, DC: World Bank”. <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1329-0>
- Kemirtlek, A. (2007). “Entegre Atık Yönetim”i. Erişim Tarihi: 17.02.2021, https://istac.istanbul/contents/44/cevre-makaleleri_130838592910380265.pdf
- Kreith, F. ve Tchobanoglous, G. (2002). *Handbook of solid waste management* (2nd ed). New York: McGraw-Hill.
- Ozcan YA. (2009). *Quantitative Methods in Health Care Management: Techniques and Applications*. (2th ed). John Wiley & Sons, Inc
- Ozcan, Y. A. (2014). *Health care benchmarking and performance evaluation*. Boston, MA: Springer US. <https://doi.org/10.1007/978-1-4899-7472-3>
- Ramanathan R. (2003). *An Introduction to Data Envelopment Analysis A Tool for Performance Measurement*. Nee Delhi: SAGE Publications.

- Ray, S. C. (2004). *Data envelopment analysis: Theory and techniques for economics and operations research* (1st ed.). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511606731>
- Speight, J. G. (2015). "Waste gasification for synthetic liquid fuel production. In *Gasification for Synthetic Fuel Production* (pp. 277–301)" Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-85709-802-3.00012-6>
- Şaşmaz, E., Avcı, S. ve Aladağ, Z. (2020). "İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması'na Göre Türkiye'deki 1. Düzey Bölge Belediyelerinin Katı Atık Yönetiminin Değerlendirilmesi". *Veri Bilimi*, 3(1), 33-40.
- Taşdoğan C., Mollavelioğlu, M.Ş. ve Mıhçı, H. (2014). "Türkiye'nin kentsel çevresel sürdürülebilirliğinin kategorik veri zarflama analiziyle değerlendirilmesi" *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 69(1), 141-164. doi:10.1501/SBFder_0000002306
- Tavzar, İ., Girginer, N. Ve Işıklı, B. (2014). *Tıbbi Atık Harcamalarındaki Etkinliğin Veri Zarflama Analizi ile Değerlendirilmesi: Eskişehir İli Hastaneleri Uygulaması*. International Conference in Economics, 03-05 September 2014, Prague, Czech Republic.
- The World Bank (2019). Solid Waste Management. Erişim Tarihi: 17.02.2021, <https://www.worldbank.org/en/topic/urbandevelopment/brief/solid-waste-management>
- The World Bank (2021). Trends in Solid Waste Management. Erişim Tarihi: 17.02.2021, https://datatopics.worldbank.org/what-a-waste/trends_in_solid_waste_management.html
- TMMOB-ÇMO, 2018, Dünya Çevre Günü Türkiye Raporu, Haziran 2018. Erişim Tarihi: 17.02.2021, http://www.cmo.org.tr/resimler/ekler/706bcdeaf887efa_ek.pdf?tipi=72&turu=X&sube=0

- Tone K. (2017). *Radial DEA Models*. In: Tone K, ed. *Advances in DEA Theory and Application* Ramanathan R. An Introduction to Data Envelopment Analysis.
- TÜİK. (2019). *Belediye İstatistikleri, 2018*. Haber Bülteni. Sayı: 30666. 01 Ekim 2019
- TÜİK. (2020). *İstatistiklerle Çevre, 2018*. Erişim Tarihi: 17.02.2021, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cevre-2018-33675>
- US EPA (United States Environmental Protection Agency) (2002). *What Is Integrated Solid Waste Management?*. Erişim Tarihi: 17.02.2021, <https://nepis.epa.gov/Exe/ZyPDF.cgi/P1000L3W.PDF?Dockey=P1000L3W.PDF>
- US EPA (United States Environmental Protection Agency) (2018). *National Overview: Facts and Figures on Materials, Wastes and Recycling*, Erişim Tarihi: 17.02.2021, <https://www.epa.gov/facts-and-figures-about-materials-waste-and-recycling/national-overview-facts-and-figures-materials>
- US EPA (United States Environmental Protection Agency), (2021). *Criteria for the Definition of Solid Waste and Solid and Hazardous Waste Exclusions*. Erişim Tarihi: 17.02.2021, <https://www.epa.gov/hw/criteria-definition-solid-waste-and-solid-and-hazardous-waste-exclusions>
- Yang, Q., Fu, L., Liu, X. ve Cheng, M. (2018). "Evaluating the efficiency of municipal solid waste management in china" *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15(11), 2448. <https://doi.org/10.3390/ijerph15112448>
- Zachary, A. S. (2012). *The Environmental Policy Paradox*. (5th ed). New Jersey: Routledge.

Zhu, J. (2014). *Quantitative models for performance evaluation and benchmarking*. Cham: Springer International Publishing.
<https://doi.org/10.1007/978-3-319-06647-9>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Solid waste can be defined as substances that are a by-product of domestic, commercial, and industrial activities or that are disposed of by the user with the thought that they have completed their life, but that requires regular disposal in terms of environment and human health (Speight ve Luque, 2015: 281-283; Tchobanoglous ve Keith, 2002: 52). Solid waste management is defined as a discipline related to the control, storage, collection, transportation or transfer, processing, and disposal of waste products for public health, conservation, economy, aesthetics, engineering, and other environmental reasons (Evin ve Demiral, 2018; 279).

The study aims to measure the efficiency of solid waste management of metropolitans in Turkey.

Method

This study covers 30 metropolitan cities in Turkey. Within the scope of the analysis, output-oriented BCC models were employed considering the control power of the decision-making units over the outputs.

The inputs used in the study are presented as follows;

Input-1 (i1); the Amount of municipal waste collected per capita, Input-2 (i2); the Number of municipalities providing waste services

The outputs used in the study are presented as follows;

Output-1 (O1); the Waste amount delivered to controlled landfill sites, Output-2 (O2); the Waste delivered to recovery facilities.

Decision Making Units (DMUs) used in this study consist of 30 metropolitans in Turkey. TURKSTAT Municipal Statistics in 2018 was as a database in the Data Envelopment Analysis.

Pure technical efficiency scores were calculated using BCC (VRS) Output Orientation DEA model. A reference set and improvement options were identified for each inefficient metropolitan to become efficient.

Findings (Results)

Seven metropolitans (Adana, Ankara, Gaziantep, İstanbul, Kahramanmaraş, Mardin ve Sanliurfa) were determined as efficient.

According to the results, a reference set was identified for each inefficient DMUs to become efficient. The reference sets are shown below.

- ✓ The reference set of Antalya consists of Ankara, Gaziantep and İstanbul.
- ✓ The reference set of Aydın consists of Gaziantep and İstanbul.
- ✓ The reference set of Balıkesir consists of Ankara, Gaziantep and İstanbul.
- ✓ The reference set of Bursa consists of Gaziantep and İstanbul.
- ✓ The reference set of Denizli consists of Gaziantep and İstanbul.
- ✓ The reference set of Diyarbakir consists of Adana and Ankara.
- ✓ The reference set of Erzurum consists of İstanbul and Sanliurfa.
- ✓ The reference set of Eskisehir consists of Ankara, Gaziantep and İstanbul.
- ✓ The reference set of Hatay consists of Gaziantep and İstanbul.
- ✓ The reference set of Mersin consists of Ankara, Gaziantep and İstanbul.
- ✓ The reference set of İzmir consists of Ankara, Gaziantep and İstanbul.
- ✓ The reference set of Kayseri consists of Gaziantep, İstanbul and Sanliurfa.
- ✓ The reference set of Kocaeli consists of Ankara, Gaziantep and İstanbul.
- ✓ The reference set of Konyasists of Ankara, İstanbul and Sanliurfa.
- ✓ The reference set of Malatya consists of Ankara, Gaziantep and İstanbul.

- ✓ The reference set of Manisa consists of Ankara, Gaziantep and Istanbul.
- ✓ The reference set of Mugla consists of Ankara, Gaziantep and Istanbul.
- ✓ The reference set of Ordu consists of Adana, Ankara and Kahramanmaras.
- ✓ The reference set of Sakarya consists of Ankara, Gaziantep and Istanbul.
- ✓ The reference set of Samsun consists of Ankara, Gaziantep, Istanbul and Sanliurfa.
- ✓ The reference set of Tekirdag consists of Gaziantep and Istanbul.
- ✓ The reference set of Trabzon consists of Istanbul and Sanliurfa.
- ✓ The reference set of Eskisehir consists of Adana and Gaziantep.

According to the results, improvement options for inefficient countries are shown below;

- ✓ The metropolitan that needs the most improvement in terms of the Amount of municipal waste collected per capita (i1) is Mugla.
- ✓ The metropolitan that needs the most improvement in terms of the Number of municipalities providing waste services (i2) is Konya.
- ✓ The metropolitan that needs the most improvement in terms of the Waste amount delivered to controlled landfill sites (O1) is Ordu.
- ✓ The metropolitan that needs the most improvement in terms of the Waste delivered to recovery facilities (O2) is Hatay.

Istanbul (20 times) and Gaziantep (18 times) appeared metropolitan in the reference set identified inefficient metropolitans to become efficient.

Conclusion and Discussion

It is thought that the results of this study will contribute to the units dealing with solid waste management in metropolitans in terms of carrying out more efficient solid waste management activities. It is considered that the most

important of these contributions is that the inefficient metropolitans can become efficient without incurring the cost of learning by examining the applications of the metropolitans in the reference clusters formed for them and testing them through benchmarking.

Finally, it is recommended that researchers conduct research with Fuzzy Data Envelopment Analysis, which also includes new output and input combinations.

TÜRK SENDİKACILIĞINDA GREV VE LOKAVT FONU

İbrahim GÖRÜCÜ* Mehmet Emin BEKİK*

Öz

Bu çalışmanın amacı; 6356 sayılı Kanuni çerçevesinde Türkiye’de işçi ve işveren sendikalarının grev ve lokavt sürecinde önemli bir etkiye sahip olan grev ve lokavt fonlarına ilişkin yaklaşımlarını ortaya koymaktır. Çalışma çerçevesinde, 2022 yılı temmuz ayı itibarıyla Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı internet sayfasında yer alan 218 işçi, 76 işveren sendikası ile 7 işçi ve 2 işveren sendikaları konfederasyonun tüzükleri incelenmiş, ayrıca bu kuruluşların kendi web sayfaları ile karşılaştırılarak değişiklik olup olmadığı kontrol edilmiştir. Bu incelemede söz konusu kuruluşların tüzüklerinde grev ve lokavt fonuna yer verip vermedikleri, vermişlerse hangi oranda verdikleri ve nasıl kullandıkları incelenmiştir. Tüzüklerinde grev ve lokavt fonuna yer veren kuruluşlarla iletişim kurularak, fonun kullanımına ilişkin bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak, Türkiye’de işçi ve işveren sendikalarının grev ve lokavt konusunda oldukça farklı yaklaşımlara sahip olduğu görülmüştür. İşçi sendikalarında grev fonuna yer verme oranı oldukça düşük olduğu görülmüştür. İşveren sendikalarında ise tüzükte yer vermekle birlikte bu nitelikte fon kurmadıkları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *İşçi ve işveren sendikaları, Konfederasyon, Grev, Lokavt, Grev ve lokavt Fonu*

* Doç. Dr. İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, İş Hukuku, ibrahim.gorucu@inonu.edu.tr

* Arş. Gör., İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, İş Hukuku, ibrahim.gorucu@inonu.edu.tr

STRIKE AND LOCKOUT FUND IN TURKISH TRADE UNIONISM

Abstract

The aim of this study; Within the framework of numbered 6356, the approach of the workers' and employers' unions regarding the strike and lockout funds, which has a significant impact on the strike and lockout process, is to be revealed. Within the framework of the study, the statutes of 218 workers, 76 employers' unions and 7 workers' and 2 employers' unions on the website of the Ministry of Labor and Social Security as of July 2022 were examined, and it was checked whether there were any changes by comparing them with their own web pages. In this study, it has been examined whether the mentioned institutions include strike and lockout funds in their statutes, and if so, at what rate and how they are used. It has been tried to reach information on the use of the fund by communicating with the organizations that include the strike and lockout fund in their statutes. As a result, it has been observed that the labor and employer unions in Turkey have quite different approaches to strike and lockout. It has been observed that the rate of employing the strike fund in labor unions is quite low. It has been observed that employers' unions do not establish funds of this nature, although they are included in the statute.

Keywords: *Labor and employer unions, Confederation, Strike, Lockout, Strike and lockout fund*

1. GİRİŞ

Grev ve lokavt çalışma hayatında işçi ve işverenlerin hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek amacıyla yasalara uygun olarak başvurdukları en önemli mücadele aracıdır. Bu aracın kullanılması taraflar açısından farklı etkilere neden olmaktadır. İşçi sendikasının başarısı, grev sürecini iyi yönetmesi ve üyelerinin bu kararı desteklemelerine bağlıdır. Bu destek ise, ancak grev süresince üyelerinin ihtiyaçlarını karşılmasına bağlıdır. İşveren sendikası veya işveren açısından ise, lokavt kararı grevin karşısında savunma amacı ile kullandıkları mücadele aracıdır. Bu süreçte işverenin işçiye göre daha avantajlı ve güçlü olduğu düşünülse de, işveren bu süreçte etkin kapasitede üretim yapamamakta ve kendi hizmet alanında pazar kaybı yaşamaktadır.

Türk mevzuatında grev ve lokavta ilişkin ilk düzenleme 1963 tarihli Sendikalar Kanunu ile gerçekleşmiştir. 274 sayılı Kanun işçi ve işveren sendikalarının grev ve lokavta karar verme yetkisine sahip olduklarını belirterek, yasal çerçevede bu konuda yetkili kılmıştır.

Gerek grev gerekse lokavt uygulama sırasında işçi ve işverenler için önemli sorunlara yol açmaktadır. İşçi kesiminin grev kararı sonrasında lokavt kararı alınsın ya da alınmasın ekonomik açıdan ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Aynı durum işveren kesimi için de geçerlidir. Her iki kesim için de birçok soruna yol açmakla birlikte en belirgin sorun olan ekonomik sorun, sürecin taraflar için sürdürülebilir olmasında önemli rol oynamaktadır. Şöyle ki, işçi kesim ve temsilcisi olan sendikaların grev sürecinde üyelerini ekonomik açıdan desteklemesi için mali açıdan güçlü olması gerekmektedir. Aksi durumda grev kararı alınması ya da pazarlık gücünün devamı söz konusu olmayacaktır. Benzer şekilde işveren kesimi içinde grev ve lokavt sürecinde üretimin durması,

Pazar kaybı, siparişlerin iptali, toplumsal saygınlıkta meydana gelen olumsuzluklar bir yana işçi kesiminin isteklerine karşı direnebilmek için ekonomik açıdan güçlü olması gerekmektedir.

Çalışma Türkiye’de işçi ve işveren sendikaları ve bağlı buldukları üst kuruluş olan konfederasyonun grev ve lokavt sürecinde kullanılmak üzere oluşturulan fona ilişkin yaklaşımlarını incelemeyi amaçlamıştır. Bu amaçla ilgili kuruluşların, kuruluş aşamasında bakanlığa vermiş oldukları tüzükleri ile web sayfalarındaki tüzüklerindeki düzenlemeler ile ulaşılabilen faaliyet raporları incelenmiştir.

Yapılan inceleme sonucunda, çok önemli bir uygulama olan grev ve lokavt fonu konusunda yasal bir engel olmamakla birlikte ilgili kuruluşların bu konuda çok etkin olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

2.KAVRAMLAR

Bu başlık altında konuya ilişkin olarak grev, lokavt, grev ve lokavt fonu kavramları açıklanmıştır.

2.1. Grev, Lokavt, Grev ve Lokavt Fonu Kavramı ve Unsurları

İşçilerin, topluca çalışmamak suretiyle işyerinde faaliyetini durdurmak veya işin niteliğine göre önemli ölçüde aksatmak amacıyla, aralarında anlaşarak veya bir kuruluşun aynı amaçla topluca çalışmamaları için verdiği karara uyarak işi bırakmalarına grev denir (6356/58-1).

İşyerinde faaliyetin tamamen durmasına neden olacak tarzda, işveren veya işveren vekili tarafından kendi kararıyla veya bir kuruluşun verdiği karara uyarak, işçilerin topluca işten uzaklaştırılmasına lokavt denir(6356/59-1).

İşçi veya işveren sendikalarının yasalara uygun olarak almış oldukları grev veya lokavt kararının uygulanması sürecinde, üyelerinin ayni ve nakdi ihtiyaçlarını karşılamak için yasaya uygun şekilde tüzüklerinde yer vermek ve ayrı bir hesapta tutmak kaydıyla, kuruluşun yetkili organlarının kararıyla kullanmak üzere oluşturdukları mali kaynaktır.

2.2. Grev ve Lokavt Fonunun Unsurları

2.2.1. Yasaya Uygun Olarak Alınmış Grev ve Lokavt Kararının Varlığı

Kuruluşların 6356 sayılı STİSK'nun 58 ve 59/2.fıkrasına uygun olarak grev veya lokavt kararı almış olmaları bu fonun temel unsurudur. Yasada belirtilenin dışında alınan siyasi, dayanışma vb. grev ve lokavtlar için bu fonun kullanılması yasaktır. Fonun kullanılması için kararın varlığı tek başına yeterli değildir. Kararın uygulanmaya başlanmış olması da gereklidir.

2.2.2. Tüzükte Hüküm Bulunması

Kuruluşların fon oluşturmalarının ikinci şartı, fonun kurulması konusunda tüzüklerinde açık hüküm bulunmasıdır. Tüzük kuruluşların yasalara uygun olarak hazırladıkları ve bir anlamda kuruluşun anayasası hükmünde olduğundan burada yer almayan bir konuda gider kalemi oluşturmaları ya da gelirlerinden pay ayırmaları mümkün değildir. Bu durum 6356 sayılı kanunun 26/6. fıkrasında "Kuruluşlar elde ettikleri gelirleri üyeleri ve mensupları arasında dağıtamaz. Ancak sendikaların grev ve lokavt süresince tüzüklerine göre üyelerine yapacakları yardımlar ile kuruluşların eğitim amaçlı yardımları bu hükmün dışındadır" düzenlemesi ile kuruluşların gelirlerini grev ve lokavt sürecinde üyelerine gelirlerinden aktarma yapabileceklerini hüküm altına almıştır. Kuruluşların fonun oluşturulma esasının tüzüklerinde yer vermenin yanı sıra fonun kullanılmasına karar verecek organında belirtilmesi gerekmektedir.

2.2.3. Şartların Genel Kurulca Belirlenmesi

Tüzükte belirtilen fonun nasıl ve hangi oranlarda kullanılabilmesine ilişkin olarak, kuruluşun en yetkili organı olan genel kurulca öncelikle yönetmelik hazırlanması gerekmektedir. Genel kurul fonun kullanımı konusunda yetkiyi kendisi kullanabileceği gibi, yetkiyi yönetim kuruluna veya genel başkana bırakabilir

2.2.4. Nakit Gelirlerinin Kanunda Belirtilen Oranı Aşmaması

Kuruluşlar fona ayrılacak miktar konusunda farklı düzenlemelere sahiptir. İşçi sendikaları için bu yönde dağıtılacak gelir miktarı tutarı için bir sınırlama belirtilmemiştir. İşçi sendikalarında bu fon için ayrılan gelir %5 ile %25 arasında değişiklik göstermektedir. İşveren sendikaları için 2014 yılında 6356 sayılı Kanuna 6552 sayılı Kanun ile 26.maddeye eklenen fıkra ile işveren sendikalarının işçilerin sigorta primlerinin işveren payının ödemelerinde kullanılmak ve nakit mevcutlarının %25'ini geçmemek üzere karşılıksız yardıma dayalı dayanışma ve yardım fonu oluşturabilecekleri yönünde düzenleme yapılmıştır. Bu oran 25/3/2020 tarihli ve 7226 sayılı Kanununun 50. maddesiyle %35 olarak güncellenmiştir. Dolayısıyla işveren sendikaları bu oranı geçmemek üzere fon kurabilir.

2.2.5. Kuruluşun Amacı Dışında Kullanılmaması

Grev ve lokavt fonu: işçi ve işveren sendikalarının toplu iş uyuşmazlığının gerçekleşmesi sonucunda taraflardan herhangi birinin almış olduğu grev ve lokavt sürecinde üyeleri arasında dayanışmanın sağlanması ve bu süreçte meydana gelen gelir kayıpları ve gider artışlarından en az şekilde etkilenmeyi sağlamak amacını gütmektedir. Bu nedenle fonun amacı, üyelerine karşılıksız

gelir aktarmak değil, alınan kararın uygulaması sonrasında ilgililerin gelir kayıplarının yarattığı olumsuzlukları gidermek veya en aza indirmektir. Fon bu amacın dışında kullanılamaz. Yasadışı olan dayanışma, siyasi amaçlı grev veya lokavt amaçlı olarak alınan kararlar için fonun kullanılması mümkün değildir.

Gerek işçi gerekse işveren kuruluşlarınca oluşturulan fon, karşılıksız bir fon değildir. Fondan yapılan malî yardımlar, uyuşmazlığın sona ermesinden sonra yardım yapan kuruluşa ilgililerce geri ödenmektedir.

3. GREV VE LOKAVT FONUNDAN YAPILAN YARDIM TÜRLERİ

İşçi ve işveren kuruluşlarınca grev ve lokavt sürecinde üyelerine yapılan yardımların türleri ve miktarı tüzüklerinde yer almak ve kanuna aykırı olmamak kaydıyla herhangi bir sınırlamaya tabi değildir. Fakat yapılan yardımlar genellikle şu başlıklar altında toplanmaktadır:

- Malî yardımlar
- Aynî Yardımlar
- Hukuki Yardımlar

3.1. Malî Yardımlar

Grev ve lokavt sürecinde tarafların karşılaştığı en önemli sorun ekonomik kayıplardır. Tarafların bu yasal mücadelede başarılı olabilmeleri, direnme güçlerine bağlıdır. Özellikle grev sürecinde işlerin ekonomik gelir kaynağından yoksun olması ciddi sorunlara yol açmaktadır. Grev fonu ile sendikanın işçilere grev uygulaması sürecinde parasal destek sağlaması, sürecin başarıya ulaşmasında önemli bir etki sağlamaktadır. Malî kaynak gelirinin miktarının belli

bir oranı, kuruluşun fon kaynağının büyüklüğüne bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir.

3.2. Aynî Yardımlar

Özellikle işçi kuruluşlarının grev sürecinde üyelerine gıda, yakacak vb. konularda yaptıkları yardımlardan oluşmaktadır. Bu yardımın kimlere ve hangi miktarda verileceği kuruluş tüzüğünde belirtilen organ tarafından belirlenmektedir. Yardım aile fertleri göz önüne alınarak yapılabildiği gibi sadece işçiye yönelik olarak da yapılabilmektedir. Yardımda esas olan üyeler arasındaki eşitlik ilkesine uygun yapılmasıdır.

3.3. Hukukî Yardımlar

Kuruluşlarının yasadan kaynaklanan yardımlar arasında yer almakta olup, grev sürecinde karşılaşılan hukuki sorunlar konusunda üyenin desteklenmesini amaçlamaktadır. Bu yardım sadece grev ve lokavt sürecinde değil normal dönem içinde de yapılmaktadır.

4. GREV VE LOKAVTIN İŞÇİ VE İŞVEREN İÇİN SAKINCALARI

Toplu iş uyuşmazlığı gerçekleşmesi ve grev ve lokavt yasaklarının olmadığı süreçte, sendikaların grev veya lokavt kararı alması durumunda, her iki kesim için bazı olumsuz sonuçlar doğurması kaçınılmazdır. Sakıncalar alt başlıklar halinde ayrı ayrı açıklanmıştır.

4.1. İşçi İçin Sakıncaları

Ödeme ve Kesintilerin Yapılamaması

Kanuni grev veya lokavt kararının, greve katılan veya lokavt nedeniyle işyerinden uzaklaştırılan işçilerin iş sözleşmelerine etkisi 6356 sayılı Kanununun

67.maddesinde düzenlenmiştir. Bu madde uyarınca greve katılmayan veya katılmaktan vazgeçip de grev nedeniyle çalıştırılmayan ve kanuni lokavta maruz kalan işçilerin iş sözleşmeleri grev ve lokavt süresince askıda kalmaktadır.

İş sözleşmesinin askıda kalması durumunda sözleşmeden doğan iki temel yükümlülük olan iş görme ve ücret ödeme borcu da etkilenmektedir. Askı süresi boyunca, işçi ücret ödeme borcunu yerine getirmemekte ve bunun karşılığında işveren ise, ücret ödeme yükümlülüğünden kurtulmaktadır. Yine bu dönem içerisinde işverence işçilere sosyal yardım ödemeleri (yakacak yardımı, çocuk yardımı vb.) yapılmamaktadır (STİSK md.67/3).

Grev ya da lokavt nedeniyle, iş sözleşmesi askıda olan işçilere yukarıda bahsedilen ücret ödeme zorunluluğunun ortadan kalktığı hususu dikkate alındığında, bu durumun sendika aidatlarına bir etkisi olacaktır. Öyle ki bu dönemde işçilere herhangi bir ücret ödemesi yapılmadığından, sendika üyelik aidatı ve dayanışma aidatı kaynak kesilme yöntemiyle işverence sendikanın hesabına aktarılmayacaktır.

Grev ya da lokavt süresince işçilerin uzun vadeli sigorta kolları olan yaşlılık, malullük ve ölüm sigortası primleri ödenmeyecek ve bu süreçte geçen süreler 5510 sayılı Kanuna göre gün sayısı olarak değerlendirilmeyecektir. Fakat işçi eğer isterse daha sonra 5510 sayılı Kanunun 41.maddesi uyarınca grev ve lokavtta geçen süreleri borçlanabilme hakkı mevcuttur.

Tatil Ücretlerine Hak Kazanılmaması

Grev veya lokavt nedeniyle çalışmayan işçi tatil gününden önce İş Kanununun 63.maddesine göre belirlenen iş günlerinde çalışmış olmak koşulunun (4857 md.46/1) gerçekleşmemesi ve grev ve lokavt süresinin çalışılmış günler gibi

hesaba katılmaması nedeniyle, işçiye hafta tatili ücreti verilmeyecektir (Çelik ve diğerleri, 2021, s. 1166).

Ulusal bayram ve genel tatil günlerinde grev ve lokavt süresince greve katılan veya lokavt nedeniyle işten uzaklaştırılan işçilerin, tatil nedeniyle olmayıp; grev veya lokavt nedeniyle çalışmamasından ötürü ulusal bayram ve genel tatil günü ücretine hak kazanamamaktadır.

Yıllık Ücretli İzin Hakkı

6356 sayılı Kanunda grev veya lokavt kararının yıllık ücretli izin hakkına etkisi hususu açıkça düzenlenmemiştir. Fakat İş Kanununun 55.maddesinde yıllık izin bakımından çalışılmış gibi sayılan haller belirtilmiştir. Grev veya lokavt döneminde geçen süreler, bu maddede yer almadığından işçinin yıllık ücretli izin sürelerinin hesaplanmasında dikkate alınmayacaktır. Eğer işçinin yıllık izin kullanma tarihi greve tarihine rastlar ise ve işçi grev katılmayı tercih ederse bu izin hakkını grev bitiminden sonra kullanması gerekecektir.

Grev ve Lokavtta Geçen Sürelerin Kıdem Tazminatı ve İhbar Tazminatına Etkisi

6356 sayılı Kanunun 67.maddesinin 3.fıkrasında grev ve lokavt süresince iş sözleşmeleri askıda kaldığından bu dönemde geçirilen süreler işçinin kıdem tazminatını hesabında dikkate alınmayacağı açıkça düzenlenmiştir.

İhbar tazminatının hesaplanması açısından bu sürelerin dikkate alınıp alınmayacağı hususunda kanunda bir düzenleme bulunmamaktadır. Fakat kanımızca nasıl ki kıdem tazminatının hesaplanmasında bu süre dikkate alınmıyorsa; ihbar tazminatının da hesaplanmasından dikkate alınmaması gerekmektedir.

İşçinin Başka İşte Çalışmaması

6356 sayılı Kanununun 68. Maddesinin 3.fıkrasında kanuni bir grev ve lokavt dolayısıyla iş sözleşmeleri askıda kalan işçiler, grev veya lokavt süresince başka bir işverenin yanında çalışamayacağı hüküm altına alınmıştır. Bundan ötürü greve katılan bir işçi iş görme borcunu yerine getirmediği için ücrete hak kazanamadığı gibi bu süre zarfında başka bir işverenin yanında çalışmasının da önü kapatılmıştır. Böylelikle işçi bu dönemde sadece sendikasının kendisine yapacağı yardıma muhtaç kalacaktır.

Psiko-Sosyal Etki

Grev ve lokavt, sürece katılmış taraflar için olumsuz etkileri olan bir süreçtir. Olayı işçi boyutu ile ele alacak olursak alınan grev kararı başarılı olmuş olsa bile işçilerin grev öncesinde ve grev sonrasında iş doyumunu, aidiyet ve işe olan tutumlarına ilişkin yapılan araştırmalar neticesinde durumun işçiler açısından daha da kötüye gittiğine ilişkin sonuçlara ulaşılmıştır.

- Chaulk ve Brown (2008), tarafından Kanada’da 5 ay süren telekomünikasyon şirketi grevi ertesinde, işçilere geriye dönük olarak grev öncesi ve grev sonrası; örgütsel bağlılık, iş doyumunu, işyeri ikliminden memnuniyet, yönetimden memnuniyet ve sendikal bağlılık ile ilgili tutumları sorulmuştur. Yapılan çalışma sonucunda ortaya çıkan bulgular incelendiğinde her bir tutuma ilişkin değerler grev sonrasında, öncesine göre düşük çıkmıştır. İş tatmininde yetersizlik ve örgütsel bağlılığın azalması işçilerin sendika üyeliğini sonlandırmasına ilişkin tutuma neden olmuştur.
- Barling ve Milligan (1987), 22 gün süren bir endüstriyel uyuşmazlık sonucu, grevin işçiler üzerinde olumsuz psikolojik etkilere neden olduğunu saptamıştır. Özellikle grev sonrasında işçilerde evlilik sorunları, psikosomatik rahatsızlıklar ve psikolojik açıdan fonksiyon bozuklukları gibi rahatsızlıklar görülmüştür.

4.2. İşveren İçin Sakıncaları

İş Görme Borcunun Yerine Getirilememesi

Kanuni grev veya lokavt kararının, greve katılan veya lokavt nedeniyle işyerinden uzaklaştırılan işçilerin iş sözleşmelerine etkisi 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu'nun 67.maddesinde düzenlenmiştir. Bu madde uyarınca greve katılmayan veya katılmaktan vazgeçip de grev nedeniyle çalıştırılmayan ve kanuni lokavta maruz kalan işçilerin iş sözleşmeleri grev ve lokavt süresince askıda kalmaktadır. İş sözleşmesinin askıda kalmasından ötürü iş görme edimi işçiler tarafından yerine getirilmediğinden dolayı, işyerinde mal ve hizmet üretimi ya gerçekleştirilmemekte ya da önemli ölçüde azalmaktadır. Bu durumun işletmelerin kar maksimizasyonu olumsuz etkilemekte ve işletmelerin sürekliliğine zarar vermektedir.

6356 sayılı Kanununun 68.maddesinin 1.fıkrasında İşveren, kanuni bir grev veya lokavt süresince, 67.maddesi hükmü gereğince iş sözleşmeleri askıda kalan işçilerin yerine, sürekli ya da geçici olarak başka işçi alması veya başkalarını çalıştırması yasaklanmıştır. Kanununda grev veya lokavt döneminde bu yönde bir madde düzenlenmesi için isabetlidir. Fakat işveren için işyerinde mal ve hizmet üretiminin aksaması ortadan kaldırmaya yönelik girişimlerin önüne geçmesi açısından bu düzenleme işvereni olumsuz etkilemektedir.

Kaybolan İşgünü Sayısı

Grev ve lokavtın bir diğer olumsuz etkisi kayıp işgünü sayısıdır. ÇSGB tarafından yıllık olarak yayınlanan İş Uyuşmazlığı İstatistikleri incelendiğinde örneğin 2018 yılında grev neticesinde uygulanan grev kararları neticesinde kayıp işgünü sayısı 60.042 olarak tespit edilmiştir. Yine aynı yıl işçi sendikası tarafından alınan grev kararı karşısında toplu iş uyuşmazlığın öteki tarafı olan işveren kanadı bazı

işyerlerinde lokavt kararı almış ve bu durum 1.980 kayıp işgününe sebebiyet vermiştir.

Güven Duygusunun Sarsılması

İşçiler açısından toplu iş uyuşmazlığı sonucunda haklı bir arayış olarak görülen grev hakkı aslında işçi sendikası açısından bir güç sergileme alanı haline gelmekte ve iki taraf arasında yaşanan bu anlaşmazlık sürecinin çok boyutlu yapısı yukarıda bahsedilen iktisadi boyutunun yanı sıra psikolojik olarak çalışma barışına zarar vererek karşılıklı güven zeminin sarsılmasına neden olmaktadır.

İşçilerin iç grup dayanışması, sosyal çevre desteği ve sendikanın gücüne inanarak çıktığı grev yolculuğu sona erdiğinde, toplu iş ilişkileri tekrar bireysel indirgenildiğinde işçi ile işveren arasındaki sadakat-işçiyi gözetme borcu ilişkisi grev öncesi dönemdeki gibi olmayacaktır.

İşçinin sadakat yükümlülüğünün konusunu “yapma borcu niteliğindeki” olumlu davranışlarda bulunma borcu, öncelikle işverenin ve işyerinin çıkarlarının korunması biçiminde ortaya çıkmaktadır. İşte işçi sendikasının grev kararını alması durumunda işçiyi bu karara uyararak greve katılması; işveren açısından işçinin sadakat borcuna aykırı bir davranış sergilendiği izlenimine neden olacaktır. İşverenin bu grev kararına karşı lokavt kararını alması işçi nezdinde işverenin işçiyi gözetme borcuna aykırı davrandığı izlenimine sebebiyet verecektir. İşte karşılıklı bu iki olumsuz çalışma yaşamında güven zeminini sarsacak ve bunun karşılığında iş ilişkisi sağlam bir zemin üzerine oturamayacaktır.

5. TÜRK HUKUKUNDA GREV VE LOKAVT FONU

5.1. 5018 Sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanunda Grev ve Lokavt Fonu

Sendikaların faaliyetlerine izin veren ilk yasal düzenleme 1947 tarihli 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun'dur. 3008 sayılı İş Kanununun 72. maddesi gereğince grev ve lokavtın yasaklanmış olması (3008/72) nedeniyle bu dönem içerisinde işçi ve işveren sendikalarının grev ve lokavt döneminde kullanılmak üzere fon tesis etmeleri mümkün değildir. Bu nedenle kanunda bu duruma yönelik düzenleme bulunmamaktadır.

Fakat Kanunun 4. maddesinin "d" fıkrasında "Hastalık, işsizlik, sakatlık ve ölüm halleri için yardımlaşma sandıkları kurmak ve üyelerin yararına sigorta sözleşmeleri akdetmek.." şeklinde düzenleme yapılmıştır. Bu düzenleme ile kuruluşların sosyal amaçlı faaliyette bulunmalarına izin verilmiştir. 5018 sayılı Kanunun 6. Maddesi, kuruluşların gelirlerini kanun ve tüzükte belirtilen amaçlar dışında kullanılamayacağını belirtmek suretiyle gelirlerin harcanmasına da sınırlama getirmiştir.

5.2. 274 Sayılı Sendikalar Kanununda Grev ve Lokavt Fonu

İşçi ve işveren sendikalarının grev ve lokavt hakkına kavuştukları ilk kanun 1963 tarihli 274 sayılı Sendikalar Kanunu'dur. Bu Kanunda benzer şekilde "Mesleki Teşekküllerin Faaliyetleri" başlıklı 14. Maddesinin "g" fıkrasında sendikaların grev de dâhil olmak üzere mesleki teşekkülün bir kolu halinde yardımlaşma sandıkları kurabilecekleri düzenlenmiştir.

Kanun, kuruluşların grev ve lokavt sürecinde yardımlaşmayı sağlamak amacıyla kuruluşa bağlı ve yardımlaşmayı amaçlayan sandık kurmalarına izin vermektedir.

274 sayılı Sendikalar kanunu ile açıkça grev ve lokavt fonuna yer vermemiş olsa da yasak faaliyetler arasında da yer vermemiştir. Bu nedenle bu dönemde işçi sendikaları grev fonu uygulamalarına yer vermişlerdir.

Nitekim Türk-İş Ana Tüzüğü'nün 29. maddesi gereğince üye kuruluşlar, dayanışma fonu olarak, bir yıllık aidat toplamının 12/1'ini her yıl Haziran ayı içerisinde ödemeleri gerekmektedir (Türk-İş,1976;59).

Aynı şekilde Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonunun (DİSK) 1967 tarihli DİSK Kuruluş Bildirisi Ana Tüzüğü Dayanışma Fonu adlı 46 ve 47. Maddeleri grev ve lokavt fonuna ilişkin düzenlemelere ilişkindir ve şu şekilde düzenlenmiştir:

Madde 46: "Üye sendikalar, bütçelerine fon koymak veya gerekli organlarında karar almak suretiyle veya gerektiğinde DiSK Yürütme Kurulunun isteği ile gücü oranında DİSK Dayanışma Fonuna katkıda bulunur.

Madde 47 - DiSK dayanışma fonu, yürütme kurulu kararı ile örgütlenme, eğitim, grev ve lokavt giderleri gibi konularda ihtiyaç karşısında bulunan üye sendikalara borç veya yardım vermek şeklinde kullanılır. Talepte bulunan sendikaların gerekçeleri açısından durum tetkik edilmek suretiyle, talepçi sendikalar arasında geçerlilik oranı göz önünde bulundurulur. Dayanışma fonu, fondan verilen borçların yeniden tahsili ve diğer bağış gelirleri ile beslenir.

Bu bağlamda 274 sayılı Sendikalar Kanununda Grev ve lokavt fonu kurulmasına ilişkin düzenleme yer almamasına rağmen, konfederasyonların bu amaç doğrultusunda fonlar kurdukları görülmektedir.

5.3. 2821 Sayılı Sendikalar Kanununda Grev ve Lokavt Fonu

2821 Sayılı Sendikalar Kanunu grev ve lokavt fonuna ilişkin özel bir düzenlemeye yer vermemektedir. Grev ve lokavt fonu ve bu fondan yapılacak yardımlar ilgili kuruluşlar için bir sosyal faaliyet olduğundan, Kanununun 33. Maddesinde yer alan sosyal faaliyetler arasında yer almamakla birlikte, 37. Maddede yer alan yasak faaliyetler arasında da yer verilmemesi nedeniyle bu yönde bir düzenlemenin kuruluşların isteğine bırakıldığı anlaşılmaktadır.

Söz konusu dönemde bu yönde yapılan faaliyetlere bakıldığında ise şu durumlar ortaya çıkmıştır. Türk-İş'in 19. Olağan Genel Kurulunda değiştirilerek kabul edilen Ana Tüzüğü'nün 23/b fıkrasında "TÜRK-İŞ, üye kuruluşların uyguladıkları grevlerle, maruz kalacakları lokavt süresinde, Yönetim Kurulunca çıkarılacak Yönetmelikte belirlenen esaslar çerçevesinde, fon dikkate alınarak üye sendikalara yardım yapabilir." şeklinde bir düzenlemeye yer vermiştir. Hak-İş Konfederasyonunun grev ve lokavt fonuna ilişkin düzenleme de bulunmamıştır. DİSK'in ise 274 sayılı Kanun döneminin aksine 2821 Sayılı Kanun döneminde tüzüğünde bu yönde bir düzenleme yapmamıştır.

5.4. Grev ve Lokavt Fonunun Yasal Dayanağı

Grev ve lokavt sürecinde kullanılmak üzere oluşturulacak fon için yasal bir zorunluluk bulunmamaktadır. 6356 sayılı Kanun fonların kurulup kurulmaması konusunda kuruluşları tamamen serbest bırakmıştır. Sendikaların faaliyetlerini düzenleyen 6356 sayılı Kanunun md.26/9'da " Kuruluşlar elde ettikleri gelirleri üyeleri ve mensupları arasında dağıtamaz. Ancak sendikaların grev ve lokavt süresince tüzüklerine göre üyelerine yapacakları yardımlar ile kuruluşların eğitim amaçlı yardımları bu hükmün dışındadır." şeklinde düzenleme yapılarak sendikalar arasında ayırım yapmaksızın gelirlerini üyeleri arasında dağıtmalarını yasaklamakla birlikte, bu yasağın grev ve lokavt sürecinde üyelerine yapacakları yardımlar için geçerli olmayacağını belirtmektedir. Madde metninde fon kavramına yer verilmemiştir. Fakat grev ve lokavt sürecinde kullanılmak amacıyla

kuruluşların bu nitelikte bir kaynak oluşturmalarında engel bir durum bulunmamaktadır.

5.5. Grev ve Lokavt Fonunun Kaynağı

Kuruluşların gelirleri, 6356 sayılı STİSK'ın 28.maddesinde düzenlenmiştir. Kuruluşlar bu gelir kaynakları ile tüzüklerinde yer alan ve yasak olmayan faaliyetlerini karşılamak zorundadırlar. Fakat grev ve lokavt fonu için ayrılacak gelirler ve bunun miktarı kuruluşun en yetkili organı olan genel kurul kararı ile belirlenmektedir. Fon bazı durumlarda tüm gelirlerden harcamalar çıktıktan sonra kalan tutar üzerinden oluşturulurken, bazı durumlarda sadece, üyelik ve dayanışma aidatları üzerinde oluşturulabilmektedir.

5.6. Grev ve Lokavt Fonunun Amacı ve Kullanımı

Fon, işçi ve işveren sendikalarının almış oldukları grev veya lokavt süreci içerisinde üyelerinin uğradığı ekonomik kayıpları karşılamak amacıyla oluşturulmaktadır. Fon kuruluşun almış olduğu grev ve lokavt kararının uygulanmaya başlanması ile yetkili organın belirlediği oranlar üzerinden grev veya lokavta katılan üyelerine yine grev ve lokavtın devamı süresince desteklemek amacıyla kullanılmaktadır.

Kanun işçi sendikaları için fonun kullanım alanlarına ilişkin düzenleme yapmayarak fonun kullanımını işçi sendikalarına bırakmıştır. Fakat bu durum işçi sendikalarının fonu diledikleri gibi kullanacakları anlamına gelmemektedir. Sendikalar bu fonu amacına uygun olarak üyelerine grev süresince aynı veya nakdi yardımda şeklinde kullanmalıdır.

Bu konuda DiSK Genel İş Sendikasının hazırlamış olduğu Mali İşler Yönetmeliğinin md.21/1 “ Grev halindeki üyelere, grevde geçen her gün için

günlük net asgari ücretin yarısı grev yardımı olarak ödenir” demek suretiyle grev fonunun kullanımı ve miktarını düzenlenmiştir.

Sendikanın yönetmeliği dikkate alındığında işçiye ödenecek grev yardımı 2022 yılı için şu şekilde olacaktır.

$$\text{Grev Ödeneği} = (\text{Aylık net Asgari Ücret} / 30) / 2$$

$$\text{Grev Ödeneği} = (5.500,35 / 30) / 2 = 91,67 \text{ TL}$$

Bu hesaplama sadece DİSK Genel-İş Sendikası üyesi bir işçinin greve gitmesi durumunda yapılacak günlük ödeme miktarıdır. Sendikalar bu oranı artırma ya da azaltma yönünde karar alma konusunda serbesttirler.

5.7. Türkiye’de İşçi Sendikalarının Grev Uygulamaları

2012-2020 yılları arasında işçi sendikaları tarafından kamu kesimine yönelik alınan grev karar ve greve katılan işçilerin durumu Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: 2012-2020 Yılları Arasında Kamu Sektörüne İlişkin Grev İstatistikleri

Yıllar	Sektör	Grev				
		Sayı	İşyeri Sayısı	Toplam İşçi Sayısı	Greve katılan işçi sayısı	Greve Katılma Oranı
2012	Kamu	0	0	0	0	0
2013	Kamu	2	59	14.109	186	1,32
2014	Kamu	1	56	13.848	0	0
2015	Kamu	4	76	14.645	335	2,29
2016	Kamu	1	56	13.848	0	0

Yıl	Sektör	Grev Sayısı	İşyeri Sayısı	Toplam İşçi Sayısı	Greve Katılan İşçi Sayısı	Greve Katılma Oranı
2017	Kamu	2	106	14.722	839	5,7
2018	Kamu	1	56	13.848	0	0
2019	Kamu	3	81	20.807	29	0,14
2020	Kamu	2	80	20.620	2	0,01
	Kamu Toplam	16	570	126447	1391	1,10

Kaynak: ÇSGB 2022 Temmuz İstatistiklerinden derlenerek tarafımızca oluşturulmuştur.

6356 Sayılı Kanunun yürürlüğe girdiği 2012 yılından 2020 yılına kadar işçi sendikalarınca kamu ve özel sektör işyerlerinde uygulanan grevler incelendiğinde ortaya çıkan durum şöyledir:

- Kamu kesiminde toplam 16 grev kararı uygulanmıştır. Grev uygulanan işyeri sayısı 570 olup, katılan işçi sayısı 1.391'dir. Greve katılan işçilerin çalışan işçi sayısına oranı %1,10'tir.
- Kamu kesiminde grev kararına katılan işçi sayısının en yüksek olduğu yıl 2017 yılıdır. Bu yılda alınan greve katılan işçi sayısı 839 (%5,70) olarak belirlenmiştir.
- Grev kararı alınmasına rağmen 2014, 2016 ve 2018 yıllarında greve katılan işçi bulunmamaktadır.

Tablo 2: 2012-2020 Yılları Arasında Özel Sektöre İlişkin Grev İstatistikleri

Yıllar	Sektör	Grev				
		Sayı	İşyeri Sayısı	Toplam İşçi Sayısı	Greve Katılan İşçi Sayısı	Greve Katılma Oranı
2012	Özel	8	20	2.189	768	35,08

2013	Özel	17	139	38.855	16.446	42,33
2014	Özel	12	62	12.369	6.603	53,38
2015	Özel	23	101	17.130	7.605	44,40
2016	Özel	20	46	5.492	2.518	45,85
2017	Özel	24	77	21.772	2.894	13,29
2018	Özel	12	25	2.649	1.296	48,92
2019	Özel	9	23	2.175	738	33,93
2020	Özel	10	23	1.947	542	27,84
Özel Toplam		135	516	10.4578	39.410	37,68

Kaynak: ÇSGB 2022 Temmuz İstatistiklerinden derlenerek tarafımızca oluşturulmuştur.

2012-2020 yılları arasında işçi sendikalarınca özel sektör işyerlerinde uygulanan grev kararlarına incelendiğinde ortaya çıkan durum şöyledir:

- Söz konusu dönemde karar verilen ve uygulanan grev sayısı 516 işyerinde 135'tir. Bu işyerlerinde çalışan işçi sayısı 104.578 olup, greve katılan işçi sayısı %37,68'dir.
- Grev kararı alınan Özel sektör işyerleri sayısının kamuya göre düşük olmasına rağmen, katılım oranı daha yüksektir. Fakat bu yüksekliğe rağmen katılım oranı 2014 yılı hariç, %50'nin altındadır.

5.8. Türkiye'de İşveren Sendikalarının Lokavt Uygulamaları

Çalışma kapsamındaki 2012-2020 yılları arasında kamu kesiminde lokavt kararı olmadığından uygulamaya ilişkin tablo oluşturulmamıştır. 2012-2020 yılları arasında işveren sendikalarının özel sektördeki uygulamalarına ilişkin veriler Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. 2012-2020 Yılları Arasında Özel Sektöre İlişkin Lokavt İstatistikleri

Yıllar	Sektör	Sayı	İşyeri Sayısı	Lokavt		
				Toplam İşçi Sayısı	Lokavta Uğrayan İşçi Sayısı	Lokavta Uğrayan İşçi Oranı
2012	Özel	0	0	0	0	0,00
2013	Özel	0	0	0	0	0,00
2014	Özel	1	10	302	205	67,88
2015	Özel	1	1	131	42	32,06
2016	Özel	1	1	131	42	32,06
2017	Özel	0	0	0	0	0,00
2018	Özel	1	1	220	220	100,00
2019	Özel	0	0	0	0	0,00
2020	Özel	0	0	0	0	0,00
Özel Toplam		4	13	784	509	58,00

Kaynak: ÇSGB 2022 Temmuz İstatistiklerinden derlenerek tarafımızca oluşturulmuştur.

2012-2020 yılları arasında kamu ve özel kesim işverenlerince lokavt uygulamasına ilişkin istatistikler incelenmiş ve söz konusu dönemde kamu kesiminde lokavt uygulaması olmadığı görülmüştür. Özel kesimde ise söz konusu yıllar arasında 13 işyerini kapsayan 4 lokavt uygulaması görülmüştür. Lokavt kararı uygulanan işyerlerinde çalışan işçi sayısı 784 olup lokavta tabi tutulan işçi sayısı 509 (%58)'dur.

6.TÜRKİYE'DE GREV VE LOKAVT FONU UYGULAMASI

Bu başlık altında grev ve lokavt fonuna ilişkin olarak inceleme Konfederasyonlar, işveren sendikaları ve işçi sendikaları olmak üzere 3 başlık altında incelenmiştir. Bu kuruluşların fona ilişkin tutumları Fon kurulmasına yönelik düzenlemeye sahip olup olmama, Fona sahip olup olmama ve grev ve lokavt sürecinde yardım yapıp yapmama açılarından ele alınmıştır.

6.1. Konfederasyonların Grev ve Lokavt Fonu Yaklaşımları

2022 itibariyle Türkiye’de iki (2) işveren sendikaları ve yedi (7) işçi sendikaları konfederasyonu bulunmaktadır. Bu konfederasyonların grev ve lokavt fonuna ilişkin tutumları aşağıda verilmiştir.

İşveren Sendikaları Konfederasyonlarının Fon Düzenlemeleri

2022 yılı itibariyle Türkiye’de iki işveren sendikası üst kuruluşu olan işveren sendikaları konfederasyonu bulunmaktadır. Bunlar Tüm İşveren Sendikaları Konfederasyonu TİSKO ve Türkiye İşveren sendikaları Konfederasyonu (TİSK) dur.

Tablo 4: İşveren Sendikaları Konfederasyonlarının Lokavt Fonuna Yönelik Yaklaşımları (2012-2020)

Kuruluş Türü	Grev Fonu Düzenlemesi		Grev Fonuna Sahip Olma		Grev Yardımı	
	Grev ve Lokavt Fonunu Düzenlemesine Yer Veren	Grev ve Lokavt Fonuna Yer Vermeyen	Grev Fonu Kuran	Grev Fonu Kurmayan	Grev Yardımı Düzenlemesi Yapan	Grev Yardımı Düzenlemesi Yapmayan
İşveren Sendikaları Konfederasyonu	2	0	0	2	0	2

Toplam	2	2	2
--------	---	---	---

Kaynak: Konfederasyonların tüzükleri incelenerek tarafımızca oluşturulmuştur.

Tüm İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSKO): Konfederasyon tüzüğünün 11. Maddesinde grev ve lokavtta işverenlerin dayanma gücünü artırmak ve dayanışmayı artırmak amacıyla fon kuracağı düzenlemesi yapılmıştır. Fakat Konfederasyonun bu yönde bir uygulamasına rastlanmamıştır (TİSKO,2019). Tüzükte düzenleme yapılmasına ilişkin hüküm yer almakla birlikte, konfederasyonun lokavt döneminde üyelerine yardım yapmak üzere kurduğu fon bulunmamaktadır. Ayrıca konfederasyonun tüzüğünde yer alan giderler arasında da bu yönde bir gider düzenlemesi bulunmamaktadır.

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK): Konfederasyonun doğrudan bir grev ve lokavt fonu bulunmamaktadır. Fakat Tüzüğün konfederasyonun çalışma konuları başlıklı 3/e maddesinde grev ve lokavt döneminde işverenlerin dayanışması için fon kurulmasına yer verilmiştir. Yine tüzüğün 15.maddesinde Fonun kurulması görevi genel kurula verilmiştir. Kurulacak fonun kullanımı konusu tüzüğün md.31/5 uyarınca icra kuruluna ait bir yetkidir. Tüzükte grev ve lokavt fonuna yer verilmekle birlikte fonun kaynağı, oranı, ne ölçüde ve nasıl verileceğine ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır (TİSK,2019).

İşçi Sendikaları Konfederasyonlarının Fon Düzenlemeleri

İşçi sendikalarının üst kuruluşu olan konfederasyonlar, grev fonunun oluşturulması ve grev sürecinde sendikalar arasında dayanışmanın sağlanması konusunda önemli kuruluşlardır. Konfederasyonların yaklaşımları bir anlamda üyelerinin yaklaşımlarını da belirleyici olmaktadır. Türkiye’de mevcut işçi sendikaları üst kuruluşu olan konfederasyonların grev fonuna yönelik yaklaşımları Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5: İşçi Sendikaları Konfederasyonlarının Grev Fonuna Yönelik Yaklaşımları (2012-2020)

Kuruluş Türü	Grev Fonu Düzenlemesi		Grev Fonuna Sahip Olma		Grev Yardımı	
	Grev ve Lokavt Fonunu Düzenlemesine Yer Veren	Grev ve Lokavt Fonuna Yer Vermeyen	Grev Fonu Kuran	Grev Fonu Kurmayan	Grev Yardımı Düzenlemesi Yapan	Grev Yardımı Düzenlemesi Yapmayan
İşçi Sendikaları Konfederasyonu	3	4	0	7	3	4
Toplam	7		7		7	

Kaynak: Konfederasyonların tüzükleri incelenerek tarafımızca oluşturulmuştur.

Türkiye’de işçi sendikaları üst kuruluş olarak konfederasyon şeklinde örgütlenmektedir. 2022 yılı itibariyle yedi (7) işçi konfederasyonu bulunmaktadır (ÇSGB,2022). İşçi konfederasyonları grev fonu kurulması konusunda tüzüklerinde düzenleme bulunmamaktadır. Grev fonuna yer verilmemekle birlikte DİSK ve Anadolu-İş ve Tüm-İş Konfederasyonlarının dışındaki konfederasyonlar sosyal amaçlı yardımlara tüzüklerinde yer vermektedir. Tüzüklerinde yer alan sosyal amaçlı yardımlar konusunda nakit gelirlerinden ayrılan pay % 5 olarak düzenlenmiştir. Sosyal yardımların nelerden oluştuğu konusunda tüzüklerde açıklık bulunmamaktadır. Konfederasyonlardan sadece HAK-İŞ Konfederasyonu tüzüğünün md.26/b’de grev sürecinde harcama yapılmasına yer vermektedir.

ÜLKEM-İŞ: Konfederasyonun doğrudan bir grev fonuna ilişkin bir düzenleme bulunmama ile birlikte Ana Tüzüğün 26/b fıkrasına göre, konfederasyon üye sendikaların uyguladıkları grev veya lokavta uğramaları durumunda gelirin

%10'unu aşmamak kaydıyla yönetim kurulu kararıyla yardım yapılabileceği düzenlemesine yer vermiştir (ÜLKEM-İŞ, 2020).

TÜRK-İŞ: Konfederasyonun Grev fonu bulunmamakla birlikte Ana tüzük gereği grev uygulamaları veya lokavta maruz kalınması durumunda 26/b fıkrası uyarınca yıllık gelirin %10'unu aşmamak kaydıyla, yönetim kurulu kararıyla yardım yapılabileceği hükmüne yer verilmiştir (TÜRK-İŞ, 2019).

HAK-İŞ: Konfederasyon grev fonuna sahip olmadığı gibi bu konuya ilişkin düzenlemeye de yer vermemiştir. Konfederasyon grev ve lokavt döneminde yardım yapılabileceğine ilişkin düzenlemeye giderler arasında yer vererek bu durumlarda yardım yapılabileceğini kabul etmiş görünmektedir (HAK-İŞ, 2019).

Diğer konfederasyonların grev ve lokavt fonuna ilişkin düzenlemesi bulunmamaktadır.

6.2. İşveren Sendikalarının Fona İlişkin Düzenlemeleri

2022 Temmuz ayı İstatistiklerine göre Ülkemizde mevcut işveren sendikası sayısı yetmiş altı (76)'dır. İşveren sendikaları grev ve lokavt fonuna ilişkin düzenlemeleri incelendiğinde fona yer veren sendika bulunmamaktadır. Sendikaların fona yer vermemelerine rağmen, tüzüklerinde farklı yaklaşımlar sergiledikleri görülmüştür. 76 sendikanın 38'i grev ve lokavt döneminde üyelerine mali destek verme konusunda farklı düzenlemelere yer verirken, 38'i bu konuda hiç düzenleme yapmamıştır. İşveren sendikalarının 2012-2020 yılları arasında lokavt fonuna ilişkin yaklaşımları Tablo 6'da yer verilmiştir.

Tablo 6: İşveren Sendikaları Konfederasyonlarının Grev Fonuna Yönelik Yaklaşımları (2012-2020)

Kuruluş Türü	Grev Fonu Düzenlemesi	Grev Fonuna Sahip Olma	Grev Yardımı
--------------	-----------------------	------------------------	--------------

	Grev ve Lokavt Fonunu Düzenleme -sine Yer Veren	Grev ve Lokavt Fonuna Yer Vermeyen	Grev Fonu Kuran	Grev Fonu Kurmayan	Grev Yardımı Düzenlemesi Yapan	Grev Yardımı Düzenlemesi Yapmayan
İşveren Sendikaları	41	35	6	70	38	38
Toplam	76		76		76	

Kaynak: ÇSGB resmi web sitesinde yer alan işveren sendikalarının tüzükleri incelenerek tarafımızca oluşturulmuştur.

İşveren sendikaları grev ve lokavt fonuna yer vermemekle birlikte grev ve lokavt döneminde üyeleri arasında yardımlaşma ve destek sağlamak amacıyla yardım yapmak üzere tüzüklerinde farklı düzenlemeler yapmışlardır. Düzenlemeler kendi içinde gruplandırıldığında dörtlü bir uygulama olduğu görülmüştür. İşveren sendikalarının grev yardımı konusunda yarısı yani 38 sendika grev ve lokavt döneminde yardımlaşma amacı taşıyan düzenlemeye sahip değildir. 24 sendika bu dönemde yardım yapılmasına farklı şekillerde (Grev ve lokavt döneminde yardım miktarının belirlenmesi, ödeme yapılması, gerektiğinde yardım yapılması gibi) düzenlemelere tüzüklerinde yer vermiştir. 4 Sendika fon kurmamakla birlikte kurulmasına izin verme, yönetmelik çıkarma görevlerini genel kurula vermiştir. 10 sendika fon oluşturmamakla birlikte yasal gider olarak grev ve lokavt dönemlerinde yapılacak giderler şeklinde düzenleme yaparak bu dönemlerde grev ve lokavt yardımı yapılmasına ilişkin düzenleme yapmışlardır.

6.3. İşçi Sendikalarının Fona İlişkin Düzenlemeleri

İşçi sendikaları grev uygulaması döneminde fona en çok ihtiyaç duyan kuruluşlardır. Zira grevin ne kadar devam edeceği ve bu süreçte işçilerin isteklerini elde etmeleri sürecin üyeler açısından olabildiğince az sıkıntı yaratacak bir ortamda geçmesinin sağlanmasına bağlıdır. İşçilerin normal dönemdeki hayat standartlarını korumaları ve sürdürebilmeleri çok zordur. Sendikanın grev sürecinde üyelerine mali ve aynı yardım yapabilecek bir fona

sahip olmaları halinde, grev kararının alınması ve sürdürülmesi mümkün olacaktır. 2012-2020 yılları arasında Türkiye'deki işçi sendikalarının grev fonuna yönelik yaklaşımları tablo 7'de yer verilmiştir.

Tablo 7: İşçi Sendikalarında Grev Fonu Uygulaması (2012-2020)

Kuruluş Türü	Grev Fonu Düzenlemesi		Grev Fonuna Sahip Olma		Grev Yardımı	
	Grev ve Lokavt Fonunu Düzenleme Yeri Veren	Grev ve Lokavt Fonuna Yer Vermeyen	Grev Fonu Kuran	Grev Fonu Kurmayan	Grev Yardımı Düzenlemesi Yapan	Grev Yardımı Düzenlemesi Yapmayan
İşçi Sendikaları	160	56	17	199	160	56
Toplam	216		216		216	

Kaynak: ÇSGB resmi web sitesinde yer alan işçi sendikalarının tüzükleri incelenerek tarafımızca oluşturulmuştur.

Grev ve lokavt fonu çalışma hayatında hak arama hürriyeti çerçevesinde yasal olarak başvuru en güçlü araç olan grevin veya işveren tarafından kullanılan lokavtın etkisiz kılınmasında, işçi sendikalarının başarısında büyük rol oynayan, Grev ve Lokavt Fonu konusunda Tablo 7 incelendiğinde işçi sendikalarının düzenlemeleri şöyledir.

- 2022 Temmuz İstatistiklerine göre Türkiye'de faaliyet gösteren işçi sendikası sayısı 216'dır.
- Bu sendikaların tüzüklerinde fona ilişkin düzenlemelere (niyet düzeyinde de olsa) yer verenlerin sayısı 160'dır (%74,07). 56 işçi sendikası bu konuya tüzüklerinde yer vermemektedir (%25,93).
- Fon kuran işçi sendikası sayısı sadece 17'dir. Bu sayı toplam işçi sendikasının sadece %7,8'lik bir oranına karşılık gelmektedir.
- 160 işçi sendikası tüzüklerinde üyelerine grev ve lokavt sürecinde yardım (malî ve Nakdî) yapılması konusuna yer vermektedir. Yine 56

işçi sendikasının tüzüğünde ise bu yönde bir düzenlemeye rastlanmamıştır.

7. DEĞERLENDİRME

6356 sayılı kanunun yürürlüğe girdiği 2012 yılından 2020 yılına kadar geçen süre içerisinde Türkiye’de toplu iş uyuşmazlıklarının mücadelecı yöntem olan grev ve lokavt uygulamalarının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Grev ve lokavta başvurunun düşük olmasından daha önemlisi katılımın düşük olmasıdır. Özellikle işçi kesiminin grev uygulamasına katılımı kamuda %1,10, Özel sektörde % 37,68 olması, greve katılımın oldukça düşük olduğu görülmüştür. Kanımızca oranların düşüklüğünün en önemli nedeni olarak, grev sürecinde çalışanların ekonomik kayıpları göz önüne almasından kaynaklanmıştır.

Sendika ve konfederasyonların grevin başarıya ulaşmasında önemli bir unsur olan fonun kuruluşu konusunda çokta istekli olmadığı görülmektedir. Fon kuran veya düzenlemede yer veren sendikaların genellikle sendika tüzükleri konusunda üyelerden çok, kuruluş aşamasında diğer sendika tüzüklerinin örnek almasından kaynaklandığı görülmektedir. Zira bu konudaki düzenlemeleri içeren maddelerin neredeyse numarası ve içeriği birebir aynı görülmektedir.

İşveren kesiminin lokavt durumunda yardımlaşmayı amaçlayan fon kurma konusunda işçi sendikalarından farklı olmadığı görülmektedir. 76 işveren sendikasıdan sadece 6’sının fon kurduğu göz önüne alındığında bu durum daha açık şekilde anlaşılacaktır.

İşveren kesiminin bu yaklaşımının nedeni olarak grev ve lokavt konusunda işçi kesimine göre ekonomik açıdan daha güçlü olması, işçilerin greve katılma konusunda isteksizlikleri temel neden olarak görülebilir.

6356 sayılı kanunda 2014 yılında 6552 sayılı kanunla yapılan değişiklikle, tüzüklerinde hüküm bulunmak ve şartları genel kurul kararı ile belirlenmek üzere, işçilerin sigorta primlerinin işveren payını ödemek amacıyla ve gelirlerinin %35'ini aşmamak kaydıyla karşılıksız yardıma dayalı dayanışma ve yardım fonu kurabilmelerine izin vermektedir. Buna rağmen işveren kesiminin bu konuda istekli olmadığı görülmektedir.

SONUÇ

Gerek işçi gerekse işverenlerin toplu iş görüşmeleri sürecinin anlaşmazlıkla sonuçlanması ve yasal olarak grev ve lokavt uygulamasının yasak olmadığı durumlarda başvurduğu bir mücadele yöntemi olan grev ve lokavtın başarıya ulaşması, tarafların bu süreçte ekonomik olarak güçlü olmalarına bağlıdır. Ülkemizde yasal olarak grev ve lokavt sürecinde kullanılmak üzere işveren kesiminin işçi sigorta primlerinin işveren payını ödemek için kullanılmak üzere gönüllük esasına dayalı olarak fon kurabilmeleri dışında bir düzenleme bulunmamaktadır.

Sendikaların fon konusundaki tutumlarını etkileyen birçok unsur bulunmakla birlikte en önemlileri, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de sendikaların etkinliklerini kaybetmesi, grev ve lokavt yasakları, işletmelerin kayıt dışı işçi çalıştırması, işçi kesiminin sendikalara yönelik olumsuz tutumları, sendikaların siyasi yaklaşım esasına göre davranmaları vb. birçok neden sayılabilir.

Grev ve lokavt çalışma hayatında biri olmadan diğerinin olmayacağı açık olan iki kesimin hak arama sürecinde ellerini güçlendirecek temel unsurlardan biridir. Yasal olarak kurulmasında bir engel olmamakla birlikte sendikaların ekonomik yapılarının yetersizliği, işçi kesiminin konu hakkında bilinç düzeyinin düşüklüğü gibi nedenlerle gerçekleştirilmediği görülmektedir.

Batı ülkelerinde grev ve lokavt sürecinde taraflar, mücadele sürecinde başarılı olmak için, gerek kendi oluşturdukları fonlar gerekse sendika dışı kaynaklardan sağladıkları parasal kaynaklarla mücadele sürecinde ellerini güçlendirmektedirler. Benzer uygulamaların ülkemizde de gerçekleştirilmesi özellikle işçi kesiminin toplu uyuşmazlıklarda başarıya ulaşmalarını sağlayacaktır. Fonun olmaması işçi kesiminin uyuşmazlıklarda ya daha düşük kazanımlara razı olmasına ya da işverenin verdiğiyle yetinmek durumunda kalmasına neden olmaktadır.

Fon her sendikanın kendi gelirleriyle oluşturulmakla birlikte bu süreçte yardıma ihtiyaç duyan diğer sendika üyelerine yardım yapılmasını amaçlamaktadır. Bu fonun güçlü olması için, özellikle işçi sendikalarının grev sürecinde bu konuda sivil toplum kuruluşlarından, uluslararası kuruluşlardan ve bireylerden bağış alma konusunda daha aktif olmaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Barling, J. & Milligan, J. (1987). Somepsychological Consequences Of Striking: A Sixth Month Longitudinal Study. *Journal Of Occupational Behaviour*, 8(2): 127-137.

Çelik, N., Caniklioğlu, N., Canbolat, T. & Özkaraca, E. (2021). *İş hukuku dersleri* (Yenilenmiş 34.bası). Beta.

Chaulk, K. & Brown, T. C. (2008). An assessment of worker reaction to their union and employer post-strike: A Canadian experience. *Industrial Relations*, 63(2): 223-245.

ÇSGB (2022). 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu Gereğince; İşkollarında İşçi Sayıları ve Sendikaların Üye Sayılarına İlişkin 2022 Temmuz Ayı İstatistiği. <https://www.csgb.gov.tr/media/89445/temmuz-2022-isci.pdf/> adresinden 15.08.2022 tarihinde erişilmiştir.

DİSK (1967). Kuruluş Bildirisi Ana Tüzük (Yayın no. 2). <http://arastirma.disk.org.tr/wp-content/uploads/2021/05/DiSAnauzuk-1967.pdf/> adresinden 14.07.2022 tarihinde erişilmiştir.

DİSK Genel-İş Sendikası (2017). Mali İşler Dairesi Yönetmeliği. https://www.genelis.org.tr/yonetmelikler,2,10956#.Yvn_p3ZBzcc/ adresinden 14.07.2022 tarihinde erişilmiştir.

İş Kanunu, Resmî Gazete 3330 (15 Haziran 1936), Kanun No. 3008.

İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun, Resmî Gazete 6542 (26 Şubat 1947), Kanun No. 5018.

Sendikalar Kanunu, Resmî Gazete 11462 (24 Temmuz 1963), Kanun No. 274.

Sendikalar Kanunu, Resmî Gazete 18040 (5 Mayıs 1983), Kanun No. 2821.

Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu, Resmî Gazete 28460 (7 Kasım 2012), Kanun No. 6356.

TİSK (2019). Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Ana Tüzük. <https://www.csgb.gov.tr/media/3008/tisktuzuk.pdf/> adresinden 14.07.2022 tarihinde erişilmiştir.

TİSKO (2019). Tüm İşveren Sendikaları Konfederasyonu Ana Tüzük.

<https://www.csgb.gov.tr/media/25460/tiskotuzuk.pdf>/ adresinden

14.07.2022 tarihinde erişilmiştir.

TÜRK-İŞ (1976). Türk-İş 10. Genel Kurula Sunulan Mali Rapor.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Resmî Gazete 17863 (9 Kasım 1982), Kanun No. 1982.

ÜLKEM-İŞ (2020). Ülkem İşçi Sendikaları Konfederasyonu Ana Tüzük.

https://www.csgb.gov.tr/media/14617/ulkemis_tuzuk.pdf/ adresinden

14.07.2022 tarihinde erişilmiştir.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Collective bargaining negotiations between workers' and employers' unions do not always result in an agreement. In case of disagreement, strike and lockout decision, which is a combative method, can be taken for the legally prohibited business lines. Taking this decision causes important problems for both parties. In particular, the success of trade unions depends on their economic strength. In our country, the low number of members of trade unions, the inability to keep membership fees high, etc. For these reasons, it is quite difficult to implement this decision as much as to take it.

As a result of the decision to strike, workers are not paid their wages and other financial rights throughout this process. This situation causes workers to be affected more negatively from the process. In developed countries, labor unions can continue this process for a longer period of time with strong income sources, donations and the resources they create. When we look at the statistics of strikes and lockouts in Turkey, it is seen that the decisions in this direction are quite low. This situation can be evaluated in two ways.

The first is that there is an important culture of consensus between the parties regarding the settlement of disputes. Latter; It is the tendency of the employer to accept the offer in order to resolve the disputes as soon as possible, especially due to the economic weakness of the trade unions. The current situation has caused us to have the impression that the latter is stronger.

Method

Qualitative research method was used in the research. The statutes given to the Ministry of Labor and Social Security by the labor and employer unions active in Turkey as of 2022 on the subject of work and the statistics of strikes and lockouts between the years 2012-2020 were examined.

Findings (Results)

The strike decisions taken by trade unions in public and private sector workplaces between 2012 and 2020 within the scope of the study were examined. In the said period;

- A total of 16 strike decisions were implemented in the public sector. The number of workplaces where the strike was applied is 570 and the number of workers participating is 1,391. The ratio of the workers participating in the strike to the number of workers is 1.10%.

- In private sector workplaces, the number of strikes decided and implemented is 135 in 516 workplaces. The number of workers working in these workplaces is 104,578 and the number of workers participating in the strike is 37.68%.

- In the same period, while public employers did not take a lockout decision, 4 lockout decisions were taken in private sector workplaces and the rate of lockout was 58% in this process.

Although labor and employer unions are not a legal obstacle, they have a very low rate of raising funds to be used in the strike or lockout process.

There are 2 employer and 7 labor union confederations in Turkey. While employers' unions confederations included the lockout fund as a regulation, they did not establish a fund. The labor union confederation, on the other hand, included 3 confederations, but none of them established a strike fund.

The number of active labor unions in Turkey is 216. While 160 of these include strike funds in their statutes, only 17 have established strike funds. In others, there is no regulation and application regarding the fund.

The situation of employer unions is as follows. There are 76 employer unions. 41 of them included the fund in their charter. But only 7 of them have set up lockout funds.

Although workers' and employers' unions and confederations include strike or lockout funds in their statutes, it has been observed that they are insufficient in implementation. The reason for this was attributed to the use of previous union or confederation bylaws rather than preparing the bylaws specifically.

Conclusion and Discussion

It has been concluded that workers and employers in Turkey are insufficient in raising funds to be used in the strike and lockout process, which is the combative method used in the resolution of collective labor disputes. This situation was seen as the main reason for the negative approach of the workers to the strike process. Although there is no legal obstacle, the attitudes of the unions towards the issue should be examined in detail and it is necessary to inform both parties about the benefits that the fund will provide to the parties. If this is achieved, it will be easier to protect the rights and interests of the parties and to ensure that the labor peace is sustainable.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 15 Sayı : 42 Aralık 2022

Yayın Geliş Tarihi: 08.09.2022 Yayına Kabul Tarihi: 25.12.2022

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1172525>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Citation: Demir, İ. (2022). Dellaloğlu'nun Modernleşme ve Modernlik Tartışmasından Ergüder Yoldaş'ın Müziğine Bakmak.

Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (42), 489-524.

DELLALOĞLU'NUN MODERNLEŞME VE MODERNLİK TARTIŞMASINDAN ERGÜDER YOLDAŞ'IN MÜZİĞİNE BAKMAK

*İsa DEMİR**

Öz

Bu çalışma Dellaloğlu'nun modernleşme ve modernlik tartışmaları ekseninde Ergüder Yoldaş'ın fikirlerini ve müziğini anlamaya yönelik bir girişimdir. Modernleşme deneyimi, modern olana ait öğelerin transferini benimserken geleneksel olanın inkârını barındırabilmektedir. Modernlik deneyimi ise kabaca, bugünü ve yeniyi inşa ederken geleneksel olanın bugüne çağırılması ve yeniden yorumlanması olarak tanımlanabilir. Müziğe modernlik deneyimi perspektifinden baktığımızdaysa geleneksel müziğin çağdaş müzikal birikimle bütünleştirilmesi sürecini görebiliriz. Ergüder Yoldaş, Türk Klasik Müsiki ve Halk Müziğini Batı Klasik Müziği, Rock ve Pop ile bütünleştirmeyi başarmış avangart (öncü) bir figürdür. Yoldaş, geleneksel müziğe ve edebiyata ilgisi nedeniyle modernleşmeci perspektif tarafından "modern olmamakla" itham edilmiş, "gelenekçiler" ise onun Batıcı-modernist yönünü görmeyi tercih etmemiştir. Bu anlamda Ahmet Hamdi Tanpınar ile aynı kaderi paylaşmaktadır. Araştırmanın amacı çerçevesinde Yoldaş ile yapılmış röportajlara, Yoldaş'ın müzik albümlerine, yakınları ile yapılmış söyleşilere, Yoldaş üzerine yazılmış metinlere ve Türk modernleşmesi ile ilgili literatüre bakılarak onun düşünce dünyası ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Modernlik, modernleşme, gelenek, Ergüder Yoldaş, müzik.

Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi,
Sosyal Hizmet Bölümü, isademirs@hotmail.com

VIEWING THE ERGÜDER YOLDAŞ'S MUSIC FROM THE DISCUSSION OF DELLALOĞLU'S MODERNIZATION AND MODERNITY

Abstract

This article is an attempt to understand Ergüder Yoldaş's ideas and music on the axis of Dellaloğlu's modernization and modernity discussions. While the modernization embraces the transfer of the elements of the modern, it may contain the denial of the traditional. Modernity, on the other hand, can be roughly defined as calling and reinterpreting the traditional while constructing the present and the new. When we look at music from the perspective of modernity experience, we can see the process of integrating traditional music with contemporary musical accumulation. Ergüder Yoldaş who approaches Turkish Music from a modernist line by going beyond the modernization perspective is an avant-garde figure who success integrated Turkish Art Music and Turkish Folk Music with Western Classic Music and Western Rock-Pop Music. Because of his curiosity about traditional music and literature, while Yoldaş is accused of "not being modern" by the modernizing elite; "traditionalists", on the other hand, don't prefer to see his Westerner-Modernist aspect. In this sense, Yoldaş shares the same fate with Ahmet Hamdi Tanpınar who is one of the essential names in Turkish Literature. Within the scope of the purpose of the article, Yoldaş's thought was discussed by looking at the interviews made with Yoldaş, his music albums, interviews with his relatives, and texts written on Yoldaş, and the literature on Turkish modernization.

Keywords: Modernity, modernization, tradition, Ergüder Yoldaş, music.

1. GİRİŞ

Türk modernleşmesi ile ilgili bugüne dek yoğun bir tartışma yürütülmüştür. Bu çalışmaların (Lewis, 1996; Bozdoğan ve Kasaba, 1998; Kalaycıoğlu ve Sarıbay, 2000; Mardin, 2005; Ortaylı, 2007; Kasaba, 2016; Jan Zürcher, 2020) ortak noktası modernleşme deneyiminin devlet/bürokratlar eliyle gerçekleştirilmesinin kaçınılmaz olduğu, ancak bununla birlikte Osmanlı'dan itibaren modernleşmenin seçkinci, yaptırımıcı, baskıcı, reformist, devrimci ve

tepeden gerçekleştiğidir. Bu anlamda Türk modernleşmesi köken itibariyle toplumsal tabana yayılmaz, tarihsellik boyutu zayıftır ve sivil inisiyatiflerin müdahalesinden uzak bir karaktere sahiptir. Bu özelliğinden dolayı sancılı bir süreç olarak yaşanmıştır.

Cumhuriyet'in kültürel ve siyasal Batılılaşma politikası müzik alanına da sirayet etmiştir (Ayas, 2016). Mûsiki İnkılabı çalışmaları çerçevesinde Osmanlı Müziği dışlanmış ve yerine milli bir müzik geliştirilmeye çalışılmıştır. Şark Müziği'nin bir temsili olan Enderun Müziği meşruluğunu ve yerleşikliğini yitirmiş bunun yerine Batı müzik formları yerleştirilmeye çalışılmıştır. Rus modernleşmesinden etkilenen Türk aydınları kültürel alana Batı Klasik Müziğini yerleştirmeye çalışırken başarılı olamamış, ayrıca Osmanlı-Türk Müziğinin dışlanmasına da yol açmıştır (Ayas, 2016: 132-3; 2020).

Kasaba'ya göre (2016: 25) şekli ve asli olmak üzere iki biçimde gelişen modernleşme süreci kurumsal ve halk düzeyinde iki farklı damara sahip olmuştur. Buna göre toplumun denetlenebilir boyutlara indirgenmesi, "eski" ve "yeni" ile "geleneksel" ve "Batılı"yı birbirinden ayırma hedefiyle hareket ederken (Bozdoğan ve Kasaba, 1998: 20) sanayileşme, kentleşme ve bireyselleşmenin etkisiyle kitlelerde alternatif, melez ve kozmopolit bir modernlik fikrinin oluşmasına yol açmıştır (Kasaba, 2016: 26). Bu noktadan sonra toplumsal güçlerin farklı noktalara savrulmalarını engellemek modernleştirici seçkinler için giderek güçleşmiştir. 1970'lerin siyasal hareketleri, Kürt sorununun doğuşu, İslamcılığın yükselişi ve özellikle 80'lerden sonra yükselen feminist hareket bunun tezahürleridir (Kasaba, 2016).

Bu çerçevede kimi çalışmacılara (Göle, 2001, 2002, 2004; Dellaloğlu, 2020a, 2021b) göre 1980'lerin başından itibaren (esasinda kökleri 1960'lara kadar uzanır) modernleşme süreci toplumsal, tarihsel ve sivil bir özellik kazanmaya

başlamaktadır. Merkezden uzaklaştırılan toplumsal kesimler kendilerini siyasetin ve kamusal alanın merkezine taşımaya başlamakta ve yeni/alternatif bir modernlik fikri gelişmektedir. Müzikte bu süreç “müzikte yerleşme” dönemi olarak da adlandırılan (Demirkıran, 2006; Milliyet 2007; Küpçük, 2018; Uğraş ve Uğraş, 2022) 1960’ların ikinci yarısında ortaya çıkmakta ve günümüze kadar ulaşmaktadır.

Çalışmamız açısından modernleş(tir)me hamlelerinin gelenek ile kurduğu ilişki veya geleneğe bakış açısı önem arz etmektedir. Modern; modernleşme toplumlarında yeniyi, üstünü, gelişmiş, medeni olanı ve bir an önce ulaşılması gereken hedefi temsil ederken, gelenek; eskiyi, demodeyi, geri kalmış, gözden düşmüşü ve bir an evvel terk edilmesi gerekeni çağırır. Oysaki son dönemlerde Dellaloğlu’nun çalışmaları (2020b, 2021b) modern olanın gelenek ile sıkı bir ilişki içinde olduğunu tarihsel, felsefi ve kültürel kaynaklardan yararlanarak göstermektedir. Modern olanın kendini inşa etmek için gelenekten ve tarihsel düşünce mirasından (Rönesans, Reform, Aydınlanma da olduğu gibi) yararlanması gerekirken, geleneğin yaşayabilmesi onun bugüne taşınması ve modern olanın içine sızabilmesi ile mümkündür. Bunu yapabilen toplumlar geçmişi yok sayan hafızasız, derinliksiz, içeriksiz ve taklide dayalı bir modernleşme deneyiminden sıyrılıp geçmiş ile çağdaşı bir araya getirebilen bir modernlik inşa edebilmektedir.

Ergüder Yoldaş, 1960’larda başlayan “müzikte yerleşme” hareketinin öncü isimlerinden birisidir. Yoldaş, Anadolu Pop ve Anadolu Saykodelik Rock akımını 1980’lerde yaptığı “Sultan-ı Yegâh” ve “Elde Var Hüzün” albümleri ile bir üst aşamaya taşımıştır. O, yıllarca görmezden gelinen, kimi dönemlerde geri kalmışlığı çağırıldığı için yasaklanan, Osmanlı dönemine ait olduğu için gerici-muhafazakâr bir müzik türü olarak etiketlenen (Ayas, 2020; Karşıcı, 2010; Dünya Bülteni, 2010; Çulhaoğlu, 2011) Türk Sanat Mûsikisini (Enderun Müziği, Tekke

Müziği veya Fasil Müziği) Klasik Batı Müziği, Çağdaş Pop Müzik ve Funk Groove Ritmler içerisinde yeniden değerlendiren bir müzisyendir. Yoldaş, müziğinde geleneğe verdiği önem nedeniyle modernleşmeciler tarafından muhafazakâr olarak nitelendirilmiştir (Durukan, 2016; Meriç, 2016a; Aktaran Vural, 2007). Bununla birlikte onun Klasik Batı Müziği, Rock ve Pop-Funk müzik konusundaki birikimi yanında solculuğu ve Atatürkçülüğü de muhafazakârlar tarafından görmezden gelinmiştir (Yıldırım, 2016; Baydar, 2018; Bayazıt, 2020). Yoldaş, taklide kaçmayan, geleneği bugüne çağırıp onu güncel olanla yeniden yorumlayan ve daha önce yapılmamış bir müzik yaratan avangart bir müzisyendir. Bu çalışmada amacımız onun müziğini modernlik ve modernleşme tartışmaları ekseninde değerlendirmektir.

Çalışmamızda ilk olarak modernlik ve modernleşme tartışmalarının kısa bir özeti yer almaktadır. Ardından Ergüder Yoldaş'ın müzikal birikimini anlamak için hayatı ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Son kısımda ise Yoldaş ile yapılan röportajlara, onun müziği üzerine yazılmış metinlere ve değerlendirmelere yer verilerek Yoldaş'ın niçin bir avangart figür olduğu ve müzik alanında modernlik tartışmasının merkezinde yer aldığı gösterilecektir.

2. MODERNLEŞME VE MODERNLİĞİ ANLAMAK

Modernlik ve modernleşme aynı şeyi ifade ediyormuş gibi görünse de bambaşka anlamlara sahip kavramlardır. Modernlik, belli bir süreç sonunda varılmış bir yer, bir yerde bulunma, olma ve bir ulaşmışlık halini ifade ederken; modernleşme, modern olana doğru uzanan bir süreç, proje, yolculuk ve amaç olarak anlaşılabilir. Modernlik bir durumken, modernleşme modern olana uyarlanmadır. Bu anlamda Batı modernleşmeyip kendine özgü bir süreç sonucunda modern olurken, "Doğu" modernlik deneyimini kopyalamaya çalışıp modernleşme dediğimiz süreci yaşamıştır.

Göçek (1999: 17-18), 18 ve 19. yüzyıllarda hüküm süren Batılılaşma'nın 20. yüzyıldan itibaren modernleşme terimi ile karşılandığını belirtirken terimin, Batıya öykünme, gelişen ve ilerleyen toplumları taklit etme süreci olarak anlaşılabilceğini öne sürer. Bununla birlikte modernleşme, daha sonra Batılı ve Batılı olmayan ayırımının ötesine uzanarak Batılı olmayan toplumların kendi aralarındaki ilişkileri de içine alan küresel bir projeye dönüşmüştür. Yine de modernleşme, gelişmiş ve az gelişmiş toplumlar arasında hiyerarşik bir ilişki hattı çizmekte ve az gelişmiş "Doğu"nun gelişmiş "Batı"ya yetişmesini içermektedir (Göçek, 1999: 18). Dellaloğlu'na göre de (2020a: 54) "modernlik elbette öncelikle Batı'nın ürettiği bir şeydir" ve yüzlerce yıllık süreçte inşa edilmiştir. Modernlik; Rönesans, matbaa ve kitap, klasik ve kanonik metinlerin oluşması, üniversite, Hümanizm, Reformasyon, sekülerleşme, laiklik, Aydınlanma, bilim, edebiyat, okuyucu, sanayileşme, makineleşme, kapitalizm, burjuvazi, kamusal alan, Fransız Devrimi, cumhuriyet, ulus-devletler, feminizm ve kentleşme gibi pek çok değişkenin tarih içerisinde bir araya gelmesi ile şekillenmiştir (Dellaloğlu, 2020b; 2021b: 55; Touraine, 2004). Modernleşme ise aslında paradoksal olarak bir türlü modern olamama durumuna işaret etmektedir ya da "kendisinin modern olmadığının bilincine varma durumu", "modernliğe modern olmayanın gösterdiği bir tepki", "büyük ölçüde bir taklit etme süreci" ve bir "geri kalmışlık paniği"dir (Dellaloğlu, 2021b: 56). Nilüfer Göle'nin gösterdiği gibi "modernleşme hareketlerini tanımlayan, yönetici seçkinlerin gelişmiş bir toplumun kültürel modelinden hareketle toplumu yönlendirmek istemeleridir. Yani tanımını dış dünyadan edinen modernleşme, tarihsel geç kalmışlık bilincine, Batıcılık kaygısıyla cevap verir."(2004: 20). Dolayısıyla modernleşme fikri çağdaşlaşma ile birleştiğinde zamanın kavramsallaştırmasına ilişkin tezatlar görülmeye başlamıştır. "Yani çağdaş olunmadığı için çağdaşlaşma bir proje olmaktadır. Batı toplumlarıyla eş zamanlı olunmadığından hareketle çağdaşlaşma kavramı kelimenin kökenine ters

düşecek biçimde, bugünkü zamana değil geleceğe, ilerlemeye atıfta bulunmaktadır.”(Göle, 2002: 7-8). Modernleşme toplumlarındaki ilerleme vurgusu tarih zincirlerinin kopukluğuna, gelenek ile modernin birbirini beslememesine, rasyonalizmin sanayi medeniyetini yaratamamasına, pozitivist bilime dönüşmemesine, ekonomik gelişme ile demokrasinin bir arada gitmemesine, geçmiş ile bugünkü zamanın halkalarının kopukluğuna neden olmuştur (Göle, 2004: 12). Bu çerçeveden bakıldığında Türk modernleşmesinin ikinci aşaması olan (ilki Osmanlı'nın son dönemini kapsar) “Cumhuriyet projesi Osmanlı ve Müslüman gelenekçiliğine karşı yenilikçiliği ve gençliği üstlenmişti[r].” (Göle, 2002: 16).

Türk modernleşmesi, geleceği inşa etme adına geçmişle arasına mesafe koymak istemiştir. Bunun neticesinde geçmişe ait öğeler geri kalmışlığı, geleneği, gericiliği, modern ve çağdaş olmayı imler olmuştur. Bu nedenle modernleşme bir tür kendin olmaktan utanma hikâyesidir (Dellaloğlu, 2021b: 37). Nitekim Mardin'in (2005: 16) de gösterdiği gibi Batılılık ile “güçlülüğü” bir tutan anlayışın gelişmesi Osmanlı'nın son döneminde şekillenmiş ve Batı akımlarının etkisi Osmanlı'da yaygınlaşmıştır. Batıya çoğunlukla mühendislik eğitimi almak için gönderilen öğrenciler pozitivistten ve kameralizmden (aydın despotizmi) etkilenerek toplum mühendisliğine soyunmuşlardır. Devletin, toplumun dizginlerini eline alması gerektiğini savunan bürokratlar, mühendisler ve aydınlar sanayileşmeye, çağdaşlaşmaya, modernleşmeye, Batılılaşmaya ve gelişmeye engel olan tüm unsurları devre dışı bırakmak gerektiğine inanmıştır (Mardin, 2005; Göle, 2004). Bu seçkinlerin amacı “devletin toplum üzerinde daha yakından tahakküm kurmasını sağlamaktır.” (İnsel, 2003: 13). Bu nedenle modernleşmeci seçkinler için çağdaşlaşma, yaratılacak yeni toplum adına geçmişe ait kültürel, siyasi ve ekonomik öğelerin değiştirilmesi anlamına gelmiştir. Osmanlı'da başlayan devletin modernleştirilmesi süreci (ki elbette toplumsal alanda da yansımaları olmuştur), Cumhuriyetle birlikte çok daha

belirgin bir biçimde toplumun da modernleştirilmesini kapsar olmuştur (İnsel, 2003: 21). Bunun neticesinde “zihinsel alan ile eylem alanının birbiriyle bütünleşmediği, toplumsal dönüşümlerle siyasal yaptırımların iç içe geçmediği, modernliğin yerel kültürel örgütlerde evrilmediği, farklı alanların birbirine tekabül etmeden bir arada yaşadığı akortsuz bir modernlik” deneyimi ortaya çıkmıştır. (Göle, 2004: 12). Bu deneyimin şekillenmesinde toprak sahibi bir sınıfın yokluğu ile burjuva sınıfının ortaya çıkmasını engelleyen Osmanlı iktisadi yapısının etkisi çok güçlüdür. Osmanlı’nın son döneminde dizginleri elinde tutan asker-sivil bürokratik elit veya Gerber’in deyimiyle (1987: 171-173) “bürokratik burjuvazi” devleti kurtarma hedefi doğrultusunda milliyetçi ve modernleştirici bir söylemle hareket etmiştir (Keyder, 2007). Tüm bunların sonucunda Osmanlı’dan Cumhuriyet’e en başta güçlü ve dönüştürücü bir devlet miras kalmıştır (Kasaba, 2016: 30).

Modernleşme zihniyetinin problemi, Batı’nın ürettiğini almayı ve taklit etmeyi modern olmak sanmasıdır. Osmanlı, Batı’nın silahlarını, eğitim kurumlarını ve ordu yapılanmasını aldığı modern olacağını sanırken nasıl yanılmışsa, Cumhuriyet de alfabeyi, kıyafeti, müziği, şehir planlarını, siyasal kurumları, hukuki alt yapıyı ve üniversiteleri aldığı modern olacağını düşünürken aynı şekilde yanılmıştır (Dellaloğlu, 2021b: 100-103). Buna paralel olarak modernleşme zihniyetinin bir diğer problemleri tarafı çağdaşlığı geçmişin unutulması, silinmesi ve inkârı olarak kodlamasıdır (İnsel, 2003: 24). Bu ikisi birleştiğinde modernleşme sürecinin, bir yapılması gereken şeyler listesi olduğu kadar yaptırılmaması ve yasaklanması gereken şeyler listesi olduğu söylenebilir. Batıda modernlik deneyimi “değişim sürecinde bir düzen” yaratmaya dayanırken modernleşme toplumlarında “düzen içinde değişim” sorunu öne çıkar. Oysaki modernlik bir unutmama değil, hatırlama sanatıdır.

3. HATIRLAMA TEMELLİ MODERNLİK VE UNUTMA TEMELLİ MODERNLEŞME

Türkiye toplumunun modernlik macerası belki de modernleşme çabasını yüzeysel ve yetersiz bulan modernistler sayesinde başlatılmıştır. Modernizm, Dellaloğlu'nun belirttiği şekliyle modernliğe isyan etmekse (2021b: 55), modern olma macerası da modernleşme ideolojisinin sathiliğine itiraz etmekle gerçekçi bir mecraya kavuşmaktadır. Çünkü modernliği gerçek manada içselleştirmiş kişiler ve toplumlar, onun gelenekle olan sıkı ilişkisini bilmektedir. Nitekim Besim Dellaloğlu, Ahmet Hamdi Tanpınar üzerine yaptığı “Modernleşmenin Zihniyet Dünyası Bir Tanpınar Fetişizmi” (2021b) isimli çalışmasında ve son kitabı “Poetik ve Politik”te (2020b), modernliğin gelenekle nasıl sıkı bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde Nilüfer Göle “Melez Desenler”de (2002) seçkinci-yaptırımcı çağdaşlaşma düşüncesinin 1980’lerden sonra ortaya çıkan, toplumsal tabana yayılmış, geleneksel değerleri ve yaklaşımları da içeren yeni bir modernlik anlayışı karşısında gerilediğini belirtmektedir. Kasaba ise (2017: 27-8) kurumsal ve halk düzeyinde gerçekleşen iki farklı modernleşme deneyiminin altını çizmektedir. Bir tarafta Türkiye halkını kendi zihinlerindeki millet modeline uydurmak isteyen bürokratik ve askeri seçkinler diğer tarafta kendi modernlik deneyimini üreten toplum yer almaktadır. Türkiye toplumu sanayileştikçe, kentler kalabalıklaştıkça, farklı toplum kesimleri oluştukça ve bireyselleşme süreci ilerledikçe siyasal, kültürel ve iktisadi açıdan kontrol edilemez gruplar ortaya çıkmıştır. Tüm bu oluşumlar, seçkinlerin zihnindeki modernleştirme projesinin aksamasına, geleneksel ile çağdaşı birleştiren bir modernlik fikrinin gelişimine yol açmıştır. Ayrıca Gökna’ın gösterdiği gibi (2016: 506) Osmanlı-Türk Romanı çelişiyor gibi görünen güçleri (Osmanlı-Batılı, modern-geleneksel) uzlaştırmaya ve yeni özdeşleşme alanları yaratma konusunda gayet başarılı olmuştur. Bu özdeşleşmeyi müzik alanında da görmek 1960’lardan sonra Anadolu Rock ve Pop ile mümkün olmuştur. Bu anlamda müzik, tıpkı edebiyat gibi toplumun kendini arayış ve modernleşme araçlarından birisidir.

Müziğin devletin belirlediği sesler, formlar, enstrümanlar ve konular dışına taşarak geleneksel olanı da içerecek biçimde genişlemesi tüm halkın veya sivil alanın müzik inkılabının ötesine uzanan toplumsal-tarihsel zemininde yeni bir şey ürettiğine işaret eder.

Dellaloğlu, Batı'nın kendi modernliğini inşa ederken geçmişle derin bir ilişki kurduğuna dikkat çekmektedir. Ona göre Reform, Rönesans ve Aydınlanma gibi düşünce hareketleri toplumsal ve düşünsel kökenlere dönüktür; kökleri bulup çıkartmaya yöneliktir; ancak geleneksel olanı aynen yaşatmak ve tekrar etmekten ibaret değildir. Nitekim geleneğin devam edebilmesinin temel koşulu, geçmişte kalmamasıdır; yani geleneksel olanın bugüne taşınması, bugün tarafından değerlendirilmesi, değiştirilmesi ve yenilenmesi gerekir (Dellaloğlu, 2021b: 116). Klasikleşmiş edebiyat eserleri, felsefi yaklaşımlar, müzikteki yenilikler, mimari üsluplar, siyasi tartışmalar ve kavramlar hep geçmiş izlerini taşımaktadır Batıda. Türkiye gibi modernleşme toplumları ise geçmişten kurtulmaya çalışır. Bu nedenle Batı, yani modernlik hatırlama, modernleşme ise unutmaya ekseni kurulur. Zayıf bir tarihselliğe sahip olan, toplumsal aktörlerin kamusal alanda görünmediği, yeninin ekonomik, kültürel ve bilimsel temelde içsel ve yapısal bir sürecin sonunda kendiliğinden ortaya çıkmadığı modernleşme toplumlarında yönetici seçkinlerin ideolojisi kaçınılmaz olarak dönüştürücü bir işlev görür. Yerelliğe karşı Batı kültürel modeline dönük uygulamaların sebebi budur. Tarihi yakalama gereksinimi neticede toplumsal aktörleri toplumsal ve kültürel dinamiklerden koparmaktadır (Göle, 2004: 21-23).

Modernleşme toplumları kendilerini modern olana uydurmanın tek yolunun geçmişe ait olanı bir kenara bırakıp yeni olanı benimsemek olduğunu düşünmüşlerdir. Yeni olanın eski olana kategorik üstünlüğü geçmişin topyekûn reddedilmesi gerektiği zannına yol açmıştır. Bunun neticesinde modernleşme

toplumlarında kaba bir taklitçilik ve yüzeysellik ortaya çıkmıştır. Dellaloğlu bu fikrin modern bir hastalık olduğunu ve modernleşme toplumlarında yaygın olarak gözlemlendiğini ifade eder. Bugünün kutsanması ve ona üstünlük atfedilmesi geçmişe ait olanı değersizleştirir ve ondan hızla kopmak gerektiği fikrini doğurur (2021b: 112). Bu zihniyete göre modernleşmek eskiden yeniye hızlı bir geçişi gerektirir. Bu geçiş o kadar hızlıdır ki modernleşme toplumlari modernliğin ne anlama geldiğini göremeyecek kadar aceleci davranmak durumunda kalır. Oysaki Ayas (2019: 57-58), "Müzik Sosyolojisi" adlı eserinde bir topluma has kültürel öğelerin o toplumun örgütlenme biçiminden kaynaklandığını, örneğin müziğin düzenleyici ilkelerinin ne armonik dizilerin doğağ özelliklerinden ne de insan zihninin evrensel niteliklerinden kaynaklanacağını, bunun tersine o toplumun temel kültürel kalıplarını yansıtacağını vurgulamaktadır. Buradan yol çıkarak, modernleşmeci bir anlayışla Türkiye toplumuna kendi örgütlenme modelinden kaynaklanmayan bir takım kültürel öğelerin dayatılmasının toplumda karşılık bulmayacağını söyleyebiliriz. Buna göre Türkiye toplumundaki gerçekçi modernlik perspektifinin, sivil-asker bürokrat elit tarafından üretilen modernleşme deneyimi ile değil, sivilleşme ve bireyselleşme deneyimleri ile üretilmiş daha melez ve kozmopolit bir anlayışla somutlaşabileceği söylenebilir. Geleneği de içine alan bu modernlik perspektifi modernleşmeci proje tarafından geri kalmışlık ve medeni olmamak biçiminde kodlanır. Bununla birlikte modernleşme zihniyeti kendi antitezi olarak gelenekçiliği üretir. Gelenekçilik ise Batılı ve modern öğeleri kökten reddederek geçmişin mirasına saplantılı bir biçimde bağlanır.

Türkiye özelinde düşündüğümüzde; geçmişe ve geleneğe meraklı olan, konuşurken ve yazarken Osmanlıca kelimeler kullanan, geçmişini araştıran, Divan edebiyatını okuyan ve ondan etkilenen, İtri ve Dede Efendi dinleyen, camileri İstanbul'un temel motiflerinden birisi olarak gören; bununla birlikte CHP milletvekili olup, kendisini demokrat sosyalist olarak tanımlayabilen, sağcılar ve

muhafazakârlardan haz etmeyip solcuları tarihi inkâr ettikleri için cahiller olarak niteleyen, Baudelaire, Proust, Heidegger okurken Mozart da dinleyen, kitapları Dergâh Yayınları tarafından basıldığı için yıllarca muhafazakâr sanılan ancak aynı kitaplar Yapı Kredi Yayınları tarafından basıldıktan sonra “sol” ve seküler camia tarafından da okunmaya başlanan Ahmet Hamdi Tanpınar, Dellaloğlu’na göre (2021b) Türk modernleşmesinin en kafa karıştırıcı figürlerinden birisidir. Tanpınar yukarıda sayılan nedenlerden ötürü yıllarca muhafazakâr bir düşünür ve edebiyatçı olarak algılandığı gibi yine aynı sathîlik nedeniyle seküler ve Batıcı sanılmıştır. Hem Dede Efendi hem Mozart dinleyen, hem Baudelaire hem Fuzuli okuyan, hem CHP milletvekili olup hem “Saatleri Ayarlama Enstitüsü”nü yazabilen, hem camilerin İstanbul için ne kadar karakteristik yapılar olduğunu düşünüp hem Batılı mimariye ilgi duyabilen, hem inkılaplara ve modernliğe kökten karşı olmayıp hem geçmişin birikiminin yok olmasına üzülebilen “ilk modernist” Tanpınar, Türkiye toplumunun avangartlarındanıdır. (Dellaloğlu, 2021b). Aşağıda detaylı bir biçimde bahsettiğimiz gibi Ergüder Yoldaş da aynı şüpheli bakışlara maruz kalmıştır. Ne gelenekçiler ne de modernleşmeciler tarafından tam olarak anlaşılmıştır.

Tanpınar, Batılılaşmanın Türk toplumunu hafızasını kaybetmiş bir insan vaziyetine düşürdüğünü (2019: 230), gelişmişliğine imrendiğimiz Batıyı taklit ederken eskiye ait yapıp etmelerle şekillenmiş, derinleşmiş ve kökleşmiş öğelerden mahrum kaldığımızı vurgular (2007: 92). Tanzimat ile başlayıp Cumhuriyetle devam eden modernleşme süreci ona göre devamlılık ve bütünlüğü yok etmiştir (2015: 41). Nitekim “dil mühendisliği”nde olduğu gibi “müzik mühendisliği”nde de geleneğe yakın duranların yerilmesi toplumsal mühendisliğin bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır (Gökner, 2016: 512). Bu köksüzleşmeyi aşmanın yolu ise geleneğe sahip çıkmak, onu yorumlamak, yeniden değerlendirmek ve bugünün birikimi ile birleştirmektir. Tanpınar’ın deyişiyle modernlik, “devam ederek değişmek, değişerek devam etmek”tir. Bu

görüş esasında Harvey'in "Postmodernliğin Durumu"nda tarihsel referanslara başvurarak yürüttüğü modernite/modernizm tartışmasına benzeyen argümanları içerir. Harvey'e göre (1997: 23-24) modernite/modernlik kendi içinde büyük krizlere ve belirsizliklere işaret etse de anlık, güncel, gelip geçici ile kalıcı, geleneksel, durağan ve sonsuz olanın birlikteliği üzerine kurulmaktadır. Modernlik; bir şeyler sürekli akarken, değişirken, gelip geçerken, kabına sığmazken ve "katı olanlar sıvılaşmaya fırsat bulamadan hızla buharlaşırken" aynı zamanda başka şeylerin bir referans noktası olmak için değişime direnmesi, sabit kalması ve zamana demir atmasıdır. Modernlik yolculuğu, bunaltıcı parçalanma, gelip geçicilik ve kaotik değişim dünyasında yolunu bulmanın araçlarının oluşturulmasıdır. Bu araçlar ise geçmişin mirasından çıkartılmaktadır.

Tanpınar (Yoldaş olarak da okuyabiliriz), Dellaloğlu'nun yorumundan yola çıkarak söylersek, modern olmak için unutmak değil hatırlamak gerektiğini ileri süren ve buna göre yaşayan bir karakterdir; ancak modernleşmek için acele eden Türkiye toplumunda anlaşılammıştır. Modernleşme toplumları modernlik sürecinin değişim, ilerleme ve akış kısmına odaklanırken denge, durağanlık, referans alınacak "köken ögeler" kısmını atlarlar. Bu nedenle Tanpınar'ın romanlarında geleneğe yaptığı vurgu onun modern değil, "sağcı-muhafazakâr" bir düşünür olarak algılanmasına yol açarken; 2007 yılında keşfedilip yayınlanan günlükleri geleneğe verdiği önemin bir anda silinmesine ve "solcu-ilerici" olarak algılanmasına yol açmıştır (Satar, 2022, Dellaloğlu, 2021b).

Tanpınar'ın anlaşılması için post-modern zamanlara geçmek gerekmiştir (Dellaloğlu, 2021b). Modern ile modernleşen arasındaki sınırın belirsizleştiği, "ne olsa gider" ilkesinin temel alındığı post-modern dönemde gelenek ile modern olanın yekpareliği de önemini yitirir. Göle'nin belirttiği şekliyle (2002), alternatif/Batı-dışı modernliklerin tartışıldığı 1980 sonrası Türkiye'de, Tanpınar gibi figürler artık "tuhaf" karşılanmamaya başlamıştır. Bunda ayrıca, toplumsal

aktörlerin değişimi yönlendirme ve denetleme gücü kazanmaları da etkilidir. 1960'larda başlayan göç, işçi sınıfının oluşumu, burjuvazinin güç kazanması ve İslamcı hareketlerin kamusal alanda görünür olması sivil toplumun oluşmaya başladığına işarettir. Göle'ye göre "1980'ler Türkiye'si devlet-toplum, ekonomik gelişme-demokrasi ilişkileri açısından bir dönüm noktası sayılabilir." (2004: 28). Bu dönemde toplumsal alan devletten ayrışır. Toplum, seçkin modernleşme projesine toplumsal tabana yayılmış bir modernlik deneyimi ile karşılık vermeye başlar. Yatay toplumsal ilişkiler dikey toplumsal mühendislik anlayışının karşısına yerleşir. "1980'leri dönüm noktası yapan şey, modernleşmeden modernliğe geçme sürecidir." (Göle 2004: 30).

Toplumlar modernleşmeden modernliğe geçerken tarihsel hafızadan ve toplumsal deneyimlerden beslenir. Bu kendilerine özgü bir tarih yaratmalarını sağlar. Kültürel anlamda çoğulcu bir modernlik modelinin keşfedilmesi Tanpınar gibi figürlerin daha iyi anlaşılmasını da mümkün kılar. Tanpınar gibi "tuhaf" entelektüel özelliklere sahip bir diğer modernlik figürü, müzik alanında yarattığı devrimle tanınmış, belki de tam anlaşılammış ve kendisine müzik dehası da denilen (Karaman, 2020; Eşin, 2021; Tipigil, 2021a; Radikal, 2017) Ergüder Yoldaş'tır.

4. ERGÜDER YOLDAŞ VE MÜZİĞİ

1970 yılında Ses Dergisi'nin Sanatçılar Ansiklopedisi'nde Ergüder Yoldaş'ın 6 Haziran 1939 yılında doğduğu ve Ankara Devlet Konservatuarından mezun olduğu yazmaktadır (Aktaran Meriç, 2016a); ancak uzun yıllar öğrencisi olan devlet sanatçısı İlknur Açikel, Yoldaş'ın İzmir Devlet Konservatuarından mezun olduğunu bizzat hocanın kendisinden dinlediğini belirtmektedir. Aynı şekilde "SinemaMüzik" (2021) adlı haber sitesinde Yoldaş'ın İzmir Konservatuarından mezun olduğu belirtilmektedir. Açikel'in aktarımına göre Yoldaş, daha sonra, Viyana'da Mozartium Konservatuarında yüksek lisans, ardından St. Petersburg

Konservatuarında müzik fiziği ve kompozitörlüğü doktorası yapmıştır. Yoldaş, Rusya'daki doktorasını yıllarca dönemin siyasi koşullarından ve kendisine yönelik politik yakıştırmalardan dolayı gizlemiştir. Bu çalışma için yapılan araştırmalarda Yoldaş'ın yüksek lisans ve doktora çalışmalarına ilişkin çok az veriye rastlanmıştır. Yüksek lisans ile doktora arasında Fransa'da bir kilise korosu şefinden nefes teknikleri öğrenen Yoldaş, doktora sonrasında etnik müzik araştırmaları için Afrika seyahatine çıkmıştır (Tipigil, 2021a). İzmir konservatuarında öğrenciyken Avni Dilligil ile tiyatro çalışmalarına katılmış, ilerleyen yıllarda Ayla Algan, Tuncel Kurtiz, Şener Şen, Kerim Afşar ve Macit Koper'in de rol aldığı "Giden Tez Geri Dönmez (Göç Türküleri)" adlı tiyatro oyununun müziklerini yapmıştır (Başol, 2017). Ayrıca 1970'lerin ikinci yarısında İstanbul Şehir Tiyatroları ile İstanbul Müzik Festivali Direktörlüğü ve İstanbul Radyosu Pop Orkestrası Şefliği görevlerinde bulunmuştur. Bunların yanında uluslararası müzik yarışmalarında ikinciliği (Bulgaristan, Altın Orfe yarışması) ve birinciliği (Polonya, Sopot Festivali) vardır. (Tipigil, 2021)

Yoldaş'ın müziğinin yapı taşlarından olan Divan Edebiyatı ile tanışmasına İzmir Fen Lisesi'ndeki edebiyat öğretmeni vesile olmuştur. Divan Edebiyatını tanıyınca Sanat Musikisine ve bir müzisyen olarak makamlara da büyük ilgi duymuştur. Özellikle 1970'lerin ortalarından itibaren, "Klasik Türk Müziğinin İdeal Formu" (Vural, 2007) arayışında Osmanlı Saray Müziğini ve Türk Halk Müziğini başlangıç noktası olarak almıştır. Daha öncesinde 1960'larda başlayan Anadolu Pop ve 1970'lerde ağırlık kazanan Anadolu Rock müziğine katkıda bulunmuştur. Bu dönemde yaptığı "Tiki Tiki Tak", "Gül Yar", "Kara Kuzu", "Koca Öküz", "Anadolu Rüzgarı-Aynalar", "Geçti Dost Kervanı-Kambur Felek" gibi eserler geleneksel Halk Müziğinin Batı sazları ile yorumlanmasını içermektedir ve alanındaki ilk örneklerdir. Bestelerin hepsi orijinaldir ve kendinden sonraki müzisyenleri derinden etkilemiştir. Bu anlamda Yoldaş, 1960'larda başlayan "müzikte yerleşme" hareketinin öncülerindedir. Onun müziği Meriç'e göre (2016b)

Timur Selçuk, Özdemir Erdoğan, Moğollar, Erdem Buri ve Tülay German'ı çeşitli açılardan etkilemiştir. Canbazoğlu'na (2009) göre de Ergüder Yoldaş'ın halk müziği üzerine özgün denemeleri Anadolu Pop yapmak isteyen müzisyenlere rehber olmuştur.

1960'lar ve sonrası Barış Manço, Moğollar, Cem Karaca, Üç Hürel, Erkin Koray, Selda Bağcan, Edip Akbayram, Ruhi Su, Ersen ve Dadaşlar, Ayla Algan, Tülay German, Garo Mafyan, Onno Tunç, Melih Kibar, Erdem Buri gibi isimleri üretmiş ve müzikte yerleşme hareketinin merkezini teşkil etmiştir. Bu müzisyenler ve adını anmadığımız pek çok besteci Anadolu Saykodelik Rock ile Anadolu Pop tarzında yepyeni eserler ortaya koymuş ve Ruhi Su gibi isimler Türküleri yeniden yorumlamıştır. Ergüder Yoldaş da 1980'e kadar bu çizgide ilerlemiştir.

Yoldaş'ın müziğindeki asıl kırılma noktası ve boyut genişlemesi 1970'lerin sonlarında başlamıştır. "Sultan-ı Yegâh" ve "Elde Var Hüzün" albümleri Türk müzik tarihinde köklü bir kırılmayı ve dönüşümü temsil eder. Bu iki albümde Rock, Pop ve Batı Klasik Müziğinin içine Türk Sanat Müziğine özgü makamlar ve Divan Edebiyatı şiirleri yerleştirilmiştir ya da tersinden söyleyecek olursak Divan Edebiyatı şiirleri ve Türk Sanat Müziği makamlarının içine Batı müziğine özgü unsurlar yerleştirilmiştir. Yoldaş müziğinde öyle bir denge tutturmuştur ki ne Batı Klasik ve Pop Müziğini taklit eder ne de geleneği tekrara düşer. Müziği bir sentez olmanın ötesine geçmiştir. Nitekim kendisiyle yapılan röportajlarda (Vural, 2007; Eşin, 2021) müziğinin bir sentez olmadığını ısrarla vurgulamaktadır. Bugüne kadar şarkı sözlerinin yapısı ve farklı müzikal alt yapıları bir araya getirme becerisi anlamında bu iki albüme eşdeğer bir albüm yapılamamıştır (Tipigil, 2021b; Meriç, 2017).

"Sultan-ı Yegah" albümü; içinde Nedîm, Seyyid Nesimi, Abdülhak Hamid, Pir Sultan Abdal, Attila İlhan ve Ergüder Yoldaş'ın şiirlerini barındıran; Muhayyer Kürdi, Nihavent, Hüseyini, Ferah Feza, Humayûn, Buselik, Mahûr, Hicaz ve Yegah

makamları ile bestelenmiş; ney, kemençe, yaylı tambur ve Batı Klasik Müziğine özgü enstrümanların kullanıldığı, Batı müziğine özgü Funk Groove ritimleri de içeren, Çakır'ın (Aktaran Tipigil, 2021b) "senfonik pop" olarak tarif ettiği, müzikal açıdan sınıflandırılması neredeyse imkansız bir albümdür. Öğrencisi Çakır'a göre Sultan-ı Yegâh albümü "sadece bir prototipti[r]. Ergüder Yoldaş, Batı müziğinin dikey tonal armoni sistemi ile Doğu müziğinin modal yatay armoni eksenini fizyolojik yapısal birliktelik olarak gerçekleştiren dünyadaki tek kompozitördür." Çakır, Yoldaş'ın yalnızca bir müzisyen olarak nitelendirilemeyeceğini, kendisinin aynı zamanda bir müzik filozofu olduğunu vurgulamaktadır (Aktaran Çınar, 2016; Aktaran Tipigil, 2021b). Yoldaş'ın ortaya çıkardığı müzik Ayas'ın belirttiği şekliyle (2016) birbirinden son derece farklı ve bir araya gelmesi pek mümkün görünmeyen müzik sistemlerini buluşturmuştur.

"Elde Var Hüzün" albümü; Bâki, Nev'i, Cahit Sıtkı Tarancı, Yahya Kemal Beyatlı, Neşati, Attila İlhan ve yine Ergüder Yoldaş'ın şiirlerinden oluşan, yukarıda anılan makamlarla bestelenmiş ve müzikal açıdan yine Batı Klasik Müziği enstrümanları ile yorumlanmış, zengin ritimlerle bezeli eşsiz bir albümdür.

Yoldaş'ın içinde yaşadığı coğrafyanın müziğine ilişkin arayışı bu iki albümle son bulmamıştır. 1994'te, Esin Avcı ve Ahmet Güvenç ile birlikte "Song on Mevlana and Yunus Emre" isimli bir albüm çalışması yapmıştır. Yoldaş, bu albüme; "Bensiz Gitme İstemem", "Beri Gel", "Medreselerle Minareler", "Hürriyet" ve "Yeniliğe Doğru" şarkıları ile katkıda bulunmuştur.

Yoldaş'ın müziğindeki özgün yan, yukarıda da belirttiğimiz gibi o güne kadar düşünülmemiş ve belki de Türk müziğine içkin olmadığı düşünülen, bir dönem yasaklanan, sıkıcı bulunan, geri kalmışlığı çağrıştıran Sanat mûsikîsini yeniden müzik gündemine yerleştirmesidir. Merve Erol'un deyimiyle (1995) ümmet döneminin kültürel mirasını ve ağır klasik mûsikîye özgü öğeleri olarak yeni bir

formda çağdaş olanla birleştirmiştir. Anadolu Pop ve Anadolu Rock, Halk Müziğine özgü “yerli ve milli” öğeleri çağdaş müzik ile birleştirip yeni ve bir modernlik yaratırken, Yoldaş’ın Osmanlı mirasına kadar uzanan yeni müziği daha da kapsayıcı bir perspektif geliştirerek bambaşka bir şey söylemektedir. Müziğine Osmanlı-Pop nitelemesinin yapılma sebebi de budur (Sökmensüer, 2022). Bu anlamda Yoldaş, müzik alanında avangart bir figür olarak belirir.

5. MODERNLİK VE MODERNLEŞME TARTIŞMASINDAN ERGÜDER YOLDAŞ’IN MÜZİĞİNE BAKMAK

Bugün, “postmodern” olarak adlandırılan, tüm melezliklerin değer gördüğü bir dönemde geleneğe dönüş yapmak kolayken ve modayken (üstelik pazarlanabilirken ve kârlıyken), Ergüder Yoldaş, yaklaşık elli yıl önce, modernleşme ve Batılılaşma çabalarının yoğun olduğu bir dönemde, bugün yapılanın çok ötesinde eserler ve bir modernlik fikri ortaya koymuştur.

Yoldaş’ın müziği oldukça kafa karıştırıcıdır. Kendisini “gelenekçi-muhafazakâr” olarak tanımlayan bir kişi şarkı sözlerine, şarkılarda kullanılan makamlara ve Türk Sanat “Mûsikî”si enstrümanlarına bakarak kendi dünya görüşüne yakın öğeler bulacaktır; ancak Funk Groove ritimleri, Klasik Batı Müziği enstrümanlarını ve çok sesli bir orkestrasyonu fark ettiğinde müzikle arasına mesafe koyacaktır. “Seküler-ilerlemeci” çizgiye sahip bir kişi ise Divan Edebiyatı şiirlerini ve Sanat Mûsikîsi makamlarını duyduğunda bestecinin “muhafazakâr-gerici” olduğunu düşünecek ancak Batı müziği enstrümanlarını ve ritimlerini duyduğunda, bazı şarkıların Attila İlhan ve Pir Sultan Abdal’a ait sözler üzerine yazıldığını fark ettiğinde müzikle yakın bağ kurabilecektir. Bu düşünme biçimi aynı nedenlerden dolayı gelenekçi-dindar-muhafazakârların Batı müziğini toptan reddetmesine, modernleşmeci-ilerlemeci-Batılılaşmacıların ise geleneksel mûsikîyi küçümsemesine, geri kalmışlıkla ilintilendirmesine ve hatta yasaklamasına yol açmıştır (Ayas, 2012; 2020: 54). Söz konusu sathî düşünme

biçimi “mûsikî” ve “müzik” kavramlarının tercihinde bile görülür. Gelenekçiler “mûsikî”yi, ilerlemeciler ise “müzik” kavramını kullanmayı tercih etmektedir (Yiğit, 2019). Her iki tarafın da aklına bunların bir arada olabileceği gelmemektedir. Ya modern olan kökten reddedilir ya da geleneksel olan. Türk düşünce hayatı modern olana yönelik nefret ve hayranlık üzerinden kurgulanmıştır. Bu nefret ve hayranlık çeşitli uygulamalar doğurmuştur.

Osmanlı-Türk modernleşmesi sürecinde zaman zaman mûsikî yasakları ve gündelik hayatta köklü dönüşümler gözlenmiştir. Bu yasaklar ve uygulamalar çağdaşlaşmanın ilk örneklerinin görüldüğü Osmanlı döneminde başlamaktadır. 18. Yüzyılda Enderun Meşkhânesi dağıtılmış (Yiğit ve Sezikli, 2020), 19. Yüzyıldan itibaren ud, ney, tambur gibi geleneksel enstrümanlar yerine keman, piyano gibi Batılı müzik aletlerinin gündelik hayatı ele geçirdiği görülmüştür. Yine 19. yüzyılla birlikte Mehteran yerine Mızıka-i Hümayûn'un kurulduğu, padişahlar ve yakın çevrelerinin Batı müziği ile ilgilenmeye başladıkları, Enderun ve Fasıl musikisinin gerilediği, okullarda Garp mûsikîsi eğitimi vermeye başladığı görülmektedir (Yiğit, 2019). Ayas'ın da gösterdiği gibi, Tanzimat reformcuları, Batı müziğini öncelerken, “geleneksel müziği adım adım resmi kurumlardan dışlamaya başlamışlardır”...“Bu dönem, toplumun müzik zevkinin ana hatlarıyla aynı kaldığı, ancak siyasi ve kültürel elitin zevklerinin farklılaşmaya başladığı bir dönemdir.”(2016: 136). Cumhuriyet döneminde ise 1926-1975 arasında “mûsikî inkılabı” çerçevesinde Dârülbedâyi ve Dârülelhan'daki (Konservatuar) Şark Mûsikîsi bölümleri kapatılmış (Yiğit, 2019: 307), 1934-1936 yılları arasında radyoda alaturka mûsikî çalınması yasaklanmış, ilerleyen yıllarda yayınlanacak şarkıları belirlemek amacıyla TRT'de Müzik Denetleme Kurulu oluşturulmuş, ulusal kimliği temsil edecek bir müzik anlayışı geliştirmek adına sansür kullanılmıştır (Çulhaoğlu, 2011; Sarı, ?; Dünya Bülteni, 2010; Karşıcı, 2010). Batı medeniyetine özgü müzik anlayışı içerisinde kendine bir yer açmak isteyen siyasi elitler Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Batılılaşmacı ve milliyetçi saiklerle geleneksel

müziği göz ardı etmişler ve hatta yok sayacak noktaya gelmişlerdir (Ayas, 2016: 137). Bu yok sayma ve yasaklardan Ergüder Yoldaş da nasibini almıştır.

“Sultan-ı Yegâh” şarkısı, Durukan (2016) ve Meriç’e göre (2016a) bir yandan Ergüder Yoldaş’ın siyasi görüşleri nedeniyle, diğer yandan “Sultan-i Yegâh” şeklinde söylenmediği için TRT tarafından yasaklanmıştır. Aynı şekilde Ergüder Yoldaş’ın kendi ifadesine göre 90’lı yıllarda repertuarı “modern olmadığı” gerekçesiyle radyolardan kaldırılmış, Eurovision için beslediği “İlyada” adlı şarkı Yunan propagandası yaptığı gerekçesiyle Türkiye elemelerden çıkarılmıştır (Aktaran Vural, 2007). “Modern olmama” gerekçesi Yoldaş’ın müziğinin geleneğe yaslanmasından kaynaklanır. Bir müzik türünü “modern olmadığı için” yasaklama tavrı “içselleştirilmiş oryantalizm”den (Gökner, 2016: 512) kaynaklanmaktadır. Bu tavır Osmanlı Müziğine özgü formları geri kalmışlık ile ilişkilendirirken, Batı Müziğine özgü formları ilerlilik olarak görür. Dolayısıyla modernleşme zihniyeti açısından müzik iki biçimde mümkün hale gelir: Taklit, devşirme ve kopya olarak Batı etkisinde Türk müziği ve Türk milliyetçiliği ekseninde kurgulanan Türk Halk Müziği. Bunların dışında Osmanlı-Şark-İslam geleneğinden beslenen ve çağdaş müzik kalıpları ile buluşan bir Türk Klasik Müziği projesi tercih edilmez. Ergüder Yoldaş tam olarak bunu mümkün kılmakta, Oryantalist-Milliyetçi müzik ikiliğini aşacak yeni bir müzik anlayışı yaratmaya çalışmaktadır; ancak birçok engel ile karşılaşır. Albümleri yüzbinlerce satan, Sultan-ı Yegâh şarkısıyla “Altın Plak” alan ancak buna rağmen müzik piyasasında yer bulamayan, şarkıları televizyon ve radyolarda yasaklanan Yoldaş, kırgın bir biçimde münzevi bir hayat yaşamak için İstanbul Büyükkada’ya yerleşmiştir.

Yoldaş, hiçbir platformda siyasi görüşlerini belli edecek bir açıklama yapmamıştır; ancak onunla yıllarını geçiren öğrencisi Açikel, “Düşün-ü-yorum” dergisine verdiği mülakatta, hocası Yoldaş’ın bir Marksist olduğunu açık bir

şekilde belirtmiştir (Aktaran Tipigil, 2021). Nur Yoldaş ile evliliğinden dünyaya gelen oğullarına Tunç Devrim ismini vermeleri Açikel'i haklı çıkartabilir. Ayrıca Çakır, Tipigil'e verdiği mülakatta, Atatürk'ün doğumunun 100. Yılı için Ergüder Yoldaş'a sipariş edilen oratoryo ve senfoninin Yoldaş'ın solculuğu gerekçe gösterilerek elinden alındığını belirtmektedir. Yoldaş; muhafazakâr, Osmanlıcı, gelenekçi ve "sağcı" değildir; kendisi açık bir biçimde solcu ve sosyalist olarak tanımlanabilir. Bunun yanında bir albüm kapağının arkasına "Kendi türkülerimizi dinleyip, kendi öykülerimizi anlattığımız müddetçe bu toprakların bizim olduğuna inanabiliriz" der ve kültürel milliyetçiliğini ortaya koyar. Tıpkı Tanpınar gibi geleneğe sahip çıktığında solculuğundan ve çağdaşlığından bir şey kaybetmeyeceğini, modern müzik yaptığında ise geleneğe ihanet etmiş olmayacağını içsel olarak çözmüştür. Geleneksel müzikle komplekse kapılmaksızın kurduğu ilişki ve çağdaş olana karşı önyargısız tavrı eşi benzeri olmayan bir müzik yaratmasına yol açmıştır. Yoldaş'a göre (Aktaran Eşin, 2021) kendinden önceki müzisyenler ya Sanat Müziğinin formuna saplanıp kalmış ve bu nedenle yapısal popülaritesi düşük işler yapmıştır ya da Sanat Müziğinin miadını doldurduğunu düşünerek Batı müziğini taklide başlamışlardır. Bu nedenle dönüşüm yaratacak ve Klasik Türk Müziği olarak tanımlanabilecek bir müzik üretilmemiştir. Ergüder Yoldaş gibi müzisyenlerin yarattığı müzikal modernlik, Batılılaşma (Avrupa müziğinin taklidi), milliyetçilik ve ulusal öze indirgenebilecek bir anlayışa dayanmaz. Bunun yerine O, müzik aracılığıyla yeni bir estetik ifade yaratır. Daha önce hiç duyulmamış sesleri, tonları ve ezgileri üretir. "Doğu" ve "Batı" kültürlerini bağlantılı ve birbirine bağımlı gerçeklikler olarak bir araya getirerek yeni bir modernlik inşa eder. Bununla birlikte Halk Müziği ve Batı Müziği formlarına yer vermesine rağmen Osmanlı Müziğine içkin öğeleri kullandığı için sansürlenmekten kurtulamaz. Özetle, O'nun müziği modernist, milliyetçi ve halkçı içerimlerine rağmen geleneği barındırdığı için

sakıncalı bulunur; ancak yapısal popülaritesi nedeniyle dinleyiciler tarafından büyük ilgi görür.

Yoldaş, 1970'lerde müzikte bir arayışa girdiğinden bahsetmektedir. Bu dönem tam da Dellaloğlu (2020a), Kasaba (2016) ve Göle'nin (2002, 2004, 2001) belirttiği gibi toplumsal tabana yayılmış bir modernlik deneyiminin köklendiği yıllardır. Bu arayış Yoldaş'ı kökenlere doğru bir yolculuğa çıkarmıştır. Antikiteye doğru uzanan Yoldaş orada Divan şairlerini, Osmanlı kültürünü ve müziğini bulduğunu ifade eder (Eşin, 2021). Bugün konuştuğumuz Türkçeyi "Cumhuriyet Gazetesi Türkçesi" olarak niteler (Vural, 2007). Edebi olarak Attila İlhan'dan etkilenir ve Divan Şiirine yakın bulduğu için onun şiirlerine de yer verir. Ayrıca kontrastları açığa çıkartmak için Divan Edebiyatı dışında şiirlere de yönelir. (Eşin, 2021) Türk Halk Müziği, Yoldaş için hayati öneme sahiptir. Köklerdeki müzik budur. Nitekim "Giden Tez Geri Gelmez" oyunu için yaptığı müziklere baktığımızda Halk Müziğine özgü öğeleri çok sesli bir orkestrasyona tabi tuttuğunu görebiliriz.

Ona göre müzik eserinin kendi kendine sahip olduğu yapısal bir popülaritesi vardır. Türk Sanat Müziği ve Türk Halk Müziği kendi yapısal popülaritesine sahiptir. Bunlar esasında müzik değildir, "insanımızdır". "Halk Müziği demek de doğru değildir aslında, Türk Klasik Müziği demek gerekir ona."(Vural, 2007)

"Sultan-ı Yegah" ve "Elde Var Hüzün" albümleri için Yoldaş şu ifadelerini kullanmaktadır (Aktaran Eşin, 2021):

Şimdi hissiyat bakımından modern bir yapı... Modern yapıların özelliği bu, tek başına kalıyor, o hissiyatın ortaya çıkartılması gerekiyor... Yani herhangi bir şeyi taklit etmeden kendi bütünlüğü içinde ortaya koymak gerekiyordu. Zaten dikkat ederseniz o albümdeki ve ondan sonraki albümdeki şarkıların hepsinin özelliği

o. Tekil parçalar. O tünelden geçerken benim kuyruğum ötekilerin kuyruğuna değmemeliydi.

Yoldaş, yaptığı müziğın tam da “modernleşmeci değil”, “modern” nitelikte olduğunu belirtmektedir. Kendisi özellikle “modern” kavramını kullanmaktadır. Batıya özgü olanı taklit etmeyen (yani modernleşmeci olmayan), form olarak geçmişı tekrardan ibaret olmayan, çağdaş enstrümanları, ritimleri ve tarzları barındırmakla birlikte geleneğın söz ve müzik mirasından beslenen yepyeni bir müzik yarattığını düşünmektedir. Ona göre modernlik de budur. Yani bir yandan “Medreselerle Minareler” adlı bir şarkı yapmakta, diğerk yandan bu şarkıyı Batı Klasik Müziğı'ne özgü enstrümanlarla icra edecek bir kompozisyon ile besteleyebilmektedir. Hem Mevlana Operası yazmayı planlar hem de Yaşar Kemal'in “Binboğalar Efsanesi”ni operaya aktarmak ister. Tüm bunların yanında Atatürk'ün “Nutuk”unu esas alan bir oratoryo yazmaktan da geri durmaz. Üstelik tüm bu projeleri planlarken ve yaparken Osmanlı Müziğının makamları ile Türk Halk Müziğı ve Batı Müziğı formlarını bir arada kullanmaktan geri durmaz. Yoldaş'ın bu tavrı yukarıda tartıştığımız şekliyle modernleşmeden modernliğe geçiş sürecinin önemli örneklerinden birisini teşkil eder.

Yoldaş, Türkiye'de pek çok müzisyenin “ders verir gibi” müzik yaptığını iddia etmektedir. Ders verir gibi müzik yapmak, esasında musiki inkılabının dayandığı (1)Batı müziğinin aktarılması, (2)Osmanlı müziğinin dışlanması ve (3)halk müziğinin standardize edilmesi süreçlerini ifade etmektedir (Ayas, 2016: 139). O, örtük bir biçimde müziğın, Batılı estetik yargıların, tarzların ve formların yerleştirilmesinde ideolojik bir araç olarak kullanılmasının nafile bir çaba olduğunu tartışır:

Bizim repertuarın özelliğı o, ders verir gibi değil. Diğerk plaklar hepsi ders verirler. Şarkı mutlaka ders verir. Orkestra mutlaka ders

verir. Dinleyici de dinler, dinler. Allah Allah! Bu da ne ki? Bir şey anlamaz çünkü... Kimse kimseye ders veremez Türkiye’de.(Eşin, 2021)

Ders verir gibi müzik yapma biçiminin müzik kurumları ile halk arasında bağ kurulmasına engel olduğunu dile getiren Yoldaş, müziğin insan ile ilgisi kopartıldığında anlamını yitirdiğine inanmaktadır.

Müzik, yurdun gerçeklerini, insanını tanımakla ilgili bir şey. Aynı şekilde, bugünkü konservatuarların durumu da böyle. Onlar da yurdun gerçeklerini tanımaz ve buna uygun müfredatlar geliştirmez. Bunun için de opera bütün sene oturarak zaman geçirir. Senelerdir hiçbir şey yapmıyorlar. Devlet senfoni orkestraları her cumartesi sabahı konser verir. Kimse gitmez. Herkes oturuyor. Repertuar seçenler, hiçbir zaman insanları düşünmediler. Kendi eğitimleriyle ilgili olarak geliştirdikleri kavramlarla onlara yaklaştırmaya çalıştılar. Ama bu geri tepti. İlgilenen olmadı. Şehirdekiler, varoşlardaki insanların arabeskine eğilim duydular. Bir Teselli Ver mesela? Caddebostan’daki konser salonlarında çalınmaya başladı. Bu kültürdekiler Robert Koleji öğrencileriydi. Operayı, senfoniye seçmediler. Çünkü kendilerini bir gösteri alanına çıkıyormuş gibi hazırlamışlardı. Müzik gösteri değildir, temaşa sanatı değildir. Müziğin insanla ilgisini koparttığın zaman neden ilgilenilsin? (Aktaran Vural, 2007)

Yoldaş, tıpkı romantikler gibi “gelenek ile ilerlemenin imkânsız birliğini”(Dellaloğlu, 2021a: 19) aramaktadır. Müzik aracılığıyla metinler arası bir birlik, özgünlük ve orijinallik yakalamaya çalışır. Ona göre Türkiye toplumu üzerine siyaset yapmanın en güçlü aracı müziktir, estetikdir. O, yeni olanın peşinde koşar, yeni bir müzik biçimi yaratmak ister. Anadolu Pop ve Anadolu

Rock müziğinin 20 yılda inşa ettiği modernliği (modernleşme değil), daha da ileriye taşıyacak modernist bir kırılma yaratmak ister. Bu nedenle Ergüder Yoldaş bir avangarttır. Modernizm, modernliği aşmaya dönük çabanın adıdır. Modernist; kalıplaşmaya ve kalıcılılaşmaya başlamış, dinamizmini yitirmiş ve yenilik yaratma gücü azalmış modernliği bir sonraki aşamaya taşıyan atılımı gerçekleştirecek kişidir (Dellaloğlu, 2020a). Bu atılım yeni sanat ve düşünce akımlarının doğuşuna yol açar. Yoldaş da bunu yapar; ancak yaparken geçmişteki, kökendeki birikimden başlayarak işe koyulması gerektiğinin farkındadır. Geçmişin içine, bugüne özgü olanı ve kendi yaratıcılığını ekler. Küpçük'ten (2017) yapacağımız uzun bir alıntı onun gerçekleştirmek istediği şeyi açık bir biçimde ortaya koymaktadır:

Ergüder Yoldaş, bence modernleşirken kendisini arayan, bu arayışı içerisinde yönünü bulmakta zaman zaman kafası karışan, devletin müdahaleci yaklaşımları dolayısıyla olağan sosyolojik ve teknik gelişimi engellenen Türk müziğine tarihsel müdahaleyi yapma cesareti gösterebilmiş dehalardan birisi. Ki Yoldaş'ın bu, müziğimizin kendisini bulma konusunda tercih ettiği yol aslında yenilenme, çağın diline senkronik halde evrilebilme imkânları bakımından oldukça zordu. Algılanması ve akılda kalıcılığı dikkate alındığında çok daha basit ezgiler üzerinden, halk müziği geleneğini modern zamanların imkânlarıyla yeniden üreten 70'lerin Anadolu Pop/Rock deneyimi karşısında O, daha gerilere bakarak Osmanlı/Klasik Türk musıkisi dediğimiz ve folklorik müzikal birikime göre karmaşık ezgiler barındıran geleneğe yönünü dönüp, 1980 sonrasında iki çalışma ortaya koyarak (Sultan-ı Yegah, Elde Var Hüzün) modern Türk müziği arayışlarının gelmiş geçmiş en önemli baş yapıtlarına imza attı. Bu başyapıtların

kesinlikle kendisinden sonra üretilcek çalışmalar için eşik sayılabilecek nitelik taşıdığını iddia etmek mümkün...

Yoldaş'ın çalışmaları kendisinden sonraki kuşaklara yol gösterici olmuştur. Günümüzde Gaye Su Akyol, Mor ve Ötesi, İskender Paydaş, Duman, Bulutsuzluk Özlemi, Nekropsi, Pentagram, Replikas, Hayko Cepkin, Manga, Lalalar, Gripin, Fasil-ı Jazz, Nev, Asia Minör, Mercan Dede gibi pek çok müzisyen ve grup Ergüder Yoldaş'ın başlattığı yolculuğu devam ettirmektedir. Bu isimler, yaptırımcı ve ders veren modernleşmeci müzik anlayışını aşmak için, toplumun kendine has özelliklerinden yola çıkmakta, geleneksel müzik birikimini farklı müzik türleri ile birleştirmekte ve modernlik deneyimini çeşitlendiren yeni müzik türlerine dönüştürmektedir. Böylelikle modernlik tecrübesi tarihselleşmekte, toplumsallaşmakta ve sivilleşmektedir.

6. SONUÇ

Modernleşmenin son bulması modern olmakla, modernliği içselleştirmekle ve yeri geldiğinde kendini aşmak için modernist bir perspektife sahip olmakla mümkündür. Modern olabilmek için modernleşmekten vazgeçmek gerekir. Üstelik modern olmak, kendin olmaktan vazgeçmek anlamına da gelmez; aksine, kendine ait öğelerle, geleneklerle, tarihle bugünü birleştirebilme yeteneği gerektirir. Taklit ederek modern olunmaz, geçmişe ait olanı modern araçlarla yeniden ele alarak da modern olunmaz. Köklerde olan birçok şeyi bir araya getirip, bugüne özgü olanı kullanıp, geleceğe dair yepyeni bir tarzla ifade edebilmektir modernlik.

Modern olmanın koşulu, geleneği bugüne taşıyabilmekse; geleneksel olanın devam edebilmesinin koşulu da onun geçmişteki haliyle kalmamasıdır. Geleneksel olan, bugün tarafından değerlendirilmeli, değiştirilip yenilenmelidir. Modern olan doğası itibariyle geleneklerle yüküdür. Geçmişin silinmesi bugünü

kuracak değer, norm ve araçların yok edilmesine yol açar. Bunun neticesinde toplumlar derinliklerini yitirirler, kuklaya dönüşürler. Toplumlar akıldan ziyade hafıza ile kurulmaktadır. Modernleşme toplumlarının yaşadığı da hafızayı kaybedip yüzeyselleşmek olarak nitelenebilir.

Modernliğin modernleşmenin yerini alması, şekli (seçkinci-yaptırımcı) ve asli (halk temelli) modernleşme sürecinde asli unsurların ön plana çıkması ile mümkündür. Yukarıdan aşağıya değil de aşağıdan yukarıya doğru bir modernlik anlayışının gelişmesi toplumsallığın, tarihselliğin ve sivilleşmenin temel göstergeleridir. Buna göre Türkiye'de modernleşme macerasının, devlet ile toplum arasındaki mücadelenin ve ilişkinin bir yansıması biçiminde gerçekleştiği söylenebilir. Bu macera kimi zaman örtüşen kimi zaman ise çatışan başlık ve uygulamaları barındırmıştır. İnkılaplar benimsendiği kadar ciddi tartışmaları da doğurmuştur. Bu çerçevede musiki inkılabı büyük ihtilaflara yol açmıştır. Geleneksel-İslam-Şark kültürünün bir parçası olan Osmanlı müziği modernist-pozitivist yaklaşım nedeniyle tarihsel açıdan geride kalmış bir müzik türü olarak görülmüş ve gündelik beğeniler alanından dışlanmış ve kimi dönemlerde yasaklanmıştır. Devlet tarafından yasaklanan ya da görmezden gelinen bu müzik türü toplumsal hafızadaki yerini korumuş, ilerleyen süreçte yenilenecek ve Batılı müzik formları ile iç içe geçerek geri dönmüştür. Bunda Ergüder Yoldaş'ın büyük payı vardır.

Ergüder Yoldaş, yüzlerce yıl önce var olan müzik mirasını bugüne taşıması ve kendinden sonraki müzisyenlere esin kaynağı olmasıyla bu toprakların modernlik deneyimini köklendiren bir müzisyen ve düşünürdür. Müziğini inşa ederken gelenekle kurduğu ilişki nedeniyle çeşitli otoriteler tarafından "modern olmadığı" yönünde bir eleştiriye maruz kalmıştır. Oysaki aynı müziğin içinde Batı Klasik Müziği, Rock ve Pop müziği motiflerine yoğun bir biçimde rastlanmaktadır. Gelenekçi olarak yaftalanan Yoldaş bir yandan da "solcu"

olduğu gerekçesiyle 1980 sonrası dönemde pek çok projeden uzaklaştırılmıştır. Ona sahip çıkan muhafazakâr camia ise Yoldaş'ın solculuğundan pek söz etmez. "Nutuk'u esas alan Atatürk senfonisi ve Cumhuriyet oratoryosu yazma sürecinden bihaberdir ve Yoldaş'ın müziğindeki Batılı öğeler genellikle gündeme getirilmez. İki taraflı bu görmezden gelme zihniyeti modernleşme toplumlarına has derin bir çelişkidir. Oysaki modernlik fikri tarihsel hafızanın çağdaş dünyaya çağırılması ile kurulur. Bu nedenle gelenekten bahseden gerici olmayacağı gibi onu yok sayan da kendiliğinden ilerici olamaz.

Yoldaş'ın eserlerindeki yapısal popülarite müziğinin bugüne kadar yaşamasını ve dinlenmesini sağlamıştır. O, geçmişin kültürel mirasını çağdaş öğelerle buluşturmuş ve kendi tarzıyla geleceğe seslenen bir müzik yaratmıştır. Üstelik bunu yaparken hiçbir kültürel birikimi ideolojilere kurban etmemiştir. Türk müziğini tüm tarihselliği ve toplumsallığı ile bir bütün olarak ele almış, ona derinlik kazandırmıştır. Türk müziğinin taklide dayalı biçimlenme sürecine karşı çıkmış, kozmopolit bir müzik anlayışı geliştirmiş, Doğu-Batı, geleneksel-modern gibi basit ikilikleri aşan bir perspektifle Türk Müziği'nin ideal formu dediği bir müzik türü yaratmıştır. Bu anlamda Dellaloğlu'nun Tanpınar için yaptığı nitelermeyi Ergüder Yoldaş için de yapmak mümkündür: Ergüder Yoldaş Türkiye'dir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu çalışma tek yazarlı olduğundan herhangi bir çıkar çatışması durumu söz konusu değildir.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı, hazırlanması ve yayınlanması sürecinde herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç bulunmamaktadır. Bununla birlikte metin dergiye iletilmeden önce Ergüder YOLDAŞ'ın oğlu Tunç Devrim YOLDAŞ ile iletişim kurulmuş ve kendisinden izin alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Ayas, O. G. (2016). Musiki İnkılabı ve Rus Modeli: Karşılaştırmalı Müzik Sosyolojisi Açısından Bir Tartışma. *Bilig*, 77, 131-155.
- Ayas, G. (2019). *Müzik Sosyolojisi Kuramsal Bir Giriş*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Ayas, O. G. (2020). *Musiki İnkılabının Sosyolojisi Klasik Türk Müziği Geleneğinde Süreklilik ve Değişim..* İstanbul: İthaki Yayınları.
- Başol, S. (2017, 30 Eylül). *Giden Tez Geri Dönmez*. Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=x_GsPgkw6L0
- Bayazıt, M. S. (2020, 16 Haziran). *Ergüder Yoldaş nasıl kurtulur?* Parantez Haber. <https://parantezhaber.com/yazarlar/mehmet-sadi-bayazit/erguder-yoldas-nasil-kurtulur-113>
- Baydar, S. C. (2018, 1 Nisan). *Sultan-i Yegâh*. Fikir Coğrafyası. <https://fikircogrfyasi.com/makale/sultan-i-yegah>
- Bozdoğan, S. ve Kasaba R. (Ed.) (1998). *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*. Çev., N. Elhüseyini. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Canbazoğlu, C. (2009). *Kentin Türküsü-Anadolu Pop-Rock*. İstanbul: Pan Yayıncılık.

- Çınar, A. (2016). *Besteci, Müzik Kuramcısı Ergüder Yoldaş'a Vefasızlığa, Öğrencisinden Tepki*. <https://haber.sol.org.tr/kultur-sanat/besteci-muzik-kuramcisi-erguder-yoldasa-vefasizliga-ogrencisinden-tepki-142117>
- Çulhaoğlu, M. (2011). *Bürokratik Elitin Müzik Yasalarına Dair*. <https://www.birgun.net/haber/burokratik-elitin-muzik-yasalarina-dair-15379>
- Dellaloğlu, B. (2020a). *Zamanın İçinden Zamanın Dışından Gelenek ve Modernlik Arasında*. Ankara: Heretik.
- Dellaloğlu, B. (2020b). *Poetik ve Politik*. İstanbul: Timaş.
- Dellaloğlu, B. (2021a). *Romantik Muamma*. İstanbul: Timaş.
- Dellaloğlu, B. (2021b). *Modernleşmenin Zihniyet Dünyası: Bir Tanpınar Fetişizmi*. İstanbul: Timaş.
- Demirkıran, G. K. (2006). *Müzikte Bir Deney Anadolu Rock*. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=6bu9tok2pdE>
- Durukan, K. (2016, 4 Şubat). *Ergüder Yoldaş için kısa bir yazı*. <https://t24.com.tr/k24/yazi/erguder-yoldas-icin-kisa-bir-yazi,574>
- Dünya Bülteni. (2010). *Tek parti döneminde Türk müziği yasaklanmıştı*. <https://www.dunyabulteni.net/arsiv/tek-parti-doneminde-turk-muzigi-yasaklanmisti-h105324.html>
- Erol, M. (1995). Ergüder Yoldaş: Bir Portre Denemesi. *Cogito* 4, 327-328.
- Eşin, K. A. (2021, 28 Şubat). *Müzik dehası Ergüder Yoldaş'ın son rapörtajı*. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=WerFOlhTS1E>
- Gerber, H. (1987). *The social origins of the Modern Middle East*. Boulder, CO: Lynne Reinner.
- Göçek, F. M. (1999). *Burjuvazinin yükselişi, imparatorluğun çöküşü: Osmanlı batılılaşması ve toplumsal değişme*. Çev., İ. Yıldız. Ankara: Ayrıç Yayinevi.

- Gökmar, E. (2016). Türkçe Roman: Anlatı Geleneğinden Nobel Ödülüne. *Türkiye Tarihi Cilt:4 1839-2010 Modern Dünyada Türkiye (509-541)*.
- Göle, N. (2001). *Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme*. İstanbul: Metis.
- Göle, N. (2002). *Melez Desenler İslam ve Modernlik Üzerine*. İstanbul: Metis.
- Göle, N. (2004). *Mühendisler ve İdeoloji Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere*. İstanbul: Metis.
- Harvey, D. (1997). *Postmodernliğin Durumu*. Çev. Sungur Savran. İstanbul: Metis Yayınları.
- İnsel, A. (2003). *Türkiye Toplumunun Bunalımı*. İstanbul: İletişim.
- Karaman, Ş. (2020, 2 Ağustos). *Ergüder Yoldaş, bir müzik dehasının acı sonu*. Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=JAq5gN_j65c
- Karşıcı, G. (2010). Müzik Türlerine İdeolojik Yaklaşım: 1970-1990 Yılları Arasındaki TRT Sansürü. *Folklor/edebiyat*, 16(61), 169-178.
- Kalaycıoğlu, E. ve Sarıbay, A. Y. (Ed.) (2000). *Türkiye'de politik değişim ve modernleşme*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Kasaba, R. (2016). *Türkiye Tarihi Cilt:4 1839-2010 Modern Dünyada Türkiye (Giriş Bölümü)*. Çev., Z. Bilgin. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Keyder, Ç. (2007). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Küpçük, S. (2017). Divan Şiirinin Beslediği Son Usta: Ergüder Yoldaş. *Arka Kapak*, 24. Sayı. <https://arkakapak.babil.com/divan-siirinin-beslediği-son-usta-erguder-yoldas/>
- Küpçük, S. (2018). *Bozkırın tezenesi irfan sahibi bir insandı*. <https://www.sakarya.bel.tr/ksoku.php/Haber/bozkirin-tezenesi-irfan-sahibi-bir-insandi/14823>
- Lewis, B. (1996). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Çev., M. Kıratlı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mardin, Ş. (2005). *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim.

- Meriç, M. (2016a, 21 Şubat). *Murat Meriç'le plak dolabı (Ergüder Yoldaş ve çalışmaları)*. Youtube.
<https://www.youtube.com/watch?v=vKZdtg1I2hU>
- Meriç, M. (2016b, 26 Ocak). *Ergüder Yoldaş'ın ardından...*
<https://www.kulturservisi.com/p/erguder-yoldasin-ardindan/>
- Meriç, M. (2017, 24 Kasım). *Nur Yoldaş - Murat Meriç'le Plak Dolabı | Sultan-ı Yegah | Yeni Single Masal*. Youtube.
<https://www.youtube.com/watch?v=9YAR8xfVxi0>
- MİLLİYET. (2007). *Müzikte Bir Deney, Anadolu Rock*. Milliyet.
<https://www.milliyet.com.tr/kultur-sanat/muzikte-bir-deney-anadolu-rock-533313>
- Ortaylı, İ. (2007). *Batılılaşma Yolunda*. İstanbul: Merkez Kitapçılık.
- Radikal. (2017, 25 Ocak). *Kaybettiğimiz Ergüder Yoldaş'ın sıradışı hayat hikâyesi...* Radikal. <http://www.radikal.com.tr/kultur/kaybettigimiz-erguder-yoldasin-siradisi-hayat-hikyesi-1499901/>
- Sarı, A. (?). *Geleneksel Türk müziğinin yasak tadı*.
<http://www.musikidergisi.net/?p=1732>
- Satar, N. A. (2022). Dini Edebiyat, İslami Edebiyat, Türk-İslam Edebiyatı: Tanpınar İslami Edebiyatın Neresinde? *Birikim*, Mayıs 397, 73-79.
- SinemaMüzik. (2021, 2 Temmuz). *Ergüder Yoldaş (Piyano)*.
<https://www.sinemamuzik.com/detay/erguder-yoldas-piyano>
- Sökmensüer, Y. (2022, 5 Haziran). *Sultan-ı Yegâh'ın anlaşılamayan saltanatı*.
<https://serbestiyet.com/gunun-yazilari/sultan-i-yegahin-anlamilamayan-saltanati-93723/>
- Tanpınar, A. H. (2007). *Edebiyat Üzerine Makaleler*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2015). *Yaşadığım Gibi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2019). *Hep Aynı Boşluk*. İstanbul: Dergah Yayınları.

- Tipigil, D. (2021a, Ocak). Devlet Sanatçısı İlknur Açikel ile Ergüder Yoldaş Üzerine... *Düşün-ü-yorum*, 96. <http://www.dusunuyorumdergisi.com/erguder-yoldasin-nefes-ve-ses-teknikleri-metodolojisini-devrettiği-san-armoni-kompozisyon-tiyatro-dallarında-ogrencisi-asistani-olmuş-kızım-dediği-dostu-devlet-sanatçisi-ilknur-acikel/>
- Tipigil, D. (2021b, Ocak). Opr. Dr. Ercan Çakır ile Büyük Usta Üzerine... *Düşün-ü-yorum*, 96. <http://www.dusunuyorumdergisi.com/erguder-yoldasin-kompozisyon-ogrencisi-ve-bas-asistani-opr-dr-ercan-cakir-ile-buyuk-usta-uzerine/>
- Touraine, A. (2004). *Modernliğin Eleştirisi*. Çev., H. Tufan. İstanbul: YKY.
- Uğraş, Ö. S. ve Uğraş M. (2022). Ozan ve seyyah: Barış Manço'nun sosyolojik portresi. *Karadeniz Araştırmaları*, XIX/74: 609-620.
- Vural, F. (2007). Bir Daha Adaya Dönmem. *Aksiyon*, 665, 40-47.
- Yıldırım, H. A. (2016, 2 Şubat). *Diriliş: Üşüten Gerçeklik*. Gerçek Hayat. <https://www.gercek hayat.com.tr/yazarlar/dirilis-usuten-gercekcilik/>
- Yiğit, İ. (2019). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Müsikî ve Yasaklar*. Yayınlanmamış doktora tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yiğit, İ.; Sezikli, U. (2020). Türk Müsikîsi ve Yasaklar (1754-1952). *darulfunun ilahiyat*, 31(1): 119–135.
- Jan Zürcher, E. (2020). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. Çev., Y. Saner. İstanbul: İletişim Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Turkish modernization has been discussed extensively by many researchers. Westernization movement aimed at transforming the State due to military defeats in the Ottoman Empire, especially with the Republic, turned into the modernization of society. Having a positivist-modernist perspective, the modernization of the Republic preferred to transfer the cultural elements of the West by associating the Ottoman elements with the backwardness. This means that modernization is essentially one-sided.

Ottoman-Turkish modernization, in which social and civic participation was weak and its historical and economic roots were missing, abandoned the Eastern-Islamic tradition with the last period of the Empire and the Republic, and turned its face completely to the West. As a result of this, the Republic of Turkey carried out a series of reforms. Dress, language, history, units of measurement are some of them. In the same period, another remarkable revolution took place in music. Turkish Classical Music, Enderun Music and Fasil Music, which belong to the Ottoman-Oriental-Islamic tradition, left their place to folk songs performed with Western instruments and Western Classical Music under the influence of Turkish nationalism and Westernism movements. In fact, between 1932 and 1934, the Turkish Art Music, known as Ottoman music, was banned by the state. It was believed that to become westernized should be cut off interaction with the traditional elements of Eastern societies, which evokes backwardness. The relationship of modernization societies with tradition is problematic. They usually think that modern is new, developed, progressed, civilized, and powerful. Unlike that being traditional is old, undeveloped, non-progressed, backward, uncivilized, and powerless. But modernity connects the past to the present and is built on traditional values. The traditional values are hidden in the modern ones. We always need traditions to build modernity. This condition also is the only way to keep the tradition alive.

Ergüder Yoldaş is one of the pioneers of the localization movement in music. He is within the Anatolian Pop and Rock Movement in the '60s and '70s, and then he connects Ottoman Classical Music to Modern Music. Therefore, he transforms elitist modernization into social, historic, and civil modernity. He creates alternative modernism by bringing the past to the present.

This article is an attempt to understand Ergüder Yoldaş's ideas and music on the axis of modernization and modernity discussions. For this purpose, we firstly

handle the concepts of modernism and modernization, next, we inform about Yoldaş's life to understand his musical background. Finally, we reveal why Yoldaş is an avant-garde figure and the center person of modernism and modernization discussion by using interviews which are made with him, and reports-article about Yoldaş.

Findings and Discussion

Turkish music has witnessed a local revolution since the 1960s'. Anatolian Rock and Pop boomed in the 1960s' and have continued until today. Turkish Folk Music and Turkish Art Music, which were mostly ignored and interpreted by polyphonic orchestras, started to be reinterpreted in Rock and Pop styles after the 1960s and were performed in the form of chamber music. Ergüder Yoldaş's first albums and songs released during this period. He became one of the pioneer figures, like Moğollar, Erkin Koray, Ersen ve Dadaşlar, Cem Karaca, Üç Hürel, Selda Bağcan, Edip Akbayram, Ruhi Su, Ayla Algan, Tülay German, Garo Mafyan, Onno Tunç, Melih Kibar, and Erdem Buri. However, what makes him unique is albums named Sultan-ı Yegâh and Elde Var Hüzün (Sadness in Hand), which recall all components of Ottoman Music, but include Modern West Music. Both not only include Ottoman music, poets, melodies, and maqams but also rock and pop melodies, funk groove rhythms, and Western Classic Music orchestration. If you listen to Yoldaş's these albums, you can hear both Anatolian-Ottoman maqams or instruments and West melodies and instruments. Yoldaş's aim is to find the ideal form of Turkish Classical Music rather than to make a music synthesis. This couldn't be found by imitating Western or by saving tradition without changed. Ergüder Yoldaş's music could not be understood by conservatives because of including western music and by progressives because of including traditional music and was criticized on the grounds of not being modern. Traditionalists couldn't accept Western components of Yoldaş's music and modernizers couldn't internalize traditional maqams, melodies, instruments, and lyrics. He, however, qualifies his own music as real modern music. According to him, being modern is supposed to connect traditional with the contemporary. Therefore, both couldn't understand Yoldaş's music and philosophy. He has been either ignored or excluded from the music sphere. For example, his songs are banned by Music Supervisory Board which decided on songs that would be played on TV.

Conclusion

That modernity replaces modernization is possible with the prominence of the community-based essential elements instead of the formal applications (elitist-enforcer). The development of an understanding of modernity from the bottom up, not from the top down, is the basic indicator of sociality, historicity, and civilisation. Accordingly, it can be said that the adventure of modernization in Turkey took place as a reflection of the struggle and relationship between the state and society. This adventure includes overlapping and conflicting titles and applications. The reforms caused serious debates as much as they were adopted. In this context, the music revolution led to great conflicts. Ottoman music, which is a part of the traditional-Islamic-Oriental culture, was seen as a musical genre that was historically left behind due to the modernist-positivist approach and was excluded from the field of everyday tastes and was banned in some periods. This type of music, which was banned or ignored by the state, preserved its place in the social memory, and returned in the future by being renewed and intertwined with Western music forms. Ergüder Yoldaş has a great share in this.

KİŞİ-ÖRGÜT UYUMU GÖNÜLLÜ İŞİ ANLAMLI KILAR MI? GÖNÜLLÜLER ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Mehmet Ali TAŞ*

Öz

Bu araştırmada, kişi-örgüt uyumunun yapılan gönüllü işin anlamlılığının önemli bir öncülü olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Çünkü Sivil Toplum Kuruluşlarında (STK) ücret almadan çalışan gönüllülerin STK'yla olan uyumu, gönüllüler için önemli bir motivasyon ve anlam kaynağı olabileceği düşünülmektedir. Bu amaçla çeşitli STK'larda aktif olarak gönüllü olan 233 kişiden anket tekniğiyle veri toplanmıştır. Anket formunda; demografik soruların yanı sıra kişi-örgüt uyumu ve işin anlamlılığı ölçeklerine yer verilmiştir. Katılımcılardan elde edilen veriler; korelasyon ve yapısal eşitlik modeliyle analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda; kişi-örgüt uyumu ile işin anlamlılığı arasında önemli düzeyde pozitif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kişi-örgüt uyumunun, işin anlamlılığını pozitif şekilde etkilediği ve bu anlamlılık düzeyinin artmasında önemli bir öncül olduğu saptanmıştır. Sonuç olarak; değerler, inançlar, hedefler ve beklentiler açısından gönüllü-STK uyumunun, gönüllülerin işi değerli, önemli ve faydalı olarak algılamalarında rol oynadığı söylenebilir. Çünkü gönüllülerin manevi faktörlerle ve işin anlamlılığıyla motive olduğu görülmektedir. Bu durum anlamlı işin iyi bir kişi-örgüt uyumu gerektirdiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kişi-Örgüt Uyumu, İşin Anlamlılığı, Anlamlılık, Gönüllüler, STK'lar.

DOES PERSON-ORGANIZATION FIT MAKE VOLUNTEER WORK MEANINGFUL? A STUDY ON VOLUNTEERS

Abstract

This research was conducted to determine whether the person-organization fit is an important antecedent of meaningful work. Because it is thought that the coherence of the values of the volunteers who work in Non-Profit Organizations (NPO) without pay, can be an important source of motivation and meaning. For this purpose, data were collected from 233 volunteers in various NPOs, using the survey technique. In the questionnaire form; In addition to demographic questions, person-organization fit and The Work and Meaning Inventory (WAMI) scales were included. Data obtained from the participants; was analyzed by correlation and structural equation modeling. As a result of the analysis; It has been determined that there is a significant positive relationship between person-organization fit and meaningful work. In addition, it has been determined that person-organization fit positively affects meaningful work, and is an important antecedent in increasing the level of meaningful work. As a result, it can be said that volunteer-NPO fit in terms of values, beliefs, goals, and expectations that can enable volunteers to perceive work as valuable, important and beneficial. Because it is seen that the volunteers are motivated by spiritual factors and meaningfulness of the work. This suggests that meaningful work requires a good person-organization fit.

Keywords: Person-Organization Fit, Meaningful Work, Meaningfulness, Volunteers, NPOs.

1. GİRİŞ

İnsanlar için işin önemini ortaya koymayı amaçlayan çok sayıda araştırma yürütülmüş ve yürütülmeye devam edilmektedir. Zamanla işin anlamlılığı konusunun gittikçe önem kazanmaya ve ilgi toplamaya başladığı görülmektedir (Grama ve Todericiu, 2017). İşin anlamlı olarak algılanmasının ve bir motivasyon aracına dönüşmesinin en çok STK'lar için önemli olduğu ifade edilmektedir. Çünkü gönüllülerin daha çok maddi olmayan unsurlarla ve işin taşıdığı önem,

amaç ve değerlerle motive olduğu bilinmektedir. Bu durum anlamlı işin iyi bir kişi-örgüt uyumu gerektirdiğini ortaya koymaktadır. Kişi-örgüt uyumunun sağlanması sonucunda işe atfedilen anlamlılığının, işin öneminin ve değerinin artması beklenmektedir. Bu nedenle günümüzde, gönüllülerin STK'yla uyum göstermesinin işin anlamlılığına dair algıyı güçlendirebileceği düşünölmektedir.

Bir STK'ya üye olup gönüllü faaliyetlere katılma isteği hem tutumları hem de davranışları önemli ölçüde etkileyen bireysel değerlere dayanmaktadır (Erdurmazlı, 2019; Haski-Leventhal vd., 2018; Mutua ve Kiruhi, 2021). STK'ların çoğu benimsedikleri ilke, norm, değerler ve yaptıkları işin taşıdığı amaçlar yoluyla gönüllüleri cezbetmeye çalışmaktadır (Wang ve Seifert, 2021). Çekim-Seçim-Yıpranma (Attraction–Selection–Attrition-ASA) Teorisi (Schneider vd., 1995) bu durum için önemli bir açıklama getirmektedir (Van Vianen vd., 2008). ASA teorisine göre, insanlar; öncelikle örgütün özellikleri ile kendi özellikleri arasındaki uyumu tarttıktan sonra farklı açılardan örgütü çekici bulmaya başlamaktadır. Nitekim insanların, kendilerine benzeyen örgüte daha fazla ilgi duyduğu, çekici bulduğu (Schneider vd., 1995; Adıgüzel ve Kayadibi, 2015) ve bu örgütte çalışmaya istekli olduğu ileri sürölmektedir (Yıldız, 2013). Çünkü insanlar, sahip oldukları özelliklerinin ve görüşlerinin doğrulanmasını arzu etmektedir. Böylece kişi ile örgüt arasında homojen bir kimlik ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle STK'ları cazip hale getirmeye ve gönüllülerin STK'yla uyumunu kolaylaştırmaya yönelik çabaların önemli olduğu düşünölmektedir. Öyle ki, gönüllülerin ihtiyacı ve örgütün çabasını uyumlu bir düzlemde buluşturmak gerekmektedir (Chalofsky, 2003; Lips-Wiersma ve Morris, 2009; Michaelson vd., 2014). Çünkü kişi-örgüt uyumu birçok olumlu örgütsel çıktıının temelinde yatmaktadır. Dolayısıyla örgütsel bileşenlerin uyumlu ve ahenkli bir şekilde çalışmasının önemi vurgulanmaktadır (Kristof, 1996; Turunç ve Çelik, 2012).

STK'nın düzgün ve sürekli işleyişine katkı sağlayan faaliyetler için gönüllülere ihtiyaç duyuluyorsa (Grube ve Piliavin 2000; Haivas vd., 2012; Wilson, 2012; Van Schie vd., 2015), kişi-örgüt uyumuna değinmek ve önemini vurgulamak gerekecektir. Bu durum STK'nın örgütsel yapısının gönüllülüğün motivasyonu ile olan ilişkisinin ortaya konulmasını gerekli kılmaktadır (Van Schie vd., 2015). Fakat kişi-örgüt uyumunun olumlu pek çok örgütsel çıktıyla ilişkisi olsa da işin anlamlı hale gelmesinde nasıl bir etkiye sahip olduğu konusundaki çalışmalar hala sınırlı sayıdadır (Scroggins, 2008; Van Wingerden vd., 2018). Ayrıca Türkçe literatürde bu ilişkiyi araştıran başka bir çalışmaya rastlanmaması nedeniyle çalışmanın literatüre katkı sunması beklenmektedir. Özellikle STK'larda ücret karşılığında çalışmayan gönüllülerin, STK-gönüllü değerlerinin uyuşması önemli bir motivasyon ve anlam kaynağı olabileceği düşünülmektedir. Çünkü gönüllüler, özgür iradeleriyle faaliyetlere katılmakta ve istediği zaman STK'dan ayrılabilirler. Gönüllüleri STK'da zorla tutabilecek bir güç bulunmamaktadır. Dolayısıyla onlar için işi değerli kılan etmenin ve STK'da devam etmelerinde etkili olan motivasyonun araştırılması gerekmektedir. Alan yazında da değerlerin STK'lar için hayati bir önem taşıdığı ve gönüllüler için önemli bir motivasyon kaynağı olduğu ifade edilmektedir. Bireylerin değerlerinin ve inançlarının STK'nın değerleriyle uyumlu olması nedeniyle gönüllü faaliyetlere katılım gösterdiği (Catano vd., 2001; Bahat, 2021) düşünüldüğünde, gönüllülerin STK'yla uyumlu bir şekilde çalışması sonucunda yaptıkları işe anlam yüklemesi beklenmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kişi-Örgüt Uyumu

Örgütün felsefi görüşlerini, önceliklerini ve amaç duygusunu temsil eden değerler, hedefler, normlar ve beklentiler uzun vadede örgüt kültürünün oluşmasında rol oynar (Ferguson ve Milliman, 2008). Bu unsurlar; iş ortamının

tonunu belirlemekte, insanları birbirine bağlamakta, sosyalizasyonu kolaylaştırmakta ve ortak hedeflere doğru ilerlemeyi sağlamaktadır. Dolayısıyla bu faktörler, aynı zamanda kişi-örgüt uyumunun da önemli bileşenleridir (Hassan, 2007). Kişi-örgüt uyumu; bireylerin özellikleri (kişilik özellikleri, beceriler, hedefler, inançlar, değerler ve ilgi alanları) ile kuruluşların özellikleri (kültür, iklim, değerler, hedefler ve normlar) arasındaki uyumluluk derecesidir. Bireyin kişiliği, normları, değerleri ile örgütün belirlediği normlar, değerler ve kültür arasındaki uyumun ve ahengin bir tezahürüdür (Kristof, 1996; Chatman, 1989; Kim, 2012; Bahat, 2021). Kişi-örgüt uyumu, çalışanların örgütle ilgili neler ve nasıl hissedeceklerini, örgütte nasıl davranacaklarını ve bunu performanslarına nasıl yansıtacaklarını belirlemektedir (Van Wingerden vd., 2018).

Kişi-örgüt uyumu; önemli bazı unsurların gerçekleşmesiyle ortaya çıkmaktadır. Bunlar; tarafların değerlerinin uyuşması, yönetici ile çalışanların hedeflerinin uyuşması, bireylerin kişiliği ile örgütün iklimi arasında uyumun sağlanması ve son olarak da bireysel ihtiyaç veya beklentilerin örgütün sistemi ile uyum sağlamasıdır (Kristof, 1996). Bireyin örgütle ne kadar çok benzerliği olursa örgüte o kadar iyi uyum sağlayacağı ileri sürülmektedir (Çiçek ve Çalış, 2021). Uyumun gerçekleşmesi neticesinde kişilerin örgüte benzediğini düşünmesine ve örgütle özdeşleşmesine zemin hazırlamaktadır. Bu durum kişilerde daha fazla çalışma isteğini uyandırmaktadır. Çünkü benzerlik ve uyum artıkça örgüt; çekici ve cazip hale gelmekte, yapılan işler ise daha fazla sahiplenilmektedir (Yıldız, 2013; Adıgüzel ve Kayadibi, 2015).

Kişi-örgüt uyumu, psikolojik sözleşmenin oluşumunu etkileyen önemli bir güç ve motivasyon aracıdır (Hoye ve Kappelides, 2021). İnsanlar bir örgütle iyi uyum sağlarsa, ona karşı daha olumlu tutum sergilemeleri muhtemel hale gelmektedir. Bu nedenle uyumun gerçekleşmesi sonucunda insanların ihtiyaç ve

beklentileri karşılanmakta, sonrasında ise iş tatminleri, örgüte bağlılıkları güçlenmekte ve işten ayrılma niyetleri zayıflamaktadır. Uyumluluk, insanların yaptıkları işten keyif almalarını sağlamaktadır (Erdurmazlı, 2019). Çalışanların gurur duygusu deneyimlemelerine yol açmaktadır (Haski-Leventhal vd., 2018). Kişinin işiyle özdeşleşmesi ve işin anlam duygusu üretmesi söz konusu olmaktadır (Guo ve Hou, 2022). Bunun yanında kişi-örgüt uyumu hem bireylerin gönüllülüğe katılım göstermesini hem de STK'ların bu gönüllüleri elde tutmasını kolaylaştırmaktadır. Uyum sayesinde gönüllüler, kendi kimliğini gerçekleştirebilecekleri imkânı bulabilmektedirler (Bahat, 2021). Kişi-örgüt uyumu sonucunda gönüllülerin diğer arkadaşlarıyla ilişki kurması ve aidiyet hissetmesi söz konusu olmakta; motivasyonları ve performansları yükselmektedir. Çalışanların işe karşı tutku hissetmelerine, örgütsel vatandaşlık davranışları sergilemelerine ve işe anlam yüklemelerine zemin hazırlamaktadır (Suwanti vd., 2018; Unal, 2017). Çünkü kişinin önemseydiği değerlerinin ve amacının, yaptığı işle uyum sağlaması sonucunda işin bir anlam kaynağına dönüştüğü bilinmektedir (Chalofsky, 2003).

2.2. İşin Anlamlılığı

İş, bireylerin kendini ifade etmesi ve kendini gerçekleştirmesi için önemli bir bağlam yaratmaktadır. Görevlerin önemi ve taşıdığı amaçlar, işi anlamlı kılmaktadır (Cameron vd., 2003). Bu bağlamda işin anlamlılığı; bireylerin işe atfettiği önemdir. Bireylerin, kıymet verdikleri değerlerine ve inançlarına bağlı olarak işe dair yaptıkları öznel değerlendirmedir (Tims vd., 2016; Guo ve Hou, 2022; De Crom ve Rothmann, 2018). Bu öznel değerlendirme sonucunda kişinin, o işi yapmak için kendinde enerji hissetmesidir (Kahn, 1990; Wang ve Seifert, 2021). İnsanlar, yaptıkları işler aracılığıyla kendini faydalı ve değerli hissettiklerinde anlamlılığı deneyimlemektedir (Kahn, 1990; De Crom ve Rothmann, 2018). Çünkü işin anlamlılığının, işi yalnızca hayatta kalmanın

finansal bir kaynağı olarak görmenin ötesine geöen güdülerle ve değerlerle ilgili olduğu ileri sürölmektedir (Martela ve Pessi, 2018). Bu bağlamda anlamlılık, halen tartışmalı bir kavram olsa da işi ile ilgili olumlu, öznel ve bireysel bir deneyim anlamına geldiğine dair bir uzlaşma bulunmaktadır (Bailey vd., 2019; Rosso vd., 2010).

Anamlılı işi duygusu; kişi-örgüt uyumu sonucunda örgütle bağ kurulduğuunda (Steger ve Dik, 2010) ve başkalarının hayatında olumlu bir fark yaratıldığında deneyimlenmektedir. Böylece işiın anlamlılığı, işi doyumunun ve içsel motivasyonun önemli bir kaynağı olduğu görölmektedir (Allan vd., 2018a). Anamlılı işi, bireysel gelişmeyi teşvik etme gücüne sahiptir. Bu nedenle işte anlamlılık duygusunu deneyimleyen çalışanlar, kendilerini fiziksel ve zihinsel olarak enerjik hissetmekte, tüm dikkatlerini görevlerine odaklayarak işi yaparken akışa kapılmaktadır. Bununla birlikte işi derinden anlamlılı olarak değerlendirmek; coşku, ilham ve gurur uyandırabilmektedir (Johnson ve Jiang, 2017).

İşiın anlamlılığı; işgücü devir oranını düşürmesi, bağlılığı, performansı ve tatmini arttırması nedeniyle hem örgütler hem de çalışanlar için değerlidir (Scroggins, 2008). Anamlılı olarak algılanan işler, aynı zamanda kişisel tatmine veya kimliğe katkıda bulunmaktadır (Wisner vd., 2005). Bu da daha az kaygı ve daha fazla iyi oluş ile sonuçlanabilmektedir (Steger vd., 2012; Allan vd., 2018b). Çünkü anlamlılı işler, çalışma ortamındaki stresin etkisini tamponlamakta ve zihinsel sağlığı koruyabilmektedir (Allan vd., 2018b; Elangovan vd., 2010). Bu nedenle anlamlılı işi daha fazla yaşam memnuniyeti ve yaşamın anlamı ile daha düşük düşmanlık ve depresyonla ilişkilendirilmektedir (Arnold vd., 2007; Steger vd., 2012). Bu kanıtlar ise işin anlamlılığını giderek önemsenen bir çıktı haline getirdiği görölmektedir.

2.3. Kişi-Örgüt Uyumunun İşiın Anamlılığıyla İlişkisi ve Hipotezin Geliştirilmesi

Kişi-örgüt uyumu konusunun önemine giderek daha fazla vurgu yapıldığı görülmektedir. Çünkü bu uyum, anlamlı iş algısına yol açmakta ve işe dair olumlu bir tutumun gelişmesini sağlamaktadır (Van Wingerden vd., 2018). Yapılan araştırmalarda da kişi-örgüt uyumunun işin anlamlılığını olumlu şekilde etkilediği tespit edilmiştir. Kişi-örgüt uyumunun aynı zamanda işten ayrılma niyetiyle negatif ancak bağlılıkla pozitif bir ilişkisi saptanmıştır (Scroggins, 2008; Guo ve Hou, 2022). Kâr amaçlı örgütlerde, kişi-örgüt uyumuna sahip çalışanların gönüllü faaliyetlere katılma olasılıklarının daha yüksek olduğu ve bunun da kişinin psikolojik iyi oluşunu arttırdığı tespit edilmiştir (Chung vd., 2019). Çünkü bu uyumun, kuruluşa özgü bir rol kimliğinin gelişimini teşvik ettiği görülmektedir. İşin benimsenmesini ve içselleştirilmesini kolaylaştırmakta ve işi eğlenceli kılmaktadır (Van Schie vd., 2015). Bu sayede iyi bir performansın ve başarının ortaya çıkması söz konusu olmaktadır (Lee, 2021). Kişi-iş uyumunun aynı zamanda çalışanların işi coşkuyla ve örgüte sadakatle çalışmalarını sağlaması nedeniyle işin anlamlılığının önemli bir kaynağı olduğu ileri sürülmektedir (Guo ve Hou, 2022).

Gönüllülerin en önemli beklentisi, değer uyumunun gerçekleşmesidir. Çünkü gönüllü olma isteği hem tutumları hem de davranışları önemli ölçüde etkileyebilecek bireysel değerlere, inançlara, beklenti ve ihtiyaçlara dayanmaktadır (Haski-Leventhal vd., 2018). Gönüllüler yüksek düzeyde bir değer uyumuna sahip olduklarında, örgüt içi iletişim kanallarından bilgi toplayabilmekte ve bu sayede yüksek benzerliği fark etmeleri söz konusu olmaktadır. Uzun vadede bu benzerlik ise gönüllülerin STK'dan memnun kalmalarını sağlamak ve bağlılıklarını geliştirmektedir (Ihm ve Baek, 2021). Uyum ne kadar yükselirse gönüllüler iş doyumunu deneyimlemekte ve işi anlamlı bulmaktadır (Kristof-Brown vd., 2005; Lauver ve Kristof-Brown, 2001; Lee, 2021). Gönüller yaptıkları işten memnun olduğunda ise işe karşı olumlu duygular beslemekte, zaman ve enerjilerini işe harcamaya daha istekli

olmaktadır. Çünkü gönüllülerin STK'yla paylaşılan değerlere sahip olmaları halinde, STK'nın belirlediği hedeflerin başarılması için katkı sağlayacakları ve gönüllülüğe devam edecekleri ifade edilmektedir. Bununla birlikte uyumun sağlanması sonucunda gönüllülerin daha fazla iş tatmini, motivasyon ve performans gösterdikleri ortaya çıkmıştır (Erdurmazlı, 2019; Mallum, 2017). Sahip olunan değerler, gönüllülerin STK'yla güçlü bir bağ kurmasını sağlamakta ve onlara özerklik hissi kazandırmaktadır (Clary vd., 1998; Van Schie vd., 2015).

Kişi-örgüt uyumunun olmaması durumunda ise istenmeyen sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Uyumsuzlukta can sıkıntısı ve iyi oluşun baltalanması söz konusudur. Bu da işi anlamsız kılmaktadır. Anlamsızlık ise işi, tatmin etmeyen bir stres kaynağına dönüştürmektedir (Sánchez-Cardona vd., 2020). Karşılanmayan beklenti ve ihtiyaçlar ise gönüllüleri örgütten ayrılmaya sevk edebilmektedir (Bahat, 2021). Gönüllüler, çalıştıkları kurum kültürü veya birlikte çalıştıkları arkadaşları ile uyumsuzluk yaşamaları durumunda STK'dan daha kolay ayrılabilirlerdir (Van Vianen vd., 2008). Literatürde tespit edilmiş bu kanıtlar çerçevesinde H1 geliştirilmiştir.

H1: Kişi-örgüt uyumu işin anlamlılığını pozitif şekilde etkilemektedir.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu bölümde araştırmanın; etik yönü, örnekleme, veri toplama araçları, yapılan analizleri ve elde edilen bulguları yer almaktadır.

3.1 Araştırmanın Etik Yönü

Araştırmayı yürütmeden önce Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulundan, 06/07/2022 tarihli ve GO2022/825 sayılı karar ile etik kurul izni alınmıştır. Gönüllülere araştırmaya katılımın zorunlu olmadığına, cevaplamak istemedikleri soruları boş bırakabileceklerine,

istedikleri zaman anketi doldurmaktan çekilebileceklerine dair ibareler eklenerek katılımcılara bilgilendirme açıklaması eklenmiştir. Böylece katılımcılardan onam alınmıştır.

3.2. Araştırmanın Örnekleme

Bu çalışmada araştırılmak istenen konuya en uygun olan örneklem kitlesi seçilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla amaçlı bir örnekleme yöntemiyle, STK gönüllülerinin örneklem kitlesi olarak seçilmesine karar verilmiştir. Çünkü gönüllüler, özgür iradesiyle STK'larda gönüllü olmaktadır. Maddi bir motivasyon kaynağına sahip olmayan bireylerdir. Onların zorunlu bağlılığı bulunmamaktadır. Gönüllü bireyler, gönüllü işi anlamlı buldukları için zaman, enerji ve maddi fedakârlığında bulunmaktadırlar. Bu nedenle işin anlamlılığı, gönüllüler için STK'da devam etme nedeni olabilmektedir. Öte yandan kişi-örgüt uyumunun da işin anlamlı hale gelmesinde kritik bir faktör olabileceği düşünülmektedir.

Bu araştırmada, 233 STK gönüllüsünden anket tekniği kullanılarak veri toplanmıştır. Örnekleme oluşturan gönüllülerin 113'ü (%48.5) kadın ve 120'si (%51.5) erkeklerden oluşmaktadır. İlginç şekilde gönüllülerin medeni durumu da benzer bir dağılım göstermektedir. Buna göre gönüllülerin 113'ü (%48.5) bekâr ve 120'si (%51.5) evlidir. Medeni durumun ve cinsiyet dağılımının benzer şekilde çıkması tamamen tesadüf eseridir. Bu durumu üzerinde araştırmacının herhangi bir müdahalesi bulunmamaktadır.

Gönüllülerin yaş dağılımı incelendiğinde; 8'i (%3.4) 20 yaş ve altı, 97'si (%41.6) 21-30 yaş, 70'i (%30) 31-40 yaş, 46'sı (%19.7) 41-50 yaş ve 12'si (%5.2) ise 51 ve üstü yaş aralığında yer aldığı tespit edilmiştir. Bunun yanında gönüllülerin eğitim durumu da incelenmiştir. Buna göre gönüllülerin 4'ü (%1.7) ilköğretim, 23'ü (%9.9) lise, 42'si (%18) ön lisans, 121'i (%51.9) lisans ve son olarak da 43'ü (%18.5) lisansüstü eğitim düzeyine sahip olduğu saptanmıştır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Kişi-Örgüt Uyumu Ölçeği: Netemeyer, Boles, MacKee ve MacMurrian (1997) tarafından geliştirilen, 4 maddeden ve tek boyuttan oluşan bir ölçektir. Türkçeye uyarlama çalışması ise Turunç ve Çelik (2012) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin maddeleri 1) Kesinlikle Katılmıyorum ve 5) Kesinlikle Katılıyorum arasında değişen 5'li bir Likert derecelendirme kullanılarak puanlanmaktadır.

İşi Anlamlılığı Ölçeği: Steger, Dik ve Duffy (2012) tarafından geliştirilen bu ölçek 10 maddeden ve üç farklı boyuttan oluşmaktadır. Bunlar: İşi pozitif anlamı, işten anlam yaratma ve çoğunluğun iyiliği'dir. Ölçekte maddeler; 1) Kesinlikle Katılmıyorum ve 5) Kesinlikle Katılıyorum şeklinde 5'li bir Likert derecelendirme ile puanlanmaktadır. Bu ölçeğin Türkçeye uyarlama ve güvenilirlik çalışması ise Özkan (2017) tarafından gerçekleştirilmiştir.

3.4. Araştırmanın Analizleri ve Bulguları

Araştırmada kullanılan ölçeklerin yapı geçerliliğinin test edilmesi gerekmektedir. Bunun için IBM Amos 23 paket programı kullanılarak Doğrulatory Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. Böylece ölçek maddelerinin faktör yükleri ve boyutları doğrulanmaya çalışılmıştır. Analizler sonucunda ölçeklerle ilgili elde edilen uyum indeksleri ve alan yazında kabul edilen sınır değerler (Meydan ve şeşen, 2015; Gürbüz, 2019) Tablo 1'de gösterilmiştir.

İlk etapta kişi-örgüt uyumu ölçeğine birinci düzey tek faktörlü DFA analizi uygulanmıştır. Tüm maddelerin gerekli faktör yüküne sahip olduğu tespit edilmiştir. Ancak uyum indeksleri değerlerini iyileştirmek adına KÖU1↔KÖU2 maddeleri arasında modifikasyon işlemi yapılarak birbirine bağlanmıştır. Benzer şekilde işi anlamlılığı ölçeğinin de birinci ve ikinci düzey çok faktörlü DFA analizi yapılmıştır. Her iki düzeyde de benzer modifikasyonlar uygulanmıştır. Buna göre

gerekli faktör yüküne sahip olmaması ve uyum indekslerini düşürmesi nedeniyle İPA2 ve İAY1 maddeleri analizin dışında tutulmuştur. Bunun dışında birbirine bağlanan herhangi iki madde bulunmamaktadır.

Tablo 1. Doğrulayıcı Faktör Analizi Modellerine İlişkin Uyum İndeksleri

	X ²	df	p	X ² /df	GFI	CFI	SRMR	RMSEA
Kabul Edilebilir Değerler				<5	>,90	>,90	<,08	<,08
^a Kişi-Örgüt Uyumu Ölçeği	,09	1	,00	,09	1,00	1,00	,00	,00
^a İşin Anlamlılığı Ölçeği	38,28	17	,00	2,25	,96	,98	,03	,07
^b İşin Anlamlılığı Ölçeği	38,28	17	,00	2,25	,96	,98	,03	,07

^a: Birinci Düzey Çok Faktörlü DFA
^b: İkinci Düzey Çok Faktörlü DFA

Her iki ölçekte de yapılan modifikasyon işlemleri sonucunda ulaşılan uyum indekslerinin kabul edilebilir sınır değerlerin üzerinde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla her iki ölçeğin yapı geçerliliğinin doğrulandığı söylenebilir.

Ölçekler; DFA ile doğrulandıktan sonra ortalama, güvenilirlik ve korelasyon değerleri incelenmiş ve elde edilen bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Ortalama, Korelasyon ve Güvenirlik Değerleri

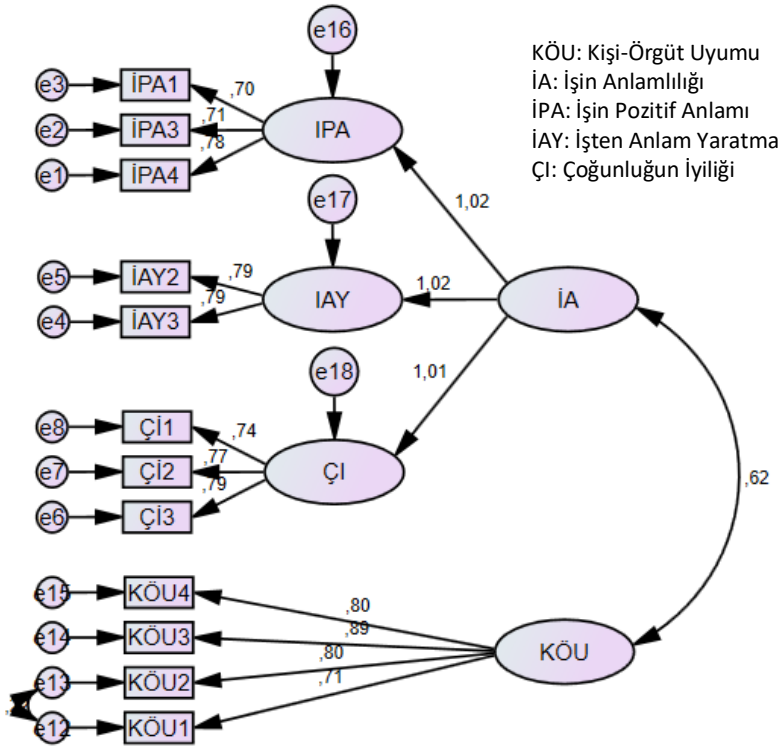
	\bar{X}	S.S.	1	2	3	4	5
1. Kişi-Örgüt Uyumu	4,84	,31	(,88)				
2. İşin Anlamlılığı	4,84	,29	,573**	(,92)			
3. İşin Pozitif Anlamı	4,85	,30	,515**	,942**	(,78)		
4. İşten Anlam Yaratma	4,82	,34	,553**	,916**	,796**	(,77)	
5. Çoğunluğun İyiliği	4,86	,29	,544**	,944**	,827**	,806**	(,81)

**p < ,01

Cronbach's Alpha değerleri parantez içinde gösterilmiştir.

Tablo 2’de verilen bulgulara göre kişi-örgüt uyumu ölçeği ($\bar{X}=4,84$, S.S.=,31) ile işin anlamlılığı ölçeğinin ($\bar{X}=4,84$, S.S.=,29) aynı ortalama düzeyine sahip olduğu görölmektedir. Ayrıca bu iki ölçeğin Cronbach’s Alpha güvenirlilik değerlerinin önemli düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Böylece ölçeklerin iç tutarlılığı ortaya konulmuştur. Bunun yanında kişi-örgüt uyumunun hem bir bütün olarak işin anlamlılığıyla hem de işin anlamlılığın üç faktörüyle arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir ($p<,01$).

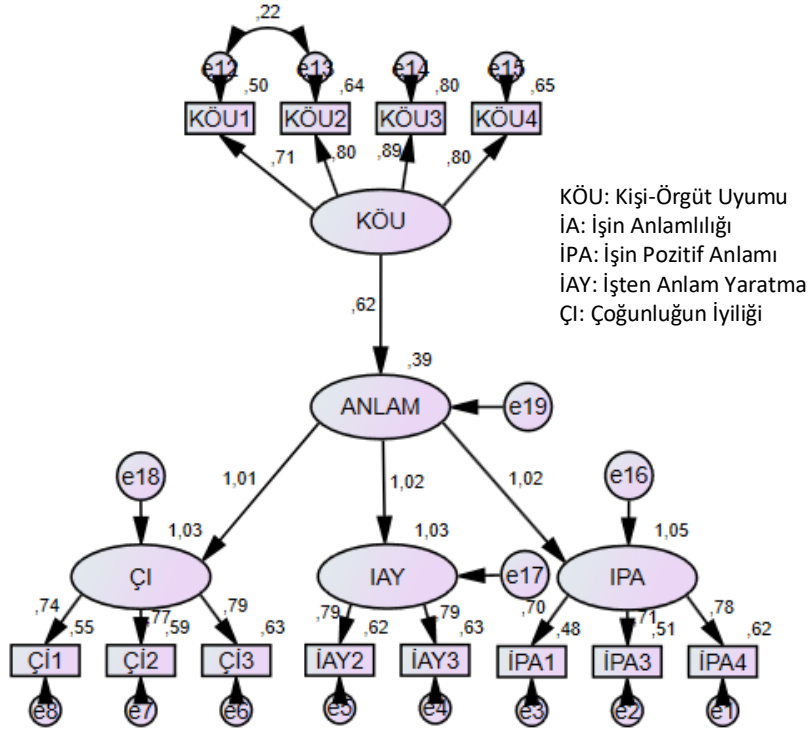
Bu çalışmada Yapısal Eşitlik Modeliyle (YEM) kişi-örgüt uyumunun işin anlamlılığı üzerindeki etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Çünkü YEM, gözlemlenen ile gizil değişkenler arasındaki ilişkileri doğrudan ve dolaylı olarak tek bir modelde gösterme imkânı sunmaktadır (Meydan ve şeşen, 2015). Ancak başta ölçüm modelinin test edilerek modelin uygunluğunun ölçülmesi gerekmektedir. Veri seti normal dağılım gösterdiğinden dolayı Maximum Likelihood hesaplama yöntemi (Gürbüz, 2019) kullanılarak iki değişken arasında kovaryans matrisi oluşturulmuştur. Elde edilen yapısal modelin diyagramı şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Ölçüm Modelin Testi

Bu modelde uyum indekslerini iyileştirmek adına, daha önce yapılan DFA analizlerinde uygulanmış olan modifikasyonlar dışında herhangi bir işlem uygulanmamıştır. Ölçüm modelinin ise arzu edilen uyum indekslerine sahip olduğu tespit edilmiştir ($X^2=110,10$, $p=,00$, $X^2/df=2,25$, $GFI=,93$, $CFI=,97$, $SRMR=,04$ ve $RMSEA=,07$).

Ölçüm modeli doğrulandıktan sonra yapısal model oluşturulmuş ve araştırmanın hipotezi test edilmiştir. Oluşturulan yapısal modelin diyagramı ise Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2. Araştırmanın Yapısal Modeli

Tablo 3. Yapısal Modelin Parametre Değerleri (N=233)

Parametre Tahminleri	Standardize	Standardize Olmayan	S.H.
İşin Pozitif Anlamı <--- İşin Anlamlılığı	1,02	1,00**	
İşten Anlam Yaratma <--- İşin Anlamlılığı	1,02	1,04**	,08
Çoğunluğun iyiliği <--- İşin Anlamlılığı	1,01	,88**	,07
İşin Anlamlılığı <--- Kişi-Örgüt Uyumu	,62	,68**	0,9

$X^2 = 110,10$, $p = ,00$, $X^2/df = 2,25$, $GFI = ,93$, $CFI = ,97$, $SRMR = ,04$ ve $RMSEA = ,07$, $R^2 = ,39$

Yapısal modelin analiz sonuçlarını gösteren Şekil 2'deki diyagram ve Tablo 3'teki değerler incelendiğinde modelin anlamlı olduğu söylenebilir. Kişi-örgüt uyumunun işin anlamlılığını pozitif ve anlamlı şekilde etkilediği tespit edilmiştir ($\beta=,62$; $p<,05$). Kişi-örgüt uyumu, işin anlamlılığındaki değişimin de (varyansın) %39'unu açıklamaktadır ($R^2=,39$). Böylece araştırmanın H1 hipotezi desteklenmiştir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu araştırma, gönüllülerin işi anlamlı bulmasında kişi-örgüt uyumunun etkisini tespit etmeyi amaçlamıştır. Literatürde işin birçok anlam kaynağı (Chalofsky, 2003; Wrzesniewski, 2003; Rosso vd., 2010) olduğu ifade edilmektedir. Fakat bir anlam kaynağı olarak kişi-örgüt uyumuna değinilmediği görülmektedir. Bu nedenle söz konusu araştırmada; işin anlam kaynakları, STK ve gönüllü yönetimi ile ilgili alan yazına katkı sunması hedeflenmiştir.

Analizler sonucunda ulaşılan bulgular incelendiğinde, kişi-örgüt uyumunun işin anlamlılığını arttırdığı tespit edilmiştir. Literatürde bu bulguyu destekleyen kanıtlar da mevcuttur. Söz gelimi Unal'ın (2017) yaptığı araştırmada işin anlamlılığı ve kişi-iş uyumunun ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Her bireyin kendine özgü bir amacı, hedefi, vizyonu, beklentisi ve önemseddiği kişisel değerleri vardır. Bu değerler o kişinin tutumunu, davranışlarını ve eylemlerini belirlemektedir (Rokeach, 1973; Schwartz ve Bardi, 2001). Aynı zamanda bu değerler, gönüllülerin hangi STK'da gönüllü olacağını da belirlemektedir. Çünkü herkes gibi gönüllüler de kendilerini doğrulamak, inançlarına uygun hareket etmek ve meşruiyet kazanmak istemektedir. Bu nedenle gönüllüler, STK'nın hedef, amaç, değer, norm, beklenti ve vizyonunu önemsemektedir. Önemstedikleri kendi kişisel özelliklerini, örgütün özellikleriyle örtüştürmeye

çalışmaktadır. Nitekim Ihm ve Baek (2021), pek çok gönüllünün değerlerini ve hayattaki amaçlarını gerçekleştirme fırsatı tanınması nedeniyle STK'lara katıldığını ileri sürmektedirler. Dolayısıyla değerlerin uyuşması sonucunda STK'nın daha cazip hale geldiğini söylemek mümkündür. Bu sayede yapılan işin anlamlı, değerli, önemli ve amaçlı olduğuna dair bir algı gelişmeye başlamaktadır. Öyle ki, May ve diğerleri (2004) örgütün sahip olduğu değerlerinin ve kimliğinin çalışanın kimliğiyle uyumlu olduğunda işin anlamlı hale geldiğini ifade etmektedirler. Çünkü insanlar; değerlerini, hedeflerini ve inançlarını bu işlerle ifade etme imkânı bulmaktadır (Tims vd., 2016). Dolayısıyla gönüllülerin STK'yla uyumu muhtemelen işin ilginç ve anlamlı olarak deneyimlenmesine zemin hazırlamakta ve işin anlam kazanmasında rol oynamaktadır.

Kişi-örgüt uyumunun gerçekleşmesi, işin anlam kazanmasının yanında uzun vadede hem gönüllüler hem de STK'lar için önemli çıktılardan elde edilmesinde etkilidir. Gönüllülerin işe karşı olumlu tutum ve davranışları sergilemesine yol açabilmektedir. Gönüllüler, birbiriyle sağlıklı ve verimli bir ilişki kurabilmektedir (Chung vd., 2019). Dolayısıyla bu uyum aslında kazan-kazan ilişkisine işaret etmektedir. Bu nedenle gönüllülerin bireysel özellikleri ve örgütsel faktörler arasındaki uyumun STK'da devam etmelerinde ve iş tatmini yaşamalarında önemli bir rol oynamaktadır (Benevene vd., 2018; Çiçek ve Çalış, 2021). Çünkü kişi-örgüt uyumu STK'da belirsizliği azaltırken, örgütlere karşı memnuniyeti, bağlılığı ve özdeşleşmeyi arttırmaktadır (Chung vd., 2019). İşe adanmışlığı güçlendirmektedir (Van Wingerden vd., 2018). Rol ötesi (Ekin ve Takır, 2020), örgütsel vatandaşlık ve yenilikçi iş davranışlarını olumlu yönde etkilemektedir (Suwanti vd., 2018).

Gönüllülerin STK'yla uyumsuzluğu ise tükenmişlikle ve gönüllülüğü bırakma niyetiyle sonuçlandığı saptanmıştır. Zayıf uyumun stres ve tükenmişlik üreten bir stresör olduğu öne sürülmektedir (Unal, 2017). Dolayısıyla gönüllünün amaç ve

değerleri ile örgütün amaçları arasındaki uyumsuzluk ne kadar fazlaysa, tükenmişlik o kadar fazla yaşanmaktadır (Scherer vd., 2016). Bu durumda da işin anlamlılığı zedelenmektedir. Gönüllüler için anlamlılığını kaybeden bir iş, angarya olarak algılanmaktadır. Gönüllü faaliyetler bir yük haline gelmeye başlamaktadır. Bu sebeple STK'nın ve gönüllülüğün terk edilmesi durumuyla karşılaşılmaktadır (Van Vianen vd., 2008). STK'ların varlığı, yetkin ve kararlı gönüllüler tarafından sürdürüldüğü (Ihm ve Baek, 2021) düşünüldüğünde gönüllülerin ayrılması, STK'nın verimliliğini, üretkenliğini, hizmetlerin kalitesini ve istikrarını tehdit ettiğini söylemek mümkündür.

Sonuç olarak, kişi-örgüt uyumu neticesinde işin anlam kazandığı söylenebilir. Bu durumun gönüllülerin STK'ya bağlılıklarına ve STK'da kalma niyetlerine dair önemli bir işaret vermektedir. Dolayısıyla bu araştırma gönüllülük, kişi-örgüt uyumu ve işin anlamlılığı literatürüne daha geniş bir teorik bakış açısı kazandırmakta ve kâr amacı gütmeyen yönetim bilimine yeni bir bilgi sunmaktadır.

Uygulayıcılar İçin Öneriler

Gönüllülerin uzman oldukları bir işte çalışmalarını sağlamak önemlidir. STK'lar, gönüllülerin STK'yla uyumunu arttırmak, işi anlamlı bulmalarını sağlamak ve işten ayrılmalarını önlemek için neler yapabileceklerini düşünmelidir. Örneğin; gönüllülere yaptıkları işin özü anlatılmalı, katkıları gösterilmeli, büyük bir misyonun ve vizyonun değerli bir parçası oldukları hissettirilmelidir. Aksi takdirde çabalarının değersiz ve amaç dışı olduğuna dair bir hisse kapılmaya başlamaktadırlar.

Yöneticiler, STK'nın örgütsel değerlerini, normlarını, misyonunu gerçeklik düzlemine indirerek gönüllülerin bu unsurları iş faaliyetlerinin her aşamasında görebilmelidir. Bu konuda netlik ve açıklık oldukça önemlidir. Çünkü gönüllü

olmak isteyen bireyler öncelikle STK'yı izlemekte, kendi değerleriyle, beklentileriyle hedef ve amaçlarıyla uyumlu işler yapıp yapmadığını görmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda gönüllüleri STK'ya bağlayan ve STK'da tutan unsurların daha da araştırılması önerilmektedir. Gönüllülerin katılımlarını teşvik etmek ve işleri cazip kılmak adına işlerin daha eğlenceli ve keyifli olması önem arz etmektedir. Gönüllü olarak yapılan işlerin, bireylerin kişisel hedefleriyle ve inandıkları değerleriyle uyumlu hale getirmeye çalışmak kayda değer bir çaba olacaktır. Öte yandan onların kararlara katılımlarının teşvik edilerek hem sorumluluk yüklenmelerinin sağlanması hem de özerklik, yetkinlik ve aidiyet gibi temel psikolojik ihtiyaçlarının karşılanması tavsiye edilebilir.

Araştırmacılar İçin Öneriler

Bu araştırma, kişi-örgüt uyumunun gönüllü yapılan işin anlamlılığı üzerindeki etkisine dair yeni bir bilgi sunmaktadır. Fakat işin anlamlı olarak deneyimlenip deneyimlenmediğini yalnızca kişi-örgüt uyumuna bağlı olmadığını söylemek mümkündür. İşin birçok anlam kaynağı (Taş, 2022; Chalofsky, 2003; Wrzesniewski, 2003; Rosso vd., 2010) bulunmaktadır. Bunları daha iyi anlamak ve gönüllüler üzerindeki etkilerini ortaya koymak için daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Gönüllülerin STK ile uyumu için hangi faktörün daha etkili ve motive edici olduğunu ve işi anlamlı kıldığını bilmek önemlidir. Öte yandan bu çalışma, farklı sektör çalışanları üzerinde yapılarak literatüre katkı sunulabilir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur.

Destek/Finansman Bilgileri:

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alıp/almadıklarını beyan edeceklerdir.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç vardır. “3.1 Araştırmanın Etik Yönü” adlı başlıkta etik kurul izniyle ilgili bir açıklama sunulmuştur.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, O. ve Kayadibi, K. (2015). “Kişi-örgüt uyumu sürecinde entelektüel sermayenin iş doyumunu ve örgütsel çekicilik üzerine etkisi: Bir üniversite hastanesi örneği.” *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(4): 92-122.

Allan, B. A., Dexter, C., Kinsey, R. ve Parker, S. (2018b). “Meaningful work and mental health: job satisfaction as a moderator.” *Journal of Mental Health*, 27(1), 38-44.

Allan, B., Duffy, R. ve Collisson, B. (2018a). “Helping Others Increases Meaningful Work: Evidence From Three Experiments.” *Journal of Counseling Psychology*, 65(2): 1-13.

Arnold, K. A., Turner, N., Barling, J., Kelloway, E. K. ve McKee, M. C. (2007). “Transformational leadership and psychological well-being: The mediating role of meaningful work.” *Journal of Occupational Health Psychology*, 12(3): 193-203.

Bahat, E. (2021). “Person–organization fit and commitment to volunteer organizations.” *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 32(6): 1255-1270.

Bailey, C., Lips-Wiersma, M., Madden, A., Yeoman, R., Thompson, M. ve Chalofsky, N. (2019). “The five paradoxes of meaningful work: Introduction to the special issue ‘meaningful work: Prospects for the 21st century’.” *Journal of Management Studies*, 56(3): 481-499.

Benevene, P., Dal Corso, L., De Carlo, A., Falco, A., Carluccio, F. ve Vecina, M. L. (2018). "Ethical leadership as antecedent of job satisfaction, affective organizational commitment and intention to stay among volunteers of non-profit organizations." *Frontiers in Psychology*, 9: 1-17.

Cameron, S., Dutton, J., ve Quinn, R. (2003). *Positive Organizational Scholarship: Foundations Of A New Discipline*. Berrett-Koehler Publishers.

Catano, V. M., Pond, M. ve Kelloway, E. K. (2001). "Exploring commitment and leadership in volunteer organizations." *Leadership ve Organization Development Journal*, 22(6): 256-263.

Chalofsky, N. (2003). "An emerging construct for meaningful work." *Human Resource Development International*, 6(1): 69-83.

Chatman, J. A. (1989). "Improving interactional organizational research: A model of person organization fit." *Academy of Management Review*, 14(3): 333-349.

Chung, Y. W., Im, S., ve Kim, J. E. (2019). "The role of volunteer participation and person-organization fit in the relationship between motives and psychological well-being." *Sustainability*, 12(1): 330.

Clary, E. G., Snyder, M., Ridge, R. D., Copeland, J., Stukas, A. A., Haugen, J. ve Miene, P. (1998). "Understanding and assessing the motivations of volunteers: A functional approach." *Journal of personality and social psychology*, 74(6): 1516.

Çiçek, M. ve Çalış, N. (2021). "Kişi-örgüt uyumunun iş tatminine etkisi." *İçtimaiyat*, 5(2): 462-471.

- De Crom, N. ve Rothmann, S. (2018). "Demands-abilities fit, work beliefs, meaningful work and engagement in nature-based jobs." *SA Journal of Industrial Psychology*, 44(1): 1-12.
- Ekin, E. ve Takır, S. N. (2020). "Kişi-örgüt uyumunun rol ve rol ötesi davranışlara etkilerinin analizine ilişkin bir uygulama." *Gaziantep Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2): 47-61.
- Elangovan, A. R., Pinder, C. C. ve McLean, M. (2010). "Callings and organizational behavior." *Journal of Vocational Behavior*, 76(3): 428-440.
- Erdurmazlı, E. (2019). "Satisfaction and commitment in voluntary organizations: a cultural analysis along with servant leadership." *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 30(1): 129-146.
- Ferguson, J. ve Milliman, J. (2008). "Creating effective core organizational values: A spiritual leadership approach." *Intl Journal of Public Administration*, 31(4): 439-459.
- Grama, B. ve Todericiu, R. (2017). "What makes work meaningful." *Studies in Business and Economics*, 12(2): 46-52.
- Grube, J. ve Piliavin, J. A. (2000). "Role-identity, organizational experiences, and volunteer performance." *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26(9): 1108-1119.
- Guo, Y. ve Hou, X. (2022). "The effects of job crafting on tour leaders' work engagement: The mediating role of person-job fit and meaningfulness

of work.” *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 1-19

Gürbüz, S. (2019). *AMOS ile yapısal eşitlik modellemesi temel ilkeler ve uygulamalı analizler (IBM AMOS uygulamalı, örnek veri setleri)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Haivas, S., Hofmans, J. ve Pepermans, R. (2012). “Self-determination theory as a framework for exploring the impact of the organizational context on volunteer motivation: A study of Romanian volunteers.” *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 41(6): 1195-1214.

Haski-Leventhal, D., Meijs, L. C., Lockstone-Binney, L., Holmes, K. ve Oppenheimer, M. (2018). “Measuring volunteerability and the capacity to volunteer among non-volunteers: Implications for social policy.” *Social Policy ve Administration*, 52(5): 1139-1167.

Hassan, A. (2007). “Human resource development and organizational values.” *Training*, 31(6): 435-448.

Hoye, R. ve Kappelides, P. (2021). “The psychological contract and volunteering: A systematic review.” *Nonprofit Management and Leadership*, 31(4): 665-691.

Ihm, J. ve Baek, Y. M. (2021). “Why do participants in voluntary organizations leave? Exploring the relationship between value congruence and length of stay.” *Nonprofit Management and Leadership*, 31(3): 505-524.

Johnson, M. J. ve Jiang, L. (2017). “Reaping the benefits of meaningful work: The mediating versus moderating role of work engagement.” *Stress and Health*, 33(3): 288-297.

- Kahn, W. A. (1990). "Psychological conditions of personal engagement and disengagement at work." *Academy of management journal*, 33(4): 692-724.
- Kim, S. (2012). "Does person-organization fit matter in the public-sector? Testing the mediating effect of person-organization fit in the relationship between public service motivation and work attitudes." *Public Administration Review*, 72(6): 830-840.
- Kristof, A. L. (1996). "Person-organisation fit: An integrative review of its conceptualizations, measurement, and implications." *Personnel Psychology*, 49(1): 1-49.
- Kristof-Brown, A. L., Zimmerman, R. D. ve Johnson, E. C. (2005). "Consequences of individuals' fit at work: A meta-analysis OF person–job, person–organization, person–group, and person–supervisor fit." *Personnel psychology*, 58(2): 281-342.
- Lauver, K. J. ve Kristof-Brown, A. (2001). "Distinguishing between employees' perceptions of person-job and person-organization fit." *Journal of Vocational Behavior*, 59(3): 454–470.
- Lee, S. P. (2021). "Exploring a Model of Structural Relationship for Corporate Engagement in Sustainable Volunteer Management." *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 32(6): 1346-1358.
- Lips-Wiersma, M. ve Morris, L. (2009). "Discriminating between 'meaningful work' and the 'management of meaning'." *Journal of business ethics*, 88(3): 491-511.

- Mallum, K. (2017). "Volunteers/volunteering." The international encyclopedia of organizational communication, 2-14.
- Martela, F. ve Pessi, A. B. (2018). "Significant work is about self-realization and broader purpose: Defining the key dimensions of meaningful work." *Frontiers in psychology*, 9: 1-15.
- Meydan, C. H. ve Őeřen, H. (2015). *Yapısal Eşitlik Modellemesi AMOS Uygulamaları*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Michaelson, C., Pratt, M. G., Grant, A. M. ve Dunn, C. P. (2014). "Meaningful work: Connecting business ethics and organization studies." *Journal of Business Ethics*, 121(1): 77-90.
- Mutua, J. N. ve Kiruhi, T. M. (2021). "Volunteer public leaders' values-driven leadership: The case of village elders in Kenya." *Heliyon*, 7(3): 1-6.
- Netemeyer, R. G., Boles, J. S., MacKee, D. O. ve MacMurrian, R. (1997). "An investigation into the antecedents of organizational citizenship behaviors in a personal selling context." *Journal of Marketing*, 61(3): 85-98.
- Özkan, C. (2017). *İşi Anlamlılığının İşi Performansı ve Sapma Davranışına Etkisi: Mersin İlinde Yapılan Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Rokeach, M. (1973), *The Nature of Human Values*. USA: Free Press.
- Rosso, B. D., Dekas, K. H. ve Wrzesniewski, A. (2010). "On the meaning of work: A theoretical integration and review." *Research in Organizational Behavior*, (30): 91-127.

- Sánchez-Cardona, I., Vera, M., Martínez-Lugo, M., Rodríguez-Montalbán, R. ve Marrero-Centeno, J. (2020). "When the job does not fit: The moderating role of job crafting and meaningful work in the relation between employees' perceived overqualification and job boredom." *Journal of Career Assessment*, 28(2): 257-276.
- Scherer, L. L., Allen, J. A. ve Harp, E. R. (2016). "Grin and bear it: An examination of volunteers' fit with their organization, burnout and spirituality." *Burnout research*, 3(1): 1-10.
- Schneider, B., Goldstein, H. W. ve Smith, D. B. (1995). "The ASA framework: An update." *Personnel Psychology*, 48(4): 747-773.
- Schwartz, S. H. ve Bardi, A. (2001). "Value hierarchies across cultures: Taking a similarities perspective." *Journal of Cross-cultural Psychology*, 32(3): 268-290.
- Scroggins, W. A. (2008). "Antecedents and outcomes of experienced meaningful work: A person-job fit perspective." *The Journal of Business Inquiry*, 7(1): 68-78.
- Steger, M. F. ve Dik, B. J. (2010). Work as meaning: Individual and organizational benefits of engaging in meaningful work. In P. A. Linley, S. Harrington, ve N. Page (Eds.), *Oxford handbook of positive psychology and work* (pp. 131-142). Oxford: Oxford University Press.
- Steger, M. F., Dik, B. J. ve Duffy, R. D. (2012). "Measuring Meaningful Work: The Work and Meaning Inventory (WAMI)." *Journal of Career Assessment*, 20(3): 322-337.

- Suwanti, S., Udin, U. ve Widodo, W. (2018). "Person-organization fit, person-job fit, and innovative work behavior: The role of organizational citizenship behavior." *European Research Studies*, 6(3): 146-159.
- Taş, M. A. (2022). *Sivil Toplum Kuruluşlarında Anlamlandırılan Liderlik Modeli*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur.
- Tims, M., Derks, D. ve Bakker, A. B. (2016). "Job crafting and its relationships with person-job fit and meaningfulness: A three-wave study." *Journal of Vocational Behavior*, 92: 44-53.
- Turuç, Ö. ve Çelik, M. (2012). İş tatmini-kişi örgüt uyumu ve amire güven-kişi-örgüt uyumu ilişkisinde dağıtım adaletinin düzenleyici rolü. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 14(2), 57-78.
- Unal, Z. M. (2017). "The mediating role of meaningful work on the relationship between needs for meaning-based person-job fit and work-family conflict." In *International Scientific Conference on Sustainable Development Goals*. 24-25 November 2017, Azerbaijan.
- Van Schie, S., Güntert, S. T., Oostlander, J. ve Wehner, T. (2015). "How the organizational context impacts volunteers: A differentiated perspective on self-determined motivation." *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 26(4): 1570-1590.
- Van Vianen, A. E., Nijstad, B. A. ve Voskuijl, O. F. (2008). "A person-environment fit approach to volunteerism: Volunteer personality fit and culture fit as predictors of affective outcomes." *Basic and Applied Social Psychology*, 30(2): 153-166.

- Van Wingerden, J., Berger, L. ve Poell, R. (2018). "The role of person-organization value fit in employees' experience of meaningful work, use of strengths and work engagement." *Business Management and Strategy*, 9(2): 1-17.
- Wang, W. ve Seifert, R. (2021). "The end of meaningful work in the not-for-profit sector? A case study of ethics in employee relations under the new business-like operation regime." *Journal of Business Ethics*, 1-14.
- Wilson, J. (2012). "Volunteerism research: A review essay." *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 41(2): 176–212.
- Wisner, P. S., Stringfellow, A., Youngdahl, W. E. ve Parker, L. (2005). "The service volunteer–loyalty chain: An exploratory study of charitable not-for-profit service organizations." *Journal of Operations Management*, 23(2): 143-161.
- Wrzesniewski, A. (2003). "Finding positive meaning in work. In K. S. Cameron, J. E. Dutton, ve R. E. Quinn (Eds.), *Positive organizational scholarship: Foundations of a new discipline*, (pp. 296-308). Berrett-Koehler Publisher.
- Yıldız, M. (2013). "Algılanan Kişi-Örgüt Uyumu, Tanınırlık, İmaj, Örgütsel Çekicilik ve İşe Başvurma Niyeti Arasındaki İlişkilerin Yapısal Eşitlik Modellemesi İle İncelenmesi." *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34(1): 153-173.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Numerous studies have been conducted and continue to be conducted, aiming to investigate the importance of work for people. Recently, it is seen that the subject of meaningfulness of work has started to gain importance and attract attention (Grama ve Todericiu, 2017). Because it is seen that the volunteers are mostly motivated by spiritual elements and the importance, purpose, and values of the work. This situation reveals that meaningful work requires a good person-organization fit (Wang and Seifert, 2021). In the workplace, it is expected that the meaningfulness, importance, and value attributed to the work will increase as a result of person-organization fit. Because person-organization fit is the basis of many positive organizational outcomes. Therefore, the importance of harmonious working of organizational components is emphasized (Kristof, 1996; Turunç ve Çelik, 2012). For this reason, it is thought that today's volunteers' compliance with the NPO can help them to find the work meaningful.

This research was conducted to determine whether the person-organization fit is an important antecedent of the meaningfulness of activities. Because individuals participate in volunteering of their free will and leave the NPO whenever they want. There is no force that can force the volunteers into the NPO. Therefore, it is necessary to investigate the factor that makes doing the work worthwhile and the motivation that ensures continuity in the NPO. Values are of vital importance for NPOs and are an important source of motivation for volunteers. Considering that individuals participate in voluntary activities because their values and beliefs are compatible with the values of the NPO, working in harmony with the NPO will enable the volunteers to find the work meaningful (Catano et al., 2001; Bahat, 2021).

The non-compliance of the volunteers with the NPO results in burnout and the intention to quit volunteering. It is suggested that poor fit is a stressor that produces stress and burnout (Unal, 2017). This situation also damages the meaning of the work. A work that loses its meaning for volunteers is perceived as drudgery. Volunteer activities are starting to become a burden. Therefore, volunteers start to leave NPO and volunteering (Van Vianen et al., 2008). Volunteer quitting will threaten the efficiency of the NPO and the quality of services (Ihm and Baek, 2021).

Method

Data were collected from 233 people who were active volunteers in various NPOs by means of a survey technique. At this point, it was tried to choose the most suitable sample group for the subject to be investigated. Therefore, NPO volunteers were preferred with a purposive sampling method. In the questionnaire form; In addition to demographic questions, Person-Organization Fit Scale developed by Netemeyer et al. (1997) and The Work and Meaning Inventory (WAMI) Scale developed by Steger et al. (2012) were used. Data analyzed by correlation and structural equation modeling.

Findings (Results)

As a result of the analysis, it was determined that there is a significant positive relationship between person-organization fit and the meaningfulness of the work. In addition, it has been determined that person-organization fit positively affects the meaningfulness of the work and is an important antecedent in increasing its level. Consequently, it can be said that the work gains meaning as a result of person-organization fit. It gives an important indication of the volunteer's commitment to the NGO and their intention to stay. Therefore, this research provides a broader theoretical perspective to the literature on volunteering, person-organization fit, and the meaningfulness of work, and provides new knowledge to the science of nonprofit management.

Conclusion and Discussion

The desire to become a member of an NPO and participate in voluntary activities is based on individual values that significantly affect both attitudes and behaviors (Erdurmazli, 2019; Haski-Leventhal et al., 2018). The personal values that the individual cares about determine his attitude, behavior and actions (Rokeach, 1973; Schwartz ve Bardi, 2001). Most NPOs try to attract volunteers through their own norms and values (Wang ve Seifert, 2021). Attraction–Selection–Attrition-ASA Theory (Schneider et al., 1995) provides an important explanation for this situation. According to the ASA theory, people first start to find the organization attractive from different perspectives after evaluating the fit between the characteristics of the organization and their own characteristics. As a matter of fact, the results of this research indicate that people are more interested in organizations that are similar to them. In this way, they find their work meaningful. Because, like everyone else, volunteers want to validate themselves, act in accordance with their values and beliefs and gain legitimacy. For this reason, volunteers care about the characteristics of the NPO and try to match them with their own personal characteristics.

ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 15 Sayı : 42 Aralık 2022

Yayın Geliş Tarihi: 02.11.2022 Yayına Kabul Tarihi: 25.12.2022

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1198232>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/ Research Article

Atıf/Citation: Sarıtürk, M. (2022). Dijital Dönüşüm Döneminde Kamu Yönetimi ve Dijital Hükümet. Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (42), 555-603.

DİJİTAL DÖNÜŞÜM DÖNEMİNDE KAMU YÖNETİMİ VE DİJİTAL HÜKÜMET

Mehmet SARITÜRK*

Öz

Bu çalışmanın amacı teknolojik değişikliklerin kamu yönetimi yapısı ve işleyişi üzerindeki etkisinin endüstri 4.0 döneminde meydana gelen değişiklikler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Endüstri devrimleri üretim yöntemlerini, ekonomiyi, toplumu, kültürü ve devleti önemli ölçüde değiştirmiştir. Endüstri 4.0 döneminde dijital teknolojiler yaygınlaşmış buna uygun olarak devletin yapısı, işleyişi yeniden oluşturulmuştur. Modern dönemde teknolojilerin değişiminde temel hedef rekabet ortamında etkinlik ve verimlilik sağlamak, maliyetleri kısmak ve değişen çevre şartlarına uyum sağlayabilmek için hızlı hareket etmektir. Teknolojiler bu hedeflere uygun olarak değişmektedir. Bu değişimlerin devletin çalışma yöntemlerine ve vatandaşların devlet ile kurdukları bağa etkisi birincil ve ikincil kaynak araştırmasına dayanarak hazırlanan bu çalışmada anlaşılmaya çalışılmıştır. Modern dönem teknolojilerinin değişim hızı sürekli artmakta ama değişimin mantığı hep aynı kalmaktadır. Endüstri 4.0 döneminde de devlet ile teknoloji arasında kurulan bağ ekonomik sistemin belirleyiciliği ve ekonomik önceliklere göre oluşmuştur.

Anahtar Kelimeler: Endüstriyel Dönemler, Dijital Dönüşüm, Endüstri 4.0, Dijital Kamu Yönetimi ve Hükümet.

Dr. Öğr. Üyesi, Adiyaman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, mehmet saritirk@hotmail.com, Adiyaman/Türkiye

PUBLIC ADMINISTRATION AND DIGITAL GOVERNMENT IN THE PERIOD OF DIGITAL TRANSFORMATION

Abstract

The aim of this study is to evaluate the effect of technological changes on the structure and functioning of public administration within the framework of the changes that occurred in the industry 4.0 period. Industrial revolutions have significantly changed production methods, economy, society, culture and the state. Digital technologies have become widespread in the Industry 4.0 period, and accordingly, the structure and functioning of the state have been rebuilt. The main goal in the change of technologies in the modern period is to act quickly in order to ensure efficiency and efficiency in the competitive environment, reduce costs and adapt to changing environmental conditions. Technologies change in line with these goals. The effect of these changes on the working methods of the state and the connection that citizens establish with the state has been tried to be understood in this study, which was prepared on the basis of primary and secondary source research. The rate of change of modern technologies is constantly increasing, but the logic of change always remains the same. In the Industry 4.0 period, the bond established between the state and technology was formed according to the Decisiveness of the economic system and economic priorities.

Keywords: *Industrial Periods, Digital Transformation, Industry 4.0, Digital Administration and Government.*

1. GİRİŞ

Teknolojik özellikler, ihtiyaçlarımızın karşılanması için dünya ile kurduğumuz bağın bir işlevidir. İhtiyaçlarımız bilgiyi geliştirmemizi sağlamakta, bilginin uygulaması ise teknolojiyi oluşturmaktadır. Modern dönemde ekonominin temel belirleyici unsur olması ve kârlılığın bağımlılığa dönüşmesi diğer şartlarla birlikte doğanın kendini yenileme hızından daha yüksek hızda tüketilmesine neden olacak teknolojik değişimlerle sonuçlanmıştır. Bu değişimin başlangıç noktası buhar makinesinin icadı daha sonra da makineleşme ve elektriğin üretimde ve gündelik hayatta kullanımıdır. Rekabet ve kâr bağımlılığı her zaman daha yüksek oranlı verimlilik ve etkinliği bir mecburiyete dönüştürmüş ve bu nedenle rekabette en önemli araçlardan birisi de yenilik olmuştur. Rekabet ortamında hayatta kalabilmek, yenilik yapmak, ucuza üretmek ve yüksek kâr oranlarıyla satış yapmaktan geçmektedir. Bu döngü sürekli teknolojik yenilik geliştirmeye neden olmuş, devletin yapısı ve işleyişi de ekonomik anlayış ve teknolojik sonuçlardan etkilenecek olmuştur.

Bu çalışmada, ekonomik arka planın ayrıntıları ile bağlantısı ön plana çıkarılmaksızın teknolojik değişikliklerin devlet yapısı ve işleyişi üzerindeki etkisi endüstri 4.0 döneminde meydana gelen değişiklikler değerlendirilerek anlaşılmaya çalışılmıştır. Teknolojilerde doğal gücün dışında ve üstünde güç kullanılması üretim miktarını ve hızını artırmıştır. Bu durum ekonomik faaliyetin ve teknolojinin hareket alanını genişletmiş ve aynı zamanda mal ve hizmet dolanımının imkân ve araçlarını çeşitlendirmiştir. Ayrıca ekonomik faaliyetin teknolojik niteliğini dönüştürerek mekânsal olarak yayılmasını mümkün hale getirmiştir. İş bölümü ve uzmanlaşma, üretimin ve hayatın ekonomik hedefler doğrultusunda daha karmaşık ve çok katmanlı hale gelmesini sağlamıştır. Kamu yönetimi, bütün bu değişimlerin olduğu dönemlerin her zaman merkezinde bulunmuştur. Teknolojik değişiklikler, özellikle tarımda makineleşme ile birlikte

ortaya çıkan işgücü fazlası ile birlikte sosyal değişimin de hızlanmasının etkisiyle toplumsal yapıda ortaya çıkan hareketlilik ve karmaşa, devletin yapısının ve işleyişinin yeni duruma göre oluşturulmasını gerektirmiştir. Üretimde iş bölümü ve uzmanlaşma ile birlikte geliştirilen daha karmaşık üretim yöntemlerinin toplumsal sonuçları devletin yapılanmasını ve genel olarak anlayışını değiştirmiştir. Her endüstriyel devrim, ekonomik, sosyal, siyasal etkilerinin yanı sıra teknolojik değişimlerin ortaya çıkardığı yönetim anlayışları ve yeni teknolojilerin gerektirdiği değişiklikler nedeniyle devletin yapısını ve işleyişini etkilemiştir. Birinci endüstri devriminin sonucunda kırsaldan şehre göçler başlamış, atölye aşamasından manifaktür aşamasına geçilmiş, toplumun sınıfsal yapısı değişerek işçi sınıfı ortaya çıkmış, milliyetçilik akımları yaygınlaşmış, ulus devlet geliştirilmiş ve sosyal ve siyasal hareketlilik artmıştır. Devlet bu dönemde bürokrasiyi icat etmiş, liberalizm yaygınlaşmış ve sosyalist akımlar oluşmaya başlamıştır.

İkinci endüstri devrimi dönemi birinci endüstri devrimini başlatan teknolojik değişikliklerin yerleşmeye ve yeni açılımlarla güçlenmeye başladığı dönemdir. Elektriğin üretimde kullanımı yaygınlaşmış iş örgütlenmeleri gelişmiş, çok ortaklı şirketler oluşturulmaya başlanmış, sosyal ve siyasal hareketlilik artmış, yeni üretim ve yönetim teknikleri geliştirilmiş, kamu yönetiminin örgütlenmesi ve faaliyetlerinde ekonominin anlayışı hâkim olmaya başlamış aynı zamanda bilimsel yöntemler hem özel sektör yönetiminde hem de kamu yönetiminde uygulanmaya başlanmıştır.

Üçüncü endüstri devrimi döneminde otomasyon ve elektronik araçlar üretimin ve gündelik hayatın bir parçası olmuştur. Bu dönemde ekonomik krizler ve savaşlar devletin ekonominin devamını sağlayacak şekilde yeniden konumlandırılması ve talep yetersizliğini gidermeyi hedefleyen politik ve

ekonomik uygulamalar, bürokrasinin yapısı ve işleyişinin oluşturulmasını etkilemiştir.

Üçüncü endüstri devrimi dönemi ikinci endüstri devrimi ile dördüncü endüstri devrimi dönemi arasında sanki bir geçiş dönemi olmuştur. Dördüncü endüstri devriminde internet ve dijital teknolojilerin geliştirilmesi ve kullanımlarının yaygınlaşması insan ve makinenin dijital bir ortamda etkileşim içinde olmasını mümkün hale getirmiştir. Ekonomik anlayışın belirlediği verimlilik, kârlılık rekabet ortamında hız gibi faktörler endüstri 4.0 döneminde yeni bir aşamaya ulaşmış ve devletin de yapı ve işleyişini belirlemiştir. Neoliberalizmin ideolojik hedefleri ve teknolojik kapasitenin gelişimi devletin dikey bütünleşik örgütsel yapısını değiştirmiş, teknolojik imkânlarla birlikte neoliberal ideoloji, parçalanmaya, kızılı ve güçlü bürokratik yapıların ortaya çıkmasına daha hızlı çalışan, ekonomik açıdan etkin ve verimli bir kamu yönetimi oluşmuştur.

Bu bir araştırma makalesidir. Birincil ve ikincil kaynak araştırması yapılarak teorik bir çalışma olarak hazırlanmıştır. Konu ile ilgili literatür taranarak çalışılmıştır. Makale araştırma makalesi türlerinden bilgilendirici makale türündedir. Bilgilendirici makaleler, elde ettiği bilgileri kişisel inanç ve kanaatlerinin etkisinde kalmadan kullanarak nesnel argümanları açıkladığı bir metindir (www.sosyalbilimler.org, 2022).

2. ENDÜSTRİYEL DEVRİM DÖNEMLERİ

Devrimler, tarihin büyük dönüm noktalarıdır. Devrim; bir toplumu, bölgeyi, endüstriyi ve son dönemde iş dünyasını değiştirmeye çalışan çalkantılı ve dönüştürücü nitelikte bir olay ya da olaylar silsilesi ve eylemi ifade etmektedir. Siyaset bilimi, devrimi, halkın baskı ya da siyasi yetersizlik nedeniyle hükümete karşı ayaklandığında siyasi güç ya da örgütte temel ve nispeten ani bir değişiklik

olarak ifade etmektedir. Bu devrim yaklaşımı endüstriyel alan, iş hayatı ya da bilimsel alanlarda meydana gelen değişimleri tam olarak açıklamaya yetmemektedir. Çünkü devrimlerin motivasyonları ve hedefleri farklıdır. İhtiyatlı bir şekilde ve uygun olmasa da endüstri alanında da devrim ifadesi kullanılmıştır (Groumos, 2021: 464). Devrim ifadesi ani ve radikal değişiklikleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Tarih boyunca, yeni teknolojilerin ve dünyayı algılamaların yeni yollarının ekonomik sistemlerde, sosyal yapılarda derin ve köklü değişimleri başlattığı devrimler oluşmuştur. Bu değişikliklerin ortaya çıkması zamana yayılarak gerçekleşmektedir. İnsanlığın hayat tarzındaki ilk önemli değişiklik yaklaşık 10.000 yıl önce hayvanların evcilleştirilmesi ile gerçekleştirilmiştir. Tarım devrimi gerçekleştirildiğinde üretim, ulaşım ve iletişimi gerçekleştirebilmek için insanlar hayvanları evcilleştirerek insan ve hayvan çabasını birleştirmiştir. Zamana yayılmış bir şekilde gıda üretimi artmıştır. Gıda üretiminin artışı nüfus artışı teşvik etmiş ve daha büyük yerleşim alanları oluşmaya başlamıştır ve bu sürecin sonunda şehirleşme başlamış ve zaman içerisinde daha da büyük şehirler oluşmuştur. Tarım devriminin etkisi ilk endüstri devrimine kadar devam etmiştir (Schwab, 2016: 11).

Endüstri devrimi, toplumu ve ekonomiyi radikal bir şekilde değiştiren bir gelişme ve kavramdır (Bloem vd., 2014: 11). Birinci endüstri devrimi, tarım ve zanaat ekonomisinden endüstri ve makine üretiminin hâkim olduğu ekonomiye geçiş ifade etmektedir ve 18. Yüzyıl'da su gücünün kullanımı ve bu kullanımdan buhar ve daha sonra elektrik üretilmesiyle başlamıştır (Sharma ve Bikram, 2020: 66). Geliştirilen yeni teknolojiler, toplumun kökten değişimine neden olan yeni çalışma şekilleri ve hayat tarzları oluşturmuştur. Endüstri devrimi 18. Yüzyılda İngiltere'de başlamış ve bütün dünyaya yayılmıştır. Endüstri devrimi ifadesi başlangıçta Fransız yazarlar tarafından kullanılmış olsa da İngiliz iktisat tarihçisi Arnold Toynbee tarafından İngiltere'nin 1760-1840 yılları arasında gerçekleştirdiği ekonomik değişimi ifade etmek için kullanılmıştır. Toynbee'nin

kullanımından bu yana belirli bir dönemdeki ekonomik değişimi ifade etmekten daha ziyade bir ekonomik dönüşüm sürecini ifade etmek için genel olarak kullanılmıştır (www.britanica.com, 2022).

Endüstri devrimleri başlangıcından itibaren endüstriyel verimliliği artıran üç ana aşamanın gelişmesini mümkün hale getirmiştir. Birinci aşama; makine çağı olarak adlandırılmış olan dönemdir. 1763 Yılında buhar gücü ile çalışan makine James Watt tarafından icat edilmiştir. Su ve buhar gücü etkili bir şekilde kullanılmıştır. 1784 Yılında Edmund Cartwright, mekanik üretime geçişi mümkün hale getiren mekanik dokuma tezgâhını geliştirmiştir. Böylece insan gücünü yani organik gücü ikame eden makineler geliştirilerek atölye aşamasından manifaktür aşamasına geçilmiştir. Buhar gücü, üretim artışının yanı sıra ulaştırma alanında da kullanılarak pazarın genişlemesini sağlamıştır. Bununla birlikte toplumsal yapıda çok önemli bir değişikliği de görünür hale getirerek emek ve sermaye ilişkilerini belirgin hale getirmiş işçi sınıfının ortaya çıkmasının temelini oluşturmuştur (Atik ve Ünlü, 2019: 147). İngiliz James Hargreaves, 1764 Yılında, bir çalışanın aynı anda birden fazla iplik makarası üretmesini mümkün hale getiren Spinning Jenny adında bir makine geliştirmiştir. Hargreaves'in 1778 Yılındaki vefat ettiği dönemde geliştirdiği makine 20000'den fazla sayıda üretilerek kullanımı yaygınlaşmıştır. Spinning Jenny, Samuel Compton'un geliştirdiği eğirme makinası model alınarak geliştirilmiştir. Birinci sanayi devrimi ile ilgili bir diğer önemli değişiklik 1780'li yıllarda İngiliz Edmund Cartwright tarafından geliştirilen ve dokuma kumaş üretimini makineleştiren elektrikli dokuma tezgâhıdır. Birinci endüstri devrimi, atölye aşamasına göre motorlu, güçlü, özel amaçlı makineler aracılığı ile seri üretime ve fabrikalara geçişi işaret etmektedir. Demir ve tekstil sektörleri endüstri devriminin temel dayanakları olmuştur. Gündelik hayatta mutfaktaki pişirme aletlerinden gemilere kadar her alanda demir ve çelik kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde gelişme süreci, buhar makinelerinin ve buharlı gemilerin geliştirilmesiyle birlikte çok

hızlanmıştır. Endüstri devrimi daha sonra Kıta Avrupası'nda da yaygınlaşmaya başlamıştır. İngiltere'de ve Avrupa'daki ülkelerde endüstri devrimi, mahalli kaynaklara, siyasi iradeye ve her ülkenin kendi sosyoekonomik durumuna göre gelişmiştir (Dristi, 2018: 2).

Endüstri devrimi, teknolojik, sosyoekonomik ve kültürel temel özelliklere sahiptir. Teknolojik değişimler; 1) Başta demir ve çelik olmak üzere yeni materyaller kullanılmaktadır. 2) Petrol, kömür, buhar motoru, elektrik ve içten yanmalı motor gibi hem hareket gücü hem de yakıtlar olmak üzere yeni enerji kaynakları ve teknolojileri kullanılmaya başlanmıştır. 3) Elektrikli dokuma makinesi ve eğirme makinası gibi insan gücünden tasarruf etmeyi mümkün hale getiren yeni makineler icat edilmiştir. 4) Artan iş bölümü ve uzmanlaşma ile gelişen ve iş bölümü ve uzmanlaşmanın artmasını gerektiren yeni bir iş örgütlenmesi olarak fabrikalar ortaya çıkmıştır. 5) Bilimsel bilginin endüstriye uygulanması endüstri için hayati öneme sahip olmuştur (www.britanica.com, 2022).

Bu teknolojik değişimler, doğal kaynakların yenilenme hızının üzerinde tüketilmesi ve kitle üretimi ve tüketiminin ortaya çıkması ve yaygınlaşmasına neden olmuştur. Endüstriyel olmayan alanlarda da çok sayıda değişiklikler ortaya çıkmıştır. Bu değişikliklerden bazıları: 1) Tarım dışında kalan daha büyük bir nüfus için tarımsal ürünler elde etmeyi mümkün hale getiren tarımsal gelişmeler. 2) Ekonomik değişimler daha geniş bir ekonomik faaliyet alanından elden edilen servetin daha geniş alanda dağıtılmasını sağlamış, toprağın zenginlik kaynağı olarak değeri azalmış, uluslararası ticaretin önemi artmıştır. 3) ekonomik güç değişimi, siyasi değişimlere yol açmış ve endüstrileşmiş bir toplumun işleyişine uygun yeni devlet yapısı ve politikaları oluşmuştur. 4) Kapsamlı sosyal değişimler ortaya çıkmıştır. Bu değişimlere örnek olarak işçi sınıfı hareketleri, şehirlerde meydana gelen büyüme ve yeni otorite kalıplarının

ortaya çıkması ve ikincil ilişkilerin yaygınlaşması verilebilir. 5) Üretim biçimi ve ilişkilerindeki değişim sonucunda geniş bir düzenin kültürel değişimi gerçekleşti. Zanaatkârlar ve tarım işçileri, fabrika disiplinine bağlı yeni makine operatörleri oldular ve bu şartlara ve ihtiyaçlara uygun ayırt edici yeni beceriler edindiler. Son olarak kaynakları kullanma ve tabiata hâkim olma becerisindeki artış psikolojik değişimlere neden olmuştur (www.britanica.com, 2022).

1830'ların sonlarından 1840'ların başlarına kadar, makineleşmiş eğirme ve dokuma gibi orijinal yeniliklerin benimsenmesi hızı yavaşlamış ve pazarlar olgunlaşmaya ve doymaya başlamış, bu durum ekonomik durgunluğa neden olmuştur. Birinci endüstri devrimi döneminin sonuna kadar gemilerin, lokomotiflerin, buharlı gemilerin geliştirilmesi ve kullanımı yaygınlaşmıştır. İkinci endüstri devrimi 19. Yüzyılda yeni teknolojiler geliştirilerek özellikle elektrik ve montaj hattı üretiminin geliştirilmesi ile başlamıştır. 19. Yüzyıl'da ikinci endüstri devrimi, elektrik gücünün üretimde kullanımının yaygınlaştırılması ve montaj hattının geliştirilmesi ile başlamıştır. Henry Ford, ABD Chicago'daki mezbahada kasapların çalışma yönteminden etkilenecek endüstri üretiminde toplu işleme yöntemini geliştirmiştir. Bu mezbahada kasaplar, taşıma bantlarına asılı domuzların öldürülmesi işleminin yalnızca bir kısmını yapmaktaydı ve bu yöntem araç üretiminde, kayan bant sisteminin örneği olmuştur. Bu yöntem aynı zamanda seri üretim sisteminin ortaya çıkmasını sağlamış ve değiştirilebilir bileşenler ve montaj hattı kullanımı performansı artırmıştır. Düşük seviyeli modern teknolojiler kullanılıyor olmasına rağmen ölçek ekonomileri harcamaların dengelemesini mümkün hale getirmiştir (Sharma ve Bikram, 2020: 67; Groumos, 2021: 466; www.desouttertools.com, 2022).

İkinci aşama, İngiliz mucit Bessemer tarafından geliştirilen ucuz çelik üretimi yöntemi ile başlamıştır. Önemli özellikleri arasında elektrik enerjisinin üretim aşamalarında kullanılması ve seri üretime geçiş bulunmaktadır. İkinci endüstri

devrimi dönemi üretim ve finansman yöntemi nedeniyle fordizm olarak ifade edilmektedir. Kayan bant sistemi, tek tip/standart üretime geçiş ile birlikte kitlesel üretim gerçekleştirilmiştir. Ağır sanayi gelişmiş, üretim artışlarını ve daha yüksek standartları mümkün kılan teknolojik ilerlemeler gerçekleştirilmiştir (Atik ve Ünlü, 2019: 147). Elektrik enerjisi kullanan cihazların geliştirilmesi bu dönemin belirleyici özelliği olmuş ve elektrik enerjisi birincil enerji kaynağı haline gelmiştir. Maliyet ve elektrik kullanımı açısından, su ve buhar enerjisi ile çalışan makinelerin verimliliğe etkisi değerlendirildiğinde elektrikli makineler, üretim verimliliği, hizmet etkililiği ve bakım özellikleri itibarıyla daha verimli sonuçlar üretmiştir. Bu dönemde ilk montaj hattı kurularak seri üretim süreci kolaylaştırılarak yaygınlaştırıldı ve üretim hızlandırılarak kolaylaştırıldı (Sharma ve Bikram, 2020: 66).

İkinci endüstri devrimi, teknolojik devrim olarak kabul edilmektedir. Teknolojik devrim, 1870 ile 1914 yılları arasındaki hızlı bir standartlaştırma ve endüstrileşmeyi ifade etmektedir. İmalat ve üretim teknolojilerindeki değişimler ve belirli şehirlerde toplanan demiryolu ağları, telgraf hizmeti, gaz ve su hizmetleri ve kanalizasyon sistemleri gibi teknolojik sistemlerin yaygın bir şekilde kullanılmasını temin etmiştir. Aynı zamanda elektrik ve telefon sistemleri etkili bir şekilde geliştirilmiş ve yaygınlaştırılmıştır. Süreç bir dizi önemli icat ile hızlanmaya başlamıştır. Bu icatlara örnek olarak benzinli motorlar, kimyasal gübre ve uçaklar verilebilir. Yeni icatlar daha hızlı olmayı ve daha fazlasını yapmayı mümkün hale getirmiştir. 1900'lerin başlarına gelindiğinde işçiler, kırsaldaki evlerini bırakarak şehirlere ve fabrikalardaki işlere yöneldiler. ABD'de 1800'lerde ABD nüfusunun %6'sı şehirlerde yaşarken bu oran 1900 Yılında %40'tı. Şehir nüfusunun artması ile birlikte radyo, telefon ve elektrikli aydınlatma ve benzeri icatlar toplumun iletişim kurma şeklini ve hayat tarzını değiştirmiştir. Modern dünyanın yolunu açan ise ikinci endüstri devrimi olmuştur (Groumos, 2021: 466).

Bu dönemde, kurumsal ve teknolojik temelleri çeşitlenerek endüstriyel üretim alanının oluşumunun özellikleri belirginleşmiştir (Melnyk vd., 2019: 385). Birincisi ile önemli ölçüde örtüşmüş olmasına rağmen ikinci endüstri devrimi olarak ifade edilebilecek yeni bir dönem bulunmaktaydı. Modern endüstri, ana malzemeler bakımından daha önce kullanılmayan nadir elementler, plastik gibi sentetik ürünler, yeni enerji kaynakları ve daha hafif metaller kullanmaya başlamıştır. Makinelerdeki, aletlerdeki ve bilgisayarlardaki değişimler otomatik fabrikanın geliştirilmesini mümkün hale getirmiştir. Bazı endüstri dalları, 19. Yüzyılın başlarından ortalarına kadar hemen hemen bütünüyle makineleşmiş olsalar da montaj hattından farklı olarak otomatik operasyon ilk olarak 20. Yüzyılın ikinci yarısında çok önem kazanmıştır. Üretim araçları mülkiyetinin anlamı değişmiştir. Endüstri devriminin başlangıcından 19. Yüzyılın ortalarına kadar endüstri devriminin mülkiyet yapısının temel özelliği mülkiyette oligarşik bir yapının bulunmasıdır. Daha sonra mülkiyet kişiler ve sigorta şirketleri gibi kurumlar eliyle adi hisse senetleri satın alınarak mülkiyet daha geniş bir alana yayılmıştır. 20. Yüzyılın ilk yarısında çok sayıda Avrupa ülkesi, ekonomilerinin ana sektörlerini sosyalleştirilmiştir. Bu dönemde siyaset teorilerinde de değişiklikler olmuştur. Endüstri devriminin temel yaklaşımı olan bırakınız yapınlar (laissez-faire) anlayışı yerine, hükümetler sosyal ve ekonomik alana da müdahil olarak karmaşık toplumsal ihtiyaçları karşılamak için yeni politikalar geliştirmiştir. Bu eğilim daha sonra 1980'lerde tersine dönmüştür (www.britanica.com, 2022).

Sharma ve Bikram'a göre, üçüncü endüstri devrimi, 1970'lerde bilgisayar hafızasında programlanabilir kontroller ve bilgisayar kullanımı ile gerçekleştirilen otomasyon ile başlamıştır. Bu gelişmeler ile birlikte insan yardımı olmadan tüm mal ve hizmet üretim sürecini optimize edebilecek bir teknolojik sonuç ortaya çıkmıştır. Örneğin insan müdahalesi olmadan program dizileri çalıştıran robotlar geliştirilmiştir. Endüstri 3.0, Henry Ford'un daha fazla verimlilik arzusu ile

endüstri 4.0 döneminde geliştirilen akıllı süreçler arasındaki bağlantı dönemidir. Endüstri 3.0 döneminde Ford'un uygulamalarında olduğu gibi üretim ve çalışma süreçleri basitleştirilmekle kalınmadı aynı zamanda otomasyon sürecinin kritik kısımları daha güvenli ve verimli hale getirildi (Sharma ve Bikram, 2020: 67; www.desouttertools.com, 2022). Groumos'a göre ise üçüncü endüstri devrimi, 1950'lili yıllarda hafızalarda programlanabilen kontroller ve bilgisayarlar kullanma yoluyla kısmî otomasyon ile başlamıştır. Bu dönemde kullanılan teknolojilerin yaygınlaşmasından sonra bütün üretim aşamaları herhangi bir çalışan yardımı olmadan otomatikleştirilebilir hale gelmiştir. Bu teknolojilere örnek olarak insan müdahalesi olmadan programlanmış dizileri gerçekleştiren robotlar verilebilir. Pilot yardımı olmadan iniş yapabilen uçaklar da diğer bir örnektir. Üçüncü endüstri devrimi, otomasyon devrimi olarak da isimlendirilebilir (Groumos, 2021: 466). Üçüncü Endüstri devrimi, bilgi işlem teknolojilerinin donanım ve yazılımı, bilginin birikimli hale gelmesine, toplumun bilgi aracılığıyla oluşturulması ve yönlendirilmesi ve bilgi teknolojilerinin geliştirilmesini mümkün hale getirilmiştir. Endüstri 4.0 devrimi ise 2000'li yıllarda geliştirilmeye başlanmıştır. Endüstri 4.0, insan katılımına doğrudan ihtiyaç duymadan akıllı ağların merkezde bulunduğu siber-fiziksel yapılar hedeflenmektedir (Melnyk vd., 2019: 382).

Üçüncü Endüstri Devrimi döneminde yarı iletkenler, ana bilgisayarlar, kişisel bilgisayarlar ve internet devrimi geliştirilmiştir. Eskiden analog olan teknolojiler, dijital teknolojilere dönüşmüştür. Örneğin eskiden analog olarak ayarlanan eski bir televizyon yerini film akışını sağlayan dijital bağlantılı bir tablete bırakmıştır. Analog elektronik ve mekanik cihazlardan dijital teknolojiye geçiş ve dijital teknolojilerin yaygınlaşması özellikle küresel seviyede iletişim ve enerjiyi önemli ölçüde değiştirmiştir. Elektronik ve bilgi teknolojilerindeki değişimler, üretimin otomatikleşmesini ve tedarik zincirlerinin küresel hale gelmesini sağlamıştır. Üçüncü sanayi devriminin önemli unsurlarından birisi de paylaşım ekonomisi

olmuştur. Bu dönemde, yeni iletişim teknolojileri öncelikle başta yenilenebilir elektrik olmak üzere yeni enerji rejimleriyle bir araya geldiğinde oluşacak temel ekonomik değişime odaklanmaktadır (Groumpos, 2021: 466).

3. DİJİTAL DÖNEM ve ENDÜSTRİ 4.0

İlk defa 2011 Yılında Almanya Hannover’de gerçekleştirilen fuarda gündeme gelen ve üretim ve tüketim alışkanlıklarında önemli değişiklikleri anlatmak için kullanılan endüstri 4.0 olgusu, son dönemde özellikle mühendislerin, işletmecilerin ve iktisatçıların üzerinde çalıştığı konulardandır. Tüketici talebi, üretimin planlanmasında esnek üretimin gündeme gelmesine neden olmuştur. Endüstri 4.0 düşüncesi ve uygulamalarının hareket noktası, özerk olarak çalışan makineler ve üretim sistemleri bulunmaktadır. Kapitalizm, sürekli olarak verimliliği artırmanın yanı sıra emeğe olan bağımlılığı da azaltmayı hedeflemektedir ve endüstri 4.0 üretim süreçlerinde insana olan ihtiyacı azaltmanın yanı sıra insandan kaynaklanan hataları azaltmakta, maliyeti düşürmekte, üretimde standardizasyonu geliştirmekte ve üretim verimliliğini de artırmaktadır. Maliyetlerin düşürülmesi, kaynak verimliliğinin artırılması, inovasyon temelli büyüme sürecine geçişi kolaylaştırmakta ve rekabet gücünü artırmaktadır (Atik ve Ünlü, 2019;146). Endüstri 4.0’ın oluşmasında ve gelişiminde özellikle nesnelerin interneti, sosyal ağlar ve blok zinciri gibi son zamanlarda büyük verinin oluşmasında ve artmasında etkisi olan çok sayıda yeni teknolojinin katkısı bulunmaktadır (Long vd., 2021: 467).

Endüstri 4.0, üçüncü endüstri devriminin oluşturduğu elektronik tabanlı endüstrinin geliştirilmesi ve insan ve elektroniğin birleşimi ile oluşturulmuştur. Siber-fiziksel sistemler, nesnelerin interneti, büyük veri analitiği, bulut bilişim, bilişsel bilgi işlem, yapay zekâ, üç boyutlu baskı ve otonom araçlar ve benzeri teknolojileri içermektedir. Endüstri 4.0’ın gelişmesini sağlayan önemli teknolojik özellik ise yapay zekânın makine, insan ve yapay zekâ arasındaki ayrımı

etkileşime çeviren gelişimidir (Dristi, 2018: 3). Endüstri 4.0, dijital ve internet teknolojilerinin geliştirilmesinin sonucunda bu teknolojilerin geleneksel endüstrilerle birleşmesi yoluyla sektörlerdeki kapsamlı yenilik ve dönüşümü ifade etmektedir (Nurdin, 2019: 221).

Bu dönemde ortaya çıkan teknolojik değişim, hükümet ve üniversiteler tarafından önce güvenlik sağlamak amacıyla daha sonra da ticari amaçlarla yürütülen önemli AR-GE harcamalarıyla geliştirilmiştir. Güvenlik sağlamak için planlama ve izleme de dâhil olmak üzere manuel olarak yürütülen operasyonlar mühendislik, elektronik ve bilgi iletişim teknolojilerinin geliştirilmesinin merkezleştirilmesini sağlamıştır. İleri üretim teknolojileri ifadesi, bilgisayar destekli tasarım, bilgisayar tabanlı entegre üretim, bilgisayar destekli üretim gibi bir dizi teknolojiye atıfta bulunan yeniliklerin 1980'li yıllarda yaygınlaşmasının temelinde güvenlik hedefli olarak geliştirilen bu teknolojiler bulunmaktadır (Sharma ve Bikram, 2020: 68). Endüstri 4.0, dünya üzerinde önceki devrimlerden çok daha hızlı bir şekilde yayılmıştır (Schwab, 2016: 12). Bütün sektörlerde yerleşik yapılar değişmeye başlamış, yeni iş modelleri ortaya çıkmaya başlamış, üretim, ulaşım, dağıtım ve tüketim yapılarının yeniden şekillenmeye başlanması ile birlikte radikal değişiklikler oluşmaya başlanmıştır. Toplumsal alanda iletişim kurma biçimi, çalışma biçimi, kendini ifade etme biçimi, bilgilendirme ve eğlenme biçimleri konusunda da paradigma kayması gerçekleşmiştir. Ekonomik ve sosyal hayattaki değişime benzer bir şekilde sağlık, eğitim ve ulaşım hizmetleri ve genel olarak kamu kurum ve kuruluşları da yeniden şekillenmektedir (Schwab, 2016: 15).

Üçüncü endüstri devrimindeki yapı üzerine geliştirilmiştir ve bilgi ve iletişim teknolojilerinin endüstriye uygulanması ile karakterize edilmektedir. Üçüncü endüstri devrimi teknolojilerinde kullanılan bilgisayarlar ve bu bilgisayarlara sahip teknolojiler, yeni gelişmeler ile birlikte bir ağ bağlantısı ile genişletilmiş ve

internet ortamında bir dijital ikizi oluşturulmuştur. Yeni teknolojilere sahip makineler, diğer makineler ve tesislerle iletişime geçebilmekte ve bilgi çıkışına izin vermektedirler. Bu üretimin otomasyonunun sonraki aşamasıdır. Bütün sistemlerin ağ oluşturması, siber-fiziksel üretim sistemlerine ve dolayısıyla üretim sistemlerinin bileşenlerinin ve insanların bir ağ üzerinden birbirleri ile bağlantı sağladığı ve iletişim halinde olduğu akıllı fabrikaların ortaya çıkarılmasını mümkün hale getirmiştir (www.desouttertools.com.2022). Dördüncü endüstri devrimi, sadece akıllı ve bağlantılı makineler ve sistemlerle ilgili bir konu değildir ve çok daha geniş kapsamlı bir konudur. Aynı zamanda meydana gelen nano teknolojiden gen dizilimine, kuantum hesaplama ve yenilenebilir enerjiye birbirlerinden çok farklı alanlarda meydana gelen yenilik dalgalarıdır. Dördüncü endüstri devriminin önceki devrimlerden temel farklılığı, çok farklı alanlarda geliştirilen teknolojilerin kaynaşması ve bu teknolojilerin dijital, fiziksel ve biyolojik alanlardaki etkileşimidir (Schwab, 2016: 11; Petrillo vd., 2018: 3). Devrimin hızının yüksekliği ve etkisinin çok boyutlu olması ve geniş bir alana yayılmış olmasının yanı sıra çok farklı disiplinin ve keşfin giderek artan şekilde uyumlu hale getirilmesi ve bütünleştirilmesi nedeniyle de dördüncü endüstri devrimi önceki devrimlerden farklıdır. Farklı teknolojiler arasındaki karşılıklı uyum ve bağımlılıklardan kaynaklanan somut yeni bir durum ortaya çıkmıştır. Örneğin dijital üretim teknolojileri biyolojik dünya ile etkileşim gerçekleştirebilmektedirler (Schwab, 2016: 15).

Bu dönemde otomasyon ve dijitalleşme kavramları oldukça yaygınlaşmıştır ve çok sayıda bilimsel, sosyal, ya da ticari gelişmenin itici gücü ve açıklamasıdır. Endüstriyel uygulamaların yeni ve güçlü bir şekilde ortaya çıktığı alan akıllı üretim alanı endüstri 4.0'dır (Schumacher vd., 2015: 2). Dijitalleştirme, bilginin sayısallaşması anlamına gelmektedir. Çeşitli alanlarda toplanan veriler sayısallaştırılarak çeşitli platformlarda kullanılmaktadır. Analog işlemler bilgisayarlarda depolanarak sayısal bir formata dönüştürülmektedir.

Sayıllaştırma yoluyla, iş modelleri dönüştürülmekte ve farklı değerler üretmenin mümkün olduğu dijital teknolojiler kullanılmaktadır (Yankın, 2019: 9; Ersöz ve Özmen, 2020: 172). Disiplinler arası çalışmalarda sayıllaştırma kavramı, analog materyalin süreksiz ve ayrık olarak 1 ve 0'dan oluşan dijital verilere dönüştürülmesine yönelik teknik süreci belirtmek için de kullanılmıştır. Analog sürecin her zaman değişen yapısı ve değerlerinin aksine dijitalleşmiş yapı sadece iki farklı duruma, bileşene dayanmaktadır. Sayıllaştırmanın temeli ikili sayı sistemini geliştiren felsefeci ve matematikçi Gottfried Leibniz'in çalışmalarına dayanmaktadır. Mors alfabesi ikili sayı sistemine dayanmakta ve mors alfabesi de telgrafın standart sistemi haline gelmiştir. Mors kodu ikili sayı sistemine dayalı yapısı ile daha sonra ikili hesaplama ve sayıllaştırmanın mümkün hale gelmesini sağlamıştır. Dijitalleştirme ve sayıllaştırma bilgisayarlarla ilgili olarak ilk defa 1950'li yılların ortalarında kullanılmıştır. OECD ise sayıllaştırmayı, sayıllaştırma faaliyeti ve süreci olmasının yanı sıra görüntü, metin ya da videonun da dâhil olduğu analog verilerin dijital form haline getirilmesi anlamına gelmektedir. Dijitalleştirme ise sayıllaştırmadan farklı olarak bir örgüt, ülke ya da endüstri tarafından bilgisayar ya da dijital teknolojilerinin kullanılmasının kabul edilmesi ve yaygınlaştırılmasıdır. Başka bir ifade ile sayıllaştırma, analog olarak oluşturulan her türlü kaynağın bilgisayarlarda depolanmasının sağlanabilmesi için sayısal formata dönüştürülmesidir (Yankın, 2019: 10; Khan vd., 2015: 139). Dijital dönüşüm sadece yeni teknolojilerin kullanılması anlamına gelmemektedir. Operasyonel süreçler, müşteri tecrübesi ve iş modellerinin dönüşümü de dâhil olmak üzere örgütlerde ve hayatın her alanında yeni teknolojilerin sağladığı imkânlardan faydalanabilecek örgütsel değişimi ifade etmektedir. Dijitalleşme ile birlikte işlevler arasındaki etkileşimleri çalışma şekli değişmekte, işlevler arasındaki etkileşimler yeniden oluşmakta ve yeni sınırlar oluşmaktadır (Gorenšek ve Kohont, 2019: 104).

Bilişim teknolojileri, sahip oldukları teknolojik kapasite ve imkânlarla, dijitalleşmenin yaygınlaşmasında ve dijital dönüşümde etkili olmuştur. Bilişim teknolojilerinin kullanımı, dijital dönemde daha etkili sonuçlar elde etmeyi kolaylaştırmıştır (Sharma ve Bikram, 2020: 67). Dijitalleşme son birkaç on yılda hayatın her alanında bütün dünyayı dönüştürmektedir. İnternete erişim, cep telefonu, sosyal medya dâhil olmak üzere bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanım alanı çeşitlenmiş ve çok sayıda faaliyetin zemini olarak giderek artan gerçek ve tüzel kişiye ulaşmıştır ve günlük hayatın tüm yönlerini etkilemiştir (Sausen, 2020: 4; Blix, 2015: 13). Özellikle çalışma hayatının dönüşümünde çalışma hayatını basitleştirip hızlandırarak ve yazılım ve donanımın geliştirilmesi ve kullanımının yaygınlaştırılması ile birlikte bilişim teknolojileri belirleyici bir etki oluşturmuştur. Çok sayıda meslek grubu bilişim teknolojilerinin etkisi ile önemli dönüşümler gerçekleştirmiştir (Ersöz ve Özmen, 2020: 172). Bu dönemde bilgisayarların geliştirilmesi önemli bir değişiklik olmuştur. Bilgisayarlar ilk olarak her yeni teknolojik değişikliğin bütün örgüt içerisinde bir dizi değişiklikle yeni engeller oluşturduğu tekstil sektöründe kullanılmış ve daha sonra da diğer sektörlerle yayılmıştır. Yeni teknolojinin yaygınlaşmasına uygun ekonomik bir konjonktür bulunmaktaydı (Sharma ve Bikram, 2020: 67). Endüstri 4.0, sadece üretimin değil her türlü örgütsel faaliyetin dijitalleşmesini ve otomasyonunu gerektiren bir değişimdir. Bu durum, endüstrinin kendi kendisinin optimizasyonunu sağlayarak, kendi kendine bilmeyi ve kişiselleştirmeyi sağlamasıyla mümkün olmaktadır. Çalışanlar, bilgisayarları kullanmak yerine onlarla iletişime geçmektedir (Tay vd., 2018: 1379). Dijital teknolojiler, ekonomi, endüstri ve hayatın her alanını etkilemiştir. Hatta insanın anlamı da yeniden oluşturulmaya başlanmıştır. Çok sayıda insan web üzerinden birbirine bağlanmış, iş ve örgüt verimliliği önemli ölçüde artmış iyi varlık yönetimiyle doğal çevre yeniden oluşturularak sanayi devriminin neden olduğu

hasar azaltılması konusunda büyük bir potansiyel de oluşturulmuştur (Farida vd., 2020: 345).

Her sanayi devrimi döneminden bir sonraki aşamaya geçiş kapitalizmin rekabete dayalı özelliğinin bir sonucu olarak etkinlik ve verimlilik artışı ile gerçekleşmiştir. Bu geçişlerde, diğer ülkelerle rekabet edebilecek yeterli yetişmiş insana, maddi kaynağa ve ekonomik ve kültürel özelliklere sahip olmayan ülkeler etkinlik ve verimlilik artışlarını artırmada sistemi kuracak ve çalıştıracak yeterliliğe sahip olmazlar ise kamu yönetimindeki uygulamalarda da zorluklarla karşılaşmışlardır (Shava ve Hofisi, 2017: 203). Endüstri 4.0'da dijitalleşme herhangi bir örgütün faaliyetlerinin bir parçasıdır ve karar almayı desteklemek için veri ve bilgilerin dijital ortamda daha sistematik bir yapıya dönüştürülerek analizinin yapıldığı çalışma uygulamaları ve süreçlerin tamamı dijital hale gelmiştir. Sürecin kendisi her defasında süreci benzersiz hale getiren farklı aşama ve değişkenlere sahiptir. Bu karmaşıklığın sebepleri arasında; değişen iç ve dış çevreye bağlı olarak insanların ve çalışma ile ilgili süreçlerin devamlı olarak değişmesi, bilgi kaynaklarının sayılarının ve niteliklerinin değişimiyle birlikte iç bilgi kaynaklarının yetersiz hale gelmesi, kullanılan teknolojilerin sürekli olarak daha karmaşık hale gelmesinin bir sonucu olarak kullanıcılar için daha talepkâr olması bulunmaktadır (Hellsten ve Paunu, 2020: 231). Bu değişimleri içerecek şekilde bir kavram olarak kullanıldığında dijital dönüşüm, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte oluşan imkânlar ve sosyoekonomik, siyasal ve kültürel değişimlerle birlikte geliştirilen, yeni toplumsal ihtiyaçların karşılanması için örgütlerin etkin, verimli ve kullanıcıların örgütler için sürece daha aktif katılımının düşük maliyet-yüksek fayda oluşturacak şekilde sağlandığı, müşteri memnuniyeti sağlama anlayışını esas kabul eden ve teknoloji, insan, örgütlenme ve iş süreçlerini de kapsayan bütüncül dönüşüm olarak ifade edilebilir (Avaner ve Fedai, 2019: 159).

Dijital dönüşüm, büyük bir veri tabanı oluşturmuştur. Bu büyük veri tabanı, bütün dünyada çok sayıda sektörde verimliliği ve etkinliği artırmada belirleyici bir etki oluşturmuştur. Geliştirilen bulut, nesnelerin interneti, blok zinciri ve benzeri teknolojilerin kullanımı önemli sosyoteknolojik değişimleri sağlamıştır. Ayrıca veri bilimi alanında veri üretimi ve paylaşımında üstel bir büyüme gerçekleşmiştir. Dijital dönüşümün sonucu olarak, büyük veri (Big Data) oluşmuş, veri üretim ve işleme kapasitesi artmış, dijital depolama maliyetleri azalarak veri işleme kapasitesi artmış, akıllı cihazların sayısı artarak kullanımı yaygınlaşmıştır (Long vd., 2021: 461). Akıllı cihazların kullanımının yaygınlaşması, dijital platformların geliştirilmesi ve kullanımının yaygınlaşmasını teşvik etmiştir. Dijital platformların gücü bir “sanal kolonizasyon” eylemine kadar geriye götürülebilir. 1991 Yılında Al Gore’un desteğinde Yüksek Performanslı Bilgi İşlem Yasası (High Performance Computing Act) kapitalist birikim rejiminden arınmış bir kamusal alanı, interneti, ekonomik değer oluşturmanın, elde etmenin benzeri görülmemiş bir şekilde gerçekleşeceği bir arenaya dönüştürmüştür (Guarascio vd. 2021: 4).

Bilgi ve iletişim teknolojileri, yönetim sürecinin kuruluş, planlama, bütçeleme, yönlendirme, kontrol ve raporlama gibi her aşamasında etkili olarak kullanılmaktadır. Toplumun her alanında, yargı, güvenlik, maliye, askerlik, eğitim ve iş dünyasında paydaşların katılımını artırmış ve işlem hızını artırmış ve performansı yükseltmiştir. Örgütlerde operasyon yapabilme, hizmet sunumu, mal ve hizmet üretimi sürecinin tamamlanmasında iyileştirme ve örgütsel yapı ve yönetimin dönüşümünde belirleyici etkiler oluşturmuştur. Esnek çalışmayı kolaylaştırmış ve teşvik etmiştir. Bilgi teknolojilerinin gelişmesi ve yaygınlaşmasının sonucunda örgütsel yapı, çalışanların iş yapma şekil ve araçları, çalışma ortamları ve çıktılar değişmiştir. Teknolojik değişimlere ve ekonomik ihtiyaçlara uygun olarak yeni çalışma tipleri oluşmuştur. Sanayi döneminin çalışma sistemlerinden farklı olarak esnek çalışma, proje esaslı çalışma, çağrı

üzerine çalışma, evden ve uzaktan çalışma sistemleri ortaya çıkmıştır (Ersöz ve Özmen, 2020: 174). Bilimsel çalışmalarda dijitalleştirme kavramı, sayısallaştırma uygulamalarının toplumun yapısı ve işleyişinde meydana gelen büyük ölçekli değişiklikleri ifade etmek için kullanılmıştır. Daha sonraki dönemlerde ise dijitalleşme kavramı, dijital ortamda belge arama ve bulma ile iş ile ilgili çalışmaların dijital hale getirilmesini ifade etmek için kullanılmasını ifade etmektedir. Dijital olandan söz edebilmek için analog olan materyalin sayısallaştırılması (digitization) ve dijital hale getirilmesi (digitalization) ve bu durumun sonucu olarak ise dijital dönüşümün (digital transformation) sağlanmasıdır (Yankın, 2019: 11). Dijitalleşme ile birlikte kâğıt üzerinde yapılan işlemler dijital ortama aktarılmış ve etkin bir şekilde kullanılmıştır. Özellikle kamu kurumlarında Elektronik Belge Yönetim Sistemleri kullanımı yaygınlaştırılarak kâğıt kullanımı azaltılmış, işlemler kolaylaştırılmış işlemlerin hız kalitesi artmıştır (Ersöz ve Özmen, 2020: 177).

Dijital dönüşümü, sınırlı sayıda teknoloji alanından ibaret bir dönüşüm olarak kabul etmek mümkün değildir. Çok farklı nitelikte çok sayıda teknolojinin birlikte kullanımı ile oluşmuştur. Dijital teknolojiler, analog kayıtların dijital ortama aktarılması ile uygulanabilir hale gelmiştir. Bu durum otomasyonu güçlendirmiştir. Analog kayıtların dijital ortama aktarılmasının sonucu olarak ise faaliyet süreçleri dijital ortamlara aktararak e-hizmet ortaya çıkarılmıştır. Dijitalleştirilmenin geliştirilmesi ile yürütülen faaliyetler ile ilgili bütün kurumsal yapı ve varlıklar ve paydaşlarla kurulan bağlar ve ilişkiler dijital dönüşüm olarak ifade edilebilecek bir nitelik değişimini oluşturacak şekilde dijital ortama aktarılmıştır. Dijital dönüşüm, dijital teknolojilerdeki değişime bağlı olarak sürekli bir iyileştirme, verimlilik artışı ve teknoloji tecrübesini geliştirme imkânı sağlamaktadır (Yankın, 2019: 15). Dijital platformlara dayalı iş modelleri kontrol ettikleri ağ üzerinden bütün davranışsal, kişisel ve ekonomik verilerin tekelleşmesine dayanmaktadır. Bu platformlarda bilgi dağıtımı radikal bir

biçimde asimetriktir ve herhangi bir rekabetçi piyasa mekanizmasının yayılmasını etkin biçimde engellemektedir. Bu özelliğe ek bir özellik olarak, platformların sektörler arasındaki çalışma ve marjinal maliyetin altındaki seçici stratejilere dayanan piyasa taraflarını çapraz sübvans etme eğilimi piyasa bozulmalarını ve hâkim konumları ölçmek için kullanılan pazar payları, marjinal maliyetin altındaki seçici stratejilere dayanan seviyeleri, gerçek ve rekabetçi fiyatlar arasındaki boşluk gibi standartların çoğunu işe yaramaz hale getirmektedir (Guarascio vd. 2021: 3).

Dijital dönüşümün dört aşaması bulunmaktadır (Bruckner, 2018: 8): 1. Dijital verilerin elde edilmesi ve analizinin yapılması kararların kalitesini, güvenilirliğini ve tahmin kapasitesini artırmalıdır. 2. Mevcut teknolojiler, hataları azaltmak ve maliyetleri düşürebilmek için yapay zekâ ile birleştirilerek kendi kendini organize eden özerk çalışan sistemlerinin temelini oluşturmalıdır. 3. Bütün değer zinciri, tedarik zincirlerinin daha uyumlu hale getirilmesi ve uyumunun sağlanması ve yenilik hızının artırılmasının sağlanması için ağ sistemleri ve internet aracılığı ile birbirine bağlanmalıdır. 4. Endüstri 4.0 uygulamalarında internet, daha fazla şeffaflık sunmalı, yeni hizmet türlerini etkinleştirmeli ve özellikle mobil uygulamalarda araçlara gerek kalmadan müşteriye doğrudan erişim sağlamalıdır.

Fiziksel ve sibernetik sistemlerin bağ kurmasını ifade eden siber-fiziksel sistemler endüstri 4.0'ın temel teknolojileridir. Sibernetik yapılar ve insanlar, ortak bir fonksiyonu yerine getirirler ve elektronik olarak soyut bir şekilde geliştirilen programların fiziksel sonuçlarıdır ve çok sayıda endüstride kullanılmaktadırlar. Endüstri 4.0'ın temel çözümlerinden birisi farklı ürün ve süreç yapılanmalarını mümkün hale getiren esnek yapılandırılabilir, parçaların değişimleri ile yeni sonuçlar elde etmeyi sağlayan modüler bir yapı ve işleyişi imkân sağlamasıdır. Bu konudaki temel özellik, üretim ve çalışma ağına

bağlanarak üretimin bütününün kontrol uygulamalarını değiştirmeden çalışabilen imalat yapıları içerisinde kontrol varlıklarının tanımlanması ve kullanılabilmesidir (Sharma ve Bikram, 2020: 68).

Siber-fiziksel sistemler; internet kullanılarak siber alan üzerinden fiziksel dünyayı birbirine bağlamayı hedefleyen sistemlerdir ve üretim sisteminin en önemli unsurlarından birisidir. Sensörler kullanılarak fiziksel dünyadaki hareketler algılanarak ilgili nesnelere arasında bağlantı ve etkileşim sağlamaktadır. Akıllı bir şekilde bağlanan ilgili nesnelere aralarında bağlantı sağlayan ağlar yardımıyla devamlı bir şekilde veri alış-verişinde bulunabilmektedir. Siber-fiziksel sistemler, akıllı makinelerin ara yüzlerini kullanarak operatörler ile bağlantı kurmaktadır (Atik ve Ünlü, 2019: 150). Siber-fiziksel sistemler, akıllı ağ sistemleri ve bu sistemlerin işleyişlerinin yapısını oluşturan üretim, sürdürülebilirlik ve müşteri memnuniyetinin geniş kapsamlı bir entegrasyonunun sağlanması ile geliştirilebilmiştir. Fabrikalar çok sayıda internet ile ilgili donanım ve yazılım uygulaması barındırmaktadır.

Endüstri 4.0 uygulamaları, maliyetleri düşürmüş, enerji tüketimini azaltmış, daha kısa sürede daha yüksek hızda daha az kaynak ve hafıza kullanılarak yüksek güvenilirliğe sahip daha kaliteli ve verimli ürün elde etmeyi mümkün hale getirmiştir. Planlanandan fazla ya da daha az, hatalı ve tok israfına neden olacak verimsiz üretim süreçlerinin ortadan kaldırılması hedeflenmektedir. Üretimin etkinliğini ve verimliliğini etkileyen ve üretim yönetiminin parçası olan tüm süreçler endüstri 4.0 uygulamalarının bir parçası olarak yenilenmekte ve akıllı hale getirilmektedir (Doğru, 2018: 3).

Endüstri 4.0, siber fiziksel sistemlere bağlı olarak gelişmiştir. Kavram ilk defa 2011 Yılında Hannover Fuarı'nda kullanılmıştır. 2012 Yılında Alman Hükümetinin oluşturduğu çalışma grubu 2013 Yılında nihai raporu oluşturmuş ve endüstri 4.0 projesi ayrıntılı olarak tanımlanmıştır. Endüstri 4.0 kavramı zamanla diğer

ölkelerde de yaygınlaştırılmış ve üretim ve umumi olarak ekonomide rekabet avantajı elde edebilmek için kullanılmıştır. Endüstri 4.0'ın oluşmasını mümkün hale getiren değişim, bilişim teknolojilerinin geleneksel endüstriyel süreçlere dâhil edilmesi ve üretim ve çalışma süreçleri ile bütünleştirilmesi bir başka ifade ile dijitalleşmenin sağlanmasıdır. Endüstri 4.0'dan önce üretim ve yönetim tekniklerinde ve yöntemlerinde elde edilen değişim sanayi 4.0'ı mümkün hale getirmiştir. Daha önceki dönemlerde sanayi 4.0'dan önce makineleşme ve otomasyon artmış endüstri 4.0'da ise akıllı fabrika modeli geliştirilerek insan ve makine siber fiziksel sistemler içinde birbirleri ile bağlantılı hale getirilmektedir (Sağbaş ve Gülseren, 2019, 2). Endüstri 4.0'ın temel amacı daha hızlı ve verimli üretim gerçekleştirmektir (Petrillo vd., 2018: 7).

Endüstri 4.0; 1.Son dönemde mal ve hizmet üreticileri ve tedarikçileri, yenilikçi teknolojiler geliştirerek ve kullanarak rekabet güçlerini ve örgütlerinin kapasite ve kalitelerini geliştirmişlerdir. 2. Bunun nedeni ise ekonomik sistemin rekabete dayalı olmasının doğal bir sonucu olarak yüksek verimliliği sağlamak için tam dijitalleşmenin sağlanmasının hedeflenmesi ve üretim süreçlerinin akıllı hale getirilmesine yönelik bir değişimin gerçekleştirilmesinin hedeflenmesidir. 3. Bu hedeflere ulaşmak için endüstriyel süreçlerin otomasyonunu geliştirmeye katkıda bulunacak yeni teknolojilerin uygulanması sağlanmıştır ve bu teknolojiler ve kavramlar endüstri 4.0 olarak ifade edilen dördüncü endüstri devriminin temel unsurlarıdır. 4. Endüstri 4.0 Almanya'da geliştirilmiş sonra da Avrupa'da ve bütün dünyada hızla yaygınlaşmıştır. Endüstri 4.0 iş modeli, sürdürülebilir üretim yoluyla bütünleşik insan-makine yaklaşımına odaklanmaktadır 5. Endüstri 4.0, makinelerin siber-fiziksel sistemler aracılığıyla insanlarla entegrasyonunun sağlandığı akıllı fabrika konseptine dayanmaktadır. Başka bir ifade ile endüstri 4.0, müşteri talep ve ihtiyaçlarını gidermek için müşteri taleplerine göre kişiselleştirilmiş ürünlerin bütün değer zincirini sevk ve idare eden yeni bir örgütsel seviyeyi ifade etmektedir. 6. Dijitalleşme makine ve

insan arasındaki bağı kurduğu için endüstri 4.0'ın en önemli unsurudur (Petrillo vd., 2018: 2).

4. DİJİTAL KAMU YÖNETİMİ ve HÜKÜMET

Dijital hükümet ya da hükümet 4.0, modernizasyon stratejileri için dijital teknolojilerin kullanımını ifade etmektedir. Kamu yönetiminin yapısı ve işleyişindeki yeni dönem verilere, hizmetlere ve içeriğe erişim kolaylığının sağlanmasının yanı sıra bir ülkenin milli kalkınma stratejisi ve vizyonunun sürdürülebilirliğinin desteklenmesini sağlamayı kolaylaştıracaktır. Kamu yönetiminde dijital dönüşümün gerçekleşmesi için dijital katılım teşvik edilmeli ve katılımın gelişmesini kolaylaştıracak değer odaklı ve bütünsel bir yaklaşım geliştirilmelidir. Bu durum vatandaşların refaha erişmesi ve refah seviyesini yükseltmesi için yeni teknolojilere erişebilmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Bu şartlar ve hedefler hükümet 4.0 modelinin gelişimine zemin oluşturmuştur. Hükümetin genel özellikleri olan kamu yönetimi iş süreçlerini ve kamu yönetimi sistemlerini optimize etmek için dijitalleştirilmesi ve sonuç olarak verimliliği artırma ve operasyonel verimliliği geliştirebilmek için yapılan çalışmalar bölgesel ve küresel olarak gözlenmektedir (<https://www.telecomreview.com>, 2022).

Hükümetlerin çalışma şeklini yenilemek ve şekillendirmek için bilgi iletişim araçları ve dijital altyapı kullanılmaktadır. Yeni yapı ve uygulamalar, sadece kamu çalışanlarının öğrenmesi ve tanınması gereken yeni ve değişik bir yazılım değildir. Bunun yerine iş süreçlerini ve akışını hızlı ve derinlemesine bir yaklaşım ile yeniden düşünerek özümsemek ve değerlendirmeyi gerektirmektedir. Dijital hükümet ile birlikte hükümetler için kamu yönetiminin temel özelliği, daha önceki çalışma yöntemleri ve örgütsel yapıların hızla değiştirilerek dijitalleşme sağlayabilecek şekilde stratejik bir örgütsel yenileme gerçekleştirebilecek iş birlikçi bir ekip kurabilmeyi sağlamaktır (<https://www.telecomreview.com>, 2022).

Dijital hükümet uygulamasında, bütün idari süreçlerin dijitalleşmesi gerekmektedir. Dijitalleşmede temel amaç maliyetleri düşürmek ve verimliliği artırmaktır. Çevrimiçi erişilebilir başvuru, kamu hizmetleri ile ilgili sipariş ve onay süreçleri dijitalleştiğinde yönetimin verimliliği de artacaktır. Kamu hizmetleri sunumunun dijitalleşmesi, hizmete ulaşmada ortaya çıkan fiziksel engellerin etkisini ortadan kaldıracak ve sınırlı hareket kabiliyetine sahip vatandaşların da hizmete ulaşması kolaylaşacaktır. Dijitalleşme uygulamaları bireysel çözümler geliştirmeyi mümkün hale getirebilecektir. Örneğin; ülkenin dilini bilmeyenler, görme engelliler ya da renk körleri için de uygulamalar geliştirilebilecektir. Dijitalleşme, çevrimiçi hizmetlerin uygulanması ve yaygınlaştırılması ile birlikte azalan kamu istihdam hacminin de büyümesini olumlu yönde katkı sağlayacaktır (Huppert, 2020: 14). Dijital hükümet ile ilgili olarak neoliberalizmin geliştirdiği anlayış çerçevesinde özel sektör modeli esas alınarak hükümetin bir hizmet sektörü olduğu varsayımı yaygınlaşmıştır. Bu düşünce tehlikeli şekilde yanıltıcı bir yaklaşımdır. Teknolojinin kamu yönetiminin süreçlerine uygulanması durumunda bu anlayışın bir sonucu olarak gazeteler, bankalar ve perakendecilerin işleyiş ile ilgili özelliklerinin kamu işlevleri ile bütünleştirme girişimleri ortaya çıkmıştır. Bu uygulamaların sonucu yayın bilgilerine ve basit işlemlere dayalı bir dijital modelin oluşmasıdır. Özel sektörün gerçekleştirdiği bu uygulamaların bir kısmının kamu yönetimine uygun hale getirilerek uygulanması mümkündür ama asıl önemli konu vatandaşların müşteri olmamasıdır (Walker ve Weekakkody, 2016: 2).

Kamu yönetiminde bilgi ve iletişim teknolojilerinin e-devlete geçiş ile birlikte kamu hizmetlerinin sunumunda kullanılması dijital dönüşümün ilk etabını oluşturmuştur. E-devlet uygulamaları bu dönemin kamu yönetimi alanında başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Çünkü dijitalleşme sadece kamu hizmetinin paydaşlara arz ve katılım şeklini değiştirmemiş dijital dönüşümün diğer unsurları da göz önünde bulundurulduğunda devletin yapısı ve işleyişi ile ilgili pek çok

şeyin değişmesini gerektirmiştir. Örneğin dijital dönüşümün en önemli bileşenlerinden olan yapay zekâ ülkelerin kalkınma hedeflerinin yanı sıra bütün geleceğini belirleme imkânı sağlamaktadır. Yapay zekâ uygulamaları sadece devletlerin değil toplumları ve diğer kuruluşları dönüştürme kapasitesine sahiptir. Kamu yönetiminin dönüşümü konusunda yapay zekâ teknolojilerinin ilk etkileri 1990'lı yıllarda ABD'de e-devlet uygulamaları ile ortaya çıkmış ve 2002 Yılında E-Hükümet Kanunu(E-Government Act) olarak yasal düzenleme gerçekleştirilmiştir. Bu geçiş ile birlikte hızlı işleyen düzenleyici devlete geçiş sağlanmıştır. E-devlet uygulamaları ile birlikte kamu hizmetinin yürütülmesi ile ilgili değişim süreci tamamlanmamıştır. E-devletten bir sonraki aşama akıllı devlet ya da dijital devlet uygulamaları ile birlikte dijital dönüşüm yeni bir boyut kazanacağı değerlendirilmektedir. Dijital devlet kavramı, yapay zekâ ile ilgili teknolojilerin yaygınlaştırılması ile birlikte kullanılmaya başlanmıştır (Tamer ve Övgün, 2020: 777). Bilgi ve iletişim teknolojilerinin kamu yönetiminde kullanımının sonucunda veri analizi ve vatandaşların hizmete ulaşımı kolaylaşmakta, hizmete erişimde zaman sınırı ortadan kalkmakta, ulusal ekonominin gelişimi hızlanmakta ve küresel rekabeti kolaylaştıracak bir elektronik altyapı oluşmakta, vatandaşların kamu politikalarının oluşturulması sürecine katılımı kolaylaştıracak mekanizmalar ve kanallar geliştirilerek kamusal diyalog için imkânları geliştirmekte ve iş süreçleri basitleşerek kolaylaşmaktadır. Elektronik devletin özü, devlet ile toplum ve devlet ile iş adamları arasındaki ilişkinin etkili, verimli ve ekonominin kurallarına göre gerçekleşmesini sağlamaktır (Farida vd., 2020: 342).

Endüstri 4.0'ın en önemli bileşenlerinden olan siber ekosistem, hükümet ve ortak kurumların titizlikle hazırlanmış insan faaliyetleri ile bütünlüğe ulaşmaktadır. Hükümetlerde yeniliği geliştirmeye ve teşvik etmeye yönelik girişimler aynı zamanda kamu politikası oluşturma ve uygulanmasının yöntemlerinin değiştirilmesinde daha fazla oranda belirleyici etkiler

oluşturmaktadır. Teknoloji ve yenilik uygulamalarına hükümetlerin verdiği değer verimlilik ve etkinliği artırmada oynadığı rol de göz önünde bulundurularak yaygınlaşmaktadır (Karuppusamy, 2018: 2). Dijital hükümet; yeniliğe yönelik hükümet stratejilerinin önemli bir parçası olarak dijital teknolojilerin kullanıldığı, hükümetin önemli paydaşlar olan bireyler, baskı ve çıkar grupları, çeşitli ulusal ya da uluslararası örgütler, sivil toplum örgütleri ve kendisini oluşturan birimler ve bürokrasi ile veri paylaşımını gerçekleştirdiği, hükümetin merkezinde bulunduğu tüm bu ekosisteme dayanmaktadır. Oluşumunda, kamu hizmetlerinin gözetim ve denetimi, gerçekleştirilen ya da gerçekleştirilmesi istenilebilecek hizmetlerin değerlendirilmesi konusunda halktan etkili ve kolay bir şekilde geri bildirim elde edilmesi ve hizmetlerin paydaşlara ulaştırılabilmesi için büyük veriden (big data) faydalanılabilmektedir (Aktaş, 2019: 280). Endüstri 4.0'ın sonuçları, farklı karmaşıklık derecelerinde ve kapsamda devlet ve kamu kurum ve kuruluşlarının dönüşümünü bir mecburiyet haline getirmiştir. Endüstri 4.0'ın gelişmesinde, bilgi teknolojilerinin kamu yönetiminde uygulanması mecburiyetinin de önemli ölçüde teşvik edici etkisi olmuştur. Hükümetlerin e-devleti teşvik etmek için gerekli olan mevzuatı hazırlaması teknolojik gelişimi teşvik etmiştir (Nurdin, 2019: 219). Hükümetler, eski veri toplama usullerinin yetersiz kaldığı sonucuna vararak halen var olan programlarını otomatikleştirerek paydaşlara daha verimli ve etkin bir şekilde hizmet edebilmek için yeni yöntemler geliştirmelerini sağlayacak büyük veri teknolojileri kullanabilmektedirler. Büyük verilerin kullanımı çok farklı hizmet alanlarında ve uygulamalarda daha etkin ve verimli karar almayı kolaylaştıracaktır. Otomatik karar alma, karar alıcılar için, kamu yönetimi göz önünde bulundurulduğunda vatandaşlar için karmaşıklığı azaltıcı bir etki oluşturabilecektir. Özel sektör ve hükümetlerin müşteri etkileşimlerinden otomatik vergi beyannameleri ve ödemeleri gibi mali ve teknik konular da dâhil

çoğu şey için gerçek zamanlı hizmetlere ulaşımı mümkün hale getirecek ve destek sağlamasını kolaylaştıracaktır (Schwab, 2016: 15).

Hükümet 4.0, operasyonel verimlilik elde etmek, üretkenliği artırmak ve iş süreç ve sistemlerini optimize etmek için kamu hizmetinin dijitalleştirilmesidir. Bu durum bütün kamu çalışanlarının yapay zekâ ile ikame edilmesini gerektirecek bilim kurgusal bir durum değildir. Bu durum teknoloji kullanımının kendisini bir amaç olarak kabul etmek anlamına gelmemekte yeni teknolojik araç ve yöntemler aracılığı ile örgütlerin misyon ve hedeflerine ulaşmasını sağlamak için kullanılmaktadır. Hükümet 4.0, kamu çalışanlarının teknolojik değişimlere uyum sağlayabilmek için uğraşmak ve öğrenmek mecburiyetinde oldukları yeni bir teknolojik alet ya da yazılımdan daha ziyade, hükümetlerin çalışma şeklini değiştiren ve yeniden oluşturan dijital süreçlerle ilgilidir ve basit bir teknolojik donanım ve yazılım güncellenmesinden çok daha derin etkisi olan bir durumu ifade etmektedir. Yeni dönemde iş akışı ve iş süreçleri yeniden oluşmakta ve devletin örgütsel yapısı derinlemesine yeniden tasarlanmaktadır (Marcellis-Warin vd., 2020: 4). Yeni dönemde gücün doğası sürekli olarak değişmekte ve hükümetler bu değişimden en çok etkilenen yapılara dönüşmektedir. Hükümetin iç çevresi ve dış çevresi sürekli bir değişim halindedir ve mikro nitelikte hareketler bile hükümetleri sınırlayabilmektedir. Endüstri 4.0 döneminde gücü elde etmek kolay, kullanmak zor ve kaybetmek daha kolaydır. Hükümetler ulusötesi, mahalli ya da bireysel güçler içeren rakipler tarafından sınırlandırılabilir. Yeni teknolojik imkânlar kullanılarak mikro güçler aralarında ulusal hükümetlerin de olduğu makro güçleri sınırlandırabilmektedir. Dijital teknolojik gelişmeler, kamu otoritesini korumak için kullanılan çok sayıda engelin etkisini sınırlandırmıştır. Hükümetleri yönetenler şeffaflık, hesap verilebilirlik gibi uygulamaların, halkın eğitim seviyesinin yükselmesinin beklentilerinin artmasının ve siyasal ve idari konularda daha takipçi ve talepkâr

olmalarının ve neoliberal ideolojinin etkisinin yaygınlaşmasının etkisiyle hükümetlerin hareket alanı daralmış ve denetimi artmıştır (Schwab, 2016: 67).

Kamu otoriteleri, çoğunlukla yüksek seviyede düzenlenmiş ve standart hale getirilmiş süreçler içerisinde çok fazla sayıda kişi ile etkileşim içinde bulunmaktadır. Kamu hizmetlerinin dijitalleştirilmesi, müşterilere verilen hizmetlerle ilgili tecrübeyi geliştirmeyi sağlar ve tekrarlanan görevlerle ilgili kaynakların kullanımının etkinliğini artırır. Veriler depolanarak çoğaltılır ve kamu kurum ve kuruluşlarının günlük operasyonlarda daha rasyonel kararlar almalarını kolaylaştırır (Stern vd., 2018: 5).

Endüstri 4.0'ın gelişmesi ve yaygınlaşması, hükümetlerin cevap vermek mecburiyetinde olduğu önemli sosyal ve ekonomik fırsatları ve tehditleri ortaya çıkarmıştır. Bu devrim fiziksel, biyolojik ve dijital sınırları bulanıklaştırarak etkileşim içinde olmalarını mümkün hale getirmiştir (Manda ve Dhaou, 2019: 244). Endüstri 4.0 uygulamaları, dijital dünyanın, fiziksel dünyanın ve biyolojik dünyanın arasında kurulan bağlar güçlenmeye devam ettikçe teknolojik gelişmeler ve yeni teknolojilerin daha ileri aşamalardaki uygulamaları vatandaşların hükümetler ve kamu yönetimi ile etkileşimini güçlendirecek, siyasî ve bürokratik katılım imkânlarını artıracak ve kamu otoritelerinin denetimi aşmalarını kolaylaştıracaktır (Tay vd. 2019: 1385). Kamu yönetiminde endüstri 4.0'ın kullanılması, kamu bürokrasisinin görevlerini yerine getirmede daha nitelikli, yenilikçi, rekabetçi, etkili ve verimli bir şekilde yerine getirmesini kolaylaştıracaktır (Nurdin, 2018: 220).

Hükümet, teknolojik dönüşüm sürecinde yeni teknolojileri optimal sonuçlar elde edebilecek şekilde kullanarak bürokratik örgütsel engelleri azaltabilmektedir (Farida vd., 2020: 342). Bu uygulamalara ek olarak kamu kurumlarının diğer bütün kamu kurumlarının kamu hizmeti bilgilerine erişimi basitleştirilerek bütün kamu kurum ve kuruluşlarının entegre bir şekilde çalışmasına izin veren biri iş

süreci ağı oluşturulmaktadır. Bu uygulamalar gerçekleştirildiğinde bütün kamu kurum ve kuruluşları, kamuoyu, iş dünyası ve diğer ilgililer her zaman gerekli bilgiye ulaşabilecekler ve kamu hizmetlerinden daha yüksek standartlarda hizmet alabileceklerdir (Farida vd., 2020: 344). Endüstri 4.0 döneminde geliştirilen teknolojiler, hükümetlerin daha iyi yönetim uygulamaları geliştirmesini mümkün hale getirmiştir. Kamu yönetiminin web teknolojilerini daha yoğun ve yenilikçi bir yöntem ve amaçlarla kullanımı, kamu yönetiminde gerçekleştirilen yönetim süreçlerinin geliştirilmesinden şeffaflık uygulamalarının artırılarak yaygınlaştırılmasına hesap verilebilirlik ve hükümet ile vatandaşlar ve sivil toplum örgütlerinin katılımının teşvik edilmesi konuları da dâhil olmak üzere çok sayıda alanda kamu yönetiminin genel performansını iyileştirmek için kamu yönetiminin örgütsel yapılarının ve işlevlerinin yenilenmesine katkıda bulunabilecektir. Bu dönemde geliştirilen teknolojiler, neoliberalizmin hedeflerine ulaşmasını kolaylaştırmakta ve iktidarın devletten devlet dışı aktörlere ve yerleşik bürokratik kurum ve kuruluşlardan gevşek sosyal ağlara kaymasını kolaylaştırmaktadır. Yeni teknolojiler ve iki kutuplu sistemin ortadan kalması ile oluşan sorun temelli siyasal gruplar ve alt kültür grupları ya da teknoloji kullanma becerisi yüksek grup ve kişiler daha önceki dönemde düşünülemez kadar çok nüfuz kullanmaya başlamıştır (Schwab, 2016: 66).

Hükümetler, rekabetin daha fazla arttığı, teknolojik gelişmelerin gücün yeniden dağıtılmasını ve adem-i merkeziyetçi yapıları gerektirdiği bu dönemde politika yürütme konusundaki merkezi rolü daha da azaldıkça mevcut yapısını değiştirmek zorunda kalmaktadır. Bu değişimlere ek olarak hükümetler, endüstri 4.0 döneminde, politik kimliklerinden daha ziyade çeşitlenmiş ve yaygınlaşmış kamu hizmetini en verimli ve bireyselleşmiş yöntemlerle sunabilme kapasite ve yeteneklerine göre değerlendirilen kamu hizmeti merkezleri olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Schwab, 2016: 67). Orta gelir gurubu ülkelerde ise e-hükümet, halk ile devlet arasındaki ilişkiyi geliştirmek ve kamu

hizmetlerinin daha etkin ve verimli sunumunu sağlamak için kullanılmaktadır. E-hükümet, tanım olarak kamu kurum ve kuruluşlarının faaliyetlerini geliştirmek için bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımını ifade etmektedir (Charles vd., 2022: 23). Ayrıca dijital çözümler, devletler için güvenlik ve istihbarat sistemlerinin basitleşmesini kolaylaştıracak ve yaygınlaştıracak, ekonomik süreçleri hızlandırarak işleyişi kolaylaştırabilecek ve altyapı ve bilgi transferini standartlaştırabilecek avantajlı imkânlar oluşturulmasını sağlayabilecektir (Gorenšek ve Kohont, 2019: 108).

Dijital bürokrasi, anonim halde hareket halindeki kâğıtlardan ibaret bir dünya değildir. Kodlardan algoritmalara ve platformlara kadar yeni geliştirilen dijital teknoloji ürünlerinin altyapısını oluşturduğu hareket halindeki bir veri dünyasıdır. Ayak izi önceki dönemde kullanılan materyal arşivinin yerine almakta ve dijital bürokrasinin uzmanları ise veri bilimcilerdir. Bütün kamu yönetimi kurumları gibi bürokrasiler de Weber'in bürokrasi tipolojisinde olduğu gibi meşruiyetine yönelik birtakım zorluklarla uğraşmak mecburiyetindedir. Özellikle bütün bürokratik kurumlarda olduğu gibi yeni dijital demokrasi, özellikle ekonomik ve politik alan ile kamusal ve özel hayat arasındaki sınırın aşınmasının ardından yeni bir meşruiyet sorunu oluşturmuştur. Meşruluk hakkındaki bu çatışma özellikle toplumsal bir hırs ile birlikte birleştiğinde herhangi bir evrensel hakikat veya bilgi iddiasının doğruluğunu görünüşte imkânsız kabul eden post-modern şart tarafından güçlendirilmektedir (Robertson, 2018: 190). Dijital bürokrasi, vatandaşların ve kurum ve kuruluşların hizmet tecrübeleri dijitalleştirilerek geliştirilebilir. Kamu hizmeti faaliyetlerinin dijitalleştirilmesi, farklı hükümet seviyeleri arasında iş birliği ve uyum gerektiren karmaşık bir zorluk içermektedir (Stern vd., 2018: 6). Dijitalleşme, sadece devletin iç yapısı ve işleyişini etkileyen bir faktör değildir. Her şeyin dijitalleştiği bir dönem olduğundan ekonomik, siyasal ve kültürel boyutları da bulunmaktadır. Ayrıca değişim ve büyüme için çok sayıda fırsat barındırırken,

vatandaşların güvenliğini ve kamu altyapısının bütünlüğünü de tehlikeye atabilir (Stern vd., 2018: 9). Dijital nesnellik ilkesi önemini kaybetmiş olmasa da dijitalleşmeyle birlikte değişmektedir. Weberyen bürokrasi, siyasi meşruiyetini bir yandan profesyonelleşme yoluyla siyasetin kaprislerini ve tutkularını ayırarak diğer yandan da prosedürel tarafsızlığına bağlılığı ile gerçekleştirmiştir. Dijital bürokrasi ise meşruiyetini görünür verilere dayandırmakta ve algoritmik tarafsızlık yoluyla elde etmektedir (Robertson, 2018: 202).

Hükümetler, veri üretiminde de karar almak için de bu algoritmalarından faydalanmaktadır. Algoritmalara dayalı olarak üretilen sonuçlar, hükümetin işlevlerini gerçekleştirme şeklini siyasal alanın dalgalanmalarından daha az etkilenerek ve uzun dönemde daha tutarlı ve istikrarlı hale getirme imkânına sahiptir. Hizmetlerin teşkilatlandırılması, uygulanması ve uygulamanın denetlenmesi aşamalarında bilimsel yöntemlerin kullanılması ve rasyonel yeni teknolojilerle geliştirilen ölçülebilir nitelikteki verilerle oluşturulan rasyonel kararların uygulanması, bir hükümetin hesap verebilirliğinin vatandaşlar ve paydaşlar açısından ikna edici kabul edilmesini kolaylaştıracaktır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin kapasitesinin ve kullanımının, hükümetin işlem ve eylemlerinin nedenlerinin ve sonuçlarının belirgin bir biçimde ortaya ifade edilmesinin yürütmede yolsuzluk, keyfilik, kayırmacılık ve yozlaşma belirtilerinin daha güçlü bir şekilde anlaşılabilceği ve daha işlevsel müeyyidelerin oluşturulmasını kolaylaştıracığı da akıllı hükümet araçlarının kullanımının tahmin edilen sonuçlarındandır (Aktaş, 2019: 281).

Kamu otoriteleri, genellikle çok sayıda kişiyle üst seviyede örgütlenmiş ve standartlaştırılmış süreçler aracılığı ile etkileşim halindedir. Dijitalleşme kamu hizmeti sunulan kişilere yönelik tecrübeyi geliştirme ve mükerrer görevlere bağlı kaynakları daha serbest, etkin ve verimli kullanmak için çok önemli fırsatlar oluşturmaktadır. Kamu otoriteleri için çok önemli miktarda veri birikimi

sağlamaktadır. Bu veri birikimini kullanmak hükümetin ve bürokrasinin günlük faaliyetlerinde daha rasyonel ve etkili kararlar almasını kolaylaştıracaktır (Stern vd., 2018: 8). Aynı zamanda akıllı teknolojiler, iktidarın merkezde yoğunlaşmasının da önüne geçebilecek teknik potansiyele sahiptir. Bu teknolojiler, idari yapıyı bir ağ olarak ülke çapında örgütleyerek, hukuksal yapının, özellikle anayasanın oluşturduğu siyasal ve hukuksal düzen içerisinde idarî, siyasî, ekonomik ve malî konularda mahalli olana güç aktarımını mümkün hale getirebilecek ve bölgeler ve şehirler arasındaki paylaşımı ve imkânları dengelemeyi kolaylaştıracaktır (Aktaş, 2019; 282). Elektronik devletin gelişimi, kamu hizmetlerinin kalitesini etkin ve verimli bir şekilde geliştirmeyi hedefleyen çalışmaları içermektedir. Elektronik uygulamalar geliştirildikçe devletin yönetim sistemleri ve kamu yönetimindeki iş süreçlerinin geliştirilmesinin amacı bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı optimize edilerek etkinlik ve verimliliğin artırılmasıdır (Farida vd., 2020: 344). Dijital araç ve yöntemlerin gelişmesinin temelinde düzen ve özgürleşme arasında sosyal bir paradoks bulunmaktadır. Bir yandan dijital teknolojilerinin kamu ve özel sektörlerde kullanılması yeni bir genişleme ve derinlik, şeffaflık ve uygulanabilirlik sağlamaktadır. Bu özellikler klasik bürokrasinin tipik hiyerarşik yönetiminin sona erdiğinin iddia edilmesine enden olmuştur. Bir diğer sonuç ise kamu yönetimi ve özel sektör arasındaki geçirimsiz olan sosyal kategoriler etrafındaki sınırların geçirgen hale geldiği anlaşılmıştır. İyimser yaklaşımların yanı sıra bürokrasinin şeffaflaşması ya da azalması iddiasının aksine bürokrasinin büyüdüğü, yaygınlaştığı, yeni prosedürler, kurallar ve yeni gözlem biçimlerinin hızla çoğaldığı iddia edilmiş ve kamu yönetimi ya da özel sektör fark edilmeksizin ya da doğrudan insanlar arasındaki ilişkilerde olsun dijital dönemde sosyal yapı ve işleyiş, hayat ve kural tabanlı dijital ortamın aracılığında etkileşimler tsunamisinde gerçekleşmektedir (Robertson, 2018: 188).

Bu değişimin daha kolay anlaşılabilmesi için weberyen bürokrasi ile dijital bürokrasi kıyaslanmalıdır. Bu kıyaslama geçişin niteliğinin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

Weberyen Bürokrasi Kavram	Dijital Bürokrasi Kavram
Bilgi	Veri
Kamu	Büyük Veri
Büro/Ofis	Platform
Profesyonel/Uzman	Veri Bilimcisi
Karizmatik Lider	“Yetenekli” Yenilikçi/Yıkıcı
Kural	Kod
Prosedür	Algoritma
Dosyalar ve Arşiv	Dijital Ayak İzi
Demir Kafes	Silikon Ağ

Şekil: Weberyen Bürokrasi Dijital Bürokrasi Karşılaştırması (Robertson, 2018; 210).

Weberyen bürokrasi ile dijital bürokrasiyi ikili bir yapı içerisinde karşılaştırmak mümkündür ilk özellik weberyen bürokrasinin özelliği ikinci özellik ise dijital bürokrasinin özelliği olmak üzere değişimler oluşmuştur; bilgi-veri, kamu-büyük veri, büro/ofis-platform, profesyonel/uzman-veri bilimcisi, karizmatik lider-

“yetenekli” yenilikçi/ yıkıcı, kural-kod, prosedür-algoritma, dosyalar ve arşiv-dijital ayak izi ve demir kafes- silikon ağ geçişleri oluşmuştur.

Endüstri 4.0, sanayi devrimi ile ulaşılan örgütsel ve teknolojik gelişim ile uyumlu, hükümetler için etraflıca düşünülmüş, stratejik bir örgütsel yükseltme çabasıdır. Örneğin kullanımı sayesinde işsizlik verileri daha iyi değerlendirilerek yüksek riskli vatandaşlara daha iyi yardımcı olmak için veri analitiği geliştirilebilir. Tahmine dayalı mantıksal çözümler, beceri geliştirme çabalarını planlamak için kullanılabilir. Önemli olan bütünsel ve kapsamlı bir plan oluşturmak ve bunu gerçekleştirmek için de siber güvenlik araçlığı ile tüm bileşenleri koruyabilmektir (Marcellis-Warin vd., 2020: 5).

Covid-19 döneminin karmaşası ve zorlukları hükümetleri derinden etkilemiştir. Bu dönemde hükümetler hızlı ve kararlı adımlar atmaları gerekmiştir. Dramatik değişiklikler gerçekleştirmek için uygun zaman ortaya çıkmıştır. Hükümet 4.0 sayesinde kamu yönetimini dijitalleştirme, siber güvenliği artırma, kamu hizmeti iş akışlarını otomatikleştirme, beşerî sermaye gelişimini geliştirme, düzenleyici platformları güçlendirme, özel sektörün teknolojik ihtiyaçlarını destekleme ve bütün vatandaşlarla haberleşme ve bütünlüğü sağlayarak vatandaşları meşgul etme fırsatları bulunmaktadır (Marcellis-Warin vd., 2020; 5). Ayrıca, vatandaşların yetkilendirilmesinin artması, nüfusların siyasal olarak parçalanması ve siyasal kutuplaşmanın artırılması yönetimi daha zor ve hükümetleri daha az etkili hale getirilen ve ulus devlet dışı güçlerin ulus devletlerde daha etkili olmasına neden olacak siyasal kültürler ve sistemlerle sonuçlanma ihtimalini güçlendirmektedir (Schwab, 2016: 66).

Sayıllaşmanın ülke ekonomileri üzerinde belirleyici bir etkisi bulunmaktadır. Değer havuzları sektörler içinde ve arasında değişmektedir. İçinde bulunan dönemde kazanmakta olan sektörler değişen şartlara bağlı olarak gelecekte kazanan olmaktan çıkacaktır. Yeni iş modelleri gelişmesine bağlı olarak ve

faaliyetlerin dijitalleşmesine bağlı olarak hükümetlerin de faaliyetlerini yeni şartlara uygun hale getirmesi gerekmektedir. Eğitim sistemi de dahil olmak üzere kamu yönetimi üç alanda önemli görev üstlenebilecektir (Stern vd., 2018: 10):

1.) İnsan Sermayesi Geliştirme: Teknolojik değişimler, çalışanların değişime uyum sağlayabilmesi için yeni beceriler geliştirmesi anlamına gelmektedir. Kamu yetkilileri, ihtiyaç duyulan işgücünü geliştirebilmek için geleceğin dijital işgücünü dijitalleştirme, veri tartışması ve analitik gibi alanlarda eğiterek yeteneklerini geliştirebilir. 2.) Yasal Olarak Etkinleştirme: Mevcut yasal düzenlemeler yeni dijital ve veri odaklı iş modellerinin yerine getirilmesi konusunda yetersiz kalmaktadır. Mevcut mevzuatın yeni duruma uygun olarak nasıl uygulanacağı ya da yeni düzenlemelerin neler olacağı konusundaki belirsizlik yeni konuları gelişim hızını yavaşlatmaktadır. Yeni ürün ve hizmetlerin uygulamalarının nasıl olacağının anlaşılabilmesi için bazı ülkeler ortamdan soyutlanmış ve korunmuş uygulama alanları oluşturmuşlardır. 3.) Yenilik Ekosistemleri İçin Destek Sağlamak: Ülkeler ve ülkelerin içindeki farklı bölge ve şehirler yenilik çabalarını koordine etmek için çalışmalarını eşgüdüm içinde yürütürler. Örneğin Londra silikon döner kavşak olarak da ifade edilen teknoloji şehrine önemli yatırımlar gerçekleştirmiştir. Gelişimi olumlu yönde etkileyecek bir teknoloji girişimleri grubu oluşturmak için belirli sektörlerde büyüme aşamasındaki şirketlere destek sağlanmakta, onlara yönelik politikalar hakkında bilgilendirilmekte ve onlardan elde edilen geri bildirimler değerlendirilerek dijital ekonominin kamuoyunca tartışılması ve öneminin anlaşılması desteklenmektedir.

Kamusal alanın dijital dönüşümü ile ilgili bir diğer dönüşüm ise sosyal medya kullanımının yaygınlaşması ve sosyal medyanın etkisi artan bir bilgi ve haber kaynağı olması ve toplumu etkilemede önemli bir araç haline gelmesidir. Sosyal medya aynı zamanda etkili bir yalan haber ve manipülasyon kaynağı halinde

olduğundan hükümetlerin görevleri arasında manipülasyonu ve yalan haberleri kontrol etmek de eklenmiştir. Çevrim içi medya kullanıcılara kabul ettiği içeriği sunma eğilimindedir ve kullanıcıyı daha önce ilgilenmediği ve bilgi ve perspektifleri izole olduğu bir “filtre baloncuğu” ile sınırlandırır. Bu durum ise manipülasyon ve siyasi kutuplaşmayı beslemektedir. Kamu yönetimi, kamusal alanda güvenli ve sağlıklı bir sosyal medya oluşturulabilmesi için eğitim müfredatını ve çevrimiçi haber medyasını yöneten düzenlemeler gerçekleştirmelidir. Örneğin Alman hukuku sosyal medya platformlarına sahte haberleri belirleme ve silme mecburiyeti getirmiştir (2018: 14).

Vatandaşlar, oy kullanmak, araçlarını kaydettirmek, kimlik çıkarmak benzeri işlemlerini gerçekleştirmek için kamu bürokrasisi ile ve genel olarak yürütme ile bağlantı sağlamaları gerekmektedir. Kamu bürokrasisi her vatandaş ile bir şekilde bağlantılıdır. Bu gerçek kamu yönetiminde gerçekleşen her değişikliğin vatandaşı da mutlaka etkilediği anlamına gelmektedir. Kamu yönetiminde oluşturulan en küçük değişikliklerin bile hükümet ile kurulan bağlantı üzerinde etkileri bulunmaktadır. Dijitalleşmenin umumi bir akım olarak yaygınlaşması kamu yönetiminin de dijitalleşmesi yönünde etki oluşturmaktadır. Kamu yönetimi, özel sektörün dijitalleşmesine göre daha geç başlayarak daha ağır bir ilerleme gösterse bile dijitalleşme uygulamalarına başlamıştır. Kamu yönetiminin e-devlete geçiş için doğru teknolojilerin doğru yerlerde kullanılması ve koordinasyon sağlanması çok önemlidir. Kamu görevlilerinin iş akışlarının düzgün ve sorunsuz hale getirilebilmesi ve vatandaşlarla etkileşimlerinin kamu hizmetinin yürütülmesinde olumlu sonuçlar ortaya koymayı mümkün hale getirecek etkileşimler oluşturabilmesi için bazı eğilimleri göz önünde bulundurmak gerekmektedir (Huppert, 2020: 12):

Bütün yaygın tekno merkezli (techno-centric) yaklaşımlar, kamu yönetimini dönüştürmenin anlamının, kapsayıcı politika hedeflerine ulaşmayı sağlayan

politika araçları setlerinin değiştirilmesi anlamına gelmesini yeterince önemsenmemektedirler. Dijital teknolojilere dayanarak geliştirilen politika araçlarının değerlendirilmesi, muhtemelen değerlendirme yapılmamasına göre çok daha etkili sonuçlara ulaşmayı mümkün hale getirecektir. Bu değerlendirmenin önündeki engellerden birisi, herhangi bir zamanda teknolojik olarak meydana gelen değişimin bilgisinin, politik hedeflere ulaşma konusunda uygun araç seçimi ve uygulamasının politik tasarım sürecine nasıl aktarılabileceğinin bilinmemesidir. Bu sorunun çözümünün strateji geliştirilmesi, ölçüm yapılması, kamu çalışanlarının politika tasarımı ve bilgi ve iletişim teknolojileri geliştirmesi, bilgi ve iletişim teknolojileri, yasama ve bürokrasi arasında disiplinli ve uyumlu bir çalışma geliştirilmesi ve politika uygulama projesi tasarımı ve uygulaması üzerinde önemli etkileri olacaktır (Walker ve Weekakkody, 2016: 4).

E-devletin ilk yirmi yılında bilgi ve iletişim teknolojilerinin, özellikle internet ile ilgili olanlar ile dijital teknolojilerin hükümeti dönüştüreceğine dair çok sayıda iddia ortaya atılmıştır. Bu konuda dönüşümün anlamında çeşitlenme oluşmuştur. Herhangi bir İngilizce sözlük dönüştürmeyi şeklin değişimi (to change form), ya da şekillendirme (shape) olarak ifade eder. Bu durumda da hükümetin değişen şekli ya da hükümetin şekillendirilmesinden ne anlaşılması gerektiği dolayısıyla da neyin değiştirildiğinin anlaşılması gerekmektedir. Çok sayıda akademik ya da uygulama çalışması kaynaklı metin bu değişimi işlevlerin ya da hizmetlerin ya da kuruluşların entegrasyonu veya birleştirilmesi açısından zımni ya da sarih bir şekilde tanımlamaktadır. Fakat kamu yönetiminin örgütsel şekli ya da işlevleri başta anayasa ve kanunlar olmak üzere mevzuat ile belirlenmektedir. Dijital dönüşümün gerçekleştirilmesi için gerekli olan en önemli kaynaklar siyasal irade ve ilgili düzenlemelerin yapılmasıdır (Walker ve Weekakkody, 2016: 5).

5. SONUÇ

Endüstri devrimleri ekonomik hedeflere yönelik olarak geliştirilen teknolojilerin ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel yapı da dâhil olmak üzere bütün toplumun total olarak değişimini zorunlu hale getirmişlerdir. Endüstri devrimlerinin oluşumunda dinsel ve ekonomik arka planının yanı sıra üretimin örgütlenmesinin gelişimini sağlayan iş bölümü ve uzmanlaşmadaki artış da önemli bir etkiye sahiptir. İş bölümü ve uzmanlaşma, endüstri 4.0 dönemi de dâhil olmak üzere teknolojik gelişimin sağlanmasında ve üretimin artışında temel araç olmuştur. Ekonomi sürekli olarak daha yüksek verimlilik, etkinlik kârlılık hedeflerine yönelmiş, bunun sonucu olarak da her şey hızlanmış ve iç içe geçmiştir. Kamu yönetimi, yöntemlerini ve iş yapma biçimlerini belirli sınırlar içerisinde bu değişim anlayışına uygun olarak ve sonuçlarından da faydalanarak gerçekleştirmektedir. Üretim ve örgütlenme yöntemlerinde meydana gelen değişiklikleri ve değişen teknolojinin imkânlarını, ekonomik yapının da devamını sağlamayı da hedefleyerek ve ihtiyaçlarını gözeterek uygulamaktadır. Her endüstri devriminin teknolojik imkânının ve ekonomik yapısının geliştirdiği yöntem, devlet örgütlenmesi üzerinde de belirleyici olmuştur. Endüstri 4.0 döneminde de dijital teknolojiler, internet kullanımı ve işçi maliyetlerini en aza indirebilecek yeni teknolojik imkânlar ve örgütlenme usulü, devletin örgütlenmesi için de belirleyici olmuştur.

Devletin yapısı ve işleyişinin oluşmasında içinde bulunan ekonomik yapının yanı sıra teknolojik imkânlar da belirleyici olmaktadır. Modern teknolojilerin geliştirilmesinden sonra sürekli artan teknolojik değişimler endüstri 4.0 dönemine geçişe neden olmuştur. Bu dönemin teknolojileri daha verimli, daha hızlı, daha fazla kaynak kullanımına yönelik ve daha fazla güç üretme imkânına sahiptir. Kamu yönetimi örgütlenmesi ve örgütlerin çalışma biçimi ve sınırları da teknolojik imkânların bir sonucu olarak daha hızlı, daha güçlü, daha verimli ve

etkili hale gelmektedir. Teknolojik değişim devam ettiği ve ekonomik sistemin devletin varlığına ihtiyaç duymasının sonucu olarak, kamu yönetimi de değişimine devam edecektir.

Endüstri 4.0 döneminde, neoliberal yaklaşımın da etkisiyle kamu yönetimine ve siyasal sisteme teknolojik imkânlar aracılığıyla çok kanallı olarak ulaşma kapasitesi oluşmuştur. Teknolojik değişimler, insanların kontrolünü kolaylaştırmış, birey inancı yaygınlaştırılarak insanlar yalnızlaştırılmış ve toplum atomize edilmiştir. Bu durumda siyasal ve bürokratik katılım kanallarının çokluğu ve etkisi önem kazanmıştır. Bürokratik ve siyasal katılım kanallarının çokluğu ve endüstri 4.0'da var olan teknolojik kapasite ve gelişen uygulama kültürü sistemin meşruiyeti ve devamı açısından önem kazanmıştır. Bu dönemde, farklı seviyelerde dijital katılım imkânı geliştirilmiştir. Ekonomik ve sosyal hareketlilik artmış, teknoloji kullanımı yaygınlaşmış, örgütlenme anlayışı ve şekilleri ile istihdam biçimleri değişmiştir. İnsan ve makine birbirleri ile dijital ortamda etkileşimli hale gelmiştir.

Dijital teknolojiler, devletin etkinlik ve verimlilik hedefine uygun olarak yeniden yapılandırılmasını kolaylaştırmıştır. Paydaşların kamu hizmetine ulaşımı ve katılımı aynı zamanda devletin de topluma nüfuz etme imkân ve kapasitesi artmıştır. Neoliberal anlayış dijital teknolojileri kullanarak siyasal ve bürokratik alanı yeniden yapılandırmış, hızlı ve etkin işleyen, verimliliği hedefleyen bir kamu yönetimi inşa etmiştir. Devletin kontrol kapasitesi artmış, faaliyet alanları ve yöntemleri çeşitlenmiştir. Dijital teknolojilerin sahip olduğu kayıt ve kontrol kapasitesi, dijital verilerin ölçülebilirliği ve denetleme araçlarının çeşitliliği ve kapasitelerinin yüksekliği bürokrasinin şeffaflığını ve hesap verebilirlik özelliğini geliştirmiştir. Kamu hizmeti sunumunun sürekliliği ilkesinin uygulaması kolaylaşmıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Tek yazarlı bir makale olduğu için araştırma ve yayınlanmasına ait herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri: Bu makalenin araştırılmasında ve yayınlanmasında herhangi bir mali destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı: Bu makalenin hazırlanması için herhangi bir etik kurul kararına ihtiyaç bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Aktaş, Duygu Şimşek (2019); “Bilişim Teknolojilerindeki Gelişmelerin Anayasal Fonksiyonlar Üzerindeki Dönüştürücü Etkisi”, Anayasa Yargısı, Cilt:36, Sayı:2, s.253-289.

Atik, Hayriye; Fatma Ünlü (2019); “Endüstri 4.0’a Dönüşüm Süreci: Avrupa Birliği Ülkelerinin Performansı Üzerine Ampirik Bir Analiz”, Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi, Cilt: 27, Sayı: 1, s.145-168.

Avaner, Tekin; Recep Fedai (2019); “Türk Kamu Yönetiminde Ofis Sistemi: E-Devlet Uygulamalarından Dijital Dönüşüm Ofisine”, Amme İdaresi Dergisi, Cilt:52, Sayı:2, Haziran, s.149-172.

Blix, Marten (2015); The Economy and Digitalization, Opportunities and Challenges, Confederation of Swedish Enterprise, Tyresö, İsveç. Researchgate veri tabanından alınmıştır.

Bloem, Jaap; Menno van Doorn, Sander Duivestein David Excoffier, René Maas, Erik van Ommersen (2014); The Fourth Industrial Revolution, Things to Tighten the Link Between IT and OT, Sogeti VINT Report, ss.1-40,

<https://www.sogeti.com/globalassets/global/special/sogeti-things3en.pdf> 15 10 2022. Researchgate veri tabanından alınmıştır.

Bruckner, Gerald (2018); The Impact of Digitalization on Business Models in the Austrian Electricity Sector, Karl-Franzens Üniversitesi, Graz. Karl-Franzens Üniversitesi'nden alınmıştır.

Charles, Lorraine; Shuting Xia, Adam P. Coutts (2022); Digitalization and Employment, A Review, International Labour Organization, Cenevre, İsviçre. ILO sitesinden alınmıştır.

Doğru, Seyide (2018); "Endüstri 4.0 ile Gelen Dijital Dönüşüm ve Risk Altındaki Meslekler", Trend Analizi, Mayıs, s.1-8.

Drishti (2018); In Depth: Industrial Revolution 4.0, :: [Drishti IAS Coaching in Delhi, Online IAS Test Series & Study Material](#), ss.1-4, 15,10,2022.

Ersöz, Betül; Mehmet Özmen (2020); "Dijitalleşme ve Bilişim Teknolojilerinin Çalışanlar Üzerindeki Etkileri (The Effects of Digitalization and Information Technology of Employees)", AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi, Summer /Yaz, Cilt/Vol:11-Sayı/Num:42, s.169-179. Dergiparktan alınmıştır.

Farida, Ida; Refly Setiawan, Anastasia Sri Maryatmi, Masayu Nila Juwita (2020); The Implementation of E-Government in the Industrial Revolution Era 4.0 in Indonesia, International Journal of Progressive Sciences and Technologies, Vol.22, No.2, ss.340-346. Researchgate veri tabanından alınmıştır.

Gorenšek, Tilen; Andrej Kohont (2019); "Conceptualization of Digitalization: Opportunities and Challenges for Organizations in the Euro-

Mediterranean Area”, International Journal of Euro-Mediterranean Studies, Vol.12, No.:2, ss.93-116.

Groumos, Peter P. (2021); Historical and Scientific Overview of all Industrial Revolutions, IFAC PapersOnline 54-13, ss.464-471.

Guarascio, Dario; Andrea Coveri, Cladio Cozza (2021); Monopoly Capitalism in the Digital Era, Institute of Economics Scuola Superiore Sant’Anna, LEM (laboratory of Economics and Management) Working Paper Series, ISSN(ONLINE) 2284-0400, ss.1-29.

Hellsten, Pasi; Annamaija Paunu (2020); Digitalization: A Concept Easier to Talk about than to Understand, 12th International Conference on Knowledge Management and Information Systems, Engineering and Knowledge Management Volume 3, ss. 226-233.

<https://www.britannica.com/event/Industrial-Revolution> 15 10 2022.

<https://www.desouttertools.com/industry-4-0/news> Industrial Revolution - From Industry 1.0 to Industry 4.0 15.10.2022.

<https://www.telecomreview.com/articles/reports-and-coverage/6108-government-4-0-transformation-to-digital-government> 30.05.2022.

Hupperth, Anna (Ed.) (2020); Public Administration in The Digital Era, Center for Digital Technology and Management Munich, Germany.

Karuppusamy, Jayakumar (2018); Governanve 4.0- System Engagement Leveraging Transactional Intelligence, Collaboration Platforms and Automated Customized Servic Delivery, Congress of International

Institute of Administrative Sciences at Tunisia. Academia veri tabanından alınmıştır.

Khan, Saima; Shazia Khan, Mohsina Aftab (2015); "Digitization and Its Impact on Economy", International Journal of Digital Library Services, Vol.5, April-June Issue-2, ss.138-149. Researchgate veri tabanından alınmıştır.

Long, Cua Kim; Agrawal, Rashmi; Trung, Ha Quoc; Pham, Hai Van (2021); "A big data framework for E-Government in Industry 4.0", Open Computer Science, 11, s.461-479.

Manda, More Ickson; Soumaya Ben Dhaou (2019); Responding to the Challenges and Opportunities in 4th Industrial Revolution in Developing Countries, ICEGOV April 3-5, Melbourne VIC, Australia, ss.244-253.

Marcellis-Warin, Nathalie; Munoz, J.Mark; Warin, Thierry (2020); "Government 4.0 and the Pandemic", California Management Review, Jun, s.1-7 <https://cmr.berkeley.edu/2020/06/government/> 14.06.2022. Researchgate veri tabanından alınmıştır.

Melnyk, Leonid; Oleksandr Kubatko, Iryna Dehtyarova, Oleksandr Matsenko, Oleksandr Rozhko (2019); "The Effect of Industrial Revolutions on the Transformation of Social and Economic Systems" , Problems and Perspectives in Management, Volume 17, Issue 4, ss.381-391. Researchgate veri tabanından alınmıştır.

Nurdin, İsmail (2019); Government Governance in the Industrial Revolution 4.0, JISPO, Vol. 9, 2 Edisi, ss.218-230.

Paperpile, (2019); "What is a research paper?", "Types of research papers", "Writing your research paper", "Getting started with your research

paper outline”, paperpile.com, Link:
https://paperpile.com/guides/writing/ (Çeviri:Kayhan, Melis)
Arastirma-Makalesi-Nedir-ve-Nasil-Yazilir.pdf (sosyalbilimler.org 15.10.
2022.

Petrillo, Antonella; Fabio De Felice, Raffaele Cioff, Federico Zomparelli (2018);
Fourth Industrial Revolution; Current Practices, Challenges, and
Opportunities, <http://dx.doi.org/10.5772/intechopen.72304>, ss.1-20,
15.10.2022. . Researchgate veri tabanından alınmıştır.

Robertson, Susan (2018); Digital Weberianism: Bureaucracy, Information, and
the Techno-rationality of Neoliberal Capitalism, Indiana Journal of
Global Legal Studies, Volume 25, Issue 1, ss.187-216. Researchgate veri
tabanından alınmıştır.

Sağbaş, Aysun; Ayçin Gülseren (2019); “Endüstri 4.0 Perspektifinde Sanayide
Dijital Dönüşüm ve Dijital Olgunluk Seviyesinin Değerlendirilmesi”,
European Journal of Engineering and Applied Sciences, 2(2), s.1-5.

Sausen, Hannah (2020); What is Digitalization, Opportunités and Challenges in
East-Africa, Friedrich-Ebert-Stiftung, Rwanda, ss.1-16.f

Schumacher, Andreas; Wilfried Sihm, Selim Erol (2016); Automation, Digitization
and Digitalization, and Their Implications for Manufacturing
Processes, Innovation and Sustainability, International Scientific
Conference Bucharest, Romania, ss.1-6. Researchgate veri tabanından
alınmıştır.

Schwab, Klaus (2016); The Fourth Industrial Revolution, World Economic Forum,
Cenevre, İsviçre.

Sharma, Ashwani; Bikram Jit Singh (2020); "Evolution of Industrial Revolutions: A Review", International Journal of Innovation Technology and Exploring Engineering, Volume 9, Issue 11, ss.65-73. Researchgate veri tabanından alınmıştır.

Shava, Elvin; Hofisi, Costa (2017); "Challenges and Opportunities for Public Administration in the Fourth Industrial Revolution", African Journal of Public Affairs, Volume:9, Number:9, December, ss.203-215. Researchgate veri tabanından alınmıştır.

Stern, Sebastian; Daub, Matthias; Julia, Klier; Anna Wiesinger,; Axel, Domeyer, (2018); "Government 4.0-The Public Sector in the Digital Age", Leading in a Disruptive World; McKinsey & Company, March, s.1-18.

Tamer, Halil Yasin; Barış Övgün (2020); "Yapay Zekâ Bağlamında Dijital Dönüşüm Ofisi", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt:75, No:2, s.775-803.

Tay, Shu Ing; Lee Te Chuan, A.H.Nor Aziati, Ahmad Nur Aizat Ahmad (2019); "An Overview of Industry 4.0: Definition, Components, and Government Initiatives", Jour of Adv Research in Dynamical & Control Systems, Vol. 10, 14-Special Issue, ss. 1378-1387. Researchgate veri tabanından alınmıştır.

Walker, Paul; Weerakkody Vishanth (2016); "Digital Government: Overcoming the Systemic Failure of Transformation. Digital Transformation Through Policy Design with ICT-Enhanced Instruments", Working Paper 2, SSRN Electronic Journal, January, ss.1-32.

Yankın, Fahri Bilal (2019); "Dijital Dönüşüm Sürecinde Çalışma Hayatı", İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi, Cilt: 7, Sayı:2, s.1-38.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Technological features are developed through our connection with the world to meet our needs. Our needs enable us to develop knowledge, and the application of knowledge constitutes technology. The fact that the economy is the main determinant factor in the modern period and that profitability has turned into addiction has resulted in technological changes that will cause nature to be consumed at a higher rate than its renewal rate, along with other conditions. The starting point of this change is the invention of the steam engine, then mechanization and the use of electricity in production and everyday life. Competition and profit dependence have always turned higher efficiency and efficiency into a necessity, and innovation has been one of the most important tools in competition. To survive in a competitive environment is to innovate, produce cheaply and sell with high profit rates. This cycle has led to the development of continuous technological innovation, the structure and functioning of the state is formed under the influence of economic understanding and technological results. In this study, the effect of technological changes on the structure and functioning of the state, without highlighting the details of the economic background, was tried to understand by evaluating the changes that occurred during the industry 4.0 period. The use of power outside and above the natural power in technologies has increased the amount and speed of production, expanded the range of motion, and at the same time, by diversifying the possibilities and tools of the circulation of goods and services, it has made possible the spatial spread of economic activity by transforming the technological quality. The division of labor and specialization have allowed production and life to become more complex and multi-layered in line with economic goals. Public administration has always been at the center of all these changes. Technological changes, especially with the labor shortage that emerged with the mechanization in agriculture, and the acceleration of social change, the mobility and complexity in the social structure caused the structure and functioning of the state to be formed according to the new situation. The social consequences of more complex production methods developed with the division of labor and specialization in production have changed the structuring and understanding of the state. Each industrial revolution has affected the structure and functioning of the state through its economic, social, political and effects, as well as the management approaches and technologies brought about by technological changes. The capitalist competition culture and the regular crisis of the economic structure have been overcome by technological changes and the industry 4.0 period has been entered in the current period. In the fourth industrial revolution, the development of the Internet and digital technologies and the widespread use of

them have made it possible for man and machine to interact in a digital environment. Factors such as efficiency, profitability and speed in the competitive environment determined by the economic understanding reached a new stage in the industry 4.0 period and determined the structure and functioning of the state. The ideological goals of neoliberalism and the development of technological capacity that the technological possibilities have changed vertically integrated organizational structure of the state, along with neoliberal ideology fragmented, bureaucratic structures and the emergence of rapid and powerful running faster, effective and efficient public administration and economically formed.

Method

This is a research article. It was prepared as a theoretical study by conducting secondary source research. The literature on the subject has been studied by scanning.

Findings (Results)

Industrial revolutions have necessitated the total change of the whole society, including the economic, political, social and cultural structure of the technologies developed for economic goals. In addition to the religious and economic background of the industrial revolutions, the increase in the division of labor and specialization, which provides the development of the organization of production, also has an important effect. Industrial revolutions have necessitated the total change of the whole society, including the economic, political, social and cultural structure of the technologies developed for economic goals. In addition to the religious and economic background of the industrial revolutions, the increase in the division of labor and specialization, which provides the development of the organization of production, also has an important effect. The division of labor and specialization has been the main tool in the increase of technological development and production, including the industry 4.0 period. The economy has constantly turned towards higher productivity, efficiency and profitability targets, and as a result, everything has accelerated and intertwined. Public administration carries out its methods and ways of doing business within certain limits in accordance with this understanding of change and by benefiting from its results. It applies the changes in production and organization methods and the possibilities of changing technology by considering the continuation of the economic structure and its needs. The method developed by the technological possibilities and economic structure of each industrial revolution has also been decisive on the state organization. In the Industry 4.0 period, digital technologies, internet use and new technological possibilities and organization method that can minimize

worker costs have been decisive in the organization of the state. In addition to the economic structure, technological opportunities are also determinant in the formation of the structure and functioning of the state. After the development of modern technologies, the ever-increasing technological changes have led to the industry 4.0 period. The technologies of this period are more efficient, faster, more resource-oriented and have the opportunity to produce more power. The organization of public administration and the way these organizations work and their boundaries are also becoming faster, stronger, more efficient and effective as a result of technological opportunities. As the technological change continues and the economic system needs the existence of the state, the public administration will continue to change.

THE ANALYSIS OF CASH FLOWS MAXIMIZING THE FIRM VALUE THROUGH THE APPROACH OF SYSTEM DYNAMİCS

Mehmet TURSUN* Hasan SÖYLER İbrahim AKSU*****

Abstract

In this study, it was practiced to adopt free cash flows to firm which is frequently used in calculating the firm value through the system dynamics model. For the study, a firm traded at Borsa Istanbul 100 Index (BIST-100) was chosen and the firm's cash flow projection was created by analyzing its financial data. Future cash flows of the firm were exercised under certain scenarios via system dynamics model. The results exhibit that the future cash flows of the firm can be predicted successfully through the system dynamics model. It is considered that the system dynamics can be used as an efficient strategic management accounting technique and that it can provide the data which the business executives will require when making the optimal decisions maximizing the firm value.

Keywords: Firm Value, System Dynamics, Strategic Management Accounting, Cash Flows

* Dr. Öğr. Üys., Adiyaman Üniversitesi, Kahta Meslek Yüksekokulu Muhasebe ve Vergi Uygulama Bölümü, mtursun@adiyaman.edu.tr, Adiyaman-Türkiye

** Dr. Öğr. Üys., İnönü Üniversitesi, İİBF Ekonometri Yöneylem Bölümü hasan.soyler@inonu.edu.tr, Malatya-Türkiye

*** Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, İİBF İşletme, Muhasebe ve Finansman Bölümü, ibrahim.aksu@inonu.edu.tr, Malatya-Türkiye

FİRMA DEĞERİNİ MAKSİMİZE EDECEK NAKİT AKIŞLARIN SİSTEM DİNAMİĞİ YAKLAŞIMIYLA ANALİZİ

Öz

Bu çalışmada, firma değerinin hesaplanmasında sıkça kullanılan firmaya serbest nakit akımları, sistem dinamiği modeliyle belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma için BİST-100 endeksinde işlem gören bir firma seçilmiş ve finansal verileri analiz edilerek firmanın nakit akım projeksiyonu oluşturulmuştur. Sistem dinamiği modeliyle firmanın gelecekteki nakit akımları belirli senaryolar altında çalıştırılmıştır. Sonuçlar, sistem dinamiği modeli ile firmanın gelecekteki nakit akımlarının başarılı bir şekilde tahmin edilebildiğini göstermektedir. Sistem dinamiğinin etkili bir stratejik yönetim muhasebesi tekniği olarak kullanılabileceği ve firma yöneticilerinin firma değerini en yükseğe çıkaracak kararları verirken ihtiyaç duyacakları verileri sağlayabileceği değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Firma Değeri, Sistem Dinamiği, Stratejik Yönetim Muhasebesi, Nakit Akışı

1. INTRODUCTION

Firm value is an economic concept representing the price determined for a good or a service considered for sale. In other words, it is the prediction of the potential price which will be paid for a certain good or service in a certain period of time (Chambers, 2009: 5). As is evident from the definition, the value and the price of an asset can be different from each other. Price is the sum of money paid for the acquisition of a good or service. As for the value, it's the cost of a good or service under the market conditions. Prices can vary in accordance with many economic conditions in the market, supply and demand being in the first place. Therefore, the price can be different from the value of the relevant good or service (Pernsteiner and Sümer, 2004). Accordingly, it is essential to be able to determine the value of a good or service accurately in order to formulate an opinion about the price of a good or service. The process

of determining an asset's value is named valuation. Firms can have different values due to the current economic environment, field of activity, and etc. (School, 2007). In the firm valuation process, it is tried to determine the current value of the relevant firm's assets and resources in a certain period of time (Ercan et al., 2003). Nowadays, there are many factors affecting the firm value and adding value to the firm in real terms. Some of these elements result from general economic factors such as national income, money supply, inflation rate, interest rate, level of employment and exchange rate. As for the other part, some of them result from the sectoral factors such as profitability, the course of the sector, sectoral growth and competition. Economic and sectoral factors constitute the external factors affecting the firm value. Capital structure, cost of capital, financial rates and dividend policies are the internal factors related to the firm which affect firm value. Moreover, elements such as revenue generation potential of the firm, cash flows expected from the investments planned in the future, characteristics of the firm's assets and its research and development activities, firm's marketing power and the ability to hold on the market are essential factors affecting firm value (Pamukçu and Akarçay Öğüz, 2014). Using these factors efficiently in firm valuation enables to determine the firm value more accurately.

In this study, it was practiced to adopt free cash flows to firm which is frequently used in calculating the firm value through the system dynamics model. Within this context, firstly, literature review in this field was examined by including firm valuation methods. Afterward, the financial data regarding "Pınar Süt Mamulleri Sanayii A.Ş." (PNSUT) traded at Borsa İstanbul 100 Index (BIST-100) were examined and the free cash flows to firm (FCFF) were determined via system dynamics model. Business policies which will maximize FCFF was tested under certain scenarios through the created model.

2. FIRM VALUATION METHODS

According to American Society of Appraisers (ASA), National Association of Certified Valuation Analysts (NACVA) and Institute of Business Appraisers (IBA) who are among the leading institutions in the field of firm valuation, there are three approaches used in the field of valuation in general. These approaches contain different application methods within themselves. These methods in question are book value, "Asset Based Approach" within the scope of liquidation value and net asset value, "Market Value Approach" which is also named as trading multiples method and the "Discounted Cash Flows Method". Discounted Cash Flows Method is the most preferred method by the firms among the valuation methods. The main reason behind this is that it's more realistic and advantageous compared to other valuation methods. Yet, asset values can fall wide of the mark in terms of their current market value since they are recorded by historical cost as of the accounting records in the asset-based approach. On the other hand, there are significant disadvantages in the market value approach since the market data cannot be obtained due to the fact that not all the firms are publicly traded (Demir and Bahadır, 2007).

2.1. Discounted Cash Flows Method

Discounted cash flows are determined by converting the difference between the cash inflow and outflow which is calculated via certain discount rate into the present value. In this method, it's practiced to predict the future cash flows for the upcoming periods by analyzing the firm's data from the previous periods. Cash flows, prediction period and discount rate are the variables used in this method. The projection time to be predicted must be more than 5 years in the discounted cash flows method to be able to determine firm value more accurately. Firms make investments through equity method and borrowing and

generate operating revenue as a result of these investments. Cash flows to be acquired in the future through investments are calculated in two ways as “Free Cash Flows to Equity” and “Free Cash Flows to Firm” (Hatipoğlu and Yener, 2013; Yalçın, 2014).

Free Cash Flows to Equity Method

Free cash flows to equity are the remaining cash amount for the shareholders after the firm had fulfilled its financial obligations and it's calculated as follows (Damodaran, 2001):

$$FCFE = NI - (CAPEX - D) - (\Delta WC) + (NDI - DR) \quad (1)$$

FCFE = Free Cash Flow to Equity

NI = Net Income

CAPEX = Capital Expenditure

D = Depreciation

ΔWC = Change in Working Capital

NDI = New Debt Issued

DR = Debt Repayments

In the free cash flows to equity method, firm's non-operating financial income and costs are predicted (Chambers, 2009: 249).

Free Cash Flows to Firm Method

Free cash flows to firm represents the cash flows to rightful owners. This method is calculated as follows (İvgen, 2003):

$$FCFF = EBIT(1 - TR) + D - CAPEX - \Delta WC \quad (2)$$

FCFE = Free Cash Flow to Equity

EBIT = Earnings Before Interest and Taxes

TR = Tax Rate

D = Depreciation

CAPEX = Capital Expenditures

Δ WC = Change in Working Capital

Free cash flows to firm method refers to the cash flows to all the rightful creditors of the firm. In this method, weighted average cost of capital (WACC) is used as a discount rate of the cash flows in the calculations. This method is used mostly by the firms which have higher financial leverage and whose debt ratios vary from year to year. Free cash flows to firm gives more detailed information regarding the firm value according to different financing and investment methods (Altan and Karahan, 2016; Chambers, 2009).

3. LITERATURE REVIEW

Azeem Qureshi, (2007) has examined the effect of financing and dividend policies on firm value by the system dynamics model. In the study, it was identified that the investments made on productive assets are effective in the maximization of firm value. Furthermore, contrary to literature, it was determined that the capital structure with a relatively low debt ratio does not have any impact upon the maximization of firm value. Another finding obtained in the study was that a consistent dividend policy is the prerequisite for maximizing firm value.

Aksu, (2013) developed a cash budget model based on system dynamics and analyzed the model's response to various scenarios. According to the study, the model enables the determination of the cash situation at any time and provides information about the amount and duration of any cash needs. Additionally, it

was stated that the cash budget model developed can be used for a variety of accounting functions required by management, ranging from cost calculation to cost volume profit analysis.

Martínez-Sola et al., (2013) have examined the relationship between firm value and commercial credit between 2001-2007 for a sample group of firms traded at Spanish Stock Exchange. As a result of the study, it was determined that while there is a positive correlation between firm value and commercial credit on a low level of receivables, there is a negative correlation between firm value and commercial credit on a high level of receivables.

In Aksu et al., (2014)'s studies, a general production business model was developed using a system dynamics approach in order to identify solutions to business problems, and the trend of variables was observed for various scenarios. According to the study, the effects of business decisions made using system dynamics modeling are dynamically displayed on the model, and when compared to other methods, it is stated that it produces very close results to the real situation by considering almost all the variables that can affect business activities.

Özer and Çam, (2016) have researched the role of human capital in firm valuation. For this purpose, "human capital" (HC) was included as "other information" in accordance with the Ohlson Model (OM) and it was practiced to find the reasons behind the difference between the market value and the book value of the firms due to the inadequacies in the accounting standards. The data obtained from the study on industrial corporations registered in Borsa İstanbul (ISE) between 2004-2014 was analyzed by using econometrics models with panel data. As a result of the study, it was specified that OM was able to reveal a significant part of the unexplained difference in the firm value.

In their study; Çetiner and Özöğüt, (2018), the general framework of the discounted cash flows method of the firm valuation methods was introduced, and the method was practiced on an example. Cash flow projections were established as a result of predictions made upon the assumptions and the financial analysis data on the basis of the exemplified firm in the study.

Ünvan, (2019) had performed a firm valuation application for Turkish Airlines operating in the airline transport industry. In the study, discounted free cash flow and similar firm valuation methods were used and the obtained results were compared in terms of consistency. As a result of the study, it was determined that the discounted cash flow method produced significant results for coefficients of firms. Furthermore, it was predicted that the firm is in a positive growth tendency and that its brand value will increase accordingly, and the “Purchasing Decision” would be a healthy decision in favor of investors for Turkish Airlines.

Khan et al., (2021), have analyzed the effect of capital structure policy on firm value via system dynamics approach. In the study conducted for the purpose of maximizing firm value, an institutional planning model was developed for an oil company based on the system dynamics containing operational and financial processes and the model was simulated with various scenarios. It was determined that the increase in the debt ratio of the capital structure increased the firm value. The main reason for this result was indicated as the borrowing costs behind lower than the equity costs.

Aust et al., (2021) have conducted a study examining the relationship between the managerial application of valuation and accounting information. In the study, data was obtained from the firms registered in the stock market in Germany between 2006-2015 and the relationship between valuation and

managerial applications were analyzed. Study findings exhibit that while the relationship of managerial application in regard to valuation/accounting information remained positive for the firms with a high level of free float rate; nevertheless, it did not remain positive for the firms with a low level of free float rate.

Hernawati et al., (2021) have researched the effect of income and earnings method on firm value. Data was obtained from 111 manufacturing companies listed in the Indonesia Stock Exchange (IDX) between 2015-2018 and analyzed. In the study, it was determined that firm value can be increased by transfer of welfare to the shareholders and corporate management as a result of policies toward increasing income.

Bose et al., (2022), have examined the effect of COVID-19 on the changes in the firm value and the regulatory role of sustainability performance at the firm level on this relationship. In the study, it was determined that COVID-19 had less negative impact on firms who have sustainable performance.

4. METHOD AND MODEL STRUCTURE

In the study, financial statements reported by “Pınar Süt Mamulleri Sanayii A.Ş.” The main reason for choosing the company from the food sector is that this sector is less affected by the economic crisis. (PNSUT) traded at Borsa Istanbul 100 Index (BIST-100) to the Public Disclosure Platform (PDP) between 2010-2020 were used. With using the data obtained from these financial statements, it was practiced to identify the upcoming 10-year projection of the firm through the model created by Stella software. Figure 1 shows the model of the calculations identifying Free Cash Flow to Firm (FCFF) which is created by the system dynamics approach.

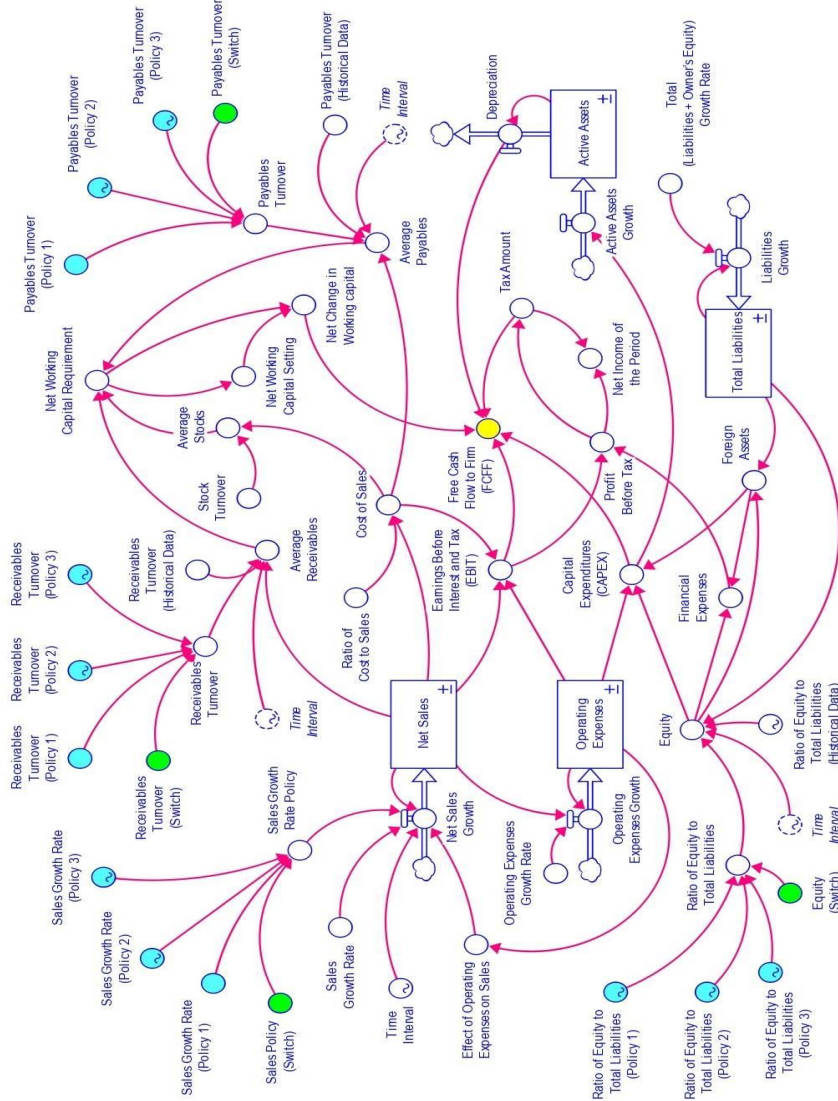

Figure 1. Model Structure

Internal and external factors affecting firm value was used in the model. Some of the factors influencing firm value was not included in the model. Internal and

external factors included in the model as well as the factors not included in the model are shown in Table 1.

Table 1. Factors That Are Used and Ignored in the Model

Internal Factors	External Factors	Ignored Factors
✓ Net Sales	✓ Interest Rate	✓ Inflation Rate
✓ Operational Expenses	✓ Tax Rate	✓ Activities of the
✓ Total Foreign Assets	✓ Trade Receivables	Competitors
✓ Equities	Turnover	✓ Activities of the
✓ Net Cash Flows	✓ Stock Turnover	Government
✓ Depreciation Expenses	✓ Payables Turnover for	✓ Activities of the Other
✓ Fixed Capital	Commercial Debts	Shareholders
Expenditures	✓ Beta Coefficient	
✓ Net Working Capital		

System dynamics model contains internal variables to a great extent in contrast to traditional econometric models based on external variables. Internal factors are the main pillars of model structure, and they guide behaviors of model. On the other hand, external outputs affect internal factors (Sterman, 2000).

4.1. Model Verification and Testing

Sterman, (2000) defines model verification as “the process of building trust toward the model”. Nevertheless, it’s near to impossible that the models are the same as the real systems since they are the simplified representations of the systems in the real world. However, model testing is an essential step in the process of system dynamics modelling. There are numerous testing methods for testing the reliability of the model. In the study, model was subjected to behavioral test.

In the behavioral test method, it is evaluated as to what extent the model satisfies real system’s behavior (As shown in Figure 2, 3, 4, 5, and 6). The compatibility between the simulation data obtained from the model and the

actualized historical data is an essential factor in the model structure’s accurate prediction of the correlation between the variables in a short and long period of time and in the interpretation of the simulation data realistically.

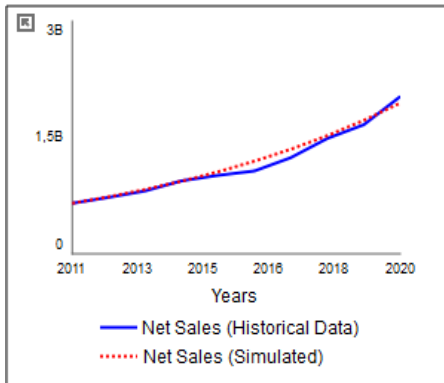

Figure 2. Behavioral Test of Sales

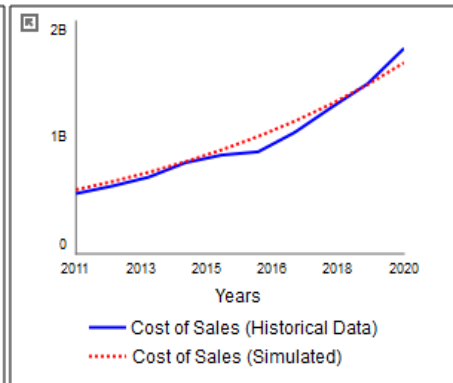

Figure 3. Behavioral Test of Sales Cost

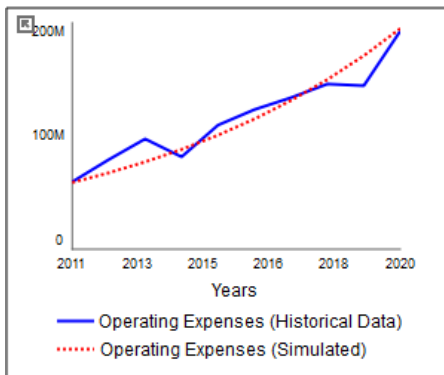

Figure 4. Behavioral of Operational Expenses

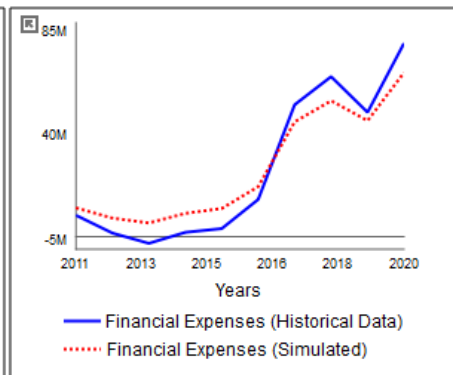

Figure 5. Behavioral of Financial Expenses

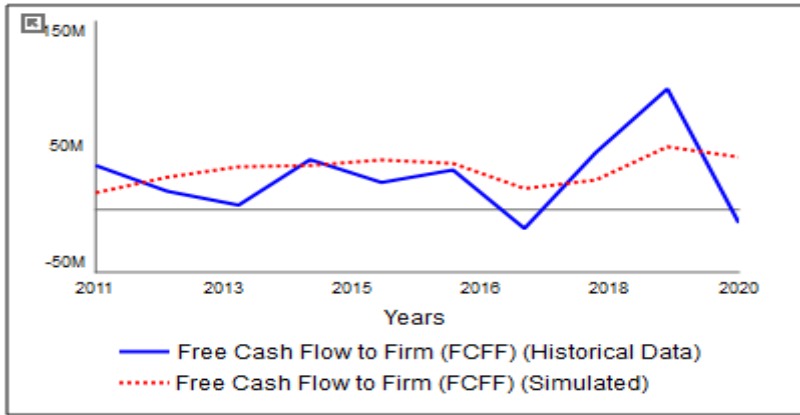

Figure 6. Behavioral Test FCFF

According to the Free Cash Flows to Firm method, it is seen in Figure 2, 3, 4, 5 and 6 that the simulation data used in determining firm value recurs actual data rather successfully.

4.2. Designing Policy

In this study, policies based on growth and capital structure was designed for the firm by taking account of the literature and experimental observations. It was practiced to determine which of these policies would be able to maximize free cash flows to firm by means of scenarios.

Growth Policies

In the model, growth policies consist of three separate policies as sales, receivables turnover and payables turnover. Each policy is divided into three groups within themselves. The first of these is the “Policy 1” which is constituted by utilizing previous data. According to this policy, the latest actualized data remains stable. The second one is the “Policy 2” which is the condition where each growth policy escalate aggressively. The third one is the

“Policy 3” in which the growth policies exhibit a lower performance compared to the present state. In Figure 7, 8 and 9, behavioral patterns regarding the growth policies are shown.

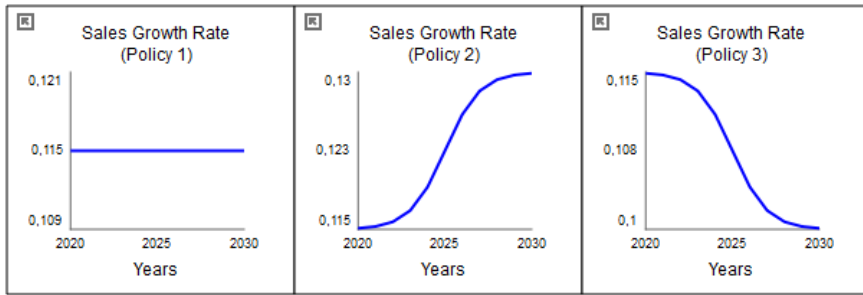

Figure 7. Sales Growth Policies of the Firm

In Figure 7, it was assumed that the growth rate in “Policy 1” of the sales growth policies will progress with the average sales growth rate (0,115) obtained from the firm’s data over the last 10 years. It was assumed that the growth rate in “Policy 2” will increase from 0,115 to 0,13 in the next 10 years while the sales growth rate in “Policy 3” will decrease from 0,115 to 0,11.

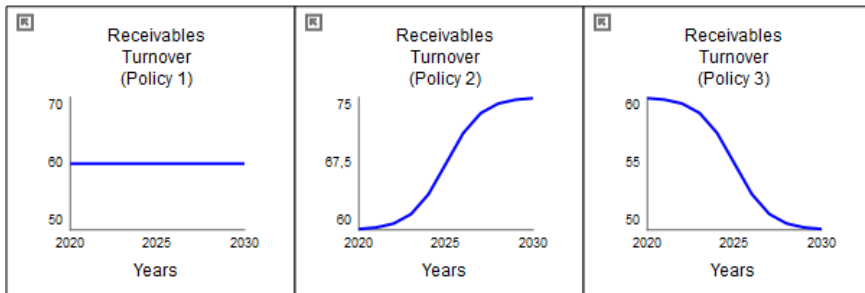

Figure 8. Receivables Turnover Policies

In Figure 8, for the “Policy 1” of the receivables turnover policies, it was assumed that the receivables turnover and the average receivables turnover obtained from the firm’s data over the last 10 years will be 60 days. In “Policy

2”, it was assumed that receivables turnover will increase from 60 to 75 in the next 10 years while the receivables turnover will decrease from 60 to 50 in “Policy 3”.

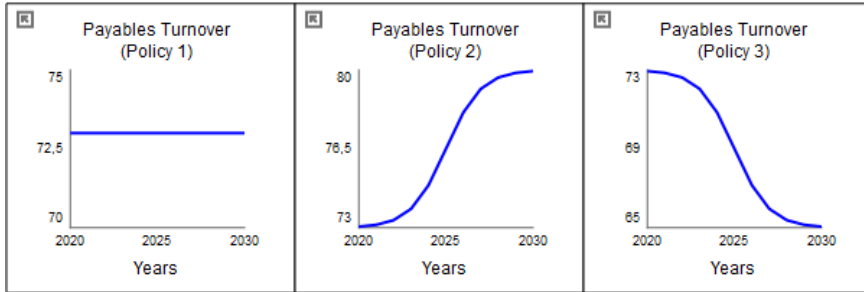

Figure 9. Payables Turnover Policies

In “Policy 1” of the policies in Figure 9, it was assumed that payables turnover will equal to 73 days which is the average payables turnover obtained from the firm’s data over the last 10 years. In “Policy 2”, it was assumed that payables turnover will increase from 73 to 80 in the next 10 years while the payables turnover will decrease from 73 to 65 in “Policy 3”.

Capital Structure Policies

Firms make investments in order to maintain their operations and grow. Investments in question are financed by equity and/or loans. It’s an on-going debate in the finance literature as to which ratio should the capital structure which will maximize the firm value have and from which resources it will capitalize on. Optimal capital structure is the one which maintains the balance between the risk arising from using different resources and profitability and increasing firm value to the highest level by minimizing capital cost (Acaravci Kakilli et al., 2018).

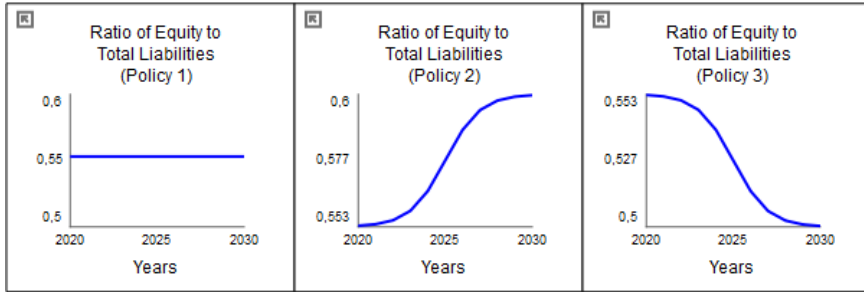

Figure 10: Capital Structure Policies

Firm’s capital structure policies are shown in Figure 10. In the first graph, “Policy 1” indicating the condition where the firm progresses with the present equity usage ratio is shown, in the second graph, “Policy 2” is shown which indicates the condition in the event that firm’s equity usage ratio is increased from 55% to 60% in the next 10 years and in the third graph, “Policy 3” is displayed which indicates the condition in the event that firm decreases its equity usage ratio gradually from 55% to 50% in the next 10 years.

4.4. The Calculation of Weighted Average Cost of Capital (WACC)

Weighted Average Cost of Capital (WACC) is among the methods which are frequently used in rendering both the investment projects of the firms at the planning stage and the cash flows predicted in the valuation studies into present day conditions. In the method used in our study, Weighted Average Cost of Capital (WACC) was used to render cash flows into present day conditions. The reason for using WACC expenditure as a discount method in the firm valuation processes carried out in accordance with free cash flows to firm method is to ensure that the cash flows calculated according to equity is equal to the cash flows to firm (Hatipoğlu and Yener, 2013). Weighted average cost of

capital expenditure represents the lowest rate of return expected by the investor.

$$WACC = [k_e * W_e] + [(k_d * (1-t)) * W_d] \quad (3)$$

In the study, as shown in Table 2, the WACC ratio for 2021 was calculated by using the equalization above.

Table 2. The Calculation of Weighted Average Cost of Capital (WACC)

The Calculation of WACC	Year (2021)
Risk-Free Interest Rate	12,50
Market Interest Rate	16,98
Risk Premium (Market Interest Rate-Risk-Free Interest Rate)	4,48
Beta Coefficient	1,96
Cost of Equity (ke)*	21,28
Weight of Equity (We)	55,31
ke * We	11,77
Cost of Debt (kd)	0,1528
(1-t)	0,78
Weight of Debt (Wd)	0,45
kd*(1-t)* Wd	0,054
Rate of WACC	17,17%
* ke was calculated as [12,50%+(4%,48*1,96)] in accordance with CAPM (Capital Asset Pricing Model).	
** t is the corporation tax rate, and this rate is 20% until 2018 and 22% after 2018.	

5. FINDINGS

In this study, the cash flows of “Pınar Süt Mamulleri Sanayii A.Ş.” (PNSUT) traded at Borsa Istanbul 100 Index (BIST-100) were calculated between 2021-2030 according to the discounted free cash flow method. A simulation was performed to identify which policy components will take the cash flows which are among the most essential variables in determining firm value to the highest level.

Table 3. Overall Presentation of Firm Policies

Description	Capital Structure Policies	Growth Policies		
		Sales Growth Rate	Receivables Turnover	Payables Turnover
Policies Based on Previous Data	Policy 1	Policy 1	Policy 1	Policy 1
Policies Escalating Aggressively	Policy 2	Policy 2	Policy 2	Policy 2
Low-Performance Policies	Policy 3	Policy 3	Policy 3	Policy 3

Policies designed for the firm are shown in Table 3 all together. These policies (3⁴) constitute 81 different policy combinations.

Table 4. Scenario Components For FCFF

Scenarios	Capital Structure Policies	Growth Policies		
		Sales Growth Rate	Receivables Turnover	Payables Turnover
Simulated FCFF	Policy 1	Policy 1	Policy 1	Policy 1
Max FCFF	Policy 2	Policy 2	Policy 3	Policy 2
Min FCFF	Policy 3	Policy 3	Policy 2	Policy 3

In Table 4, among all the potential policy combinations of the firm for FCFF, the components of “Simulated FCF” based on the assumption that the existing state will continue, “Max FCFF” maximizing the FCFF and “Min FCFF” minimizing FCFF.

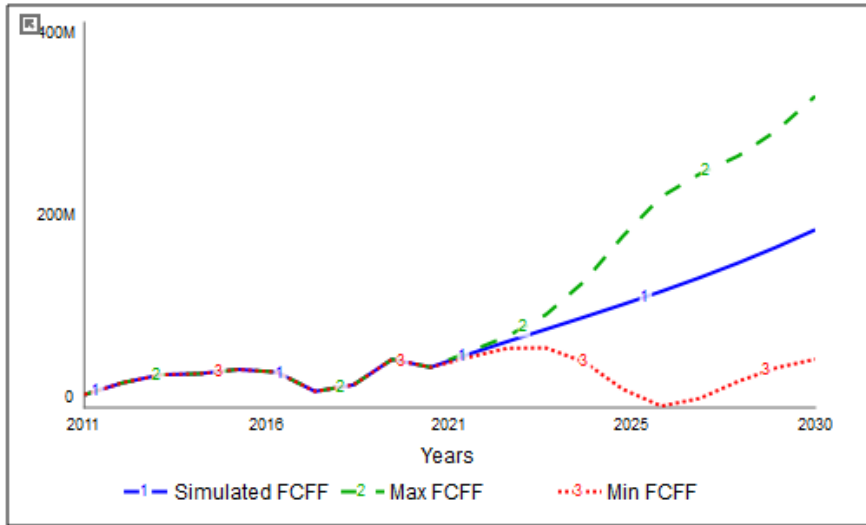

Figure 11. Scenario Components For FCFF

According to the scenarios of “Simulated FCFF”, “Max FCFF” and “Min FCFF” shown in Figure 11, firm’s net cash flow can vary between 372.095.657,30 TL and 1.872.229.046,00 TL. According to the scenario for Max FCFF, it is observed that in the next 10 years, the firm will be able to gradually increase its total amount of net cash flows to 1.872.229.046,00 TL apart from the terminal value under the assumptions that the equity usage ratio will increase from 0,5531 to 0,60, sales growth ratio will increase from 0,115 to 0,13, receivables turnover will decrease from 60 days to 50 days and payables turnover will increase from 73 days to 80 days. This state is the highest level within the existing scenarios in which the firm can carry its net cash flows to the highest level.

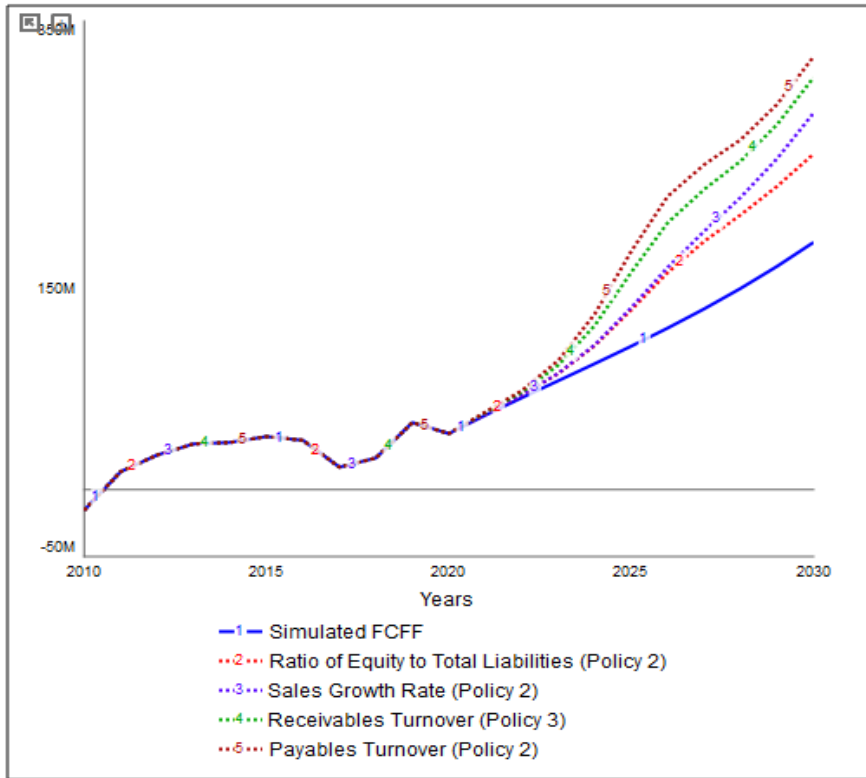

Figure 12. Scenario Components for Max FCFF

In Figure 12, the contributions of the scenario components for “Max FCFF” to FCFF are displayed separately. Upon the scenario of Simulated FCFF determined in accordance with the firm’s previous data, total cash flow of 1.164.114.823,00 TL was achieved. This total cash flow amount can reach up to 1.872.229.046,00 TL via the scenario of Max FCFF. With this increase, the graphical display of the contribution level of the scenario components for Max FCFF is exhibited in Figure 12. Furthermore, total amount of contribution and the contribution rate regarding each scenario component was indicated in Table 5.

Table 5. Contribution Rates of the Scenario Components of Max FCFF

Scenario Components	Amount of FCFF	Amount of FCFF (Net Present Value)	Contribution Rate (%)
Simulated FCFF	1.164.114.823	536.908.106	66
Ratio of Equity to Total Liabilities (Policy 2)	321.184.348	118.261.290	15
Sales Growth Rate (Policy 2)	78.293.710	23.652.513	3
Receivables Turnover (Policy 3)	193.927.845	80.156.452	10
Payables Turnover (Policy 2)	114.708.320	47.412.541	6
Total	1.872.229.046	806.390.905	100

The scenario of Max FCFF which will maximize firm value is evaluated separately in Table 5. Accordingly, firm's discounted net cash flows increase by 118.261.290,70 TL (15%) in the event that the equity usage ratio is increased gradually from 0,5531 to 0,60 in the next 10 years (2021-2030). Firm's discounted net cash flows increase by 23.652.513,19 TL (3%) in the event that their sales growth rate is increased from 0,115 to 0,13, by 80.156.452,77 TL (10%) in the event that receivables turnover is decreased from 60 days to 50 days and by 47.412.541,81 TL (6%) in the event that payables turnover is increased from 73 days to 80 days. In examination of the scenario components of Max FCFF as a whole, it is observed that firm's discounted net cash flows increase by 269.482.798,50 TL (34%). It was determined that cash flows were affected mostly by the equity usage ratio.

6. CONCLUSIONS AND DISCUSSION

It's an essential factor for the potential investors to know the cash flows of the firms within the scope of their future plans and strategies in determining firm value. It is of vital importance to know the fair value of the firm in cases of

acquisition, merging, division and transfer whether they are traded at the stock exchange or not. Therefore, firm valuation studies play a significant role in determining the fair value of the firm. Although there are many firm valuation methods nowadays, discounted cash flows methods are the ones that are used primarily. In this method, it is essential to predict the firm's future cash flows accurately.

In this study, for the firm value, the FCFF (Free Cash Flows to Firm) projection of "Pınar Süt Mamulleri Sanayii A.Ş." (PNSUT) traded at Borsa Istanbul 100 Index (BIST-100) was determined by using firm's conclusive financial data between 2010-2020. The firm's future projection was analyzed under different scenarios with the established model.

The scenario displaying the cashflows tested by the model and which will maximize firm value was determined. According to this scenario, in the next 10 years, the firm can increase its discounted net cash flows from 536.908.106,50 TL to 806.390.905,00 TL (34%) in the event that it gradually increases its equity usage ratio from 0,5531 to 0,60, sales growth rate from 0,115 to 0,13 and payables turnover from 73 days to 80 days and decreases its receivables turnover from 60 days to 50 days (exclusive of the terminal value). In examination of the scenario components of Max FCFF separately, it is observed that discounted net cash flows are increased by the equity usage ratio increases at the rate of 15%, by the sales growth rate at 3%, by the receivables turnover at the rate of 10% and by the payables turnover in the ratio of 6%. Accordingly, it is observed that firm value increases significantly as the equity usage rate increases. This situation signifies that the liabilities costs are higher than the equity costs for the examined firm. This is also supported by the literature. because interest rates and loan costs can be effective in determining the capital

structure. Khan et al., (2021), stated in his study that as the ratio of foreign resources in the capital structure increases, the value of the firm increases. He stated that the main reason for this is that debt is less costly than tax rates. This result revealed for the examined firm is an information produced via system dynamics model. Therefore, specific to the examined firm, it is considered that the established model will provide essential information to the business executives as to what extent and from which variables cash flows are affected by. This information allows business executives to design their firm policies which will maximize the firm value.

Nowadays, it has become difficult to provide the kind of information business executives require by traditional management accounting techniques. In this study, it is envisioned that the used system dynamics model can be implemented as an efficient strategic management accounting technique. Yet, the model provides information that can help business executives in their fast-paced, predictable and dynamic decision-making processes.

Conflict of Interest Notice: There are no potential conflicts of interest between the authors regarding the research, authorship, and/or publication of this article.

Support/Financing Information: The authors have received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Ethics Committee Decision: The data used in this study are publicly available, and there is no need to obtain any permission, including the ethics committee's permission.

REFERENCES

- Acaravci Kakilli, S., Ural, T., and Karaömer, Y. (2018). Analyzing Factors Affecting Stock Return and Capital Structure Relationship via Structural Equation Modeling. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 6(4), 26–38. <https://doi.org/10.32479/IICD.152>
- Aksu, İ. (2013). System Dynamics Approach in Budgeting. *Medipres*.
- Aksu, İ., Söyler, H., and Eren, M. (2014). System Dynamics Model of A Production Firm. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(28), 69–104. <https://doi.org/10.30976/susead.302203>
- Altan, M., and Karahan, N. S. (2016). Company Valuation Through Free Cash Flow To Firm, Free Cash Flow To Equity and Economic Value Added Methods: An Application To Comparative From BIST Index. *The Journal of Selcuk University Social Sciences Institute*, 35, 11–23.
- Aust, V., Pelger, C., and Drefahl, C. (2021). Exploring the relationship between valuation and stewardship uses of accounting information: Empirical evidence from German listed firms. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 42, 100375. <https://doi.org/10.1016/j.intaccudtax.2020.100375>
- Azeem Qureshi, M. (2007). System dynamics modelling of firm value. *Journal of Modelling in Management*, 2(1), 24–39. <https://doi.org/10.1108/17465660710733031/FULL/PDF>
- Bose, S., Shams, S., Ali, M. J., and Mihret, D. (2022). COVID-19 impact, sustainability performance and firm value: international evidence. *Accounting and Finance*, 62(1), 597–643. <https://doi.org/10.1111/acfi.12801>

- Çetiner, M., and Özöğüt, A. (2018). Discounted Cash Flow Method For Firm Valuation With An Application on A Firm. *Journal Of Institute of Economic Development And Social Researches*, 4(9), 346–356.
- Chambers, N. (2009). *Firma Değerlemesi*. Beta Basım.
- Damodaran, A. (2001). *Corporate Finance Theory and Practice*. John Wileyand Sons Inc.
- Demir, V., and Bahadır, O. (2007). IFRS Booking Value Approach to Company Within The Scope of Appraisal Measurement in TFRS. *Accounting and Auditing Review*, 23, 65–79.
- Ercan, M. K., Öztürk, M. B., and Demirgüneş, K. (2003). Value-Based management and intellectual capital. *Gazi Kitabevi*.
- Hatipoğlu, M., and Yener, E. (2013). Discounted Cash Flow Method for Firm Valuation: An Empirical Evidence from BIST- Electricity Index. *Eskişehir Osmangazi University Journal of Economics and Administrative Sciences*, 8(3), 7–29.
- Hernawati, R. I., Ghozali, I., Yuyetta, E. N. A., and Prastiwi, A. (2021). The Effect of Income and Earnings Management on Firm Value: Empirical Evidence from Indonesia. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 8(4), 105–112. <https://doi.org/10.13106/JAFEB.2021.VOL8.NO4.0105>
- İvgen, H. (2003). *Şirket Değerleme*. Finnet Yayın.
- Khan, A., Qureshi, M. A., and Davidsen, P. I. (2021). A system dynamics model of capital structure policy for firm value maximization. *Systems Research and Behavioral Science*, 38(4), 503–516. <https://doi.org/10.1002/sres.2693>
- Martínez-Sola, C., García-Teruel, P. J., and Martínez-Solano, P. (2013). Trade credit policy and firm value. *Accounting and Finance*, 53(3), 791–808. <https://doi.org/10.1111/j.1467-629X.2012.00488.x>

- Özer, G., and Çam, İ. (2016). The Role of Human Capital in Firm Valuation: An Application on BIST. *Procedia- Social and Behavioral Sciences*, 235, 168–177. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.11.012>
- Pamukçu, A., and Akarçay Öğüz, A. (2014). Role and Importance of Intellectual Capital in Firm Valuation. *Oneri*, 11(42), 69–87. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/165862>
- Pernsteiner, H., and Sümer, H. (2004). Şirket Birleşmeleri. In *Birleşme ve Satın Almalarda İşletme Değerlemesi*. Alfa Publishing.
- School, P. F. (2007). Company valuation methods. The most common errors in valuations. In *IESE Business. University of Navara*. <https://notendur.hi.is/~ajonsson/kennsla2006/Valuation.pdf>
- Sterman, J. D. (2000). *Business Dynamics: Systems Thinking and Modeling for a Complex World*. McGraw-Hill.
- Ünvan, Y. A. (2019). Firm Valuation Approaches an Application on Turkish Airlines (THY). *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(30), 930–944. <https://doi.org/10.20875/makusobed.640267>
- Yalçın, H. (2014). *Şirket Değerlemesi, Teori ve Uygulama*. Uygulama Yayıncılık.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Giriş

Firma değeri; satışı düşünülen bir mal veya hizmet için belirlenen fiyatı temsil eden ekonomik bir kavramdır. Bir diğer ifade ile, belirli bir zamanda belirli bir mal ve hizmet için ödenecek olası fiyatın tahminidir (Chambers, 2009: 5). Tanımdan da anlaşılacağı üzere bir varlığın değeri ile fiyatı birbirinden farklı olabilir. Fiyatlar başta arz ve talep olmak üzere piyasadaki birçok ekonomik koşula göre farklılık gösterebilir. Bu nedenle fiyat, söz konusu mal ya da hizmetin değerinden farklı olabilmektedir (Aydın, 2004: 194). Dolayısıyla, bir mal veya hizmetin fiyatı hakkında fikir yürütebilmek için o mal veya hizmetin değerinin doğru tespit edilebilmesi önem arz etmektedir. Bir varlığın değerinin

tespit edilmesi sürecine değerlendirme denilmektedir. Firmalar, içerisinde buldukları ekonomik ortam, faaliyet alanı ve benzeri birçok değişkenlerden dolayı farklı değerlere sahip olabilirler (Fernandez, 2007: 5).

Günümüzde firma değerini etkileyen ve firmaya gerçek manada değer kazandıran birçok unsur bulunmaktadır. Bu unsurların bir kısmı; milli gelir, para arzı, enflasyon oranı, faiz oranı, istihdam düzeyi ve döviz kuru gibi genel ekonomik faktörlerden kaynaklanmaktadır. Bir kısmı ise; karlılık, sektörün seyri, sektörel büyüme ve rekabet gibi sektörel faktörlerden kaynaklanmaktadır. Ekonomik ve sektörel faktörler firma değerini etkileyen dış faktörleri oluşturmaktadır. Firmanın; sermaye yapısı, sermaye maliyeti, finansal oranlar ve kar dağıtım politikaları, firma değerini etkileyen firma ile ilgili iç faktörlerdir. Ayrıca, firmanın gelecekteki gelir getirme potansiyeli, gelecekte yapılması planlanan yatırımlardan beklenen nakit akımları, firmanın varlıklarının özellikleri ve araştırma geliştirme faaliyetleri, firmanın pazarlama gücü ve piyasada tutunma becerisi gibi unsurlar firma değerine etki eden önemli faktörlerdir (Pamukçu ve Ögüz, 2014: 79). Bu faktörlerin firma değerlemede etkin kullanılması firma değerinin daha doğru bir şekilde belirlenmesine yardımcı olmaktadır.

Bu çalışmada, firma değerinin hesaplanmasında sıkça kullanılan firmaya serbest nakit akımları, sistem dinamiği modeliyle belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda, öncelikle firma değerlendirme yöntemlerine yer verilerek bu alandaki literatür taraması incelenmiştir. Ardından Borsa İstanbul (BİST-100) piyasasında işlem gören Pınar Süt Mamulleri Sanayii A.Ş. (PNSUT) firmasına ait finansal veriler incelenmiş ve firmaya serbest nakit akımları (Free Cash Flows to Firm) FCFF, sistem dinamiği modeliyle belirlenmiştir. Oluşturulan model ile, FCFF'yi maksimize edecek işletme politikaları belirli senaryolar altında test edilmiştir.

Yöntem

Çalışmada, Borsa İstanbul (BİST-100) piyasasında işlem gören Pınar Süt Mamulleri Sanayii A.Ş. (PNSUT) firmasının Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP) 'na 2010-2020 yılları arasında bildirdiği finansal tablolar kullanılmıştır. Bu finansal tablolardan elde edilen veriler kullanılarak, firmanın gelecek on yıllık projeksiyonu Stella yazılım programıyla oluşturulan model ile tespit edilmeye çalışılmıştır. Sistem dinamiği modeli, dışsal değişkenlere dayanan geleneksel ekonometrik modellerin aksine büyük ölçüde içsel değişkenleri kapsar. İçsel faktörler, model yapısının temel direkleridir ve model davranışını yönlendirir. Dışsal girdiler ise içsel faktörleri etkilemektedir (Sterman, 2000: 95).

Bulgular

Bu çalışmada firma değerinin tespit edilmesinde en önemli değişkenlerden biri olan nakit akımlarını, hangi politika bileşenlerinin en yükseğe çıkaracağı simüle edilmiştir. Firma için tasarlanan politikalar (3^4) 81 farklı politika kombinasyonu oluşturmaktadır. Bu politika kombinasyonlarının her biri bir senaryo olarak değerlendirilebilir. “Simulated FCF”, “Max FCF” ve “Min FCF” senaryolarına göre firmanın net nakit akımları toplamı 372.095.657,30 TL ile 1.872.229.046,00 TL arasında değişebilmektedir. Max FCF senaryosuna göre, gelecek 10 yılda kademeli olarak, öz sermaye kullanım oranının 0,5531’den 0,60’a yükseleceği, satış büyüme oranının 0,115’ten 0,13’e yükseleceği, alacak devir süresinin 60 günden 50 güne düşeceği ve borç devir süresinin 73 günden 80 güne yükseleceği varsayımı altında firmanın net nakit akımları toplamını terminal değer haricinde 1.872.229.046,00 TL’ye yükseltebileceği görülmektedir. Bu durum, firmanın mevcut senaryolar içerisinde net nakit akımlarını taşıyabileceği en yüksek seviyedir. Firmanın geçmiş verilerine göre belirlenen Simulated FCF senaryosu ile toplamda 1.164.114.823,00 TL nakit akımı elde edilmektedir. Max FCF senaryosu ile bu toplam nakit akımı tutarı, 1.872.229.046,00 TL’ye ulaşabilmektedir.

Firma değerini en yükseğe çıkaracak olan Max FCF senaryosuna göre; gelecek 10 yılda (2021-2030) kademeli olarak öz sermaye kullanım oranı 0,5531’den 0,60’a çıkarıldığında, firmanın indirgenmiş net nakit akımları 118.261.290,70 TL (%15) artmaktadır. Firmanın indirgenmiş net nakit akımları, satış büyüme oranı 0,115’ten 0,13’e çıkarıldığında 23.652.513,19 TL (%3), alacak devir süresi 60 günden 50 güne düşürüldüğünde 80.156.452,77 TL (%10) ve borç devir süresi 73 günden 80 güne yükseltildiğinde 47.412.541,81 TL (%6) artmaktadır. Max FCF senaryosunun bileşenleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde ise firmanın indirgenmiş net nakit akımlarının 269.482.798,50 TL (%34) arttığı görülmektedir. Nakit akımların en fazla öz sermaye kullanım oranından etkilendiği tespit edilmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Potansiyel yatırımcılar için firmaların gelecek plan ve stratejileri çerçevesinde elde edecekleri nakit akımlarını bilmek, firmanın değerini belirlemede önemli bir unsurdur. İster borsada işlem görsün ister görmesin, firmaların satın alma, birleşme, bölünme ve devir durumlarında gerçeğe yakın değerinin bilinmesi çok önemlidir. Dolayısıyla firma değerlendirme çalışmaları, firmanın gerçeğe uygun değerinin tespitinde önemli rol oynamaktadır. Günümüzde birçok firma değerlendirme yöntemi bulunmasına karşın, en çok kullanılan yöntemlerin başında indirgenmiş nakit akımları yöntemi gelmektedir.

Bu çalışmada, firma değeri için Borsa İstanbul (BİST-100) piyasasında işlem gören Pınar Süt Mamulleri Sanayii A.Ş. (PNSUT) firmasına ait 2010-2020 tarihleri arasındaki kesinleşmiş finansal veriler kullanılarak, firmanın 2020-2030 yılları arasındaki firmaya serbest nakit akım (Free Cash Flows to Firm) FCFF projeksiyonu belirlenmiştir. Firmanın gelecek projeksiyonu, oluşturulan model ile farklı senaryolar altında analiz edilmiştir.

Bu senaryoya göre; firma gelecek 10 yılda, kademeli olarak öz sermaye kullanım oranını 0,5531'den 0,60'a, satış büyüme oranını 0,115'ten 0,13'e ve borç devir süresini 73 günden 80 güne yükseltirse, ayrıca alacak devir süresini 60 günden 50 güne düşürürse (terminal değer hariç) indirgenmiş net nakit akımlarını 536.908.106,50 TL'den 806.390.905,00 TL'ye (%34) yükseltebilmektedir. Max FCFF senaryosu bileşenleri itibarıyla ayrı ayrı değerlendirildiğinde, öz sermaye kullanım oranının %15, satış büyüme oranının %3, alacak devir süresinin %10 ve borç devir süresinin %6 oranında indirgenmiş net nakit akımlarını arttırdığı görülmektedir. Buna göre öz sermaye kullanım oranının artmasıyla firma değerinin önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Bu durum, incelenen firma için yabancı kaynak maliyetlerinin öz kaynak maliyetlerinden daha yüksek olduğu anlamına gelmektedir. İncelenen firma için ortaya çıkan bu sonuç, sistem dinamiği modeli yardımıyla üretilen bir bilgidir. Dolayısıyla oluşturulan modelin, incelenen firma özelinde nakit akımların hangi değişkenlerden hangi oranlarda etkilendiği konusunda işletme yöneticilerine önemli bilgiler sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Günümüzde, geleneksel yönetim muhasebesi teknikleri ile firma yöneticilerinin gereksinim duyduğu niteliklerdeki bilgiyi sağlamak güçleşmiştir. Bu çalışmada, kullanılan sistem dinamiği modelinin etkili bir stratejik yönetim muhasebesi tekniği olarak kullanılabilmesi düşünülmektedir. Zira model, firma yöneticilerinin hızlı, öngörülebilir ve dinamik karar alma süreçlerine yardımcı olabilecek bilgileri sunmaktadır.

APPENDIX

Table A1: Formula of Variable in Stock-flow Diagram

Variabel	Formula
Active_Assets(t)	Active_Assets (t- dt) + (Active_Assets_Growth- Depreciation) * dt
Net_Sales(t)	Net_Sales (t- dt) + (Net_Sales_Growth) * dt
Operating_Expenses(t)	Operating_Expenses (t- dt) + (Operating_Expenses_Growth) * dt
Total_Liabilities(t)	Total_Liabilities (t - dt) + (Liabilities_Growth) * dt
Active_Assets_Growth	"Capital_Expenditures_(CAPEX)"
Depreciation	Active_Assets/5
Liabilities_Growth	"Total_(Liabilities+_Owner's_Equity)"

	$\text{Growth_Rate} * \text{Total_Liabilities}$
Net_Sales_Growth	IF Time_Interval<2021 THEN (Sales_Growth_Rate*Net_Sales) +Effect_of_Operating_Expenses_on_Sales ELSE (Sales_Growth_Rate_Policy*Net_Sales) +Effect_of_Operating_Expenses_on_Sales
Operating_Expenses_Growth	(Operating_Expenses_Growth_Rate*Operating_Expenses) +(Net_Sales*0,004)
Average_Payables	IF Time_Interval<2021 THEN ("Payables_Turnover_(Historical_Data)"/360) *Cost_of_Sales ELSE (Payables_Turnover/360) *Cost_of_Sales
Average_Receivables	IF Time_Interval<2021 THEN ("Receivables_Turnover_(Historical_Data)"/360) *Net_Sales ELSE (Receivables_Turnover/360) *Net_Sales
Average_Stocks	(Stock_Turnover/360) *Cost_of_Sales
"Capital_Expenditures_(CAPEX)"	83904246,83+(0,836*Operating_Expenses) +(0,176*Foreign_Assets) -(0,316*Equity)
Cost_of_Sales	Ratio_of_Cost_to_Sales*Net_Sales
"Earnings_Before_Interest_and_Tax_(EBIT)"	Net_Sales-(Cost_of_Sales+Operating_Expenses)
Effect_of_Operating_Expenses_on_Sales	Operating_Expenses*0,15
Equity	IF Time_Interval<2021 THEN ("Ratio_of_Equity_to_Total_Liabilities_(Historical_Data)"*Total_Liabilities) ELSE (Ratio_of_Equity_to_Total_Liabilities*Total_Liabilities)
"Equity_(Switch)"	2
Financial_Expenses	32639794,84-(0,142*Equity) +(0,216*Foreign_Assets)
Foreign_Assets	Total_Liabilities-Equity
"Free_Cash_Flow_to_Firm_(FCFF)"	"Earnings_Before_Interest_and_Tax_(EBIT)"- Tax_Amount+Depreciation-Net_Change_in_Working_capital- "Capital_Expenditures_(CAPEX)"
Net_Change_in_Working_capital	Net_Working_Capital_Requirement- Net_Working_Capital_Setting
Net_Income_of_the_Period	Profit_Before_Tax-Tax_Amount
Net_Working_Capital_Requirement	Average_Receivables+Average_Stocks-Average_Payables
Net_Working_Capital_Setting	DELAY (Net_Working_Capital_Requirement; 1; Net_Working_Capital_Requirement/2)
Operating_Expenses_Growth_Rate	0,1
Payables_Turnover	IF "Payables_Turnover_(Switch)"=1 THEN "Payables_Turnover_(Policy_1)" ELSE IF "Payables_Turnover_(Switch)"=2 THEN "Payables_Turnover_(Policy_2)" ELSE "Payables_Turnover_(Policy_3)"
"Payables_Turnover_(Historical_Data)"	73
"Payables_Turnover_(Policy_1)"	73
"Payables_Turnover_(Policy_2)"	GRAPH(TIME) Points: (2020,00, 73,0468499565), (2021,00, 73,1259034697), (2022,00, 73,3319811122), (2023,00, 73,8344204542), (2024,00, 74,8825899496), (2025,00,

	76,500), (2026,00, 78,1174100504), (2027,00, 79,1655795458), (2028,00, 79,6680188878), (2029,00, 79,8740965303), (2030,00, 79,9531500435)
"Payables_Turnover_(Policy_3)"	GRAPH(TIME) Points: (2020,00, 72,9464571926), (2021,00, 72,8561103203), (2022,00, 72,6205930146), (2023,00, 72,0463766238), (2024,00, 70,848468629), (2025,00, 69,000), (2026,00, 67,151531371), (2027,00, 65,9536233762), (2028,00, 65,3794069854), (2029,00, 65,1438896797), (2030,00, 65,0535428074)
"Payables_Turnover_(Switch)"	2
Profit_Before_Tax	"Earnings_Before_Interest_and_Tax_(EBIT)"- Financial_Expenses
Ratio_of_Cost_to_Sales	0,845
Ratio_of_Equity_to_Total_Liabilities	IF "Equity_(Switch)"=1 THEN "Ratio_of_Equity_to_Total_Liabilities_(Policy_1)" ELSE IF "Equity_(Switch)"=2 THEN "Ratio_of_Equity_to_Total_Liabilities_(Policy_2)" ELSE "Ratio_of_Equity_to_Total_Liabilities_(Policy_3)"
"Ratio_of_Equity_to_Total_Liabilities_(Historical_Data)"	GRAPH(TIME) Points: (2010,00, 0,7225), (2011,00, 0,7017), (2012,00, 0,7071), (2013,00, 0,7022), (2014,00, 0,6786), (2015,00, 0,6644), (2016,00, 0,6355), (2017,00, 0,5744), (2018,00, 0,5612), (2019,00, 0,5799), (2020,00, 0,5531)
"Ratio_of_Equity_to_Total_Liabilities_(Policy_1)"	GRAPH(TIME) Points: (2020,00, 0,5531), (2021,00, 0,5531), (2022,00, 0,5531), (2023,00, 0,5531), (2024,00, 0,5531), (2025,00, 0,5531), (2026,00, 0,5531), (2027,00, 0,5531), (2028,00, 0,5531), (2029,00, 0,5531), (2030,00, 0,5531)
"Ratio_of_Equity_to_Total_Liabilities_(Policy_2)"	GRAPH(TIME) Points: (2020,00, 0,553413894708), (2021,00, 0,553943553247), (2022,00, 0,555324273452), (2023,00, 0,558690617043), (2024,00, 0,565713352662), (2025,00, 0,57655), (2026,00, 0,587386647338), (2027,00, 0,594409382957), (2028,00, 0,597775726548), (2029,00, 0,599156446753), (2030,00, 0,599686105292)
"Ratio_of_Equity_to_Total_Liabilities_(Policy_3)"	GRAPH(TIME) Points: (2020,00, 0,552744609616), (2021,00, 0,552144932251), (2022,00, 0,550581686134), (2023,00, 0,546770324841), (2024,00, 0,538819210525), (2025,00, 0,52655), (2026,00, 0,514280789475), (2027,00, 0,506329675159), (2028,00, 0,502518313866), (2029,00, 0,500955067749), (2030,00, 0,500355390384)
Receivables_Turnover	IF "Receivables_Turnover_(Switch)"=1 THEN "Receivables_Turnover_(Policy_1)" ELSE IF "Receivables_Turnover_(Switch)"=2 THEN "Receivables_Turnover_(Policy_2)" ELSE "Receivables_Turnover_(Policy_3)"
"Receivables_Turnover_(Historical_Data)"	60
"Receivables_Turnover_(Policy_1)"	60
"Receivables_Turnover_(Policy_2)"	GRAPH(TIME) Points: (2020,00, 60,1003927639), (2021,00, 60,2697931494), (2022,00, 60,7113880977), (2023,00, 61,7880438303), (2024,00, 64,0341213205), (2025,00, 67,50), (2026,00, 70,9658786795), (2027,00, 73,2119561697), (2028,00, 74,2886119023), (2029,00, 74,7302068506), (2030,00, 74,8996072361)

"Receivables_Turnover_(Policy_3)"	GRAPH(TIME) Points: (2020,00, 59,9330714908), (2021,00, 59,8201379004), (2022,00, 59,5257412682), (2023,00, 58,8079707798), (2024,00, 57,3105857863), (2025,00, 55,00), (2026,00, 52,6894142137), (2027,00, 51,1920292202), (2028,00, 50,4742587318), (2029,00, 50,1798620996), (2030,00, 50,0669285092)
"Receivables_Turnover_(Switch)"	3
Sales_Growth_Rate	0,115
"Sales_Growth_Rate_(Policy_1)"	0,115
"Sales_Growth_Rate_(Policy_2)"	GRAPH(TIME) Points: (2020,00, 0,115100392764), (2021,00, 0,115440900129), (2022,00, 0,116267838044), (2023,00, 0,117766808554), (2024,00, 0,119927764304), (2025,00, 0,1225), (2026,00, 0,125072235696), (2027,00, 0,127233191446), (2028,00, 0,128732161956), (2029,00, 0,129559099871), (2030,00, 0,129899607236)
"Sales_Growth_Rate_(Policy_3)"	GRAPH(TIME) Points: (2020,00, 0,114899607236), (2021,00, 0,114730206851), (2022,00, 0,114288611902), (2023,00, 0,11321195617), (2024,00, 0,110965878679), (2025,00, 0,1075), (2026,00, 0,104034121321), (2027,00, 0,10178804383), (2028,00, 0,100711388098), (2029,00, 0,100269793149), (2030,00, 0,100100392764)
Sales_Growth_Rate_Policy	IF "Sales_Policy_(Switch)"=1 THEN "Sales_Growth_Rate_(Policy_1)" ELSE IF "Sales_Policy_(Switch)"=2 THEN "Sales_Growth_Rate_(Policy_2)" ELSE "Sales_Growth_Rate_(Policy_3)"
"Sales_Policy_(Switch)"	2
Stock_Turnover	45
Tax_Amount	Profit_Before_Tax*0,22
Time_Interval	GRAPH(TIME) Points: (2010,00, 2010,00), (2011,00, 2011,00), (2012,00, 2012,00), (2013,00, 2013,00), (2014,00, 2014,00), (2015,00, 2015,00), (2016,00, 2016,00), (2017,00, 2017,00), (2018,00, 2018,00), (2019,00, 2019,00), (2020,00, 2020,00), (2021,00, 2021,00), (2022,00, 2022,00), (2023,00, 2023,00), (2024,00, 2024,00), (2025,00, 2025,00), (2026,00, 2026,00), (2027,00, 2027,00), (2028,00, 2028,00), (2029,00, 2029,00), (2030,00, 2030,00)
"Total_(Liabilities+_Owner's_Equity)_Growth_Rate"	0,13

ADYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 15 Sayı: 42 Aralık 2022

Yayın Geliş Tarihi: 07.09.2021 Yayına Kabul Tarihi: 23.09.2022

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.992366>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Citation: Gerçek, M. (2022). İşveren Markası Stratejisi İzleyen Çokuluslu İşletmelerde Ücret ve Ödüller: Fortune100 Örneği. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (42), 636-672.

İŞVEREN MARKASI STRATEJİSİ İZLEYEN ÇOKULUSLU İŞLETMELERDE ÜCRET VE ÖDÜLLER: FORTUNE100 ÖRNEĞİ

Merve GERÇEK*

Öz

Çokuluslu işletmeler, işgücü piyasasındaki en nitelikli adaylar tarafından tercih edilebilmek için işveren markası stratejisini izlemektedirler. Bu stratejinin bir parçası olarak ücret ve yan haklar paketleri hem adayları işletmeye çekebilmek hem de çalışanları elde tutmak için etkili bir araç olarak kullanılmaktadır. Her yıl dünyanın en çok tercih edilen işverenlerini belirlemek üzere yapılan araştırmalar, işveren markası anlayışına yön vermektedir. Bu araştırmanın amacı 2020 yılı "Fortune100 En İyi İşyerleri Raporu"nda yer alan 100 çokuluslu işletmenin ücret ve yan haklar paketlerinin incelenmesidir. Bu amaçla, çokuluslu işletmelerin kurumsal internet sitelerinde ücret ve yan haklar paketleri ile ilgili açıklamalar, belge incelemesi yöntemi ile analiz edilmiştir. İçerik analizi sonucunda altı tema oluşturulmuştur. Araştırmanın bulguları, çokuluslu işletmelerde en fazla sunulan faydaların sağlık sigortası, ücretli izin, kariyer gelişimi olanakları, finansal faydalar ve ebeveynlik izinleri olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışmanın sonuçlarının, Türkiye'deki işletmelerin birer işveren markası olma sürecinde, çalışanlara sunulan ücret ve ödül paketlerinin hangi bileşenleri içereceğinin belirlenmesinde yol gösterici olması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: İşveren markası, ücret, ödül, çokuluslu işletmeler, Fortune100.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, Hereke Ömer İsmet Uzunyol MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, merve.gercek@kocaeli.edu.tr, Kocaeli, Türkiye

COMPENSATION AND REWARDS IN MULTINATIONAL ENTERPRISES FOLLOWING EMPLOYER BRANDING STRATEGY: FORTUNE100 CASE

Abstract

Multinational enterprises follow the employer branding strategy in order to be preferred by the most qualified candidates in the labor market. As part of this strategy, compensation and rewards are used as an effective tool both to attract candidates and to retain employees. The researches conducted every year to determine the most preferred employers in the world for understanding of employer branding. The purpose of this research is to examine compensation and rewards of multinational enterprises included in the 2020 "Fortune100 Best Workplaces". For this purpose, explanations about wage and benefits packages on corporate websites of multinational enterprises were analyzed by document analysis method. Six themes emerged as a result of the content analysis. The findings of the study revealed that health insurance, paid leave, career development opportunities, financial benefits and parental leaves are the most offered benefits in multinational businesses.

Keywords: *Employer branding, compensation, wages, rewards, multinational enterprises, Fortune100.*

1. GİRİŞ

Artan küreselleşmeyle birlikte giderek önem kazanan işveren markası, İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY) ve marka yönetiminin keşişim noktası olarak görülmektedir (Theurer, Tumasjan, Welpel ve Lievens, 2018). İşveren markası yoluyla işletmeler, aday havuzu oluşturma ve çalışan devamlılığı sağlama konusunda rekabet avantajı sağlamaktadır. İşveren markası faaliyetleri ve stratejileri, bir işletmenin işveren marka değerini, adayların ve çalışanların bilgisine sunmayı amaçlamaktadır (Gardner, Erhardt ve Martin-Rios, 2011). Armstrong'a (2007) göre, bir işveren markasının amacı tercih edilen bir işveren olmaktır. İşletmelerin nitelikli işgücünü kendine çekebilmesinde, işe

alabilmesinde ve elinde tutabilmesinde, işveren markasının kilit bir rol oynadığı düşünülmektedir. Ayrıca işveren markasının, çalışan üretkenliğini arttırıcı etkileri olduğu görülmüştür (Cable ve Turban, 2001).

İşveren markası işin özellikleri, örgüt kültürü ve çalışma koşullarına bağlı olarak değişmektedir (Knox ve Freeman, 2006). İşveren markasının bileşenleri arasında öne çıkanlar, ücret ve yan haklar paketleridir (Tanwar ve Prasad, 2017). İşveren markasının önemli parçalarından birisi rekabetçi ödül paketidir. Günümüzde çokuluslu işletmelerde finansal ve finansal olmayan ödüllerin birleşiminden oluşan toplam ödül paketlerinin yaygın biçimde tercih edildiği görülmüştür. Toplam ödül paketleri, işletmelerin çalışılmak istenen birer örgüt olmasında kritik role sahiptir. Çünkü bir işletmenin sunduğu ücret ve yan hakların, rakiplerinden farklı olarak adaylara ve çalışanlara cazip gelmesi işveren marka değerini arttırmaktadır.

İşveren markalaması stratejisi, işletmeler tarafından önemli düzeyde dikkate alınan bir kavram haline gelmiştir. 2010'lu yılların ortalarından başlayarak çeşitli araştırma ve danışmanlık kurumlarının işveren markasına yönelik farklı çalışmalar yürüttükleri görülmektedir (Guerrier ve Wilson, 2011). Çalışılmak için en çok tercih edilen işverenlerden oluşan listeler, adayların iş başvurularında etkili olurken aynı zamanda mevcut çalışanların örgütleriyle özdeşleşmelerine katkıda bulunmaktadır.

Bilgi toplumunun bir parçası olan çokuluslu işletmelerin geniş kapsamlı faaliyet alanları bulunmaktadır. Bu nedenle işveren markalaması stratejilerinin yoğun şekilde kullandığı kanallardan birisi de kurumsal internet siteleridir. Potansiyel çalışanların internet kullanım oranlarının yüksek olduğu düşünüldüğünde, kapsamlı aday havuzlarının oluşturulmasında ve işveren markası değerinin adaylara iletilmesinde kurumsal internet siteleri değerli birer kanal niteliğini taşımaktadır. Bu araştırmanın amacı, 2020 yılı "Fortune100 En İyi İşyerleri

Raporu”nda yer alan 100 çokuluslu işletmenin ücret ve yan haklar paketlerinin incelenmesidir. Bu incelemenin, işveren markası stratejisini benimseyen çokuluslu işletmelerin ücret ve ödül/yan haklar paketlerinde hangi bileşenlerin yer aldığını ortaya çıkarması amaçlanmıştır. Çalışma sonuçlarının, Türkiye’deki işletmelerin birer işveren markası olma sürecinde, çalışanlara sunulan ücret ve ödül paketlerinin hangi bileşenleri içereceğinin belirlenmesinde yol gösterici olması beklenmektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. İşveren Markası

İşveren markası (employer brand), marka yönetimi tekniklerinin İKY alanında kullanılmasına dayalı bir kavramdır (Ambler ve Barrow, 1996). Pazarlama fonksiyonunun kapsamına giren marka yönetimi, dış müşteri olarak tanımlanabilecek tüketicileri hedeflerken, işveren markası ise iç müşterileri, yani çalışanları hedef almaktadır. Daha açık bir ifade ile işveren markasının kuramsal dayanağı, bir işletmenin marka değerinin İKY çıktıları üzerinde etkili olabileceği varsayımdır.

İKY, örgüt stratejilerinin hayata geçirilmesi için doğru sayıda ve doğru özelliklere sahip işgücünün elde edilmesi, geliştirilmesi, yönetilmesi ve elde tutulması için gerekli faaliyetleri kapsamaktadır. İKY anlayışı örgütsel hedeflere ulaşmak ve performansı arttırmak için çeşitli uygulamalarla örgüt ve çalışan amaçlarını uyumlu hale getirerek etkili insan yönetimini ifade etmektedir (Dessler, 2020). Bu bağlamda İKY’nin bir kaynak olarak insan unsurunu hedef alan üç temel amacı bulunmaktadır: Örgüte en nitelikli adayları çekebilmek; çalışanları geliştirmek ve yönlendirmek; çalışanların devamlılığını sağlamak. İşletmeler, işgücü ihtiyacının karşılanmasına ilişkin olarak açık pozisyonlar için en uygun özelliklere sahip adaylardan oluşan kapsamlı bir havuz oluşturmaya ihtiyaç

duymaktadır. Farklı kaynaklardan oluşan bu havuzun nitelikli adaylardan oluşması için işletmelerin “çalışmak için iyi bir yer” olarak algılanması gerekmektedir. İşletmelerin hem mevcut hem de gelecekteki çalışanlarına, çalışmak için tercih edilen bir yer olduğunu bildirme çabaları işveren markasının temelini oluşturmaktadır (Backhous ve Tikoo, 2004). Barrow ve Mosley’e (2011) göre işveren markası, bir kuruluşun itibarını ve çalışanlara sunduğu değer paketini ifade etmektedir. Bu tanıma göre işveren markası bir işletmenin, kurumsal marka aracılığıyla adaylara ve çalışanlara birtakım vaatlerde bulunmasıdır. Örneğin, Fortune100’de yer alan işveren markası stratejisini benimseyen işletmeler arasında dünyaca ünlü konaklama işletmesi “Hilton”, yazılım işletmesi “Cisco Systems” ve bankacılık sektöründe yer alan “American Express” yer almaktadır. Türkiye’de ise “GreatPlacestoWork”ün (2022) yaptığı araştırmada farklı sektörlerde en çok çalışılmak istenen işletmeler arasında e-ticaret işletmesi “Gittigidiyor”, sigorta sektöründen “Anadolu Sigorta” ve “Farmazon” gibi markalar yer almaktadır. Bu işletmelerin ortak özelliğinin çalışan deneyimini farklılaştırmak ve işveren markasını sağlamlaştırmak olduğu söylenebilir.

İşveren markası, adaylar ve çalışanlar için marka kapsamına giren bir değer önerisinin (value proposition) oluşturulmasına ilişkin çalışmaları kapsamaktadır. Değer önerisi; örgüt kültürü, yönetim tarzı, istihdam anlayışı ve ürünlerle ilgili kapsamlı bir model olarak düşünülebilir (Sullivan, 1999). Değer önerisi, adaylara ve çalışanlara çeşitli kaynaklardan iletilerek işletmenin tercih edilebilir bir kurum olmasını sağlar. İşveren markasının adaylar ve çalışanlar olmak üzere iki hedef kitlesi bulunmaktadır. Adaylar, işletmenin iç çevresi hakkında sınırlı bilgiye sahip oldukları için genellikle kurumsal itibara dayalı algılara sahiptirler. Buna karşılık çalışanlar, örgütteki gerçek uygulamalara tanıklık edebildikleri için işveren markası hakkında daha gerçekçi algılara sahiptirler. Ayrıca her çalışan, işveren markasının oluşturulmasında ve işletme dışına yansıtılmasında birer “marka

elçisi” rolünü üstlenmektedir (Gilani ve Jamshed, 2016). Dolayısıyla işveren markasının adaylara vereceği mesajların, işletme içindeki gerçek durumu da adaylara olduğu gibi aktarabilmesi önemlidir.

İşveren markası, ürünlere yönelik marka çalışmalarında olduğu gibi adaylarda ve çalışanlarda bir marka çağrışımı yaparak nitelikli işgücünü işletmeye çeker. Ayrıca örgütsel kimlik ve örgüt kültürü aracılığıyla işveren için marka sadakati oluşturarak çalışan performansı üzerinde olumlu etkiler bırakma potansiyeline sahiptir (Backhaus ve Tikoo, 2004). İşverenin, markası üzerinden kendisini tanıtmayı adaylara bazı vaatlerde bulunmasını sağlamaktadır. İşveren marka değeri (employer brand equity) örgütün çekicilik düzeyidir (Lievens ve Highhouse, 2003). Daha açık bir ifade ile adaylar veya çalışanlar açısından, bir örgütün çalışmak için ideal bir yer olarak görülme düzeyi işveren marka değerini oluşturmaktadır. İşveren marka değeri; marka sadakati, marka ismi farkındalığı, algılanan kalite, marka çağrışımları, markanın ayırt edilebilirliği ve marka imajıdır (Theurer, Tumasian, Welpel ve Lievens, 2018).

Bir süreç olarak işveren markalaması (employer branding); eğitim, kariyer fırsatları, ücret ve yan haklar gibi unsurları ön plana çıkararak nitelikli adayların işletmeye çekilmesi ve mevcut adayların örgütte çalışmaya devam etmesine yönelik faaliyetleri içermektedir. Bu süreç, işverenin sahip olduğu marka ve arzu edilebilir özellikleriyle ilgili adaylardaki ve çalışanlardaki marka çağrışımlarını güçlendirmek ve farkındalık yaratmak üzere yapılan çalışmaları kapsamaktadır (Edwards, 2010).

İşveren markalaması, işletmeler için kritik bir strateji olarak ele alınmaktadır (Chhabra ve Sharma, 2012). İşveren markası stratejisi (employer branding strategy), nitelikli adayların işletmeye çekilmesi ve/veya nitelikli çalışanların elde tutulması vasıtasıyla rekabet avantajı sağlanması ve/veya var olan avantajın

sürdürülmesini ifade etmektedir. Esasen işveren markasının bir stratejik model olarak ele alınması, insan kaynağının stratejik bir değer taşıdığı varsayımına dayanmaktadır (Sullivan, 2002). Güçlü işveren markasına sahip işletmelerin sahip olduğu avantajlardan bazıları, işe alım maliyetinin düşürülmesi, çalışan ilişkilerinin iyileştirilmesi, çalışan devamlılığının artmasıdır (Berthon, Ewing ve Hah, 2005). Davies (2008), işveren markasının çalışanın algılanan sadakati, bağlılığı, memnuniyeti ve işletmenin diğer rakip markalardan farklılaşması üzerindeki olumlu etkiye sahip olduğunu öne sürmüştür.

Gaddam (2008), işveren markasının istihdam deneyiminin (employment experience) içinde nasıl yer alması gerektiğini ve çalışanları elde tutmak için kariyer gelişimi, çalışma ortamı, yan haklar, sosyal ve zihinsel memnuniyet gibi bileşenlerden oluşan bir istihdam paketini (employment package) nasıl teşvik etmesi gerektiğini incelemiştir. Huczynski, Buchanan ve Huczynski (2013); işe alımdan başlayarak, eğitim, kariyer ve performans değerlendirmesine kadar bir çalışanın, organizasyon kültürü ve iç marka iletişimiyle kendisini kurumsal markaya maruz bırakan birçok aşamadan geçtiğini öne sürmüştür. Yazarlar, bu sürece istihdam döngüsü (employment cycle) adını vermişlerdir. İşveren markasının amacı, bir çalışanın üstün istihdam deneyimi yaşamasını sağlamaktır. Üstün istihdam deneyimi için kullanılan bazı araçlar arasında marka değerleri, marka iletişimi, marka yönetimi, marka bağlılığı, örgüt kültürü ile ücret ve yan haklar bulunmaktadır (Gilani ve Cunningham, 2017). Aynı zamanda işveren markası, çalışanların kendilerini örgüt veya örgütün ürünleriyle özdeşleştirmelerini de sağlamaktadır (Maxwell ve Knox, 2009). Aynı zamanda işveren markasının çalışan tutumları üzerinde anlamlı etkilere sahip olduğu da görülmüştür (Schlager, Bodderas, Maas ve Cachelin, 2011).

İşveren markası kapsamında rekabetçi ücret ve ödüllendirme programlarının varlığı, çalışan refahını arttırarak örgütsel performans üzerinde olumlu etkilere

yol açmaktadır. Dolayısıyla rekabetçi bir ücret stratejisinin işveren marka sadakatini arttırma olasılığının yüksek olduğu düşünülmektedir (Kuchеров ve Zavyalova, 2012).

2.2. İşveren Markalama Stratejisinde Kritik Bir Araç: Ücret ve Ödüller

İşveren markası, genel olarak adaylar ve mevcut çalışanlar için oluşturulan bir vaat setini içermektedir. Ronda, Valor ve Abril (2018), işveren markasının üç alt boyutu olduğunu belirtmektedirler:

-İşveren özellikleri (employer attributes): İşverenin çalışana sunduğu teşvikleri/özendiricileri (incentives) içermektedir (ücret, yan haklar vb.).

-Çalışan faydaları (employee benefits): Çalışanın işveren özelliklerine bağlı olarak elde ettiği faydalardır (tanınma, prestij, profesyonel gelişim vb.).

-Çalışanın algıladığı değer (employee perceived value): Çalışanın elde ettiği faydalara bağlı olarak zihninde oluşan algılardır.

İşverenin özellikleri, adaylara ve/veya çalışanlara sunulan, nesnel ve gözlemlenebilir özellikleri ifade etmektedir. Bunlar ücret, sigorta, çalışma saatleri, eğitim ve benzeri teşviklerdir. Ücret ve yan haklar, işveren markası ile en çok ilişkilendirilen özelliklerdendir (Ronda vd., 2018).

İşveren markasının bileşenleri arasında işin özerkliği, örgüt kültürü, örgütün büyüklüğü, örgütün prestiji, çalışma koşulları, ücret, kariyer programları ve benzeri unsurlar yer almaktadır (Knox ve Freeman, 2009). Tanwar ve Prasad (2017) işveren markasını beş alt boyut üzerinden değerlendiren bir araç geliştirmişlerdir. Bunlar; örgüt atmosferi, eğitim ve geliştirme, iş-yaşam dengesi,

kurumsal sosyal sorumluluk ile ücret ve yan haklardır. Bir örgütün işveren markası oluştururken rekabetçi faydalar sunması gerekmektedir. Rekabetçi fayda, adaylara ve/veya çalışanlara vaat edilen teşviklerin rakiplere kıyasla daha cazip olma durumunu ifade etmektedir. İşveren markası açısından ücret ve yan hakların, rakiplere üstünlük sağlayacak şekilde belirlenmiş olması gerekmektedir. Ayrıca, ücret ve yan hakların çalışan performansı üzerinde etkili olduğu da bilinmektedir (Sokro, 2012).

Örgütlerin, çalışanları kendilerine bağlamak için yalnızca ücret bileşenlerini kullandığı günler çok gerilerde kalmıştır. Bunun yerine çalışan motivasyonunu ve bağlılığını arttırmak için kapsamlı ödül programlarının tasarlanması tercih edilmektedir. Ödül, bir çalışana sunulan maddi ve maddi olmayan faydalar bütünü olarak tanımlanabilir. Ödüller, örgütsel mesajların gönderilmesinde oldukça güçlü araçlardır (Gallus ve Frey, 2017). Günümüzde işletmelerde, örgütsel hedeflere ulaşabilmek için toplam ödül stratejilerinin (total rewards strategy) kullanıldığı görülmektedir. Toplam ödül stratejisi; temel ücret, değişken ücret ve yan haklara ek olarak, iş tasarımı, kariyer olanakları ve tanınma gibi unsurları da içine alan kapsamlı bir ücret modeli olarak düşünülebilir (Dessler, 2020). Bu yapı içinde performans dayalı ücret ile iş ve yaşam dengesini sağlamak üzere sunulan bazı olanaklar da bulunmaktadır.

Ödüller ve tanınma (rewards and recognition), temel ücretten farklı olarak işin özekliği, eğitim olanakları, kariyer gelişim fırsatları, çalışanın takdir edilmesi gibi içsel motivasyon sağlayan teşviklerdir (Bhatnagar, 2014). İşveren markasının bir parçası olarak toplam ödül stratejisinin kullanılması, son zamanlarda örgütlerin kendilerini işgücü piyasalarında farklılaştırmaları için önerilen bir yaklaşımdır (Schlechter, Thompson ve Bussin, 2015). Lardner'a (2015) göre iyi bir ödül paketi, çalışan adanmışlığının artmasına da katkıda bulunmaktadır. Armstrong ve Taylor'ın (2014) toplam ödül modeli aşağıdaki bileşenlerden oluşmaktadır:

-Finansal/İşlemsel ödüller- (Financial/Transactional rewards):

- Temel/Kök ücret (Base pay): İşin değerini belirleyen ücret miktarıdır. İşin özellikleri ve gerekliliklerine bağlıdır.
- Değişken/Durumsal ücret (Contingent pay): Performans, katkı, yetkinlik, beceri veya kıdeme göre çalışanın temel ücrete ek olarak aldığı ve değişken ücrettir. Performansa dayalı ücret (performance-based pay), kıdeme dayalı (service pay), kar paylaşımı, hisse senedi opsiyonu ve bonuslar en sık kullanılanlarıdır. Bonuslar; birey, takım ve örgütsel performansa göre verilebilir.
- Çalışan faydaları/hakları (Employee benefits): Emeklilik planları, izinler, sağlık sigortaları, esnek çalışma, vd. gibi faydalardır.

-Finansal olmayan/İlişkisel ödüller (Non-financial/Relational rewards): Tanınma (recognition), iş tasarımı, kişisel gelişim fırsatları ve çalışma koşullarıdır.

Deepa ve Baral'ın (2017) çalışmasında işveren markasının önemli bileşenlerden birisinin adaylar için çekici bir ücret ve fayda paketi olduğu görülmüştür. Toplam ödül paketi içinde temel ücret, iyi terfi olanakları, rekabetçi yan haklar paketi bulunmaktadır. Bu paketin bileşenlerinin örgüte rekabet avantajı sağlayabilmesi için piyasadaki ortalamanın üzerinde olması gerekmektedir. Daha açık bir anlatımla toplam ücret paketinin içeriği, piyasadaki rakiplerin ücret paketlerine kıyasla daha iyi olmalıdır.

Yan haklar paketi, bir işletmenin nitelikli adaylar üzerinde olumlu bir imaj bırakabilme ve çalışan ilişkilerini güçlendirmede kullanabileceği kilit unsurlardandır. Özellikle esnek yan hak paketlerinin iş tatmini üzerinde olumlu etkileri olduğu bilinmektedir (Barber, Dunham, Randall, Formisano, ve Roger, 1992). Günümüzde çokuluslu işletmeler standart yan haklar paketleri tercih etmek yerine, çalışanların kendi istek ve ihtiyaçları doğrultusunda farklı şekilde oluşturabilecekleri esnek yan haklar paketlerini kullanmaktadırlar. Özellikle teknoloji alanında çalışanlar için farklı bileşenler arasından kendi seçimlerine göre özelleştirilmiş bir “paket” oluşturma yaklaşımı oldukça yaygınlaşmıştır (Oranburg, 2018). Bu bağlamda işletmelerin her çalışan için tek bir fayda grubu sunmak yerine, çalışana bu konuda özerlik tanınmasının da tercih edilebilir bir kuruluş olmada etkili olduğu yorumu yapılabilir. Örneğin, Türkiye’de Arçelik A.Ş.’de her çalışanın fayda paketinin bileşenlerini kendisinin belirleyebileceği bir esnek fayda paketi bulunmaktadır (acelikglobal.com). Aygaz A.Ş.’de ise “İnsana Odaklanan Yıldızlar”, “Çevreye ve Topluma Değer Katan Yıldızlar” ve “İnovasyon Ödülleri” gibi teşvik temelli ödül programları yer almaktadır (aygaz.com.tr).

2.3. İşveren Markalama Sürecinde Kurumsal İnternet Sitelerinin Kullanımı

1990’lı yılların ortalarından başlayarak bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ve internetin dünya çapında yaygınlaşması, örgütlerin resmi kurumsal internet siteleri oluşturmasında etkili olmuştur. İnternet siteleri, dünya genelinde erişim olanağı bulunan tüm ziyaretçilere günün her saati ulaşılabilen muazzam bir içerik ve sınırsız bir olanak sağlayarak, işletmeler için elverişli bir ortam sağlamaktadır (Pollach, 2011). Günümüzde işgücü talebinin karşılanmasında başvurulan en önemli kaynakların başında kurumsal internet siteleri ve iş arama siteleri gelmektedir. Geleneksel işe alım araçlarının (örn. basılı broşürler, videolar ve gazete reklamları) aksine kurumsal internet siteleri, bir örgüt hakkındaki bilgileri adaylara iletmek ve/veya başvuru sahiplerini taramak

amacıyla kullanılabilir bilgileri toplamak için kullanılabilir (Williamson, Lepak ve King, 2003). Bunların yanında, 2000’li yıllarda profesyonel anlamda kullanımı gittikçe yaygınlaşan sosyal medya siteleri de eklenmiştir. Adayların sosyal medya kullanımının, işveren markası için olumlu sonuçları olduğu belirlenmiştir (Carpentier, Van Hoye, Stock, Van Theemsche ve Jacobs, 2017).

İşletmeler genellikle o kurumda çalışmanın faydalarını duyurmak ve bireylere kurum hakkında bilgi sağlayarak bireyleri işe başvurmaya teşvik etmek için kurumsal internet sitelerinden faydalanmaktadır (Cappelli, 2001). Cober, Brown, Keeping ve Levy (2004), iş arayanların kurumsal internet sitelerinde yer alan bilgilerin etkisi altında kalacaklarını öne sürmüşlerdir. İşler ve işverenler hakkında bilgi toplama aşamasındaki iş arayanlar için internet siteleri önem taşımaktadır, çünkü başvuracakları işletmelerin listesini belirli özelliklere göre daraltmaya çalışırlar (Allen, Mahto ve Otondo, 2007). Bir başka deyişle adaylar, kendilerine en uygun işvereni belirleyebilmek için kurumsal internet sitelerini gözden geçirmektedirler.

Cober, Brown, Levy, Cober ve Keeping (2003) kurumsal internet sitelerinin içeriği ve stiline, örgütsel çekiciliğin önemli belirleyicileri olduğunu belirtmişlerdir. Yazarlara göre bir işletmenin kurumsal internet sitesinde ücret ve yan haklara ilişkin bilgilerin niteliği, adayın örgütü “tercih edilebilir” görmesi üzerinde belirleyici role sahiptir. Bununla birlikte kurumsal internet sitelerinin içeriği ve tasarımı, örgütün paydaşlar arasında duygusal, ahlaki ve entelektüel düzeyde nasıl anlam kazanacağı üzerinde etkilidir (Biloslavo ve Trnavčević, 2009). Danieen, Ling, Ash ve DelVeccchio’nun (2007) çalışmasında, kurumsal internet sitesinde yer alan açıklamaların, adaylar açısından örgütün çekiciliğini arttırdığı görülmüştür. Türkiye’de BrandFinance tarafından yapılan işveren markası araştırmasında yer alan işletmelerden Türk Hava yolları, Ford Otosan, Vestel, Turkcell ve LC Waikiki gibi örgütlerin kapsamlı internet siteleri

bulunmaktadır (BrandFinance, 2022). Söz konusu internet sitelerinde, işe başvuru adımları ve çalışma kültürünü tanıtan “İnsan Kaynakları Yönetimi” ve “Kariyer” şeklinde isimlendirilmiş sekmeler bulunmaktadır. Ayrıca Türk Hava yolları, Turkcell ve LC Waikiki'nin kurumsal internet sitelerinde satış hizmetleri bulunmasına ek olarak mobil uygulamalarının da bulunduğu ve hizmetlerini buradan da sürdürdüğü bilinmektedir.

İşveren markasının adaylara ve çalışanlara iletilmesinde tercih edilen en yaygın kanallardan birisi kurumun kendi resmi internet sitesidir. İşveren markası, kurumsal itibar, kurumsal sosyal sorumluluk, etik ve farklılıkların yönetimi konularındaki çeşitli araştırmalarda resmi kurumsal internet sitelerinin birer veri kaynağı olarak ele alındığı birçok çalışma bulunmaktadır (Callison, 2003; Biloslavo ve Trnavčević 2009; Guerrier ve Wilson, 2011). Bu durumun ortaya çıkışında internet sitelerinin bilgiye ulaşmakta tercih edilen ilk kaynak haline gelmesi ve iş arayan internet kullanıcılarının sayısının artması etkili olmuştur. Ayrıca kurumsal internet siteleri işletmelerin toplumla daha iyi iletişim kurmasını sağlamada ve şeffaflığı arttırmada yardımcı olma potansiyeline sahiptir (Esrock ve Leichty, 1998).

İşletmelerin kendilerini iyi birer işveren olarak konumlandırabilmelerinin yollarından biri, genel olarak insan kaynakları stratejilerini destekleyen araştırma ve danışmanlık kuruluşlarından sertifikalar veya ödüller kazanmaktır. Bunlar, “İnsana Yatırım Yapanlar (Investors in People IIP) Ödülü”, “İK Mükemmellik Ödülü (HR Excellence Award)” veya “Çalışılacak En İyi Yer (Best Places To Work For)” listesi gibi çalışmaları kapsamaktadır (Guerrier ve Wilson, 2011). 2010'lu yıllardan başlayarak çeşitli danışmanlık şirketleri tarafından işveren markalaması stratejisini benimsemiş işletmeleri belirlemek için araştırmalar yapılmaktadır. Bu araştırmalar genellikle belirli kriterlere sahip örgütlerdeki çalışanların, işveren marka değer önerisi kapsamına giren her türlü

uygulamaya yönelik deneyimlerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Böylece dünya genelinde en çok çalışılmak istenen işletmeler ve bu işletmelerde yer alan uygulamalar belirlenmektedir. Great Place To Work® Enstitüsü araştırma ve danışmanlık şirketi her yıl düzenli olarak Fortune100 En İyi İşyeri (Fortune100 Best Companies to Work For) araştırmasını gerçekleştirmektedir. Binlerce çalışanın işyeri deneyimleriyle ilgili soruları yanıtladığı bu araştırmanın sonuçları bölge ve örgüt büyüklüğü bağlamında ele alınmaktadır. Söz konusu araştırmada en iyi ilk 100 çokuluslu şirket arasına girebilmek için kendi ülkesinde en az 1000, dünya çapında ise en az 100.000 çalışanın istihdam edilmesi gerekmektedir. Araştırma kapsamına devlet kurumları dâhil edilmemektir (GreatPlacesToWork, 2021).

Çekici bir işveren imajına sahip olmak, kuruluşun en yetenekli çalışanları işe almasını sağlamaktadır. Özellikle milenyum kuşağı olarak da tanımlanan Z kuşağının tercih ettiği kanallardan birisi kurumsal internet siteleridir (Mičičk ve Mičudová, 2018). Bu bağlamda yeni nesle ulaşmak için kurumsal internet sitelerinin önemli bir güce sahip olduğu düşünülebilir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Dijital çağda her ölçekten işletmenin işveren markası oluşturmak için kurumsal internet sitelerinin içeriği ve tasarımına önem verdiği görülmektedir. İnternet sitesi kullanımının işveren markasının yanı sıra kurumsal itibar, sosyal sorumluluk ve kurumsal etik kodlar gibi önemli konularda tüm paydaşlara bilgi sunabilmenin etkin bir yolu olduğu görülmüştür (Patten ve Crampton, 2004). İşveren marka değer önerisinin hedef kitlelere iletilmesinde kurumsal internet

sitelerinin zengin bir içeriği olmasının yanı sıra, bu içeriğin mevcut durumu yansıtması da güvenilir bir marka oluşumu için önemlidir. Küresel dünyada internet, işletmeler için önemli bir bilgi kaynağı haline gelmiştir (Weber, 2007). Bu araştırmanın amacı işveren markalaması stratejisi izleyen çokuluslu işletmelerin internet sitelerinde işveren markası araçlarından birisi olan ödül paketlerinin içeriğini analiz etmektir. Araştırma soruları aşağıdaki gibidir:

- 1.Çokuluslu işletmelerin kurumsal internet sitelerinde yer alan ücret ve yan haklar paketlerine ilişkin açıklamaların içeriği nedir?
- 2.Çokuluslu işletmelerin kurumsal internet sitelerinde yer alan ücret ve yan haklar paketlerine ilişkin açıklamalarda en sık hangi unsurlar tekrar edilmektedir?

Bu soruların yanıtlarının, dünyanın önde gelen çokuluslu işletmelerinin ücret ve yan haklar uygulamalarına yönelik tercihlerini ortaya çıkarması ve tercih edilen bir işyeri olmak için adaylarla çalışanlara neler sunduklarına ilişkin bilgi sunması beklenmektedir. Genellikle çokuluslu işletmeler mevcut politikalarını yerel düzeyde farklılaştırmaktadır. Ülkemizde işveren markası ile ilgili yapılan çalışmalar birçok işletmenin bir marka değeri yaratmaya çalıştığını göstermektedir (Doğru ve Yeygel Çakır, 2015). Bu araştırmanın Türkiye’deki küçük, orta ve büyük ölçekli işletmelere nitelikli adayları çekme ve çalışan bağlılığını arttırmak için ücret ve yan haklar stratejisi konusunda aydınlatıcı bilgiler sunacağı umulmaktadır. Ayrıca, çokuluslu işletmelerin ücret ve yan haklar paketlerinde, Türkiye’de uygulanmayan veya henüz denenmemiş bazı unsurlar, Türkiye bağlamına uyarlanarak çalışanlara sunulabilir.

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, GreatPlacesToWorkFor Enstitüsü Araştırma ve Danışmanlık şirketinin 2020 Yılı Fortune100 En İyi İşyeri listesine giren 100 işletme oluşturmaktadır. Araştırmanın evreninin Fortune100 olarak seçilmesinin nedeni, bu çalışmanın her yıl düzenli olarak gerçekleştirilmesi ve işveren markası alanında en prestijli çalışmalardan kabul edilmesidir. Kurumsal internet sitesinin oluşturulması, işletmelerin belirli bir maliyete katlanmasını da beraberinde getirmektedir (Perry ve Bodkin, 2000). Bu bağlamda çokuluslu işletmelerin geniş özelliklere sahip internet sitelerini finanse edebilecek güçte bulunması ve en iyi işveren olabilmek için gerekli araştırmalara katılmayı tercih ettikleri için Fortune100 şirketlerinin kurumsal internet sitelerinden yararlanılması tercih edilmiştir. Araştırma verilerinin elde edilmesi için söz konusu listede yer alan 100 işletmenin kurumsal internet sitelerine ulaşılmış, 4 işletmenin ücret ve yan haklarla ilgili açıklamasının bulunmadığı belirlenmiştir. Dolayısıyla çalışmanın örnekleme yöntemi tam sayım yöntemi olarak belirlenmiş, ancak erişilemeyen bilgiler olduğu için çalışmanın örneklemini kurumsal internet sitelerinde araştırmanın amacıyla ilgili verilere yer vermiş olan 96 işletme oluşturmaktadır.

3.3. Verilerin Analizi

Araştırma sorularının yanıtlarına ulaşabilmek için keşfedici bir doğaya sahip olan nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Verilerin analizinde belge inceleme (doküman analizi/document analysis) tekniğinden yararlanılmıştır. Nitel veri analizi, analiz birimlerine göre verilerin düzenlenerek değişkenlerin keşif edilmesini temel alan bir analiz yöntemidir (Özdemir, 2010). Belge incelemesi basılı ve/veya internet üzerinden erişilebilen belgeler üzerinden analiz yapılmasına olanak tanıyan sistematik bir veri analiz sürecidir (Bowen, 2009). Belge inceleme tekniği, genellikle ikincil veri kaynağı olarak kullanılırken (Esterby-Smith, thorpe ve Lowe, 2002) tek başına bir teknik olarak da tercih

edilebilir (Wild, McMahon, Darlington, Liu ve Culley, 2009). Belge inceleme tekniğinde içerik analizi ve tematik analiz unsurları birleştirilerek, araştırmanın sorularına yönelik veriler kategoriler halinde düzenlenmektedir (Bowen, 2008).

Bu çalışmada açıklamalarına ulaşılabilen 96 işletmenin kurumsal internet sitesinde yer alan ücret ve yan haklarla ilgili açıklamalar bir araya getirilerek 34644 kelimelik bir veri tabanı oluşturulmuştur. Oluşturulan bu veri tabanındaki kelimeler ve cümleler tek tek incelenerek ücret ve yan haklar açısından anlam ifade eden kelime ve kelime grupları nitel araştırma yöntemi konusunda bilgi sahibi birbirinden bağımsız iki araştırmacı tarafından önceden oluşturulan bir kodlama şemasına göre kodlanmıştır (Bauer ve Gaskell, 2000). Bazı açıklamalarda bir kavramın birden çok tekrarlanması durumunda, geçerliliğin etkilenmemesi için her kavram bir kez kodlanmıştır. Yine iki araştırmacı birbirinden ayrı olarak bu kodlardan anlamlı temalar oluşturmuştur. Temaların oluşturulmasında Armstrong ve Taylor'ın (2014) toplam ödül modeli temel alınarak 6 tema oluşturulmuştur. Bu modelde toplam ödüller; finansal/işlemsel ödüller ve finansal olmayan/ilişkisel ödüller olarak ikiye ayrılmıştır. Finansal ödüller arasında temel ve değişken ücret ile çalışan faydaları vardır. Finansal olmayan ödüller arasında ise kişisel gelişim fırsatları ve çalışma koşulları yer almaktadır. Bu modele dayanarak oluşturulan temalar, mevcut yazınla uyumlu olacak ve kendi içinde anlam bütünlüğü taşıyacak şekilde son haline getirilmiştir.

4. BULGULAR

Verilerin analiz süreci sonunda; “Temel ve Değişken Ücret”, “Finansal Faydalar”, “Sigorta ve Sağlıkla İlgili Faydalar”, “Aile ile İlgili Faydalar”, “İş ve Yaşam Dengesine Yönelik Faydalar”, “İlişkisel Ödüller” olmak üzere 6 tema oluşturulmuştur. Temalara ve içeriğini oluşturan kodların tekrarlanma sıklıklarına sırasıyla yer verilmiştir.

4.1. Tema 1: Temel ve Değişken Ücret

“Temel ve Değişken Ücret” temasının altında temel ücreti ifade etmek için işletmelerin “rekabetçi ücret (competitive pay)” (f=15) deyimine yer verdiği, temel ücretle ilgili detaylı açıklamalarda bulunmadığı belirlenmiştir. En sık tekrarlanan kodun “hisse senedi paylaşımı” (f=29) ve “performansa bağlı ücret” (f=27) olduğu görülmüştür (Tablo 1).

Tablo 1. “Temel ve Değişken Ücret” Temasına Ait Kodlar, Frekanslar ve Oranlar

Tema 1	Kod	f	%
Temel ve Değişken Ücret	Hisse senedi paylaşımı	29	23
	Performansa bağlı ücret	28	22
	Tanınma	27	21
	İkramiye/Bonus	21	17
	Rekabetçi ücret	15	12
	Çalışan önerisi/Arkadaşını öner	6	0.5
	Toplam		126

Tablo 1’de görülen tanınma (recognition) genellikle sözel takdir veya tebrik gibi uygulamalarla gerçekleşmekle birlikte, bu tema kapsamına “ücretli tanınma (paid recognition)” dâhil edilmiştir. Ayrıca 6 kuruluşun, çalışan önerisinde bulunanlara maddi karşılık verdiğiye yönelik açıklamalara yer verildiği tespit edilmiştir.

4.2. Tema 2: Finansal Faydalar

Tema 2’de çalışanlara temel ve değişken ücretin bir parçası olmayan ancak çalışana maddi kazanç sağlama potansiyeli bulunan unsurlar bir araya getirilmiştir. “Finansal Faydalar” temasında en sık tekrarlanan unsurun 401(k) planı olduğu görülmüştür. İkinci en sık tekrarlanan unsurun ise emeklilik planları olduğu görülmüştür (Tablo 2). 401(k), çalışanların ücretlerinin bir kısmını

bireysel hesaplara katkıda bulunmalarına olanak tanıyan nitelikli bir kar paylaşım planının özelliğidir. Klasik emeklilik planlarında işveren ödeme yapmakla sorumluyken, 401(k) planında çalışanlar da kendi hesaplarına katkıda bulunabilirler. Örneğin, işverenin sunduğu seçenekler arasından farklı yatırım araçlarından bir kombinasyon oluşturabilirler (IRS, 2021). Çalışanlar 401(k) planına, örgütlerin plana dahil olması şartıyla katılabilirler. Bazı planlarda çalışanlar, birikimlerinden borç (loans) da alabilmektedirler (Altun, 2017). Araştırmada 47 işletmenin çalışanlarına 401(k) planını, 43 işletmenin ise standart emeklilik planlarını sunduğu belirlenmiştir. Ancak bu 43 işletme arasında 401(k) planına dâhil olup, internet sitesinde belirtmemiş olanlar da bulunabilir. Bu fayda unsurunu %15'lik paya sahip toplam ödül programı (total rewards program) takip etmektedir. Toplam ödül programı, daha önce bahsedildiği üzere temel ücret, performansa dayalı ücret, çalışan hakları, öğrenme ve geliştirme gibi bileşenlerden oluşan kapsamlı bir ödül stratejisidir.

Tablo 2. “Finansal Faydalar” Temasına Ait Kodlar, Frekanslar ve Oranlar

Tema 2	Kod	f	%
Finansal Faydalar	401(k) planı	47	20
	Emeklilik planı	43	18
	Toplam ödül programı	35	15
	Finansal danışmanlık hizmeti	32	13
	Hukuk danışmanlığı hizmeti	30	13
	Çalışan indirimleri	19	0.8
	Kredi desteği	18	0.7
	Eğitim bursu desteği	15	0.6
	Toplam	239	

“Finansal Faydalar” teması altında finansal ve hukuki danışmanlık hizmetleriyle, çalışan indirimleri ve kredi desteği sunan işletmelerin de bulunduğu belirlenmiştir.

4.3. Tema 3: Sigorta ve Sağlıkla İlgili Faydalar

Verilerin analizinde elde edilen üçüncü tema, çalışanlara sağlanan sigorta ve sağlıkla ilgili faydaları kapsamaktadır. “Sigorta ve Sağlıkla İlgili Faydalar” adı verilen bu temada en sık karşılaşılan unsurun “Göz/görme (vision) ve diş (dental) sigortası” (f=64) ile engellilik sigortası/desteği (disability insurance/benefits) (f=62) olduğu belirlenmiştir (Tablo 3).

Tablo 3. “Sigorta ve Sağlıkla İlgili Faydalar” Temasına Ait Kodlar, Frekanslar ve Oranlar

Tema 3	Kod	f	%
Sigorta ve Sağlıkla İlgili Faydalar	Göz/Diş sigorta kapsamı	64	19
	Engellilik sigortası	62	18
	Genel sağlık/yaşam sigortası	51	15
	Çalışan sağlığı/iyi oluşu (Employee wellness/wellbeing)	48	14
	Fitness merkezi/indirimi	43	13
	Kaza sigortası	31	0.9
	Otomobil/Ev sigortası	16	0.5
	Uzaktan sağlık hizmeti	12	0.4
	Evcil hayvan sigortası	10	0.3
	Sigarayı bırakma desteği	1	0.0
	Toplam	338	

Tema 3’te genelde çalışanların bedensel ve ruhsal sağlığını destekleyici teşviklerin bulunduğu görülmüştür. Bu teşvikler arasında kaza, otomobil, ev, evcil hayvan sigortası ile çeşitli sağlık hizmetleri bulunmaktadır. Bir kuruluşun ise çalışanlarına sigarayı bırakma desteği verdiği belirlenmiştir.

4.4. Tema 4: Aile ile İlgili Faydalar

Araştırmanın dördüncü teması, çalışan faydalarının aile ile ilgili boyutunu yansıtmaktadır. Tablo 4’te görüldüğü üzere “Aile ile İlgili Faydalar” olarak adlandırılan dördüncü temanın en sık tekrarlanan unsurunun

“Annelik/ebeveynlik izni” (f=44) olduğu belirlenmiştir. Bu kodlamada annelik (maternal) ve ebeveynlik (parental) izninin bir arada kodlanması uygun görülmüştür. Bunun nedeni, çokuluslu işletmelerde bir çalışanın doğum yoluyla ebeveyn olmasının dışında evlat edinmesi halinde de yeni aile düzenine alışması için bir ebeveyn izni hakkına kavuşmasıdır. Ayrıca bu unsuru takip eden diğer bir faydanın “evlat edinme yardımı/desteği” (f=42) olduğu görülmektedir. Çokuluslu işletmelerin çoğunda evlat edinmek isteyen çalışanlara nasıl bir yol izlemeleri gerektiğiyle ilgili bir danışmanlık hizmeti veya bu hizmetlerin karşılanmasında maddi destek verildiği belirlenmiştir.

Tablo 4. “Aile ile İlgili Faydalar” Temasına Ait Kodlar, Frekanslar ve Oranlar

Tema 4	Kod	f	%
Aile ile İlgili Faydalar	Annelik/Ebeveynlik izni (Doğum veya evlat edinme)	44	34
	Evlat edinme yardımı/desteği	42	32
	Çocuk ve yaşlı bakım desteği	18	14
	Aile desteği/danışmanlığı	16	12
	Tüp bebek tedavisi desteği	6	0.5
	Anne odası/Anne sütü saklanması	5	0.4
	Toplam	131	

Dördüncü tema altında yer alan diğer konular, aile desteği, çocuk ve yaşlı bakımı, tüp bebek tedavisi desteğidir. Ayrıca 5 adet işletmenin çocuğunu emziren anneler için sütlerini saklayabilecekleri uygun araçları ve ortamı sağladığı belirlenmiştir.

4.5. Tema 5: İş ve Yaşam Dengesi ile İlgili Faydalar

Verilerin analizi sonucu ortaya çıkan beşinci tema, çalışan faydalarının iş-yaşam dengesini sağlayıcı unsurlarını yansıtan “İş ve Yaşam Dengesi ile İlgili Faydalar” olarak adlandırılmıştır. Bu temayı oluşturan kodlardan en sık tekrarlananı tatil, bayram ve hastalık iznini kapsayan “ücretli izin” (f=62) unsurudur (Tablo 5).

Tablo 5. “: İş ve Yaşam Dengesi ile İlgili Faydalar” Temasına Ait Kodlar, Frekanslar ve Oranlar

Tema 5	Kod	f	%
İş ve Yaşam Dengesi ile İlgili Faydalar	Ücretli izin (tatil, bayram, hastalık izni)	62	30
	Çalışan Yardım/Destek Programı (EAP)	34	16
	İş-yaşam dengesi desteği	33	16
	Gönüllülük çalışmaları	31	15
	Esnek zamanlı çalışma	21	10
	Uzaktan çalışma	13	0.6
	Askeri görev izni (Military leave)	5	0.2
	Dinlenme izni/Kariyer molası (Sabbatical leave)	5	0.2
	Jüri görevi izni (Jury duty)	5	0.2
	Toplam	209	

Beşinci temanın ikinci en sık tekrarlanan unsuru çokuluslu işletmelerde yaygın olarak kullanılan “Çalışan Destek Programları”dır (f=34). Çalışan Destek Programları, çalışanların iş performansını etkileyebilecek bireysel sorunların çözümüne yardımcı olabilmek için verilen hizmetler bütünüdür. Genellikle danışmanlık firmalarından alınan bu hizmet, çalışanlara mesleki stres, tükenmişlik, kaygı, aile sorunları, sağlık ve beslenme gibi konularda danışmanlık verilmesini sağlamaktadır (Çiftçi, 2010). Diğer kodlar arasında iş-yaşam dengesi desteği, gönüllülük çalışmaları, esnek zamanlı ve uzaktan çalışma, askeri görev, mahkemede jüri görevi ve dinlenme izni/kariyer molası (sabbatical leave) olduğu görülmüştür. 31 işletmenin kurumsal internet sitesinde çalışanların gönüllülük çalışmalarına katıldığı sürelerin ücretli izin kapsamında olduğu belirtilmiştir. Benzer şekilde 5 işletmede askeri görev ve mahkemede jüri görevi yapılan sürelerde çalışanlar ücret almaya devam etmektedirler. Ayrıca 5 işletme, çalışanlarına belirli bir kıdeme ulaştıklarında dinlenme izni vermektedir. Dinlenme izni veya kariyer molası, rutin görevlere karşılık çalışanın

rahatlamasını sağlayan bir mola olarak tanımlanmıştır (Zahorski, 1994). Dinlenme izni, ücretli veya ücretsiz olabilir. Süreleri çalışanın pozisyonuna ve kıdemine göre değişmektedir. Araştırma kapsamına alınan ve dinlenme izni veren 5 işletmeden yalnızca 1 tanesi açık olarak “5 yıl çalışanlara, 28 gün ücretli dinlenme izni” verdiğini, 1 tanesi ise “ücretli” olarak izin verdiğini belirtmiştir.

4.6. Tema 6: İlişkisel Ödüller

Altıncı tema, çalışanlara yönelik kariyer ve kişisel gelişimle ilgili finansal olmayan unsurları içinde barındırdığı için “İlişkisel Ödüller” olarak adlandırılmıştır. Bu temada en çok tekrarlanan unsurun “kariyer gelişimi/desteği/yolları” (f=57) olduğu görülmüştür (Tablo 6).

Tablo 6. “İlişkisel Ödüller” Temasına Ait Kodlar, Frekanslar ve Oranlar

Tema 6	Kod	f	%
İlişkisel Ödüller	Kariyer gelişimi/desteği/yolları	57	52
	Eğitim desteği/danışmanlığı	34	31
	Üniversite koçluğu/hizmeti	11	10
	Mentorluk/Koçluk	6	0.5
	Yüksek performans kültürü	2	0.2
	Toplam	110	

Tema 6’da yer alan diğer unsurlar arasında eğitim ücreti desteği/danışmanlığı, üniversite koçluğu/hizmeti, üniversite bursu desteği, mentorluk/koçluk uygulamaları bulunmaktadır. Ayrıca kişisel gelişimi destekleyici yüksek performans kültürü bulunduğunu belirten 2 işletme olduğu belirlenmiştir.

5. TARTIŞMA ve SONUÇ

İşveren markalama stratejisi, çokuluslu işletmeler tarafından yaygın olarak tercih edilen bir stratejidir. İşveren markası, işletmeleri rakiplerinden ayırarak

“çalışmak için en iyi işyeri” olarak adaylarda ve çalışanlarda iz bırakmak için bir değer önerisi oluşturmayı ifade etmektedir. İşveren marka değeri önerisinin en önemli bileşeni toplam ödül paketidir.

Ücret ve yan haklar, bazı işletmelerde toplam ödül paketi adı altında tek ve kapsamlı bir yapı içinde sunulmaktadır. Çalışanların en temel haklarından sayılan genel yaşam, göz, diş ve engellilik sigortası ile tatil, bayram, mazeret ve hastalık izinlerini kapsayan ücretli izinlerin en önemli yan haklar paketi parçalarından birisi olduğu bilinmektedir (Armstrong ve Taylor, 2014). Bu çalışmada 2020 yılında GreatPlacesToWork Enstitüsü Fortune100 Çalışılacak En İyi 100 işletme listesinde yer alan 100 çokuluslu işletmenin kurumsal internet sitelerindeki ücret ve yan haklarla ilgili açıklamaların nitel araştırma yöntemi ile incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada 100 çokuluslu işletmeden 96’sının kurumsal internet sitesinde, ücret ve yan haklar konusunda bilgi bulunduğu belirlenmiştir. Yapılan içerik analizi sonucunda ortaya çıkan “Temel ve Değişken Ücret” temasında ön plana çıkan unsurların, hisse senedi paylaşımı ve performansa bağlı ücret olduğu görülmüştür. Ayrıca, yazında genellikle finansal olmayan ödüller arasında bulunan “tanınma”nın bazı işletmelerde ücretli olarak sunulduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda çalışmada, kurumsal internet sitelerinde temel ücretle ilgili görece az bilgiye rastlandığı; “rekabetçi ücret” ifadesi dışında, temel ücretle ilgili detaylı bilgi verilmediği, genellikle temel ücret dışındaki faydalara ilişkin bilgilere yer verildiği görülmüştür.

İşletmelerin kurumsal internet sitelerindeki bilgilere yönelik yapılan kısıtlı sayıdaki içerik analizi çalışmalarında, bu çalışmada elde edilen bulgulara benzer sonuçlar elde edilmiştir. Yapılan bir çalışmada, Fortune500 listesindeki işletmelerin en çok işe alım sürecine, en az ücretlendirme konusuna ilişkin bilgilere yer verdiği ve bu bilgilerin iş/görev tanımları ile maaş ve yan haklara ilişkin olduğu görülmüştür (Vatansever ve Yılmaz, 2015). Benzer bir çalışmada,

Türkiye’de ISO 500 listesindeki en iyi işletmelerin en çok temin ve seçim sürecine ilişkin bilgilere, en az ücrete ilişkin bilgilere yer verdiği, bununla birlikte ücrete ilişkin bilgilerin performansa dayalı ücrete ait olduğu (Demir, Doğan ve Demirbaş, 2014) belirlenmiştir. Ayrıca İsviçre’deki en iyi 30 işletmede örgüt kültürü ve örgütün değerlerine yönelik bilgilerin en fazla bulunmasına rağmen ücretlendirme ve yan menfaatlerle ilgili bilgilerin az sayıda işletme tarafından paylaşıldığı (Zamparini, Calegari ve Lurati, 2010) görülmüştür.

“Finansal faydalar” temasına bakıldığında çokuluslu işletmeler arasında 401(k), emeklilik planları ve toplam ödül programlarının oldukça popüler olduğu, çeşitli danışmanlık, eğitim, kredi ve burs desteklerinin de çalışanlara sunulduğu belirlenmiştir.

“Sigorta ve Sağlıkla İlgili Faydalar” içinde oldukça geniş kapsamlı sigorta planlarının (göz/diş, engellilik, genel sağlık, kaza, otomobil, ev sigortası) yanı sıra iyi oluş, beslenme ve fitness/spor desteğinin verildiği görülmüştür.

“Aile ile İlgili Faydalar” temasında annelik/ebeveynlik izni veya ebeveyn olmak isteyenler için çeşitli destekler sunulduğu görülmüştür. Ayrıca çocuk ve yaşlı bakımı ile ilgili de destekler verildiği belirlenmiştir. Bazı işletmelerde tüp bebek ve anne sütü ile ilgili faydalar da vardır. Bu faydaların çalışanların aile hayatını destekleyici nitelikte olduğu yorumu yapılabilir.

“İş ve Yaşam Dengesi ile İlgili Faydalar” temasında en çok tekrarlanan unsurlar “ücretli izin” ve “çalışan destek programları” olmuştur. Son dönemlerde çalışanların fiziksel ve ruhsal sağlığına yönelik etkili bir araç olarak kullanılan çalışan destek programlarının yaygınlaştığı söylenebilir.

Son tema olan “İlişkisel Ödüller”, finansal olmayan ödülleri içermektedir. Bu tema altında en sık karşılaşılan unsurun kariyer gelişimi ile ilgili olduğu

görülmüştür. Ayrıca birçok işletme tarafından eğitim danışmanlığı ve koçluğu verildiği belirlenmiştir. İşletmelerin mentorluk/koçluk uygulamalarına kurumsal internet sitelerinde çok fazla yer verilmediği saptanmıştır. Ancak işletmelerin bu konudaki var olan uygulamaları, internet sitelerine yansıtamış olmaları da mümkün görünmektedir.

Bu çalışmada çokuluslu işletmelerin kurumsal internet sitelerinde ücret konusunda yetersiz bilgi bulunduğu, yan haklar konusunda oldukça yeterli bilgi bulunduğu tespit edilmiştir. İşveren marka değeri stratejisini benimseyen çokuluslu şirketlerin günümüzün en önemli ihtiyaçlarına cevap veren (finansal, sigorta ve sağlık, aile, iş ve yaşam dengesi, ödüller) faydaları ön plana çıkarması, işveren markası stratejilerinin adaylara bir yansıması olarak düşünülebilir. Bu yaklaşım, adayların güncel ihtiyaçlarına oldukça detaylı bir şekilde cevap veren yan hakların şirketin “çalışmak için en iyi işyeri” olduğu algısını yaratarak ücret konusundaki beklenti bağlamında bir güvence oluşturabileceği söylenebilir.

Bu araştırma, örneklem kapsamına alınan işletmelerin kurumsal internet sitelerinde yer alan açıklamalarla sınırlıdır. İnternet sitelerinde yer alan veriler, ikincil veri özelliğini taşımaktadır. Dolayısıyla elde edilen sonuçlar da açıklamalardan elde edilen verilerle sınırlıdır. Ayrıca Fortune100 listesinde yer alan bazı işletmelerin ücret ve yan haklar konusunda herhangi bir açıklamada bulunmadığı görülmüştür. Araştırma kapsamına alınan işletmelerden bazılarının Türkiye’de de faaliyet gösterdiği belirlenmiştir. Bu işletmelerin ücret ve ödüllerle ilgili açıklamalarına bakıldığında genellikle faaliyet gösterilen tüm ülkeler için ortak bir kariyer sitesine yönlendirme olduğu görülmüştür. Dolayısıyla bazı ücret ve yan haklara yönelik bilgilerin, ana ülke temelli olarak verildiği ve ülkelerarası herhangi bir karşılaştırmanın veri tekrarına yol açacağı düşünüldüğü için ülkeler arası bir kıyaslama yapılamamıştır. Araştırmada işletmeler tarafından beyan

edilen bilgilerin doğru olduğu ve gerçek uygulamaları olduğu gibi yansıttığı kabul edilmiştir.

Bir diğer sınırlılık, bazı yan hakların internet sitelerinde açıklanmamış olması olasılığıdır. Ayrıca okuluslu işletmelerin farklı ülkelerde faaliyet gösterdikleri göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu ülkelerdeki çalışma kanunlarına göre ücret ve yan haklar paketlerinde farklılıklar olduğu düşünülebilir. Benzer şekilde ülkelerin farklı ekonomik, teknolojik, kültürel yapılarının bulunması, ücret ve yan haklar paketlerinin ana ülke tarafından benimsenen yaklaşımının her bölgede aynı olmayabileceğinin bir göstergesidir. Gelecek çalışmalarda, işveren markalaması stratejisini izleyen çokuluslu işletmelerle ülkeler arası kıyaslamalar yapılabilir, örneklem hacmi genişletilebilir ve kurumsal internet sitesinde yer alan bilgilerin dışında birincil veri kaynaklarının kullanılması önerilebilir. Ayrıca okuluslu işletmelerdeki mevcut çalışanlardan veri elde edilerek, söz konusu ödöl paketlerinin çalışanlar tarafından nasıl algılandığı belirlenebilir.

KAYNAKÇA

- Allen, D. G., Mahto, R. V. ve Otondo, R. F. (2007). "Web-based Recruitment: Effects of Information, Organizational Brand, and Attitudes Toward a Web Site on Applicant Attraction". *Journal of Applied Psychology*, 92(6): 1696.
- Altun, T. (2017). "Türkiye'de Bireysel Emeklilik Sistemine Sağlanan Kamusal Teşvikler Hanehalkı Tasarruflarını Artırabilir mi? Teorik Yaklaşımlar Temelinde İnceleme". *Maliye Dergisi*, 173: 301-330.
- Ambler, T. ve Barrow, S. (1996). "The Employer Brand". *Journal of brand management*, 4(3): 185-206.
- Armstrong, M. (2007). *Employee Reward Management and Practice*. London: Kogan Page Limited.

- Arçelik (Eylül, 2022). "Çalışma Hayatı", 19.09.2022 tarihinde <https://www.arcelikglobal.com/tr/sirket/insan-kaynaklari/calisma-hayati/> adresinden erişilmiştir.
- Aygaz (Eylül, 2022). "İnsan Kaynakları Uygulamaları", 19.09.2022 tarihinde <https://www.aygaz.com.tr/kurumsal/ik-uygulamalari> adresinden erişilmiştir.
- Backhaus, K. ve Tikoo, S. (2004). "Conceptualizing and Researching Employer Branding". *Career Development International*. 9(5): 501-517.
- Barber, A. E., Dunham, R. B. ve Formisano, R. A. (1992). "The Impact Of Flexible Benefits on Employee Satisfaction: A Field Study". *Personnel Psychology*, 45(1): 55-74.
- Barrow, S. ve Mosley, R. (2011). *The Employer Brand: Bringing The Best of Brand Management to People At Work*. John Wiley & Sons.
- Bauer, M. W. ve Gaskell, G. (2000). *Qualitative Researching with Text, Image and Sound: A Practical Handbook For Social Research*. Sage.
- Berthon, P., Ewing, M. ve Hah, L. L. (2005). "Captivating Company: Dimensions of Attractiveness in Employer Branding". *International journal of advertising*, 24(2): 151-172.
- Bhatnagar, J. (2014). "Mediator Analysis in the Management of Innovation in Indian Knowledge Workers: The Role of Perceived Supervisor Support, Psychological Contract, Reward and Recognition and Turnover Intention". *The International Journal of Human Resource Management*, 25(10): 1395-1416.
- Biloslavo, R. ve Trnavčević, A. (2009), "Web Sites As Tools of Communication of a "Green" Company", *Management Decision*, 47(7): 1158-1173.
- BrandFinance (Eylül, 2022). "Turkey 100 2022 Rankin" 19.09.2022 tarihinde <https://brandirectory.com/rankings/turkey/table> adresinden erişilmiştir.

- Bowen, G. A. (2009). "Document Analysis as a Qualitative Research Method". *Qualitative Research Journal*, 9(2): 27-40.
- Cable, D. M. ve Turban, D. B. (2001). Establishing the Dimensions, Sources and Value of Job Seekers' Employer Knowledge During Recruitment. *İçinde Research in Personnel and Human Resources Management*. Emerald Group Publishing Limited.
- Callison, C. (2003). "Media Relations and The Internet: How Fortune 500 Company Web Sites Assist Journalists in News Gathering". *Public Relations Review*, 29(1): 29-41.
- Cappelli, P. (2001). "Making The Most of On-Line Recruiting". *Harvard Business Review*, 79(3): 139-148.
- Carpentier, M., Van Hoye, G., Stockman, S., Schollaert, E., Van Theemsche, B. ve Jacobs, G. (2017). "Recruiting Nurses Through Social Media: Effects on Employer Brand and Attractiveness". *Journal of Advanced Nursing*, 73(11): 2696-2708.
- Chhabra, N. L. ve Sharma, S. (2014). "Employer Branding: Strategy For Improving Employer Attractiveness". *International Journal of Organizational Analysis*. 22(1): 48-60.
- Cober, R. T., Brown, D. J., Keeping, L. M. ve Levy, P. E. (2004). "Recruitment on The Net: How Do Organizational Web Site Characteristics Influence". *Journal of Management*, 30(5): 623-646.
- Cober, R. T., Brown, D. J., Levy, P. E., Cober, A. B. ve Keeping, L. M. (2003). "Organizational Web Sites: Web Site Content and Style as Determinants of Organizational Attraction". *International Journal of Selection and Assessment*, 11(2-3): 158-169.
- Çiftçi, B. (2010). "İşte Var Ol(ama)ma Sorunu ve İşletmelerin Uygulayabileceği Çözüm Önerileri". *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 1(1): 153-174.

- Davies, G. (2008). "Employer Branding and its Influence on Managers". *European Journal of Marketing*.42(5/6): 667-681.
- Deepa, R. ve Baral, R. (2017). "Importance-Fulfilment Analysis in Employer Branding". ICRBS-2017.
- Demir, R., Doğan, A. ve Demirbaş, T. (2014). "ISO 500 Listesindeki İşletmelerin İnternet Sitelerinin İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları Açısından İçerik Analizi Yöntemiyle Değerlendirilmesi". *İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, (76): 185-203.
- Dessler, G. (2020), *Human Resource Management*, Pearson.
- Dineen, B. R., Ling, J., Ash, S. R. ve DelVecchio, D. (2007). "Aesthetic Properties and Message Customization: Navigating The Dark Side of Web Recruitment". *Journal of Applied Psychology*, 92(2): 356.
- Doğru, G. ve Yeygel Çakır, S. (2015). "İşveren Markası Yönetim Sürecinde Strateji ve Uygulamaların İncelenmesi: Türkiye'deki Şirketlerin İnsan Kaynakları Yöneticilerine Yönelik Bir Araştırma". *Journal of International Social Research*, 8(40): 674-689.
- Easterby-Smith, M., Thorpe, R. ve Lowe, A. (2002): *Management Research – An Introduction*, Londra: Sage Publications.
- Edwards, M. R. (2010). "An İntegrative Review of Employer Branding and OB Theory". *Personnel Review*. 39(1): 5-23.
- Esrock, S. L. ve Leichty, G. B. (1998). "Social Responsibility and Corporate Web Pages: Self-Presentation or Agenda-Setting?". *Public Relations Review*, 24(3): 305-319.
- Frey, B. S. ve Gallus, J. (2017). "Towards an Economics of Awards". *Journal of Economic Surveys*, 31(1): 190-200.
- Gaddam, S. (2008). "Modeling Employer Branding Communication: The Softer Aspect of HR Marketing Management". *ICFAI Journal of Soft Skills*, 2(1): 45-55.

- Gardner, T. M., Erhardt, N. L. ve Martin-Rios, C. (2011). Rebranding Employment Branding: Establishing a New Research Agenda to Explore the Attributes, Antecedents, and Consequences of Workers' Employment Brand Knowledge. İçinde *Research in Personnel and Human Resources Management*. Emerald Group Publishing Limited.
- Gilani, H. ve Cunningham, L. (2017). "Employer Branding and its Influence on Employee Retention: A Literature Review". *The Marketing Review*, 17(2): 239-256.
- Gilani, H. ve Jamshed, S. (2016). "An Exploratory Study on The Impact of Recruitment Process Outsourcing on Employer Branding of an Organisation". *Strategic Outsourcing: An International Journal*, 9(3): 303-323.
- GreatPlacesToWork, (2021, Nisan), Fortune 100 Best Companies to Work For® 2021, 15.05.2021 tarihinde <https://www.greatplacetowork.com/best-workplaces/100-best/2021> adresinden alınmıştır.
- GreatPlacesToWork (2022, Eylül), 19.09.2022 tarihinde <https://www.greatplacetowork.com.tr/workplace/item/3276/Farmazon> adresinden alınmıştır.
- Guerrier, Y. ve Wilson, C. (2011). "Representing Diversity on UK Company Web Sites". *Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal*. 30(3): 183-195.
- Huczynski, A. A., Buchanan, D. A. ve Huczynski, A. A. (2013). *Organizational Behaviour*. Harlow: Pearson.
- IRS, (2021, Nisan), Internal Revenue Service 15.04.2021 tarihinde <https://www.irs.gov/> adresinden alınmıştır.
- Knox, S. ve Freeman, C. (2006). "Measuring and Managing Employer Brand Image in the Service Industry". *Journal of Marketing Management*, 22: 695-716.

- Kucherov, D. ve Zavyalova, E. (2012). "HRD Practices and Talent Management In The Companies with The Employer Brand". *European Journal of Training and Development*, 36(1): 86-104.
- Lardner, S. (2015). "Effective Reward Ensures Effective Engagement". *Strategic HR Review*. 14(4): 131-134.
- Lievens, F. ve Highhouse, S. (2003). "The Relation of Instrumental and Symbolic Attributes to a Company's Attractiveness as an Employer". *Personnel Psychology*, 56(1): 75-102.
- Maxwell, R. ve Knox, S. (2009). "Motivating Employees to "Live The Brand": A Comparative Case Study of Employer Brand Attractiveness within the Firm". *Journal of Marketing Management*, 25(9-10): 893-907.
- Mičík, M. ve Mičudová, K. (2018). "Employer Brand Building: Using Social Media and Career Websites to Attract Generation Y". *Economics & Sociology*, 11(3): 171-189.
- Oranburg, S. C. (2018). "Unbundling Employment: Flexible Benefits for the Gig Economy". *Drexel Law Review*, 11: 1.
- Özdemir, M. (2010). "Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1): 323-343.
- Patten, D. M. ve Crampton, W. (2003). Legitimacy and the internet: an examination of corporate web page environmental disclosures. İçinde *Advances in Environmental Accounting & Management*. Emerald Group publishing limited.
- Perry, M. ve Bodkin, C. (2000). "Content Analysis of Fortune 100 Company Web Sites", *Corporate Communications: An International Journal*, 5(2): 87-97.
- Pollach, I. (2011). "Online Privacy as a Corporate Social Responsibility: An Empirical Study". *Business Ethics: A European Review*, 20(1): 88-102.

- Ronda, L., Valor, C. ve Abril, C. (2018). "Are They Willing to Work for You? An Employee-Centric View to Employer Brand Aattractiveness". *Journal of Product & Brand Management*. 27(5): 573-596.
- Schlager, T., Bodderas, M., Maas, P. ve Cachelin, J. L. (2011). "The Influence of The Employer Brand on Employee Attitudes Relevant For Service Branding: An Empirical Investigation". *Journal of Services Marketing*. 25(7): 497-508.
- Schlechter, A., Thompson, N.C. ve Bussin, M. (2015). "Attractiveness of Non-Financial Rewards for Prospective Knowledge Workers: An experimental investigation", *Employee Relations*, 37(3): 274-295.
- Sokro, E. (2012). "Impact of Employer Branding on Employee Attraction and Retention". *European Journal of Business and Management*, 4(18): 164-173.
- Sullivan, J. (2002, Kasım 25). Crafting a lofty employment brand: A costly proposition. *ER Daily*, 07.05.2021 tarihinde <https://drjohnsullivan.com/uncategorized/crafting-a-lofty-employment-brand-a-costly-proposition/> adresinden alınmıştır.
- Sullivan, S. (1999). "The Changing Nature of Careers: A Review and Research Agenda", *Journal of Management*, 25: 457-75.
- Tanwar, K. ve Prasad, A. (2017). "Employer Brand Scale Development and Validation: A Second-Order Factor Approach". *Personnel Review*. 46(2): 389-409.
- Theurer, C. P., Tumasjan, A., Welpe, I. M. ve Lievens, F. (2018). "Employer Branding: A Brand Equity-Based Literature Review and Research Agenda". *International Journal of Management Reviews*, 20(1): 155-179.

- Vatansever, Ç. ve Yılmaz, N. (2015). "İnsan Kaynakları Yönetimi'nin Görünen Yüzü: Fortune 500 İşletmeleri Web İçerik Analizi", *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 17(2): 210-236.
- Weber, L. (2007). *Marketing to the Social Web: How Digital Customer Communities Build Your Business*, New York: John Wiley & Sons.
- Wild, P. J., McMahon, C., Darlington, M., Liu, S. ve Culley, S. (2010). "A Diary Study Of Information Needs and Document Usage in the Engineering Domain". *Design Studies*, 31(1): 46-73.
- Williamson, I. O., Lepak, D. P. ve King, J. (2003). "The Effect of Company Recruitment Web Site Orientation on Individuals' Perceptions of Organizational Attractiveness". *Journal of Vocational Behavior*, 63(2): 242-263.
- Zahorski, K. J. (1994). *The Sabbatical Mentor: A Practical Guide to Successful Sabbaticals*. Bolton: Anker Publishing Company.
- Zamparini, A., Calegari, P. ve Lurati, F. (2010). "Message Effectiveness in Corporate Career Websites: Analysis of The Top 30 Employers in Switzerland". *Università della Svizzera italiana*, 1: 1-36.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Employer branding strategies change depending on the characteristics of the jobs, organizational culture and working conditions (Knox & Freeman, 2006). One of the prominent components of the employer brand are compensation and benefits packages (Tanwar & Prasad, 2017). Today, it has been observed that total reward packages consisting of a combination of financial and non-financial rewards are widely preferred by multinational enterprises. Total reward strategies play a critical role in making organizations a great place to work for. Because, the appeal of the compensation and benefits offered by an enterprise to candidates and employees increases the brand value of the employer.

Employer branding strategy has become a concept that has been taken into consideration by many organizations. It is seen that various research and consultancy institutions have been carrying out various studies on the employer brand starting from the mid-2010s (Guerrier & Wilson, 2011). Lists of the most preferred employers to work are effective in job applications of candidates, while at the same time contributing to the identification of existing employees with their organizations. Rewards can be defined as the sum of tangible and intangible benefits offered to an employee. Awards are powerful tools for sending organizational messages (Gallus & Frey, 2017).

Method

It has been observed that the use of the website is an effective way of providing information to all stakeholders on important issues such as corporate reputation, social responsibility and corporate ethical codes, as well as the employer brand (Patten & Crampton, 2004). In conveying the employer's brand value proposition to the target audience, it is important for corporate websites to have a rich content as well as reflect the current situation of this content for a reliable brand formation. In the global world, the Internet has become an important source of information for organizations (Weber, 2007). The aim of this research is to analyze the content of compensation and reward packages, which are one of the employer branding tools, on the websites of multinational enterprises following employer branding strategy.

The creation of a corporate website brings along a certain cost for businesses (Perry & Bodkin, 2000). In this context, it was preferred to use corporate websites of Fortune100 companies, as multinational enterprises have the power to finance large-scale websites and prefer to participate in the necessary

researches to become the best employer. In order to obtain research data, the corporate websites of 100 enterprises included in the forementioned list were accessed and it was determined that 4 companies did not have any statements about compensation and rewards therefore, the sample of the study consists of 96 enterprises that have included data related to the purpose of the research on their corporate websites.

Findings (Results)

As the result of the data analysis process six themes were created: "Base and Variable Pay", "Financial Benefits", "Insurance and Health-Related Benefits", "Family-Related Benefits", " Work and Life Balance Related Benefits", and "Relational Rewards". The themes and the frequency of repetition of the codes that make up their content are listed respectively. It has been determined that under the "Financial Benefits" theme, there are organizations offering financial and legal consultancy services, employee discounts and credit support. In Theme 3, it has been observed that there are incentives that support the physical and mental health of the employees. These incentives include accident, automobile, home, pet insurance and various health services. The issues under the fourth theme are family support, child and elderly care, IVF treatment support. In addition, it was determined that 5 enterprises provide suitable means. Theme 6 consists of tuition fee support / consultancy, university coaching / service, university scholarship support, mentoring / coaching practices. In addition, it was determined that there are 2 businesses that state that they have a high performance culture that supports personal development.

Conclusion and Discussion

Looking at the theme of "financial benefits", it is determined that 401k, pension plans and total reward programs are quite popular among multinational enterprises, and a variety of consultancy, training, loan and scholarship supports are also offered to employees. It has been observed that within the "Insurance and Health Related Benefits", quite comprehensive insurance plans (eye / dental, disability, general health, accident, automobile, home insurance) as well as well-being, nutrition and fitness support are provided. It has been observed that under the theme of "Family Benefits", various supports are offered for those who want to be a parent. It was also determined that support was given for child and elderly care. In some businesses, there are also benefits related to in vitro fertilization and breast milk. It can be interpreted that these benefits support the family life of the employees.

The most recurring elements in the theme of " Work and Life Balance Related Benefits" have been "paid leave" and "employee support programs". It can be said that employee support programs, which have been used as an effective tool for the physical and mental health of employees, have become widespread.

The final theme, "Relational Awards", includes non-financial rewards. It has been observed that the most common element under this theme is related to career development. In addition, it has been determined that many businesses provide training consultancy and coaching. It has been determined that the mentoring / coaching practices of the enterprises are not covered much on corporate websites.

This research is limited to the explanations on the corporate websites of the companies included in the sample. The data on the websites are secondary data. Therefore, the results obtained are also limited to the data obtained from the explanations. In future studies, comparisons between multinational enterprises following the employer branding strategy can be made, the sample size can be expanded, and the use of primary data sources other than the information on the corporate website may be suggested.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 15 Sayı : 42 Aralık 2022

Yayın Geliş Tarihi: 17.09.2022 Yayına Kabul Tarihi: 05.12.2022

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1176656>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/ Research Article

Atıf/Citation: Öztürk, M. (2022). Tedbir Kararıyla Evden Uzaklaştırılan Erkeklerin Karşı Karşıya Kalabileceği Bazı Riskler. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (42), 673-705.

TEDBİR KARARIYLA EVDEN UZAKLAŞTIRILAN ERKEKLERİN KARŞI KARŞIYA KALABİLECEĞİ BAZI RİSKLER

Musa ÖZTÜRK*

Öz

Aile içi şiddet günümüzde en çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Konuyla ilgili bugüne kadar pek çok çalışma yapılmış olsa da önleyici tedbir kararı özelinde evden uzaklaştırılan erkeklerin durumunu ele alan herhangi bir çalışmanın yapılmadığı dikkati çekmektedir. Bu çalışmada önleyici tedbir kararıyla evden uzaklaştırılan erkeklerin durumu ele alınmaktadır. Çalışmada ilk önce 6284 sayılı kanunda şiddete uğrayan veya şiddete uğrama tehlikesi bulunanlar hakkında verilen koruyucu ve önleyici tedbir kararının kanunda nasıl düzenlendiği ele alınmaktadır. İkinci olarak bu konuda yapılan bilimsel çalışmaların hangi noktalara odaklandıkları ortaya konulmaktadır. Üçüncü olarak tedbir kararıyla evden uzaklaştırılanlara yönelik herhangi bir sosyal politikanın olmamasının onları yoksulluk, suça bulaşma, damgalanma, sosyal dışlanma, ruh sağlığının bozulması, intihar vb. risklere açık hâle getirdiğine dikkat çekilmeye çalışılmaktadır. Çalışma önleyici tedbir kararının literatürde nasıl ele alındığına odaklandığından teorik ve de betimsel bir çalışmadır. Sonuç kısmında evden uzaklaştırılan erkeklere yönelik sosyal politikanın olmamasının bir eksiklik olduğuna dikkat çekilerek bazı önerilerde bulunmaktadır.

* Doç. Dr. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, musaozturk724@gmail.com

Anahtar Kelimeler: 6284 sayılı kanun, aile içi şiddet, önleyici tedbir kararı, evden uzaklaştırma, erkeklik, sosyal politika.

THE RISKS THAT MEN WHO GOT SUSPENDED FROM HOME BY PRECAUTIONARY INJUNCTION MAY FACE

Abstract

Domestic violence is one of the most discussed issues today. Although many studies have been carried out on the subject so far, it is noteworthy that no study has been conducted on the situation of men who got suspended from their homes in terms of the preventive measure injunction. This study discusses the situation of men who got suspended from home by a preventive measure. This study, first, discusses how Law No. 6284 regulates preventive and protective injunctions for those who have been subjected to violence or are at risk of violence. Secondly, it reveals which points the scientific studies on this subject are focused. Thirdly, it is tried to draw attention to the fact that the absence of a social policy toward those evicted from their homes with an injunction leads to risks such as poverty, involvement in crime, stigmatisation, social exclusion, deterioration of mental health, suicide, and so on. The study is a theoretical and descriptive study as it focuses on how the preventive measure is handled in the literature. In the conclusion part, some suggestions are made by pointing out that the lack of a social policy for the suspended men is a shortcoming.

Keywords: Law no. 6284, domestic violence, preventive measure injunction, expulsion from home, masculinity, social policy.

1. GİRİŞ

Birleşmiş Milletler (BM)'nin kuruluşuna müteakip ivedilikle en çok üzerinde durduğu konuların başında kadına karşı ayrımcılıkla mücadele gelmektedir. Birleşmiş Milletler tarafından 1979 yılında kabul edilerek 1981 yılında yürürlüğe giren *Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)* uluslararası arenada kadın hakları konusunda zirve noktası konumundadır. Bu

yüzden bazı araştırmacılar CEDAW sözleşmesini ‘kadınların insan hakları bildirgesi’ olarak nitelendirmektedirler. CEDAW’ın BM’ye üye ülkeler tarafından imzalanmasıyla birlikte toplumsal cinsiyet eşitliği alanında küresel bir trend oluşmaya başlamıştır. BM’nin yanı sıra AB’nin de toplumsal cinsiyet eşitliğini hayata geçirmeyi öncelikli meselelerden biri olarak görmesi ve bunu politikalarına yansıtması toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının ana akımlaştırılmasını kolaylaştırmıştır.

Türkiye, 1985 yılında bazı şerhler koyarak CEDAW sözleşmesini imzalamıştır. *Pekin Deklerasyonu*’yla daha önce koymuş olduğu çekinceleri kaldırmıştır. Türk hukuk sisteminde 1998 yılına kadar aile içi şiddeti önlemeye dair normatif bir hukuki düzenleme yapılmamıştır. 1998 yılında çıkarılan *4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun*’la birlikte aile içi şiddet Türk hukuk literatürüne girmiştir. Bu kanunla Devlet aile için şiddetin varlığını kabul ederek önlenmesine ilişkin yükümlülükler üstlenmiştir (Sarı, 2010: 92). Türkiye, 2011 yılında *İstanbul Sözleşmesi*¹’ni imzalamıştır. 2012 yılında ise 4320 sayılı kanunu yürürlükten kaldırarak *6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun* (ilerleyen sayfalarda zorunlu olmadıkça kanun olarak kullanılacaktır) kabul edilmiştir.² İlk kanunda kadın ailenin içinde, ailenin bir parçası olarak ele alınırken son düzenlemeyle kadının aileden bağımsız bir birey olarak ele alındığı

¹ Kanun, şiddet uğrayan veya şiddete uğrama tehlikesi bulunan kadınların, çocukların, aile bireylerinin ve tek taraflı ısrarlı takip mağduru olan kişilerin korunması ve bu kişilere yönelik şiddetin önlenmesi amacını taşımaktadır. Bu bağlamda Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi hükümlerinin de esas alınacağını öngörmektedir. Söz konusu Sözleşme, İstanbul’da imzaya açılmış olup, İstanbul Sözleşmesi olarak anılmaktadır. Sözleşmenin ilk imzacı ülkesi Türkiye’dir. 6284 Sayılı kanunda sözleşme hükümlerinin iç hukuka yansıtılması amacını taşımaktadır (Sokullu Akıncı & Dursun, 2016: 73). Türkiye 1 Temmuz 2021 tarihi itibarıyla İstanbul Sözleşmesi’nden çekilmiştir.

² 18.01.2013 tarih ve 28532 sayılı Resmî Gazete’de yayınlanan 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği çıkartılmıştır. 20 Ocak 2022.
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/01/20130118-2.htm>

ve kadına şiddet konusunun daha fazla ön plana çıktığı gözlenmektedir. Türk Medeni Kanunu'nda toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik yapılan hukuki düzenlemelerin de etkisiyle toplumsal cinsiyet eşitliği yönündeki farkındalık artmıştır. Bunun da etkisiyle son yapılan düzenlemede kadının bir birey olarak ele alındığı dikkati çekmektedir.

4320 sayılı kanun, “kadını değil aileyi koruduğu, kadını birey olarak kabul etmediği, kadına karşı şiddeti önlemeye yönelik hükümler içermediği ve usule ilişkin hükümlerin net olmaması” nedeniyle pek çok eleştiriye konu olmuştur³ (Öztürk, 2017: 4). 2012 yılında çıkarılan 6284 sayılı kanunun ailenin korunması ile kadına karşı şiddet birlikte yer almaktadır. 4320 sayılı kanun medeni durum bakımından sadece evli olan kadınları korurken yeni kanun korumanın kapsamı genişletilmiştir. Kadınlar medeni durumlarına bakılmaksızın koruma imkânına kavuşmuşlardır (Levent, 2019: 84). Gerek 4320 gerekse de onun devamı mahiyetinde olan 6284 sayılı kanunla ilgili bugüne kadar çok sayıda araştırma yapılmıştır. Günümüzde aile içi şiddet (her ne kadar farklı kavramsallaştırmalar üzerinden ele alınsa da) önemli bir tartışma alanıdır. Akademisyenlerin yanı sıra, kadın kuruluşları, bazı kamu kurumları ve sivil toplum örgütleri konuyla yakından ilgilenmektedirler.

Çalışmada ilk önce 6284 sayılı kanunda koruyucu ve önleyici tedbir kararlarının nasıl düzenlendiğine değinilmektedir. Daha sonra literatür taraması yapılarak akademik yazında meselenin sosyolojik boyutunun ihmal edildiğine dikkat çekilmektedir. Ardından da söz konusu meselenin tek boyutlu olarak ele alınmasının meydana getirebileceği sosyal risklere dikkat çekilmektedir. Sonuç

³ Kanuna yöneltilen eleştirileri gidermek için 2007 yılında Ailenin Korunmasına Dair Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun yürürlüğe girmiştir. Ancak yapılan değişiklikler resmî nikâhı olmayan birliktelikleri açıkça kapsamadığı, tedbir kararlarının uygulanmasının yol açacağı bazı sorunlar gerekçesiyle yeterli bulunmamıştır (Öztürk, 2017: 4).

bölümünde ise koruyucu ve önleyici tebdir kararlarının uygulanmasıyla ilgili genel bir değerlendirmede bulunulduktan sonra bazı önerilerde bulunmaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse;

Metinde kanunun kadınlara sağladığı sosyal haklar ve politikalar üzerinde durulmamaktadır. Çalışmada bunlar eleştiri, tartışma veya müzakere konusu edilmemektedir. Çalışmada erkeklik krizi de tartışılmaktadır. Çalışma belki bir yönüyle keşfedici ama esas itibarıyla betimsel bir çalışmadır. Çalışmada kanun kapsamında tebdir kararıyla evden uzaklaştırılan erkeklere yönelik herhangi bir sosyal politikanın olmadığı tespitinde bulunmaktadır. Ortada kalan, kendini sokakta bulan erkeklerle ilgili herhangi bir sosyal politikanın olmaması onları; yoksulluk, suça bulaşma, damgalanma, sosyal dışlanma, ruh sağlığının bozulması, intihar vb. risklere açık hâle getirmektedir. Kanunun temel bir politika olarak aile ve kadını korumayı öngören hedeflerinin, erkeğin bu süreçte yaşadığı sıkıntıları göz ardı ederek bütünlüklü bir denklem oluşturamadığına dikkat çekilerek sonuç kısmında bazı önerilerde bulunmaktadır.

2. Koruyucu ve Önleyici Tedbirler

Kanun üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; amaç, kapsam, temel ilkeler ve tanımlar, ikinci bölümde; koruyucu ve önleyici tedbirlere ilişkin hükümler, üçüncü bölümde ise merkezlerin kurulması, destek hizmetleri ve kurumlar arası koordinasyon yer almaktadır. Koruyucu ve önleyici tedbirler ikinci bölümde düzenlenmiştir. Kanuna göre hem kadın hem de erkek kanun kapsamında koruyucu ve önleyici tebdir kararı için müracaatta bulunabilir. Kanunda tebdir kararı, “Şiddet mağdurları ve şiddet uygulayanlar hakkında hâkim, kolluk görevlileri ve mülkî amirler tarafından, istem üzerine veya resen verilecek tebdir kararlarını ifade etmektedir.” şeklinde tanımlanmaktadır. Tebdir kararı koruyucu ve önleyici tebdir kararı olarak ikiye ayrılmaktadır.

Hem koruyucu hem de önleyici tedbir kararı hâkim tarafından verilmektedir. Ancak kanunun 3'ncü maddesinin birinci fıkrasında belirtilen hâllerde mülkî amir de koruyucu tedbir kararı verebilmektedir. Hatta gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde kanunun 3'ncü maddesinin birinci fıkrasının a ve ç bentlerine göre ilgili kolluk amiri tarafından da alınabilmektedir.⁴ Burada amaç, aile içinde şiddet uygulayan bireyin davranışlarına kısıtlama getirerek kadının daha fazla şiddete maruz kalarak zarar görmesini önlemektir. (Sarı, 2010: 96). Şiddet uygulayanlarla ilgili ne tür önleyici tedbirlerin alınacağı kanunun 5'inci maddesinin birinci fıkrasında 11 bent hâlinde ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Burada belirtilen tedbir türlerinden birine, birkaçına veya uygun görülecek benzer tedbirlere karar vermek hâkimin takdirine bırakılmıştır. 3'üncü maddenin birinci fıkrasında olduğu gibi burada da gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde birinci fıkranın a, b, c ve d bentlerinde belirtilen tedbirler ilgili kolluk amirlerince de alınabilmektedir. Tedbir kararının verilmesi, ilgili kararın tebliği ve gizliliği kanunun 8'nci maddesinde 7 fıkra hâlinde ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

Tedbir kararının kaldırılması veya uzatılması ile ilgili herhangi bir talepte bulunulmaması durumunda süre bitiminde uzaklaştırma cezası kendiliğinden ortadan kalkmaktadır. Fakat süre bitiminden birkaç gün önce resmî olarak süre uzatımı talebinde bulunulması hâlinde kanunun 8'inci maddesinin 2'nci fıkrası gereğince süre uzatımı yapılabilmektedir. Kanuna göre erkek evden uzakta kaldığı süre zarfında da evin, eşinin ve çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır.

Tedbir kararının verilebilmesi için somut bir delile gerek yoktur. *“Şiddetin gerçekleşme olasılığının bulunması tedbir kararının verilmesi için yeterlidir. Bu mağdurların tekrar şiddete uğrama olasılığını göz önüne alarak başvurunun*

⁴ Ancak bu durumda ilgili tedbir kararının ilk iş günü içerisinde mülkî amirin onayına sunulması gerekmektedir. Mülkî amir tarafından kırk sekiz saat içinde onaylanmayan tedbirler kendiliğinden kalkar.

hemen ardından tanık ya da karşı tanık dinlenmesine gerek olmadan tedbir kararı verilebilmesi anlamına gelmektedir” (Sarı, 2010: 93)⁵. Bu durum veya kanundaki bu açıklık hem hukukçular hem de evden uzaklaştırılanlar tarafından bazı eleştirileri beraberinde getirmektedir.

Gerçeğe aykırı beyanda bulunulması ihtimaline karşı kanunda herhangi bir yaptırım öngörülmemektedir. Eğer kişi gerçek dışı iddialarda bulunarak tedbir kararı aldırmışsa bu durum da şiddet uygulamayan kişinin mağdur olmasına ve de kanunun suiistimal edilmesine yol açmaktadır. Mesela;

“Haksız olarak şiddet göstermekle itham edilen taraf ise 6 aya kadar bir süre içinde kendi evine girememekte, eşyalarını alamamakta, sokak ortasında kalmakta ve de bu iddiayı çürütmek için itiraz hakkı bulunsa da yargıçlar böyle bir sorumluluk almak istemedikleri için itirazları dikkate alınmamaktadır. Yasanın kötüye kullanımı hâlinde yasanın korumaya kalkıştığı aile birliği ise artık bir daha geri dönülemeyecek bir çıkmaza girmektedir” (Elver, 2012).

Aşağıda da belirteceğimiz üzere meselenin bu yönünü ele alan hemen hemen hiçbir araştırmaya rastlanılmamaktadır. Elitok’un erkeklerin boşanma deneyimini ele aldığı çalışmasında buna dair bazı bulgular yer almaktadır. Mesela;

⁵ “Yargıtay 2. Hukuk Dairesi 09.097.1998 tarih E: 1998/7229 ve K: 1998/ 8655 sayılı kararıyla şiddete uğrayan mağdurların tekrar şiddete uğrama ihtimalini göz önüne alarak başvuru üzerine tanık ya da karşı tarafın dinlenmesine gerek olmadan karar verileceğini, şiddete uğrayanların mahkemede yeniden şiddete uğrama ihtimallerini kanıtlama yükümlülüklerinin bulunmadığını hükme bağlamıştır” (Sarı, 2010: 93).

“Bu arada yasalardan 6284, tamam kadını koruması güzel bir şey ama hiç erkeği dinlemeden karar veriyorlar, kadının bir dilekçesi yetiyor. Oysaki şahitler dinlenmeli erkeğe de sorulmalı evden uzaklaştırma kararı verirken bu kadar önemli kararın haksız yere verildiğini düşünüyorum ve burada olan çocuğa oluyor. Dava sürecinde aradaki ilişki iyicene geriliyor çünkü davalar erken bitmiyor bir sürü prosedürler var o prosedürler gerçekleşirken ilişkiler iyicene geriliyor, hukuk geç işliyor...”(E13, yaş 34) (Elitok, 2019: 64-65).

‘...mahkemeden uzaklaştırma kararı aldırıyor, yani bırak çocuğu görmeyi aşağıda zilini bile basamıyorsunuz. Tek bir sözle bir lafla, araştırmadan uzaklaştırma kararı verebiliyor hâkim. Ben çocuğumu görmek için ne yazık icra takibi çıkarmak zorunda kalıyorum, yani boşanma sürecinde erkeğin hukuken hiçbir hakkı yokmuş gibi’ (Elitok, 2019: 66).

Viktimoloji (Mağdurbilim) uzmanı hukukçular da hâkimlerin evden uzaklaştırma kararını verirken yasanın aile içi kavgada bir araç olarak kullanılabilceğine dikkat çekmektedirler.

“Uygulamada özellikle evden uzaklaştırma tedbirinin delil ve belge aranmaksızın adeta otomatik olarak verilebildiği, bu şekilde gerçek dışı iddialara dayalı olarak haksız biçimde hakların kısıtlandığı ileri sürülmüştür. Bilhassa şiddetli geçimsizliğin olduğu ve fakat şiddetin söz konusu olmadığı boşanma süreçlerinde bu tedbire rutin olarak başvurulabildiği, itiraz yoluna gidilse bile hâkimlerin sorumluluk almaktan kaçınması sebebiyle bundan sonuç alınamadığı, bir anlamda tedbirin aile içi kavgada bir araç olarak kullanıldığı, oysa yasanın amacının kadın karşı şiddeti önlemek olduğu ve bu hususta hâkimlere

büyük bir görev düştüğü belirtilmiştir” (Elver, 2014: 672-673 akt. Sokullu Akıncı & Dursun, 2016: 76).

Kanun tebdir kararıyla konuttan uzaklaştırılan kişinin mağdurun da rızasıyla ortak konutta yaşamını sürdürmeye devam etmesi, diğer bir ifadeyle karşılıklı rızaya dayalı olarak tebdir kararının ihlal edilmesi durumunda herhangi bir yaptırım öngörmemektedir. Bu durumun tebdir kararının ihlali şeklinde yorumlanamayacağı belirtilmektedir (Levent, 2019: 88). Kanunun temel amacı aileyi bölmek değil aile içinde meydana gelen veya gelebilecek şiddete karşı kadını korumaktır. Normal şartlarda tarafların bir araya gelebilmesi ya tebdir kararının kaldırılması için resmî müracaatta bulunulması ya da tebdir serisinin bitmesi beklenmelidir. Fakat mağdurun resmî müracaatta bulunmadan ve de süre bitimini beklemeden faille işbirliği yaparak tebdir kararını işlevsizleştirilmesi durumunda kanunda herhangi bir yaptırım öngörülmemektedir. Bu durum “tebdirin aile içi kavgada bir araç” olarak kullanılabilme ihtimalini gündeme getirmektedir. Peki, bütün bunlar akademik yazına nasıl yansımıştır? Şimdi bu konudaki literatüre yakından göz atalım.

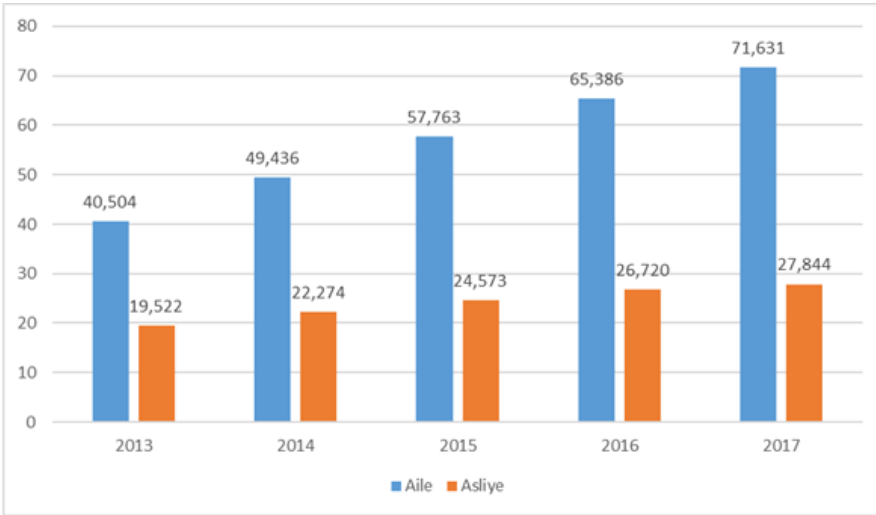
3. Akademik Literatürde 6284 Sayılı Kanun ve Tebdir Kararı

6284 Sayılı kanun doğrudan pek çok bilimsel araştırmaya konu olmuştur. Bunları iki gruba ayırabiliriz. Birincisi doğrudan konuyla ilgili özel hukuk, kamu hukuku, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler, sosyoloji ve kadın çalışmaları anabilim dallarında yapılan tezlerdir. Bunlara yakından bakacak olursak özel hukuk alanında yapılan çalışmalarda Bölükbaşı (2014) kanun kapsamında kadının ve aile bireylerinin korunması, Tarkan (2021) kanun kapsamında hâkim tarafından verilen tebdir kararlarını, Özgül Kalafat (2019) kanun kapsamında verilen tebdir kararlarının uygulanmasını, Kahraman (2019) kanun kapsamında öngörülen tedbirlere ve bunlara ilişkin usulü, Söylemez (2021) kanun kapsamında koruyucu ve önleyici tedbirleri ele alınmaktadır. Kamu hukuku alanında yapılan

çalışmalarda Almila Kökdemir (2020) kanunun ceza muhakemesi hukukundaki etkilerini, Çelik Bilgin (2019) kanunun kadını şiddete karşı korumasını Gündoğmuş (2020) kadına yönelik şiddeti ve ev içi şiddeti uluslararası sözleşmeler ve 6284 sayılı kanun çerçevesinde ele almaktadırlar. Siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanında yapılan çalışmada Dalkır Kahveci (2019) kanunun kadına yönelik şiddeti önlemedeki rolünü, kadın çalışmaları anabilim dalından Kaplan (2020) ise kanunu İstanbul Sözleşmesinin Türkiye’deki iç hukuka etkisi bakımından ele almaktadırlar.

Sosyoloji alanında Levent (2019) aile içi şiddetin önlenmesinde yasaların önemini ele almaktadır. Levent çalışmasında Adalet Bakanlığının verilerine dayanarak 2013-2017 yılları arasında kolluk kuvvetleri tarafından alınan kararlara ilişkin bazı veriler sunmaktadır. 2013-2017 yılları arasında ‘6284 Sayılı Kanun Kapsamında Asliye ve Aile Mahkemelerinde Onaylanan Kolluk Kuvvetleri Kararları’na ilişkin sayılar şöyledir:

Grafik 1: 6284 Sayılı Kanun Kapsamında Asliye ve Aile Mahkemelerinde Onaylanan Kolluk Kuvvetleri Kararları (Levent, 2019: 83).

“Adalet Bakanlığı tarafından paylaşılan veriler değerlendirildiğinde, kolluk kuvvetlerinin aldığı ve mahkemelerin onayladıkları karar sayısının 2013 yılında 60 bin civarında olduğu ancak bu sayının zaman içerisinde bir artış yaşayarak 2017’de 100 bine ulaştığı görülmektedir. Bu veriler ışığında yüzde 70 oranında bir artıştan söz edilmesi mümkündür” (Levent, 2019: 83).

6284 sayılı kanunla evli olmayan kadınlar da koruma talebinde bulunabilmektedirler. Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren koruma talebinde bulunan kadınların sayısında beş kata varan bir artış olmuştur (Levent, 2019: 84).

İkincisi ise konuyla ilgili makale düzeyinde yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunun hukukçular tarafından yapıldığı görülmektedir. Mesela; Ercoşkun Şenol (2019) kanuna yöneltilen eleştirileri ele almakta ve bunların ortadan kaldırılmasına yönelik bazı çözüm önerileri sunmaktadır. Özdemir (2013) kanunu Türk Medeni Kanunu’yla ve daha önce yürürlükte bulunan 4230 sayılı kanunla karşılaştırmakta, Ceylan (2017) kanun kapsamına girenlerin korunmasını, Günay (2012) kanuna göre koruyucu ve önleyici tedbirleri ele almaktadır. Çalışmada koruyucu ve önleyici tedbirlerin kanunda düzenlenme şekli, niteliği, bu tedbirlerden kimlerin faydalanabileceği, bu tedbirlerin türlerinin neler olduğu, adli ve idari mercilerin hangi tedbir türüne karar verirken nelere dikkat edeceği, bunların nasıl uygulanacağı ve bu tedbir kararların ihlal edilmesi durumunda uygulanacak hukuki yaptırım ele alınmaktadır. Özbilen ve Soygüt Aslan (2012) kanunu, Avrupa Konseyi Kadına Karşı ve Aile İçi Şiddetle Mücadele ve Bunun Önlenmesi Sözleşmesi ile mevzuatımızdaki hükümleri karşılaştırmalı olarak ele almaktadırlar. Öztürk (2017) kanunun getirdiği bazı önemli yenilikleri ele almakta, kanunda görülen eksikliklere ve uygulamada yaşanan sorunlara dikkat çekmektedir. Benzer şekilde Uğur’da (2012) kanunun kadın ve aile bireylerine

yönelik şiddete karşı getirdiklerini ele almaktadır. Yağcıoğlu (2017) kanunun uygulanmasında karşılaşılan “tedbirlere itiraz hakkı ve tedbir kararına aykırı davrananlara uygulanacak zorla hapis” konusunu ele almaktadır. Moroğlu (2012) kadına yönelik aile içi şiddetin önlenmesi ve bununla mücadele edilmesinin ulusal ve uluslararası hukuktaki yaşam sürecini ele almaktadır.

Alican Şen (2018: 141) kadına yönelik şiddetle mücadelede kurumlararası işbirliğini ve kanunun uygulanabilirliğini ele almaktadır. Çalışmada kanunun gereklilikleri doğrultusunda şiddetle mücadelede birinci derecede sorumlu olan kurumların kadına yönelik şiddetle nasıl mücadele ettikleri, kanunun gerekliliklerini nasıl yerine getirdikleri ve kurumlar arası işbirliği sürecini nasıl işlettikleri üzerinde durulmaktadır. Çalışma 2012 yılından itibaren pilot uygulama olarak 14 ilde hizmet sunmaya başlayan Şiddeti Önleme Merkezi (ŞÖNİM)’ler kapsamında yer alan Antalya, Bursa, Gaziantep, Samsun ve Malatya’da gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında ŞÖNİM yetkilileri, ilk kabul birimi ve kadın sığınma evi yöneticileri, emniyet yetkilileri, sağlık kuruluşları, aile mahkemesi hâkimleri, barolar, belediyeler ve sivil toplum kuruluşları ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

6284 sayılı kanunla ilgili bugüne kadar doktora düzeyinde sadece bir çalışma yapılmıştır. Can (2022) *Aile İçi Şiddetin Önlenmesinde Tedbir Kararının İşlevselliği* başlıklı çalışmada 6284 Sayılı kanun kapsamında önleyici tedbir kararıyla evden uzaklaştırılan 20 kişilik bir katılımcı grubuyla (12’si erkek, 82’si kadın) bir araştırma gerçekleştirmiştir. Araştırma sonucunda *“uzaklaştırma kararının uzun süreli olması, bu süreçte ekonomik ve psikolojik açıdan nitelikli bir desteğin de olmayı ya karar sonrası yapılan yanlışların devam etmesine ya da boşanma gibi daha radikal kararların alınmasıyla sonuçlanabilmektedir. 8 kadın ve 12 erkekle yapılan görüşmelerde uzaklaştırma kararından sonra 12 kişinin boşandığı, 5 kişinin boşanma aşamasında olduğu, 2 kişinin bu konuda bilgi paylaşımında*

bulunmak istemediği ve sadece 1 kişinin evliliğini sürdürdüğü” (Can, 2022, 219) tespit edilmiştir. Bu veriler bize önleyici tebdir kararı kapsamında verilen evden uzaklaştırma kararının aile içi şiddeti önlemede ve aile birlikteliğini muhafaza etmede başarılı olmadığını göstermektedir.

Bunlara ilave olarak kanunla ilgili hazırlanan bazı raporlardan da bahsetmek gerekmektedir. Mesela; Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilen *Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetin Önlenmesi Projesi* yürütülmüştür. Proje kapsamında 4. Bölümde *Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadelenin Önlenmesinde Jandarmanın Rolü ve Prosedürler* (İçişleri Bakanlığı, 2013) tartışılmıştır. Mor Çatı Kadın Sığınma Vakfı *Erkek Şiddetini Önlemede 6284 Sayılı Kanun* (t.y.) isimli bir kitapçık hazırlamıştır. Kitapçıkta, acil ve genel durumlarda Kanun’dan nasıl yararlanılabileceğine ilişkin bilgilerin yanı sıra Kanun’un tam metnine de yer verilmektedir. Yine aynı şekilde Mor Çatı Kadın Sığınma Vakfı (2014) Hollanda İstanbul Başkonsolosluğu Matra Fonu’nun finansal katkısıyla *6284 Sayılı Kanun Uygulamaları ve Yaygın Olumlu Örnekler* başlıklı bir proje yürütmüştür. Proje sonunda *6284 Sayılı Kanun Uygulamaları İzleme Raporu* hazırlamıştır. Raporda şiddetten uzaklaşmak için mücadele eden kadınların 6284 Sayılı Kanun ile elde ettikleri hakları kullanırken karşılaştıkları güçlükler ele alınmaktadır (2014: 3).

6284 sayılı kanunla ŞÖNİM’ler kurulmuştur. ŞÖNİM’lerle ilgili tez (Altıparmak, 2015; Yavuz, 2018; Bildircin Sakarya, 2019, Aysu 2020) ve makale (Altıparmak, 2015; Reçber, 2018; Kumcağız vd. 2018) düzeyinde çok az sayıda çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Bunlara kadın sığınma evleri ve konukevleri ile ilgili çalışmaların eklenmesiyle sayı biraz daha artmış olsa da yine de yetersizdir.

Konuyla ilgili literatür bağlamında ulaşabildiğimiz sadece iki tane sayısal veri bulunmaktadır. Bunlardan birisi yukarıda da belirttiğimiz gibi Levent’in çalışmasında zikrettiği veriler diğeri ise Aile ve Sosyal Politikalar Bakanının

cevaplaması için verilen soru önergesine Bakan'ın vermiş olduğu yazılı cevaptır. İlgili soru önergesinde '2012-2014 yılları arasında Şiddet Önleme ve İzleme Merkezlerinde kaç kişiye korunma verilmiştir?' sorusuna Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın cevabı şöyledir: "6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren (08.03.2012) bugüne kadar (06/08/2014) Türkiye'de 22.131 kişi hakkında koruyucu tedbir kararları içerisinde yer alan geçici koruma kararı alınmıştır" (TBMM, 2014). Soru önergesinde kaç kişiye korunma verildiği sorulduğundan Bakanlık da cevabi yazısında kaç kişi hakkında "koruyucu tedbir kararı içerisinde yer alan geçici koruma kararı" verildiğini belirtmektedir.

Koruyucu tedbir kararıyla ilgili Levent'in çalışması ve soru önergesine verilen cevabi yazı bazı sayısal veriler içermektedir. Fakat önleyici tedbir kararıyla ilgili elimizde herhangi bir veri yoktur. Koruyucu tedbir kararı önleyici tedbir kararını kapsamaktadır. Diğer bir ifadeyle koruyucu tedbir kararı aynı zamanda önleyici tedbir kararını da içermektedir. Ama haklarında önleyici tedbir kararı verilenler için aynı durum söz konusu değildir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi koruyucu tedbir kararıyla önleyici tedbir kararının verilebilmesi şartları farklıdır. Bugüne kadar aylık, yıllık veya toplamda kaç kişinin önleyici tedbir kararı kapsamında evden uzaklaştırıldığına dair herhangi bir istatistik yoktur. Kanunun kamuoyunda bilinirliğinin artmasına paralel olarak yıllar içerisinde bu sayının katlanarak artmış olması kuvvetle muhtemeldir. 2017 yılı itibarıyla asliye ve aile mahkemeleri tarafından verilen koruyucu tedbir kararı sayısı yüz bine yaklaşmıştır.

Özet olarak ifade etmek gerekirse kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren hem yıllık bazda hem de toplamda bugüne kadar kaç kişi hakkında işlem yapıldığıyla ilgili herhangi bir veri yoktur. Oysaki on yıllık süre zarfında şu veya bu şekilde 6284 sayılı kanunla muhatap olan, hakkında işlem yapılan hatırı sayılır

bir nüfus kitlesi bulunmaktadır. Mesele ağırlıklı olarak hukukçular tarafından kanunun uygulamasında karşılaşılan güçlükler ekseninde tartışılmaktadır. Fakat burada esas olarak tartışılması gereken hususlardan birisi de bu kanuna göre verilen hükümlerin birey ve toplum üzerinde nasıl etkide bulunduğu, bireysel ve toplumsal hayatı nasıl etkilediğidir.

Buraya kadar birçoğunu ismen ve bir kısmını da özet olarak ifade etmiş olduğumuz çalışmaların hiçbirisinde tedbir kararıyla uzaklaştırılan erkeklerin durumunu ele alan herhangi bir bilimsel bilgi, bulgu veya tartışmaya rastlanılmamaktadır. Tedbir kararı özelinde bunun toplumsal hayata yansımalarıyla ilgili herhangi bir çalışmanın yapılmaması ilgili literatürde ciddi bir boşluğun olduğunu göstermektedir. Mesele, şiddet mağdurunu faili evden uzaklaştırarak hukuki olarak güvenceye almakla bitmemektedir. Evden uzaklaştırılan eş olmanın yanında aynı zamanda çocukların babasıdır. Geçici bir süre evden uzaklaştırıldığı için süre bitiminde tekrar evine dönecektir. Eşin veya babanın evden uzaklaştırıldığı bu dönemde beden ve ruh sağlığının bozulmaması büyük önem arz etmektedir. Aile içi ilişkileri problemlili olduğu için evden uzaklaştırılan kişinin evden uzak kaldığı süre içerisinde psiko-sosyal ihtiyaçların karşılanmaması, güven eksikliği, geçmişe dönük düşünceler, pişmanlıklar, yalnızlık duygusu, depresyon, yalnızlaşma, eski rollerini yerine getirememe, kayıplarla gelen güçsüzleşme vb. ruh ve beden sağlığını bozabilecek pek çok problemle karşılaşabilir. Bu durum bireyin eve geri döndüğünde ailede daha büyük problemlerin yaşanmasına yol açabilir. Kısacası herhangi bir önlem alınmadan erkeğin evden uzaklaştırılarak kaderine terk edilmesi onu ciddi bazı risklerle karşı karşıya getirmektedir. Şimdi bunlara yakından bakacak olursak;

4. Evden Uzaklaştırma Kararının Psiko-Sosyal Boyutu

Evden uzaklaştırmanın bireyin psiko-sosyal hayatına yansımalarıyla ilgili yapılmış herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Çünkü kanunun çıktığı tarihten günümüze kadar aile içi şiddette de boşanma oranlarında da herhangi bir azalış gözlenmemektedir. Ayrıca elimizde bu kararın aile içi ilişkilerde uyumu arattığı ya da boşanmayı hızlandırdığı gibi bir veri bulunmamaktadır. Bu durumda boşanma sürecinde olan erkeklerin durumunu ele alan araştırma verileri evden uzaklaştırılan erkeklerin psikolojisini anlamamıza yardımcı olabilir.

“...toplum boşanan erkeğe biraz farklı bakıyor, eskiden eşyle birlikte görüştüğün kişiler hayatından çekiliyor. Yani bir anda evlenmeden önceki hayatını yeniden dönüp adapte olmaya çalışıyorsun sanki orada ki dönemin tamamı siliniyor, hiç yaşanmamış gibi. Evli arkadaşlara gidemiyorsun, evli arkadaşlarla vakit geçiremiyorsun, sorgulaniyorsun. Ben bir süre arkadaşlarımla vakit geçiremedim yanlarına gidemedim üstelik evli erkeklerin eşleri de sizinle görüşmesini istemiyor yani ne düşünüyorlar bilmiyorum ama aklını çecek diye düşünüyorlar. Yani açıkçası erkekte; boşandıktan sonra sanki başka bir devreye geçiyorsun gibi oluyor. Evli erkeklerle bir arada vakit geçirmesini istemiyorsun ki onlara da bulaşacak. Sanki onlar da görüp boşanma kararı alacaklar gibi düşünüyorlar kadınlar eşlerinin boşanmış bir adamla görüşmesini istemiyorlar...” (E6, yaş 33) (Elitok, 2019: 67-68).

“...akraba, dost kalmadı. Ben boşanmış biri olarak nasıl gideyim onların yanına diyelim ki eşiniz benim arkadaşım beni biliyorsunuz beni tanıyorsunuz eskiden beri, ancak boşanınca dışlarlar sizi, sizinle görüşmek istemezler. Ben düğüne bile gidemez oldum, topluma giremez oldum, düğüne cenazeye gidemez oldum, bunları yaşıyor erkeklerde. Eşim yine çocuklarla konuşuyor dertleşiyor ben kiminle konuşacağım, kiminle dertleşecek kimsem yok. Akşam olup dükkânı

kapatmak istemiyorum, akşam olsun istemiyorum iyicene yalnızlaşıyorum...” (E10, yaş 47) (Elitok, 2019: 68).

Bu veriler erkeklerin durumdan büyük üzüntü duyduklarını, toplumdan izole olduklarını, kendilerini yalnızlık, çaresizlik içinde hissettiklerini göstermektedir. *“Yapılan çalışmalar depresyon, fiziksel yetersizlikler, madde bağımlılığı ve stres gibi konularda ihtiyaç duysalar da erkeklerin profesyonel yardım almak istemediklerini göstermektedir (Husaini, Moore, & Cain, 1994; McKay, Rutherford, Cacciola, & Kabasakalian-McKay, 1996; Padesky & Hammen, 1981; Thom, 1986; Weissman & Klerman, 1977). Erkek dünyasında işlerin erkeğin istediği gibi gittiği düşünülebilir, ancak sorunlarının çözümü noktasında erkekler de diğer cinsiyetler kadar desteğe ihtiyaç duymaktadırlar (Uçan, 2016, 169)”. Bu süreçte yeme-içme ve uyku düzeni bozulan insanların başka sağlık problemleriyle de karşılaşma olasılığı yüksektir. “Sağlık sorunları ile ilgili yaşanan krizler bireyin yanı sıra tüm aileyi etkilemektedir. Hem sosyal hem de fiziki işlevde kayıplara yol açan bu deneyim; tedavi süresinde meslekten uzak kalma, mesleğin gerektirdiği fiziksel durum ve zihinsel yoğunlaşma becerilerinde gereken yeterliliği sağlayamama, sosyal güvenlik bağlamında yaşanan sorunlar nedeniyle birikimleri tedavi süreçlerinde tüketme gibi sorunlar nedeniyle yaşamın olağan akışı içinde kırılmalara sebebiyet vermektedir” (Erim, 2019: 60-61).*

Toplumda *“erkek kimliğine atfedilen rol, erkeğin güçsüzlüğünü ispatlamasını zorlaştırmaktadır. Bu durum yardım istemeyi utanılacak ve şüphe barındıran bir sürece dönüştürmektedir. Çoğu sosyal hizmet programı, erkeklerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde tasarlanmamıştır” (Erim, 2019: 98).* Geleneksel normlar erkeklerin güçlü olmalarını, duygularıyla değil akıllarıyla hareket etmeleri yönünde erkek üzerinde baskı kurmaktadır. Erkeklerin geleneksel erkeklik

normlarının baskısı altında duygularını bastırmaları, erkekler dünyasında işlerin yolunda gittiğinin, evden uzakta kaldıkları süre zarfında sosyal ve psikolojik açıdan etkilenmediğinin bir göstergesi olarak yorumlanamaz.

Piyasasının insafına terk edilen bireyler yoksulluk tuzağına düşme riskine daha fazla maruz kalmaktadırlar. Yoksulluk kapanına kısılan bireyler etiketlenme, damgalanma ve dışlanma vb. risklere daha açıktırlar. Yoksullar cemaatle bütünleşme, kendilerine özgüven duyma vb. konularda diğer bireylere göre sosyo-psikolojik sorunlarla daha akut olarak karşı karşıya geldiklerinden eğitim, sağlık, iş/mesleki yenilenme vb. hususlarda toplumla bütünleşme için gerekli aktivitelere yeterince katılamamaktadırlar (Mingione, 2013: 261-262). İşte tam da bu noktada sosyal politikanın devreye girmesi gerekmektedir. Aksi hâlde insanların kendi kaderleri ile baş başa bırakılmaları rekabetçi kültürel ortamlarda rekabetin dışında kalan bireylerin kendilerini mutsuz hissetmelerine yol açabilir (Çaha vd., 2014: 220). Kendilerini mutsuz hisseden insanlar sosyo-kültürel çevreyle bütünleşme problemi yaşayacaklarından, yoksulluk tuzağına düşme, sosyal dışlanma ve etiketlenme riski altındadırlar.

Modern kentsel yaşam koşulları ve bunun beraberinde getirdiği yüksek düzeydeki hareketlilik akraba, arkadaş ve yerel cemaatten yardım istemeyi pratikte imkânsız hâle getirmektedir (Mingione, 2013: 262). Genel kabul gören bir anlayışa göre, kentlere olan göçlerin artmasına, kentleşme düzeyinin gelişmesine, eğitim ve refah düzeyinin artmasına paralel olarak bireyci davranış kalıpları yaygınlaşmakta, akrabalık ve aile ilişkileri zayıflamaktadır (Çaha vd., 2014: 212). Aileye ve ailenin yaşam biçimine ait değer ve normların değişmesi sosyoloji literatüründe birçok çalışmanın ve araştırmının konusu olmuştur. İnsanlar çekirdek aile yapısını benimsemekte ve hedef ve arzularının sınırını bireyselleştirmekte veya çekirdek ailesi ile sınırlandırmaktadır (Alcock vd. 2011: 229). Bu durum olası risk durumlarına göre insanları daha kırılgan hâle

getirmektedir. *“Sosyal güvenlik sisteminin kapsamının sosyal dışlanmış grupları da kapsama alacak şekilde genişletilmesi ve sosyal güvenlik sistemi içinde bu gruplara yönelik hizmetlerin çeşitlendirilmesi dışlanmış kişilerin toplumla yeniden bütünleştirilmesi açısından önem taşımaktadır”* (Tokol, 2012: 158).

Sosyal politika bir anlamda kamusal risklerin idaresi demektir. Riskler sosyal sınıfa, yaşa, cinsiyete, kır/kent durumuna göre farklılaşabilmektedir. Bazı riskler sabitken bazıları tarihin akışı içerisinde ortaya çıkabilir veya kaybolabilirler (Esping-Andersen, 2013: 39). Devlet vatandaşları arasında ayırım gözetmeksizin onları öngörülebilir risklere karşı korumak zorundadır. Bu anlamda sosyal politika uygulamalarının en kritik adımı olarak “önleyicilik” ilkesi karşımıza çıkmaktadır. Önleyicilik, bir meselenin sosyal problem olarak ortaya çıkma ihtimaline karşı makro ölçekte gerekli tedbirlerin alınmasını içermektedir. Bu aynı zamanda sosyal devletin koruyuculuk vasfına karşılık gelmektedir (Taşçı, 2017: 52).

Devlet, devlet olmanın gereği olarak şiddeti önlemek ve önleyici tedbirleri almak zorundadır. Devlet, *“anayasa ve uluslararası sözleşmelere göre insanların yaşam hakkı ile ruh ve vücut bütünlüğünün sağlanması, aile hayatının korunması, kadın ve erkek eşitliğinin temin edilmesi Devletin temel amaç ve görevleri arasındadır. Can güvenliği bulunmayan, şiddet gördüğünü belirten bir kişiye devlet ‘bu aile meselesidir’ diyerek kayıtsız kalamayacağı gibi şiddetle mücadele etmek zorundadır”* (Uğur, 2012: 333). Kentleşme, akrabalık ilişkilerinin zayıflaması, modern kent hayatında birinin yanında sığıntı olarak yaşamının zorluğu göz önünde bulundurulduğunda tedbir kararından bağımsız olarak devletin sosyal politika açısından beslenme ve barınma noktasında erkeklere bazı imkânlar sunması gerekmektedir.

Devletin bu konuda sahayı boş bırakması sosyal devlet ilkesiyle çelişmektedir. Bu durumda olan erkeklerin nasıl geçindikleri (ki bu süre zarfında kanun evi

geçindirme görevini erkeğe yüklemektedir), nerede kaldıkları (nerede veya kimin yanında barındıkları), hastaneye başvurma sıklıkları, psikiyatri kliniklerine başvuru oranları, sigara-alkol kullanımı, uyuşturucu kullanımı, psikolojik tedavi, ilaç bağımlılığı gibi parametreler açısından izlenmelidir. Aslında kanunda bununla ilgili de bazı yenilikler bulunmaktadır.

6284 sayılı kanunun getirdiği önemli yeniliklerden birisi de üçüncü bölümde düzenlenen *Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri'nin* (ŞÖNİM) kurulmasıdır. Bu merkezlerde şiddetin önlenmesi ile koruyucu ve önleyici tedbirlerin etkin olarak uygulanması için izleme çalışmalarının yapılması ve hangi destek hizmetlerinin nasıl sunulacağı düzenlenmiştir. Burada hem korunan hem de şiddet uygulayanla ilgili olarak verilecek hizmetler ayrıntılı olarak belirtilmiştir.

Kanun şiddet failinin rehabilite edilmesini öngörmektedir. Türkiye’de şiddet uygulayan kişinin öfke kontrolü ve stres yönetimi gibi çeşitli tedavi programlarına katılımı zorunlu değil isteğe bağlıdır. Belçika, Fransa, İngiltere, Almanya ve Kanada gibi gelişmiş ülkelerde ise durum Türkiye’den farklıdır (Levent, 2019: 89). Bundan ötürü elimizde herhangi bir veri bulunmamaktadır. Kanun erkeklerin düzenli ve sistematik olarak öfke kontrolü eğitiminde geçirilmesini kişilerin tercihine bırakmıştır. Oysa başka ülkelerde bu bir zorunluluktur. Türkiye’de bugüne kadar kaç kişinin bu eğitimden geçtiği, bu eğitimin ilgili kişilerin aile hayatına yansımalarının nasıl olduğu konusunda elimizde herhangi bir veri yoktur. Fakat burada şunu belirtmek gerekmektedir: Akan ve Kıran’ın şiddet suçu işleyen ve eşine şiddet uyguladığı belirlenen 52 hükümlü erkekle yapmış oldukları araştırmada *Şiddeti Azaltma Psiko-eğitim Programı'nın* (ŞAPP) eşine şiddet uygulayan erkeklerin saldırganlıklarını azaltmada, duygularını yönetme ve ilişki özyeterliliklerini arttırmada etkili olduğunu tespit etmişlerdir (2019: 31-32).

Böylesine önemli ve hayati bir konu bilimsel açıdan araştırılmaya muhtaçtır. Bu konuda saha araştırmaları yapılması gerekmektedir. Bu durumun göz ardı edilerek aile içi şiddetin kadının mağduriyeti üzerinden tartışılarak erkeğin peşinen mahkûm edilmesi, meselenin erkek boyutunun görmezden gelinerek hemen hemen hiç tartışılmaması erkekler üzerindeki toplumsal baskıyı daha da arttırır. Araştırmalar erkeklerin egemen erkek karakterine uygun davranmak için güç peşinde koşma, iktidarı elinde bulundurma, duygularını bastırma, rekabetçi olma, şefkatli olmama, sert olma, kural koyma, yönetme, aile reisliği gibi özellikleri kendilerinde barındırma çabasından ötürü yaşam sürelerinin beklenenden daha kısa olduğunu göstermektedir (Sayer, 2011: 83). Bununla birlikte ataerkil ritüeller kadını baskıladığı gibi erkeği de bu alan içerisinde kalmaya zorlamaktadır. Hegemonik erkeklığe dair tutum ve davranışlar, uzaklaştırma kararı süresince erkeği kendi kısılcasına hapsederek daha refleksif olma ihtimalini arttırabilmektedir.

Devlet şiddete karşı kadını koruduğu gibi şiddet uygulayan erkeğe yönelik de sosyal devlet ilkesi gereği sosyal politikalar geliştirmelidir. Bunun şiddet uygulayanı kayıracığı, teşvik edeceği ve şiddeti arttıracığı düşünülmemelidir. Mevcut uygulama erkeklere yönelik herhangi bir politika içermediğinden, erkeklığı ve erkek olmayı bir krize dönüştürmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği, tüm bireylerin eşit hak ve fırsatlardan yararlanması ve sorumlulukların eşit paylaşımını öngördüğü kadar dezavantajlı durumda olanlara yönelik özel önlemler alınmasını da içermektedir (Sayer, 2011: 44). Bu tür durumda olanlara yönelik herhangi bir sosyal politikanın olmaması ileride (intihar, kadın cinayetleri, gasp, hırsızlık, vb.) daha büyük sorunları beraberinde getirecektir. Kadını korumak için yapılan araştırma veya düzenlemelerin erkekler için de yapılması şiddetin azalmasını beraberinde getirebilir. Uzaklaştırma kararıyla birlikte şiddetin failiğiyle oluşan dışlanma; barınma, ekonomik problemler ve ataerkil mahalle baskısıyla birleşince karar; bir önleme ve iyileştirme sürecine

dönüşmesi gerekirken yeni tahribat ve krizlerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

5.DEĞERLENDİRME

Kanun yürürlüğe girdikten sonra kaç kişinin evden uzaklaştırıldığı ile ilgili herhangi bir resmî veri bulunmamaktadır. Aile içi ve kadına yönelik şiddetle daha etkin bir şekilde mücadele edebilmek için erkeği evden uzaklaştırmanın aile içinde eşler arası ilişkileri, çocukları, eşlerin ailelerini nasıl etkilediği, bu evliliklerin ne kadarının boşanmayla sonuçlandığı, son yıllarda kadın cinayetlerinde yaşanan artışlarda tedbir kararının herhangi bir etkisinin olup olmadığı gibi soruların somut verilere dayalı olarak cevaplandırılması büyük önem arz etmektedir. Bunun için belirli göstergeler üzerinden geniş ölçekli tarama araştırmaları yapılmalıdır. Bu araştırmalar sonucu elde edilen veriler üzerinden kanunun sosyal etki düzeyi izlenilmeli ve gerekirse buna uygun yeni politikalar belirlenmelidir.

Bugüne kadar kaç kişinin konuttan uzaklaştırıldığı, aylık, yıllık, il bazında, ülke bazında vb. konularla ilgili yayınlanan herhangi bir istatistik yoktur. Bu konuyla ilgili herhangi bir istatistiğin olmaması, konuyla ilgili kayıt tutulmadığı, veri toplanmadığı anlamına gelmemektedir. Bakanlığın bu konuda herhangi bir bilgilendirmede bulunmaması, istatistik yayınlamaması çeşitli spekülasyonları beraberinde getirmektedir.

Modern toplumlar sosyal hareketlilik kanallarının açık olduğu, rekabete ve performansa dayalı toplumlardır. Modern toplumlarda geleneksel cemaat bağları zayıftır. Rekabette geriye düşen bireylerin yaşam kalitelerinin, ruh ve beden sağlıklarının bozulması riski yüksektir. Kanunda tedbir kararıyla konuttan uzaklaştırılan erkeklere yönelik herhangi bir sosyal politika öngörülmemektedir. Uzaklaştırma kararı verildiği anda erkek kendisini sokakta bulmaktadır. Erkeği

evden uzaklaştırma geçici bir rahatlama sağlasa da mahremiyet ifşa olduğundan uzun vadede bunun aile ilişkilerini yıpratacağı hesaba katılmalıdır. Bu durum eşler arasında tolere edilmesi zor ve hatta bazı durumlarda imkânsız tahribatlara yol açabilir. Bu noktada erkeği risklere karşı koruyabilmek yeni bazı sosyal politika tedbirlerinin devreye girmesi gerekmektedir.

Gerek pozitif ve gerekse de sosyal bilimlerde ortaya çıkan bir problemin kaynağı ve koşulları tespit edilmeden problem çözme sürecine girilmesi neredeyse imkânsızdır. Bununla birlikte problemin çözüme ulaştırılmasında tüm etkenlerin bir arada değerlendirilmesi çözümü sistematik hâle getirecektir. Şiddetin ortadan kalkması için uygulanan koruyucu ve önleyici tedbir sürecinin aynı zamanda kadın ve erkeğin desteklenmesi, iyileştirilmesi ve birlikteliğinin yeniden inşasını hedefleyen bir politikaya dönüştürülmesine ihtiyaç vardır.

Kadını korurken erkek sokağa atılmamalıdır. Erkeğin evden uzaklaştırıldığı süre zarfında beslenme, barınma, sigara, alkol, uyuşturucu kullanımı, hastane giriş ve çıkışları vb. durumları sosyal hizmet uzmanları tarafından yakından takip edilerek süre bitiminde raporlaştırılmalıdır. Gerekli görülmesi hâlinde buna uygun politikalar geliştirilmelidir. Erkekler üzerindeki sosyal baskının azalması kadına karşı şiddetin azalmasını beraberinde getirebilir.

Hem tedbir kararı aldırın hem de tedbir kararı ile evden uzaklaştırılan, tedbir kararı süresince eğitime tabi tutulmalıdır. Her iki taraf eğitimden geçirildikten sonra tedbir kararının son günü taraflar güvenli bir ortamda (aile büyükler, aile danışmanı, sosyal hizmet uzmanı, arabulucu, vb. nezaretinde) karşılıklı olarak görüşürülmeli ve bu görüşme sonucunda bir rapor hazırlanmalıdır. Tedbir kararının uzatılması için tekrar müracaat edildiğinde hâkim bu rapora göre karar vermelidir. Oysa mevcut kanuna göre süre bitiminde bir araya gelme ve diyalog denenmemektedir.

Evlenme sadece iki kişinin kendi rızalarıyla bir aile kurması değil aynı zamanda ailelerin ve onların sosyal çevrelerinin de akrabalık ilişkilerine dahil olduğu bir ritüeldir. Nikâh ve düğün ise bu ritüelin çevreye duyurulması, kamuya ilan edilmesidir. Böylesine önemli ritüelleri ve akrabalık ilişkilerini içeren bir birlikteliğin yara alması ister istemez bu ilişkiler ağına dahil olanları da yakından etkilemektedir. Nasıl ki bu işin başında her iki tarafın aileleri aktif rol alıyorsa/oynuyorsa aynı şekilde evlilik birlikteliğinin sürdürülmesinde de bu rollerinin devam etmesi gerekmektedir.

Şiddet sadece cezaları arttırarak önlenebilecek ya da çözülebilecek bir problem değildir. Birçok ülkede cezalar arttırıldığı hâlde cezaların şiddeti önlemede yetersiz kaldığı görmezden gelinmemelidir. Somutlaştıracak olursak erkeği cezalandırmakla problem çözülmemekte, aksine yeni başka bazı problemler ortaya çıkmaktadır. Erkeğin uzaklaşma tedbir kararı sonrasında yaşadığı her olumsuzluk, bir pişmanlık hissi yaratmaktan çok stres yükü olarak kendini göstermekte ve ilerleyen süreçte bu yük aile içi ilişkilere yansımaktadır.

Kadına yönelik şiddetle mücadelede temel bir politika olarak işlerlik kazanan 6284 sayılı kanunun çok yönlü değerlendirilmesi ve başta uzaklaştırma kararı olmak üzere diğer tüm istatistiklerin kamuoyu ile paylaşılması gerekmektedir. Özellikle yaygın bir tedbir uygulaması olarak uygulanan uzaklaştırma kararıyla ilgili etki ve sonuçları bir arada değerlendirilerek analiz edilmesine ihtiyaç vardır. Kanunun hem kadını hem de aileyi korumakla yükümlü olması nedeniyle, süreci mağdur kimliği üzerinden değerlendirmek hem eksik bir çözümleme olacaktır. Çünkü şiddeti önlemek için şiddetin nedenlerinin ve motivasyon kaynaklarının da araştırılması gerekmektedir. Ayrıca genel olarak fail sıfatıyla bu problemdeki yerini koruyor olsa da erkeğin ötekileştirilmeden ve rasyonel bir bağlam içerisinde gözlemlenmesi, iyileştirilmesi, destek ve kontrol altına alınması

kanunun hedeflerine ulaşma noktasında oldukça önemlidir. Kanunun beklenen faydayı sağlayabilmesi için sosyal etkilerinin değerlendirilmesi gerekmektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması olmadığını beyan ederim.

Destek/Finansman Bilgileri

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almadığımı beyan ederim.

Etik Kurul Kararı

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç olmadığını beyan ederim.

KAYNAKÇA

- Akan, Y. & Kiran, B. (2019). “Şiddeti Azaltma Psiko-Eğitim Programı’nın (ŞAPP) Eşine Şiddet Uygulayan Erkeklerin Saldırganlık, Duygu Yönetimi ve İlişki Özyeterlik Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi.” *Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 31-65.
- Alcock, P.; May, M. & Rowlingson, K. (2011). *Sosyal Politika*. Çev., Ed. B. Özçelik, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Alican Şen, A. (2018). “Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Kurumlar Arası İşbirliği Süreci ve 6284 Sayılı Yasanın Uygulanabilirliği”. *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 11(22), 141-161.
- Almira Kökdemir, E. (2020). 6284 Sayılı Kanun ve Bu Kanunun Ceza Muhakemesi Hukukundaki Etkileri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Altıparmak, İ. B. (2015). Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Bir Sosyal Politika Örneği Olarak Şönim’ler Üzerine Nitel Bir Araştırma: Ankara Örneği.

- Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Altıparmak, İ. B. (2015). "Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Şönim'lerin Rolü: Ankara Örneği." *The Journal of Academic Social Science Studies*, 36(2), 449-469.
- Aysu, C. A. (2020). Kadın Yönelik Erkek Şiddetiyle Mücadelede Kurumlar: Şönim'ler ve Kadın Konukevleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bedir, E. (2012). "Sosyal Politikaya İlişkin Genel Bilgiler ve Sosyal Politikanın Araçları." *Sosyal Politika*. (Ed.) A. İ. Oral & Y. Şişman, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. ss. 2-27.
- Bıldırcın Sakarya, B. (2019). Sığınmaevi ile Şiddeti Önleme ve İzleme Merkezlerinden (Şönim) Yönlendirilip Tedavi Yapılan Kadın Hastaların Klinik Özellikleri ve Sosyo-demografik Verilerinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Sağlık Uygulamam ve Araştırma Merkezi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Eğitim Kliniği, İstanbul.
- Bölükbaşı, Ö. (2014). 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Kapsamında Kadının ve Aile Bireylerinin Korunması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.
- Can, Y. (2022). Aile İçi Şiddetin Önlenmesinde Tedbir Kararının İşlevselliği. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Cansel, E. (1969). "Sosyal Devlet Ve Aile." Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 26(3), 11-21. 28 Ocak 2022, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/auhfd/issue/42969/520226>
- Ceylan, E. (2017). "6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'a Göre Kanun Kapsamına Girenlerin Korunmasıyla İlgili Değerlendirmeler." İstanbul Barosu Dergisi, 91(1), 15-30.
- Çaha, H.; Aydın, E. S. & Çaha, Ö. (2014). *Değişen Türkiye'de Kadın*. İstanbul: KADEM.
- Çelik Bilgin, G. (2019). 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Yasanın Kadını Şiddete Karşı Koruma Rejimi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Dalkır Kahveci, A. (2019). 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'un Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddeti Önlemedeki Rolü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Elitok, Ö. (2019). Erkeklik Olgusu Bağlamında Erkeklerin Boşanma Deneyimleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Elver, H. (2012). Hukukta Çifte Standart. 23 Ocak 2022, <https://www.haksozhaber.net/hukukta-cifte-standart-25358yy.htm>
- Ercoskun Şenol, H. K. (2019). "6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Üzerine Bir İnceleme." Uyuşmazlık Mahkemesi, 7(13), 423-459.
- Erim, F. (2019). "Bekâr Odaları"nda Kalan Erkeklerin Deneyimlerinin Eleştirel Sosyal Hizmet Bakış Açısıyla Değerlendirilmesi: İzmir-Basmane Örneği.

- Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Günay, M. (2012). "6284 Sayılı Kanuna Göre Koruyucu ve Önleyici Tedbirler." TAAD, 3(10), 647-686.
- Gündoğmuş, R. (2020). Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin İlgili Uluslararası Sözleşmeler ve 6284 Sayılı Kanun Çerçevesinde Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- İçişleri Bakanlığı (2013). Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetin Önlenmesinde Jandarmanın Rolü ve Prosedürler. 23 Ocak 2022, https://vatandas.jandarma.gov.tr/kysop/uzaktan_egitim/documents/4%20jandarma.pdf
- kahraman, R. (2019). 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'da Öngörülen Tedbirler ve Bu Tedbirlere İlişkin Usul. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kaplan, M. (2020). İstanbul Sözleşmesi'nin Türkiye'deki İç Hukuka Etkisi Bağlamında 6284 Sayılı Kanun'un İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kumcağız, H. Vd. (2018). "Samsun Şiddet Önleme Ve İzleme Merkezi'ne Başvuran Şiddet Mağduru Kadınların Başvuru Durumları Ve Gereksinimleri." MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(2), 401-414.
- Levent, G. (2019). Aile içi Şiddeti Önlemede Yasaların Önemi: 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Mingione, E. (2013). "Güney Afrika Refah Modeli ve Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmaya Karşı Mücadele." *Sosyal Politika Yazıları*. (Der.) A. Buğra &

- Ç, Keyder. Çev., B. Yakut Çakar & U. B. Balaban, İstanbul: İletişim Yayınları. 261-287.
- Mor Çatı Kadın Sığınma Vakfı (2014). Erkek Şiddetini Önlemede 6284 Sayılı Kanun. 23 Ocak 2022, https://morcati.org.tr/wp-content/uploads/2020/02/6284-2020_turkce_web.pdf
- Mor Çatı Kadın Sığınma Vakfı (t.y.). 6284 Sayılı Kanun İzlemeleri Uygulama Raporu. 23 Ocak 2022, https://www.morcati.org.tr/attachments/article/255/6284_kanun_uygulamaları_raporu.pdf
- Moroğlu, N. (2012). "Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi 6284 Sayılı Yasa ve İstanbul Sözleşmesi." TBB Dergisi, 99, 357-380.
- Özaydın, M. M. (2012). "Sosyal Politikanın Tarihsel Gelişimi". *Sosyal Politika*. (Ed.) A. İ. Oral & Y. Şişman, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. 28-62.
- Özbilen, A. B. Ve Soygüt Aslan, M. B. (2017). "6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'un Değerlendirilmesi." İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(22), 365-387.
- Özdemir, H. (2013). "6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'un Değerlendirilmesi." Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1), 45-63.
- Özgür Kalafat, G. (2019). 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ve Tedbir Kararlarının Uygulanması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Öztürk, N. (2017). "6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'un Getirdiği Bazı Yenilikler ve Öneriler." İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 8(1), 1-32.

- Reçber, B. (2018). "Türkiye'de Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri Etkin mi?", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16(4), 367-376.
- Sancar, S. (2009). *Erkeklik: İmkânsız İktidar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Sarı, K. S. (2010). Ailenin Korunmasına Dair Kanun Ve Aile Mahkemeleri Bağlamında Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sokullu Akıncı, F. & Dursun, S. (2016). *Viktimoloji*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Söylemez, S. D. (2021). Aile İçi Şiddet, Kadına Yönelik Şiddet ve 6284 Sayılı Kanun Kapsamında Koruyucu ve Önleyici Tedbirler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Taşçı, F. (2017). *Türkiye'de Sosyal Politika ve Dönüşüm*. Ankara: SETA.
- Tarkan, S. (2021). 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Kapsamında Hakim Tarafından Verilen Tedbir Kararları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun.
- Uçan, G. (2016). "Toplumsal Cinsiyetin Öteki Yüzü: Erkek." *Sosyal Politikanın Cinsiyet Hâlleri*. (Der.) D. Şaşman Kaylı & F. Şahin, Ankara: Nika Yayınevi. 159-183.
- Uğur, H. (2012). "Kadın ve Aile Bireylerine Yönelik Şiddete Karşı 6284 Sayılı Kanunun Getirdikleri." *TBB*, 101, 333-366.
- Yağcıoğlu, A. H. (2017). "6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ve Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar." *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* (Prof. Dr. Şeref Ertaş'a Armağan), 19, 913-966.
- Yavuz, K. (2018). Kadına Yönelik Şiddeti Önlemede 'Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi' (Şönim) ve 'Kadın Konukevinin' Rolü – Trabzon İli Örneği.

Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gümüşhane.

<https://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-48315sgc.pdf>. 23 ocak 2022.

Resmî Gazete (18 Ocak 2013). 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği. 23 Ocak 2022,

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/01/20130118-2.htm>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

It is noteworthy that the studies on the Law No. 6284 mainly focus on the innovations brought by the law and the difficulties encountered in practice. It is seen that no studies have been carried out for the occupation order, in particular on the reflection of the law on social life and the measurement of its social impact. This study draws attention to some risks that men, who are excluded from home with a preventive injunction pursuant to the fifth article of the Law No. 6284, may encounter while they are outside the home. This study consists of three parts in itself.

Methods

First of all, it is discussed how the protective and preventive injunctions for those who commit violence or who are at risk of perpetrating violence are regulated in the Law No. 6184. In the law, the injunction is divided into two as protective and preventive injunctions. The protective injunction can be given by both the civil authority and the judge in cases where delay is inconvenient. However, a preventive injunction can only be given by the judge. This study discusses in which case or situations the preventive injunction is given by the judge regarding the perpetrators of violence.

Secondly, under the title of injunction in the academic literature, scientific studies related to Law No. 6284 are discussed. As a result of the research, it is determined that the issue has been mainly discussed by the lawyers in the axis of the difficulties encountered in the implementation of the law. However, no study has been found that deals with how the provisions of this law affect the individual, family and society, and how they affect individual and social life. For

example; how did the occupation order affect the relations between spouses, children, relations between families, and how many of these marriages ended in divorce? It is not discussed whether the occupation order has any effect on murders of women and suicides. In short, it has been determined that no scientific study has been conducted on the results of the occupation order and its social reflections.

Thirdly, attention is drawn to some risks that men who are excluded from home may encounter while they are away from home (staying outside). As soon as the judge decides on occupation order, the man is out of home and has no place to go. This situation makes them vulnerable to risks such as poverty, involvement in crime, humiliation, social exclusion, mental disorder, suicide and so on. The absence of any social policy for men in such situations is a shortcoming.

Findings (Results)

The social impact of Law No. 6284, which became operational as a basic policy in the struggle against violence to women, should be evaluated from multiple perspectives. Statistics showing how many people have been given protective and preventive injunctions on a monthly and annual basis should be regularly shared with the public. The effect of occupation order given by family courts in preventing domestic violence and violence against women should be monitored and recorded by sociologists and social workers.

The problem is not solved by punishing the man by excluding him from home. Therefore, caution should be exercised when judges decide on occupation order. Although the exclusion of the man from home may provide temporary relief, it should be taken into account that since privacy is compromised, this may strain family relationships in the long run and cause greater problems in the future. It is quite possible that the man's negative experiences while away from his home after the injunction will manifest as a burden of stress rather than a feeling of regret. It should be taken into account that family relations will be negatively affected by this.

Both the person taking the injunction decision and the person being excluded from home by with the injunction decision should be trained throughout duration on injunction. After both parties have been trained, on the last day of the injunction duration, the parties should meet in a safe environment (under the supervision of family elders, family counsellors, social workers, mediators and son on) and a report should be prepared as a result of this meeting. When

an application is made again for the extension of the preventive injunction, the judge should decide according to this report.

Conclusion and Discussion

During the man's staying from home, situations such as nutrition, sheltering, smoking and alcohol consumption, hospital entrances/admissions and exits, discharges and so on should be closely monitored by social workers and reported at the end of the period. If deemed necessary, some new social policy measures should be introduced to protect men against such risks. In short, the measures should be transformed into a policy aiming at the rebuilding of family unity by supporting women and men.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 15 Sayı : 42 Aralık 2022

Yayın Geliş Tarihi: 06.05.2022 Yayına Kabul Tarihi: 08.11.2022

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1113281>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/ Research Article

Atıf/Citation: Koçbulut, Ö. (2022). BRICS-T Ülkelerinde Gelir Eşitsizliğinin Toplam Faktör Verimliliği Üzerine Etkileri: Ekonometrik Bir Analiz. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (42), 706-733.

BRICS-T ÜLKELERİNDE GELİR EŞİTSİZLİĞİNİN TOPLAM FAKTÖR VERİMLİLİĞİ ÜZERİNE ETKİLERİ: EKONOMETRİK BİR ANALİZ

Özgür KOÇBULUT*

Öz

Gelir eşitsizliği, bir ülkedeki bireyler, bir popülasyonu oluşturan gruplar veya ülkeler arasındaki gelir dağılımının düzensiz olduğunu ifade eder. Gelir eşitsizliğini azaltmak, sadece daha adil bir gelir dağılımı elde etmek ve artan gelir eşitsizliğinin yarattığı sosyal kaygıları gidermek için değil, aynı zamanda ekonomik büyüme ve toplam faktör verimliliğinin (TFV) artırılması açısından iyi bir ortam sağlamak için de önemlidir. Bu çalışmada, BRICS-T ülkelerinde 1994-2019 dönemi için gelir eşitsizliği ile TFV arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Üç aşamalı bir ampirik yöntemin kullanıldığı çalışmada Panel FMOLS (Fully Modified Ordinary Least Squares) ve DOLS (Dynamic Ordinary Least Squares) tahmincilerinden elde edilen sonuçlar, gelir eşitsizliğinin TFV'yi negatif etkilediğini göstermektedir. Çalışmanın bulgularına dayanarak, gelir eşitsizliğinin negatif etkilerini en aza indirebilmek amacıyla bazı politika önerileri sunulabilir. BRICS-T ülkelerinde öncelikle gelir dağılımı adaletsizliğini azaltmayı amaçlayan uzun vadeli makroekonomik politikalar oluşturulmalı ve iyi koordine edilmelidir. Bu ülkelerde politika yapıcılar, daha adil bir gelir dağılımı

* Dr. Öğr. Üyesi., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Turhal Meslek Yüksekokulu Yönetim ve Organizasyon Bölümü, o.kocbulut@gmail.com, Tokat-Türkiye

sağlamak için artan oranlı vergi ve asgari ücret gibi yasal uygulamaların etkilerini dikkatle izlemelidirler.

Anahtar Kelimeler: Gelir Eşitsizliği, Toplam Faktör Verimliliği, BRICS-T Ülkeleri, Panel FMOLS-DOLS.

THE EFFECTS OF INCOME INEQUALITY ON TOTAL FACTOR PRODUCTIVITY IN BRICS-T COUNTRIES: AN ECONOMETRIC ANALYSIS

Abstract

Income inequality refers to the unequal distribution of national income in an economy. Reducing income inequality is important not only to achieve a more equitable income distribution and to address social concerns caused by increasing income inequality, but also to provide a good ambience in terms of economic growth and increasing total factor productivity (TFP). In this study, it is aimed to determine the relationship between income inequality and TFP in BRICS-T countries for the period 1994-2019. In the study, in which a three-stage empirical procedure was used, the results obtained from the Panel FMOLS and DOLS estimators show that income inequality negatively affects TFP. Based on the findings of the study, some policy recommendations can be made to minimize the negative effects of income inequality. In BRICS-T countries, long-term macroeconomic policies aiming to reduce income inequality should be established and good organized. Policy makers in these countries should carefully monitor the effects of legal practices such as progressive taxes and minimum wages to ensure a more equitable distribution of income.

Keywords: Income Inequality, Total Factor Productivity, BRICS-T Countries, Panel FMOLS-DOLS.

1. GİRİŞ

Verimlilik, üretimde kullanılan faktörlerin daha üretken şekilde kullanımını ifade eder. TFV ise emek, sermaye ve diğer faktörlerin miktarı ile açıklanmayan çıktı artışı olarak tanımlanmaktadır. TFV'nin ölçülmesi, bir ülkenin önceki ve mevcut ekonomik performansının değerlendirilmesi bakımından oldukça önemlidir (Gömleksiz vd., 2017:65; Biatour vd., 2011). Kurumlar veya firmalar, verimlilik artışının arkasındaki faktörleri ve nasıl işlediklerini doğru bir şekilde belirleyebilirlerse, bu onları verimlilik artışını sürdürmek için bilinçli bir şekilde politika yürütebilecek bir konuma yerleştirecektir. TFV'nin ölçülmesi konusunda yapılan çalışmaların Abramovitz (1956) ve Solow'a (1957) kadar uzandığı söylenebilir. Abramovitz, TFV'yi bir "artık" olarak değerlendirmiştir. Abramovitz'e göre bu artık, üretim artışının emek, sermaye gibi girdiler ile açıklanamayan kısmını temsil etmektedir. Dolayısıyla bu artık, bir ekonomide eğitim ve sağlık hizmetlerindeki gelişmeler, teknolojik yenilikler, kurumsal yapıda meydana gelen değişiklikler gibi üretimi direkt yada endirekt şekilde etkileyebilecek faktörlerin yanı sıra çeşitli ölçüm hatalarından da kaynaklanabilir (Ateş, 2012:4). Solow ise (1957) sabit bir faktör bileşimi kullanıldığında ortaya çıkan üretim artışlarını, teknolojik gelişmelere ya da bu teknolojik gelişmelerin verimlilik üzerindeki pozitif etkilerine dayandırmaktadır (Gömleksiz vd., 2017:65).

Literatürde, TFV'yi etkileyen faktörlerin analizine ilişkin olarak; (Coe ve Helpman, 1995; Ascari ve Di Cosmo, 2004; Khan, 2006; Nachege ve Fontaine, 2006; Arazmuradov vd., 2014; Akinlo ve Adejumo, 2016; Olomola ve Osinubi, 2018; Gao vd., 2021) birçok çalışmada beşeri sermaye, dışa açıklık, yabancı yatırımlar, ar-ge, enflasyon, enerji gibi çeşitli kurumsal değişkenlerin incelendiği görülmektedir. Küresel ekonomi, son dönemde

finansal kriz, borç krizleri ve ticaret savaşları gibi birtakım olumsuzlukların etkisinde kalmış ve bu süre içerisinde tüm dünyada aşağı yönlü riskler ağırlık kazanmıştır. Bu durum, birçok ülkede yoksulluk ve gelir dağılımı eşitsizliği gibi temel problemlerin hızla artmasına neden olmuştur. Her ne kadar bu problemlerin giderilebilmesi amacıyla birçok ülke veya ülke grupları tarafından çeşitli politikalar uygulanmış olsa da dünya genelinde gelir eşitsizliği sorunu halen devam etmektedir. Paris merkezli Dünya Eşitsizlik Laboratuvarı (World Inequality Lab) verilerine göre Orta Doğu, Latin Amerika ve Afrika gelir dağılımı bakımından 2020 yılında dünyanın en eşitsiz bölgeleri olarak belirlenmiştir. Bu bölgelerde, nüfusun en zengin %10'u milli gelirin sırasıyla %56, %54 ve %50'sini almaktadır. Aynı dönemde bu oranlar; Hindistan'da %56, Rusya'da %46, Çin'de %41 olarak gerçekleşmiştir. Avrupa ise %35'lik oran ile tüm bölgeler arasında en eşit konumda yer almaktadır. Bu durum beşeri sermaye, dışa açıklık, yabancı yatırımlar değişkenleri gibi gelir eşitsizliğinin de TFV üzerinde etkili olabileceğini göstermektedir (<https://wid.world/news-article/2020-regional-updates/>).

Birçok araştırmada gelir eşitsizliğinin ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği ileri sürülmektedir. Bu araştırmalar, Kuznets'in (1955) büyümenin gelir dağılımı üzerindeki etkisine odaklanan ufuk açıcı çalışmasını takip etmektedir. Kuznets'e göre, ekonomik büyüme sürecinde gelir eşitsizliği büyüme ile beraber artmakta, ancak büyüme arttıkça gelir eşitsizliği azalmaktadır. Son zamanlarda büyüme konusunda yapılan çalışmalarda, gelir dağılımı eşitsizliğinin sermaye birikimini ve büyümeyi nasıl yavaşlatabileceği, üç aktarım kanalı ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bunlardan ilki, eşitsizliğin, tasarruf ve yatırım teşviklerini baltalayan sosyo-politik bir istikrarsızlık yaratabileceği hususudur. İkincisi, artan gelir eşitsizliği nedeniyle ortaya çıkan sosyo-politik istikrarsızlığın, ekonomik teşvikleri azaltması ve böylece sermaye birikimini ve ekonomik büyümeyi

yavaşlatarak gelirin yeniden dağıtılması için hükümet üzerinde baskı oluşturması durumudur. Son kanal ise beşeri sermaye birikimi yoluyla çalışmaktadır. Gelir eşitsizliği, bir yoksulluk döngüsüne neden olur ve yoksulların kendileri ve kendilerinden sonra gelen bireyler için beşeri sermayeye yatırım yapmalarını zorlaştırarak işgücünün ortalama beceri düzeyini düşürür (Mo, 2000:293). Buna göre gelir eşitsizliğini azaltmak, sadece daha adil bir gelir dağılımı elde etmek ve artan gelir eşitsizliklerinin yarattığı sosyal kaygıları gidermek için değil, aynı zamanda ekonomik büyüme ve verimlilik açısından iyi bir ortam sağlamak için de önemlidir (Sequeira vd., 2017:89). Bu nedenle, günümüzde artan gelir eşitsizliği sorunu ve bunun ülkelerin ekonomik büyümesi üzerinde ortaya çıkardığı etkiler; iktisatçıların, yerel ve küresel politika yapımcıların en önemli meşguliyetlerinden biri olmaya devam etmektedir. Fakat bu konuda yapılan çalışmalardan elde edilen ampirik bulgular arasında tam bir tutarlılık yoktur. Bazı çalışmalarda, eşitsizliğin büyüme üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu ileri sürülürken (Alesina ve Rodrik 1994; Clarke 1995; Alesina ve Perotti 1996; Deininger ve Squire 1998), diğer bazı çalışmalarda ise (Li ve Zou 1998; Forbes 2000; Frank 2008; Pede vd. 2018) eşitsizliğin büyümeyi destekleyen önemli bir faktör olduğu ileri sürülmektedir (Espoir ve Ngepah, 2021a:662).

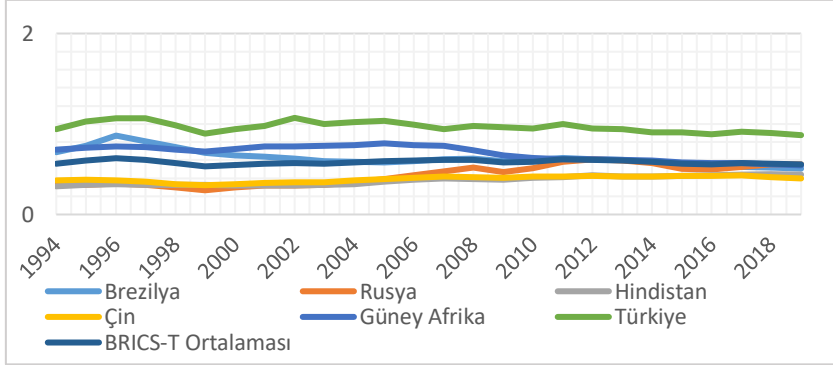
Lloyd-Ellis (2003) yaptığı çalışmada, eşitsizlik artışı ile verimlilik arasındaki ilişkiyi serbest piyasa paradigması ile açıklamaya çalışmıştır. Buna göre, piyasalarının kusursuz işlediği ve ticaretinin önünde hiçbir engelin bulunmadığı bir dünyada, eşitsizliğin verimlilik ve ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkisinin olmayacağı ileri sürülmektedir. Bunun nedeni, büyüme kaynaklı elde edilen marjinal ürünün yeniden dağıtılarak, emtia piyasalarına katılanların ve katılmayanların çıkarlarının görünmez bir el tarafından otomatik olarak düzenlenmesidir. Fakat, bu paradigma gelir dağılımını etkilemeye yönelik kamu müdahalelerinin verimliliği olumsuz

etkileyeceğini varsaymaktadır. Örneğin, Lloyd-Ellis (2003) çalışmasında eşitsizliği hafifletmeye yönelik artan oranlı bir gelir vergisi tarifesinin yürürlüğe konulmasının sosyal refah açısından makul olabileceğini, ancak bunun da daha düşük üretkenlik ve çıktı artışı ile sonuçlanabileceğini ileri sürmektedir. DiPietro (2014) ise bir ekonomide üretkenliği teşvik etmek için asgari düzeyde bir eşitsizliğin gerekli olduğunu, ancak bunun oldukça düşük olması gerektiğini ileri sürmektedir. Aksi takdirde eşitsizliğin yüksek olması, ekonomide verimlilik artışının azalmasına yol açabilecektir. Ekonomide gelir eşitsizliği artışının verimlilik artışı üzerinde olumsuz bir etki yaratmasının nedeni, toplumdaki çeşitli sınıfların mutlak ve göreceli güçlerinin, yani gelir düzeyi yüksek üst sınıf ile toplumun geri kalanı arasındaki ilişki dinamiklerinin değişecek olmasıdır. Toplumda gelir eşitsizliği ne kadar yüksek ise üst sınıflar; yargı, medya ve hükümet üzerinde daha fazla baskı oluşturarak üretken yollarla değil, sadece sistemi manipüle ederek rant yoluyla daha fazla gelir elde etme imkânı elde edebileceklerdir. Bu durum, ekonomide kaynakların üretken yatırımlardan ziyade başka amaçlar için kullanılmasına neden olabileceğinden dolayı TFV'nin düşmesine yol açabilecektir. Ayrıca, eşitsizlik düzeyinin yüksek olması toplumun alt ve orta gelirli grupları tarafından gelir dağılımı adaletsizliğinin daha iyi algılanmasına neden olur ve onların hem çalışma çabalarını hem de verimliliklerini düşürmektedir. Bu gerçekler gelir eşitsizliğinin, üretim faktörlerinin ne kadar etkin kullanıldığına bir ölçütü olan TFV üzerinde ne kadar etkili olduğu konusunu gündeme getirmektedir. Bu nedenle çalışmada, BRICS-T ülkelerinde gelir eşitsizliğinin TFV üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

BRICS ülkeleri birbirine benzer ekonomik yapıları nedeniyle Goldman Sachs Yatırım Bankası Yönetim Kurulu Başkanı Jim O'Neill tarafından önce BRIC (Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin) ülkeleri olarak gruplandırılmıştır. Sonra,

2011 yılında bu gruba Güney Afrika'nın katılması ile birlikte bu ülke grubu BRICS olarak adlandırılmıştır. Türkiye ile BRICS ülkeleri her ne kadar birbirinden farklı bölgelerde olsalar da son dönemde küreselleşmenin de etkisiyle Türkiye'nin BRICS ülkeleri ile ticaretinin hızla arttığı ve bu ülkelere benzer bir ekonomik büyüme ve gelişme gösterdiği görülmektedir. Dolayısıyla bu durum yapılacak analizde Türkiye'nin de bu ülke grubuna dahil edilebileceğini göstermektedir (Karakurt, 2021:2).

Günümüzde BRICS-T ülkeleri dünya üretiminin yaklaşık yüzde 25'ini, dünya nüfusunun ise yaklaşık yüzde 43'ünü oluşturmalarına rağmen bu ülkelerin TFV katsayıları incelendiğinde (Şekil 1) yıllar itibariyle kayda değer bir artış olmadığı görülmektedir. Aynı zamanda bu ülkelerde gelir eşitsizliği katsayılarının yüksek olması, bu eşitsizliğin TFV üzerindeki etkisini belirlemeyi zorunlu hale getirmiştir.

Şekil 1. BRICS-T Ülkelerinde Toplam Faktör Verimliliği

Kaynak: Penn World Table-Version 10.0

Çalışma, BRICS-T ülkelerinde gelir eşitsizliğinin TFV üzerindeki etkisini belirlemeyi amaçlayan ilk çalışma olması bakımından önemlidir. Bu nedenle

çalışmanın bu alanda literatüre katkı yapacağı ve BRICS-T ülkelerinde politika yapıcıların istifade edebileceği bir çalışma olacağı düşünülmektedir.

Çalışma aşağıdaki gibi yapılandırılmıştır. İkinci bölümde konu ile ilgili literatür incelemesi yapılmış; üçüncü bölümde veri seti ve modelleme hakkında bilgi verilmiş; dördüncü bölümde metodolojik çerçeve anlatılmış; beşinci bölümde ampirik bulgular yorumlanmış; sonuç bölümünde ise sonuçlar ve politika önerileri raporlanarak çalışma tamamlanmıştır.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Solow (1956) çalışmasında, uzun dönemli ekonomik büyümede TFV'nin etkisini açıklamaya çalışmış ve TFV'yi emek ve sermaye birikiminden kaynaklanmayan çıktıdaki büyüme oranı olarak tanımlamıştır. Bu teorik kavramsallaştırmadan, büyüme ekonomisinde verimliliği etkileyen faktörlerin neler olduğu sorusu ortaya çıkar ki, gelir eşitsizliği de bunlar arasında sayılabilmektedir (Espoir ve Ngepah, 2021a:664). Literatürde gelir eşitsizliğinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini açıklamaya yönelik hem küresel hem de bölgesel baz da çok sayıda çalışma yapılmış olmasına rağmen, toplam faktör verimliliği üzerindeki etkisini açıklamaya yönelik çalışmalar hala eksiktir. Son dönemde eşitsizliğin verimlilik artışı üzerindeki etkilerine odaklanan bir ampirik literatür oluşmaya başlamış (Sequeira vd., 2017; Espoir ve Ngepah, 2021a; Espoir ve Ngepah, 2021b), ancak gelir eşitsizliğinin TFV üzerindeki etkileri konusunda tam bir fikir birliği sağlanamamıştır.

Konu ile ilgili tanımlanan ilk çalışmalardan Freeman ve Medoff (1984), ABD'de imalat sanayiinde faaliyet gösteren firmaların temsili bir örneğini kullanarak firma düzeyinde üretkenliği ve firma içi ücret eşitsizliğini araştırmışlardır. Çalışmanın bulguları, ücret eşitsizliğindeki azalışların

verimliliği artırdığını göstermektedir. Hayes vd. (1994), ABD’de eşitsizliğin çalışanların konsantrasyonunu olumsuz etkileyebileceğini, bunun da emek üretkenliğini azaltabileceğini ileri sürmüştürler. Grafton vd. (2001), 31 gelişmekte olan ülke için sosyal ayrışmayı temsil ettiği varsayılan gelir, eğitim, etnik ve dilsel farklılık değişkenleri ile TFV arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Sonuçlar, faktör birikiminden kaynaklanan etkilerden ayrı olarak, daha yüksek sosyal ayrışma seviyelerinin daha düşük toplam faktör verimliliği seviyelerine yol açtığını göstermektedir. Kim ve Sakamoto (2008), 1979-1996 dönemi için ABD imalat sanayinde ücret eşitsizliğinin üretkenlik üzerindeki net etkisini araştırmışlardır. Yazarların bulguları, ücret eşitsizliği artışlarının üretkenliği artırdığını ileri süren SBTC (Beceri Temelli Teknolojik Değişim) hipotezini reddetmektedir. Yamamura ve Shin (2009), ülkeler arasında verimlilik iyileştirme ve sermaye birikimi kanalları yoluyla eşitsizliğin TFV’yi nasıl etkilediğini araştırmak için sistem GMM (Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi) yöntemini kullanmışlar ve eşitsizliğin verimlilik iyileştirmelerini artırdığını, ancak eşitsizlik artışlarının verimlilik iyileştirmelerini olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Mahy vd. (2011), Belçika’da ücret dağılımının firma verimliliği üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu, ancak bu etkinin daha yüksek ücret dağılımı seviyelerinde azaldığını bulmuşlardır. Fuentes vd. (2014), gelişmekte olan ülkelerde somutlaştırılmış teknik değişimin TFV üzerindeki potansiyel uzun vadeli etkisini ortaya koymak için çok değişkenli istatistiksel bir analiz kullanmışlardır. Bulgular, gelişmekte olan ülkelerde gelir eşitsizliğinin TFV üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu göstermektedir. Sequeira vd. (2017), ülkeler arası verileri kullanarak beşeri sermaye, ticari açıklık ve TFV’nin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Sonuçlar, ülkeler arası gelir eşitsizliğini açıklamada sadece beşeri sermayenin önemli olduğunu, TFV’nin gelir eşitsizliği ile pozitif ilişkili olduğunu ancak TFV’nin marjinal etkisinin

istatistiksel olarak anlamlı olmadığını göstermektedir. Teknolojik değişimin ve rantın gelir eşitsizliği üzerindeki etkisini inceleyen Antonelli ve Gehringer (2017), teknolojik değişimin alternatif bir göstergesi olarak TFV'nin gelir dağılımı eşitsizliğini azaltmada önemli bir etki yaptığını ilişkin Schumpeterian görüş altında yirmi OECD ülkesinden oluşan bir örneklem kullanmışlardır. Yazarlar, metodolojik olarak kantil regresyon tekniklerini kullanmışlar ve TFV'nin gelir eşitsizliği üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisi olduğunu bulmuşlardır. Espoir ve Ngepah (2021a), son yıllarda gelir eşitsizliği artışlarının üretkenliği artırdığını ileri süren SBTC hipotezini ampirik olarak değerlendirmek amacıyla FMOLS ve Rolling OLS tekniklerini kullanarak 1990-2014 dönemi için ülkeler genelinde gelir eşitsizliği ile TFV arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yazarlar, gelişmekte olan ülkelerde gelir eşitsizliğinin uzun dönemde TFV'yi önemli ölçüde azalttığını bulmuşlar, gelişmiş ülkelerde ise gelir eşitsizliğinin TFV'yi etkilediğine dair herhangi bir kanıt bulamamışlardır. Espoir ve Ngepah (2021b), farklı bir çalışma ile Güney Afrika'da 1995-2015 dönemi için mekânsal ekonometrik teknikler kullanarak gelir eşitsizliği artışının TFV'yi artırıp artırmadığını araştırmışlardır. Analiz sonuçları, gelir eşitsizliğinin TFV üzerinde pozitif mekânsal etkileşimlerin varlığını, ayrıca yerel olarak ilçelerde gelir eşitsizliğinin TFV üzerindeki doğrudan etkisinin negatif, dolaylı etkisinin ise pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

3. VERİ SETİ VE MODEL

Değişkenlere ait veriler BRICS-T Ülkeleri (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika ve Türkiye) için 1994-2019 dönemini kapsamaktadır. Değişkenler, logaritmik olarak analize dahil edilmiş olup, bunlara ait tanımlayıcı bilgiler tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Değişkenler, Tanımları ve İstatistik Özeti

Değişkenler	Tanımları	Kaynak	Gözlem Sayısı	
<i>TFP</i>	Toplam faktör verimliliği	Penn World Table (PWT 10.0)	156	
<i>IINQ</i>	Gelir eşitsizliği	World Income Inequality Database (WIID)	156	
<i>HC</i>	Beşeri sermaye indeksi	Penn World Table (PWT 10.0)	156	
<i>TO</i>	Ticari açıklık (% GDP)	World Development Indicators (WDI)	156	
Değişkenler	Ort.	Standart Sapma	Min.	Max.
<i>TFP</i>	-0.617	0.374	-1.318	0.065
<i>IINQ</i>	3.894	0.195	3.542	4.307
<i>HC</i>	0.858	0.191	0.455	1.233
<i>TO</i>	3.732	0.351	2.749	4.288

Çalışmada kullanılan ampirik model, gelir eşitsizliğinin TFV üzerine etkisini inceleyen çalışmalarda (Sequeira vd., 2017; Espoir ve Ngepah, 2021a; Espoir ve Ngepah, 2021b) kullanılan modeller temel alınarak belirlenmiştir. Ayrıca gelir eşitsizliğinin dışında TFV'yi etkilediği düşünülen beşeri sermaye ve ticari açıklık değişkenleri de modele dahil edilmiştir. Gelir eşitsizliğinin ölçülmesinde kullanılan en yaygın yöntem Gini katsayısıdır. Bu katsayı, 0 ile 1 arasında bir değer alır. 0, gelirin tam eşit, 1 ise gelirin tam eşitsiz dağıtıldığını ifade eder. Bu nedenle modelde gelir eşitsizliği değişkeni için ülkelerin gini katsayısı verileri kullanılmış olup, model fonksiyonel formda eşitlik 1'de gösterilmiştir.

$$TFP = f(IINQ, HC, TO) \quad (1)$$

1 nolu eşitlik basit bir panel regresyon çerçevesinde 2 nolu eşitlikte gösterildiği gibi yeniden yazılabilir:

$$\ln TFP_{it} = \beta_{0i} + \beta_{1i} \ln INQ_{it} + \beta_{2i} \ln HC_{it} + \beta_{3i} \ln TO_{it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

Modelde, $i(i = 1 \dots, N)$, $t(t = 1 \dots, T)$ ve ε sırasıyla yatay kesit birimleri, zamanı ve hata terimini; β_0 sabiti, β_1 , β_2 ve β_3 ise yine sırasıyla gelir eşitsizliği, beşeri sermaye ve ticari açıklık elastikiyetlerini göstermektedir.

4. METEDOLOJİ

Çalışmada, gelir eşitsizliğinin TFV üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla farklı ekonometrik testlerin tercih edildiği üç aşamalı bir yöntem kullanılmıştır. Birinci aşamada Levin, Lee ve Chu (LLC) (2002) ve Im, Pesaran ve Shin (IPS) (2003) tarafından geliştirilen panel birim kök testleri kullanılarak değişkenlerin entegrasyon derecesi belirlenmiştir. İkinci aşamada, Pedroni (1999) panel eşbütünleşme testi kullanılarak değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Son aşamada ise sırasıyla Pedroni (2000) ve Kao ve Chiang (2001) tarafından geliştirilen panel FMOLS ve panel DOLS tahmincileri kullanılarak uzun dönem eşbütünleşme katsayıları tahmin edilmiştir.

4.1. Panel Birim Kök Testleri

Panel veri analizlerinde sıradan en küçük kareler (OLS) tahmincisi kullanıldığında sahte regresyon sorunu yaşanabileceğinden dolayı öncelikle değişkenlerin entegrasyon derecesini belirlemek gerekmektedir. Bu bağlamda, değişkenlerin durağan olup olmadığını belirlemek amacıyla LLC (2002) ve IPS (2003) tarafından geliştirilen panel birim kök testleri kullanılmıştır.

LLC birim kök testinde, paneldeki tüm birimlerin aynı otoregresif parametreye sahip olduğu ve $\{y_{it}\}$, stokastik sürecin aşağıda gösterilen üç modelden biri ile oluşturulduğu varsayılmaktadır (Levin vd., 2002:4).

$$\text{Model 1: } \Delta y_{it} = \delta y_{it-1} + \varepsilon_{it}$$

$$\text{Model 2: } \Delta y_{it} = \alpha_{0i} + \delta y_{it-1} + \varepsilon_{it}$$

$$\text{Model 3: } \Delta y_{it} = \alpha_{0i} + \alpha_{1i}t + \delta y_{it-1} + \varepsilon_{it}$$

LLC testinde $i = 1, \dots, N$ yatay kesit birimleri, $t = 1, \dots, T$ zamanı temsil etmekte ve test prosedürü eşitlik 3'te gösterilmektedir.

$$\Delta y_{it} = \delta y_{it-1} + \sum_{L=1}^{p_i} \theta_{iL} \Delta y_{it-L} + \alpha_{mi} d_{mt} + \varepsilon_{it} \quad m = 1, 2, 3. \quad (3)$$

3 nolu eşitlikte d_{mt} , deterministik değişkenler vektörünü, α_{mi} , değişkenler vektörünün katsayılarını, L ise gecikme uzunluğunu temsil etmektedir. ε_{it} , hata terimi ise yatay kesit birimler arasında korelasyonsuzdur ve $\varepsilon_{it} = \sum_{j=1}^{\infty} \theta_{ij} \varepsilon_{it-j} + u_{it}$ şeklinde bir ARMA sürecini takip etmektedir. LLC testinin hipotezleri ise şu şekilde oluşturulur. 1. Model'de serilerin birim kök içerdiğini varsayan boş hipotez $H_0: \delta = 0$, serilerin durağan olduğunu varsayan alternatif hipoteze $H_1: \delta \neq 0$ karşı sınanmaktadır. 2. Model'de y_{it} , zaman trendi içermez ancak bireysel spesifik bir ortalamaya sahiptir ve tüm i 'ler için testin boş hipotezi $H_0: \delta = 0$ ve α_{0i} şeklinde oluşturulmaktadır. 3. Model'de ise y_{it} 'nin hem zaman trendi içermesi hem de bireysel spesifik ortalamaya sahip olmasından dolayı testin boş hipotezi $H_0: \delta = 0$ ve α_{1i} şeklinde oluşturulmaktadır (Baltagi, 2013:278).

IPS (2003) panel birim kök testi, heterojen paneller için geliştirilmiş olup 3 nolu eşitlikten hareketle tüm bireysel ADF test istatistiklerinin ortalamasını alan alternatif bir test prosedürü önerir. Bu testin en önemli özelliği, verileri birleştirmek yerine tüm birimler için zaman serilerine ayrı ayrı birim kök uygulamasıdır. Testin serilerin durağan olmadığını varsayan boş hipotezi $H_0: \delta_i = 0$ (tüm i 'ler için), alternatif hipoteze

$H_1: \begin{cases} \delta_i < 0 & i = 1, \dots, N_1 \\ \delta_i = 0 & i = N_1 + 1, \dots, N \end{cases}$ karşı sınanmaktadır (Im vd., 2003:54-55; Baltagi, 2005:242).

4.2. Panel Eşbütünleşme Testi

Eşbütünleşme ilişkisi, değişkenler arasında uzun dönem denge ilişkisinin olup olmadığının incelendiği bir süreci ifade etmektedir. Bu ilişki, Pedroni (1999) panel eşbütünleşme testi ile araştırılmıştır. Bu testte öncelikle eşbütünleşme regresyonundan elde edilen regresyon kalıntıları hesaplanır (4 nolu eşitlik). Sonrasında ise Pedroni, panel veri modellerinde eşbütünleşme için heterojenliğe izin veren ve boş hipotezi seriler arasında eşbütünleşme yoktur şeklinde tanımlanan ilk dördü kesit-içi (within-dimension) havuzlanmış, son üçü ise kesitler-arası (between-dimension) olmak üzere 5 nolu eşitlik setinde gösterilen toplam yedi adet eşbütünleşme testi önermiştir.

$$y_{it} = \alpha_i + \delta_i t + \gamma_{1i}x_{1i,t} + \gamma_{2i}x_{2i,t} + \dots + \gamma_{Mi}x_{Mi,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (4)$$

($t = 1, \dots, T; i = 1, \dots, N; m = 1, \dots, M$ için)

4 nolu eşitlikte T , gözlem sayısını, N , yatay kesit sayısını, M , değişken sayısını göstermektedir. $\gamma_1, \gamma_2, \gamma_3$ eğim katsayılarını, α_i sabiti, δ_i ise deterministik zaman trendini temsil etmektedir (Pedroni, 1999:656).

1. Panel v istatistiği:

$$T^2 N^{3/2} Z_{\hat{v}NT} \equiv T^2 N^{3/2} (\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^2)^{-1} \quad (5.1)$$

2. Panel ρ istatistiği:

$$T\sqrt{N} Z_{\hat{\rho}NT} - 1 \equiv T\sqrt{N} (\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^2)^{-1} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} (\hat{e}_{i,t-1}^2 \Delta \hat{e}_{i,t}^2 - \hat{\lambda}_i) \quad (5.2)$$

3. Panel t istatistiği (parametrik olmayan):

$$Z_{tNT} \equiv (\tilde{\sigma}_{N,T}^2 \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^2)^{-1/2} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} (\hat{e}_{i,t-1}^2 \Delta \hat{e}_{i,t}^2 - \hat{\lambda}_i) \quad (5.3)$$

4. Panel t istatistiği (parametrik):

$$Z_{tN,T}^* \equiv (\tilde{S}_{N,T}^{*2} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^{*2})^{-1/2} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^{*2} \Delta \hat{e}_{i,t}^* \quad (5.4)$$

5. Grup ρ istatistiği:

$$TN^{-1/2} \tilde{Z}_{\rho N,T-1} \equiv TN^{-1/2} \sum_{i=1}^N (\sum_{t=1}^T \hat{e}_{i,t-1}^2)^{-1} \sum_{t=1}^T (\hat{e}_{i,t-1} \Delta \hat{e}_{i,t} - \hat{\lambda}_i) \quad (5.5)$$

6. Grup t istatistiği (parametrik olmayan):

$$N^{-1/2} \tilde{Z}_{\rho N,T} \equiv N^{-1/2} \sum_{i=1}^N (\hat{\sigma}_i^2 \sum_{t=1}^T \hat{e}_{i,t-1}^2)^{-1/2} \sum_{t=1}^T (\hat{e}_{i,t-1} \Delta \hat{e}_{i,t} - \hat{\lambda}_i) \quad (5.6)$$

7. Grup t istatistiği (parametrik):

$$N^{-1/2} \tilde{Z}_{tN,T}^* \equiv N^{-1/2} \sum_{i=1}^N (\sum_{t=1}^T \hat{S}_i^{*2} \hat{e}_{i,t-1}^{*2})^{-1/2} \sum_{t=1}^T \hat{e}_{i,t-1}^* \Delta \hat{e}_{i,t}^* \quad (5.7)$$

4.3. Panel FMOLS-DOLS Tahmincileri

Değişkenler arasındaki eşbütünlüşme ilişkisi belirlendikten sonra bağımsız değişkenlerin uzun dönem katsayıları, sırasıyla Pedroni (2000) ve Kao ve Chiang (2001) tarafından geliştirilen panel FMOLS ve panel DOLS tahmincileri ile tahmin edilmiştir. Her iki tahminci de regresörlerin olası içsellliği ve seri korelasyon için küçük örneklerde daha tutarlı tahminler üretmektedir (Boubellouta ve Kusch-Brandt, 2021). Panel FMOLS tahmincisi için öncelikle 6 nolu eşitlikte gösterilen panel regresyon modeli dikkate alınır (Pedroni, 2000:98):

$$y_{it} = \alpha_i + \beta x_{it} + \mu_{it} \quad i = 1 \dots N, t = 1 \dots T \quad (6)$$

6 nolu eşitlikte N yatay kesit birimleri, T zaman sürecindeki gözlem sayısıdır. y_{it} bağımlı değişkeni, α_i yatay kesit birimlere özgü etkileri, β eşbütünlüşme vektörünü, x_{it} tüm yatay kesitler için bağımsız değişkeni, μ_{it} ise hata terimini temsil etmektedir. Panel FMOLS tahmincisi 7 nolu eşitlikte gösterilmiştir (Pedroni, 2000:102-108).

$$\hat{\beta}_{FMOLS} = (\sum_{i=1}^N \hat{L}_{22i}^{-2} \sum_{t=1}^T (x_{it} - \bar{x}_i)^2)^{-1} \sum_{i=1}^N \hat{L}_{11i}^{-1} \hat{L}_{22i}^{-1} (\sum_{t=1}^T (x_{it} - \bar{x}_i) y_{it}^* - T \hat{\delta}_i) \quad (7)$$

7 nolu eşitlikte y_{it} bağımlı değişken ve $\hat{\delta}_i$ seri korelasyon parametresi, 8 ve 9 nolu eşitlikte olduğu gibi tanımlanmaktadır.

$$y_{it}^* = (y_{it} - \hat{y}_i) - \left(\frac{\hat{L}_{21i}}{\hat{L}_{22i}}\right) \Delta X_{it} \left(\frac{\hat{L}_{21i} - \hat{L}_{22i}}{\hat{L}_{22i}}\right) \beta (x_{it} - \bar{x}_i) \quad (8)$$

$$\hat{\delta}_i = \hat{T}_{21i} + \hat{\Omega}_{21i}^0 - \left(\frac{\hat{L}_{21i}}{\hat{L}_{22i}}\right) (\hat{T}_{22i} + \hat{\Omega}_{22i}^0) \quad (9)$$

Panel DOLS tahmincisi, modele gecikmeli farkları ekleyerek otokorelasyonu düzelten parametrik bir yaklaşımdır. Bu durum, Panel DOLS tahmincisinin, hem homojen hem de heterojen panellerde FMOLS tahmincisine göre daha iyi performans göstermesini sağlar. Panel DOLS'un regresyon denklemi 10 nolu eşitlikte gösterilmektedir (Kao ve Chiang, 2001:188):

$$y_{it} = \alpha_i + x'_{it} \beta + \sum_{j=-q}^q c_{ij} \Delta x_{it-j} + \mu_{it} \quad (10)$$

10 nolu eşitlikte β eşbütünlük vektörünü, c_{ij} açıklayıcı değişkenin birinci farkının gecikmeli değerini, μ_{it} ise hata terimini temsil etmektedir.

5. EKONOMETRİK BULGULAR

Modeldeki değişkenlere ait birim kök test sonuçları tablo 2'de gösterilmektedir. Buna göre, her iki birim kök testinde serilerin durağan olmadığını varsayan boş hipotez reddedilememektedir. Ancak, serilerin birinci farkı alındıktan sonra durağan oldukları ispatlanmıştır. Bu durum tüm serilerin $[I(1)]$, yada birinci dereceden entegre olduklarını göstermektedir. Panel eşbütünlük test sonuçları tablo 3'te verilmiştir. Pedroni (1999) test sonuçları incelendiğinde, sabitli ve trendli modellerin her ikisinde Panel PP, Panel ADF, Grup PP ve Grup ADF testlerinden elde edilen test istatistikleri

H_0 hipotezinin reddedildiğini ve değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisinin varlığını göstermektedir.

Tablo 2. Panel Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	LLC		IPS	
	Sabitli	Sabitli Trendli	Sabitli	Sabitli Trendli
<i>TFP</i>	-0.205 (0.418)	-0.528 (0.298)	0.823 (0.794)	-1.265 (0.102)
<i>IINQ</i>	-2.712 (0.003)***	0.356 (0.639)	-0.280 (0.389)	1.487 (0.931)
<i>HC</i>	1.755 (0.960)	-0.116 (0.453)	3.487 (0.999)	-4.472 (0.000)***
<i>TO</i>	-0.981 (0.163)	-0.173 (0.431)	-0.457 (0.323)	0.079 (0.531)
ΔTFP	-4.617 (0.000)***	-3.180 (0,000)***	-5.580 (0,000)***	-3.971 (0,000)***
$\Delta IINQ$	-2.969 (0,000)***	-4.174 (0,000)***	-4.079 (0,000)***	-4.193 (0,000)***
ΔHC	-2.473 (0.006)***	-2.491 (0.006)***	-3.673 (0,000)***	-1.951 (0.025)***
ΔTO	-7.260 (0.000)***	-6.394 (0.000)***	-7.942 (0.000)***	-7.500 (0.000)***

Not: Δ : Birinci derece fark operatörüdür. Parantez içi değerler olasılık değerlerini, ***, ** ve * ise sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tablo 3. Panel Eşbütünlük Test Sonuçları

Testler	Sabitli	Sabitli-Trendli
<i>Kesit-içi (Within-dimension)</i>		
Panel v-statistic	0.902 (0.183)	1.535 (0.062)
Panel rho-statistic	-0.373 (0.354)	0.295 (0.616)
Panel PP-statistic	-1.843 (0.032)***	-2.191 (0.014)***
Panel ADF-statistic	-3.549 (0.000)***	-3.685 (0.000)***
<i>Kesitlerarası (Between-dimension)</i>		
Grup rho-statistic	0.783 (0.783)	0.827 (0.796)
Grup PP-statistic	-1.565 (0.058)**	-2.836 (0.002)***
Grup ADF-statistic	-3.228 (0.000)***	-4.938 (0.000)***

Not: Parantez içindeki değerler olasılık değerlerini, ***, ** ve * ise sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. ADF: Augmented Dickey-Fuller

Panel FMOLS ve DOLS tahmincilerinden elde edilen uzun dönem katsayılar tablo 4’te verilmiştir. Tabloda raporlanan sonuçlara göre, panel FMOLS tahmincisinin trendli modelinde ticari açıklık, DOLS tahmincisinin trendli modelinde beşeri sermaye ve sabitli modelinde ise ticari açıklık değişkeni dışındaki tüm değişkenlere ait katsayıların istatistikî olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Her iki tahminden elde edilen sonuçlara göre gelir eşitsizliği katsayısı negatiftir. Dolayısıyla BRICS-T ülkelerinde gelir eşitsizliğinin TFP’yi olumsuz etkilediği söylenebilir. Gelir eşitsizliği esneklik katsayıları, bu değişkendeki %1’lik bir artışın FMOLS tahmincisinin sabitli ve trendli modellerinde TFP’yi sırasıyla %0.70 ve %0.19, DOLS tahmincisinde ise her iki modelde TFP’yi yaklaşık %1 azalttığını göstermektedir. Bu sonuçlar, literatürde Fuentes vd. (2014), Espoir ve Ngepah (2021a) ve Espoir ve Ngepah’in (2021b) çalışmalarında elde edilen bulgular ile tutarlılık göstermektedir.

Tablo 4. Panel FMOLS ve DOLS Test Sonuçları (TFP bağımlı değişken)

Değişkenler	Panel FMOLS		Panel DOLS	
	Sabitli	Sabitli Trendli	Sabitli	Sabitli Trendli
<i>IINQ</i>	-0.705 (0.000)***	-0.196 (0.094)*	-1.020 (0.080)**	-1.057 (0.034)***
<i>HC</i>	-0.429 (0.000)***	-2.715 (0.000)***	-0.828 (0.001)***	-2.361 (0.251)
<i>TO</i>	0.081 (0.011)***	-0.020 (0.440)	-0.054 (0.626)	0.158 (0.026)***
R^2	0.860	0.968	0.984	0.993
Adjusted R^2	0.853	0.965	0.960	0.981

Not: Parantez içindeki değerler olasılık değerlerini *** ve **, sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Modele dâhil edilen değişkenlerden beşeri sermaye katsayısının negatif olduğu görülmektedir. Beşeri sermayenin TFP’yi teşvik etmedeki rolü, birçok ekonomik teori tarafından desteklenmektedir. Nelson ve Phelps

(1966), Romer (1990a, 1990b) ve Aghion ve Howitt (1998) beşeri sermayenin teknoloji yayılımını kolaylaştırarak ve yerel teknolojik yenilikleri hızlandırarak TFV'yi artırabileceğini ileri sürmüşlerdir. Bu çalışmalar doğrultusunda BRICS-T ülkelerinde beşeri sermayenin genel olarak toplam faktör verimliliğine olumlu katkı sağlaması beklenmektedir. Ancak tablo 4'teki sonuçlar bunun aksini göstermektedir. Bu durum gelişmekte olan ülkelerde genellikle beşeri sermaye kalitesinin düşük olması ile ilişkilendirilmektedir. Tablo 4'te ticari açıklık katsayısının FMOLS tahmincisinin sabitli, DOLS tahmincisinin ise trendli modelinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif olduğu görülmektedir. Bu durum, Krugman (1981), Grossman ve Helpman'a (1991) göre pozitif ölçek ekonomileri ile açıklanmaktadır.

6. SONUÇ

Gelir eşitsizliği, gelirin bir ülkedeki bireyler arasında tam olarak eşit dağıtılmadığını ifade eder. Birçok araştırmada gelir eşitsizliğinin ekonomik büyümeyi ve dolayısıyla iktisadi refah düzeyini olumsuz etkilediği ileri sürülmektedir. Buna göre gelir eşitsizliğini azaltmak, sadece daha adil bir gelir dağılımı elde etmek ve artan gelir eşitsizliklerinin yarattığı sosyal kaygıları gidermek için değil, aynı zamanda ekonomik büyüme ve verimlilik açısından iyi bir ortam sağlamak için de önemlidir. Bu nedenle, günümüzde artan gelir eşitsizliği sorunu ve bunun ülkelerin ekonomik büyümesi ve TFV üzerinde ortaya çıkardığı etkiler; iktisatçıların, yerel ve küresel politika yapımcıların en önemli meşguliyetlerinden biri olmaya devam etmektedir.

Günümüzde BRICS-T ülkeleri dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 43'ünü, dünya üretiminin ise yaklaşık yüzde 25'ini oluşturmalarına karşılık bu ülkelerde gelir eşitsizliği katsayılarının da oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu nedenle çalışmada, BRICS-T ülkelerinde 1994-2019 dönemi için gelir

eşitsizliği ile TFV arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Yapılan analizde üç aşamalı bir yöntem kullanılmıştır. İlk aşamada, tüm serilerin birinci dereceden $[I(1)]$ entegre olduğu ispatlanmıştır. İkinci aşamada, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkinin olup olmadığı araştırılmış ve panel eşbütünleşme test sonuçlarına göre değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı kabul edilmiştir. Son aşamada ise değişkenler arasındaki uzun dönem eşbütünleşme katsayıları tahmin edilmiştir. Panel FMOLS ve DOLS tahmincilerinden elde edilen sonuçlara göre gelir eşitsizliğinin TFV üzerindeki etkisi negatiftir. BRICS-T ülkelerinde gelir eşitsizliğindeki %1'lik bir artış FMOLS tahmincisinin sabitli ve trendli modellerinde TFV'yi sırasıyla %0.70 ve %0.19, DOLS tahmincisinde ise yaklaşık %1 azaltmaktadır. Modele dâhil edilen değişkenlerden beşeri sermaye TFV'yi negatif etkilerken, ticari açıklık değişkeni ise pozitif etkilemektedir. Bu sonuçlar, literatürde Fuentes vd. (2014), Espoir ve Ngepah (2021a) ve Espoir ve Ngepah'in (2021b) çalışmalarında elde edilen sonuçlar ile tutarlılık göstermektedir.

BRICS-T ülkelerinde gelir eşitsizliği artışının TFV üzerinde olumsuz bir etki yaratmasının nedeni, toplumdaki gelir düzeyi yüksek üst sınıf ile toplumun geri kalanı arasındaki ilişki dinamiklerinin farklı olmasıdır. Gelir eşitsizliğinin artması siyasal istikrarsızlığı destekler ve üst sınıflar, yargı, medya ve hükümet üzerinde daha fazla baskı oluşturarak üretken yollarla değil, sadece sistemi manipüle ederek daha fazla gelir elde etme imkânı elde edebilirler. Bu durum, ekonomide kaynakların üretken yatırımlardan ziyade başka amaçlar için kullanılmasına neden olabileceğinden dolayı TFV'nin düşmesine yol açabilir. Ayrıca, eşitsizlik düzeyinin yüksek olması toplumun alt ve orta gelirli grupları tarafından gelir dağılımı adaletsizliğinin daha iyi algılanmasına neden olur ve bu durum onların hem çalışma çabalarını hem de verimliliklerini düşürür.

Çalışmada, kontrol değişkenlerden beşeri sermayenin teorik olarak TFV'yi olumlu etkileyeceği beklenilmiş olsa da, sonuçlar bunun aksini göstermektedir. Bu negatif marjinal etki, özellikle gelişmekte olan ülkelerde beşeri sermaye kalitesinin düşüklüğü ile açıklanmaktadır. Örneğin, Wei ve Hao (2011) ve Fadiran ve Akanbi'ye (2017) göre bu ülkelerde düşük beceri gerektiren üretim tekniklerinin daha yoğun olması, vasıflı işgücü talebini zayıflatmakta ve beşeri sermayeyi gereksiz bir faktör haline getirerek TFV'yi negatif etkilemektedir. Diğer bir kontrol değişkeni olan ticari açıklığın TFV üzerindeki etkisi konusunda literatürde tam bir fikir birliği sağlanmış olmasa da, Krugman (1981), Grossman ve Helpman'a (1991) göre ticari açıklık artışının, pozitif ölçek ekonomilerinden kaynaklı kazançlar nedeniyle TFV'yi olumlu etkileyebileceği varsayılmaktadır. Ayrıca Ticari dış açıklık ile birlikte yeni üretim tekniklerinin transferlerinin kolaylaşması ve dolayısıyla da TFV'nin de bu durumdan olumlu etkilenmesi beklenir.

Bu çalışmanın bulgularına dayanarak, gelir eşitsizliğinin negatif etkilerini en aza indirebilmek amacıyla çeşitli politika önerileri sunulabilir:

- BRICS-T ülkelerinde öncelikle gelir dağılımı adaletsizliğini azaltmayı amaçlayan uzun dönemli makroekonomik politikaların oluşturulması ve daha iyi koordine edilmesi gerekmektedir.
- Bu ülkelerde politika yapıcılar, yüksek olan eşitsizliğin TFV üzerindeki olumsuz etkilerini azaltabilmek için daha fazla yeniden dağıtıcı programlar uygulamalıdır.
- Hükümetler, daha adil bir gelir dağılımı sağlamak için artan oranlı vergi ve asgari ücret gibi yasal uygulamaların etkilerini dikkatle izlemelidirler.
- Ayrıca, hükümetler mevcut gelir eşitsizliğini gidermek ve gelecekteki artışları önlemek amacıyla özellikle yoksulların eğitimi için daha fazla kaynak ayırmalıdır. Bu politika, BRICS-T ülkelerinde verimlilik artışı için yararlı olan nitelikli işgücü arzını artırmak için uygun bir araç olabilir.

KAYNAKÇA

- Abramovitz, M. (1956). "Resource and output trends in the United States since 1870." National Bureau of Economic Research, Occasional Paper 52.
- Aghion, P. ve Howitt, P. (1998). *Endogenous Growth Theory*. Cambridge, Mass, MIT Press, London, England.
- Akinlo, A. E. ve Adejumo, O. O. (2016). "Determinants of total factor productivity growth in Nigeria, 1970-2009." *Global Business Review*, 17(2): 257-270.
- Alesina, A. ve Perotti, R. (1996). "Income distribution, political instability and investment." *European Economic Review*, 40(6): 1203-1228.
- Alesina, A. ve Rodrik, D. (1994). "Distributive politics and economic growth." *Quarterly Journal of Economics*, 109(2): 465-490.
- Antonelli, C. ve Gehringer, A. (2017). "Technological change, rent and income inequalities: a Schumpeterian approach." *Technological Forecasting & Social Change*, 115: 85-98.
- Arazmuradov, A., Martini, G. ve Scotti, D. (2014). "Determinants of total factor productivity in former Soviet Union economies: A stochastic frontier approach". *Economic Systems*, 38(1): 115-135.
- Ascari, G. ve Di Cosmo, V. (2004). "Determination of total factor productivity in Italian regions." *Quaderni di Dipartimento-EPMQ*, No. 170.
- Ateş, S. (2012). "Türkiye imalat sanayinde toplam faktör verimliliği ve uzun dönem büyüme ilişkileri." *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni 2012/70*.
- Baltagi, H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data (Third Edition)*. West Sussex: John Wiley and Sons, England.
- Baltagi, H. (2013). *Econometric Analysis of Panel Data (Fifth Edition)*. West Sussex: John Wiley and Sons, England.
- Biatour, B., Dumont, M. ve Kegels, C. (2011). "The determinants of industry-level total factor productivity in Belgium." *Federal Planning Bureau, Working Paper 7-11*.

- Boubellouta, B. ve Kusch-Brandt, S. (2021). "Relationship between economic growth and mismanaged e-waste: panel data evidence from 27 EU countries analyzed under the Kuznets curve hypothesis." *Waste Management*, 120: 85-97.
- Clarke, G. (1995). "More evidence on income distribution and growth." *Journal of Development Economics*, 47: 403-427.
- Coe, D. ve Helpman, E. (1995). "International R&D spillovers." *European Economic Review*, 39(5): 859-887.
- Deininger, K. ve Squire, L. (1998). "New ways of looking at old issues in equality and growth." *Journal of Development Economics*, 57(2): 259-287.
- DiPietro, R. (2014). "Productivity growth and income inequality." *Journal of Economics and Development Studies*, 2(3): 01-08.
- Espoir, D. K. ve Ngepah, N. (2021a). "Income distribution and total factor productivity: A cross-country panel cointegration analysis." *International Economics and Economic Policy*, 18: 661-698.
- Espoir, D. K. ve Ngepah, N. (2021b). "The effects of inequality on total factor productivity across districts in South Africa: A spatial econometric analysis." *GeoJournal*, 86(6): 2607-2638.
- Fadiran, D. ve Akanbi, O.A. (2017). "Institutions and other determinants of total factor productivity in Sub-Saharan Africa." *ERSA working paper*, 714.
- Forbes, K. (2000). "A reassessment of the relationship between inequality and growth." *American Economic Review*, 90(4): 869-887.
- Frank, M. (2008). "Inequality and growth in the United States: Evidence from a new state-level panel of income inequality measures." *Western Economic Association International*, 47(1): 55-68.
- Freeman, R.B. ve Medoff, J.L. (1984). *What Do Unions Do?* Basic Books, New York.
- Fuentes, R., Mishrab, T., Scaviac, J. ve Parhi, M. (2014). "On optimal long-term relationship between TFP, institutions, and income inequality under embodied technical progress." *Structural Change and Economic Dynamics*, 31: 89-100.
- Gao, Y., Zhang, M. ve Zheng, J. (2021). "Accounting and determinants analysis of China's provincial total factor productivity considering carbon emissions." *China Economic Review*, 65, 101576.

- Gömleksiz, M., Şahbaz, A. ve Mercan, B. (2017). "Toplam faktör verimliliğinin belirleyicileri üzerine ampirik bir inceleme: Seçilmiş OECD ülkeleri örneği." Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 12(2): 65-82.
- Grafton, R.Q., Knowles, S. ve Owen, P. D. (2001). "Social divergence and economic performance." CREDIT Research Paper, No. 01/08.
- Grossman, G.M. ve Helpman, E. (1991). "Quality ladders in the theory of growth." The Review of Economic Studies, 58(1): 43-61.
- Hayes, K.J., Nieswiaz, M., Slottje, D.J., Redfearn, M. ve Wolff, E.N. (1994). "Productivity and income inequality growth rates in the United States." Contributions to Economic Analysis, 223: 299-327.
- <https://wid.world/news-article/2020-regional-updates/> 30 Aralık 2021 tarihinde Dünya Eşitsizlik veri tabanından alınmıştır.
- <https://www.rug.nl/ggdc/productivity/pwt/?lang=en> 30 Aralık 2021 tarihinde University of Groningen sitesinden alınmıştır.
- Im, K. S., Pesaran, M. H. ve Shin, Y. (2003). "Testing for unit roots in heterogeneous panels." Journal of Econometrics, 115: 53-74.
- Kao, C. ve Chiang, M.H. (2001). *On the estimation and inference of a cointegrated regression in panel data*. Baltagi, B.H., Fomby, T.B. and Carter Hill, R. (Ed.), Nonstationary Panels, Panel Cointegration, and Dynamic Panels (Advances in Econometrics, Vol. 15), Emerald Group Publishing Limited, Bingley, 179-222.
- Karakurt, I. (2021). "Modelling and forecasting the oil consumptions of the BRICS-T countries." Energy, 220, 119720.
- Khan, S. U. (2006). "Macro Determinants of Total Factor Productivity in Pakistan." SBP Research Bulletin, 2(2): 383-401.
- Kim, C. ve Sakamoto, A. (2008). "Does inequality increase productivity? Evidence from US manufacturing industries, 1979 to 1996." Work and Occupations, 35(1): 85-114.
- Krugman, P. (1981). "Intraindustry specialization and the gains from trade." Journal of Political Economy, 89(5): 959-973.
- Kuznets, S. (1955). "Economic growth and income inequality." American Economic Review, 45: 1-28.
- Levin, A., Lin, C-F. ve Chu, C-S. J. (2002). "Unit root tests in panel data: asymptotic and finite-sample properties." Journal of Econometrics, 108: 1-24.

- Li, H. ve Zou, H. (1998). "Income inequality is not harmful for growth: theory and evidence." *Review of Development Economics*, 2(3): 318-334.
- Lloyd-Ellis, H. (2003). "On the impact of inequality on productivity growth in the short and long term: a synthesis." *Canadian Public Policy/Analyse de Politiques*, 29: 65-86.
- Mahy, B., Rycx, F. ve Volral, M. (2011). "Wage dispersion and firm productivity in different working environments." *British Journal of Industrial Relations*, 49(3): 460-485.
- Mo, P. H. (2000). "Income inequality and economic growth." *Kyklos*, 53(3): 293-316.
- Nachegea, J. C. ve Fontaine, T. (2006). "Economic growth and total factor productivity in Niger". IMF Working Paper, WP/06/208.
- Nelson, R.R. ve Phelps, E.S. (1966). "Investment in humans, technological diffusion, and economic growth." *American Economic Review*, 56, 1/2: 69-75.
- Olomola, P. A. ve Osinubi, T. T. (2018). "Determinants of total factor productivity in Mexico, Indonesia, Nigeria, and Turkey (1980–2014)." *Emerging Economy Studies*, 4(2): 192-217.
- Pede, V. O., Barboza, G., Sparks, A. H. ve McKinley, J. (2018). "The inequality-growth link revisited with spatial considerations: The case of provinces in the Philippines." *Journal of the Asia Pacific Economy*, 23(3): 411-427.
- Pedroni, P. (1999). "Critical values for cointegration tests in heterogeneous panels with multiple regressors." *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61: 653-670.
- Pedroni, P. (2000). "Fully modified OLS for heterogeneous cointegrated panels." *Advances in Econometrics*, 15: 93-130.
- Romer, P.M. (1990a). "Endogenous technological change." *Journal of Political Economy*, 98, 5(2): 71-102.
- Romer, P.M. (1990b). "Human capital and growth: theory and evidence." *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*, 32: 251-286.
- Sequeira, T. N., Ferreira-Lopes, F. ve Santos, M. (2017). "Income inequality, TFP, and human capital." *Economic Record*, 939(300): 89-111.
- Solow, R. (1956). "A Contribution to the theory of economic growth." *The quarterly journal of economics*, 70(1): 65-94.

- Solow, R. (1957). "Technical change and the aggregate production function." *Review of Economics and Statistics*, 39(3): 312-320.
- Wei, Z. ve Hao. R. (2011). "The role of human capital in China's total factor productivity growth: A cross-province analysis." *The Developing Economies*, 49(1): 1-35.
- Yamamura, E. ve Shin, I. (2009). "Effects of income inequality on growth through efficiency improvement and capital accumulation." *International Economic Journal*, 23(2): 237-258.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The global economy has been under the influence of some negativities such as financial crisis, debt crises and trade wars in the recent period, and downside risks have gained weight all over the world during this period. This situation has led to a rapid increase in basic problems such as poverty and income inequality in many countries. Income inequality refers to the unevenness of income distribution between countries and groups that make up a population of people in a country. Many studies argue that income inequality negatively affects economic growth and therefore the level of economic welfare. Accordingly, reducing income inequality is important not only to achieve a more equitable income distribution and to eliminate social concerns caused by increasing income inequalities, but also to provide a good environment for economic growth and productivity. The problem of rising income inequality today and its effects on the economic growth of countries and TFP; It continues to be one of the most important preoccupations of economists, local and global policy makers.

Lloyd-Ellis (2003) tries to explain the relationship between increased inequality and productivity with the free market paradigm. Accordingly, it is argued that inequality will not have a significant impact on productivity and economic growth in a world where markets operate flawlessly and there are no barriers to trade. This is because by the redistribution of the marginal product derived from growth, the interests of those who participating and non-participating in commodity markets are automatically regulated by an invisible hand. However, this paradigm assumes that public interventions to affect income distribution will negatively affect productivity. For example, Lloyd-Ellis (2003) argues that introducing a progressive income tax tariff to

decrease inequality may be acceptable from a social welfare perspective, but may result in lower productivity and output growth. DiPietro (2014), on the other side, argues that a minimum level of inequality is necessary to promote productivity in an economy, but it must be quite low. Otherwise, high inequality may cause to a reduce in productivity growth in the economy. The reason why the increase in income inequality in the economy has a negative effect on productivity growth is that the absolute and relative strengths of various classes in the society, that is, the relationship dynamics between the high-income upper class and the rest of the society will change. The higher the income inequality in the society, the more pressure the upper classes will have on the judiciary, the media and the government, and they will be able to obtain more income through rent, not by productive means, but by manipulating the system. This may lead to a decrease in TFP as it may cause resources in the economy to be used for other purposes rather than productive investments. In addition, the high level of inequality causes a better perception of income distribution injustice by the lower and middle-income groups of the society, which reduces both their working efforts and their productivity. Today, although the BRICS-T countries constitute approximately 43 percent of the world population and approximately 25 percent of the world production, it is seen that the coefficients of income inequality in these countries are also quite high. Therefore, in this study, it is targeted to find out the relationship between income inequality and TFP in BRICS-T countries for the period 1994-2019.

Method

In the first stage of the econometric analysis, the degree of integration of the variables was determined by using panel unit root tests developed by Levin, Lee, and Chu (2002) and Im, Pesaran, and Shin (2003). In the second stage, the cointegration relationship between the variables was determined by using the Pedroni (1999) panel cointegration test. In the last step, long-term cointegration coefficients were estimated using panel FMOLS and panel DOLS estimators developed by Pedroni (2000) and Kao and Chiang (2001), respectively.

Findings

In accordance with the results obtained from the panel FMOLS and DOLS estimators, the effect of income inequality on TFP is negative. A 1% increase in income inequality in the BRICS-T countries reduces TFP by 0.70% and 0.19% in the fixed and trended models of the FMOLS estimator, and approximately 1% in the DOLS estimator. Among the variables included in the model, human capital affects TFP negatively, while the variable of trade

openness affects positively. These results reject the hypothesis that the increase in income inequality supports TFP, and Fuentes et al. (2014), Espoir and Ngepah (2021a) and Espoir and Ngepah (2021b) are consistent with the results obtained in their studies.

Conclusion

According to the findings of the study, some policy recommendations can be made to minimize the negative effects of income inequality. In the BRICS-T countries, long-term macroeconomic policies aiming to decrease income inequality should be made up and better organized. Policy makers in these countries should implement more redistributive policy programs to decrease the negative effects of high inequality on TFP. They should carefully monitor the effects of legal practices such as progressive taxes and minimum wages to ensure a more equitable distribution of income. In addition, governments should allocate more resources, especially for the education of the poor, to address income inequality and prevent future increases. Because a quality education can be an appropriate tool to increase the skilled labor supply required for productivity growth in these countries.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 15 Sayı : 42 Aralık 2022

Yayın Geliş Tarihi: 10.09.2022 Yayına Kabul Tarihi: 21.11.2022

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1173512>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/ Research Article

Atf/Citation: Çepik, R. (2022). Nietzsche Felsefesinde Hakikat Problemi.
Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (42), 734-755

NIETZSCHE FELSEFESİNDE HAKİKAT PROBLEMİ

Rabia ÇEPIK*

Öz

Nietzsche, felsefesinde genel olarak hakikat kavramını eleştiren bir filozoftur. Ancak bu eleştirilerin daha çok dinlerdeki hakikat kavramına olduğunu söyleyerek Nietzsche'nin hakikati tümüyle reddetmediğini ve bir postmodernizm öncüsü olarak asla değerlendirilemeyeceğini belirten düşünürler de vardır. Bu çalışmada Nietzsche'nin metinlerindeki hakikat hakkındaki fikirleri ele alınıp onun hakikat karşısındaki tavrı ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Bunun için öncelikle Nietzsche'nin Yahudiliğin ve Hıristiyanlığın hakikat anlayışlarına yaptığı eleştiriler ortaya koyulacaktır. Daha sonra felsefe tarihindeki hakikat düşüncelerine dair eleştirileri incelenecektir. Buradan hareketle Nietzsche'nin hakiki dünyanın bir masal olduğuna dair belirlenimleri anlatılacaktır. Son olarak da Nietzsche'nin hakikat eleştirilerinin postmodern felsefeyi etkilemiş olabilecek yönleri üzerinde durulacaktır. Böylece de Nietzsche'nin postmodern felsefe için bir öncül olduğu iddia edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Nietzsche, hakikat, postmodernizm.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, rabiatopkaya@gmail.com, Kilis/TÜRKİYE.

THE PROBLEM OF TRUTH IN NIETZSCHE'S PHILOSOPHY

Abstract

Nietzsche is a philosopher who criticizes the concept of truth in general. However, some thinkers say that these criticisms are mostly about the concept of truth in religions and that they do not completely reject the truth and can never be considered a pioneer of postmodernism. In this study, Nietzsche's ideas about truth in his texts will be discussed, and his attitude towards truth will be tried to be revealed. First, Nietzsche's criticisms of Judaism and Christianity's understanding of truth will be revealed. Later, his criticisms of the ideas of truth in the history of philosophy will be examined. From this point of view, Nietzsche's determination that the real world is a fairy tale will be explained. Finally, aspects of Nietzsche's criticism of truth that may have influenced postmodern philosophy will be discussed. Thus, it will be claimed to be a predecessor for postmodern philosophy.

Keywords: Nietzsche, truth, postmodernism.

1. GİRİŞ

Bu çalışmada Nietzsche'nin hakikat fikrine yönelik eleştirileri ortaya konulacaktır. Burada eleştirilen hakikat, Sokrates'in ve Platon'un hakikat öğretilerinin yanısıra Yahudiliğin ve Hıristiyanlığın hakikat anlayışlarıdır. Bunun ardından Nietzsche'nin perspektivizmi ve hakikat eleştirisi arasındaki bağlantı üzerinde durulacaktır. Son olarak postmodernizmin hakikat karşısındaki tavrı genel hatlarıyla ele alınıp neden Nietzsche'nin postmodern felsefe için bir öncül olarak değerlendirilebileceği temellendirilmeye çalışılacaktır.

Nietzsche Sokrates'in ve Platon'un hakikat öğretilerine ve bu öğretilerden etkilenecek oluştuğuna inandığı Hıristiyanlığın hakikatlerine karşı çıkar. Dikkatle incelendiğinde karşı çıktığı, şiddetle saldırdığı hakikat fikrinin özellikle dinlerdeki

hakikat fikri yani bu dünyanın ötesinde bir hakikat arama fikri olduğu görülecektir. Nietzsche'nin sadece hakikat karşıtı olduğunu düşünenlerin aksine genel olarak yaptığı hakikat eleştirileriyle aslında hakikati tamamen reddetmediğini düşünen birçok düşünür de bulunmaktadır. Bunun yanısıra onun perspektivist bakış açısı ve özellikle erken dönem "Ahlak Ötesi Anlamda Doğru ve Yalan Üzerine" başlıklı makalesi dikkate alındığında ise gerçekten de hakikat fikrini eleştiren bir filozof ve bir tür öncü postmodern figür olarak değerlendirilebileceği görülmektedir. Bu yazıda da Nietzsche'nin hakikat üzerine düşünceleri ele alınıp onun gerçekten postmodern felsefe geleneğinin öncülü olarak değerlendirilmesinin ne kadar uygun olduğuna karar verilmeye çalışılacaktır.

2. NIETZSCHE'DE GÜÇ İSTENCİNDEN DOĞAN İYİLİĞİN HAKİKAT ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Nietzsche dinlerdeki hakikat düşüncesine koşut olarak düşünülebilecek ruh beden ikiliğine de benzer şekilde karşı çıkar. Bu dünyanın hakiki olmayan bedenle öte dünyanın ise hakiki olduğu düşünülen ruhla koşut düşünülmesi de Nietzsche'ye göre eleştirilmelidir. İnsanın bedeninin, duygularının, içgüdülerinin önemsizliği, gelip geçiciliği iddia edilip hakiki olanın akıl olduğu vurgusu yapıldığında Nietzsche buna karşı çıkacaktır. Bunu Nietzsche'nin ortaya koyduğu Apollonik ve Dionizik kültürler¹ ayrımı aracılığıyla birlikte düşünebiliriz. Genel olarak Nietzsche Dionizik kültürü savunan biri olarak düşünülür. Oysa Nietzsche çağında Apollonik kültür öne çıktığı için Dionizik kültüre ağırlık vermiştir (Nietzsche, 2009, s.23-34). Gerçekte bu ikisinin birbirini dışlamadığı Trajik kültürü savunduğu gözden kaçırılmamalıdır. Yani Nietzsche'nin savunduğu aklın önemsenmediği tamamen bedenin isteklerine, duygulara göre kurulmuş bir yaşam değildir. Sadece yaşamın bedensiz düşünülemediğini göstermek ister.

¹ Nietzsche felsefesinde Apollon tanrısı akla, Dionysos tanrısı ise tutkulara karşılık gelir.

Bedenin karşısında olup hep akıldan yana karar verirsek kimi zaman yaşamı alçaltan kararlar da verebiliriz. Oysa Nietzsche'nin derdi akli veya bedeni temele koymak değildir. İki arasında kurulmuş olan klasik karşıtlığı, ikiliği ortadan kaldırmak ister. Çünkü asıl önemli olan yaşamı yükseltmektir. Bir hedef ya da ölçüt olarak görülebilir bu; bu nedenle bir şeyi değerlendirirken yapmamız gereken, o şey yaşamı yükseltiyor mu, yukarı mı çekiyor; yoksa değersizleştirip daha da alçaltıyor mu diye bakmak olmalıdır.

Tüm bunları anlatabilmek için öncelikle Nietzsche'nin Zerdüş'te deve, aslan ve çocukla sembolleştirdiği üç insan tipini hatırlatmakta fayda vardır (Nietzsche, 2012a, s.19-21). Deve birçok yükü yüklenmiş olan sürü insanını temsil eder. Bu yüklerle hakikat diye, iyiler ve kötüler diye hazır olarak verilenler, içinde bulunulan toplum tarafından kabul gören her ne ise kişilere yüklenen o değer yargılarıdır. Aslan, insanın artık bu yükleri taşımak istemeyen, onların gereksizliğini görüp onlardan kurtulmuş halidir. Ancak aslan her ne kadar kabul gören değer yargılarından sıyrılmış olmayı temsil etse de henüz kendisi yaşamda bir anlam bulamamış, bir değer yaratamamıştır. Aslanla sembolize edileni bir ara tür olarak özgür insan diye düşünebiliriz; sürü insanı ile üstinsan arasında duran bir tür. Çocuk ise, daha doğru ifadeyle aslandan çocuğa geçmek, gerçekleştirilebilecek son dönüşümü simgeler ve çocuk böylece üstinsanı temsil eder. Burada çocuk sadece yüklerinden kurtulmakla kalmamış, ayrıca eski değer yargılarının dışına çıktıktan sonra yeni bir insan olanağı gerçekleştirerek, yeni bir değerli eylem olanağı yaratmıştır. Nietzsche'nin kendi deyişiyle çocuk bu noktada yaşamı yukarı çeken üstinsanı temsil eder. Ayrıca metin boyunca sıradışı kişilerden de söz edilecektir. Sıradışı kişi üstinsanla eş değildir. Ancak genel olarak söylemek gerekirse üstinsan olma potansiyeli taşıyan, sürüden yapıcı farklı kişiler için sıradışı kişi denilmektedir. Bu insanlar yaratıcı kişiler ya da yaratamasa bile en azından üstinsana giden yolu açabilecek kişilerdir. Çünkü Nietzsche'ye göre insan hayvanla üstinsan arasında bir köprüdür (Nietzsche,

2012a, s.8). Üstinsanı yaratmamız olanaklıdır ve hedef olarak kendimize üstinsanı koymamız gerekmektedir, çünkü “üstinsan yeryüzünün anlamıdır” (Nietzsche, 2012a, s.6).

Nietzsche iyiyi “insanda güç duygusunu, güç istencini, gücün kendisini artıran her şey” olarak tanımlarken kötüyü ise “zayıflıktan doğan her şey” olarak belirler. Mutluluk ise “gücün çoğalmakta olduğu duygusu” olarak ele alınır (Nietzsche, 2012b, s.10). Bu bize genelde yapıldığı gibi Nietzsche felsefesinde iyi ve kötünün anlamlarının olmadığını söyleyemeyeceğimizi gösterir. Ona göre iyi her zaman yaşamı olumlayan, gücü artıran şeylerdir. Hakikati de benzer bir şekilde düşünebiliriz. Hakikat budur deyip çok sınırlayıcı bir tanım yapmıyorsa bunun sebebi yaşamı güçlendirecek şeylerin zaman içinde daha doğru deyişle tarihselliği içinde değişebilecek olmasıdır. Bir değer yargısı ya da bir düşünce belli bir zaman yaşamı olumlayan, işe yarayan bir şey iken bir zaman gelir ki artık işlevini kaybeder. İşlevini kaybettiği zaman hala o yargıya göre davranmak yaşamı aşağı çekecektir. O zaman geldiğinde artık o yargı terkedilmelidir, hakikat budur deyip ona bağlılık sürdürülmemelidir. Çok belirli ve her zaman geçerli olacak hakikatler ileri sürmese de birçok yerde benim hakikatim diyerek bazı şeyler öne sürmesi bize gösterir ki hakikat kavramını tümünden reddediyor değildir. Sürekli eleştirdiği hakikat ise daha çok dinlerin hakikatleridir. Bu sebeple Nietzsche’nin Hıristiyanlığa ve Yahudiliğe dair eleştirilerini ve bunun sebebini, hakikat eleştirisi bağlamında ortaya koymak gerekmektedir.

Nietzsche’ye göre Hıristiyanlık güçsüze, zayıfa acıma olarak kendini gösterir. Kötüyü “zayıflıktan doğan her şey” olarak tanımladığını göz önünde bulundurursak Hıristiyanlığın da kötüye ait olduğunu görürüz. Nietzsche’nin daha değerli tip olarak gördüğü yüksek insan hep istisna olarak ortaya çıkmıştır ve bu tip insanın yetiştirilmesi istenerek engellenmiştir. Bunun en önemli nedeni ise bu tip insanın sahip olduğu eleştirelilikten ve yeni olanı yaratma gücünden

korkulmasıdır. Nietzsche'ye göre bu korku sebebiyle yaşamın içine karşıtı olan tip yani evcil olan, hastalıklı olan, sürü olan diye nitelendirilebilecek Hıristiyan yetiştirilmiştir (Nietzsche, 2012b, s.10-11), çünkü "Hıristiyanlık bütün güçsüzlerin, düşmüşlerin, iyi yetişmemişlerin tarafında yer aldı; güçlü yaşamın koruyucu içgüdülerine karşıtıktan bir ideal çıkardı" (Nietzsche, 2012b, s.11).

Nietzsche insanlığın yozluğu ile karşılaşmanın kendisine ıstırap verdiği ama karşısına çıkan manzaranın da bu olduğunu söyler. Bu yozluğu *décadence* kavramıyla ifade eder. Nietzsche'ye göre insanlığın bugün en yukarı yerleştiği değerler *décadence* değerlerdir, çünkü bu değerlerle insanlar kendilerine zarar vermekte ve onları yaşamdan yana değerler üretmeye yönlendiren içgüdülerini kaybetmektedirler.

Nietzsche yaşamın kendisini gelişme içgüdüğü, sürekliliğin, gücün birikmesi, güç içgüdüğü olarak görür. Güç istencinin eksik olduğu yerde çöküş olduğunu, böylece de çöküş değerlerinin ve nihilistik değerlerin hüküm sürmeye başlayacağını belirtir (Nietzsche, 2012b, s.12) ve tam da böyle bir durum *décadence* dediği süreci doğurur.

Hıristiyanlığın temelinde acımayı gören Nietzsche acımanın da zayıflığı yücelttiğini göstererek aslında acıma söyleminin sanıldığı gibi masum olmadığını anlatır. Acıma gücün ve yaşamın inkârıdır, başka bir deyişle hiçliği övmektir. Nietzsche kimsenin buna açıkça hiçlik demediğini, bunun ahiret, Tanrı, hakiki yaşam, Nirvana gibi türlü adlar aldığını söyler. Ama burada aslolan eğilim yaşama düşmanlıktır. Bu nedenle de yaşam içgüdüğü harekete geçirilerek bu hastalıktan kurtulmak gerekir (Nietzsche, 2012b, s.12-14).

Mesleği yaşamı yadsımak olan rahip yüksek bir insan türü olarak kabul edildikçe "hakikat nedir?" sorusuna cevap bulunamamaktadır. Yadsımanın, hiçliğin avukatı olan rahip "hakikat"ın temsilcisi sayıldığında, doğru çoktan tepe üstü

çevrilmiştir. Bu Tanrıbilimci içgüdüye savaş açılması gerekir, çünkü o en baştan hatalı bir görüşün ürünüdür. Yeryüzünde yalanın en yaygın biçimi olan bu içgüdü ile birçok yerde karşılaşılır “Tanrıbilimcilerin etkilerinin uzandığı yerlerde değer yargısı altüst olmuştur”, yaşama zarar veren “doğru”, onu zenginleştiren, yücelten “yanlış” görülmüştür (Nietzsche, 2012b, s.15-16).

İnsan kendini mükemmel kılmak, Tanrısalığa yaklaştırmak için tını öne çıkarıp bedensel yanını, duyularını geri çekmiş, dünyevi şeylerden uzaklaşmıştır. Oysa bedeni, duyuları göz ardı etmek sadece yanlış hesap yapmaktır (Nietzsche, 2012b, s.20). “Kadavra misali bir beden içinde “güzel bir ruh” taşınabileceğine inanmak onların yanılışıydı” (Nietzsche, 2012a, s.168).

Nietzsche dinin gerçeklikten hayallerle, yalanla kaçmak için uydurulduğunu, köklerini doğal olana, gerçekliğe nefrette bulduğunu söyler. Dolayısıyla din sadece gerçeklikten acı çekenler içindir. Din *décadence*’ın formülünü verir (Nietzsche, 2012b, s.20-21).

Nietzsche Yahudilerin dikkate değer bir halk olduğunu çünkü her zaman ödedikleri bedel ne olursa olsun yaşamayı seçtiklerini söyler. Bu bedel ise doğanın, doğallığın, gerçekliğin radikal biçimde sahteleştirilmesidir. O zamana kadar bir halkın yaşayabilme koşullarına, doğal koşullara karşıt bir kavrama biçimi geliştirdiler. Dini, ahlaki, tarihi, psikolojiyi “onulmaz bir biçimde doğal değerleriyle çelişene dek tersine çevirdiler” (Nietzsche, 2012b, s.30). Hıristiyanlık da bu etkilerin devamı olmuştur, kendini Yahudi karşıtı sansa da Yahudiliğin mantıksal çıkarımıdır. Burada sürünün ilkin sadece hayatta kalmak için, başka türlüünü beceremediği için bu dünyada hayata dair bir anlam bulamayıp bir din yarattığı fikrini görürüz. Bu onların hayatta kalmasını sağladığı için Nietzsche tarafından bir bakıma takdir de edilir, Yahudiler “kayda değer bir halktır” demesi de bu yüzdendir. Ancak tabii bu dünyadan bir anlam bulmak daha önemlidir, asıl gereken budur.

Nietzsche Yahudiliği eleştirirken aslında Yahudiliğin rahiplerce dönüştürülmüş, rahibin kendi çıkarlarına göre değerleri değersizleştirip kendi çıkarlarını kutsal olarak sunduğu haline karşı çıkmaktadır. Sürü rahip tarafından kullanılır başka bir deyişle. Rahip sürüye kendi çıkarlarına uygun olarak bazı değer yargıları aşılır. Hıristiyanlık da bu sahtelik zemininde doğup büyümüştür. Nietzsche bu noktada İsa'yı ayrı tutuyor gibidir, onun Yahudi kilisesine başkaldıran bir niteliğe sahip olduğunu söyler. Ancak sonradan havariler ve rahipler tarafından geliştirilen Hıristiyanlık da İsa'nın başkaldıran niteliğinden arındırılarak Yahudiliğe benzemiştir (Nietzsche, 2012b, s.33-35).

İsa, öğretisinde suç kavramını ortadan kaldırmıştır, Tanrı ve insan arasındaki ayrılığı yadsımıştır. Tanrı ve insan arasında bir birlik olduğunu düşünüp buna "müjde" demiştir. Bu müjdeyi sadece kendisi için bir ayrıcalık olarak da görmemiştir, tüm insanlar için böyle olduğunu kabul etmiştir. Ancak İsa'nın günahkârların kurtuluşu için kendini kurban ettiği ve Tanrı'nın da buna bu yüzden izin verdiği düşünüldüğünde İsa'nın öğretisi bozulmuş, kurtarıcının karakteri değiştirilmiş olur ve anlamı kayar. Nietzsche bunun ölümden sonraki yaşam düşüncesinden ötürü yapıldığını söyler. Bu olumsuz dönüştürme sebebiyle de Paulus'u suçlar. Paulus'un düşünceleri İsa'ya, "müjde" fikrine karşıttır. Rahip gerçeklikle hiçbir bağı kalmayan kendi uydurduğu yalanları sorgulamadan inacak kitleye, sürüye onlar üzerinde tiranlık kurmak için yaymıştır. Bu tiranlık için gereken araç ölümsüzlük öğretisidir. Bir öte dünyada yargılanacaklarına inanır insanlar. Böylece de yaşamın anlamı öteye, hiçliğe kaydırılarak toptan yok edilmiş olur (Nietzsche, 2012b, s.52-54).

Nietzsche'ye göre, Yeni Ahit'te saygıdeğer tek kişi vardır; Romalı Vali Pilatus. Çünkü karşısında "hakikat" sözcüğü utanmazca kötüye kullanıldığında, Romalı Vali Pilatus soylu horgörüsüyle "Hakikat nedir?" demiştir (Nietzsche, 2012b, s.61).

Nietzsche tarihte, doğada, doğanın ardında, hiçbir yerde Tanrı'yı bulamadığını söyler. Tanrı olarak dile getirilen şey sadece hata değildir, "aynı zamanda yaşama karşı işlenen bir suç"tur (Nietzsche, 2012b, s.61). Gerçeklikle hiçbir bakımdan temas edemeyen bir din olan Hıristiyanlık "bu dünyanın bilgeliğine" yani bilime düşmandır. "Bu dünya bilgeliğini" (Nietzsche, 2012b, s.61) özellikle de tıp ve filolojiyi saçmalığına indirgemek ister. Tıp ve filolojiye düşmandır, "çünkü filolog olan 'kutsal kitaplar'ın ardını görür, hekim olan da tipik Hıristiyan'ın fizyolojik yozlaşmasının ardını. Hekim "şifası yok" der; filolog "düzenbazlık" (Nietzsche, 2012b, s.62).

3. NIETZSCHE'NİN HAKİKİ DÜNYA ELEŞTİRİSİ

Nietzsche "hakiki dünya" görüşünün gelişiminin altı basamağa sahip olduğunu belirtir ve altıncı basamakta da onun bir "masal" olduğunun anlaşıldığını iddia eder. Bu basamaklardan ilki "Platon'un hakiki dünya ulaşılabildir" fikridir. İkinci aşamada "Hıristiyanlığın hakiki dünyası artık ulaşılamaz, sadece vaat edilmiştir". Üçüncü basamakta "Kant'ın hakiki dünyası artık ulaşılamaz ve vaat edilmezdir, o bir buyruktur". Dördüncüde "hakiki dünya ne ulaşılabılır, ne bilinebilir, ne de yükümleyicidir ve böyle bir durum da pozitivistizmdir". Beşincide "hakiki dünya artık bir şeye yaramayan, gereksiz bir fikirdir", ortadan kaldırılmak istenir. Nietzsche bu evreyi sağduyunun ve neşenin geri gelişi, Platon'un utançtan kızarıışı olarak değerlendirir. Son olarak altıncı basamakta "hakiki dünyanın artık ortadan kaldırıldığı" aşamadır. Böyle olunca hakiki dünya ile beraber görünüşteki dünya da ortadan kalkmıştır. Bu demektir ki gereksiz bir ayırım olan hakiki dünya/görünür dünya ayrımı tamamen ortadan kalkmıştır. Artık dünya tek bir dünyadır. Nietzsche'ye göre insanlığın bu en uzun yanılığını sonlandıran kendi düşünceleridir. Nietzsche bu aşamayı *Zerdüş't*ün başlangıcı olarak ilan eder (Nietzsche, 2010b, s.25-26).

Görüldüğü üzere Nietzsche özellikle bu dünyanın ötesinde bir hakikat arama fikrine karşı çıkar. Hatta Platon'a yönelik eleştirisi bile Platon'un görüşlerinin halk tarafından anlaşılan biçiminin Hıristiyanlığa zemin hazırladığını düşünmesi ile ilgilidir.

Nietzsche'ye göre, metafizikçilerin başka bir dünya yaratmalarının nedeni acı veren bu dünyaya karşı nefret duymaları, güncelliğe küskünlükleridir. Bu küskünlüğün sonucunda bu dünyayı görünür dünya ilan edip bunun dışında hakiki bir dünyanın daha var olması gerektiğine karar verirler. Bu dünya oluş dünyasıdır, karşıtı olarak bir de varlık dünyası olmak zorundadır, çünkü bir A varsa karşıtı olan B de vardır diye düşünülür (Nietzsche, 2010a, s.376).

İnsan bedeni arzularını tatmin edemeyince çoğu zaman bu dünyaya ilişkin arzuları küçümseme eğilimindedir. Dünyayı arzu duymadan görmek isteyen, “dili sarkmış bir köpek gibi” olmak istemediklerinden hiç arzu duymak istemeyen insanlar akıllarıyla bunu yapabiliyor olsalar da bedenlerindeki istemi susturamadıklarından gerçekte istemekten vazgeçemezler. Ama kendi istemlerinden utanırlar ve kendilerine yalan söylerler. Yeryüzünün güzelliklerini sadece seyretmekle yetinirler çünkü onları arzulamanın yanlış olduğuna inanırlar. Nesnelere bu türlü seyredilişine bir tür ironiyle “lekesiz idrak” diyen Nietzsche bunu yapan insanları ikiyüzlü ve sahtekâr olarak değerlendirir. “Sahiden, yaratanlar, dölleyenler, oluşa sevinenler olarak sevmiyorsunuz yeryüzünü” diyerek onların asıl suçlarını ortaya koyar. Nietzsche'ye göre onlarda eksik olan arzunun masumiyetidir ve bundan ötürü tüm arzuya kara çalarlar. Oysa dölleme istemi ve kendinden öte bir şey yaratmak istemek tamamen masumdur; ama ölmekten korkmak insanları yaşamı sevmekten alkoyar. Çünkü Nietzsche'ye göre insanların ölümsüz olabilecekleri bir öte dünya yaratmaları, bu dünyayı ve bu dünyanın arzularını “kötü” olarak nitelendirmelerine yol açmıştır. Bir yandan da insanlar bu arzulardan tamamen vazgeçemedikleri için

arzular karşısında onları hem isteyen hem de kötüleyen bir ikiyüzlü konumuna düşmüşlerdir (Nietzsche, 2012a, s.119-121).

İnsan hakikati kendisiyle çelişkili, aldatıcı olmayan, değişmeyen, ıstırap çekilmeyen hakiki bir dünya olarak arar. İnsan böylesi bir dünyanın var olması gerektiğine inandığından, onun var olmayabileceğinden de şüphe duymaz ve böylece içinde yaşadığımız dünyayı da hata olarak görür. Nietzsche'ye göre bu düşünce verimsiz, ıstırap çeken bir türün düşüncesidir, çünkü hakikat istenci, yaratma istencinin güçsüzlüğünün göstergesidir (Nietzsche, 2012a, s.282-283). Nietzsche metafizikçinin bu hakikat istemini "bir avuç dolusu kesinliği bir araba dolusu olanağa tercih etme" (Nietzsche, 2011, s.24) olarak değerlendirir.

Tüm bunlara karşın Nietzsche hakikat yoktur, hakikat fikrinden tamamen vazgeçelim dememektedir. Sadece belirli bir dinin, ideolojinin, hatta belki felsefi görüşün katı ve asla değişmeyecek hakikat olarak belli bir şeyi ortaya koyup tüm yaşamı ona göre belirlemesini, artık bu görüş yaşama zarar vermeye başladığında bile ondan vazgeçilmemesini eleştirir. Yukarıda da belirtildiği gibi Nietzsche için temel ölçüt yaşamın yükseltilmesidir. Bu nedenle de belirli bir şeyi hakikat olarak değişmezcesine kabul ederek bütün insan olanaklarına yüz çevirmekten kaçınmak gerekir. Belki de Nietzsche'nin hakikat kavramını kullanmaktan tamamen vazgeçmemesi insanın da dil aracılığıyla doğayı açıklayan bir canlı olmaktan vazgeçemeyecek olmasındandır, ama sonuçta doğru dediğimiz şeyin dilde kurulduğu ve dilin de metaforlarla ve metaforlarla oluşmuş insan merkezli bir şey olduğunu dikkate aldığımızda tam da Nietzsche'nin söylediği gibi "doğrular, yanılsama olduğunu unuttuğumuz yanılsamalardır" (Nietzsche, 2017, s.27) diyebiliriz. Bu yanılsamalar yine de gereklidir çünkü insan bilinmezlikten korkar ve temelinde güç istenci olan bir dürtüyle belli doğrular belirlemek ister. Bu noktadan bakıldığında bu ihtiyaç doğal olmakla birlikte Nietzsche açısından bakıldığında, insan hakikati

belirlerken yaratıcıdır ve hakikat dediği de aslında insanın kendi bakış açısı, tarihselliği ve diliyle ortaya koyduğu bir şeydir. Buradaki hata, hakikatin tamamen katı, değişmez ve realiteye uygun diye düşünülmesidir. Nietzsche'nin metaforlara verdiği bu önem, anlam ve doğruluk hakkındaki kuşkuları, Derrida'nın Nietzsche'yi şükranla andığı öncülerinden biri olarak görmesinin sebeplerinden biridir (Sarup, 2004, s.70).

Bilge olarak kabul edilen birçok kişi dahi varolan doğruların dışındaki olanakları araştırma becerisinden uzaktırlar. Çoğu zaman bilim diye yapılan, önceki düşüncelerin üzerinde durmaktır. Nietzsche bu kişileri "sokakta durup da gelen geçene bakanlar gibi: beklerler ve başkalarının düşündüğü düşüncelere bakarlar" (Nietzsche, 2012a, s.123) diye ifade eder. Gerçek bilginler ise tam da sürü tarafından bilgin olmadığı söylenen ancak başka yüksek insanlar ya da sıradışılar tarafından yükseklikleri anlaşılabilen kimselerdir (Nietzsche, 2012a, s.121).

Nietzsche'ye göre hakikat hassas kulaklara göredir, yani herkesin kolayca kavrayabileceği bir şey değildir. Sadece "büyük gürültüler koparan tanrılara inanmak" (Nietzsche, 2012a, s.46), Nietzsche'nin pazaryerindeki oyunculara ait olduğunu söylediği bir özelliktir. Bu oyuncular "halkın gözünde efendi" (Nietzsche, 2012a, s.46) olan ama aslında sadece maskara olanlardır. Hakikati arayan kişiye onları kıskanmaması gerektiği, hakikatin "dediğim dedik birinin kollarında" (Nietzsche, 2012a, s.46) olmadığı söylenir. Gerçekten büyük olanlar ve yeni değerler yaratanlar pazaryerinin ve ünün olmadığı taraftadırlar (Nietzsche, 2012a, s.46-47).

4. HAKİKAT ELEŞTİRİSİNİN POSTMODERN GÖRÜNÜMLERİ VE NIETZSCHE'DE KİŞİNİN HAKİKATI

Nietzsche felsefesinin postmodern olarak değerlendirilmesini sağlayacak hakikat eleştirileri ile devam etmeden önce kısaca postmodernizmin ve hakikat hakkındaki eleştirilerinin ne olduğundan söz etmek gerekir. Her ne kadar postmodernizm hakkında uzlaşmış genel kanıların olmadığı ve postmodern diye nitelenen filozofların da ortak bir söylemlerinin olmadığı doğrusu da burada genel hatlarıyla postmodernizmin ne olduğu incelenmeye çalışılacaktır. Bu anlamda postmodernizmin ne olduğundan ziyade ne olmadığını, yani hangi modern öğelere karşı çıktığını ortaya koymak gerekmektedir. Öncelikle *Postmodern Durum* adlı metniyle postmodern çağı ilan eden filozof diyebileceğimiz Lyotard özellikle modernizmin ve onun bilim anlayışının ürettiği üst anlatılara dikkat çeker. Bir yandan da bilimin kendi statüsünü oluşturmak ve benimsediği yöntemleri temellendirebilmek adına geliştirmesi gereken bir meta-söylem de söz konusudur. Meta-söylem burada bizi felsefi etkinliğe götürür ve bununla da tinin gelişimi, özgürleşme, bilinç sahibi özne, anlamın hermeneutiği gibi konular üzerinden “büyük anlatı”ların oluşturulduğunu görürüz. Bu büyük anlatılara gönderme yapan bilimlerin ise “modern” olarak adlandırıldığını dikkat çeken Lyotard, “hakikat değeri taşıyan bir söylemin göndericisiyle alıcısı arasındaki uzlaşının kuralı, ancak tüm usyürütücü zihinlerin olası oybirliği perspektifinde yer alıyorsa kabule şayan sayılacaktır” (Lyotard, 2013, s.7) der. Lyotard bu noktada Aydınlanma'nın da çağının büyük bir anlatısı olduğunun altını çizer. Aydınlanma'nın merkezinde yer alan akıl sahibi, evrensel etik-politik yasa oluşturan bir kahraman vardır ve bu süreçte yaptıklarının meşruiyetini kurumlar aracılığıyla sağlar. Bilginin kendisini tarih felsefeleri ve üst anlatılar üzerinden temellendirdiğini gördüğümüz modernizmde, Lyotard'a göre adalet de hakikat gibi büyük anlatıya dahil olabilir. Bütün bu yaşamı anlama ve açıklama girişimleri karşısında postmodern sayılan tutum ise üst anlatılara karşı

inançsızlıktır (Lyotard, 2013, s.7-8). Böyle bir durumda Eagleton'ın ifadesiyle "sanki postmodernizm, büyük kılavuzu Friedrich Nietzsche'nin yaptığı gibi, sistemden metafizik temellerini unutmasını, Tanrı'nın öldüğünü kabullenmesini ve görecelikçi olmasını ister gibidir" (Eagleton, 2011, s.156-157).

Postmodernizm, sadece üst-anlatılara karşı olmasıyla değil; Aydınlanma düşüncesine, pozitivistin bilgi anlayışına ve genel olarak hakikat düşüncesine eleştirileriyle de modernizmin karşısında konumlanmıştır. Nietzsche de hakikate yaptığı eleştiriler ile birlikte, tam olarak bu modernizm karşıtlığı sebebiyle postmodern felsefenin bir öncüsü olarak görülebilmektedir. Küçükalp'e göre, modernizm klasik felsefe geleneği ve Hıristiyan dünya görüşünden kopuş düşüncesi ile yeni olma iddiasını taşıyarak ortaya çıkmış olsa da Nietzsche, modernizmi bu şekilde düşünmemektedir. Nietzsche modernizmi, Sokrates'ten beri devam eden Batı metafizik geleneği içerisinde değerlendirir (Küçükalp, 2002, s.75). Nietzsche'nin Sokratik hakikat anlayışına ve Hıristiyanlığın hakikatine dair eleştirileri yukarıdaki bölümlerde detaylı olarak ele alınmıştır. Bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde Nietzsche'nin hakikat eleştirileri ile Batı metafizik geleneğinin karşısında konumlanan postmodern felsefeyi etkilediği rahatlıkla söylenebilir. Sarup, Lyotard'ın Nietzsche'den etkilenen filozoflardan biri olduğunu ifade eder (Sarup, 2004, s.220). Yukarıda da söylendiği üzere postmodern felsefenin önemli isimlerinden biri olan Derrida, Nietzsche'den etkilenen bir başka filozoftur (Sarup, 2004, s.70). Foucault, Nietzsche'nin hakikat eleştirilerinden etkilenerek hakikat arayışını felsefe tarihinin hatası olarak ortaya koyan bir başka postmodern isimdir (Foucault, 2011, s.234). Bu bilgiler ışığında Nietzsche'nin postmodern felsefenin öncülü olarak değerlendirilmesini sağlayacak hakikat eleştirileri incelenmeye devam edilebilir.

Geçmişin ve çağının bütün inanç ve kültürlerini üzerinde taşıyan şimdinin insanları ise kendileri bir şey yaratabilecek güçteki kişilerin aksine hiçbir şeye

inanmadıklarından Nietzsche tarafından şimdiye kadar inanılmış şeylerin alacalı bulacalı tabloları olarak tasvir edilirler. Bu rengârenk olan ve üzerlerinde her türlü işaret taşıyan -bu nedenle yani bu işaret yoğunluğundan ne oldukları anlaşılamayan- bu insanlara yaptığı eleştirisiyle (Nietzsche, 2012a, s.116-119) Nietzsche'nin yaratıcı olmayan ama geçmişteki ve şimdideki tüm hakikatlere aynı yakınlıkta duran kişilerin çok hakikatliliğini savunmadığını belirtmek gerekir. Fakat katı hakikat anlayışlarına sürekli yaptığı eleştirisiyle de bir tür postmodern öncül olarak değerlendirilebilir.

İnsanı, özellikle de kişinin kendisini keşfetmesi zordur. Bu yüzden çoğu kez tin kendini aldatır, yalan söyler. Ama kendi iyi ve kötülerini ortaya koyabilen yaratıcı kişiler herkes için olduğu iddia edilen iyilerin ve kötülerin üstesinden gelebilirler (Nietzsche, 2012a, s.194). Yani bu kişiler kabul edilen değer yargılarını aşarak yaşamda değerli bir şey bulabilmişler, yapabilmişlerdir. Nietzsche'nin burada benim iyim ve kötüm diyen kişiden söz etmesini herkesin kendine iyiler ve kötüler uydurması olarak yorumlamamak gerekir. Kendisi, değer yaratabilecek yaratıcı kişilerden bahseder. Toplulukta kabul gören ama aslında yaşamı değersizleştiren değer yargılarından kurtulmak önemlidir, ama bu durumda bu değer yargıları olmaksızın da yaşamda değerli bir şeyler olduğunu, yapılabileceğini görmek gerekir.

Benzer şekilde Zerdüşt çeşitli yollardan kendi hakikatine vardığını, yol sormayı sevmediğini, kendisi deneyerek kendi yolunu bulduğunu söyler. Böylece de ne iyi ne kötü olan ama kendisinin olan yola ulaşır (Nietzsche, 2012a, s.196). Burada hem yukarıda bahsettiğimiz değer yargılarından sıyrılıp yeni değerler yaratmaya yaptığı vurguyu hem de kişinin kendi hakikatine varması düşüncesinin önemini görebiliriz. Yani önceden verili ve kesin bir hakikat yoktur.

Nietzsche insanların neyin iyi neyin kötü olduğunu uzun zamandır bildiklerini sanmasını kibir olarak değerlendirir. Oysa yaratıcı kişi dışında kimse henüz neyin

iyi neyin kötü olduğunu bilmemektedir. İnsanlara hedef belirleyecek ve böylece yeryüzüne anlamını ve geleceğini verecek olan yaratıcı kişidir. Böylece iyi ve kötü olanı o yaratacaktır (Nietzsche, 2012a, s.197).

Hakiki olmayı çok az kişi başarabilir, Nietzsche'ye göre en az başarılar da iyilerdir. Çünkü iyi insanların asla hakikati söylemediklerini, iyi olmanın da bu sebeple tin için hastalık olduğunu söyler. İyilerin daha önceden onlara öğretilenleri dinleyen, tekrarlayan kimseler olduklarını ama söz dinleyenlerin de kendilerini duymadıklarını belirtir (Nietzsche, 2012a, s.201). Buradan eski levhaları yıkıp iyi olmaktan daha doğru ifadeyle eski değer yargılarına göre iyi olarak değerlendirilenleri yapmaktan vazgeçmek gerektiğini anlayabiliriz. Çünkü bu bir hastalıktır, aslında hakikat bu değildir, bu sadece söz dinlemek, önceden konulmuş kurallara uymaktır.

Nietzsche Herakleitos'a benzer şekilde her şeyin aktığını, oluş halinde olduğunu düşünür. Oluşa değer vermeyip, akışa inanmayıp sabit kavramlarla hayatı götürme çabası ile iyi ve kötülerini belirlemeyi; çağı, koşulları, bunların değişimini göz ardı edip sabit değer yargıları ile yaşamak istemeyi eleştirir. Bunu istemek tembelliktendir, tekrar değerlendirmekten ve yeniden hakikati, değerliyi ortaya koymak için gösterilecek çabadan kaçıştır (Nietzsche, 2012a, s.202).

Yaşamın dışında hakikatler üretme çabası, yaşamla çelişene kutsal deyim hakikiliği ona affetme çabası hala görülüyorsa tüm bunlar Nietzsche'ye göre eski levhalara hala inanmak yüzündendir. Bunları kırmak gerekir, çünkü bunlarla hakikatin kendisi öldürülmüş olur (Nietzsche, 2012a, s.203).

Her şey boş, yaşamak anlamsız diyen eski levha bilgelik olarak görülse de Nietzsche'ye göre o da kırılması gereken eski levhalardan biridir, çünkü yaşamdan hoşnut olmayanların, bir şey yaratamamış olanların öğretisidir o ve asıl olarak en değerli olan ise yaşamdır (Nietzsche, 2012a, s.205-206).

Dünyada çok pislik olsa da bu, dünyanın kendisinin tümünden pislik olduğunu göstermez bize. Aslında pislğin ve bundan tiksini memizin varoluğu önemlidir. Çünkü böylece en iyi şeylerde bile tiksini lecek yanı görüp onu düzeltmemize, daha iyi bir hale getirmemize yarar (Nietzsche, 2012a, s.206-207). Bu düşünceyle bakarsak temel ölçüt olan yaşamı yükseltme için dünyada pislik bulunması da gereklidir diye düşünülebilir.

Dindarların dünyaya hiç karışmama ve insanların birbirlerine eziyetleri karşısında dahi bir şey yapmama öğütleri de elbette Nietzsche'nin eleştirilerine hedef olur. Bu da dünyadan yüz çevirmenin bir biçimi olarak kınılması gereken eski levhalardan biridir (Nietzsche, 2012a, s.207).

Bilginin arzuyu unutturacağı, bu yüzden terk edilmesi gerektiği öğretisi pazaryerlerinin yeni levhasıdır. Ama bu yaşamı tek tarafından ele alan, alçaltan, değersizleştiren bir öğüttür ve asıl bu öğüdün terk edilmesi gerekir. Bu da sonuçta her şey aynı, hiçbir şey yaşamaya değmez demeye gelir ki bu Nietzsche tarafından bir kölelik vaazı olarak değerlendirilir. Oysa Nietzsche Zerdüş'tü ile istemeyi ve yaratmayı salık verir bize (Nietzsche, 2012a, s.207-208).

İyilerin en çok zararı verdiğini söyler Nietzsche. Çünkü iyi olanı hâlihazırda bildiklerini iddia ederler, böylece iyi olanı arayana, levhalarının dışına çıkan yaratıcılara engel olurlar (Nietzsche, 2012a, s.215-216). Bunun asıl anlamı şudur sürü insanı kendi hakikatini ya da ahlakını en doğru, en yüce ve kesin sanırken yaşamı ne kadar alçalttığının, değersizleştirdiğinin farkında değildir. Bunu görüp bu hakikatin dışına çıkan, yaratıcı olma imkânı olan bir sıra dışı olduğunda ise bu sıra dışı kişi sürü tarafından türlü şekillerde engellenir. Hatta yaşamı bile elinden alınmak istenebilir. Sürü insanı sıra dışıyı kendisi için ciddi bir tehdit olarak gördüğü için onu ortadan kaldırmak ister. İşte bu da Nietzsche'nin sıklıkla üzerinde durduğu önemli bir konudur. Çünkü burada bir değer harcanması söz konusudur. Bu sıra dışı kişi kendisi üstinsan olmasa bile üstinsana giden yolu

açmada ciddi katkı gösterebilecek bir kişi olduğundan onun önemi büyüktür. Yaşamda hakikat diye önüne konulan masalların dışına çıkmış, buna rağmen “yaşamda her şey boştur, değersizdir” diye düşünen biri de olmamış ise bu kişi yaratacak kişi olacaktır. Yaşamda anlamlı, değerli bir başka olanak gerçekleştirerek yeni bir insan olanağı yaratmış olacaktır. Böylece tüm insan türüne, yaşamın kendisine yeni bir değer kazandırmış olacaktır. Bu tip kişiler Nietzsche felsefesinde oldukça önemlidir. Onların engellenmesinin önüne geçilmelidir. Hatta eğitim bile yaşamı yüceltecek bir tür insan yetiştirmeye olanak verecek şekilde, üstinsana giden yolu hazırlayacak şekilde olmalıdır.

Gölgenin Zerdüşt’e söylediği şu sözü ele alalım; “Sahiden çok sık izlerdim hakikati, adım adım: o zaman tekmeleri başımı. Kimi zaman yalan söylediğimi düşündüm, gel gör ki ancak o zaman isabet ettirmişim—hakikate” (Nietzsche, 2012a, s.277). Bu bize tersine çevrilmiş hakikati tekrar tersine çevirerek hakikate ulaşabileceğimizi gösterir. Bir kez daha görürüz ki eleştirilen tümünden hakikat değildir. Eleştiriler aslında belli bir hedefe yönelmişler; tersine çevrilmiş hakikate.

5. SONUÇ

Sonuç olarak diyebiliriz ki Nietzsche’nin “hakikat”e yaptığı eleştiriler özellikle Yahudiliğin ve Hıristiyanlığın “hakiki dünya” görüşlerinedir. Aslında eleştirdiği bu dünyanın dışına çıkarılmış hakikat görüşü başka bir deyişle tersine çevrilmiş hakikattir. Bunun yanısıra Nietzsche, Sokrates’in ve Platon’un hakikat anlayışlarına, Aydınlanma düşüncesine ve pozitivizme yani felsefe tarihindeki farklı hakikat anlayışlarına kuşkuyla yaklaşmıştır ve bu tutumu da onun postmodernizmin öncülü olarak kabul edilen isimlerden birisi yapmıştır. Nietzsche’nin tersine çevrilmiş hakikati tekrar ters yüz etmekten söz etmesi ve birçok yerde olumlu olarak hakikat kavramını kullanması göz ardı edilmeden şunu söyleyebiliriz ki Nietzsche’nin *kendi hakikatini yarat* söyleminden şöyle bir

sonuç çıkarılamaz; herkesin kendince hakikati olsun, böylece de her şeye hakikat denilebilsin. Nietzsche'nin "ne olsa gider" şeklinde düşünülebilecek bir tür çok hakikatliliği de savunmadığını rahatlıkla düşünülebilir. Ama Nietzsche bir hakikatperestlik eleştirisi yapar ve bununla birlikte insanın kendi aklını çok yücelterek kendine hakikatler belirlediğini ve sonra bunları başta hakikat diye ortaya koyanın da kendisi olduğunu unutup bunlara çok bağlandığını dile getirir. Sonuçta bu düşünceleri ile de bir postmodern öncülü olduğu söylenebilir. Çünkü postmodern felsefe de genel olarak mutlak hakikat, nesnellik düşüncesini ve bu hakikat anlayışı ile şekillenen modern felsefe geleneğini eleştirmektedir. Modern felsefenin kendisine bir dayanak haline getirdiği bilimi, tarihi, yaşamı akıl merkezli bir şekilde açıklama perspektifi, Nietzsche için Sokratik-Platoncu kültürün devamı olarak görülebilir. Bu noktada Nietzsche'nin hakikate ilişkin belirlemeleri, düşünce tarihindeki önemli konulardan birisi olan postmodernizm tartışmalarını kavramak için de bize yol göstermektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç duyulmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Eagleton, T. (2011). *Postmodernizmin Yanılsamaları*, Çev., Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2011). "Nietzsche, Soybilim, Tarih". Çev., Işık Ergüden. *Felsefe Sahnesi*. (Der.) Ferda Keskin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. s. 230-253.
- Küçükalp, K. (2002). Nietzsche'nin Postmodernizme Felsefe Bakımından Etkileri. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Lyotard, J. F. (2013). *Postmodern Durum*. Çev., İsmet Birkan. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Nietzsche, F. (1993). *Ecce Homo*, Çev., Can Alkor. İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2009). *Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu*. Çev., İsmet Zeki Eyuboğlu. İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2010a). *Güç İstenci*. Çev., Nilüfer Epçeli. İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2010b). *Putların Alacakaranlığı*. Çev., Mustafa Tüzel. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nietzsche, F. (2011). *İyinin ve Kötünün Ötesinde*. Çev., Ahmet İnam. İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2012a). *Böyle Söyledi Zerdüşt*. Çev., Mustafa Tüzel. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nietzsche, F. (2012b). *Deccal Hıristiyanlığa Lanet*. Çev., Ayça Kaya. İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2017). "Ahlak Ötesi Anlamda Doğru ve Yalan Üzerine". *Nietzsche ve Dil Erken Dönem İki Makale ve Yorumları*. (Der.) A. Onur Aktaş. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları. s. 21-37.
- Sarup, M. (2004). *Post-yapısalcılık ve Postmodernizm*. Çev., Abdülbaki Güçlü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Nietzsche has been seen by many as an anti-truth. His criticisms of truth have always been taken into account from one aspect, and thus Nietzsche could be seen as a kind of predecessor of postmodern philosophers. Nietzsche opposes the truth teachings of Socrates and Plato and the truths of Christianity, which he believes to be formed from their ideas. When examined carefully, it will be seen that the idea of truth that he opposes and violently attacks is the idea of truth in religions, namely the idea of seeking truth beyond this world. Many thinkers think that they do not completely reject the truth despite their criticism of the truth in general. In addition, considering his perspectivist perspective and especially his early article "On Truth and Lies in a Nonmoral Sense", he can be considered a philosopher and a kind of pioneering postmodern figure who criticizes the idea of truth. How appropriate is this article to consider Nietzsche's thoughts on truth and consider him a postmodern predecessor? It will be tried to decide that it is an evaluation.

Method

This article was created by reading and interpreting the literature on the subject.

Results

Nietzsche also opposes the soul-body duality, which can be thought of as parallel to the idea of truth in religions, in the same way as in the case of truth. He opposes the insignificance of man's body, emotions, and instincts. We can think of this together with the idea of Apollonic and Dionysiac cultures put forward by Nietzsche. Generally, Nietzsche is considered to be an advocate of Dionysiac culture. However, since the Apollonian culture came to the fore in the age of Nietzsche, he gave weight to the Dionysian culture. In fact, it should not be overlooked that he defends the Tragic culture, where these two are not mutually exclusive.

While Nietzsche defines good as "everything that increases the feeling of power, will to power, power itself in man", on the contrary, he defines evil as "everything arising from weakness". It shows that we cannot say that good and bad have no meaning in Nietzsche's philosophy. According to him, good is always something that affirms life and increases power. We can similarly think of truth. If he says this is the truth and does not make a very restrictive definition, it is because the things that will strengthen life can change over time, more accurately, in its historicity. While a value judgment or a thought is a life-

affirming and useful thing for a certain time, there comes a time when it no longer functions. Still acting according to that judgment will bring life down when it loses its function. That judgment should be abandoned when that time comes, and loyalty to it should not be maintained by saying that this is the truth. Although he does not put forward very specific and always valid truths, he puts forward some things by saying it is my truth in many places, showing us that he does not completely reject the concept of truth. The truth that he constantly criticizes is mostly the truth of religion. This is a critique of the understanding of the truth about Judaism and Christianity.

Let's discuss Nietzsche's view of the "true world" as a fable. Nietzsche says that his view of the "true world" passes through six steps until it is finally understood as a fable. The first is Plato's idea that the true world is accessible. In the second stage, the true world of Christianity is no longer accessible. Kant's true world is no longer attainable and unpromised on the third step. It is imperative. Fourth, it is positivism that the true world is neither accessible, known, nor obligatory. Fifth, the true world is a useless, unnecessary idea. It is desired to be eliminated. Nietzsche considers this stage the return of common sense and joy, Plato blushing with embarrassment. Finally, it is the stage where the real world is no longer abolished. As such, the apparent world has disappeared along with the real world. This means that the real world/visible world, which is an unnecessary distinction, has disappeared. The distinction has completely disappeared. The world is now one world. According to Nietzsche, his thoughts end this longest mistake of humanity.

Conclusion

Against all this, Nietzsche does not say that there is no truth, that we should give up the idea of truth completely. He criticizes that only a certain religion, ideology, or even a philosophical view reveals a certain thing as a solid and never-changing truth and determines the whole life according to it, and he does not want to give up on this view even when it starts to harm life. According to Nietzsche, the truth is for sensitive ears. That is, it is not something everyone can easily grasp. It should be noted that Nietzsche never advocated a kind of poly-truth, which is not creative but close to all truths in the past and present, but it can also be considered a kind of postmodern predecessor with his constant criticism of solid understandings of truth. If no one has gone beyond the tales put before him as truth in life but still thinks that "everything is empty in life, it is worthless", this person will be the person who will create it. Nietzsche critiques truth-seekers and states that a person sets truths for himself by exalting his mind and then forgets that he is the one who puts them out as truth in the first place and becomes attached to them too much. As a result, it can be said that it is a postmodern predecessor with these thoughts.

KALKINMA PLANLARINDA KADIN: AMAÇ MI? ARAÇ MI?

Seda TEKELİ*

Duru ŞAHYAR AKDEMİR**

Öz

Her ne kadar gündeme gelişi iktisadi konular çerçevesinde olsa da kalkınma kavramı ve sürdürülebilir kalkınma hedefi günümüzde çok boyutlu bir konu haline almıştır. Sürdürülebilir kalkınma, kalkınma konusunun tek boyutlu olarak ele alınması neticesinde ortaya çıkan sorunların bertaraf edilebilmesi için önerilen ve kalkınmanın sürekliliği, devamlılığı anlamına gelen bir kavramdır. Kalkınmanın sürdürülebilir bir şekilde devam etmesi birçok unsura bağlıdır. Birleşmiş Milletler tarafından sürdürülebilir kalkınma hedefleri kısaca 17 başlık altında toplanmaktadır. Bu başlıklar, alt başlıkları ile birlikte incelendiğinde söz konusu hedeflere ulaşmak için dezavantajlı grup olarak kadınlar lehine hak temelli sosyal politika uygulamalarının önemi görülmektedir. Çalışma kalkınma ve kadın ilişkisine hak temelli yaklaşmaktadır. Bu bağlamda kalkınma planlarına ait belgeler “kadın” anahtar sözcüğü özelinde taranmıştır. Araştırma sonucunda “kadın” konusunun kalkınma planlarında cinsiyete dayalı eşitsizlik, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık, ücretsiz aile işçiliği ile aile ve çocuk bakım sorumluluğunun ötesine geçememiş olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak kadın, kalkınmaya ulaşmada bir araç olarak konumlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma, Kalkınma Planları, Kadın, Sosyal Politika, Kamu Yönetimi

* Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, sakyalcin@anadolu.edu.tr, Eskişehir/Türkiye

** Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, dsakdemir@anadolu.edu.tr, Eskişehir/Türkiye

WOMAN IN DEVELOPMENT PLANS: AN AIM OR A TOOL?

Abstract

Although it was brought to the agenda within the framework of economic issues, the concept of development and the goal of sustainable development have become a multidimensional issue today. Sustainable development is a concept proposed to eliminate the problems that arise as a result of the one-dimensional approach to development. The sustainable development means continuity of development. Sustainable development depends on many factors. The United Nations lists the sustainable development goals under 17 headings. When these titles are examined together with their sub-titles, the importance of rights-based social policy practices for women as an disadvantaged groups is understood. The study examines the relationship between development and women on the basis of rights. In this context, the documents of the development plans were scanned with the keyword "women". In development plans, it has been seen that the issue of "women" is handled within the scope of gender-based inequality, gender-based discrimination, unpaid family labor and family and child care responsibility. As a result, women used it as a tool to achieve sustainable development.

Keywords: *Development, Development Plans, Disadvantaged Groups, Social Policy, Public Administration*

1. GİRİŞ

Kalkınma kavramı, önüne “sürdürülebilir” sıfatını almakla hak taşıyıcısı olarak bugünün insanların yanında gelecek kuşakları da içerecek bir tamlama haline dönüşmüştür. Sürdürülebilir kalkınma hem bugünün hem de yarının yurttaşlarının temel haklara erişimlerinin garantisidir. 1990’lı yıllarda gündeme gelen “sürdürülebilir kalkınma” bir kalkınma modeli olarak ele alınmakta ve uluslararası alanda hareketlilik gösteren birçok örgüt tarafından da çalışmalarının merkezine yerleştirilmektedir. Bu örgütlerden biri de Birleşmiş Milletler (BM) Örgütüdür. BM bünyesinde geliştirilen ve “küresel hedefler” olarak da adlandırılan sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden bazıları “yoksulluğa son”, “açlığa son”, “toplumsal cinsiyet eşitliği”, “eşitsizliklerin azaltılması”, “iklim eylemi” olarak sıralanabilir. Bu hedeflere de bakıldığında BM tarafından ortaya konulan sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin doğrudan ve dolaylı olarak dezavantajlı gruplarla ilgili olduğu görülmektedir. Dezavantajlı olma durumu, bu durumu ortadan kaldıracak politikaları zorunlu hale getirmesi bakımından sosyal politika konusudur. Diğer yandan, kişilerin neden dezavantajlı oldukları farklı görüşleri ortaya çıkarmaktadır. Kişi dezavantajlı olduğu için mi haklarına erişememektedir? Yoksa kişi haklarına erişemediği için mi dezavantajlıdır? Her iki durumda da ortaya bir insan hakkı sorunu çıkmaktadır. Çünkü dezavantajlı olan kişi temel haklarına erişim sağlayamamaktadır. Bu erişimin sağlanması da hak temelli politikaları gündeme getirmektedir.

Diğer taraftan kalkınma planları, Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanmakta olan ve ilgili dönem içinde ulaşılması hedeflenen standartlara yer verilen kamu politikası dokümanlardır. 1963 yılından bu yana yayınlanmakta olan planlarda döneme ait sorunların neler olduğu ve bu sorunların ortadan kaldırılmasında ne tür çalışmaların yapılacağına planlaması yer almaktadır. Bu doğrultuda

kalkınma planları bizlere hem o döneme özgü sorunların neler olduğunu hem de bu sorunlara kamu yönetiminin ne şekilde yaklaştığını göstermektedir.

Bu çerçevede çalışmada sürdürülebilir kalkınmaya dair ortaya konulan hedefler hak temelli sosyal politika uygulamaları ile birlikte kadın özelinde ele alınacaktır. Çalışma kapsamında kullanılan araştırma yönteminin anlatılması sonrasında kadın ve kalkınma konusu ele alınacaktır. Uluslararası alanda ortaya çıkan belgelerden de söz edilecek bu bölümün ardından kalkınma planları özelinde dezavantajlı grup olarak kadın konusu incelenecektir. Planlarda söz konusu gruba yönelik geliştirilen politika uygulamaları analiz edilecektir. Çalışmanın son kısmında ise analizler sonucunda ele edilen veriler yorumlanacak ve öneriler sunulacaktır. Bu bağlamda çalışmada kadın ve kalkınma planları konusu hem insan hakları hem de sosyal politika çerçevesinde ele alındığından, çalışmanın alan yazındaki bir boşluğu dolduracağı düşünülmüştür.

2. YÖNTEM

Çalışmada, kalkınma planlarında kadın sorunsalı nitel araştırma yöntemlerinden doküman (belge) incelemesi veri toplama tekniği kullanılarak araştırılmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2006)'ya göre, doküman (belge) incelemesi tekniği derinlemesine görüşme ve gözlem yapmanın olanaklı olmadığı durumlarda tercih edilen bir yöntemdir ve yöntem kapsamında yazılı bilgi içeren doküman ya da dokümanlar çalışmanın amacı kapsamında titizlikle ve belirli bir sistematik içerisinde ayrıntılı olarak analiz edilmektedir.

Diğer bir ifadeyle doküman incelemesi tekniği, basılı ya da elektronik ayrımı olmaksızın tüm belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli bir yöntemdir (Kıral, 2020: 15). Bu bağlamda çalışmanın veri kaynaklarını 1963-2023 yılları arasındaki kırk yıllık dönemi kapsayan on bir beş yıllık kalkınma planı oluşturmaktadır. Veriler, betimleme, analiz ve yorumlama olmak üzere üç

aşamada analiz edilmiştir. Dezavantajlı gruplar içerisinde kadının kalkınma planlarında konumu ve hangi yönlerden ele alındığı tespit edilmiştir.

Bu çerçevede çalışmanın temel araştırma soruları şöyle ifade edilebilir: Kadınların sürdürülebilir kalkınma açısından önemli bir faktör olarak görülmesi kalkınma planlarında ne şekilde yer alıyor? Kadınların hak temelli sorunlarının çözülmesi için temel kamu politika belgelerine yansıyan planlamalar nelerdir?

3. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (BM) BELGELERİ ÖZELİNDE KALKINMA VE KADIN

2019 yılında New York'ta gerçekleşen "İklim Eylemi Zirvesi"nde sarf edilen en unutulmaz mesaj hiç kuşkusuz Greta Thunberg tarafından verilmişti: "*Burada dikiliyor olmamam lazım. Okyanusun diğer tarafında, okulumda olmam gerekiyor...İnsanlar ölüyor. Bütün ekosistem çöküyor. Kitlese bir yok oluşun başlangıcındayız. Sizin tek konuştuğunuz şey ise para ve ekonomik büyümenin sonsuza kadar devam edeceğine dair bir peri masalı. Hangi yüzle!*" (Bagatır, 2019: 38). Bu ifadeden de anlaşılacağı gibi kalkınma doğru bir yorumlamayla hedef haline getirilmediği takdirde tüm dünya ve insanlar için büyük tehdit arz etmektedir.

İnsanlık her ne kadar kalkınmanın sadece niceliksel olarak ele alınmasının ortaya çıkardığı olumsuz etkilerin farkına uzun zaman önce varmış olsa da kalkınmanın, sürdürülebilir kalkınmaya evrilmesi süreci uluslararası düzeyde özellikle de BM tarafından gerçekleştirilen konferanslar, zirveler ve raporlar neticesinde hayata geçmiştir. 1972 yılında Stockholm'de yapılan "BM İnsan Çevresi Konferansı", 1987 yılında "Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu" öncülüğünde hazırlanan "Brundtland Raporu", 1992 yılında Brezilya'da gerçekleşen "Çevre ve Kalkınma Konferansı" ve Rio Bildirisi, 2000 yılında gerçekleşen "BM Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi" ve Zirve neticesinde ortaya konan "Binyıl Kalkınma Hedefleri" söz konusu konferans ve belgelerden bazılarıdır (Keleş, 2019: 88; Kılıç, 2012:

203; Aksu, 2011: 14; Akyıldız, 2011: 41). Uluslararası düzeyde ortaya çıkan “sürdürülebilir kalkınma” konusundaki yeni eğilim ulusların bu çerçevede politikalar geliştirmesini ve planlar yapmasını zorunlu kılmıştır.

2015 yılına gelindiğinde ise karşımıza “dünya liderleri” tarafından ortaya konulan 17 sürdürülebilir kalkınma hedefi çıkmaktadır. Bu hedefler, “Gündem 2030: BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri” adıyla anılmaktadır. Hedeflerin, yoksulluk ve iklim kriziyle mücadele etmek ile eşitlik ve adaleti tesis etmek için geliştirilmiş olduğu ifade edilmektedir. Söz konusu hedefler: “Yoksulluğa son, açlığa son, sağlık ve kaliteli yaşam, nitelikli eğitim, toplumsal cinsiyet eşitliği, temiz su ve sanitasyon, erişilebilir ve temiz enerji, insana yakışır iş ve ekonomik büyüme, sanayi, yenilikçilik ve alt yapı, eşitsizliklerin azaltılması, sürdürülebilir şehirler ve topluluklar, sorumlu üretim ve tüketim, iklim eylemi, sudaki yaşam, karasal yaşam, barış, adalet ve güçlü kurumlar, amaçlar için ortaklıklar” olarak sıralanmaktadır (URL1). Bu amaçlar özellikle de alt başlıkları ile birlikte ele alındıklarında bazılarının dolaylı ve bazılarının da doğrudan dezavantajlı gruplara ve özellikle de kadınlara odaklandığı görülmektedir. Örneğin, iklim krizi konusuna bakıldığında bu sorundan etkilenen grupların başında kadınların ve çocukların geldiği bilinmektedir. Bu şekilde bakıldığında sürdürülebilir kalkınma hedefleri içinde dezavantajlı bir grup olarak kadınların önemli bir yer işgal ettiği görülmektedir. Bu durum kadınların kamusal hizmetlere yeterince erişemedikleri, temel haklarını koruyamadıkları anlamına gelmektedir.

Kadınların haklara erişimde karşılaştıkları sorunlar, eril kamusal yaşam içinde kadınların maruz kaldıkları ayrımcılık ve bu durumların yol açtığı dezavantajlı olma hali bir takım BM belgelerine konu edilmiştir. Hatta bu durum BM içinde kurumsallaşmaya da yol açmıştır. Kısaca bu çerçeveye baktığımızda:

“Kadınların Yasal Statüsü Uzmanlar Komitesi”, 1937 yılında kadınların yasal konuları hakkında inceleme ve araştırma yapmak amacıyla kurulmuştur. Komitenin temel teşkil ettiği “Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonu” ise

1945 yılında kadın ve erkek arasında hak eşitliğini sağlamak amacıyla kurulmuştur (Demir Sargut, 2021: 73). 1970'li yıllara kadar, kadının toplum sosyal ve çalışma yaşamı içindeki konumu, toplumsal cinsiyet temelinde değerlendirilmiş ve kadın, eş ve anne rolleri ile nitelendirilmiş; kamusal alanın ataerkil olduğu vurgusu yapılmıştır. 1970'lerde ise kadının kalkınmadaki rolünün ve kadınların ekonomik yaşamda teşvik edilmesinin öneminin anlaşılmasıyla İkinci Kalkınma On Yılı'nın Uluslararası Kalkınma Stratejisi'nde kadınlar kalkınma için önemli bir unsur olarak vurgulanmıştır. Kadınların üreticilik rollerinin ve emeklerinin görmezden gelindiği takdirde kalkınmanın gerçekleşmeyeceği ve bu nedenle de kalkınma süreçlerine kadınların mutlaka dahil edilmesi gerektiği de belgede ifade bulmuştur (Özar, 2012: 300).

Kadınlara yönelik uluslararası düzeyde gerçekleşen ilk toplantı 1975 yılında BM bünyesinde gerçekleşen Birinci Dünya Kadın Konferansı olmuştur. Bu toplantı çerçevesinde ortaya çıkan "Dünya Eylem Planı", "eşitlik, kalkınma ve barış" hedeflerine odaklanmıştır (Alemdar ve Çetin, 2021: 40). Bu gelişmeyi takiben de 1975-1985 yılları "Kadın On Yılı" olarak kabul edilmiştir. Dünya Konferansı'nın akabinde 1979 yılında BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen "Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi" (CEDAW) de kadın haklarının korunması açısından en önemli sayılabilecek belgelerin başında gelmektedir. Berktaş (2018: 47) sözleşme ile "kadının insan haklarının özgüllüğünün tanınmış" olduğunu ifade etmektedir. CEDAW'ın ilanı sonrasında ise İkinci Dünya Kadın Konferansı Kopenhag'ta toplanmıştır. Konferans neticesinde kadınların toplumsal konumlarının iyileştirilmesi ve bu yönde yapılacak çalışmalarının geliştirilmesi konularına odaklanan "eylem planı" ortaya çıkmıştır (Alemdar ve Çetin, 2021: 41). Birinci ve İkinci Dünya Kadın Konferans'larında vurgulanan ve eylem planlarında da kendine yer bulan "kalkınmada kadın" yaklaşımı giderek yaygınlaşmış; 1985 yılında Kenya'nın başkentinde BM Kadın On Yılı'nın başarısının değerlendirilmesi ve gözden

geçirilmesi için Üçüncü Dünya Konferansı düzenlenmiştir. 157 ülkenin temsilcileri ile katılım gösterdiği konferansta kadının toplum içindeki konumunun geliştirilmesine yönelik stratejiler kabul edilmiştir. Üçüncü Dünya Konferansında alınan kararları üç grup altında toplamak mümkündür. Bunlar, “önlemler, kurucu ve yasal adımlar, sosyal ve siyasi katılımı ve karar almada eşitlik” olarak sıralanmaktadır (Alemdar ve Çetin, 2021: 42). 1995 yılında Pekin’de Dördüncü Dünya Kadın Konferansı toplanmıştır ve diğer konferanslar ile karşılaştırıldığında katılımı en yüksek olan konferans olmuştur. Konferansa 189 ülke delegeleriyle birlikte katılmış; toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesi, kadın ve erkek eşitliğinin sağlanması amaçları için gereken uluslararası taahhütler belirlenmiştir. Konferans’ta kadınların güçlendirilmesine ilişkin Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu yayınlanmıştır (Alemdar ve Çetin, 2021: 42). Her iki belgenin uygulanmasını sağlamak, kazanımlarını ve güçlüklerini ortaya koyabilmek için 2000 yılında “Kadın 2000: 21. Yüzyıl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kalkınma ve Barış” isimli “BM Genel Kurul Özel Oturumu” düzenlenmiştir. Oturum neticesinde ortaya çıkan belgede CEDAW’ın önemine değinilmiş, kadın haklarının korunması ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için politikaların ve programların geliştirilmesinden söz edilmiştir (Demir Sargut, 2021: 75; BM, 2021).

Toplumsal cinsiyet eşitliğine dair bir diğer uygulama ise, 2010 yılında Birleşmiş Milletler Kadın Birimi (UN WOMEN)’nin kurulmasıdır. UN WOMEN; “Kadının İlerlemesi Birimi” (DAW), “Kadınların İlerlemesi İçin Araştırma ve Eğitim Enstitüsü” (INSTRAW), “Cinsiyet Sorunları ve Kadınların Gelişimi Konusunda Özel Danışma Ofisi” (OSAG) ve “Birleşmiş Milletler Kadınlar İçin Kalkınma Fonu” (UNIFEM) teşebbüslerini toplumsal cinsiyet eşitliği odak noktasıyla tek çatı altında toplamıştır (Demir Sargut, 2021: 75).

4. ARAŞTIRMA: TÜRKİYE'DE KALKINMA PLANLARI VE KADIN

Yaşamları süresince bireyler “yaş, yetenek ve vatandaşlık gibi çeşitli” özellikleri nedeniyle dezavantajlı durumlarla karşılaşabilmekte; bu durum kimi zaman yaşam döngüsü boyunca değişim gösterebilmektedir. Bu bağlamda, hak temelli bir çerçeve içerisinde tasarlanan kalkınma programlarının temel amaçlarından biri dezavantajlı grupların ihtiyaçlarını karşılamak ve yaşadıkları olumsuz durumları olumluya çevirebilmek, haklara diğerleri ile eşit düzeyde ulaşabilmesini sağlamaktır. “Dezavantajlı gruplar” olarak ifade edilen bireyleri geniş bir bakış açısıyla ele almak mümkündür. Bu grup içerisinde öncelikle akla gelenler engelliler, çocuklar, gençler, kadınlar ve yaşlılardır. Ayrıca, alan yazında, “kırsal kesimde yaşayan ve çalışanlar” ile “lezbiyen, gey, biseksüel, transgender, intersex (LGBTİ) bireyler, mülteciler/sığınmacılar, HIV/AIDS ve diğer kronik hastalıklarla mücadele edenler, yerli kabileler, kayıt dışı istihdam edilen ve güvencesiz olarak çalışan işçiler” de dezavantajlı gruplara mensup kişiler olarak sıralanmaktadır (Geyik, 2020: 53-54). Kadınlar cinsiyet temelli toplumsal ayrımcılık bağlamında yüklendikleri roller nedeniyle dezavantajlı gruplar içerisinde en ön sıralarda yer almaktadır. Devlet tarafından adı geçen grupların kollarlanması ve bu gruplara yönelik pozitif ayrımcılık içeren uygulamaların geliştirilmesi “sosyal devlet” anlayışının gerçekleşmesi açısından çok önemlidir.

Çalışma, kalkınma planlarının içeriklerini “dezavantajlı gruplar içinde yer alan kadınlar” özelinde incelemeyi hedeflemektedir. Çalışmanın evreni 1963 yılından bu yana yayımlanan kalkınma planlarıdır. Planlara, “Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı”na ait web sitesinden erişim sağlanmıştır. Bu doğrultuda “kadın” anahtar kelimesi ile yapılan taramada çalışma ile ilişkisi olmayan bağlamlar çıkarıldıktan sonra kalan kısımlar araştırma

konusu çerçevesinde incelenmiştir. Bulgular genel olarak aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967): Onbeş yıllık bir çerçeve planın ilk aşaması olarak nitelendirilen Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (Sevinç ve Kahraman, 2020: 93), sosyo-ekonomik hedeflere kuvvetli bir vurgu yapılmaktadır. Plan'da kadına ve kadın işgücüne toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında ayrıntılı yer verilmemiş olmakla birlikte; kadınların nüfus, sağlık ve eğitim konularında ele alındığı görülmüştür. Kadınların artan nüfus hızına bağlı olarak “önlenemeyen gebelik” gibi problemlerle karşılaştıkları ve bu problemleri bertaraf etmek için de sağlıksız yöntemlere başvurdukları ifade edilmiştir. Hatta bu çerçevede hayatını kaybeden kadın sayısının köylerde “12 bin” olduğu da belirtilmiştir (DPT, 1963: 69). Belgede nüfusu artırmaya yönelik olarak belirlenmiş eski nüfus politikasının dönem şartlarına uygun haline getirilmesi amacıyla güncellendiği belirtilmiştir. Yeni nüfus politikası “nüfus planlaması” şeklinde ifade bulmuştur (DPT, 1963: 73). Planın “kız teknik öğretim” başlığı altında yer alan kısmında ise “kadının eğitim imkanlarından yoksun olduğu” yerlere yönelik geliştirilecek öğretim tasarımlarından söz edilmiştir. Yine aynı başlık altında “kadınları yapılarına uygun mesleklere hazırlama” konusunun altı çizilmiştir. Metinde bu doğrultuda “öğretim programları”, “öğretim dalları” geliştirilmesi gerektiği söylene de “kadınların yapılarına uygun” olan mesleklerin neler olduğu belirtilmemiştir (DPT, 1963: 460-461).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972): Bu planda da kadınlar bir önceki planda olduğu gibi nüfus, doğurganlık, eğitim durumu, okuryazarlık durumu gibi parametreler üzerinden değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Planda kadınların doğurganlık çağındaki medeni hali, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş gibi etkenler ile birlikte ele alınmıştır (DPT, 1968: 50-51). Planda yer alan *eğitim politikaları* başlığı altında, kız sanat enstitülerinin ve kız teknik öğretiminin

“kadın işgücünü ekonominin talep ettiği yönde istihdam edilmek üzere yetiştirmek” amacıyla programlarını oluşturduğu belirtilmiştir. Söz konusu okulların plan döneminde de “yaygın eğitim ve sosyal faaliyetler yürüten merkezler” olacağı ifade edilmiştir (DPT, 1968: 167). Raporda yer alan “kız enstitülerinde anneleri çalışan, ana eğitiminden yoksun çocuklar için bakım imkânı sağlanacaktır” ifadesi kadınların sorunlarına hak temelli bir yaklaşım sunması açısından önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir (DPT, 1968: 167). Planda ayrıca “yaygın eğitim programları” kapsamında gerçekleşen ve kadını “anne” ve “ev kadını” olarak ele alan “kadın eğitimi programları”nın önemine değinilmiştir (DPT, 1968: 180). Bu doğrultuda geliştirilecek “kadın eğitimi kampanyası” da planda yer verilen diğer bir konudur (DPT, 1968: 180). Planda istenmeyen gebeliklerin önüne geçmek için “80 bin” kadına “aile planlaması hizmeti” sunulduğundan söz edilmiştir (DPT, 1968: 227). 1972 yılına gelindiğinde yaklaşık 2 milyon kadına aile planlaması hizmetlerinin ulaştırılacağı planda yer alan hedefler arasında sıralanmıştır (DPT, 1968: 227).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977): Bu planda da kadınlar önceki Planlarda olduğu gibi, nüfus, doğurganlık ve işgücü gibi parametreler çerçevesinde incelenmiştir. Planda ilk olarak kadının sosyal ve ekonomik yaşamdaki konumunun farklılaşması “nüfus yapısındaki değişim” ile “nüfus artışındaki” yavaşlamaya bir etken olarak ele alınmıştır (DPT, 1973: 106). Planda “Türk Toplumunun Temel Sorunları” ana başlığı altında kadının eğitim seviyesinin artmasının onu tarım dışı alanlarda çalışmaya yönelteceği belirtilmiştir. Bu durum da farklı istihdam imkanlarının geliştirilmesi gereğini ortaya çıkaracaktır (DPT, 1973: 108). Belgede doğurganlık oranlarıyla ilişkisi bakımından 1960 yılında %80 olan evli kadın oranının 1970 yılında %71’e gerilediği belirtilmiştir (DPT, 1973: 644). 1963 yılında hazırlanmış olan ilk kalkınma planında kız enstitülerinin kurulma amaçları “kız öğrencileri iyi bir ev kadını olarak yetiştirmek” ve “kadınlar için uygun görülen mesleklere

hazırlanmalarını sağlamak” şeklinde ifade bulmuştur. Üçüncü Plan’da bu girişimin beklendiği kadar başarılı olmadığı belirtilmiştir (DPT, 1973: 750). Bunun yanı sıra öğrencilerini “ev kadınlığı ve annelik bilgileri” ile donatan kız enstitülerinin yerine öğrencilerini “çağdaş mesleklere” yönelten “kız meslek liselerinin” kurulacağı belirtilmiştir (DPT, 1973: 759). Planda söz konusu çağdaş mesleklerin neler olduğu açıklanmamıştır. Ancak bu durum yine de “toplumsal cinsiyete dayalı” ayrımcılıkla mücadele açısından önemli bir gelişme olarak yorumlanabilir. Ayrıca 1960 yılında %24,8 olarak belirlenmiş olan kadın okuma yazma oranının 1970 yılında %40,9 olarak belirlenmesi de önemli bir diğer gelişmedir (DPT, 1973: 773). Yine bu dönemde kadınların eğitime katkı sağlayacak uygulamalar olarak “pratik kız sanat okulları” ve “gezici köy kadın kursları” da önemli eğitim fırsatları olarak Plan’a yansımıştır (DPT, 1973: 778-779).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983): Plan döneminde, her ne kadar kadınlar arasında okuma yazma oranı yıllar içinde artış gösterse de Plan’da 1975 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre 12-24 yaş arasında kadınlar için okuma-yazma düzeyinin erkeklere kıyasla daha düşük olduğu belirtilmiştir (DPT, 1979: 155).¹ 1980 yılındaki askeri müdahale ile Türkiye ekonomisi sosyal, kültürel ve siyasi alanlarda dönüşüm yaşamış; tüm dünya ekonomilerini etkisi altına alan neo-liberal iktisat anlayışı Türkiye ekonomisinde de yansımaları bulmuştur. Ekonomik ilerlemenin sürekli ve istikrarlı olarak gerçekleştirilmesinin hedeflendiği plan döneminde (Çelik ve Çetiner, 2019: 128) kadın emeğinin ekonomik değeri anlaşılmış ve ilk kez kadınların işgücüne katılımlarından söz edilmiştir (DPT, 1979: 143). Planda çalışan annelerin çocuklarını bırakabilecekleri “gündüz bakımevleri” ihtiyaçlarından söz edilmiştir (DPT, 1979:

¹ 1975 yılı nüfus sayımına göre (25 ve daha yukarı yaşta nüfus) okuma yazma bilmeyen erkek sayısının 2366034, okuma yazma bilmeyen kadın sayısının 5255950 olduğu belirtilmiştir (TÜİK, 1975-2000).

462-143). Planda ayrıca kadınların doğum öncesi ve doğum sonrasında “özel bir beslenme” gereksiniminde olduğu ve bu durumun dikkate alınması gerektiği ifade edilmiştir (DPT, 1979: 462). Ancak, 12 Eylül 1980 askeri darbesinin gerçekleşmesi planın başarısında diğer bir ifadeyle başarısızlığında etkili olmuştur.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989): Beşinci Kalkınma planında kadınlar konusunda öncelikle artan “kreş ve gündüz evleri” ihtiyacına değinilmiştir. Sanayileşmenin, toplumsal ve ekonomik değişimin kadınların çalışma hayatına olan katılımlarını artırdığından ve bu doğrultuda planlama döneminde kreş ve gündüz bakımevlerine yönelik kapasite ve sayı artırımına gidileceğinden söz edilmiştir (DPT, 1985: 156). Ayrıca planda kadın işgücünün emeklilik yaşının 50’ye yükseltileceği belirtilmiştir (DPT, 1985: 154). Kadınlar daha önceki planlardaki gibi aile ve ana-çocuk sağlığı çerçevesinde de ele alınmıştır. Bu bağlamda ailenin eğitilmesi, ana-çocuk sağlığı hizmetlerinin geliştirilmesi gibi konular Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı kapsamında değinilen konular arasında yer almıştır (DPT, 1985: 125).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994): AB’ye tam üyelik hedefine ilk defa vurgu yapılan Plan’da kadınlar “Sosyal Hedef, İlke ve Politikalar” ana başlığı, “Beşerî Kaynaklar” alt başlığı ve “aile-kadın-çocuk” maddesi altında kendine yer bulmuştur (DPT, 1990: VII). Sözü geçen başlık altında kadınların eğitim düzeylerinin artırılması ve meslek edinmeye yönelik fırsatlardan daha fazla faydalanarak “tarım dışı sektörlerde” çalışmaları amacıyla önlemlerin alınacağından söz edilmiştir (DPT, 1990: 287). Çalışma hayatına katılan kadınlar için uygulama kaynaklı sorunların önlenmesi için çalışmalar yapılacağı ve “çocuk bakım imkanlarının” da geliştirileceği ifade edilmiştir (DPT, 1990: 287). Bu bağlamda söz konusu planda kadın ve çocuğun korunması ile eğitilmesi konularına önem verildiğini ve kadınların işgücü piyasasına dahil edilmesi ile

kadın çalışan sayısının artırılmasının amaçlandığını ifade etmek mümkündür. Buna karşın Planda “toplumda kadının yeri” başlığı altında kadınlara yönelik eğitim, sağlık ve istihdam alanlarındaki problemlerin devam ettiğinin belirtildiği de not edilmelidir (DPT, 1990: 341). Bu sorunlarla mücadele için tedbirlerin alınacağı belirtilmiş ve kadın istihdamını artırmak amacıyla çalışmaların yapılacağı dile getirilmiştir (DPT, 1990: 353-354).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000): Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında “kadın haklarının” öneminin anlaşılmış olduğu ve kalkınmanın gerçekleşmesinde kadınların eğitiminin önemli bir rolü olduğunun fark edildiği dile getirilmiştir (DPT, 1996: 4). Bu durumun Yedinci Kalkınma Planını diğer planlardan ayıran en temel özellik olduğu ifade edilebilir. Planda, sanayileşme ve kentleşmenin aile yapısında değişimlere neden olduğu vurgulanmakta ve bu bağlamda meydana gelen değişimlerin ailenin geleneksel işlevlerini de etkilediği dile getirilmektedir. Değişimlerin yol açtığı olumsuz etkiler karşısında ailenin desteklenmesi ve “kalkınma ile artan refahtan aldığı payın artırılmasını sağlayacak tedbirlerin alınması” gerektiği vurgulanmaktadır (DPT, 1996: 35). Bu bağlamda kadınların “eğitim, sağlık, istihdam ve sosyal güvenlik alanları ile ilgili göstergelerinin iyileştirilmesi”, eşitlik prensibinin yasal güvence altına alınması, toplumda kadının pozisyonunun yükseltilmesi gibi konularda gelişme kaydedilmesi gerektiği söylenmiştir (DPT, 1996: 13). Planda, diğer planlardan farklı olarak kadın olgusu “Nüfus ve Aile Planlaması” ana başlığı, “kadın” alt başlığı altında ele alınmıştır. Bu bölümde kadınların, “eşit statüde bireyler olarak” toplumsal yaşama dahil olmaları gerektiği vurgulanmış ve kadınların aynı zamanda da temel haklar olarak sıralanabilecek eğitim, sağlık, çalışma ve sosyal güvenlik gibi alanlardaki konularının iyileştirilmesi amacıyla düzenlemelere gidileceği belirtilmiştir (DPT, 1996: 38). Bu bölümde ayrıca “Türk kadınının toplum içindeki yerini olumsuz olarak etkileyen” konuların ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar yürütüleceği ifade edilmiş, ancak sözü geçen

konuların neler olduğu belirtilmemiştir. Yine aynı bölümde eğitime ağırlık verilerek hem toplum lehine hem de kadınlar lehine toplumsal refahın artırılmasının hedeflendiği dile getirilmiştir (DPT, 1996: 38). Planda ayrıca kadın hakları ve kadın-erkek eşitliği bağlamında yasal mevzuatın düzenlenmesi konusunda da önemli adımlar atılacağı ifade edilmiştir. Örneğin “ikametgâh, aile reisliği, soyadı, evlilik birliğinin temsili, husumet ehliyeti, evlilik yaşı, mal rejimi” gibi Türk Medeni Kanunu kapsamına giren konuların yanı sıra, “Ceza ve Vergi Kanunlarında” yer alan ve kadın erkek eşitliği prensibine zarar veren maddelerde de düzenleme yapılacağı belirtmiştir (DPT, 1996: 40). Planda kadınların istihdamına yönelik paylaşılan verilerin de çalışma açısından not edilmesi gerekmektedir. Buna göre planda tarım sektöründe çalışan “ücretsiz aile işçilerinin” %80’inin kadın olduğu ifade edilirken kent düzeyinde kadınların istihdam edilme oranının ise %17 olduğu belirtilmiştir (DPT, 1996: 50).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005): Söz konusu planda kadın konusu “Sosyal ve Ekonomik Sektörlerle İlgili Gelişme ve Hedef Politikaları” ana başlığı ve “Kadın, Aile ve Çocuk” alt başlığı altında kendine yer bulmuştur. Bu kalkınma döneminde ülkenin coğrafi özellikleri ve kültürü nedeniyle kadınların görece ihmal edildiği bölgelerde kadınların bilgilerini ve kabiliyetlerini geliştirecek mesleki eğitim kurslarının önemi vurgulanmıştır (DPT, 2001: 62-64). Bu kapsamda kadının kalkınmaya katılımını sağlamak ve kadınlara eğitim imkânı sunmak adına Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM) kurulmuş olduğu ifade edilmiştir (DPT, 2001: 65). Planda “kadın” başlığı altında Medeni Kanun’da yapılan bir değişiklikten söz edilmiştir. Yapılan değişiklik ile kadınların evlenmeden önceki soyadlarını taşımaları bir hak olarak tanınır hale gelmiştir. Bu gelişmenin kadın hakları açısından önemli bir kazanım olduğu dile getirilebilir. Yine “Gelir Vergisi Kanunu” çerçevesinde yapılan değişiklik neticesinde de kadınlara “ayrı bir şekilde gelir vergisi mükellefi” olma hakkı tanınmıştır. Planda ayrıca kadınlara dönük hizmet sunmaları için bazı valiliklerde

“Kadının Statüsü Birimleri” oluşturulduğu belirtilmiştir (DPT, 2001: 93-94). Bu gelişmeler doğrultusunda kadınların toplumsal statülerinin iyileştirilmesi; kadınlara fırsat eşitliği sağlanması ve kadınların eğitim, sağlık, siyasal katılma gibi temel haklara erişimlerinin geliştirilmesi Plan’da yer verilen amaçlar arasında kendisine yer bulmuştur (DPT, 2001: 94). Plan döneminde, o dönemki ismi ile İş ve İşçi Bulma Genel Müdürlüğü’nce “İstihdam Eğitim Projesi” yürütülmüş, proje kapsamında kadın istihdamının mümkün olduğu meslek alanları araştırılarak kadınların bu alanlara ilişkin eğitimleri almaları sağlanmıştır. Böylece kadın istihdamına fırsat sunulmuştur (DPT, 2001: 93). Planda, kadınların eğitimi konusuna da yer verilmiş, kadınlar arasında okuryazarlık oranının artırılması için projeler yapılması amaçlar arasında yer almıştır (DPT, 2001: 94). Plan döneminde özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde “Çok Amaçlı Toplum Merkezleri” kurularak kadının statüsünün yükseltilmesi ve kalkınma süreçlerine uyumu hedeflenmiştir. Bu hedef kapsamında 1998 yılında “Ulusal Strateji Planı” oluşturulmuş ve on üç il valiliğine bağlı “Kadının Statüsü Birimleri” kurulmuştur (Yumuş, 2011: 89).

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013): Önceki plan döneminde dezavantajlı grupların ve özellikle kadının istihdamını sağlamada önemli bir araç olarak görülen “aktif istihdam politikaları”na Dokuzuncu Kalkınma Planında da yer verilmiştir. Bu bağlamda istihdam garantili eğitim uygulamaları ile girişimcilik temelli eğitimler üzerinde durulmuş; kadın girişimciliğinin desteklenmesine yönelik bir takım kurumsal önlemler de alınmıştır (Soysal, 2010: 96). Planda Avrupa Birliği (AB) ortalamaları ile karşılaştırmalı olarak değerlendirilen istihdam oranının AB ortalamasının altında kalmasının nedeni “kadınların işgücüne ve istihdama yeterince katılamaması” olarak ifade edilmiştir (DPT, 2007: 39-37). Plan’da yine önceki dönemlerdeki gibi kadınların okuryazarlık oranının erkek okuryazarlık oranının altında kaldığı belirtilmiştir. Ayrıca köyden kente göçen kadınların “sosyal baskı”, “yoksulluk” ve “sosyal dışlanma” riskleriyle karşı

karşıya kaldığı da planda değinilen kadınlara yönelik sorunlar arasında yer almaktadır (DPT, 2007: 43). Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında üzerinde durulan farklı bir diğer sorun ise ülkede daha çok kadınların ve çocukların karşılaştığı şiddet sorunudur. Planda şiddet ve istismarla mücadele etmek için bilinçlendirici çalışmaların devamının önemi vurgulanmıştır (DPT, 2007: 43). Kadınların karar alma süreçlerine katılımlarındaki yetersizlik ve eksik temsiliyetleri de Plan'da yer alan konular arasındadır (DPT, 2007: 43). Planda kadınların işgücü piyasasında engellere maruz kaldıkları belirtilmiş ve bu durumun önlenmesi için fırsat eşitliğinin sağlanması ve kadınların çocuk ile diğer bakım hizmetlerine ulaşmalarının kolaylaştırılması gerektiği ifade edilmiştir (DPT, 2007: 84).

Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018): Bu planda kadın konusu "Planın Hedefleri ve Politikaları" ana başlığı, "Aile ve Kadın" alt başlığı altında ele alınmıştır. Planda "kadına yönelik pozitif ayrımcılık" prensibinin Anayasaya eklenmiş olduğundan ve "TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu" oluşturulmuş olduğundan söz edilmiştir. Planda kadın ve erkek arasında fırsat eşitliği prensibinin sağlanması amacıyla kadınların temel haklara erişimleri konusunda halen düzenleme ihtiyacı olduğunun altı çizilmiştir. Planda ayrıca kadınların toplum yaşamındaki statülerinin güçlendirilmesi ve "aile kurumunun" korunması "toplumsal cinsiyet eşitliği" bağlamında temel amaç olarak yer almıştır. Bu amaca erişimde kadınların eğitim düzeylerinin, katılımlarının ve istihdamlarının artırılması temel politika olarak belirlenmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 40-41). Doğurganlığı artırmak amacıyla "kadınlara yönelik iş" ve "çalışanlar için doğuma bağlı izin ve haklar" konusunda düzenlemelerin yapılacağı yine bu doğrultuda "esnek çalışma imkanları" ile "kreşlerin teşvik edileceği" de bu planda yer alan politikalar arasında yer almıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 50).

On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2019-2023): Bu planda kadın konusu “Planın Hedefleri ve Politikaları”, “Nitelikli İnsan, Güçlü Toplum” başlıkları, “kadın” alt başlığı altında yer almıştır. Plan döneminde kadınların “kayıt dışı”, “ücretsiz aile işçiliği” statüsünde ve düşük nitelikli işlerde erkeklerden daha düşük ücretlerle istihdam edilmeye devam edildiği tespit edilmiştir. (Kalkınma Bakanlığı, 2019: 8). Küreselleşmenin yol açtığı gelişmelerin özellikle kırılgan grupları etkilediği ifade edilen Plan’da bu durumdan etkilenen kadınların piyasa taleplerine uygun şekilde güçlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2019: 12). Kadın çiftçilere yönelik “tarımsal becerinin geliştirilmesi” konusunda eğitimler düzenleneceği ve Kadın kooperatiflerine destek sağlanacağı bu Planda sözü geçen diğer düzenlemelerdir (Kalkınma Bakanlığı, 2019: 92-103). On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında toplumun güçlenmesinin kadının güçlenmesine bağlı olduğu vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda eğitim hakkının korunması, kadınların toplumsal yaşama katılımlarının geliştirilmesi ve kadının toplumsal konumunun iyileştirilmesi için gerekli düzenlemelerin gerçekleştirileceği ifade edilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2019: 125). Planda, günümüz dünyasını etkisi altına alan ve yaşamın her alanında etkisini fazlasıyla hissettiren dijital dönüşüm karşısında kadının, özellikle işgücü piyasasında, çağın yeni mesleklerinde istihdamını sağlamanın önemi vurgulanmıştır. Bu kapsamda kadınlara sunulacak eğitimlerin söz konusu yeni mesleklere yönelik olmasına (kodlama, yazılım, programlama vb. alanlarda) dikkat çekilmiştir. Ayrıca kadın işgücünün bahse konu eğitimleri kapsayan alanlarda istihdamının iş-yaşam dengesinin sağlanmasına yardımcı olacağı da dile getirilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2019: 132). Kadınların maruz kaldıkları ayrımcılığın önlenmesi, temel haklarına erişimlerinin sağlanması ve kadın ile erkekler arasında fırsat eşitliğinin sağlanması için gerekli düzenlemelerin yapılacağı ve kadınların toplumsal yaşama katılımlarının “yerel” düzeyden başlayarak teşvik edileceği belirtilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2019: 139). Bunların dışında kadınların “aktif siyasete” katılmaları, ekonomik

faaliyetler içinde bulunmaları, girişimcilik faaliyetlerinin desteklenmesi, özel sektör ve kamu sektöründe “yönetim ve karar organları” düzeyinde görev almaları için teşvik edilmeleri de Plan’da yer alan hedefler arasında sıralanmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2019: 140). Yine ülkemizde önemli bir gündem teşkil eden ve temel bir insan hakkı ihlali olan “kadına şiddet” konusu Plan’da ayrıca kendine yer bulmuştur. Bu doğrultuda “erken yaşta zorla evlilik”, “her türlü istismar” ve şiddet ile mücadele için farkındalık ve eğitim çalışmaları yapılacağı, “koruyucu ve önleyici” hizmetlerin geliştirileceği ifade edilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2019: 140). Kadınların medyada yer alan temsillerinin iyileştirilmesi için çalışmaların yapılacağı ve kadınlara yönelik “medya okuryazarlığı” ve “dijital okuryazarlık” eğitimlerinin gerçekleştirileceği de Plan’da yer alan diğer hedefler olmuştur (Kalkınma Bakanlığı, 2019: 141).

Ergil (1982)’in kalkınma planları çerçevesinde kadınlara yönelik politikaları incelediği “Üç Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Kadınlara İlişkin Siyasalar” başlıklı çalışması kadın konusunun karşılaştırmalı tarihsel kıyaslamasını yapabilmek için oldukça önemli bir kaynaktır. Ergil, incelemiş olduğu ilk üç kalkınma planında temel hedefin “bireyler ve toplum açısından yaşama düzeyinin yükseltilmesi ve temel gereksinmelerinin karşılanması” olarak belirlenmiş olduğunu ve bu doğrultuda da kadın konusunun genel meseleler çerçevesinde ele alınmış olduğunu belirtmektedir. Ergil (1982: 199), bu nedenle “Türk kadını” için onun toplumsal konumunu geliştirecek “ayrıcılık” politikaların ve hedeflerin belirlenmemiş olduğunu ifade etmektedir. Yazar, nüfus planlamaları çerçevesinde kadınlara özellikle de onları doğrudan ilgilendiren konularda dolaylı olarak yaklaşım gösterildiğini; kadınların tarım sektöründe emeklerinin “bol bol ve acımasız bir şekilde” kullanıldığını; kadınların “iyi bir ev kadını” olarak yetiştirilmek istendiklerini; kadınların henüz “tarım işçisi olma durumundan” çıkamadıklarını; tarım işçilerinin güvenlik sistemi dışında kalmalarının en çok kadınları etkilediğini; ücretli çalışan kadınları için doğum ve emzirme ile kreş

konularında sorunların bulunduğunu dile getirmiştir (Ergil, 1982: 204-206-207-214-217). Mevcut çalışmada ise on bir kalkınma planı kadın özelinde incelenmiştir. Planlarda Ergil'in de üzerinde durduğu dönemlere benzer şekilde kadının istihdam, eğitim, nüfus planlaması çerçevesindeki konumu gibi sorunların devam ettiği görülmüştür. Altıncı Kalkınma Planıyla birlikte kadın konusu politikaların ve amaçların kapsamı dışında belirli başlıklar altında ele alınmaya başlanmıştır. Bu başlıklar ise yine kadını çocuk ve aile olgusuyla birlikte ele alan başlıklar olmuştur. Bu durum kadının sadece biyolojik cinsiyetiyle ele alındığını göstermekte ve kadının toplumdaki dezavantajlı konumunu belirginleştirmektedir. On birinci Kalkınma Planında kadın konusu ayrı ve tek başına bir başlık teşkil etmiştir. Bu planda önceki planlara kıyasla daha fazla kadını merkeze alan tespitlerin yapıldığı ve bu yönde politikaların ortaya konulduğu görülmüştür. Ancak bu durum kadının tamamen hak temelli bir bakış açısıyla ele alındığı şeklinde yorumlanamaz.

5. SONUÇ

En genel tanımlamasıyla toplumsal yaşamın, kurumsal işleyişlerin nitelikçe iyileştirilmesi olarak ifade edilen kalkınma kavramı, insan haklarının korunduğu bir sisteme işaret etmektedir. Bu iyileştirmenin sürekliliği sürdürülebilir olmasıyla mümkündür. Bu bağlamda, sürdürülebilir kalkınma hem bugünün hem de yarının insanların temel haklara erişimlerinin garantisi olarak değerlendirilmektedir. Sürdürülebilir kalkınmaya ve bu doğrultuda ortaya konulan hedeflere ulaşmanın yolu hak temelli sosyal politika uygulamalarından geçmektedir.

Kalkınmaya dair ulusal ve uluslararası nitelikteki belge ve raporlardan anlaşıldığı üzere, kalkınmanın temel unsurlarından biri kadındır. Ancak bu temel unsur, kalkınma planlarında araçsallaştırılarak indirgemeci bir yaklaşımla ele alınmıştır.

Kadının hak öznesi olduğu gözden kaçırılarak, kadın kalkınmaya ulaşmak için birtakım niteliklerle donatılması gereken bir meta olarak ele alınmıştır. Örneğin,

-Türkiye’de toplam nüfusun ve işgücünün önemli bir kısmını oluşturan kadın kalkınma planları içerisinde eğitim, sağlık, doğurganlık, aile içi şiddet, ayrımcılık ve istihdam konuları kapsamında ele alınmıştır. Hatta kadın ilk dönem Planlarda “iyi bir ev kadını” olarak ele alınmış ve kendisine uygun birtakım mesleklerin varlığından söz edilmiştir.

-Çocuk ve yaşlı bakım sorumluluğu aile içerisinde kadına yüklenen bir görev olarak vurgulanmıştır. On birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde dahi kadınların kayıt dışı, ücretsiz aile işçiliği statüsünde ve düşük nitelikli işlerde erkeklerden daha düşük ücretlerle istihdam edilmeye devam edildiği tespit edilmiştir.

-Planlarda kadının işgücü piyasasında ücretli emek olarak yer alamamış olduğu ve karar alma ile karar verme süreçlerinde gereğince temsil edilememiş olduğu ifade edilmesine karşın bu konularda etkin önlemler planlanmamıştır.

Bu ifade edilen sonuçların yanında kadına yönelik hak temelli birtakım uygulamaların gerçekleştirildiği de Planlar’da yer almıştır. Örneğin, kadınların evlenmeden önceki soyadlarını kullanabilmeli ile ilgili düzenlemeler, “kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık” ilkesinin yasal düzleme kavuşması ve parlamenter düzeyde kadın ve erkek eşitliği konusunda çalışacak bir komisyon oluşturulması bu gelişmeler arasında sıralanabilir.

Ancak bu gelişmeleri kadına yönelik geliştirilmiş hak temelli bir politika olarak değerlendirmek mümkün görünmemektedir. Bu düzenlemeler; Plan’larda kullanılan dil, kadın konusunun yer aldığı başlıklar ve diğer konularla birlikte ele

alındığında hak temelli bir politika oluşturmak hedefi yerine kadının kalkınma amacına erişmek için nesneleştirildiği izlenimi oluşturmaktadır.

Özetle ifade etmek mümkündür ki, kadın sürdürülebilir kalkınmanın en önemli unsuru olmasına rağmen, Türkiye’de kalkınma planlarında yer alan düzenlemeler ve politika kararları; kadının erkek karşısındaki eşitsizliğini, toplumsal cinsiyet rollerine dayalı ayrımcılığını, kadının ücretsiz aile işçiliğine dayalı istihdamını, çocuk ve yaşlı bakım hizmetleri sağlayıcılığını ve doğurganlığını destekler niteliktedir. Bu nedenle toplumun kadına yüklemiş olduğu cinsiyetçi rollerin yıkılmasına, kadının hak ettiği, istihdam, eğitim, sağlık, siyasi katılıma erişmesine ve istismar ile şiddet konularında korunmasına yönelik yasal düzenlemelere ve hak temelli politika belgelerine ihtiyaç büyüktür.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aksu, C. (2011). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre. Güney Ege Kalkınma Ajansı. 18.01.2022 tarihinde http://cevre.mf.duzce.edu.tr/Dokumanlar/cevre_mf/Dosyalar/S%C3%9CRD%C3%9CR%C3%9CLEB%C4%B0L%C4%B0R%20Kalk%C4%B1nma%20ve%20%C3%87evre.pdf adresinden alınmıştır.
- Akyıldız, F. (2011). “Binyıl Kalkınma Hedefleri, İnsan Hakları ve Demokrasi”. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(14), 39-61.
- Alemdar, Z. ve Çetin, E. (2021). Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Erişimde Normlar ve Standartlar, Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi Faz II. Ankara: CEİD Yayınları. 15.01.2022 tarihinde <https://ceidizler.ceid.org.tr/dosya/toplumsal-cinsiyet-esitligine-erisimde-normlar-ve-standartlarpdf.pdf> adresinden alınmıştır.
- Bagatır, B. (2019). “Greta’dan Sonra İklim Eyleminin Geleceği”, EKOIQ, Kasım-Aralık 2019. 12.02.2022 tarihinde https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/genericdocument/wcms_767233.pdf adresinden alınmıştır.
- Berktaş, F. (2018). Tarihin Cinsiyeti. İstanbul: Metis.
- BM, 2021: 5-9 Haziran 2000 tarihleri arasında NewYork’ta gerçekleştirilen “Kadın 2000: 21.Yüzyıl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kalkınma ve Barış” (PEKİN+5) BAŞLIKLIL Birleşmiş Milletler Genel Kurul Özel Oturumunun Hazırlık Dönemi ve Sonuçları Hakkında Bilgi Notu. 15.12.2021 tarihinde https://insanhaklariizleme.org/vt/yayin_view.php?editid1=279 adresinden alınmıştır.

- Çelik, O. ve Çetiner, S. (2019). "Türkiye Ekonomisinde Kalkınma Planları ve Kalkınma Planlarındaki Söylem Değişiklikleri", *International Journal of Economics, Politics, Humanities and Social Sciences*, 2(3), 121-131.
- Demir Sargut, B. D. (2021). "Kalkınma Planları Kapsamında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Kalkınma Planlarındaki Yerinin Analizi". *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22 (4), 71-82.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (1963). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967). 12.02.2022 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Birinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1963-1967.pdf adresinden alınmıştır.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (1968). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972). 12.02.2022 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/ikinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1968-1972.pdf adresinden alınmıştır.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (1973). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977). 12.02.2022 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Ucuncu_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1973-1977.pdf adresinden alınmıştır.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (1979). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983). 12.02.2022 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Dorduncu_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1979-1983.pdf adresinden alınmıştır.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (1985). Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989). 12.02.2022 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Besinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1985-1989.pdf adresinden alınmıştır.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (1990). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994). 12.02.2022 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Altinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1990-1994.pdf adresinden alınmıştır.

content/uploads/2021/12/Altinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Planı-1990-1994.pdf adresinden alınmıştır.

Devlet Planlama Teşkilatı, (1996). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000). 12.02.2022 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Yedinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Planı-1996-2000.pdf adresinden alınmıştır.

Devlet Planlama Teşkilatı, (2001). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005). 12.02.2022 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Sekizinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Planı-2001-2005.pdf adresinden alınmıştır.

Devlet Planlama Teşkilatı, (2007). Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013). 12.02.2022 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Dokuzuncu_Kalkinma_Planı-2007-2013.pdf adresinden alınmıştır.

Ergil, G. (1982). “Üç Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Kadınlara İlişkin Siyasetler ve Dolaylı Sonuçları.” Türk Toplumunda Kadın (Ed.) N. Abadan Unat. İstanbul: Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları, 199-220.

Geyik, O. (2020). “Türkiye’de Dezavantajlı Gruplara Yönelik Yapılan Mali Yardımlar Üzerine Bir İnceleme”. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, 20 (1), 52-66.

Kalkınma Bakanlığı, (2014). Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018). 12.02.2022 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Onuncu_Kalkinma_Planı-2014-2018.pdf adresinden alınmıştır.

Kalkınma Bakanlığı, (2019). On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2019-2023). 12.02.2022 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/On_Birinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Planı-2019-2023.pdf adresinden alınmıştır.

content/uploads/2021/12/On_Birinci_Kalkinma_Planı-2019-2023.pdf
adresinden alınmıştır.

- Keleş, R. (2019). 100 Soruda Çevre Çevre Sorunları ve Çevre Politikası. İzmir: Yakın.
- Kılıç, S. (2012). "Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışının Ekonomik Boyutuna Ekolojik Bir Yaklaşım", İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 47, 201-226.
- Kıral, B. (2020). "Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi", Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15, 170-189.
- Özar, Ş. (2012). "Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Kadın Emegi ve İstihdamı Politikaları: Kadın Hareketi, Sendikalar, Devlet ve İşveren Kuruluşları". Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emegi. (Ed.) A. Makal ve G. Toksöz. Ankara: İmge. 223-255.
- Sevinç, İ. ve Kahraman, S. (2020). "Türk Kamu Yönetimi Açısından Kalkınma Planlarındaki Yönetimsel Reform Hedeflerinin İncelenmesi, (1963-2023)". PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2 (6), 90-112.
- Soysal, A. (2010). "Türkiye'de Kadın Girişimciler: Engeller ve Fırsatlar Bağlamında Bir Değerlendirme", Ankara Üniversitesi S.B.F. Dergisi, 65 (1), 84-114.
- TÜİK, 1975-2000. Okuryazarlık ve Eğitim Durumuna Göre Nüfus. 31.10.2022 tarihinde
<https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=okuryazarlık%C4%B1k>
adresinden alınmıştır.
- URL1: Sürdürülebilir Kalkınma İçin Küresel Amaçlar. 19.01.2022 tarihinde
<https://www.kureselamaclar.org/> adresinden erişim sağlanmıştır.
- Yıldırım A., Şimşek H. (2006). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. 6. Baskı. Ankara: Seçkin.
- Yumuş, A. (2011). "Kalkınma Planları Çerçevesinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Anlayışının Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Boyutları", Ankara

Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Yayınları. 02.11.2022 tarihinde

<https://www.aile.gov.tr/media/2528/akinyumus.pdf> adresinden alınmıştır.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The concepts of "development" and "sustainable development", which we see and hear frequently in economic, social and political writing and expression, have become more important today. In its most general definition, development can be expressed as the qualitative improvement of social life and institutional processes. The concept of development refers to a system in which human rights are protected, and the continuity of this system is only possible if it is "sustainable". In this context, sustainable development is considered as a guarantee of access to fundamental rights for both today's and tomorrow's people. "Sustainable development", which became popular in the 1990s, is considered as a development model. Sustainable development is one of the fields of study focused on by many international organizations. One of the organizations working on sustainable development is the United Nations (UN) Organization. Some of the sustainable development goals developed within the UN can be listed as "end poverty", "end hunger", "gender equality", "reducing inequalities" and "climate action". These targets seem to be directly or indirectly related to disadvantaged groups, especially women.

On the other hand, development plans are the documents that are prepared by the Ministry of Development and that include the standards that are targeted to be realized within the relevant period. In the development plans, the problems of the relevant period are specified and solutions for these problems are presented. In this direction, development plans show us both the problems specific to that period and how the public administration approached these problems. As a result, one of the main purposes of development plans designed within a rights-based framework is to meet the needs of disadvantaged groups, to turn negative situations into positive ones, and to ensure that they can access rights on an equal basis with others.

Method

In the study, document analysis, one of the qualitative research methods, was investigated using data collection technique. The document analysis technique is a systematic method used to examine and evaluate all documents.

The study aims to examine the contents of development plans specifically for women. The universe of the study is the development plans published since 1963. The plans were accessed from the website of the "Turkish Republic Presidency Strategy and Budget Department".

In this direction, the contexts that are not related to the study were removed in the search made with the keyword "women". Other parts were examined within the framework of the research topic. In this context, the main research questions of the study can be expressed as follows: How women are mentioned in development plans? What plans are being made to solve women's rights-based problems?

Findings (Results)

The issue of women was included in the Development Plans for the first time with the Seventh Five-Year Development Plan. In this document, the subject is discussed within the scope of the concept of gender. In the Seventh Five-Year Development Plan, it was stated that the importance of "women's rights" was understood. It was also stated that it was noticed that the education of women, plays an important role in the realization of development.

It has been observed that women were mostly dealt with within the framework of population, health and education issues in the 60 years covering the 1963-2023 period.

Although issues such as women's rights and equality between women and men and various legal regulations are mentioned in the plans, it cannot be said that these are sufficient to solve the problems regarding women. It has been stated that during the Eleventh Five-Year Development Plan period, which covers the years 2019-2023, women continue to be employed in unregistered, unpaid family workers and in low-qualified jobs with lower wages than men. Issues such as violence against women, early marriage, forced marriage at an early age are still issues that occupy the society.

Conclusion and Discussion

As a result of the examination, it has been seen that: Women, have been dealt with within the scope of education, health, fertility, domestic violence, discrimination and employment. Unfortunately, these contexts have not led to serious progress in solving the problems faced by women.

According to the information in the plans, women are exposed to discrimination in many ways. Women cannot participate in public life on an equal basis with men and cannot benefit from public services. In this case, women's access to their basic rights should be the main objective of development plans.

However, as a result of the analysis, it has been realized that women are seen as a goal to achieve development. Women were not addressed as a subject of rights in the plans

SAĞLIK ÇALIŞANLARINDA TOPLULUKÇU YETERLİLİK DÜZEYLERİ İLE YAŞAM DOYUMU ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ

Tevfik Fikret KARAHAN*

Derya ŞİMŞEKLİ BAKIRHAN**

Kader ÖZTÜRK***

Öz

Araştırmada sağlık çalışanlarında toplulukçu yeterlilik düzeyleri ile yaşam doyumu arasındaki ilişkiler ve yaşam doyumunun toplulukçu yeterliliği yordama düzeyi incelenmiştir. Ayrıca cinsiyet, medeni durum, çocuk sahibi olma ve meslekte hizmet süresine göre, toplulukçu yeterlilik ve yaşam doyumu arasındaki farklılıklar incelenmiştir. Araştırmaya 266 sağlık çalışanı katılmıştır. Veri toplama aracı olarak; Toplulukçu Yeterlilik Ölçeği, Yaşam Doymu Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Verilerin

Bu çalışma için Ardahan Üniversitesi Etik Kurulu tarafından 14.06.2022 tarih ve E-67796128-000-2200017473 karar numarası ile etik kurul izni alınmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü Çocuk Gelişimi Programı, tevfikfikretkarahan@ardahan.edu.tr, Ardahan/Türkiye.

** Öğrt. Gör., Ardahan Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü Çocuk Gelişimi Programı, kadercifci@ardahan.edu.tr, Ardahan/Türkiye.

*** Öğrt. Gör., Ardahan Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu, Sağlık Bakım Hizmetleri Bölümü Yaşlı Bakım Programı, deryasimseklibakirhan@ardahan.edu.tr, Ardahan/Türkiye.

analizinde İlişkisiz Örneklem T-testi, Tek Yönlü Varyans Analizi, Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı ve Basit Doğrusal Regresyon Analizi teknikleri kullanılmıştır. Bulgular; toplulukçu yeterlilik ile yaşam doyumu arasında pozitif yönde ilişki olduğunu ve yaşam doyumunun toplulukçu yeterliliği anlamlı düzeyde yordadığını göstermektedir. Yaşam doyumunun; kadınlarda erkeklere göre, hizmet süresi 16 yıl/üstü olanlarda 16 yılın altında olanlara göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Medeni durum ve çocuk sahibi olma durumuna göre, toplulukçu yeterlilik ve yaşam doyumu arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Toplulukçu yeterlilik, yaşam doyumu, sağlık çalışanı.*

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIPS BETWEEN COLLECTIVE EFFICACY LEVELS AND LIFE SATISFACTION IN HEALTH PROFESSIONALS

Abstract

The aim of this research is to examine the relationship between the collective efficacy and life satisfaction levels of health professionals. Also examined the differences between collective efficacy and life satisfaction according to gender, marital status, having children and length of service in the profession. The research was carried out with 266 health professionals. Data were collected with the Collective Efficacy Scale, the Life Satisfaction Scale and the Personal Information Form. The data were collected with the statistical package program. Results; it shows that there is a positive relationship between collective efficacy and life satisfaction and that life satisfaction significantly predicts collective efficacy. Life satisfaction; it was determined that women with a service period of 16 years/over are higher than those with less than 16 years of service compared to men. There is no significant difference between collective efficacy and life satisfaction according to marital status and having children.

Keywords: *Collective efficacy, life satisfaction, health professionals.*

1. GİRİŞ

Toplulukçu yeterlilik algısı; grup üyelerinin zihinlerinde yer alan, grubun ortak davranışlarıyla işleyen, üyelerin birbiriyle koordineli çalıştığı, grup içinde bireyleri ortak inançlar ve hedefler doğrultusunda motive eden, grup içinde bireylerin davranışlarını düzenleyen biliş, inanç ve davranışlardan oluşmaktadır (Bandura, 2000). Öncelikle bireysel düzeyde gelişen toplulukçu yeterlilik algısı; grup içinde karşılıklı güven, uyum, dayanışma ve içinde bulunulan topluluğun ya da grubun ortak yararları için çaba gösterme kapasitesini ifade etmektedir. Başka bir deyişle bireylerin; topluluk içinde ortak hedefler doğrultusunda yeteneklerini ve çabalarını birleştirerek görev yapması (Bandura, 2006), böylece organizasyonlarda ortak işbirliği ve dayanışma içinde üyelerin birbirlerini destekleyerek grubu başarıya taşınması olarak tanımlanmaktadır (Carroll vd; 2005: 1-10; Cohen vd; 2008: 198-208). Organizasyonlar açısından bakıldığında ise toplulukçu yeterlilik algısında temel anlayış; bütünü kendisini oluşturan parçaların toplamından daha güçlü ve daha büyük olduğu (Fong ve Chang, 2011: 797-810) düşüncesi üzerine kurulmuştur. Organizasyonların işleyişinde kurumsal hedeflere ulaşabilmek için; işyerinde yaratıcılık ve takım üyeleri arasında yüksek motivasyona ihtiyaç duyulmaktadır (Kim ve Shin, 2015: 693-716). Bu durum özellikle organizasyonlarda çalışanların bağlılık ve güven içinde sahip oldukları becerileri ortak amaçlar doğrultusunda kullanmalarını gerekli kılmaktadır. Bu açıdan ele alındığında toplulukçu yeterlilik algısı ve inancı; grubun işleyişi, performansı ve hizmet kalitesi açısından belirleyici bir değişken olarak görülmektedir (Stajkovic vd; 2009: 814-823). Toplumsal organizasyonlara benzer şekilde spor takımlarında da toplulukçu yeterlilik algı ve inancının, grup dinamizmi açısından etkili olduğu rapor edilmektedir (Filho vd; 2015: 641-653). Konuyu lider açısından ele alan Li vd. (2015: 223-231) ise organizasyonlarda

verimlilik açısından liderin kişilik özellikleriyle birlikte, çalışanlarda gözlenen toplulukçu yeterlilik algısının önemine dikkat çekmektedir.

Diğer yandan Sampson vd. (2009: 79-97) toplulukçu yeterlilik ile ilgili olarak “mahalle toplulukçu yeterlilik” kavramını geliştirmişlerdir. Bu kavramı yukarıda verilen açıklamalara paralel şekilde; aynı kentsel ya da toplumsal ortamlarda yaşayan bireylerin, ortak toplumsal fayda doğrultusunda çaba gösterme eğilimi olarak tanımlamışlardır. Ayrıca bu araştırmacılar, toplulukçu yeterlilik algısının toplumsal ortamlarda suç işleme oranlarını düşürdüğünü rapor etmektedirler. Yapılan diğer araştırmalarda ise toplulukçu yeterlilik algısının; doğal afetlere maruz kalan bireyleri (Fullerton vd; 2015: 1-10) ve kentsel komşuluk ilişkilerinde yaşlı bireyleri depresyona karşı koruduğu (Ahern ve Galea, 2011: 1453-1462) vurgulanmaktadır.

Buraya kadar yapılan açıklamalar toplulukçu yeterlilik algısının; hem bireysel ve toplumsal yaşam açısından hem de organizasyonların verimliliği açısından önemli bir değişken olduğunu göstermektedir. Bu araştırmada sağlık çalışanlarında toplulukçu yeterlilik algısını destekleyeceği düşünülerek incelenen ikinci önemli değişken olarak yaşam doyumu ele alınmıştır. Genel olarak ele alındığında yaşam doyumu; iş, aile, arkadaşlar ve sosyal çevre ile ilgili bireysel yaşantılara yönelik öznel değerlendirmelerin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Oishi vd; 1999: 980-990; Diener vd; 2009: 187-194). Bu öznel değerlendirmelerle birlikte düşük ya da yüksek düzeyde gelişen yaşam doyumu; meslek, aile yaşamı, refah düzeyi ve yaşam kalitesinden duyulan hoşnutluk, mutluluk ve iyilik hissi olarak tanımlanmakta (Erdoğan vd; 2012: 1038-1083) ve insan gelişiminin nihai hedefi olarak nitelendirilmektedir (Khanna, 2015). Diğer yandan yaşam doyumu, bireyin kendi yaşamına yönelik olarak ortaya çıkan olumlu duygusal ve bilişsel değerlendirmeler sonucunda, genel hoşnutluğun ve olumlu algıların yüksek olması şeklinde de tanımlanabilir (Arslanoğlu vd; 2021: 20-33).

Alan yazın incelendiğinde, yaşam doyumunun duygusal ve bilişsel olmak üzere iki bileşenden oluştuğu vurgulanmaktadır. Duygusal bileşen, olumlu ve olumsuz duygular arasında kurulan denge olarak; bilişsel bileşen ise içinde yaşadığı koşullara ve beklentilerine göre bireyin kendi yaşamını değerlendirmesi olarak açıklanmaktadır (Oishi vd; 1999: 980-990; Eren, 2008; Diener vd; 2009: 187-194; Tümlü ve Receptoğlu, 2013: 205-213). İş ve meslek yaşamı açısından bakıldığında ise alan yazında yaşam doyumunun önemli bir değişken olduğunu ortaya koyan araştırmalar gözlenmektedir. Bu araştırmalarda yaşam doymu ile iş yaşamında kalite (Medvedev ve Landhuis, 2018: 1-16) ve iş performansı/üretkenlik arasında önemli ilişkilerin olduğu rapor edilmektedir (Jones, 2006). Organizasyonlarda ise çalışanların yaşam doyumunun, mesleki sorumluluğu ve üretkenliği yükselterek (Hagmaier vd; 2018: 142-160), örgütsel bağlılık ve ait olma duygusunu güçlendirdiği bildirilmektedir (Janicijevic vd; 2013: 157-162). Diğer değişkenlerle birlikte yaşam doyumuna bağlı olarak gelişen işe ve örgüte bağlılık duygusu, iş performansını da olumlu düzeyde etkilemektedir (Lopez vd; 2020: 13-19). Böylece kendini çalıştığı örgüte bağlı hisseden çalışanlarda, yaratıcılığın ve üretim kalitesinin de yükseldiği rapor edilmektedir (Dai vd; 2020: 1243-1259). Çeşitli sektörlerde ve organizasyonlarda çalışan bireylerde yaşam doymu, mesleki performansı da önemli düzeyde etkilemektedir (Lado vd; 2021: 118-124). Yaşam doymu yüksek olan çalışanlarda, mesleki doym ve enerji düzeyi daha yüksektir; bu bireyler mesleki stresörlere karşı da daha dayanıklı olup (Bakker vd; 2014: 389-411) daha az tükenmişlik yaşamaktadırlar (Stephanou ve Giorgali, 2020: 1991-2023). Diğer organizasyonlara benzer şekilde sağlık kurumlarında ve sağlık çalışanlarında da yaşam doymu; kalite, verimlilik, işe bağlılık (Koftuniuk vd; 2021: 1-9), iş performansı ve hastalara verilen sağlık hizmetlerinin kalitesi gibi açılardan önemli bir değişken olarak görülmektedir (Bernales-Turpo vd; 2022: 1-9).

Alan yazın incelendiğinde, sağlık çalışanlarında toplulukçu yeterlilik ve yaşam doyumu konularında yapılmış birçok araştırma bulunmaktadır. Ancak gerek yurt içinde gerekse yurt dışında sağlık çalışanlarında toplulukçu yeterlilik, yaşam doyumu, cinsiyet, medeni durum, çocuk sahibi olma ve meslekte hizmet süresi değişkenlerinin birlikte incelendiği herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu araştırmanın; sağlık çalışanlarında toplulukçu yeterlilik, yaşam doyumu, cinsiyet, medeni durum, çocuk sahibi olma ve meslekte hizmet süresi arasındaki ilişkilere dikkat çekmesi açısından alan yazına ve araştırmacılara katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu araştırmada bazı sınırlılıklar bulunmaktadır: Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının toplulukçu yeterlilik ve yaşam doyumu düzeyleri, araştırmada kullanılan veri toplama araçlarının ölçtüğü özelliklerle ve araştırmanın yürütüldüğü örnekleme sınırlıdır. Araştırmada elde edilen bulgular bu sınırlılıklar doğrultusunda tartışılmıştır.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada toplulukçu yeterlilik ve yaşam doyumunun, sağlık çalışanlarında meslek hayatı boyunca kişisel ve mesleki verimlilik açısından farklılık ve pozitif etki yaratabileceği düşüncesinden hareket edilmiştir. Ayrıca, bu çalışmanın alan yazında toplulukçu yeterlilik ve yaşam doyumu arasındaki ilişki konusunda var olan boşluğu doldurabileceği düşünülmüştür. Bu düşünceden hareketle bu araştırmada, sağlık çalışanlarında toplulukçu yeterlilik düzeyleri ile yaşam doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada ikinci olarak, yaşam doyumunun toplulukçu yeterliliği ne düzeyde yordadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada üçüncü olarak cinsiyet, medeni durum, çocuk sahibi olma ve meslekte hizmet süresine göre, sağlık çalışanlarının toplulukçu yeterlilik ve yaşam doyumu ölçek puanları arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığı test edilmiştir.

Yukarıda ifade edilen amaçlar doğrultusunda bu araştırmada şu sorulara cevap aranmıştır:

1. Sağlık alışanlarında, toplulukçu yeterlilik ve yaşam doymu ölçek puanları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Sağlık alışanlarında yaşam doymu, toplulukçu yeterliliği ne düzeyde yordamaktadır?
3. Cinsiyet, medeni durum, ocuk sahibi olma ve meslekte hizmet süresine göre, sağlık çalışanlarının toplulukçu yeterlilik ve yaşam doymu ölçek puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modelinde iki ve daha fazla değişkenin birlikte değişip değişmedikleri, birlikte bir değişme var ise, bu değişmenin nasıl ve ne düzeyde olduğu incelenmektedir (Karasar, 1986: 85).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın evreni 2022 yılında bir ilde kamuya ait çeşitli sağlık kurumlarında aktif olarak görev yapan; 61 hekim, 10 diş hekimi, 128 hemşire, 44 ebe, 107 sağlık teknikeri, 29 idari personel ve 55 diğer sağlık personeli (fizyoterapist, biyolog, diyetisyen, sosyal çalışmacı, ergoterapist, ocuk gelişimci, tıbbi sekreter vb.) olmak üzere toplam 434 çalışandan oluşmaktadır. Örneklem byklğu hesaplamasında; %95 güç, %5 hata payı ve %50 yanıtlama oranı ile araştırmaya alınması gereken örneklem sayısı 205 olarak belirlenmiştir (Raosoft I. Sample Size Calculator, 2004). Araştırmanın örneklemini, kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir (Yıldırım ve şimşek, 2013: 107-114). Bu rnekleme yöntemi ile

araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 266 sağlık çalışanı örneklem olarak değerlendirilmiştir. Örneklem evrenin %61.29'unu temsil etmektedir. Örneklem %69.2'si (n=184) kadın ve %30.8'i (n=82) erkek çalışandan oluşmaktadır. Örneklem meslek gruplarına göre dağılımı; hekim/dış hekimi %6.3 (n=17), hemşire/ebe %39.8 (n=106), sağlık teknikeri %25.18 (n=67), idari kadro ve diğer sağlık personeli %28.5 (n=76) şeklindedir.

2.3. Verilerin Toplanması

Araştırmada öncelikle ilgili üniversitenin 14.06.2022 tarih ve E-67796128-000-2200017473 sayılı oluru ile etik kurul onayı alınmıştır. İlgili sağlık kurumunun 21.06.2022 tarih ve E-40122040-044 sayılı oluru ile uygulama izini alınmıştır. Verilerin toplanması amacıyla araştırmada kullanılan ölçekleri geliştiren araştırmacılardan e-posta yolu ile ölçek kullanım izinleri alınmıştır. Ölçekler araştırmacılar tarafından farklı birimlerde görev yapan sağlık çalışanlarına, online veya bireysel görüşme yoluyla gönüllü katılım esasına dayalı olarak uygulanmıştır.

2.4. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak; Toplulukçu Yeterlilik Ölçeği-Sağlık Çalışanları Versiyonu, Yaşam Doyumu Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır.

2.4.1. Toplulukçu yeterlilik ölçeği-Sağlık çalışanları versiyonu

Sağlık çalışanlarına yönelik olarak Turğut (2017) tarafından geliştirilen 5'li Likert tipi ölçekte 26 madde yer almaktadır. Cevaplama düzeneği, Hiç katılmıyorum (1); Katılmıyorum (2); Kararsızım (3); Katılıyorum (4); Tümüyle Katılıyorum (5) şeklinde oluşturulmuştur. Ölçekte tersten puanlanan madde bulunmamaktadır. Ölçekten alınabilecek toplam puanlar, 26 ile 130 arasında değişmektedir. Ölçekten alınan puanların yüksekliği, toplulukçu yeterlilik düzeyinin de yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçek; Kararlılık ve Yılmama, Birlik ve Dayanışma ve

Ortak Bilinç olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Alt boyutlardan alınan puanların yüksekliği de, o alt ölçekte ölçülen özelliğin yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Ölçeğin faktör yapısını inceleme amacıyla yapılan analizlerde KMO=.954; Bartlett's değeri ise B=5908,352; $p<.001$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Faktör analizlerinde maddelerin Eigen değerinin 1,352'sinin üzerinde üç alt boyut üzerinde gruplandığı gözlenmiştir. Ölçeğin güvenilirlik çalışmasında iç tutarlılık katsayısı 0.96 olarak bulunmuştur. Çalışmamızda katılımcıların, Toplulukçu Yeterlilik Ölçeği toplam puanları kullanılmıştır. Bu araştırmada, Toplulukçu Yeterlilik Ölçeği'nin iç tutarlılık katsayısı 0.96 olarak hesaplanmıştır.

2.4.2. Yaşam doymu ölçeği

Genel yaşam doyumunu ölçmeyi amaçlayan ölçek, yetişkinlere ve ergenlere uygulanabilmektedir. Ölçeğin orijinali Diener vd. (1985: 71-75) tarafından geliştirilmiştir. Köker (1991) tarafından Türkçe'ye uyarlanan ölçekte beş olumlu ifade yer almaktadır. Ölçek, 7'li Likert tipi değerlendirmeye sahiptir. Ölçekte cevaplama düzeneği; Hiç uygun değil (1), Uygun değil (2), Biraz uygun değil (3), Ne uygun ne uygun değil (4), Biraz uygun (5), Uygun (6), Çok uygun (7) şeklinde oluşturulmuştur. Ölçekten alınabilecek puanlar 5 ile 35 arasında değişmektedir. Ölçekte işaretlenen seçeneklerin değerleri toplanarak, genel bir yaşam doymu puanı elde edilmektedir. Ölçekten alınan puanın düşük olması, yaşam doyumunun da düşük olduğunu göstermektedir. Ölçeğin güvenilirlik analizlerinde test-tekrar test tutarlılık katsayısı 0.85, madde-test korelasyonları ise 0.71 ile 0.80 arasında hesaplanmıştır. Faktör analizi sonuçları ise Yaşam Doymu Ölçeği'nin orijinal ölçekte olduğu gibi, tek faktörlü bir yapı gösterdiğini ve 5 maddeden oluştuğunu ortaya koymuştur. Bu araştırmada ölçeğin iç tutarlılık katsayısı 0.88 olarak hesaplanmıştır.

2.4.3. Kişisel bilgi formu

Araştırmada sağlık çalışanlarına cinsiyet, medeni durum, çocuk sahibi olma ve meslekte hizmet süresini belirlemeye yönelik olarak dört soru yöneltilmiştir. Elde edilen veriler, istatistiksel analizlerin yapılması doğrultusunda gruplanarak SPSS veri programına girilmiştir.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırmada öncelikle verilerin normal olarak dağılıp dağılmadığını belirlemek için, Kurtosis ve Skewness katsayıları hesaplanmıştır. Yapılan analizlerde Toplulukçu Yeterlilik Ölçeği'nin -0.874 ile 0.920; Yaşam Doyumu Ölçeği'nin ise, -0.056 ile -0.917 arasında dağılım gösterdiği saptanmıştır. Yapılan analizlerde basıklık ve çarpıklık değerlerinin -1,5 ile +1,5 arasında olduğu gözlenmektedir. Bu nedenle verilerin analizinde parametrik testler kullanılmıştır. Verilerin analizinde otokorelasyon için Durbin Watson değeri, 1.923 olarak hesaplanmıştır. Gözlenen bu değer 1.50-2.50 arasında olması, modelde otokorelasyon olmadığını ve regresyon varsayımının gerçekleştiğini ifade etmektedir (Bayram, 2004; Büyüköztürk, 2010). Verilerin analizinde İlişkiziz Örneklem T-Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi, Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı ve Basit Doğrusal Regresyon Analizi teknikleri uygulanmıştır. İstatistiksel analizlerde SPSS 26.0 paket programı kullanılmış ve 0.05 anlamlılık düzeyi üst değer olarak alınmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde araştırmada elde edilen bulgular, araştırma sorularına göre sırayla verilmiştir.

3.1. Araştırmanın birinci sorusuna ilişkin bulgular

Araştırmanın birinci sorusuna yönelik olarak; toplulukçu yeterlilik ve yaşam doyumu arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla, veriler üzerinde Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı Tekniği uygulanmış ve sonuçlar Tablo-

1'de verilmiştir. Tablo-1'de yer alan bulgulara göre, katılımcıların toplulukçu yeterlilikleri ile yaşam doymu arasında pozitif yönde düşük düzeyde bir ilişki olduğu gözlenmektedir ($r= 0.293$; $p < 0.001$).

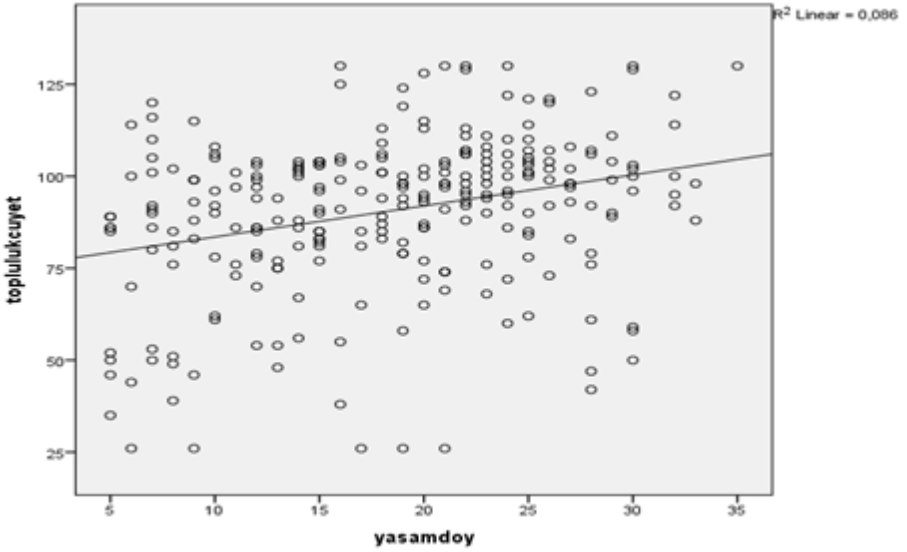
Tablo-1. Toplulukçu Yeterlilik İle Yaşam Doymu Arasındaki İlişkiye Yönelik Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı Analiz Sonuçları

Değişkenler	\bar{X}	Ss	Toplulukçu Yeterlilik	Yaşam Doymu
1. Toplulukçu Yeterlilik	90.53	21.20	1	0.293** $p < 0.001$
2. Yaşam Doymu	18.32	7.35	0.293** $p < 0.001$	1

3.2. Araştırmanın ikinci sorusuna ilişkin bulgular

Araştırmanın ikinci sorusuna yönelik olarak; regresyon analizi öncesinde yaşam doymu ve toplulukçu yeterlilik değişkenleri arasındaki ilişkinin doğrusal bir özellik gösterip göstermediği Saçılma Diyagramı (Büyüköztürk, 2010) ile test edilmiş ve sonuç Tablo-2'de verilmiştir. Tablo-2'de yer alan bulgulara göre, yaşam doymu ve toplulukçu yeterlilik değişkenleri arasındaki ilişkinin doğrusal bir özellik gösterdiği gözlenmektedir.

Tablo-2. Toplulukçu Yeterlilik ve Yaşam Doymu Değişkenleri İçin Saçılma Diyagramı

Daha sonra araştırmanın ikinci sorusuna yönelik olarak, yaşam doyumunun toplulukçu yeterliliği yordama düzeyini saptamak amacıyla veriler üzerinde Basit Doğrusal Regresyon Analizi uygulanmış ve sonuçlar Tablo-3'te verilmiştir. Tablo-3'te yer alan bulgulara göre, yaşam doyumunun toplulukçu yeterliliği düşük düzeyde anlamlı olarak yordadığı saptanmıştır ($F_{(1,264)} = 24.726$; $R^2 = .086$; $*p < .001$). Yaşam doyumunu değişkeni, toplulukçu yeterlilik puanlarının %8.6'sını açıklamaktadır.

Tablo 3. Sağlık Çalışanlarında Yaşam Doyumunun Toplulukçu Yeterliliği Yordama Düzeyine İlişkin Basit Doğrusal Regresyon Analizi sonuçları

Yordayıcı Değişken	B	Standart Hata	β	T	p
Sabit	75.068	3.350	-	22.407	.000
Yaşam Doyumu	0.844	0.170	.293	4.973	.000

$F(1, 264) = 24.726$; $R = .293$; $R^2 = .086$; Durbin-Watson = 1.923; $p = .000$ $*p < .001$

3.3. Araştırmanın üçüncü sorusuna ilişkin bulgular

Araştırmamızın üçüncü sorusuna yönelik olarak sağlık çalışanlarının toplulukçu yeterlilik ve yaşam doymu ölçek puanlarının; cinsiyet, medeni durum, çocuk sahibi olma ve meslekte hizmet süresine göre, anlamlı düzeyde farklılaşp farklılaşmadığı test edilmiştir. Bu amaçla veriler üzerinde ilişkisiz Örneklem T-testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi teknikleri uygulanmış ve sonuçlar Tablo-4'te verilmiştir. Tablo-4'te yer alan bulgular şöyle özetlenebilir:

- a. Cinsiyete göre; kadınlarda yaşam doymu ölçek puanlarının, erkeklere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu saptanmıştır. Kadın ve erkek katılımcıların toplulukçu yeterlilik ölçek puanları arasında ise, anlamlı bir farklılığın olmadığı gözlenmektedir.
- b. Medeni duruma göre; evli, bekar veya boşanmış olan katılımcıların toplulukçu yeterlilik ve yaşam doymu ölçek puanları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı saptanmıştır.
- c. Çocuk sahibi olma durumuna göre; tek çocuk, iki çocuk, üç ve üzeri çocuk sahibi olan veya çocuğu olmayan katılımcıların, toplulukçu yeterlilik ve yaşam doymu ölçek puanları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı saptanmıştır.
- d. Meslekte hizmet süresine göre, katılımcıların yaşam doymu ölçek puanları arasında anlamlı düzeyde farklılık olduğu gözlenmektedir. Bulgular meslekte hizmet süresi yükseldikçe, katılımcıların yaşam doymu ölçek puanlarının da yükseldiğini göstermektedir. Uygulanan Scheffe Testi sonuçları ise bu anlamlı farklılığın; 0-5 yıl ($\bar{X}=16.39$) hizmet süresi olan grupla, hizmet süresi 16 yıl ve üzeri ($\bar{X}=20.11$) olan grup arasındaki farklılıktan kaynakladığını saptanmıştır. Meslekte hizmet süresine göre ise, katılımcıların toplulukçu yeterlilik ölçek puanları arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı saptanmıştır.

Tablo 4. Sağlık Çalışanlarında Toplulukçu Yeterlilik ve Yaşam Doymu Puanlarının Cinsiyet, Medeni Durum, Çocuk Sahibi Olma ve Meslekte Hizmet Süresine Göre Karşılaştırılması

Değişkenler	n	%	Toplulukçu Yeterlilik		Yaşam Doymumu	
			$\bar{X}\pm SD$		$\bar{X}\pm SD$	
Cinsiyet						
Kadın	184	69.2	90.97±20.61		19.11±7.15	
Erkek	82	30.8	89.55±22.58		16.56±7.54	
Test ve p			t= 0.51	p= .614	t= 2.64	p= .009
Medeni Durum						
Evli	157	38.7	90.58±21.87		19.16±7.29	
Bekar	103	59.0	90.06±20.79		16.95±7.38	
Boşanmış	6	2.3	97.50±3.39		20.00±5.76	
Test ve p			F= 0.35	p= .706	F= 3.01	p= .051
Çocuk Sahibi Olma						
Çocuğum yoktur (1)	136	51.1	90.43±21.47		17.53±7.33	
Tek çocuk (2)	50	18.8	90.50±21.20		18.44±6.90	
İki çocuk (3)	61	22.9	90.49±19.90		19.54±7.54	
Üç çocuk ve üzeri (4)	19	7.1	91.53±24.83		19.79±7.86	
Test ve p			F= 0.015	p= .997	F= 1.348	p= .259
Meslekte Hizmet Süresi						
0-5 yıl (1)	110	41.4	88.05±22.32		16.39±6.92	
6-10 yıl (2)	43	16.2	88.95±21.26		18.91±7.90	
11-15 yıl (3)	41	15.4	89.59±20.68		19.76±5.90	
16 yıl ve üzeri (4)	72	27.1	95.82±19.09		20.11±7.82	
Test ve p			F= 2.131	p= .097	F= 4.758	p= .003 (1-4)

4. TARTIŞMA ve YORUM

Bu araştırmada, öncelikle sağlık çalışanlarında toplulukçu yeterlilik düzeyleri ile yaşam doymumu arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmada ikinci olarak ise, yaşam doymununun toplulukçu yeterliliği yordama düzeyi incelenmiştir.

Çalışmamızda, toplulukçu yeterlilik algısının sağlık çalışanlarının %14.3'ünde düşük düzeyde olduğu saptanmıştır. Bu bireylerin çalıştığı sağlık kurumunda; kurumun geleceğini düşünme, birlikte hareket etme, ortak kurumsal hedefler belirleme, ortak kararlar alma, mesleğin çıkarlarını birlikte savunma, mesleki ve kişisel sorunlarda yardımlaşma ve birlikte hak arama gibi konularda dezavantajlı durumda olduklarını burada vurgulamak gerekir. Diğer yandan katılımcıların %76.3'ünde toplulukçu yeterlilik algısının orta düzeyde, %9.4'ünde ise, yüksek

düzeyde olduğu saptanmıştır. Elde edilen bu sonucun, hem sağlık kurumları hem de sağlık çalışanları açısından olumlu bir durum olduğunu vurgulamak gerekir. Toplulukçu yeterlilik algısı, öncelikle bireysel düzeyde gelişmekte ve daha sonra kurumun ve grubun ortak yararları doğrultusunda, karşılıklı dayanışma içinde ortak çabaya dönüşmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, sağlık çalışanlarında ve çalıştıkları sağlık kurumlarında verimliliğin ve hizmet kalitesinin yüksek olabileceği düşünülebilir.

Araştırmamızda, sağlık çalışanlarının %18.8'inde yaşam doyumunun düşük düzeyde olduğu saptanmıştır. Bu grupta bulunan bireyler; yaşamdan hoşnutsuzluk, yaşamın beklentilerini karşılamaması, yaşam şartlarının kötülüğü, idealindeki yaşamdan uzaklık gibi sorunları daha çok yaşamaktadırlar. Bu bireylerin iş, aile, arkadaş ve sosyal çevre ile ilgili yaşantılara yönelik öznel değerlendirmeleri de negatif düzeydedir. Bu açıklamalara göre düşünüldüğünde, yaşam doyumunun düşük olmasının sağlık çalışanlarında mutluluk hissi ve iyilik hali; sağlık kurumlarında ise verimlilik, işe bağlılık, iş performansı ve hastalara verilen sağlık hizmetlerinin kalitesi gibi açılardan da risk oluşturduğu ileri sürülebilir. Diğer yandan çalışmamızda, sağlık çalışanlarının %65'inde yaşam doyumunun orta düzeyde; %16.2'sinde ise, yaşam doyumunun yüksek düzeyde olduğu saptanmıştır. Elde edilen bu sonucun sağlık çalışanlarının yaşam doyumunda; yaşam kalitesi, refah düzeyi, meslek ve aile yaşamından duyulan hoşnutluk ve mutluluk gibi etkenler açısından olumlu bir durum ortaya koyduğu yadsınamaz bir gerçektir. Sağlık kurumları açısından bakıldığında ise bu durumun, hastalara verilen sağlık hizmetlerinin kalitesi ve örgütsel verimlilik açısından avantaj oluşturduğu düşünülebilir.

Çalışmamızda elde edilen korelasyon analizi bulguları; sağlık çalışanlarında toplulukçu yeterlilik ile yaşam doymu arasında, düşük düzeyde de olsa pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Elde edilen bu sonuç, sağlık

çalışanlarında toplulukçu yeterlilik düzeyi arttıkça, karşılıklı olarak yaşam doyumunun da arttığı göstermektedir. Alan yazın incelendiğinde, sağlık çalışanlarında toplulukçu yeterlilik ile yaşam doymu arasındaki ilişkiyi inceleyen herhangi bir araştırmaya ulaşılamamıştır. Ancak yapılan bazı araştırmaların, çalışmamızda elde edilen bulguları dolaylı olarak desteklediği gözlenmektedir. Berkland vd. (2017: 203) yapmış oldukları çalışmalarında, sağlık çalışanlarında yaşam doymu ile mutluluk, iyilik hali ve stresle başa çıkma arasında anlamlı düzeyde ilişki olduğunu rapor etmektedirler. Diğer bir araştırmada Smith vd. (2018:779), hemşirelerde hasta bakımı ve hizmet kalitesi ile toplulukçu yeterlilik düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu saptamışlardır. Bu çalışmanın bulguları toplulukçu yeterlilik düzeyi yüksek olan hemşirelerin, bireysel ve örgütsel amaçlar doğrultusunda ortak çaba gösterebileceklerini ve yaşam doyumlarının da daha yüksek olabileceğini düşündürmektedir. Benzer bulgulara ulaşan diğer araştırmalarda da aynı durum gözlenmektedir. Khanna (2015), kadın doktorlar arasında örgütsel stres ve yaşam doymu arasında negatif ve anlamlı bir ilişki olduğunu saptamıştır. Kadın doktorlarda örgütsel stres düzeyi düştükçe, yaşam doyumunun yükseldiği rapor edilmektedir. Çalışmamızın bulgularını dolaylı olarak destekleyen başka bir araştırmada ise Camcı ve Kavuran (2021:274), hemşirelerde yaşam doymu ile tükenmişlik arasında negatif yönde, yaşam doymu ile iş doymu arasında ise, pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu saptamıştır. Yapılmış olan bu çalışmada, hemşirelerde tükenmişlik ve iş doyumunun, yaşam doymu açısından önemli bir değişken olduğu dikkat çekmektedir. Bu iki değişkenin toplulukçu yeterlilik açısından da, kritik bir öneminin olduğunu vurgulamak gerekir. Sağlık çalışanları üzerinde yapılan diğer araştırmalarda da yaşam doymu ile informal iletişim, psikolojik sermaye, öz değerlendirme ve işe hazır bulunuşluk arasında pozitif yönde anlamlı ilişkilerin olduğu rapor edilmektedir (Beyhan, 2018; Özal, 2019; Arslanoğlu vd; 2021: 20-33). Sağlık çalışanlarında toplulukçu yeterlilik üzerinde yapılan araştırmalarda da,

çalışmamızın bulgularının dolaylı olarak desteklediği gözlenmektedir. Yapılan bir araştırmada Fullerton vd. (2015: 1-10), yüksek düzeyde toplulukçu yeterlilik ile düşük düzeyde depresyon arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu rapor etmişlerdir. Depresyonun yaşam doymu ve toplulukçu yeterlilik üzerinde toksik etki yaratacağı düşünüldüğünde, çalışmamızın bulgularıyla benzerlik taşıdığını burada vurgulamak gerekir. Bazı araştırmalarda ise toplulukçu yeterliliğin, genel halk sağlığı ile birlikte birey ve toplum yaşamı açısından önemi vurgulanmakta ve çalışmamızın bulgularını dolaylı olarak desteklediği gözlenmektedir (Fong ve Chang, 2011: 797-810; Tower vd; 2021: 55-61).

Çalışmamızda elde edilen regresyon analizi bulguları ise, yaşam doymunun toplulukçu yeterliliği düşük düzeyde anlamlı olarak yordadığını göstermektedir. Bu sonuca göre, yaşam doymunun toplulukçu yeterlilik algısının gelişmesini desteklediği ileri sürülebilir. Bu durumun, yaşam doymu yüksek olan sağlık çalışanlarında mesleki doym ve enerji düzeyinin yüksek olmasından ve ayrıca mesleki stresörlerle birlikte tükenmişliğe karşı daha dirençli olmalarından kaynaklandığı düşünülebilir. Alan yazın incelendiğinde, sağlık çalışanlarında yaşam doymunun toplulukçu yeterliliği yordama düzeyine ilişkin herhangi bir araştırmaya ulaşılamamıştır. Ancak sağlık çalışanlarında yapılan bazı araştırmalarda, toplulukçu yeterlilik algısının meslek performansı (Lee ve Ko, 2010: 839-848); yaşam doymunun ise, mesleki öz yeterlilik üzerinde etkili olduğu rapor edilmektedir (Bernales-Turpo vd; 2022: 1-9). Sağlık çalışanları üzerinde yapılan diğer araştırmalarda da sosyal iyilik hali, iş doymu, psikolojik dayanıklılık, merhamet yorgunluğu ve kaygının, yaşam doymu üzerinde etkili olduğu rapor edilmektedir (Baykal, 2020; Yaman, 2020; Tatlı ve Yiğit, 2021: 1202-1221). Verilen bu çalışmaların bulgularıyla, bizim çalışmamızın bulguları arasında benzerlik gözlenmektedir.

Araştırmada üçüncü olarak sağlık çalışanlarında cinsiyet, medeni durum, çocuk sahibi olma ve meslekte hizmet süresine göre, toplulukçu yeterlilik ve yaşam doyumu ölçek puanlarının farklılaşma durumu incelenmiştir. Araştırmamızda elde edilen bulgulara göre, kadın sağlık çalışanlarında yaşam doyumunun erkeklere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu gözlenmektedir. Ulaşılan bu sonuç; yaşamdan hoşnutluk, yaşamın beklentileri karşılama durumu, yaşam şartları ve idealindeki yaşama ulaşma gibi durumlar açısından, kadınların erkeklere göre daha avantajlı durumda olduklarını düşündürmektedir. Bu durumun kadınlar arasında iş, aile, arkadaş ve duygusal sorun gibi konularda, erkeklere göre paylaşımların daha güçlü olmasından kaynaklandığı ileri sürülebilir. Alan yazın incelendiğinde, bazı araştırmalarda sağlık çalışanı kadınlarda yaşam doyumunun erkeklere göre daha yüksek olduğu rapor edilmekte (Kılıç vd; 2021: 326-336); Camcı ve Kavuran, 2021: 274-283) ve çalışmamızın bulgularını desteklediği gözlenmektedir. Çalışmamızda elde edilen bulguların tersine Benli ve Yıldırım (2017: 167-179) ise sağlık çalışanı erkeklerde yaşam doyumunun, kadınlara göre daha yüksek olduğunu rapor etmektedir. Örneklem bazında ele alındığında, bu durumun erkekler açısından olumlu düzeyde çeşitli sosyo-demografik değişkenlerden kaynaklandığı düşünülebilir. Yapılan bazı araştırmalarda ise, kadın ve erkek sağlık çalışanlarının yaşam doyumu düzeyleri arasında anlamlı farklılığın bulunmadığı rapor edilmiş ve araştırmamızın bulgularını desteklemediği bu şekilde anlaşılmıştır (Tekir vd; 2016: 51-63; Özal, 2019; Ovat, 2022).

Çalışmamızda, kadın ve erkek katılımcıların toplulukçu yeterlilik ölçek puanları arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı saptanmıştır. Elde edilen bu sonuç, erkek ve kadın çalışanlarda toplulukçu yeterlilik algısının benzerlik içinde ve cinsiyet değişkeninden bağımsız olarak geliştiğini düşündürmektedir. Bu durum sağlık kurumlarında çalışan erkek ve kadınların, örgüte-gruba bağlılık ve güven duygusu içinde sahip oldukları becerileri ortak amaçlar doğrultusunda

kullandıklarını göstermektedir. Organizasyonlar açısından bakıldığında ideal olan; kadın ve erkek çalışanların örgüte bağlılık, işbirliği, dayanışma ve motivasyon açısından homojen özellikler taşımasıdır. Bu durumun bireysel ve örgütsel anlamda; mutluluk, verimlilik, hizmet kalitesi ve örgütsel rekabet açısından son derece stratejik bir amaç ortaya koyduğunu vurgulamak gerekir. Ancak alan yazın incelendiğinde, yapılan bazı araştırmaların bu araştırmayı desteklemediği ve erkeklerde toplulukçu yeterlilik düzeylerinin, kadınlara göre daha yüksek olduğu rapor edilmektedir (Turğut, 2017; Çakaloğulları ve Doğan, 2020: 21-32; Gökçe vd; 2020: 718-731). Bu durumun erkek çalışanlar arasında bağlılık, işbirliği, dayanışma ve motivasyonun, kadınlara göre daha güçlü olduğundan kaynaklandığı düşünülebilir.

Çalışmamızda evli, bekar veya boşanmış olan sağlık çalışanlarının toplulukçu yeterlilik ve yaşam doymu düzeyleri arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı saptanmıştır. Kurum ve grup içinde karşılıklı güven, uyum, dayanışma, kurumun ve grubun ortak yararları, ortak hedefler, çabaları birleştirme, işbirliği ve dayanışma gibi açılardan bakıldığında; evli ve bekar çalışanların toplulukçu yeterlilik ve yaşam doymu düzeyleri arasında homojenlik olduğu ileri sürülebilir. Alan yazın incelendiğinde çalışmamızla tutarlı şekilde, evli ve bekar olan sağlık çalışanlarının yaşam doymu ve toplulukçu yeterlilik düzeyleri arasında fark olmadığını rapor eden araştırmalar bulunmuştur (Tekir vd; 2016: 51-63; Turğut, 2017; Çakaloğulları ve Doğan, 2020: 21-32; Gökçe vd; 2020: 718-731; Ovat, 2022). Ancak bazı araştırmalarda evli olan sağlık çalışanlarında, bekar sağlık çalışanlarına göre yaşam doymunun daha yüksek düzeyde olduğu rapor edilmekte ve bu araştırmanın bulgularını desteklemediği gözlenmektedir (Benli ve Yıldırım, 2017: 167-179; Özal, 2019; Parıldar, 2020; Teke, 2021; Kılıç vd; 2021: 326-336). Örneklem bazında ele alındığında bu durumun, evli sağlık çalışanlarında evlilik doymunun ve eş desteğinin daha yüksek düzeyde olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Bu araştırmaların bulgularının tam tersine Camcı ve

Kavuran (2021:274-283) ise, bekar hemşirelerde evlilere göre yaşam doyumunun daha yüksek olduğunu saptamıştır. Bu çalışma, bekar hemşirelerde diğer değişkenlerle birlikte geçim koşullarının evlilere göre daha rahat olduğunu düşündürmektedir.

Çalışmamızda, çocuk sahibi olma durumuna göre sağlık çalışanlarının toplulukçu yeterlilik ve yaşam doyumu düzeyleri arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı saptanmıştır. Ulaşılan bu sonucun sağlık çalışanlarında; kurumsal hedeflere ulaşabilmek için işyerinde yaratıcılık, takım üyeleri arasında yüksek motivasyon, çalışanların bağlılık ve güven içinde sahip oldukları becerileri ortak amaçlar doğrultusunda kullanmaları gibi yaşantılar açısından, toplulukçu yeterliliğin çocuk sahibi olma durumundan bağımsız olarak geliştiği düşünülebilir. Konuya yaşam doyumu açısından bakıldığında ise sağlık çalışanlarında iş, aile, arkadaşlar ve sosyal çevre ile ilgili bireysel yaşantılara yönelik öznel değerlendirmelerin, çocuk sahibi olma durumundan etkilenmediği düşünülebilir. Alan yazın incelendiğinde çocuk sahibi olma durumuna göre, sağlık çalışanlarında toplulukçu yeterlilik ve yaşam doyumu düzeylerini inceleyen herhangi bir araştırmaya ulaşılamamıştır. Ancak yapılan bir araştırmada, çocuk sahibi olan ebelerde yaşam doyumunun, çocuk sahibi olmayan ebelere göre daha yüksek olduğu rapor edilmiştir (Teke, 2021). Bu çalışmanın farklı meslek gruplarından tüm sağlık çalışanlarını kapsamadığını burada vurgulamak gerekir.

Çalışmamızda meslekte hizmet süresi 16 yıl ve üstü olan katılımcıların, hizmet süresi 16 yılın altında olan katılımcılara göre yaşam doyumunun daha yüksek düzeyde olduğu saptanmıştır. Bulgular, meslekte hizmet süresi yükseldikçe katılımcıların yaşam doyumu ölçek puanlarının da anlamlı düzeyde yükseldiğini göstermektedir. Bu durumun meslekte hizmet süresi arttıkça; mesleki uyumun ve meslekte profesyonelliğin gelişmesi ile birlikte mesleki stresörlere ve tükenmişliğe karşı direncin güçlenmesinden kaynaklandığı ileri sürülebilir.

Çalışmamızın bulgularıyla tutarlı şekilde meslekte çalışma süresi arttıkça, sağlık çalışanlarında yaşam doyumunun da arttığını rapor eden araştırmalar bulunmuştur (Lee ve Ko, 2010: 839-848; Özal, 2019; Kılıç vd; 2021: 326-336). Bazı araştırmalarda da tam tersine, sağlık çalışanlarında meslekte hizmet süresine göre yaşam doymu arasında fark olmadığı rapor edilmekte ve çalışmamızın bulgularını desteklemediği görülmektedir (Benli ve Yıldırım, 2017: 167-179; Teke, 2021; Camcı ve Kavuran, 2021:274-283). Yapılan dikkat çekici bir araştırmada ise sağlık çalışanlarında, meslekte hizmet süresi 0-1 yıl arasında olanlarda yaşam doyumunun diğerlerine göre, daha yüksek olduğu görülmüştür (Ovat, 2022). Örneklem bazında değerlendirildiğinde, bu durumun mesleğin ilk yıllarında var olan ve henüz kaybolmayan mesleki idealizmden kaynaklandığı düşünülebilir.

Araştırmamızda meslekte hizmet süresine göre, toplulukçu yeterlilik ölçek puanları arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı saptanmıştır. Alan yazında çalışmamızın bulgularıyla tutarlı şekilde, sağlık çalışanlarında meslekte hizmet süresine göre toplulukçu yeterlilik düzeyleri arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığını rapor eden araştırmalar bulunmaktadır (Turğut, 2017; Gökçe vd; 2020: 718-731; Çakaloğulları ve Doğan, 2020: 21-32). Bu sonuçlara göre ele alındığında meslekte hizmet süresinin, toplulukçu yeterlilik algısının gelişmesinde daha geri planda ve etkisiz düzeyde kaldığı düşünülebilir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak, toplulukçu yeterlilik ve yaşam doymu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Yaşam doymu toplulukçu yeterliliği anlamlı düzeyde yordamaktadır. Kadın sağlık çalışanlarında yaşam doymu, erkeklere göre anlamlı düzeyde yüksektir. Medeni durum ve çocuk sahibi olma durumuna göre, toplulukçu yeterlilik ve yaşam doymu düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Meslekte hizmet süresi 16 yıl ve üzeri olan

katılımcıların, hizmet süresi 16 yılın altında olan katılımcılara göre yaşam doyumu daha yüksek düzeydedir. Meslekte hizmet süresi arttıkça, buna paralel olarak yaşam doyumu da artmaktadır. Meslekte hizmet süresine göre ise, toplulukçu yeterlilik düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Bu araştırmanın bulgularına dayalı olarak şu öneriler getirilebilir:

- Toplulukçu yeterlilik ve yaşam doyumu düşük olan sağlık çalışanlarında, bireysel ve örgütsel verimlilik açısından profesyonel desteğe ihtiyaç duyulmaktadır.
- Farklı örneklerde toplulukçu yeterlilik ve yaşam doyumu arasındaki ilişkileri inceleyen karşılaştırmalı araştırmalar yapılabilir.
- Sağlık kurumlarında toplulukçu yeterlilik ve yaşam doyumunun geliştirilmesi konusunda, siyasi otorite tarafından çok yönlü ve destekleyici çalışmalar yapılabilir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Destek/Finansman Bilgileri:

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için Ardahan Üniversitesi Bilimsel Yayın ve Etik Kurulu'nun, 14.06.2022 tarih ve E-67796128-000-2200017473 sayılı oluru ile izin alınmıştır. Ayrıca Ardahan Valiliği İl Sağlık Müdürlüğü'nün, 21.06.2022 tarih ve E-40122040-044 sayılı oluru ile bağlı sağlık kurumları için uygulama izni alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahern, J., & Galea, S. (2011). Collective efficacy and major depression in urban neighborhoods. *American Journal of Epidemiology*, 173(12): 1453-1462.
- Arslanoğlu, A., Gemlik, N., & Arslan, I. (2021). İnfornel iletişimin yaşam doyumunu üzerine etkisi: Sağlık alışanlarında bir uygulama. *Erciyes Akademi*, 35(1): 20-33.
- Bakker, A. B., Demerouti, E., & Sanz-Vergel, A. I. (2014). Burnout and work engagement: The JD-R approach. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 1(1): 389-411.
- Bandura, A. (2000). Exercise of human agency through collective efficacy. *Current Directions in Psychological Science*, 9(3): 75-78.
- Bandura, A. (2006). Adolescent development from an agentic perspective. *Self-Efficacy Beliefs of Adolescents*. Copyright © 2005 by Information Age Publishing, Chapter 1: pp. 1-43.
- Baykal, E. (2020). Covid-19 bağlamında psikolojik dayanıklılık, kayđı ve yaşam doyumunu ilişkisi. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 10(2): 68-80.
- Bayram, N. (2004). *Sosyal bilimlerde SPSS ile veri analizi*. 1. Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Benli, S. S., & Yıldırım, A. (2017). Hemşirelerde yaşam doyumunu ve lme karşı tutum arasındaki ilişki. *Gmşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(4): 167-179.

- Berkland, B. E., & Diğerleri. (2017). A Worksite wellness intervention: Improving happiness, life satisfaction, and gratitude in health care workers. *Mayo Clinic Proceedings: Innovations, Quality & Outcomes*, 1(3): 203-210.
- Bernales-Turpo, D., & Diğerleri. (2022). Burnout, professional self-efficacy, and life satisfaction as predictors of job performance in health care workers: The mediating role of work engagement. *Journal of Primary Care & Community Health*, 13: 1-9.
- Beyhan, T. E. (2018). *Sağlık çalışanlarının işe hazır bulunuşluk durumlarının öz yeterlilik ve yaşam doyumu üzerine etkisinin değerlendirilmesi*. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. 11. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.
- Camcı, G., & Kavuran, E. (2021). Hemşirelerin iş stresi ve tükenmişlik düzeyleri ile meslek ve yaşam doyumu düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 24(2): 274-283.
- Carroll, J. M., Rosson, M. B., & Zhou, J. (2005). Collective efficacy as a measure of community. *Proceedings as human factors in computing systems. CHI 2005, I Papers Large Communities*, April 2–7. New York, NY: Association for Computing Machinery, pp. 1-10.
- Cohen, D. A., Inagami, S., & Finch, B. (2008). The built environment and collective efficacy. *Health & Place*, 14(2): 198-208.
- Çakaloğulları, N., & Doğan, Y. B. (2020). Hastane çalışanları örnekleminde toplulukçu yeterlilik ölçeği geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Kriz Dergisi*, 28(1): 21-32.

Dai, Y. D., Zhuang, W. L., Lu, S. C., & Huan, T. C. (2020). Work engagement or job burnout? Psychological ownership amongst the employees of international tourist hotels. *Tourism Review*, 76: 1243-1259.

Diener, E., Emmons, R., Larsen, R., & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49: 71-75.

Diener, E., Oishi, S., & Lucas, R. E. (2009). Subjective well-being: the science of happiness and life satisfaction. Second Edition, (Edited By: Lopez, S. J., & Snyder, C. R.). *Oxford Handbook of Positive Psychology*. New York: Oxford University Press, pp. 187-194.

Erdogan, B., Bauer, T. N., Truxillo, D. M., & Mansfield, L. R. (2012). Whistle while you work: A review of the life satisfaction literature. *Journal of Management*, 38(4): 1038-1083.

Eren, T. A. (2008). *Onkoloji hemşirelerinin iş doyumunu ve yaşam doyumunun incelenmesi*. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Filho, E., Tenenbaum, G., & Yang, Y. (2015). Cohesion, team mental models, and collective efficacy: Towards an integrated framework of team dynamics in sport. *Journal of Sports Sciences*, 33(6): 641-653.

Fong, E., & Chang, L. Y. (2011). Community under stress: Trust, reciprocity, and community collective efficacy during sars outbreak. *Journal of Community Health*, 36(5): 797-810.

Fullerton, C. S., Ursano, R. J., Liu, X., McKibben, J. B., Wang, L., & Reissman, D. B. (2015). Depressive symptom severity and community collective efficacy following the 2004 Florida hurricanes. *Plos One*, 10(6): 1-10.

- Gökçe, H., Orhan, S., Demir, H., Aydın, O. A., Gümüő, M., & Kızılkaya, E. (2020). Covid-19 pandemisi öncesi ve sonrasında sağlık alıőanlarının toplulukçu yeterlilik algılarının incelenmesi. *Journal of Institute of Economic Development and Social Researches*, 6(25): 718-731.
- Hagmaier, T., Abele, A. E., & Goebel, K. (2018). How do career satisfaction and life satisfaction associate?. *Journal of Managerial Psychology*, 33: 142-160.
- Janicijevic, I., Seke, K., Djokovic, A., & Filipovic, T. (2013). Healthcare workers satisfaction and patient satisfaction–where is the linkage?. *Hippokratia*, 17(2): 157-162.
- Jones, M. D. (2006). Which is a better predictor of job performance: Job satisfaction or life satisfaction?. *Journal of Behavioral and Applied Management*, 8(1): 20-42.
- Karasar, N. (1986). *Bilimsel araştırma yöntemi*. 3. Baskı. Ankara: Bilim Yayınları.
- Khanna, S. (2015). Organisational role stress (ORS) and life satisfaction among female doctors. In *Proceedings of the International Conference on Technology and Business Management*, March 23-25, pp. 601-606.
- Kılıç, M., Öcal, N. Ü., & Uslukılı, G. (2021). Sağlık alıőanlarının D Tipi Kişilik Yapısı ve yaşam doyumunun ekip alıőması tutumu üzerine etkisi. *Sağlık Bilimleri Dergisi*, 30(3): 326-336.
- Kim, M., & Shin, Y. (2015). Collective efficacy as a mediator between cooperative group norms and group positive affect and team creativity. *Asia Pacific Journal of Management*, 32(3): 693-716.

Kořtuniuk, A., Witczak, I., Młynarska, A., Czajor, K., & Uchmanowicz, I. (2021).

Satisfaction with life, satisfaction with job, and the level of care rationing among Polish nurses—A cross-sectional study. *Frontiers in Psychology*, 12: 1-9.

Köker, S. (1991). *Normal ve sorunlu ergenlerin yaşam doyumu düzeyinin karşılaştırılması*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Lado, M., Otero, I., & Salgado, J. F. (2021). Cognitive reflection, life satisfaction, emotional balance and job performance. *Psicothema*, 33: 118-124.

Lee, T. W., & Ko, Y. K. (2010). Effects of self-efficacy, affectivity and collective efficacy on nursing performance of hospital nurses. *Journal of Advanced Nursing*, 66(4): 839-848.

Li, X., Zhou, M., Zhao, N., Zhang, S., & Zhang, J. (2015). Collective-efficacy as a mediator of the relationship of leaders' personality traits and team performance: A cross-level analysis. *International Journal of Psychology*, 50(3): 223-231.

Lopez, J. M. C., Palao, B. M., Pomareda, H. L. P., & Medina, R. S. B. (2020). Análisis del compromiso laboral en colaboradores de gobiernos locales de la ciudad de Arequipa, Perú. *Universidad Ciencia y Tecnología*, 24(106): 13-19.

Medvedev, O. N., & Landhuis, C. E. (2018). Exploring constructs of well-being, happiness and quality of life. *Peer J*, 6: 1-16.

Oishi, S., Diener, E. F., Lucas, R., & Suh, E. M. (1999). Cross-cultural variations in predictors of life satisfaction: Perspectives from needs and values.

Society for Personality and Social Psychology, Inc. 25 (8): August, 980-990.

Ovat, A. (2022). *Sağlık Çalışanlarında fiziksel aktivite ile iş doyumu, yaşam doyumu ilişkisini değerlendirme*. T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilimleri Üniversitesi Aile Hekimliği Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Özal, M. (2019). *Sağlık çalışanlarında psikolojik pozitif sermaye özdeğerlendirme ve yaşam doyumu ilişkisinin incelenmesi*. Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.

Parıldar, G. (2020). *Sağlık çalışanlarında sosyal medya bağımlılığı ile yaşam doyumu arasındaki ilişki*. T.C. Sağlık Bilimleri Üniversitesi Aile Hekimliği Kliniği, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Raosoft I. Sample Size Calculator. (2004). Erişim yeri: <http://www.raosoft.com/samplesize.html> Erişim tarihi: 14.08.2022

Sampson, R. J., Raudenbush, S. W., & Earls, F. (2009). Neighborhoods and violent crime: A multilevel study of collective efficacy. *Urban Health: Readings in the Social, Built, and Physical Environments Of US Cities*, pp.79-97.

Smith, J. G., Morin, K. H., Wallace, L. E., & Lake, E. T. (2018). Association of the nurse work environment, collective efficacy, and missed care. *Western Journal Of Nursing Research*, 40(6): 779-798.

Stajkovic, A. D., Lee, D., & Nyberg, A. J. (2009). Collective efficacy, group potency, and group performance: Meta-analyses of their relationships, and test of a mediation model. *Journal of Applied Psychology*, 94(3): 814-823.

Stephanou, G., & Giorgali, S. (2020). Work interpersonal relationships: Cognitive appraisals and the prediction of dispositional forgiveness and satisfaction of life and work. *Psychology*, 11(12): 1991-2023.

Tatlı, E., & Yiğit, A. (2021). Hastane çalışanlarının sosyal iyi olma halinin iş ve yaşam doymu üzerindeki etkisi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(4): 1202-1221.

Teke, B. (2021). *Kamu hastanelerinde çalışan ebelerde merhamet yorgunluğu ile iş ve yaşam doymu arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Tekir, Ö., Çevik, C., Selma, A. R. I. K., & Çetin, G. (2016). Sağlık çalışanlarının tükenmişlik, iş doymu düzeyleri ve yaşam doymununun incelenmesi. *Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 18(2): 51-63.

Tower, C., Van Nostrand, E., Misra, R., & Barnett, D. J. (2021). Building collective efficacy to support public health workforce development. *Journal of Public Health Management and Practice*, 27(1): 55-61.

Turğut, N. (2017). *Hastanede çalışan hemşire ve sağlık personeli örnekleminde "Sosyal İyilik Hali Ölçeği" ve "Toplulukçu Yeterlilik Ölçeği" geçerlilik ve güvenilirlik çalışması*. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Tümlü, Ü. G., & Receptoğlu, E. (2013). Üniversite akademik personelinin psikolojik dayanıklılık ve yaşam doymu arasındaki ilişki. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3(3): 205-213.

- Yaman, E. (2020). *Onkoloji ve palyatif bakım hemşirelerinin merhamet yorgunluğunun iş ve yaşam doyumuna etkisi*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Samsun.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Collective perception of efficacy; it consists of cognitions, beliefs and behaviors that exist in the minds of the group members, work with the common behaviors of the group, work in coordination with each other, motivate the individuals in the group in line with common beliefs and goals, and regulate the behaviors of the individuals within the group (Bandura, 2000). First of all, the collective perception of efficacy that develops at the individual level; it refers to mutual trust, harmony, solidarity within the group and the capacity to strive for the common benefits of the community or group. In other words, individuals; it is defined as working in the community by combining their abilities and efforts in line with common goals (Bandura, 2006), so that members support each other in joint cooperation and solidarity in organizations and carry the group to success (Carroll et al.; 2005: 1-10; Cohen et al.; 2008: 198-208).

In this study, life satisfaction was discussed as the second important variable that was examined considering that it would support the perception of collective efficacy in health professionals. In general, life satisfaction; it emerges as a result of subjective evaluations regarding individual experiences related to work, family, friends and social environment (Oishi et al.; 1999: 980-990; Diener et al.; 2009: 187-194). Low or high level of life satisfaction with these subjective evaluations; job, family life, well-being and satisfaction with the quality of life are defined as the feeling of happiness and well-being (Erdoğan et al.; 2012: 1038-1083) and is described as the ultimate goal of human development (Khanna, 2015). On the other hand, life satisfaction can also be defined as high general satisfaction and positive perceptions as a result of positive emotional and cognitive evaluations of the individual's own life (Arslanoğlu et al.; 2021: 20-33).

Purpose of the Study

In the research, the relationship between the levels of collective efficacy and life satisfaction in health professionals was examined. Secondly, it was aimed to determine to what extent life satisfaction predicts collective efficacy. Thirdly, according to gender, marital status, having children and length of service in the profession; it was investigated whether there is a significant difference between the collective efficacy and life satisfaction scale scores of health professionals.

Method

The research was carried out in various health institutions; 266 health professionals working as physicians, dentists, nurses, midwives, health officers and health technicians participated in the study. 69.2% (n=184) of the participants were female and 30.8% (n=82) were male. Distribution by profession; nurse/midwife 40.2% (n=106), physician/dentist 6% (n=16), health technician 25.2% (n=67), administrative staff and other health personnel 28.6% (n=76). As a data collection tool; Collective Efficacy Scale, Life Satisfaction Scale and Personal Information Form were used.

Results

In the study, it was determined that there was a low level of positive correlation between collective efficacy and life satisfaction ($r= 0.293$; $p< 0.001$). It was found that life satisfaction predicted collective efficacy at a low level and significantly ($F(1.264)= 24.726$; $R^2= .086$; $*p< .001$). It was determined that the life satisfaction scale scores of women were significantly higher than men. There was no significant difference between the collective efficacy scale scores of the female and male participants. No significant difference was observed between the collective efficacy and life satisfaction scale scores of the married, single or divorced participants. It was determined that there was no significant difference between the collective efficacy and life satisfaction scale scores according to the status of having children. It is observed that there is a significant difference between life satisfaction scale scores according to the length of service in the profession. It was determined that there was no significant difference between the collective efficacy scale scores according to the length of service in the profession.

Discussion and Conclusion

In our study, it was determined that the perception of collective efficacy was low in 14.3% of the health professions. In the health institution where these individuals work; it should be emphasized here that they are at a disadvantage in terms of thinking about the future of the institution, acting together, setting common institutional goals, making joint decisions, defending the interests of the profession together, helping in professional and personal problems and seeking rights together. It was determined that 76.3% of the participants had a medium level of collective efficacy perception, and 9.4% had a high level of self-efficacy. In our study, it was determined that 18.8% of health professionals had a low level of life satisfaction. Individuals in this group; they experience problems such as dissatisfaction with life, life not meeting their expectations, poor living conditions, distance from their ideal life. On the other hand, in our study, it was determined that 65% of the health professionals had a moderate level of life satisfaction, and 16.2% had a high level of life satisfaction.

In our study; It has been determined that there is a positive significant relationship between collective efficacy and life satisfaction in health professionals, albeit at a low level. This result shows that as the level of collective efficacy in health professionals increases, their life satisfaction also increases. Regression analysis findings, on the other hand, show that life satisfaction predicts collective efficacy at a low level and significantly. This may be due to the fact that health professionals with high life satisfaction have higher levels of occupational satisfaction and energy, as well as being more resistant to burnout with occupational stressors.

In our study, it is observed that the life satisfaction of female health professionals is significantly higher than that of males. This result reached; it makes us think that women are more advantageous than men in terms of satisfaction with life, meeting the expectations of life, living conditions and reaching the ideal life. In our study, it was determined that the participants with 16 years or more of service in the profession had a higher level of life satisfaction than the participants whose service period was less than 16 years.

ADIAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 15 Sayı : 42 Aralık 2022

Yayın Geliş Tarihi: 19.09.2022 Yayına Kabul Tarihi: 13.12.2022

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1177405>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/ Research Article

Atıf/Citation: İsmayıl, T. & Necefoğlu, A. (2022). The Evolution of Presidential System in Russian Federation: From Semi-Presidentialism to Super Presidentialism. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (42), 817-859.

THE EVOLUTION OF PRESIDENTIAL SYSTEM IN RUSSIAN FEDERATION: FROM SEMI-PRESIDENTIALISM TO SUPER PRESIDENTIALISM

Toğrul İSMAYIL* Ali NECEFOĞLU**

Abstract

Today, the presidential system in Russian Federation, by gradually evolving, has been taking another turn. The topic of article is the evolution of Russian semi-presidential system. The article consists of three parts. First of all, different governmental systems (parliamentary system, presidential and semi-presidential system) were examined in order to comprehend semi-presidential system properly. In the second part, semi-presidential system formed with the Russian Federation's Constitution of 1993 was explained diffusively. And in the last part, the article was finalized by analyzing structural process which takes Russian Federation to super presidentialism and in this context by shedding light on legislations series. The contribution of this study to the literature is to diversify the examples about political systems on the basis of the evolution of the Russian political system and to reveal the unique

* Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, tismayil@ksu.edu.tr, Kahramanmaraş, Türkiye

** Arş. Gör., Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, alincefoglu@hotmail.com, Kars, Türkiye

structure of this political system by taking into account the discussions within Russian Federation.

Keywords: *Russian Federation, presidential system, parliamentary system, semi-presidential system.*

RUSYA FEDERASYONU'NDA BAŞKANLIK SİSTEMİNİN EVRİMİ: YARI BAŞKANLIKTAN SÜPER BAŞKANLIĞA

Öz

Rusya Federasyonu'ndaki yarı başkanlık sistemi günümüzde git gide evrimleşerek, bambaşka bir hâl almaktadır. Makalenin konusu Rus yarı-başkanlık sisteminin evrimidir. Makale üç bölümden oluşmaktadır. İlk olarak, yarı-başkanlık sisteminin tam anlaşılabilmesi için hükümet sistemleri (parlamenter sistem, başkanlık ve yarı-başkanlık sistemi) incelenmiştir. Daha sonra, ikinci bölümde, Rusya Federasyonu'nun 1993 Anayasasıyla biçimlenen yarı-başkanlık sistemi ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Son bölümde ise Rusya Federasyonu'nu süper başkanlığa götüren yapının nasıl oluştuğu açıklanmış ve bu bağlamda çıkarılan yasalar dizisi belirtilerek makaleye son verilmiştir. Bu çalışmanın literatüre katkısı siyasal sistemler hakkındaki örnekleri, Rus siyasal sisteminin evrimi temelinde çeşitlendirmek ve Rusya Federasyonu'nun içindeki tartışmaları da göz önüne alarak bu siyasal sistemin kendine has yapısını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: *Rusya Federasyonu, başkanlık sistemi, parlamenter sistem, yarı-başkanlık sistemi.*

1. INTRODUCTION

There are different types of presidential and parliamentary systems in the world. Each state has formed its administrative structure in accordance with its own political culture. Some states are governed by an authoritarian president with the fusion of powers, whilst some countries have adopted the separation of powers that is an essential element of democracy. Though each state has its own presidential or parliamentary system, there are also states that should be examined in a separate classification.

There are three main approaches within the Russian Federation for the type of the form of government established in line with the Constitution of 1993.

According to those who support the first view, a presidential republic was established in the Russian Federation with a head of state that could not be controlled by the parliament (*the Federal Assembly*), and elected by the people. According to those who support the second view, the executive power in the government is constitutionally divided between the president and the parliament, and it is a semi-presidential (mixed) republic. According to the supporters of the third approach, there is a *sui generis* republic, in which the head of state becomes a "Tsar" with broad powers (Кондрашев, 2018: 34).

To determine the type of republic established in accordance with the Constitution of the Russian Federation, it is helpful to look at the three main approaches in detail mentioned above. According to the first approach, a presidential republic was established in the Russian Federation with certain characteristics that did not shake the classical establishment in principle (Гелиева, 2008: 41). Two arguments have been emphasized to support this widespread view: the executive branch is controlled by the President and the President is elected by the people. At the same time, in theory, the main feature of the presidential republic is the strict separation of powers system. The strict separation in legislative and executive is accepted only on the condition that executive organ have an obligation to abide by laws passed by parliament. In governments where such an approach is seen, such as the United States, the the head of state as executive branch has no tools to influence the parliament (Мартынюк, 2015: 60). In line with this view, reference can also be made to the views of current President Vladimir Putin and former president Dmitriy Medvedev, who claim that Russia Federation is a presidential republic and that the President does not intend to change his key role in the political system of state (Российская газета, 2003; 2007; 2008).

According to the supporters of the second view, in the Russian Federation, the semi-presidential (mixed) republic, in which there is a dual executive power between the president and the parliament, is adopted as a government system (Краснов, 2003: 16; Баглай, 2000: 123; Безуглов & Солдатов, 2001: 332; Козлова & Кутафин, 2006: 152). Those taking this view point out that the President is elected by the people and has the ability to influence the composition of the cabinet, and that the *Federal Assembly* has the power to approve and dismiss the government (Пушкарев, 2012: 9). Thus, Kokotov and Kukushkin (Кокотов & Кукушкин, 2007: 106), analyzing the provisions of the 1993 Constitution of the Russian Federation, characterizes this form of government in which the president has enormous powers as mixed. In addition, Kutafin, an distinguished professor of the Russian Academy of Sciences, tends to characterize the current form of government as a semi-presidential republic and calls it presidential-parliamentary (Козлова & Кутафин, 2006: 153). It should be particularly noted that even leading Russian constitutionalists have had serious difficulties trying to bind Russia to one form of government, constantly dragging from one definition to another. The milestone in this discussion is Professor Chirkin's position. He (Чиркин, 2006: 12) points out that the Constitution provides elements of both a parliamentary republic and a presidential republic. In another work, Chirkin (Чиркин, 2008: 16-17) specifically states that Russia, like other post-Soviet countries, is a presidential-parliamentary republic, although its form of government is defined as a presidential republic.

According to the third view, the form of government of the Russian Federation is defined as super-presidentialism (Кондрашев, 2018: 36). So, what are the distinguishing features of the super-presidential republic? Some of the most important can be described as follows:

- By de facto, the government is not under the control of the parliament. (The threat of dissolution prevents parliament from controlling the appointment of cabinet chief).
- To have an opportunity to dismiss ministers individually or to force the entire cabinet to resign.
- To have the power to issue a decree without the approval of the parliament without specifying the validity period.
- Appointing the head of government and having the power of law to dissolve parliament for the purpose of controlling the expression of distrust of government.

In such states, the president is a legal or de facto chief executive. Thus, the president has the right to dissolve parliament in the legislative and judicial branches, pass legislation on delegation, appoint individual judges and elect candidates for all senior officials (Кондрашев, 2018: 36).

The point that should be taken as a benchmark when examining government systems is the relations between forces. Administrative structures are classified as "separation of powers systems" and "fusion of powers" in terms of separating or fusing legislative, executive and judiciary powers in one hand (Huntington, 2002: 105-157). While the legislative and executive powers are concentrated on one junta or in a single person, authoritarian regimes and monarchies are formed. If it gathers around a parliament, a parliamentary government system is formed. In this context, it will be useful to examine the government systems and their characteristics in general terms in order to better understand the system and the changes in Russian Federation.

2. CONCEPTUAL FRAMEWORK AND LITERATURE ANALYSIS

2.1. Government Systems and Features

Although political scientists classify government systems in different ways (Shugart & Carey, 1992: 160), the generally accepted classification is as follows: parliamentary system, presidential system, and semi-presidential system.

Parliamentary System

The Modern Parliamentary System is a system created in England in the 18th century to control the government and restrict its authority in a parliament where the people are represented (Kahraman, 2012: 435). In a parliamentary system, the government emerges from an elected assembly, and the prime ministers continue to be members of the parliament at the same time. The feature of this system is the “soft” separation of legislative and executive powers from each other. The administrative structure of the country is double-headed: “head of state” and “head of government” (Gözler, 2000 :329). However, the heads of state were generally not held responsible for the actions of the government, as they were in a supra-political position in these systems and represented the whole of the people. The duties of the head of state are representative.

The most known weakness of the Parliamentary System has been the establishment of unstable governments. The government is ready to be overthrown at any time if it fails to achieve the required majority in parliament. Parties that could not obtain the necessary majority and created a coalition with the support of other parties could not continue their governments for a long time. For example, between 1948-1992, 50 governments were established in Italy in 44 years (Pierre, 1992: 202). Since the prime minister who will form the government is not directly elected by the people, but by the parliament, he must always look to the support of the parliament. This will lead to a weak prime minister figure. In addition, if the head of state is not content with his representative role and tries to dominate the executive, it can lead to a government crisis (Gözler, 2000: 29). This often leads to the formation of

undesirable coalition governments. However, the undesirability of party coalitions does not always cause instability, as in the case of Germany, which has been governed by a coalition since 1949. As it is known, since the decisions are taken by "unanimity" in the council of ministers, decision-making in coalition governments is a more sensitive process as it requires the parties to reach an agreement continuously (Sartori, 1997: 152). Likewise, another problem arising from coalitions is that the citizens do not know who to hold responsible for the serious problems that arise. In such a case, the citizen sees all parties participating in the coalition as responsible. After the coalitions that could not cope with serious problems, it was seen that the citizens did not give their vote to these parties and turned to a new search.

Presidential system

In the Presidential System, although the president is the head of state, the executive responsibility also belongs to the president. The president is directly elected by the people (Szilágyi, 2009: 308). In the presidential system, the legislature and the executive are sharply separated from each other. The head of state cannot participate in legislative activities and cannot dissolve parliament. Likewise, the parliament cannot dismiss the head of state. The president and the government formed by the president cannot be members of parliament (Gözler, 2000: 40). Lijphart (1996: 92) listed two conditions for a system to be a presidential system. First, the president cannot be dismissed by the legislature. The second is that the president is elected directly or indirectly by the people. The President exercises all the powers of the executive. Therefore, the president is the only person responsible for forming and running the government. It governs the country according to the laws created by the parliament, and while doing so, it cannot even propose a law (Erdoğan, 2003:

174). In this system, unlike the parliamentary system, there is a strong head of state. The responsibilities and duties of the President are not representative.

The most important feature of the presidential system is the stability of the government (Uluşahin, 1999: 57-99). Precisely, the president cannot be removed from office and the government cannot be overthrown before the presidential term specified in the constitution expires. In the Presidential System, since the president is directly elected by the people, the president can take bolder decisions based on his legitimacy over the people. This ensures that the country is run by a stronger executive power (Uluşahin, 1999: 105-106). Moreover, according to the political scientists who defend the presidential system, the election of the president by the people is more democratic than the parliamentary system (Uluşahin, 1999: 142). According to the same view, the system can be interpreted as more democratic since the person to be held responsible for the problems is known. Contrary to the possibility that the party that comes out first in the parliamentary system will not take part in the government, in the presidential system, who will head the executive is determined by popular vote.

Criticisms of the presidential system, on the other hand, include waiting for the expiry of the mandate to replace the president while he misuses his office, and in cases where the political party supported by the president cannot obtain the necessary majority in the parliament, there are situations where the wishes of the opposition dominate the parliament. In such cases, the legislative-executive apparatus of the country may go into complete lockdown, and this may cause crises (Gözler, 2000: 41). In addition, if a conflict arises, both forces can argue that they are legitimate due to the popular vote of the president and parliament. Therefore, cooperation between the legislature and the executive will be damaged (Uluşahin, 1999: 106).

The rule that the winner takes all or loser loses all, which is not in the parliamentary system, is extremely valid in the presidential system. The party that cannot win the election is excluded from the system. For this reason, the elections are in an "all or nothing" atmosphere, which increases the political polarization (Uluşahin, 1999: 126) in the countries governed by the presidential system and causes politicians to gather around two parties, as in the case of the USA. As a result, the president, who is elected with a high vote in the presidential system, can say that he made most of his decisions in accordance with the will of the people and may try to legitimize his decision in this way.

Semi-Presidential system

The semi-presidential system, which is located between the presidential system and the parliamentary system, is known as a system that includes the features of both systems (Yazıcı, 2002: 91). In this system, the president is the head of the executive, as in the presidential system, has quite wide powers and is directly elected by the people, which are the elements that bring this system closer to the presidential system. On the other hand, the fact that the president (executive) is responsible for the legislature, can participate in the legislative process and the legislative and executive powers have the authority to dismiss each other caused this system to resemble the parliamentary system. Therefore, there is no accepted classification and definition about the general features of this system.

Duverger (1992: 142) listed three conditions for a system to be a semi-presidential system: the president should be elected directly by the people, the president should be given significant constitutional powers, and finally, the executive power should consist of a prime minister and his cabinet, and this government should survive by a vote of approval by the parliament. Sartori (1997: 161-162) gathered the conditions of the semi-presidential system under

five headings. These are the president being elected by the people, the prime minister being "subordinate" to the parliament and, on the contrary, being "independent" against the president, the president sharing the executive power with the prime minister, the executive power being exercised only through the government because the president is independent from the legislature, and the double-headed executive structure (Elgie, 2007: 59-60). According to Sartori, who makes one of the broadest definitions, the balance between the head of state who shares the executive power and the prime minister does not always shift in favor of the head of state.

Based on all these assumptions, when the general characteristics are examined, the president is equipped with more authority than is known in the semi-presidential system. In the parliamentary system, it is not possible to talk about a powerful president as the president has representative duties. Since the executive and the legislature are separated sharply in the presidential system, the head of the state can control the executive wing, and he cannot be able to participate in the legislative activities. However, in the semi-presidential system, the president can have a high impact on the legislative and executive system, as the president is elected by the people, is not responsible to the legislature, but does not impose restrictions on participating in legislative activities. In this context, in the rest of the study, the infrastructure of the political system and the semi-presidential system in Russian Federation will be examined. Just as every country has its own government structure, the administrative structure in Russia has its own unique character. Although it is accepted as a semi-presidential system, from time to time this structure becomes "monist". Examining in detail what kind of legal changes this semi-presidential system in Russian Federation has transformed into super-presidentialism over time will shed light on our better understanding of this country.

3. FINDINGS AND DISCUSSION

3.1. Russian Type Semi-Presidential System: Constitutional and Political Structure of Russian Federation

The 1993 Constitution of the Russian Federation was created by the first head of state, Yeltsin, and was adopted by a referendum on 12 December 1993 (Constitution.ru, t.y.). According to the first article of the constitution, The Russian Federation is a federative state of law that has adopted the republic as its form of government. It is emphasized in Article 10 that the legislative, executive and judiciary are separated from each other. The Russian Federation consists of 85 federated units (art. 65). The classification of federated units is as follows: republic, oblast, krai, autonomous okrug, federal city (Moscow and St. Petersburg) and autonomous oblast. This complicated federative structure that came to life in the Russian Federation is rarely seen in other countries of the world (Güler vd., 2009: 499). This structure, which is formed by the bringing together of quite different ethnic identities, realizes an asymmetrical distribution in terms of sharing the administrative structure of the state.

Head of State

The form of government of the Russian Federation is a "Presidential Republic" as stated in Article 1 of its Constitution. This general provision is confirmed in many articles of the Constitution. The President of the Russian Federation is the head of state. In general, his task is to ensure harmony and cooperation between government agencies. In this framework, he determines the domestic and foreign policy of the state in a way that does not contradict the Constitution and federal laws (art. 80). According to the article about the election of the head of state (art. 81), the head of state is directly elected by the people for a period of 6 years. The presidency is limited to two terms (Simon &

Gueorguieva, 2008: 79). The only changed article of the 1993 Russian Constitution is the 81st article. With the constitutional amendment made in 2008, the term of presidency was increased from 4 to 6 years. The first president to take office for 6 years is Vladimir Putin. The Constitution of the Russian Federation has given the head of state quite wide powers. In Chapter 4 of the Constitution, the position of the Head of State is explained in a wide range. The duties of the head of state are detailed between articles 83 and 90. The Russian Presidency has a supra-power structure as per article 81. The head of state has very broad powers related to the legislative, executive and judicial powers.

In this context, the important duties of the head of state regarding the 'executive' are as follows:

- To appoint the head of government (prime minister) with the approval of the Duma,
- To preside over governmental meetings,
- To approve international treaties, (art. 86)
- To evaluate/accept the resignation of the Prime Minister,
- To manage the foreign policy of the Russian Federation,
- Issuing decrees and orders that do not contradict the Russian Constitution (art. 90)
- Appointing and dismissing the Deputy Prime Minister and ministers upon the proposal of the Prime Minister, (art. 83)
- To decide whether the regulations of the executive bodies of the federated units of the Russian Federation are unconstitutional, and when he considers that they are, to suspend the decision until the relevant court decision, (art. 85)

The important duties of the Head of State in relation to the 'legislature' are as follows:

- To determine the *Federal Assembly* elections,
- To determine a referendum,
- To present a bill to the parliament,
- To approve, veto federal law. (art.107)
- To approve the laws created by the parliament,
- To dissolve the parliament as stipulated in the Constitution (art. 111-17)
- Presenting his message to the *Federal Assembly*, stating the main aspects of the state's domestic and foreign policy, (art. 84)
-
- The important duties of the Head of State regarding the 'judiciary' are as follows:
 - Presenting his message to the Federal Assembly, stating the main aspects of the state's domestic and foreign policy, (art. 84)
 - Notifying the Federation Council of the candidacy of the judges and Chief Prosecutor of the Constitutional Court and submitting a proposal to the Federation Council for the dismissal of the Attorney General,
 - To appoint judges of other federal courts, (art. 83)
 - To resolve disputes that may arise between federal state bodies and federated units, in accordance with the procedures for resolving disputes, and to bring the matter to the relevant court if necessary. (art. 85)

Other powers of the Head of State are:

- Establishing and managing the Security Council of the Russian Federation,
- Appointing and dismissing higher ranks of the Armed Forces, (art. 83)
- To act as the “high commander-in-chief” of the Armed Forces,

- To apply martial law in case of attack, in a region or in the whole of the Russian Federation in case of imminent attack, by informing the Duma and the Federation Council, (art.87)
- To impose a state of emergency throughout the Russian Federation or in certain regions under the conditions provided for in the federal constitutions. (art. 88)

As mentioned above, the first head of state of the Russian Federation is Boris Yeltsin. Yeltsin, who took office after winning the 1991 and 1996 elections, resigned in 1999 and Putin took his place. Vladimir Putin, who won the 2000 elections, became the second president of Russia. Putin, who won the 2004 elections with a high vote (71.3%), left his place to Medvedev in 2008 "for safekeeping" (Karahöyük, 2012). Putin, who was elected again in 2012, this time for 6 years, took office as the President of Russia in March 2018.

As seen in the Constitution of the Russian Federation, the President of the Republic has been given wide powers, which is not uncommon. A head of state with full executive power also has broad powers over the legislature. The President's power to propose laws and the power to dissolve the parliament in cases written in the constitution, which are not found in the ordinary presidential system, are among the elements that strengthen the Russian president's hand against the legislature.

In order to remove the President from office, a very complex series of processes must take place. The only institution that can accuse the Head of State is the State Duma. The process begins when a third of the State Duma declares the accused crime in the form of a motion. The Duma must approve the accusation of crimes against the Head of State by a two-thirds majority. These crimes include treason and more serious crimes. Then, following the Supreme Court's acknowledgment of the existence of these crimes, the Constitutional Court

must also state that the accusation procedures are followed. At the end of this whole process, the decision was left to the Federation Council. If the Council finds the Head of State guilty by a two-thirds majority, the Head of State may be removed from office.

The Federal Assembly

The Federal Assembly of the Russian Federation consists of two chambers, the Federation Council and the State Duma. The State Duma is more comprehensive in terms of its powers and the legislature; The Federation Council is also seen as an advisory body more like the “approval authority” (Güler vd., 2009: 479). The Federation Council is rather the authority that facilitates the adaptation of the laws enacted by the Duma to the federated units. Representatives of the federated units are present in this council. Unless otherwise stated by law, decisions are taken in both assemblies by majority vote (art. 102-103).

The Federation Council is the assembly where there are two representatives from each of the 85 federated units, one from the legislative and one from the executive branch (art. 95). Accordingly, there are currently 170 representatives in the Federation Council. Members of the Federation Council are not directly elected by the people. The legislature of each federated unit elects a member from among themselves. The representative from the executive branch is appointed by the head of the executive branch. However, the nominated representative candidate must be approved by its own federated assembly. If the assembly elects this candidate by a two-thirds majority, it will be able to become a representative (Erdem, 2014: 190). The duties of the Federation Council are described in Article 102 of the Constitution. When we look at these

duties, they do not have significant powers other than making judicial appointments.

The State Duma consists of 450 deputies directly elected by the people for a period of four years (art. 95). The law on the election of the State Duma was amended twice, in 2005 and 2013. In the system prior to 2005, half of the members of parliament were elected by a proportional majority based on party lists, and the other half by a single-name majority system (Erdem, 2014: 189). In other words, the voter casts two votes while choosing his deputy, in the first he votes for his party and in the second he votes for the individual he supports. In this system, not only the policy of the party, but also the recognition and love of the deputy in that region gains importance. In 2005, this system was abolished and proportional representation system was introduced. 2011 Duma elections were held with the party-based system and Putin's United Russia reduced its votes from 64,3% to 49,3% (Vybory.izbirkom.ru, 2007). In 2013, the old system was reinstated. In order for a party to be represented in the State Duma, that party must receive at least 7% of the votes.

Among the duties of the State Duma detailed in Article 103 of the Constitution, the most striking one is to approve the prime minister appointed by the President and to give a vote of confidence to the Government. In addition, in the Russian Federation, bills are submitted to the State Duma and examined by the State Duma deputies (art.104). The Federation Council has no authority to debate the law; either accepts or rejects.

When we look at the laws passed in the Duma between 1996 and 2006, an interesting statistic emerges. While only one-third of the proposals of the Duma members and only one-eighth of the proposals from the federated units were enacted in the parliament, the vast majority of the proposals from the executive branch were enacted. While 30% of the government-based bills were enacted in

Yeltsin's term, 60% in Putin's term and 83% in Medvedev's term between 2008-2012; Only 24% of the laws coming from the Duma wing were enacted (Erdem, 2014: 207).

Government

In the Russian Federation, the government consists of the prime minister, deputy prime ministers and federal ministers (art. 110). The prime minister is appointed by the head of state and sent to the State Duma for approval. If the Prime Minister cannot receive a vote of confidence by the State Duma, the President appoints the same prime minister for the second and third times and the Duma does not accept it for the third time, the President either appoints the Prime Minister and dissolves the State Duma, a new election is held; or by suspending the appointment of the Prime Minister and appointing a new Prime Minister (art. 111). The prime minister presents the candidates to the head of state for the appointment of the deputy prime minister and ministers (art. 112).

The important tasks of the government are as follows: to prepare the federal budget and submit it to the State Duma, to ensure the implementation of the federal budget, to ensure the implementation of a single policy in the social, cultural and economic fields, to carry out activities for the defense and implementation of the foreign policy of the Russian Federation (art. 114), Russian Federation to issue decrees in accordance with the constitution, federal laws and presidential decrees (art. 115). The government is seen as the "Ministry of Economy" for the Russian Federation, with a broader scope. The government can produce policies in the fields of economy, culture, education, health and social security. The government, whose powers are limited to these, functions as an "economic management body". It is tasked with managing and executing the policies produced (Güler vd., 2009: 495).

In general, when the Constitution of the Russian Federation is examined, it is clear that the Constitution has given the President absolute power over the legislative, executive and judicial organs. The President can appoint the prime minister he wishes, and the parliament has no chance to dislike the prime minister. The government is nominally dependent on the parliament. The only thing that parliament needs in practice is to pass the necessary laws. However, the constitution went ahead of this and empowered the head of state and the prime minister with the authority to issue decrees. Even if the head of state leaves his post in extraordinary circumstances such as death or resignation, the fact that he is replaced by the prime minister he appoints for three months reinforces his strong position. There are issues in which the acting prime minister does not have the authority as acting head of state: he cannot dissolve the Duma and take the country to a referendum (art. 92). In other words, even when the President leaves office, the system does not function in a way that he does not want.

As a country that comes from political cultures such as tsarism and socialism, Russian citizens demanded that they get themselves out of that situation by giving extraordinary powers to a person they trusted when they feel weak (Karahöyük, 2012: 7). That's why, in a survey conducted by Russian State Television in 2008 with the participation of 50 million Russians across Russia, the question "Who is the most popular historical figure of all time?" was asked and Stalin came in third (Solovyov, 2008).

Understanding the formation process of Russia's current constitution will also help to understand how a constitution that gave so much power to the head of state was adopted. Boris Yeltsin, Speaker of the Assembly of the Russian Federative Soviet Socialist Republic, who tried to achieve its sovereignty within the USSR, became the first president of the Russian Federation elected by the

people in 1991 (Walt, 1999: 217). From the first day he took office, he tried to change the order and started the process of transferring the state from a planned economy to a liberal economy. Yeltsin, who started by liberalizing prices and liberalizing imports and exports, was also supported by the parliament in his early days. The parliament even authorized Yeltsin to make appointments for radical economic programs (Uluşahin, 2007: 81). According to the 1977 Constitution, the political assembly (politburo), composed of communist party members, dominated everything. By 1993, despite the disintegration of the USSR, this Constitution was still in use and the former communists were in the parliament. Yeltsin's reforms could only be made so long as this did not affect the former communists. However, Yeltsin later tried to increase his authority over all the institutions of the state in order to implement the reforms more quickly, which the parliament did not like. Finally, the parliament reinstated the extraordinary powers it had given to Yeltsin in March 1993. From that day on, the Yeltsin-parliament conflict began to intensify (White, 2000: 77-81). The idea of solving this conflict with a referendum before it escalated further was put forward and a referendum was held on April 25, 1993. In this referendum, people were asked whether they were satisfied with the president, whether they supported reforms, and whether they wanted early presidential and parliamentary elections. As a result of the referendum, 58.7% of the people supported the president, 53.1% supported his policies, 49.5% wanted early presidential and 67.2% early parliamentary elections (Saivetz, 1996: 263). As Yeltsin's desired result came out of this referendum, his legitimacy in the eyes of the people was reinforced.

With the results of the referendum, Yeltsin increased his work on the constitution, but the Assembly continued to try to block Yeltsin's reforms. In this atmosphere, Yeltsin announced that he had dissolved the parliament in his statement on September 21, 1993. Arguing that the President does not have

such a right according to the 1977 Constitution, the Assembly announced that it had removed Yeltsin from the presidency. While the legitimacy debates were taking place, Yeltsin had the support of the army and the Russian Army bombed the Parliament building and arrested the members of the parliament. Subsequently, a draft constitution was drawn up and submitted to a public vote on 12 December 1993. The Constitution was accepted with 54.4% turnout and 58.4% votes (Центральная избирательная комиссия РФ, 1993).

3.2. Differences in the Implementation of the Constitution: Transition to the Super Presidency

In the Russian Federation, looking at the relations of the Head of State with the Parliament, it can be seen that the head of state is vested with constitutional powers over the legislative power. The most important of these is the President's power to dissolve the Duma. If the Duma rejects the three-time-appointed Head of Government when the Head of State appoints the him, or if the Duma does not vote when the government asks for a vote of confidence, the President either dismisses the government or dissolves the Duma. Making a decree, presenting a bill to the Duma, vetoing laws are among the elements that strengthen the President against the Parliament. The Duma's only power over the President is to bring charges against him. This is a very complex process – as explained above.

Despite these powers over the Duma, the President cannot directly control the legislative agenda. For this reason, Presidents have needed the support of the Parliament constitutionally to pass the necessary laws to do what they wanted. Yeltsin, who was the Head of State between 1991-1999, could not be as strong as Putin and could not benefit from the support of the Parliament during his own terms. In the 1993 Duma Elections, no party won a majority in the Duma, and the Duma was divided into three poles: reformists, centralists and anti-

centrists (Remington, 2007: 127). This tri-polar structure has brought the parties together and it is no longer about parties but factions (Erdem, 2014: 197). An equal vote rule was introduced for each faction and group in the Duma Council. It would be what everyone said in the parliament now. The composition of the Duma formed in the first period was generally a left-centered coalition (Remington, 2007: 127). During this period, Yeltsin had to agree with the Duma in order to enact the laws he wanted. In the 1995 elections with 43 parties, 4 parties passed the 5% threshold and won seats in the parliament. These are the Communist Party, the Russian Liberal Democratic Party, Our Home Russia, organized around Prime Minister Chernomyrdin, and the Yablaka (Яблоко/Apple) Party. The Communist Party was the most successful of the parties that passed the election threshold and entered the parliament (Remington, 2007: 129).

The Head of State does not have the power to dissolve the Federation Council. For this reason, the Council can act more “independently”. However, the Council, which does not take part in the law-making process, is not authorized in this respect. In the first period, there were usually heads of legislative and executive organs in the Council. Considering their reputation in front of the public, these representatives did not approve the laws against their people (Sakwa, 2020: 199-200) and, when necessary, voted against appointing the members of the Constitutional Court and the Attorney General. After all, these representatives of this upper house are mainly engaged in the affairs of their own regions.

With his resignation in 1999 and Yeltsin's successor, Vladimir Putin, acted as the Head of State for three months, and as a result of the elections held in 2000, he was elected the second Head of State of the Russian Federation. Before these elections in 2000, media giant Berezovsky, a member of Yeltsin's group known

as "family", supported Putin at Yeltsin's request. Berezovsky, who can reach 98% of the households in the country, has repeatedly broadcast images of Putin like responding to the wishes of the people, who seem to be self-disciplined and refrain from acting with his personal interests. In these broadcasts, Putin emphasized that he would fight terrorism, end it with an iron fist and bring Russia to the place it deserves. Thus, the source of terror was shown to the people as the "Chechens" (Michael, 2012: 430), and thus, the opinion was established that a nation should fight against the common enemy. In addition, Putin rebuilt the feelings of nationalism and national pride that weakened after the collapse of the Soviet Union and gathered the support of the people. In the words of Ronald Gregor Suny (Yapıcı, 2007: 80), Putin brought the "Soviet" out of the people again.

When we look at the relations between the parliament and the president during the Putin period, it is seen that Putin, unlike Yeltsin, has the support of the Parliament behind him. In the 1999 Duma elections, the Communist Party received the highest percentage of votes. The following parties are the Unity Party (Putin supporter) and the Fatherland – All Russia Party. Before long, the Union Party united with other parties, albeit, and gained the majority in the parliament (White, 2011: 36). Later, in 2001, the Fatherland – All Russia Party and the Russia's Regions Parties merged to form the United Russia Party, that already became Putin supporter. This party won the majority in the 2003 and 2007 elections, and with the support of the independents, it reached the level of amending the constitution. Most importantly, the votes of the opposition decreased to a great extent in the election results, and even the Liberal Democrat Party could not pass the election threshold. In the 2011 election, however, the votes of United Russia decreased relatively and received 49.3% of the votes (White, 2011: 40).

The fact that the Parliament came under the influence of a single Putin-backed party increased the power of Vladimir Putin as President. The parliament has become a place that gives legitimacy to the wishes of Putin as the executive. So much so that the Russian Federation has entered a period in which the parliament and the presidency get along very well. Yeltsin vetoed 39% of the bills that came before him in 1994-1995 and 26% of the bills in 1996-1999; From the moment he took office, Putin used his veto power in only 5% of the laws in three years, and accepted 95% of them (Remington, 2007: 131). If we look at the relationship between the Duma and the Federation Council, the rate of return of the Duma's bills from the Council has decreased due to the fact that the Federation Council loses its autonomy year by year (Pravda, 2005: 135).

With the support of the Parliament, Putin also made major changes in the internal structure of the Duma and the Federation Council. First of all, it changed the way in which the members of the Federation Council, which were not elected in 2000, were determined. In the Council, where the governors directly represented the federated element and the governors acted as a head of state, there will now be a permanent representative nominated by each of the executive and legislative organs (Sakwa, 2020: 201). Thus, the governors were prevented from entering the Council, and their influence in the federal units and the importance of the Council were reduced. In 2001, the Duma authorized the President to dismiss the governor when necessary (Sakwa, 2020: 277). In 2004, with the right to determine the managers of the federated units was given to the Head of State, half of the Federation Council became representatives of the government.

In 2002, the election threshold was raised from 5% to 7%, thus blocking the opposition. Another change in the internal structure of the Duma in 2003 was the increase in the number of members required to form fractions with equal

rights in the Duma Council from 33 to 55 (Chaisty, 2008: 434). With this change, it was difficult for the independents in the parliament to form a faction, and they also had to join the party (United Russia). Likewise, the influence level of the opposition, which has a minority in the parliament, has been reduced.

As explained earlier, with the amendment made in 2005, there were significant changes regarding the election of Duma members. According to this change, the practice of electing half of the Duma members through independent lists has been abolished. In the new system, the members will be determined by the proportional representation system, completely according to the party lists (Erdem, 2014: 202). According to this system, the election was left completely under the control of political parties, and independents were completely blocked and it became compulsory to join a party. However, this system did not suit the United Russia Party, and the contribution of independents to the votes of the United Russia Party was also seen. In the 2011 Duma elections, United Russia reduced the vote from 64.3% in the previous elections to 49.3% (Vybory.izbirkom.ru, 2007). "For this reason, the old system was returned in 2013. With a change in 2006, the 'right not to choose any party' (*against all*) was taken from the voters (White, 2011: 38), so it was thought that the votes would go to United Russia. The bylaws amendment of 2007 determined that the "penalty" for leaving the fraction was to forfeit membership (White, 2011: 65). Another change is a newly introduced practice. With the practice of "zero reading", a bill would be discussed between the government and the factions before going to the parliament, and compromise would be sought for possible conflicts (Remington, 2007: 136). This practice also reduced the functions of the parliament.

These changes in the internal structure of the Duma and in the electoral system are such changes that target those outside the United Russia Party and prevent

the formation of opposition in the Duma. Opposition and independents were tried to be prevented. These regulations, which were successful in terms of opposition, cannot be said to be effective in terms of independents. Today, many articles are written in Russia and in the west such as "Opposition in Russia" and "Re-emerging the Russian Opposition". It seems that the opposition in Russia will continue to be pushed into the background for a long time.

On the other hand, in the first year that Putin took office, he issued a decree to increase the power of central dominance and divided Russia into 7 federal regions. The governors appointed directly by the President of these federal districts were composed of bureaucrats (five of whom were military origins) who had previously worked with Putin. The powers of the governors, on the other hand, are determined to supervise the activities of federal bodies and local governments, and to prevent illegal acts (Güler vd., 2009: 503). These federated units are the Central Federal District, the Northwest Federal District, the North Caucasus Federal District, the Volga Federal District, the Ural Federal District, the Siberian Federal District and the Far Eastern Federal District. With these first actions of Putin, his power, which was dispersed during the Yeltsin period, started to gather in favor of the center again.

Among the reasons that push Putin to pursue such centralist policies, two events are of particular interest. The first of these is the attack on Dubrovka Theater by Chechen terrorists in 2002. In this attack, about 40 Chechen militants took 1000 hostages and held them hostage for three days. At the end of three days, the operation by the Russian special unit Spetnaz had a disastrous result. During the operation, the walls were exploded with devastating ammunition and chemical gas was sprayed inside. This disaster resulted in the death of 119 people. The Russian people do not trust the official figures released as a result of this attack. In a survey conducted in 2010, 74% of

the public stated that they did not trust the official statements made after the event. The reasons that lead the public to think like this are, firstly, the reluctance of Russian prosecutors to initiate an investigation into the incident, and secondly, the court dismissal of the cases brought. After this incident, Putin accused NTV television of provoking the masses and afterwards NTV suffered a serious loss of power (Krechetnikov, 2012). Another issue that needs to be mentioned in this regard is the Beslan Incident, which took place on September 1, 2004. The mentioned incident started with the taking hostage of approximately 1200 students in a school in the Beslan region of North Ossetia by Chechen militants. Three days after the hostage incident, Russian special forces launched an operation on the school and as a result, 334 people, 186 of whom were children, lost their lives (Kapamaev, 2004). In both incidents, the Russian administration acted with the principle of “no bargaining with terrorists” and showed that no one would profit from such a hostage event at the expense of its own citizens.

Russian domestic and foreign policy has undergone a radical change after these events. According to Masha Gessen (Michael, 2012: 432), Putin took these events as an opportunity to centralize his power. Not long after the Beslan Incident, Putin claimed that the federated units were indifferent to this issue as the responsible for terrorism. On September 13, 2004, the federated unit managers emphasized that the state should be strengthened in the meeting they held with the cabinet members, and in this context, the management of the federated units should be gathered in one hand. Subsequently, Putin enacted many laws that centralized power and concentrated powers in the president, limiting the powers of parliament and other groups. In doing so, he used his majority in the parliament. According to the new law enacted, the managers of the federated units will be appointed with the approval of the candidate nominated from the center (Kremlin) in the federated parliament. If

this candidate does not get the confidence vote of more than half of the parliament, the head of state will nominate the second person. If the latter is not approved, the head of state will be able to appoint anyone he wishes and dissolve the federated unit's assembly. It was stated that the main purpose of this regulation was to prevent the administrative organs of the remote units from falling into the hands of the oligarchs (Güler vd., 2009: 500). These centralist policies of Putin bring Russia closer to a unitary structure and distance it from the federation.

After the collapse of the Soviet Union, the Russian Federation rapidly liberalized and Yeltsin privatized many state institutions. However, these privatizations were generally made illegally and a class called "oligarchs" emerged. When using these capitals, the oligarchs often evaded taxes and acted as an autonomous body. So much so that with the collapse of the USSR in Russia, liberalism was misunderstood and the power of the center of the state decreased in politics as well as in the economy. Centralist Putin has aimed to fight these oligarchs and make them do what he wants. As a matter of fact, Putin succeeded in gaining great public support by using the "terror" card in this struggle against the oligarchs (Yapıcı, 2007: 80). Putin primarily dealt with the media bosses due to their importance. First, an investigation was launched against Vladimir Gusinski of Jewish origin, who became an oligarch in newspapers, magazines, television and radio, alleging that he illegally bought the 11th channel of Petersburg and evaded taxes (Michael, 2012: 431). Gusinski, the owner of the news portal RTVi and NEWSru, fled abroad because of this investigation. Secondly, Berezovsk, which owns 75% of NTV, TV-6 Moscow and the newspaper 'Kommersant', obtained a parliamentary seat in the Duma elections in 1999, but was demoted in July 2000. A lawsuit known as the "Aeroflot" case was opened against him for the same crimes. Berezovsky also fled abroad. As a result of these events, in less than a year, all three of the

three federated TV channels in Russia came under state control (Michael, 2012: 431-432).

Another issue that should be mentioned here is the murders of journalists in Russia. According to the 2015 report of the Committee to Protect Journalists, the number of journalists who have been murdered in Russia since 1992 is 58 (Russia Archives-CPJ, 2022). The fact that these journalist murders are not clarified and the perpetrator remains unsolved makes the Russian people uneasy. Anna Politkovskaya is the most well-known murderer of journalists. Politkovskaya, who harshly criticized Putin's attitude in the Chechen War and called it the "Dirty War", was poisoned on the plane to the Beslan School Disaster in 2004, but survived. The author, who survived many attempts to be killed, was found dead in the elevator of his house in 2006 (Биография Анны Политковской, 2006).

After Putin took over the media, it was the turn of the oil oligarchs. Mikhail Khodorkovsky, owner of Yukos, one of the largest oil companies in the world, became one of Putin's biggest opponents shortly after he announced that he would enter politics. He was arrested in October 2003 for crimes such as tax evasion, fraud and bankrolling. In May 2005, he was found guilty and sentenced to nine years in prison. In 2010, while he was still serving his sentence, a new investigation was opened against him (Parfitt, 2010). The common point of this struggle with the oligarchs and the media is that all those who were exposed to the accusations took part in the opposition or harshly criticized Putin. For example, the CEO of Surgutneftgaz, Bogdanov, who can be considered as an oligarch, did not take any action against the Putin administration (Yapıcı, 2007: 86), and he received his reward without being touched. Putin, who has removed all obstacles for himself, continues his policy of being the only power.

Putin continued his centralist policies in state institutions as well. In this context, the multi-headed structure of the intelligence units was abolished and all of them were gathered under the roof of the FSB (Federal Security Service), which Putin came from and therefore knew all about its structure and bureaucrats very well (Yapıcı, 2007: 80). The year Putin took office, he reconstituted the State Council that existed during the Soviet Union but was later abolished. The council consists of the managers of the federated units, and its main task is to advise the head of state on matters of great importance. While doing this, Putin acted with the thought of benefiting from the managers of the federated units and ensuring harmony in each unit. In fact, the establishment of this council can be seen as part of Putin's policy of centralizing the state (Güler vd., 2009: 493).

There are some reasons why Putin can still stay in power despite his authoritarianism. First of all, there is no opposition in Russia that will meet the demands of the people and appeal to the masses. Secondly, Russia has experienced a revival in the economy with the rise in oil prices since 2000. While the barrel price of oil was around 35 dollars in Putin's first term; in the third term, it was around 65 dollars and increased even more, but it decreased to these levels again due to the invasion of Crimea in 2014. From the 1998 crisis to 2008, the Russian economy grew by an average of 7% every year, and the GDP doubled. In addition, with the increase in per capita income, a middle class of around 30 million people has emerged. Unemployment fell from 12.9% to 6.3% and taxes were lowered for incentive holders (Kotkin, 2015). Looking at such data, it can be understood that the Russian people are satisfied with Putin's economic reforms.

When we look at the government formation processes in the Yeltsin and Putin periods, we see various differences in both periods. While Yeltsin, who was

deprived of the support of the Duma, had to take into account the majority in the parliament when choosing the prime minister he would appoint, Putin had the ability to act more strategically. Yeltsin worked with six prime ministers and eight governments over a nine-year period; Putin has worked with only four prime ministers in fifteen years. During Yeltsin's period, the majority in the Duma disapproved of the appointment of an undesirable prime minister, and thus was able to obtain some powers from Yeltsin in their favor. To give an example, the Duma did not approve Viktor Chernomyrdin as prime minister in 1994, and Yeltsin, who did not want to face the same result in the second vote, dismissed the Minister of Agriculture and appointed someone from the opposition (Harvey, 2009). Likewise, after the 1998 economic crisis, Yeltsin dismissed the then Prime Minister Sergey Kiriyenko and wanted to replace him again with Chernomyrdin. In the first two votes, the parliament did not give a vote of confidence to Chernomyrdin, evaluated that Yeltsin could not send the same candidate for the third time, and threatened the president with criminal charges. With the surveys, it has been understood that there will be no change in the Duma in the event that the Duma is dissolved and new elections are held. Thereupon, Yeltsin took a step back and nominated Yevgeny Primakov and Primakov became the prime minister (White, 2011: 8). In Putin's era, a similar situation did not occur.

If we look at the relations of the President and the Prime Minister, in the Russian Federation, the "strong president-weak prime minister" analogy is appropriate. When the Head of State is with ultimate authority over the formation and survival of the government; on the other hand, the Prime Minister has no significant authority other than to implement the policies except for the economic policy (Erdem, 2014: 213). The institutions that get along best and have the least disagreements in Russian Federation are the Presidency and the Prime Ministry. However, these issues differed between

2008 and 2012 when Dmitry Medvedev was President. When Putin was stuck with the constitution for the third term, he wanted a president who would not disrupt his own policies and would "do what he was told". This structure was also followed by Medvedev. During the Medvedev era, the principles of a strong prime minister and a weak head of state were adopted. So much so that during this period when Medvedev was the head of state, he was often called Medvezhonok (*Teddy Bear*).

In addition to all these, a new and important event should not be overlooked in the centralization and the formation of the super presidency in the Russian Federation. It is 2020 amendments to the Constitution of Russian Federation. As mentioned above, the 1993 Constitution of the Russian Federation has undergone various changes since the day it was ratified. Most of these changes were made to centralize the state and increase the power of the Head of State. With the start of 2020, Putin proposed a new amendment to the Constitution in his speech at the Federal Assembly. (Kremlin.ru, 2020).

As is known, according to paragraph 3 of article 81 of the Constitution of the Russian Federation, the same person cannot hold office in the Presidency of the Russian Federation for more than two consecutive terms. This meant that Vladimir Putin would not be able to participate in the 2024 presidential election. Because Putin, who came to power in 2000, left his one-term seat to Dmitriy Medvedev after a two-term presidency until 2008, and subsequently took the presidency again in 2012. With the constitutional change in 2008, the presidential term was increased from four to six years, and in the 2018 election, Putin started his second term for the second time. However, the problem of not being able to participate in the elections in 2024 has been on the agenda of the Russian Federation since 2018. The same Putin, in an interview with the famous US anchorwoman Megyn Kelly, said that he has no intention of changing the

Constitution and that he will enter the 2024 Presidential Elections with the current constitution ("Путин заявил, что не намерен менять Конституцию", 2018).

As mentioned above, by 2020, Putin spoke at the Federal Assembly about his plan to change the Constitution. Shortly after his speech on January 15, the president formally submitted the bill to the State Duma on 20 January. The proposal, approved by the State Duma on March 11, passed the Federation Council on March 13 and received the approval of the Constitutional Court on March 16 (Teague, 2020: 307). The key amendments proposed by Putin in his address, and almost unchanged during the discussion in the State Duma on January 15, concern the redistribution of powers between the branches of power. Their main idea is to move away from the super-presidential republic established in 1993, with the parallel creation of a new system of checks and balances. For example, as a result of the reform, the Duma would have the right to approve not only the prime minister, but also deputy prime ministers and non-MP ministers; and the president would be obliged to appoint them (Камышев, 2020).

The voting, originally scheduled for April 22, 2020, has been postponed to a later date due to pandemic restrictions. Voting, postponed for face-to-face, took place from 25 June to 1 July. According to the official results, 79% of the valid votes supported the constitutional amendments (Hutcheson & McAllister, 2021: 365). Shortly after, Putin accepted the results and enacted them. As a result of this constitutional amendment, Putin's presidency was extended until 2036, but it also brought different results. These can be summarized as (Belov, 2021):

- The international law and decisions of international organizations should not have priority over the Russian Constitution.

- The minimal residency requirement for presidential candidates is raised from 10 years to 25.
- The new principle of unity of public government should appear in the Constitution unifying the local self-government and the state instead of the divide between these two.
- The State Duma can have the right to approve a Prime Minister's candidacy (as mentioned above).
- The President should appoint heads of the security agencies after consultations with the Federation Council.
- The Federation Council can be able to propose to the President to dismiss Federal judges.
- Marriage is defined as a relationship between one man and one woman.

Another new and important event that was overlooked in the formation of the centralization and super-presidency in the Russian Federation, especially on the eve of the Ukrainian occupation, was the re-narrowing of the status of the Tatarstan Federated Republic. Short and the long of it, in 1990, Tatarstan declared its sovereignty with a declaration. In 1992, Tatarstan held a referendum on the new constitution, and 62% of participants voted in favor of the constitution ("Провалились попытки провалить референдум в Татарстане", 1992). However, the referendum and constitution were declared unconstitutional by the Russian Constitutional Court. The former President Boris Yeltsin, who had to renegotiate the federative agreement with the rebel regions to prevent further fragmentation of the country, had to sit down with Tatarstan. As a result, in 1994, an agreement between the Government of the Russian Federation and the Government of the Republic of Tatarstan were signed. Thus, Tatarstan came the only Russian region that was allowed to promote indigenous national culture beyond its borders (Перцев, & Харисов, 2021). This power-sharing agreement was renewed on July 11, 2007. However,

following the 2011-2012 mass protests and the 2014 annexation of Crimea, the Kremlin's domestic policies took a much more authoritarian turn - including strengthening control over regions. As a result of these, in 2017, the autonomy agreement signed in 1994 between Moscow and Kazan expired, making Tatarstan the last republic of Russia to lose its special status. In late 2021, Tatarstan lost another symbol of its special status when Russia adopted a new law on public administration (Tóth-Czifra, 2022). With the new bill passed, all of Russia's 83 regions (including occupied Ukrainian region of Crimea) will be run by "regional heads" instead of presidents, governors, mayors, and the like. To sum up, this bill aimed unify the titles of the executive-branch heads of all Russia's regions. Thus, the president of the Republic of Tatarstan will now have to use the title of "head" instead of the title of "president". The title of president in Tatarstan was not only the title of the head of the republic, but also a symbol of leadership for the 7 million Tatars around the world. According to Vadim Sidorov, an expert, that could be exactly why the Kremlin wants to see the title abolished (Coalson, 2021).

To conclude, as a result of the events that took place in the last two decades, especially in the last two years, the centralization in the Russian Federation has increased excessively and the power of the Head of State has been consolidated. It is clear that in the minds of those in the Kremlin lies the desire to transform the Russian Federation from a federation into a unitary state. They see this domestic political goal as the solution to keeping the Russian Federation alive, whose union is hanging by a thread. In addition, in foreign policy, it is aimed to regain the lands under the control of the Kremlin during the Soviet Union period.

4. CONCLUSION

The most important feature that distinguishes the parliamentary, presidential and semi-presidential systems is the relations between the forces. To define a system, it is important to look at the interrelationships of the legislature, the executive, and the judiciary. The most distinctive feature of the parliamentary system is the “soft” separation of the legislature, the executive and the judiciary, and the executive branching out from within the legislature. The Head of State is mostly not elected by the people, he is generally tasked with representing the state and does not have strong powers. In the presidential system, on the other hand, the legislature and the executive are sharply separated from each other. The head of state cannot participate in any of the activities of the parliament or even propose a law. The parliament and the head of state do not have the authority to dissolve each other. Unlike the parliamentary system, the Head of State is endowed with extraordinary powers.

Perhaps the most complex system, the characteristics of which are unknown, is the semi-presidential system. The general features of the presidential and parliamentary system are similar and can be listed on the basis of countries. However, the definition and conditions of the vice-presidential system differ from author to author. In this context, the semi-presidential system in general has the following features: The president is directly elected by the people. After this election, the Head of State appoints a prime minister and shares the executive power with the prime minister. The prime minister he has appointed is also responsible to the parliament and needs the parliament's vote of confidence. Unlike the parliamentary system, the Head of State is vested with extraordinary powers. The president is elected independently of the parliament, but also has legislative influence. In this context, the semi-presidential system can turn into a structure that gives more authority to the

president than the presidential system, as examined in the example of the Russian Federation.

When we look at the Russian constitution, we see that the head of state is equipped with extraordinary powers. The Head of State, who has powers in all three of the legislative, executive and judicial powers, dominates the system. The most important power of the Head of State before the legislature is the power to dissolve the Duma during the approval of the prime minister. Three times in Russian political history, radical changes have been experienced, regimes have been destroyed and new ones have been established. Due to its political culture, Russia has always been ruled by a powerful Emperor or Head of State. When the state weakened, the Russian people gave extraordinary powers to a statesman admired by them. So much so that, as stated above, in the survey conducted between Russians with the question "Who is Russia's favorite statesman ever?", Stalin came in third.

Since 2000, when Putin came to the throne, he has been the only man in the Russian Federation. He tried to gather the state administration, which was lost during the Yeltsin period, in the center (Kremlin). First of all, he divided Russia into seven super regions in order to resurrect the state in distant regions and directly appointed the governors of these regions who were responsible for supervising and establishing the state administration. Later, he turned his attention to the media and launched an investigation against all media bosses who were in opposition to him on various charges. In a short period of about a year, the most important media organs of the Russian Federation came under state control. Having the 'support' of the media behind him, Putin continued with other oligarchs in opposition to his centralist policies. Putin, who arranged the electoral system and the internal structure of the parliament according to

his wishes, also changed the election system of the members of the Federation Council and Duma; took measures to suppress the opposition.

The economic reasons lie behind Putin's central and oppressive regime still standing. Indeed, the Russian economy displayed a rapid growth chart with the increase in the price of oil after Putin came to power. The most important reason for Putin to follow a centralist policy is the overwhelming United Russia Party majority in the parliament. The parliament has become a structure that gives legitimacy to what Putin wants. It is not expected in the near future to form an opposition party against United Russia, which won the overwhelming majority in the parliament in all the last three Duma elections and even reached the number to change the constitution – thanks to the changes made in the structure of the parliament and the electoral system.

The reasons leading Russia to the "super presidency" are listed above. The most important of these is the majority of the Parliament in favor of the president. The similar powers of the current Head of State had also belonged to Boris Yeltsin. However, Yeltsin, who could not get the support of the parliament, could not implement the policies he wanted, and he often had to compromise with the parliament. For this reason, Yeltsin could not even appoint the government freely and had to dismiss some ministers. When Yeltsin wanted to act freely, the Duma threatened to attempt to impeach the Head of State. In the Putin period, Vladimir Vladimirovich Putin, who had the support of the parliament, acted freely and could pass the law he wanted without difficulty. In this context, it centralized the administration and killed the opposition. While Yeltsin was a "semi-president", Putin became a "super-president".

Conflict Of Interest Statement:

The authors do not have any competing interests.

Funding Acknowledgements:

There was no specific grant for this research from any funding source.

Ethics Committee Statement and Intellectual Property Copyrights:

Ethics committee rules were followed in this work, and appropriate rights were obtained in compliance with intellectual property and copyright principles.

REFERENCES

- Belov, S. (2021). 2020 Constitutional Amendments in Russia: A Constitutional Update? IACL-AIDC Blog. Retrieved from <https://blog-iacl-aidc.org/2021-posts/2021/3/30-constitutional-amendments-in-russia>
- Chaisty, P. (2008). The legislative effects of presidential partisan powers in post-Communist Russia. *Government and Opposition*, 43(3), 424-453.
- Coalson, R. (2021). Putin's Power Play? Tatarstan Activists Say Loss Of 'President' Title Would Be An Existential Blow. Retrieved from <https://www.rferl.org/a/russia-tatarstan-president-federalism/31519341.html>
- Duverger, M. (1980). A new political system model: Semi-presidential government. *European journal of political research*, 8(2), 165-187.
- Elgie, R. (2007). Varieties of semi-presidentialism and their impact on nascent democracies. *Taiwan Journal of Democracy*, 3(2), 53-71.
- Erdem, K. (2014). *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Yarı Başkanlık Sistemi (Fransa, Polonya ve Rusya Örnekleri)*, Ankara: TBMM Araştırma Merkezi Yayınları.
- Erdoğan, M. (2003). *Anayasal demokrasi* (Vol. 7). Siyasal Kitabevi.
- Gözler, K. (2000). Türkiye'de hükümetlere nasıl istikrar ve etkinlik kazandırılabilir? *Türkiye Günlüğü*, 62(25.47).
- Güler, B. A., Karahanoğulları, O., Karasu, K. (2009). *Kamu yönetimi ülke incelemeleri*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Harvey, C. J. (2009). *The Double-Headed Eagle: Semi-Presidentialism and Democracy in France and Russia* (Doctoral dissertation, University of Pittsburgh).
- Huntington, S. P. (2002). *Üçüncü dalga*, çev. Ergun Özbudun, Ankara, TDV Yayınları.

- Hutcheson, D. S., & McAllister, I. (2021). Consolidating the Putin Regime: The 2020 Referendum on Russia's Constitutional Amendments. *Russian Politics*, 6(3), 355-376.
- Kahraman, M. (2012). Hükümet sistemi tartışmaları bağlamında başkanlık ya da yarı-başkanlık sistemlerinin Türkiye'de uygulanabilirliği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 431-457.
- Karahöyük, M. (2012). Rusya Federasyonu'nun siyasal sistemi ve devlet yapısı.
- Kotkin, S. (2015). The Resistible Rise of Vladimir Putin: Russia's Nightmare Dressed like a Daydream. *Foreign Affairs*, 94, 140.
- Krechetnikov, A. (2012). Moscow theatre siege: Questions remain unanswered. Retrieved from <http://www.bbc.com/news/world-europe-20067384>
- Kremlin.ru (2020). Presidential Address to the Federal Assembly. Retrieved from <http://en.kremlin.ru/events/president/news/62582>
- Lijphart, A. (1996). *Çağdaş demokrasiler*, Çev. Ergun Özbudun–Ersin Onulduran, Ankara: Yetkin.
- Michael, G. (2012). *The man without a face: The unlikely rise of Vladimir Putin*, by Gessen, Masha: New York: Blue Riverhead Books, 2012. ISBN: 978-1594488429.
- Parfitt, T. (2010). Mikhail Khodorkovsky sentenced to 14 years in prison. Retrieved from <https://www.theguardian.com/world/2010/dec/30/mikhail-khodorkovsky-jail-term>
- Pierre, P. (1992). Institutions politiques. *Droit constitutionnel et science politiques*. Paris: Mason.
- Pravda, A. (2005). Leading Russia: Putin in perspective: essays in honour of Archie Brown. OUP Oxford.
- Remington, T. F. (2007). The Russian Federal Assembly, 1994–2004. *The Journal of Legislative Studies*, 13(1), 121-141.
- Russia Archives-CPJ. (2022). Retrieved from <https://cpj.org/europe/russia/>
- Saivetz, C. R. (1996). Russia: Problems and Prospects for Democratization. In *Establishing Democracies*. Colorado: Westview Press.
- Sakwa, R. (2020). *Russian politics and society*. Routledge.
- Sartori, G. (1997). *Karşılaştırmalı anayasa mühendisliği*, Çev. Ergun Özbudun, Ankara: Yetkin.
- Shugart, M. S., & Carey, J. M. (1992). *Presidents and assemblies: Constitutional design and electoral dynamics*. Cambridge University Press.
- Simon, R. J., & Gueorguieva, V. (2008). *Voting and elections the world over*. Lexington Books.
- Solovyov, D. (2008). Stalin voted third most popular Russian. Retrieved from <https://www.reuters.com/article/us-russia-stalin-idUSTRE4BR17620081229>

- Szilágyi, I. M. (2009). Presidential versus parliamentary systems. *AARMS*, 8(2), 307-314.
- Teague, E. (2020). Russia's Constitutional Reforms of 2020. *Russian Politics*, 5(2020), 301-328.
- Tóth-Czifra, A. (2022). How to be a successful region in Russia: the case of Tatarstan. Retrieved from <https://imrussia.org/en/analysis/3413-how-to-be-a-successful-region-in-russia-the-case-of-tatarstan>
- Uluşahin, N. (2007). Saf hükümet sistemleri karşısında iki başlı yürütme yapılanması. Ankara: Yetkin.
- Uluşahin, N. (1999). *Anayasal bir tercih olarak başkanlık sistemi*. Ankara: Yetkin.
- White, S. (2011). *Understanding Russian Politics*. Cambridge University Press.
- White, S. (2000). *Russia's new politics: the management of a postcommunist society*. Cambridge University Press.
- Walt, S. (1999). "Russia". In *Semi-presidentialism in Europe*. OUP Oxford.
- Yapıcı, U. (2007). *Yeni Soğuk Savaş: Putin, Rusya ve Avrasya*. İstanbul: Başlık Yayın Grubu.
- Yazıcı, S. (2002). *Başkanlık ve yarı-başkanlık sistemleri: Türkiye için bir değerlendirme*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Баглай, М. В. (2000). Конституционное право Российской Федерации. Москва, М: Издательство Норма.
- Безуглов, А. А., & Солдатов, С. А. (2001). *Конституционное право России*. Москва, М: Издательство Проспект.
- Биография Анны Политковской. (2006). Retrieved from <http://politkovskaya.novayagazeta.ru/bio.shtml>
- Vybory.izbirkom.ru, (2007). Выборы депутатов Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации пятого созыва. Выборы референдум. http://www.vybory.izbirkom.ru/region/region/izbirkom?action=show&root=1&tvd=100100021960186&vrn=100100021960181®ion=0&global=1&sub_region=0&prver=0&pronetvd=null&vibid=100100021960186&type=242
- Constitution.ru, (t.y.). Конституция Российской Федерации. Constitution.Ru. <http://www.constitution.ru/index.htm>
- Гелиева, И. Н. (2008). Некоторые вопросы формы государственного правления в России. *Общество и право*, 1, 41-45.
- Камышев, Д. (2020). Россия при новой Конституции. Retrieved from <https://www.vedomosti.ru/politics/articles/2020/06/21/833103-konstitutsii>
- Карамеев, С. (2004). Бесланская школа: как это было Как развивались события в Беслане 1-3 сентября 2004 года. Retrieved from <http://www.lenta.ru/articles/2004/09/07/beslan>

- Кокотов, А. Н., & Кукушкин, М. И. (2007). *Конституционное право России: учебник*. М.: Норма.
- Кондрашев, А. А. (2018). Суперпрезидентская Республика в России: Миф или Реальность? *Вестник Университета имени О.Е. Кутафина (МГЮА)*, (6), 34-42.
- Козлова, Е. И., & Кутафин, О. Е. (2006). *Конституционное право России*. Издательство Проспект.
- Краснов, М. А. (2003). Россия как полупрезидентская республика: проблемы баланса полномочий (опыт сравнительно-правового анализа). *Государство и право*, (10), 16-23.
- Мартынюк, Р. С. (2015). Президентская республика: особенности формы правления и логика организации государственной власти. *Евразийская Адвокатура*, (7), 60-66.
- Перцев, А., & Харисов, А. (2021). Мне очень нравится название моей должности. Retrieved from <https://meduza.io/feature/2021/10/28/mne-ochen-nravitsya-nazvanie-moej-dolzhnosti>
- Провалились попытки провалить референдум в Татарстане. (1992). Retrieved from <https://www.kommersant.ru/doc/3761>
- Пушкарев, С. В. (2012). Правовые матрицы суперпрезиденциализма на постсоветском пространстве. *Современное право*, (12), 9-12.
- Путин заявил, что не намерен менять Конституцию. (2018). Retrieved from <https://ria.ru/20180310/1516070848.html>
- Российская газета. (2003, 25 Aralık); (2007, 11 Aralık); (2008, 2 Haziran).
- Центральная избирательная комиссия РФ (1993). Итоги Всенародного Голосования по Проекту Конституции Российской Федерации 12 декабря 1993 года. Retrieved from http://cikrf.ru/banners/vib_arhiv/referendum/1993_ref_itogi.html
- Чиркин, В. Е. (2006). Россия, Конституция, достойная жизнь: анализ взаимосвязей. *Государство и право*, (5), 5-13.
- Чиркин, В. Е. (2008). Постсоциалистическое государство XXI века. *Журнал российского права*, 5(137), 3-17.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Rusya siyasi tarihinde üç defa köklü bir değişim yaşamış, çeşitli rejimler yıkılmış, bunların yerine yenileri kurulmuştur. Çarlık'tan Sovyet'e, Sovyet'ten Federasyon'a geçen bu köklü değişimler, yönetimde güce sahip erki ise pek değiştirmemiştir. Rusya, farklı ideoloji ve yönetim biçimlerine sahip olsa, siyasi kültürü gereği günümüze kadar büyük oranda güçlü bir imparator/devlet başkanı tarafından yönetilegelmiştir. Rus devletinin güçsüzleştiği kırılma evrelerinin akabinde, yönetime olağanüstü bir güce sahip yöneticiler geçmiştir.

Bu tek adam yönetimlerinde parlamentonun ve güç gruplarının sahip olduğu etkiler tırpanlanırken, tek adamın kontrolünde hükümetler kurulmuştur. Günümüzde de Rusya Federasyonu'nda var olduğu iddia edilen yarı-başkanlık sistemi, gün geçtikçe farklı boyutlara girmektedir. 1993 Anayasası ile şekillenen yarı-başkanlık sistemi, özellikle Vladimir Putin'in cumhurbaşkanı seçildiği 2000 yılından itibaren önemli değişikliklere maruz kalmıştır. Bu değişiklikler, rejimi daha otoriterleştirirken, gerek dış gerekse iç politikada onu daha kırılğan hale getirmiştir.

Bu makalede Rusya Federasyonu'nun yarı-başkanlık sisteminin evrimi ve süper başkanlığa giden süreçteki dönüşüm anlatılmaktadır. Yaptığımız çalışmalar doğrultusunda, Rusya Federasyonu'nda 1993 Anayasası'na göre oluşturulmuş olan hükümet şeklinin tipolojisi için Rusya'nın kendi içinde üç ana yaklaşım tartışıldığını sonucuna ulaşılmıştır. Birinci görüşe göre, halk tarafından seçilen Devlet Başkanı ve Parlamento tarafından kontrol edilemeyen yürütme gücüyle Rusya'da başkanlık cumhuriyeti kurulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki yönetim sistemine benzer olduğu iddia edilen bu Cumhuriyette, teorik olarak katı bir güçler ayrılığının varlığı iddia edilmiştir. Yürütme ile yasama arasındaki keskin ayırım, yürütme organının yasama organından geçen yasalara uymakla yükümlü olmasıyla ayırt edilir. Başta Cumhurbaşkanı Vladimir Putin olmak üzere, mevcut yönetimi destekleyenlerin temel iddiası bu görüş çerçevesinde şekillenmektedir. İkinci görüşü savunanlara göre, hükümetteki yürütme gücü anayasal olarak Cumhurbaşkanı ile Parlamento arasında bölünmüş bir karma cumhuriyet özelliği taşımaktadır. Bu görüşü benimseyenler, günümüzdeki Beşinci Fransız Cumhuriyeti'ne benzer olarak, ülkedeki yönetimin bir yarı başkanlık olduğu iddiasında bulunmaktadır. Bu fikre göre, ülkede başkanlık sistemi olmakla birlikte, yürütme ve yasama arasında keskin güçler ayrılığı bulunmamaktadır. Diğer bir deyişle, yürütme erki olan Cumhurbaşkanı'nın yasama erki meclise müdahil etme gücü ve yetkisi olmasına paralel olarak, iki kamaralı parlamentonun da Cumhurbaşkanı ve hükümetini onaylama ve görevden almak yetkisi vardır. 1993 Anayasası'na dayandırılan bu görüş, Cumhurbaşkanı Putin'in 2008 yılında ardı ardına üçüncü kez başkan olamamasından dolayı, Dmitri Medvedev'in cumhurbaşkanı olduğu 2008-2012 yıllarına atıf yaparak, Anayasa'nın sorunsuz uygulandığını ve bir yarı-başkanlık sisteminde cumhurbaşkanının yürütmede dengeleyici bir rol üstlendiğini savunmaktadır. Üçüncü yaklaşımı savunanlara göre ise, Devlet Başkanı'nın geniş güçleri onu bir mutlak güce erdirmiş, nevi şahsına münhasır yeni bir cumhuriyet biçimi oluşturmuştur. Bu cumhuriyet biçiminde, Cumhurbaşkanı Parlamento'yu feshetme, yetki devrine ilişkin yasa çıkarma, Parlamento onayı olmadan kararname çıkarma, bireysel olarak hakim atama ve tüm üst düzey yetkililer için aday seçme hakkına sahiptir. Bu görüşte olanlar, bu tarz süper başkanlığa bir günde gelinmediğini ve zaman içinde Anayasa'da yapılan önemli değişikliklerle Cumhurbaşkanı'na olağanüstü görevler verildiğini söylemektedirler.

Ayrıca, Putin'in her başkanlık döneminde basın-yayın üzerinde daha fazla kontrol sağlamış olması, bu tarz tek adam tipli başkanlık karşısında Rusya toplumunun da duyarsızlaşmasına sebep olduğu iddiası bulunmaktadır. Özetle yasama organı olan Parlamento'nun işlevsiz hale getirildiği iddia edilen bu sistemde, tüm güç yürütmenin tek elinde toplamıştır. Süper başkanlık iddiasına giden yol da bu görüş etrafında şekillenmiştir.

Bu görüşleri tartışmak amacıyla Rusya Federasyonu 1993 Anayasası'na baktığımızda, yirmi yılı aşkın süre içerisinde Rusya Devlet Başkanı'nın olağandışı yetkilerle donatıldığını görmekteyiz. Yasama, yürütme ve yargı erkinin bulunduğu de yetkileri bulunan devlet başkanı sisteme tamamiyle hâkim hale gelmiştir. Ülkeyi kararnameler doğrultusunda yönetebilmesinin ve yasama ile yargıda birçok bürokrati atama yetkisiyle birlikte, Rusya Devlet Başkanı'nın yasama önündeki en önemli yetkisinden biri de Başbakan'ın onaylanması esnasında Duma'yı feshedebilme yetkisidir. Bu çalışmanın sınırlılık dönemi olan 2000-2020 yılları arasına baktığımız zaman, kontrolündeki parlamentonun desteğini arkasına alan Vladimir Putin, serbest hareket kabiliyeti elde ederek tüm yetkileri elinde toplamış ve istediği yasayı zorlanmadan çıkartabilme gücüne sahip olmuştur. Bu kapsamda yönetimi merkezileştirmiş ve muhalefeti sindirebilmiştir. Çok basit tabirle anlatmak gerekirse, 1990'lı yıllarda Boris Yeltsin "yarı-başkanlık" görevini icra ederken, Vladimir Putin yirmi yıl içerisinde, başkanlık statüsünü "süper" yetkilerle donatmıştır.

Makale üç bölümden oluşmaktadır. İlk olarak, yarı-başkanlık sisteminin tam anlaşılabilmesi için hükümet sistemleri (parlamentar sistem, başkanlık ve yarı-başkanlık sistemi) incelenmiştir. Özellikle Rusya'da var olduğu iddia edilen yarı-başkanlık sistemi üzerinde durulmuş ve bu sistemi oluşturan koşullar ele alınmıştır: cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi, yürütme gücünün esas olarak başbakanda olması, yürütmenin meclis onayından geçmesi gibi. Daha sonra, ikinci bölümde, Rusya Federasyonu'nun 1993 Anayasasıyla biçimlenen "yarı-başkanlık" sistemi ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Burada federasyonun kuruluşunda temeli atılan sistemin temel özellikleri sıralanmış ve nasıl bir sistem tahayyül edildiği ele alınmıştır. Son bölümde ise Rusya Federasyonu'nu süper başkanlığa götüren yapının nasıl oluştuğu açıklanmış ve bu bağlamda çıkartılan yasalar dizisi belirtilerek makaleye son verilmiştir. Bu çalışmanın literatüre katkısı siyasal sistemler hakkındaki örnekleri, Rus siyasal sisteminin evrimi temelinde çeşitlendirmek ve Rusya Federasyonu'nun içindeki tartışmaları da göz önüne alarak bu siyasal sistemin kendine has yapısını ortaya koymaktır.

BANKALARIN KÂRLILIK PERFORMANSLARININ ENTROPİ VE TOPSIS YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ

Yasemin EZİN* Mustafa Can SAMIRKAŞ**

Öz

Bankaların finansal performanslarının değerlendirilmesinde kullanılan rasyoların yatırımcılar, yöneticiler, denetimciler gibi karar vericiler ve araştırmacılar açısından yön belirleyici bir niteliği bulunmaktadır. Ülkemizde finansal sistem içerisinde önemli bir rolü bulunan bankaların rakip bankalar karşısındaki durumunun tespiti açısından hem rasyoların dikkate alındığı hem de performans sıralamasının ölçümlenebildiği TOPSIS yöntemi tercih edilebilir analizlerdendir. Çalışma kapsamında, bankaların kârlılık performanslarını tespit etmek ve başarılı bankaları sıralayabilmek amacıyla, seçilmiş 11 mevduat bankası ve 9 yatırım ve kalkınma bankasının kârlılık oranları 2015-2020 periyodunda ayrı ayrı analiz edilmiştir. Bankalarının kârlılık performansının belirlenmesinde yedi adet kriter belirlenmiş olup, Entropiye dayalı TOPSIS yöntemiyle kârlılık performansına göre bankalar sıralanmıştır. İdeal çözüme yakınlık değerlerine göre 2018 yılından itibaren özel sermayeli bankaların kârlılık performanslarının kamu sermayeli bankalara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Mevduat bankalarının yıllara göre ortalama performans sıralamasında en yüksek Türkiye Garanti Bankası, Yatırım ve kalkınma bankalarında ise tüm yıllarda kârlılık performansı en yüksek Diler Yatırım Bankasının olduğu belirlenmiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Adiyaman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, yezin@adiyaman.edu.tr, Adiyaman-Türkiye

** Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, Erdemli Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu/Yönetim Bilişim Sistemleri Anabilim Dalı, mcsamirkas@gmail.com, Mersin-Türkiye

Anahtar Kelimeler: Mali Tablolara Analizi, Bankacılık, Kârlılık, Oran Analizi, Entropi, TOPSIS.

ANALYSIS OF PROFITABILITY PERFORMANCE OF BANKS BY ENTROPY AND TOPSIS METHOD

Abstract

The ratios used in the evaluation of the financial performance of banks have a directional feature for decision-makers such as investors, managers, and researchers. The TOPSIS method, in which both the ratios are taken into account and the performance rankings can be measured, is one of the preferable analyzes in terms of determining the situation of the banks, which have an important role in the financial system in our country, against the rival banks. Within the scope of the study, the profitability ratios of selected 11 deposit banks and 9 investment and development banks were analyzed separately in the 2015-2020 period in order to determine the profitability performances of the banks and to rank the successful banks. In order to determine the profitability performance of the banks, seven criteria were determined and the banks were ranked according to their profitability performance using the TOPSIS method based on entropy. It has been determined that in the average performance ranking of deposit banks by years, Turkish Garanti Bank has the highest, and Diler Investment Bank has the highest profitability performance in investment and development banks in all years.

Keywords: Financial Statements Analysis, Banking, Profitability, Ratio Analysis, Entropy, TOPSIS

1. GİRİŞ

Bankalar tanım olarak, sermaye, para ve kredi işlemlerine yönelik her türlü hizmeti veren ve düzenleyen, gerçek ve tüzel kişilerin, devletin bu alandaki her türlü ihtiyaçlarını karşılayan iktisadi kuruluşlar olarak tanımlanmaktadır (Uçar, 1999:4). Bir başka kaynakta ise birçok finansal hizmeti üreten ve sunan mali kurumlar veya finans büyük mağazaları olarak tanımlanan bankalar, mevduat, fon ve sermaye olarak elde edilen kaynakların, emek, maddi duran varlık ve teknoloji girdileri ile her türlü finansal hizmetin yaratılması olarak ifade edilmektedir (Akgüç, 2012:30). İşlevsel olarak bankalar, sadece bireysel veya

kurumsal müşterilere hizmet vermekten ziyade ekonomide dengeyi koruyabilmek için kamu bankaları tarafından devlet destekleri ve teşviklerine de aracılık etmektedir. Bu nedenle, tasarruf sahipleri ve yatırımcıları bir araya getirmenin ötesinde devlet elinin olması sebebi ile piyasa düzenleyici rolü olmasından dolayı ülke ekonomisi içerisindeki rolü önem arz etmektedir.

Bankalar da diğer işletmelerde olduğu gibi performans değerlendirilmelerin de finansal tabloları kullanmaktadır. Bankalar açısından, özellikle finansal tablolarda yer alan bilgilerden ziyade analiz sonucunda, sermaye yeterliliği, varlık yapısı ve kalitesi, likidite durumu ve riski, kârlılık ve verimlilik, faiz ve döviz kuru riskleri durumlarının tespiti açısından yararlanılmaktadır (Akgüç, 2012:30). Ayrıca finansal tablo analizleri, sektördeki diğer bankalar ile karşılaştırılmalar da durum tespiti, banka yönetimi, ortak ve hissedarları için bilgi üretmesi, alınacak kararlarda gerçek verilerin kullanılması, problemlerin tespiti ve çözümlenmesi, rekabet edilebilir avantajlı alanlar yaratabilmesi açısından da bilgiler ürettiğinden dolayı bankalar tarafından dikkate alınmaktadır (Seçme vd., 2009:11699, Akt. Sarı, 2020:101).

Bankalarda mali analiz verilerinin oluşturulmasında Türkiye Bankalar Birliği rasyoları, Türkiye Merkez Bankası rasyoları ve Basel kriterleri dikkate alınmaktadır. Performans değerlendirilmesi yapılırken dikkate alınan önemli veri kalemleri arasında bankaların kârlılık yapısı ve gelir-gider yapısı bulunmaktadır. Türkiye Bankalar Birliği'nin istatistiki raporlarında bankaların kârlılık yapısının analizlerinde, "aktif karlılığı, özkaynak karlılığı, vergi öncesi kar / toplam aktif, net dönem kar(zararı) / ödenmiş sermaye" oranları dikkate alınmaktadır. Gelir-gider yapısı analizlerinde ise "özel karşılıklar sonrası net faiz geliri / toplam varlıklar, özel karşılıklar sonrası net faiz geliri / faaliyet brüt karı, faiz dışı gelirler (net) / toplam varlıklar, faiz dışı gelirler (net) / diğer faaliyet giderleri, diğer faaliyet giderleri / faaliyet brüt karı, kredi karşılıkları / toplam varlıklar, faiz

gelirleri / faiz giderleri, toplam gelirler / toplam giderler, faiz gelirleri / toplam varlıklar, faiz giderleri / toplam varlıklar, faiz gelirleri / toplam gelirler, faiz giderleri / toplam giderler” oranları kullanılmaktadır. Ayrıca Gül (2021) çalışmasında bankaların performans durumlarının ölçülmesinde mali oran analizleri ile birlikte literatürde birçok ekonometrik ve istatistiksel analiz yöntemleri tespit etmiş olup bu yöntemler; CAMELS performans analizi, PROMETHEE yöntemi, gri ilişkisel analiz, TOPSIS yöntemi, VIKOR yöntemi, panel veri analizi, stokastik sınır analizi, regresyon analizi, veri zarflama analizi, analitik hiyerarşi süreci olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışma da Türkiye’de faaliyet gösteren ve aktif büyüklük bakımından 11 mevduat bankası ve son 6 yıl içinde kâr elde etmiş 9 yatırım ve kalkınma bankası 2015-2020 periyodunda ayrı ayrı analize konu edilmiştir. Analize konu edilen bankalara ilişkin bilgiler Türkiye Bankalar Birliği’nin resmi internet sitesinden alınan veriler derlenerek dikkate alınmıştır. Bankalarının kârlılık performansının belirlenmesi amacıyla yedi adet kriter belirlenmiş olup, bu kriterler aktif kârlılık, öz kaynak karlılığı, vergi öncesi kâr / toplam aktifler oranı, faiz gelirleri / faiz giderleri oranı, toplam gelirler / toplam giderler oranı, faiz gelirleri/toplam aktifler oranı ve faiz gelirleri / toplam gelirler oranlarından oluşmaktadır. Entropi yöntemi ile kriter ağırlıkları belirlenmiş ve TOPSIS yöntemiyle de yıllar itibariyle inceleme kapsamındaki bankaların performans sıralaması tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda özellikle pandemi dönemini de kapsayan periyotta bankaların kârlılık performansları tespit edilerek hem bankaların sektördeki yerleri üzerinde durulması hem de banka hisselerine yatırım yapan veya yapacak olan yatırımcıların yaralanabileceği sonuçlara ulaşılması hedeflenmiştir.

Literatür Taraması

Bankalar finansal sistemin önemli unsurlarından birisidir. Bu nedenle bankacılık sisteminin performansı finansal sistemi hatta ülke ekonomisini de önemli

derecede etkilemektedir. Bu nedenle literatürde bankaların likidite, borçluluk, kârlılık, sermaye yeterliliği gibi farklı açılardan finansal performanslarını konu alan birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan özellikle son yıllarda yapılanlardan bazılarını aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür.

Dursun ve Bozkır (2018), çalışmalarında 2013-2017 yılları arasında aktif büyüklük sıralamasında yer alan ilk 10 bankayı çalışma kapsamına almıştır. Aktif kalitesine göre sıralamada TOPSİS yönteminde 2013 yıllarında son sıralarda yer alan Akbank'ın 2015 ve sonrasında ilk sıralara yükseldiği görülmüştür.

Alsu vd. (2018), çalışmada toplamda 6 ülkeden seçilmiş 18 katılım bankasının 2009-2015 yılları arasındaki performanslarını TOPSİS yöntemi ile incelemişlerdir. Elde edilen veriler doğrultusunda ülkeler arasında en iyi performans gösteren bankaların, Suudi Arabistan ve Katar ülkeleri katılım bankalarının olduğu belirlenmiştir. Türkiye'nin diğer ülkeler arasında daha orta sıralarda yer aldığı ve Albaraka Türk katılım bankasının Türkiye'deki katılım bankaları arasında en yüksek performansa sahip banka olduğu tespit edilmiştir.

Işık (2019) çalışmasında 2008-2017 yılları arası Türk mevduat bankalarının performanslarını incelemiştir. Performans değerlendirme kriteri olarak toplamda 8 oran dikkate alınmıştır. Bu oranlar, sermaye yeterlilik, toplanan mevduat, verilen krediler, takip kredileri, likit varlıklar, aktif kârlılık, faiz dışı gelir ve diğer faaliyet giderleri kriterleri dikkate alınarak oluşturulmuştur. Yapılan çalışmada performans değerlendirilmesinde ağırlık olarak en yüksek öneme sahip kriterin faiz dışı gelir kriterinin olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca mevduat bankalarının sektör performansının en yüksek olduğu yılın 2010, en düşük olduğu yılın ise 2015 yılı olduğu ARAS yöntemi ile tespit edilmiştir.

Altumur vd. (2019) çalışmalarında, BIST 30 Endeksinde bulunan 6 ticari bankanın 2017 yılı finansal performans oranlarını dikkate alarak uygulanan TOPSİS

yöntemi analizinde ilk sıralama da Akbank'ın yer aldığı, son sırada ise Yapı Kredi bankasının olduğu gözlenmiştir.

Özkan ve Deliktaş (2020) çalışmalarında, bankaların performansının ölçülmesinde TOPSIS yöntemi kullanarak 2014-2018 yıllarını değerlendirmeye almışlar ve ortalamada en yüksek performansa Denizbank, en düşük performansa ise Şekerbank'ın sahip olduğunu tespit etmişlerdir.

Sarı (2020) ise çalışmasında 2015, 2016, 2017 verilerini inceleyerek bankaların performansının analizinde TOPSIS ve Promethee analizlerini kıyasladığında her iki analizin birbirine yakın sonuçlar ürettiğini gözlemlemiştir.

Ova (2020) çalışmasında 2012-2019 yılları içerisinde 10 banka arasında en iyi performansı gösteren bankaları incelemiş ve yıllar itibari ile 2012-2017 yıllarında kamu sermayeli, 2018 yılında yabancı sermayeli ve 2019 yılında özel sermayeli mevduat bankalarının olduğu tespit edilmiştir.

Daver (2020), çalışmasında 2018 yılına ait 12 banka verilerini kullanarak, CAMELS analizindeki oran bileşenlerini TOPSIS analizi ile değerlendirmeye almıştır. Yapılan değerlendirmede performansta ilk sırada Akbank, son sırada ise Şekerbank'ın olduğu tespit edilmiştir.

Gül (2021) çalışmasında 2009-2019 yılları arasındaki 20 bankayı değerlendirmeye almıştır. Entropi, geliştirilmiş entropi ve TOPSIS yöntemleri kullanılarak yapılan değerlendirmeler sonucunda en yüksek performansa Akbank, en düşük performansa Turkish Bank'ın sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Karadağ (2021) çalışmasında ise Borsa İstanbul'da işlem gören 10 mevduat bankasının 2018 yılı mali verilerini incelenmiştir. Çoklu karar verme yöntemlerinden yararlanılarak bankaların finansal sağlık göstergelerinden 11 tanesinin Entropi yöntemi ile kritik ağırlıkları belirlenmiş ve banka performans

sıralamasının değerlendirmesinde ise TOPSİS yöntemi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda finansal sağlık göstergeleri dikkate alınarak yapılan sıralamada QNB Finansbank A.Ş. ilk sırada tespit edilmiştir.

Yılmaz ve Yakut (2021) çalışmalarında, 2009-2018 yılları arasında Borsa İstanbul'da işlem gören 22 bankanın finansal performanslarını incelemiştir. Performans değerlendirmesinde sermaye yeterliliği, bilanço yapısı, aktif kalitesi, likidite, kârlılık ve gelir- gider yapısına ilişkin 26 kriter dikkate alınmış, kriterlerin ağırlıklarının tespitinde ise Entropi yönteminden yararlanılmıştır. İncelenen kriterler arasında ağırlık kriteri en yüksek olan oranın "Likit Aktifler/Kısa vadeli Yükümlülükler" olduğu gözlemlenmiştir. Performans sıralamasının tespitinde ise TOPSİS ve VIKOR yöntemleri kullanılarak her iki yöntemde de ilk üç sıralama da Adabank, Birleşik Fon Bankası ve Citibank olarak tespit edilmiştir.

Sakarya ve Gürsoy (2021) çalışmalarında, 2010-2020 yılları arası BIST Bankacılık endeksinde bulunan 9 mevduat bankasının finansal performansını değerlendirmek için sermaye yeterliliği, likidite, aktif karlılığı, kârlılık ve gelir/gider yapısına ilişkin 17 rasyo incelemişlerdir. Entropi yöntemi ile yapılan değerlendirme de rasyolar arasında en önemli kritik değere sahip oranın "net dönem karı veya zararı /ödenmiş sermaye" olduğu, en düşük kriterin ise "Toplam Krediler/ Toplam Varlıklar" olduğu belirlenmiştir. Finansal performansın değerlendirmesinde ise COPRAS ve ARAS yöntemleri ile yapılan analizde ise Türkiye Halk Bankası A.Ş. en yüksek performans ile ilk sırada olduğu gözlemlenmiştir.

Kayıhan ve Kara (2021) çalışmalarında, 2018-2020 yılları arası bankaların maliyet performanslarına göre yapılacak sıralama tespitinde "Gri İlişkisel Analiz (GİA)" yöntemini kullanmışlardır. Yapılan çalışma sonucunda üç yılda da Şekerbank'ın en düşük maliyet performansına sahip olması nedeni ile ilk sırada yer aldığı gözlemlenmiştir.

Erdoğan (2022) çalışmasında, 2016-2020 yılları Borsa'da faaliyet gösteren 9 bankayı incelemeye almıştır. Bankaların kârlılık düzeyini etkileyen faktörlerin kritik değerlerinin ağırlığını belirlerken Entropi yöntemi, performans büyüklüğünü değerlendirmek için ise Waspaş Yöntemi ile çalışmıştır. Çalışma sonucunda Borsa İstanbul'da araştırmaya konu bankalar arasında en yüksek performansa sahip bankanın Türkiye Sınai Kalkınma Bankası olduğu tespit edilmiştir.

Bankaların performans verimliliğinin ve etkinliğinin ölçümü üzerine kullanılacak analiz yöntemlerinden biri ise "Veri Zarflama Tekniğı (VZA)" tekniğidir. Literatürde yapılan inceleme sonucunda, 2015-2019 yılları arası 23 ticari bankanın etkinlik ve verimliliğini (Şahin ve Özdemir, 2020:1559-1580), 2012-2016 yılları arası 23 mevduat bankasının etkinliğini (Akyol Özcan ve Oktay, 2018:487-504), 2015 yılı 2. ve 3. çeyrek dönemi dikkate alınarak 19 bankanın kârlılık ve gelir çeşitliğinin büyüme performanslarına etkisini (Dilmaç vd., 2018:149-163), 2013-2018 yılları arası 20 mevduat bankasının etkinliğini (Özkan, 2019:1511-1529) ve 2013-2018 yılları arası 19 bankanın etkinliğini (Doğın ve Onan, 2021:106-120) ölçerken VZA tekniğini kullandıkları gözlemlenmiştir.

Amilie ve diğlerleri (2013) çalışmalarında İran da bulunan 3 kamu bankasını incelerken ve Mandic ve diğlerleri (2014) yılında 35 Sırp bankasının sıralamasını yaparken Fuzzy AHP ve TOPSİS yöntemini kullandıkları gözlemlenmiştir. Bir başka yöntem olan VZA tekniğini ise, Hoque ve Rayhan (2012) çalışmalarında Bangladeş'te bulunun 24 banka üzerinde, Akhtar ve diğlerleri (2021) çalışmalarında Hindistan'da faaliyet gösteren 47 ticari banka üzerinde uyguladıkları görülmüştür.

Yapılan çalışmalarda özetle, finansal performans değerlendirilmesinde banka mali verilerinden oluşturulan rasyolardan yararlanılmış ve çoklu karar verme teknikleri dikkate alınmıştır. Çalışmalarda kullanılan rasyoların performans

kriterindeki ağırlıklandırılmış etkisinin ölçümünde CRITIC ve Entropi yöntemlerinin kullanıldığı ancak çalışmaların çoğunluğunda Entropi yönteminin tercih edildiği görülmüştür. Finansal performans değerlemesinde kullanılan yöntemler de ise; TOPSİS, Promethee, VIKOR, COPRAS, ARAS, VZA, GİA ve Waspas analizlerinden yararlanıldığı görülmüştür.

2. YÖNTEM

Bankalarının kârlılık performansı Entropiye dayalı TOPSİS yöntemiyle tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma kapsamına Türkiye Bankalar Birliğine üye Türkiye’de faaliyet gösteren ve aktif büyüklük bakımından sektör içindeki payı %1 ve daha yukarıda olan 11 mevduat bankası ve son 6 yıl içinde kâr elde etmiş 9 yatırım ve kalkınma bankası 2015-2020 yılları bazında analize ayrı gruplar olarak tabi tutulmuştur. Analize konu edilen bankalara ilişkin bilgiler Türkiye Bankalar Birliği’nin resmi internet sitesinden alınan verilerden derlenmiştir. Analiz kapsamında alınan mevduat bankaları Tablo 1’de görülmektedir.

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Mevduat Bankaları

Banka	Sermaye Yapısı	Periyodu
T.C. Ziraat Bankası	Kamu Sermayeli	2015-2020
Türkiye Halk Bankası	Kamu Sermayeli	2015-2020
Türkiye Vakıflar Bankası	Kamu Sermayeli	2015-2020
Akbank	Özel Sermayeli Yerli	2015-2020
Türk Ekonomi Bankası	Özel Sermayeli Yerli	2015-2020
Türkiye İş Bankası	Özel Sermayeli Yerli	2015-2020
Yapı ve Kredi Bankası	Özel Sermayeli Yerli	2015-2020
Denizbank	Yabancı Sermayeli	2015-2020
ING Bank	Yabancı Sermayeli	2015-2020
QNB Finansbank	Yabancı Sermayeli	2015-2020
Türkiye Garanti Bankası	Yabancı Sermayeli	2015-2020

Analiz kapsamına alınan Yatırım ve Kalkınma bankaları Tablo 2’ de görülmektedir.

Tablo 2. Çalışmada Kullanılan Yatırım ve Kalkınma Bankaları

Banka	Sermaye Yapısı	Periyodu
İller Bankası	Kamu Sermayeli	2015-2020
Türk Eximbank	Kamu Sermayeli	2015-2020
Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası	Kamu Sermayeli	2015-2020
Aktif Yatırım Bankası	Özel Sermayeli Yerli	2015-2020
Diler Yatırım Bankası	Özel Sermayeli Yerli	2015-2020
GSD Yatırım Bankası	Özel Sermayeli Yerli	2015-2020
İstanbul Takas ve Saklama Bankası	Özel Sermayeli Yerli	2015-2020
Nurol Yatırım Bankası	Özel Sermayeli Yerli	2015-2020
Türkiye Sınai Kalkınma Bankası	Özel Sermayeli Yerli	2015-2020

Tablo 3' te bankaların kârlılık performansını tespit etmek için kullanılan kârlılık oranları ve performansa etkisi gösterilmiştir. Söz konusu oranlar kârlılık ve gelire ilişkin olduğundan bu oranların yüksek olması arzu edilmektedir.

Tablo 3. Kârlılık Performans Kriterleri

Kriterler	Etkisi
Aktif Karlılığı (ROA)	Maksimum
Öz Kaynak Karlılığı (ROE)	Maksimum
Vergi Öncesi Kar / Toplam Aktifler	Maksimum
Faiz Gelirleri / Faiz Giderleri	Maksimum
Toplam Gelirler / Toplam Giderler	Maksimum
Faiz Gelirleri/Toplam Aktifler	Maksimum
Faiz Gelirleri / Toplam Gelirler	Maksimum

TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) kısaca ideal çözüme ulaşmaya yarayan çoklu bir karar verme sistemi olarak kabul edilmektedir. Buradaki temel düşünce karar verme problemi için öncelikle ideal çözümü ve negatif ideal çözümü tanımlamak ve ardından mümkün olan sonuçları bularak ideal sonuca mümkün olduğunca yakın, negatif ideal çözüme mümkün olduğunca uzak olacak şekilde her bankaya bir skor vererek sıralamaktır (Li vd. 2011:2085). TOPSIS yöntemi olabildiğince objektif sonuçlar ortaya koymaya çalışan sayısal bir yöntem olarak bilinmektedir. Bu yöntemin

nesnel sonuçlar verebilmesi yöntemde kullanılan seçim kriterlerinin doğru ağırlıklandırılmasına dayanmaktadır. TOPSIS yönteminde kriterlere doğru ağırlık vermek temel problem olmakla birlikte uygulamada kriter ağırlıkları sübjektif ya da objektif ağırlıklandırma yöntemlerine göre belirlenebilmektedir. Sübjektif ağırlıklandırma yöntemlerinde kriterlere eşit ağırlıklar verme, önceki yapılmış çalışmalarda ve uygulamalarda kullanılan ağırlıkları kullanma, işin uzmanlarına danışma gibi yöntemler sıklıkla kullanılırken, objektif yöntemlerde ise Entropi, CRITIC, standart sapma gibi uygulayıcının görüşüne dayanmayan matematiksel ve istatistiksel yöntemlerin kullanımı mümkündür (Yıldırım vd. 2018:137-138). Çalışma kapsamında kriterlerin ağırlıkları Entropi yöntemiyle objektif olarak belirlenmiştir.

TOPSIS'in adımlarını aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür (Li vd. 2011:2088-2089).

1. Karar matrisinin oluşturulması,

Çok özellikli karar verme probleminin değerlendirme kümesinin $M = (M_1, M_2, \dots, M_m)$, endeks kümesinin $C = (C_1, C_2, \dots, C_n)$, olduğu varsayımı altında, i. Banka için j. endeks değeri x_{ij} olacaktır. Karar matrisi ise $X = [x_{ij}]_{m \times n}$ şeklinde ifade edilir.

2. Karar matrisinin normalize edilmesi,

Normalize edilmiş karar matrisi $R = [r_{ij}]_{m \times n}$, aşağıdaki formüle göre hesaplanmaktadır.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{j=1}^m x_{ij}^2}}, \quad (1)$$

$$(i = 1, \dots, m; j = 1, \dots, n)$$

3. Ağırlıklı karar matrisinin belirlenmesi,

Kriterlerin ağırlıklandırılmasında Entropi yöntemi kullanılmıştır. Entropi, olasılık teorisi kullanılarak formüle edilen bilgilerdeki belirsizliğin bir ölçüsüdür. Entropi yönteminde kriterlerin objektif ağırlıklarının hesaplanmasında doğrudan veriler üzerinden hareket edilmekte olup, bu çerçevede karar matrisine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda Entropi yöntemiyle elde edilen ağırlıklar karar vericilerin kişisel yargı ve düşüncelerinin göz ardı edilmesi yöntemin güçlü yönünü ortaya koymaktadır (Işık, 2019:204).

Karar matrisi belirlenip, normalize karar matrisi oluşturulduktan sonra kriterlerin entropi değeri hesaplanmaktadır. Entropi değerini, aşağıdaki gibi hesaplamak mümkündür.

$$e_j = -\frac{1}{\ln m} \sum_{i=1}^m r_{ij} \ln r_{ij}, \quad (2)$$

$$(j = 1, 2, \dots, n)$$

Hesaplanan entropi değerinden ağırlıklar aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır.

$$W_j = \frac{1 - e_j}{\sqrt{\sum_{j=1}^n 1 - e_j}}, \quad (j = 1, 2, \dots, n) \quad (3)$$

Burada W_j değeri j kriterin ağırlığı olup, ağırlık toplamı 1'e eşittir.

$$\sum_{j=1}^n W_j = 1 \quad (4)$$

Ağırlıklı karar matrisi, indekslerin ağırlıkları ile normalize edilmiş karar matrisi çarpımı ile belirlenir ve aşağıdaki şekilde gösterilir.

$$v_{ij} = w_i r_{ij}, (i = 1, \dots, m; j = 1, \dots, n) \quad (5)$$

4. İdeal ve negatif ideal çözümün belirlenmesi

İdeal çözüm, 3. basamakta gösterilen ağırlıklı karar matrisinden her özelliğin optimal değerinden, negatif ideal çözüm ise ağırlıklı karar matrisindeki her özelliğin en kötü değerinden oluşur ve aşağıdaki gibi gösterilir.

$$V^+ = (V_1^+, V_2^+, \dots, V_m^+) \quad (6)$$

$$V^- = (V_1^-, V_2^-, \dots, V_m^-)$$

Burada ideal değer ve negatif ideal değer aşağıdaki şekilde belirlenir;

$$V_j^+ = \begin{cases} \max v_{ij}, \\ \min v_{ij}, \end{cases} \quad (7)$$

$$V_j^- = \begin{cases} \max v_{ij}, \\ \min v_{ij}, \end{cases}$$

5. Uzaklık Değerlerinin Hesaplanması

Her uygun çözümün ideal çözüme ve negatif ideal çözüme uzaklığı sırasıyla aşağıdaki şekilde hesaplanır.

$$S_i^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^+)^2}, (i = 1, \dots, m; j = 1, \dots, n) \quad (8)$$

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2}, (i = 1, \dots, m; j = 1, \dots, n) \quad (9)$$

6. İdeal Çözüme Göre Göreli Yakınlığın Hesaplanması

Görelî yaklaşma derecesi aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır.

$$C_i = \frac{s_i^-}{(s_i^+ + s_i^-)}, \quad (10)$$

$$(0 \leq C_i \leq 1; i = 1, 2, \dots, m)$$

Analiz ve Bulgular

Uygulama kapsamında bankalarının yılsonu mali tabloları dikkate alınarak oranlar hesaplanmış olup, kriterlerin ağırlıkları Entropi yöntemi ile belirlenmiştir. 2015-2020 periyodu için her yıl için ayrı ayrı hesaplamalar yapılmıştır. Bu nedenle performans kriterlerinin ağırlıkları yıllar itibariyle farklı tespit edilmiştir. Hesaplanan bu ağırlıklar TOPSIS yönteminde kullanılarak yıllar itibariyle bankaların kârlılık performanslarının sıralamaları yapılmıştır. Çalışma kapsamındaki tüm yıllara ait hesaplamalar ayrı ayrı gösterilmemiş olup, süreçler tüm yıllarda aynı olduğundan dolayı tüm yılları ayrı ayrı tekrarlayarak raporlamak yerine son sadece son yılı temsil eden 2020 yılına ilişkin süreç raporlanmıştır. Bununla birlikte hesaplanan ağırlıklar, ideal çözüme yaklaşma değeri ve sıralamalar tüm yıllar için özetlenmiştir. Bu bağlamda Tablo 4'teki gibi Mevduat Bankaları için 2020 Yılı Karar Matrisi oluşturularak sürece başlanmıştır.

Tablo 4. Mevduat Bankaları için 2020 yılı karar matrisi

Bankalar/Oranlar-Yıllar	ROA	ROE	Vergi Öncesi Kar / Toplam Aktifler	Faiz Gelirleri / Faiz Giderleri	Toplam Gelirler / Toplam Giderler	Faiz Gelirleri/ Toplam Aktifler	Faiz Gelirleri / Toplam Gelirler
	2020	2020	2020	2020	2020	2020	2020
T.C. Ziraat Bankası	0,98	9,58	1,15	199,29	167,13	7,37	97,68
Türkiye Halk Bankası	0,46	6,92	0,47	153,60	134,69	7,90	101,35
Türkiye Vakıflar Bankası	0,90	12,60	0,92	172,65	165,27	6,76	86,64
Akbank	1,55	10,69	1,78	240,25	202,90	7,50	87,86
Türk Ekonomi Bankası	0,95	11,14	1,11	220,67	155,47	8,03	103,86
Türkiye İş Bankası	1,28	10,76	1,49	246,12	197,87	7,16	89,98
Yapı ve Kredi Bankası	1,20	11,45	1,43	205,37	191,60	7,20	82,39
Denizbank	1,01	8,83	1,05	234,48	207,36	7,95	82,04
ING Bank	1,06	7,29	1,35	233,74	179,07	8,00	80,03
QNB Finansbank	1,22	13,85	1,32	240,53	179,72	7,42	100,62
Türkiye Garanti Bankası	1,41	10,77	1,75	276,58	242,40	7,55	77,60

Karar matrisi denklem 1’de gösterilen formülle normalize edilmiştir.

Tablo 5. Mevduat Bankaları için 2020 yılı normalize edilmiş karar matrisi

Bankalar/Oranlar	ROA	ROE	Vergi Öncesi Kar / Toplam Aktifler	Faiz Gelirleri/ Faiz Giderleri	Toplam Gelirler / Toplam Giderler	Faiz Gelirleri/ Toplam Aktifler	Faiz Gelirleri / Toplam Gelirler
T.C. Ziraat Bankası	0,0818	0,0841	0,0832	0,0822	0,0826	0,0890	0,0987
Türkiye Halk Bankası	0,0381	0,0608	0,0344	0,0634	0,0666	0,0954	0,1024
Türkiye Vakıflar Bankası	0,0746	0,1107	0,0667	0,0712	0,0817	0,0816	0,0875
Akbank	0,1293	0,0938	0,1289	0,0991	0,1003	0,0905	0,0887
Türk Ekonomi Bankası	0,0792	0,0978	0,0801	0,0911	0,0768	0,0969	0,1049
Türkiye İş Bankası	0,1067	0,0944	0,1079	0,1016	0,0978	0,0864	0,0909
Yapı ve Kredi Bankası	0,0998	0,1005	0,1031	0,0847	0,0947	0,0869	0,0832
Denizbank	0,0839	0,0776	0,0759	0,0968	0,1025	0,0960	0,0829
ING Bank	0,0881	0,0640	0,0977	0,0965	0,0885	0,0965	0,0808
QNB Finansbank	0,1012	0,1216	0,0955	0,0993	0,0888	0,0896	0,1016
Türkiye Garanti Bankası	0,1174	0,0946	0,1268	0,1141	0,1198	0,0912	0,0784

Denklem 2’de görüldüğü üzere kriterlerin her yıl için entropi değeri hesaplanmıştır.

Tablo 6. Kriterlere İlişkin Entropi Değeri

Bankalar/ Oranlar	ROA	ROE	Vergi Öncesi Kar / Toplam Aktifler	Faiz Gelirleri / Faiz Giderleri	Toplam Gelirler / Toplam Giderler	Faiz Gelirleri/ Toplam Aktifler	Faiz Gelirleri / Toplam Gelirler
T.C. Ziraat Bankası	-0,2047	-0,2083	-0,2068	-0,2054	-0,2060	-0,2153	-0,2285
Türkiye Halk Bankası	-0,1244	-0,1702	-0,1158	-0,1749	-0,1804	-0,2241	-0,2333
Türkiye Vakıflar Bankası	-0,1936	-0,2436	-0,1805	-0,1882	-0,2046	-0,2045	-0,2132
Akbank	-0,2645	-0,2220	-0,2640	-0,2291	-0,2306	-0,2175	-0,2149
Türk Ekonomi Bankası	-0,2008	-0,2274	-0,2021	-0,2182	-0,1972	-0,2261	-0,2365
Türkiye İş Bankası	-0,2388	-0,2229	-0,2402	-0,2323	-0,2274	-0,2116	-0,2180
Yapı ve Kredi Bankası	-0,2300	-0,2309	-0,2343	-0,2092	-0,2232	-0,2123	-0,2069
Denizbank	-0,2079	-0,1983	-0,1957	-0,2260	-0,2335	-0,2249	-0,2064
ING Bank	-0,2140	-0,1760	-0,2272	-0,2256	-0,2146	-0,2257	-0,2033
QNB Finansbank	-0,2318	-0,2563	-0,2243	-0,2293	-0,2150	-0,2162	-0,2324
Türkiye Garanti Bankası	-0,2515	-0,2230	-0,2619	-0,2477	-0,2542	-0,2184	-0,1996

Mevduat Bankaları için 2020 yılı entropi değeri ve 1-entropi değeri şeklinde hesaplanan d_j değeri hesaplanmış olup, 3. Denklem yardımıyla kriter ağırlıkları tespit edilmiştir.

Tablo 7. Mevduat Bankaları için 2020 yılı Entropi (e_j) Değerleri ve Kriter Ağırlıkları (W_j)

	ROA	ROE	Vergi Öncesi Kar / Toplam Aktifler	Faiz Gelirleri / Faiz Giderleri	Toplam Gelirler / Toplam Giderler	Faiz Gelirleri/Toplam Aktifler	Faiz Gelirleri / Toplam Gelirler
e_j	0,9850	0,9921	0,9812	0,9950	0,9953	0,9994	0,9979
d_j^*	0,0150	0,0079	0,0188	0,0050	0,0047	0,0006	0,0021
W_j	0,2769	0,1469	0,3472	0,0929	0,0877	0,0103	0,0381

* $d_j=1-e_j$

Tablo 7’de 2020 yılı için kriter ağırlıkları belirtilmiş olup, her yıl için süreç işletildiğinde çalışmaya konu tüm yıllar itibariyle kriter ağırlıkları belirlenmiştir. Yıllar itibariyle kriter ağırlıkları Tablo 8’de görülmektedir.

Tablo 8. Yıllar İtibariyle Mevduat Bankaları İçin Hesaplanan Kriter Ağırlıkları

Yıllar/ Oranlar	ROA	ROE	Vergi Öncesi Kar / Toplam Aktifler	Faiz Gelirleri / Faiz Giderleri	Toplam Gelirler / Toplam Giderler	Faiz Gelirleri/Toplam Aktifler	Faiz Gelirleri / Toplam Gelirler
2020	0,2769	0,1469	0,3472	0,0929	0,0877	0,0103	0,0381
2019	0,3362	0,1837	0,4144	0,0215	0,0213	0,0131	0,0098
2018	0,2959	0,1561	0,3769	0,0799	0,0553	0,0259	0,0101
2017	0,2884	0,1444	0,3379	0,1108	0,0339	0,0760	0,0086
2016	0,3228	0,1762	0,3306	0,0587	0,0311	0,0738	0,0067
2015	0,3293	0,2917	0,3291	0,0165	0,0087	0,0223	0,0024

Ağırlıklar tespit edildikten sonra hesaplanan ağırlıklarla normalize matrisin ilgili kriter değerleri çarpılmıştır. İdeal (s_i^+) ve negatif (s_i^-) ideal çözümlerin elde edilmesi işlemi, formül (8) ve (9) kullanılarak ayrı ayrı yapılmıştır. İdeal ve negatif ideal çözümlerde elde edilen verilerle 10 numaralı formülden yararlanılarak göreceli yakınlık derecesi hesaplanmış ve bankalar bu derecelendirmeye göre sıralanmıştır.

Tablo 9. 2020 yılı için TOPSIS Yöntemine ait İdeal (s_i^+) Çözüm, Negatif İdeal (s_i^-) Çözüm, İdeal Çözüme Yakınlık Değeri ve Banka Sıralamaları

	s_i^+	s_i^-	C_i	Sıralama
T.C. Ziraat Bankası	0,069856	0,067958	0,493112	7
Türkiye Halk Bankası	0,137332	0,00305	0,021724	11
Türkiye Vakıflar Bankası	0,08625	0,054122	0,385562	10
Akbank	0,01528	0,134177	0,897764	1
Türk Ekonomi Bankası	0,072379	0,065618	0,475501	8
Türkiye İş Bankası	0,034206	0,104105	0,752688	3
Yapı ve Kredi Bankası	0,041763	0,096341	0,697595	4
Denizbank	0,074653	0,063686	0,460363	9

ING Bank	0,058426	0,083921	0,589553	6
QNB Finansbank	0,045715	0,09357	0,671785	5
Türkiye Garanti Bankası	0,017182	0,127314	0,881089	2

C_i değeri sıfır ile bir arasında bir değer almakta olup C_i 'nin 1'e yakın olması ilgili alternatifin ideal çözüme yakınlığını; 0'a yakın olması ise negatif ideal çözüme yakınlığını ifade etmektedir. Bu nedenle mevduat bankaları C_i değeri yüksekten düşüğe göre sıralanmıştır. Tablo 10'da ise tüm yılların ideal çözüme yakınlık değerleri verilmiştir.

Tablo 10. Bankaların Tüm Yıllara Göre İdeal Çözüme Yakınlık Değeri (C_i)

Bankalar/Yıllar	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Ortalama
T.C. Ziraat Bankası	0,99267	0,95140	0,85792	0,71438	0,27533	0,49311	0,65447
Türkiye Halk Bankası	0,66948	0,06402	0,14171	0,00269	0,00241	0,02172	0,03080
Türkiye Vakıflar Bankası	0,57292	0,24499	0,30604	0,53057	0,16025	0,38556	0,33479
Akbank	0,66954	0,69657	0,84202	0,82532	0,51596	0,89776	0,72903
Türk Ekonomi Bankası	0,58306	0,11739	0,12852	0,34083	0,31166	0,47550	0,27624
Türkiye İş Bankası	0,55417	0,45818	0,32449	0,72617	0,39545	0,75269	0,51102
Yapı ve Kredi Bankası	0,41072	0,06796	0,06130	0,58526	0,25014	0,69760	0,23644
Denizbank	0,45501	0,32299	0,41108	0,63872	0,19862	0,46036	0,39017
ING Bank	0,00758	0,07468	0,50320	0,94244	0,99664	0,58955	0,23244
QNB Finansbank	0,37887	0,13024	0,19921	0,77340	0,50433	0,67179	0,37024
Türkiye Garanti Bankası	0,70704	0,77752	0,91169	0,92840	0,55520	0,88109	0,78139

Tablo 11'de ideal çözüme yakınlık değerlerine istinaden tüm yıllar itibariyle mevduat bankalarının performans sıralaması yapılmıştır.

Tablo 11. Bankaların Tüm Yıllara Göre performans Sıralamaları

Bankalar/Yıllar	2015 Sıralama	2016 Sıralama	2017 Sıralama	2018 Sıralama	2019 Sıralama	2020 Sıralama	Ortalama
T.C. Ziraat Bankası	1	1	2	6	7	7	3
Türkiye Halk Bankası	4	11	9	11	11	11	11
Türkiye Vakıflar Bankası	6	6	7	9	10	10	7
Akbank	3	3	3	3	3	1	2

Türk Ekonomi Bankası	5	8	10	10	6	8	8
Türkiye İş Bankası	7	4	6	5	5	3	4
Yapı ve Kredi Bankası	9	10	11	8	8	4	9
Denizbank	8	5	5	7	9	9	5
ING Bank	11	9	4	1	1	6	10
QNB Finansbank	10	7	8	4	4	5	6
Türkiye Garanti Bankası	2	2	1	2	2	2	1

Yukarıda bahsedilen süreçler Yatırım ve Kalkınma bankaları için de işletilmiş olup, Tablo 12’de Yatırım ve Kalkınma Bankaları için 2020 Yılı Karar Matrisi oluşturulmuştur.

Tablo 12. Yatırım ve kalkınma bankaları için 2020 yılı karar matrisi

Bankalar/Oranlar-Yıllar	ROA	ROE	Vergi Öncesi Kar / Toplam Aktifler	Faiz Gelirleri / Faiz Giderleri	Toplam Gelirler / Toplam Giderler	Faiz Gelirleri/ Toplam Aktifler	Faiz Gelirleri / Toplam Gelirler
	2020	2020	2020	2020	2020	2020	2020
İller Bankası	5,0	9,2	5,7	1.256,7	539,4	7,6	91,7
Türk Eximbank	0,8	14,7	0,7	132,3	154,7	2,5	82,2
Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası	2,1	16,9	2,2	253,9	272,3	4,3	85,1
Aktif Yatırım Bankası	2,3	20,9	2,8	182,9	176,8	9,4	85,0
Diler Yatırım Bankası	4,0	4,9	4,9	25.154,7	392,6	7,6	76,5
GSD Yatırım Bankası	10,9	16,7	11,3	1.008,1	796,9	7,5	48,3
İstanbul Takas ve Saklama Bankası	2,6	22,3	2,7	841,1	652,0	2,0	54,2
Nurol Yatırım Bankası	2,8	20,6	3,0	231,5	211,5	8,7	84,6
Türkiye Sınai Kalkınma Bankası	1,6	12,5	1,8	257,8	250,2	6,3	97,0
Bank of America Yatırım Bank	9,6	16,1	9,4	4.070,7	372,5	3,8	17,5
Pasha Yatırım Bankası	1,6	5,7	1,9	203,8	179,1	7,1	89,5

Tablo 13. Yatırım ve Kalkınma Bankaları için 2020 Yılı Normalize Edilmiş Karar Matrisi

	ROA	ROE	Vergi Öncesi Kar / Toplam Aktifler	Faiz Gelirleri / Faiz Giderleri	Toplam Gelirler / Toplam Giderler	Faiz Gelirleri/ Toplam Aktifler	Faiz Gelirleri / Toplam Gelirler
--	-----	-----	------------------------------------	---------------------------------	-----------------------------------	---------------------------------	----------------------------------

İller Bankası	0,1155	0,0573	0,1221	0,0374	0,1349	0,1135	0,1130
Türk Eximbank	0,0190	0,0919	0,0159	0,0039	0,0387	0,0367	0,1013
Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası	0,0489	0,1052	0,0476	0,0076	0,0681	0,0648	0,1049
Aktif Yatırım Bankası	0,0533	0,1301	0,0601	0,0054	0,0442	0,1410	0,1047
Diler Yatırım Bankası	0,0926	0,0304	0,1052	0,7488	0,0982	0,1136	0,0942
GSD Yatırım Bankası	0,2517	0,1040	0,2432	0,0300	0,1993	0,1116	0,0595
İstanbul Takas ve Saklama Bankası	0,0592	0,1387	0,0582	0,0250	0,1631	0,0304	0,0668
Nurol Yatırım Bankası	0,0652	0,1286	0,0636	0,0069	0,0529	0,1306	0,1042
Türkiye Sınai Kalkınma Bankası	0,0362	0,0776	0,0396	0,0077	0,0626	0,0949	0,1195
Bank of America Yatırım Bank	0,2212	0,1003	0,2030	0,1212	0,0932	0,0564	0,0216
Pasha Yatırım Bankası	0,0371	0,0357	0,0416	0,0061	0,0448	0,1065	0,1103

Tablo 14. Kriterlere İlişkin Entropi Değeri

	ROA	ROE	Vergi Öncesi Kar / Toplam Aktifler	Faiz Gelirleri / Faiz Giderleri	Toplam Gelirler / Toplam Giderler	Faiz Gelirleri/ Toplam Aktifler	Faiz Gelirleri / Toplam Gelirler
İller Bankası	-0,2493	-0,1639	-0,2568	-0,1229	-0,2702	-0,2470	-0,2463
Türk Eximbank	-0,0754	-0,2194	-0,0659	-0,0218	-0,1258	-0,1213	-0,2319
Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası	-0,1475	-0,2369	-0,1449	-0,0369	-0,1830	-0,1773	-0,2365
Aktif Yatırım Bankası	-0,1564	-0,2654	-0,1690	-0,0284	-0,1379	-0,2762	-0,2362
Diler Yatırım Bankası	-0,2203	-0,1062	-0,2368	-0,2166	-0,2279	-0,2471	-0,2226
GSD Yatırım Bankası	-0,3472	-0,2354	-0,3438	-0,1052	-0,3215	-0,2447	-0,1678
İstanbul Takas ve Saklama Bankası	-0,1674	-0,2740	-0,1655	-0,0923	-0,2958	-0,1062	-0,1808
Nurol Yatırım Bankası	-0,1781	-0,2638	-0,1752	-0,0343	-0,1555	-0,2659	-0,2357
Türkiye Sınai Kalkınma Bankası	-0,1202	-0,1984	-0,1279	-0,0374	-0,1734	-0,2235	-0,2539

Tablo 15. Yatırım ve Kalkınma Bankaları için 2020 yılı Entropi (e_j) Değerleri ve Kriter Ağırlıkları (W_j)

	ROA	ROE	Vergi Öncesi Kar / Toplam Aktifler	Faiz Gelirleri / Faiz Giderleri	Toplam Gelirler / Toplam Giderler	Faiz Gelirleri/Toplam Aktifler	Faiz Gelirleri / Toplam Gelirler
e_j	0,8832	0,9646	0,8932	0,4098	0,9389	0,9633	0,9749
d_j	0,1168	0,0354	0,1068	0,5902	0,0611	0,0367	0,0251
W_j	0,1202	0,0364	0,1098	0,6071	0,0629	0,0378	0,0258

Tablo 16. Yıllar İtibariyle Yatırım ve Kalkınma Bankaları için Hesaplanan Kriter Ağırlıkları

	ROA	ROE	Vergi Öncesi Kar / Toplam Aktifler	Faiz Gelirleri / Faiz Giderleri	Toplam Gelirler / Toplam Giderler	Faiz Gelirleri/Toplam Aktifler	Faiz Gelirleri / Toplam Gelirler
2020	0,1202	0,0364	0,1098	0,6071	0,0629	0,0378	0,0258
2019	0,1207	0,0187	0,1310	0,6086	0,0780	0,0382	0,0048
2018	0,1380	0,0391	0,1478	0,5823	0,0442	0,0445	0,0041
2017	0,1189	0,0584	0,1294	0,5909	0,0270	0,0722	0,0032
2016	0,0722	0,0385	0,0834	0,7300	0,0225	0,0496	0,0037
2015	0,0521	0,0447	0,0654	0,7737	0,0176	0,0444	0,0020

Tablo 17. 2020 yılı için TOPSIS Yöntemine ait İdeal (s_i^+) Çözüm, Negatif İdeal (s_i^-) Çözüm, İdeal Çözüme Yakınlık Değeri ve Banka Sıralamaları

	s_i^+	s_i^-	C_i	Sıralama
İller Bankası	0,143446	0,079151	0,355581	3
Türk Eximbank	0,189082	0,04143	0,17973	9
Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası	0,17112	0,051922	0,23279	8
Aktif Yatırım Bankası	0,161782	0,070038	0,302124	4
Diler Yatırım Bankası	0,138007	0,119381	0,463816	2
GSD Yatırım Bankası	0,12508	0,133212	0,515741	1
İstanbul Takas ve Saklama Bankası	0,164692	0,068439	0,293565	6
Nurol Yatırım Bankası	0,159346	0,068841	0,301686	5
Türkiye Sınai Kalkınma Bankası	0,172743	0,053575	0,236723	7

Tablo 18. Bankaların Tüm Yıllara Göre İdeal Çözümeye Yakınlık Değeri (C_i)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Ortalama
İller Bankası	0,51741	0,55977	0,40166	0,22160	0,25031	0,35558	0,36317
Türk Eximbank	0,21331	0,23083	0,20530	0,14692	0,17053	0,17973	0,18896
Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası	0,19753	0,22292	0,24491	0,17423	0,23483	0,23279	0,21641
Aktif Yatırım Bankası	0,23307	0,26774	0,27826	0,19743	0,21868	0,30212	0,24689
Diler Yatırım Bankası	0,50244	0,54415	0,59372	0,48681	0,53956	0,46382	0,52002
GSD Yatırım Bankası	0,22786	0,51719	0,58040	0,55351	0,57211	0,51574	0,47281
İstanbul Takas ve Saklama Bankası	0,35522	0,37839	0,33734	0,27171	0,27551	0,29357	0,31604
Nurol Yatırım Bankası	0,39849	0,48292	0,42584	0,27164	0,26469	0,30169	0,34805
Türkiye Sınai Kalkınma Bankası	0,30696	0,33367	0,29801	0,20480	0,21675	0,23672	0,26163

Tablo 19. Bankaların Tüm Yıllara Göre performans Sıralamaları

	2015 Sıralama	2016 Sıralama	2017 Sıralama	2018 Sıralama	2019 Sıralama	2020 Sıralama	Ortalama
İller Bankası	1	1	4	5	5	3	3
Türk Eximbank	8	8	9	9	9	9	9
Türkiye Kalkınma ve Yat. Bank.	9	9	8	8	6	8	8
Aktif Yatırım Bankası	6	7	7	7	7	7	7
Diler Yatırım Bankası	2	2	1	2	2	1	1
GSD Yatırım Bankası	7	3	2	1	1	2	2
İstanbul Takas ve Saklama Bank.	4	5	5	3	3	5	5
Nurol Yatırım Bankası	3	4	3	4	4	4	4
Türkiye Sınai Kalkınma Bankası	5	6	6	6	8	6	6

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Çok kriterli karar verme teknikleri birçok alanda kullanılan karar vericilere, performans belirleyicilere, alternatifler arasında seçim yapacak olanlara önemli bilgiler sağlamaktadır. Bu yöntemlerden bir tanesi de literatürde yaygın olarak kullanılan TOPSIS yöntemidir. İdeal çözüme benzerliğe göre sıralama yöntemi olarak da ifade edilen bu yöntemin başarılı sonuçlar vermesi kullanılan kriterlerin doğru şekilde ağırlıklandırılmasına bağlıdır. Kriterler bilirkışı görüşü, eşit ağırlıklandırma, daha önceki çalışmalardaki ağırlıkların seçilmesi gibi sübjektif yöntemlerle ağırlıklandırılabilirken, entropi gibi objektif temellere dayanan matematiksel yöntemlerle de ağırlıklandırılabilir. Bu bağlamda çalışma kapsamında araştırmacıların ön yargılarından uzak objektif matematiksel bir temele dayanan entropi yöntemi kullanılmış olup, 2015-2020 yılları arasında Türkiye'deki 11 mevduat bankası ve 9 yatırım ve kalkınma bankasının kârlılık performansı TOPSIS yöntemine göre analiz edilmiştir. Çalışmada bankaların kârlılık performansı analiz edildiğinden ilgili dönemde zarar göstermiş bankaların kârlılık performansının kötü olduğu ön kabulü ile bankalar seçilmiştir. Bununla birlikte mevduat bankalarında 2020 yılı için toplam aktif içindeki payı %1 ve daha üzerindeki olan bankalar analize konu edilmiştir.

Çalışmada kârlılık performansının belirlenmesi amacıyla yedi adet kriter belirlenmiş olup, bu kriterler Aktif Kârlılık, Öz Kaynak Karlılığı, Vergi Öncesi Kâr / Toplam Aktifler oranı, Faiz Gelirleri / Faiz Giderleri oranı, Toplam Gelirler / Toplam Giderler oranı, Faiz Gelirleri/Toplam Aktifler oranı ve Faiz Gelirleri / Toplam Gelirler oranıdır. Entropi yöntemiyle hesaplanan kriter ağırlıkları değerlendirildiğinde mevduat bankaları için tüm yıllarda ortalama olarak sırasıyla Vergi Öncesi Kâr / Toplam Aktifler oranı, Aktif Kârlılık ve Öz Kaynak Karlılığının en yüksek ağırlığa sahip kriterler olduğu görülmektedir. Bu kriterlerin

ağırlığı her yıl toplam ağırlığın yaklaşık %75'inden fazlası, yılların ortalamasına göre ise yaklaşık %85'ini oluşturmaktadır. Yatırım ve kalkınma bankalarında ise hesaplanan kriter ağırlıkları değerlendirildiğinde mevduat bankaları için tüm yıllarda ortalama olarak sırasıyla Faiz Gelirleri / Faiz Giderleri oranı, Vergi Öncesi Kâr / Toplam Aktifler oranı ve Aktif kârlılığının en yüksek ağırlığa sahip kriterler olduğu görülmektedir. Faiz Gelirleri / Faiz Giderleri oranının ağırlığı tüm yıllarda %58'in altına düşmemiş olup, 2020 yılında bu oranın ağırlığı yaklaşık %65 olmuştur.

İdeal çözüme yakınlık değerlerine göre yapılan sıralamalar dikkate alındığında analize konu tüm yıllarda Akbank ve Garanti Bankasının kârlılık performansı en yüksek ilk üç bankanın içinde olduğu görülmektedir. 2015-2016 yıllarında Ziraat Bankasının en yüksek kârlılık performansı gösteren banka olmuşken, 2017 yılında 2. sıraya düşmüş ve 2017 yılından sonra da sırasıyla 6., 7. ve 7. sıralarda kalmıştır. Garanti Bankası ise istikrarlı bir şekilde 2015, 2016, 2018, 2019 ve 2020 yıllarında kârlılık performansı en yüksek ikinci banka olmuştur. 2017 yılında ise kârlılık performansı en yüksek banka olmuştur. Akbank da 2015-2019 yılları arasında kârlılık performansı en yüksek 3. banka olmuş olup, 2020 yılı itibariyle kârlılık performansı en yüksek banka olmuştur. Elde edilen bu sonucun Dursun ve Bozkır (2018), Altemur vd. (2019), Daver (2020) ve Gül (2021) çalışmalarıyla uyumlu olduğu görülmektedir. İş Bankası ise 2020 yılı itibariyle kârlılık performansı en yüksek 3. banka olmuştur. Bununla birlikte tüm yıllarda kârlılık performansı en kötü olan banka Halk Bankası olmuştur. Tüm yılların ideal çözüme yakınlık değerlerinin ortalaması alındığında Halk Bankası 11. sıra ile son sırada yer almıştır. Halk Bankasını takiben ING Bank ve Yapı ve Kredi Bankası analizi konu yılların ortalamasına göre en kötü kârlılık performansını gösteren bankalar olmuşlardır. 2018 yılından itibaren kamusal sermayeli bankaların kârlılık performanslarının geri sıralarda olduğu özel sermayeli bankaların ise kârlılık performansının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Yatırım ve kalkınma bankaları için ideal çözüme yakınlık değerlerine göre yapılan sıralamalar dikkate alındığında analize konu tüm yıllarda Diler Yatırım Bankasının, 2016 yılından itibaren ise GSD Yatırım Bankasının kârlılık performansı en yüksek ilk üç bankanın içinde olduğu görülmektedir. İller bankası 2015-2016 yılında kârlılık performansı en yüksek sırada olan banka olmasına karşın 2017, 2018 ve 2019 yıllarında sırasıyla 4., 5. ve yine 5. sırada yer almıştır. 2020 yılında ise Diler Yatırım Bankası, GSD Yatırım Bankasının ardından kârlılık performansı en yüksek 3. banka olmuştur. 2020 yılındaki bu durum 2015-2020 yılı ortalamaları için de geçerli olmaktadır. Tüm yıllar itibarıyla çalışmaya konu bankalar içinde Türk Eximbank kârlılık performansı en düşük üç bankadan birisi olmuştur. 2017 yılından itibaren ise kârlılık performansı en düşük sırada olan banka olmuştur. Türk Exim Bankası ise sırasıyla Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası ve Aktif Yatırım Bankası takip etmiştir.

Çalışma kapsamında Türkiye Bankalar Birliğine üye bankalardan 11'i mevduat, 9'u yatırım ve kalkınma bankası analize konu edilmiştir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda hem banka grupları farklı sınıflandırmalara göre (yerli sermayeli, yabancı sermayeli, kamu sermayeli, özel sermayeli gibi) hem de Türkiye Katılım Bankaları Birliğine üye bankalarında dahil edilmesiyle ayrıca çalışma periyodunda yapılacak değişikliklerle (daha geniş bir dönem ya da alt dönemlere ayırarak) literatüre katkı sağlanması muhtemeldir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Yazarlar arasında bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akgüç, Ö. (2012). *Banka Finansal Tabloların Analizi*. İstanbul: Avcıol Basım ve Yayıncılık.
- Akhtar, S., Alam, M., & Ansari, M. S. (2021). Measuring The Performance Of The Indian Banking Industry: Data Envelopment Window Analysis Approach. *Benchmarking: An International Journal*.
- Akyol Özcan, K., Oktay, E. (2018). Türkiye'deki Mevduat Bankalarının Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi Yöntemiyle İncelenmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(2), 487–504.
- Alsı, E., Taşdemir, A., Kallı, Z. (2018). Evaluation of Performances of Participation Banks: International Comparison with TOPSIS Method. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17(1), 303–316.
- Altımur, N. , Çevik M., Karaca S. S. (2019). BİST 30 Endeksinde İşlem Gören Ticari Bankaların TOPSIS Yöntemi İle Finansal Performans Analizi.

- Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi, 3(1), 63–73.
- Amile, M., Sedaghat, M., & Poorhossein, M., 2013. Performance Evaluation Of Banks Using Fuzzy Ahp And Topsis, Case Study: State-Owned Banks, Partially Private And Private Banks İn Iran. *Caspian Journal of Applied Sciences Research*, 2(3), 128-138.
- Daver, G. (2020). Camels Bileşenleri Temelinde TOPSIS Yöntemiyle Banka Performans Analizi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(43), 181–198.
- Dilmaç, M., Gülcü, A., Sumer, S. (2018). Kârlılık ve Çeşitlendirmenin Bankaların Büyümesi Üzerindeki Etkiğinin Veri Zarflama Analizi İle Değerlendirilmesi. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 149–163.
- Doğan, M. İ., Onan, O. (2021). Bankacılık Performans Sistemleri için Karar Destek Sistemi: R Dilinde Veri Zarflama Analizi ve Malmquist Endeks Uygulaması. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 9(3), 106–120.
- Dursun, G. D., Bozkır B., (2018). Türkiye’de Faaliyet Gösteren Ticari Bankaların Aktif Kalitesinin TOPSIS Yöntemi İle Ölçümü. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 243-258
- Erdoğan, H. H. (2022). A Multicriteria Decision Framework For Bank Performance Evaluation In Turkey. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(1), 98–109.
- Gül, Y. (2021). Entropiye Dayalı TOPSIS Yöntemi İle Bankaların Performans Değerlendirmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 1–26.
- Hoque, R. ve Rayhan, I. (2012). Data envelopment analysis of banking sector in Bangladesh. *Russian Journal of Agricultural and Socio-Economic Sciences*, 5(5), 17-22.

- Işık, Ö. (2019). Türk Mevduat Bankacılığı Sektörünün Finansal Performanslarının Entropi Tabanlı Aras Yöntemi Kullanılarak Değerlendirilmesi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 90–99.
- Karadağ, M. M. (2021). BİST’te İşlem Gören Mevduat Bankalarının IMF Finansal Sağlık Göstergeleri Açısından TOPSIS ve Entropi Yöntemleri ile Analizi. *Maliye Finans Yazıları*, 116, 119–142.
- Kayıhan, B., Kara, N. (2021). Bankalarda Maliyet Performansının Critic Temelli Gri İlişkisel Analiz Yöntemiyle Değerlendirilmesi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 14(3), 1057–1078.
- Li, K. Wang, L. Liu, J. Xin, H. Yang, C. Gao. (2011) Application of the entropy weight and TOPSIS method in safety evaluation of coal mines, *Procedia Eng.*, 26 (2011), pp. 2085-209-1.
- Mandic, K., Delibasic, B., Knezevic, S., & Benkovic, S. (2014). Analysis of The Financial Parameters Of Serbian Banks Through The Application Of The Fuzzy AHP and TOPSIS Methods. *Economic Modelling*, 43, 30-37.
- Ova, A. (2020). Analyzing Financial Performance Of Turkish Deposit Banks Using TOPSIS Method. *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute*, 45, 1–13.
- Özkan, G., & Deliktaş, E. (2020). Banka Performanslarının TOPSIS Yöntemiyle Analizi. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 31–40.
- Özkan, T. (2019). Türk Bankacılık Sisteminde Veri Zarflama Tekniği İle Banka Etkinliğinin Ölçülmesi The Measurement of The Bank Effectiveness With Data Envelopment Technique in Turkish Banking System. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 54(3), 1511-1529.
- Sakarya, Ş., Gürsoy, M. (2021). BİST Bankacılık Endeksi’nde Yer Alan Bankaların Finansal Performanslarının Entropi Tabanlı Copras Ve Aras Yöntemleri İle Değerlendirilmesi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*,

6(4), 806–819.

Sarı, T. (2020). Banka Performans Ölçümünde TOPSIS ve Promethee Yöntemlerinin Karşılaştırılması. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 34(1), 99–117.

Seçme, N. Y., Bayrakdaroğlu, A., Kahraman, C. (2009). Fuzzy performance evaluation in Turkish banking sector using analytic hierarchy process and TOPSIS. Expert Systems with Applications, 36(9), 11699-11709.

Şahin, F., Özdemir, D. (2020). Ticari Bankaların Etkinliklerinin VZA ve Malmquist TFV Endeksi ile İncelenmesi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 34(4), 1559–1580.

Uçar, M. (1999). *Banka Muhasebesi- Tekdüzen Hesap Planına Uygun*. İstanbul:Beta Yayıncılık

Yıldırım, M. , Altan, İ. M., Gemici, R. (2018). Kurumsal Yönetim İle Finansal Performans Arasındaki İlişkinin Entropi Ağırlıklandırılmış TOPSIS Yöntemi İle Değerlendirilmesi: BİST’te İşlem Gören Gıda ve İçecek Şirketlerinde Bir Araştırma . Journal of Accounting and Taxation Studies , 11 (2) , 130-152 .

Yılmaz, Ö., Yakut, E. (2021). Entropi Temelli TOPSIS ve VIKOR Yöntemleri ile Bankacılık Sektöründe Finansal Performans Değerlendirmesi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 35(4), 1297–1321.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The TOPSIS method, in which both the ratios are taken into account and the performance rankings can be measured, is one of the preferable analyzes in terms of determining the situation of the banks, which have an important role in the financial system in our country, against the rival banks. In this study, 11 deposit banks operating in Turkey with a share of 1% or higher in the sector in terms of asset size and 9 investment and development banks that have made profits in the last 6 years have been analyzed separately in the 2015-2020 period. Information on the banks subject to the analysis has been compiled from the data obtained from the official website of the Banks Association of Turkey. In order to determine the profitability performance of banks, seven criteria have been determined, these criteria are asset profitability, equity profitability, profit before tax / total assets ratio, interest income/interest expense ratio, total income / total expenses ratio, interest income / total assets ratio and interest income / total income ratios. With the entropy method, the criteria weights were determined and with the TOPSIS method, the performance ranking of the banks within the scope of the examination over the years was tried to be determined.

Method

TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) is briefly considered multiple decision-making systems for reaching the ideal solution. The TOPSIS method is accepted as a numerical method that tries to reveal as objective results as possible. The ability of this method to give objective results is based on the correct weighting of the selection criteria used in the method. Although giving the correct weight to the criteria is the main problem in the TOPSIS method, in practice, criteria weights can be determined according to subjective or objective weighting methods. While methods such as giving equal weights to the criteria, using the weights used in previous studies and applications, consulting the experts in the subject are frequently used in subjective weighting methods, it is possible to use mathematical and statistical methods such as Entropy, CRITIC, and standard deviation that are not based on the view of the practitioner in objective methods (Yıldırım et al. 2018: 137-138). Within the scope of the study, the weights of the criteria were determined objectively by the Entropy method.

Findings, Conclusion and Discussion

As a result, when the criteria weights calculated by the Entropy method are evaluated, it is seen that the ratio of Profit Before Tax / Total Assets, Return on Assets, and Return on Equity are the criteria with the highest weights, respectively, in all years, on average for deposit banks.

By using the TOPSIS method, the profitability performance rankings of the banks over the years were made. Considering the rankings made according to the closeness to the ideal solution values, it is seen that Akbank and Garanti Bank are among the top three banks with the highest profitability performance in all years. While it was the bank with the highest profitability performance of Ziraat Bank in 2015-2016, it fell to the 2nd place in 2017 and remained at the 6th, 7th, and 7th places, respectively, after 2017. Garanti Bank has consistently been the second bank with the highest profitability performance in 2015, 2016, 2018, 2019, and 2020. In 2017, it was the bank with the highest profitability performance. Akbank was the 3rd bank with the highest profitability performance between 2015 and 2019, and as of 2020, it was the bank with the highest profitability performance. As of 2020, İşbank became the third bank with the highest profitability performance. However, Halkbank was the bank with the worst profitability performance in all years. When the average of the closeness to the ideal solution values of all years is taken into account, Halkbank is in the last place with 11th place. Following Halk Bank, ING Bank and Yapı ve Kredi Bankası were the banks that showed the worst profitability performance compared to the average of the years. It is seen that the profitability performance of public banks is lower since 2018, while the profitability performance of private banks is higher.

Considering the rankings made for investment and development banks according to their closeness to the ideal solution, it is seen that Diler Investment Bank is among the top three banks with the highest profitability performance in all years, and since 2016, GSD Investment Bank. Türk Eximbank has been one of the three banks with the lowest profitability performance among the banks subject to the study by all years. Since 2017, it has been the bank with the lowest profitability performance. Türk Exim Bank was followed by Turkish Development and Investment Bank and Aktif Investment Bank, respectively.